SIMONE
DE BEAUVOIR

ANTROJI LYTIS

SIMONE
DE BEAUVOIR

ANTROJI
LYTIS

I. FAKTAI IR MITAI
II. IŠGYVENTA PATIRTIS

Iš prancūzų kalbos vertė
VIOLETA TAURAGIENĖ
DIANA BUČIŪTĖ

VILNIUS
pradai
1996

UDK 159.92
Be 28

Versta iš:

Simone de Beauvoir

LE DEUXIÈME SEXE

Tome I: LES FAITS ET LES MYTHES

Tome II: L'EXPÉRIENCE VÉCUE

Paris: Éditions Gallimard, 1993

This edition is published with the support
of the Central European University Press (Budapest)
and the Open Society Fund-Lithuania

Knygos leidimą finansavo
Atviros Lietuvos fondas
ir Vidurio Europos universiteto leidykla Budapešte

ISSN 1392-1673
ISBN 9986-405-92-0

TURINYS

Pirmas tomas

FAKTAI IR MITAI

Vertė *Violeta Tauragienė*

Antras tomas

IŠGYVENTA PATIRTIS

PIRMAS TOMAS

FAKTAI IR MITAI

JACQUES'UI BOSTUI

Esama gero prado,
kuris sukūrė tvarką, šviesą ir vyrą,
ir blogo prado,
kuris sukūrė chaosą, tamsą ir moterį.

Pitagoras

Į visa,
kas vyrų parašyta apie moteris,
reikia žiūrėti su įtarimu,
nes vyras sykiu yra ir teisėjas,
ir viena iš šalių.

Poulain de la Barre

ĮVADAS

Aš ilgai nesiryžau rašyti knygos apie moterį. Tema dirgli, ypač moterims, ir nenauja. Feminizmo ginčams išlieta jau nemaža rašalo, dabar jie beveik baigti, nebeverta apie tai kalbėti. Tačiau vis dar kalbama, ir nepanašu, kad daugybė nesąmonių, išsakytų per paskutinįjį šimtmetį, būtų dorai nušvietusios šią problemą. Beje, ar esama problemos? Ir kokia ji? Ir ar išvis esama moterų? Žinoma, amžinojo moteriškumo teorija vis dar turi šalininkų, patylomis jie kužda: „Net Rusijoje *jos* išlieka moterimis", tačiau kiti eruditai – kartais ir tie patys – dūsauja: „Moteris save žudo, moteris pražuvo". Abejojama, ar moterų dar esama, ar jos bus visuomet, ar reikia norėti, kad jos būtų, ar nereikia; klausiama, kokią vietą jos užima šiame pasaulyje ir kokią privalėtų užimti. „Kur dingo moterys?" – neseniai klausė vienas neperiodinis žurnalas[1]. Tačiau pirmiausia turėtume paklausti: kas yra moteris? *„Tota mulier in utero* – tai gimda", – sako vienas. Tuo tarpu žinovai, kalbėdami apie kai kurias moteris, pareiškia: „Jos – ne moterys", nors jos, kaip ir kitos, turi gimdą. Visi sutaria, kad žmonių giminėj esama patelių; šiandien, kaip ir kitados, jos sudaro beveik pusę žmonijos; ir vis dėlto mums sakoma, kad „moteriškumui gresia pavojus"; mes raginamos: „Būkite moterys, išlikite moterys, tapkite moterimis". Vadinasi, žmogaus patelė nebūtinai yra moteris; kad ja taptų, jinai privalo būti tos paslaptingos tikrovės, kuriai gresia pavojus ir kuri vadinama moteriškumu, dalyvė. Ar tas moteriškumas – kiaušidžių veiklos padarinys? Ar moteriškumas glūdi platoniškųjų idėjų aukštybėse? Ar šiugždančio

[1] Jis jau nebeleidžiamas, jo pavadinimas buvo *Franchise*.

sijono pakaktų nuleisti jį į žemę? Nors kai kurios moterys uoliai stengiasi tapti moteriškumo įsikūnijimu, toks modelis taip niekad ir nebuvo užpatentuotas. Jis su noru aprašinėjamas miglotais ir kerinčiais daugiaprasmiais žodžiais, tarytum pasiskolintais iš aiškiaregių žodyno. Šventojo Tomo laikais tai buvo laikoma esme, apibrėžta taip pat patikimai kaip ir migdomosios aguonų savybės. Tačiau konceptualizmas prarado pagrindą: biologijos ir visuomenės mokslai nebepripažįsta, jog egzistuoja nekintami pastovūs reiškiniai, apibrėžiantys tipinius charakterius, tokius, kaip moters, žydo ar negro; jie suvokia charakterį kaip antrinę reakciją į *situaciją*. Jeigu šiandien moteriškumo nebėra, vadinasi, niekada jo ir nebuvo. Ar tai reiškia, kad žodis „moteris“ – be turinio? Kaip tik šitai atkakliai tvirtina Šviečiamojo amžiaus, racionalizmo, nominalizmo filosofijos šalininkai: moterys tėra tos žmogiškos būtybės, kurios buvo savavališkai įvardytos žodžiu „moteris“; ypač amerikietės linkusios manyti, kad moteris, kaip tokia, nebeegzistuoja; jeigu kokia atsilikėlė dar laiko save moterim, jos draugės pataria jai nueiti pas psichoanalitiką ir šitos įkyrios minties atsikratyti. Apie vieną veikalą, beje, labai provokuojantį, pavadintą *Šiuolaikinė moteris: prarasta lytis* (*Modern Woman: The Lost Sex*) Dorothy Parker rašė: „Aš negaliu nešališkai vertinti knygų, kuriose moteris traktuojama tik kaip moteris... Aš manau, kad mes visi, tiek vyrai, tiek ir moterys, kad ir kas būtume, turime būti traktuojami kaip žmonės“. Tačiau nominalizmas yra šiek tiek ribota doktrina, ir antifeministams nesunku įrodyti, kad moterys *nėra* vyrai. Be abejonės, moteris, kaip ir vyras, yra žmogus, tačiau toks tvirtinimas abstraktus; svarbiausia tai, kad kiekvienas konkretus žmogus visuomet yra savita, iš kitų išsiskirianti būtybė. Atsisakyti amžinojo moteriškumo, negro sielos, žydiško charakterio sąvokų – nereiškia neigti, kad šiandien egzistuoja žydai, negrai, moterys: neigdami neišlaisviname tų, apie kuriuos čia kalbame, tatai reiškia tik bėgimą nuo tikrovės. Visiškai aišku, kad būdama sąžininga, jokia moteris nesieks peržengti jos lyties jai nubrėžtų ribų. Prieš kelerius metus viena žinoma rašytoja nesutiko, kad jos portretas būtų spausdinamas moterims rašytojoms skirtoje fotografijų serijoje: ji norėjo būti tarp vyrų. Bet norėdama gauti šią privilegiją, ji panaudojo savo vyro įtaką! Moterys, tvirtinančios, kad jos – vyrai, vis dėlto reikalauja nė kiek ne mažesnio vyrų dėmesio ir pagarbos. Dar prisimenu tą jauną trockininkę, stovinčią estradoje per vieną audringą mitingą: nors ir labai gležna, ji buvo

pasirengusi paleisti į darbą kumščius. Ji neigė savo moterišką silpnumą, tačiau darė tai iš meilės vienam aktyvistui, kuriam norėjo prilygti. Iššūkio poza, kurioje mėšlungiškai trūkčioja amerikietės, įrodo, kad moteriškumo jausmas jas įkyriai persekioja. Ir iš tiesų pakanka tik pasivaikščioti atviromis akimis, kad konstatuotume, jog žmonija dalijasi į dvi individų kategorijas, kurių drabužiai, veidas, kūnas, šypsena, eigastis, interesai, profesijos labai skirtingi. Galimas daiktas, tie skirtumai paviršutiniški, galbūt jiems lemta išnykti. Bet tikra tai, jog kol kas jie akivaizdžiai egzistuoja ir labai krinta į akis.

Jeigu patelės funkcijos nepakanka moteriai apibrėžti, jeigu mes taip pat atsisakome apibūdinti ją pasitelkę „amžinąjį moteriškumą" ir jeigu vis dėlto sutinkame, tegu ir laikinai, kad žemėje esama moterų, tuomet privalome savęs paklausti: kas yra moteris?

Pati problemos formuluotė iškart pasiūlo man pirmąjį atsakymą. Jau tai, kad aš keliu ją – reikšmingas dalykas. Vyrui nešautų į galvą mintis parašyti knygą apie ypatingą žmonijos patinų situaciją[2].

Jei noriu save apibrėžti, pirmiausia privalau pareikšti: „Aš esu moteris"; ši tiesa yra pagrindas visiems būsimiems teiginiams. Vyras niekad neprisistato kaip tam tikros lyties individas: savaime suprantama, kad jis vyras. Lytį nusakančios rubrikos „vyras ar moteris" atitinka tik formaliai merijų knygų bei pareiškimų asmens dokumentams įrašus. Lyčių santykis nėra toks pat kaip dviejų elektros polių santykis: vyras atstovauja ir teigiamam, ir neutraliam pradui, kaip rodo prancūziška šio žodžio vartosena, kur *les hommes* nusako žmones, o specifinė žodžio *vir* reikšmė asimiliavosi su žodžio *homo* (žmogus) reikšme. Moteris reiškiasi kaip negatyvus pradas, nes jai apibrėžti vartojami ribojantys jokio abipusiškumo neturintys kriterijai. Kartais per abstrakčias diskusijas išgirdusi vyrus sakant: „Jūs taip galvojate, nes esat moteris", susierzindavau, nors žinodavau, kad vienintelis būdas apsiginti būdavo atsakymas: „Aš taip galvoju, nes tai yra tiesa"; šitaip eliminuodavau savo subjektyvumą. Nebuvo nė kalbos apie galimybę replikuoti: „O jūs galvojate priešingai, nes esate vyras", juk savaime suprantama, kad būti vyru – nieko ypatinga. Vyras teisus, nes jis vyras, neteisi tik moteris. Išties kaip kad senovėje absoliučia laikyta vertikalė, kurios atžvil-

[2] Pavyzdžiui, Kinsey referatas apsiriboja tuo, kad apibrėžia amerikiečio vyro seksualines charakteristikas, o tai visai kas kita.

giu būdavo nubrėžiama įstrižainė, taip esama absoliutaus žmogaus tipo – vyro tipo. Moteris turi kiaušides, gimdą; tie ypatumai lemia jos subjektyvumą, iš kurio ji negali ištrūkti; mėgstama sakyti, kad ji mąsto liaukomis. Vyras arogantiškai užmiršta, kad jo organizme irgi esama hormonų, sėklidžių. Savo kūną jis suvokia kaip tiesioginį, normalų ryšį su pasauliu, kurį mano objektyviai suprantąs, o moters kūną, slegiamą jo ypatumų, regi kaip kliūtį, kaip kalėjimą. „Patelė yra patelė, nes ji *stokoja* tam tikrų savybių", – sakė Aristotelis. „Mes turime vertinti moterų būdą kaip nukentėjusį nuo įgimto luošumo." O paskui ir šventasis Tomas paskelbia, kad moteris yra „nevykęs vyras", „atsitiktinė" būtybė. Būtent šitai ir simbolizuoja Genezės istorija, kur teigiama, kad Ieva atsiradusi iš „papildomo", pasak Bossuet'o, Adomo šonkaulio. Žmonija yra vyriška, ir vyras apibrėžia moterį ne kaip individualybę, bet kaip susijusią su juo būtybę; ji nelaikoma autonomiška. „Moteris – santykinė būtybė..." – rašo Michelet'as. Štai ką ponas Benda teigia *Urielio pranešime*: „Vyro kūnas turi prasmę pats savaime, abstrahuotas nuo moters kūno, o šis atrodo kažko stokojąs, jeigu jo nelyginame su vyro kūnu... Vyras suvokia save ir be moters. Moteris nesuvokia savęs be vyro". Ir ji tėra tik tai, ką apie ją sprendžia vyras; todėl jinai ir pavadinta „lytimi", tuo norint pasakyti, jog iš esmės vyras ją mato kaip lytinę būtybę: jam ji – lytis, vadinasi, kitaip negali būti. Ji apibūdinama ir jos skirtumai suvokiami lyginant ją su vyru, o ne vyrą lyginant su ja; ji – neesminė esminio akivaizdoje. Jis yra Subjektas, jis yra Absoliutas – ji yra Kita[3].

[3] Šita mintis aiškiausiai išreikšta E. Lévino esė *Laikas ir Kitas* (*Le Temps et l'Autre*). Jis rašo šitaip: „Negi neatsirastų situacijos, kurioje kitoniškumas (*L'altérité*) taptų pozityvia būtybės savybe, jos esme? Kokio kitoniškumo grynai ir aiškiai negalima priešpriešinti kaip dviejų vienos giminės rūšių? Manau, kad priešingybė absoliučia savo prasme, priešingybė, kurios priešingumas nė trupučio nėra veikiamas santykio, galinčio atsirasti tarp jos ir josios koreliato, priešingybė, galiausiai leidžianti tapti visiškai kuo kitu, yra moteriškumas. Lytis nėra koks nors specifinis skirtumas... Lyčių skirtumas taip pat nėra prieštaravimas... (Jis) nėra ir dviejų vienas kitą papildančių narių dvilypumas, kadangi du vienas kitą papildantys nariai suponuoja anksčiau buvusį visetą... Kitoniškumas visiškai išsiskleidžia kaip moteriškumas. Tas terminas yra tokia pat kategorija kaip ir sąmonė, tik priešingos reikšmės".

Manau, kad ponas Lévinas neužmiršta, jog moteris irgi suvokia turinti sąmonę. Stulbina tai, kad jis sąmoningai prisijungia prie vyrų nuomonės, nenurodydamas, kad subjektas ir objektas yra abipusiški. Kai rašo, esą moteris yra paslaptis, jis turi galvoje, kad ji yra paslaptis vyrui. Taigi šitas rašinys, pretenduojantis būti objektyvus, iš tikrųjų yra vyriškojo pranašumo teigimas.

Kito kategorija tokia pat pirminė kaip ir sąmonė. Primityviausiose visuomenėse, seniausiose mitologijose visuomet esama Paties ir Kito dualizmo. Šitoks skirstymas iš pradžių nebuvo siejamas su skirstymu į lytis, jis nepriklausė nuo jokių empyrinių duomenų. Tai parodyta, pavyzdžiui, Granet'o veikaluose apie kinų filosofiją ar Dumézilio – apie Indiją ir Romą. Porose Varuna-Mitra, Uranas-Dzeusas, Saulė-Mėnulis, Diena-Naktis iš pradžių nebuvo jokio moteriško elemento, lygiai kaip priešpriešinant Gėrį ir Blogį, sėkmę ir nesėkmę, dešinę ir kairę, Dievą ir Liuciperį. Kitoniškumas yra fundamentali žmonijos mąstymo kategorija. Jokia žmonių grupė niekad neapibūdina savęs kaip Vieno, iškart nesupriešpriešinusi savęs su Kitu. Pakanka trim keleiviams atsitiktinai susėsti į vieną kupė, ir visi likusieji keleiviai jau tampa nesuvokiamai priešiški „kiti". Kaimiečiui visi ne jo kaimo gyventojai yra įtartini „kiti"; kokios nors šalies gyventojui ne jo šalies gyventojai yra „svetimšaliai"; žydai yra „kiti" antisemitui, negrai – amerikiečių rasistams, čiabuviai – kolonistams, proletarai – valdančiosioms klasėms. Vienos išsamios studijos apie įvairias primityviųjų visuomenių formas pabaigoje Lévi-Straussas prieina prie tokios išvados: „Perėjimas iš Gamtos būvio į Kultūros būvį apibūdinamas žmogaus gebėjimu suvokti biologinius santykius kaip priešpriešų sistemas: dualizmas, kaita, priešprieša ir simetrija, – nesvarbu, ar tai reiškiasi aiškiomis, ar neaiškiomis formomis, – kuria ne tiek aiškintinus fenomenus, kiek teikia fundamentalius ir tiesioginius socialinės tikrovės duomenis"[4]. Šie reiškiniai būtų nesuprantami, jeigu žmogiškoji tikrovė tebūtų *mitsein*, pagrįsta solidarumu ir draugyste. Jie tampa aiškūs, jeigu, priešingai, sekant Hegeliu, pačioje sąmonėje randamas esminis priešiškumas bet kuriai kitai sąmonei; subjektas veikia tik save priešpriešindamas: jis siekia įsitvirtinti kaip pagrindinis, o kitą stengiasi padaryti nepagrindiniu, objektu.

Tačiau kita sąmonė jam priešinasi siekdama to paties: keliaudamas po kitas šalis čiabuvis su siaubu regi, kad kaimyninėse šalyse esama čiabuvių, kurie savo ruožtu į jį žiūri kaip į svetimšalį; karai, religinės šventės su mainų elementais, prekyba, sandėriai, kovos, vykstančios tarp kaimų, klanų, tautų, klasių, panaikina *Kito* idėjos absoliučią prasmę ir

[4] Žr. C. Lévi-Strauss. *Les Structures élémentaires de la Parenté*. Dėkoju C. Lévi-Straussui, maloniai atsiuntusiam man savo disertacijos atspaudus, aš jais pasinaudojau antroje dalyje.

parodo, kokia ji sąlygiška; norom nenorom individai ir grupės būna priversti pripažinti savo santykių abipusiškumą. Tad kaipgi atsitiko, kad lyčių abipusiškumas nebuvo pripažintas, kad vienas iš narių įsitvirtino kaip vienintelis pagrindinis, neigdamas bet kokį santykiškumą su savo koreliatu, apibūdindamas jį kaip kitoniškumą? Kodėl moterys neužginčija vyrų giminės suverenumo? Joks subjektas nežiūri į save iškart ir spontaniškai kaip į nepagrindinį; ne Kitas, apibrėždamas save kaip Kitą, apibrėžia Vieną: į jį kaip į Kitą žiūri Vienas, žiūrintis į save kaip į Vieną. Tačiau, kad nesusidarytų priešinga situacija, ir kad Kitas nevirstų Vienu, reikia, kad jis paklustų šiam svetimam požiūriui. Iš kur atsiranda toks moters paklusnumas?

Dar esama atvejų, kai kuriai nors kategorijai ilgesnį ar trumpesnį laiką yra pavykę visiškai užgožti kitą. Dažniausiai tokį pranašumą teikia kiekybinis pranašumas: dauguma primeta savo įstatymą mažumai arba ima ją persekioti. Tačiau moterys – ne mažuma, kaip Amerikos negrai, kaip žydai: Žemėje tiek pat moterų, kiek ir vyrų. Be to, dažnai abi minimos grupės iš pradžių buvo nepriklausomos: kitados jos nepaisė viena kitos arba pripažino viena kitos autonomiją, ir tik istorinė raida silpnesnįjį padarė priklausomą nuo stipresniojo: žydų diasporos susikūrimas, vergovės atsiradimas Amerikoje, kolonijų užkariavimai – šie faktai turi savo tikslią datą. Šiais atvejais engiamieji turėjo savo *prieš tai*: juos jungia bendra praeitis, tradicijos, kartais religija, kultūra. Šia prasme Bebelio pateiktas moterų ir proletarų sugretinimas atrodytų labiausiai pagrįstas: proletarų irgi nė kiek ne mažiau ir jie niekada nebuvo sukūrę uždaros bendruomenės. Čia ne koks nors istorinis įvykis, o istorinė raida paaiškina proletarų, kaip klasės, egzistavimą ir atsiskaito už *tų* individų pasiskirstymą toje klasėje. Bet proletarai buvo ne visuomet, o moterys – visuomet. Pagal savo fiziologinę struktūrą jos – moterys. Nuo pat istorijos pradžios jos jau buvo priklausomos nuo vyro: jų priklausomybė nėra kokio nors įvykio ar tapsmo padarinys, *ji neatsirado*. Iš dalies todėl, kad jos negalima susieti su atsitiktiniu istoriniu faktu, tas kitoniškumas čia atrodo kaip koks absoliutas. Situacija, susidariusi per tam tikrą laiką, per kitą laiko tarpsnį gali iš esmės pasikeisti: beje, Haičio negrai, kaip ir kiti, kuo puikiausiai tatai įrodė, ir, priešingai, atrodo, kad natūralios situacijos neįmanoma pakeisti. O iš tikrųjų gamta, kaip ir istorinė tikrovė, nėra nekintamas duomuo.

Jeigu moteris atrodo esanti nepagrindinė, niekada pagrindine netampanti, tai tik todėl, kad pati nieko nedaro, kad tokia taptų. Proletarai sako „mes". Negrai irgi. Suvokdami save kaip subjektą, jie paverčia „kitais" buržuazijos atstovus, baltuosius. Moterys kongresuose – išskyrus kai kuriuos, taip ir liekančius abstrakčiomis manifestacijomis, – nesako „mes"; vyrai sako „moterys", o moterys kartoja tą žodį norėdamos save įvardyti, tačiau netraktuoja savęs kaip autentiško Subjekto. Proletarai įvykdė revoliuciją Rusijoje, negrai Haityje, Indokinijos gyventojai kovoja Indokinijoje: moterų veikla visuomet buvo tik simbolinis blaškymasis; jos laimėjo tik tai, ką vyrai sutiko joms duoti kaip malonę; jos nieko nepasiėmė: jos gavo[5]. Taip atsitiko todėl, kad jos neturi konkrečių galimybių susivienyti į junginį, kuris veiktų kaip opozicija. Jos neturi praeities, istorijos, religijos, kuri būtų jų savastis; jos neturi, kaip proletarai, darbo ir interesų bendrumo; jos net neturi to pakriko erdvinio artumo, kuris suburia Amerikos negrus, geto žydus, Sen Deni priemiesčio ar Reno gamyklų darbininkus į bendruomenę. Moterys tarp vyrų gyvena paskirai, o su kai kuriais iš jų – tėvu arba sutuoktiniu – jas kur kas glaudžiau nei su moterimis sieja būstas, darbas, ekonominiai interesai, visuomeninė padėtis. Jeigu jos kilusios iš buržuazijos, tai solidarizuojasi su buržuazijos vyrais, o ne su proletarėmis, baltaodės – su baltaodžiais vyrais, o ne su juodaodėmis. Proletariatas galėtų ketinti išžudyti valdančiąją klasę; fanatikas žydas ar negras galėtų svajoti užvaldyti atominės bombos paslaptį ir paversti žmoniją vien žydų ar vien negrų visuomene, o moteris netgi svajonėse negali išnaikinti vyrų giminės. Ryšys, jungiantis ją su jos engėjais, nepalyginamas su jokiu kitu ryšiu. Dalijimas į lytis iš tikro yra biologinis faktorius, o ne žmogiškosios istorijos momentas. Jų priešprieša atsirado pirmapradžiame *mitsein* ir moteris jos nepanaikino. Sutuoktinių pora yra fundamentalus junginys, kurio abi pusės sulydytos draugėn, ir visuomenės skilimas į lytis neįmanomas. Būtent šitai ir apibūdina moterį iš esmės: ji yra Kita centre visumos, kurios abu nariai būtini vienas kitam.

Galima įsivaizduoti, kad šitoks abipusiškumas būtų galėjęs palengvinti jos išvadavimą; kai Heraklis verpia vilną prie Omfalės kojų, geis-

[5] Plg. 2 d. 5 sk

mas užvaldo jį, – kodėl Omfalei nepavyko ilgam įtvirtinti savo valdžios? Norėdama atkeršyti Jasonui, Medėja nužudo jo vaikus: šita laukinė legenda perša mintį, kad moteris, pasinaudojusi saitais, kurie ją sieja su vaiku, galėtų įgyti siaubingą įtaką. *Lisistratoje* Aristofanas juokais sugalvojo moterų susirinkimą, kur jos bendrom jėgom visuomeniniams tikslams ketina panaudoti potraukį, kurį joms jaučia vyrai, bet tai tik komedija. Legenda, kurioje teigiama, kad pagrobtosios sabinės pasipriešino savo grobėjams nevaisingumu, taip pat pasakoja, kad lupdami jas odiniais diržais vyrai stebuklingai įveikė jų pasipriešinimą. Biologinė reikmė – lytinis geismas ir palikuonių troškimas, – daranti patiną priklausomą nuo patelės, neišlaisvino moters socialiai. Šeimininkas ir vergas taip pat susieti abipuse ekonomine reikme, kuri neišlaisvina vergo. Šeimininko ir vergo santykiuose šeimininkas *neteigia* poreikio naudotis kitu žmogumi; savo rankose jis turi valdžią, įgalinančią jį patenkinti šią reikmę, tad jis jos nesutarpina; vergas, priešingai, jausdamas priklausomybę, viltį arba baimę, slepia savo poreikį turėti šeimininką; nors tasai poreikis abiejų vienodas, jo būtinybė visuomet veikia pavergėjo naudai: tuo ir paaiškinama tai, kad, pavyzdžiui, darbininkų klasės išsivadavimas buvo toks lėtas. Taigi moteris visuomet buvo jei ir ne vyro vergė, tai bent vasalė; abidvi lytys niekada nesidalijo pasaulio lygiomis; ir net šiandien, nors moters gyvenimo sąlygos pamažėle keičiasi, jos galimybės gerokai prastesnės. Beveik visose šalyse moters ir vyro teisinis statusas nevienodas ir dažnai moteriai kur kas nepalankesnis. Netgi tuomet, kai teisės jai būna abstrakčiai pripažintos, nusistovėję įpročiai trukdo joms konkrečiai reikštis per papročius. Ekonomiškai vyrai ir moterys kone sudaro dvi kastas; nors sąlygos vienodos, vyrai užima pelningesnes darbo vietas, gauna didesnius atlyginimus, turi daugiau šansų susilaukti sėkmės nei ką tik atsiradusios jų konkurentės; pramonėje, politikoje ir pan. jiems skiriama kur kas daugiau vietų ir būtent jie užima svarbiausius postus. Be jau turimos konkrečios valdžios, jie dar naudojasi autoritetu, tradiciškai palaikomu vaiko auklėjimu: dabartis gaubia praeitį, o praeityje istoriją kūrė vyrai. Kai moterys pradeda dalyvauti pasaulio pertvarkymo procese, tas pasaulis dar priklauso vyrams: jie tuo neabejoja, jos irgi vargu ar suabejoja. Atsisakyti būti Kita, atsisakyti bendravimo su vyrais joms reikštų išsižadėti visų privalumų, kuriuos gali teikti sąjunga su aukštesniąja

kasta. Siuzerenas-vyras materialiai apgins vasalę-moterį ir apsiims moraliai pateisinti jos egzistavimą: taip kartu su ekonomine rizika ji išvengia ir metafizinės rizikos įgyti tokią laisvę, kurios tikslai sukuriami be niekieno pagalbos. Iš tikrųjų šalia kiekvienam individui būdingo etinio siekio įsitvirtinti kaip subjektui, esama ir pagundos bėgti nuo savo laisvės ir pavirsti daiktu: tai pragaištingas kelias, nes – pasyvus, priklausomas ir pasiklydęs – tas individas tampa bet kokią vertę praradusia nuo savo transcendencijos atkirsta svetimos valios auka. Tačiau tai lengvas kelias: šitaip išvengiama nerimastingo kankinimosi ir prisiimtos egzistencijos įtampos. Vyras, kuris suvokia moterį kaip *Kitą*, gali tikėtis didelio sutarimo. Taigi moteris negina savo, kaip subjekto, teisių, nes neturi tam konkrečių galimybių, nes jaučia neišvengiamus saitus, siejančius ją su vyru, ji negalvoja apie jų abipusiškumą, nes dažnai jai patinka vaidinti *Kitos* rolę.

Tačiau iš karto kyla klausimas: kaipgi ši istorija prasidėjo? Suprantama, kad lyčių dvilypumas, kaip ir bet koks kitas dvilypumas, reiškiasi kaip konfliktas. Suprantama, kad jeigu vienam iš dviejų pavyktų įteigti savo viršenybę, ji įsivyrautų kaip absoliuti. Belieka tik paaiškinti, kodėl būtent vyras laimėjo iš pat pradžių. Rodos, moterys galėjo iškovoti pergalę; arba kova galėjo likti taip ir nelaimėta. Kaip atsitiko, kad šis pasaulis visuomet priklausė vyrams ir kad tik šiandien situacija pradeda keistis? Ar tas pasikeitimas į gera? Ar dėl to pasaulis bus lygiai padalytas tarp vyrų ir moterų?

Tai anaiptol ne nauji klausimai, į juos jau buvo daugybę kartų atsakyta, bet būtent pats tas faktas, kad moteris yra *Kita*, užginčija bet kokius vyrų siūlomus šio fakto pateisinimus: juos pernelyg akivaizdžiai padiktavo vyrams jų interesas. „Į viską, kas vyrų parašyta apie moteris, reikia žiūrėti su įtarumu, nes vyras yra ir teisėjas, ir viena iš šalių“, – yra pasakęs XVII amžiuje Poulainas de la Barre'as, menkai žinomas feministas. Visur, visais laikais vyriškosios lyties atstovai demonstruodavo pasitenkinimą, kurį patirdavo jausdamiesi pasaulio viešpačiais. „Teesie palaimintas mūsų Viešpats Dievas ir visų pasaulių Viešpats, kad Jis nesutvėrė manęs moterimi“, – sako žydai savo rytinėje maldoje, o jų žmonos nuolankiai šnabžda: „Teesie palaimintas Viešpats, kad Jis sutvėrė mane pagal savo valią“. Tarp malonių, už kurias Platonas dėkojo dievams, pirmoji buvo ta, kad jie sukūrė jį laisvą, o ne vergą,

antroji, kad sukūrė vyru, o ne moterimi. Tačiau vyriškoji lytis nebūtų galėjusi nevaržomai džiaugtis šia privilegija, jeigu nebūtų jos suvokusi kaip absoliučios ir amžinos; jie stengėsi įteisinti savo pranašumą. „Būdami vyrais, tie, kurie kūrė ir kompiliavo įstatymus, užtarė savo lytį, o juriskonsultai įstatymus pavertė principais", – dar viena citata iš Poulaino de la Barre'o. Įstatymų leidėjai, dvasininkai, filosofai, rašytojai, mokslininkai puolė įnirtingai įrodinėti, kad moters priklausomumas pageidautinas dangui ir naudingas žemei. Vyrų sukurtos religijos atspindi tą norą dominuoti: Ievos, Pandoros legendose jie ėmėsi ginklo. Jie pasitelkė į savo tarnybą filosofiją, teologiją, kaip buvo matyti iš cituotų Aristotelio, šventojo Tomo minčių. Nuo antikos laikų satyrikai ir moralistai mėgavosi aprašinėdami moterų silpnybes. Visi žino, kokios brutalios kaltinamosios kalbos joms buvo sakomos per visą prancūzų literatūros istoriją: Montherlant'as tęsia, tik ne taip įkvėptai, Jeano de Meungo tradiciją. Kartais tas priešiškumas atrodo pagrįstas, kartais abejotinas; iš tikrųjų jis padiktuotas geriau ar prasčiau užmaskuoto noro save pateisinti. „Lengviau apkaltinti vieną lytį, negu atleisti kitai", – sako Montaigne'is. Kai kuriais atvejais šitai akivaizdu. Štai kad ir toks stulbinantis dalykas: romėnų kodeksas, apribodamas moters teises, kalba apie „tos lyties silpnumą, kvailumą" būtent tuomet, kai susilpnėjus šeimai, moteris tampa pavojinga vyriškosios lyties įpėdiniams. Stulbina ir tai, kad XVI amžiuje, siekiant išlaikyti ištekėjusios moters globos institutą, apeliuojama į šventojo Augustino, deklaruojančio, kad „moteris yra nei tvirtas, nei pastovus padaras", autoritetą, o netekėjusi moteris pripažinta gebanti valdyti savo turtą. Montaigne'is puikiai suprato, kokiai savivalei ir neteisingumui pasmerkta moteris: „Moterys anaiptol neklysta, kai atsisako paklusti joms primestoms taisyklėms, juolab kad vyrai jas suformulavo su jomis nesitardami. Todėl nenuostabu, kad tarp moterų ir mūsų esama intrigų ir kivirčų"; tačiau jis anaiptol dar nėra moterų gynėjas. Tik XVIII amžiuje tikrai demokratiški vyrai objektyviai ištyrinėja šį klausimą. Tarp kitų, Diderot'as stengiasi įrodyti, kad moteris, kaip ir vyras, yra žmogus. Kiek vėliau ją karštai gina Stuartas Millis. Tačiau šie filosofai stebėtinai nešališki. XIX amžiuje feminizmo ginčas vėl tampa šalininkų ginču. Vienas iš pramoninės revoliucijos padarinių – moters įsitraukimas į gamybą: tuomet feminisčių reikalavimai peržengia teorijos sferą ir įgauna ekonominį pagrindą; jų

priešininkai tampa dar agresyvesni. Nors žemės nuosavybė iš dalies prarado savo svarbą, buržuazija įsikimba į senąją moralę, kuri tvirtoje šeimoje įžvelgia privačios nuosavybės garantą. Ji juo įnirtingiau reikalauja, kad moteris liktų namuose, kadangi jos emancipacija ima kelti rimtą pavojų. Net darbininkų klasės vyrai mėgino pristabdyti tą išsilaisvinimą, nes moterys jiems pasirodė esančios pavojingos konkurentės, juolab kad buvo pripratusios dirbti už menkus atlyginimus[6]. Norėdami įrodyti moters nepilnavertiškumą, antifeministai griebėsi ne tik religijos, filosofijos, teologijos, kaip kitados, bet ir mokslo: biologijos, eksperimentinės psichologijos ir t.t. Daugių daugiausia jie sutiko suteikti *kitai* lyčiai „lygybę kaip skirtingumą". Šita tiek daug naudos atnešusi formulė – labai reikšminga: būtent ja pasinaudota Jimo Crow įstatymuose, taikomuose Amerikos negrams; taigi šitos vadinamosios egalitarinės segregacijos padarinys tebuvo vienas – atsirado žiauriausia diskriminacija. Toks sutapimas anaiptol neatsitiktinis: kaip nelygiavertė gali būti traktuojama rasė, kasta, klasė ar lytis, pasiteisinimo metodai – tie patys. „Amžinasis moteriškumas" – tas pats, kas „negro siela" ar „žydo charakteris". Beje, žydų problema apskritai labai skiriasi nuo anų dviejų: antisemitui žydas – ne tiek nepilnavertis, kiek priešas, ir jam šiame pasaulyje nepripažįstama jokia vieta, veikiau norima jį sunaikinti. Tačiau esama pagrįstų analogijų tarp moters ir negrų situacijos: tiek vienos, tiek kiti šiandieną laisvinasi iš to paties paternalizmo, o neseniai dar buvusi valdančioji kasta nori išlaikyti juos „jiems skirtoje vietoje", tai yra toje, kurią ji jiems parinko. Abiem atvejais ji daugiau ar mažiau nuoširdžiai gieda ditirambus „gero negro" su nesąmoninga, vaikiška, linksma siela, nuolankaus negro ir moters, „tikros moters", tai yra lengvabūdiškos, vaikiškos, neatsakingos, paklūstančios vyrui, dorybėms. Abiem atvejais ji naudojasi argumentais, kurių semiasi iš savo pačios sukurtos faktinės padėties. Plačiai žinomas Bernardo Shaw sąmojis: „Baltasis amerikietis nužemina negrą iki batų šveitiko rango ir iš to padaro išvadą, kad tik batams šveisti jis ir tetinka". Šis ydingas ratas būdingas visoms analogiškoms aplinkybėms: kai su individu (ar su individų grupe) elgiamasi kaip su nepilnaverčiu, jis iš tikro *yra* nepilnavertis. Tačiau čia reikia susitarti dėl žodžio *būti* reikšmės; nesą-

[6] Žr. 2 d., p. 457–458.

žininga suteikti jam nekintamą vertę, kai jis turi hegelišką dinamišką prasmę: *būti* reiškia tapsmo rezultatą, tai reiškia pasidaryti tokiam, koks nori atrodyti. Taip, moterys apskritai šiandien *yra* nepilnavertės palyginti su vyrais, tai yra jų padėtis joms atveria mažesnes galimybes. Visa problema – išsiaiškinti, ar tokia padėtis turi amžiais tęstis.

Daugumas vyrų šito trokšta: dar ne visi sudėjo ginklus. Konservatyvi buržuazija tebeįžvelgia moters emancipacijos pavojų, gresiantį jos moralei ir interesams. Kai kurie vyriškosios lyties atstovai bijo moterų konkurencijos. Anądien savaitraštyje *Hebdo-Latin* vienas studentas pareiškė: „Kiekviena studentė, tapusi gydytoja ar advokate, *nuvagia* iš mūsų darbo vietą"; jis nesuabejojo savo teise valdyti šį pasaulį. Čia svarbu ne vien ekonominiai interesai. Viena iš privilegijų, kurią engimas garantuoja engėjams, yra ta, kad nuolankiausias jų jaučiasi esąs *viršesnis*: „varganas baltasis" iš JAV Pietų gali pasiguosti, kad jis ne „purvinas negras"; ir turtingesni baltieji labai išradingai eksploatuoja šią puikybę. Panašiai ir pats menkiausias patinas moters akivaizdoje įsivaizduoja esąs pusdievis. Ponui Montherlant'ui buvo kur kas lengviau vaizduoti save esant didvyriu, kai susidurdavo su moterimis (beje, pasirinktomis sąmoningai), nei tuomet, kai tarp vyrų jam reikėdavo elgtis kaip vyrui: tą vaidmenį daugelis moterų atliko geriau už jį. O 1948 metų rugsėjį viename iš savo straipsnių laikraštyje *Figaro Littéraire* ponas Claude'as Mauriacas, kurio didžiu originalumu žavisi kiekvienas, galėjo[7] šitaip parašyti apie moteris: „*Mes* klausomės su mandagiu nešališkumu (*sic!*), kaip kalba pati prašmatniausia iš jų, puikiai žinodami, kad josios protas daugiau ar mažiau stulbinamai atspindi iš mūsų kylančias idėjas". Žinoma, pono C. Mauriaco pašnekovė perteikia ne jo idėjas, kadangi niekas nežino jį tokių turint; galimas daiktas, kad ji atkartoja vyrams kilusias idėjas: ne vienas vyrų laiko savomis ne savo mintis. Būtų galima savęs paklausti, ar ponui C. Mauriacui ne įdomiau būtų pasišnekėti su geru Descartes'o, Marxo, Gide'o atspindžiu nei su savim; nuostabu tai, kad, dviprasmiškai vartodamas tą *mes*, jisai susitapatina su šventuoju Pauliumi, Hegeliu, Leninu, Nietzsche ir iš jų didybės aukštumos su panieka žiūri į moterų,

[7] Ar bent jau manė galįs.

drįstančių kalbėti su juo kaip lygios su lygiu, bandą; tiesą pasakius, aš pažįstu ne vieną, kuriai neužtektų kantrybės ištverti pono Mauriaco „mandagų nešališkumą“.

Aš ilgėliau sustojau ties šiuo pavyzdžiu, nes čia vyriškas naivumas stačiai nuginkluoja. Esama kitų, kur kas subtilesnių būdų vyrams pasinaudoti moters kitoniškumu. Kenčiantys nuo nepilnavertiškumo komplekso čia randa stebuklingą balzamą: niekas nesielgia agresyviau, arogantiškiau su moterimis, niekas jų labiau neniekina kaip dėl savo vyriškumo nerimaujantis vyras. Tie, kurie nesidrovi savo lyties atstovų, kur kas labiau linkę pripažinti, kad moteris tokia pat būtybė kaip ir jie; ir vis dėlto net jiems Moters, Kitos mitas brangus dėl daugelio priežasčių[*]; nereikėtų smerkti jų už tai, kad nepaaukoja lengva širdim visų iš to gautų malonių: jie žino, ką praranda, atsisakydami tokios moters, kokią mato svajonėse, ir nežino, ką jiems suteiks toji, kokia ji taps rytoj. Reikia didžiulio pasiaukojimo, kad atsisakytum dėtis vieninteliu ir absoliučiu Subjektu. Beje, didžioji vyrų dauguma šitos pretenzijos aiškiai nedemonstruoja. Jų požiūriu, moteris nėra nepilnavertė: šiandien jie pernelyg kupini demokratijos idealų, todėl visos žmogiškos būtybės jiems yra lygios. Šeimoje vaikas, jaunuolis regi moterį, gaubiamą to paties visuomeninio orumo šydo, neatsiejamo nuo suaugusių vyriškosios lyties atstovų; vėliau geisdamas ir mylėdamas jis patiria geidžiamos ir mylimos moters pasipriešinimą, nepriklausomybę; vedęs jis gerbia savo moterį kaip žmoną, kaip motiną, o konkrečiame šeimyniniame gyvenime ji reiškiasi kaip laisva būtybė. Taigi jis gali įsitikinti, kad tarp lyčių nebėra visuomeninės hierarchijos ir kad apskritai, nepaisant skirtumų, moteris su juo lygi. O kadangi jis vis dėlto konstatuoja tam tikrą moters nepilnavertiškumą (svarbiausia – nesugebėjimą profesionaliai dirbti), tai priskiria tuos trūkumus gamtai. Kai vyras elgiasi su moterim kolegiškai ir palankiai, jis renkasi abstrakčios lygybės princi-

[*] Reikšmingas šia prasme Michelio Carrouges'o straipsnis šia tema, pasirodęs žurnalo *Cahiers du Sud* 292 numeryje. Jis piktindamasis rašo: „Pageidautina, kad moters mito išvis nebūtų ir kad liktų tik virėjų, matronų, prostitučių, mėlynų kojinių kohortos, kurių funkcija – teikti malonumą arba būti naudingoms!“ Kitaip tariant, anot jo, moteris neturi savo gyvenimo; jam svarbu tik jos *funkcija* vyriškosios lyties atstovų pasaulyje. Moters gyvenimo prasmė glūdi vyre, bet tuomet iš tikro jos poetinę „funkciją“ reikėtų laikyti svarbesne už kitas. Tikroji problema – išsiaiškinti, kodėl ji turi būti apibūdinama per santykį su vyru.

pą, o konkrečios nelygybės, kurią jis konstatavo, *nekelia aikštėn*. Bet vos tik jiedu ima konfliktuoti, situacija iš pagrindų pasikeičia: jis pasirinks konkrečią nelygybę ir netgi pasirems ja, kad paneigtų abstrakčią lygybę[9]. Būtent šitaip daugelis vyrų lyg ir sąžiningai tvirtina, kad moterys *yra* lygios su vyrais, kad joms nėra ko reikalauti, ir *tuo pačiu metu* – kad moterys niekad neprilygs vyrams, kad jų reikalavimai yra bergždi. Vyrui iš tikrųjų sunku suvokti, kokią didžiulę reikšmę turi socialinės diskriminacijos apraiškos, išoriškai atrodančios nereikšmingos, tačiau paliekančios moteryje tokius gilius moralinius, intelektualinius pėdsakus, kad gali atrodyti, jog jų ištakos glūdi prigimtyje[10]. Labiausiai užjaučiantis moterį vyras niekada gerai nesuvokia konkrečios jos padėties. Nėra pagrindo tikėti vyriškosios lyties atstovais ir tuomet, kai jie stengiasi ginti privilegijas, kurių masto nesugeba išmatuoti. Mes nesileisime įbauginamos gausybės prieš moteris nukreiptų nuožmių išpuolių, nesileisime apgaunamos savanaudiškų pagyrų, skirtų „tikrai moteriai“, ar pagaunamos vyrų entuziazmo, kurį moterų dalia įkvepia jiems, nieku gyvu nenorintiems ja dalytis.

Tačiau mes privalome taip pat nepatikliai žiūrėti ir į feminisčių argumentus: labai dažnai poleminė aistra daro juos beverčius. Moterų klausimas atrodo toks begždžias tik todėl, kad vyrų arogancija jį pavertė „kivirču“; kai kivirčijamasi, prastai mąstoma. Nenuilstamai buvo stengiamasi įrodyti, kad moteris yra aukštesnis, žemesnis ar lygus padaras su vyru: sukurta vėliau už Adomą, ji, žinoma, yra antrinė būtybė, sakė vieni; priešingai, sakė kiti, Adomas buvo tik eskizas, ir Dievui pavyko sukurti tobulą žmogų tik po to, kai jis sukūrė Ievą; moters smegenys, aišku, mažesnės, tačiau santykinai jos didesnės; Kristus vyru tapo tikriausiai tik iš nuolankumo. Kiekvienas argumentas iškart gimdo priešingą argumentą ir dažniausiai abu būna klaidingi. Norint pamėginti suprasti tuos dalykus, reikia pasitraukti iš jau pramintų vėžių, reikia atsisakyti neaiškių žemesnės, aukštesnės, lygios būtybės sąvokų, iškreipusių visas diskusijas, ir viską pradėti iš naujo.

[9] Pavyzdžiui, vyras parciškia, kad jokiu būdu nelaiko savo žmonos menkesne dėl to, kad ji neturi profesijos: šeimos židinio kurstymas toks pats kilnus darbas ir t.t. Bet vos tik kilus pirmajam ginčui sušunka: „Be manęs tu nesugebėtum užsidirbti pragyvenimui!“

[10] Šio proceso aprašymas bus šitų tyrinėjimų II tomo objektas.

Bet kaip tuomet suformuluosim klausimą? Ir pirmiausia – kas mes tokie, kad jį formuluotume? Vyras yra ir teisėjas, ir viena iš šalių; moterys irgi. Kur rasti angelą? Tiesą pasakius, angelas būtų nekompetentingas kalbėti, jis nežinotų visų problemos aspektų; o hermafroditas – tai ypatingas atvejis: jis nėra sykiu vyras ir moteris, tiksliau – nei vyras, nei moteris. Man regis, moterų padėčiai paaiškinti veikiau tinka kai kurios moterys. Teigti, kad Epimenidas, būdamas kretietis, būtinai yra melagis – sofizmas: ne kokia paslaptinga esmė verčia vyrus ir moteris būti sąžiningus ar nesąžiningus; veikiau jų situacija daugiau ar mažiau skatina juos ieškoti tiesos. Daugelis nūdienos moterų, kurioms pasisekė būti žmogiškųjų privilegijų grąžinimo liudytojomis, gali sau leisti prabangą būti nešališkomis: mes dargi jaučiame nešališkumo poreikį. Mes jau nebe tokios kaip mūsų pirmtakės; apskritai mes išlošėme. Per paskutines diskusijas apie moters statusą JTO nesiliovė įsakmiai tvirtinusi, kad lyčių lygybė jau bebaigianti įsigalėti ir kad daugelio mūsų moteriškumas niekada nebuvo varžomas ir nepatyrė kliūčių. Daugelis problemų mums atrodo svarbesnės už tas, kurios susijusios tik su mumis, ir toks abejingumas leidžia tikėtis, kad mūsų požiūris bus objektyvus. Tačiau mes artimiau nei vyrai pažįstame moterų pasaulį, nes jame – mūsų šaknys; mes iškart suvokiame, ką žmogui reiškia būti moterim, ir mums rūpi sužinoti apie tai dar daugiau. Minėjau, kad esama svarbesnių problemų, ir vis dėlto šitoji irgi gan svarbi: mums rūpi išsiaiškinti, kaip tas faktas, jog esame moterys, paveikė mūsų gyvenimą. Kokios galimybės mums buvo duotos ir kokios atimtos? Kokia dalia gali ištikti mūsų jaunesniąsias seseris ir kuria kryptimi reikia jas orientuoti? Stulbina tai, kad apskritai nūdienos moterų literatūrai labiau būdingas ne noras reikalauti, o siekis aiškiai susivokti; baigiantis nežabotos polemikos erai, ši knyga yra vienas iš mėginimų tai patvirtinti.

Tačiau, be abejo, neįmanoma nešališkai traktuoti bet kokią žmogaus problemą: jau pats klausimų iškėlimo būdas, pasirinktos perspektyvos suponuoja interesų hierarchijas; bet kuri savybė susijusi su vertėmis, ir kiekvienas vadinamasis objektyvus aprašymas suponuoja etinį foną. Užuot stengdamiesi užmaskuoti principus, kurie daugiau ar mažiau aiškiai numanomi, geriau jau juos pirma suformuluokime; šitaip nesijauti įpareigotas kiekviename puslapyje tikslinti žodžių: aukštesnis, žemesnis, geresnis, blogesnis, pažanga, atžanga ir t.t. reikšmę. Peržvel-

gę keletą moteriai skirtų veikalų, matome, kad dažniausiai dėmesys sutelkiamas į visuomeninę gerovę, visuotinę naudą: iš tikrųjų kiekvienas tai supranta kaip naudą tos visuomenės, kurią jis nori išlaikyti ar sukurti. Mūsų nuomone, nėra kitokios visuomeninės gerovės, išskyrus tą, kuri užtikrina asmeninę piliečių gerovę; mes sprendžiame apie institutus pagal tas konkrečias galimybes, kurias jie teikia individams. Bet mes nepainiojame asmeninės naudos idėjos su laimės idėja: tai kitas dažnai pasitaikantis požiūris. Ar haremo moteris nelaimingesnė už moterį rinkėją? Ar namų šeimininkė nelaimingesnė už darbininkę? Nelabai aišku, ką reiškia žodis laimė, ir dar neaiškiau, kokias autentiškas vertes tas žodis maskuoja. Nėra jokios galimybės išmatuoti kito žmogaus laimę, ir visuomet lengva teigti, jog dalia, kurią norima jam primesti, yra laiminga; tarkim, pasmerktieji sąstingiui paskelbiami laimingais ta dingstim, kad laimė yra ramybės būsena. Taigi mes nesiremiame laimės sąvoka. Mūsų pasirinktoji perspektyva – egzistencialistinės etikos perspektyva. Kiekvienas subjektas konkrečiai veikia realizuodamas savo ketinimus (*projets*) kaip trascendencijos išraišką; savo laisvę jis realizuoja tik tolydžio veržadamasis kitų laisvių link; esama būtis pateisinama tik kaip ekspansija į be galo atvirą ateitį. Kiekvienąsyk, kai transcendencija vėl virsta imanentiškumu, esama būties degradavimo į „būtį savaime“ (*en soi*), atsitiktinės, nepagrįstos laisvės; šis nuopuolis, jeigu subjektas jį suvokia, yra moralinė yda; jeigu jis jam primestas iš šalies, tuomet įgauna frustracijos ir opresijos pavidalą; abiem atvejais tai absoliutus blogis. Kiekvienas individas, kuriam rūpi pateisinti savo egzistenciją, jaučia ją kaip begalinį poreikį transcenduotis. Taigi moters padėtį ypač apibūdina tai, kad, būdama laisva, kaip ir kiekvienas žmogus, ji suvokia gyvenanti pasaulyje, kuriame vyrai primeta jai Kitos statusą: norima ją sustingdyti, paversti objektu ir paaukoti imanentiškumui, nes jos transcendencija bus nuolat transcenduojama kitos sąmonės, pagrindinės ir suverenios. Moters drama ir yra konfliktas tarp fundamentalių kiekvieno subjekto, visuomet laikančio save pagrindiniu, siekių ir reikalavimų tos situacijos, kuri paverčia moterį nepagrindine. Kaip žmogiška būtybė gali save realizuoti kaip moteris? Kurie keliai jai atviri? Kurie veda į aklavietę? Kaip susigrąžinti nepriklausomybę, kai esi priklausoma? Kokios aplinkybės varžo moters laisvę ir ar ji gali jas įveikti? Štai šiuos pagrindinius klausimus mes ir

norėsime išsiaiškinti. Kitaip tariant, domėdamiesi individo galimybėmis, mes apibūdinsime jas ne laimės, o laisvės terminais.

Akivaizdu, kad ši problema neturėtų jokios prasmės, jeigu manytume, kad moters likimą lemia fiziologija, psichologija ar ekonomika. Todėl pirmiausia aptarsime biologijos, psichoanalizės bei istorinio materializmo požiūrį į moterį. Paskui pasistengsime objektyviai parodyti, kaip susikūrė „moters realybė“, kodėl moteris buvo apibrėžta kaip Kita ir kokie buvo viso to padariniai vyrų požiūriu. Po to pateiksime moterų požiūrį į pasaulį, kuriame joms tenka gyventi[11], ir tuomet taps aišku, su kokiais sunkumais jos susiduria mėgindamos ištrūkti iš iki šiol joms skirtos sferos, siekdamos įsijungti į žmogiškąjį *mitsein*.

[11] Tai bus II tomo objcktas.

PIRMA DALIS

LEMTIS

Pirmas skyrius
BIOLOGINIAI DUOMENYS

Moteris? Nieko sudėtingo, – teigia suprastintų formulių mėgėjai: ji – gimda, kiaušidė; ji – patelė: to žodžio pakanka jai apibūdinti. Vyro lūpose „patelės“ epitetas skamba kaip įžeidimas, tačiau vyras nesigėdija savo gyvuliškos prigimties, priešingai, jis net didžiuojasi, jei apie jį pasakoma: „Jis – patinas!“ Terminas „patelė“ turi menkinamąją reikšmę ne todėl, kad tvirtai susieja moterį su gamta, o todėl, kad apriboja ją jos lytimi; jeigu ta lytis atrodo vyrui verta paniekos ir dargi priešiška net tuomet, kai jis susiduria su nekaltais gyvūnais, akivaizdu, jog tai įvyksta todėl, kad jo nervingą priešiškumą sukursto moteris. Tačiau jis nori surasti kokį nors šio jausmo pateisinimą biologijoje. Žodis „patelė“ sukelia jo vaizduotėje įvaizdžių sarabandą: milžiniškas apvalus kiaušinis sučiumpa ir kastruoja vikrų spermatozoidą: šlykšti nusipenėjusi termitų karalienė valdo pavergtus patinus; pasisotinusios meile, maldininkė ir voro patelė sutraiško partnerį ir jį suryja; rujojanti kalė laksto gatvelėmis, skleisdama tvirkinančius kvapus; beždžionė begėdiškai rodo savo nuogumus, paskui veidmainiškai koketuodama slepiasi, o didingiausi žvėrys – tigrė, liūtė, pantera – vergiškai puola į karališką patino glėbį. Vangi, nekantri, sukta, kvaila, beširdė, gašli, nuožmi, nuolanki patelė – vyras visas jas sykiu regi moteryje. Ir faktas, kad ji – patelė. Tačiau jei norime liautis lėkštai mąstę, čia iškart įžvelgiame du klausimus: kam gyvūnų karalijoje atstovauja patelė? Ir kokią ypatingą patelės atmainą įkūnija moteris?

*

Patinai ir patelės – tai du individų tipai, kurie, kaip rūšies atstovai, skirstosi pagal dauginimosi funkciją; juos apibrėžti galima tik koreliaty-

viai. Tačiau pirmiausia reikia atkreipti dėmesį, jog neaišku, kodėl pati rūšis *skirstoma* į dvi lytis.

Gamtoje toks skirstymas nėra visuotinis. Jeigu kalbėsime vien tik apie gyvūnus, tai gerai žinoma, kad vienaląsčiai organizmai – infuzorijos, amebos, bakterijos ir pan. – dažniausiai dauginasi nelytiniu būdu. Kiekviena jų ląstelė dalijasi į stambesnius ir smulkesnius darinius pati viena. Kai kurie daugialąsčiai organizmai dauginasi schizogenezės būdu, tai yra belytis individas suskyla į dvi ar daugiau dalių, kurios tampa naujais individais, arba blastogenezės būdu, tai yra skyla lytiškai pradėtas individas: pavyzdžiui, gėlųjų vandenų hidros, duobagyviai, pintys, kirmėlės, gaubtagyviai dauginasi pumpuravimosi ir segmentacijos būdu. Partenogenezės atveju iš neapvaisinto kiaušinėlio be patinėlio įsikišimo išsivysto embrionas; patinėlis čia neatlieka jokio vaidmens arba tas jo vaidmuo yra tik šalutinis: iš bitės neapvaisinto kiaušinėlio išsivysto tranai, o iš amaro, ištisas kartas neturinčio patinų, kiaušinėlių išsirita patelės. Dirbtinė partenogenezė buvo taikyta jūrų ežiams, jūrų žvaigždėms, varlėms. Tačiau kartais, susijungus dviem lytinėms vienaląsčių organizmų ląstelėms, susidaro vadinamoji zigota. Apvaisinimas būtinas, kad iš bičių kiaušinėlių išsiristų patelės, o iš amaro kiaušinėlių – patinai. Kai kurie biologai iš to padarė išvadą, kad net toms rūšims, kurios geba daugintis nelytiškai, atnaujinti gemalinę plazmą, įliejus į ją svetimų chromosomų, būtų naudinga giminei atjauninti bei jos gyvybingumui palaikyti. Taigi reikia suprasti, kad sudėtingesnėms gyvybės formoms lytinė funkcija yra būtina ir kad tik patys paprasčiausi organizmai gali daugintis nelytiškai, išeikvodami savo gyvybines jėgas. Tačiau šiandieną ši hipotezė pripažinta nepagrįsta; tyrimais įrodyta, kad nelytinis dauginimasis gali vykti be jokių apribojimų – išsigimimas negresia. Tai ypač būdinga bakterijoms. Partenogenezės eksperimentų vis gausėja, jie darosi vis drąsesni, ir daugeliui rūšių patinas tampa visiškai nereikalingas. Beje, nors ląstelių susiliejimo nauda ir buvo įrodyta, pati savaime ji atrodo visai nepagrįstas faktas. Biologijos mokslas konstatuoja skirstymą į lytis, tačiau tikslingumo požiūriu jai nepavyksta šito pagrįsti nei ląstelės struktūra, nei ląstelinio dauginimosi dėsniais, nei jokiu esminiu fenomenu.

Nevienalyčių gametų[12] egzistavimo fakto dar nepakanka dviem skirtingoms lytims apibrėžti; nereti atvejai, kai vykstant generatyvinių ląstelių diferenciacijai, rūšis nesusiskaido į du tipus: abi ląstelės gali priklausyti vienam individui. Tai būdinga hermafroditinėms rūšims, kurių gausu augalijos pasaulyje, tačiau nemaža ir tarp žemesniųjų gyvūnų, ypač tarp nariuotakojų ir moliuskų. Taigi dauginimasis vyksta arba savaiminio, arba kryžminio apvaisinimo būdu. Čia ir vėl kai kurie biologai ketino įteisinti nusistovėjusią tvarką. Anot jų, gonochorizmas, tai yra sistema, kai nevienodos gonados[13] priklauso skirtingiems individams, yra evoliucinis hermafroditizmo patobulinimas, tačiau kiti, priešingai, gonochorizmą laiko primityviu reiškiniu, kurio išsigimimo išraiška ir yra hermafroditizmas. Bet kuriuo atveju nuomonės, jog viena sistema pranašesnė už kitą, yra itin ginčytinas teoretizavimas evoliucijos tema. Tvirtai galima teigti tik tai, kad šiedu dauginimosi būdai gamtoje koegzistuoja, kad tiek vienas, tiek kitas padeda išsaugoti rūšis nuo išnykimo, ir kad lygiai kaip gametų, taip ir gonadas turinčių organizmų dvilytiškumas atrodo esąs atsitiktinis. Taigi individų skirstymas į vyriškąją ir į moteriškąją lytis yra sunkiai apibrėžiamas ir atsitiktinis dalykas.

Dauguma filosofų su tuo sutiko net neketindami aiškinti. Visiems žinomas platoniškasis mitas: iš pradžių būta vyrų, moterų ir androginų; kiekvienas individas turėjęs du veidus, keturias rankas, keturias kojas ir du susijungusius kūnus; vieną gražią dieną jie buvo perskelti pusiau „kaip kiaušiniai" ir nuo to laiko kiekviena pusė ieško kitos savo pusės siekdama su ja susijungti. Dievai po to nutarę, kad naujos žmogiškosios būtybės bus kuriamos poruojant dvi skirtingas puses. Bet ši istorija turi tik vieną tikslą – paaiškinti meilę; skirstymas į lytis čia jau iš anksto nulemtas dalykas. Tokio suskirstymo nepateisina ir Aristotelis: juk jeigu bet kurioje veikloje privaloma materijos ir formos sąveika, tai nebūtina, kad aktyvūs ir pasyvūs pradai būtų išskirti į nevienalyčių individų kategorijas. Šitaip šventasis Tomas paskelbia, kad moteris yra „atsitiktinė" būtybė, taigi parodo – žiūrint vyrų akimis – atsitiktinį lytiškumo pobūdį. Tačiau Hegelis būtų neištikimas savo racionalizmo manijai, jeigu nebūtų susigundęs pagrįsti jį logiškai. Anot jo, lytiškumas

[12] Gametomis vadinamos generatyvinės ląstelės, kurioms susijungus atsiranda apvaisintas kiaušinėlis.

[13] Gonadomis vadinamos liaukos, gaminančios gametas.

yra priemonė subjektui, giminės atstovui, konkrečiai realizuotis. „Priklausymą giminei subjektas jaučia kaip rezultatą, kompensuojantį jo individualios tikrovės skirtingumą, kaip troškimą pajusti save kitame savo rūšies individe su juo jungiantis, kaip troškimą papildyti save ir šitaip, įtraukus giminę į savo esybę, suteikti jai egzistenciją. Tai ir yra kopuliacija." (*Gamtos filosofija*, 3 dalis, §369). O kiek toliau: „Proceso esmė tokia: jie laiko save tuo, kuo yra savo viduje, kitaip tariant, viena gimine, vienu subjektyviu gyvenimu". Po to Hegelis pareiškia, jog tam, kad suartėjimo procesas įvyktų, pirmiausia reikia, kad tos dvi lytys būtų diferencijuotos. Tačiau jo įrodymas neįtikimas – pernelyg jaučiama išankstinė nuostata kiekviename veiksme rasti visus tris silogizmo momentus. Individo perėjimas į rūšį, kurio metu tiek individas, tiek rūšis išsiskleidžia iki galo, galėtų įvykti ir be trečiojo nario, per paprasčiausią gimdytojo ir vaiko ryšį: dauginimasis galėtų būti nelytinis. Arba jųdviejų ryšys galėtų būti dviejų vienodų būtybių ryšys, kai skirtumą lemia to paties tipo individų ypatingumas, panašiai kaip hermafroditų. Hegelio aprašymas atskleidžia didžiulę lytiškumo svarbą, tačiau jis klysta tą svarbą pateikdamas kaip argumentą. Žmonės išryškina savo lytį ir tarpusavio ryšius lytiškai santykiaudami, lygiai kaip atlikdami įvairius darbus jie suteikia jiems prasmę ir vertę, tačiau žmogaus lytinė veikla nėra būtinai prigimtinė. Savo veikale *Percepcijos fenomenologija* (*Phénoménologie de la perception*) Merleau-Ponty parodo, kad žmogiškoji egzistencija verčia mus peržiūrėti būtinumo ir atsitiktinumo sąvokas. „Egzistencija, – teigia jis, – neturi atsitiktinių savybių, turinio, kuris nepadėtų suteikti jai formos, ji nepripažįsta gryno fakto, nes tai yra procesas, kur tie faktai atsako už save." Tai – teisybė. Tačiau teisybė ir tai, kad esama sąlygų, be kurių net pats egzistencijos faktas atrodo neįmanomas. Buvimas pasaulyje griežtai implikuoja kūno, kuris yra daiktas tame pasaulyje ir sykiu požiūris į tą pasaulį, padėtį, tačiau visiškai nebūtina, kad tas kūnas turėtų vienokią ar kitokią ypatingą struktūrą. Veikale *Būtis ir nebūtis* (*L'Etre et le Néant*) Sartre'as ginčija Heideggerio teiginį, esą žmogiškoji tikrovė pasmerkta mirčiai, nes ji yra baigtinė. Jis parodo, kad baigtinė ir laiko neapribota egzistencija gali būti suvokiama. Ir vis dėlto jeigu žmogaus gyvenimo nelydėtų mirtis, jo santykis su pasauliu ir su savimi būtų toks sujauktas, kad apibrėžimas „žmogus yra mirtingas" būtų ne paprasta empirinė tiesa, o visai kas

kita. Jeigu būtų nemirtingas, egzistentas jau nebebūtų tuo, ką mes vadiname žmogumi. Vienas iš esminių žmogaus lemties bruožų yra tai, kad judėdamas laike, jo gyvenimas kuria už jo ir priešais jį beribę praeitį ir ateitį: taigi rūšies išlikimas tampa individą ribojančiu koreliatu; tad į dauginimosi reiškinį galima žiūrėti kaip į ontologiškai pagrįstą. Bet čia reikia sustoti; rūšies išlikimas nelemia lyčių diferenciacijos. Teisybė, kad toji diferenciacija taip įsigraužusi į egzistentų sąmonę, jog grįžtamuoju ryšiu siejasi su konkrečiu egzistencijos apibrėžimu. Ir vis dėlto sąmonė be kūno, nemirtingas žmogus – mums visiškai nesuvokiami dalykai, tuo tarpu mes lengvai įsivaizduojame visuomenę, besidauginančią partenogenezės būdu arba sudarytą iš hermafroditų.

Dėl atitinkamo lyčių vaidmens būta daugybės nuomonių; pirmiausia, jos neturėjo jokio mokslinio pamato, jos atspindėjo tik socialinius mitus. Ilgai buvo manoma, o kai kuriose pirmykštėse matrilinijinėse visuomenėse tebemanoma ir dabar, kad tėvas prie vaiko pradėjimo visiškai neprisideda: piktosios protėvių dvasios gyvų gemalų pavidalais įsigauna į motinos įsčias. Įsigalėjus patriarchatui, vyras įnirtingai reikalauja palikuonių. Motina dar turi šiokį tokį vaidmenį – ji aprūpina giminę palikuonimis. Tačiau pripažįstama, kad ji tik išnešioja ir subrandina gyvą sėklą: kūrėjas yra tėvas. Anot Aristotelio, embrionas atsiranda susijungus spermai ir menstruacijų kraujui: šioje simbiozėje moteris pateikia tik pasyvią medžiagą, o visa jėga, energija, veiklumas ir gyvybė tenka vyriškajam pradui. Tokia pati ir Hipokrato doktrina, jis pripažįsta, kad esama dviejų rūšių sėklos: viena silpna, patelės, kita stipri – patino. Aristotelio teorija gyvavo per visus viduramžius iki Naujųjų laikų. XVII amžiaus pabaigoje Harvey, netrukus po poravimosi nužudytų elnio patelių gimdos rageliuose rado pūslelių, kurias pamanė esant kiaušinėliais, bet iš tikro tai buvo embrionai. Danų anatomas Stenonas pavadino kiaušidėmis moterų lytines liaukas, kurios ligi tol buvo vadinamos „moteriškomis sėklidėmis“, ir pastebėjo, jog jų paviršiuje esama pūslelių, kurias Graafas 1677 m. klaidingai sutapatino su kiaušinėliais ir pavadino savo vardu. Ir toliau kiaušidės buvo laikomos vyriškos lytinės liaukos atitikmeniu. Tačiau tais pačiais metais buvo atrasti mikroskopiniai „sperminiai gyvūnai“ ir konstatuota, kad jie prasiskverbia į moters gimdą; bet buvo manoma, kad jie ten tik maitinami, o būsimasis individas juose jau susiformavęs; 1694 m. olandas Hartsakeris nupiešė

spermatozoide slypinčio homunkulo atvaizdą, o 1699 m. kitas mokslininkas pareiškė matęs, kaip spermatozoidas nusimetė apvalkalą, iš po kurio išniro žmogeliukas, kurį jis irgi nupiešė. Taigi moters funkcija pagal šias hipotezes buvo apribota – ji tik brandino gyvą, veiklų ir jau visai susiformavusį pradą. Tos teorijos nebuvo visuotinai pripažintos, ir diskusijos tęsėsi iki XIX amžiaus. Išradus mikroskopą, atsirado galimybė išstudijuoti gyvūno kiaušinėlį. 1827 m. Baeris identifikuoja žinduolių kiaušinėlį: tai elementas, esantis Graafo atrastos pūslelės viduje. Netrukus atsirado galimybė ištirti jo segmentaciją. 1835 m. buvo atrasta protoplazma, paskui ląstelė, o 1877 m. buvo atliktas eksperimentas, kurio metu stebėta, kaip spermatozoidas įsiskverbia į jūrų žvaigždės kiaušinėlį; tada buvo nustatyta, jog abiejų gametų branduoliai analogiški, jų susiliejimo detales pirmą kartą smulkiai išanalizavo 1883 metais vienas belgų zoologas.

Tačiau Aristotelio idėjomis nenustota tikėti. Pasak Hegelio, abi lytys privalo būti skirtingos: viena jų bus aktyvi, kita – pasyvi, ir, savaime suprantama, pasyvumas bus moteriškosios lyties dalia. „Taigi šitaip suskirsčius, vyras yra aktyvusis pradas, moteris – pasyvusis, nes ji taip ir lieka neišsivysčiusi kaip visetas.“[14] Ir net po to, kai kiaušinėlis buvo pripažintas aktyviuoju pradu, vyrai vis dar mėgino pabrėžti jo inertiškumą kaip spermatozoido judrumo priešingybę. Šiandien ryškėja priešinga tendencija: partenogenezės atradimai privertė kai kuriuos mokslininkus laikyti patiną paprasčiausiu fizikiniu-cheminiu agentu. Paaiškėjo, jog rūgšties poveikio ar mechaninio sudirginimo pakanka, kad būtų išprovokuota kai kurių rūšių kiaušinėlio segmentacija ir kad embrionas galėtų išsivystyti, tuomet ir buvo padaryta drąsi prielaida, kad vyriškoji gameta dauginimuisi nebūtina, daugių daugiausia ji gali veikti kaip fermentas ir, galimas daiktas, gyvybei užmegzti vieną gražią dieną vyro nebereikės, o to, rodos, trokšta daugelis moterų. Tačiau niekas nelaiduoja tokios drąsios perspektyvos, nes niekas neduoda įgaliojimo suvienodinti specifinius gyvenimo procesus. Nelytinio dauginimosi ir partenogenezės reiškiniai neatrodo nei esmingesni, nei neesmingesni už lytinio dauginimosi reiškinius. Mes jau minėjome, kad šis dauginimosi

[14] Hegelis. *Gamtos filosofija*, 3 d., 369 §.

būdas nėra *a priori* privilegijuotas, tačiau joks faktas nerodo, kad jis galėtų būti traktuojamas kaip paprastesnis mechanizmas.

Taigi *a priori* atmesdami bet kurią doktriną, bet kurią rizikingą teoriją, susiduriame su faktu, kurio negalima nei pagrįsti ontologiškai, nei pateisinti empiriškai ir kurio reikšmė *a priori* nesuvokiama. Tik tirdami konkrečias jo apraiškas galime tikėtis suprasią jo reikšmę: tuomet, galimas daiktas, atsiskleis ir žodžio „patelė“ turinys.

Mes neketiname čia siūlyti gyvenimo filosofijos ir finalizmo (tikslingumo) bei mechanizmo šalininkų ginče nenorime skubotai stoti nė į vieną pusę. Tačiau reikia pažymėti tai, kad visi fiziologai ir biologai vartoja daugiau ar mažiau finalistinę terminologiją jau vien todėl, kad jie teikia prasmės gyvybės reiškiniams, tad mes naudosimės jų žodynu. Neužimdami jokios pozicijos diskusijose apie gyvybės ir sąmonės ryšį, galime tvirtinti, kad bet kokiam gyvybiniam procesui būdinga transcendencija, kad kiekviena funkcija susijusi su ketinimu: mūsų apžvalga tik taip ir turi būti suprasta, nieko daugiau joje nėra.

*

Daugumos rūšių vyriškosios ir moteriškosios lyčių organizmai veikia išvien, turėdami dauginimosi tikslą. Juos iš esmės apibrėžia jų produkuojamos gametos. Susijungus kai kurioms dumblių ir kai kurių grybų identiškoms ląstelėms, susidaro gemalinė ląstelė; šie izogamijos atvejai reišmingi tuo, kad parodo, jog iš esmės gametos yra lygiavertės. Apskritai gametos yra diferencijuotos, tačiau jų analogija – stulbinantis faktas. Spermatozoidai ir kiaušinėliai yra identiškų ląstelių evoliucijos rezultatas: ovocitų išsirutuliojimo iš pirminių moteriškųjų ląstelių ir spermijų išsirutuliojimo iš vyriškųjų ląstelių protoplazminiai reiškiniai yra skirtingi, o branduoliniai reiškiniai yra tokie patys. Biologo Ancelo 1903 m. išsakyta mintis dar ir šiandien nėra praradusi savo aktualumo: „Nediferencijuota pirminė gemalinė ląstelė taps vyriška arba moteriška priklausomai nuo sąlygų, į kurias pateks savo atsiradimo lytinėje liaukoje momentu, nuo sąlygų, kurias reguliuoja tam tikro epitelinių ląstelių skaičiaus virtimas maitinančiais elementais, gaminančiais specialią medžiagą“. Šis pradinis panašumas reiškiasi abiejų gametų struktūroje: tiek vienos, tiek kitos rūšies individų chromosomų kiekis yra vienodas; apvaisinimo metu abu branduoliai susilieja ir kiekviename jų chromoso-

mų sumažėja perpus; abiejuose branduoliuose jų sumažėja tiek pat: įvykus dviem paskutiniams kiaušinėlių skilimams, susidaro poliariniai kūneliai; tas pats atsitinka ir po to, kai suskyla paskutinieji spermatozoidai. Šiandieną manoma, jog, priklausomai nuo rūšies, lytį lemia vyriškoji arba moteriškoji gameta: žinduolių spermatozoidai, be vienodų autosomų, turi skirtingas lytines chromosomas, galinčias tapti arba vyriškuoju, arba moteriškuoju organizmu po apvaisinimo. Kaip rodo statistiniai Mendelio dėsniai, paveldimas savybes vienodai perduoda tiek tėvas, tiek motina. Svarbu pažymėti, jog šitoje jungtyje nė viena gameta neturi privalumų kitos atžvilgiu: abi aukoja savo individualumą, apvaisintas kiaušinėlis absorbuoja visą jų substanciją. Taigi paplito dvi išankstinės nuomonės, kurios pasirodo besančios – bent jau šitame pamatiniame biologijos lygmenyje – klaidingos. Pirmoji: moteriškoji lytis yra pasyvi. Gyvybės kibirkštėlė nėra įkalinta vienoje iš dviejų gametų, ji įsižiebia jiedviem susitikus; kiaušinėlio branduolys yra gyvybinis pradas, toks pats kaip ir spermatozoido gyvybinis pradas. Antroji nuomonė prieštarauja pirmajai, nors tai nekliudo joms dažnai koegzistuoti: tai įsitikinimas, kad rūšies išlikimą užtikrina patelė, o vyriškasis pradas gyvuoja proveržiais ir greit išnyksta. Iš tikro embrione išlieka tiek tėvo, tiek motinos gemalinė plazma, ir jis jas perduoda savo palikuonims čia vyrišku, čia moterišku pavidalu. Kitaip tariant, androgininė gemalo plazma iš kartos į kartą patiria individualias somos metamorfozes.

Po viso, kas pasakyta, belieka atkreipti dėmesį į antraeilius itin įdomius skirtumus tarp kiaušinėlio ir spermatozoido. Esminė kiaušinėlio ypatybė ta, kad jame yra medžiagų, kurių paskirtis maitinti ir saugoti embrioną; jis kaupia atsargas, iš kurių susidarys gemalo audiniai, atsargas, kurios yra inertiška medžiaga, o ne gyva substancija; susidaro masyvus sferiškas arba elipsės formos gana nemažos apimties kūnas. Visi žino, kokio dydžio būna paukščio kiaušinis; moters kiaušinėlio skersmuo – 0,13 mm, o kubiniame milimetre žmogaus spermos yra 60 000 spermatozoidų; taigi spermatozoido masė nepaprastai menka. Spermatozoidas turi siūlo pavidalo uodegėlę, pailgą galvutę, jo neapsunkina jokia svetima substancija, tai – pati gyvybė. Dėl tokios struktūros jis yra labai judrus. Tuo tarpu kiaušinėlis, kuriame sukaupta gemalo ateitis, yra stabilus elementas: būdamas patelės kūne arba plūduriuodamas

jos išorėje, jis pasyviai laukia, kada bus apvaisintas. Būtent vyriška gameta ieško jo. Spermatozoidas – visada plika ląstelė; kiaušinėlis, nelygu rūšis, būna arba su membrana, arba be jos, tačiau ir vienu, ir kitu atveju spermatozoidas ją spaudžia tol, kol įsiskverbia vidun. Vyriškoji gameta nusimeta uodegėlę, jos galvutė išbrinksta, sukdamasi ji skverbiasi į kiaušinėlio branduolį. Tuo metu kiaušinėlyje iškart susiformuoja membrana, apsauganti ją nuo kitų spermatozoidų. Stebėdami dygiaodžius, kurie apsivaisina išoriniu būdu, nesunkiai matome, kaip inertiškai plūduriuojantį kiaušinėlį įnirtingai puola spermatozoidai, išsidėstę aplink jį aureolės pavidalu. Šitos varžybos irgi svarbus reiškinys, būdingas daugumai rūšių; kur kas mažesnių už kiaušinėlį spermatozoidų paprastai išmetama didžiuliai kiekiai, tad kiekvienas kiaušinėlis turi daugybę pretendentų.

Taigi nors kiaušinėlis iš esmės yra aktyvus, jo branduolys paviršiuje – pasyvus; jo tiršta lipni masė primena nakties tamsą ir savaiminę ramybę. Šitaip, kaip sferą, antikos žmonės įsivaizdavo uždarą pasaulį, neįžvelgiamą atomą. Nejudrus kiaušinėlis laukia, o laisvas, smulkutis, vikrus spermatozoidas, priešingai, atspindi egzistencijos nekantrą bei nerimą. Nedera pasiduoti malonumui kalbėti alegorijomis: kartais kiaušinėlis būdavo lyginamas su imanentiškumu, spermatozoidas – su transcendencija, ir teigiama, kad tik atsisakęs transcendencijos, judrumo, jis įsiskverbia į moteriškąjį pradą: čia toji inertiška masė sučiumpa jį, iškastruoja ir, sužalojusi uodegėlę, absorbuoja. Tai ir yra tas magiškas vyksmas, kuris kaip ir visi pasyvūs procesai kelia nerimą. O vyriškosios gametos veikla – racionali, tai judėjimas, matuojamas laiko ir erdvės matais. Tiesą sakant, tai tik svaičiojimai. Tiek vyriškosios, tiek moteriškosios gametos apvaisintame kiaušinėlyje susilieja ir drauge susinaikina. Klaidinga manyti, kad kiaušinėlis godžiai praryja vyriškąją gametą, lygiai taip, kaip klaidinga teigti, jog ši pergalingai pasisavina moteriškosios ląstelės atsargas, nes jiems susiliejus tiek vienas, tiek kitas netenka individualumo. Žinoma, mechanistiškai mąstant judėjimas atrodo esąs grynai racionalus reiškinys, tačiau šiuolaikinei fizikai jis nėra aiškesnis už veikimo per nuotolį idėją; beje, fizikinių bei cheminių reakcijų, kurios baigiasi apvaisinimu, smulkmenos mums nėra žinomos. Tačiau iš to „susidūrimo“ mes galime gauti vertingos informacijos. Gyvybėje esama dviejų tarpusavy susijusių impulsų: ji išlieka tik save pranok-

dama ir save pranoksta tik išsilaikydama; šiedu veiksniai visuomet yra glaudžiai tarpusavy susiję, nerealu ketinti atskirti juos vieną nuo kito, nors dominuoja čia vienas, čia kitas. Dvi susiliejusios gametos sykiu save pranoksta ir išlieka, bet pati kiaušinėlio struktūra prisitaikiusi prie būsimų reikmių, ji sudaryta taip, kad galėtų maitinti joje atsirasiančią gyvybę; spermatozoidas, priešingai, neturi savyje nieko, kas užtikrintų jo dėka atsiradusio gemalo vystymąsi. Kita vertus, kiaušialąstė nesugeba taip pakeisti aplinkos, kad galėtų duoti pradžią naujai gyvybei, o spermatozoidas juda iš vienos vietos į kitą. Tačiau be kiaušinėlio spermatozoido veikla būtų bergždžia, o be spermatozoido kiaušinėlis negalėtų realizuoti savo gyvybinių potencijų. Taigi mes darome išvadą, kad iš esmės abiejų gametų vaidmuo yra tapatus: jos drauge kuria gyvą būtybę, kurioje abi išnyksta ir išsiveržia iš savo ribų. Tačiau antriniuose ir paviršiniuose reiškiniuose, sąlygojančiuose apvaisinimą, kaip tik vyriškasis pradas lemia įvairovę tų situacijų, kurios būtinos atsirasti naujai gyvybei. O moteriškasis pradas įgalina priglausti tą naujai atsiradusią gyvybę stabiliame organizme.

Po tokio konstatavimo išties būtų drąsu daryti išvadą, kad moters vieta – prie šeimos židinio, tačiau esama drąsių žmonių. Neseniai Alfredas Fouillée savo knygoje *Temperamentas ir charakteris* (*Le Tempérament et le Caractère*) mėgino apibūdinti moterį ir visas jos ypatybes remdamasis kiaušinėliu, o vyrą – remdamasis spermatozoidu; daugumas vadinamųjų gilių teorijų remiasi tokių abejotinų analogijų žaismu. Nelabai aišku, kokia gamtos filosofija šitie pseudosamprotavimai pagrįsti. Juk paveldėjimo dėsniai rodo, kad tiek moterys, tiek vyrai atsirado iš spermatozoido ir kiaušinėlio. Manau, kad tuose apniukusiuose protuose tebetūno viduramžių filosofijos pasenę teiginiai; kosmosas yra tikslus mikrokosmoso atspindys, įsivaizduojama, kad kiaušinėlis – tai moteriškasis homunkulas, o moteris – tai milžiniškas kiaušinis. Šie apmąstymai, kurių atsisakyta jau alchemijos laikais, keistai kontrastuoja su moksliniu tikslumu tų aprašymų, kuriais jie tuo pat metu remiasi: šiuolaikinė biologija ne itin derinasi su viduramžių simbolizmu, tačiau mūsų teoretikai nėra labai reiklūs. Jeigu būtume bent kiek skrupulingesni, vis dėlto pripažintume, kad nuo kiaušinėlio iki moters – ilgas kelias. Kiaušinėlis dar nesiejamas su moters sąvoka. Hegelis teisingai

teigia, kad lytinio ryšio negalima traktuoti kaip dviejų gametų ryšio. Tad mums reikia išstudijuoti moters organizmą kaip visumą.

Jau buvo minėta, kad daugelio augalų ir kai kurių žemesniųjų gyvūnų (tarp jų ir moliuskų) gametų skirstymas į kategorijas jų neindividualizuoja, nes kiekviena jų gamina tiek kiaušinėlius, tiek spermatozoidus. Net lytims atsiskyrus tarp jų neatsiranda neįveikiamų barjerų, panašių į tuos, kurie skiria rūšis; panašiai kaip gametas apibūdina nediferencijuotas pradinis audinys, taip vyriškoji bei moteriškoji lytis veikiau atsiranda kaip to paties pagrindo variacijos. Kai kurių gyvūnų (ypač jūrų kirmino *Bonellia*) embrionas iš pradžių yra belytis ir tik vystymosi atsitiktinumai vėliau nulemia jo lytį. Šiandien daroma prielaida, jog daugelio rūšių lytis priklauso nuo apvaisinto kiaušinėlio sandaros genotipo. Iš neapvaisinto bitės kiaušinėlio partenogenezės būdu išsirita tik patinai, iš amaro neapvaisinto kiaušinėlio tomis pačiomis sąlygomis, – tik patelės. Reikia pažymėti, kad apvaisinto kiaušinėlio (išskyrus gal tik tam tikros rūšies vorų) išsiritusių patinų ir patelių kiekis būna beveik vienodas. Diferenciaciją lemia vieno gametų tipo nevienalytiškumas: žinduolių spermatozoidai turi arba vyrišką, arba moterišką potenciją; nelabai aišku, kas spermatogenezės ar ovogenezės metu lemia skirtingą nevienalyčių gametų pobūdį; bet kuriuo atveju statistinių Mendelio dėsnių pakanka, kad būtų paaiškintas jų nuolatinis pasiskirstymas. Abiejų lyčių apvaisinimo procesas ir embrioninio vystymosi pradžia yra vienodi; epitelinis audinys, kuriam lemta pavirsti gonada, iš pradžių yra nediferencijuotas; po to, kai tam tikroje brendimo stadijoje įsitvirtina testikulai, atsiranda kiaušidžių kontūrai. Tuo paaiškinama, kad tarp hermafroditizmo ir gonochorizmo esama daugybės tarpinių stadijų; labai dažnai viena iš lyčių turi organų, būdingų kitai lyčiai (pavyzdžiui, rupūžės): iš patino atrofuotos kiaušidės, arba Biddeґrio organo, eksperimentiniu būdu galima išgauti apvaisintų kiaušinėlių. Žinduoliai irgi turi tokios lytinės bipotencijos liekanų: tarp kitų – patinų *uterus masculinus*, pieno liaukos, o patelių – Gartnerio kanalas, klitoris. Net tarp tų rūšių, kur skirstymas į lytis itin ryškus, esama individų, kurie yra sykiu patinai ir patelės: interseksualumas dažnas tiek tarp gyvūnų, tiek tarp žmonių, o kai kuriems drugiams, vėžiagyviams būdingas ginandromorfizmas, tai yra jų vyriškos ir moteriškos kūno zonos būna išsidėsčiusios kaip savotiška mozaika. Tiesa, nors ge-

malas ir yra genotipiškai apibrėžtas, vis dėlto jį labai veikia aplinka, iš kurios jis semiasi medžiagų. Žinome, jog skruzdėlių, bičių, termitų pasaulyje lervos maitinimo pobūdis lemia, ar iš jos išsiris tobula patelė, ar lytiškai nesubrendusi darbininkė. Tokiais atvejais paveikiamas visas organizmas: vabzdžių pasaulyje *soma* lytiškai nusakoma labai anksti ir nepriklauso nuo gonadų. Stuburinių pasaulyje reguliatoriaus funkcija tenka gonadų išskiriamiems hormonams. Daugeliu bandymų buvo įrodyta, jog keičiant endokrininę aplinką, buvo galima daryti poveikį lytinei diferenciacijai. Transplantacijos ir kastravimo eksperimentai, atlikti su suaugusiais gyvūnais, davė pradžią šiuolaikinei lytiškumo teorijai: stuburinių patinų ir patelių soma yra vienoda, ją galima traktuoti kaip neutralų elementą; lytines charakteristikas jai suteikia gonadų veikla; kai kurie išskiriami hormonai veikia kaip stimuliatoriai, kiti kaip inhibitoriai; net lytinis traktas turi somatinę prigimtį, o embriologijos tyrimai rodo, kad jis, veikiamas hormonų, transformuojasi į vyrišką ar moterišką iš dvilyčių užuomazgų. Interseksualumas atsiranda tuomet, kai nėra hormonų pusiausvyros, todėl nė vienas iš dviejų lyties požymių netampa dominuojantis.

Po lygiai pasiskirstę rūšyje, analogiškai išsivystę iš tų pačių šaknų, vyriškosios ir moteriškosios lyties organizmai, pasibaigus jų formavimuisi, pasirodo esą visiškai analogiški. Abu turi gametas gaminančias liaukas, kiaušides arba sėklides, taip pat, kaip matėme, vyksta ir spermatogenezės bei ovogenezės procesai. Tos liaukos išskiria sekretus į daugiau ar mažiau sudėtingą kanalą, nelygu rūšis: apvaisintas patelės kiaušinėlis patenka į kiaušintakį arba įstringa kloakoje ar gimdoje; patinas išlieja sėklą lauk arba kopuliaciniu organu įlieja į patelę. Taigi statiškai patinas ir patelė atrodo kaip du vienas kitą papildantys tipai. Norint suprasti jų ypatumus, reikia aptarti jų funkcijas.

Labai sunku apibūdinti patelę; visai nepakanka apibūdinti ją kaip turinčią kiaušinėlius, o patiną – kaip turintį spermatozoidus, nes organizmo santykis su gonadomis itin kintamas; kita vertus, gametų diferenciacija tiesiogiai organizmo neveikia: kartais girdėdavome tvirtinant, jog, būdamas didesnis, kiaušinėlis suvartoja daugiau gyvybinių jėgų nei spermatozoidas, tačiau spermatozoidų išskiriama itin daug, taigi abi lytys išeikvoja energijos vienodai. Buvo norima spermatogenezėje įžvelgti švaistūniškumo pavyzdį, o ovuliacijoje – ekonomikos modelį, tačiau ir

ovuliacijoje esama absurdiškos gausos: kiaušinėlių dauguma taip ir lieka neapvaisinta. Kad ir kaip ten būtų, gametos ir gonados nepateikia mums viso organizmo mikropasaulio. Būtent jį ir reikia pastudijuoti tiesiogiai.

Vienas nuostabiausių bruožų, kurį pastebime kopdami gyvūnų skalės pakopomis, yra tas, kad kylant aukštyn gyvybės formos tolydžio individualizuojasi; skalės apačioje stengiamasi tiktai išsaugoti rūšį, viršuje gyvybė jau reiškiasi per atskirus individus. Rudimentinių rūšių organizmai teturi dauginimosi organą (pirmenybė suteikiama kiaušinėliui), taigi turime patelę, nes būtent kiaušinėlio funkcija – pratęsti gyvybę; tačiau patelė čia tėra pilvo ertmė ir visą jos energiją išeikvoja sunkus ovuliacijos triūsas. Palyginti su patinu, ji tampa milžine, tačiau dažnai jos galūnės tėra bigės, o kūnas – beformis maišas, nes visi organai, apvaisinus kiaušinėlius, degeneruoja. Tiesą pasakius, tokie patinai ir patelės, nors yra du skirtingi organizmai, vargiai gali būti traktuojami kaip individai, nes jie tėra neatskiriamai susijusių elementų visetas: tai – tarpiniai atvejai tarp hermafroditizmo ir gonochorizmo. Tam tikrų ant krabų parazituojančių vėžiagyvių patelė yra savotiškas balsvas kūnas, gaubiamas žvynelių, kuriuose sukaupta tūkstančiai kiaušinėlių; jų viduje – mažyčiai patinai ir lervos, kurių paskirtis – tiekti naujus patinus. Edriolidnų patinas nykštukas pavergtas dar labiau – prisitvirtinęs prie patelės kiaukuto, neturėdamas virškinamojo trakto, jis atlieka grynai reproduktoriaus vaidmenį. Tačiau visais šiais atvejais patelė vergauja ne mažiau už patiną: ji – rūšies vergė; patinas yra lipte prilipęs prie patelės, o patelė – arba prie gyvo organizmo, kuriuo parazituoja, arba prie mineralinio substrato; kol subręsta patinėlio apvaisinti kiaušinėliai, ji išsenka. Kai organizmas įgyja kiek sudėtingesnį pavidalą, individas tampa savarankiškesnis, ir lyčių ryšys tampa laisvesnis, nors, pavyzdžiui, vabzdžių tiek patinas, tiek patelė dar labai priklausomi nuo kiaušinėlių. Dažnai, pavyzdžiui, vienadienių patinas ir patelė žūsta iškart po susiporavimo, kai padedamas apvaisintas kiaušinėlis; kai kurių rotatorijų ar uodų patinas, neturintis virškinamojo trakto, žūsta po apvaisinimo, o patelė gali maitintis ir lieka gyva: mat susiformuoti kiaušinėliams ir jiems padėti reikia šiek tiek laiko; motina žūva, o nauja karta gali išgyventi. Didžiosios dalies vabzdžių patelių privilegijuotą padėtį lemia tai, kad šiaip jau apvaisinimas yra labai greitas procesas, o ovuliacija

ir kiaušinėlių inkubacija reikalauja daug pastangų. Termitų pasaulyje stambi pritvinkusi tyrės motinėlė kas sekundę deda po kiaušinėlį, kol galiausiai tampa bergždžia, tada ji būna negailestingai sunaikinama, bet dėl to ji ne mažesnė vergė už nykštuką patiną, prisitvirtinusį prie jos pilvo ir tolydžio apvaisinantį kiaušinėlius. Skruzdėlių ir bičių avilių matriarchatuose patinai yra ekonomiškai nenaudingi, jie kas sezoną sunaikinami. Poravimosi sezoną visi skruzdžių patinai vaduojasi iš skruzdėlyno ir skrenda pas pateles; tie, kuriems pavyksta susiporuoti ir apvaisinti pateles, iškart išsekę žūsta; likusiųjų darbininkės į skruzdėlyną nebeįsileidžia, juos nužudo arba jie miršta iš bado. Tačiau ir apvaisintos patelės laukia liūdnas likimas: vieniša ji įlenda į žemę ir dažnai žūsta nuo išsekimo, dėdama pirmuosius kiaušinius; jeigu jai pavyksta atstatyti skruzdėlyną, ji praleidžia ten dvylika metų, be perstojo dėdama kiaušinius; darbininkės, tai yra patelės, kurių lytinė funkcija atrofavosi, gyvena ketverius metus, tačiau visą savo gyvenimą jos augina lervas. Panašiai sutvarkytas ir bičių pasaulis: tranas, susiporavęs su bičių motinėle, pakyla ir skrenda, paskui krinta žemėn su perskrostu pilvu; likę tranai priimami į avilį, kur jie gyvena dyką, bites varžantį gyvenimą ir žiemos pradžioje bitės darbininkės juos nužudo. Bet pačios bitės darbininkės, tai yra neapvaisintos patelės, perkasi teisę gyventi nepaliaujamu sunkiu darbu. Bičių motinėlė iš tiesų yra avilio vergė: ji be paliovos deda kiaušinėlius. Kai senoji bičių motinėlė miršta, keletas lervų maitinamos taip, kad galėtų perimti jos funkciją; vos išsiritusi, pirmoji nužudo kitas dar lopšyje. Voro milžino patelė nešiojasi maišelyje kiaušinius, kol jie subręsta; ji daug didesnė ir stambesnė už patiną ir kartais suryja jį po susiporavimo; taip pat elgiasi ir maldininkė, apie kurią sklando rajūnės mitas: kiaušinėlis užmuša spermatozoidą, maldininkė nužudo savo sutuoktinį – čia galima įžvelgti moters svajonę kastruoti vyrą. Bet tokį žiaurumą maldininkė dažniausiai demonstruoja patekusi į nelaisvę: laisvėje, kai gausu įvairaus maisto, ji labai retai sotinasi savo patinu; jeigu suryja jį, padaro tai kaip vienišė skruzdėlė, dažnai suėdanti keletą savo kiaušinių, kad turėtų jėgų toliau juos dėti ir išsaugoti rūšį. Įžvelgti čia „lyčių kovos“, supriešinančios pačius individus, pradžią – reiškia svaičioti. Negalima teigti, jog skruzdėlių, bičių, termitų, vorų ar maldininkų patelė pavergia ir suryja patiną: juodu abu skirtingais būdais suryja rūšis. Patelė gyvena ilgiau ir atrodo esanti svarbesnė už

patiną, bet ji nėra laisva: jos lemtis – dėti kiaušinius, rūpintis inkubacija, lervomis; visos kitos jos funkcijos – visiškai arba iš dalies atrofavęsi. Patinas, priešingai, – individualistas. Poravimosi metu jis labai dažnai parodo daugiau iniciatyvos nei patelė: jis jos ieško, ją puola, čiuopia, griebia ir priverčia susiporuoti; kartais jam tenka susikauti su kitais patinais. Jo judėjimo, lytėjimo, čiupimo organai, palyginti su patelės, labiau išsivystę. Daugumos drugių patelės neturi sparnų, o jų patinai – turi; patinų spalvos, antsparniai, kojelės, čiuptuvai labiau išsivystę; kartais jie patraukia akį spalvingu švytėjimu. Išskyrus labai trumpas poravimosi akimirkas, patino gyvenimas yra nenaudingas ir beprasmiškas: palyginti su bičių darbininkių uolumu, tranų dykinėjimas – nuostabi privilegija. Tačiau ši privilegija – skandalas: dažnai už lengvabūdiškumą ir tariamą nepriklausomybę patinas sumoka savo gyvybe. Rūšis, pavergianti patelę, nubaudžia patiną, kuris manosi jos išvengęs: ji brutaliai jį sunaikina.

Aukštesniųjų gyvūnų reprodukcija tolygi atskirų organizmų kūrimui; reprodukcija vaidina dvejopą vaidmenį: išsaugo rūšį ir kuria naujus individus; tai padeda įsitvirtinti individo ypatumams. Stulbina tai, kad tiek rūšies išsaugojimas, tiek gyvybės kūrimas – du skirtingi procesai, būdingi tiek kiaušinėlio apvaisinimo, tiek dauginimosi procesams. Šito reikalauja anaiptol ne pati kiaušinėlio struktūra. Aukštesniųjų gyvūnų patelė, kaip ir patinas, turi tam tikrą autonomiją ir ji nuo kiaušinėlio mažiau priklauso. Žuvų, varliagyvių, paukščių patelės – jau toli gražu ne vien tik pilvas. Juo mažiau patelė susijusi su kiaušinėliu, juo palikuonių vedimas yra lengvesnis darbas, nereikalaujantis visų patelės jėgų, ir juo silpnesni tėvų santykiai su savo palikuonimis. Kartais net gali atsitikti, kad ką tik atsiradusius palikuonis prižiūrėti imasi patinas: tai dažnas atvejis žuvų pasaulyje. Vanduo – tinkama terpė ikrams ir pieniams išlikti, tatai garantuoja apvaisinimą; apvaisinimas vandenyje beveik visuomet būna išorinis. Žuvys nesiporuoja: daugių daugiausia kai kurios trinasi viena į kitą, kad sužadintų potraukį. Patelė išneršia ikrus, patinas – pienius; jų vaidmuo identiškas. Patelei nėra pagrindo jausti didesnę atsakomybę už apvaisintus ikrus nei patinui. Esama rūšių, kur patinas ir patelė palieka kiaušinius, ir šie vystosi be jų pagalbos; kartais patelė būna paruošusi jiems lizdą, kartais ji prižiūri juos po apvaisinimo, tačiau dažniausiai jais rūpinasi patinas: juos apvaisi-

nęs, tuojau pat nuveja patelę, kad ji jų nesurytų. Jis įnirtingai gina kiaušinius nuo visų, kas prie jų artinasi. Esama aprašymų, kaip kai kurie jų savotiškai apsaugo lizdą – išleidžia oro burbulus su gana tvirtomis sienelėmis, be to, jie dažnai peri kiaušinius burnos ertmėje arba, kaip hipopotamas, pilvo raukšlėse. Analogiškų reiškinių galima aptikti ir varliagyvių pasaulyje: jie nesikopuliuoja tikrąja to žodžio prasme; patinas apkabina patelę – paakina ją padėti kiaušinį. Išsiritusius iš kloakos kiaušinius jis apvaisina. Labai dažnai – ypač vadinamųjų rupūžių-akušerių – patinas nusineša kiaušinėlių vėrinius, apsivyniojęs juos aplink letenas – taip jie apsaugomi. Paukščių kiaušinis formuojasi gana lėtai, jis palyginti didelis ir sudedamas gana sunkiai. Jis kur kas glaudžiau susijęs su patele negu su patinėliu, kuris jį greitai apvaisino. Paprastai kiaušinius peri, paskui prižiūri patelė, bet labai dažnai patinėlis padeda susukti lizdą, gina ir maitina jauniklius. Retais atvejais peri ir augina jauniklius patinėlis, pavyzdžiui, taip elgiasi žvirbliai. Balandžių patinų ir patelių gurklyje išsiskiria tam tikros rūšies pienas, kuriuo abu maitina jauniklius. Pažymėtina, jog visada, kai maitintojas yra patinėlis, maitinimo periodu, kol jis aukojasi palikuonims, spermatogenezė nebevyksta: užsiėmus gyvybės palaikymu, jo reprodukcijos funkcija nutrūksta.

Sudėtingiausiųjų formų ir labiausiai individualizuoti yra žinduoliai. Čia gyvybės išsaugojimo ir naujos gyvybės kūrimo procesuose dalyvauja dvi skirtingos lytys. Būtent šitos gyvūnų grupės (kalbame tik apie stuburinius) patelė palaiko glaudžiausius ryšius su savo palikuonimis, o patinėlis jais domisi dar mažiau. Patelės organizmas pritaikytas vergiškai motinystei ir ji jai paklūsta, o lytinė iniciatyva priklauso patinui. Patelė tampa rūšies auka; vieną ar du sezonus, nelygu gyvūnas, visą jos gyvenimą reguliuoja lytinis ciklas, estralinis ciklas, kurio trukmė ir periodiškumas įvairuoja priklausomai nuo rūšies. Šis ciklas susideda iš dviejų fazių: per pirmąją subręsta kiaušinėlis (jų skaičius priklauso nuo rūšies), ir gimdoje vyksta savotiškas lizdo rengimo procesas; per antrąją (jei kiaušinėlis neapvaisinamas) prasideda riebalų nekrozė, kuri baigiasi tuo, kad šitaip paruošta buveinė pašalinama balzganų išskyrų pavidalu. Estralinis ciklas atitinka rujos periodą, tačiau rujos metu patelė būna pasyvi. Ji pasirengusi paklusti patinui, ji laukia jo; kartais žinduolių (ir kai kurių paukščių) patelė net vilioja patiną, tačiau apsiriboja

tuo, kad šaukiasi jo klyksmais ir išradingomis pozomis. Ji nesugeba jo prisivilioti. Galutinis sprendimas priklauso jam. Matėme, jog net vabzdžių pasaulyje, kur visiškai aukodamasi rūšiai, patelė turi didžiules privilegijas, apvaisinimo iniciatyva paprastai priklauso patinėliui; žuvų patinėlis dažnai padeda patelei išneršti ikrus vien savo buvimu šalia arba prisilytėjimu; varliagyvių patinėlis veikia kaip stimuliatorius. Labiausiai peršasi patelei paukščiai ir žinduoliai, bet ji labai dažnai sutinka patinėlį abejingai ar netgi priešinasi jam. Net jei patelė ir būna provokuojanti bei nuolaidi, vis tiek jisai ją *paima*: ji būna *paimta*. Dažnai tas žodis labai tiksliai atitinka savo reikšmę: turėdamas tam pritaikytus organus ar būdamas stipresnis, patinas ją tvirtai sučiumpa; būtent jis aktyviai atlieka sueities judesius, o daugelio vabzdžių, paukščių, žinduolių patinas įsisikverbia į jos vidų. Šitaip ji tarsi patiria vidinį smurtą. Patinas vartoja smurtą ne prieš rūšį, nes ji reprodukuojasi; ji išnyktų, jei kiaušinėliai ir spermatozoidai nesusijungtų; tiktai patelė, kuriai patikėta saugoti kiaušinėlį, laiko jį savo viduje ir jos kūnas, teikiantis kiaušinėliui prieglobstį, saugo jį ir nuo apvaisinimo; taigi patelės kūnas priešinasi, jį reikia įveikti, o patinas, skverbdamasis į ją, realizuojasi veikdamas. Patino viršenybė matyti iš pačios poravimosi pozos: beveik visų gyvūnų patinas būna *ant* patelės. Ir žinoma, jo lytinis organas yra ne tik materialus, bet ir aktyvus: jis – akto įrankis, o patelės organas tėra inertiškas rezervuaras, kuriame patinas palieka savo sėklą ir patelė ją priima. Taigi nors mezgant gyvybę patelė iš esmės yra aktyvi, ji *paklūsta* sueičiai, ir tas įsiskverbimas priverčia ją išsižadėti savęs pačios. Lytinį potraukį ji jaučia kaip individualią reikmę, nes rujodama kartais ieško patino, bet vis dėlto lytinį nuotykį ji išgyvena tiktai kaip tiesioginį įsiskverbimą, o ne kaip santykį su pasauliu ir su kita būtybe. Tačiau esminis skirtumas tarp žinduolių patino ir patelės yra toks: spermatozoidas, per kurį patino gyvybė pereina į kitą būtybę, tą pačią akimirką tampa jam svetimas ir atsiskiria nuo jo kūno; taigi patinas save pranokdamas išsaugo savo individualybę. Kiaušinėlis, priešingai, subrendęs atsiskiria nuo patelės kūno ir iš folikulos nuslenka į kiaušintakį; tačiau įsiskverbus į jį svetimai gametai, jis įsikuria gimdoje. Patyrusi smurtą patelė nušalinama. Ji nešioja gemalą savo pilve, kol jis subręsta; brendimo trukmė priklauso nuo rūšies; jūrų kiaulytės gimsta beveik subrendusios, šuniukai – kone gemalo stadijoje. Nešiodama sa-

vy būtybę, kuri minta jos kūnu, patelė visą nėštumo laikotarpį yra ji pati ir sykiu ne ji; mažylį ji maitina savo pienu. Taigi neaišku, kada naujagimį galima pradėti laikyti savarankiška būtybe: apvaisinimo, gimimo ar nujunkymo momentu? Reikia pažymėti, jog kuo patelė savarankiškesnė, tuo labiau jos palikuonys yra nepriklausomi nuo jos; žuvis išneršia neapvaisintus ikrus, paukštis sudeda jau apvaisintą kiaušinį, jie mažiau vergauja savo palikuonims nei žinduolių patelė. Ši, atsivedusi jauniklius, įgyja šiokią tokią autonomiją – ją ir jauniklius skiria tam tikras atstumas ir kaip tik atsiskyrusi nuo jų ji jiems aukojasi. Ji aktyviai ir išradingai rūpinasi jais, ji apgina juos nuo kitų gyvūnų, būna net agresyvi. Bet šiaip jau ji nesistengia įtvirtinti savo individualybės; ji nepuola nei patinų, nei patelių; ji beveik neturi kovos instinkto[15]. Nepaisant šiandien pramanais paskelbtų Darvino tvirtinimų, patelė būna ne itin išranki priimdama pasipiršusį patiną. Tatai nereiškia, kad ji neturi individualių sugebėjimų, netgi priešingai, tais periodais, kai išvengia motinystės vergijos, ji kartais gali net prilygti patinui: kumelaitė tokia pat greita kaip ir eržilas, medžioklinė kalė taip pat puikiai uodžia kaip ir šuo, testuojamos beždžionės patelės pasirodo esančios tokios pat protingos kaip ir jų patinai. Tik to individualumo niekam nereikia: patelė išsižada savęs aukodamasi dėl rūšies, kuri primygtinai reikalauja tokio išsižadėjimo.

Patino dalia – visai kitokia. Ką tik matėme, jog net save pranokdamas jisai išsaugo savo individualumą ir realizuojasi kaip individualybė. Ši ypatybė būdinga ir vabzdžiams, ir aukštesniesiems gyvūnams. Net žuvų ir banginių, taikiai gyvenančių mišriais guotais, patinai per rują atitrūksta nuo guoto ir tampa agresyvūs su kitais patinais. Patelių seksualumas – netarpiškas, o patinų jis sutarpinamas: tarp geismo atsiradimo ir jo numaldymo atsiranda distancija, kurią patinas ryžtingai įveikia: jis nenurimsta, ieško patelės, prieš įsiskverbdamas į ją prie jos liečiasi, glamonėja, nuramina; jo lytiniai organai ir galūnės dažnai geriau išsivystę. Reikia pažymėti, jog suaktyvėjus dauginimosi funkcijai, jo plunksnos būna ryškesnių spalvų, žvynai ima labiau blizgėti, paauga ragai, ragų atšakos, karčiai, pakinta balsas. Jau atsisakyta nuomonės,

[15] Kai kurios vištos pešasi dėl geresnių vietų vištidėje ir kapodamos viena kitą snapais išsikovoja valdžią. Kartais ir karvės, kai nėra bulių, jėga ima vadovauti bandai.

kad „vestuvinė livrėja“, kuria jis apsigaubia per rują, ar jo gundančios pozos susijusios su noru patikti – visa tai rodo didelį jo gyvastingumą, kuris tuomet ima nuostabiai ir patraukliai reikštis. Gyvybingumas, itin aktyvi veikla, nukreipta į sueitį, tas valdingumas per pačią sueitį su patele – visa tai padeda įsitvirtinti individui. Būtent čia ir teisus Hegelis, įžvelgdamas patine subjektyvųjį elementą. O patelė lieka ištikima savo rūšiai. Subjektyvumas ir atsiskyrimas iškart virsta konfliktu. Agresyvumas yra vienas iš patino bruožų per rują; tai negali būti varžybos, nes patelių skaičius yra beveik toks pat kaip ir patinų; greičiau varžybas galima paaiškinti noru kautis. Būtų galima pasakyti, kad prieš pradėdamas naują gyvybę, patinas reikalauja, kad rūšies pratęsimo aktas būtų pripažintas būtent jam, kovoje su sau lygiais teigia esąs individualybė. Rūšis laiko patelę savo valdžioje ir absorbuoja didžiąją jos individualaus gyvenimo dalį; patinas, priešingai, įlieja į savo individualų gyvenimą specifinių gyvybinių jėgų. Be abejo, ir patinas paklūsta jį valdantiems dėsniams, jis irgi periodiškai patiria spermatogenezę, rują; tačiau šie procesai veikia organizmo visumą kur kas mažiau nei rujos ciklas; spermatozoidų gaminimas, kaip ir ovogenezė, iš tikrųjų nėra varginantis procesas; suaugusio gyvūno brandinimas iš apvaisinto kiaušinėlio yra patelę sekinantis darbas. Sueitis – tai greita operacija, nemažinanti patino gyvybingumo. Ji beveik nesužadina tėviško instinkto. Labai dažnai patinas po susiporavimo palieka patelę. O jeigu lieka šalia jos kaip šeimyninės grupės (monogaminės šeimos, haremo ar bandos) vadas, tampa visos bendruomenės globėju ir maitintoju; tik retais atvejais jis tiesiogiai domisi vaikais. Tų rūšių, kurios turi palankias sąlygas individualiam gyvenimui suklestėti, patino pastangos tapti autonomišku apvainikuojamos sėkme, o žemesniųjų gyvūnų patinai žūsta. Paprastai toks patinas būna didesnis, stipresnis, greitesnis, drąsesnis nei patelė, labiau mėgsta nuotykius; jis gyvena labiau nepriklausomą gyvenimą ir jo veikla būna menkiau pagrįsta; jis yra karingesnis, valdingesnis: gyvulių bendruomenėse visuomet vadovauja jis.

Gamtoje niekada nebūna visiško aiškumo. Abudu tipai, patinas ir patelė, ne visuomet labai skiriasi; kartais jų dimorfizmas – plauko spalva, dėmių ir margumo išsidėstymas – atrodo esąs visiškai nebūtinas; priešingai, kartais jų net neatskirsi, menkai tesiskiria ir jų funkcijos, pavyzdžiui, žuvų pasaulyje. Bet apskritai, ir ypač tarp aukštesniųjų gy-

vūnų, abi lytys atstovauja dviem skirtingiems rūšies gyvenimo aspektams. Jų priešprieša nėra, kaip buvo manyta, aktyvumo ir pasyvumo priešprieša: kiaušinėlio branduolys yra aktyvus, o embriono vystymasis – gyvas procesas, tai nėra mechaninis virsmas. Būtų pernelyg paprasta tą skirtumą apibūdinti kaip kaitos ir pastovumo priešpriešą: spermatozoidas duoda pradžią gyvybei tik todėl, kad apvaisintame kiaušinėlyje palaikomas jo gyvybingumas; kiaušinėlis gali išlikti tik save pranokdamas, kitaip jis regresuoja ir išsigimsta. Tačiau teisybė ir tai, kad šiuose dviejuose aktyviuose procesuose – gyvybės palaikymo ir naujos gyvybės kūrimo – sintezė realizuojama nevienodai. Palaikyti – reiškia neigti pavienes akimirkas ir teigti jų sekos tęstinumą; kurti – reiškia įžiebti laike nepaneigiamą, savitą dabartį; teisybė ir tai, kad patelė, nepaisant jos atsiskyrimo, įkūnija gyvenimo tęstinumą; o naujų ir individualių formų atsiskyrimą nulemia patinas. Taigi jam leista įtvirtinti savo autonomiją; specifinę energiją jis integruoja į savo gyvenimą. Patelės individualybę, priešingai, gniuždo rūšies interesai; atrodo, tarsi ji būtų užvaldyta pašalinių galių: ji nušalinama. Štai kodėl organizmų individualumui dar labiau išryškėjus lyčių priešprieša nesusilpnėja: priešingai, ji tik sustiprėja. Patinas tolydžio randa įvairesnių būdų eikvoti jėgas, kurių šeimininku jis tapo; patelė kaskart vis labiau jaučiasi pavergta; jos pačios interesų ir ją valdančių generatyvinių jėgų konfliktas aštrėja. Karvės, kumelės veda jauniklius kur kas skausmingiau ir sunkiau nei pelės ar triušiai. Moteris, labiausiai individualizuota patelė, pasirodo esanti ir pati gležniausia, dramatiškiausiai išgyvenanti savo lemtį ir labiausiai besiskirianti nuo patino.

Žmonių, kaip ir daugumos gyvūnų rūšių, abiejų lyčių individų gimsta maždaug tiek pat (100 mergaičių, 104 berniukai); jų embrionai vystosi analogiškai, tačiau moters gimdoje užuomazginis epitelis ilgiau lieka neutralus, todėl jį ilgiau veikia hormonai ir jo vystymasis dažnai pakrypsta priešingon pusėn. Tad galimas daiktas, kad dauguma hermafroditų genotipiškai yra moteriški subjektai, kurie vėliau suvyriškėja. Sakytum, vyriškasis embrionas iškart būna vyriškas, o moteriškasis delsia tapti moterišku, tačiau šios ankstyvosios embriono vystymosi stadijos dar pernelyg menkai ištirtos, kad būtų galima jas tiksliai apibūdinti. Susiformavusios abiejų lyčių genitalijos – analogiškos; tiek vienų, tiek kitų hormonai priklauso tai pačiai cheminei sterolų grupei ir, paskuti-

nių tyrimų duomenimis, atsiranda iš cholesterolo. Būtent jie ir lemia antrinius somos skirtumus. Nei tų hormonų cheminių formulių, nei jų anatominių ypatybių nepakanka žmogaus patelei apibrėžti. Tik moters funkcinė evoliucija daro ją skirtingą nuo patino. Vyro vystymosi procesas palyginti paprastas. Nuo gimimo iki brendimo laikotarpio jis tolydžio auga; maždaug nuo penkiolikos ar šešiolikos metų prasideda spermatogenezė, kuri nenutrūksta iki senatvės; jai prasidėjus, gaminasi hormonai, akivaizdžiai išreiškiantys vyriškąją somos konstituciją. Nuo tada prasideda lytinis vyro gyvenimas, normaliai integruotas į jo individualią egzistenciją: geiduliuose, sueityje jo įsiliejimas į rūšį sutampa su jo subjektyviąja transcendencija: jis *yra* jo kūnas. Moters istorija kur kas sudėtingesnė. Užsimezgus embrionui, ovocitų atsargos jau būna suformuotos; kiaušidėje yra maždaug 50 000 kiaušinėlių ir kiekvienas jų apgaubtas folikulu, maždaug 400 iš jų vėliau subręs. Vos gimus moteriai, rūšis ją pasisavina ir stengiasi joje įsitvirtinti. Ateidama į pasaulį, moteris išgyvena savotišką pirmąjį brendimo etapą: ovocitai staiga sustambėja, paskui kiaušidės sumažėja maždaug penkis kartus – sakytum vaikui duodamas atokvėpis. Vystantis moters organizmui, jos genitalijų sistema lieka beveik nepakitusi: kai kurie folikulai išbrinksta, bet taip ir nesubręsta. Mergaitė auga taip pat kaip ir berniukas: tokio pat amžiaus ji dažnai būna net didesnė už jį ir sunkesnė. Tačiau brendimo laikotarpiu rūšis vėl atsigriebia: dėl kiaušidžių sekrecijos augančių folikulų pagausėja, kiaušidė priplūsta kraujo, padidėja, kiaušinėliui subrendus prasideda menstruacijų ciklas; genitalijų sistema galutinai susiformuoja, soma feminizuojasi, nusistovi endokrininė pusiausvyra. Pažymėtina, jog šis reiškinys – tai *krizė*. Moters kūnas ne be pasipriešinimo leidžia rūšiai joje įsitvirtinti, ir ta kova ją susilpnina, yra pavojinga: iki brendimo laikotarpio miršta maždaug tiek pat mergaičių ir berniukų, nuo 14 iki 18 metų tas santykis yra 100:128, o nuo 18 iki 22 metų – 105:100. Būtent tokiame amžiuje dažniausiai sergama chloroze, tuberkulioze, skolioze, osteomelitu ir pan. Kai kada brendimo laikotarpis būna nenormaliai ankstyvas: jis gali prasidėti nuo ketverių ar penkerių metų. Būna ir priešingai, kai jis išvis neprasideda: tuomet subjektas lieka infantilus, kenčia nuo amenorėjos arba nuo dismenorėjos. Kai kurioms moterims dėl antinksčių liaukų gaminamų hormonų pertekliaus atsiranda vyriškų bruožų. Šitos anomalijos anaiptol nereiškia,

kad individas įveikė rūšies tironiją: išsivaduoti iš pastarosios jis neturi jokių galimybių, nes pavergusi individo gyvenimą, rūšis palaiko jo egzistenciją. Apie šį dualizmą byloja kiaušidžių funkcija: moters gyvybingumo šaknys – kiaušidėje, o vyro – sėklidėje; abiem atvejais kastruotas individas lieka ne tik sterilus – jis regresuoja ir išsigimsta. „Nesusiformavęs", prastai susiformavęs organizmas nuskursta, sutrinka jo pusiausvyra. Ir vis dėlto daugelis genitalinių reiškinių nesusiję su individualiu subjekto gyvenimu ir netgi kelia jam pavojų. Brendimo laikotarpiu išsivysčiusios pieno liaukos nevaidina jokio vaidmens individualioje moters struktūroje: bet kuriuo jos gyvenimo momentu jas galima pašalinti. Kiaušidžių funkcijų galutinis tikslas – apvaisinti kiaušinėlį, subrandinti jį, pritaikyti gimdą jo reikmėms; organizmą jos veikia ne kaip reguliatorius, o greičiau kaip pusiausvyrą trikdantis faktorius – moteris pritaikyta veikiau kiaušinėlio, o ne savo reikmėms. Nuo subrendimo iki klimakterinio laikotarpio ji yra scena, kurioje vyksta veiksmas, jos pačios neliečiantis. Anglosaksai menstruacijas vadina *the curse*, „prakeikimu"; ir iš tiesų menstruacijų cikle nesama jokio individualaus siekinio. Aristotelio laikais buvo manoma, jog kas mėnesį nutekėdavo kraujas, skirtas būsimam vaiko kraujui ir kūnui; šitoje senoje teorijoje esama tiesos – moteris be paliovos „apmeta metmenis" nėštumo darbui. Kitų žinduolių šis ciklas vyksta tik vieną sezoną ir be kraujo nutekėjimo: tiktai primatams ir moterims kartojasi kas mėnesį ir gan skausmingai[16]. Maždaug per keturiolika dienų vienas iš Graafo folikulų, gaubiančių kiaušinėlį, padidėja ir subręsta, tuo tarpu kiaušidė išskiria hormoną, vadinamą folikulinu. Keturioliktą dieną įvyksta ovuliacija: folikulo sienelė plyšta (kartais dėl to truputį nukraujuojama), kiaušinėlis patenka į kiaušintakį, tuo tarpu plyšusio folikulo vietoje vystosi geltonasis kūnas. Tuomet prasideda antroji, arba liuteininė, fazė, kuriai būdinga gimdą veikiančio hormono, vadinamo progesteronu, sekrecija. Gimda pakinta: sienelių kapiliarai priplūsta kraujo, ji smulkiai susiraukšlėja; taip gimdos gleivinėje susiformuoja „lopšys", kurio paskirtis – priimti apvaisintą kiaušinėlį. Šios ląstelių transformacijos – negrįžtamas proce-

[16] Kaip parodė paskutiniųjų metų tyrimai, panašūs reiškiniai būdingi moterims ir aukštesniųjų beždžionių patelėms, ypač *Rhesus* beždžionių giminėje. „Be abejonės, kur kas lengviau daryti eksperimentus su šiais gyvūnais", – rašo Louisas Gallienas (*La Sexualité*).

sas, neįvykus apvaisinimui, ši buveinė nesirezorbuoja. Kitų žinduolių sekretai, galimas daiktas, pašalinami limfiniais kanalais. Bet moterų organizme, sutrūkus endoteriniams mezginėliams, įvyksta gleivinės eksfoliacija, kapiliarai atsiveria, ir kraujas išteka išorėn. Vėliau, išsigimus geltonajam kūnui, gleivinė regeneruoja, ir prasideda nauja folikulo brendimo fazė. Šis sudėtingas procesas, kurio daugelis detalių tebėra paslaptis, išjudina visą moters organizmą, nes jis susijęs su hormonų sekrecija, paveikiančia skydliaukę ir hipofizį, centrinę ir vegetatyvinę nervų sistemas, taigi visus vidaus organus. Beveik visos moterys (daugiau nei 85%) menstruacijų periodu negaluoja. Arterinis kraujospūdis prieš kraujavimą pakyla, paskui nukrinta; padažnėja pulsas, neretai pakyla temperatūra, tad būna ir karštinės atvejų; atsiranda skausmai pilvo srityje; dažnai gali užkietėti viduriai, o paskui viduriuojama; neretai pabrinksta kepenys, sutrinka šlapimo šalinimas, atsiranda albuminurija; daugelis moterų jaučia nosies gleivinės hiperemiją, gerklės skausmą, o kai kurioms sutrinka klausa ir rega; sustiprėja prakaitavimas, mėnesinių pradžioje prakaitas turi *sui generis* kvapą, kartais labai stiprų per visą tą periodą. Padidėja bazinis metabolizmas. Sumažėja raudonųjų kraujo kūnelių, kraujas varinėja medžiagas, paprastai kaupiamas atsargai audiniuose, ypač kalcio druskas; tos druskos veikia kiaušidę, padidėja skydliaukė, gimdos gleivinės pakitimus reguliuojančio hipofizio veikla suaktyvėja. Šie liaukų pakitimai itin susilpnina nervus: pažeidžiama centrinė nervų sistema, dažnai atsiranda galvos skausmai, padidėja vegetatyvinės sistemos aktyvumas; silpnėja centrinės nervų sistemos savireguliacija, sutrinka refleksai, ima traukyti mėšlungis, ir visa tai labai paveikia nuotaiką: moteris darosi emocingesnė, nervingesnė, greičiau susierzina negu paprastai, gali atsirasti rimtų psichinių negalavimų. Kaip tik tuomet ji itin skaudžiai jaučia savo kūną – nelyginant kokį sunkų nereikalingą daiktą; jis tampa užsispyrusios svetimos gyvybės, kuri kas mėnesį suformuoja ir suardo joje lopšį, auka; kas mėnesį viskas paruošiama vaikui gimti, o paskui su krauju pasišalina. Moteris, kaip ir vyras, *yra* jos kūnas[17], tačiau jos kūnas – ne ji.

[17] „Taigi aš pati esu kūnas, bent jau tiek, kiek siekia mano patirtis, ir atvirkščiai, mano kūnas yra tarsi natūralus subjektas, tarsi parengtinis visos mano esybės eskizas.“ (Merleau-Ponty. *Phénoménologie de la Perception*.)

Moteris jaučiasi dar labiau nušalinta, kai apvaisintas kiaušinėlis patenka į gimdą ir pradeda joje vystytis. Nėštumas, žinoma, yra normalus reiškinys, ir jeigu moteris sveika, geriau maitinasi, jis jai nėra kenksmingas: tarp jos ir gemalo net atsiranda tam tikra moteriai palanki sąveika. Ir vis dėlto, nepaisant vienos optimistinės teorijos, kurios visuomeninė nauda pernelyg akivaizdi, nėštumas yra varginantis darbas, neteikiantis moteriai asmeninės naudos[18], o priešingai, reikalaujantis iš jos didelių aukų. Dažnai pirmaisiais nėštumo mėnesiais moteris netenka apetito, vemia, to nepatiria naminių gyvulių patelė, taigi šitaip organizmas maištauja prieš ją pasisavinančią rūšį. Organizme sumažėja fosforo, kalcio, geležies, kurios trūkumą paskui sunku atstatyti; pernelyg suaktyvėjęs metabolizmas dirgina endokrininę sistemą; vegetatyvinė nervų sistema tampa itin jautri; eritrocitų skaičius kraujo tūrio vienete sumažėja, išsivysto mažakraujystė, kraujas tampa panašus į „pasninkautojų", išsekusių badautojų, dažnai nukraujuojančių, sveikstančių žmonių"[19] kraują. Sveika ir gerai maitinama moteris tegali tikėtis, kad pagimdžiusi kūdikį be didelio vargo atstatys tai, kas išeikvota, tačiau dažnai nėštumas būna rimtų nelaimingų atsitikimų ar bent jau pavojingų sutrikimų priežastis, ir jeigu moteris nėra tvirta, jei ji nesilaiko higienos, motinystė ją prieš laiką deformuoja ir pasendina: visiems žinoma, kaip dažnai tatai atsitinka kaimo moterims. Pats gimdymas yra skausmingas ir pavojingas. Būtent šita krizė akivaizdžiausiai parodo, kad kūnas ne visuomet patenkina sykiu rūšį ir individą; būna atvejų, kai vaikas miršta, ir pasitaiko atvejų, kai gimdamas jis nužudo motiną arba kai gimdymas išprovokuoja jai lėtinę ligą. Maitinimas krūtimi irgi sekinanti vergystė; faktorių visuma, svarbiausias jų – hormono progesterono atsiradimas – lemia tai, kad pieno liaukos pradeda išskirti pieną; jo atsiradimas skausmingas, dažnai lydimas karštinės, kūdikį maitinanti žindyvė eikvoja savo jėgas. Konfliktas tarp rūšies ir individo, gimdymo metu kartais įgaunantis dramatišką pavidalą, nualina moters kūną. Dažnai sakoma, jog moterys savo „ligas nešiojasi pilve"; ir tikra tiesa, kad moterys nešioja viduje priešišką elementą, – jas graužia rūšis. Daugumos jų ligų priežastis – ne išorinė infekcija, o vidinė nedarna, pavyz-

[18] Čia aš vertinu grynai fiziologiniu aspektu. Akivaizdu, kad psichologiškai motinystė gali būti labai naudinga moteriai, lygiai taip, kaip ji gali būti ir katastrofa.

[19] Plg. H. Vignes. *Traité de Physiologie*, XI t., leidžiamas Rogero ir Binet'o.

džiui, menami gimdos uždegimai atsiranda sutrikus kiaušidžių veiklai; jeigu geltonasis kūnas po menstruacijų nesunyksta, išsivysto salpingitai, endometritai ir pan.

Moteris išsivaduoja iš rūšies gniaužtų išgyvendama dar vieną sunkią krizę: tarp keturiasdešimt penkerių ir penkiasdešimties metų atsiranda klimakteriniai reiškiniai, atvirkštiniai brendimo reiškiniams. Kiaušidžių veikla silpnėja ir net baigiasi, dėl to moters gyvybinės galios sumenksta. Manoma, kad vidaus sekrecijos liaukos – skydliaukė ir hipofizis stengiasi kompensuoti kiaušidžių veiklos nepakankamumą; tad šalia to kritinio periodo depresijų matome ir pakilumo požymių, tokių, kaip karščio antplūdžiai, padidėjęs kraujospūdis, nervingumas, o kartais ir lytinio instinkto paūmėjimas. Kai kurioms moterims tuo metu padidėja riebalų atsargos, kitos suvyriškėja. Daugeliui nusistovi endokrininė pusiausvyra. Tuomet moteris išsilaisvina iš patelei primestos vergystės, tačiau jos negalima lyginti su eunuchu, kadangi ji išlieka gyvybinga. Ji jau nebėra ją užplūdusių jėgų auka: ji tampa savimi, savo kūnu. Kartais sakoma, kad pagyvenusios moterys – tai „trečioji lytis"; ir iš tikrųjų jos nėra patinai, bet nebėra jau ir patelės, dažnai ši fiziologinė nepriklausomybė reiškiasi sveikata, pusiausvyra, energingumu, kurių joms stigo anksčiau.

Be grynai lytinių skirtumų, moteriai būdingos ypatybės, kurios yra daugiau ar mažiau tiesioginis tų skirtumų padarinys, tai yra hormoninė veikla, determinuojanti jos somą. Paprastai moteris yra mažesnė, lengvesnė už vyrą, jos skeletas trapesnis, dubuo platesnis, pritaikytas nėštumo ir gimdymo funkcijoms, jos jungiamasis audinys kaupia riebalus, ji yra apvalesnių formų nei vyras. Bendras vaizdas: abiejų lyčių morfologija, oda, plaukų danga ir pan. labai skiriasi. Moters raumenų jėga kur kas menkesnė nei vyro, ji sudaro maždaug du trečdalius vyro raumenų jėgos; menkesnės moters kvėpavimo galimybės: jos plaučiai, trachėja ir gerklos mažesni; dėl skirtingo gerklų dydžio skiriasi ir jos balsas. Moterų kraujo lyginamasis svoris mažesnis: jame mažiau hemoglobino, tad jos ne tokios ištvermingos kaip vyrai, labiau linkusios į anemiją. Moters pulsas dažnesnis, labilesnė kraujagyslių sistema, dėl to jos greičiau nurausta. Labilumas apskritai stulbinantis moterų organizmo bruožas; be to, vyro organizme kalcio metabolizmas stabi-

lus, o moters organizmas turi šių medžiagų kur kas mažiau ir dar praranda jų per mėnesines ir per nėštumą. Panašu, kad kiaušidės skaido kalcį; ir dėl to nestabilumo gali sutrikti kiaušidės ir skydliaukės veikla, nors moterų skydliaukė yra labiau išsivysčiusi nei vyrų, o endokrininės sekrecijos sutrikimas veikia vegetatyvinę nervų sistemą, tad nervų ir raumenų veiklos kontrolė nėra stabili. Toks stabilumo ir kontrolės stygius lemia tai, kad moterys yra emocingos, tiesiogiai priklausomos nuo kraujagyslių veiklos svyravimų: širdies plakimo, nuraudimo ir pan., taigi jos linkusios į staigius protrūkius: ašaras, nesuvaldomą juoką, nervines krizes.

Matome, kad dauguma šitų bruožų randasi iš moters pavaldumo rūšiai. Čia ir yra labiausiai stulbinanti šio tyrinėjimo išvada: iš visų žinduolių patelių moteris yra labiausiai nušalinta ir būtent ji aistringiausiai neigia tą nušalinimą; jokios kitos rūšies organizmo vergavimas reprodukcijos funkcijai nėra toks įsakmus ir taip sunkiai priimamas. Brendimo ir klimakterinio laikotarpių krizės, kas mėnesį tas „prakeikimas", ilgas ir dažnai sunkus nėštumas, skausmingas, kartais pavojingas gimdymas, ligos, komplikacijos yra būdingi moteriai. Taigi jos lemtis juolab sunkesnė, nes ji maištauja įsitvirtindama kaip individas. Vyras turi pirmenybę: dauginimosi funkcija jo gyvenimo nevaržo, jis vystosi nuosekliai, nepatirdamas krizių ir dažniausiai išvengdamas komplikacijų. Vidutiniškai moterys gyvena tiek pat, kiek vyrai, tačiau jos kur kas dažniau serga, būna periodų, kai jos nepriklauso sau pačioms.

Šie biologiniai duomenys nepaprastai svarbūs: moters istorijoje jie vaidina svarbiausią vaidmenį, yra esminis jos gyvenimo elementas; toliau mums teks jais remtis. Kūnas yra tas įrankis, kuris mums padeda sąveikauti su pasauliu, o šis reiškiasi visai skirtingai, priklausomai nuo to, ar jis suvokiamas vienaip, ar kitaip. Štai kodėl mes taip ilgai tyrinėjome biologijos dalykus: jie yra vienas iš veiksnių, teikiančių galimybę suprasti moterį. Tačiau mes nesutinkame, kad jie nulemia nekintamą moters padėtį visiems laikams. Jų nepakanka lyčių hierarchijai apibrėžti; jie nepaaiškina, kodėl moteris yra Kita; dėl to ji nėra pasmerkta išsaugoti šalutinį vaidmenį amžių amžiams.

*

Dažnai būdavo manoma, jog tik fiziologija duoda atsakymus į tokius klausimus: ar abi lytys turi vienodas galimybes susilaukti sėkmės, kuri lytis yra svarbesnė rūšiai? Tačiau pirmoji šių problemų moterims ir kitoms patelėms iškyla skirtingai, nes gyvulių rūšys yra statiškos, jas galima statiškai aprašyti: pakanka sugrupuoti stebėjimus ir jau gali spręsti, ar kumelė tokia pat greita kaip eržilas, ar šimpanzių patinai pranoksta savo pateles intelektu; tuo tarpu žmonija yra nuolatinio tapsmo būvyje. Kai kurie mokslininkai materialistai stengėsi iškelti tą problemą grynai statiškai: remdamiesi psichofiziologinio paralelizmo teorija, jie mėgino lyginti patinų ir patelių organizmų matematinius dydžius, įsivaizduodami, kad jie tiesiogiai apibūdina abiejų lyčių funkcines galimybes. Pateiksiu tuščių diskusijų, sukeltų remiantis šiais metodais, pavyzdį. Kadangi buvo manoma, jog kažin kokiu stebuklingu būdu smegenys išskiria mintį, atrodė labai svarbu išsiaiškinti, ar vidutinis moters galvos smegenų svoris mažesnis už vidutinį vyro galvos smegenų svorį, ar ne. Buvo nustatyta, kad vidutiniškai moters galvos smegenys sveria 1220 gramų, o vyro – 1360 gramų; moters galvos smegenų svoris varijuoja nuo 1000 iki 1500 gramų, vyro nuo 1150 iki 1700 gramų. Bet kadangi absoliutus svoris nėra labai reikšmingas, buvo nutarta atsižvelgti į santykinį svorį. Nustatyta, kad vyro jis yra 1/48,4, moters – 1/44,2. Vadinasi, ji lyg ir atsidūrė palankesnėje situacijoje. Bet ne, dar reikia padaryti pataisą: šitaip lyginant, regis, mažiausias organizmas visuomet atsiduria palankesnėje situacijoje; kad teisingai atsietum kūną lygindamas dvi individų grupes, turi padalyti galvos smegenų svorį iš kūno masės (0,56): kūnai priklauso tai pačiai rūšiai. Manoma, kad vyrai ir moterys atstovauja dviem skirtingiems tipams. Taigi gauname tokį rezultatą:

Vyro: J 0,56 = 498 1360:498 = 2,73.

Moters: J 0,56 = 446 1220:446 = 2,74.

Galutinis rezultatas – vienodas. Tačiau kruopščių tyrimų naudą smarkiai menkina tas faktas, kad nepavyko nustatyti jokio ryšio tarp galvos smegenų svorio ir protinių sugebėjimų išsivystymo lygio. Juolab neįmanoma apibūdinti psichikos pagal vyriškų ir moteriškų hormonų chemines formules. Mes savo ruožtu kategoriškai atmetame psichofiziologinio paralelizmo idėją; tai doktrina, kurios pagrindas jau seniai ir galu-

tinai sugriautas. Aš ją miniu tik todėl, kad, nors ir filosofiškai, ir moksliškai nepagrįsta, seniausiai atgyvenusi, ji vis dar gaji daugybėje protų. Mes taip pat neigiame bet kokią referencijų sistemą, kurioje numanoma egzistuojant *natūralią* vertybių hierarchiją, pavyzdžiui, evoliucinę hierarchiją; beprasmiška svarstyti, ar moters kūnas infantiliškesnis už vyro kūną, ar ne, ar jis artimesnis, ar mažiau artimas aukštesniųjų primatų kūnams ir pan. Visi tie rašiniai, suplakantys miglotą natūralizmą ir dar miglotesnę etiką ar estetiką, tėra gryni plepalai. Lyginti moterį su vyru galima tik atsižvelgiant į žmogiškąją perspektyvą. Tačiau žmogus yra dinamiška save kurianti būtybė. Kaip tiksliai yra pasakęs Merleau-Ponty, žmogus nėra natūrali rūšis: jis – istorinė idėja. Moteris nėra sustingusi tikrovė, ji – tapsmas; tai turint galvoje ir reikėtų lyginti ją su vyru, kitaip tariant, reikėtų apibrėžti jos *galimybes*. Daugelį diskusijų iškreipia tai, jog aptariant moters galimybių klausimą, norima ją apriboti tuo, kuo jinai buvo, kuo yra šiandien, o juk iš tiesų galimybės išryškėja tik tuomet, kai jos realizuojamos; kita vertus, tiesa ir tai, kad kalbant apie transcendentinę, save pranokstančią būtybę, niekad negalima visko numatyti.

Vis dėlto, sekdama Heideggeriu, Sartre'u, Merleau-Ponty, teigiu: jei kūnas nėra *daiktas*, tai jis yra situacija; jis – mūsų galimybė užvaldyti pasaulį ir mūsų ketinimų eskizas. Moteris silpnesnė už vyrą; ji turi mažiau raumenų jėgos, jos kraujyje mažiau raudonųjų kūnelių, mažesnis plaučių tūris; ji lėčiau bėga, ji pakelia mažesnius svorius, beveik nėra sporto šakos, kur ji galėtų varžytis su vyru; ji negali stoti su juo į kovą. Prie šitų trūkumų, kaip minėta, reikia pridurti savitvardos bei savikontrolės stoką, gležnumą: visa tai – tiesa. Taigi jos galimybės užvaldyti pasaulį menkesnės, jos ketinimai ne tokie tvirti ir atkaklūs, nes ji turi mažiau galimybių juos įgyvendinti. Kitaip tariant, jos individualus gyvenimas skurdesnis nei vyro.

Tie faktai iš tikrųjų nepaneigiami, tačiau patys savaime jie bereikšmiai. Žvelgiant iš žmogiškosios perspektyvos, apibūdinant kūną egzistencijos požiūriu, biologija tampa abstrakčiu mokslu; kai tik fiziologiniai duomenys (menkesnis raumenų išsivystymas) sureikšminami, ši iškart pasirodo priklausoma nuo viso konteksto; „silpnumas“, kaip toks, atsiskleidžia priklausomai nuo žmogaus sau keliamų tikslų, jo turimų priemonių bei dėsnių, kuriems jis įsipareigoja paklusti. Jeigu žmogus

nenorėtų suvokti pasaulio, pati daiktų *užvaldymo* idėja būtų beprasmė; kai tam suvokti nebūtinos visos kūno jėgos, kai jų suvartojama kur kas mažiau nei reikia, tie skirtumai išnyksta; visuomenėse, kur smurtą draudžia papročiai, raumenų energija negali būti dominavimo pagrindas: norint konkrečiai apibrėžti *silpnumo* sąvoką, reikia atsižvelgti į egzistencinius, ekonominius bei moralinius kriterijus. Jau buvo minėta, kad žmonių rūšis yra *antiphysis*; toks apibūdinimas nėra visai tikslus, nes žmogus negali nuneigti to, kas duota; tačiau jis paverčia tai tiesa priklausomai nuo savo suvokimo būdo: gamta jam tėra reali tik tiek, kiek patenka į jo veiklos sferą, jo paties prigimtis čia nėra išimtis. Lygiai kaip moters galimybės užvaldyti pasaulį, taip ir jai primestos dauginimosi funkcijos naštos neįmanoma išmatuoti abstrakcijomis. Gyvuliai paprastai dauginasi rujos periodu, tam tikru metų laiku; moters šis periodas yra neapibrėžtas ir čia arbitru gali būti tik visuomenė. Priklausomai nuo to, kiek kartų jai tenka gimdyti, priklausomai nuo higienos sąlygų moters nėštumo ir gimdymo metu, jos vergavimas rūšiai yra daugiau ar mažiau ryškus. Taigi galima teigti, jog aukštesniųjų gyvūnų patino, kaip individo, galimybės kur kas didesnės nei patelės, o žmonių visuomenėje jos priklauso nuo ekonominės ir visuomeninės padėties.

Bet kuriuo atveju individualios patino privilegijos ne visuomet suteikia jam rūšinio pranašumo, nes patelė užsikariauja kitokios rūšies autonomiją motinystės periodu. Kartais patinas dominuoja, pavyzdžiui, taip yra beždžionių, kurias tyrinėjo Zuckermannas, pasaulyje, tačiau dažnai abu vienos poros nariai gyvena atskirą gyvenimą, o liūtas su liūte vienodai dalijasi šeimos rūpesčiais. Čia ir vėl žmogaus atvejis nesulyginamas su jokiais kitais; žmonės pirmiausia apibrėžiami ne kaip pavieniai individai; vyrai ir moterys niekada nesirungė priešingose stovyklose; sutuoktinių pora yra pirmapradis *mitsein* ir visuomet reiškiasi kaip stabilus ar laikinas platesnio kolektyvo elementas. Kas tokiose visuomenėse reikalingesnis rūšiai – patinas ar patelė? Pavyzdžiui, dauginimosi periodu gametų vyriškasis pradas kuria, kad išsaugotų rūšį, moteriškasis išsaugo rūšį, kad kurtų. Kaip reiškiasi tas pasidalijimas visuomeniniame gyvenime? Tų rūšių individų, kurie priklausomi nuo svetimų organizmų ar mitybos terpės, gausiai ir be pastangų gaunančių maisto iš gamtos, patino vaidmuo apsiriboja apvaisinimu; kai reikia tykoti, medžioti, kovoti, norint išmaitinti mažylius, patinas dažnai pa-

deda juos auginti. Ta pagalba tampa būtina tuomet, kai atžalos nepajėgia materialiai apsirūpinti motinai jau liovusis juos žindžius; čia patino darbas ypač svarbus, nes jo paleistos į pasaulį gyvybės nesugebėtų išsilaikyti be jo pagalbos. Pakanka vieno patino kasmet apvaisinti gausybei patelių, tačiau, kad palikuonys išgyventų, būtų apginti nuo priešų, kad iš gamtos būtų pasiimta viskas, ko jiems reikia, būtini patinai. Produkuojančių ir reprodukuojančių jėgų santykis įvairiais ekonominiais žmonijos istorijos momentais būna skirtingas ir nulemia tėvo bei motinos ryšius su vaikais, o sykiu ir jų tarpusavio ryšius. Bet čia mes jau peržengiame biologijos ribas: remiantis vien tik ja, mums nepavyktų nustatyti, kuri lytis yra svarbesnė rūšiai išsaugoti.

Pagaliau visuomenė nėra rūšis: juk būtent čia rūšis, transcenduodama į pasaulį ir į ateitį, realizuojasi kaip egzistencija; jos papročiai negali būti kildinami iš biologijos, nes individai visuomet paklūsta antrajai savo prigimčiai – įpročiui, kur atsispindi norai ir baimės, išreiškiantys ontologinę jų nuostatą. Subjektas save suvokia ir realizuoja ne tiek kaip kūnas, kiek kaip įvairiems tabu, įvairiems dėsniams paklūstantis kūnas: jis įvertina save tik orientuodamasis į tam tikras vertybes. Dar sykį pasikartosime: vertės grindžiamos ne fiziologija; veikiau biologiniai duomenys įgyja vertes, kurias individas jiems patiki. Moters įteigta pagarba ar baimė neleidžia panaudoti prieš ją smurto, o patino raumenų pranašumas nėra valdžios šaltinis. Jei paprotys reikalauja, – kaip kai kuriose indėnų gentyse, – kad vyrus rinktųsi merginos, arba jeigu tėvas sprendžia vedybų klausimą, tai seksualinis patino agresyvumas neteikia jam jokios iniciatyvos, jokios privilegijos. Intymūs motinos ir vaiko ryšiai bus jai garbės ar negarbės šaltinis priklausomai nuo to, kaip vertinamas vaikas, o tas vertinimas būna labai skirtingas; net pats tas ryšys bus pripažintas ar nepripažintas priklausomai nuo socialinių nuostatų.

Taigi mums reikės pažvelgti į biologijos duomenis ontologiniu, ekonominiu, socialiniu bei psichologiniu aspektu. Moters vergavimas rūšiai, individualių jos galimybių apribojimas – labai svarbūs faktai; moters kūnas yra vienas iš pagrindinių elementų tos situacijos, kurią ji užima šiame pasaulyje. Tačiau vien kūno jai apibrėžti nepakanka; išgyventa tikrove jis tampa tik tuomet, kai būna sąmonės įtvirtintas per

veiklą kokioje nors visuomenėje. Biologijos nepakanka atsakyti į mus dominantį klausimą: kodėl moteris yra *Kita*? Mums rūpi sužinoti, kaip ją paveikė gamta istorijos bėgyje; mums rūpi sužinoti, ką žmonija padarė iš žmogaus patelės.

Antras skyrius
PSICHOANALITINIS POŽIŪRIS

Milžiniška pažanga, kuri psichoanalizės dėka buvo pasiekta psichofiziologijoje, – tai požiūris, jog bet kuris veiksnys, įsiterpęs į psichinį gyvenimą, turi žmogišką prasmę; konkrečiai egzistuoja ne mokslininkų aprašytas kūnas-objektas, o subjekto gyvenamas kūnas. Patelė yra moteris tiek, kiek ji tokia jaučiasi esanti. Yra tokių esminių biologinių bruožų, kurie nesusiję su jos gyvenamąja situacija: pavyzdžiui, kiaušinėlio struktūra nedaro jam jokio poveikio, o toks ne itin biologiškai reikšmingas organas, kaip klitoris, priešingai, yra jai labai svarbus. Moterį apibūdina ne prigimtis: ji pati save apibūdina teikdama savo emociniame gyvenime išskirtinę reikšmę prigimčiai.

Žvelgiant iš tokios perspektyvos, buvo sukurta ištisa sistema: mes neketiname jos kritikuoti čia kaip visumos, tik norime pasiaiškinti, koks buvo jos indėlis tyrinėjant moterį. Diskutuoti apie psichoanalizę *per se* – ne itin lengvas darbas. Kaip ir visos religijos, taip ir krikščionybė, marksizmas, nors ir pagrįsti griežtomis koncepcijomis, yra gana nelankstūs. Žodžiai čia kartais vartojami siauriausia reikšme (pavyzdžiui, terminas „falas" itin tiksliai žymi tą raumeningą ataugą, tai yra vyrų lyties organą), o kartais jie būna vartojami nepaprastai plačiai ir įgyja simbolinę prasmę (falas tuomet gali reikšti vyro charakterio ir vyro situacijos visumą). Kai užsipuolama doktrinos raidė, psichoanalitikas teigia, jog nesuprasta jos dvasia; vos tik jūs pritariate jo dvasiai, jis iškart nori apriboti jus jos raide. Doktrina nesvarbu, teigia jis, psichoanalizė yra metodas, tačiau metodo sėkmė daro doktriną patikimesnę. Beje, kur pamatysi tikrąsias psichoanalizės ypatybes, jei ne tarp psichoanalitikų? Tačiau tarp jų, kaip ir tarp krikščionių bei marksistų, esama

eretikų, ir ne vienas psichoanalitikas yra pareiškęs, jog „didžiausi psichoanalizės priešai yra patys psichoanalitikai". Nepaisant kartais gana pedantiško scholastiško tikslumo, daugybė abejonių čia taip ir liko neišsklaidyta. Kaip pastebėjo Sartre'as ir Merleau-Ponty, pasakymas „seksualumas yra koekstensyvus egzistencijai" iš esmės gali būti suprastas dvejopai; jis gali reikšti, kad bet kuri egzistento metamorfozė turi seksualinę reikšmę arba kad bet koks seksualinis reiškinys turi egzistencinę prasmę; šiuodu teiginius galima suderinti, tačiau dažnai paprasčiausiai nuslystama nuo vieno prie kito. Beje, vos tik atskyrus „seksualinį" pradą nuo „genitalinio", seksualumo sąvoka iškart tampa miglota. Pasak Dalbiezo, „Freudo mokyme seksualinis pradas yra vidinis gebėjimas išlaisvinti genitalinį pradą". Tačiau „gebėjimo", kitaip tariant, galimybės, idėja labai miglota: tiktai tikrovė pateikia neabejotiną galimybės įrodymą. Nebūdamas filosofas, Freudas atsisakė filosofiškai pagrįsti savo sistemą, o jo mokiniai mano, kad tokiu būdu jis apsidraudžia nuo bet kokio metafizinio puolimo. Ir vis dėlto jo teiginiuose esama metafizinių postulatų: šnekėti jo kalba – reiškia griebtis filosofijos. Būtent ši painiava ir reikalauja kritikos, nors tai daryti ir nelengva.

Freudui ne itin rūpėjo moters lemtis; visiškai aišku, kad jis nukopijavo jos aprašymą nuo vyro lemties aprašymo tik truputėlį jį pakeitęs. Kiek anksčiau seksologas Marañonas pareiškė: „Galima teigti, jog kaip specifinė energija libido yra vyriško pobūdžio jėga. Tas pats pasakytina ir apie orgazmą". Anot jo, orgazmą patiriančios moterys yra „viriloidinės" moterys; seksualinis impulsas yra „vienakryptis", ir moteris lieka pusiaukelėje[20]. Freudas nepuola į tokius kraštutinumus, jis sutinka, kad moters seksualumas taip pat išlavėjęs kaip ir vyro, tačiau jisai beveik netyrinėja jo skyrium. Jis rašo: „Libido iš esmės yra pastovus ir reguliariai pasireiškiantis vyriškasis pradas, nesvarbu, ar jį patiria vyras, ar moteris". Moters libido jis nevertina kaip moteriškos kilmės reiškinio ir todėl jis jam atrodo tik kaip sudėtinga apskritai žmogiškojo libido atmaina. O šis pirmiausia vienodai vystosi, jo nuomone, abiejų lyčių: visi vaikai išgyvena oralinę fazę, glaudžiai siejančią juos su moti-

[20] Įdomu, jog vėl susiduri su šia teorija D. H. Lawrence'o kūriniuose. Romane *Plunksnuotoji gyvatė* (*The Plumed Serpent*) don Cipriano stengiasi, kad jo meilužė niekad nepatirtų orgazmo: ji turi ritmingai vibruoti su vyru, pati nepatirdama pasitenkinimo.

nos krūtimi, paskui analinę fazę ir galiausiai pasiekia genitalinę fazę; būtent šiuo momentu lytys ir diferencijuojasi. Freudas atskleidė faktą, kurio svarba iki jo nebuvo pripažinta: pagrindinė vyriškojo erotizmo zona – penis, o moteris turi dvi skirtingas erotines sistemas: klitorinę, kuri vystosi vaikystėje, ir vaginalinę, kuri susiformuoja pasibaigus brendimo laikotarpiui. Berniukui lytiškai subrendus, jo evoliucija jau baigta; jis turi pereiti nuo autoerotinių išgyvenimų, kurių teikiamas pasitenkinimas yra subjektyvus, prie heteroerotinių, susiejančių tą pasitenkinimą su kokiu nors objektu, paprastai su moterimi. Tas perėjimas įvyksta brendimo metu išgyvenant narcisizmo fazę, tačiau penis, kaip ir vaikystėje, jam yra išskirtinis erotinis organas. Ir moteris, išgyvendama narcisizmo stadiją, turės suobjektyvinti savo libido, paprastai nukreiptą į vyrą, tačiau šis procesas bus kur kas sudėtingesnis, nes jai reikės pereiti nuo klitorinio pasitenkinimo prie vaginalinio. Vyras išgyvena tik vieną lytinio brendimo etapą, o moteris visus du; ji kur kas labiau rizikuoja likti lytiškai nesubrendusi, likti infantilinėje stadijoje ir tokiu būdu išsiugdyti neurozę.

Dar autoerotinėje stadijoje vaikas daugiau ar mažiau prisiriša prie kokio nors objekto: berniukas tvirtai linksta prie motinos ir nori susitapatinti su tėvu; jis pats išsigąsta tokių pretenzijų ir bijo, kad, norėdamas už tai nubausti, tėvas gali jį sužaloti. Iš Edipo komplekso randasi „kastracijos kompleksas“. Tuomet berniukas ugdo agresyvius jausmus tėvui, bet sykiu interiorizuoja jo autoritetą; šitaip susiformuoja *Superego*, cenzūruojantis polinkį į kraujomaišą. Šis polinkis nuslopinamas, kompleksas likviduojamas, ir sūnus išsivaduoja iš tėvo baimės, įsigavusios į jį moralės taisyklių pavidalu. Tas *Superego* juo stipresnis, juo ryškesnis buvo Edipo kompleksas ir juo žiauriau jis buvo nugalėtas. Freudas iš pradžių visiškai analogiškai aprašė mergaitės istoriją, vėliau moteriškąją to vaikiško komplekso formą pavadinęs Elektros kompleksu, tačiau aišku, kad jis jį apibūdino ne tiek iš moters pozicijų, kiek remdamasis vyriškuoju pavyzdžiu. Vis dėlto jis pripažįsta tarp jų esant didžiulį skirtumą: mergaitė iš pradžių tvirtai susijusi su motina, tuo tarpu tėvas berniuko seksualiai netraukia niekada. Ta tvirta mergaitės sąsaja su motina yra oralinės fazės reliktas. Tuomet vaikas susitapatina su tėvu, tačiau, sulaukusi maždaug penkerių metų, mergaitė suvokia anatominį lyčių skirtumą ir į tai, kad ji neturi penio, reaguoja

patirdama kastracijos kompleksą: ji įsivaizduoja esanti sužalota ir dėl to kenčia. Tada jai tenka atsisakyti savo vyriškų pretenzijų, ji susitapatina su motina ir siekia sugundyti tėvą. Kastracijos kompleksas ir Elektros kompleksas vienas kitą sustiprina. Mergaitės frustracijos jausmas skaudesnis, nes mylėdama tėvą, ji nori būti į jį panaši; ir atvirkščiai, tas apgailestavimas sustiprina jos meilę, nes būtent tuo švelnumu, kurį ji įkvepia tėvui, ji ir gali kompensuoti savo nepilnavertiškumą. Mergaitė į motiną žiūri kaip į varžovę, ji jai priešiška. Vėliau ir joje susiformuoja *Superego*, kraujomaišos tendencijos nuslopinamos, tačiau jos *Superego* reiškiasi silpniau; Elektros kompleksas ne toks ryškus kaip Edipo, nes iš pradžių ji buvo tvirtai susijusi su motina, o kadangi pats tėvas yra meilės, kurią jis draudžia, objektas, tie draudimai ne tokie stiprūs kaip sūnaus varžovo. Matome, kad ir lytinis brendimas, ir seksualinė mergaitės drama vyksta sudėtingiau nei jos brolių: ji gali pasiduoti pagundai reaguoti į kastracijos kompleksą išsižadėdama moteriškumo, ji trokšta turėti penį ir susitapatinti su tėvu. Tokia nuostata nulems tai, kad ji neišbris iš klitorinės stadijos, taps frigidiška arba palinks į homoseksualizmą.

Du esminius priekaištus, kuriuos galima pateikti šiems teiginiams, lemia faktas, kad Freudas nukopijavo jį nuo vyriškojo modelio. Jo nuomone, moteris jaučiasi esanti sužalotas vyras. Tačiau sužalojimo idėja numato lyginimą ir vertinimą. Šiandien daug psichoanalitikų sutinka su tuo, kad mergaitė apgailestauja neturinti penio, tačiau nemano, kad jis iš jos buvo atimtas, ir net su tuo, kad tas apgailestavimas ne toks jau ir paplitęs. Jis ir negali rastis iš paprasto anatomiško palyginimo, nes dauguma mergaičių labai vėlai sužino, kaip sudarytas vyras, o jeigu ir sužino, tai tik tiek, kiek pačios pamato. O berniukui penis – gyva patirtis, suteikianti jam galimybę didžiuotis, bet tas jo pasididžiavimas tiesiogiai nesusijęs su seserų paniekinimu, nes jos vyrų organą pažįsta tik iš išorės: ta atauga, tas gležnas pailgas raumuo joms gali sukelti tik abejingumo jausmą ar net pasibjaurėjimą. Mergaitės geismas, kai jis sukyla, yra ankstesnio vyriškumo įvertinimo padarinys. Freudas priima jį kaip savaime suprantamą, tuo tarpu reikėtų jį paaiškinti[21]. Kita vertus, Elektros komplekso sąvoka labai miglota, nes nesiremiama auten-

[21] Mes išsamiau padiskutuosime apie tai II t. 1 sk.

tišku moteriškojo libido aprašymu. Net tarp berniukų grynai genitalinis Edipo kompleksas nėra labai paplitęs, juolab negalima teigti, be labai retų išimčių, kad tėvas yra dukters lytinio jaudulio šaltinis. Viena iš didžiausių moters seksualinių problemų yra ta, kad klitorinis pasitenkinimas yra lokalizuotas: tik lytiškai subrendusi moteris jaučia vaginalinį pasitenkinimą, jos kūne atsiranda daugiau erogeninių zonų. Teigti, kad dešimties metų mergaitei tėvo bučiniai ir glamonės „iš esmės geba" sukelti klitorinį pasitenkinimą, reiškia teigti dalykus, kurie daugeliu atvejų neturi jokios prasmės. Jeigu sutinkame su nuomone, kad Elektros kompleksas emociškai labai netvirtas, tuomet iškyla pati emocingumo problema, o froidizmas jokiu būdu nepadeda jos apibrėžti, kai tik ji nesiejama su seksualumu. Bet kuriuo atveju tėvą dievina ne moteriškasis libido (motina irgi dievinama ne dėl to geismo, kurį ji sukelia sūnui); tas faktas, kad moters geismas nukreiptas į suverenią būtybę, teikia jam originalumo. Tačiau moteris nėra sudėtinė to objekto dalis, ji tik patiria jo poveikį. Tėvo suverenumas yra socialinio pobūdžio, ir jį aiškindamas Freudas patiria nesėkmę; jis pats pripažįsta, jog neįmanoma pasakyti, koks autoritetas kažin kokiu istorijos momentu nusprendė, kad tėvas viršesnis už motiną; anot jo, šis sprendimas pažangus, tačiau tokio sprendimo priežastys nežinomos. „Tai negalėjo būti tėvo autoritetas, nes tik pažanga suteikė autoritetą tėvui", – rašo jis paskutiniame savo veikale[22].

Adleris išsiskyrė su Freudu kaip tik dėl to, kad suprato trūkumus sistemos, grindžiančios žmogaus gyvenimo raidą vien seksualumu; jo nuomone, ją reikia sieti su asmenybe. Anot Freudo, visus žmogaus poelgius išprovokuoja geiduliai, tai yra noras patirti pasitenkinimą, o Adleris mato žmogų kaip būtybę, siekiančią tam tikrų tikslų; seksualinius impulsus jis pakeičia motyvais, tikslingumu, ketinimais; jis skiria tiek daug vietos intelektui, jog dažnai seksualumas jo požiūriu turi tik simbolinę reikšmę. Pasak jo teorijų, žmogus išgyvena dėl trijų dalykų: kiekvienas individas siekia būti galingas, tačiau tą siekį lydi nepilnavertiškumo kompleksas; šis konfliktas skatina jį griebtis begalės vingrybių, kad išvengtų tikrovės išmėginimų, kurių jis mano neįveiksiąs; subjektas atsiriboja nuo visuomenės, kurios jis bijo: taip atsiranda socialinio pobū-

[22] Plg. *Moïse et son peuple*, A. Bermanno vertimas, p. 177.

džio negalavimai – neurozės, o moters nepilnavertiškumo kompleksas įgauna moteriškumo išsižadėjimo formą, pasireiškiančią drovumu; šį kompleksą išprovokuoja ne penio neturėjimas, o moters situacijos visuma; mergaitė pavydi falo tik kaip berniukų privilegijų simbolio. Vieta, kurią tėvas užima šeimoje, visuotinis vyriškosios lyties atstovų pirmavimas, mergaitės auklėjimas – visa tai patvirtina jos tikėjimą vyrų pranašumu. Vėliau, lytiškai santykiaudama, ji patiria naują pažeminimą dėl pačios sueities pozos, būdama po vyru. Ji reaguoja „vyriškai protesduodama“: arba stengiasi suvyriškėti, arba moteriškais ginklais pradeda kovą su vyru. Motinystė jai gali atstoti penį. Tačiau tai reiškia, kad ji jau pradeda visiškai susitaikyti su savo, kaip moters, vaidmeniu, taigi susitaiko su savo nepilnavertiškumu. Ji susidvejina prieš savo pačios valią kur kas labiau nei vyras.

Čia ne vieta plačiai aiškinti teorinius nesutarimus, dėl kurių išsiskyrė Adleris ir Freudas, ir ieškoti galimybių juodu sutaikyti: nei aiškinimo remiantis seksualiniu impulsu, nei aiškinimo remiantis motyvu nepakanka; kiekvienas impulsas turi motyvą, tačiau motyvas visuomet suvokiamas tik patyrus impulsą – taigi adlerizmo ir froidizmo sintezė atrodo įmanoma. Iš tiesų, pradėjęs vartoti tikslo ir siekinio sąvokas, Adleris išsaugo psichinio priežastingumo idėją kaip integralią savo sistemos dalį; jo santykis su Freudu panašus į energetizmo santykį su mechanizmu: tiek apibūdindamas smūgį, tiek traukos jėgą, fizikas visuomet pripažįsta determinizmą. Štai bendras visų psichoanalitikų postulatas: žmonijos istorija turi būti aiškinama kaip determinuotų elementų sąveika. Visi jie pripažįsta, kad moters lemtis vienoda. Ji išgyvena dramą dėl konflikto tarp „viriloidinių“ ir „moteriškųjų“ polinkių; pirmieji susiję su klitorine sistema, antrieji – su vaginaliniu erotizmu. Būdama dar vaikas, ji susitapatina su tėvu, vėliau patiria nepilnavertiškumo vyro atžvilgiu jausmą ir susiduria su alternatyva: arba išsaugoti savo autonomiją, suvyriškėti, – o tai nepilnavertiškumo komplekso fone sukelia įtampą, gresiančią peraugti į neurozes, – arba palaimingai realizuoti save atsiduodant meilei; tą sprendimą jai palengvina meilė suverenui tėvui. Būtent jo jinai ieško meilužyje ar vyre ir jos seksualinė meilė lydima troškimo būti valdoma. Moteriai bus atlyginta motinyste, suteikiančia jai savotišką autonomiją. Šiai dramai, rodos, būdin-

3. 900

gas savotiškas dinamizmas, tolydžio įveikiantis įvairias kliūtis, ir kiekviena moteris patiria jį pasyviai.

Psichoanalitikai savo teorijoms nesunkiai rasdavo empirinių argumentų: mes žinome, jog ilgai buvo pripažįstama Ptolemėjaus sukurta visatos sistema, kuri pamažu buvo subtiliai tobulinama; o papildant Edipo kompleksą išvirkščiu Edipo kompleksu, kiekvieną nerimą traktuojant kaip geismą, galima prieiti prie to, kad froidizmui bus priskiriami net jam prieštaraujantys faktai. Bet kokią formą galima suvokti tik matant jos pagrindą, o formos suvokimo būdas suskaido tą pagrindą į pozityvius bruožus; taigi, jeigu esi pasiryžęs aprašyti kokią ypatingą istoriją remdamasis Freudu, už jos slypės froidistinė schema. Jeigu doktrinai pagrįsti būtini papildomi neesminiai aiškinimai, jei stebėjimai pateikia tiek pat anomalijų, kiek ir normalių atvejų, geriau būtų atsisakyti senų rėmų. Tad šiandien kiekvienas psichoanalitikas stengiasi savaip sušvelninti froidistines koncepcijas; jie mėgina leistis į kompromisus. Pavyzdžiui, vienas šiuolaikinis psichoanalitikas rašo: „Kompleksas, pagal apibrėžimą susideda iš daugelio komponentų... Tą kompleksą sudaro ne vienas elementas, o elementų grupės“[23]. Tačiau paprastos elementų grupės idėja nepriimtina: psichinis gyvenimas nėra mozaika, jis yra nedalomas, ir tą visumą reikia gerbti. Tatai įmanoma padaryti tik atskleidus pirmapradį egzistencijos sąmoningumą per paskirus faktus. Nesugrįžęs prie šito šaltinio, žmogus tampa tarsi tokių pačių beprasmiškų ir atsitiktinių impulsų bei draudimų kovos lauku. Visi psichoanalitikai sistemingai atmeta *pasirinkimo* idėją ir su ja susijusią vertės sąvoką; tai iš esmės susilpnina pačią sistemą. Atskyręs impulsus ir draudimus nuo egzistencinio pasirinkimo, Freudas nesugebėjo mums paaiškinti jų kilmės – jis priima juos kaip duotybes. Jis mėgino pakeisti vertės sąvoką autoriteto sąvoka, tačiau veikale *Mozė ir jo tauta* (*Moïse et son peuple*) pripažįsta, jog niekaip negali to autoriteto paaiškinti. Pavyzdžiui, kraujomaiša draudžiama todėl, kad ją uždraudė tėvas. O kodėl reikėjo ją uždrausti? Tai paslaptis. *Superego* užgniaužia viduje įsakymus ir draudimus, kylančius iš kažin kokios savavališkos tironijos, bet mes nežinome, iš kur tie instinktyvūs polinkiai atsiranda; tiedvi realybės – nevienalytės, nes į moralę žiūrima kaip į seksualumui sve-

[23] Baudouin. *L'Ame enfantine et la Psychanalyse.*

timą dalyką. Žmogiškoji vienovė tarsi suskaldoma, nesama jokio tarpinio ryšio tarp individo ir visuomenės: kad juos sujungtų, Freudas priverstas išgalvoti keistus romanus[24]. Adleris aiškiai matė, kad kastracijos kompleksą galima paaiškinti tik remiantis socialiniu kontekstu; jis užčiuopė vertinimo problemą, tačiau nepriėjo ontologinio visuomenės pripažintų verčių šaltinio ir nesuprato, kad vertės integruotos į patį seksualumą, o tai ir paskatino jį nepripažinti jo svarbos.

Seksualumas, be jokios abejonės, labai svarbus žmogaus gyvenime: galima pasakyti, kad jis užvaldo jį visą. Jau fiziologija parodė mums, kad kiaušidžių ir sėklidžių gyvybingumas susijęs su somos gyvybingumu. Egzistentas – tai lytiškas kūnas; taigi santykiaujant tarpusavy lytiškiems kūnams, visuomet esama seksualumo. Bet jeigu kūnas ir seksualumas yra egzistencijos konkrečios apraiškos, tai juos paaiškinti galima remiantis būtent soma. Kita vertus, psichoanalizė toleruoja nepaaiškinamus dalykus kaip savaime suprantamus. Pavyzdžiui, mums sakoma, kad mergaitė *gėdijasi* šlapintis pritūpusi, apnuoginusi sėdmenis. Bet kas yra toji gėda? Taigi prieš pateikiant sau klausimą, ar patinas yra išdidus todėl, kad turi penį, ir ar penis leidžia būti jam išdidžiam, reikia žinoti, kas yra išdidumas ir kaip subjekto pretenzijos gali įsikūnyti objekte. Nereikia žiūrėti į seksualumą kaip į neišvengiamą duotybę; egzistentui būdingi ir originalesni „būties ieškojimai“, seksualumas tėra vienas iš aspektų. Būtent šitai įrodo Sartre'as savo veikale *Būtis ir nebūtis* (*L'Etre et le Néant*), būtent šitai teigė ir Bachelard'as savo veikaluose apie Žemę, Orą ir Vandenį. Psichoanalitikai mano, kad pirminė žmogaus tiesa yra jo santykis su savo kūnu ir savo artimųjų kūnais visuomenėje, tačiau žmogus jaučia prigimtinį poreikį gilintis į jį supančio gamtos pasaulio esmę; šį poreikį jis stengiasi patenkinti dirbdamas, žaisdamas, „duodamas laisvę vaizduotei“. Žmogus siekia konkrečiai jungtis su viso pasaulio, suvokiamo visais įmanomais būdais, būtim. Dirbti žemę, kasti duobę – tai tokia pat originali veikla kaip glamonė, kaip sueitis, klystama čia matant tik seksualinius simbolius. Anga, lipnumas, įpjova, kietumas, integralumas – tai pirminės realybės, žmogaus domėjimąsi jomis diktuoja ne libido, veikiau libido nuspalvintas to, kaip visa tai jam atsivėrė. Integralumas žavi vyrą ne todėl, kad jis simbolizuoja

[24] Freud. *Totem et tabu*.

3*

moters nekaltybę: kaip tik dėl tos integralumo traukos nekaltybė jam ir yra brangi. Darbas, karas, žaidimas, menas yra buvimo pasaulyje būdai, ir tai negali būti niekaip ribojama; šie buvimo pasaulyje būdai atskleidžia dalykus, tiesiogiai susijusius su seksualumu. Sykiu su jais individas pasirenka ir įgyja praktinių erotikos žinių. Tačiau tik ontologinis požiūris teigia galimybę atkurti pasirinkimo vienovę.

Būtent pasirinkimo koncepciją psichoanalitikas visiškai atmeta dėl determinizmo ir „kolektyvinės pasąmonės", ir manoma, kad ta pasąmonė tiekia žmogui stereotipus ir universalius simbolius. Manoma, kad pasąmonės veikla galima paaiškinti sapnus, beprasmiškus veiksmus, kliedesius, alegorijas ir žmogaus likimus. Kalbėti apie laisvę – reikštų atsisakyti galimybės paaiškinti šiuos jaudinančius atitikmenis. Tačiau laisvės idėja nėra nesuderinama su tam tikromis egzistuojančiomis konstantomis. Nors psichoanalizės teorijoje ir yra klaidų, psichoanalizės metodas dažnai vaisingas, nes kiekvienu individualiu atveju esama veiksnių, kurių visuotinumo neįmanoma paneigti: situacijos ir poelgiai kartojasi, sprendimo momentas randasi iš visuotinumo ir kartojimosi. „Anatomija – tai lemtis", – teigė Freudas, o Merleau-Ponty atkartoja: „Kūnas – tai bendrybė". Yra viena būtis, jungianti egzistentus, ji reiškiasi analogiškuose organizmuose, vadinasi, ontologinio ir seksualinio prado ryšys grindžiamas pastoviais reiškiniais. Tam tikru istorijos periodu technikos, ekonominės ir socialinės visuomenės struktūros dėka pasaulis atskleidžiamas vienodai visiems tos visuomenės nariams, – taigi čia esama pastovaus seksualumo bei socialinių formų ryšio; tie patys individai, atsidūrę analogiškose situacijose, suvoks analogiškas tų duotų aplinkybių reikšmes. Ši analogija nesukuria griežto universalumo, tačiau ji leidžia individualiais atvejais išskirti bendrus tipus. Simbolis, mūsų nuomone, nėra kokia alegorija, sukurta paslaptingos pasąmonės, tai veikiau tam tikros reikšmės suvokimas per reikšmę turinčio objekto analogą. Daugeliui individų reikšmės atsiskleidžia vienodai todėl, kad visų egzistentų egzistencinė situacija yra identiška, ir todėl, kad identiškos yra dirbtinės aplinkybės, su kuriomis jie susiduria. Simboliškumas nenukrito iš dangaus ir neištryško iš požemio gelmių: jį, kaip ir kalbą, suformavo žmogaus tikrovė, kuri yra sykiu *mitsein* ir išsiskyrimas; tuo ir paaiškinama, kodėl yra įmanomas individualus išradimas, ir psichoanalizės atstovai praktiškai priversti tai pripažinti, nepriklauso-

mai nuo to, ar jos doktrina tai pripažįsta, ar ne. Toks suvokimas paaiškina, pavyzdžiui, tą visuotinai peniui priskiriamą svarbą[25]. To bus neįmanoma paaiškinti, jeigu tokio egzistencinio fakto, kaip subjekto tendencijos *susvetimėti*, nelaikysime išeities tašku. Nerimą keliantis laisvės siekis skatina subjektą ieškoti savęs daiktuose, o tai yra savotiškas bėgimas nuo savęs. Ši tendencija tokia fundamentali, kad vos nujunkytas, atskirtas nuo Visumos kūdikis, iš karto stengiasi įžvelgti veidrodžiuose, tėvų žvilgsnyje savo atskirtumą. Pirmykščių civilizacijų žmonės bėgdavo nuo savęs į *maną*, totemą, aukštesniųjų civilizacijų žmonės į savo sielą, savajį aš, savo vardą, nuosavybę, darbą: tai tolygu autentiškumo praradimui. Penis mažam berniukui – tai jo paties antrininkas: jis jam svetimas daiktas ir sykiu jis pats; tai žaislas, lėlė ir sykiu jo paties kūnas; tėvams ir žindyvėms jis tiktai mažylis. Tuomet suvoki, jog penis vaikui tampa *alter ego*, paprastai gudresniu, protingesniu ir apsukresniu už patį individą“[26]. Šlapinimasis ir erekcija iš dalies yra valingi, iš dalies savaiminiai procesai ir, kadangi penis yra tarsi įnoringas svetimkūnis, leidžiantis pajusti pasitenkinimą, subjektas suvokia jį kaip save patį ir sykiu kaip kažką svetima. Penis suteikia individui savotišką apčiuopiamą pranašumą, ir taip tampa pasididžiavimo pagrindu. Kadangi falas yra paskira kūno dalis, žmogus gali sieti savo individualumą su iš jo per kraštus trykštančia gyvybe. Tuomet suvokiame, kad penio ilgis, šlapimo čiurkšlės, erekcijos, ejakuliacijos stiprumas jam tampa jo paties vertės matu[27]. Taigi falas nuolat įkūnija transcendenciją, lygiai kaip vaikas nuolat jaučia trenscenduojamas tėvo, kitaip tariant, tėvas atima iš jo paties transcendenciją, ir mes nuolat sugrįžtame prie froidiškojo „kastracijos komplekso“ idėjos. Neturėdama šito *alter ego*, mergaitė nenusišalina į kokį apčiuopiamą daiktą ir negali atgauti savo integralumo. Taigi ji priversta visą save paversti objektu, žiūrėti į save kaip į Kitą. Klausimas, ar ji žino, kad gali ar negali būti lyginama su berniukais, tampa antraeilis; svarbu tik tai, kad net nesuvokdama, jog

[25] Plačiau apie tai pakalbėsime II t. 1 d.

[26] Alice Balint. *La Vie intime de l'enfant*, p. 101.

[27] Man pasakojo apie mažus kaimiečius, kurie linksmindavosi rengdami ekskrementų konkursus: tas, kurio išmatos būdavo gausiausios ir kiečiausios, išsikovodavo autoritetą, kurio neatstodavo jokia kita sėkmė žaidimuose ar muštynėse. Fekalijos vaidino tokį patį vaidmenį kaip penis: čia irgi esama susvetimėjimo.

ji neturi penio, sunkiai save suvokia kaip lytinę būtybę. Iš to išplaukia nemaža padarinių. Tačiau šie mūsų suminėti pastovūs dydžiai vis dėlto neapibrėžia lemties – falas tampa toks reikšmingas todėl, kad simbolizuoja viršenybę, realizuojamą kitose srityse. Jeigu moteriai pavyktų įsitvirtinti kaip subjektui, ji sugalvotų falo ekvivalentų: lėlė, kaip galimybės turėti kūdikį įsikūnijimas, gali tapti brangesne nuosavybe už penį[28]. Esama matrilinijinių visuomenių, kur moterys išsaugo *kaukes*, kuriomis dangstosi susvetimėjusi bendruomenė; tokiose visuomenėse penis praranda didžiumą savo šlovės. Tik situacijoje, kuri suvokiama kaip visuma, anatominė privilegija padeda atsirasti tikrajai žmogiškajai privilegijai. Psichoanalizė gali surasti savo tiesą tik istoriniame kontekste.

Kaip nepakanka pasakyti, kad moteris yra patelė, lygiai taip jos negalima apibūdinti remiantis jos pačios moteriškumo suvokimu, nes ji suvokia jį visuomenėje, kuriai priklauso. Interiorizuodama tai, kas nesąmoninga, ir visą psichinį gyvenimą, pati psichoanalizės kalba numato, kad individo drama bręsta jame pačiame: tai nusako žodžiai – kompleksas, tendencijos ir pan. Tačiau gyvenimas yra ryšys su pasauliu, individas save apibūdina darydamas pasirinkimą, tad, norėdami atsakyti į mus dominančius klausimus, turime atsigręžti į pasaulį. Psichoanalizei ypač nepavyksta atsakyti į klausimą, kodėl moteris yra *Kita*. Juk pats Freudas sutinka, kad penio prestižas paaiškinamas tėvo viršenybe ir prisipažįsta nežinąs, iš kur atsirado vyriškosios giminės individų pranašumas.

Neatmesdami psichoanalizės (tam tikri jos pastebėjimai yra vaisingi) indėlio, mes vis dėlto atsisakysime jos metodo. Pirmiausia mes neapsiribosime požiūriu į seksualumą kaip į duotybę. Kad ši nuostata pernelyg trumparegiška, rodo moteriškojo libido aprašymų skurdumas. Aš jau minėjau, kad psichoanalitikai niekad netyrinėjo libido tiesiogiai, jie remdavosi tik vyriškuoju libido. Rodos, jie nepaiso to, kad moters trauka prie vyro iš esmės yra ambivalentinė. Freudo ir Adlerio šalininkai aiškina nerimą, kurį moteris jaučia atsidūrusi šalia vyriškosios lyties individo, kaip nepatenkinto geismo inversiją. Stekelis geriau matė, jog čia esama kažkokios originalios reakcijos, tačiau jis aiškina ją pavir-

[28] Mes sugrįšime prie šitų minčių antroje dalyje; čia mes jas pateikiame tik kaip nuorodą į metodą.

šutiniškai: jis mano, kad moteris baiminasi prarasianti nekaltybę, bijo, kad į ją bus įsibrauta, kad ji pastos, kad patirs skausmą, ir šita baimė tramdo jos geismą, – toks aiškinimas pernelyg racionalus. Užuot manius, kad šis geismas virsta nerimu ar jį nustelbia baimė, reikėtų traktuoti tą savotišką sykiu ūmų ir baimingą potraukį, kuris ir yra moters geismas, kaip originalų reiškinį: jam būdinga neišardoma potraukio ir atostūmio sintezė. Pažymėtina tai, kad dauguma gyvulių patelių vengia poravimosi tuo pačiu momentu, kai jos to siekia, dėl to jos kaltinamos koketavimu, veidmainyste, tačiau absurdiška aiškinti primityvius poelgius lyginant juos su sudėtinga elgsena. Priešingai, būtent jie yra šaltinis tų moters nuostatų, kurios vadinamos koketiškumu, veidmainyste. „Pasyvaus libido" idėja išmuša iš vėžių, nes, kaip pagrindą imant patiną, libido buvo apibūdintas kaip impulsas, kaip energijos proveržis, bet juk *a priori* nesuvoktum, kad šviesa gali būti sykiu geltona ir mėlyna: reikia intuityviai jausti žalią. Tikrovė būtų apimta plačiau, jeigu, užuot apibrėžus libido neaiškiais „energijos" terminais, seksualumo reikšmė būtų susieta su kitų žmogaus nuostatų, tokių, kaip imti, užgrobti, valgyti, daryti, patirti ir pan. reikšmėmis, nes jis yra vienas iš ypatingų būdų suvokti objektą. Be to, reikėtų ištirti ne tik seksualiniame akte, bet ir pojūčiuose pasireiškiančias erotinio objekto savybes. Šis tyrimas peržengia psichoanalizės, teigiančios, kad erotiškumas yra integralus, ribas.

Kita vertus, pateiksime moters lemties problemą visai kitaip: įkurdinsime moterį verčių pasaulyje ir suteiksime jai laisvę elgtis savo nuožiūra. Mes manome, kad ji privalo rinktis tarp savo transcendencijos teigimo ir savo nusišalinimo į objektą; ji nėra prieštaringų impulsų žaisliukas; ji suranda sprendimus, užimančius etinėje hierarchijoje tam tikrą vietą. Keisdama vertę autoritetu, pasirinkimą impulsu, psichoanalizė siūlo moralės erzacą – normalumo idėją. Terapijos požiūriu, ši idėja, žinoma, labai naudinga, tačiau apskritai psichoanalizėje jai skiriama pavojingai daug vietos. Aprašomoji schema pateikiama kaip dėsnis, ir, žinoma, mechanistinė psichologija nesutiktų su moralinio išradingumo sąvoka; iš bėdos ji gali paaiškinti tai, kas susiję su *stoka*, bet niekada to, kas susiję su pertekliumi; iš bėdos ji sutinka su nesėkmėmis, bet niekada nesutinka su tuo, kas sukuriama. Jeigu subjektas neatspindi visos evoliucijos, kuri laikoma normalia, tai teigiama, kad ta

evoliucija sustojo pusiaukelėje, ir tas sustojimas laikomas trūkumu, neigiamybe, bet anaiptol ne pozityviu ryžtu. Be kita ko, būtent todėl didžių žmonių psichoanalizė mus kartais taip papiktina: mums aiškinama, jog jiems nepavyko perduoti štai tokių savo vidinių konfliktų psichoanalitikui, nepavyko patirti štai tokios sublimacijos; nepagalvojama, kad, galimas daiktas, jie to atsisakė ir turėjo tam priežasčių; nenorima vertinti jų poelgių kaip motyvuoto laisvai pasirinkto tikslo; individas visuomet apibūdinamas remiantis jo ryšiais su praeitimi, neatsižvelgiant į ateitį, į kurią jis kreipia savo tikslus. Be to, mums visuomet pateikiamas netikras vaizdas, todėl sunku rasti kitą kriterijų kaip normalumą. Moters lemties apibūdinimas šiuo požiūriu tiesiog stulbinantis. Psichoanalitikų supratimu, „susitapatinti" su motina ar tėvu reiškia susvetimėti prisidengus kokiu nors modeliu, reiškia teikti pirmenybę, ne savaiminiam egzistencijos impulsui, o svetimam įvaizdžiui, reiškia vaidinti, jog esi. Moteris mums vaizduojama besiblaškanti tarp dviejų nusišalinimo būdų. Visiškai akivaizdu, kad pretenzijos būti vyru jai – nesėkmės šaltinis, tačiau pretenzijos būti moterimi irgi yra apgaulė: būti moterimi reikštų būti objektu, *Kita*, o Kitas yra savęs išsižadantis subjektas. Tikroji moters problema – atsisakyti bėgti nuo savęs ir siekti realizuoti save transcendencijoje. Tokiu atveju svarbu matyti, kokias galimybes jai atveria tai, kas vadinama vyriškąja ir moteriškąja nuostata. Kai vaikas eina keliu, kurį jam nurodo vienas iš tėvų, galimas daiktas, jis daro tai todėl, kad laisva valia sutinka su jų ketinimais; jo elgesys gali būti kokio nors tikslą turinčio pasirinkimo rezultatas. Net Adlerio mokyme noras valdyti tėra savotiška absurdiška energija; bet kurį ketinimą, kuriame įkūnijama transcendencija, jis vadina „vyrišku protestu". Kai mergaitė laipioja po medžius, anot jo, ji tai daro norėdama susilyginti su berniukais, jis neįsivaizduoja, kad jai gali patikti laipioti po medžius. Motinai vaikas yra anaiptol ne „penio ekvivalentas". Tapyti, rašyti, reikštis politikoje nėra vien „pavykusios sublimacijos"; čia esama tikslų, kurių siekiama dėl jų pačių. Neigti šitai – reiškia klastoti visą žmonijos istoriją.

Galima įžvelgti tam tikrų paralelių tarp mūsų ir psichoanalitikų svarstymų. Tiesa, vyrų požiūriu, – o toks požiūris būdingas abiejų lyčių psichoanalitikams, – moterišku elgesiu laikomas nusišalinimas, o vyrišku, kai subjektas siekia transcendencijos. Donaldsonas, moterų istorijos

specialistas, pastebėjo, kad apibrėžimai „vyras yra žmogus-patinas“, moteris yra „žmogus-patelė“ buvo asimetriškai sudarkyti; ir ypač psichoanalitikai apibrėžia vyrą kaip žmogų, o moterį kaip patelę: kiekvienąsyk, kai ji elgiasi kaip žmogus, sakoma, kad ji imituoja vyrą. Psichoanalitikas, rašydamas apie vaiką, mergaitę, teigia, jog ji siekia susitapatinti su tėvu ir motina, ji yra draskoma „viriloidinių“ ir „moteriškų“ polinkių, o mes manome, kad ji dvejoja: sutikti su jai siūlomu *objekto*, *Kito*, vaidmeniu ar paklusti savo laisvės siekiams. Su tam tikrais dalykais mes sutiksime, ypač, kai tyrinėsime moterims atsiveriančius neautentiško pabėgimo kelius. Tačiau mes anaiptol neteikiame jiems tos reikšmės, kurią teikia Freudas ar Adleris. Mes apibrėžiame moterį kaip žmogų, ieškantį vertybių vertybių pasaulyje, pasaulyje, kurio ekonominę ir socialinę struktūrą būtina pažinti. Panagrinėsime ją įvairiais aspektais egzistenciniu požiūriu.

Trečias skyrius
ISTORINIO MATERIALIZMO POŽIŪRIS

Istorinio materializmo teorija išryškino labai svarbias tiesas. Žmonija nėra gyvūnų rūšis, ji – istorinė tikrovė. Žmonių visuomenė yra savotiškas *antiphysis*: ji ne pasyviai priima gamtos buvimą, o stengiasi gamtą veikti. Tas poveikis nėra vidinis, subjektyvus procesas: jis vyksta objektyviai praktinėje veikloje. Taigi moters negalima traktuoti tik kaip lytinės gyvos būtybės, nes iš visų biologinių duomenų svarbūs tik tie, kurie įgyja konkrečią vertę veikloje. Moters savivoka negali būti aiškinama vien tik kaip jos lytiškumas: ji atspindi situaciją, kuri priklauso nuo visuomenės ekonominės struktūros, o ši savo ruožtu atspindi žmonijos techninės evoliucijos lygį. Jau matėme, kad biologiškai du esminiai moterį apibūdinantys bruožai yra tokie: jos galimybė užvaldyti pasaulį ne tokia plati kaip vyro, ją labiau slegia rūšies išsaugojimo priedermė. Tačiau šie veiksniai įgyja skirtingą vertę, priklausomai nuo ekonominio ir socialinio konteksto. Žmonijos istorijoje galimybė užvaldyti pasaulį niekada nesiejama su nuogu kūnu: ranka su griebiančiu nykščiu tolydžio susilieja su įrankiu, didinančiu jos galią; jau pačiuose seniausiuose priešistorės dokumentuose žmogus visuomet vaizduojamas ginkluotas. Tais laikais, kai reikėdavo mojuoti sunkiais vėzdais, gintis nuo laukinių žvėrių, fizinis moters silpnumas buvo tolygus nepilnavertiškumui: pakako to, kad naudotis įrankiu reikėjo daugiau jėgos, nei moteris jos turėjo, ir ji atrodydavo visiškai bejėgė. Tačiau gali būti ir priešingai: technika suniveliuoja vyro ir moters raumenų jėgą; stipresni raumenys teikia pranašumą tik tuomet, kai yra jų poreikis, taigi turėti kažką daugiau nėra geriau nei turėti pakankamai. Tad norint mokėti naudotis daugeliu modernių mechanizmų, reikia tik dalies vyro resursų: jeigu būtinas minimumas neviršija moters galimybių, darbe ji susi-

lygina su vyru. Šiandien milžiniška energija gali būti kontroliuojama tik mygtuku, o motinystės našta įgauna labai skirtingą reikšmę nelygu papročiai: ji gniuždanti, jei moteris verčiama dažnai gimdyti ir jeigu turi maitinti ir auklėti vaikus be niekieno pagalbos, bet jei moteris gimdo sava valia, jeigu visuomenė padeda jai nėštumo metu, padeda auginti vaiką, tuomet motinystės našta nėra sunki ir gali būti lengvai kompensuojama darbu.

Remdamasis šiais teiginiais Engelsas išdėsto moters istoriją veikale *Šeimos kilmė*: ji iš esmės priklausoma nuo technikos išsivystymo lygio. Akmens amžiuje, kai žeme bendrai naudojosi visas klanas, kastuvas ir primityvus kauptukas ribojo žemdirbių galimybes: moters jėgų tuomet užteko tik daržininkystei. Toks primityvus darbo pasidalijimas abi lytis suskirstė į dvi savotiškas klases, tarp kurių vyravo lygybė. Kai vyras medžiodavo ir žvejodavo, moteris saugodavo šeimos židinį, tačiau namų ruoša reikalavo produktyvaus darbo: buvo žiedžiami puodai, audžiama, auginamos daržovės, taigi moteris ūkiniame gyvenime vaidino svarbų vaidmenį. Išmokus apdoroti varį, alavą, bronzą, geležį, išradus vežimą, žemdirbystės ribos išsiplečia: iškirsti miškams, laukams įdirbti reikia intensyvaus darbo. Tuomet žmogus pradeda naudotis kitų žmonių darbu ir paverčia juos vergais. Atsiranda privati nuosavybė, vergų ir žemės savininkai, vyras sykiu tampa ir moters savininku. Tai ir buvo „didysis istorinis moteriškosios lyties pralaimėjimas“. Jis paaiškinamas perversmu, kuris įvyko pasidalijus darbą ir atsiradus naujiems įrankiams. „Tai, kas anksčiau moteriai garantavo autoritetą namuose, tai yra jos prikaustymas prie namų ruošos darbų, dabar garantuoja pirmenybę vyrui; nuo šiol namų ruoša tampa nebereikšminga palyginti su produktyviu vyro darbu; šis darbas yra viskas, namų ruoša – tik nereikšmingas priedas.“ Tuomet motininė teisė užleidžia vietą tėvinei teisei: dabar tėvas perduoda valdžią sūnui, o ne moteris savo klanui. Taip atsiranda patriarchalinė šeima, kurios pamatas – privati nuosavybė. Tokioje šeimoje moteris pavergta. Valdovas vyras, be kita ko, nevaržomas tenkina savo seksualines užgaidas: guli su vergėmis arba heteromis, tampa poligamu. Kai tik papročiai leidžia panašiai elgtis ir moteriai, ji atsikeršija neištikimybe: santuoka natūraliai papildoma svetimavimu. Tai vienintelis būdas moteriai apsiginti nuo namų vergovės, kurioje ji laikoma: socialinė priespauda yra moters ekonominės priespaudos pada-

rinys. Lygybė gali būti atstatyta tik tuomet, kai abi lytys turės juridiškai lygias teises, tačiau norint išsivaduoti reikia, kad visa moteriškoji lytis sugrįžtų į visuomeninę gamybą. „Moteris gali būti emancipuota tik tada, kai aktyviai dalyvauja visuomeninėje gamyboje ir kai namų ruoša tampa nežymia jos veiklos dalimi. Šitai pasidarė įmanoma tik tuomet, kai atsirado didžioji šių laikų gamyba, kuri ne tik leidžia moteriai plačiai į ją įsitraukti, bet ir kagetoriškai to reikalauja..."

Taigi moters likimas ir socializmo perspektyva glaudžiai susisieja, tą matome ir skaitydami išsamią moteriai skirtą Bebelio studiją. „Tiek moteris, tiek proletaras, – teigia jis, – abu yra engiami." Dėl technikos pažangos paspartėjusi ekonomikos raida turi išlaisvinti ir vieną, ir kitą. Moters problema apribojama jos galimybe dirbti. Galinga tuomet, kai technika atitiko jos galimybes, nušalinta nuo sosto, kai nebesugebėjo ja naudotis, ji vėl tapo lygi su vyru mūsų dienų pasaulyje. Senojo kapitalistinio paternalizmo pasipriešinimas daugelyje šalių trukdo įsivyrauti šiai lygybei: šitai įvyks tuomet, kai tas pasipriešinimas bus palaužtas. Tarybinė propaganda tvirtina, kad vyro ir moters lygybė jau egzistuoja SSRS. O kai socializmas įsigalės visame pasaulyje, vyrų ir moterų nebeliks, visi bus tik lygūs darbininkai.

Nors Engelso pateiktuose tos sintezės metmenyse ir galima įžvelgti pažangą palyginti su tuo, ką mes jau tyrinėjome, vis dėlto jie mus nuvilia: svarbiausios problemos čia liko gudriai aplenktos. Istorijos varomoji jėga yra perėjimas nuo bendruomeninės santvarkos prie privačios nuosavybės, tačiau liko visiškai neparodyta, kaip tatai vyko. Engelsas net prisipažįsta, kad „mes iki šiol nieko apie tai nežinome"[29], jam ne tik nežinomos istorinės detalės: jis net ir nemėgina jų paaiškinti. Be to, nėra aišku, ar privati nuosavybė neišvengiamai lėmė tai, kad moteris buvo pavergta. Istorinis materializmas operuoja kaip pripažintais tais faktais, kuriuos reikėtų paaiškinti: jis nediskutuodamas teigia intereso ryšį, siejantį žmogų su nuosavybe; bet kur yra to *intereso*, socialinių institucijų šaltinio, šaltinis? Taigi Engelso apžvalga lieka paviršutiniška. Jo atrastos tiesos atrodo atsitiktinės, nes jų negalima giliau analizuoti neperžengus istorinio materializmo rėmų. Jis nepajėgtų išspręsti mūsų iškeltų problemų, nes jos būdingos žmogui, o ne abstrakcijai, *homo œconomicus*.

[29] *L'Origine de la Famille*, p. 209–210.

Pavyzdžiui, visiškai aišku tai, kad pati idėja turėti gali tapti prasminga tik tuomet, kai atsižvelgiama į pirmapradę egzistento padėtį. Kad toji idėja kiltų, pirmiausia reikia, kad subjektas būtų linkęs save traktuoti kaip radikalią individualybę, kad jis norėtų įsitvirtinti gyvenime kaip nepriklausoma asmenybė. Suprantama, kad šis ketinimas būtų likęs tik subjektyvus, vidinis, neįgyvendinamas, jei individas nebūtų įsigijęs praktinių priemonių objektyviai jį realizuoti: neturėdamas adekvačių įrankių, jis pirmiausia nebūtų pasijutęs galįs valdyti pasaulį, jis būtų jautęsis pasiklydęs gamtoje, kolektyve, pasyvus, nesaugus, toks tamsių jėgų žaisliukas; tik susitapatinęs su visu klanu jis būtų galėjęs drįsti save apmąstyti: totemas, mana, žemė buvo kolektyvinė tikrovė. Bronzos atradimas leido žmogui sunkiu, produktyviu darbu išbandyti save, pasijusti kūrėju; jo paties valdomos gamtos jis jau nebijo, nugalėjęs pasipriešinimą, jis jau turi drąsos teigti esąs savarankiška aktyvi jėga, mano galįs realizuoti save kaip individą[30]. Tačiau žmogus niekada nebūtų šitaip realizavęsis, jei pats iš pat pradžios nebūtų to norėjęs; pasyvus subjektas negauna darbo pamokos: nukalęs įrankius ir išmokęs įdirbti žemę, subjektas nukalė ir pats save. Kita vertus, subjekto individualybės įtvirtinimo nepakanka nuosavybei paaiškinti: bet kuris sąmoningas individas, mesdamas iššūkį, kovodamas, kaudamasis, gali mėginti tapti valdovu. Kad iššūkis įgautų *potlacho*, tai yra ekonominių varžybų pavidalą, ir kad iš pradžių vadas, paskui ir kiti klano nariai pareikalautų privačios nuosavybės, reikia, kad žmogus turėtų kitą stimulą. Ankstesniame skyriuje mes jau minėjome, kad egzistentui pavyksta save suvokti tik susvetimėjant; pasaulyje savęs jis ieško prisiėmęs svetimą pavidalą. Klanas egzistuoja prisidengęs totemu, mana, savo užimama teritorija, o kai individas atsiskiria nuo bendruomenės, jam jau reikia ypatingos metamorfozės: maną įkūnija vadas, paskui kiekvienas individas; tuo pačiu metu kiekvienas jų stengiasi pasisavinti žemės rėžį, darbo instrumentus, derlių. Tuose jo nuosavybe tapusiuose turtuose žmogus suranda pats save, nes buvo juose išnykęs; tuomet paaiškėja, kad jis gali laikyti juos tokiais pat esmiškai svarbiais kaip ir savo gyvenimą.

[30] Gastonas Bachelard'as veikale *La Terre et les rêveries de la Volonté*, be kita ko, pateikia sugestyvią kalvio darbo studiją. Jis parodo, kaip plaktuko ir priekalo pagalba žmogus įsitvirtina ir atsiskiria. „Kalvio akimirka yra gerai izoliuota ir sykiu išdidinta akimirka. Ji padeda darbininkui pažaboti laiką sutramdžius akimirką", p. 142 ir toliau: „Kalanti būtybė priima jai mestą visatos iššūkį".

Tuomet žmogaus *rūpinimasis* savo nuosavybe tampa suprantamas. Tačiau, žinoma, to negalima paaiškinti vien įrankių panaudojimu: reikia aprėpti visą įrankius turinčio žmogaus nuostatą, nuostatą, kuri apima ontologinę infrastruktūrą.

Taigi moters pavergimo neįmanoma *sieti su* privačios nuosavybės atsiradimu. Čia ir vėl akivaizdus Engelso požiūrio siaurumas. Jis puikiai suprato, kad dėl raumenų silpnumo moteris buvo nepilnavertė tik bronzos ir geležies amžiais, tačiau nematė, kad ribotos jos darbo galimybės pačios savaime buvo kliūtis tik vertinant jas iš tam tikros perspektyvos. Būdamas transcendentiška ir ambicinga būtybė, vyras, įgijęs naują įrankį, kelia naujus reikalavimus: pasigaminęs bronzinius padargus, jis jau nebesitenkino daržininkyste, jis norėjo suarti dirvonus ir įdirbti didžiulius laukus: tą norą sukėlė ne bronza. Moters negebėjimas ją sužlugdė, nes vyras žvelgė į ją per noro praturtėti bei plėsti savo įtakos sferą prizmę. Ir vis dėlto šito dar nepakanka jos engimo faktui paaiškinti, nes darbo pasidalijimas tarp lyčių galėjo tapti draugiška sąjunga. Jeigu pirminis žmogaus ryšys su savo artimu būtų buvęs tik draugystės ryšys, mes negalėtume paaiškinti nė vienos pavergimo formos: šis reiškinys yra žmogaus sąmonės noro valdyti ir objektyviai įtvirtinti savo nepriklausomybę padarinys. Jeigu žmogaus sąmonėje nebūtų buvę pirminės Kito kategorijos ir ketinimo valdyti Kitą pradmenų, dėl bronzos įrankių atsiradimo moteris nebūtų tapusi engiamąja. Engelsas nepaaiškina šito engimo ypatumo. Jis bandė apriboti lyčių priešpriešą klasių konfliktu, beje, padarė tai nelabai įtikinamai; ta tezė nepriimtina. Teisybė, kad darbo pasidalijimas tarp lyčių ir jo padarinys – nuengimas – tam tikrais atžvilgiais primena visuomenės pasidalijimą į klases, tačiau supainioti tų dalykų neįmanoma: skilimas į klases neturi jokio biologinio pagrindo. Dirbdamas vergas jaučiasi esąs šeimininko priešininkas; proletariatas visuomet išbandydavo savo lemtį maištaudamas – taip jis sugrįždavo prie esmės ir keldavo grėsmę savo engėjams, jis siekdavo vieno tikslo – išnykti kaip klasė. Įvade mes minėjome, kaip skiriasi moters situacija, ypač dėl gyvenimo ir interesų bendrumo, solidarizuojančio ją su vyru, ir todėl, kad vyras laiko ją savo bendrininke; ji visai nenori maištauti, ji nesugebėtų susinaikinti kaip lytis, ji reikalauja tik vieno – kad būtų atsisakyta kai kurių skirstymo į lytis padarinių. O dar svarbiau yra tai, kad norint išlikti sąžiningam, nega-

lima traktuoti moters tik kaip darbininkės; tiek ekonomikoje, tiek asmeniniame gyvenime moters, kaip gimdytojos, funkcija ne mažiau svarbi nei jos gebėjimas gaminti. Kai kada naudingiau gimdyti vaikus, nei arti žemę. Engelsas gudriai aplenkė šią problemą pareiškęs tik, kad socialistinė visuomenė atsisakys šeimos; tai gana abstraktus sprendimas. Visiems žinoma, kaip dažnai ir kaip radikaliai SSRS turėjo keisti savo šeimos politiką, kad būtų subalansuotos nuolat kintančios gamybos ir repopuliacijos reikmės. Beje, panaikinti šeimą – dar nereiškia išlaisvinti moterį. Spartos ir nacių režimo pavyzdžiai įrodo, kad ir būdama tiesiogiai susieta su valstybe, ji gali būti engiama vyrų nė kiek ne mažiau. Tikrai socialistinė etika, tai yra tokia, kuri siekia teisingumo neužgniauždama laisvės, kuri nustato individams priedermes, neatsisakydama individualumo, susidurs su labai moters padėtį varžančiomis problemomis. Paprasčiausiai neįmanoma lyginti nėštumo su *darbu* ar su tokia *tarnyba*, kaip karo tarnyba. Reikalaujant iš moters vaikų, į jos gyvenimą braunamasi labiau nei reglamentuojant piliečių veiklą: jokia valstybė niekada nedrįso įteisinti privalomos sueities. Lytiniam aktui, motinystei moteris eikvoja ne tik laiką ir jėgas, bet ir esmines vertybes. Bergždžiai racionalistinis materializmas dedasi nesuvokiąs šito dramatiško seksualumo pobūdžio: juk lytinio instinkto neįmanoma reglamentuoti, Freudas teigė, jog nėra tikra, kad tame instinkte nesama nenoro save patenkinti. Tikra tik tai, kad jis nesileidžia integruojamas į socialines reikmes, nes erotizme esama akimirkos maišto prieš laiką, individualumo maišto prieš universalumą. Kai erotizmą norima valdyti ir eksploatuoti, rizikuojama jį sunaikinti, nes spontaniškumo negalima valdyti kaip materialaus daikto; juolab negalima išsikovoti jo jėga, kaip išsikovojama laisvė. Neįmanoma tiesiogiai priversti moterį gimdyti vaikus, galima tik sukurti tokias sąlygas, kuriomis motinystė jai bus vienintelė išeitis: įstatymais ar pagal papročius versti ją gyventi santuokoje, uždrausti kontracepcijos priemones, abortus, skyrybas. SSRS šiandieną atgaivinti senieji patriarchato draudimai, paternalistinės santuokos teorijos, taigi vėl pareikalauta, kad moteris taptų erotiniu objektu; viename neseniai girdėtame oficialiame pareiškime tarybinės pilietės buvo skatinamos rūpintis savo tualetais, dažytis, koketuoti, kad šitaip prisirištų savo vyrus ir kurstytų jų geidulius. Šis pavyzdys aiškiai rodo, kad moters negalima laikyti vien gamybine jėga: vyrui ji – seksualinis

partneris, gimdytoja, erotinis objektas, Kita, su ja bendraudamas jis ieško savęs. Begždžiai totalitariniai ar autoritariniai režimai sutartinai draudė psichoanalizę ir skelbė, kad lojaliai į kolektyvą integruoti piliečiai nepatiria asmeninių dramų; erotizmas – tai patirtis, kur bendrumą visuomet nugali individualumas. Demokratiniame socializme, kur nebebus klasių, bet išliks individai, individualios lemties klausimas ir toliau tebebus svarbus; taigi išliks svarbi ir seksualinė diferenciacija. Seksualinis ryšys, siejantis moterį su vyru, skiriasi nuo seksualinio potraukio, kurį jaučia moteriai vyras, o ryšys, siejantis ją su vaiku, nepakeičiamas jokiu kitu ryšiu. Moteris nebuvo sukurta vien bronzos įrankio – mašinos nepakanka jai panaikinti. Reikalauti jai visų teisių, visų žmogaus galimybių nereiškia, jog neturime matyti ypatingos jos situacijos. O kad ją pažintume, privalome peržengti istorinio materializmo, traktuojančio vyrą ir moterį tik kaip ekonominius subjektus, rėmus.

Taigi tos pačios priežastys skatina mus atsisakyti tiek Freudo seksualinio monizmo, tiek ir Engelso ekonominio monizmo. Psichoanalitikas paaiškins visus socialinius moters siekius kaip „vyrišką protestą“; marksistui, priešingai, jos seksualumas tereiškia daugiau ar mažiau netiesioginį ekonominės situacijos atspindį. Tačiau tokios kategorijos, kaip „klitorinė“ ar „vaginalinė“, lygiai kaip ir kategorijos „buržuazinė“ ar „proletarinė“, bejėgės aprėpti konkrečią moterį. Tik egzistencinė infrastruktūra, glūdinti asmeninių dramų, kaip ir žmonijos ekonominės raidos, gelmėje, leidžia suprasti kaip visumą tą ypatingą būties formą, kuri yra gyvenimas. Froidizmo vertė pagrįsta faktu, kad egzistentas yra kūnas: tai, kaip jis jaučia save kaip kūną šalia kitų kūnų, ir išreiškia konkrečiai jo gyvenimiškąją situaciją. Tą patį teigia ir marksizmas: ontologiniai egzistento siekiai įgyja konkretų pavidalą priklausomai nuo jam suteikiamų materialinių galimybių, ypač nuo tų, kurias atveria technikos pažangos lygis. Tačiau nei seksualumas, nei technika nieko nepaaiškins, jeigu šito nesusiesime su tikrove. Štai kodėl Freudo mokyme *Superego* draudimai ir Aš impulsai panašūs į atsitiktinius faktus, o Engelso šeimos istorijos apžvalgoje svarbiausi įvykiai atrodo kaip paslaptingo atsitiktinumo rezultatas. Siekdami atskleisti moterį, neneigsime tam tikro biologijos, psichoanalizės, istorinio materializmo indėlio, tačiau ir toliau laikysimės nuomonės, kad kūnas, seksualinis gyvenimas, technika konkrečiai egzistuoja žmogui tik tiek, kiek jis suvokia juos

kaip savo globalinės egzistencijos perspektyvą. Raumenų jėgos, falo, įrankio vertė gali būti apibūdinta tik verčių pasaulyje: ją lemia esminis egzistento, transcenduojančio į būtį, ketinimas.

ANTRA DALIS

ISTORIJA

I

Šis pasaulis visuomet priklausė vyriškosios lyties atstovams ir joks siūlomas motyvas tam faktui paaiškinti neatrodė mums pakankamas. Apžvelgę priešistorės ir etnografijos duomenis iš egzistencialistinės filosofijos pozicijų, suprasime, kaip susiformavo lyčių hierarchija. Mes jau konstatavome, kad esant dviem žmonių kategorijoms, kiekviena jų nori primesti kitai savo viršenybę. Jeigu abi pajėgia išlaikyti šitą reikalavimą, tarp jų susiformuoja, kartais priešiški, kartais draugiški, tačiau visuomet įtempti tarpusavio santykiai. Privilegijuotoji kategorija ima valdyti kitą ir stengiasi ją engti. Taigi suprantama, kad vyras norėjo valdyti moterį, bet kokia privilegija leido jam įgyvendinti šį norą?

Etnografų teikiama informacija apie pirmykštes žmonių bendruomenės formas nepaprastai prieštaringa, juolab kad jos yra labai daug ir ji nesusisteminta. Ypač sunku įsivaizduoti moters padėtį priešagrarinėje epochoje. Mes net nežinome, ar tomis visai kitokiomis gyvenimo sąlygomis, palyginti su dabartinėmis, moters raumenys, jos kvėpavimo aparatas buvo taip pat išsivystę kaip vyro. Jai buvo patikėti sunkūs darbai; būdinga tai, kad būtent ji nešiodavo sunkius nešulius. Tačiau pastarasis faktas dviprasmiškas: galimas daiktas, kad ši funkcija jai buvo skiriama tam, kad traukiant gurguolėms, vyras turėtų laisvas rankas apsiginti nuo galimų užpuolikų, gyvulių arba žmonių; taigi vyro situacija buvo pavojingesnė ir reikalavo daugiau jėgų. Vis dėlto panašu, kad daugeliu atvejų moterys buvo pakankamai tvirtos ir ištvermingos, kad galėtų dalyvauti karo ekspedicijose. Iš Herodoto pasakojimų, iš vėlesnių Dahomėjos amazonių tradicijų aprašymų ir daugelio kitų antikos laikų ar nūdienos paliudijimų matome, jog kartais moterys dalyvaudavo karuose ar net kruvinose vendetose; jos būdavo tokios pat drąsios

ir žiaurios kaip ir vyrai. Pasakojama, jog būta ir tokių moterų, kurios dantimis išplėšdavo priešo kepenis. Vis dėlto panašu, kad tuomet, kaip ir šiandien, vyrai buvo fiziškai pranašesni. Vėzdo ir laukinių žvėrių amžiuje, kai gamta maksimaliai priešinosi, o darbo įrankiai buvo labai primityvūs, šis pranašumas turėjo būti itin svarbus. Vienaip ar kitaip, kad ir kokios tvirtos anuomet buvo moterys, reprodukcijos našta joms buvo siaubinga kliūtis kovojant su priešišku pasauliu. Pasakojama, kad amazonės susižalodavo krūtis, o tai reiškia, kad bent jau karinguoju savo gyvenimo laikotarpiu jos išsižadėdavo motinystės. Šiaip jau moterų gyvenime nėštumas, gimdymas, menstruacijos trukdydavo dirbti ir pasmerkdavo jas ilgam neveiklumo laikotarpiui. Kad apsigintų nuo priešų, kad išmaitintų save ir savo palikuonis, joms buvo būtina kariūnų globa ir iš medžioklės ar žvejybos vyrų parneštas laimikis. Nebuvo jokios gimdymų kontrolės, gamta neužtikrino moteriai sterilumo periodų kaip kitoms žinduolių patelėms, todėl nesiliaujantys gimdymai turėjo atimti didžią jų jėgų ir laiko dalį; jos nesugebėdavo užtikrinti gyvenimo savo vaikams. Štai pirmas gausybę padarinių turėsiantis faktas: pirmykščių žmonių gyvenimas buvo sunkus; gentys, gyvenančios iš surinktų gamtos gėrybių, medžioklės, žvejybos, iš žemės išplėšdavo tik menkus turtus ir tik kruvinų pastangų kaina; palyginti su kolektyvo ištekliais, vaikų gimdavo per daug; nepaprastas vaisingumas trukdė moteriai aktyviai dalyvauti didinant tuos išteklius, o reikmių vis gausėjo. Būtina rūšiai išsaugoti, moteris pernelyg daug gimdė, tad reprodukcijos ir produkcijos pusiausvyrą užtikrindavo vyras. Taigi moteris neteko net privilegijos palaikyti gyvybę, ją užgožė patinas kūrėjas; ji nevaidino kiaušinėlio vaidmens spermatozoido atžvilgiu, gimdos vaidmens falo atžvilgiu; ji tik iš dalies padėjo žmonijai išlikti kaip rūšiai, o konkrečiai tatai įgyvendindavo vyras.

Produkcijos ir reprodukcijos pusiausvyra visuomet nusistovi, pavyzdžiui, dėl vaikų žudymo, aukojimo ar dėl karų, taigi kolektyvinio išlikimo požiūriu vienodai būtini tiek vyrai, tiek ir moterys. Galima net daryti prielaidą, jog tam tikrais periodais maisto gausumas, gynėjo ir maitintojo vaidmuo darė vyrą priklausomą nuo moters-motinos. Kai kurių gyvūnų patelės motinystės periodu įgyja visišką autonomiją. Kodėl moteriai nepavyko pakilti ant motinystės pjedestalo? Net tais periodais, kai žmonija įsakmiai reikalavo vis naujų gyvybių, nes trūko

darbo jėgos žaliavoms apdoroti, net tais periodais, kai motinystė buvo labiausiai garbinama, ji nesuteikė moterims galimybės išsikovoti pirmumo[31]. Bet juk žmonija nėra tik gyvūnų rūšis: ji nesistengia išlikti vien kaip rūšis, jos siekis – ne stagnacija, o savęs pranokimas.

Pirmykštėms ordoms mažai terūpėjo jų palikuonys. Neprisirišusios prie jokios teritorijos, neturėdamos jokios nuosavybės, nevertinančios nieko pastovaus, jos negalėjo susikurti ir jokios pastovumo sampratos; joms nerūpėjo išlikti ir jos neatpažindavo savęs palikuonyse; jos nebijojo mirties ir nereikalavo įpėdinių; vaikai joms buvo našta, o ne turtas; to įrodymas – klajoklių gentyse vaikai itin dažnai būdavo žudomi, o daugelis žudynių išvengdavusių naujagimių, apsuptų visuotinio abejingumo, mirdavo dėl prastų higienos sąlygų. Taigi pirmykštėje bendruomenėje gimdanti moteris nepatiria su kūryba susijusio išdidumo, ji jaučiasi esanti pasyvus tamsių jėgų žaisliukas ir skausmingas gimdymas jai tėra nereikalingas ar netgi varginantis aktas. Vėliau vaikas bus labiau vertinamas. Tačiau bet kuriuo atveju gimdymas, žindymas – tai ne *veikla*, tai tik gamtinės funkcijos, čia nesama ketinimo (*projet*); štai kodėl moteris neranda paskatos išdidžiai save realizuoti; ji pasyviai išgyvena biologinę lemtį. Namų ruoša, tekusi jos daliai (nes tiktai ji suderinama su motinystės našta), uždaro ją nuolatinio kartojimosi ir imanentiškumo rate: iš kartos į kartą perduodama namų ruoša kasdien vis kartojasi nesukurdama nieko naujo. Vyro gyvenimas iš esmės kitoks: jis maitina kolektyvą ne kaip gyvybės procesą palaikančios bitės darbininkės, o atlikdamas veiksmus, kurie leidžia jam pranokti savo gyvūnišką dalią. *Homo faber* nuo amžių pradžios yra išradėjas: jau lazda, vėzdas, kuriuo jisai apsiginkluoja, kad numuštų nuo medžio vaisių, nudobtų gyvulį, – tai įrankiai, kuriais naudodamasis jis užvaldo pasaulį. Jis neapsiriboja tuo, kad parneša namo jūroje sugautos žuvies: norėdamas užkariauti vandenis, pirmiausiai jis turi skaptuoti pirogas; kad pasisavintų pasaulio gėrybes, jis užgrobia patį pasaulį. Šitoje veikloje jis išmėgina savo galią; jis užsibrėžia tikslus ir nutiesia į juos kelius – jis realizuoja save kaip egzistentas. Kad išliktų, jis kuria; jisai pralenkia dabartį, jis atveria ateitį. Štai kodėl žvejyba ir medžioklė tampa šventais dalykais. Joms nusisekus, švenčiama ir triumfuojama – vyras pasi-

[31] Šiandien sociologija neteikia jokios reikšmės Baschoffeno prasimanymams.

junta žmogumi. Dar ir šiandien, pastatęs užtvanką, dangoraižį, atominį reaktorių, jis demonstruoja tą patį išdidumą. Jis dirbo ne vien tam, kad išsaugotų esamą pasaulį: jis peržengė jo ribas, jis išklojo ateities pamatus.

Pirmykščio vyro veikla turi dar vieną matmenį, ir tai leidžia jam jaustis oriai: dažnai toji veikla būna pavojinga. Jeigu kraujas būtų tik maisto produktas, jis nebūtų vertesnis už pieną, tačiau medžiotojas – ne mėsininkas: kovodamas su žvėrimis jis patiria pavojus. Kariūnas rizikuoja savo gyvybe, kad padidintų ordos, klano, kuriam priklauso, prestižą, ir tuo būdu stulbinamai įrodo, kad žmogui didžiausia vertybė ne gyvybė, o priešingai, – gyvybė turi būti panaudota svarbesniems nei ji pati tikslams. Didžiausias moters prakeikimas yra tai, kad ji nušalinta nuo karo žygių. Ne leisdamas į pasaulį gyvybę, o ja rizikuodamas žmogus tampa viršesnis už gyvūną. Todėl žmonių visuomenėje viršenybė teikiama ne gimdančiajai lyčiai, o žudančiajai.

Štai ir suradome paslapties raktą. Biologijos lygmeniu rūšys išlieka tik iš naujo atsikurdamos, tačiau šis atsikūrimas tėra tos pačios gyvybės pakartojimas skirtinga forma; trascenduodamas Gyvybę į Būtį, žmogus užtikrina tos Gyvybės pakartojimą; taigi jis sukuria didesnes vertes nei grynas pakartojimas. Gyvūnų pasaulyje patino veiklos laisvė ir įvairovė yra betikslė, gaivališka; jo veikla, nesusijusi su rūšies pratęsimu, yra beprasmė. Tuo tarpu vyras, pratęsdamas giminę, modeliuoja pasaulį, jis kuria naujus įrankius, daro išradimus, formuoja ateitį. Būdamas valdovo pozicijoje, jis gauna moters-bendrininkės paramą: juk ir ji yra egzistentas, ji irgi pavaldi transcendencijai, todėl ji siekia ne kartoti, o ištrūkti į kitokią būtį; savo esybės gelmėse ji suvokia turinti tokių pat siekių kaip ir vyras. Ji šliejasi prie vyrų šventėse, šlovinančiose jų sėkmes ir pergales. Jos nelaimė, kad biologiškai jai lemta pakartoti Gyvybę, tuo tarpu jos akimis žiūrint pati savaime Gyvybė neturi prasmės, toji prasmė yra svarbesnė už pačią gyvybę.

Kai kurios Hegelio dialektikos pastraipos, kuriose jis aprašo šeimininko požiūrį į vergą, kur kas labiau tiktų vyro požiūriui į moterį apibūdinti. Anot Hegelio, šeimininko pranašumas atsiranda dėl to, kad jis, rizikuodamas savo gyvybe, teigia Dvasią esant aukščiau už Gyvybę; bet juk faktiškai nugalėtasis vergas rizikavo taip pat. Tuo tarpu moteris iš prigimties yra būtybė, duodanti Gyvybę *apskritai*, nerizikuodama *sa-*

vo gyvybe: ji ir vyras niekada vienas su kitu nesikaudavo. Hegelio apibrėžimas ypač taikytinas jai. „Kita [sąmonė] yra priklausoma sąmonė, kurios esminė realybė – biologinis gyvenimas, kitaip tariant, būtis, kurią suteikia jai kitos esybės." Tačiau šis ryšys visiškai kitoks nei engimo ryšys, nes moteris irgi pripažįsta vertybes, kurias įgyja vyriškosios lyties atstovai, ir siekia jų. Ne kas kitas, o vyras atveria tą ateitį, kurios ji irgi siekia. Tiesą pasakius, moterys niekada nepriešpriešino vyriškųjų ir moteriškųjų vertybių, taip skirstyti sumanė vyrai, trokštantys išsaugoti vyriškąsias prerogatyvas. Jie sugalvojo sukurti moteriškąją sferą – gyvybės, imanentiškumo viešpatiją, – tik tam, kad uždarytų joje moterį. Bet juk žmogus ieško sau pateisinimo savo transcendencijoje nepaisydamas lytinių skirtumų – tatai įrodo pats moters pavergimo faktas. Šiandien, siekdamos būti pripažintos kaip egzistentės, jos reikalauja tokių pat teisių, kokias turi vyrai, jos reikalauja, kad egzistencija nebūtų pavaldi gyvybei, o žmogus – savo gyvūniškumui.

Taigi egzistencialistinė perspektyva davė mums galimybę suprasti, kaip biologinė ir ekonominė pirmykščių genčių situacija turėjo nulemti vyriškosios lyties atstovų viršenybę. Patelė labiau nei patinas yra rūšies auka; žmonija visuomet stengėsi išvengti savo ypatingos lemties. Išradus įrankius, gyvybės palaikymas vyrui tapo veikla ir programa, tuo tarpu vykdydama motinystės priedermes, moteris likdavo susieta su savo kūnu kaip gyvūnas. Kadangi žmonija kelia savo būties klausimą, tai yra gyvenimo prasmę mano esant svarbesnę už gyvybę, tai ir vyras veikia kaip moters šeimininkas. Vyro ketinimas – užvaldyti akimirką ir kurti ateitį, o ne kartotis laike. Būtent vyriškosios lyties atstovai kurdami vertybes padarė vertybe ir pačią būtį, iškėlė ją virš stichinių gyvybinių jėgų, jie pavergė Gamtą ir Moterį. Dabar mums belieka apžvelgti, kaip tokia padėtis įsigalėjo visiems laikams ir kaip ji tolydžio rutuliojasi per amžius. Kokią vietą žmonija skyrė tai savo daliai, kuri jos pačios viduje apibrėžiama kaip Kitas? Kokios jai buvo pripažintos teisės? Kaip ją apibrėžė vyrai?

II

Jau matėme, kad pirmykščių genčių moters dalia buvo labai sunki; gamta riboja reprodukcinę gyvulių patelių funkciją, o kai ji vykdoma, individas dažniausiai atleidžiamas nuo varginančių prievolių; tik prijaukintų gyvulių pateles reiklus šeimininkas kartais išnaudoja iki visiškai išsenka jos, kaip reproduktorės ir kaip naudą duodančio individo, jėgos. Kurį laiką, kai kovai su priešišku pasauliu reikėjo sutelkti visus bendruomenės resursus, tokia buvo ir moters dalia; prie vargų, patiriamų dažnai ir sunkiai gimdant, prisidėdavo sunki namų ruoša. Vis dėlto kai kurie istorikai mano, kad būtent tuomet vyriškosios lyties atstovų viršenybė mažiausiai ženkli; veikiau reikėtų pasakyti, kad tuomet toji viršenybė reikšdavosi tiesiogiai; ji dar nebuvo tvirta ir geidžiama, tuomet dar nesistengta kompensuoti moterį luošinančių žiaurių nepatogumų, tačiau ir nemėginta iš jos tyčiotis, kaip atsitiks vėliau, patristinėje santvarkoje. Joks institutas netvirtina lyčių nelygybės; institutai dar išvis neegzistuoja; nėra nuosavybės, paveldėjimo teisės, jurisprudencijos. Religija irgi neutrali: garbinamas koks nors belytis totemas.

Kai klajokliai tapo sėsliais žemdirbiais, radosi institutai ir teisė. Žmogus jau nebeapsiriboja sunkiomis grumtynėmis su priešiškomis jėgomis, jis ima konkrečiai reikštis kaip jo paties pasauliui primestas pavidalas, jis pradeda suvokti tą pasaulį ir save. Tuo metu lytinė diferenciacija jau atsispindi bendruomenės struktūroje ir įgyja savotišką pobūdį. Žemdirbių bendruomenėse moteris dažnai turi didžiulį autoritetą. Šis autoritetas paaiškinamas tuo, kad žemės dirbimu pagrįstoje visuomenėje vaikas pradedamas visiškai kitaip vertinti. Įsikūrę kokioje nors teritorijoje, žmonės ją pasisavina, atsiranda kolektyvinė nuosavybė; reikia, kad jos savininkai turėtų palikuonių, ir motinystė tampa šventa prie-

derme. Daugybė genčių gyvena bendruomeninėje santvarkoje, bet tai nereiškia, kad moterys priklauso visiems bendruomenės vyrams. Šiandien jau nebemanoma, kad promiskuitetas buvo visuotinai praktikuojamas, tačiau religinis, socialinis bei ekonominis vyrų ir moterų gyvenimas reiškiasi tik grupiniu pavidalu: jų individualumas – tik biologinis faktas. Kad ir kokios formos būtų santuoka, – monogaminė, poligaminė, poliandrinė, – ji taip pat tėra tik pasaulietinis įvykis, neužmezgantis jokių mistinių ryšių. Sutuoktinei santuoka nėra kokios nors vergystės šaltinis, nes ji pati dar lieka susijusi su savo klanu. Visas klanas garbina vieną totemą, mistiškai tiki ta pačia mana, bendrai naudojasi ta pačia teritorija. Aš jau minėjau nusišalinimo procesą – taip klanas suvokė save toje teritorijoje objektyviu ir konkrečiu pavidalu; tos žemės pastovumas leidžia jam tapti realiu visetu, laikui bėgant išlaikančiu savo tapatumą. Tik ši egzistencialistinė pozicija įgalina mus suprasti, kodėl ligi šių dienų išliko klano, žmonių, šeimos susitapatinimas su nuosavybe. Klajoklių genčių, vertinančių tik šią akimirką, gyvenimo sampratą žemdirbių benruomenė pakeičia turinčio praeitį ir užsikariaujančio ateitį gyvenimo samprata. Ji garbina toteminį protėvį, davusį savo vardą klano nariams; klanui didžiai svarbūs jo palikuonys, nes jis išliks perdavęs žemę, kurią tie palikuonys dirbs. Bendruomenė suvokia savo vientisumą ir nori išlikti ateityje: ji atpažįsta save savo vaikuose, ji pripažįsta juos savais, juose ji realizuoja ir pranoksta save.

Tačiau daugumas pirmykščių žmonių nežino, kokį vaidmenį, pradedant vaikus, vaidina tėvas; jie suvokia vaikus kaip aplink tam tikrus medžius, uolas, šventas vietas plevenančių ir į moters kūną nusileidžiančių protėvių dvasių reinkarnaciją. Kartais manoma, jog tam, kad toks įsiskverbimas įvyktų, moteris turi būti praradusi nekaltybę, nors yra tautų, kurios mano, kad tatai gali kuo puikiausiai įvykti ir per šnerves arba burną. Vienaip ar kitaip, nekaltybės praradimas čia tėra antraeilis dalykas ir dėl mistinių priežasčių tatai retai kada būna vyro prerogatyva. Kad gimtų kūdikis, motina būtina, savo įsčiose ji nešioja ir maitina gemalą, taigi per ją klano gyvybė pasklinda regimame pasaulyje. Taigi ji vaidina pagrindinį vaidmenį. Labai dažnai vaikai priklauso motinos klanui, turi jos vardą, naudojasi jos teisėmis ir ypač teise į jos klano valdomas žemes. Taigi bendruomeninę nuosavybę perduoda moteris: nuo jos sprendimo priklauso, kad bendruomenės laukai

ir juose surinktas derlius atitektų klano nariams; ir atvirkščiai, motina išskirsto tuos narius po žemės valdas. Tad galima manyti, kad žemė tam tikra mistine prasme priklauso moterims: religija ir teisė leidžia joms įtakoti žemę ir jos vaisius. Ryšys, jungiantis moterį su žeme, kur kas tvirtesnis nei priklausomybės ryšys; motininė teisė tvirtai susieja moterį su žeme; tiek viena, tiek kita išsaugo gyvybę metamorfozių pavidalu, gyvybę, kuri iš esmės yra reprodukcija. Klajoklių gentyse gimimas, regis, tėra atsitiktinis dalykas, ir žemės turtai lieka neįvertinti, o žemdirbys jau žavisi vaisingumo paslaptimi, glūdinčia suartose vagose ir motinos įsčiose; jis žino, kad buvo pagimdytas, žino, kaip atėjo į šį pasaulį gyvuliai ir kaip buvo užauginti žemės vaisiai, jis nori, kad jo klanas gimdytų palikuonis, kurie pratęs jo giminę, o sykiu gausins žemės turtus; visa gamta atrodo jam tarytum motina; žemė yra moteris, o moteryje glūdi tos pačios tamsios galios kaip ir žemėje[32]. Iš dalies būtent todėl moteriai ir buvo patikėti žemės darbai: gebanti sukviesti į savo įsčias protėvių dvasias, ji taip pat turi galios priversti brandinti varpas ir vaisius. Abiem atvejais susiduriame ne su kūrybiniu aktu, o su magišku užkeikimu. Šioje stadijoje žmogus jau nebeapsiriboja žemės vaisių rinkimu, bet jis dar nesuvokia savo galių, jis dvejoja, ką rinktis: techniką ar magiją, nes jaučiasi esąs pasyvus, priklausomas nuo stichiškai gyvybę ir mirtį skirstančios Gamtos. Be abejonės, jis daugmaž suvokia lytinio akto ir žemę dirbančios technikos naudą, tačiau ir vaikai, ir derlius jam vis dar atrodo antgamtinės dovanos; turtus, glūdinčius slėpininguose gyvybės šaltiniuose, į šį pasaulį pritraukia paslaptingi iš moters kūno išsiskiriantys fluidai. Toks tikėjimas dar šiandien gyvas daugelyje indėnų, Australijos, Polinezijos genčių[33]. Jis tapo juo svarbes-

[32] „Sveika, Žeme, žmonių motina, būk vaisinga Dievo glėbyje ir prisipildyk vaisių, kuriais minta žmogus", – sakoma viename anglosaksų užkeikime.

[33] Ugandoje, Bhantos gentyje Indijoje į bevaisę moterį žiūrima kaip į daržui pavojų keliančią būtybę. Nikobare manoma, kad derlius bus gausesnis, jei jį surinks nėščia moteris. Borneo saloje sėklas renka ir saugo moterys. „Rodos, ten jaučiamas prigimtinis jų giminingumas su sėklomis, kuriomis, būdamos nėščios, jos save laiko. Kartais moterys, pradėjus dygti ryžiams, nakvoja jų laukuose" (Hose and Mac Dougall). Senovės Indijoje nuogos moterys naktį įsikinko į plūgą ir traukia aplink lauką. Orenoko indėnai pavesdavo moterims sėti ir sodinti, nes „lygiai kaip moterys mokėjo pradėti ir pagimdyti vaikus, taip ir jų pasėtos bei pasodintos sėklos ir šaknys subrandindavo gausesnį derlių; to nebūtų įstengę padaryti vyrai" (Frazer). Frazerio veikaluose gausu analogiškų pavyzdžių.

nis, nes atitinka praktinius tos bendruomenės interesus. Motinystė lemia sėslų moters gyvenimo būdą, tad natūralu, jog moteris lieka namuose, kai vyras medžioja, žvejoja, kariauja. Tačiau pirmykštės tautos įdirba tik nedidelius, kaimo ribose esančius daržus; jų priežiūra – namų ruošos dalis; dirbant akmens amžiaus įrankiais nereikėdavo dirbti intensyviai, ekonomika ir mistika sutarė pavesdamos žemės ūkio darbus moterims. Vėliau ir namudinės gamybos našta tenka moters daliai: moterys audžia kilimus ir apklotus, žiedžia puodus. Dažnai jos imasi vadovauti prekiniams mainams: prekyba atsiduria jų rankose. Taigi klano gyvavimą palaiko ir plečia moterys: nuo jų darbo ir nuo jų magiškų savybių priklauso vaikų, gyvulių, derliaus, rykų, tai yra visos grupės, kurios siela jos ir yra, gerovė. Tokia didžiulė moterų galia įkvepia vyrams su baime sumišusią pagarbą, kuri ir atsispindi moters kulte. Būtent jos ir taps žmogui svetimos Gamtos įsikūnijimu.

Jau buvo minėta, kad tik suvokdamas *Kitą*, žmogus suvokia ir save; jis regi pasaulį kaip dualistinį, o tas dualizmas – ne lytinio pobūdžio. Tačiau savaime suprantama, kad skirdamasi nuo vyro, traktuojančio save kaip tą patį, moteris tampa Kitu; tas Kitas apgaubia moterį. Pirmiausiai ji nėra pakankamai reikšminga, kad taptų Kitu pati viena, taigi to Kito viduje jau vyksta tolesnis dalijimasis: senose kosmogonijose tas pats elementas dažnai sykiu turi ir vyriškąjį, ir moteriškąjį pradą; taip babiloniečių kosmogonijoje Okeanas ir Jūra yra du kosminio chaoso pradai. Kai moters vaidmuo išauga, ji pradeda atstovauti beveik visai Kito sferai. Tuomet imamos garbinti moteriškos dievybės, įkūnijančios vaisingumą. Suzoje buvo rastas seniausias Didžiosios Deivės, Didžiosios Motinos, vilkinčios ilga suknia, susidėjusios aukštą šukuoseną, atvaizdas, kitose statulose ji vaizduojama karūnuota bokštų. Kasinėjant Kretą, buvo rasta net keletas jos atvaizdų. Kartais ji plačiaklubė ir pasilenkusi, kartais lieknesnė ir stovinti, kartais su drabužiais, o dažniausiai nuoga, prispaudusi rankas po išbrinkusiomis krūtimis. Ji – dangaus karalienė, jos simbolis – balandėlė; ji taip pat ir požemių karalystės valdovė, iš ten ji šliaužte iššliaužia, ją simbolizuoja gyvatė. Ji pasirodo kalnuose, miškuose, jūroje, upokšniuose. Ji visur kuria gyvybę, o jei nužudo, tai iškart prikelia iš numirusių. Aikštinga, geidulinga, žiauri, kaip ir pati Gamta, sykiu maloninga ir gąsdinanti, ji viešpatauja visose Egėjo jūros pakrantėse, Frygijoje, Sirijoje, Anatolijo-

je, visoje vakarų Azijoje. Babilonijoje ji – Ištarė, semitai ją vadina Astarte, graikai – Gėja, Rėja arba Kibele, Egipte ji Izidė; vyriškosios lyties dievybės jai pavaldžios. Dangaus aukštybėse ir požemio karalystės gelmėse didžiausias stabas – moteris, žemėje, ji, kaip ir visos šventos būtybės, apsupta daugybės tabu; ji ir pati yra tabu; dėl savo vidinių galių ji laikoma burtininke, ragana. Jos šaukiamasi maldose, kartais ji tampa šventike, kaip senovės keltų genčių druidės. Kartais ji padeda valdyti gentį, kartais net valdo viena. Tie tolimi amžiai nepaliko mums jokių rašytinių dokumentų. Tačiau didžiosios patriarchalinės epochos savo mitologijoje, savo paminkluose, savo tradicijose išlaikė prisiminimą tų laikų, kai moterys užėmė labai aukštą padėtį. Moters požiūriu brahmanų epocha – tai savotiška atžanga palyginti su Rig Vedos epocha, o pastaroji – atžanga, palyginti su prieš ją buvusia pirmykštės bendruomenės epocha. Priešislaminės epochos beduinų moterų statusas buvo kur kas aukštesnis nei tas, kurį jai suteikia Koranas. Tokios didžios figūros, kaip Niobė, Medėja, primena epochą, kai motinos didžiavosi savo vaikais, laikydamos juos savo nuosavybe. O Homero poemose Andromacha, Hekuba vaidino tokį svarbų vaidmenį, kokio klasikinė Graikija jau nebepripažino ginaikėjos šešėlyje prisiglaudusioms moterims.

Šie faktai leido padaryti prielaidą, kad pirmykštės bendruomenės laikai buvo tikra moterų viešpatija; būtent šią Baschoffeno hipotezę atkartojo Engelsas; perėjimas nuo matriarchato prie patriarchato, anot jo, buvo „didžiulis istorinis moteriškosios lyties pralaimėjimas“. Tačiau iš tikro tas Moters aukso amžius tėra mitas. Teigti, kad moteris buvo *Kita*, reiškia teigti, kad tarp lyčių nebuvo jokio abipusiško ryšio: moteris – Žemė, Motina, Deivė – vyrui buvo nepanaši į jį būtybė; jos galios reiškėsi *anapus* žmogaus viešpatijos: taigi ji buvo *už* šitos viešpatijos *ribų*. Visuomenę visada sudarė vyriškosios lyties atstovai, politinė valdžia visuomet buvo vyrų rankose. „Viešoji arba tiesiog visuomeninė valdžia tuomet priklausė vyrams“, – teigia Lévi-Straussas savo studijos apie pirmykštę bendruomenę pabaigoje. Panašus į jį, kitas, drauge esąs tas pats, su kuriuo užmezgami tarpusavio ryšiai, vyrui visuomet yra vyriškosios lyties individas. Dvilypumas, pasireiškiantis vienokia ar kitokia forma bendruomenėse, supriešina vieną vyrų grupę su kita, o moterys tėra vyrams priklausančio turto dalis ir jų tarpusavio mainų įrankis. Klaida atsirado todėl, kad buvo supainioti du visiškai nesuderi-

namo kitoniškumo pavidalai. Kol į moterį – kad ir kokia magiška būtų jos galia, – žiūrima kaip į absoliučiai Kitą, tai yra kaip į neesminę, neįmanoma pripažinti jos kaip kito subjekto[34]. Taigi moterys niekada nesudarė atskiros grupės, veikiančios *savo naudai* (*pour soi*) prieš vyriškosios lyties grupes. Jos niekada nepalaikė tiesioginių ir autonominių ryšių su vyrais. „Santuokos pagrindą sudarantis tarpusavio ryšys atsirado ne tarp vyrų ir moterų, o tarp vyrų; moterys buvo tik priemonė tam esminiam ryšiui palaikyti, – sako Lévi-Straussas[35]. Konkrečios moters padėties neįtakojo giminystės ryšiai, vyraujantys visuomenėje, kuriai jinai priklausė; nepriklausomai nuo to, ar santvarka buvo patrilinijinė, matrilinijinė, bilateralinė ar nediferencijuota (nediferencijuotumas niekada nebuvo griežtas), moterys visuomet buvo globojamos vyrų. Vienintelis klausimas – ar ištekėjusi ji lieka tėvo ar vyresniojo brolio valdžioje (tai valdžiai paklūsta ir jos vaikai), ar pereina vyro valdžion. Bet kuriuo atveju: „Moteris visuomet tėra tik savo giminės tęsėjos simbolis... matrilinijinė giminystė tėra iki brolio kaimo ištiesta moters tėvo ar brolio ranka“[36]. Ji tik tų teisių perėmimo tarpininkė, o ne jų turėtoja. Išties giminystės ryšiais pagrįsta santvarka apibrėžia dviejų vyrų grupių santykius, o ne dviejų lyčių santykius. Praktiškai konkreti moters padėtis nėra tvirtai susijusi su kuria nors teisės forma. Kartais matrilinijinėje santvarkoje ji užima labai aukštą padėtį, tačiau verta pabrėžti, kad moters įžengimas į genties valdovės, karalienės sostą anaiptol nereiškia, kad moterys ten nepriklausomos: Jekaterinai užėmus Rusijos sostą, rusių valstiečių padėtis nė trupučio nepasikeitė; be to, labai dažnai ir ji pati būdavo priversta gyventi atgrasiomis sąlygomis. Beje, tokie atvejai, kai moteris lieka savo klane, o jos vyrui leidžiama susitikti su ja tik paskubom, kone paslapčia, labai reti. Beveik visuomet ji išeina gyventi po vyro stogu: jau vien šito fakto pakanka pademonstruoti vyriškosios lyties atstovų viršenybę. „Nors ir būta giminystės ryšių

[34] Toliau pamatysime, kad šis skirtumas neišnyko. Epochos, traktuojančios moterį kaip *Kitą*, tai epochos, kurios ją, kaip žmogišką būtybę, kategoriškiausiai atsisako integruoti į visuomenę. Šiandien ji tampa lygia *kita* tik prarasdama savo mistinę aurą. Būtent šia dviprasmybe visuomet naudojosi antifeministai. Jie mielai garbina moterį kaip *Kitą*, darydami jos kitoniškumą absoliutų, neišvengiamą, ir taip neleisdami jai dalyvauti žmogiškame *mitsein*.

[35] Plg. Lévi-Strauss. *Les Structures élémentaires de la Parenté*.

[36] Ten pat.

įvairovės, – rašo Lévi-Straussas, – tas faktas, kad moteris visuomet gyveno vyro namuose, rodo esminę lyčių asimetriją, būdingą žmonių visuomenei". Moteris laiko vaikus prie savęs, taigi teritorinė genties organizacija nesutampa su toteminė jos organizacija: pastaroji yra tvirtai pagrįsta, o pirmoji – atsitiktinė. Tačiau pirmoji – kur kas svarbesnė, nes vieta, kur žmonės dirba ir gyvena, svarbesnė už mistinę jų priklausomybę. Labiau paplitusiose tarpinėse santvarkose egzistuoja dvi teisės rūšys: viena religinė, kita – grindžiama užimama žeme ir jos dirbimu. Jos tarpusavy glaudžiai susijusios. Nors santuoka tėra vienas iš pasaulietinių institutų, ji vis dėlto turi didelę visuomeninę reikšmę, ir teisėta šeima, nors ir bereikšmė religijos lygmeniu, tvirtai egzistuoja žmogiškuoju lygmeniu. Net bendruomenėse, kur ypač toleruojama seksualinė laisvė, gimdyvei dera būti ištekėjusiai; viena su savo palikuoniu ji negali sudaryti autonomiškos visumos, o skrupulingos brolio globos nepakanka, reikalaujama, kad būtų sutuoktinis. Kartais jam tenka didžiulė atsakomybė už vaikus. Jie nėra jo klano atstovai, tačiau jis juos maitina ir augina. Tarp vyro ir žmonos, tarp tėvo ir sūnaus užsimezga bendro gyvenimo, bendro darbo, bendrų interesų, abipusio švelnumo ryšiai. Kaip liudija įvairios sutuoktuvių apeigos, tą pasaulietišką šeimą ir toteminį klaną sieja labai sudėtingi ryšiai. Pirmykštės bendruomenės vyras perka žmoną iš svetimo klano ar bent jau klanai keičiasi vertybėmis: vienas atiduoda savo narį, kitas mainais – gyvulių, vaisių, darbą. Prisiimdamas atsakomybę už žmoną ir už jos vaikus, vyras kai kada gauna atlyginimą iš nuotakos brolių. Pusiausvyra tarp mistinių ir ekonominių realijų nestabili. Dažnai vyras kur kas labiau prisirišęs prie savo sūnų nei prie sūnėnų; jis mieliau įsitvirtins kaip tėvas, kai atsiras tokio įsitvirtinimo galimybė. Kai visuomenės evoliucija įgalina vyrą suvokti save kaip tokį ir įteigti savo valią, jai priimtinesnė patriarchalinė valdymo forma. Tačiau svarbu pabrėžti, kad net tuomet, kai vyrą baugino Gyvybės, Gamtos ir Moters paslaptis, jis niekada nebuvo praradęs savo galių; kai vyras, įbaugintas pavojingos moters magijos, laiko ją pagrindine, tai būtent jis laiko ją tokia ir šitaip savanoriškai nusišalinęs realizuojasi kaip pagrindinis. Nors moteris ir kupina gyvybinių galių, vyras lieka jos šeimininku todėl, kad jis yra derlingos žemės šeimininkas; jai lemta būti priklausoma ir išnaudojama pavaldine, kaip Gamtai, kurios magišką derlingumą ji įkūnija. Autoritetą, kuriuo ji naudojasi

tarp vyrų, jai suteikė patys vyrai; jie klaupiasi prieš Kitą, jie garbina Deivę Motiną. Tačiau kad ir kokia galinga ji atrodo, ji taip suprantama tik vyrų sąmonės sukurtų sąvokų dėka. Visi žmogaus susikurti stabai, kad ir kokie būtų šiurpūs, išties yra jam pavaldūs, todėl jis bet kada galės juos sunaikinti. Pirmykštėse bendruomenėse ši priklausomybė dar nepripažinta ir nesuformuluota, tačiau netiesiogiai ji egzistuoja ir lengvai bus įtarpinta, kai tik žmogus suvoks save bent kiek aiškiau, kai tik jisai išdrįs reikštis ir priešintis. O iš tikrųjų netgi tuomet, kai žmogus suvokia save kaip duotybę, pasyvų, priklausomą nuo lietaus ir saulės įnorių, jis irgi realizuojasi kaip transcendencija, kaip ketinimas; jo protas ir valia jau ima atkakliau priešintis gyvenimo suirutei ir atsitiktinumui. Toteminis protėvis, pavadintas gyvulio ar medžio vardu, kurį moteris įkūnija įvairiais pavidalais, lieka vyriškasis pradas; moteris įamžina jo kūniškąją egzistenciją, tačiau ji vaidina tiktai žindyvės, o ne kūrėjos vaidmenį. Ji nieko nekuria, ji tik palaiko genties gyvybę, duodama jai tik vaikų ir duonos. Ji lieka paaukota imanentiškumui, ji įkūnija tik statišką, uždarą savy visuomenės aspektą. O vyras ir toliau glemžiasi funkcijas, kurios atveria tą visuomenę gamtai ir pasauliui. Vieninteliai jo vertę rodantys darbai – karas, medžioklė, žvejyba; jis užkariauja svetimą grobį ir taip praturtina gentį; karas, medžioklė, žvejyba reiškia egzistencijos praplėtimą, atsivėrimą pasauliui. Vyriškosios lyties atstovas lieka vienintelis transcendencijos įsikūnijimas. Jis dar neturi praktinių priemonių visiškai užvaldyti Moterį-Žemę, jis dar nedrįsta stoti su ja į kovą, tačiau jau nori nuo jos atsiskirti. Man regis, čia ir reikia ieškoti tikrosios matrilinijinėse bendruomenėse taip paplitusio garsaus egzogamijos papročio priežasties. Net jeigu vyras ir nežino, kokį vaidmenį jis vaidina užmezgant gyvybę, vedybos jam – itin reikšmingas dalykas: vesdamas jis įgyja suaugusiojo statusą ir gauna padalyto pasaulio žemės dalelę. Motina susieja jį su klanu, su protėviais, su visu tuo, kas yra jo paties esmė, tačiau atlikdamas visas pasaulietines funkcijas, tai yra dirbdamas, gyvendamas vedybinį gyvenimą, jis siekia ištrūkti iš to rato, siekia įtvirtinti transcendenciją, siekia nugalėti imanentiškumą, atverti sau ateitį, nepanašią į praeitį, kurioje glūdi jo šaknys. Kraujomaišos draudimas įgauna skirtingas formas priklausomai nuo įvairių bendruomenių pripažįstamo giminystės laipsnio, tačiau nuo seniausių laikų iki mūsų dienų jo prasmė nepakito: žmogus trokšta būti

tuo, kuo jis *nėra*; jis jungiasi su tuo, kas jam atrodo esąs Kitas, nepanašus į jį. Taigi žmona neturi turėti sąsajų su vyro *mana*, ji turi būti jam svetima – vadinasi, svetima jo klanui. Pirmykštėje bendruomenėje santuoka kartais grindžiama realiu ar simbolišku būsimos žmonos pagrobimu: mat patirtas smurtas yra akivaizdžiausias žmogaus kitoniškumo patvirtinimas. Paėmęs moterį į žmonas jėga, kariūnas įrodo, kad sugebėjo užgrobti svetimą turtą ir peržengė savo prigimties nužymėtas ribas. Įvairios žmonos pirkimo formos – sumokėta duoklė, atsipirkimas paslaugomis, – iš dalies turi tą pačią prasmę[37].

Pamažėle žmogus įtarpino savo patirtį, tiek simboliniame, tiek praktiniame gyvenime nugalėjo vyriškasis pradas. Dvasia nurungė Gyvybę, transcendencija – imanentiškumą, technika – magiją, o protas – prietarus. Moters devalvavimas – neišvengiamas žmonijos istorijos etapas, nes moters prestižą lėmė ne pozityvi jos vertė, o vyro silpnumas. Moteryje įsikūnijo nerimą keliančios gamtos paslaptys, o vyras, pažabojęs gamtą, išsivaduoja iš moters gniaužtų. Perėjimas nuo akmens prie bronzos įrankių kaip tik suteikia jam galimybę savo darbu užkariauti žemę ir nugalėti save patį. Žemdirbys yra priklausomas nuo žemės įnorių, nuo sėklos daigumo, nuo metų laikų, jis pasyvus, jis maldauja ir laukia; štai kodėl žmogaus pasaulyje buvo taip gausu toteminių dvasių; valstietis paklusdavo jį supančių galių įnoriams. Darbininkas, priešingai, modeliuoja įrankį taip, kaip jį sumanė; savo rankomis jis suteikia jam norimą pavidalą; stodamas prieš besipriešinančią inertišką gamtą, kurią nugali, jis įtvirtina aukščiausią savo valią. Dažniau daužydamas

[37] Jau cituota Lévi-Strausso tezė kiek skirtinga forma patvirtina šią mintį. Lévi-Strausso studija parodo, kad kraujomaišos draudimas, dėl kurio atsirado egzogamija, jokiu būdu nėra būdingas pirmykštei bendruomenei, tačiau negatyvia forma kraujomaiša atspindi pozityvų egzogamijos troškimą. Nesama jokių tiesioginių priežasčių, dėl kurių moteris būtų netinkama santykiauti su savo klano vyrais, tačiau socialiai naudinga, kad ji dalyvautų mainuose, kurie padeda klanui užmegzti tarpusavio ryšius su kitu klanu: „Egzogamija yra veikiau pozityvi nei negatyvi... ji draudžia endogamines vedybas... ne todėl, kad kraujomaiša pagrįstose vedybose slypėtų biologinis pavojus, o todėl, kad egzogaminės vedybos socialiai naudingesnės". Grupė neturi privačiais tikslais švaistytis moterimis, kurios yra vienas iš jos turtų, ji turi paversti jas komunikacijos įrankiu; vedybos su to paties klano moterim yra draudžiamos, ir „vienintelė to priežastis yra tai, kad ji yra *ta pati*, o turi (vadinasi, gali) tapti *kita*. Į vergiją parduotos moterys gali būti tokios pačios kaip ir tos, kurios pirmykštėje bendruomenėje buvo siūlomos mainams. Tiek vienoms, tiek kitoms tereikia *kitoniškumo žymės*, kurią nulemia užimama padėtis visuomenės struktūroje, o ne įgimta būdo savybė".

kūju į priekalą, vyras greičiau pasigamina įrankį, tačiau niekas negali pagreitinti varpos brendimo. Dirbdamas kokį daiktą jis sužino, kas yra atsakomybė: taiklus ar negrabus jo rankos judesys sukuria arba sunaikina tą daiktą, būdamas apdairus ir nagingas, jis taip jį ištobulina, kad gali didžiuotis atliktu darbu: sėkmė priklauso ne nuo dievų malonės, o nuo jo paties pastangų. Jis meta iššūkį savo bendrininkams, jis didžiuojasi savo sėkme. Ir nors jis dar palieka šiek tiek vietos ritualams, tiksli technika atrodo jam kur kas svarbesnė; mistinės vertybės tampa antrinės, praktiniai interesai – pagrindiniai. Jis dar nevisiškai išsivaduoja iš dievų, bet atstumia juos nuo savęs, atsiskiria nuo jų pats; jis nutremia juos į olimpinį jų dangų, sau pasilikdamas žemę. Nuaidėjus pirmam kūjo dūžiui ir prasidėjus žmogaus viešpatijai, didysis Panas pradeda nykti. Žmogus sužino, koks jisai galingas. Kai kurianti jo ranka pajaučia paties pasigamintą daiktą, jis ima suvokti priežastingumo ryšius: pasėtas grūdas subręsta arba nesubręsta, o metalas visuomet vienodai reaguoja į ugnį, į grūdinimą, į mechaninį apdorojimą. Šį namų apyvokos reikmenų pasaulį galima nusakyti aiškiomis sąvokomis: tad jau gali rastis racionali mintis, logika ir matematika. Visa pasaulio koncepcija susijaukia. Moters kultas buvo susijęs su žemdirbystės viešpatija, su nenumaldomo laiko tėkmės, su nenumatomų dalykų, atsitiktinumo, laukimo, paslapties viešpatavimu; *homo faber* kultas – tai įveikiamo (taip pat kaip ir erdvė) laiko, būtinybės, ketinimo, veiklos, proto viešpatija. Netgi drąsiai stodamas į kovą su žeme, žmogus įveikia ją kaip darbininkas; jis padaro atradimą, kad dirvą galima patręšti, kad verta ją palikti pailsėti, kad su kiekviena sėkla reikia kitaip elgtis. Būtent jis išaugina derlių, kasa kanalus, drėkina arba sausina laukus, tiesia kelius, stato šventoves: kurdamas nauja, jis kuria pasaulį. Priklausomos nuo deivės-motinos, neatsikračiusios matrilinijinės santvarkos, tautos sustingo primityvios civilizacijos stadijoje. Juk moteris buvo garbinama tik tiek, kiek vyras buvo savo būgštavimų vergas, savo negalės bendrininkas: jis garbino ją iš siaubo, o ne iš meilės. Tik nušalinęs ją nuo sosto ir užėmęs jos vietą, jis galėjo save realizuoti[38]. Tapęs valdovu, jis

[38] Žinoma, ši sąlyga būtina, tačiau jos nepakanka: esama patrilinijinių civilizacijų, sustingusių pirmykštėje stadijoje, kitos, pavyzdžiui, majų, degradavo. Nėra absoliučios hierarchijos tarp motininės ir tėvinės teisės visuomenių, tačiau tik pastarųjų technika ir ideologija pažengė į priekį.

pripažins, kad kūrybinės galios, šviesa, protas, tvarka turi vyriškąjį pradą. Šalia deivės-motinos atsiranda dievas, sūnus arba meilužis, kol kas menkesnis už ją, tačiau be galo panašus į ją ir su ja susijęs. Jis irgi įkūnija vaisingumo pradą: jis – bulius, jis – Minotauras, jis – Egipto lygumas tręšiantis Nilas. Jis miršta rudenį ir atgimsta pavasarį, po to, kai žmona-motina – nepažeidžiama, tačiau nuliūdusi – atidavė visas savo jėgas, kad surastų jo kūną ir atgaivintų jį. Toji pora pasirodo Kretoje, paskui ją regime visose Viduržemio jūros pakrantėse: Egipte tai Izidė ir Horas, Finikijoje – Astartė ir Adonis, Mažojoje Azijoje – Kibelė ir Atis, pagaliau Rėja ir Dzeusas Graikijoje. Vėliau Didžioji Motina nušalinama nuo sosto. Egipte, kur gyvenimo sąlygos itin palankios moteriai, deivė Nuta, simbolizuojanti dangų, ir Izidė, derlingos žemės globėja, Nilo, Ozyrio žmona, lieka itin reikšmingos deivės, tačiau aukščiausiasis dievas vis dėlto yra Ra, Saulės, šviesos ir vyriškos energijos dievas. Babilonijoje Ištarė tėra Bel Marduko žmona; jis kuria daiktus ir garantuoja jų dermę. Semitų dievas yra vyriškosios lyties atstovas. Kai Dzeusas įsiviešpatauja danguje, Gėja, Rėja ir Kibelė privalo išsižadėti sosto. Demetra vis dar lieka didinga, tačiau antraeile deive. Vedų dievai turi žmonas, tačiau jos garbinamos kur kas mažiau. Romėnų Jupiteris neturi sau lygių[39].

Taigi patriarchato triumfas nebuvo nei atsitiktinumas, nei brutalios revoliucijos padarinys. Nuo pat žmonijos istorijos pradžios biologiniai vyriškosios lyties privalumai leido vyrams vieniems įsitvirtinti kaip suvereniems subjektams; jie niekada neatsisakė tos privilegijos; kitados jų egzistencija iš dalies patyrė susvetimėjimą, užgožta Gamtos ir Moters, tačiau vėliau jie vėl ją atsikovojo; pasmerkta vaidinti Kitos vaidmenį, moteris sykiu buvo pasmerkta turėti tik netvirtą valdžią: būti verge ar stabu, spręsdavo ne ji. „Vyrai kuria dievus, o moterys juos garbina“, – yra pasakęs Frazeris; būtent jie nusprendžia, ar jų aukščiausiosios die-

[39] Įdomu pažymėti (remiantis M. Begouenu, *Journal de Psychologie*, 1934 m.), jog Orinjako epochoje būta daugybės moterų statulėlių, su pernelyg išryškintais lytiniais atributais; moterys labai apkūnios, jų išoriniai lytiniai organai sureikšminti. Be to, olose dar randama grubiai nupieštų paskirų lytinių organų. *Soliutrė ir Madleno* perioduose šie atvaizdai išnyksta. Orinjako periodo vyriškų statulėlių randama labai nedaug, o vyro lytinis organas jose nevaizduojamas. Dar aptinkama *Madleno* periodo piešinių, kuriuose vaizduojami moteriški lytiniai organai, tačiau jų nedaug, ir, priešingai, rasta daugybė falo atvaizdų.

vybės bus moteriškosios ar vyriškosios lyties; moters vieta visuomenėje visuomet buvo ta, kurią jai suteikdavo vyras; ji niekada nėra įteigusi savo įstatymo.

Galimas daiktas, jeigu našus darbas būtų atitikęs moters jėgas, ji *drauge su* vyru būtų nugalėjusi gamtą; žmonija būtų įsitvirtinusi prieš dievų valią kaip vyriškosios ir moteriškosios lyties individai; tačiau moteris nesugebėjo pasinaudoti gamybos įrankių teikiamais privalumais. Engelsas neišsamiai paaiškino jos nuopuolį: nepakanka pasakyti, kad atradus bronzą ir geležį iš esmės pakito gamybinių jėgų pusiausvyra ir todėl moteris tapo žemesne būtybe; vien to atsilikimo nepakanka paaiškinti priespaudą, kurią jai teko patirti. Ją pražudė tai, kad, netapusi darbininko bendražyge, ji buvo išstumta ir iš žmogiškojo *mitsein*. Tas faktas, kad moteris yra silpna ir turi menkesnes galimybes reikštis gamybos procese, nepaaiškina šito išstūmimo. Vyras nepripažino jos kaip panašios į save, nes ji dirbo ir mąstė ne taip kaip jis, nes ji išliko gyvenimo paslapčių vergė. Nuo to momento, kai vyras liovėsi laikyti ją sava, kai ji pavirto jam *kita*, jis galėjo tapti tik jos engėju. Patino siekis plėsti savo įtakos sferą ir dominuoti pavertė moterišką silpnumą prakeikimu. Vyras norėjo išnaudoti naujas galimybes, kurias atvėrė nauja technika: jis pasitelkė vergišką darbo jėgą, jis pavergė savo artimą. Vergų darbas buvo kur kas našesnis už moters, todėl ji prarado savo ankstesnį ekonominį vaidmenį gentyje. Santykiai su vergu įtvirtino kur kas radikalesnę šeimininko viršenybę nei ta ribota pagarba, kurią jis rodė moteriai. Kadangi dėl savo vaisingumo ji buvo garbinama ir kėlė baimę, kadangi ji buvo *kitokia* nei vyras ir turėjo bauginančių *kito* savybių, moteris savotiškai valdė vyrą, pati būdama nuo jo priklausoma; ji faktiškai naudojosi *santykio* šeimininkas-vergas abipusiškumu ir taip išvengė vergystės. Juk vergo nesaugo joks tabu, jis tėra pavergtas žmogus, ne kitoks, o žemesnis: prireiks ištisų amžių, kad jo santykiai su šeimininku virstų dialektiškais. Organizuotoje patriarchalinėje visuomenėje vergas tėra žmogišką veidą turintis nešulinis gyvulys; šeimininkas tironiškai jį valdo; tatai ugdo jo puikybę ir jis nukreipia ją prieš moterį. Visa, ką jisai laimi, laimi jos nenaudai: juo jis tampa galingesnis, juo jos galia silpnėja. Pavyzdžiui, tapęs žemės šeimininku[40], jis rei-

[40] Žr. 1 d. 3 sk.

4*

kalauja, kad ir moteris taptų jo nuosavybe. Kitados jis priklausė nuo manos *apskritai*, Žemės *apskritai*; dabar jis turi *konkrečią* sielą, yra *konkrečių* žemių šeimininkas; išsilaisvinęs iš Moters *apskritai*, jis reikalauja sau konkrečios moters ir konkrečių palikuonių. Jis nori, kad šeimyninis darbas, kurį jis naudoja savo žemei dirbti, būtų visiškai *jo*, o tam reikia, kad darbininkai priklausytų šeimininkui; jis pavergia savo žmoną ir vaikus. Jam reikia įpėdinių, kurie pratęs jo žemišką gyvenimą, nes jis jiems perduos savo turtą, o įpėdiniai, jam atgulus į kapą, pagerbs jį ritualais, kurie būtini jo sielos ramybei. Namų dievų kultas pinasi su privačios nuosavybės institutu, o įpėdinio funkcija yra sykiu ekonominė ir mistinė. Taigi nuo tos dienos, kai žemdirbystė iš esmės liaujasi buvusi magiška veikla ir visų pirma tampa kuriamuoju darbu, vyras suvokia esąs generatyvinė jėga; lygiai kaip derliaus, jis reikalauja ir savo vaikų[41].

Pirmykštės bendruomenės laikais nebuvo svarbesnės ideologinės revoliucijos už tą, kuri motinos linijos palikuonių teises perdavė agnatams; nuo tada motina nužeminama iki žindyvės, tarnaitės, o tėvo viršenybė itin išaukštinama: būtent jam priklauso visos teisės ir būtent jis yra jų perdavėjas. Eschilo *Eumenidėse* Apolonas skelbia štai tokias naujas tiesas: „Ne motina pagimdo tai, kas vadinama jos vaiku: ji tėra maitintoja tos sėklos, kuri buvo išlieta į jos įsčias; gimdo tėvas. Moteris kaip pašalinis saugotojas priima sėklą, ir jei dievai sutinka, išsaugo ją". Akivaizdu, kad tokie tvirtinimai nėra kokio nors mokslinio atradimo padarinys: jie – tikėjimo apraiškos. Matyt, technikos dėka įgytas priežastinių ryšių suvokimas, padėjęs vyrui realizuoti kūrybines galias, paakino jį pripažinti, kad jis toks pat būtinas naujai gyvybei užmegzti kaip ir motina. Toji mintis kreipė stebėjimus teisinga linkme, tačiau pastarieji apsiriboja tuo, kad skiria tėvui tokį pat vaidmenį kaip ir motinai: jie davė galimybę numanyti, kad būtina gyvybės užmezgimo sąlyga – spermos susiliejimas su menstruacijų krauju. Aristotelio išsakyta mintis, kad moteris tėra materija, o „judėjimas, vyriškasis pradas,

[41] Moteris buvo lyginama su išartomis vagomis, o falas buvo lyginamas su plūgu, ir atvirkščiai. Viename kasitų epochos piešinyje, vaizduojančiame plūgą, lakoniškai pavaizduoti generatyvinio akto simboliai; vėliau falo-plūgo tapatumas dažnai buvo atspindimas mene. Žodis *lak* kai kuriose pietų Azijos šalių kalbose reiškia ir falą, ir kastuvą. Esama asirų maldos, skirtos dievui, kurio „plūgas apvaisino žemę".

visose gimstančiose būtybėse geresnis ir dieviškesnis", išreiškia pažinimą pranokstančios galios siekį.

Prisiskirdamas palikuonis išimtinai sau, vyras galutinai išsivaduoja iš moters įtakos, užvaldo pasaulį, nustumia moterį į šalį. Paaukota gimdyti ir atlikti antraeilius uždavinius, netekusi savo praktinės reikšmės ir mistinio prestižo, moteris tampa tik tarnaite.

Vyrai pavaizdavo šitą pergalę kaip įnirtingos kovos rezultatą. Vienoje seniausių VII a. asirų-babiloniečių kosmogonijų pasakojoma apie vyrų pergalę, tačiau išties joje atpasakojama daug senesnė legenda. Vandenynas ir Jūra, Atumas ir Tamiatė davė gyvybę dangaus pasauliui, žemės pasauliui ir visiems galingiesiems dievams, bet šie pasirodė esą pernelyg triukšmingi ir Atumas bei Tamiatė nutarė juos sunaikinti; ne kas kitas, o Tamiatė, žmona-motina, kovėsi su stipriausiu ir gražiausiu savo palikuoniu, Gražuoliu Marduku; šis, iškvietęs motiną į kovą, po įnirtingo mūšio užmušė ją – perkirto jos kūną pusiau; iš vienos kūno pusės sukūrė dangaus skliautą, iš kitos – žemės ramsčius; paskui jis sukūrė visatą ir žmoniją. *Eumenidėse*, iliustruojančiose patriarchato pergalę prieš motininę teisę, Orestas irgi nužudo Klitemnestrą. Laimėjusi kruvinas kautynes, vyriškoji jėga, tvarkos ir šviesos saulėtos galios nurungia moteriškąjį chaosą. Dievų tribunolas išteisina Orestą – paskelbia, kad prieš tapdamas Klitemnestros sūnumi, jis jau buvo Agamemnono sūnus. Senoji motininė teisė žlugo: ją sunaikino narsių vyrų maištas. Matėme, kad praktiškai perėjimas prie tėvinės teisės vyko lėtai, pakopomis. Vyro užkariavimai – tik pakartoti: buvo užvaldyta tik tai, kas jau turėta, teisė suderinta su tikrove. Nebuvo nei kovos, nei pergalės, nei pralaimėjimo. Tačiau tos legendos turi gilią prasmę. Nuo to momento, kai vyras įsitvirtina kaip subjektas ir kaip laisva būtybė, Kito idėja susitarpina. Nuo tos dienos santykis su Kitu tampa drama: Kito egzistavimas yra grėsmė, pavojus. Senoji graikų filosofija, kurios Platonas šiuo požiūriu nepaneigia, parodė, kad kitoniškumas yra tas pats, kas ir neigimas, taigi – Blogis. Suformuluoti Kito sąvoką – reiškia apibrėžti manicheizmą. Štai kodėl religijos ir teisės kodeksai taip priešiškai traktuoja moterį. Tuo metu, kai žmonija pradėjo kurti rašytinę mitologiją ir įstatymus, patriarchatas įsigalėjo galutinai: vyrai rašo kodeksus. Natūralu, kad moterį jie daro priklausomą, tačiau būtų galima

tikėtis, kad jie pažvelgs į ją taip pat palankiai kaip į vaikus ar gyvulius. Anaiptol. Kurdami moters priespaudos mechanizmą, teisininkai jos bijo. Minint dvejopas nuo seno jai priskiriamas savybes, ypač akcentuojamas pragaištingasis aspektas: kitados šventa, ji tampa susitepusi. Ieva, duota Adomui, kad taptų jo bendražyge, pražudė žmoniją; kad atsikeršytų žmonėms, pagonių dievai išranda moterį, ir būtent tų moteriškosios lyties atstovių pirmagimė Pandora išlaisvina visas ydas, nuo kurių kenčia žmonija. Tas Kitas – tai pasyvumas, stojantis prieš aktyvumą, įvairovė, skaldanti vienovę, formai priešinama materija, netvarka, kovojanti su tvarka. Šitaip moteris paaukojama Blogiui. „Esama gero prado, kuris sukūrė tvarką, šviesą ir vyrą, ir blogo prado, kuris sukūrė chaosą, tamsą ir moterį", – teigia Pitagoras. Manu įstatymai apibrėžia moterį kaip netikusią būtybę, kurią reikia laikyti vergovėje. *Kunigų knyga* ją lygina su patriarchui priklausančiais nešuliniais gyvuliais. Solono įstatymai nesuteikia jai jokių teisių. Romėnų kodeksas skiria jai globą ir paskelbia ją esant „silpnaprote". Kanonų teisė traktuoja ją kaip „Šėtono vartus". Koranas ją labiausiai niekina.

Ir vis dėlto Blogis yra būtinas Gėriui, materija – idėjai, o naktis – šviesai. Vyras žino, kad jo geiduliams patenkinti, egzistencijai įamžinti moteris yra būtina. Jis privalo integruoti ją į visuomenę: ji apvaloma nuo prigimtinio susiteršimo tiek, kiek paklūsta vyriškosios lyties atstovų sukurtai tvarkai. Ta mintis labai aiškiai išreikšta Manu įstatymuose: „Teisėta santuoka suteikia moteriai tas pačias savybes kaip ir jos vyrui; kaip upė, įsiliejanti į vandenyną, po mirties ji irgi priimama į tą patį dangiškąjį rojų". Panašiai Biblija nupiešia pagiriamąjį „stiprios moters" portretą. Krikščionybė, nors ir neapkęsdama kūno, gerbia šventąja tapusią Mergelę ir skaisčią bei paklusnią žmoną. Susijusi su kultu moteris gali net vaidinti svarbų religinį vaidmenį: brahmanė Indijoje, flaminė Romoje – tokios pat šventos kaip ir jų vyrai; sutuoktinių poroje dominuoja vyras, tačiau vyriškojo ir moteriškojo prado jungtis išlieka būtina apvaisinimo mechanizmui, visuomenės gyvenimui ir tvarkai.

Būtent šitas Kitos, Patelės ambivalentiškumas atsispindės ir vėliau; ligi mūsų dienų ji liks priklausoma nuo vyrų valios. Bet ši valia yra dviprasmiška: absoliučiai valdoma moteris būtų nužeminta iki daikto

rango, tad vyras siekia suteikti jam būdingo orumo tai, kurią jis užkariavo ir užvaldė; Kita, anot jo, turi turėti šiek tiek pirmykštės savo magijos. Kaip padaryti žmoną sykiu tarnaite ir bendražyge, – štai viena problemų, kurią jis stengsis išspręsti; jo požiūris į tai ilgainiui kis ir turės lemiamos reikšmės moters lemties evoliucijai[42].

[42] Mes patyrinėsime šią evoliuciją Vakaruose. Moteris Rytuose, Indijoje, Kinijoje iš tikro ilgus amžius buvo tik vergė. Šioje studijoje iš esmės bus analizuojama moterų istorija Prancūzijoje nuo viduramžių iki mūsų dienų.

III

Moteris nuo sosto buvo nušalinta tada, kai atsirado privati nuosavybė, ir ištisus amžius moters dalia lieka susijusi su ta privačia nuosavybe: moterų istorija didžia dalimi yra turto paveldėjimo istorija. Esminę šitos institucijos svarbą suprasime tik turėdami omeny, jog savininkas susvetimėja sutapatindamas savo egzistenciją su nuosavybe; jis brangina ją labiau net už gyvybę; ji peržengia siauras laikino mūsų gyvenimo ribas, sunykus kūnui, ji išlieka kaip žemiška ir apčiuopiama nemirtingos sielos inkarnacija. Tačiau tatai įmanoma tik tuomet, kai nuosavybė lieka savininko rankose: ji gali likti jo ir po mirties, tiktai su sąlyga, kad priklausys jo paties palikuonims, tai yra – *saviems*. Dirbti tėvo valdomas žemes, garbinti jo protėvių vėles – įpėdinio priedermė, garantuojanti protėvių išlikimą žemėje ir požemio karalystėje. Tad vyras nesutiks dalytis su žmona nei savo turtu, nei vaikais. Jam nepavyks visiems laikams primesti jai savo siekių. Tačiau, kol patriarchatas tebėra galingas, vyras išplėšia iš moters visas jos teises valdyti ir perduoti turtą. Beje, nepripažinti jai tų teisių atrodo logiška. Pripažinus, kad moters vaikai jai jau nebepriklauso, išsyk nutraukiamas bet koks jų ryšys su moters gimine. Ištekėjusi moteris jau nebeskolinama tai vienam, tai kitam klanui: ji su šaknimis išraunama iš jos giminės ir prijungiama prie vyro klano; jis nusiperka ją kaip nusiperkamas galvijas arba vergas; jis primeta jai savo namų dievybes, o vaikai, kuriuos jinai pagimdo, priklauso vyro giminei. Jei moteris būtų paveldėtoja, ji perduotų visus tėvo giminės turtus vyro giminei – tad ji apdairiai nušalinama nuo paveldėjimo. Kita vertus, nieko neturinti moteris kaip asmenybė negali jaustis oriai; ji pati yra vyro paveldimo turto dalis, iš pradžios – savo tėvo, paskui savo vyro. Patriarchalinėje visuomenėje tėvas

gali pasmerkti mirčiai savo ką tik gimusius vyriškosios ir moteriškosios lyties kūdikius; tačiau visuomenė dažniausiai apriboja jo valdžią: visi normalūs vyriškosios lyties naujagimiai paliekami gyventi, tuo tarpu mergaičių pametimo likimo valiai paprotys labai paplitęs. Arabų šalyse kūdikiai buvo žudomi masiškai: ką tik gimusios mergaitės būdavo sumetamos į griovius. Priimdamas į giminę moteriškosios lyties kūdikį, tėvas demonstruodavo savanorišką dosnumą; moteris įžengia į šias bendruomenes tik suteikus jai savotišką malonę, o ne teisėtai, kaip vyras. Šiaip ar taip, mergaitę pagimdžiusi motina susiteršia kur kas labiau: šiuo atveju *Kunigų knyga* reikalauja iš hebrajų gimdyvės dusyk ilgesnio apsivalymo periodo nei tuomet, kai ji pagimdo berniuką. Bendruomenėse, kur egzistuoja „kraujo keršto" paprotys, labai menkos sumos tereikalaujama už moteriškosios lyties auką: jos vertė, palyginti su vyriškosios lyties aukos verte, tokia pati kaip vergo, palyginti su laisvo žmogaus verte. Mergina yra visiškoje tėvo valdžioje, o po vedybų tėvas valdžią perduoda sutuoktiniui. Kadangi žmona, kaip vergė, kaip nešulinis gyvulys, kaip daiktas, yra vyro nuosavybė, natūralu, kad jis gali turėti jų tiek, kiek nori; poligamiją riboja tik ekonominiai veiksniai. Vyras gali išsižadėti žmonų, nelygu įnoris, visuomenė joms nesuteikia beveik jokių garantijų. Kita vertus, iš merginos griežtai reikalaujama, kad ji būtų išsaugojusi nekaltybę. Nepaisant tabu, motininės teisės bendruomenėse leidžiama didžiulė elgesio laisvė; retai kada reikalaujama išlaikyti skaistybę iki vedybų, o svetimavimas ne itin smerkiamas. Ir atvirkščiai, kai moteris jau tampa vyro nuosavybe, jis nori gauti ją nekaltą ir, grasindamas griežčiausiomis bausmėmis, reikalauja visiškos ištikimybės. Rizikuoti suteikti paveldėjimo teisę svetimai atžalai būtų baisiausias nusikaltimas: štai kodėl *pater familias* turi teisę pasmerkti mirčiai prasikaltusią žmoną. Kiek egzistuoja privačios nuosavybės institutas, tiek santuokinė moters neištikimybė laikoma didžiausia išdavyste, nusikaltimu. Visi teisės kodeksai, iki mūsų dienų skirtingai traktuojantys vyro ir moters svetimavimą, remiasi kaltės, kurią prisiima moteris, rizikuodama atvesti į šeimą nesantuokinį vaiką, mastu. Vyro teisė teisti pačiam buvo panaikinta jau Augusto laikais, o Napoleono kodeksas vėl leidžia prisiekusiųjų teismui atlaidžiai vertinti vyro, kuris pats nubaudė savo žmoną, veiksmus. Kai moteris priklausė ir tėvo klanui, ir vyro giminei, ji buvo dar gana laisva: iš tų dviejų tarpusavyje susi-

pynusių ir netgi prieštaraujančių giminiškų grupių, viena moteriai būdavo atrama prieš kitą; pavyzdžiui, ji dažnai galėdavo pati pasirinkti vyrą, nes santuoka buvo tiktai pasaulietinis aktas, neturintis poveikio giluminei visuomenės struktūrai. O patriarchalinėje visuomenėje mergina yra tėvo, kuris apvesdina ją savo nuožiūra, nuosavybė. Vėliau, tvirtai susieta su vyro namais, ji tapdavo tik jo daiktu, tai yra giminės, į kurią buvo įvesdinta, daiktu.

Kai šeima ir privatus paveldimas turtas tampa vieninteliu visuomenės pagrindu, moteris irgi pasmerkiama absoliučiam susvetimėjimui. Taip atsitiko musulmonų pasaulyje. Jo struktūra išliko feodalinė, tai yra nesusikūrė pakankamai stipri valstybė, galinti suvienyti ir sutramdyti įvairias gentis: nėra jėgos, galinčios įveikti patriarchato vado galybę. Religija, atsiradusi tuo metu, kai karinga arabų tauta triumfavo, visiškai paniekino moterį. „Vyrai viršesni už moteris, nes Dievas suteikė jiems pranašesnių savybių, ir kad jie aprūpina moteris kraičiu“, – sakoma Korane; arabų moteris niekada neturėjo nei realios valdžios, nei tariamojo prestižo. Beduinė sunkiai dirba, ji aria ir nešioja nešulius: šitaip ji užmezga su savo sutuoktiniu abipusį priklausomybės ryšį; ji nevaržoma išeina iš namų neprisidengusi veido. Su šydu ant veido, uždaryta namuose, musulmonė dar ir šiandien daugumoje visuomenės sluoksnių savotiška vergė. Prisimenu viename urviniame Tuniso kaimelyje požeminę olą, kurioje tupėjo ketvertas moterų: aitrių dūmų apgaubta senoji žmona – vienaakė, bedantė, siaubingai išvagotu veidu – virė ant žarijų makaronus; dvi jaunesnės, tačiau beveik taip pat subjaurotos žmonos supo ant rankų vaikus; viena žindė; visų garbinama, prabangiais šilkais, auksu bei sidabru išpuošta jaunamartė sėdėjo prie audimo staklių ir raišiojo vilnones gijas. Išeidama iš tamsaus urvo – imanentiškumo viešpatijos, gimdos, kapo, – koridoriuje, vedančiame į šviesą, prasilenkiau su baltai vilkinčiu, stulbinamai švariu, besišypsančiu, saulės nutviekstu vyriškiu. Jis grįžo iš turgaus, kur šnekučiavosi su kitais vyrais apie pasaulio reikalus; matyt, jisai praleis keletą valandų šitoje savo priebėgoje, pasaulio, kuriam priklausė, nuo kurio nebuvo atsiskyręs, šerdyje. Susiraukšlėjusioms senėms, jaunamartei, pasmerktai tokiam pat greitam sunykimui, egzistavo tik vienui vienas pasaulis – aprūkęs urvas, iš kurio jos, tylinčios ir užsidengusios veidus šydais, išeidavo tik naktį.

Biblinių laikų žydų papročiai beveik nesiskiria nuo arabų papročių. Patriarchai – poligamai, jie gali išsižadėti savo žmonų kada tik užsinori; griežčiausiai reikalaujama (grasinant žiauriomis bausmėmis), kad jaunoji atitektų vyrui nekalta; jei svetimauja, ji mirtinai užmėtoma akmenimis; ji prikaustoma prie namų ruošos, tą įrodo biblinis doros moters portretas: „Ji pluša prie vilnos ir linų... ji keliasi dar neišaušus... Naktį ji negesina žibinto... Tinginio duonos ji nevalgo". Net būdama skaisti ir darbšti, ji – nešvarus padaras, ją varžo įvairiausi tabu; teisme jos parodymai negalioja. *Ekleziaste* kalbama apie ją su didžiausiu pasibjaurėjimu: „Kartesnė už mirtį man pasirodė moteris, kurios širdis – spąstai ir raizgai, o rankos – pančiai... Vieną vyrą tarp tūkstančio aš suradau, bet moters neradau nė vienos". Ne tik įstatymas, bet ir paprotys reikalavo, kad, mirus vyrui, našlė ištekėtų už mirusiojo brolio.

Šis *levirato* paprotys buvo įsigalėjęs daugelyje Rytų tautų. Visuomenėse, kur moteris yra globotinė, viena iš problemų tampa našlių padėtis. Radikaliausias sprendimas – jų aukojimas vyrui mirus. Bet neteisybė, kad net Indijoje įstatymai reikalavo tokių kruvinų aukų. Manu įstatymai leido žmonai pergyventi vyrą. Teatrališkos savižudybės būdavo madingos tik tarp aristokratų. Kur kas dažniau našlė būdavo atiduodama vyro paveldėtojams. Kartais *leviratas* virsdavo poliandrija: kad būtų užkirstas kelias našlystės staigmenoms, moteris ištekindavo už šeimos brolių; tas paprotys dar duoda galimybę apginti giminę nuo galimos vyro negalės. Sprendžiant iš vieno Cezario teksto, atrodo, kad Bretanėje visi vienos šeimos vyrai turėjo tam tikrą bendrų žmonų skaičių.

Ne visur patriarchatas reiškėsi taip radikaliai. Babilone Hamurabio įstatymai pripažino moteriai tam tikras teises: ji gauna dalį tėvo valdų, o kai išteka už vyro, tėvas skiria jai kraitį. Persijoje laikomasi poligamijos; lytiškai subrendusi moteris absoliučiai paklūsta vyrui, kurį jai išrenka tėvas; tuomet ji gerbiama kur kas labiau nei daugelyje Rytų tautų. Kraujomaiša nedraudžiama, čia dažnos santuokos tarp brolio ir sesers. Moteris atsako už berniuko auklėjimą iki jam sukaks septyneri metai, o už mergaitės – kol ši ištekės. Moteris gali gauti dalį savo vyro palikimo, jeigu sūnus pasirodo nesąs jo vertas. Kai vyras miršta nepalikęs suaugusio sūnaus, „privilegijuotajai žmonai" patikima nepilnamečių vaikų globa ir reikalų tvarkymas. Santuokos taisyklės aiškiai rodo,

kokie svarbūs šeimos galvai palikuonys. Rodos, ten būta penketo santuokos formų[43]: 1. Moteris ištekėdavo jos giminaičiams sutikus; tuomet ji būdavo vadinama „privilegijuotąja žmona"; vaikai priklausė jos vyrui. 2. Kai moteris būdavo vienturtė duktė, pirmas jos vaikas būdavo atiduodamas jos tėvams (vietoj pas vyrą išėjusios dukters); po to ji tapdavo „privilegijuotąja žmona". 3. Jei vyras mirdavo nevedęs, jo šeima ištekindavo svetimą moterį ir duodavo jai kraitį; ji būdavo vadinama įdukrinta žmona; pusė jos vaikų priklausydavo mirusiam vyrui, kita pusė – gyvajam. 4. Bevaikė našlė, ištekėjusi antrą kartą, būdavo vadinama žmona tarnaite; pusę savo antrosios santuokos vaikų ji turėdavo atiduoti mirusio vyro šeimai. 5. Moteris, ištekėjusi be tėvų sutikimo, negalėdavo paveldėti jų turto tol, kol pilnametystės sulaukęs vyresnysis jos sūnus neatiduodavo jos savo tėvui kaip „privilegijuotosios žmonos"; jei vyras mirdavo anksčiau už ją, teisiškai ji būdavo laikoma nepilnamete ir jai būdavo skiriama globa. Įdukrintos žmonos ir žmonos tarnaitės institutai suteikia teisę kiekvienam vyrui turėti palikuonių, nebūtinai susijusių su juo kraujo ryšiais. Tatai patvirtina anksčiau minėtą mūsų teiginį: šis savotiškas ryšys buvo vyro sugalvotas, kai jis panoro užsitikrinti žemišką ir pomirtinį gyvenimą.

Palankiausios sąlygos moteriai buvo Egipte. Tapdamos žmonomis, deivės-motinos išsaugodavo savo prestižą; sutuoktinių pora čia – religinis ir socialinis vienetas; moteris čia tampa vyro sąjungininke ir jį papildo. Jos keruose taip maža priešiškumo, kad net kraujomaišos baimė būdavo įveikiama ir sesuo be dvejonių tapdavo žmona[44]. Moteris turi tokias pat teises kaip ir vyrai, ji turi tą pačią juridinę galią; ji paveldi turtą, ji valdo jį. Ši ypač palanki moteriai situacija susiklostė neatsitiktinai: tai lėmė faktas, kad senovės Egipte žemė priklausė karaliui ir aukštesniosioms žynių bei karių kastoms; paskiri individai naudojosi žemės nuosavybe tik kaip uzufruktu; sklypai likdavo nedalomi, paveldimas turtas ne ką tebuvo vertas ir išdalyti jį nebūdavo keblu. Neturėdama paveldimo turto, moteris išsaugodavo savo orumą. Ji ištekėdavo niekieno nevaržoma ir, likusi našle, galėdavo vėl ištekėti, jei tik to panorėdavo. Vyras turėdavo kelias žmonas, tačiau nors visi jo vaikai

[43] Čia atpasakojama C. Huarto schema iš knygos *La Perse antique et la Civilisation iranienne*, p. 195–196.

[44] Bent jau kai kuriais atvejais brolis *privalėjo* vesti savo seserį.

būdavo teisėti, jis turėdavo tik vieną tikrą žmoną, tą vienintelę, kurią su juo siejo religinės apeigos ir įteisinta santuoka; kitos buvo tik jokių teisių neturinčios vergės. Pagrindinės žmonos padėtis po jungtuvių nesikeisdavo: ji likdavo savo turto šeimininke ir galėjo laisvai sudarinėti sutartis. Kai faraonas Bochoris įsteigė privačios nuosavybės institutą, moters užimama padėtis buvo pernelyg tvirta, kad būtų galima ją iš jos išstumti; Bochoris atvėrė sutarčių erą ir netgi pati santuoka tapo sutartinė. Būta trijų rūšių santuokos sutarčių: pagal vieną žmona būdavo vergė; moteris tapdavo vyro nuosavybe, bet kartais būdavo patikslinama, kad tik su ja jisai sudaro konkubinatą; teisėta žmona buvo laikoma lygia su vyru ir visas judviejų turtais būdavo bendras; skyrybų atveju dažnai vyras įsipareigodavo sumokėti jai tam tikrą pinigų sumą. Vėliau šis paprotys sudarė sąlygas itin moteriai palankiai sutarčiai atsirasti: vyras sankcionavo jos naudojimąsi įgaliojimu. Už svetimavimą būdavo griežtai baudžiama, tačiau skirtis abu sutuoktiniai galėjo sava valia. Sutarčių praktika labai suvaržė poligamiją; moterys pasiglemždavo turtus ir atiduodavo juos savo vaikams: taip atsirado plutokratų klasė. Ptolemėjas Filopateris išleido dekretą, draudžiantį moterims perleisti savo turtą be vyro sutikimo, ir nuo tada jos amžiams tapo teisiškai nepilnametės. Tačiau anais laikais, netgi turėdamos unikalų privilegijuotųjų statusą, socialiai jos nebuvo lygios su vyrais. Dalyvauti religinėse apeigose, valstybės valdyme jos galėjo tik kaip regentės, bet faraonas būdavo tik vyras, šventikai ir kariai – taip pat. Moterys viešajame gyvenime buvo antraeilės figūros, o privačiame gyvenime iš jų būdavo reikalaujama ištikimybės, nors vyrai neatsakydavo joms tuo pačiu.

Graikų papročiai buvo labai artimi Rytų šalių papročiams, tačiau graikai nepraktikavo poligamijos. Tiksliai nežinoma kodėl. Išlaikyti haremą iš tikro visuomet būdavo sunki našta: tik prašmatnusis Saliamonas, *Tūkstančio ir vienos nakties* sultonai, karaliai, vadai, turtuoliai galėjo leisti sau didelio seralio prabangą; vidutiniškai pasiturintis žmogus tenkindavosi trimis ar keturiomis žmonomis; valstietis retai turėdavo jų daugiau kaip dvi. Kita vertus – išskyrus Egiptą, kur nebuvo privačios žemės nuosavybės, – noras išsaugoti nedalomas valdas lėmė tai, kad vyresniajam sūnui buvo suteiktos ypatingos teisės į tėvo palikimą. Taigi susikūrė tam tikra žmonų hierarchija; pagrindinio paveldėtojo motina

įgydavo kur kas aukštesnį rangą nei kitos žmonos. Jei moteris pati yra turto savininkė, jei ji turi kraitį, vyras žiūri į ją kaip į asmenybę: juos sieja religiniai, o sykiu ypatingi ryšiai. Dėl to tikriausiai ir atsirado paprotys pripažinti tik vieną žmoną. Iš teisybės graikų pilietis buvo patrauklus poligamas, nes galėdavo numaldyti savo geidulius su miesto prostitutėmis ir ginaikėjos tarnaitėmis. „Sielos džiaugsmams mes turime heterų, – sakė Demostenas, – kūno džiaugsmams – sugulovių, o sūnums gimdyti – žmonas." Sugulovė pakeisdavo žmoną šeimininko lovoje, kai ši susirgdavo, sunegaluodavo, būdavo nėščia ar pagimdydavo kūdikį; taigi skirtumas tarp ginaikėjos ir haremo buvo nedidelis. Atėnuose moteris būdavo uždaroma jai skirtose patalpose, jos teises itin varžydavo įstatymai, ją saugodavo specialūs pareigūnai. Visą gyvenimą teisiškai ji taip ir likdavo globėjo prižiūrima nepilnamete; tai galėdavo būti tėvas, vyras arba vyro turto paveldėtojas, o jei tokių nebūdavo, ją imdavo globoti valstybė, atstovaujama viešųjų pareigūnų. Visi jie buvo jos šeimininkai ir naudojosi ja kaip preke; globėjo valdžia galiojo tiek asmeniui, tiek ir jo turtui. Globėjas galėdavo perleisti savo teises kam tik užsigeisdavo; tėvas leisdavo įdukrinti ar vesti savo dukterį, vyras galėjo išsižadėti žmonos ir perleisti ją kitam vyrui. Tačiau graikų įstatymai garantavo moteriai kraitį, kuris laidavo jos išlaikymą ir santuokai suirus turėjo būti sugrąžintas; tam tikrais retais atvejais įstatymai leisdavo moteriai reikalauti skyrybų. Tai buvo vienintelės moteriai suteiktos visuomenės garantijos. Palikimą, savaime suprantama, gaudavo berniukai, kraitis reiškė ne giminyste įgytą turtą, o savotišką iš globėjo pareikalautą mokestį. Vis dėlto, įsigalėjus kraičio papročiui, moteris nepereidavo į vyro turto paveldėtojų rankas kaip paveldimo turto dalis: jis sugrįždavo tėvų globon.

Viena iš problemų, iškylančių visuomenėse, grindžiamose paveldėjimu pagal tėvo liniją, – ką veikti su palikimu, kai nėra vyriškosios lyties palikuonio. Graikijoje atsirado epiklerato paprotys: moteris paveldėtoja privalėjo ištekėti už vyriausio vyro giminės (*genos*) atstovo; taip tėvo jai paliktas turtas atitekdavo tos pačios giminės vaikams; žemės valdos likdavo giminės nuosavybe. Epiklerė buvo ne paveldėtoja, o tik paveldėtojo gimdytoja. Šis paprotys padarydavo ją absoliučiai priklausomą nuo vyro malonės, nes ji būdavo automatiškai atiduodama vyro šeimos pirmagimiui, o šis dažniausiai būdavo nukaršęs senis.

Kadangi moters engimo priežastis – siekis pratęsti giminę ir išsaugoti nesuskaidytą paveldimąjį turtą, – vadinasi, ji tiek išvengia visiškos priklausomybės, kiek išvengia šeimos; jeigu privačią nuosavybę neigianti visuomenė atsisako ir šeimos, moters dalia tokioje visuomenėje kur kas lengvesnė. Sparta, kurioje vyravo bendruomeninė santvarka, – vienintelis graikų miestas, kur moteris buvo beveik lygi su vyru. Mergaitės būdavo auklėjamos taip pat kaip berniukai; žmonų neįkalindavo vyro namuose: šiam būdavo leidžiama tik trumpam apsilankyti pas ją naktį. Žmona priklausė vyrui taip menkai, kad kitas vyras, norėdamas pagerinti savo palikuonių paveldimas savybes, galėjo reikalauti lytinių santykių su ja. Išnykus paveldėjimo institutui, išnyko ir pati svetimavimo sąvoka. Kadangi visi vaikai buvo miesto nuosavybė, moterys nebevergavo nuolankiai vienam šeimininkui, arba, galima pasakyti atvirkščiai, neturintis nei asmeninio turto, nei ypatingų palikuonių pilietis jau nebuvo ir moters šeimininkas. Moterys vargo motinystės vargus, kaip vyrai – karo, tačiau, išskyrus šią pilietinę priedermę, jokia kita prievarta nevaržė jų laisvės.

Be minėtų laisvų moterų ir vergių, kurios būdavo giminės galvos nuosavybė, Graikijoje dar būta prostitučių. Pirmykštėse visuomenėse dar egzistavo svetingumo prostitucija (žmona būdavo perleidžiama svečiui), kurios priežastys, be abejonės, buvo mistinės, ir sakralinė prostitucija, kurios tikslas buvo išlaisvinti paslaptingas vaisingumo galias bendruomenės labui. Šių papročių taip pat buvo laikomasi Senovės Graikijoje ir Senovės Romoje. Herodotas teigia, kad V a. pr. Kr. visos Babilono moterys privalėjo vieną kartą gyvenime atsiduoti svetimam vyrui Militos šventykloje už monetą, kurią reikėdavo paaukoti šventyklos iždui; paskui jos grįždavo namo ir gyvendavo nekaltybėje. Religinę prostituciją ir mūsų dienomis praktikuoja Egipto „almėjos“ ir Indijos bajaderės, sudarančios visų gerbiamas muzikančių ir šokėjų kastas. Tačiau Egipte, Indijoje, Vakarų Azijoje sakralinė prostitucija dažniausiai pavirsdavo legalia prostitucija, dvasininkijai įžvelgus šioje prekyboje galimybę pralobti. Net hebrajai turėjo parsiduodančių prostitučių; Graikijoje, ypač jūrų pakrantėse, salose ir miestuose, kur lankydavosi daugiausia svetimšalių, būta šventyklų su „merginomis, svetingai sutinkančiomis kitataučius“, kaip jas vadino Pindaras. Jų uždirbti pinigai atitekdavo kulto reikmėms, t.y. šventikams ir netiesiogiai joms pačioms išlai-

kyti. Iš tikro Korinte bei kituose miestuose veidmainiškai buvo išnaudojami jūreivių ir keliautojų lytiniai poreikiai ir tai buvo ne kas kita kaip mokamos prostitucijos paslaugos. Solonui beliko prekybą kūnu paversti institutu. Jis nusipirko Azijoje vergių ir uždarė jas šalia Veneros šventyklos Atėnuose, netoli uosto įkurtuose dikterionuose. Jiems vadovauti skirdavo „pornotropus“ (jie būdavo atsakingi už finansinį tos įstaigos administravimą). Visos merginos gaudavo atlyginimą, o pelnas atitekdavo valstybei. Vėliau buvo atidarytos privačios smuklės su raudonu priapu vietoj iškabos. Netrukus, be vergių, į jas būdavo priimamos ir žemųjų sluoksnių graikės. Dikterionai, matyt, buvo tokie būtini, jog juos pripažino neliečiamomis prieglaudomis. Ir vis dėlto kurtizanės buvo paženklintos gėdos žyme, jos neturėjo jokių socialinių teisių, jų vaikai būdavo atleidžiami nuo priedermės būti savo motinų maitintojais; jos privalėjo dėvėti specialų gėlių puokštėmis papuoštą margo audinio drabužį ir dažytis plaukus šafranu. Be dikterionuose uždarytų moterų, būta ir laisvų kurtizanių, kurias galima suskirstyti į tris kategorijas: tai dikteriadės, atitinkančios mūsų dienų licencijuotas prostitutes, auletridės – šokėjos ir fleitininkės, – bei heteros – pusiau aukštuomenės moterys, dažniausiai atvykdavusios iš Korinto, oficialiai santykiaudavusios su žymiausiais Graikijos vyrais (šiais laikais jų vaidmuo tenka „aukštuomenės moterims“). Dikteriadės buvo išlaisvintos vergės arba žemųjų sluoksnių graikės; jos būdavo išnaudojamos sąvadautojų ir gyveno labai skurdžiai. Auletridėms dažnai padėdavo pralobti jų muzikinis talentas (garsiausia jų buvo Lamija, Egipto Ptolemėjaus, paskui jo nugalėtojo, Makedonijos karaliaus Demetrijaus Poliorketo, meilužė). O keletą heterų, kaip žinoma, lydėjo net meilužių šlovė. Laisvai disponuojančias savo kūnu ir savo turtu, protingas, išsilavinusias moteris vyrai, kuriuos žavėjo bendravimas su jomis, laikė asmenybėmis. Atsisakiusios šeimos, susiradusios vietą visuomenės paribiuose, jos išvengė ir priklausomybės vyrui, tad jam galėjo atrodyti esančios panašios į jį, beveik lygios su juo. Aspasija, Frinė, Laidė pademonstravo, kad išsilavinusi moteris yra pranašesnė už garbingą šeimos motiną.

Be šitų ryškių išimčių, graikų moterys buvo pasmerktos pusiau vergystei, jos net tuo piktintis negalėjo: tuo Aspasija, o dar aistringiau Sapfo, atvirai išsakė vos keletą protestų. Homero kūriniuose galima aptikti herojinės epochos, kai moterys turėjo šiokios tokios galios, re-

miniscencijų: kariai vis dėlto šiurkščiai sugrąžindavo jas į jų būstus. Tokią pačią panieką matome ir Hesiodo raštuose: „Tas, kas pasikliauja moterim, pasikliauja vagimi". Antikos moteris ryžtingai uždaroma ginaikėjoje. „Geriausia moteris ta, apie kurią vyrai mažiausiai kalba", – sakė Periklis. Platonas, siūlęs leisti matronų tarybai valdyti respubliką ir duoti merginoms išsilavinimą, – išimtis, už tai jį išjuokia Aristofanas; *Lisistratėje* vyras atrėžia žmonai, paklaususiai apie viešus reikalus: „Ne tavo bėda. Nutilk, nes gausi į kailį... Ausk savo audeklą!" Aristotelis, pritardamas daugumos nuomonei, teigia, kad moteris yra moteris dėl savo silpnumo, ji privalo gyventi uždaryta namuose ir būti priklausoma nuo vyro. „Vergas neturi jokios galimybės išsilaisvinti, moteris ją turi, tačiau menką ir neveiksmingą", – teigia jis. Anot Ksenofonto, žmona ir vyras visai svetimi vienas kitam žmonės: „Ar yra žmonių, su kuriais tu prasčiau sutari nei su savo žmona? – Labai nedaug..." *Ekonomikoje* iš moters tereikalaujama vieno – būti budria, apdairia, taupia, darbščia kaip bitė namų šeimininke, pavyzdinga ūkvede. Nepaisant kuklaus moters statuso, graikai buvo itin aršūs mizoginai. Jau VII a. pr. Kr. Archilochas rašo kandžias epigramas, nukreiptas prieš moteris; Simonido iš Amorgos raštuose skaitome: „Moterys yra didžiausias blogis iš visų, kuriuos sukūrė Dievas: nors kartais jos ir atrodo naudingos, kaipmat pavirsta gyvu rūpesčiu savo šeimininkams". O Hiponakso raštuose: „Tik dvi dienas gyvenime žmona teikia jums džiaugsmo: vestuvių dieną ir savo laidotuvių dieną". Daugiausia pagiežos išlieja jonėnai Mileto istorijose: tarp kitų, ypač garsus pasakojimas apie Efeso matroną. Tuo laikotarpiu moterims ypač dažnai būdavo priekaištaujama dėl jų tingumo, vaidingumo, išlaidumo, tai yra dėl to, kad jos neturėjo tų savybių, kurių iš jų būdavo reikalaujama. „Esama daugybės pabaisų žemėje ir jūroje, tačiau visų didžiausia – moteris", – rašo Menandras. „Moteris yra kankintoja, kuri niekada tavęs nepalieka." Kai moteris, įvedus kraičio institutą, įgijo šiokios tokios reikšmės, buvo pradėta skųstis dėl jos arogancijos. Tai viena dažniausių Aristofano ir ypač Menandro temų. „Aš vedžiau raganą su kraičiu. Aš paėmiau ją dėl jos laukų ir jos namų, bet šitai, o Apolone, – baisiausia iš blogybių!.." „Tebūnie prakeiktas tas, kuris sugalvojo santuoką, paskui antrą, trečią, ketvirtą, ir visi tie, kurie sekė tuo pavyzdžiu." „Jeigu jūs esate neturtingas ir vedate turtingą moterį, iš karto tampate ir vergas, ir skurdžius." Graikų

moteris buvo pernelyg suvaržyta, kad jai būtų galima priekaištauti dėl jos įpročių, ir ne jos kūnas buvo koneveikiamas. Vyrą labiausiai slėgė santuokos našta, namų vergovė. Tatai leidžia mums padaryti prielaidą, jog, nors ir suvaržyta, nors ir beveik beteisė, moteris, matyt, vaidino svarbų vaidmenį šeimoje ir turėjo šiokią tokią autonomiją; pasmerkta būti paklusni, ji galėjo ir nepaklusti, galėjo gniuždyti vyrą keldama scenas, ašarodama, plepėdama, įžeidinėdama; santuoka, kurios paskirtis buvo pavergti moterį, pančiojo ir vyrą. Ksantipės personažas – sankaupa visų Graikijos piliečio skundų dėl žmonos raganos ir dėl santuokinio gyvenimo nesėkmių.

*

Romėnų moterų istoriją lėmė šeimos ir valstybės konfliktas. Etruskai sukūrė matrilinijinę visuomenę ir, galimas daiktas, karalių laikais Romoje dar egzistavo egzogamija, susijusi su santvarka, kuri buvo pagrįsta motinine teise; lotynų karaliai nepaveldėdavo valdžios. Po Tarkvinijaus mirties įsigalėjus patriarchalinei teisei, tai yra atsiradus žemės nuosavybei, privačioms valdoms šeima tampa visuomenės ląstele. Moteris tampa visiškai priklausoma nuo palikimo, vadinasi, ir nuo šeimos. Įstatymai atima iš jos net tas garantijas, kurios buvo suteiktos graikų moterims; jos gyvenimas tampa beteisis ir vergiškas. Savaime suprantama, ji visiškai nušalinama nuo visuomenės reikalų, bet kokios „vyriškos pareigos“ jai griežtai draudžiamos, o asmeniniame gyvenime už ją sprendžia kiti. Tėvo palikimo dalis tiesiogiai iš jos neatimama, tačiau jai trukdoma ja naudotis: jai skiriamas globėjas, kuriam ji pavaldi. „Globa buvo įsteigta pačių globėjų naudai, – sako Gajus, – kad moteris, kurios turto paveldėtojais jie iš anksto skiriami, negalėtų išplėšti iš jų paveldimo turto ir testamentu perduoti jo kam nors kitam arba sumažinti jį eikvodama ar skolindama.“ Pirmasis moters globėjas yra jos tėvas, jei jo nėra, tas pareigas atlieka tėvo agnatai. Ištekėjusi moteris pereina į savo vyro rankas; būta trijų santuokos formų: *confarreatio* – sutuoktiniai aukoja Kapitolijaus Jupiteriui rupią duoną dalyvaujant vyriausiajam Jupiterio žyniui; *coemptio* – fiktyvus pardavimas, tai yra plebėjas tėvas perduoda iš „rankų į rankas“ savo dukterį sutuoktiniui; ir *usus* – vienerių bendro gyvenimo metų rezultatas. Visoms trims formoms buvo privaloma *manus* – sutuoktinis atstovavo tėvui arba globėjams agna-

tams; jo žmona tapdavo tarsi viena jo dukterų ir jis būdavo tikrasis jos ir jos turto valdytojas. Tačiau įsteigus Dvylikos lentelių įstatymą, kilo konfliktų, nes romėnė priklausė ir tėvo giminei, ir vyro giminei, ir tie konfliktai buvo jos įteisintos emancipacijos pradžia. Iš tikrųjų santuoka su *manus* apiplėšia globėjus agnatus. Tėvo giminaičių interesams apginti atsiranda santuoka *sine manu*; šiuo atveju moters turtas lieka globėjų valdžioje, vyras turi teisę tik į ją pačią. Ir net šita teise jis dalijasi su tėvo gimine, turinčia absoliučią valdžią dukteriai. Šeimyniniam tribunolui pavesta spręsti ginčus, galinčius supriešinti tėvą su vyru: toks institutas leido moteriai apskųsti tėvui vyrą, vyrą tėvui: ji nebuvo kurio nors vieno individo daiktas. Vis dėlto, nors šeima ir buvo nepaprastai stipri, kaip rodo pats tokio nuo viešųjų tribunolų nepriklausomo tribunolo buvimas, šeimos tėvas – jos galva – pirmiausia yra pilietis. Jo valdžia – neribota, jis be atodairos valdo žmoną ir vaikus, tačiau šie nėra jo nuosavybė; jis veikiau tvarko jų gyvenimą, atsižvelgdamas, kokią naudą jie atneš visuomenei: moteris, gimdanti vaikus ir atsakinga už namų ruošą, dažnai dirbanti ir žemės ūkio darbus, labai naudinga šaliai ir labai gerbiama. Čia pažymėtinas itin svarbus faktas, neišnykstantis per visą istoriją: abstrakčių teisių nepakanka konkrečiai moters padėčiai apibrėžti. Ta padėtis didžia dalim priklauso nuo vaidmens, kurį moteris vaidina ekonomikoje, ir dažnai abstrakti laisvė ir konkrečios galimybės prasilenkia. Teisiškai labiau pavergta nei graikė, romėnė praktiškai kur kas labiau integruota į visuomenę. Namuose jos vieta atriume – pastato centre (graikė buvo nutremta į paslaptingąją ginaikėją); ji vadovauja vergių darbui, vaikų auklėjimui ir dažnai jos įtaka vaikams reiškiasi iki jų brandaus amžiaus; ji dalijasi su vyru darbu ir rūpesčiais, jos vyro turtas laikomas ir jos nuosavybe; santuokos formulė „Ubi tu Gaïus, ibi ego Gaïa“ – ne tušti žodžiai; matrona vadinama *domina*; ji – namų šeimininkė, religinių apeigų partnerė, ne vergė, o vyro draugė; ryšys, jungiantis ją su vyru toks šventas, kad per penketą amžių neužfiksuota nė vienerių skyrybų. Ji nėra įkalinta savo kambariuose: ji valgo prie bendro stalo, dalyvauja šventėse, eina į teatrą; gatvėje vyrai duoda jai kelią, konsulai ir liktoriai praleidžia ją į priekį. Ji vaidina reikšmingą vaidmenį istorinėse legendose: visiems žinomos legendos apie sabines, Lukreciją; Koriolanas pakluso motinos ir žmonos maldavimams; teigiama, kad Lucinijaus įstatymą, įteisinusį romėnų

demokratijos triumfą, jam įkvėpė žmona; Kornelija išugdė brolių Grakchų sielas. „Visur vyrai valdo moteris, – sakė Katonas, – o mus, valdančius visus žmones, valdo mūsų žmonos."

Pamažu teisinė romėnės padėtis priderinama prie jos praktinių gyvenimo sąlygų. Patricijų oligarchijos laikais kiekvienas šeimos tėvas buvo nepriklausomas suverenas respublikoje; tačiau sustiprėjusi valstybė pradeda kovą prieš turtų sutelkimą vienose rankose, prieš galingų šeimų aroganciją. Šeimyninį tribunolą nustelbia viešieji teismai. O moteris įgyja vis didesnes teises. Iš pradžių keturios valdžios ribojo jos laisvę: ji, kaip asmuo, buvo priklausoma nuo tėvo ir vyro, jos turtas priklausė nuo globėjo ir nuo *manus*. Valstybė pasinaudoja tėvo ir vyro supriešinimu, kad apribotų jų teises: svetimavimo, skyrybų ir kitos bylos jau sprendžiamos valstybės tribunole. Sykiu *manus* ir globa panaikina viena kitą. Globėjo naudai *manus* jau buvo atskirta nuo santuokos; vėliau *manus* tampa priemone, kuria moterys pasinaudoja siekdamos atsikratyti globėjų: arba sudaroma fiktyvi santuoka, arba jos gauna iš tėvo ar valstybės paslaugius globėjus. Atsiradus imperijos įstatymams, globos institutas panaikinamas. Tuo pat metu moteris įgyja pozityvų savo nepriklausomybės garantą: tėvas įpareigotas skirti jai kraitį; šis neatitenka nei santuoką nutraukusiems agnatams, nei vyrui; žmona, staigiai nutraukusi santuoką, gali bet kada pareikalauti, kad kraitis būtų grąžintas, ir vyras tampa priklausomas nuo jos malonės. „Priimdamas kraitį, jis parduodavo savo valdžią", – sako Plautas. Žlugus respublikai, motina, kaip ir tėvas, įgijo teisę būti gerbiama vaikų; jai suteikiama teisė prižiūrėti savo palikuonis, jei vyras tampa globotiniu arba jei netinkamai elgiasi. Imperatoriaus Adriano laikais Senato aktu jai buvo suteikta teisė, – jei ji turėjo tris vaikus ir jei vienas jų mirdavo neturėdamas palikuonių, – paveldėti *ab intestato* iš kiekvieno. O Marko Aurelijaus valdymo metais romėnų šeimos evoliucija baigiasi: nuo 178 m. motinos turto paveldėtojai yra agnatus nurungę jos vaikai; nuo šiol šeima remiasi *conjuctio sanguinis,* ir motina susilygina teisėmis su tėvu; dukters paveldėjimo teisės tokios pat kaip ir jos brolių.

Tačiau romėnų teisės istorijoje matome tendenciją, prieštaraujančią tam, ką mes ką tik aprašėme: išlaisvinus moterį iš šeimos priklausomybės, valstybės valdžia pati imasi ją globoti; taip moteris tapo priklausoma nuo įvairių teisinių suvaržymų.

Iš tikro ji įgytų nerimą keliančią reikšmę, jeigu galėtų būti ir turtinga, ir nepriklausoma; tad bus padėta pastangų viena ranka atimti iš jos tai, kas buvo duota kita. Opijaus įstatymas, uždraudęs romėnėms prabangą, balsavimu buvo priimtas tuomet, kai Hanibalas grasino Romai: pavojui praėjus, moterys pareikalavo jį atšaukti; Katonas garsiojoje savo kalboje atkakliai ragino, kad jo būtų laikomasi ir toliau, tačiau matronos, susirinkusios viešoje aikštėje, jį nugalėjo. Vėliau, kai moralė ėmė smarkiai krikti, buvo pasiūlyta kitų įstatymų, kur kas griežtesnių, bet jiems nebuvo pritarta: jie tik paskatino sukčiavimą. Įsigalėjo tik Senate priimtas Velėjaus aktas, uždraudęs moteriai „tarpininkauti“[45], tuo būdu atimdamas iš jos beveik visas teises. Taigi kaip tik tuomet, kai moteris praktiškai buvo labiausiai emancipuota, paskelbiama, kad jos lytis – nepilnavertė, ir tai puikiausias vyriškosios lyties įteisinimo proceso, apie kurį aš jau kalbėjau, pavyzdys: kadangi jos, kaip dukters, žmonos, sesers, teisės jau neberibojamos, tai ji pažeminama kaip lyties atstovė; „lyties menkaprotiškumas, silpnumas“ tampa pretekstu patyčioms.

Tikra tiesa, kad matronos ne itin gerai naudojosi savo naująja laisve, tačiau sykiu joms buvo draudžiama pasitelkti ją pozityviai veiklai. Tų dviejų priešingų krypčių – individualistinės, atitraukiančios moterį nuo šeimos, ir valstybinės, žlugdančios ją kaip individą, – veikimo rezultatas: moters situacijoje taip ir nenusistovi pusiausvyra. Ji – paveldėtoja, ji turi vienodas teises, kaip ir tėvas, susilaukti vaikų pagarbos, ji gali palikti testamentu savo turtą, kai turi kraitį, ji išvengia santuokinės prievartos, ji gali išsiskirti ir vėl ištekėti, jei tik panorės, tačiau ji emancipuojasi tik negatyviai, nes jai nepasiūloma nieko konkretaus, kur ji galėtų pritaikyti savo jėgas. Ekonominė nepriklausomybė lieka abstrakti, nes ji nesuteikia jokių politinių galimybių. Todėl negalėdamos *veikti*, romėnės *manifestuoja*: jos triukšmingai blaškosi po miestą, apsupa tribunolus, rengia sąmokslus, diktuoja potvarkius, kursto pilietinius karus; subūrusios eitynes, kad parsigabentų Dievo Motinos statulą, neša ją palei Tibrą; šitaip jos perkelia į Romą Rytų dievybes; 114 m. kyla vestalių skandalas ir jų organizacija panaikinama. Kai yranti šeima privačias senųjų laikų vertybes daro beprasmiškas ir pasenusias, mote-

[45] Tai yra sudaryti su kitu žmogum sutartis.

riai nebelieka galimybės pasirinkti moralę, nes viešasis gyvenimas ir jo vertybės jai liko neprieinamos. Jos turi rinktis vieną iš dviejų sprendimų: arba atkakliai gerbti protėvių vertybes, arba nepripažinti jokių. Pirmojo amžiaus pabaigoje–antrojo pradžioje būta daug moterų, tapusių savo sutuoktinių draugėmis ir sąjungininkėmis, kaip tatai buvo respublikos laikais: Plotina dalijasi šlove ir atsakomybe su Trajanu; Sabina taip išgarsėja gerais savo darbais, kad dar gyva būdama sudievinama statulose; Tiberijaus valdymo laikais Sekstija atsisako pergyventi Emilijų Skaurą, o Paskėja – Pomponijų Labėjų; Paulina persipjauna venas kartu su Seneka; Plinijus jaunesnysis išgarsino Arijos *Poete, non dolet*; Marcialas žavisi Klaudija Rufina, Virginija ir Sulpicija kaip nepriekaištingomis žmonomis ir pasiaukojančiomis motinomis. Tačiau nemaža moterų išsižada motinystės, jų vis daugiau skiriasi. Įstatymai ir toliau draudžia svetimauti, tad kai kurios matronos tampa prostitutėmis, kad nebūtų varžomas jų polinkis ištvirkauti[46]. Ligi tol lotynų literatūroje visuomet būdavo pagarbiai atsiliepiama apie moterį: dabar satyrikai duoda sau valią plakti jas. Beje, jie puola ne apskritai moterį, o savo amžininkę. Juvenalis priekaištauja joms dėl jų gašlumo, pomėgio apsiryti, jis peikia jas už siekimą imtis vyriškų darbų: jos domisi politika, pasineria į teisines bylas, diskutuoja su gramatikais ir retorikais, aistringai mėgsta medžioklę, vežimų lenktynes, fechtavimąsi, imtynes. Jos labiau nei vyrai pamėgsta pramogas, jos turi daugiau ydų; kad galėtų siekti aukštesnių tikslų, joms trūksta išsilavinimo; beje, joms ir nesiūlomas joks tikslas; veikla tebelieka joms uždrausta. Senosios respublikos romėnė turėjo vietą žemėje, tačiau buvo prie jos prirakinta, nes neturėjo abstrakčių teisių ir buvo ekonomiškai priklausoma; dekadanso laikų romėnė – tariamai emancipuotos moters tipas, ji turi tik tariamąją laisvę pasaulyje, kur vyrai faktiškai lieka vieninteliai šeimininkai; ji „beprasmiškai“ laisva.

[46] Kaip ir Graikija, Roma oficialiai toleruoja prostituciją. Būta dviejų kurtizanių klasių: vienos gyveno uždarytos viešnamiuose, kitos, „geros prostitutės“, laisvai vertėsi savo amatu; jos neturėjo teisės vilkėti matronoms skirtų drabužių; jos darė tam tikrą įtaką madai, papročiams ir menui, tačiau niekad nebuvo pasiekusios tokios aukštos padėties kaip Atėnų heteros.

IV

Moters dalios evoliucija nebuvo nepertraukiamas procesas. Prasidėjus didžiosioms invazijoms, iškilo grėsmė visai civilizacijai. Pati romėnų teisė patyrė naujos ideologijos – krikščionybės – poveikį, o vėlesniais amžiais barbarai pergalingai įteisina savo įstatymus. Ekonominė, socialinė ir politinė situacija iš esmės keičiasi: netiesiogiai tai atsiliepia ir moters padėčiai.

Krikščioniškoji ideologija nemažai prisidėjo prie to, kad moteris būtų engiama. Žinoma, Evangelijoje esama gailestingumo dvelksmo, paglostančio tiek moteris, tiek raupsuotuosius; prie naujojo įstatymo aistringiausiai prisiriša varguoliai, vergai ir moterys. Ankstyvosios krikščionybės laikais Bažnyčios jungui paklusdavusios moterys būdavo palyginti gerbiamos; kaip kankinės jos liudydavo kartu su vyrais, tačiau bažnytinėse apeigose dalyvaudavo tiktai kaip antraeiliai asmenys; „diakonėms" buvo leidžiama vykdyti tik pasaulietiškus darbus: slaugyti ligonius, šelpti elgetas. Santuoka buvo laikoma abipusės ištikimybės reikalinga institucija, tad akivaizdu, kad žmona privalėjo besąlygiškai paklusti vyrui: per šv. Paulių įsitvirtina nuožmi antifeministiška žydų tradicija. Šv. Paulius reikalauja iš moterų kuklumo ir santūrumo; Senuoju ir Naujuoju testamentu jis pagrindžia žmonos pavaldumo vyrui principą. „Ne vyras atsirado iš moters, o moteris iš vyro, ir ne vyras buvo sukurtas moteriai, o moteris vyrui." Kitur: „Kaip kad Bažnyčia yra pavaldi Kristui, taip žmonos privalo visame kame būti pavaldžios vyrui". Religijoje, kuri prakeikia kūną, moteris tampa visų baisiausia šėtono pagunda. Tertulianas rašo: „Moterie, Tu esi šėtono vartai. Tu įtikinai tą, kurio šėtonas nedrįso pulti iš priekio. Dievo sūnus turėjo mirti dėl tavo kaltės, tau privalu amžiais vilkėti gedulą ir dėvėti skarmalus". Šv. Amb-

raziejus: „Ieva privertė Adomą nusidėti, o ne Adomas Ievą. Teisinga, kad moters valdovu tampa tas, kurį ji privertė nusidėti". Ir šv. Chrizostomas: „Tarp visų laukinių gyvulių nėra nieko, kenksmingesnio už moterį". Kai IV a. susikuria kanonų teisė, į santuoką imama žiūrėti kaip į nuolaidą žmogiškosioms silpnybėms, ji nesuderinama su krikščioniškuoju tobulumu. „Imkim į rankas kirvį ir su šaknimis iškirskim nevaisingą santuokos medį", – rašo šv. Jeronimas. Nuo Grigaliaus VI laikų, kai dvasininkams buvo uždėtas celibatas, dar griežčiau pabrėžiama, kokia pavojinga yra moteris: visi Bažnyčios tėvai skelbia, kokia ji atgrasi. Šv. Tomas bus ištikimas šiai tradicijai, kada paskelbs, jog moteris tėra „atsitiktinė", luoša būtybė, savotiškas nenusisekęs vyras. „Vyras yra moters galva, kaip kad Kristus – žmogaus galva", – rašo jis. „Moteriai lemta visada gyventi vyro įtakoje ir negauti iš savo valdovo jokios valdžios." Be to, kanonų teisė nepripažįsta jokios kitos santuokinės tvarkos, išskyrus kraitinę, kuri daro moterį neveiksnią ir bejėgę. Jai ne tik draudžiama eiti vyro pareigas, jai netgi draudžiama duoti parodymus teisme, o jos liudijimas neturi juridinės galios. Imperatoriai ne itin griežtai paklūsta Bažnyčios tėvų įtakai; Justiniano įstatymai gerbia moterį kaip žmoną ir kaip motiną, bet apriboja ją šitomis priedermėmis; jos neveiksnumą nulėmė ne lytis, o jos padėtis šeimoje. Skyrybos draudžiamos, ir reikalaujama, kad būtų viešai tuokiamasi. Motina turi tokią pat valdžią vaikams kaip ir tėvas, ji turi vienodas teises į jų palikimą; jeigu jos vyras miršta, ji tampa teisėta vaikų globėja. Velėjaus aktas modifikuojamas: nuo šiol ji gali sudaryti sutartį trečiosios šalies naudai, tačiau negali sudarinėti sutarčių savo vyro vardu; jos kraitis tampa nedalomas, jis – vaikų paveldimas turtas ir jai draudžiama juo disponuoti.

Barbarų užimtose teritorijose šie įstatymai galioja greta germaniškų tradicijų. Germanų papročiai buvo savotiški. Vadą jie pripažino tik per karą; taikiu metu šeima tapdavo autonomiška bendruomene; rodos, ji užėmė tarpinę padėtį tarp matrilinijiniais ryšiais grindžiamo klano ir patriarchalinės *gens*; motinos brolis turėjo tokią pat valdžią kaip ir tėvas ir abudu turėjo tokią pat valdžią dukterėčiai ir dukrai bei jos vyrui. Visuomenėje, kur visų galių šaltinis buvo brutali jėga, moteris faktiškai buvo visiškai bejėgė, tačiau jai buvo pripažįstamos teisės, kurias jai garantavo šeimyninės valdžios, nuo kurios ji priklausė, dualiz-

mas. Nors ir pavergta, ji vis dėlto buvo gerbiama; vyras ją nusipirkdavo, tačiau to pirkinio kaina buvo vyro palikimas – jos nuosavybė; be to, tėvas skirdavo jai kraitį; ji gaudavo tėvo palikimo dalį ir, jeigu tėvai būdavo nužudomi, – dalį išpirkos, kurią sumokėdavo žudikas. Šeima buvo monogaminė, svetimavimas buvo griežtai baudžiamas, o santuoka gerbiama. Moteris visada buvo globotinė, tačiau artimai susijusi su savo vyru. „Taikoje, kare jinai dalijasi su juo bendra dalia, su juo jinai gyvena, su juo miršta“, – rašo Tacitas. Ji padėdavo mūšiuose, atnešdama kariams maisto ir padrąsindama juos savo buvimu. Kai likdavo našlė, dalis velionio vyro valdžios pereidavo jai. Jos neveiksnumas, kurį lėmė fizinis silpnumas, nebuvo laikomas moraliniu nepilnavertiškumu. Moterys būdavo šventikės, pranašautojos, o tai leidžia daryti prielaidą, kad jos buvo labiau išsilavinusios negu vyrai. Tarp daiktų, teisėtai atitekdavusių moterims kaip palikimas, vėliau atsirado juvelyrinių dirbinių ir knygų.

Būtent tokių tradicijų buvo laikomasi viduramžiais. Moteris visiškai priklauso nuo tėvo ir nuo vyro: karaliaus Chlodvigo laikais *mundium* našta slegia ją visą gyvenimą. Frankai vis dėlto atsisakė germanų skaistybės: Merovingų ir Karolingų laikais įsivyrauja poligamija; moteris ištekinama be jos sutikimo, vyras jos išsižada kada užsigeidęs, jis turi teisę į jos gyvenimą ir mirtį, jis elgiasi su ja kaip su tarnaite. Įstatymai ją gina, bet tik kaip vyro nuosavybę ir kaip jo vaikų motiną. Pavadinti ją „prostitute“ neturint įrodymų – įžeidimas, už kurį sumokama penkiolika kartų brangiau nei už bet kurį vyro įžeidimą; ištekėjusios moters pagrobimas prilyginamas laisvo vyro nužudymui; už ištekėjusios moters rankos ar alkūnės paspaudimą mokama nuo penkiolikos iki trisdešimt penkių su bauda; abortas draudžiamas, už jį mokama šimto su bauda; nėščios moters nužudymas baudžiamas keturissyk brangiau nei laisvo vyro nužudymas; moteris, įrodžiusi, kad yra vaisinga, kainuoja triskart brangiau už laisvą vyrą, tačiau ji tampa beverte, kai nebegali būti motina; jei išteka už vergo, įstatymas jos nebegina, ir jos tėvai turi teisę ją nužudyti. Kaip asmenybė, ji neturi jokių teisių. Vis dėlto, valstybei įsigalėjus, prasideda evoliucija, kurią jau matėme Romos imperijoje: neveiksnių individų – vaikų ir moterų – globa liaujasi buvusi šeimos teise ir tampa visuomenės priederme. Nuo Karolio Didžiojo laikų moterį slėgęs *mundium* atitenka karaliui; iš pradžių jis įsikiša tik

tuomet, kai moteris netenka savo įprastinių globėjų; vėliau jis pamažu pasiglemžia šeimos valdžią, bet šis pasikeitimas neemancipuoja frankų moters. Globėjui *mundium* užkrauna atsakomybę: jo pareiga – ginti savo globotinę, o jai šita globa reiškia ankstesnę vergystę.

Kai išsivadavus iš Ankstyvųjų viduramžių konvulsijų susikuria feodalizmas, moters padėtis atrodo esanti labai nestabili. Feodalinei teisei būdinga tai, kad imamos painioti suverenumo ir nuosavybės, viešosios ir asmeninės teisės. Tuo paaiškinama, kad moteris toje santvarkoje pakaitom čia pažeminama, čia paaukštinama. Iš pradžių ji neturi jokių asmeninių teisių, nes negali dalyvauti politikoje. Ir iš tikrųjų iki XI amžiaus tvarka remiasi tik jėga, nuosavybė – ginklo galia. Feodas, anot teisininkų, tai „karinės prievolės pagalba išlaikoma žemė"; moteris nesugebėtų išlaikyti feodalinių valdų, nes ji negali jų apginti. Jos padėtis pasikeičia, kai feodai tampa paveldimi; germanų teisėje matėme motininės teisės liekanų: kai nebūdavo vyriškosios giminės paveldėtojų, turtą galėjo paveldėti dukra. Iš to galima padaryti išvadą, kad apie XI amžių feodalizmas irgi pripažįsta moteriškosios linijos paveldėjimo galimumą. Tačiau iš vasalų tebereikalaujama atlikti karo prievolę, o moters dalia nepagerėjo po to, kai ji tapo paveldėtoja; jai reikia vyro globėjo; tą vaidmenį vaidina jos sutuoktinis: būtent jis gauna investitūrą, jis valdo feodą, jis naudojasi uzufruktu. Kaip ir graikų epiklerė, viduramžių moteris yra tik įrankis, kuriuo pasinaudojus valdos perduodamos į kitas rankas, ji nėra turto savininkė; ji jokiu būdu nėra emancipuota; ji savotiškai tampa to feodo, nekilnojamojo turto dalimi. Žemės valdos – jau nebe šeimos daiktas kaip romėnų *gens* laikais: jos – siuzereno nuosavybė, moteris irgi priklauso siuzerenui. Siuzerenas parenka jai vyrą; jei ji turi vaikų, jie veikiau priklauso siuzerenui, o ne jos vyrui: jie taps vasalais, kurie gins siuzereno turtą. Taigi ji yra valdų ir tų valdų šeimininko vergė per jai įpiršto vyro „protekciją"; nedaug būta epochų, kai jos dalia buvo sunkesnė. Jeigu ji paveldėtoja, vadinasi, ji – žemė ir pilis: pretendentai pešasi dėl šitos aukos ir, vos sulaukusią dvylikos, o gal ir dar mažiau metų turinčią merginą tėvas arba senjoras padovanoja kokiam nors baronui. Didinti santuokų skaičių vyrui reiškia plėsti savo valdas, tad jis anuliuoja santuokas vieną po kitos, o Bažnyčia veidmainiškai su tuo sutinka ta dingstim, kad santuokos draudžiamos tarp giminių iki septinto laipsnio, o giminystė apibrė-

žiama tiek dvasiniais (pavyzdžiui: krikštatėvis–krikštamotė), tiek kraujo ryšiais. XI amžiuje daugybės moterų santuoka būdavo anuliuojama keturis ar net penkis kartus. Likusi našle, moteris iškart turi priimti naują šeimininką. Iš *Herojinių poemų* (*Chansons de geste*) matome, kaip Karolis Didysis urmu ištekina visas savo Ispanijoje žuvusių baronų našles; herojinėje poemoje *Girard de Vienne* Burgundijos kunigaikštienė pati ateina pas karalių prašyti naujo sutuoktinio: „Mano vyras pasimirė, o kokia nauda iš gedulo?.. Suraskit man galingą vyrą, man labai jo reikia žemėms apginti“. Daugybė epopėjų rodo, kaip tironiškai karalius arba siuzerenas naudodavosi merginomis ir našlėmis. Iš jų taip pat sužinome, kad vyras su dovanota žmona elgdavosi itin nepagarbiai: ją niekindavo, daužydavo per veidą, tampydavo už plaukų, mušdavo; Beaumanoiras savo teisiniame traktate *Bovezi papročiai (Coutumes de Beauvaisis)* tereikalauja, kad vyras „protingai nubaustų“ savo žmoną. Kariūnai jaučia moteriai tik panieką. Riteris nesidomi moterimis: jo arklys atrodo jam kur kas vertingesnis. Herojinėse poemose tik merginos meilinasi jauniems vyriškiams; kai jos išteka, iš jų reikalaujama vienpusiškos ištikimybės; vyras neįsileidžia jų į savo gyvenimą. „Tebūnie prakeiktas riteris, kuris prieš turnyrą eina klausti damos patarimo.“ O Renaud'as de Montaubanas rašo: „Grįžkite į savo ištapytus ir paauksuotus kambarius, likite šešėlyje, gerkite, valgykite, siuvinėkite, dažykite šilką, tik nesikiškite į mūsų reikalus. Mūsų reikalas – kautis su kalaviju rankoje. Tylos!“ Kartais moteris dalyvauja atšiauriame vyrų gyvenime. Jaunystėje ji lavina savo kūną: jodinėja, medžioja su sakalais; ji negauna beveik jokio išsilavinimo, iš jos nereikalaujama kuklumo: ji priima pilies svečius, rūpinasi jų mityba, prižiūri maudynes, ji juos „glostinėja, kad jie greičiau užmigtų“; moteriai kartais tenka vytis laukinį žvėrį, leistis į ilgas, sunkias keliones po šventas vietas; kai vyras išvykęs, ji gina senjoriją. Žavimasi pilėnėmis, vadinamosiomis *virago*, nes jos elgiasi visiškai taip kaip vyrai: jos godžiai siekia pasipelnyti, jos klastingos, žiaurios, jos engia savo vasalus. Ne viena jų išliko istorinėse legendose: pilėnė Aubie, pastatydinusi už visus pilies donžonus aukštesnį bokštą, iškart nukirsdino galvą architektui, norėdama išsaugoti jo paslaptį; ji išvarė vyrą iš savo valdų: šis paslapčia sugrįžo ir ją užmušė. Mabille, Rogero de Montgomerrio žmona, smaginosi versdama elgetauti senjorijos kilminguosius: šie atsikeršijo nukirsdinę jai galvą. Ju-

lienne, nesantuokinė Anglijos karaliaus Henriko I duktė, gynė nuo Breteuilio pilį ir įpainiojo jį į žabangus, už tai jis ją žiauriai nubaudė. Tačiau tokie faktai – išskirtiniai. Paprastai pilėnės dienos prabėga verpiant, meldžiantis, laukiant vyro ir nuobodžiaujant.

Buvo manoma, kad kurtuazinė meilė, gimusi XII a. Viduržemio jūros pakrantėse, palengvino moters dalią. Jos kilmė buvo aiškinama įvairiai: anot vienų, „kurtuazinė meilė" atsiranda iš siuzerenės santykių su jos jaunais vasalais; kiti ją sieja su katarų erezijomis ir su Mergelės Marijos kultu; dar kiti kildina pasaulietinę meilę iš Dievo meilės. Nėra tikra, kad šitie meilės kursai egzistavo. Neabejotina tik tai, kad nuodėmingosios Ievos akivaizdoje Bažnyčia vertė garbinti Išganytojo Motiną: jos kultas buvo toks paplitęs, jog galima sakyti, kad XIII amžiuje Dievas tapo moterimi; taigi moters mistika išsirutulioja religinėje plotmėje. Kita vertus, pilies gyvenimo laisvalaikis kilmingoms damoms suteikia galimybę išpuoselėti dvaruose prabangų pašnekesio, mandagaus elgesio, poezijos meną. Tokios išsilavinusios moterys, kaip Béatrice de Valentinois, Alienora Akvitanietė ir jos duktė Marie de France, Blanša Navarietė ir daugelis kitų, pritraukia ir priglaudžia poetus; iš pradžių Prancūzijos pietuose, paskui šiaurėje suklesti kultūra, moteris įgyja prestižą. Kurtuazinė meilė dažnai būdavo aprašoma kaip platoniška; Chrestienas de Troyes, matyt, norėdamas įsiteikti savo globėjai, išgina iš savo romanų svetimavimą; jis aprašo tik vieną nuodėmingą meilę – Lanceloto ir Guenièvre, tačiau iš tikro, kadangi feodalas sutuoktinis buvo globėjas ir tironas, moteris ieškojo meilužio už šeimos ribų; kurtuazinė meilė buvo kompensacija už oficialių papročių barbariškumą. „Meilė šiuolaikine šio žodžio reikšme atsiranda antikoje tik už oficialios visuomenės ribų, – pastebi Engelsas. – Riba, ties kuria antikos seksualinės meilės tendencijos sustojo, yra viduramžių meilės išeities taškas: tai – svetimavimas." Ir iš tikrųjų būtent šia forma meilė reikšis tol, kol galios santuokos institutas.

Tiesą pasakius, nors kurtuaziniai santykiai ir sušvelnina moters dalią, tačiau iš esmės jie jos nepakeičia. Ne ideologijos – religija ar poezija – nulemia tai, kad moteris būtų išlaisvinta; feodalizmo pabaigoje ji pasiekia šiokių tokių laimėjimų dėl visai kitų priežasčių. Įsigalėjus karališkosios valdžios viršenybei, siuzerenas praranda didžiąją dalį savo teisių, taigi iš jo ilgainiui atimama teisė lemti savo vasalių santuokas;

sykiu feodalas globėjas praranda teisę naudotis savo globotinių turtu; privilegijos, susijusios su globa, panaikinamos, o kai karinė tarnyba pakeičiama pinigine duokle, išnyksta ir pati globa; moteris negalėjo tarnauti kariuomenėje, tačiau ji lygiai kaip ir vyras galėjo sumokėti piniginę duoklę; feodas tampa paprasčiausia tėvonija ir nebelieka pagrindo nevienodai traktuoti abi lytis. Vokietijoje, Šveicarijoje, Italijoje moterys lieka pasmerktos amžinai globai, tačiau Prancūzija pripažįsta, kad, anot Beaumanoiro, „mergina ir vyras turi vienodą vertę". Germaniškoji tradicija skyrė moteriai globėju jos gynėją: kai jai nebereikia gynėjo, ji apsieina ir be globėjo; kaip savo lyties atstovė, ji nėra neveiksni. Netekėjusi ar našlė, ji turi visas vyro teises; nuosavybė suteikia jai suverenumą: turėdama feodą, ji valdo jį, o tai reiškia, kai ji sprendžia teisinius klausimus, pasirašo sutartis, leidžia įstatymus. Ji netgi vaidina karinį vaidmenį, vadovauja kariuomenei, dalyvauja mūšiuose; moterų kariūnių būta jau prieš Jeanne d'Arc; nors Orleano mergelė ir kelia nuostabą, ji vis dėlto nešokiruoja.

Moters nepriklausomybei priešinasi daugybė veiksnių, todėl sunku juos įveikti visus sykiu: fizinis silpnumas nebevaidina jokio vaidmens, tačiau priklausoma moteris visuomenei naudinga tuomet, kai ji išteka. Taigi santuokos autoritetas išlieka ir išnykus feodalizmui. Matome įsigalint paradoksą, gyvą iki mūsų dienų: į visuomenę labiausiai integruota ta moteris, kuri turi mažiausiai privilegijų. Civiliniame feodalizme santuoka išlieka tokia pat kaip ir karinio feodalizmo laikais: vyras lieka žmonos globėjas. Kai susiformuoja buržuazija, ji laikosi tų pačių įstatymų. Papročių teisėje, kaip ir feodalinėje teisėje, emancipacija egzistuoja tik už santuokos ribų; mergina ir našlė turi tokias pačias galimybes kaip ir vyras, tačiau ištekėjusi moteris patiria vyro priežiūrą ir *mainbournie*; jis gali ją mušti, jis kontroliuoja jos elgesį, jos ryšius, jos korespondenciją, jis disponuoja jos turtu ir ne pagal sutartį, o tik todėl, kad ji – jo žmona. „Vos įteisinus santuoką, – sako Beaumanoiras, – iškart vieno ir kito turtas tampa bendras ir jam skiriama *mainbournie*", nes paveldimo turto interesai įpareigoja aristokratus ir buržua, kad jį valdytų vienas šeimininkas. Žmona tampa priklausoma nuo vyro ne todėl, kad ji laikoma iš esmės neveiksnia: kai niekas tam neprieštarauja, moteriai suteikiamos visos teisės veikti. Nuo feodalizmo laikų iki mūsų dienų ištekėjusi moteris yra sąmoningai aukojama privačiai nuo-

savybei. Svarbu pažymėti, kad juo didesnis jos vyro turtas, juo ši vergovė griežtesnė: būtent valdančiųjų klasių moters priklausomybė visuomet buvo konkrečiausia; dar ir šiandien turtingi žemvaldžiai yra išsaugoję patriarchalinę šeimą; juo labiau vyras jaučiasi galingas socialiai ir ekonomiškai, juo daugiau jis naudojasi *pater familias* valdžia. Priešingai, abiejų skurdas daro vedybinius ryšius abipusius. Moterį išlaisvino ne feodalizmas ir ne Bažnyčia. Perėjimas nuo patriarchalinės šeimos prie tikrai santuokinės šeimos veikiau įvyksta baudžiavos laikais. Baudžiauninkas ir jo žmona neturėjo nieko, jie tik bendrai naudojosi savo namais, baldais, rykais: vyras neturėjo jokio pagrindo stengtis tapti beturtės moters šeimininku; priešingai, juos jungiantis darbas ir interesai padarė moterį vyro drauge. Panaikinus baudžiavą, išliko skurdas; būtent nedidelėse kaimo bendruomenėse ir tarp amatininkų regime sutuoktinių lygybę: moteris čia nei daiktas, nei tarnaitė – tokią prabangą gali sau leisti tik turtingas vyras; skurdžius patiria ryšio, kuris jį sieja su jo kita puse, abipusiškumą; laisvai dirbdama moteris įgyja konkrečią autonomiją, nes ji vėl ima vaidinti ekonominį ir socialinį vaidmenį. Viduramžių farsai ir fablio atspindi amatininkų, smulkių pirklių, valstiečių visuomenę, kur vyras turi vienintelį privalumą – jis gali mušti savo žmoną. Tačiau ji priešinasi jėgai gudrumu, ir sutuoktiniai tampa lygūs. Tuo tarpu turtinga moteris už dyką buvimą sumoka savo nepriklausomybe.

Viduramžiais moteris dar turėjo šiokių tokių privilegijų: kaime ji dalyvaudavo gyventojų susirinkimuose, kai būdavo renkami atstovai į Generalinius luomus; vyras savo nuožiūra galėjo disponuoti tik baldais: dalijant nekilnojamąjį turtą, buvo būtinas žmonos sutikimas. Tik XVI amžiuje kodifikuojami įstatymai, kurių bus laikomasi ir per visą Senąjį režimą. Tuo metu feodaliniai papročiai jau visiškai išnykę, ir niekas negina moterų nuo pretenzijų vyrų, norinčių įkalinti jas namuose. Čia jaučiama moterį niekinančios romėnų teisės įtaka. Kaip ir romėnų laikais, tas kodeksas atsirado ne dėl aistringų pamfletų apie moteriškosios lyties atstovių kvailumą ir silpnumą, tačiau jie buvo traktuojami kaip pateisinantys tą kodeksą. Būtent jam įsigaliojus, vyrai jaučia turį pagrindo elgtis taip, kaip jiems patogu. „Tarp netikusių moters savybių, – skaitome anoniminiame veikale *Sodininko sapnas* (*Songe du vergier*), – manau *turįs teisę* išskirti devynias: pirmiausia, moteris sau ken-

kia pačia savo prigimtimi... Antra, moterys iš prigimties labai šykščios... Trečia, jų norai būna labai ūmūs... Ketvirta, moterys savo pačių valia yra netikusios... Penkta, jos yra suktos... Ir dar, moterys garsėja kaip nepatikimos, tad pagal civilinę teisę moteris negali liudyti surašant testamentą... Ir dar, moteris visuomet daro atvirkščiai, nei iš jos reikalaujama... Ir dar, moterys linkusios teisintis ir pasakoti apie savo pačių peiktinus poelgius ir gėdą. Ir dar, jos yra suktos ir gudrios. Monsinjoras šventasis Augustinas sakė, kad „moteris nėra nei tvirtas, nei patvarus padaras"; ji baisiai nekenčia nenuovokaus vyro, ji pertekusi pykčio, dėl jos keliamos visos teisminės bylos, kyla ginčai, ji atveria kelią visoms nuodėmėms ir nusikaltimams. Tuo laikotarpiu apstu tokių tekstų. Šis įdomus tuo, kad kiekvienas kaltinimas pareiškiamas kokiam nors to kodekso skirsniui, nukreiptam prieš moteris ir jų žemesnę padėtį, pateisinti. Savaime suprantama, joms draudžiamos bet kokios „vyriškos pareigos"; vėl įsigalioja Velėjaus aktas, atimantis iš jų bet kokias civilines teises; gauti tėvo palikimą pirmiausia galėjo vyriausias sūnus, netekėjusi duktė lieka tėvo globoje; jei jam nepavyksta dukros ištekinti, dažniausiai jis uždaro ją į vienuolyną. Jei ji neištekėjusi susilaukia kūdikio, jai tiktai leidžiama, nustačius tėvystę, pareikalauti iš tėvo padengti gimdymo ir vaiko maitinimo išlaidas; ištekėjusi ji paklūsta vyrui: jis nusprendžia, kur jie gyvens, jis vadovauja šeimos gyvenimui, jis išsižada žmonos, jeigu ji svetimauja, jis uždaro ją į vienuolyną arba kiek vėliau gauna karaliaus antspauduotą laišką, leidžiantį įkalinti ją Bastilijoje; joks aktas negalioja, kol jis nepadaro jį teisnų; visa, ką moteris atsineša į bendruomenę, prilygsta kraičiui romėniškąja šio žodžio prasme, tačiau, kai santuoka neišardoma, reikia, kad vyras mirtų, – tik tada moteris vėl gali disponuoti turtu; todėl ir atsirado priežodis: „*Uxor non est proprie socia sed speratur fore*"[47]. Kadangi ji nevaldo turto, nors ir išsaugo į jį savo teises, tai nesijaučia esanti už jį atsakinga; jis nesuteikia jokių stimulų jos veiklai: ji negali konkrečiai užvaldyti pasaulio. Net jos vaikai, kaip ir *Eumenidžių* epochoje, priklauso veikiau tėvui nei jai: ji „atiduoda" juos savo sutuoktiniui, jo valdžia yra nepalyginti didesnė už josios, jis yra tikrasis savo palikuonių šeimininkas; tuo argumentu vėliau pasinaudos netgi Napoleonas,

[47] Žmona nėra savo nuosavybės sąvininkė, bet tikimasi ją tokią būsiant (*lot.*).

pareiškęs, jog lygiai kaip kriaušės medis priklauso kriaušių savininkui, taip ir moteris yra vyro, kuriam ji gimdo vaikus, nuosavybė. Toks yra prancūzės moters statusas per visą Senąjį režimą. Jurisprudencija ilgainiui nepaisys Velėjaus akto, tačiau reikės palaukti Napoleono kodekso, kad jis išnyktų visiškai. Už žmonos skolas ir už jos elgesį atsako vyras ir tiktai jam ji privalo pateikti sąskaitas; ji neturi beveik jokio tiesioginio ryšio su viešąja valdžia, ji negali turėti reikalų ne su savo šeimos nariais. Darbe ir motinystės periodu ji labiau primena tarnaitę nei dalininkę: jos sukuriami daiktai, vertybės, vaikai yra ne jos, o šeimos turtas, vadinasi, vyro, kuris yra šeimos galva. Kitose šalyse ji nėra laisvesnė, kai kuriose, priešingai, išliko globos institutas; visose šalyse ištekėjusios moters galimybės yra niekingos, o papročiai – rūstūs. Visi Europos kodeksai buvo sukurti remiantis kanonų, romėnų ir germanų įstatymais, visi jie buvo moteriai nepalankūs; visose šalyse buvo privati nuosavybė ir šeima, tad jos šiems institutams paklusdavo.

Visose minėtose šalyse vienas iš „garbingos moters" įkalinimo šeimoje padarinių yra prostitucijos egzistavimas. Veidmainiškai laikomos visuomenės paribiuose, prostitutės atlieka joje vieną svarbiausių vaidmenų. Krikščionybė gniuždo jas savo panieka, tačiau priima kaip neišvengiamą blogį. „Pašalinkite prostitutes, – sako šv. Augustinas, – ir sujauksite visuomenę, ji ims ištvirkauti." O vėliau šv. Tomas – ar bent jau teologas, kuris pasirašė jo vardu *De regimine principium* IV knygą, pareiškia: „Atplėškite viešnamių moteris nuo visuomenės ir joje ims klestėti pasileidimas ir įsiviešpataus netvarka. Prostitutės mieste – tas pats, kas kloaka rūmuose: pašalinkite kloaką, ir rūmai taps purvina, užkrėsta vieta". Ankstyvaisiais viduramžiais papročiai buvo tokie palaidi, kad tų smagumo dukterų beveik nereikėjo, tačiau susikūrus buržuazinei šeimai ir įsigalėjus monogamijai, vyrui teko eiti iš namų ieškoti pasismaginimų.

Bergždžiai Karolio Didžiojo kapituliarijos kategoriškai draudė prostituciją, bergždžiai Liudvikas Šventasis 1254 metais įsakė išvaryti prostitutes, o 1269-aisiais – sunaikinti prostitucijos židinius. Pasak Joinville'io, Damiette prostitučių palapinės stovėjusios greta karaliaus palapinės. Tokia pati nesėkmė ištiko ir vėlesnes Karolio IX pastangas kovoti su prostitucija Prancūzijoje bei Marijos Teresės pastangas Austrijoje XVIII amžiuje. Visuomenė sutvarkyta taip, kad prostitucija neišvengia-

ma. „Prostitutės, – pompastiškai pasakys Schopenhaueris, – yra žmonijos aukos, sudėtos ant monogamijos altoriaus." O europinės moralės istorikas Lecky tą pačią mintį suformuluoja kiek kitaip: „Aukščiausias ydos tipas – prostitutės – yra veikliausias dorybės sargas". Ne veltui jų situacija buvo gretinama su žydų situacija, jos dažnai būdavo su jais lyginamos[48]: tiek lupikavimą, tiek prekybą pinigais, tiek ir nesantuokinį lytinį bendravimą vienodai draudžia Bažnyčia, tačiau visuomenė negali apsieiti nei be finansinių spekuliantų, nei be laisvos meilės; taigi tos funkcijos ir atiteko prakeiktoms kastoms, nutremtoms į getus ar į specialius kvartalus. Paryžiuje „mažųjų rezidencijų" moterys dirbo „triušidėse", kur atvykdavo iš ryto, o išeidavo tik vakare, išmušus komendanto valandai; jos gyveno joms skirtose gatvėse ir neturėjo teisės iš ten pasišalinti; daugelyje kitų miestų paleistuvystės namai buvo už miesto ribų. Kaip ir žydai, prostitutės buvo verčiamos ant drabužių nešioti skiriamuosius ženklus; Prancūzijoje dažniausiai tai būdavo tam tikros spalvos raištis, prikabintas prie peties; dažnai joms būdavo draudžiama dėvėti šilką, kailius, nešioti garbingų moterų papuošalus. Pažymėtos gėdos žyme, jos jautėsi beginklės prieš policiją ir magistratūrą; pakakdavo, kad kuris nors kaimynas pareikalautų, ir jos būdavo išvaromos iš savo būsto. Daugumos jų gyvenimas buvo sunkus ir varganas. Kai kurias uždarydavo viešnamiuose. Vienas prancūzų keliautojas, Antoine'as de Lalaing'as, aprašė XV a. pabaigos ispanų viešnamį Valensijoje. „Vietovė, – rašo jis, – sulig miesteliu, apsupta mūro, kur esama tik vienerių vartų. Priešais vartus įtaisytos kartuvės, ko gero, tenai esantiems piktadariams; prie tų vartų pristatytas vyras įleidžia norinčius įeiti vidun ir klausia, ar jie neketiną atiduoti jam savo pinigus, jeigu jų turį, o jis grąžinsiąs juos jiems išeinant, taigi jie nieko neprarasią; ir atvirkščiai, jeigu jie pinigų turį ir jam jų neatiduosią, tuomet durininkas neatsakąs, jeigu jie naktį būsią pavogti. Čia esama trijų ar keturių gatvių, kur gausu mažų namukų ir kiekviename iš jų gali sutikti itin krūtingas aksomo ir atlaso drabužiais vilkinčias merginas. Jų yra nuo šimto iki trijų šimtų; jos turi savo paviljonus, išdekoruotus geros rūšies audeklais. Reikalaujamas mokestis – keturi jų dinarai, kurie mūsiškiais pini-

[48] „Į Sisteroną per Peipiną atvykstančios prostitutės turėjo, kaip ir žydai, sumokėti penkis solus Sent Klero damų naudai" (Bahutaud'as).

gais atstotų vieną stambų... Ten esama tavernų ir kabaretų. Dėl karščio tos vietovės dieną nepamatysi taip gerai, kaip kad gali pamatyti naktį ar vakare, nes tuomet jos sėdi prie savo durų, apšviestos gražios šalia kabančios lempos, kad galėtum iki valiai į jas prisižiūrėti. Miestelyje yra du iškviečiami ir apmokami gydytojai, kas savaitę jie apžiūri tas merginas, patikrina, ar jos neserga kokia nors tarp jų paplitusia liga, ar šiaip neturi kokių slaptų negalavimų, dėl kurių jas reikėtų iš tenai išprašyti. Nesveikas miestelio moteris vietiniai senjorai įsako gydyti savo sąskaita, o moterys, atvykusios iš kitur, išsiunčiamos ten, kur pačios nori vykti."[49] Beje, autorius stebisi puikia viešąja tvarka. Dauguma prostitučių buvo laisvos; kai kurios daug užsidirbdavo pragyvenimui. Kaip ir heterų laikais, mokėjimas koketuoti atverdavo moterims daugiau galimybių atskleisti savo individualumą nei „garbingos moters" gyvenimas.

Ypatingą padėtį Prancūzijoje užima netekėjusi moteris; teisėta nepriklausomybė, kuria jinai naudojasi, yra stulbinantis kontrastas palyginti su žmonos vergyste; ji – neįprasta moteris, tad papročiai ir stengiasi atimti iš jos tai, ką jai suteikė įstatymai; ji turi visas pilietines teises, tačiau jos – abstrakčios ir be jokių garantijų; jai nesuteikiamas nei ekonominis savarankiškumas, nei aukštas rangas visuomenėje; paprastai senmergė lieka tėvo šeimos šešėlyje arba prisijungia prie panašių į save vienuolyno celėse: ten ji gali naudotis tik tokiomis laisvės formomis, kaip nepaklusnumas ir nuodėmė, o žlungančios Romos imperijos moterys išsilaisvindavo duodamos valią ydoms. Negatyvumas taip ir lieka susijęs su moterų dalia, kol jų išsilaisvinimas tebėra negatyvus.

Tokiomis sąlygomis moteris retai tegalėjo kaip nors reikštis. Ekonominė priespauda panaikina dirbančiųjų klasių lyčių nelygybę, tačiau sykiu ji atima iš individo bet kokius šansus; aristokratė ar buržuazijos moteris yra paniekinta: ji gyvena parazito gyvenimą, ji menkai išsimokslinusi; reikia išskirtinių aplinkybių, kad ji galėtų įgyvendinti nors kokį konkretų sumanymą. Karalienės ir regentės šią retą laimę turi: jų suverenumas išaukština jas, jos pakyla virš savo lyties. Salijų teisynas Prancūzijoje draudžia moterims paveldėti sostą, tačiau kartais jos vaidina reikšmingą vaidmenį šalia savo vyro ar po jo mirties, kaip, pavyzdžiui, šventoji Klotilda, šventoji Radegonda, Blanša Kastilietė. Gyven-

[49] *Dict. de la Conversation*, Riffenberg. Femmes et filles de la folle vie.

dama vienuolyne, moteris tampa nepriklausoma nuo vyro: kai kurios abatės turėjo didžiulę valdžią; Eloiza išgarsėjo ir kaip abatė, ir kaip Abellard'o mylimoji. Iš mistinių, taigi nuo nieko nepriklausomų ryšių su Dievu moters siela semiasi įkvėpimo ir jėgos, tolygios vyriškajai sielai, o visuomenės pagarba leidžia joms atlikti sunkias užduotis. Jeanne d'Arc žygis – stebuklas, ir beje, tik neilgai trukusi išdaiga. Tačiau šventos Kotrynos Sienietės biografija – itin reikšminga: gyvendama įprastinį gyvenimą, savo labdaringa veikla ir vizijomis, liudijančiomis apie turtingą intensyvų jos vidinį gyvenimą, ji susikuria išskirtinę reputaciją tarp Sienos gyventojų, šitaip ji pelno sėkmei būtiną autoritetą, kurio paprastai moterims stinga; į ją kreipiamasi pagalbos, kai norima padrąsinti nuteistuosius myriop, sugrąžinti į doros kelią paklydėlius, sutaikyti šeimas ir miestus. Bendruomenė, atpažindama joje save, palaiko ją ir šitaip ji gali atlikti taikinimo misiją; įvairiuose miestuose ji skelbia paklusnumą popiežiui, susirašinėja su daugeliu vyskupų bei valdovų ir galiausiai išrenkama Florencijos miesto ambasadore vykti pas popiežių į Avinjoną. Karalienės savo dieviškąja teise, šventosios savo nustabiomis dorybėmis užsitikrina visuomenės paramą, kuri leidžia joms susilyginti su vyrais. Iš kitų moterų, priešingai, reikalaujama tylaus kuklumo. Sėkmė tokių moterų, kaip Kristina Pizanietė, – stulbinanti: jai reikėjo tapti našle su pulku vaikų, kad ryžtųsi plunksna užsidirbti pragyvenimui.

Apskritai viduramžiais vyrų nuomonė apie moteris nebuvo joms itin palanki. Žinoma, kurtuaziniai poetai aukštino meilę; buvo išleista daugybė *Meilės menų* (*Arts d'amour*), tarp kitų André le Chapelaino poema ir garsusis *Rožės romanas* (*Roman de la Rose*), kuriame Guillaume'as de Lorris ragina jaunuolius pasiaukojamai garbinti moteris. Šiai literatūrai darė įtaką trubadūrų kūryba. Ir priešingai, buržuazijos inspiruoti rašiniai piktai puola moterį: fablio, farsuose joms prikišamas tingumas, koketiškumas, gašlumas. Didžiausi moters priešai – dvasininkai. Visą savo tulžį jie išlieja ant santuokos. Bažnyčia pavertė ją sakramentu, tačiau uždraudė ją krikščionių kunigams. *Moterų ginčo* (*Querelle des femmes*) ištakos prieštaringos. Ypač energingai moteris smerkiama kūrinyje *Maeolo skundai* (*Lamentations de Matheolus*), išspausdintame praėjus penkiolikai metų po *Rožės romano* pirmosios dalies pasirodymo; labai garsūs savo laiku, tie skundai į prancūzų kalbą buvo

5*

išversti po šimto metų. Vedęs moterį, Mathieu prarado „kunigystę“; jis prakeikia savo santuoką, prakeikia moteris ir santuoką apskritai. Kam Dievas sukūrė moterį, jei santuoka ir klieriko gyvenimas – nesuderinami dalykai? Taika santuokoje neįmanoma: ji, matyt, yra šėtono užmačia, arba ją sugalvojęs Dievas nežinojo, ką darąs. Mathieu viliasi, kad moteris neprisikels iš numirusiųjų paskutiniojo teismo dieną. Tačiau Dievas jam atsako, kad santuoka – tai skaistykla, kurią reikia pereiti norint patekti į dangų; ir sapnuodamas atsidūręs dausose, Mathieu išvysta legioną vyrų, kurie sutinka jį šauksmais: „Štai jis, štai jis, tikrasis kankinys!“ Jeano de Meungo, irgi klieriko, kūryboje matome panašių inspiracijų; jis liepia jaunuoliams vengti moterų jungo; pirmiausia jis puola meilę:

Meilė – tai neapykantos pilna šalis
Meilė – tai įsimylėjusi neapykanta;

jis puola santuoką, kuri pavergia vyrą, kuri pasmerkia jį apgaudinėti, jis įnirtingai kritikuoja moterį. Atsakydami moters gynėjai stengiasi įrodyti, kad moteris yra pranašesnė. Štai keletas argumentų, kuriais iki pat XVII amžiaus naudosis silpnosios lyties apologetai: „Mulier perfetur viro scilicet. *Materia*: quia Adam factus est de limo terrae, Eva de costa Ade. *Loco*: quia Adam factus est extra paradisum, Eva in paradiso. *In conceptione*: quia mulier concepit Deum, quid homo non potuit. *Apparicione*: quia Christus apparuit mulieri post mortem resurrectionem, scilicet Magdalene. *Exaltatione*: quia mulier exaltata est super chorus angelorum scilicet beata Maria...“[50]

Į tai priešininkai replikavo: jei Kristus pirmiausia pasirodė moterims, tai tik todėl, kad žinojo, jog jos plepios, o jam buvo skubu paskleisti žinią apie savo prisikėlimą.

Ginčas truko visą XV amžių. Veikalo *Penkiolika santuokos džiaugsmų* (*Quinze joyes du mariage*) autorius su pasitenkinimu aprašo vargšų vyrų nelaimes, Eustache'as Deschamps'as kuria nepabaigiamą poemą ta pačia tema. Būtent šiuo laikotarpiu prasideda ginčas dėl „Rožės

[50] „Moteris pranašesnė už vyrą. *Materialiai*: Adomas buvo sukurtas iš dumblo, Ieva – iš Adomo šonkaulio. *Pagal vietą*: Adomas buvo sukurtas už rojaus ribų, Ieva – rojuje. *Konceptualiai*: moteris pagimdė Dievą, o vyras negalėjo to padaryti. *Pagal pasirodymą*: Kristus po mirties pasirodė moteriai, tai yra Magdalietei. *Pagal išaukštinimą*: moteris, tai yra palaimingoji Marija, buvo pakylėta aukščiau už angelų chorą...“

romano". Pirmąsyk matome moterį, paėmusią į rankas plunksną, kad apgintų savo lytį; Kristina Pizanietė energingai puola klierikus savo atsakyme *Laiškas meilės Dievui* (*L'Epître au Dieu d'amour*). Klierikai iškart sukyla ginti Jeano de Meungo, tačiau Gersonas, Paryžiaus universiteto kancleris, stoja Kristinos pusėn; kad būtų prieinamas kuo platesnei publikai, savo traktatą jis rašo prancūzų kalba. Martinas le Francas sviedžia mūšio laukan sujauktą *Damų palydovę* (*Chaperon des Dames*), kuri bus skaitoma dar ir po dviejų šimtų metų. Tuomet Kristina vėl įsiterpia į ginčą: „Jei būtų buvęs paprotys leisti mergaites į mokyklą ir jei jos būtų mokomos kaip ir berniukai, jos taip pat tobulai suprastų visų menų ir mokslų subtilybes".

Iš tikro šis ginčas tik netiesiogiai lietė moteris. Niekas nė nesvajojo reikalauti kito visuomeninio vaidmens nei tas, kuris joms buvo skirtas. Veikiau tuo buvo norima supriešinti klieriko gyvenimą su santuokine padėtimi; kitaip tariant, čia susiduriame su vyro problema, iškylančia dėl dviprasmiško Bažnyčios požiūrio į santuoką. Atleidęs dvasininkus nuo celibato, šitą konfliktą išsprendė Liuteris. Šis literatūrinis karas nepadarė jokios įtakos moters padėčiai. Farsų ir fablio satyra, išjuokdama visuomenę tokią, kokia ji buvo, nė neketino jos pakeisti: iš moterų šaipomasi, tačiau sąmokslas prieš jas nerengiamas. Kurtuazinė poezija aukština moteriškumą, tačiau toks garbinimas jokiu būdu neimplikuoja lyčių asimiliacijos. „Ginčas" yra antrinis reiškinys, atspindintis visuomenės požiūrį, bet jo nekeičiantis.

*

Jau buvo minėta, kad teisinis moters statusas liko beveik nepakitęs nuo XV iki XIX a., tačiau konkreti privilegijuotųjų klasių moters padėtis patyrė evoliuciją. Italų Renesansas – individualizmo epocha, palanki iškilti visoms stiprioms abiejų lyčių asmenybėms. Čia matome galingų moterų valdovių, tokių, kaip Žana Aragonietė, Žana Neapolietė, Izabelė d'Este; kitų būta narsių kondotjerių, kaip ir vyrai, paėmusių į rankas ginklą: taip Giralomo Riario žmona kovojo už Forli miesto laisvę, Hippolita Fioramenti vadovavo Milano kunigaikščio pulkams, o per Pavijos apgultį atsivedė prie miesto pylimo kilmingų damų būrį. Sienietės, gindamos savo miestą nuo Montluco, subūrė tris pulkus, kiek-

viename jų buvo po tūkstantį moterų, vadai irgi buvo moterys. Kitos italės išgarsėjo savo kultūra arba talentais: tokios buvo Isara Nogara, Veronica Gambara, Gaspara Stampara, Michelangelo draugė Vittoria Colonna ir ypač Lukrèce Tornabuoni, Lorenco ir Džuliano Medičių motina, beje, sukūrusi himnų bei aprašiusi šv. Jono Krikštytojo ir Švenčiausiosios Mergelės gyvenimus. Dauguma šių žymių moterų buvo kurtizanės; papročių ir elgesio laisvę jos siejo su dvasios laisve, savo amatu užsitikrindavo ekonominį savarankiškumą, tad vyrai dauguma jų pagarbiai žavėjosi; jos globojo menus, domėjosi literatūra, filosofija, dažnai rašydavo arba tapydavo pačios: Isabelle de Luna, Catarina di San Celso, poetė ir muzikantė Impéria, atgaivino Aspasijos ir Frinės tradicijas. Tačiau daugelio jų laisvė dar buvo neatsiejama nuo palaidumo: italų aristokračių bei kurtizanių orgijos ir nusikaltimai tapo legendiniais.

Toks palaidumas būdingas ir vėlesniųjų amžių moterims, kurias visuomeninė padėtis ar turtai išlaisvino iš įprastos moralės varžtų, nors apskritai visuomenės požiūris į moralę buvo toks pat griežtas kaip ir viduramžiais. Pozityvių tos laisvės apraiškų matome dar labai nedaug. Karalienės tebelieka privilegijuotos: Kotryna de Mediči; Anglijos Elžbieta, Izabelė Katalikė – didžios valdovės. Garbinama ir keletas didžių šventųjų. Stulbinantis šventosios Teresės Avilietės likimas paaiškinamas panašiai kaip ir šventosios Kotrynos: iš pasitikėjimo Dievu ji semiasi pasitikėjimo savimi; ištobulinusi jos padėčiai tinkančias dorybes, ji pelno savo nuodėmklausių ir krikščioniškojo pasaulio paramą; ji reiškiasi net vienuolėms nebūdinguose baruose: steigia vienuolynus, vadovauja jiems, nenuilstamai ir daug keliauja, kupina atkaklios vyriškos drąsos, skleidžia savo tiesas; visuomenė jai netrukdo; net ir tai, kad ji rašo, nėra pernelyg drąsus žingsnis: nuodėmklausiai ragina ją tai daryti. Ji akivaizdžiai parodo, kad moteris gali pakilti taip pat aukštai kaip ir vyras, jei per laimingą atsitiktinumą jai suteikiamos vyro galimybės.

Bet faktiškai tokios galimybės pasitaiko itin retai; XVI amžiuje moterys dar menkai išsilavinusios. Ona Bretanietė sukviečia į rūmus, kur anksčiau regėdavai vien vyrus, daugybę moterų; ji mėgina suformuoti iš moterų garbės palydą, tačiau jai labiau rūpi jų išsilavinimas nei kultūra. Dauguma to meto moterų, kurios kiek vėliau išsiskyrė savo protu, intelektualine įtaka, rašiniais, buvo kilmingos damos: kunigaikštienė de Retz, ponia de Lignerolle, kunigaikštienė de Rohan ir jos

duktė Ona. Pačios garsiausios jų – princesės: karalienė Margot, Margarita Navarietė. Perette du Guillet, ko gero, priklausė buržuazijai, bet Louise Labbé, be abejonės, buvo kurtizanė: vienaip ar kitaip, ji buvo itin laisvo elgesio moteris.

Ir XVII amžiuje moterys toliau pasižymės daugiausia intelekto sferoje; suklesti pasaulietinis gyvenimas, ugdoma kultūra; moterys vaidina reikšmingą vaidmenį salonuose; jau vien tai, kad jos neprisideda prie pasaulio kūrimo, teikia joms galimybę skirti laisvalaikį pokalbiams, menams, literatūrai; jų mokymas – ne organizuotas, tačiau pokalbiai, lektūra, privačių mokytojų pamokos ar viešos paskaitos joms padeda įgyti daugiau žinių, nei jų turi vyrai: panelė de Gourney, ponia de Rambouillet, panelė de Scudéry, ponia de La Fayette, ponia de Sévigné gražiai pagarsėjo visoje Prancūzijoje, o už Prancūzijos ribų panašią reputaciją turėjo princesė Elžbieta, karalienė Kristina, su visu mokslo pasauliu susirašinėjusi panelė de Schurman. Kultūra ir jos dėka įgytas prestižas padeda moterims įsibrauti į vyrų pasaulį; nuo literatūros, meilės kazuistikos daug ambicingų moterų drįsta leistis į politines intrigas. 1623 metais popiežiaus nuncijus rašė: „Prancūzijoje prie visų didžiųjų įvykių, visų negražių intrigų dažniausiai prisideda moterys“. Princesė de Condé kursto „moterų konspiraciją“; Oną Austrijietę supa tos moterys, kurių patarimais ji mielai naudojasi; Richelieu maloniai įsiklauso į kunigaikštienės d'Aiguillon kalbas; visiems žinomas Frondos laikais ponios de Montbazon, kunigaikštienės de Chevreuse, panelės de Montpensier, kunigaikštienės de Longueville, Anne de Gonzague ir daugelio kitų moterų vaidmuo. Galiausiai ponia de Maintenon puikiai parodė, kokią įtaką valstybės reikalams gali daryti lanksti patarėja. Įkvėpėjos, patarėjos, intrigantės – šitaip tolydžio netiesiogiai auga moterų vaidmuo: Ursinų princesė itin autoritetingai valdo Ispanijoje, tačiau jos karjera trunka neilgai. Šalia šių kilmingų damų buržuazinių suvaržymų išvengusiame pasaulyje įsitvirtina dar keletas asmenybių, atsiranda iki tol nežinoma kategorija: aktorė. 1545 metais pirmąsyk paminėtas moters pasirodymas scenoje; 1592 metais buvo žinoma tik viena aktorė; XVII a. pradžioje dauguma jų yra aktorių žmonos; vėliau jos tampa nepriklausomos tiek savo profesiniame, tiek privačiame gyvenime. Po Frinės ir po Impėrijos tobuliausias kurtizanės įsikūnijimas – Ninon de Lenclos: eksploatuodama savo moteriškumą, jinai pranoksta jį; gyven-

dama šalia vyrų, ji perima jų savybes, nepriklausoma jos elgsena teikia jai dvasios nepriklausomybę: Ninon de Lenclos pasiekė tokią laisvės ribą, kokią tik to meto moteriai buvo leista pasiekti.

XVIII amžiuje moteris tapo daug laisvesnė ir labiau nepriklausoma. Papročiai tebebuvo labai griežti: mergina gauna tik bendrą išsilavinimą; ji ištekinama arba uždaroma į vienuolyną jos nė nepaklausus. Buržuazija – kylanti, savo egzistenciją konsoliduojanti klasė, – primeta sutuoktinei itin griežtą moralę. O pūvanti aristokratija, priešingai, suteikia savo moterims didžiausias laisves, tuo užsikrečia net stambioji buržuazija; nei vienuolynams, nei šeimoms nepavyksta sutureti moterų. Ir vėl daugumai jų ši laisvė – nenaudinga ir abstrakti: jos apsiriboja ieškodamos malonumų. Tačiau protingos ir ambicingos moterys susikuria veiklos galimybes. Vėl suaktyvėja salonų gyvenimas: gerai žinoma, kokį vaidmenį suvaidino ponia Geoffrin, ponia du Deffand, panelė de Lespinasse, ponia d'Epiney, ponia de Tencin. Būdamos globėjos, įkvėpėjos, moterys sukuria rašytojams palankią aplinką, jos pačios domisi literatūra, filosofija, mokslais, pavyzdžiui, ponia de Châtelet turi savo fizikos kabinetą, chemijos laboratoriją; moterys eksperimentuoja, analizuoja eksperimentų rezultatus; jos kaip niekad aktyviai kišasi į politinį gyvenimą: ponia de Prie, ponia de Mailly, ponia de Châteauneuf, ponia de Pompadour, ponia du Barry viena paskui kitą vadovauja Liudvikui XV; beveik nėra ministro, kuris neturėtų savo egerijos; tatai įgauna tokį mastą, kad Montesquieu prieina išvadą, jog Prancūzijoje viską daro moterys; anot jo, jos sukuria „naują valstybę valstybėje"; o Collé 1789 metų išvakarėse rašo: „Jos taip užvaldė prancūzus, jos taip juos pavergė, kad jie mąsto ir jaučia tik jų įkvėpti". Be diduomenės moterų, dar esama aktorių ir lengvo elgesio moterų, įgijusių didžiulę šlovę: Sophie Arnould, Julie Talma, Adrienne Lecouvreur.

Taigi per visą Senąjį režimą moterims, bandžiusioms įsitvirtinti per veiklą, prieinamiausia buvo kultūros sritis. Tačiau nė viena jų nepasiekė Dantės ar Shakespeare'o aukštumų; tai paaiškinama jų padėties pusėtinumu. Kultūra visuomet buvo tik moterų elito, bet ne liaudies sfera, o vyrai genijai dažnai rasdavosi iš liaudies. Net privilegijuotosios moterys susidurdavo su kliūtimis, neleisdavusiomis joms pasiekti aukštumų. Niekas nekliudė iškilti šv. Teresei, Rusijos Jekaterinai, bet moteriai rašytojai tekdavo įveikti daugybę nepalankių aplinkybių. Nedidu-

kėje knygelėje *Savo kambarys* (*Room of One's Own*) Virginia Woolf aprašė tariamos Shakespeare'o sesers dalią: kai jis koledže mokėsi lotynų kalbos, gramatikos, logikos, ji tūnojo namuose ir negavo jokio išsilavinimo; kai jis brakonieriaudavo, lakstydavo po laukus, gulėdavo su kaimynystėje gyvenančiomis moterimis, ji privalėdavo prižiūrima tėvų lopyti senus skudurus; jei būtų drąsiai kaip jis išvykusi į Londoną ieškoti laimės, ji nebūtų tapusi laisvai pragyvenimui užsidirbančia aktore: ji arba būtų buvusi sugrąžinta į šeimą ir per jėgą ištekinta, arba, suvedžiota, pamesta, netekusi garbės, būtų iš nevilties nusižudžiusi. Galima įsivaizduoti ją ir kaip linksmą prostitutę Moll Flanders, tokią, kokią ją sukūrė Danielis de Foe, tik jau jokiu būdu ji nebūtų galėjusi vadovauti kariuomenei ar rašyti dramas. Anglijoje, anot V. Woolf, moterys rašytojos visuomet patirdavo priešiškumą. Daktaras Johnsonas lygindavo jas su „ant užpakalinių kojų tipenančiu šunim: tai netobula, bet kelia nuostabą". Aktoriams labiau nei kam kitam rūpi svetima nuomonė; moterys itin nuo jos priklausomos, tad nesunku suvokti, kiek pastangų reikia aktorei vien tam, kad ji išdrįstų peržengti ribas; dažnai jos išeikvoja tam visas savo jėgas. XVII a. pabaigoje ledi Winchilsea, neturinti vaikų aristokratė, pamėgina tapti rašytoja; kai kurios jos kūrinio pastraipos rodo ją buvus jautrios, poetiškos prigimties, tačiau ją sugraužė neapykanta, pyktis ir baimė.

Deja! Į moterį, paėmusią į ranką plunksną,
Žiūrima kaip į pasipūtusią būtybę,
Kuri neturi jokių galimybių atpirkti savo nusikaltimą!

Kone visa jos kūryba paaukota piktinimuisi moters dalia. Panašiai atsitiko ir Niukaslio kunigaikštienei: būdama irgi kilminga dama, savo rašiniais ji sukelia skandalą. „Moterys gyvena kaip tarakonai ar šikšnosparniai, o miršta kaip kirmėlės", – rašo ji su pasipiktinimu. Įžeidinėjamai, išjuokiamai, jai teko užsisklęsti savo valdose ir, nors ir apdovanota dosniu temperamentu, ji, jau pusiau pamišusi, tik ekstravagantiškai svaičiojo. Tik XVIII amžiuje buržuazijos atstovė ponia Aphra Behn, tapusi našle, gyveno kaip vyras iš savo plunksnos. Kitos pasekė jos pavyzdžiu, tačiau net XIX amžiuje dažnai jos būdavo priverstos šitai slėpti; jos neturėjo netgi „savo kambario", tai yra nesinaudojo netgi ta materialine nepriklausomybe, kuri yra viena iš vidinės laisvės sąlygų.

Matėme, jog pasaulietiniam gyvenimui aktyvėjant ir jam glaudžiau siejantis su intelektualiniu gyvenimu, prancūzių padėtis tapo šiek tiek joms palankesnė. Tačiau viešoji nuomonė „mėlynų kojinių" atžvilgiu dažniausiai likdavo priešiška. Renesanso epochoje aristokratės ir intelektualės sukursto judėjimą savo lyčiai ginti; iš Italijos importuotos platoniškos doktrinos sudvasina meilę ir moterį. Atsiranda nemaža rašinių, siekiančių ją apginti. Pasirodo *Dorovingųjų damų laivas* (*Nef des Dames vertueuses*), *Damų riteris* (*Chevalier des dames*) ir pan. *Mažajame Senate* Erazmas suteikia žodį Kornelijai, kuri su kartėliu išsako savo lyties bėdas: „Vyrai yra tironai... Jiems mes esame žaisliukai... Jie paverčia mus savo skalbėjomis ir virėjomis". Jis reikalauja, kad moterims būtų leista mokytis. Kornelijus Agripa savo labai garsiame kūrinyje *Apie moteriškosios lyties kilmingumą ir tobulumą* (*Déclamation de la Noblesse et de l'Excellence du Sexe Féminin*) stengiasi įrodyti moters pranašumą. Jis pakartoja senus kabalistinius argumentus: Ieva reiškia Gyvybę, o Adomas – Žemę. Moteris tobulesnė, mat ji buvo sukurta po to, kai buvo sukurtas vyras. Ji gimė rojuje, jis – anapus rojaus. Įkritusi į vandenį, moteris išplaukia į paviršių, o vyras skęsta. Ji sukurta iš Adomo šonkaulio, o ne iš žemės. Jos menstruacijų kraujas išgydo visas ligas. Nežinodama Ieva tik klydo, o Adomas nusidėjo, todėl Dievas tapo vyru; beje, prisikėlęs jis pasirodė moterims. Paskui Agripa pareiškia, kad moterys dorovingesnės už vyrus. Jis išvardija „šviesias damas", kuriomis moteriškoji lytis gali didžiuotis, tai irgi kartojasi tokios rūšies apologijose. Galiausiai jis išsako kaltinimus vyrų tironijai: „Veikdama neteisėtai, nedraudžiamai pažeisdama įgimtą lygybę, vyro tironija atėmė iš moters įgimtą laisvę". O ji gimdo vaikus, ji tokia pat protinga ir netgi subtilesnė už vyrą; tai, kad jos veikla ribojama, – skandalas, „ir tatai daroma, be abejonės, ne Dievo įsakymu, ne iš būtinybės ar turint tam rimtų priežasčių, o tik iš įpročio, kadangi šito reikalauja auklėjimas, darbas ir ypač smurtas bei priespauda". Savaime suprantama, Agripa nereikalauja lyčių lygybės, tačiau jis nori, kad moteris būtų gerbiama. Šis kūrinys susilaukė milžiniškos sėkmės. Kaip ir kita moters apologija *Neįveikiama stiprybė* (*Le Fort inexpugnable*) bei Héroët'o *Tobula draugė* (*Parfaite Amye*), persunkta platoniško misticizmo. Įdomioje knygoje, kurioje galima įžvelgti būsimąją Saint-Simono doktriną, Postelis paskelbia naujosios Ievos, – motinos, atkursiančios žmonių giminę, –

atėjimą: jis netgi mano esąs ją sutikęs; ji mirė, ir, galimas daiktas, įsikūnijo jame. Kiek santūriau Margarita de Valois savo traktate *Moksliška ir subtili prakalba* (*Docte et subtil discours*) pareiškia, kad moteris turi kažką dieviška. Tačiau labiausiai savo lyčiai nusipelniusi rašytoja buvo Margarita Navarietė, pasiūliusi sentimentalaus misticizmo ir skaistybės be apsimestinio drovumo idealą kaip laisvų papročių kontrastą, šitaip mėgindama sutaikyti santuoką su meile moters garbės ir laimės dėlei. Žinoma, nesnaudžia ir moters priešininkai. Traktate *Ginčas apie moteriškąją ir vyriškąją lytis* (*Controverse des sexes masculins et féminins*), kuris yra atsakymas Agripai, tarp kitų randame ir senų viduramžiškų argumentų. Rabelais trečiojoje *Gargantiua ir Pantagriuelio* knygoje su pasimėgavimu satyriškai vaizduoja vestuves, laikydamasis Mathieu ir Deschamps'o tradicijų, ir vis dėlto laimingoje Telemo abatijoje įstatymus kurs pačios moterys. Vėl ypač kandus antifeminizmas tampa 1617 metais, pasirodžius Jacques'o Oliviero veikalui *Netobulumo abėcėlė ir moterų gudrumas* (*L'Alphabet de l'imperfection et malice des femmes*); viršelyje buvo atspausta graviūra, vaizduojanti moterį su harpijos rankomis, apkaišytą gašlumo plunksnomis, su vištos kojomis, nes ji, kaip ir višta, – prasta namų šeimininkė: po kiekviena abėcėlės raide surašyta po vieną iš jos trūkumų. Ir vėl senąjį kivirčą atnaujino Bažnyčios atstovas; panelė de Gournay savo rašinyje *Vyrų ir moterų lygybė* (*L'Egalité des hommes et des femmes*) sugriovė jo argumentus jo paties argumentais. Tuomet ištisa laisvamaniškoji literatūra *Parnasai ir satyriniai kabinetai* (*Parnasses et cabinets satyriques*), užsipuola moterų papročius, tuo tarpu šventeivos, norėdami jas suniekinti, cituoja šv. Paulių, Bažnyčios tėvus, Ekleziastą. Moteris buvo ir neišsenkama Mathurino Régnier'o bei jo draugų satyrų tema. Kitoje stovykloje vėl atsiliepia apologetai ir kits per kitą komentuoja Agripos argumentus. Boscqo tėvas *Padorioje moteryje* (*L'Honnête Femme*) reikalauja, kad moterims būtų leista mokytis. *Astrėja* (*L"Astrée*) ir visa galantiškoji literatūra šlovina moterų nuopelnus rondo, sonetų, elegijų ir pan. formomis.

Net moterų laimėjimai kursto prieš jas naujus išpuolius. Preciozės nuteikė prieš save viešąją nuomonę; plojama *Juokingosioms pamaivoms* ir kiek vėliau *Mokslingosioms moterims*. Tačiau Molière'as nėra moterų priešas: jis energingai puola priverstinę santuoką, jis reikalauja jausmų

laisvės merginai, pagarbos ir nepriklausomybės žmonai. Bossuet'as savo pamoksluose, priešingai, visai jų nesigaili. Anot jo, pirmoji moteris buvo „tik Adomo dalis, savotiška menkuma. Ir proto ji turėjo proporcingai mažiau". Boileau satyra, nukreipta prieš moteris, tėra retorikos pratybos, tačiau ji sukelia audrą: Pradonas, Regnard'as, Perrault'as duoda jam ugningą atkirtį. La Bruyère'as, Saint-Evremond'as – palankūs moterims. Ryžtingiausias tų laikų feministas – Poulainas de la Barre'as, 1673 metais išleidęs kartezietiškų inspiracijų kūrinį *Apie abiejų lyčių lygybę* (*De l'égalité des deux sexes*). Pasak jo, vyrai, būdami stipresni, visur sudarė savo lyčiai palankias sąlygas, o moterys iš įpročio taikstosi su šia priklausomybe. Nei galimybė būti laisvoms, nei galimybė mokytis joms niekada nebuvo suteikta. Todėl nevalia spręsti apie jas iš to, ką jos padarė praeityje. Niekas nerodo jas esant prastesnes už vyrus. Jų anatomija skirtinga, tačiau tai negali būti pagrindas vyro privilegijoms. Savo kūrinio pabaigoje Poulainas de la Barre'as reikalauja, kad moterims būtų suteiktas geras išsilavinimas. Fontenellis rašo joms *Traktatą apie pasaulių daugialypumą* (*Traité de la Pluralité des Mondes*). Ir jeigu Fénelonas, sekdamas ponia de Maintenon ir abatu Fleury, pasirodo besąs labai kuklus su savo mokymo programa, tai universiteto atstovas jansenistas Rollinas, priešingai, nori, kad moterys studijuotų labai rimtai.

XVIII amžiuje šiuo požiūriu nuomonės irgi susiskaidžiusios. 1744 metais Amsterdame veikalo *Ginčas dėl moters sielos* (*Controverse sur l'âme de la femme*) autorius teigia, kad „moteris, sukurta vien tik vyrui, išnyks, atėjus pasaulio pabaigai, nes nebebus naudinga tam objektui, kuriam ji buvo sukurta; iš to neišvengiamai išplaukia išvada, kad jos siela anaiptol ne nemirtinga". Nors ir ne taip radikaliai, Rousseau, atstovaujantis buržuazijai, aukoja moterį jos sutuoktiniui ir motinystei. „Moterų išsilavinimas turi būti siejamas su vyrų... Moteris sukurta tam, kad nusileistų vyrui ir iškęstų jo neteisybes", – tvirtina jis. O demokratinis ir individualistinis XVIII amžiaus moters idealas palankus moterims; daugumai filosofų jos tokios pat žmogiškos būtybės kaip ir stipriosios lyties atstovai. Voltaire'as atskleidžia neteisybę, išpuolusią moters daliai. Diderot'as mano, kad nepilnavertėmis jas didžia dalimi *padarė* visuomenė. „Moterys, man gaila jūsų!" – rašo jis. Anot jo: „Visų papročių civiliniai įstatymai ir gamtos žiaurumas susijungė drau-

gėn prieš moteris. Jos buvo laikomos menkaprotėmis būtybėmis“. Montesquieu paradoksaliai mano, kad šeimoje moterys turi būti priklausomos nuo vyrų, nors visiškai aišku, jog jos gali kuo puikiausiai imtis politinės veiklos. „Tai, kad moterys yra namų šeimininkės, prieštarauja protui ir gamtai... nėra nieko, kas prieštarautų protui, kai jos valdo imperiją.“ Helvecijus įrodo, kad absurdiškas išsimokslinimas daro moterį nepilnavertę; d'Alambert'as yra tos pačios nuomonės. Vienos moters, ponios de Ciray, kūriniuose matome nedrąsiai prasikalant ekonominį feminizmą. Tačiau tik Mercier savo veikale *Paryžiaus paveikslas* (*Tableau de Paris*) piktinasi darbininkių skurdu ir taip paliečia fundamentalų moterų darbo klausimą. Condorcet'as nori, kad moterys dalyvautų politiniame gyvenime. Jis laiko jas lygiomis su vyrais ir gina nuo klasikinių išpuolių: „Buvo teigiama, kad moterys... neturi teisingumo jausmo, kad jos veikiau paklūsta jausmams, o ne protui... (Bet) juk ne prigimtis, o išsilavinimas, visuomeninis gyvenimas lemia šitą skirtumą“. Ir dar: „Juo labiau moteris pavergė įstatymai, juo jų valdžia buvo pavojingesnė... Ji sumenktų, jeigu moterims mažiau rūpėtų ją išsaugoti, jeigu valdžia liautųsi buvusi joms vienintelis būdas apsiginti ir išvengti priespaudos“.

V

Buvo galima tikėtis, kad Revoliucija pakeis moters dalią. Nieko panašaus neįvyko. Buržuazinė revoliucija pagarbiai elgėsi su buržuazijos institutais ir vertybėmis, o ją įvykdė beveik vien vyrai. Svarbu pabrėžti, jog per visą Senąjį režimą tik darbininkų klasės moterys kaip lytis gavo didžiausias laisves. Moteris įgijo teisę verstis verslu ir visas galimybes nuo nieko nepriklausoma dirbti savo darbą. Ji dalyvavo gamyboje kaip baltinių siuvėja, skalbėja, metalo poliruotoja, krautuvininkė ir pan.; ji dirbdavo arba namuose, arba nedidelėse įmonėse; jos materialinė nepriklausomybė leido jai elgtis visiškai laisvai; prastuomenės moteris gali nevaržoma išeiti iš namų, lankytis tavernose, maždaug taip pat kaip vyras disponuoti savo kūnu; ji – savo vyro partnerė, ji su juo lygi. Ji patiria ekonominę, o ne seksualinę priespaudą. Kaime valstietei tenka nemaža ūkio darbų dalis, su ja elgiamasi kaip su tarnaite, dažnai jai neleidžiama sėstis prie vieno stalo su vyru ir sūnumis, ji dirba sunkiau už juos ir prie jos varginančio darbo dar prisideda motinystės našta. Tačiau kaip ir senovės žemdirbių bendruomenėse, negalėdamas be jos apsieiti, vyras sykiu jausdavo jai pagarbą: jų turtas, interesai, rūpesčiai buvo bendri; namuose ji turėdavo nemažą valdžią. Būtent šios moterys, patyrusios sunkų gyvenimą, būtų galėjusios realizuotis kaip asmenybės ir pareikalauti savo teisių, tačiau jas slėgė kuklumo ir paklusnumo tradicija: Generalinių luomų sąrašuose išlikę vos keletas moterų reikalavimų, jie apsiriboja štai kuo: „Neleisti vyrams verstis moteriškais amatais“. Ir, žinoma, regime moteris šalia jų vyrų manifestacijose bei riaušėse; būtent šitos moterys įsibraus į Versalį ieškodamos „kepėjo, kepėjos ir jų mažojo parankinio“. Tačiau ne liaudis vadovavo revoliucijai ir ne ji skynė jos vaisius. Kai kurios buržuazijos

moterys – ponia Roland, Lucile Desmoulins, Théroigne de Méricourt – aistringai prisijungė prie laisvės bylos; viena jų – Charlotte Corday, nužudžiusi Maratą, – smarkiai pakreipė įvykius kita linkme. Būta šiokių tokių feministinių judėjimų. Olympe de Gouges 1789 m. pasiūlė „Moterų teisių deklaraciją", analogišką „Žmogaus teisių deklaracijai", kurioje reikalavo panaikinti visas vyrų privilegijas. 1790 m. tų pačių idėjų esama kūrinyje *Vargšės Žakotės pasiūlymas susirinkimui* (*Motion de la pauvre Jacotte*) ir kituose panašiuose į jį paskviliuose, tačiau, nepaisant Condorcet'o paramos, Olympe pastangos lieka bevaisės ir ji žūsta ant ešafoto. Be laikraščio *Nekantruolis* (*L'Impatient*), kurį ji įkūrė, atsiranda ir kitų, tačiau jų gyvavimas buvo efemeriškas. Moterų klubai dažniausiai susilieja su vyrų klubais. Kai 1793 m., briumero 28 d. aktorė Rose Lacombe, respublikonių ir revoliucionierių moterų draugijos pirmininkė, lydima moterų deputacijos, braunasi į Generalinę tarybą, prokuroras Chaumette'as asamblėjoje pasako kalbą, tarytum įkvėptą šv. Pauliaus ir šv. Tomo: „Nuo kada moterims leista išsižadėti savo lyties ir tapti vyru?.. (Prigimtis) tarė moteriai: Būk moteris. Vaikų priežiūra, namų ruoša, įvairūs motinystės rūpesčiai – štai tavo darbas". Joms buvo uždrausta įeiti į Tarybą, o netrukus ir įstoti į klubus, kur jos mokėsi politikos. 1790 m. buvo panaikinta pirmagimystės teisė ir vyrų privilegija paveldėti turtą; mergaitės ir berniukai šiuo požiūriu tapo lygūs; 1792 m. įteisinamos skyrybos, skyrybų įstatymas palaisvina santuokinius ryšius, tačiau tai – tik menka pergalė. Buržuazijos moterys buvo pernelyg integruotos į šeimą, kad jaustų savo, kaip konkrečių lyties atstovių, solidarumą; jos nesudarė atskiros kastos, gebančios kelti reikalavimus: ekonomiškai jos gyveno parazitinį gyvenimą. Moterims, kurios, nepaisant jų lyties, galėjo dalyvauti įvykiuose, tatai buvo kliudoma daryti kaip klasei, o tos, kurios priklausė veikliajai klasei, buvo pasmerktos likti nuošalėje kaip moterys. Kai ekonominė valdžia pereis į dirbančiųjų rankas, darbininkė galės išsikovoti galimybes, kurių moteris parazitė, – aristokratė ar buržuazijos atstovė, – niekada nebuvo turėjusi.

Kol likviduojami Revoliucijos padariniai, moteris naudojasi anarchistine laisve. Tačiau kai visuomenė persitvarkė, moteris vėl tapo žiauriai pavergta. Feminizmo požiūriu Prancūzija, lyginant su kitomis šalimis, buvo avangarde, tačiau mūsų dienų prancūzės nelaimei, jos statu-

sas buvo nulemtas įvedus karinę diktatūrą: Napoleono kodeksas, nulėmęs moters dalią šimtmečiui, smarkiai atitolino jos emancipaciją. Kaip ir visi kariškiai, Napoleonas nori matyti moteryje tiktai motiną; tačiau kaip buržuazinės revoliucijos paveldėtojas, jis neketino griauti visuomenės struktūros ir suteikti motinai pirmenybę prieš žmoną: jis uždraudžia nustatinėti tėvystę, jis griežtai apibrėžia vienišos motinos ir nesantuokinio vaiko padėtį. Tuo tarpu ištekėjusi moteris negali pasinaudoti savo motinišku orumu – feodalizmo laikų paradoksas išlieka. Mergina ir moteris nelaikomos pilietėmis, todėl jos negali būti advokatėmis ar globėjomis. Kai santuoka išlaiko *mundium*, netekėjusi moteris naudojasi visomis pilietinėmis teisėmis. Žmona turi *paklusti* vyrui; už svetimavimą jis gali ją pasodinti į kalėjimą ir išsiskirti su ja; jei užmuša prasikaltusiąją nusikaltimo vietoje, įstatymas išteisina vyrą; o jei vyras atsiveda į namus sugyventinę, jam skiriama tik bauda ir tik tokiu atveju žmona gali su juo išsiskirti. Vyras nusprendžia, kur gyvens šeima, jis turi daug daugiau teisių į vaikus nei motina; ir – išskyrus tą atvejį, kai žmona vadovauja komercinei įmonei, – jos įsipareigojimams būtinas vyro sutikimas. Tiek pačią žmoną, tiek jos turtą griežtai kontroliuoja vyras.

Per visą XIX amžių jurisprudencija tik griežtina tą kodeksą, be kitų teisių, iš moters atimdama teisę atsiskirti nuo vyro. 1826 m. Restauracija panaikina skyrybas; 1848 metų Steigiamasis susirinkimas atsisako jas įteisinti, jos vėl įteisinamos tik 1884 metais, nors ir tuomet jas gauti dar labai sunku. Buržuazija niekad nebuvo galingesnė nei tais laikais, tačiau ji jaučia, kokią grėsmę kelia industrinė revoliucija, ir nerimaudama stengiasi įsitvirtinti iš pagrindų. Dvasios laisvė, paveldėta iš XVIII amžiaus, nesušvelnina šeimos moralės; ši lieka tokia, kokią ją reglamentavo reakcingi XIX a. pradžios mąstytojai – Josephas de Maistre'as ir Bonald'as. Tvarkos vertę jie pagrindžia dieviškąja valia ir reikalauja griežtos visuomenės hierarchijos: šeima, nedaloma visuomenės ląstelė, taps visuomenės mikrokosmu. „Vyras moteriai – tas pat, kas moteris vaikui; valdžia ministrui – tas pat, kas ministras pavaldiniui“, – teigia Bonald'as. Taigi vyras vadovauja, moteris tvarko, vaikai paklūsta. Skyrybos, savaime suprantama, draudžiamos, o moteris uždaroma namuose. „Moterys priklauso šeimai, o ne politinei visuomenei, ir gamta jas sukūrė šeimyniniams rūpesčiams, o ne viešosioms funkcijoms

atlikti", – dar tvirtina Bonald'as. Šeimoje, kurią amžiaus viduryje apibrėžia Le Play, griežtai laikomasi tos hierarchijos.

Kiek kitaip Auguste'as Comte'as irgi reikalauja lyčių hierarchijos; tarp patino ir patelės esama „radikalių skirtumų, tiek fizinių, tiek ir moralinių, ryškiai diferencijuojančių visus gyvūnus ir *ypač žmonių padermę*". Moteriškumas yra savotiška „užsitęsusi vaikystė", atitolinanti moterį nuo „idealaus padermės tipo". Šis biologinis infantilizmas pasireiškia kaip intelektualinis silpnumas; tos grynai emocinės būtybės vaidmuo – būti žmona ir šeimininke, ji nesugebėtų konkuruoti su vyru: „Jai netinka nei vadovauti, nei siekti išsimokslinimo". Kaip ir Bonald'o, Comte'o moteris įkalinama šeimoje, o tą miniatiūrinę visuomenę valdo tėvas, nes moteris „nesugeba vadovauti net namuose", ji tik administruoja ir pataria. Jos išsimokslinimas turi būti ribojamas. „Moterys ir proletarai negali ir neturi tapti autoriais, juolab kad jie to ir nesiekia." Ir Comte'as numato, kad visuomenės evoliucija visiškai panaikins moters darbą už šeimos ribų. Kitoje savo kūrinio dalyje Comte'as, veikiamas meilės Clotildei de Vaux, aukština moterį, paversdamas ją kone dievybe, didžios būtybės emanacija. Pozityvistinė religija būtent ją ir pasiūlys liaudžiai garbinti žmonijos šventovėje. Ji nusipelnė šito kulto tik savo moralumu: vyras veikia, o moteris myli, vadinasi, ji kur kas didesnė altruistė nei jis. Tačiau ir pozityvistai ją uždaro šeimoje: jai draudžiama skirtis ir netgi pageidaujama, kad jos našlystė būtų amžina; ji neturi jokių ekonominių ar politinių teisių, ji tik žmona ir auklėtoja.

Balzacas kiek ciniškiau išsako tą patį idealą. „Moters dalia ir jos vienintelė šlovė – priversti plakti vyrų širdis, – rašo jis traktate *Santuokos fiziologija* (*La Physiologie du Mariage*). – Moteris – tai nuosavybė, įgyjama sudarius sutartį, ji – kilnojamasis turtas, nes ją gavęs, gauni nuosavybės dokumentą, o galiausiai moteris tėra tik vyro priedas." Čia Balzacas reiškiasi kaip šauklys buržuazijos, kurios antifeminizmas sustiprėja dvigubai – kaip reakcija į XVIII amžiaus laisves ir kaip reakcija į ją gąsdinančias progresistines idėjas. *Santuokos fiziologijos* pradžioje aiškiai išdėstęs, kad šis institutas, kuriame nėra meilės, neišvengiamai priverčia moterį svetimauti, Balzacas ragina vyrą laikyti žmoną visiškoje vergystėje, jeigu jis nori išvengti negarbingo išjuokimo. Reikia neleisti jai lavintis ir siekti kultūros, reikia uždrausti viską, kas leistų jai ugdyti savo individualybę, reikia priversti ją dėvėti nepatogius dra-

bužius, skatinti laikytis alinančios dietos. Buržuazija tiksliai laikosi šios programos: moterys uždaromos virtuvėje, joms leidžiami tik namų ruošos darbai, įtariai sekama, kad jos laikytųsi tų papročių; iš jų reikalaujama padorumo ritualų, supančiojančių bet kokius mėginimus tapti nepriklausomomis. Visa tai atlyginama pagarba, nepaprastai rafinuotu mandagumu. „Ištekėjusi moteris – tai vergė, kurią reikia mokėti pasodinti į sostą", – sako Balzacas; jis įsitikinęs, kad bet kokiose nereikšmingose situacijose vyras privalo joms nusileisti; užuot vertus jas nešioti sunkią naštą kaip pirmykštėse bendruomenėse, skubama išlaisvinti jas nuo visų sunkių darbų ir rūpesčių: tai reiškia, kad sykiu norima išlaisvinti jas nuo bet kokios atsakomybės. Tikimasi, kad šitaip apgautos, susigundžiusios savo lengva dalia, jos sutiks su motinos ir šeimininkės vaidmeniu, kuriuo ir siekiama apriboti jų veiklą. Ir iš tikrųjų daugelis buržuazijos moterų kapituliuoja. Kadangi auklėjimas ir parazitinė moterų padėtis daro jas priklausomas nuo vyro, jos net nedrįsta kelti reikalavimų: išdrįsusios tai padaryti, nesulaukia atsako. „Lengviau sukaustyti žmones grandinėmis, negu jas sutraukyti, jei tos grandinės lemia pagarbą", – yra pasakęs Bernardas Shaw. Buržuazijos moteris brangina savo grandines, nes ji brangina savo klasines privilegijas. Jai nuolat aiškinama, ir ji žino, kad moterų emancipacija reikštų buržuazinės visuomenės susilpninimą; išlaisvinta iš vyro gniaužtų, ji būtų pasmerkta dirbti; ji gali apgailestauti, kad jos teisės į privačią nuosavybę priklauso nuo jos vyro teisių, tačiau jinai apgailestautų dar labiau, jei privati nuosavybė būtų panaikinta; ji nejaučia jokio solidarumo su darbininkų klasės moterimis: ji kur kas artimesnė savo vyrui nei tekstilės pramonės darbininkėms. Jo interesai – jos interesai.

Tačiau šis atkaklus priešinimasis negali sustabdyti istorijos eigos; randantis mašinoms, nyksta žemvaldystė, dirbančiosios klasės atstovai, sykiu ir moterys, pradeda išsivaduoti. Visos socializmo atmainos, išvaduojančios moterį iš šeimos gniaužtų, palankiai vertina jų išlaisvinimą: Platonas, svajodamas apie bendruomeninę santvarką, moterims žadėjo autonomiją, panašią į tą, kuria jos turėjo Spartoje. Sykiu su utopiniais Saint-Simono, Fourier'o, Cabet'o socializmais, gimsta „laisvos moters" utopija. Sensimoniškoji visuotinio susivienijimo idėja reikalauja panaikinti bet kokią – tiek darbininko, tiek moters – vergovę; kadangi moterys, kaip ir vyrai, – žmonės, Saint-Simonas, o paskui jį Leroux, Pecqu-

eux, Carnot'as reikalauja jas išlaisvinti. Deja, ši tezė nesusilaukia itin didelio pasitikėjimo jo mokykloje. Jo mokykla išaukština moterį dėl jos moteriškumo, o tai patikimiausias būdas jai pakenkti. Dingstim, esą sutuoktinių pora – tai visuomenės vienetas, tėvas Enfantinas nori matyti moterį kiekvienoje vadovų poroje, kurią jis pavadina pora-šventike; jis tikisi, kad moteris-mesijas paskelbs geresnį pasaulį, ir Moters Bendražygiai išplaukia į Rytus ieškoti šito moteriškosios lyties išganytojo. Jis patyrė moters išlaisvinimą ir kūno reabilitavimą supainiojusio Fourier'o, įtaką; Fourier'as reikalauja, kad kiekvienas individas galėtų nevaržomas tenkinti kūno aistras, jis siekia, kad santuoką pakeistų meilė; anot jo, moteris – ne asmenybė, o tik meilės funkciją atliekanti būtybė. Cabet'as irgi žada, kad ikariškasis komunizmas įteisins visišką lyčių lygybę, tačiau riboja moterų dalyvavimą politiniame gyvenime. Iš tikro sensimonistiniame judėjime moterys tenkinosi antraeile veikla: tik Claire Bazard, įsteigusi ir trumpą laiką leidusi laikraštį, pavadintą *Naujoji moteris* (*La femme nouvelle*), vaidino gan reikšmingą vaidmenį. Vėliau pasirodo daug kitų žurnalų, tačiau jų reikalavimai buvo kuklūs; jie siekia veikiau moters išsilavinimo nei emancipacijos; Carnot'as, o vėliau Legouvé stengiasi, kad moterys įgytų geresnį išsilavinimą. Moters-partnerės, moters-atkūrėjos idėja išlieka gyva visą XIX amžių; ji ryški Victoro Hugo kūryboje. Tačiau moters byla veikiau diskredituojama doktrinų, kurios, užuot suvienijusios moteris su vyrais, juos supriešina, pripažindamos moters intuiciją, jausmą, bet ne protą. Ji liko diskredituota dėl jos šalininkų negrabumo. 1848 m. moterys steigia klubus, laikraščius; Eugénie Niboyer išleidžia laikraštį *Moterų balsas* (*La voix des femmes*), kuriame bendradarbiavo Cabet'as. Viena moterų delegacija atvyko į Rotušę reikalauti „moters teisių", tačiau nieko neišsikovojo. 1849 m. Jeanne Decoin, iškėlusi save deputate, pradėjo rinkiminę kampaniją, bet iš to buvo tik pasijuokta. Lygiai taip pat buvo pasijuokta iš ekstravagantiškais drabužiais apsitaisiusių „vezuviečių" ir „blumerininkių". Protingiausios to meto moterys lieka nuošalėje nuo tų judėjimų: ponia de Staël veikiau kovojo už savo pačios, o ne už savo seserų bylą; George Sand reikalauja teisės laisvai mylėtis, bet atsisako bendradarbiauti laikraštyje *Moterų balsas*; jos reikalavimai – jausmų sfera. Flora Tristan tiki, kad tautą išpirks moteris, tačiau ją daugiau

domina darbininkų klasės, o ne moters emancipacija. Davidas Sternas, ponia de Girardin vis dėlto prisijungia prie feminisčių judėjimo.

Apskritai XIX amžiuje vykęs reformistinis judėjimas palankus feminizmui tuo, kad ieško teisingumo lygybėje. Čia būta nuostabios išimties – Proudhono. Tikriausiai valstietiška kilmė paskatino jį taip įnirtingai reaguoti į sensimonininkų misticizmą; jis lieka smulkių dvarų šalininku ir, anot jo, moters veikla turi apsiriboti namų židinio kurstymu. „Arba namų šeimininkė, arba kurtizanė", – dilema, kuria jis apriboja moterį. Ligi šiol feminizmą užsipuldavo konservatoriai, taip pat įnirtingai puolę ir socializmą: iliustruotam satyriniam žurnalui *Šurmulys* (*Charivari*), kaip ir daugeliui kitų, tai buvo neišsenkamas pasišaipymų šaltinis; būtent Proudhonas nutraukia feminizmo ir socializmo sąjungą; jis protestuoja prieš Leroux vadovaujamų moterų socialisčių puotą; jis svaido žaibus ir perkūnus į Jeanne Decoin. Kūrinyje, pavadintame *Teisingumas* (*La Justice*), jis teigia, kad moteris privalo būti pavaldi vyrui; tik vyras yra visuomeninis individas, sutuoktinių pora – ne susivienijimas (*association*), – tai reikštų lygybę, o sąjunga (*union*); moteris palyginti su vyru nepilnavertė pirmiausia todėl, kad ji turi tik 2/3 vyro fizinės jėgos, ir dar todėl, kad intelektualiai bei moraliai ji irgi tiek pat atsilieka: jos bendra vertė yra 2 x 2 x 2, o vyro – 3 x 3 x 3, taigi 8/27 stipriosios lyties atstovo vertės. Kai dvi moterys, ponia Adam ir ponia d'Héricourt, atsako jam, – viena tvirtai, kita mažiau vykusiai ir egzaltuotai, – Proudhonas paneigia jų argumentus jų pačių argumentais kūrinyje *Pornokratija, arba moteris naujaisiais laikais* (*Pornocratie ou la femme dans les temps modernes*). Bet kaip ir visi antifeministai aistringas litanijas jis skiria „tikrai moteriai", vyro vergei ir jo atspindžiui; nepaisant tokio garbinimo, jam teko pripažinti, kad jo paties žmona nesijautė laiminga gyvendama jo primestą gyvenimą: ponios Proudhon laiškai – ištisiniai skundai.

Įtakos įvykių eigai turėjo ne tie teoriniai debatai: veikiau jie atspindėjo ją su visais jos svyravimais. Moteris vėl atsikovoja ekonomines teises, kurias buvo praradusi dar priešistoriniais laikais, nes jis palieka šeimos židinį ir vėl įsitraukia į gamybą fabrike. Šis perversmas įvyko atsiradus mašinoms, nes darbininkės fizinė jėga daugeliu atvejų ėmė prilygti vyrų fizinei jėgai. Kadangi staigus pramonės augimas pareikalavo kur kas daugiau darbo jėgos, nei jos galėjo pateikti vyrai, moterų

bendradarbiavimas tapo neišvengiamas. Tai ir yra toji didžioji revoliucija, pakeitusi XIX amžiuje moters dalią, atvėrusi jai naują erą. Marxas ir Engelsas nuodugniai išanalizuoja jo reikšmę ir žada moterims, kaip ir proletariatui, išlaisvinimą. Iš tiesų „moterį" ir darbininką sieja tai, kad jiedu abu yra engiami", – atsako Bebelis. Ir jie iš to jungo išsivaduos sykiu, tą išsivadavimą lems jų darbas plėtojantis technologijos procesui. Engelsas parodė, kad moters dalia glaudžiai susijusi su privačios nuosavybės istorija; katastrofa pakeitė motininės teisės santvarką patriarchatu, moterį susaistė palikimas, o pramoninė revoliucija yra šio teisių praradimo priešingybė, taigi šis procesas baigsis moters išlaisvinimu. Jis rašo: „Moteris gali būti emancipuota tik tuomet, kai ji ims dalyvauti visuomeninėje gamyboje, ir kai namų ruoša taps tik nedidele jos užsiėmimų dalimi. Tai pasidarė įmanoma tik atsiradus didžiajai šių laikų gamybai, kuri ne tik įgalina moterį plačiai į ją įsitraukti, bet ir kategoriškai jos reikalauja".

XIX amžiaus pradžioje moteris buvo gėdingiau išnaudojama nei darbininkai vyrai. Namudinis darbas buvo tai, ką anglai pavadino *sweating sistem*; nors ir sunkiai dirbdama, darbininkė neuždirbdavo tiek, kad galėtų patenkinti savo reikmes. Jules'as Simonas savo veikale *Darbininkė* (*L'Ouvrière*) ir netgi konservatorius Leroy-Beaulieu veikale *Moterų darbas XIX amžiuje* (*Le Travail des Femmes aux XIX c.*), išspausdintame 1873 m., demaskuoja bjaurius piktnaudžiavimus; pastarasis teigia, kad daugiau kaip du šimtai tūkstančių prancūzių darbininkių neuždirbdavo nė penkiasdešimties santimų per dieną. Suprantama, kad jos suskato persimesti į manufaktūras; beje, netrukus namudiniais darbais liko tiktai siuvimas, skalbimas, tai yra namų ruoša – vergiški darbai, už kuriuos buvo mokamas labai menkas atlyginimas; net nėrinių nėrimą, moteriškų skrybėlaičių siuvimą ir panašius amatus pasigrobė fabrikai; ir priešingai, atsirado milžiniška darbo pasiūla medvilnės, vilnos, šilko pramonėje; moterų darbas buvo ypač pageidautinas verpimo ir audimo dirbtuvėse. Šeimininkai dažnai būdavo labiau linkę samdyti jas, o ne vyrus. „Jos geriau dirba už mažesnį užmokestį." Ši ciniška formulė nušviečia moters darbo dramą. Juk tik darbas padėjo moteriai išsikovoti žmogiškąjį orumą, bet toji pergalė buvo labai sunki ir lėta. Moterys verpė ir audė, higienos sąlygos buvo apverktinos. „Lione, galio-

nų dirbtuvėse, – rašo Blanqui, – kai kurios moterys priverstos dirbti kone kabėdamos ant diržų, nes priverstos manipuliuoti ir rankomis, ir kojomis.“ 1831 m. šilko pramonės darbininkės vasarą dirba nuo trijų valandų iki vienuoliktos vakaro, kitaip tariant, septyniolika valandų per parą – „dažnai sveikatai kenksmingomis sąlygomis, dirbtuvėse, kur niekad neprasiskverbia saulės spinduliai, – rašo Norbertas Truquinas. – Pusė tų jaunų merginų suserga plaučių ligomis dar nesibaigus jų mokymui. Pasiskundusios apkaltinamos maivymusi“.[51] Be to, tarnautojai vyrai apgaudinėdavo dirbančias merginas. „Kad pasiektų savo tikslą, jie naudojo nepadoriausias priemones – skurdą ir badą“, – rašo nežinomas kūrinio *Teisybė apie Liono įvykius* (*La Vérité sur les événements de Lyon*) autorius. Kartais moterys vienu metu dirba ir žemės ūkyje, ir fabrike. Jos ciniškai išnaudojamos. Vienoje *Kapitalo* pastaboje Marxas pasakoja: „Ponas E., fabrikantas, mane informavo, kad dirbti prie audimo staklių jis samdydavo tik moteris, kad mieliau priimdavo ištekėjusias ir ypač tas, kurios turėjo išlaikyti didesnę šeimą, nes jos būdavo kur kas atidesnės ir klusnesnės už netekėjusias ir, norėdamos išmaitinti namiškius, turėdavo dirbti iki visiško jėgų išsekimo. – Štai šitaip, – priduria Marxas, – būdingosios moters savybės sudarkomos jos pačios nenaudai ir visi moraliniai bei delikatūs jos prigimties pradmenys tampa priemone jai pavergti ir priversti kentėti“. Reziumuodami ir komentuodami *Kapitalą*, Bebelis ir G. Dervillis rašo: „Kambarinis gyvulėlis arba nešulinis gyvulys – štai kas šiandieną dažniausiai yra moteris. Išlaikoma vyro, kai nedirba, ji vis dar tebėra jo išlaikoma ir tuomet, kai triūsia iki sąmonės netekimo“. Darbininkės padėtis buvo tokia apverktina, kad Sismondi ir Blanqui reikalavo nepriimti moterų į dirbtuves. Iš dalies tokią padėtį lėmė tai, kad moterys visų pirmiausia nemokėjo apsiginti ir susiburti į profesinę sąjungą. Moterų „asociacijos“ atsiranda 1848 metais ir iš pradžių tai buvo pramonės darbininkų sąjungos. Tas judėjimas plėtojosi nepaprastai lėtai, kaip matyti iš šių skaičių:

1905 metais iš 781 392 susibūrusių į profesinę sąjungą žmonių 69 405 buvo moterys;

[51] N. Truquin. *„Mémoires et aventures d'un prolétaire*. Cit. pagal E. Dollėanso. *Histoire du Mouvement ouvrier*, t. I.

1809 metais iš 957 120 – 88 906 moterys;

1912 metais iš 1 064 413 – 92 336 moterys;

1920 metais tarp 1 580 967 dirbančiųjų buvo 239 016 darbininkių ir tarnautojų, įstojusių į profesinę sąjungą, o tarp 1 083 957 žemės ūkio darbininkių – tik 36 193 profesinės sąjungos narių, taigi iš 3 076 585 profesinės sąjungos narių buvo 292 000 moterų. Tik dėl tradicinio nuolankumo bei paklusnumo, taip pat dėl solidarumo ir kolektyvinės sąmonės stokos jos nesugeba pasinaudoti naujomis joms atsiveriančiomis galimybėmis.

Toks moterų pasyvumas lėmė tai, kad jų darbas buvo labai lėtai ir per vėlai reglamentuotas. Reikės laukti iki 1874 metų, kad įsikištų įstatymas; be to, nors Imperijos laikais ir būta įvairių kampanijų, tiktai dviejuose potvarkiuose kalbama apie moteris: vienas draudžia nepilnametėms dirbti naktį ir reikalauja joms laisvo sekmadienio ir švenčių, jų darbo dienos trukmė apribojama dvylika valandų; o vyresnes nei dvidešimt vienerių metų moteris tebuvo uždrausta priimti dirbti šachtose ir karjeruose. Pirmoji moterų darbo chartija paskelbiama 1892 metų lapkričio 2 dieną; ji draudžia naktinį darbą ir apriboja darbo dieną fabrike, tačiau išlieka palanki dirva visokios rūšies apgavystėms. 1900 metais darbo diena apribojama dešimčia valandų; 1905 metais įvedama privaloma poilsio savaitė; 1907 metais darbininkė gauna galimybę laisvai naudotis savo uždarbiu; 1909 metais garantuojamos mokamos atostogos gimdyvei; 1911 metais patvirtinami 1892 metų potvarkiai. 1913 metais susirūpinta moterų poilsiu prieš gimdymą ir po jo; joms draudžiama dirbti pavojingą ir alinantį darbą. Pamažu sukuriamas socialinis teisynas, ir moters darbui nustatomi higienos reikalavimai: pardavėjoms reikalaujama kėdžių, joms draudžiama ilgai stovėti prie išorinių vitrinų ir pan. Tarptautinis Darbo biuras galiausiai pasirašė tarptautines konvencijas dėl sanitarinių moters darbo sąlygų, nėštumo atostogų ir pan.

Kitas nuolankaus moterų darbininkių inertiškumo padarinys – darbo užmokestis, kuriuo jos turėjo pasitenkinti. Kodėl nustatytas toks mažas moterų darbo užmokestis? Šis fenomenas buvo įvairiai aiškinamas ir susidėjo iš daugybės veiksnių. Nepakanka pasakyti, kad moterų

poreikiai menkesni už vyrų poreikius: tai pateisinimas naudojantis pavėluotais argumentais. Veikiau moterys, kaip matėme, nemokėjo apsiginti nuo savo engėjų; jų konkurentai būdavo kalėjimai, pateikdavę rinkai gaminius, į kurių savikainą nebūdavo įtraukiamas užmokestis už darbo jėgą; jos konkuruodavo vienos su kitomis. Be to, dar reikia pažymėti, jog dirbanti moteris stengiasi išsivaduoti tokioje visuomenėje, kur vis dar egzistuoja šeimyniniai santykiai; susijusi su tėvo ar vyro namais, ji dažniausiai tenkinasi tuo, kad prisideda prie šeimos biudžeto; ji dirba už šeimos ribų, bet dirba šeimai, ir kadangi darbininkei neprivalu pačiai save išlaikyti, ji priversta sutikti dirbti už kur kas menkesnį atlyginimą nei tas, kurio reikalauja vyras. Kadangi daugumas moterų tenkinasi mažesniu darbo užmokesčiu, savaime suprantama, kad moterų darbo užmokestis tėra toks, kokį nustato darbdavys.

Prancūzijoje, sprendžiant iš 1889–1893 metų apklausos, už tokią pačią kaip vyro darbo dieną darbininkė tegaudavo pusę vyro uždarbio. Pagal 1908 metų apklausą, didžiausi namudininkių atlyginimai neviršydavo dvidešimties santimų už valandą, o mažiausi tesiekė penkis santimus: šitaip eksploatuojamai moteriai buvo neįmanoma pragyventi be pašalpos ar be globėjo. 1918 metais Amerikoje moteris gaudavo tik pusę vyro darbo užmokesčio. Maždaug tuo pat metu už vienodą akmens anglies kiekį, iškastą Vokietijos akmens anglies kasyklose, moteris algos gaudavo 25% mažiau nei vyras. 1911–1943 metais moterų algos Prancūzijoje kilo kiek sparčiau nei vyrų, tačiau liko gerokai mažesnės.

Darbdaviai mielai priimdavo į darbą moteris, nes jos sutikdavo su mažu darbo užmokesčiu, ir tas faktas išprovokavo vyrų darbininkų pasipriešinimą. Tokio tiesioginio proletarų vyrų ir proletarių moterų solidarumo, kokį įsivaizdavo Bebelis ir Engelsas, nebuvo. Problema buvo panaši į negrų darbo jėgos problemą JAV. Labiausiai engiamas kurios nors visuomenės mažumas engėjai mielai naudoja kaip ginklą prieš visą klasę, kuriai jos priklauso; taigi iš pradžių tos mažumos suvokiamos kaip priešai, ir reikia kur kas geriau suprasti situaciją, kad pavyktų suvienyti juodųjų ir baltųjų, darbininkių ir darbininkų interesus užuot juos supriešinus. Suprantama, kad vyrai darbininkai pirmiausia įžvelgė šitoje mažesnių atlyginimų konkurencijoje baisią grėsmę ir tam prieši-

nosi. Tik įsitraukusios į profesinių sąjungų gyvenimą, moterys galėjo apginti savo interesus, nekenkdamos visos darbininkų klasės interesams.

Nepaisant visų šitų sunkumų, moters darbas tobulėjo. 1900 metais Prancūzijoje dar buvo 900 000 namudininkių, kurios siuvo drabužius, gamino įvairiausius daiktus iš odos ir stiklo, laidotuvių vainikus, krepšius, madingus aksesuarus ir niekniekius, tačiau ilgainiui šis skaičius labai sumažėjo. 1906 metais 42% galinčių dirbti moterų (nuo aštuoniolikos iki šešiasdešimties metų) buvo įdarbintos žemės ūkyje, pramonėje, prekyboje, bankuose, draudimo kompanijose, įstaigose, jos vertėsi laisvais amatais. Visame pasaulyje šį judėjimą dar labiau paspartino 1914–1918 metų ir paskutinio pasaulinio karo darbo jėgos krizė. Smulkioji ir vidutinioji buržuazija irgi įsitraukė į tą judėjimą, tad moterys užplūdo ir laisvas profesijas. Pastudijavę vieną iš paskutiniųjų prieš Antrąjį pasaulinį karą atliktą gyventojų surašymą, matome, kad iš visų nuo aštuoniolikos iki šešiasdešimties metų amžiaus moterų Prancūzijoje dirba maždaug 42%, Suomijoje – 37%, Vokietijoje – 34,2%, Indijoje – 27,7%, Anglijoje – 26,9%, Olandijoje – 19,2%, JAV – 17,7%. Tačiau Prancūzijoje ir Indijoje tie skaičiai tokie dideli todėl, kad čia itin svarbi vieta atiteko kaimo darbams. Išskyrę valstietes, 1940 metais Prancūzijoje pamatytume maždaug 500 000 įstaigų vadovių, milijoną tarnautojų, du milijonus darbininkių, pusantro milijono bedarbių. Tarp darbininkių – 650 000 tarnaitės; 1 200 000 dirba perdirbimo pramonėje, 440 000 iš jų – tekstilės pramonėje, 315 000 – drabužių siuvimo pramonėje, 380 000 – siuvėjos namudininkės. Prekybos, laisvų profesijų, viešosios tarnybos sferose Prancūzija, Anglija ir JAV yra pasiekusios maždaug vienodą lygį.

Kaip jau esame matę, viena iš pagrindinių moters problemų, – jos, kaip gimdytojos, vaidmens derinimas su jos gamybine veikla. Esminė priežastis, istorijos pradžioje pasmerkusi moterį namų ruošai ir uždraudusi jai dalyvauti pasaulio kūrimo procese, – jos pavergimas priskiriant jai tik gimdymo funkciją. Gyvūnų patelėms būdingas tam tikras fiziologinis ir sezoninis ritmas, leidžiantis joms sukaupti jėgų; priešingai, moters nėštumo galimybių nuo jos lytinio subrendimo iki klimakterinio periodo gamta neriboja. Kai kurios civilizacijos draudžia ankstyvas vedybas; minimos indėnų gentys, kur reikalaujama, kad moterims tarp

gimdymų būtų suteiktas bent dvejų metų poilsio laikotarpis; bet apskritai daugelį amžių moters gebėjimas pastoti nebuvo reglamentuojamas. Nuo antikos laikų[52] egzistuoja apsisaugojimo nuo nėštumo priemonės, daugiausiai vartojamos moterų: tai mikstūros, žvakutės, vaginaliniai tamponai, tačiau prostitutės ir medikai jas laikė paslaptyje; gal tą paslaptį žinojo dekadanso laikų romėnės, kurioms satyrikai priekaištavo dėl jų nevaisingumo. Tačiau viduramžiais šios priemonės nebuvo žinomos, iki XVIII amžiaus nerandame jokio jų pėdsako. Daugybės moterų gyvenimas tais laikais buvo nesibaigianti nėštumų seka, ir netgi laisvo elgesio moterys mokėjo už savo laisvą meilę nesuskaičiuojamais gimdymais. Tam tikromis epochomis žmonija suvokė, jog reikia mažinti gyventojų skaičių, tačiau tuo pat metu tautos bijojo susilpnėti; krizių ir skurdo laikotarpiais gimimų procentas buvo mažinamas vėlyvomis vedybomis. Paprastai būdavo vedama bei tekama jauno amžiaus ir turima tiek vaikų, kiek moteris sugebėdavo jų pagimdyti, tačiau daug vaikų mirdavo. Jau XVII amžiuje abatas de Pure'as[53] protestuoja prieš „meilės vandenligę“, kuriai pasmerktos moterys; o ponia de Sévigné rekomenduoja savo dukteriai vengti pernelyg dažnų nėštumų. Tačiau maltusietiška tendencija Prancūzijoje įsivyrauja XVIII amžiuje. Iš pradžių pasiturinčios klasės, vėliau dauguma gyventojų mano esant protinga turėti tiek vaikų, kiek tėvai jų gali išmaitinti, ir kontraceptinės priemonės tampa įprastu dalyku. 1778 metais demografas Moreau rašo: „Ne tik turtingos moterys žiūri į rūšies plėtrą kaip į senų laikų apgavystes; tos pragaištingos paslaptys, nežinomos jokiam kitam gyvūnui, išskyrus žmogų, jau įsigavo ir į kaimą; gamta jau apgaudinėjama net mažuose miesteliuose“. *Coitus interruptus* praktika pasklinda iš pradžių tarp buržua, vėliau tarp kaimiečių ir darbininkų; prezervatyvas, jau egzistavęs kaip priemonė nuo venerinių ligų, tampa kontraceptiku, kuris išplinta ypač apie 1840 metus, atsiradus kaučiuko perdirbimo pra-

[52] „Seniausia užuomina apie kontraceptikų vartojimą, matyt, bus II a. egiptiečių papirusas, rekomenduojantis vaginalinį tepalą, sudarytą iš krokodilo ekskrementų, medaus, sodos ir kažkokios sakingos medžiagos.“ (P. Ariès. *Histoire des Populations françaises*). Viduramžių persų medikai žinojo trisdešimt vieną receptą, iš jų tik devyni buvo skirti vyrams. Imperatoriaus Adriano epochoje Soranas aiškina, kad moteris, nenorinti susilaukti vaiko, ejakuliacijos metu privalo „sulaikyti kvėpavimą“ ir atsitraukti, kad sperma nepatektų į *os uteri*, paskui iš karto atsikelti, pritūpti ir nusičiaudėti“.

[53] Žurnale *Précieuse* (1656).

monei[54]. Anglosaksų šalyse *birth-control* įteisinta oficialiai, ir buvo išrasta daugybė metodų, leidusių atskirti vieną nuo kitos šias dvi kitados neatskiriamas funkcijas: seksualinę ir reprodukcinę. Vienos medikų tyrinėjimai, tiksliai išaiškinę pastojimo mechanizmą ir jam palankias sąlygas, nurodė būdus, kaip jo išvengti. Prancūzijoje kontracepcijos propaganda, prekyba vaginaliniais žiedais bei tamponais ir pan. draudžiama, tačiau *birth-control* išplitusi ne mažiau.

Abortas niekur nėra oficialiai įstatymų sankcionuotas. Romėnų teisė ypatingai negynė embriono gyvybės; ji laikė *nasciturus* ne žmogiška būtybe, o motinos kūno dalimi. *Partus antequam edatur mulieris portio est vel viscerum*[55]. Dekadanso laikais abortas buvo laikomas normaliu dalyku ir net įstatymų leidėjas, norėdamas paskatinti gimdyti vaikus, nedrįso jo uždrausti. Jei moteris nutraukdavo nėštumą prieš savo vyro valią, šis galėjo išsireikalauti, kad ji būtų nubausta, tačiau nusižengimu buvo laikomas jos neklusnumas. Apskritai rytų ir graikų-romėnų civilizacijoje abortą leido įstatymas.

Šiuo požiūriu moralinių idėjų revoliuciją įvykdė krikščionybė, suteikusi embrionui sielą; tuomet abortas tampa nusikaltimu prieš gemalą. „Kiekviena moteris, pasielgusi taip, kad vėliau negali pagimdyti tiek vaikų, kiek sugebėtų, tampa kalta dėl tokio pat žmogžudysčių skaičiaus, lygiai kaip ir pastojusi moteris, kuri stengiasi atsikratyti nėštumo“, – teigia šventasis Augustinas. Bizantijoje abortas buvo baudžiamas laikina tremtim. Tarp barbarų, praktikuojančių vaikžudystę, jis buvo smerkiamas tik tuomet, jei būdavo smurtinis, padarytas prieš motinos valią: tuomet už abortą tekdavo sumokėti kraujo kaina. Tačiau pirmieji Bažnyčios susirinkimai išleidžia ediktus, kuriais ši „žmogžudystė“ baudžiama griežčiausiomis bausmėmis, nesvarbu, koks buvo spėjamas gemalo amžius. Čia iškilo klausimas, tapęs nepabaigiamų diskusijų objektu: kuriuo momentu siela įsigauna į kūną? Šv. Tomas ir daugelis kitų autorių nustatė, jog vyriškosios lyties gemalas įgyja sielą keturiasdešimtą dieną po užsimezgimo, moteriškosios lyties – po aštuoniasdešimties dienų; taip imama skirti gyvą ir negyvą gemalą. Viduramžių

[54] „Apie 1930 metus viena amerikiečių firma parduodavo dvidešimt milijonų prezervatyvų per metus. Penkiolika Amerikos fabrikų išleisdavo jų pusantro milijono per dieną“ (P. Aries).

[55] Vaikas, prieš gimdamas, yra moters dalis, savotiškas vidaus organas (*lot.*).

bausmių knygoje skelbiama: „Jeigu nėščia moteris pražudo savo vaisių nepraėjus keturiasdešimt penkioms dienoms nuo pastojimo, ji baudžiama metams. Jei ji padaro šitai po šešiasdešimties dienų, – trejiems metams. Galiausiai, jei ji padaro šitai, kai kūdikis jau gyvas, su ja turi būti elgiamasi kaip su žmogžude". Vis dėlto toje knygoje pridurta: „Esama didžiulio skirtumo tarp neturtingos moters, nužudžiusios savo kūdikį todėl, kad neišgali jo išmaitinti, ir tos, kurios vienintelis tikslas – paslėpti paleistuvavimo nusikaltimą". 1556 metais Henrikas II išleidžia garsųjį ediktą apie nėštumo nuslėpimą; už paprasčiausią nėštumo nuslėpimą buvo baudžiama mirties bausme, taigi abortas juolab jos nusipelno; faktiškai ediktas taikė į vaikžudystę, tačiau juo buvo naudojamasi norint paskelbti mirties bausmę tiems, kas atlieka abortus, ir jų bendrininkams. Skirtumas tarp gyvo ir negyvo gemalo išnyko apie XVIII a. Jo pabaigoje Beccaria, turėjęs didžiulę įtaką Prancūzijoje, teisiškai gynė savo kūdikio atsisakančią moterį. 1791 metų kodeksas išteisina moterį, tačiau baudžia „dvidešimčia metų grandinių" jos nusikaltimo bendrininkus. Minties, jog abortas – tai žmogžudystė, atsisakoma XIX amžiuje; į jį pradeda žiūrėti veikiau kaip į nusikaltimą prieš valstybę. 1810 metų įstatymas visiškai jį uždraudžia, pati moteris ir jos bendrininkai baudžiami už jį laisvės atėmimu ir katorga; tačiau gydytojai visuomet jo griebiasi, kai reikia gelbėti motinos gyvybę. Kadangi įstatymo būta labai griežto, amžiaus pabaigoje prisiekusieji liovėsi jį taikę; areštų skaičius buvo menkas, ir 4/5 kaltinamųjų būdavo išteisinamos. 1923 metais naujas įstatymas vėl numato katorgą bendrininkams ir operacijos atlikėjams, o pati moteris nubaudžiama tiktai kalėjimu arba bauda; naujas 1939 metų dekretas skirtas gydytojams praktikams: nuo šiol bausmės atidėjimas jiems nebegalioja. 1941 metais abortas buvo paskelbtas nusikaltimu valstybės saugumui. Kitose šalyse tai nusikaltimas, baudžiamas pataisos darbais, o Anglijoje tai *felony*, kriminalinis nusikaltimas, už kurį baudžiama kalėjimu arba katorga. Apskritai kodeksai ir tribunolai kur kas atlaidesni moteriai, kuriai buvo padarytas abortas, tačiau tai netaikoma jos bendrininkams. Vis dėlto Bažnyčia nė per nago juodymą nesušvelnino savo griežto požiūrio. Kanonų teisės kodeksas, išleistas 1917 m. kovo 27 d., skelbia: „Tie, kurie pritaria abortui, neišskiriant nė motinos, įvykdžius abortą turi būti ekskomunikuoti kaip paprastai išsaugant *latae sententiae*". Niekas negali

būti laikoma švelninančiomis aplinkybėmis, net motinai gresianti mirtis. Popiežius dar visai neseniai paskelbė, kad renkantis, ką aukoti, – motinos ar vaiko gyvybę, – privalu paaukoti motinos gyvybę, nes ji, jau būdama pakrikštyta, gali pateikti į dangų (įdomu, kad pragaras čia net neminimas), tuo tarpu gemalas pasmerktas amžiams likti skaistykloje[56].

Tik labai trumpą laiko tarpą abortas buvo oficialiai leidžiamas: Vokietijoje – iki įsigalint nacizmui, SSRS – iki 1936 metų. Tačiau, draudžiamas religijos ir įstatymų, jis buvo labai paplitęs visose šalyse. Prancūzijoje abortų kasmet priskaičiuojama nuo aštuonių šimtų tūkstančių iki milijono (maždaug tiek pat, kiek ir gimimų), – o du trečdaliai pasidariusių abortą – ištekėjusios moterys, daugelis jų jau turinčios vieną ar du vaikus. Taigi nepaisant prietarų, pasipriešinimo, pasenusios moralės atgyvenų, mes vis dėlto tapome perėjimo nuo laisvos motinystės prie valstybės ar individų reglamentuojamos motinystės liudininkais. Akušerijos pažanga smarkiai sumažino su gimdymu susijusius pavojus; gimdymo skausmai jau nueina praeitin; pastarosiomis dienomis – 1949 metų kovo mėnesį – Anglijoje išleistas įstatymas dėl privalomo tam tikrų anestezijos metodų taikymo; jie jau plačiai taikomi JAV ir pradeda plisti Prancūzijoje. Tą evoliuciją, leisiančią žmonijai pažaboti reprodukcinę funkciją, vainikuoja dirbtinis apvaisinimas. Šie pasikeitimai nepaprastai svarbūs ir reikšmingi moteriai: ji gali sumažinti savo nėštumų skaičių, užuot buvusi jų vergė, racionaliai integruoti juos į savo gyvenimą. XIX amžiuje moteris savo ruožtu išsilaisvina iš gamtos, ji išmoksta valdyti savo kūną. Didžia dalim išsigelbėjusi iš reprodukcijos vergovės, ji jau gali sutikti su jai siūlomu ekonominiu vaidmeniu, o tai užtikrins jos, kaip asmenybės, laimėjimą.

Būtent šitų dviejų faktorių – dalyvavimo gamyboje ir išsilaisvinimo iš reprodukcijos vergovės – konvergencija ir paaiškinama moters dalios evoliucija. Kaip Engelsas ir numatė, jos visuomeninis ir politinis statu-

[56] Antrame tome mes sugrįšime prie diskusijos šia tema. Pažymėtina, jog katalikai priima šv. Augustino doktriną anaiptol nepažodžiui. Vestuvių išvakarėse nuodėmklausys šnibžda į ausį jaunajai, kad ji gali elgtis su savo vyru kaip tik jai patinka nuo tos akimirkos, kai lytinis aktas baigiasi „taip, kaip pridera"; geros *birth-control* priemonės – sykiu ir *coitus interruptus* – draudžiamos, tačiau leidžiama naudotis Vienos seksologų sudarytu kalendoriumi ir atlikti aktą, kurio vienintelis pripažintas tikslas – dauginimasis tomis dienomis, kai moteris negali pastoti. Esama dargi tokių ganytojų, kurie įteikia šitą kalendorių savo avelėms. Iš tikro daugybė „motinų krikščionių" turi tik du ar tris vaikus, nors ir nėra nutraukusios vedybinių santykių po paskutinio gimdymo.

sas neišvengiamai turėjo transformuotis. Feministinis judėjimas, kurio pradininkas Prancūzijoje buvo Condorcet'as, Anglijoje – Mary Wollstonecraft, savo kūriniu *Moterų teisių apgynimas* (*Vindication of the Rights of Women*), amžiaus pradžioje atnaujintas sensimonininkų, negalėjo pasiekti tikslo: trūko konkretaus pamato. Dabar moters reikalavimai taps iš tikrųjų svarūs. Jie garsiai nuskambės pačioj buržuazijos šerdy. Sparčiai vystantis pramoninei civilizacijai, žemės nuosavybė tapo mažiau reikšminga palyginti su kilnojamuoju turtu. Šeimos kaip vieneto institutas nebetenka galios. Kapitalo mobilumas leidžia jo savininkui, užuot būti valdomam savo turto, vienam jį valdyti ir disponuoti juo savo nuožiūra. Žmoną su vyru siejo paveldimas turtas; kai šitai nuėjo praeitin, jie tapo tiktai vienas greta kito gyvenantys asmenys, ir net vaikai nesusieja jų taip tvirtai, kaip siedavo turtiniai ryšiai. Taip individas taps nepriklausomas nuo grupės. Ši evoliucija ypač stulbinanti Amerikoje, kur triumfuoja šiuolaikinė kapitalizmo forma: skyrybų ten begalės, o vyras su žmona labiau primena laikinus partnerius. Prancūzijoje, kur diduma gyventojų – kaimiečiai, kur Napoleono kodeksas ištekėjusią moterį pavertė globotine, evoliucija bus lėta. 1884 metais vėl įteisinamos skyrybos, ir moteris gali išsiskirti, jeigu vyras svetimauja. Tuo tarpu baudžiamajame lygmenyje lyčių skirtumas išlieka: svetimavimas yra nusikaltimas tik tuomet, jei svetimauja moteris. Globos teisė, ribotai taikyta nuo 1907 metų, visiškai įsigali tik 1917 metais. 1912 metais buvo leista nustatyti tėvystę. Reikėjo sulaukti 1938 ir 1942 metų, kad pamatytume pakitusį ištekėjusios moters statusą: tuomet panaikinama paklusnumo priedermė, nors tėvas tebelieka šeimos galva; jis nustato sutuoktinių gyvenamąją vietą, tačiau svarių priežasčių turinti moteris gali jam pasipriešinti; ji turi daugiau teisių. „Ištekėjusi moteris naudojasi visomis teisėmis. Jos ribojamos tiktai santuokos sutarties ir įstatymo.“ Taigi antroji straipsnio dalis prieštarauja pirmajai. Sutuoktiniai dar nėra lygūs.

Prancūzijoje, Anglijoje, JAV politinės teisės buvo iškovotos ne be vargo. 1867 metais Stuartas Millis Anglijos parlamente pirmąsyk oficialiai pasisakė už rinkimų teisės suteikimą moterims. Savo rašiniuose jis įsakmiai reikalavo vyro ir moters lygybės šeimoje ir visuomenėje. „Aš įsitikinęs, jog visuomeniniai santykiai, darantys vieną lytį priklausomą nuo kitos vardan įstatymo, iš esmės yra netikę ir tampa pagrin-

dine kliūtimi, stabdančia žmonijos pažangą; aš įsitikinęs, kad jie turi būti pakeisti visiška lygybe.“ Po to anglės, vadovaujamos ponios Fawcett, organizuojasi politiškai; prancūzės išsirikiuoja už ponios Maria Deraismes nugaros, kuri 1868–1871 metais tyrinėjo moters padėtį daugelyje viešų paskaitų; ji energingai prieštarauja Alexandre'ui Dumassūnui, kuris patarinėjo moters išduotam vyrui: „Užmušk ją“. Tikrasis feminizmo pradininkas buvo Léonas Richieras; 1869 metais jis parašė *Moters teises*, o 1878 metais surengė tarptautinį moterų teisių kongresą. Rinkimų teisės klausimas dar nebuvo iškilęs; moterys reikalavo tik pilietinių teisių; trisdešimt metų tas judėjimas buvo labai kuklus tiek Prancūzijoje, tiek ir Anglijoje. Tuo tarpu Hubertine Auclert pradėjo sufražisčių kampaniją; ji subūrė grupę „Moterų balsavimas“ (*Suffrage des femmes*) ir įsteigė laikraštį *Pilietė* (*La Citoyenne*). Ji paskatino susikurti nemaža draugijų, tačiau jų veikla nebuvo veiksminga. Feministinio judėjimo silpnumo pagrindas – vidinis susiskaidymas. Moterys iš tikro, kaip buvo minėta, kaip lyties atstovės nėra solidarios: pirmiausia jos susijusios su savo klase, buržuazijos atstovių ir proletarių interesai niekuo nesusiję. Revoliucinis feminizmas atgaivina sensimonizmo ir marksizmo tradiciją. Beje, reikia pažymėti, kad Louise Michel pasisako prieš feminizmą, nes šis judėjimas tik atitraukia jėgas, kurios būtinos klasių kovai; išnykus kapitalui moters padėtis susitvarkys savaime.

1879 metais socialistų kongresas paskelbė lyčių lygybę ir nuo tada feminizmas tampa socializmo ideologijos dalim, tačiau feministinis judėjimas nublanksta, nes moterys tikisi laisvės tik iš apskritai darbo žmonių išlaisvinimo ir beveik nesirūpina savo pačių išsilaisvinimu. Buržuazijos atstovės, priešingai, reikalauja naujų teisių nekeičiant egzistuojančios visuomenės ir neigia esančios revoliucionierėmis; jos nori dorinių reformų: išgyvendinti alkoholizmą, uždrausti pornografinę literatūrą, prostituciją. 1892 metais sušaukiamas feminisčių kongresas, davęs vardą feminisčių judėjimui; nieko ypatingo ten nebuvo nuveikta. 1897 metais išeina įstatymas, leidžiantis moteriai liudyti, tačiau teisės daktarės prašymas būti priimtai į advokatų kolegiją atmetamas. 1898 metais moterys gauna teisę rinkti Prekybos tribunolą, teisę rinkti ir teisę būti išrinktoms į Aukštesniąją darbo tarybą, teisę būti priimtoms į Aukštesniąją labdaros tarybą ir Dailiųjų menų akademiją. 1900 metais susirenka antras feminisčių kongresas, tačiau ir ten nepasiekiama svarių re-

zultatų. Vis dėlto 1901 metais Viviani pirmąkart iškelia klausimą dėl moterų balsavimo teisės Parlamente: beje, siūloma suteikti balsavimo teisę tik netekėjusioms ir išsiskyrusioms moterims. Tuo metu feministinis judėjimas išplinta. 1909 metais įkuriama Prancūzų sąjunga už moterų balsavimo teises, kurios įkvėpėja – ponia Brunschwig; ji rengia konferencijas, mitingus, kongresus, manifestacijas. 1909 metais Buissonas skaito pranešimą apie Dussausoy pasiūlymą suteikti moterims rinkimų į vietinius susirinkimus teisę. 1910 metais Thomas pasiūlo suteikti moterims balsavimo teisę; pakartotas 1918 metais, šis pasiūlymas priimamas 1919 metais Parlamente, tačiau 1922 metais jis atmetamas Senate. Susiklosto gana sudėtinga situacija. Prie revoliucinio feminizmo, prie vadinamojo nepriklausomo ponios Brunschwig feminizmo prisišliejo krikščioniškasis feminizmas: 1919 metais popiežius Benediktas XV pasisakė už moterų balsavimo teisę, monsinjoras Baudrillart'as ir tėvas Sertillanges aistringai ją propaguoja; katalikai iš tikro mano, jog Prancūzijoje moterys atstovauja konservatyviems ir religiniams sluoksniams; būtent šito ir bijo radikalai: tikroji jų priešinimosi priežastis – jie bijo balsų persiskirstymo, jei moterims būtų suteikta rinkimų teisė. Senate daugelis katalikų, Respublikos sąjungos grupė, o, kita vertus, kraštutinės kairiosios partijos pritaria moterų rinkimų teisei, tačiau susirinkimo dauguma – nepritaria. Iki 1932 metų ji vilkina šio klausimo svarstymą ir atsisako diskutuoti siūlymus dėl moterų balsavimo. Bet 1932 metais Parlamentui trimis šimtais devyniolika balsų balsavus prieš pataisą, suteikiančią moterims teisę rinkti ir būti renkamoms, Senatas pradeda debatus, truksiančius ne vieną posėdį: pataisa atmetama. Apžvalga, pasirodžiusi laikraštyje *l'Officiel* – viena reikšmingiausių: joje randame visus argumentus, antifeministų per pusę amžiaus išdėstytus raštuose, kurių jau vien išvardijimas būtų nuobodus. Pirmiausia pateikiami galantiški tokio pobūdžio argumentai: mes pernelyg mylime moterį, kad leistume jai balsuoti; sekant Proudhonu, aukštinama dilemą priimanti „tikroji moteris“: „arba kurtizanė, arba namų šeimininkė“; balsuojanti moteris prarasianti savo žavesį, ji pakylėta ant pjedestalo, ir tegul nuo jo nenusileidžia; tapusi rinkėja, jis viską praras ir nieko neįgys, ji valdo vyrus be jokio balsavimo biuletenio ir pan. Dar svaresnis argumentas – šeimos interesai: moters vieta – namuose, politinės diskusijos kurstytų sutuoktinių nesantaiką. Vieni prisipažįsta esą santū-

rūs antifeministai. Moterys skiriasi nuo vyrų. Jos netarnauja kariuomenėje. Ar prostitutės irgi balsuos? Kiti arogantiškai iškelia patino pranašumą: balsuoti – pareiga, o ne teisė, moterys šito nevertos. Jos ne tokios protingos ir ne tokios išsilavinusios kaip vyrai. Jeigu jos balsuotų, vyrai sumoteriškėtų. Jos neišmano politikos. Jos balsuotų taip, kaip įsakytų vyras. Jei jos nori būti laisvos, tegu pirmiausia išsivaduoja iš savo siuvėjos. Pateikiamas dar ir toks naivus argumentas: Prancūzijoje daugiau moterų nei vyrų. Nepaisant visų šitų argumentų skurdumo, tik 1945 metais prancūzei suteikiamos politinės laisvės.

Naujoji Zelandija suteikė moteriai visas teises nuo 1893 metų, Australija pasekė jos pavyzdžiu 1908 metais. Bet Anglijoje ir Amerikoje toji pergalė buvo pasiekta sunkiai. Karalienės Viktorijos laikų Anglijoje moteris tebėra uždaryta namuose: Jane Austen rašė pasislėpusi, reikėjo daug drąsos arba laimės, kad taptum George Eliot, Emily Brontë; 1888 metais vienas išsimokslinęs anglas rašė: „Moterys ne tik ne rasė, jos net ne pusiau rasė, o tik porūšis, kurio vienintelė paskirtis – reprodukcija". Ponia Fawcett amžiaus pabaigoje įkuria sufražisčių judėjimą, bet jis kuklus, kaip ir moterų judėjimas Prancūzijoje. Tik apie 1903 metus moterų reikalavimai įgyja ypatingą pobūdį. Pankhurstų šeima sukuria Londone „Visuomeninę ir politinę moterų sąjungą" (*Woman Social and Political Union*), susijusią su kovinga darbininkių partija, kuri pradeda ryžtingą ir karingą veiklą. Pirmą kartą matome moteris, mėginančias veikti kaip įprasta moterims: būtent šitai ir suteikia ypatingą mastą Anglijos ir Amerikos „sufražisčių" žygiui. Penkiolika metų jos vykdo spaudimo politiką, šiek tiek primenančią Gandhi nuostatą: vengdamos smurto, daugiau ar mažiau išradingai sugalvoja, kuo jį pakeisti. Per liberalų partijos susirinkimus jos užplūsta Alberto salę, mojuodamos kolenkoro vėliavomis su užrašais *Vote for women*; jos jėga įsiveržia į lordo Asquitho kabinetą, rengia mitingus Haid parke ar Trafalgaro aikštėje; nešinos plakatais, jos žygiuoja gatvėmis, rengia konferencijas, per manifestacijas įžeidinėja policininkus arba svaido į juos akmenis, kad išprovokuotų teismo procesus; kalėjimuose jos skelbia bado streikus, renka lėšas, suburia milijonus vyrų bei moterų ir taip sujaudrina viešąją nuomonę, kad 1907 metais du šimtai Parlamento narių suburia komitetą moterų balsavimo teisei paremti; nuo šiol kai kurios iš jų kasmet pateikia po įstatymą dėl moterų balsavimo teisės,

6. 900

ir jis kasmet vėl atmetamas pateikiant tuos pačius argumentus. 1907 metais moterys surengia pirmas eitynes prie Parlamento, kuriose dalyvauja daugybė šaliais apsimuturiavusių darbininkių ir keletas aristokračių; policija jas išvaiko, tačiau kitais metais, pagrasinus uždrausti ištekėjusioms moterims dirbti kai kuriose kasyklose, Lankašyro darbininkės pakviečiamos surengti didžiulį mitingą Londone. Būta naujų areštų, į kuriuos įkalintos sufražistės 1909 metais atsakė ilgu bado streiku. Išėjusios į laisvę, jos vėl rengia eitynes: viena jų užlipa ant arklio, ant kurio kalkėmis buvo nupieštas karalienės Elžbietos veidas. 1910 metų liepos 18 dieną, kai moterų balsavimo įstatymas turėjo būti svarstomas Parlamente, Londone nusidriekia devynių kilometrų eitynės; atmetus įstatymą, vėl susilaukta mitingų ir areštų. 1912 metais jos imasi aršesnės taktikos: degina negyvenamus namus, plėšo paveikslus, trypia gėlynus, svaido akmenis į policininkus; tuo metu jos vieną po kitos siunčia delegacijas pas Lloyd George'ą, pas serą Edmond'ą Grey'ų; jos slapčia įsigauna į Alberto salę ir triukšmingai įsiterpia į Lloyd George'o kalbas. Karas nutraukė jų veiklą. Labai sunku nustatyti, kiek ši veikla paspartino įvykius. Anglėms rinkimo teisė buvo suteikta 1918 metais, iš pradžių ribota, vėliau, 1928 metais, – be jokių apribojimų: tą sėkmę didžia dalimi nulėmė pasiaukojamas moterų darbas per karą.

Amerikietė iš pradžių buvo labiau emancipuota už europietę. XIX amžiaus pradžioje moterys turėjo prisidėti prie sunkaus pionieriško vyrų darbo, jos grūmėsi greta jų, jų buvo mažiau nei vyrų ir tai labai pakėlė jų prestižą. Bet ilgainiui jų padėtis susilygino su Senojo pasaulio moterų padėtimi; vyrai tebebuvo joms galantiški, jos išlaikė kultūrines privilegijas ir dominuojančią padėtį šeimoje, įstatymai mielai joms skyrė religinę ir moralinę sferas, tačiau visuomenės valdymas vis dėlto liko vyrų rankose. Kai kurios jų apie 1830 metus pradėjo reikalauti politinių teisių. Jos taip pat pradėjo kampaniją už negrų teises. Kai 1840 metais jų sukviesto kongreso prieš vergovę darbas Londone buvo nutrauktas, kvakerė Lucretia Mott įkūrė feminisčių asociaciją. 1840 metų liepos 18 dieną Seneca Falls įvykusiame suvažiavime jos suredaguoja manifestą, kuriame dominuoja kvakerių idėjos, davusios toną amerikiečių feminizmui. „Vyras ir moteris buvo sukurti lygūs, kūrėjas suteikė jiems vienodas teises... Valdžia sukurta tik tam, kad tas teises saugotų... Vyras pavertė ištekėjusią moterį pilietiniu lavonu... Jis uzurpuoja

Jehovos prerogatyvas; tik Jehova gali skirti žmonėms jų veiklos sferą." Po trejų metų ponia Beecher-Stowe parašo *Dėdės Tomo trobelę* (*Uncle Tom's Cabin*), palankiai nuteikusią visuomenę negrų atžvilgiu. Emersonas ir Lincolnas remia feminisčių judėjimą. Moterys dalyvauja Secesijos kare, tačiau bergždžiai reikalauja, kad pataisa, suteikianti negrams rinkimų teisę, būtų suredaguota šitaip: „Nei odos spalva, nei *lytis*... nėra kliūtis suteikti rinkimo teisę". Vis dėlto, kadangi vienas pataisos straipsnis buvo dviprasmiškas, feminizmo lyderė panelė Anthony, pasinaudojusi ta dingstimi, balsuoja Ročesteryje su keturiolika savo bendražygių; jai buvo paskirta šimto dolerių bauda. 1869 metais ji įkuria Nacionalinę asociaciją, kovojusią už moterų teisę balsuoti, ir tais pat metais Vajomingo valstija suteikia moterims balsavimo teisę. Tačiau tik 1893 metais tuo pavyzdžiu paseka Kolorado valstija, o 1896 metais – Aidaho ir Jutos valstijos. Po to šis procesas sulėtėja. Bet ekonomiškai Amerikoje moterims sekasi kur kas geriau negu Europoje. 1900 metais JAV dirba 5 milijonai moterų; 1 300 000 iš jų – pramonėje, 500 000 – prekyboje; daug jų dirba versle ir visų laisvų profesijų darbus. Yra moterų advokačių, gydytojų ir 3373 moterų pastorių. Garsioji Marie Baker Eddy įkuria Krikščioniškojo mokslo bažnyčią. Moterys ima steigti savo klubus: 1900 metais klubų narių yra apie du milijonai.

Tuo tarpu tik devynios valstijos suteikė moterims balsavimo teisę. 1913 metais sufražisčių judėjimas persitvarko karingų anglių pavyzdžiu. Jam vadovauja dvi moterys: panelė Stevens ir jauna kvakerė Alice Paul. Jos gauna Wilsono leidimą surengti masines eitynes su vėliavomis ir ordinais; vėliau jos rengia konferencijas, mitingus, įvairias manifestacijas. Devynių valstijų, kuriose moterims suteikta balsavimo teisė, jos pompastiškai įžengia į Kapitolijų reikalaudamos rinkimų teisės visoms amerikietėms. Čikagoje moterys pirmą kartą susivienija tam, kad išlaisvintų savo lytį: šis sambūris tampa „Moterų partija". 1917 metais sufražistės pakeičia taktiką: jos rikiuojasi prie Baltųjų Rūmų vartų su vėliavomis rankose, kartais prisiriša grandinėmis prie grotų, kad nebūtų nuvarytos. Po šešių mėnesių jas areštuoja ir išsiunčia į Oxcaqua'os pataisos darbų kalėjimą; ten jos paskelbia bado streiką ir galiausiai išlaisvinamos. Naujos eitynės baigiasi nedidelėmis riaušėmis. Vyriausybė galiausiai sutinka skirti moterų balsavimo teisės Komitetą Parlamente. Moterų partijos vykdomasis komitetas surengia konferen-

ciją Vašingtone. Jai pasibaigus, Paralamentui pateikiama moterų balsavimo teisės pataisa, balsuojama 1918 metų sausio 10 dieną. Tereikia laimėti Senate. Wilsonui nepažadėjus padaryti reikiamo spaudimo, sufražistės vėl pradeda manifestuoti, jos sukviečia mitingą prie Baltųjų Rūmų vartų. Prezidentas ryžtasi kreiptis su prašymu į Senatą, tačiau pataisa atmetama dviejų balsų persvara. 1919 metais jai pritars respublikonų kongresas. Paskui visą dešimtmetį vyksta kova už visišką abiejų lyčių lygybę. Šeštojoje Amerikos valstijų konferencijoje, įvykusioje 1928 metais Havanoje, moterys įsteigia tarptautinį Amerikos moterų komitetą. 1933 metais tarptautiniai Montevidėjo susitarimai pagerina moters padėtį. Devyniolika Amerikos valstijų pasirašo konvenciją, sulyginančią visas vyrų ir moterų teises.

Švedijoje irgi vyko aktyvus feministinis judėjimas. Primindamos senas tradicijas, švedės reikalauja teisės „į mokslą, į darbą, į laisvę". Už tai daugiausia kovoja rašytojos, jas pirmiausia domina moralinis problemos aspektas; vėliau, susibūrusios į galingas asociacijas, jos patraukia į savo pusę liberalus, tačiau susiduria su konservatorių priešiškumu. Norvegės gauna rinkimų teisę 1907 metais, suomės – 1906 metais, o švedės lauks jos dar daugybę metų.

Lotynų, kaip ir Rytų šalys, engia moteris, pasitelkusios griežtus papročius, o ne įstatymus. Italijoje fašizmas sistemingai slopino feministinį judėjimą. Ieškodama sąjungos su Bažnyčia, saugodama šeimą ir tęsdama moterų pavergimo tradicijas, fašistinė Italija įstūmė moterį į dvigubą – viešosios valdžios ir vyro – vergovę. Visiškai kitokia padėtis susidarė Vokietijoje. 1790 metais studentas Hippelis paskelbė pirmąjį vokiškojo feminizmo manifestą. XIX a. pradžioje ėmė klestėti sentimentalusis feminizmas, panašus į George Sand feminizmą. 1848 metais pirmoji vokiečių feministė Louise Otto pareikalavo suteikti moterims teisę padėti reformuoti šalį: jos feminizmas buvo iš pagrindų nacionalistinis. 1865 metais ji įkūrė „Visuotinę vokiečių moterų asociaciją". Tuo tarpu vokiečių socialistai, vadovaujami Bebelio, reikalauja panaikinti lyčių nelygybę. 1892 metais Clara Zetkin tampa partijos tarybų nare. Steigiamos darbininkių asociacijos ir socialisčių sąjungos, kurios paskui susiburia į vieną Federaciją. Vokietėms nepasiseka 1914 metais įkurti tautinės moterų kariuomenės, bet jos energingai dalyvauja karo reikaluose. Vokiečiams pralaimėjus, jos gauna balsavimo teisę ir įsi-

traukia į politinę veiklą. Rosa Luxemburg kovoja „Spartako“ grupėje šalia Liebknechto, 1919 metais ji nužudoma. Dauguma vokiečių moterų pasisakė už tvarkos partiją, daugelis jų posėdžiauja Reichstage. Taigi naująjį Napoleono idealą: *Küche, Kirche, Kinder* Hitleris primetė emancipuotoms moterims. Anot jo, „moteris padarytų Reichstagui negarbę“. Kadangi nacizmas buvo antikatalikiškas ir antiburžuazinis, privilegijuotą vietą jis suteikia motinai; valstybės rūpinimasis vienišomis motinomis ir našlaičiais didžia dalimi išlaisvina moterį iš santuokos; kaip ir Spartoje, čia moteris kur kas daugiau priklausė nuo valstybės nei nuo atskiro žmogaus ir dėl to ji buvo šiek tiek daugiau nepriklausoma nei buržuazijos moteris, gyvenanti kapitalistinėje santvarkoje.

Feministinis judėjimas labiausiai buvo išplitęs SSRS. Jis kilo XIX a. tarp studenčių; apskritai revoliucinė veikla joms rūpi labiau nei jų asmeninis gyvenimas; jos „eina į liaudį“ ir nihilistiniais metodais kovoja su ochrana: Vera Zasulič 1878 metais pasikėsina į policijos prefekto Trepóvo gyvybę. Per Rusijos-Japonijos karą moterys daug kur pakeičia vyrus; jos tampa sąmoningesnės, ir Rusų moterų teisių sąjunga reikalauja vienodų politinių teisių vyrams ir moterims; pirmojoje Dūmoje susikuria parlamentinė grupė moterų teisėms ginti, tačiau ji neveiksminga. Darbininkes išlaisvins revoliucija. Jau 1905 metais jos gausiai dalyvavo masiniuose politiniuose streikuose, kurie buvo rengiami visoje šalyje, jos kovojo barikadose. 1917 metais keletą dienų prieš Revoliuciją Tarptautinės Moters dienos šventės (kovo 8-osios) proga jos masiškai manifestuoja Sankt Peterburgo gatvėse, reikalaudamos duonos, taikos, reikalauja sugrąžinti jų vyrus. Jos dalyvauja Spalio sukilime, 1918–1920 metais joms tenka svarbi vieta ekonomikoje, jos netgi dalyvauja kovose su užpuolikais. Būdamas ištikimas marksistinei tradicijai, Leninas susiejo moterų ir darbininkų išlaisvinamąjį judėjimą, jis suteikė joms politinę ir ekonominę lygybę.

1936 metų Konstitucijos 122 straipsnis teigia: „SSRS moteris naudojasi vienodomis teisėmis su vyru, visose ekonominio, oficialiojo, kultūrinio, viešojo ir politinio gyvenimo srityse“. Šiuos principus patikslino Komunistų internacionalas: „Socialinė moters ir vyro lygybė prieš įstatymą ir praktiniame gyvenime. Radikalus santuokinės teisės ir šeimos kodekso transformavimas. Motinystės, kaip socialinės funkcijos, pripažinimas. Visuomenės įpareigojimas rūpintis vaikų ir paauglių auklėji-

mu. Organizuota šviečiamoji kova, nukreipta prieš ideologiją ir tradicijas, kurios paverčia moterį verge". Ekonomikos srityje moters laimėjimai buvo itin svarūs. Jos darbo užmokestis buvo toks pat kaip vyro, ji aktyviai dalyvavo gamyboje; taip ji tapo itin reikšminga politiniame ir visuomeniniame gyvenime. Neseniai Prancūzijos-SSRS asociacijos išleistoje brošiūroje teigiama, kad per visuotinius 1939 metų rinkimus į rajonų, apylinkių, miestų ir miestelių Tarybas buvo išrinkta 457 000 deputačių; į socialistinių respublikų Aukščiausiąsias Tarybas išrinkta 1480 moterų, 227 moterys tapo SSRS Aukščiausiosios Tarybos deputatėmis. Apie 10 milijonų moterų – profesinės sąjungos narės. SSRS jos sudaro 40% dirbančiųjų; tarp stachanoviečių buvo nemažai darbininkių. Visiems žinoma, kokį vaidmenį suvaidino rusų moterys paskutiniame kare; jos atliko milžinišką darbą, net ir tose gamybos šakose, kuriose dominavo vyriškos profesijos. Jos dirbo metalurgijos pramonėje, kasyklose, plukdė sielius, tiesė geležinkelius ir pan. Jos pasižymėjo kaip lakūnės, parašiutininkės, formavo partizanų būrius.

Moters dalyvavimas viešajame gyvenime iškėlė sunkią problemą: koks jos vaidmuo šeimyniniame gyvenime? Gan ilgai buvo siekiama išlaisvinti ją iš šeimos varžtų: 1924 metų lapkričio 16 dieną Kominterno plenumas paskelbė, kad „Revoliucija yra bejėgė, kol egzistuoja šeimos ir šeimyninių santykių sąvoka". Pagarba laisvai sąjungai, lengvai gaunamos skyrybos, abortų legalizavimas užtikrino moteriai lygybę su vyru; įstatymai dėl nėštumo atostogų, vaikų lopšelių, darželių ir pan. palengvino motinystės naštą. Remiantis entuziastingais ir prieštaringais liudijimais, sunku atsekti, kokia buvo tikroji moters padėtis; tikra tik tai, kad šiandien repopuliacijos reikalavimai nulėmė kitokią šeimyninę politiką: dabar šeima yra mažiausia visuomenės ląstelė, o moteris yra ir darbininkė, ir namų šeimininkė[57]. Seksualinė moralė čia – viena griežčiausių; nuo 1936 metais birželio mėnesį priimto įstatymo, kuris buvo dar labiau sugriežtintas 1941 metų birželio 7 dienos įstatymu, abortas buvo uždraustas, skyrybos beveik uždraudžiamos; svetimauti draudė pa-

[57] Olga Michakova, komunistinio jaunimo sąjungos Centro komiteto sekretorė, 1944 metais viename interviu pareiškė: „Tarybinės moterys privalo stengtis atrodyti patrauklios, kiek tai joms leidžia gamta ir geras skonis. Po karo jos privalės rengtis, kaip dera moterims ir vaikščioti, kaip vaikščioja moterys... Merginoms bus liepta elgtis ir vaikščioti, kaip dera merginoms ir, galimas daiktas, jos pradės nešioti labai siaurus sijonus, priversiančius jas gracingai judėti".

pročiai. Kaip ir visi dirbantieji, rusų moteris labai priklausė nuo valstybės, ji buvo itin susijusi su savo šeima, tačiau ji dalyvauja politiniame gyvenime ir gali oriai jaustis produktyviai dirbdama savo darbą. Rusų moteris atsidūrė ypatingoje padėtyje, kurią būtų naudinga pastudijuoti išsamiau; deja, aplinkybės neleidžia man to padaryti.

Ką tik įvykusioje JTO sesijoje komisija moters padėčiai tirti pareikalavo, kad visos tautos suteiktų vyrams ir moterims lygias teises, ir pritarė daugeliui pasiūlymų, kurie padėtų tai įgyvendinti. Taigi panašu, kad lošimas laimėtas. Ateityje moteris tik dar labiau įsilies į vyrų visuomenę.

*

Žvelgiant į šią problemą iš šalies, peršasi keletas išvadų. Pirmiausia štai tokia: moterų istoriją kūrė vyrai. Kaip Amerikoje nėra juodaodžių problemos, o yra tik baltaodžių problema[58], kaip „antisemitizmas nėra žydų problema – tai mūsų problema“[59], taip ir moters problema visuomet buvo vyrų problema. Matėme, kodėl jie iš pat pradžių sykiu su fizine jėga įgijo ir moralinį autoritetą; jie sukūrė vertybes, papročius, religijas; moterys niekada nesivaržė su jais dėl valdžios. Kai kurios asmenybės, kaip, pavyzdžiui, Sapfo, Kristina Pizanietė, Mary Wollonescraft, Olympe de Gouges nesitaikstė su sunkia savo padėtimi; kartais vykdavo gausios manifestacijos, bet nei romėnų matronos, susibūrusios prieš Opijaus įstatymą, nei anglosaksų sufražistės nebūtų nieko pasiekusios, jei vyrai nebūtų pasirengę pasiduoti. Būtent jie visuomet laikė moters likimą savo rankose ir lėmė jį atsižvelgdami ne į jos interesus, o į savo pačių ketinimus, būgštavimus, reikmes. Jie garbino deivę-motiną, nes bijojo Gamtos; kai tik bronzos įrankiai leido jai pasipriešinti, jie įsteigė patriarchatą; tuomet moters statusą lėmė Šeimos ir Valstybės konfliktas; nuo krikščionio požiūrio į Dievą, į pasaulį ir į savo paties kūną priklausė ir moters padėtis; tai, kas viduramžiais buvo pavadinta „moterų ginču“ tebuvo klerikalų ginčas su pasauliečiais dėl santuokos ir celibato; privačia nuosavybe pagrįsta visuomeninė santvarka suteikė ištekėjusiai moteriai globą, o vyrų įvykdyta techninė revoliucija nūdienos moterį išlaisvino. Būtent vyriškos etikos evoliucija

[58] Plg. Myrdall. *American dilemma*.

[59] Plg. J.-P. Sartre. *Réflexions sur la question juive*.

paskatino apriboti gausias šeimas *birth-control* mechanizmu ir iš dalies išvaduoti moterį nuo motinystės naštos. Feministinis judėjimas niekada nebuvo autonomiškas: iš dalies jis buvo įrankis politikų rankose, iš dalies – epifenomenas, atspindintis gilesnę socialinę dramą. Moterys niekada nesudarė atskiros kastos ir kaip lyties atstovės nesiekė vaidinti kokio nors vaidmens istorijoje. Doktrinos, reikalaujančios aukštinti moterį kaip kūną, kaip gyvybės simbolį, kaip imanentiškumą, kaip Kitą, atspindi vyrų ideologiją, kuri jokiu būdu nereiškia moters siekių. Daugumas moterų nuolankiai pasiduoda savo likimui; tos, kurios pamėgino pakeisti likimą, siekė jį pranokti, o ne užsidaryti ir didžiuotis savo ypatingumu. Tapusios pasaulio vyksmo dalyvėmis, jos padarė tai sutartinai su vyrais, ėmė siekti to paties kaip ir vyrai.

Apskritai jų vaidmuo buvo nereikšmingas ir epizodiškas. Klasės, kurių moterys naudojosi tam tikru ekonominiu savarankiškumu ir dalyvavo gamyboje, buvo engiamos klasės, dirbančios moterys buvo dar didesnės vergės nei dirbantys vyrai. Valdančiųjų klasių moteris parazitavo, todėl ji priklausė nuo vyrų įstatymų: abiem atvejais jos veikla buvo beveik neįmanoma. Teisė ir papročiai ne visuomet sutapdavo, todėl moteris niekad nebuvo iš tikrųjų laisva. Senovės romėnų respublikoje ekonominė padėtis suteikia matronai konkrečių galių, bet ji neturi jokios įteisintos nepriklausomybės; panašiai buvo ir valstiečių, ir smulkiosios prekybinės buržuazijos bendruomenėse; šeimininkė-tarnaitė namuose, socialiai moteris neturi jokių teisių. Ir atvirkščiai, visuomenės dezintegracijos laikais moteris vaduojasi, tačiau nebūdama vyro vasale, ji praranda savo feodą, ji turi tik laisvę paleistuvauti ir ištvirkauti: taip buvo Romos imperijos žlugimo, Renesanso laikais, XVIII amžiuje, Direktorijos laikais. Arba ji randa kur pritaikyti savo jėgas, bet yra pavergta, arba ji išlaisvinta, tačiau nebeturi kur dėti savo jėgų. Be kitų dalykų, verta pažymėti, kad ištekėjusi moteris turėjo savo vietą visuomenėje, tačiau nesinaudojo jokia teise, o netekėjusi moteris, garbinga mergina ar prostitutė turėjo tokias pat teises kaip ir vyras, tačiau ligi šio amžiaus buvo daugiau ar mažiau nušalinta nuo visuomeninio gyvenimo. Tokios teisių ir papročių priešpriešos padarinys buvo dar ir toks keistas paradoksas: laisva meilė įstatymu nedraudžiama, o svetimavimas yra nusikaltimas; tačiau dažnai „paklydusi" mergina praranda garbę, o į ištekėjusios moters nedorovingą elgesį žiūrima atlaidžiai; dau-

gybė merginų nuo XVII amžiaus iki mūsų dienų ištekėdavo tam, kad galėtų laisvai rinktis meilužius. Tokios gudrios sistemos dėka daugybė moterų leisdavosi vedžiojamos už pasaitėlio: reikia išskirtinių aplinkybių, kad kuriai nors moteriai, kaustomai abstrakčių ir konkrečių suvaržymų, pavyktų ką nors nuveikti. Moterys, atlikusios vyrų darbams prilygstančius darbus, yra tos moterys, kurias išaukštino visuomeninės institucijos, nepaisiusios lytinių skirtumų. Karalienė Izabelė, Anglijos karalienė Elžbieta, Rusijos imperatorė Jekaterina nebuvo nei vyriškosios, nei moteriškosios lyties atstovės: jos buvo valdovės. Reikia pažymėti, kad jų moteriškumas, netekęs visuomeninės reikšmės, jau nebereiškė nepilnavertiškumo: didžių karalienių santykiškai yra nepalyginti daugiau nei didžių karalių. Panašiai ir religijoje: Kotryna Sienietė, Šventoji Teresė buvo šventos sielos, kad ir kaip žiūrėtume į jų fiziologiją; jų pasaulietinis ir mistinis gyvenimas, jų poelgiai ir raštai iškėlė jas į tokias aukštumas, kokias nedaug vyrų tėra pasiekę. Visiškai įtikėtina, jog kitoms moterims nepavyko paženklinti pasaulio savo ženklu tik todėl, kad jas saistė jų padėtis. Jos galėjo veikti tik negatyviai ar aplinkiniais būdais. Juditha, Charlotte Corday, Vera Zasulič – žudikės, Frondos moterys – sąmokslininkės; per Revoliuciją, per Komuną moterys kaunasi greta vyrų, griauna to meto tvarką; moteriai buvo leista sukilti prieš beteisę, bejėgę laisvę ir maištauti, o pozityvi kūryba jai buvo draudžiama, daugių daugiausiai aplinkiniais būdais jai pavyks prisidėti prie vyrų veiklos. Aspasija, ponia de Maintenon, Ursinų princesė buvo patarėjos, į jų patarimus buvo įsiklausoma, tačiau reikėjo dar, kad kas nors norėtų jų klausytis. Vyrai mielai perdeda pripažindami moters įtaką, kai nori įtikinti moterį, jog jai atiteko geriausia dalis, bet iš tikrųjų moterų balsai nutildavo ten, kur prasidėdavo konkretus veiksmas; jos galėjo sukurstyti karus, bet ne įteigti kokio nors mūšio taktiką; politiką moterys orientavo tik tiek, kiek ji apsiribodavo intriga; iš tikrųjų moterys niekad nevaldė pasaulio; jos nėra sukūrusios nei išardžiusios kokios nors valstybės, jos neatrado naujų žemynų. Kai kuriuos įvykius jos išprovokavo, tačiau kur kas dažniau būdamos dingstim, o ne veikėjomis; Lukrecijos savižudybė buvo tik simbolinė. Kankinio dalia leidžiama engiamajam; krikščionių persekiojimo metu, po socialinių ar nacionalinių pralaimėjimų moterims atitekdavo liudytojų vaidmuo, bet kankinys niekada nepakeitė pasaulio veido. Net moterų manifesta-

cijos ir iniciatyvos įgydavo vertę tik tuomet, kai koks nors vyrų potvarkis veiksmingai jas pratęsdavo. Amerikietės, susibūrusios apie ponią Beecher-Stowe, aistringai pasisako prieš vergiją, tačiau tikrosios Secesijos karo priežastys neturėjo nieko bendro su sentimentais. 1917 metų kovo 8-oji, „moters diena", gal ir pagreitino rusų revoliuciją, tačiau ji buvo tik signalas. Dauguma didvyriškų moterų yra keistuolės: jos – nuotykių ieškotojos, originali veikiau jų ypatinga lemtis, o ne jų veikla; palyginę Jeanne d'Arc, ponią Roland, Florą Tristan su Richelieu, Dantonu, Leninu, pamatysime, kad jų didumas itin subjektyvus: jos veikiau pavyzdinės figūros nei istorinės veikėjos. Didžiam žmogui padeda iškilti aplinkybės: daugybė moterų lieka istorijos nuošalėje ir aplinkybės kiekvienai iš jų yra kliūtis, o ne tramplinas. Kad pakeistum pasaulio veidą, pirmiausia turi būti gerai įsitvirtinęs visuomenėje, o tvirtai joje įsitvirtino tik jai paklusnios moterys; išskyrus Dievo pašauktąsias (o šiuo atveju jos pasirodė sugebančios ne mažiau už vyrus), ambicinga moteris, didvyrė – keista pabaisa. Tik tuomet, kai moterys pradeda jaustis šioje žemėje kaip savo namuose, atsiranda Rosa Luxembourg, ponia Curie. Jos stulbinamai įrodo, jog ne jų nepilnavertiškumas lėmė moterų nereikšmingumą istorijoje; veikiau šis nereikšmingumas pasmerkė jas jaustis nepilnavertėmis[60].

Tai akivaizdžiausia srityje, kurioje joms labiausiai pavyko įsitvirtinti, – kultūroje. Moterų likimas buvo glaudžiai susijęs su literatūros ir meno raida; senovės germanų gentyse pranašės, šventikės funkcijos tekdavo moterims. Kadangi moterys užima marginalinę padėtį, vyrai atsigręžia kaip tik į jas, kai per kultūrą stengiasi praplėsti savo pasaulio ribas ir pasiekti kažką kita. Kurtuazinis misticizmas, humanistinių idėjų troškimas, grožio pomėgis, suklestėjęs italų Renesanse, XVII amžiaus precioziškumas, XVIII amžiaus progresistinis idealas – visa tai įvairiomis formomis skatino garbinti moterį. Tad moteris tampa kelrode poezijos žvaigžde, meno kūrinio substancija; laisvalaikiu jai leidžiama aukotis dvasios malonumams: rašytojo įkvėpėja, teisėja, ji tampa jo var-

[60] Pažymėtina, jog Paryžiuje iš tūkstančio statulų (išskyrus karalienių statulas Liuksemburgo sode, kurios drauge su gėlynu sudaro architektūrinį ansamblį), tik koks dešimt pastatyta moterims. Trys skirtos Jeanne d'Arc. Kitos – ponios de Ségur, George Sand, Sarah Bernhadt, ponios Boucicaut ir baronienės de Hirsch, Maria Deraismes, Rosa Bonheur.

žove; dažnai būtent ji padeda įsivyrauti tam tikrai jautrumo formai, tam tikrai etikai, kuri malonina vyrų širdis, taigi ji daro poveikį savo pačios likimui: moterų išsimokslinimas didžia dalimi yra moters pergalė. Tačiau jei šis koletyvinis intelektualių moterų suvaidintas vaidmuo ir yra reikšmingas, tai asmeninis jų indėlis apskritai mažiau vertingas. Moteriai atiteko išskirtinė vieta minties ir meno srityje todėl, kad ji nebuvo įtraukta į veiklą, tačiau gyvybiniai meno ir minties šaltiniai glūdi veikloje. Žmogui, kuris ketina pertvarkyti pasaulį, atsidurti jo nuošalėje – ne itin palanki situacija: čia irgi, kad pakiltum virš to, kas duota, pirmiausia reikia gerai įsitvirtinti. Realizuoti save toms žmonių kategorijoms, kurios kolektyviai laikomos žemesnėmis už kitas, beveik neįmanoma. Marija Baškirceva klausė: „Kur gali nueiti vilkėdama sijoną?“ O Stendhalis: „Visi genijai, gimę *moterimis*, – viešuomenei prarasti“. Tiesą pasakius, genijumi negimstama: juo tampama, o moterų padėtis dar ir šiandien daro tai neįmanomu dalyku.

Iš istorijos patirties antifeministai pasitelkia du prieštaringus argumentus: 1) moterys niekada nesukūrė nieko didaus; 2) moters padėtis niekada nekliudė atsiskleisti didžioms moterų asmenybėms. Tuose dviejuose teiginiuose esama nesąžiningumo; keletos privilegijuotų moterų sėkmė nekompensuoja ir nepateisina sistemingo bendro lygio kritimo; o tai, kad sėkmė moteris lydi retai, kaip tik ir įrodo, kad aplinkybės joms nėra palankios. Kaip įrodė Kristina Pizanietė, Poulainas de la Barre'as, Condorcet'as, Stuartas Millis, Stendhalis, moteris niekad neturėjo galimybių pasireikšti jokioje srityje. Štai kodėl šiandien didelė jų dalis reikalauja naujo statuso, ir dar sykį pakartosime: moterys nereikalauja garbinti jų moteriškumo, jos nori, kad jų, kaip ir apskritai žmonijos, transcendencija užgožtų imanentiškumą, jos nori, kad pagaliau joms būtų suteiktos abstrakčios teisės ir konkrečios galimybės, kurių nesujungus laisvė tėra mistifikacija[61].

Nevertindami abstrakčios laisvės, jie kelia į padanges konkretų vaidmenį, kurį pavergta moteris gali vaidinti šiame pasaulyje: ko gi ji dar nori? Čia jie nepaiso fakto, jog negatyvi licencija neatveria jokios konkrečios galimybės ir priekaištauja abstrakčiai išlaisvintoms egzamino neišlaikusioms moterims.

[61] Čia ir vėl antifeministai piktnaudžiauja dviprasmybe.

Šis noras pildosi. Tačiau mes gyvename pereinamąjį laikotarpį; šis pasaulis, visuomet priklausęs vyrams, tebėra jų rankose, patriarchalinės civilizacijos institutai ir vertybės didžia dalimi išlieka. Abstrakčios teisės toli gražu nėra visur moterims iki galo pripažintos: Šveicarijoje jos dar nebalsuoja, Prancūzijoje 1942 metų įstatymas švelnia forma numato sutuoktinio prerogatyvas. O kaip mes jau minėjome, abstrakčių teisių niekad nepakako užtikrinti moteriai konkrečią sąveiką su pasauliu: šiandien dar nėra tikros abiejų lyčių lygybės.

Pirmiausia santuokos našta kur kas sunkesnė moteriai nei vyrui. Matėme, kad motinystės vargų sumažėjo naudojant – atvirai ar slapta – *birth-control*, tačiau ta praktika nėra nei plačiai paplitusi, nei nuolatinė; kadangi oficialiai abortas draudžiamas, daugybė moterų arba rizikuoja sveikata naudodama nekontroliuojamas nėštumo nutraukimo priemones, arba alina save gausiais gimdymais. Rūpinimasis vaikais lygiai kaip ir namų priežiūra vis dar tenka vien moteriai. Antifeministinė tradicija ypač gaji Prancūzijoje, todėl čia vyras, padėdamas moteriai atlikti darbus, kurie laikomi jos prerogatyva, pasijustų nusižeminęs. Dėl to moteris sunkiau nei vyras gali suderinti savo šeimyninį gyvenimą su darbine veikla. Kai visuomenė pareikalauja iš jos tokios pastangos, moters gyvenimas tampa kur kas sunkesnis nei jos vyro.

Apžvelkime kad ir valstietės padėtį. Prancūzijoje jos sudaro daugumą moterų, dalyvaujančių gamyboje, ir dažniausiai jos ištekėjusios. Netekėjusi moteris faktiškai tėra tarnaitė tėvų, brolio ar sesers namuose; namų šeimininke moteris tampa tik tuomet, jeigu ji sutinka su vyro valdžia; jos vaidmuo įvairiuose regionuose priklauso nuo papročių ir tradicijų. Normandijoje valstietei tenka svarbiausia vieta prie stalo, tuo tarpu Korsikoje moteris nesėda prie vieno stalo su vyrais, tačiau bet kuriuo atveju moteris, vaidindama vieną svarbiausių vaidmenų šeimos ūkyje, dalijasi su vyru atsakomybe, interesais ir nuosavybe; ji gerbiama ir dažnai būtent ji iš tikro valdo: jos padėtis panaši į tą, kurią ji turėjo senosiose žemdirbių bendruomenėse. Dažnai jos moralinis autoritetas prilygsta vyro autoritetui ar net pranoksta jį, bet buityje jos padėtis kur kas sunkesnė. Jai vienai tenka rūpintis daržu, paukštide, avide, kiaulide; ji dirba didžiuosius darbus: prižiūri tvartus, tręšia dirvą, sėja, aria, ravi, šienauja; ji kasa žemę, rauna piktžoles, pjauna javus, skina vynuoges, o kartais padeda pakrauti ir iškrauti šiaudus, šieną, rąstus,

žabus, pakratus ir pan. Be to, ji gamina valgį, tvarkosi namuose: skalbia, ado ir pan. Jai tenka sunki gimdymo ir vaikų auginimo našta. Ji keliasi auštant, palesina naminius paukščius, pašeria gyvulius, pagamina vyrams pusryčius, pasirūpina vaikais ir eina dirbti į laukus, į mišką ar į daržą; ji semia vandenį iš šulinio, paduoda į stalą priešpiečius, suplauna indus, vėl dirba laukuose iki pietų; po vakarienės ji ado, valo kertes, lukštena kukurūzus ir pan. Kadangi neturi laisvo laiko pasirūpinti sveikata, netgi būdama nėščia, ji prieš laiką nuvysta ir sunyksta, dažnai serga. Ji negali kaip vyras dalyvauti visuomeniniame gyvenime; sekmadieniais jis vyksta į miestą ir susitinka su kitais žmonėmis, eina į kavinę, geria, lošia kortomis, medžioja, meškerioja. Ji lieka ūkyje ir neturi jokio laisvalaikio. Tik pasiturinčios, samdančios tarnaites arba nedirbančios laukų darbų valstietės gyvena normalų gyvenimą: jos gerbiamos visuomenėje, šeimoje turi didžiulį autoritetą, jos nėra beviltiškai prislėgtos darbo. Tačiau dažniausiai kaimiškas triūsas paverčia moterį nešuliniu gyvuliu.

Komersantės, nedidelių įmonių savininkės visais laikais buvo privilegijuotosios; tik joms įstatymais nuo pat viduramžių buvo suteiktos pilietinės teisės ir bakalėjininkės, pienininkės, viešbučio šeimininkės, tabako pardavėjos padėtis prilygsta vyro padėčiai; netekėjusios ar našlės, jos yra pilnavertės visuomenės narės, ištekėjusios jos turi tokias pačias laisves kaip ir jų vyrai. Jų laimė, kad jų darbo vieta – namai ir kad tas darbas dažnai nėra pernelyg varginantis.

Visai kitokia darbininkės, tarnautojos, sekretorės, pardavėjos, kurios dirba ne namuose, padėtis. Joms kur kas sunkiau suderinti darbą su namų ruošos rūpesčiais (pirkiniai, valgio gaminimas, buto tvarkymas, drabužių priežiūra atima mažiausiai tris su puse valandos per darbo dieną ir šešias valandas sekmadienį, o tai didžiulis skaičius, kai jis pridedamas prie gamyklos ar kontoros darbo valandų). Liberalių profesijų moterims – advokatėms, gydytojoms, dėstytojoms – net jei kažkas ir padeda namų ruošoje, šeima, vaikai irgi yra našta ir rūpestis, tampantys nemaža kliūtimi. Amerikoje namų ruošą palengvina puiki technika, tačiau elegantiška išorė, kurios reikalaujama iš dirbančios moters, pasmerkia ją kitai vergystei, be to, ji lieka atsakinga už namus ir vaikus. Kita vertus, moteris, ieškanti nepriklausomybės darbe, turi kur

kas mažiau galimybių nei jos konkurentai vyrai. Dažnai jos darbo užmokestis mažesnis už vyro darbo užmokestį, jos užduotys nesudėtingos ir mažiau apmokamos nei kvalifikuoto darbininko; už tokią pat užduotį jai menkiau atlyginama. Būdama naujoke vyrų pasaulyje, ji turi mažiau galimybių nei jie. Vyrai ir moterys vienodai bjaurisi moters valdžia; jie visuomet labiau pasitiki vyru; būti moterimi – ne yda, bet keistenybė. Kad „pasiektų savo“, moteriai reikia vyro paramos. Vyrai užima pelningiausias vietas, išlaiko svarbiausius postus. Svarbu pabrėžti, jog vyrai ir moterys – tai dvi ekonominės klasės[62].

Veiksnys, nulėmęs šiuolaikinės moters padėtį – būtinybė išgyventi naujoje civilizacijoje, kuri formuojasi iš senų tradicijų. Būtent čia klysta mėgstantys daryti skubotas išvadas, manantys, kad moteris nepajėgi naudotis šiandien jai atvertomis galimybėmis, arba kurie teįžvelgia šiose galimybėse pavojų keliančias pagundas. Iš tikrųjų jos situacija yra nestabili ir būtent todėl jai labai sunku prie jos prisitaikyti. Moterims atveriamos fabrikų, įstaigų, aukštųjų mokyklų durys, tačiau ir toliau manoma, kad santuoka jai yra garbingiausia karjera, kuri ją atleidžia nuo bet kokio dalyvavimo visuomeniniame gyvenime. Kaip ir pirmykščių visuomenių moterims, meilės aktas jai – paslauga, už kurią ji turi teisę pareikalauti daugiau ar mažiau tiesiogiai apmokėti. Išskyrus SSRS[63], šiuolaikinei moteriai visur leista laikyti savo kūną kapitalu, kurį galima eksploatuoti. Prostitucija toleruojama[64], galantiškumas skatinamas. O ištekėjusiai moteriai leista būti vyro išlaikomai; be to, visuomenė į ją

[62] Amerikoje dažnai dideli turtai galiausiai patenka į moterų rankas: būdamos jaunesnės už vyrą, jos jį pergyvena ir pasiima jo palikimą, bet tuomet jos būna nebejaunos ir retai imasi iniciatyvos investuoti turtą; jos greičiau veikia kaip uzufrukto, o ne turto savininkės. Faktiškai būtent vyrai *disponuoja* kapitalu. Bet kuriuo atveju šios turtingos privilegijuotosios sudaro tik menką mažumą. Moteriai advokatei, gydytojai ir pan. pasiekti aukštą padėtį Amerikoje kur kas sunkiau negu Europoje.

[63] Bent jau pagal oficialią doktriną.

[64] Anglosaksų šalyse prostitucija niekad nebuvo reglamentuota. Iki 1900 metų anglų ir amerikiečių *Common law* laikė prostituciją nusikaltimu tik tuomet, kai ji buvo skandalinga ir išprovokuodavo incidentus. Nuo tada prostitucija daugiau ar mažiau sėkmingai imama riboti Anglijoje ir kai kuriose JAV valstijose (jų įstatymai šiuo požiūriu labai įvairūs). Prancūzijoje ilgos abolicionistinės kampanijos dėka 1946 metų balandžio 13 d. įstatymas reikalavo uždaryti viešuosius namus ir sustiprinti kovą su sąvadautojais: „Dėl to, kad šių namų gyvavimas nesuderinamas su esminiais žmogiško orumo principais ir pakitusiu moters vaidmeniu šiuolaikinėje visuomenėje...“ Tačiau prostitucija verčiamasi nė kiek ne mažiau. Akivaizdu, jog ne negatyvinėmis ir veidmainiškomis priemonėmis galima pakeisti situaciją.

žiūri daug pagarbiau nei į netekėjusią moterį. Papročiai toli gražu neteikia pastarajai lygių su nevedusiais vyrais socialinių galimybių; pavyzdžiui, jai beveik draudžiama motinystė – netekėjusi motina tebėra skandalo objektas. Tad nenuostabu, kad Pelenės[65] mitas ir šiandien aktualus. Viskas dar tebeskatina merginą veikiau laukti iš „žaviojo princo" turtų ir laimės, nei mėginti, kad ir sunkiai, išsikovoti tai pačiai. Be to, ji gali tikėtis per jį patekti į aukštesnę kastą – stebuklo, kurio neatlygintų viso jos gyvenimo triūsas. Tačiau tokia viltis – pragaištinga, nes ji suskaido jos jėgas ir interesus[66]: būtent šitas susiskaidymas, ko gero, ir yra rimčiausia moters kliūtis. Ir tėvai, auklėdami dukrą, veikiau ruošia ją santuokai, o ne sudaro palankias sąlygas jos asmenybei ugdyti; santuokoje ji įžvelgia tiek privalumų, jog geidžia jos pati; taigi dažnai mergina būna ne tokia tobula, ne taip tvirtai susiformavusi kaip josios broliai, ji nepajėgi atsiduoti savo profesijai, dėl to jaučiasi nepilnavertė – užburtas ratas užsidaro: nepilnavertiškumo jausmas dar labiau sustiprina jos troškimą susirasti vyrą. Kiekvienas privalumas visuomet turi išvirkščiąją pusę – naštą, tačiau jei ta našta per daug sunki, privalumas tampa tikra vergove; daugumai dirbančiųjų darbas šiandien – tik nedėkingas lažas: moters darbas nesuteikia jai orumo, papročių laisvės, ekonominės nepriklausomybės; natūralu, kad daugeliui darbininkių, tarnautojų darbo teisė tėra priedermė, nuo kurios jas galėtų išlaisvinti santuoka. Sykiu moteris nepriima klusniai vergijos dėl to, kad jau susivokė, kad iš santuokos ją gali išlaisvinti darbas. Ji norėtų suderinti šeimyninį gyvenimą ir profesiją be alinančių pastangų. Netgi tuomet, išlikus lengvumo pagundai, – dėl ekonominės nelygybės, garantuojančios privilegijuotą padėtį tam tikriems individams, ir dėl to, kad moteriai pripažintos teisės parsiduoti vienam iš tų privilegijuotųjų, – jai reikės padėti kur kas daugiau moralinių pastangų nei vyriškosios lyties atstovui renkantis nepriklausomybės kelią. Nebuvo pakankamai aiškiai suvokta, kad pagunda irgi kliūtis ir net viena pavojingiausių. Čia ji grindžiama mistifikacija, kadangi iš tikro tiktai viena iš tūkstančių išloš nuostabios santuokos loterijoje. Šiais laikais moteris kviečiama, netgi įpareigojama dirbti, tačiau drauge jai prieš akis atsiveria dykinėjimo

[65] Plg. Philipp Willie. *Génération de Vipères.*

[66] Mes smulkiai aptarsime šį teiginį II tome.

bei malonumų rojus: išrinktosios iškeliamos kur kas aukščiau už tas, kurios prikaustytos prie žemiškojo pasaulio.

Vyrų ekonominis pranašumas, socialinė jų padėtis, santuokos prestižas, vyriškos paramos nauda – veiksniai, dėl kurių moteris trokšta patikti vyrams. Apskritai ji dar tebėra vasalė. Taigi moteris save suvokia ir nori būti ne tokia, kokia yra iš tikrųjų, o tokia, kokią ją nori matyti vyras. Taigi mums reikia ją aprašyti iš pradžių tokią, apie kokią svajoja vyrai, kadangi jos būtis vyrams yra vienas esminių konkrečios jos padėties faktorių.

MITAI

Pirmas skyrius

Istorija parodė mums, kad vyrai visuomet turėjo savo rankose konkrečią valdžią; nuo patriarchato pradžios jie manė esant naudinga laikyti moterį priklausomą; jų kodeksai buvo nukreipti prieš ją – būtent šitaip ji buvo formuojama kaip Kita. Tokia jos padėtis buvo paranki ekonominiams vyrų interesams, tačiau ji atitiko ir ontologines, ir moralines jų pretenzijas. Kai tik subjektas stengiasi įsitvirtinti, jam būtinas jį ribojantis ir neigiantis Kitas, nes jis prisigauna iki savo gelmių tik per tą tikrovę, kuri nėra jis pats. Štai kodėl žmogaus gyvenimas niekada nebūna pilnatvė ir ramybė, jo gyvenimas – tai stygius ir impulsas, jo gyvenimas – tai kova. Žmogus nuolat susiduria su Gamta; jis daro jai įtaką, jis mėgina ją pasisavinti. Tačiau ji negali jo visiškai patenkinti. Ji arba ima reikštis kaip grynai abstrakti priešybė, kaip kliūtis, ir lieka svetima, arba pasyviai paklūsta žmogaus norui ir leidžia jam save asimiliuoti; jis ją užvaldo tik ją vartodamas, kitaip sakant, naikindamas. Abiem šiais atvejais žmogus lieka vienišas: jis vienišas, kai liečia akmenį, vienišas, kai virškina vaisių. Kitas egzistuoja tik tuomet, kai egzistuoja pats sau (*présent à soi*): kitaip tariant, tikrasis kitoniškumas yra atskirtos nuo manosios sąmonės ir sau tapačios sąmonės kitoniškumas. Kitų žmonių buvimas ir leidžia žmogui išsivaduoti iš imanentiškumo, leidžia jam realizuoti būties tiesą, leidžia jam išsiskleisti kaip transcendencijai, kaip veržimuisi į objektą, kaip ketinimui. Tačiau toji svetima laisvė, patvirtinanti mano laisvę, tuo pat metu su ja ir konfliktuoja: tai nelaimingos sąmonės tragedija. Kiekviena sąmoninga būtybė siekia laikyti save suvereniu subjektu. Kiekviena sąmoninga būtybė mėgina išsiskleisti stumdama kitą būtybę į vergystę. Bet vergas, dirbdamas ir bijodamas, irgi jaučiasi esąs pagrindinis ir, dialektiškai sukeitus vietomis

subjektą ir objektą, nepagrindinis pasirodo esąs šeimininkas. Drama gali būti įveikta, jeigu kiekvienas individas laisvai pripažins kitą individą, jeigu jis vertins save ir kitą kaip abipusiškai veikiančius objektą ir subjektą. Tačiau draugystė, sielos dosnumas, leidžiantys konkrečiai įgyvendinti šias pripažintas teises, nėra lengvai įgyjamos dorybės; jos, be jokios abejonės, yra aukščiausia žmogaus tobulėjimo viršūnė ir būtent per jas žmogus pasijunta esąs ištikimas savo tiesai: bet ši tiesa – tai nuolat pradedamos ir nuolat atšaukiamos kovos tiesa, ji reikalauja, kad žmogus kas akimirką save nugalėtų. Kitaip galima pasakyti, kad žmogus užima iš tikrųjų moralią poziciją, kai atsisako *būti*, kad prisiimtų atsakomybę už savo egzistenciją; tokio atsivertimo dėka jis atsisako turėti, nes ką nors turėti – tai savotiškas būties ieškojimo būdas; tačiau tas atsivertimas, per kurį žmogus pasiekia išmintį, niekada nesibaigia, jį tolydžio reikia skatinti, ir jis reikalauja nuolatinės įtampos. Tad nepajėgdamas visiškai išsiskleisti vienatvėje, žmogus, bendraudamas su panašiais į save, nuolat jaučia gresiantį pavojų: jo gyvenimas – sunkus žygis, kurio sėkmė niekada nebūna užtikrinta.

Tačiau žmogus nemėgsta sunkumų, jis bijo pavojaus. Jo siekiai prieštaringi; jis nori gyventi ir ilsėtis, egzistuoti ir būti; jis puikiai žino, kad „dvasios nerimas" yra išpirka už jo evoliuciją, kad jo nutolimas nuo objekto yra išpirka už jo buvimą savyje ir sau, tačiau jis svajoja apie nerimo ramybę ir apie miglotą pilnatvę, kuri galbūt užplūs jo sąmonę. Tos svajonės įsikūnijimas kaip tik ir yra moteris, ji yra geidžiama tarpininkė tarp vyrui svetimos gamtos ir pernelyg panašios į jį būtybės[67]. Ji nesupriešina jo nei su nedraugiška gamtos tyla, nei su griežtais abipusio pripažinimo reikalavimais; dėl unikalios privilegijos ji yra sąmoninga būtybė, ir vis dėlto, rodos, įmanoma turėti jos kūną. Jos dėka atsiranda galimybė išvengti nenumaldomos šeimininko ir vergo dialektikos, kurios ištakos – laisvių abipusiškumas.

Matėme, kad iš pat pradžių nebuvo atleistinių moterų, kurias vyrai vėliau būtų pavergę, ir kad skirstymas į lytis niekada netapo skirstymo į kastas pagrindu. Sulyginti moterį su verge – klaida; tarp vergų, žino-

[67] „... Moteris nėra banalus vyro pakartojimas, o kerinti terpė, kur įvyksta gyvybinga vyro ir gamtos sąjunga. Vos tik ji dingsta, vyrai lieka vieniši, svetimšaliai, be paso atšiauriame pasaulyje. Ji – pati žemė, pakylėta į gyvenimo aukštumas, jautri ir džiaugsminga žemė; be jos vyrui žemė – nebyli ir negyva", – rašo Michelis Carrouges'as. *Les pouvoirs de la femme, Cahiers du Sud*, Nr. 292.

ma, būta moterų, tačiau visuomet būta ir laisvų moterų, tai yra moterų, kurias lydėjo religinė ir visuomenės pagarba. Jos pripažino vyro viršenybę, o šis nejautė, jog jam gresia maištas, kuris galėtų paversti jį objektu. Taigi moteris buvo laikoma nepagrindine, niekad negalinčia tokia tapti, ji buvo absoliuti Kita, be jokio abipusiškumo. Visuose pasaulio sukūrimo mituose išreiškiamas šitas brangus vyriškosios lyties atstovams įsitikinimas, ir tarp visų kitų – Genezės legendoje, kurią krikščionybė įamžimo Vakarų civilizacijoje. Ieva nebuvo sukurta tuo pat metu kaip vyras; ji nebuvo nulipdyta nei iš kitokios medžiagos, nei iš to molio, iš kurio buvo nulipdytas Adomas: ji buvo sukurta iš pirmojo vyro šonkaulio. Net pats jos gimimas nebuvo savarankiškas; Dievui nešovė į galvą sukurti ją dėl jos pačios ir už tai būti jos tiesiogiai garbinamam: jis skyrė ją vyrui, davė ją Adomui, kad ši išgelbėtų jį nuo vienatvės; jos pradžia ir pabaiga – sutuoktinis; ji papildo jį kaip nepagrindinė. Taip ji tampa privilegijuotąja auka. Ji – gamta, pakylėta iki sąmonės skaidrumo, ji – iš prigimties paklūstanti sąmoninga būtybė. Būtent čia glūdi toji nuostabi viltis, kurią vyras dažnai siedavo su moterimi: jis tikisi išsiskleisti kaip individas, kūniškai užvaldęs kokį nors laisvą individą ir sykiu to laisvo individo paklusnumu pats tvirtinti savo laisvę. Nė vienas vyras nesutiktų būti moterimi, bet visi nori, kad būtų moterų. „Padėkokime Dievui už tai, kad sukūrė moterį. Gamta gera, nes davė vyrams moterį." Šitais ir kitais panašiais posakiais vyras dar kartą su arogantišku naivumu tvirtina, kad jo buvimas šiame pasaulyje yra neišvengiamas faktas ir jo teisė, o moters buvimas – tik atsitiktinumas, tačiau laimingas atsitiktinumas. Reikšdamasi kaip Kita, moteris tuo pačiu reiškiasi kaip būties pilnatvė, kontrastuojanti su ta egzistencija, kurios menkumą vyras jaučia savyje; Kitas, kurį subjektas vertina kaip objektą, regimas kaip pats savaime (*en soi*), taigi kaip individas. Moteris yra pozityvaus stygiaus, kurį egzistentas nešioja savo širdy, įsikūnijimas; vyras viliasi save realizuoti kaip tik stengdamasis per ją susijungti su savimi pačiu.

Tačiau moteris vyrui ne visada buvo vienintelis Kito įsikūnijimas – įvairiais laikais ji nebuvo vienodai reikšminga. Būna momentų, kai ją nustelbia kiti stabai. Kai Miestas ar Valstybė pasiglemžia pilietį, jis nebeturi galimybės rūpintis savo paties likimu. Valstybei paaukotos spartietės padėtis geresnė už kitų graikių padėtį, tačiau tiesa ir tai, kad ji

nebuvo puoselėjama jokiose vyro svajonėse. Vado kultas, nesvarbu, kokio – Napoleono, Hitlerio ar Mussolinio, – atmeta bet kokį kitą kultą. Karinių diktatūrų, totalitarinių režimų šalyse moteris liaujasi buvusi privilegijuotuoju objektu. Suprantama, kad moteris bus dievinama turtingoje šalyje, kurios piliečiai ne itin žino, kokią prasmę reikėtų suteikti savo gyvenimui: būtent taip yra Amerikoje. Kita vertus, socialistinės ideologijos, reikalaujančios, kad visos žmogiškos būtybės būtų sulygintos, nesutinka, kad dabar ir ateityje kuri nors žmonių kategorija būtų laikoma objektu ar stabu: Marxo skelbiamoje tikrai demokratinėje visuomenėje Kitam vietos nėra. Tačiau nedaugelis vyrų iš tikro geba būti tokiais kareiviais, kovotojais, kokiais ketino būti; moteris jų akyse turi ypatingos vertės tiek, kiek jie išlieka individais. Esu mačiusi vokiečių kareivių laiškų, rašytų prancūzėms prostitutėms, kuriuose, nepaisant nacizmo, sentimentalios meilės tradicija pasirodė esanti naiviai gaji. Rašytojai komunistai, tokie, kaip Aragonas Prancūzijoje, Vittorini Italijoje, svarbiausią vietą savo kūriniuose skiria moteriai, mylimajai arba motinai. Galimas daiktas, vieną gražią dieną moters mitas išnyks: juo labiau moterys įsitvirtina kaip žmogiškos būtybės, juo mažiau jose lieka tos kerinčios Kitos. Bet šiandien šis mitas vis dar gyvas vyrų širdyse.

Kiekvienas mitas turi Subjektą, projektuojantį savo viltis ir būgštavimus į transcendentinį dangų. Moterys, nelaikydamos savęs Subjektu, nesukūrė vyro mito, kuris atspindėtų jų ketinimus; jos neturi nei savo religijos, nei savo poezijos: jos vis dar svajoja vyrų svajones. Jos garbina vyrų sugalvotus dievus. O vyrai, norėdami patys save išaukštinti, sukūrė iškilias vyrų figūras: Heraklį, Prometėją, Persėją; šių didvyrių likimuose moteriai tenka tik antraeilis vaidmuo. Be abejo, esama tradicinių vyro įvaizdžių, suformuotų stebint jo santykius su moterim: tėvas, suvedžiotojas, vyras, pavydus meilužis, geras sūnus, netikęs sūnus; tačiau tuos įvaizdžius kūrė irgi vyrai, todėl jiems stinga mitų didingumo, tai tik štampai. Tuo tarpu moteris apibrėžiama tik per jos santykį su vyru. Apie patino ir patelės kategorijų asimetriją byloja vienpusiška seksualinių mitų konstrukcija. Kartais, norėdami įvardyti moterį, sakome „lytis“, būtent ji yra kūnas, jo malonumai ir jo pavojai. O tai, kad moteriai būtent vyras yra seksualus ir kūniškas – niekada nepaskelbta tiesa, nes nėra kam jos skelbti. Pasaulio, kaip uždaro savyje, vaizdavi-

mas – vyrų darbas; jie jį aprašo žvelgdami iš savo pozicijų, kurias painioja su absoliučia tiesa.

Aprašyti mitą visuomet sunku: jis neapčiuopiamas, neįspraudžiamas į rėmus, jis neduoda ramybės žmogaus sąmonei, tačiau niekad jos nesuvokiamas kaip sustingęs daiktas. Jis toks permainingas, toks prieštaringas, jog iškart negali suvokti jo vienovės: Dalila ir Judita, Aspasija ir Lukrecija, Pandora ir Atėnė; moteris yra sykiu Ieva ir Mergelė Marija. Ji – stabas, tarnaitė, gyvybės versmė, tamsybių galia; ji – pirmapradė tiesos tyla, ji – vingrybė, plepalai ir melas; ji – žiniuonė ir ragana; ji – vyro auka, ji – jo pražūtis, ji – visa tai, kuo jis nėra ir ko jis trokšta, ji – jo neigimas ir jo būties priežastis.

„Būti moterimi, – teigia Kierkegaardas[68], – tai kažkas taip keista, taip painu, taip sudėtinga, kad joks predikatas negali to išreikšti, o įvairūs predikatai, kuriuos norėtum pasitelkti, taip prieštarautų vienas kitam, kad šitai būtų pakeliama tik moteriai.“ Tatai išplaukia iš to, kad vertinama ne pozityviai, ne taip, kaip ji atrodo pati sau, bet negatyviai, tai yra taip, kaip ją mato vyras. Nors moteris nėra vienintelis *Kitas*, ji vis tiek visuomet apibrėžiama kaip Kitas. Ir jos dviprasmiškumas kaip tik ir yra Kito idėjos dviprasmiškumas: tai žmogaus būvio, kiek jis nulemtas santykio su Kitu, dviprasmiškumas. Jau buvo sakyta, kad Kitas – tai Blogis; tačiau būdamas būtinas Gėriui, jis virsta Gėriu; jis man padeda pasiekti visumą, bet jis mane nuo jos ir skiria; jis – vartai į begalybę ir mano baigtinumo matas. Štai kodėl moteris neįkūnija jokios pastovios sąvokos; ji – nuolatinė vilties ir nesėkmės, neapykantos ir meilės, gėrio ir blogio, blogio ir gėrio tarpininkė. Kad ir kokiu aspektu ją vertintum, pirmiausia stulbina šis ambivalentiškumas.

Vyras ieško moteryje Kitos, panašios į Gamtą ir į jį patį. Bet mes žinome, kokius ambivalentiškus jausmus Gamta įkvepia žmogui. Jis ją eksploatuoja, o ji jį gniuždo, jis iš jos gimsta ir joje miršta; ji yra jo būties šaltinis ir viešpatija, kurią jis priverčia paklusti savo valiai; Gamta – materiali gyslinė uoliena, kurioje įkalinama siela, sykiu ji – aukščiausioji tikrovė; ji – tikimybė ir Idėja, baigtinumas ir visuma; ji – Dvasios ir jo paties priešprieša. Būdama čia sąjungininkė, čia priešas, ji tarsi koks tamsus chaosas, iš kur ištrykšta gyvybė, kaip pats šitas

[68] *Etapes sur le Chemin de la Vie.*

gyvenimas ir kaip nebūtis, į kurią ji veržiasi: moteris apibendrina gamtą kaip Motina, Žmona ir Idėja; šitie jos pavidalai yra dvilypiai, jie pinasi, susipriešina.

Vyro šaknys – Gamtoje; jis buvo pagimdytas, kaip buvo sukurti gyvūnai ir augalai; jis puikiai žino, kad egzistuoja tik tiek, kiek gyvena. Bet nuo patriarchato pradžios Gyvybę jis regėjo dvejopai: ji yra sąmonė, valia, transcendencija, dvasia; ji – materija, pasyvumas, imanentiškumas, ji – kūnas. Eschilas, Aristotelis, Hipokratas teigė, kad tiek žemėje, tiek Olimpe tikrasis kūrėjas yra vyriškasis pradas: iš čia atsirado forma, skaičius, judėjimas; varpos auga ir brandina grūdus Demetros dėka, tačiau varpos kilmė ir jos tiesa – Dzeusas; moters vaisingumas laikomas tik pasyvia savybe. Ji yra žemė, o vyras – sėkla, ji – Vanduo, jis – Ugnis. Dažnai buvo įsivaizduojama, jog pasaulis atsirado iš ugnies ir vandens santuokos: būtent ten, kur esama šiltos drėgmės, randasi gyvos būtybės; Saulė[69] yra Jūros sutuoktinis; Saulė, ugnis yra vyriškosios lyties dievybės, o jūra – vienas iš universaliausių motinystės simbolių. Inertišką vandenį apvaisina žėrintys spinduliai. Lygiai taip priima sėklą ir artojo suarta pasyvi žemė. Tačiau jos vaidmuo lemiamas: ji maitina daigą, saugo jį, duoda jam būtinų augti medžiagų. Štai kodėl net nuvertus nuo sosto Didžiąją Motiną, žmogus ir toliau garbino vaisingumo deives[70]; Sibilei jis dėkingas už derlių, už gyvulių bandas, už savo gerovę. Jai dėkingas už savo paties gyvybę. Vandenį jis aukština ne mažiau nei ugnį. „Šlovė jūrai! Šlovė jos bangoms, apsuptoms šventosios ugnies! Šlovė bangai! Šlovė liepsnai! Šlovė keistam nuotykiui“, – rašo Goethe antroje *Fausto* dalyje. Vyras garbina Žemę, – *The matron Clay*, kaip ją vadino Blake'as. Vienas indų pranašas pataria savo mokiniams nekasti žemės, nes „nuodėmė sužeisti ar įpjauti, draskyti visų mūsų motiną žemdirbio darbais... Argi peiliu smeigčiau į savo motinos žemės krūtinę?.. Argi sumaitočiau jos kūną, kad pasiekčiau jos kaulus?.. Kaip drįsčiau nukirpti savo motinai plaukus?“ Centrinėje Indijoje bajiečiai irgi laikė nuodėme „draskyti plūgu savo motinos krūtinę“. Eschilas, atvirkščiai, sako, kad Edipas „išdrįsęs apsėti šventą vagą, kuri

[69] Saulė ir ugnis prancūziškai yra vyriškosios giminės daiktavardžiai. – *Vert. past.*

[70] „Aš apdainuosiu žemę, visa ko motiną, turinčią tvirtą pagrindą, garbingą senolę, kuri maitina savo dirva visa, kas gyva“, – byloja Homero himnas. Eschilas taip pat šlovina žemę, kuri „pagimdo visas būtybes, jas maitina, o paskui priima iš jų vaisingą sėklą“.

jį pati subrandino". Sofoklis kalba apie „tėvo vagas" ir apie „artoją, tolimo lauko šeimininką, kuris jį aplanko tik vienąsyk – per sėją". Vienoje egiptiečių dainoje mylimoji sako: „Aš esu žemė!" Islamo tekstuose moteris vadinama „arimu... vynuogynu". Šv. Pranciškus Asyžietis viename iš savo himnų kalba apie „mūsų seserį žemę, mūsų motiną, kuri mus saugo ir rūpinasi mumis, kuri subrandina įvairiausius vaisius, margus žiedus bei žoles". Michelet'as, gulėdamas purvo vonioje Akvyje, sušunka: „Brangioji visų mūsų motina! Mudu esame viena. Aš atsiradau iš jūsų ir ten vėlei sugrįžtu!.." Panašiai sakydavo ir vitalistinio romantizmo šalininkai, teigę, kad Gyvybė nurungianti Dvasią: magiškasis žemės, moters vaisingumas atrodo nuostabesnis už suderintus vyro veiksmus; tada vyras svajoja vėl susilieti su motiniška tamsa, kad joje surastų tikrąsias savo būties versmes. Motina yra šaknis, siurbianti iš kosmoso gelmių syvus, ji – versmė, iš kurios trykšta gyvasis vanduo, kuris taip pat yra ir maitinantis pienas, šiltas šaltinis, žemės ir vandens suplaktas purvas, turtingas gaivinamųjų[71] savybių.

Tačiau dažniausiai žmogus maištauja prieš kūniškąją savo būklę; jis įsivaizduoja esąs puolęs Dievas: jo prakeikimas – nukristi iš švytinčio ir darnaus dangaus į chaotišką motinos įsčių tamsą. Ne kas kitas, o moteris įkalina žemės purve tą ugnį, tą aktyvų ir tyrą pradą, kuriame jis nori atpažinti save. Jis įsivaizduoja esąs būtinas kaip kokia gryna Idėja, kaip Vienis, kaip Visuma, kaip absoliuti Dvasia, o įsitikina esąs įspraustas į kažkokį ankštą kūną, kažkokioje vietoje ir laike, kurių jis nesirinko, į kur nebuvo pašauktas, toks niekam nereikalingas, gremėzdiškas, absurdiškas. Kūno atsitiktinumas – tai jo esybės atsitiktinumas, kurį jis patiria per savo apleistumą, per savo nepateisinamą nepagrįstumą. Jis irgi pasmerkia jį mirčiai. Tie virpantys drebučiai, susidarantys gimdoje (slaptingoje ir uždaroje it kapas), pernelyg primena glebų maitos lipnumą, kad jis nenusigręžtų nuo jų pakraupęs. Visur, kur tik atsiranda gyvybė – dygsta, fermentuojasi, – ji kelia pasibjaurėjimą, nes tie procesai – irimo rezultatas; gleivėto embriono pradėtas ciklas baigiasi mirties puvėsiais. Siaubingai bijodamas nepagrįstumo ir mirties,

[71] „Pažodžiui moteris yra Izidė, vaisinga gamta. Ji – upė ir upės vaga, šaknis ir rožė, žemė ir vyšnios medis, vynuogienojas ir vynuogių kekė" (M. Carrouges, *cituotas straipsnis*).

vyras klaikiai bijo būti pagimdytas; jis norėtų išsižadėti savo gyvūniškų saitų; žudikė Gamta jį valdo jau vien todėl, kad jis gimė. Primityviose visuomenėse gimdymo procedūra – griežčiausias tabu; placenta privalo būti rūpestingai sudeginta ar išmesta į jūrą, nes tas, kas ją pasisavintų, turėtų savo rankose naujagimio likimą; šis apvalkalas, kuriame susiformavo gemalas, – jo priklausomybės ženklas; jį sunaikinus individui suteikiamos galimybės ištrūkti iš gyvos magmos ir tapti savarankiška būtybe. Gimimo dėmę užsitraukia motina. *Kunigų knyga* ir visi antikos kodeksai įpareigoja gimdyvę atlikti apsivalymo ritualą, pavyzdžiui, daugelyje kaimų krikščioniškoji gimdyvės pašventinimo ceremonija palaiko būtent šią tradiciją. Žinome, kaip sutrinka vaikai, merginos ir vyrai, pamatę nėščios moters pilvą, išbrinkusias žindyvės krūtis, dažnai tą sutrikimą jie dangsto pasišaipymais. Dupuytreno muziejaus salėse smalsuoliai mąsliai apžiūrinėja vaškinius embrionus ir užkonservuotus gemalus, žiūri į juos su liguistu susidomėjimu tarytum į išniekintą kapą. Kad ir kaip visuomenė gerbtų moterį, nėštumas kelia savaiminį pasibjaurėjimą. Ir nors ankstyvoje vaikystėje berniukas lieka jutimiškai prisirišęs prie motinos kūno, bet augdamas, specializuodamasis ir suvokdamas savo individualią egzistenciją, ima to kūno bijoti; jis nori jo nepaisyti ir matyti motiną tik kaip moralinį asmenį; jis trokšta įsivaizduoti ją švarią ir nekaltą veikiau iš nenoro pripažinti, kad ji turi kūną, o ne iš pavydžios meilės. Paauglys sutrinka, parausta, kai, vaikščiodamas su draugais sutinka motiną, seseris ar šiaip savo giminaites, nes jų buvimas sugrąžina jį į imanentiškumo sritį, iš kurios jis nori išsiveržti, apnuogina šaknis, nuo kurių jis nori atitrūkti. Mažo berniuko susierzinimas, kai motina jį bučiuoja ir glamonėja, reiškia tą patį: jis išsižada šeimos, motinos, motinos įsčių. Jis norėtų atsidurti suaugusiųjų pasaulyje toks, kaip Atėnė – su šarvais nuo galvos iki kojų, nepažeidžiamas[72]. Būti pradėtam, pagimdytam – prakeikimas, slegiantis jo lemtį, bjaurastis, temdanti jo būtį. Ir tai jo būsimos mirties žymė. Dygimo kultas visuomet buvo susijęs su mirusiųjų kultu. Žemė-Motina priglaudžia savo įsčiose vaikų palaikus. Moterys – Parkos ir Moiros – audžia žmonių likimą, bet siūlus nutraukia irgi jos. Daugelyje liaudies vaizdi-

[72] Žr. toliau mūsų studiją apie Montherlant'ą, puikiai įkūnijusį šitą nuostatą.

nių Mirtis – moteris, ir moterims privalu apraudoti mirusiuosius, nes mirtis yra jų darbas[73].

Taigi Moters-Motinos veidas – tamsa: ji – chaosas, iš kurio viskas atsirado ir kur vieną gražią dieną turi sugrįžti; ji Nebūtis. Naktyje susipina daugybė pasaulio aspektų, kuriuos atskleidžia diena: dvasios naktis, gaubiama neapibrėžtos ir tamsios materijos, miego ir nieko nebuvimo naktis. Jūros gelmėse – tamsu: moteris yra *Mare tenebrarum*, kurios siaubingai bijojo senovės jūrininkai; tamsu ir žemės gelmėse. Vyras siaubingai bijo tos tamsos, nes jam gresia pavojus nuskęsti, nes ji yra vaisingumo priešingybė. Jis siekia dangaus, šviesos, saulėtų viršūnių, vaiskios, šaltos žydrynės, o po jo kojomis tvyro drėgna, šilta, tamsi praraja, pasiruošusi jį pasiglemžti; daugybė legendų pasakoja mums apie suvisam pasiklystantį herojų, kai jis vėl patenka į motinos tamsą: į urvą, bedugnę, pragarą.

Bet čia ir vėl susiduriame su ambivalentiškumu: dygimas visuomet asocijuojasi su mirtimi, o mirtis – su vaisingumu. Nekenčiama mirtis tėra atgimimas ir tuomet ji tampa palaiminta. Miręs herojus kas pavasarį prisikelia iš numirusiųjų kaip Ozyris ir būna iš naujo pagimdytas. Didžiausia žmogaus viltis, Jungo teigimu[74], yra tai, „kad tamsūs mirties vandenys pavirsta gyvybės vandenimis, kad mirtis ir šaltas jos glėbys yra motinos įsčios, visai kaip jūra; nors ji ir praryja saulę, ją vėl pagimdo savo gelmėse“. Dievo-saulės paskandinimas jūros gelmėse ir jo spindulingas patekėjimas iš naujo – bendra daugelio mitologijų tema. Žmogus irgi nori gyventi, tačiau ilgisi ramybės, miego, nebūties. Jis nenori būti nemirtingas, taigi gali išmokti pamilti mirtį. „Neorganinė materija – tai motinos įsčios, – rašo Nietzsche. – Būti išvaduotam iš gyvenimo, reiškia vėl tapti tikram, reiškia pasiekti tobulumą. Tas, kuris tai supras, laikys švente virtimą nejautriomis dulkėmis.“ Chauceris įdeda tokią maldą į vieno seno, negalinčio numirti žmogaus lūpas:

Dieną ir naktį lazda
Stuksiu į žemę, savo motinos duris,
Ir sakau: O motina, brangioji, įsileisk mane.

[73] Demetra yra *mater dolorosa* tipas. Bet deivės Ištarė ir Artemidė – žiaurios. Kali laiko rankoje kaukolę, pilną kraujo. „Ką tik užmuštų tavo sūnų galvos kybo tau ant kaklo it karoliai... Tavo siluetas gražus it lietaus debesys, tavo kojos suteptos krauju“, – sako jai indų poetas.

[74] *Métamorphoses de la libido.*

Vyras linkęs įtvirtinti savo individualią egzistenciją ir ilsėtis didžiuodamasis savo „esminiu skirtingumu“, tačiau jis taip pat trokšta išsivaduoti iš savojo aš, susilieti su vandeniu, žeme, tamsa, su Nebūtim, su Visuma. Moteris, pasmerkdama vyrą baigtinumui, sykiu suteikia jam ir galimybę peržengti jo paties ribas: šitaip ir reiškiasi jos dviprasmiška magija, kuria ji yra apgaubta.

Visose civilizacijose, dargi šiandien, moteris kelia vyrui siaubą: į ją jis nukreipia siaubą dėl savo paties kūniško atsitiktinumo. Maža, dar nesubrendusi mergaitė nekelia jokio pavojaus, ji nėra jokio tabu objektas, ji nelaikoma šventa. Daugelyje primityvių bendruomenių net jos lytiniai organai laikomi nekaltu daiktu: berniukams ir mergaitėms erotinius žaidimus leidžiama žaisti nuo vaikystės. Moteris tampa nešvari tik tada, kai ji gali gimdyti. Ne sykį buvo aprašyta, kokiu tabu primityviose visuomenėse tampa pirmųjų menstruacijų sulaukusi mergaitė; net Egipte, kur moteris ypatingai gerbiama, ji laikoma uždaryta tol, kol trunka menstruacijos[75]. Dažnai ji išvaroma ant namo stogo ar nugabenama į kokią pirkią kaimo pakrašty, kad niekas jos nematytų ir neliestų; bet to dar negana: jai pačiai negalima liesti savęs rankomis; tautose, kur įprasta kasdien iššukuoti utėles, moteriai duodama lazdelė, su kuria leidžiama pasikasyti; jai negalima liesti maisto pirštais, kartkartėmis jai net draudžiama valgyti; kartais motinai ir seseriai leidžiama ją pamaitinti kokiu nors įrankiu, tačiau visi daiktai, kuriuos ji tuo laikotarpiu paliečia, turi būti sudeginami. Po šito pirmojo išbandymo, menstruaciniai draudimai sušvelninami, tačiau jų laikytis privalu. Pavyzdžiui, *Kunigų knygoje* skaitome: „Moteriškė, turinti mėnesinį kraujo plūdimą, bus atskirta septynioms dienoms; kiekvienas, kurs jos prisiliestų, bus suteptas iki vakarui; ir visa, ant ko ji gulėtų ar sėdėtų savo atskyrimo dienomis, bus sutepta. Kas prisiliestų jos patalo, išplaus savo rūbus ir pats apsiplaus vandeniu, ir bus suteptas lig vakarui“ (*Kun*. 15, 19-22). Šis tekstas tiksliai atkartoja tekstą, kuriame rašoma apie susitepusį vyrą, sergantį gonorėja. Abiem atvejais atnašaujama taip pat. Pasibaigus kraujavimui, po septynių dienų reikia atnešti du purplelius arba du jauniklius balandžius atnašautojui, kuris paaukos juos Amžina-

[75] Skirtumą tarp mistinių, mitinių tikėjimų ir individų išgyvenamų įsitikinimų iliustruoja štai toks faktas: Pasak Lévi-Strausso, „jauni Nimebago vyrai lanko savo meilužes naudodamiesi slaptumu, kurį joms teikia menstruacijų laikui numatyta izoliacija“.

jam. Reikia pažymėti, kad matriarchalinėse bendruomenėse su menstruacijomis siejamos ambivalentiškos vertybės. Viena vertus, jos paralyžiuoja visuomeninę veiklą, naikina gyvybines jėgas, priverčia nuvysti gėles, nukristi vaisius, tačiau jos turi ir teigiamų savybių: menstruacijų kraujas naudojamas meilės gėrimams, vaistams, ypač įpjovimams bei kraujosruvoms gydyti. Dar ir šiandien kai kurie indėnai, vykdami kautis su savo upių demonais, laivo pirmagalyje padeda menstruacijų krauju suvilgytą tamponą – jo skleidžiamas kvapas pragaištingas antgamtiniams jų priešams. Kai kurių Graikijos miestų merginos, garbinusios Astartę, nunešdavo į jos šventyklą savo baltinius, suteptus pirmuoju savo krauju. Bet patriarchato laikais įtartinam skysčiui, tekančiam iš moters lytinių organų, buvo priskiriama tik pragaištinga galia. Plinijus savo *Gamtos istorijoje* teigia: „Mėnesinėmis serganti moteris pražudo derlių, daigus, nusiaubia sodus, nukrečia vaisius, numarina bites; jos paliestas vynas tampa actu, pienas – sugyžta..."

Vienas senas anglų poetas sako tą patį:

Oh! Menstruating woman, thou'st a fiend
From whom all nature should be screened!
(O! Mėnesinėmis serganti moterie, tu esi piktoji dvasia,
Nuo kurios turi būti paslėpta visa gamta!)

Šie prietarai išliko gan stiprūs net iki mūsų dienų. 1878 metais vienas Britanijos medikų asociacijos narys išspausdino pranešimą žurnale *British Medical Journal*, kur teigė: „Abejonių nekelia tai, kad mėnesinėmis sergančios moters paliesta mėsa genda". Jis įtikinėjo pats žinąs du atvejus, kai dėl to sugedo kumpis. Šio amžiaus pradžioje šiaurės Prancūzijos cukraus fabrikų reglamentas draudė moterims įeiti į fabriką, kai jos sirgdavo tuo, ką anglosaksai vadina *the curse*, „prakeikimu", kad nepajuostų cukrus. O Saigone moterų nepriima į opijaus fabrikus – neva dėl to, kad joms sergant mėnesinėmis opijus sugyžta ir apkarsta. Šie prietarai dar gyvi daugelyje Prancūzijos kaimų. Kiekviena šeimininkė žino: jei ji serga mėnesinėmis, ar net jeigu šalia yra kokia kita mėnesinėmis serganti moteris, suplakti majonezo jai nepavyks. Neseniai vienas senas Anžu sodininkas, sukrovęs į sandėlį sidrą, rašė namo savininkui: „Reikėtų paprašyti, kad jaunos namų ponios ir viešnios tam tikromis mėnesio dienomis nevaikščiotų po sandėlį, kad

nesutriktų sidro fermentacija“. Sužinojusi apie šį laišką, virėja gūžtelėjo pečiais: „*Tatai* niekad nekliudė fermentuotis sidrui, – tarė ji, – tai kenkia tiktai lašiniams: negalima sūdyti lašinių, jei šalia yra mėnesinėmis serganti moteris: jie supus“[76].

Būtų per menka sugretinti šį pasišlykštėjimą su tuo, kurį apskritai kelia kraujas: žinoma, pats kraujas – šventas elementas, daugiau nei bet koks kitas persmelktas paslaptingosios *manos*, kuri yra sykiu gyvybė ir mirtis. Tačiau magiška menstruacijų kraujo galia ypatingesnė. Jis įkūnija moteriškumo esmę. Štai kodėl netekti kraujo pavojinga pačiai moteriai, kurios *mana* šitaip materializuojama. Čago genties merginoms per iniciacijas prisakoma jokiu būdu nerodyti menstruacijų kraujo. „Nerodyk jo savo motinai, ji gali numirti. Nerodyk jo savo draugėms, nes tarp jų gali atsirasti tokia, kuri pačiups palą, kuria tu šluosteisi, ir tavo santuoka bus bergždžia. Nerodyk jo piktai moteriai, nes jei jis užmes tą palą ant savo trobelės... tuomet tu negalėsi turėti vaiko. Nenumesk palos ant tako ar į bruzgynus. Piktas žmogus gali bjauriai su ja pasielgti. Užkask ją į žemę. Slėpk kraują nuo savo tėvo, brolių, seserų akių. Rodyti juos jiems – nuodėmė“.[77] Aleutai tiki, kad jei tėvas pažvelgia į pirmąkart mėnesinėmis sergančią dukrą, jai gresia pavojus apakti arba tapti nebyle. Tikima, kad tuo metu merginą apninka kažkokia dvasia ir ji įgyja pavojingos galios. Kai kurios primityvios tautos mano, kad kraujavimą sukelia gyvatės įkandimas, nes moteris neva gimininga su gyvate ir driežu; tas kraujas turįs kažką bendra su roplių nuodais. *Kunigų knyga* tapatina mėnesines su gonorėja: kraujuojantys moters lytiniai organai – ne tik žaizda, bet ir įtartina piktžaizdė. O Vigny susieja susitepimo ir ligos sąvokas taip: „Moteris, nesveikas ir dvylikąkart susitepęs vaikas“. Vidinių subtilių procesų sutrikimo padarinys, periodiškas kraujavimas, nuo kurio kenčia moteris, keistai greti-

[76] Vienas Šero departamento gydytojas nurodė man, kad jo gyvenamose vietose moterims lygiai taip pat draudžiama eiti į rūsius, kur auginami grybai. Dar ir šiandien diskutuojama, ar šitie prietarai turi kokį nors pagrindą. Daktaras Binet'as tai pagrindžia vieninteliu faktu – Schinko pastebėjimu (cituota Vignes'o). Schinkas neva matęs, kaip vienos sergančios mėnesinėmis tarnaitės rankose nuvyto gėlės; tos moters užmaišyta mielinė tešla pakilo tiktai tris, o ne penkis, kaip paprastai, centimetrus. Bet kuriuo atveju tai gana skurdūs ir gan neaiškiai išdėstyti faktai, turint galvoje, kokie svarbūs ir universalūs tie akivaizdžiai mistinės kilmės prietarai.

[77] Cituojama pagal C. Lévi-Strauss. *Les structures élémentaires de la Parenté*.

namas su mėnulio ciklu: mėnulis irgi turi pavojingų kaprizų[78]. Moteris yra baisaus planetas ir saulę sukančio mechanizmo dalis, ji yra auka kosminių jėgų, tvarkančių žvaigždžių likimą, potvynius ir atoslūgius, jėgų, kurių nerimastingą spinduliavimą patiria žmonės. Tačiau labiausiai stulbina tai, kad menstruacijų kraujas susijęs su prasimanymais apie gyžtančią grietinėlę, nesusiplakantį majonezą, su fermentacija bei irimu; dar teigiama, kad dėl jo poveikio gali sudužti trapūs daiktai, nutrūkti smuikų ar arfų stygos; bet labiausiai jis paveikia organines medžiagas, iš materijos virstančias gyvybe ir tai atsitinka veikiau ne todėl, kad tai yra kraujas, o todėl, kad jis išsiskiria iš genitalijų. Net nesuvokdami tikrosios jo funkcijos, žmonės žino, kad jis susijęs su gyvybės atsiradimu: nieko nenutuokdami apie kiaušides, senovės žmonės net menstruacijų kraują laikė spermos priedėliu. Tiesą pasakius, moterį sutepa ne šitas kraujas, jis veikiau pademonstruoja jos nešvarumą; jis pasirodo tuo momentu, kai moteris gali būti apvaisinta; kai jis išnyksta, moteris dažniausiai vėl tampa nevaisinga; jis teka iš pilvo, kuriame formuojasi gemalas. Jis įkūnija siaubą, kurį vyrui kelia moters vaisingumas.

Griežčiausias iš visų tabu, susijęs su moterim, susitepusia menstruacijų krauju, – kategoriškas draudimas lytiškai su ja santykiauti. Anot *Kunigų knygos*, vyras, nusižengęs šiai taisyklei, septynias dienas būna susitepęs. Manu įstatymai dar griežtesni: „Prisilietusiojo prie menstruacinėmis išskyromis susitepusios moters išmintis, energija, jėga, gyvybingumas dingsta visiems laikams“. Atgailautojai skirdavo penkiasdešimt atgailos dienų vyrams, turėjusiems lytinius santykius su mėnesinėmis sergančiomis moterimis. Kadangi moteriškasis pradas tuomet laikomas pasiekiąs didžiausią savo galią, baiminamasi, kad artimai suėjus jis nenurungtų vyriškojo prado. Nors vyras to aiškiai ir nesuvokia, jam bjauru matyti savo užvaldytoje moteryje motiniškąją esmę, kurios jis bijo; jis stengiasi išskirti tuodu moteriškumo aspektus: štai kodėl visuo-

[78] Mėnulis yra vaisingumo šaltinis; jis laikomas „moterų šeimininku“; dažnai manoma, kad vyro ar žalčio pavidalu jis su jomis poruojasi. Žaltys – mėnulio, kaip Dievo, apraiška žemėje; išsinėręs iš savo odos jis atgimsta, jis nemirtingas, tai – jėga, dalijanti vaisingumą ir žinojimą. Tai jis saugo šventas versmes, gyvybės medį, jaunystės šaltinį ir pan. Bet jis taip pat pagrobė iš žmogaus nemirtingumą. Pasakojama, kad jis sucina su moterimis. Anot persų ir rabinų, menstruacijos atsirado po pirmosios moters sueities su žalčiu.

tinai draudžiama egzogamijos ar kokios nors šiuolaikiškesnės formos kraujomaiša; štai kodėl vyras lytiškai nusišalina nuo moters tuomet, kai ji labiausiai atsidavusi savo, kaip gimdytojos, vaidmeniui (per mėnesines, kai ji nėščia, kai žindo kūdikį). Edipo kompleksas, kurio teiginius, beje, reikėtų peržiūrėti, neprieštarauja šiai nuostatai, priešingai, ją implikuoja. Vyras ginasi nuo moters tiek, kiek ji reprezentuoja painias pasaulio ištakas ir drumsčia organinį tapsmą.

Tačiau kaip gimdytoja moteris taip pat suteikia nuo kosmoso ir nuo dievų atsiskyrusiai visuomenei galimybę neprarasti ryšio su dievais. Dar ir šiandien beduinai bei irokėzai mano, kad ji laiduoja laukų derlingumą; senovės Graikijoje moteris girdi požeminius balsus, supranta vėjo ir medžių kalbą: ji – Pitija, Sibilė, pranašė, jos lūpomis kalba mirusieji ir dievai. Ji ligi šiol tebeturi savybę numatyti ateitį: ji – mediumė, chiromantė, būrėja kortomis, aiškiaregė, įkvėptoji; ji girdi balsus, regi dvasias. Kai vyrai jaučia poreikį vėl pasinerti į augalų ar gyvūnų pasaulį, jie kreipiasi į moterį – taip Antėjas, kad atgautų jėgas, paliesdavęs žemę. Graikijos ir Romos racionalistinės civilizacijos garbino požemių dievus. Paprastai tie kultai pasklinda oficialaus religinio gyvenimo periferijoje, galiausiai net įgyja misterijų formą, kaip Eleusine: jų prasmė priešinga saulės kultams, kur žmogus teigia norą atsiskirti ir būti dvasingas, tačiau tiedu kultai vienas kitą papildo; žmogus siekia išsivaduoti iš savo vienatvės patirdamas ekstazę: tai ir yra misterijų, orgijų, bakchanalijų tikslas. Vyrų atsikariautame pasaulyje ne kas kitas, o vyriškosios lyties dievas Dionisas uzurpavo magiškas ir smurtingas Ištarės, Astartės savybes, tačiau jo įvaizdį tebesupa šėlstančios moterys: menadės, tijadės, bakchantės kviečia vyrus patirti religinį svaigulį, šventą beprotybę. Analogiškas ir sakralinės prostitucijos vaidmuo: čia svarbu išlaisvinti ir sykiu nukreipti reikiama linkme vaisingumo galias. Dar ir šiandien liaudies šventėms būdingi erotizmo proveržiai; moteris jose nėra vien pasitenkinimo objektas, ji – priemonė pasiekti *hybris*, tokį šėlo laipsnį, kada individas save pranoksta. „Tai, ką žmogus turi savo paties gelmėse kaip prarasta, kaip tragiška, tasai „akinantis stebuklas“ gali būti vėl atrastas tik lovoje“, – rašo G. Bataille'is.

Vyras, apimtas erotinio šėlo, apglėbdamas mylimąją, siekia nugrimzti į paslaptingo kūno begalybę. Tačiau mes matėme, jog normalaus seksualumo būsenoje jis, priešingai, stengiasi atskirti Motiną nuo Žmonos.

Jis bjaurisi paslaptingomis gyvybės subtilybėmis, tuo tarpu jo paties gyvybė minta ir mėgaujasi sultingais žemės vaisiais; jis nori pasisavinti juos; jis geidžia Veneros, ką tik iškilusios iš jūros putos. Patriarchato laikais moteris atsiskleidžia pirmiausia kaip žmona, nes aukščiausias Kūrėjas yra vyras. Ieva pirmiausia yra Adomo draugė, o tik paskui žmonijos motina; ji buvo atiduota vyrui, kad jis ją turėtų ir apvaisintų, – juk jis turi ir apvaisina žemę, kurios dėka tampa visos gamtos karaliumi. Lytinis aktas vyrui – ne tik subjektyvus ir efemeriškas malonumas. Jis nori užvaldyti, pasiimti, turėti; turėti moterį – reiškia ją nugalėti; jis įsiskverbia į ją kaip noragas įsiskverbia į vagas, jis pasisavina ją kaip savo žemę, kurią dirba; jis aria, sodina, sėja – šie įvaizdžiai seni kaip raštas; nuo antikos iki mūsų dienų būtų galima pateikti tūkstančius tokių pavyzdžių: „Moteris – tarsi laukas, o vyras – tarsi sėkla", – sako Manu įstatymai. Viename André Massono piešinyje matome vyrą, kastuvu kasantį moters lyties organo sodą[79]. Moteris yra savo sutuoktinio auka, jo turtas.

Vyro blaškymasis tarp baimės ir geismo, tai yra tarp baimės būti užvaldytam nekontroliuojamų jėgų ir noro jas pavergti, įspūdingai atsispindi Nekaltybės mituose. Nekaltybė, kurios vyras čia bijo, čia geidžia ar netgi reikalauja, – tobuliausia moters paslapties forma; taigi ji – labiausiai bauginantis ir sykiu labiausiai kerintis tos paslapties aspektas. Pagal tai, ar vyras jaučiasi sutriuškintas jį supančių jėgų, ar didžiuojasi galįs jas užvaldyti, jis arba atsisako, arba reikalauja, kad jam į žmonas būtų atiduota nekalta mergina. Primityviausiose bendruomenėse, aukštinančiose moters valdžią, viršų ima baimė; vestuvių išvakarėse moteriai dera prarasti nekaltybę. Rašydamas apie tibetiečius, Marco Polo tvirtino, „jog nė vienas jų nenorėtų imti į žmonas nekaltos mergaitės". Kartais šis atsisakymas būdavo aiškinamas racionaliai: vyras nenori vesti moters, nesužadinusioms vyrams geismo. Arabų geografas El Bekri apie slavus sako taip: „Jei vyras veda ir pamato, kad jo žmona dar nekalta, jis sako jai: „Jeigu tu būtum buvusi ko nors verta, vyrai būtų tave mylėję, ir kuris nors iš jų būtų atėmęs tau nekaltybę". Paskui jis ją išvaro ir jos išsižada. Manoma netgi, jog kai kurie pimityvių tautų vyrai sutinka vesti tik gimdžiusią moterį, tai yra

[79] Vyro lyties organą Rabelais'as vadina „gamtos artoju". Jau minėta apie religinę ir istorinę falo-norago, moters-vagos įvaizdžių sugretinimo kilmę.

įrodžiusią, kad ji vaisinga. Tačiau tikrieji taip plačiai išplitusių nekaltumo praradimo papročių motyvai yra mistiški. Kai kurios tautos įsivaizduoja, jog vaginoje tūno gyvatė, kuri, įplyšus nekaltybės plėvei, kerta sutuoktiniui; nekaltybės praradimo kraujui, kaip ir menstruacijų kraujui, priskiriamos siaubingos savybės – manoma, jog jis gali susilpninti vyro galią. Tuo išreiškiama mintis, kad moteriškasis pradas ypač stiprus, ypač pavojingas tuomet, kai jis dar nelytėtas[80]. Kai kur išvis nekyla klausimas dėl nekaltybės praradimo; pavyzdžiui, Malinowskio aprašytose Trobriando salų gentyse erotiniai žaidimai leidžiami nuo vaikystės ir to padarinys – mergaitės niekada nebūna skaisčios; kartais motina, vyresnioji sesuo ar kuri iš matronų defloruoja mergaitę ir per visą vaikystę platina jos vaginalinę angą. Pasitaiko, kai bręstančiai mergaitei moterys atima nekaltybę pagaliu, kaulu, akmeniu ir tai, anot jų, tėra chirurginė operacija. Kitose gentyse lytiškai subrendusi mergaitė patiria smurtinę iniciaciją: vyrai išsiveda ją už kaimo ribų ir arba išžagina patys, arba atima jai nekaltybę kokiu nors daiktu. Vienas dažniausių papročių – atiduoti nekaltas mergaites užklystantiems svetimšaliams. Matyt, čiabuviai mano, kad toji vien jų genties vyrams pavojinga *mana* svetimšaliams nepakenks, arba anuos ištiksiančios bėdos jiems nerūpi. Dar dažniau vestuvių išvakarėse nekaltybę sužadėtinei atima šventikas, žiniuonis arba kasikas, genties vadas; Malabaro pakrantėse tai privalo atlikti brahmanai, bet, rodos, jie tai daro be džiaugsmo ir už darbą reikalauja nemažo atlyginimo. Gerai žinoma, kad visi šventi daiktai nepašvęstajam pavojingi, tačiau įšventintieji individai gali manipuliuoti jais niekuo nerizikuodami; taigi suprantama, kad šventikai ir vadai gali sutramdyti pragaištingas jėgas, nuo kurių tenka gintis sutuoktiniui. Romoje iš visų tų papročių liko tik simbolinė ceremonija: sužadėtinę sodindavo ant iš akmens iškalto Priapo falo, tuo buvo siekiama dviejų tikslų: padidinti jos vaisingumą ir absorbuoti jos pernelyg galingus ir todėl kenksmingus fluidus. Sutuoktinis ginasi dar ir kitokiu būdu: pats atima mergaitei nekaltybę, tačiau per apeigas, kurios padaro jį tuo kritiniu momentu nepažeidžiamą, pavyzdžiui, atlieka tai viso kaimo akivaizdoje pagaliu ar kaulu. Samoa salyne jis tai atlieka pirštu, apmuturiuotu baltu audeklu; krauju suteptus audeklo skutelius išdalija padė-

[80] Todėl nekaltos mergelės, kaip, pavyzdžiui, valkirijos, Orleano mergelė, tokios galingos kautynėse.

jėjams. Kartais jam leidžiama paprastai atimti savo žmonai nekaltybę, tačiau išlieti jos vidun sėklą vyras turi teisę tik po trijų dienų, kad generuojanti sėkla nebūtų suteršta nekaltybės plėvės krauju.

Dėl įprasto šventų dalykų pervertinimo pažangesnėse visuomenėse nekaltybės kraujas tampa palankumo simboliu. Prancūzijoje dar esama kaimų, kuriuose vestuvių rytą giminaičiams ir draugams rodoma kruvina paklodė. Juk patriarchalinėje santvarkoje vyras tapo moters šeimininku ir bauginančios laukinių gyvulių ar stichinių jėgų savybės sugebėjusiam juos prijaukinti savininkui tampa itin brangiomis vertybėmis. Laukinio arklio veržlumą, žaibo ir krioklių šėlą žmogus privertė dirbti savo gerovei. Lygiai taip pat jis nori užvaldyti moterį ir visus jos nepalytėtus turtus. Racionalūs motyvai, žinoma, šiek tiek įpareigoja jauną merginą laikytis doro elgesio taisyklių: kaip ir žmonos skaistybė, sužadėtinės nekaltybė būtina tam, kad tėvas išvengtų pavojaus, jog jo turtas atiteks svetimam vaikui. Tačiau iš moters skaistybės reikalaujama dar griežčiau, kai vyras laiko žmoną savo nuosavybe. Pirmiausia, turėjimo idėjos neįmanoma realizuoti pozityviai; iš tikrųjų niekada neturi jokio daikto ar asmens; todėl nuosavybės idėją mėginama realizuoti negatyviai. Geriausias būdas tvirtinti, kad turtas yra mano, – neleisti kitam juo naudotis. Be to, žmogus labiausiai geidžia to, kas dar niekad nepriklausė jokiam kitam žmogui: tuomet užkariavimas atrodo lyg koks unikalus ir absoliutus įvykis. Žemės, į kurias žmogus dar nebuvo įkėlęs kojos, visuomet žavėjo tyrinėtojus; alpinistai kasmet užsimuša norėdami įkopti į niekieno dar nelytėtą kalną ar bent mėgindami praminti dar vieną taką jo šlaite; o smalsuoliai, rizikuodami gyvybe, leidžiasi į gilias niekada netyrinėtas požemines olas. Daiktas, kurį žmonės užvaldo, tampa įrankiu; sutraukius jo saitus su gamta, jis praranda paslaptingiausias savo savybes: nepažabotų kalnų upokšnių vandenyse daugiau mįslingumo nei viešųjų fontanų čiurkšlėse. Nelytėtas kūnas gaivus kaip slaptinga versmė, švelnus it žiedo pumpuras rytą, žvilgantis tarsi saulės dar neglamonėtas perlas. Ola, šventykla, šventovė, slaptingas sodas, – vyrą nelyginant vaiką keri ūksmingos uždaros erdvės, kurių dar nepažadino jokia sąmonė, kurios laukia, kad joms būtų suteikta siela; vyrui atrodo, kad jis iš tikro sukuria tai, ką tik jis vienas suvokia, į ką tik jis vienas įsismelkia. Be to, vienas bet kokio geismo tikslų – naudotis geidžiamu objektu ir sykiu jį sunaikinti. Perplėšdamas

7. 900

nekaltybės plėvę, vyras labiau užvaldo moters kūną ne įsiskverbdamas, o palikdamas jį nepaliestą; atlikęs šį negrįžtamą aktą, jis nedviprasmiškai paverčia moterį pasyviu objektu, jis ją užvaldo. Ta mintis labai tiksliai išreikšta legendoje apie riterį, kuris sunkiai braunasi per bruzgynus nusiskinti rožės, kurios aromato dar niekas nebuvo įkvėpęs; jis ne tik ją suranda, bet ir nulaužia jos stiebą, o tuomet ją užvaldo. Įvaizdis toks aiškus, kad liaudies kalboje „nuskinti gėlę", kalbant apie moterį, reiškia atimti jai nekaltybę, ir iš šito pasakymo atsirado žodis *défloration* (nekaltybės atėmimas, pažodžiui: gėlės nuskynimas).

Bet tokia erotinė trauka prie nekaltybės būdinga tik tuomet, kai nekalta mergaitė jauna, o jei moteris nebejauna, ta paslaptis ima kelti nerimą. Daugelis nūdienos vyrų jaučia lytinį pasibjaurėjimą persenusiomis skaistuolėmis; ne vien dėl psichologinių priežasčių į „senas paneles" žiūrima kaip į pagiežingas ir piktas matronas. Prakeikimu paženklintas pats jų kūnas, kūnas, netapęs jokio subjekto objektu, kūnas, kurio joks geismas nepadarė geidžiamu, kuris prasiskleidė ir nuvyto taip ir neradęs vietos vyrų pasaulyje; neatlikęs savo paskirties, jis tampa keistu nerimą keliančiu objektu, kaip kelia nerimą nekomunikabilios bepročio mintys. Girdėjau, kaip apie vieną keturiasdešimtmetę, dar gražią nekalta laikomą moterį vienas vyras šiurkščiai pasakė: „Ten pilna voratinklių..." Ir iš tikrųjų, rūsiai ir palėpės, kur jau niekas nebeužeina, tos niekam nenaudojamos patalpos persisunkia nešvaraus paslaptingumo, jas noriai lanko šmėklos; žmonių apleisti namai tampa šmėklų buveine. Jeigu moters nekaltybė nebuvo paaukota kokiam nors dievui, lengvai patikima, kad ji susidėjusi su šėtonu. Nekaltas, vyro nesutramdytas moteris, vyro valdžios išvengusias senes kur kas lengviau įsivaizduoti kaip raganas; juk moters dalia – būti paaukota kitam: jei ji nevelka vyro jungo, vadinasi, ji pasiruošusi atsiduoti velnio jungui.

Sutuoktinė, iš kurios nekaltybės atėmimo ritualais išvarytos piktosios dvasios, ar, priešingai, apvalyta savo nekaltybės, gali tapti geidžiamiausia auka. Laikydamas ją savo glėbyje, mylintis vyras geidžia įgyti visus pasaulio turtus. Ji – žemės fauna ir flora: gazelė, elnė, lelija ir rožė, pūkuotas persikas, kvapni avietė; ji – brangakmenis, perlamutras, agatas, perlas, šilkas, dangaus žydrynė, gaivi versmė, oras, ugnis, žemė

ir vanduo. Rytų ir Vakarų poetams moters kūnas – gėlės, vaisiai, paukščiai. Jei čia pateiktume antikos, viduramžių ir nūdienos poetų citatas, susidarytų stora antologija. Gerai žinoma *Giesmių giesmė*, kur mylimasis sako mylimajai:

Tavo akys kaip karvelių...
Tavo plaukai kaip būriai ožkų...
Tavo dantys kaip bandos nukirptų avių...
Tavo skruostai kaip granatinio obuolio pusė...
Dvi tavo krūtys kaip du dvyniu stirnos ožiuku...
Medus ir pienas po tavo liežuviu...[81]

Knygoje *Slėpinys 17* (*Arcane* 17) André Bretonas atkartoja šią amžinąją giesmę: „Mélusine antrojo šūksnio akimirką: ji ištryško iš savo lieknų klubų, jos pilvas – rugpjūčio javai, jos stuomuo – it fejerverkas, švystelėjęs iš liauno, grakštaus lyg kregždžių sparnai liemens, jos krūtys – išgąsdinti šermuonėliai, akinantys, nes patys save apšviečia savo degančių burnų įkaitinta anglim. O jos rankos – šniokščiančių ir skleidžiančių kvapus upokšnių siela..."

Vyrui moteris primena žėrinčias žvaigždes ir svajingą mėnulį, saulės šviesą, olų šešėlį ir, atvirkščiai, moteris – tai laukinio krūmo žiedas, išdidi darželio rožė. Nimfos, driadės, sirenos, undinės, fėjos nuolat lanko kaimus, miškus, ežerus, jūras, dykras. Nėra nieko, kas giliau už šitą animizmą būtų įleidęs šaknis į vyrų širdis. Jūreiviui jūra – pavojinga, klastinga, sunkiai užkariaujama moteris, tačiau jis ją brangina dėl savo pastangų ją sutramdyti. Išdidus, maišingas, dar niekieno kojos nepalytėtas ir pikta lemiantis kalnas – alpinisto moteris, kurią jis nori išprievartauti rizikuodamas savo gyvybe. Dažnai manoma, kad tokie palyginimai išryškina seksualinę sublimaciją, bet jie veikiau išreiškia seksualumui tolygų pamatinį moters gimininguma su stichijomis. Užvaldęs moterį, vyras tikisi ne patenkinti instinktą, o kažko kito; ji – išskirtinis objektas, padedantis jam pavergti Gamtą. Šitą vaidmenį gali atlikti ir kiti objektai. Kartais vyras ieško pliažų smėlio, aksominio nakties švelnumo, sausmedžių aromato jaunų berniukų kūnuose. Tačiau lytinis įsiskverbimas – ne vienintelis būdas, kuriuo galima kūniškai užvaldyti žemę. Savo romane *Nežinomam Dievui* (*To an unknown God*) Stein-

[81] Cit. iš: *Šventasis raštas*. Senasis testamentas. Vilnius, „Vaga", 1991.

7*

beckas vaizduoja vyrą, savo ir gamtos tarpininke pasirinkusį apsamanojusią uolą; apysakoje *Katė* (*La Chatte*) Colette rašo apie jauną vedusį vyrą, visą savo meilę sutelkusį į katę, nes per šitą laukinį ir švelnų gyvūną jis valdo pojūčių pasaulį, o jo draugės kūnas jam tokių galimybių nesuteikia. Jūroje, kalne Kitas gali įsikūnyti taip pat tobulai kaip ir moteryje. Jūra, kalnas vyrui priešinasi taip pat pasyviai ir nenuspėjamai, ir tai jam suteikia galimybę visiškai išsiskleisti; jie – nenoras, kurį reikia nugalėti, jie – auka, kurią reikia pasisavinti. Jeigu jūra ir kalnas vyrui yra moterys, vadinasi, ir moteris mylimajam tolygi jūrai ir kalnui[82].

Tačiau moteriai ne bet kaip ir ne bet kuriai skirta būti tarpininke tarp vyro ir pasaulio; vyras nesitenkina savo partnerės lytiniais organais, papildančiais jo lytinius organus. Reikia, kad ji trykštų nuostabiu gyvybingumu ir sykiu slėptų neaiškias gyvenimo paslaptis. Taigi pirmiausia iš jos bus reikalaujama jaunystės ir sveikatos, nes savo glėbyje spaudžiantis gyvą būtybę vyras gali būti pakerėtas tik tuomet, jei užmiršta, jog kiekvienoje gyvybėje slypi mirtis. Jis nori dar daugiau: kad mylimoji būtų graži. Moteriško grožio idealas kinta, tačiau kai kurie reikalavimai išlieka tokie pat, mat moteriai skirta būti vyro užvaldytai, todėl jos kūnas, kaip koks daiktas, turi būti inertiškas ir pasyvus. Vyro grožis – tai aktyviai veiklai išlavintas kūnas, tai jėga, vikrumas, lankstumas, tai transcendencijos, suteikiančios gyvybės kūnui, kuriam privalu niekad nesugįžti į save patį, apraiška. O analogiškas moters idealas

[82] Bachelard'o cituojama Samivelio frazė (*La Terre et les rêveries de la Volonté*) itin reikšminga: „Tuos kalnus, gulinčius aplink mane ratu, aš pamažėle lioviausi laikyti priešais, kuriuos reikia nugalėti, patelėmis, kurias reikia trypti kojomis, arba trofėjais, kuriuos reikia užkariauti, kad paliudyčiau sau pačiam ir kitiems savo vertę". Kalno-moters ambivalentiškumas sukuriamas per išplitusią „priešo, kurį reikia nugalėti", „trofėjaus", galios „paliudijimo" idėją. Šis abipusiškumas pasireiškia kad ir šiuose dviejuose Senghoro eilėraščiuose:

Nuoga moterie, neaiški moterie!
Subrendęs kietas vaisius, tamsios juodo vyno ekstazės, lūpos, verčiančios lyriškai prabilti mano lūpas.
Savana su vaiskiais horizontais, savana, virpanti nuo karštų Rytų vėjo glamonių.
Ir:
Oho! Kongas, atsigulęs į tavo miškų patalą, sutramdytos Afrikos karaliene.
Kaip aukštai iškėlę tavo vėliavą kalnų falai,
Nes jaučiu tave esant moterimi savo galva, liežuviu ir pilvu.

buvo tik Spartoje, fašistinėje Italijoje, nacistinėje Vokietijoje, kur moteris buvo skirta valstybei, bet ne individui, – ten ji buvo tiktai motina, ten vietos erotikai nebuvo. Tačiau kai moteris atiduodama vyrui kaip nuosavybė, šis reikalauja, kad jos kūnas būtų jaučiamas kaip grynas atsitiktinumas. Jos kūnas suvokiamas ne kaip kokio subjektyvumo spinduliavimas, o kaip koks daiktas, giliai nugrimzdęs į savo imanentiškumą; kūnas neturi priminti likusio pasaulio, žadėti ko nors kito, išskyrus save patį; jis privalo nuslopinti geidulį. Naiviausia tokio reikalavimo forma – hotentotiškasis plačiastrėnis Veneros idealas, nes jos strėnos – mažiausiai sausgyslių turinti kūno dalis, atrodanti tik kaip betikslė duotybė. Tuo būtų galima paaiškinti ir rytiečių palinkimą prie nutukusių moterų; jie mėgsta absurdišką prabangą tos riebalų gausos, kuriai neįkvepia gyvybės joks ketinimas, kurios vienintelė prasmė – paprasčiausiai būti čia[K3]. Netgi rafinuotesnio jautrumo civilizacijose, kur puoselėjamos formos ir harmonijos sąvokos, krūtys ir strėnos yra išskirtiniai objektai tik dėl to, kad jos nepagrįstai, atsitiktinai padidėjusios. Papročiai, mados dažnai padėdavo atsieti moters kūną nuo jos transcendencijos siekių: kinė supančiotomis kojomis vos paeina, Holivudo žvaigždė lakuotais nagais – kaip be rankų; aukšti pakulniai, korsetai, panjė, karkasiniai lankai, krinolinai skiriami ne tiek moters kūno linijoms pabrėžti, kiek jo bejėgiškumui padidinti. Sunkus, nutukęs, ar, priešingai, liesas ir bejėgis, suvaržytas nepatogių drabužių ir priverstas laikytis padoraus elgesio ritualų moters kūnas tampa vyro daiktu. Kūną ir veidą padeda sukaustyti makiažas ir papuošalai. Papuošalų funkcija labai sudėtinga; kai kurios primityvios tautos jiems teikia religinę prasmę, tačiau dažniausiai papuošalais siekiama galutinai paversti moterį stabu. Dviprasmišku stabu! Vyras nori, kad ji būtų kūniška, – jos grožis jam primena gėlių bei vaisių grožį, tačiau sykiu ji turi būti glotni, kieta, sustingusi kaip akmuo. Papuošalo paskirtis – priversti moterį susilieti su gamta ir sykiu nuo jos atsiskirti, tai yra pulsuojančią gyvybę paversti

[K3] „Hotentotai, kurių moterys iš prigimties nėra tokių plačių strėnų kaip bušmenų moterys, masažuoja savo mergaičių strėnas nuo pat vaikystės, kad jos būtų didesnės. Be to, dirbtinis moterų tukinimas, tikras jų nupenėjimas, kai reikia mažai judėti ir gausiai vartoti tinkamo maisto, ypač pieno, paplitęs kai kuriuose Afrikos regionuose. Šitai dar ir dabar praktikuoja pasiturintys arabų bei izraelitų miestelėnai Alžyre, Tunise ir Maroke" (*Luquet, Journal de Psychologie*, 1934. *Les Vénus des cavernes*.)

statišku daiktu. Puošdama savo kūną gėlėmis, kailiais, brangakmeniais, kriauklėmis, plunksnomis, moteris tampa augalu, pantera, deimantu, perlamutru, ji kvėpinasi, kad skleistų aromatą kaip rožė ir lelija, tačiau plunksnos, šilkas, perlai ir kvapai taip pat padeda nustelbti gyvulišką jos kūno kvapo aitrumą. Ji dažo lūpas, skruostus, kad veidas taptų negyva, sustigusia kauke; ji aptepa akis tirštu koholio ir tušo sluoksniu – žvilgsnis tampa tik tviskančiu akių papuošalu; supinti į kasas, susukti sruogomis, įgavę skulptūrinę formą, jos plaukai netenka savo neramaus augalinio paslaptingumo. Išsipuošusioje moteryje irgi esama Gamtos, tačiau čia ji – belaisvė, sumodeliuota žmogaus valios pagal vyro skonį. Moteris juo labiau geidžiama, juo labiau joje išsiskleidusi ir griežtai pažabota gamta: būtent „rafinuota" moteris visuomet buvo idealus erotikos objektas. O natūralesnio grožio pomėgis dažnai tėra apgaulingas rafinuotumas. Remy de Gourmont'as geidauja, kad moteris nešiotų palaidus banguojančius kaip kalnų upokšniai, vilnijančius it pievų žolės plaukus, tačiau bangas ir sruogas galima paglostyti ant Veronicos Lake sušukuotos galvos, o ne ant susivėlusių, paliktų gamtos valiai gaurų. Kol moteris jauna ir sveika, tol atrodo, kad jaunas, žvilgantis jos kūnas bus amžinai gaivus, ir tuo mažiau jam reikia dirbtinių puošmenų, tačiau nuolat reikia slėpti nuo vyro aukos, kurią jis suima į savo glėbį, kūno silpnumą ir jam gresiantį nuopuolį. Dar ir todėl, kad bijo netikėtos jos lemties, ir svajoja apie ją kaip apie pastovią, būtiną, vyras nori išvysti moters veide, stuomenyje, kojose kokio nors idealo atitikmenį. Primityvių tautų idealas – tobulas liaudiškas tipažas: plačialūpės, plačianosės rasės Venera irgi yra plačiomis lūpomis, plokščia nosimi; vėliau moterų grožio kanonai tampa griežtesni. Ir vis dėlto juo moteris dailesnių bruožų ir proporcijų, juo labiau ji džiugina vyro širdį, nes jam atrodo, kad ji išvengs gamtos metamorfozių. Taigi keistas paradoksas: trokšdamas apčiuoti moteryje gamtą, tačiau kaip pakitusį pavidalą, vyras pasmerkia moterį dirbtinumui. Ji ne tiktai *physis*, bet ir *antiphysis*, ir taip yra ne tik elektrinio pusmetinio, vaškinės depiliacijos, latekso korsetų civilizacijose, bet ir ten, kur negrė nešioja ant galvos padėklus, Kinijoje ir visame pasaulyje. Swiftas demaskavo šitą mistifikaciją savo garsioje *Odėje Čelijai* (*Ode to Celia*); jis su pasišlykštėjimu aprašo koketės reikmenis ir su pasišlykštėjimu primena gyvuliš-

kas jos kūno reikmes. Jis dusyk neteisus šitaip piktindamasis: juk vyras nori, kad moteris būtų ir gyvūnas, ir augalas, kad ją maskuotų dirbtinis fasadas; jam patinka, kai ji išnyra iš jūros putos ir iš madingos siuvyklos, ji jam patinka nuoga ir apsitaisiusi, nuoga po drabužiais – būtent tokia, kokią jis ją sutinka žmonių pasaulyje. Miestietis ieško moteryje gyvuliškų bruožų, o karo tarnybą atliekančiam jaunam valstiečiui miesto viešnamyje įkūnyta visa magija. Moteris yra laukas ir ganykla, bet sykiu ir Babilonas.

Vis dėlto čia ir glūdi didžiausia moters apgavystė, baisiausia jos išdavystė, – tai yra pačios gyvybės išdavystė: kad ir įvilkta į patraukliausias formas, ji visuomet turi savy senatvės ir mirties fermentų. Ją eksploatuodamas, vyras sunaikina pačias brangiausias jos savybes: apsunkusi nuo gimdymų, jinai praranda erotinį patrauklumą; net jeigu ji nevaisinga, po tam tikro laiko jos žavesys išblėsta. Nesveika, negraži, sena moteris kelia siaubą. Sakoma, kad ji nublankusi, nuvytusi – taip kalbama ir apie augalą. Žinoma, vyro senėjimas irgi yra siaubingas, bet normalus vyras neeksperimentuoja su kitų vyrų kūnais; su tais autonomiškais, svetimais kūnais jis tik abstrakčiai solidarizuojasi. Vyras puikiai jaučia moters kūno senėjimą, to kūno, kuris skirtas jam. Villono „gražioji šalmininko žmona“ įdėmiai stebi savo vystantį kūną priešiškomis vyro akimis. Sena, negraži moteris nėra vien nepatraukli – ji kelia baimingą neapykantą. Ji vėl tampa nerimą keliančia Motinos figūra, o Žmonos žavesys jau išblėsęs.

Tačiau net žmona – pavojinga auka. Gimusi iš jūros putos ir iš jūros išnirusi šviesiaplaukė Venera per javapjūtę atgyja kaip Demetra. Vyras, jausdamas pasitenkinimą, kurį jam suteikia moteris, pasisavina ją, taip pat pažadina joje įtartinas vaisingumo galias; organas, į kurį jis įsiskverbia, ir organas, iš kurio ateina į pasaulį vaikai – tas pats, todėl visos bendruomenės daugybe tabu gina vyrą nuo moteriškosios lyties. Netiesa, jog tai abipusiškas reiškinys – moteriai nėra ko bijoti vyro; jo lytis laikoma pasaulietiška, profaniška. Falą galima išaukštinti, sudievinti, tačiau jo kulte nėra nieko grėsmingo ir kasdieniame gyvenime moters nereikia mistiškai nuo jo ginti; jis jai tik palankus. Beje, reikia pabrėžti, kad daugelyje bendruomenių, kuriose galioja motininė teisė, leidžiama turėti lytinius santykius mergaitėms, kai sueitis nesusijusi su

dauginimusi. Malinowskis kiek nustebęs teigia, kad jaunuoliai, sangulaujantys „viengungių namuose“, mielai pasakoja apie savo meilės ryšius; netekėjusi moteris laikoma negalinti pagimdyti kūdikio ir tuomet į lytinį aktą žiūrima kaip į ramų pasaulietišką malonumą. Pakanka moteriai ištekėti ir tuomet, priešingai, – jos vyras nebegali viešai demonstruoti savo meilės, jam negalima prie jos net prisiliesti ir bet kokia užuomina apie intymius santykius – šventvagystė: ištekėjusi ji susijungia su gyva grėsminga motinos esme, ir sueitis tampa šventu aktu. Tuomet ją ima kaustyti draudimai ir atsargumas. Draudžiama santykiauti, kai dirbama žemė, kai sėjama, kai sodinama: tai paaiškinama nenoru eikvoti derlių gausinančių jėgų, taigi kenkti bendruomenės gerovei; tos jėgos tausojamos iš pagarbos vaisingumo galioms. Be to, daugeliu atvejų susilaikymas saugo sutuoktinio vyriškumą; jo vyrui reikia žūklėje, medžioklėje ir ypač per karą; susijungęs su moterimi, vyriškasis pradas nusilpsta, taigi reikia, kad vyras vengtų to susijungimo kiekvienąsyk, kai jam reikia eikvoti labai daug jėgų. Kyla klausimas, ar baimė, kurią vyrui kelia moteris, atsiranda dėl lytinių santykių baimės apskritai, ar priešingai. Pažymėtina, kad *Kunigų knygoje* naktinė poliucija laikoma nešvariu dalyku, nors moteris čia niekuo dėta. O mūsų laikais masturbacija laikoma pavojinga ir nuodėminga: daugybė vaikų ir jaunuolių daro tai siaubingai kamuodamiesi. Tą lytinio pasitenkinimo būdą visuomenė, ir ypač tėvai, paverčia yda, bet juk pirmos poliucijos išgąsdino ne vieną jaunuolį: pamatęs savo kraują ar spermą, jis išsigąsta, mano, kad išteka jo gyvenimas, jo *mana*. Tačiau net jeigu vyras gali patirti lytinį pasitenkinimą be moters, ji objektyviai implikuota į jo seksualumą: kaip teigia Platonas androgynų mite, vyro organizmas suponuoja moters organizmą. Atrasdamas savo paties lytį, jis atranda moterį, net jeigu jos nėra šalia, net jeigu jis jos nemato; ir atvirkščiai, moteris baisi tiek, kiek ji įkūnija seksualumą. Niekad negalima atskirti imanentinio ir transcendentinio gyvos patirties aspekto: tai, ko bijau ar trokštu, visuomet yra mano paties būties metamorfozė, tačiau visa, kas man nutinka, išprovokuoja manasis ne-aš. Tasai ne-aš implikuotas į naktines poliucijas, į erekciją, jeigu ir ne konkrečiu moters pavidalu, tai bent kaip Gamta ir Gyvybė: vyras mano, kad jį apsėdusios paslaptingos svetimos jėgos. Vyro jausmai moteriai taip pat ambivalentiški kaip ir jo požiūris į savo paties lytinį organą: jis juo

didžiuojasi, jis iš jo juokiasi, jis jo gėdijasi. Mažas berniukas mesdamas iššūkį lygina savo penį su savo draugų peniais, pirmoji jo erekcija sukelia jam pasididžiavimo ir baimės jausmą. Suaugęs vyras savo lytinį organą laiko transcendencijos ir galios simboliu; tas valingai valdomas raumuo ir sykiu stebuklinga dovana glosto jo savimeilę: tai laisvė, gausi visų duotybės atsitiktinumų, laisvai pasirinktos duotybės atsitiktinumų; vyras žavisi juo, veikiamas šito prieštaringo aspekto, tačiau įtaria ir apgaulę; organas, kuris, jo manymu, padės jam įsitvirtinti, jam nepaklūsta; apsunkęs nuo nenumaldytų geidulių, nejučia sustandėja, kartais jam miegant pats pasilengvina, taigi jis yra nepaprastai gyvybingas. Vyras verčia Dvasią įveikti Gyvybę, aktyvumą – pasyvumą; jo sąmonė šalinasi gamtos, jo valia ją modeliuoja, tačiau jo lytinis organas jį vėl tiesiogiai susieja su gyvybe, gamta ir pasyvumu. „Lytiniai organai yra tikrasis valios židinys, kurio priešingas polius – smegenys", – rašo Schopenhaueris. Tai, ką jis vadina valia, yra prisirišimas prie gyvenimo, tai yra prie kančios ir mirties, o smegenys yra mintis, kuri, įsivaizduodama gyvenimą, nuo jo atsiskiria: anot jo, seksualinė gėda – tai gėda, kurią mes patiriame prieš savo kvailą žavėjimąsi kūnu. Net ir atmetus jo teorijoms būdingą pesimizmą, jis teisus lytinių organų – smegenų priešpriešoje įžvelgdamas žmogaus dvilypumą. Kaip subjektas, jis teigia pasaulį, o atsidūręs už pasaulio, kurį teigia, ribų, tampa jo valdovu; jeigu jis suvokia save kaip kūną, kaip lytį, jis – jau nebe autonomiška sąmonė, nebe trapi laisva būtybė: jis pasaulio dalis, jis tampa ribotu, netvariu objektu. Be abejonės, generatyvinis aktas pranoksta kūno ribas, tačiau tuo pat metu jis jas ir sukuria. Penis, kartų tėvas, yra moters gimdos analogija; atsiradęs iš motinos įsčiose išaugusio gemalo, vyras pats yra gemalų kūrėjas ir, sėdama gyvybę, jo paties gyvybė savęs išsižada. „Vaikų gimimas – tai tėvų mirtis", – sako Hegelis. Ejakuliacija – tai mirties pranašas, ji iškelia rūšį, o ne individą; lytinio organo buvimas ir jo veikla neigia išdidų subjekto ypatingumą. Būtent dėl to, kad gyvybė užginčija dvasią, tas organas tampa gėdingas. Vyras aukština falą tiek, kiek suvokia jį kaip transcendenciją ir aktyvumą, kaip kito pasisavinimo priemonę, bet gėdijasi jo, kai suvokia, jog tai tik pasyvus kūnas, kuris paverčia jį tamsių Gyvybės jėgų žaisliuku. Ši gėda mielai užmaskuojama ironija. Kito lytinis organas lengvai sukelia juoką; erekcija dažnai atrodo juokinga, nes imituoja numatomą procesą, o

iš tikrųjų yra savaiminga; o ir pats genitalijų buvimas, vos tik apie jį prisimenama, sukelia linksmumą. Malinowskis pasakoja, jog pakakdavo laukiniams, tarp kurių jis gyveno, ištarti tų „gėdingų vietų" pavadinimą, ir pasigirsdavo nenumaldomas juokas; daugumas vadinamųjų gališkųjų arba „riebių" sąmojų ne ką pranoksta šiuos elementarius žodžių žaismus. Kai kurių primityvių tautų moterys turi teisę ravėdamos daržus šiurkščiai išprievartauti bet kurį svetimšalį, surizikavusį pasirodyti tame kaime; jos puola jį visos kartu ir dažnai palieka leisgyvį. Genties vadai juokiasi iš tokio žygdarbio; šitaip išprievartauta auka tampa pasyviu, priklausomu kūnu; jį užvaldo moterys, taigi ir jų vyrai; tuo tarpu per įprastą sueitį vyras nori būti užvaldytojas.

Bet kaip tik tuomet jis akivaizdžiausiai patirs savo kūno dviprasmiškumą. Jis didžiuojasi savo seksualumu tik tiek, kiek šis padeda pasisavinti Kitą, o ši svajonė užvaldyti baigiasi nesėkme. Užvaldyto kito nebelieka: jis sueikvojamas ir sunaikinamas; tik *Tūkstančio ir vienos nakties* sultonas turi galią nukirsdinti galvas savo sugulovėms, vos tik aušra jas pakelia nuo jo gulto. Moteris ištveria vyro glamones ir taip elgdamasi išsprūsta jam iš rankų; vos tik jis jas atpalaiduoja, jo auka vėl tampa jam svetima; šit ji jau vėl naujutėlaitė, nelytėta, pasiruošusi tokį pat trumpą laiką būti užvaldyta kito meilužio. Viena iš vyriškosios lyties atstovų svajonių – „paženklinti" moterį taip, kad ji amžiams priklausytų jam, tačiau net ir pats arogantiškiausias vyras puikiai žino, kad jis paliks jai tik prisiminimus ir kad net aistringiausi prisiminimai yra šalti, palyginti su patiriamais pojūčiais. Apie šitą vilčių žlugimą byloja literatūra. Vyras objektyvuojamas į moterį, kuri vadinama nepastovia ir išdavike, nes jos kūnas taip sutvarkytas, kad ji aukojama vyrui apskritai, o ne kuriam nors konkrečiai. Tačiau jos išdavystė dar klastingesnė: meilužį ji paverčia auka. Tik kūnas gali liesti kitą kūną; vyras sutramdo geidžiamą kūną tik pats virsdamas kūnu; Ieva duota Adomui tam, kad padėtų jam transcenduotis, o ji įtraukia jį į imanentiškumo tamsą; pasitenkinimo svaigulyje meilužė nematomais saitais dar labiau sutvirtina tą tamsų apvalkalą, kurį sukūrė savo sūnui motina ir iš kurio jis nori ištrūkti. Jis siekė užvaldyti – ir štai pats tapo užvaldytas. Kvapas, drėgmė, nuovargis, nuobodulys – daugybėje knygų aprašyta ši nyki sąmonės, virstančios kūnu, aistra. Geismas, dažnai gaubiamas pasišlykštėjimo, numaldytas vėl virsta pasišlykštėjimu. *Post coitum homo animal*

triste. Ir: *La chair est triste*. Vis dėlto vyras net meilužės glėbyje nerado galutinio nusiraminimo. Netrukus jo geismas vėl atgyja, ir dažnai tai būna ne geismas moters apskritai, o konkrečios moters. Tuomet ji vėl įgyja ypatingą nerimą keliančios galios. Juk lytinį poreikį vyras savo kūnu pajunta tik kaip poreikį, analogišką alkiui arba troškuliui, jo objektas nėra ypatingas, vadinasi, ryšys, susiejęs jį su individualios moters kūnu, buvo sukurtas Kitos. Šis ryšys toks pat paslaptingas kaip ir tos nešvarios bei derlingos įsčios, kuriose glūdi jo paties šaknys, savotiška pasyvi jėga: jis magiškas. Nuvalkiotas laikraštinių romanų, kur moteris vaizduojama kaip ragana, kaip kerėtoja, apžavinti vyrą ir įtraukianti jį į savo pinkles, žodynas atspindi patį seniausią, patį universaliausią mitą. Moteris yra sukurta magijai. „Magija – tai daiktuose klaidžiojanti dvasia“, – sakė Alainas; veiksmas magiškas tuomet, kai, užuot įvykdytas kokio veikėjo, jis emanuoja iš ko nors pasyvaus, tikriau sakant, vyrai visuomet žiūrėjo į moterį kaip į imanentišką duotybę; nors ji brandina derlių ir gimdo vaikus, padaro tai ne savo valios pastangomis; ji – ne subjektas, ne transcendencija, ne kūrybinė galia, bet fluidų kupinas objektas. Visuomenėse, kur žmogus garbina šias paslaptis, moteris dėl jai būdingų savybių asocijuojama su kultu ir garbinama kaip šventikė, bet ten, kur žmogus kovoja, kad visuomenė įveiktų gamtą, protas – gyvenimą, valia – inertišką duotybę, į moterį žiūrima kaip į raganą. Visi žino, kas skiria šventiką nuo burtininko: šventikas valdo ir vadovauja jėgoms, kurias pagal sutarimą su dievais ir įstatymais sutramdė bendruomenės labui visų jos narių vardu, o burtininkas veikia nuošalėje nuo visuomenės, nepaisydamas dievų ir įstatymų, paklusdamas savo paties aistroms. Taigi moteris nėra visiškai integruota į vyrų pasaulį; kaip Kita, ji priešinasi jiems; savaime suprantama, kad, būdama atskirta, supriešinta, ji naudojasi jėgomis, kurias valdo, ne tam, kad paskleistų per vyrų bendriją į ateitį transcendencijos įtaką, o kad įstumtų vyriškosios lyties atstovus į atsiskyrimo vienišystę, į imanentiškumo tamsą. Ji – toji Sirena, kurios giesmės paakino jūreivius užplaukti ant uolų, ji – Kirkė, keisdavusi savo meilužius į gyvulius, ji – undinė, įviliojanti žvejį į tvenkinių gelmes. Patekęs į jos kerų nelaisvę, vyras praranda valią, nieko nebesiekia, jis netenka ateities; jis jau nebe pilietis, o tik geismų pavergtas kūnas, jis – išbrauktas iš bendruomenės, gyvenantis tik ta akimirka, pasyviai blaškomas tarp kančios ir malonu-

mo; ištvirkusi burtininkė pakylėja aistrą virš pareigos, dabarties akimirką – virš laiko, ji sulaiko keleivį toli nuo jo gimtųjų namų, ji skleiste skleidžia užmarštį. Siekdamas pasisavinti Kitą, vyras privalo likti savimi, tačiau žlugus tam neįmanomam geismui užvaldyti, jis stengiasi tapti tuo kitu, su kuriuo jam nepavyksta susijungti; tuomet atsiskyręs, pasiklydęs jis geria meilės gėrimą, darantį jį svetimą sau pačiam, jis paneria į netvarių, mirtim dvelkiančių vandenų dugną. Motina pagimdžiusi paaukoja savo sūnų mirčiai; meilužė sugundo mylimąjį išsižadėti gyvenimo ir atsiduoti nebūčiai. Šis Meilės ir Mirties ryšys buvo patetiškai išryškintas Tristano legendoje, tačiau čia esama ir originalesnės tiesos. Gimęs iš kūno, mylintis vyras išsiskleidžia kaip kūnas, o pats kūnas pasmerktas mirti. Taip pasitvirtina Moters ir Mirties sąjunga; didžioji pjovėja yra išvirkščioji vaisingumo, subrandinančio varpas, pusė. Tačiau ji pasirodo esanti ir kraupi sužadėtinė, po kurios švelnia apgaulinga oda slypi skeletas[84].

Taigi vyras moterį – tiek meilužę, tiek motiną – pirmiausia brangina ir niekina kaip sustingusį savo gyvūniškos lemties atvaizdą, kaip gyvybę, būtiną jo egzistencijai, tačiau pasmerkiančią jį baigtinumui ir mirčiai. Nuo pat gimimo žmogus ima merdėti: tai tiesa, kurią įkūnija Motina. Pradėdamas gyvybę, jis teigia rūšį, o pats save paneigia; šitai jis ir patiria žmonos glėbyje; jaudulys ir pasitenkinimas, dar prieš pradedant gyvybę, priverčia jį užmiršti savąjį aš. Nors ir mėgina atskirti žmoną nuo motinos, tačiau jam tiek viena, tiek kita tėra akivaizdus jo kūniškosios prigimties paliudijimas. Jis trokšta sykiu ją realizuoti: jis garbina savo motiną, jis geidžia savo meilužės ir tuo pačiu metu sukyla prieš jas iš pasišlykštėjimo ir baimės.

Beveik visų šių mitų sintezę rasime Jeano Richard'o Blocho romane *Kurdų naktis* (*La Nuit kurde*), kur aprašytos jaunojo Saado glamonės su daug vyresne už jį, tačiau dar gražia moterimi vieno miesto nusiaubimo metu:

„Naktis ištrynė daiktų ir pojūčių kontūrus. Jis spaudė prie savęs jau nebe moterį. Galų gale jisai artėjo prie nepabaigiamos, nuo pasaulio atsiradimo trukusios kelionės galo. Jis pamažėle tirpo beribėje, aplink jį tvyrančioje erdvėje. Visos moterys sumišo kažkokioje milžiniškoje,

[84] Pavyzdžiui, Prévert'o balete *le Rendez-Vous* ir Cocteau balete *le Jeune Homme et la Mort*, Mirtis vaizduojama kaip mylima mergina.

užsisklendusioje, miglotoje kaip geismas, svilinančioje kaip vasaros kaitra šalyje... Ir vis dėlto su baimingu susižavėjimu jis aptiko moters galią, ilgas, stangrias atlaso švelnumo šlaunis, kelius, panašius į dvi dramblio kaulo kalvas. Kai nugludinta nugaros ašim kilo aukštyn nuo strėnų ligi pat pečių, jam rodėsi, kad jis įveikia pasaulį laikantį skliautą. Tačiau jį ir vėl pritraukdavo pilvas, elastingas, švelnus okeanas, kur gimsta ir sugrįžta gyvybė, priebėgų priebėga su savo potvyniais ir atoslūgiais, savo horizontais, su savo bekraščiais toliais.

Tuomet jį užplūdo nirtulingas geismas persmeigti šitą nuostabų apvalkalą ir susilieti su tų grožybių šaltiniu. Ūmus krestelėjimas juodu sujungė. Moteris egzistavo tik kaip įtrūkusi žemė, atverianti jam savo įsčias, prisipildanti mylimojo nuotaikų. Ekstazė virto žudynėmis. Jie susijungė taip, kaip susijungia kūnas su į jį smingančiu durklu.

... Jis, tas izoliuotasis, tas perskeltasis, tas atskirtasis, tas atstumtasis, netrukus ištrykš iš savo paties substancijos, išsilaisvins iš savo kūno kalėjimo, ir galiausiai materija ir siela įsilies į visatos materiją. Jam vienam buvo skirta didžiausia laimė, iki šiol niekieno nepatirta, peržengti kūno ribas, abipusiškoje ekstazėje sulydyti subjektą su objektu, klausimą su atsakymu, sujungti su būtim visa tai, kas nėra būtis, ir paskutine konvulsija pasiekti nepasiekiamybės viešpatiją.

Kiekvienas stryko brūkštelėjimas išgaudavo iš brangaus instrumento, priklausančio nuo jo malonės, vis stipriau juntamus virpesius. Staiga paskutinis spazmas nubloškė Saadą iš aukštumų į purviną žemę".

Kadangi moters geismas liko nepatenkintas, ji surakina meilužį kojomis, ir jis nevalingai jaučia vėl kylantį geismą: tuomet ji atrodo kaip priešiška jėga, silpninanti jo vyriškumą, tad vėl užvaldęs ją jis taip įkanda jai į kaklą, kad ji miršta. Taip baigiasi ciklas, sudėtingais meandrais vingiuojantis nuo motinos iki meilužės ir mirties.

Vyras čia gali turėti daugybę nuostatų, nelygu kokiam kūniškosios dramos aspektui jis teikia pirmenybę. Jeigu vyras nejaučia gyvenimo unikalumo, jeigu jam nerūpi ypatinga jo lemtis, jeigu jis nebijo mirties, tai džiaugsis savo kūniškumu. Musulmonų moteris yra pažeminta dėl feodalinės visuomenės struktūros, tai yra tokios visuomenės, kuri neleidžia kreiptis į Valstybę norint pasipriešinti šeimai, ir dėl religijos, kuri, išreikšdama karingus musulmonų civilizacijos idealus, skyrė vyrą Mirčiai ir nuplėšė nuo moters magiškąjį šydą: ko bijoti žemėje tam, kuris

kiekvieną akimirką pasirengęs panirti į gašlias mahometoniškojo rojaus orgijas? Tad vyras gali ramiai mėgautis moterimi ir jam nereikia gintis nei nuo savęs, nei nuo jos. *Tūkstančio ir vienos nakties* pasakose moteris – saldžių pasimėgavimų šaltinis, lygiai kaip ir vaisiai, uogienės, prašmatnūs pyragai, kvapieji aliejai. Šiandien visa tai būdinga daugeliui Viduržemio jūros pakrančių tautų: Viduržemio jūros pakrančių vyras laimingas šia akimirka, jis nesiekia nemirtingumo ten, kur žėri dangus ir spindi jūra, kur tokia nuostabi Gamta, jis mylės moteris kaip gurmanas. Jis iš įpročio taip jas niekina, kad nesistengia suvokti jų kaip asmenybių: jis nejaučia skirtumo tarp malonumo, kurį jam teikia moterų kūnas, ir malonumo, kurį teikia smėlis ar vanduo; jo nebaugina nei jų, nei jo paties kūnas. Vittorini savo knygoje *Pašnekesiai Sicilijoje* (*Conversations en Sicile*) pasakoja, kaip, būdamas septynerių metų, nustėręs išvydo nuogą moters kūną. Racionalistinė Graikijos ir Romos filosofija patvirtina šią spontanišką nuostatą. Optimistinė graikų filosofija pranoko pitagorišką manicheizmą; žemesnysis pavaldus aukštesniajam ir pats savaime naudingas jam. Šitos harmoningos ideologijos jokiu būdu nėra priešiškos kūnui. Pasigręžęs į Idėjų dangų, į Miestą ar Valstybę, individas, suvokiąs save kaip Νοῦς arba kaip pilietį, įsivaizduoja įveikęs savo gyvūnišką dalią: nesvarbu, ar jis gašlus, ar asketiškas, jam moteris, tvirtai integruota į vyrų visuomenę, vaidina tik šalutinį vaidmenį. Žinoma, racionalizmas niekada nebuvo pasiekęs visiškos pergalės ir erotinė šių civilizacijų patirtis išliko ambivalentiška: tatai įrodo ritualai, mitologija, literatūra. Tačiau moteriškumo pagundos ir pavojai pasireiškia tik švelnia forma. Krikščionybė vėl apgaubia moterį bauginančiu šydu: kitos lyties baimė yra viena iš kenčiančio vyro sąmonės formų. Krikščionis yra atskirtas nuo savęs paties; čia kūno ir sielos, gyvybės ir dvasios atskyrimas pasiekia lemiamą ribą: prigimtinė nuodėmė padaro kūną sielos priešu, visi kūniški saitai tapatinami su blogiu[85]. Žmogus gali būti išgelbėtas tik tiek, kiek jį išpirko ir nukreipė dangaus karalystės link Kristus; o iš prigimties jis tėra puvinys; gimdamas jis pasmerkiamas ne tik mirčiai, bet ir prakeikimui; dangų jam

[85] Iki XII a. pabaigos teologai (išskyrus šventąjį Anzelmą), sekdami šventojo Augustino doktrina, mano, kad prigimtinę nuodėmę implikuoja pats gimimo dėsnis: „Gašlumas yra yda... iš jo gimęs žmogaus kūnas – nuodėmingas kūnas", – rašo šventasis Augustinas. O šventasis Tomas tvirtina: „Lyčių susijungimas, nuo pat nuopuolio lydimas gašlumo, perduoda prigimtinę nuodėmę vaikui".

gali atverti tik dieviškoji malonė, bet visos jo natūralios būties formos – prakeikimas. Blogis – absoliuti tikrovė, o kūnas – nuodėmė. Ir, žinoma, kadangi moteris niekad nesiliovė buvusi Kitas, niekas nemano, kad tiek vyrai, tiek moterys turi kūną: kūną, kuris krikščioniui yra priešiškasis Kitas, neatskiriamas nuo moters. Būtent ji yra žemės, lyties bei demono pagundų įsikūnijimas. Visi Bažnyčios Tėvai primygtinai teigia, kad ji pastūmėjo Adomą į nuodėmę. Vėl reikėtų cituoti Tertulianą: „Moterie! Tu esi šėtono vartai. Tu įtikinai tą, kurio šėtonas nedrįso pulti iš priekio. Dievo sūnus, turėjo numirti dėl tavo kaltės, tau privalu nešioti gedulą ir vilkėti skarmalus". Visa krikščioniškoji literatūra stengiasi išryškinti vyro pasišlykštėjimą moterimi. Tertulianas apibrėžia ją kaip *Templum aedificatum super cloacam*. Šventasis Augustinas su siaubu pabrėžia lytinių ir šalinamųjų organų vienybę: *Inter foeces et urinam nascimur*. Krikščionybė taip bjaurisi moters kūnu, kad verčiau paaukoja savo Dievą negarbingai mirčiai, bet apsaugo jį nuo prigimtinės nuodėmės: Rytų Bažnyčios, Efeso konsiliumas, Latrano konsiliumas Vakaruose teigia nekaltą Kristaus prasidėjimą. Anot pirmųjų Bažnyčios Tėvų – Origeno, Tertuliano, Jeronimo – Marija pagimdė kraujuotą ir nešvarų kūdikį, kaip ir kitos moterys, bet viršų paėmė šventojo Ambraziejaus ir šventojo Augustino nuomonė. Švenčiausiosios Mergelės įsčios liko nepaliestos. Nuo viduramžių pats kūno turėjimas buvo laikomas moters negarbe. Net mokslas ilgai buvo paralyžiuotas šito pasišlykštėjimo. Linėjus savo traktate apie Gamtą moters lyties organų tyrimą palieka nuošaly kaip „šlykštų". Prancūzų medikas Laurensas pašiurpęs klausia savęs, kaip „šitą dievišką gyvūną, kupiną sveiko proto, gebantį daryti sprendimus ir vadinamą žmogum, gali patraukti tos nešvankios moters kūno dalys, bjaurojamos drėgnų išskyrų, esančių gėdingiausioje apatinėje stuomens dalyje". Šiandien daugybė įvairių įtakų sąveikauja su krikščioniška mintim, o ir ši turi ne vieną aspektą, tačiau puritoniškame pasaulyje, kaip ir kituose, neapykanta kūnui neišnyksta; ji išreikšta, pavyzdžiui, Faulknerio romane *Rugpjūčio šviesa* (*Light in August*); herojaus seksualinė iniciacija čia sukelia siaubingas traumas. Dažnas atvejis literatūroje – parodyti jaunuolį, sukrėstą iki vėmimo po pirmos sueities; ir jeigu iš tikro tokia reakcija itin reta, tai ji taip dažnai aprašinėjama neatsitiktinai. Ypač anglosaksų šalyse, persmelktose puritoniškumo, didesnei daliai paauglių ir daugu-

mai vyrų moteris kelia didesnį ar mažesnį siaubą. Gana stiprus jis ir Prancūzijoje. Michelis Leirisas savo autobiografinėje knygoje *Vyro amžius* (*L'Age d'homme*) rašo: „Paprastai aš linkęs žiūrėti į moters organą kaip į kokį nešvarų daiktą arba kaip į žaizdą, nors dėl to jis nė kiek ne mažiau patrauklus, tik jau pats savaime pavojingas kaip viskas, kas kruvina, gleivėta, užkrėsta". Tos baimės asocijuojasi su venerine liga: moteris baugina ne todėl, kad ji sukelia ligas, o veikiau ligos atrodo šlykščios todėl, kad jas sukelia moteris; man pasakojo apie jaunuolius, kurie tikėjo, jog nuo pernelyg dažnų lytinių santykių galima susirgti gonorėja. Taip pat tikima, jog per sueitį nusilpsta vyro raumenys, jis negali aiškiai protauti, sumažėja organizmo fosforo atsargos, atbunka jautrumas. Tiesa, tuos pačius pavojus sukelia ir onanizmas, tačiau visuomenė mano, kad jis amoralus, kenksmingesnis už normalius lytinius santykius. Teisėta santuoka ir noras turėti palikuonių apsaugo nuo erotikos kerų. Tačiau aš jau minėjau, kad kiekviename lytiniame akte implikuojamas *Kitas*, ir dažniausiai jis įgauna moters pavidalą. Kaip tik su moterimi vyras aiškiausiai patiria savo kūno pasyvumą. Moteris yra vampyrė, kekšė, ėdikė, gėrikė, jos lytis godžiai ryja vyro lytį. Kai kurie psichoanalitikai norėjo moksliškai pagrįsti šias fantazijas: neva visas malonumas, kurį moteris patiria per sueitį, kyla iš to, kad ji simboliškai kastruoja vyrą ir pasisavina jo lyties organą. Bet tas teorijas reikėtų patyrinėti psichoanalitiškai, ir panašu, kad jas išradę medikai perkėlė į jas savo protėvių baimes[86].

Šių baimių šaltinis – tai, kad Kitame išlieka neįmanomas užvaldyti kitoniškumas. Patriarchalinėse visuomenėse moteris išsaugojo daug nerimą keliančių savybių, būdingų pirmykštėms bendruomenėms. Štai kodėl ji niekad nepaliekama Gamtai, o varžoma įvairiais tabu, apvaloma įvairiais ritualais, nuolat šventikų prižiūrima; vyras mokomas nesiartinti prie nuogos moters, nebent tik per ceremonijas ir sakramentus, kurie atplėšia ją nuo žemės, nuo kūno ir paverčia žmogaus kūriniu: tuomet jos magija nukreipiama tam tikra linkme, kaip žaibas išradus žaibolaidį ir elektros jėgainės. Ją įmanoma panaudoti net bendruomenės interesams – čia matome jau kitą to švytuojamojo judėjimo, būdingo vyro ryšiui su savo patele, fazę. Jis myli ją tiek, kiek ji priklauso jam, jis

[86] Mes jau minėjome, kad maldininkės mitas neturi jokio biologinio pagrindo.

bijo jos tiek, kiek ji yra kita; tačiau būtent kaip bauginančią kitą jis ir stengiasi padaryti ją sava – tatai ir privers jį iškelti ją iki asmenybės ir pripažinti, kad ji tokia pati kaip jis.

Patriarchalinėje šeimoje moteriškoji magija buvo itin prijaukinta. Moteris leidžia bendruomenei integruoti į save kosmines jėgas. Savo veikale *Mitra-Varuna* Dumézilis pažymi, jog tiek Indijoje, tiek Romoje vyriškoji galia reiškėsi dviem būdais: Varunoje ir Romule, Gandharvuose ir Liuperkuose tai agresija, grobimas, netvarka, nesuvaldomas smurtas; tuomet moteris tampa būtybe, kurią reikia pagrobti, tironizuoti: paaiškėjus, kad pagrobtosios sabinės nevaisingos, jas plaka diržais iš ožio odos – smurtingumo perteklius kompensuojamas smurtu; Mitra, Numa, Brahmanai ir Flaminai, priešingai, garantuoja tvarką ir santarvę mieste; tuomet ištekėjusi moteris, sujungta su vyru sudėtingais ritualais ir bendradarbiaudama su juo, nuolankiai atskleidžia jam visą savo moteriškumo galią; Romoje *Flamen dialis* atsisako savo pareigų, jei miršta jo žmona. Panašiai ir Egipte: praradusi savo aukščiausią valdžią kaip deivė motina, Izidė vis dėlto lieka dosni, šypsanti, gera linkinti ir išmintinga, žavi Ozyrio žmona. Tačiau kai moteris štai šitaip tampa vyro padėjėja, jį papildančia dalim, antrąja jo puse, ji neišvengiamai apdovanojama sąmone, siela; su žmogiškąja esme nesusijusi būtybė negalėtų būti tokia priklausoma nuo kokios nors kitos būtybės. Jau matėme, kad Manu įstatymai žadėjo teisėtai žmonai tą patį rojų kaip ir jos sutuoktiniui. Juo labiau vyras reiškiasi kaip individualybė ir reikalauja, kad būtų pripažintas jo individualumas, juo daugiau individualumo ir laisvės jis pripažins ir savo draugei. Rytietis, kuriam nerūpi sava lemtis, tenkinasi patele, kaip pasimėgavimo objektu, bet vakariečio, suvokusio savo unikalumą, svajonė – būti pripažintam svetimos ir klusnios laisvos būtybės. Graikui ginaikėjos kalinė, nepanaši į jį būtybė, ne ta, kurios jam reikia, tad jis dalija savo meilę draugams, kurių kūnas yra toks pat sąmoningas ir laisvas kaip ir jojo kūnas, arba aukoja ją heteroms, kurių nepriklausomybė, kultūra ir protas juos beveik sulygina. Bet tam tikromis aplinkybėmis geriausiai vyro poreikius gali patenkinti žmona. Romėnų pilietis matroną regi kaip asmenybę: Korneliją, Ariją jis mato kaip savo antrininkes. Paradoksalu, bet kaip tik krikščionybė paskelbs vyro ir moters lygybę tam tikroje plotmėje. Ji nekenčia moters kūno, bet jeigu ši jo išsižada, ji, lygiai kaip ir vyras,

yra Dievo kūrinys, atpirktas Išganytojo: štai ji vienoje gretoje su vyrais, tarp sielų, kurioms pažadėti dangiški džiaugsmai. Vyrai ir moterys – Dievo tarnai, beveik tokie pat belyčiai kaip ir angelai; malonės padedami jie drauge priešinasi žemės pagundoms. Sutikusi išsižadėti savo gyvūniškumo, moteris – jau vien todėl, kad buvo įkūnijusi nuodėmę – bus ir ryškiausiai švytintis nuodėmę nugalėjusių išrinktųjų triumfo įsikūnijimas[87]. Žinoma, dieviškasis Išganytojas, vykdantis žmonijos atpirkimo misiją, yra vyras, bet reikia, kad žmonija ir pati prisidėtų prie savo atpirkimo – ji bus pašaukta pademonstruoti savo nuolankią gerą valią labiausiai nužemintu, pačiu ydingiausiu pavidalu. Kristus yra Dievas, tačiau visas žmogiškas būtybes valdo moteris – Skaisčiausioji Motina. Ir tiktai sektos, plintančios visuomenės periferijoje, vėl suteikia moteriai senovines didžiųjų deivių privilegijas. Bažnyčia propaguoja patriarchalinę kultūrą, kur moteriai dera būti vyro priedu, ji tai kultūrai tarnauja. Ir palaiminga šventąja moteris taps tik būdama klusni tarnaitė. Taigi pačioj viduramžių glūdumoj iškyla tobuliausias maloningos vyrams moters įvaizdis: Kristaus motinos veidą apgaubia šlovė. Ji – atvirkščias nuodėmingosios Ievos paveikslas; ji koja sutraiško gyvatę; ji – išsigelbėjimo tarpininkė, kaip Ieva buvo prakeikimo tarpininkė.

Moteris, kaip Motina, kėlė baimę, tad reikia pakeisti jos pavidalą ir kaip motiną pavergti. Marijos nekaltybė turi ypač negatyvią vertę: toji, kuri atpirko kūną, nėra kūniška, ji nebuvo nei paliesta, nei užvaldyta. Azijos Didžioji Motina irgi neturėjo sutuoktinio: ji vieniša pagimdė pasaulį ir jame viešpatavo; ji galėjo įnoringai atsiduoti geiduliams, bet jos, kaip Motinos, didybės nemenkino jai, kaip žmonai, primetama vergystė. Lygiai taip nesusiteršė ir Marija, nes ji nepatyrė lytinių santykių. Panašiai kaip ir karingoji Minerva, ji yra dramblio kaulo bokštas, citadelė, neįveikiamas donžonas. Antikos šventikės, kaip ir dauguma krikščioniškųjų šventųjų, irgi buvo išsaugojusios nekaltybę: moteris, sukurta gėriui, privalo jam atiduoti savo nelytėtas galias; nepažabota ir nesuskaidyta ji privalo išsaugoti savo moteriškąjį pradą. Marijos, kaip žmonos, išsižadama tam, kad ją būtų galima labiau išaukštinti kaip Moterį-Motiną. Tačiau ji bus pašlovinta tik prisiėmusi jai skirtą šalutinį vaidmenį. „Aš esu Viešpaties tarnaitė.“ Pirmą kartą žmonijos istorijoje mo-

[87] Tatai paaiškina tą išskirtinę vietą, kurią ji užima, pavyzdžiui, Claudelio kūryboje. Žr. p. 264–274.

tina atsiklaupia prieš savo sūnų, ji nuolankiai prisipažįsta esanti žemesnė. Štai čia ir yra toji didžioji vyro pergalė, kurią vainikuoja Marijos kultas – tai moters reabilitavimas galutinai užbaigiant josios pralaimėjimą. Ištarė, Astartė, Kibelė buvo žiaurios, aikštingos, gašlios; jos buvo galingos; būdamos tiek mirties, tiek gyvybės šaltiniu, pagimdžiusios vyrus, jos paversdavo juos savo vergais. Krikščionybėje gyvybė ir mirtis priklauso tik nuo Dievo, ir žmogus, ištrūkęs iš motinos įsčių, išsivaduodavo visiems laikams; žemė laukia tik jo kaulų, o jo dvasios būklę nulemia tos sritys, kur nesiekia motinos valdžia; krikšto sakramentas daro juokingas ceremonijas, kurių metu buvo deginama arba skandinama placenta. Magijai nebėra vietos žemėje: vien Dievas tėra karalius. Gamta iš prigimties yra nedraugiška, tačiau malonės akivaizdoje ji bejėgė. Motinystė, kaip gamtos reiškinys, nesuteikia jokios galios. Tad moteriai, jeigu ji nori įveikti savo ydingą prigimtį, nelieka nieko kito, kaip nusilenkti Dievui, kurio valia paverčia ją vyro tarnaite. Ir tuo nuolankumu ji gali įgyti naują vaidmenį vyrų mitologijoje. Nugalėta, sutrypta, kai įsivaizdavo esanti valdovė, ji galės būti garbinama kaip vasalė tol, kol dar neišsižadėjo sosto. Ji nepraranda nė vienos iš savo pirmykščių atributų, bet keičiasi jų prasmė: iš pragaištingų jie tampa sėkmę lemiantys; juodoji magija virsta baltąja magija. Tapusi tarnaite, moteris įgyja teisę būti prašmatniai aukštinama.

O kadangi ji buvo pavergta kaip Motina, tai ir branginama bei gerbiama ji bus pirmiausia kaip motina. Iš dviejų senųjų motinystės įvaizdžių nūdienos žmogus nori matyti tik tą besišypsantį veidą. Apribotas laike ir erdvėje, turėdamas tik vieną kūną ir vieną baigtinį gyvenimą, žmogus tėra vienišas jam svetimos Gamtos ir Istorijos individas. Tokia pat kaip ir jis ribota, panaši į jį, nes irgi apdovanota protu ir dvasia, moteris priklauso Gamtai, ja teka bekraštis Gyvybės srautas, todėl ji tarsi tampa individo ir kosmoso tarpininke. Kai motina tapo ramybės ir šventumo įvaizdžiu, suprantama, kad vyras ima žvelgti į ją su meile. Pasiklydęs gamtoje, jis stengiasi nuo jos pabėgti, bet vos tik nuo jos atskiriamas, vėl trokšta su ja susijungti. Įsitvirtinusi šeimoje, visuomenėje, prisitaikiusi prie įstatymų ir papročių, motina tampa Gėrio įsikūnijimu: gamta, kuriai ji iš dalies priklauso, tampa gera, ji jau ne dvasios ir proto priešas, o jeigu ji ir yra paslaptinga, tai toji paslaptis šypsanti, kaip Leonardo da Vinci madonų. Vyras nenori būti mote-

rimi, bet jis svajoja suglėbti į save visa, vadinasi, ir tą moterį, kuria jisai nėra; garbindamas savo motiną, jisai mėgina pasisavinti tuos svetimus turtus. Prisipažinti esant savo motinos sūnum, reiškia pripažinti, kad tavo motina yra tavy, reiškia integruoti į save moteriškumą, kaip ryšį su žeme, su gyvybe, su praeitim. Vittorini'o romano *Pašnekesiai Sicilijoje* herojus savo motinoje kaip tik to ir ieškos: gimtosios žemės, jos kvapų ir vaisių, savo vaikystės, savo protėvių, tradicijų, šaknų, nuo kurių jį atskyrė jo paties būtis. Būtent šis įsišaknijimas ir skatina vyrą didžiuotis savo transcendencija, jam patinka žavėtis savimi, vaduojantis iš motinos glėbio, kad galėtų leistis į pavojingus nuotykius, žengti į ateitį, traukti į karą; tas išvykimas nebūtų toksai jaudinantis, jeigu nebūtų kas mėgina jį sulaikyti; tuomet jis būtų panašus į atsitiktinumą, o ne į sunkiai pasiekiamą pergalę. Ir dar jam smagu žinoti, kad šitos rankos visad pasiruošusios vėl jį apglėbti. Po įtemptos veiklos herojui vėl smagu mėgautis imanentiška ramybe motinos pašonėje: ji – priebėga, ji – ramybė; jos rankų glamonėjamas, jis vėl panyra į gamtos gelmes, jis leidžiasi nešamas gyvenimo didžiojo srauto taip pat ramiai, kaip būdamas gimdoje ar kape. Ir jei tradicija pageidauja, kad jis mirtų šaukdamasis motinos, tai tik todėl, kad net pati mirtis, lydima motinos žvilgsnio, tampa jauki, analogiška gimimui, neatskiriamai susijusi su visu kūniškuoju gyvenimu. Motina lieka susijusi su mirtimi kaip antikiniame Parkių mite: jai privalu laidoti ir apraudoti mirusiuosius. Bet jos vaidmuo – kaip tik integruoti mirtį į gyvenimą, į visuomenę, į gėrį. Todėl „herojiškų motinų" kultas nuolat skatinamas: jeigu visuomenė įtikina motinas paaukoti savo sūnus mirčiai, tuomet jos mano turinčios teisę juos nužudyti. Dėl poveikio, kurį motina daro sūnui, visuomenei naudinga turėti ją savo rankose: štai kodėl motina būna labai gerbiama, apdovanojama visomis dorybėmis, jai sukuriama religija, kurios draudžiama vangstytis, kad nebūtum apkaltintas šventvagyste ir piktžodžiavimu. Ji paverčiama moralės sergėtoja; ji, kaip vyro, valdžios tarnaitė, pamažėle ves savo vaikus pramintais takais. Juo optimistiškesnė bus bendruomenė, juo paklusniau jinai priims šią švelnią pagarbą, juo labiau motina joje pasikeis. Amerikiečių „mom" virto stabu, kurį aprašo Philippas Wyllie knygoje *Gyvačių karta* (*Generation of vipers*), nes oficialioji Amerikos ideologija – pats kietakaktiškiausias optimizmas. Šlovinti motiną, reiškia priimti gimimą, gyvybę ir mirtį jų

gyvuliška ir socialine forma sykiu, tai reiškia skelbti gamtos ir visuomenės harmoniją. Svajodamas apie šitos sintezės realizavimą, Auguste Comte paverčia moterį ateities Žmonijos dievybe. Bet kaip tik dėl tų pačių savybių visi maištautojai sukyla prieš motiną; ją pašiepdami, jie neigia *status quo*, kurį, anot jų, jiems įteigusi toji moralės ir įstatymų sergėtoja[**].

Pagarba, kuri gaubia Motiną, draudimai, kuriais ji varžoma, nuslopina priešišką pasibjaurėjimą, kuris spontaniškai kyla drauge su kūnišku švelnumu, kurį ji įkvepia. Tuo tarpu didžiulė motinystės baimė išlieka užmaskuotu pavidalu. Ypač įdomu tai, kad Prancūzijoje nuo viduramžių gyvuoja antraeilis mitas, leidžiantis išlieti tą pasibjaurėjimą, tai – Uošvės mitas. Pradedant fablio ir baigiant vodeviliais, vyras šaiposi iš savo žmonos motinos, kurios negina joks tabu, šaiposi iš motinystės apskritai. Jam bjauru, kad jo mylima moteris buvo pagimdyta: uošvė – karšaties, kuriai ji pasmerkė savo pagimdytą dukrą, įvaizdis; jos nutukimas, raukšlės pranašauja, kad jaunamartė – šitaip liūdnai

[**] Čia reikėtų pacituoti visą Michelio Leiriso poemą, pavadintą *Motina*. Štai keletas būdingų ištraukų:

Motina juodais, alyviniais ir violetiniais drabužiais – naktų grobikė, ji – burtininkė, kuri mikliai jus pagimdo, ji toji, kuri supa jūsų lopšį, puoselėja jus ir paguldo jus į karstą, jei neatiduoda – to paskutinio žaislo – jums į rankas, kurios švelniai paguldo jį, susiraukšlėjusį, į grabą.

Motina – akla statula, lemtis, stūksanti neišniekintos šventovės vidury; ji – jus glamonėjanti gamta, vėjas, kuris jus smilko, pasaulis, kuris skverbiasi į jus visas sykiu, iškelia dangun (ant daugybės smailių) ir supūdo. (...)

Motina – jauna ar sena, graži ar šlykšti, gailestinga ar užsispyrusi – tai karikatūra, pavydi moteris-baidyklė, puolęs Prototipas – jeigu Idėja (nuvytusi pitija, užlipusi ant savo santūrios didžiosios raidės trikojo) nėra tik gyvų, lengvų, tvaskančių minčių parodija...

Motina – apvali ar išdžiūvusi jos šlaunis, suglebusi ar stangri jos krūtis – tai nuo gimimo visoms moterims žadėtas nuolydis, tai tolydžio trupanti nuo menstruacijų bangų žvilganti uola, lėtas prašmatnaus grožio karavanas, laidojamas po senos dykumos smėliu.

Motina – tykančios mirties, visa apglėbiančios visatos, meilės, kurią nušluoja laiko banga, angelas; ji – beprotiškai išraižyta kriauklė (baisaus nuodo ženklas), kurią reikia nusviesti į dumblinas gelmes, skleidžiančias ratilus užmirštiems vandenims.

Motina – tamsi bala, amžinai gedinti visko ir mūsų pačių; ji – sklindantis tvaikas, nušvintantis visomis vaivorykštės spalvomis ir sprogstantis, kai burbulas po burbulo išpučia savo didžiulį gyvulio šešėlį (kūno ir pieno gėdą), standi burė, kurią suplėšys gimsiantis žaibas...

....

Ar kada nors kuriai iš šitų nekaltų suskretėlių ateis į galvą paklaidžioti basoms per amžius, kad būtų dovanota už šį nusikaltimą – mūsų pagimdymą?

nuspėjama jos ateitis – nutuks, susiraukšlės; šalia motinos ji nebeatrodo kaip individas, o tik kaip tam tikra rūšies stadija; ji jau – nebe geidžiama auka, nebe godojama draugė, nes atskira jos egzistencija susilieja su visatos gyvenimu. Jos ypatingumą pašaipiai užginčija bendrumas, dvasios autonomiją – įsišaknijimas į praeitį ir kūną: būtent tą pašaipą vyras ir nukreipia į groteskinį personažą; tačiau jo juoke tiek pagiežos todėl, kad jis puikiai žino, jog jo žmonos dalia – visų žmonių dalia: tai ir jo dalia. Daugelio tautų legendose ir pasakose antroji žmona dar ir žiauri motina. Tai pamotė, siekianti pražudyti Snieguolę. Piktoji pamotė – tokia yra Fichini, plakanti rimbu Sophie visose ponios de Ségur knygose – tai sakytum atgijusi senovės Kali su karoliais iš nukirstų galvų.

O už pašventintos Motinos spiečiasi gerųjų laumių, priverčiančių tarnauti žmogui žolių syvus ir žvaigždžių spindesį, palyda: močiutės, nuostabiai gerų akių senelės, kilniaširdės tarnaitės, stebuklingų rankų gailestingosios seselės, slaugės, mylimoji, kokią ją regėjo Verlaine'as:

Švelni, mąsli, juodais plaukais, niekuo nesistebinti,
Kartais ji pabučiuoja jus į kaktą tartum vaiką.

Joms priskiriama susiraizgiusių vynuogienojų, gaivaus vandens paslaptis; jos tvarsto ir gydo, jų išmintis – tyli gyvenimo išmintis, jos supranta be žodžių. Būdamas šalia jų, vyras užmiršta bet kokį išdidumą, patiria atsidavimo, sugrįžimo vaikystėn saldybę, nes jis nekovoja su jomis dėl prestižo: jis nemokėtų pavydėti gamtai jos nežmoniškų savybių, o tos juo besirūpinančios išmintingos pašventintosios savo pasiaukojimu prisipažįsta esančios jo tarnaitės; jis paklūsta jų maloningai galiai, nes žino, kad paklusdamas lieka jų šeimininkas. Seserys, vaikystės draugės, nekaltos jaunos mergaitės, visos būsimosios motinos yra šios palaimingos bandos dalis. O ir pati žmona, išsisklaidžius jos erotinei magijai, daugeliui vyrų tampa veikiau jų vaikų motina, o ne meiluže. Nuo tos dienos, kai motina tampa pašventinta ir pavergta, jau nebaisu vėl matyti ją gyvenimo draugėje, irgi pašventintoje ir pavergtoje. Išpirkti motiną reiškia išpirkti kūną, taigi ir kūnišką sąjungą bei žmoną.

Netekusi per vedybinius ritualus savo magiškų ginklų, ekonomiškai ir socialiai priklausoma nuo vyro, „gera žmona" – didžiausias vyro lobis. Ji visiškai jam priklauso, tad iš esmės susilieja su juo: *Ubi tu*

Gaïus ibi ego Gaïa; ji nešioja jo vardą, garbina jo dievus, jis už ją atsako, jis ją vadina savo antrąja puse. Jis didžiuojasi savo žmona, kaip didžiuojasi savo namu, savo žemėmis, savo bandomis, savo turtais, o kartais net ir labiau; būtent ji padeda jam demonstruoti pasauliui savo galią: ji yra jo matas ir jo dalis žemėje. Rytų šalyse moteris privalo būti apkūni: žmonės mato, kad ji gausiai maitinama ir daro garbę savo šeimininkui[89]. Juo musulmonas turi daugiau moterų, juo labiau jis gerbiamas, ir juo labiau klestinčios jos atrodo. Buržuazinėje visuomenėje vienas iš moteriai skirtų vaidmenų – reprezentuoti: jos grožis, žavesys, protas, elegancija – išorinės vyro turtingumo žymės, lygiai kaip ir jo automobilis. Turtuolis ją nuo galvos iki kojų apkarstys kailiais ir brangakmeniais. Neturtingesnis girs moralines jos savybes ir jos, kaip namų šeimininkės, talentą. Didžiausias skurdžius, palenkęs sau jam tarnaujančią moterį, tiki turįs šį bei tą žemėje: „Užsispyrėlės sutramdymo" herojus sukviečia visus kaimynus, kad parodytų, kaip valdingai sugeba tramdyti savo žmoną. Visuose vyruose daugiau ar mažiau atgimsta karalius Candaule'as: jis viešai demonstruoja savo žmoną, nes mano šitaip reklamuojąs savo asmeninius nuopelnus.

Tačiau moteris glosto ne tik socialinę vyro tuštybę, ji yra ir giliau slypinčio jo išdidumo šaltinis: jis gėrisi savo valdžia jai; natūralistiniai vagą rėžiančio norago įvaizdžiai, kai moteris yra asmenybė, kaitaliojasi su dvasingesniais simboliais: vyras „formuoja" savo žmoną ne tik erotiškai, bet ir moraliai bei intelektualiai, lavina ją, paženklina, palieka joje savo žymę. Viena mėgstamiausių vyro svajonių – primesti daiktams savo valią, sumodeliuoti jų formą, įsismelkti į jų esmę. O moteris yra *par excellence* „minkštas molis", kuris pasyviai leidžiasi minkomas ir formuojamas; paklusdama ji priešinasi, ir tai suteikia galimybę nenutrūkti vyro veiklai. Bet kokia pernelyg plastiška medžiaga, paklusniai leidžiasi tranformuojama, o moteryje vertinga tai, kas gali išsprūsti iš bet kieno glėbio; tad vyras yra šeimininkas realybės, kuri juolab privalo būti pažabota, nes bet kada gali tapti jo nekontroliuojama. Moteris pažadina vyre nežinomą būtybę, kurioje jis išdidžiai atpažįsta save; nepriekaištingose vedybinėse orgijose jis atveria savo gyvuliškumo prašmatnumą: jis – Patinas, taigi moteris – patelė, tačiau dabar šis žodis

[89] Žr. pastabą p. 197.

įgyja panegirišką atspalvį: patelė – perinti, žindanti, laižanti savo mažylius, ginanti juos savo gyvybės kaina – pavyzdys žmonijai; vyras jausmingai reikalauja iš savo gyvenimo draugės tokios kantrybės, tokio atsidavimo; čia ir vėl susiduriame su Gamta, tačiau kupina visuomenei, šeimai, šeimos galvai naudingų dorybių, kurias šis ketina uždaryti namuose. Vienas iš bendrų vyro ir vaiko troškimų – atskleisti paslaptį, slypinčią daiktų viduje; šiuo požiūriu materija apgaulinga: lėlė su perskrostu, lauk išvirtusiu pilvu praranda turinį; gyvos būtybės vidus kur kas sunkiau perprantamas; moters įsčios – imanentiškumo, gelmės simbolis, iš dalies jos atskleidžia savo paslaptis, pavyzdžiui, kai moters veidas švyti džiaugsmu, tačiau jos sykiu ir slepia jas; vyras įsivilioja į namus nesuprantamus gyvenimo virpesius, bet tai, kad jis – to gyvenimo šeimininkas, tos paslapties neišsklaido. Moteris atlieka gyvūno patelės funkcijas žmonių pasaulyje: ji pratęsia gyvybę, ji viešpatauja imanentiškume; ji skleidžia namuose gimdos šilumą ir intymumą; būtent ji ir sudvasina būstą, kuriame sukaupta praeitis ir puoselėjama ateitis; ji gimdo būsimąsias kartas ir maitina jau gimusius kūdikius; jos dėka būtis, kurią vyras išsklaido išorės pasaulyje savo darbu ir veikla, susitelkia daiktan, vėl tampa imanentiška: grįžęs vakare namo jis pasijunta tvirtai įsikibęs į žemę, žmona jam užtikrina dienų tęstinumą; kad ir su kokiais atsitiktinumais jam tektų susidurti išorės pasaulyje, ji jam garantuoja, kad užstalės, miego valandėlės nuolatos kartosis; ji atkuria visa, ką veikla sugriauna ar sudėvi: gamina pavargusiam darbininkui valgį, slaugo jį, jeigu jis serga, ado, lopo, skalbia jo drabužius. O santuokiniame pasaulyje, kurį susikuria ir puoselėja, ji atveria duris visam plačiam pasauliui: įžiebia ugnį, apsodina namus gėlėmis, pasitelkia į pagalbą saulės, vandens, žemės fluidus. Vienas Bebelio cituojamas buržuazinis rašytojas kuo rimčiausiai reziumuoja tą idealą štai šitaip: „Vyras ilgisi ne tik tokios būtybės, kurios širdis plaktų tik jam vienam, bet ir tokios, kurios ranka nušluostytų jam prakaitą nuo kaktos, kurios dėka jį ir daiktus, kuriuos jis regi kasdien grįžęs namo, suptų taika, tvarka, ramybė, valdžia; jis ilgisi būtybės, skleidžiančios tą nenusakomą moters dvelksmą, vadinamą gaivinančia namų gyvenimo šiluma“.

Matome, kaip nuo krikščionybės atsiradimo laikų moteris tolydžio darėsi dvasingesnė; vyras trokšta pasidžiaugti jos grožiu, šiluma, artumu, bet tai – neapčiuopiami dalykai; užuot apibendrinusi sodrią daiktų

išorę, ji tampa jų siela; gilesnė už kūno paslaptį, kažkokia slėpininga ir tyra esamybė, glūdinti jos širdyje, atspindi pasaulio tiesą. Ji – namų, šeimos židinio siela. Ji ir didesnių bendruomenių – miesto, provincijos, tautos – siela. Jungas atskreipia dėmesį, kad miestai visuomet buvo lyginami su Motina, nes jie saugo savo įsčiose miestiečius: todėl Kibelė ir vaizduojama karūnuota bokštais, todėl kalbama ir apie „motiną tėvynę“; moteris yra ne tik žemės maitintojos, bet ir kur kas subtilesnės tikrovės simbolis. *Senajame testamente* ir *Apokalipsėje* Jeruzalė ir Babilonas ne tiktai motinos, jie dar ir žmonos. Esama išlaikiusių nekaltybę miestų ir miestų prostitučių, tokių kaip Babelis ir Tyras. O Prancūzija dar buvo pavadinta Bažnyčios „vyresniąja dukterimi“; Prancūzija ir Italija – lotynės seserys. Statulos, vaizduojančios Romą, Prancūziją ir Vokietiją, taip pat Santarvės aikštėje Strasbūrą ir Lioną personifikuojančios statulos išryškina ne moters funkciją, o jos moteriškumą. Šis palyginimas – ne vien alegorija, jį emociškai yra išgyvenęs ne vienas vyras[90]. Dažnas keliauninkas ieško moteryje šalies, kurią aplanko, simbolio: laikydamas glėbyje italę ar ispanę, jis mano laikąs syvų pertekusią pačią Italiją ar Ispaniją. „Atvykęs į naują miestą, visuomet pirmiausia einu į bordelį“, – sakė vienas žurnalistas. Jei šokoladas su cinamonu gali atverti Gide’ui Ispaniją, juolab egzotiškų lūpų bučiniai perteiks meilužiui šalį, jos florą, tradicijas, kultūrą. Moteris neatspindi nei šalies politinių institucijų, nei ekonominių turtų, tačiau įkūnija ir jos kūniškąjį pradą, ir mistinę maną. Tiek iš Lamartine’o *Graziellos,* tiek iš Loti romanų ir Morand’o novelių matome, kaip moteris padeda svetimšaliui suvokti kokio nors regiono dvasią. Mignon, Sylvie, Mireille, Colomba, Carmen atskleidžia giliausiai slypinčią Italijos, Valė, Provanso, Korsikos, Andalūzijos esmę. Kai Goethe išsikovojo alzasietės Frederikos meilę, vokiečiams pasirodė, jog tai tolygu Vokietijos aneksijai, ir priešingai, kai Colette Baudoche atsisakė tekėti už vokiečio, Barrès’ui pasirodė, kad Alzasas atstumia Vokietiją. Epizodiniu Berenikės įvaizdžiu jis simbolizuoja Aigues-Mortes ir visą rafinuotą šaltmirę civilizaciją; ji atspindi ir paties rašytojo jauseną. Juk toje gamtos, miestų,

[90] Jis alegoriškas gėdingoje poemoje, kurią Claudelis neseniai parašė, ir kur jis Indokiniją pavadina: „Ta geltonodė moteris“; ir, priešingai, jis emocingas juodaodžio poeto eilėraštyje:

Juodosios šalies, kur miega sentėviai, siela gyvena ir kalba
šįvakar neramiai ir galingai palei tavo išgaubtas strėnas.

visatos sieloje vyras atpažįsta ir savo paslaptingąjį antrininką; vyro siela – tai Psichė, moteris.

Psichė turi moteriškų bruožų Edgaro Poe poemoje *Ulalume*. „Vienąsyk aš ir mano siela klaidžiojom čionai, milžiniškų kiparisų alėjoje – kiparisų alėjoje su savo siela Psiche... Taip aš nuraminau Psichę ir ją pabučiavau... Ir paklausiau: „Kas parašyta, miela sese, ant šito legendinio antkapio durų?“

O Mallarmé, kalbėdamasis teatre su „siela ar veikiau su mūsų susikurta jos idėja“ (tai yra su dievybe, glūdinčia žmogaus prote), vadina ją „tokia rafinuota, nenormalia dama (*sic*)“[91].

Harmoningoji aš – ne tokia kaip sapne,
Lanksti ir tvirta moteris, supama tylos, kurią lydi
Tyri veiksmai!..
Paslaptingoji aš... –

atsiliepia Valéry. Krikščioniškojo pasaulio nimfos, fėjos – ne tokios kūniškos būtybės, tačiau žmonių namai, peizažai, miestai ir patys individai tebelieka įkyriai persekiojami nenumaldomo moteriškumo.

Šita tiesa, slypinti daiktų tamsybėse, vėl sušvinta ir danguje; tobulas imanentiškumas, Siela yra sykiu ir transcendentas, Idėja. Ne tik miestams ir tautoms, bet ir abstrakčioms sąvokoms, institucijoms suteikiami moteriški bruožai: Bažnyčia, Sinagoga, Respublika, Žmonija – tai moterys, lygiai kaip Taika, Kova, Laisvė, Revoliucija, Pergalė. Kadangi moteris aiškiai reprezentuoja kitoniškumą, vyras feminizuoja Idealą, kurį iškelia kaip esminį Kitą: štai kodėl beveik visos alegorijos, – tiek kalboje, tiek ir ikonografijoje, – moterys[92]. Moteris dar yra ir tarpininkė tarp Sielos ir Idėjos: ji – dieviškoji malonė, vedanti krikščionį prie Dievo, ji yra Beatričė, lydinti Dantę į anapus, ji – Laura, kviečianti Petrarcą į poezijos aukštumas. Visose doktrinose, tapatinančiose Gamtą su Dvasia, ji tampa Harmonija, Išmintim, Tiesa. Gnostikų sektos Išmintį pavadino moters vardu – Sofija; jos patikėjo jai pasaulio atpir-

[91] *Crayonné au théâtre.*

[92] Filologija šį klausimą veikiau mistifikuoja: visi lingvistai sutartinai pripažįsta, jog konkrečių žodžių giminė yra grynai atsitiktinis reiškinys. Tuo tarpu prancūzų kalboje dauguma abstrakčių sąvokų yra moteriškosios giminės: *beauté* (grožis), *loyauté* (lojalumas) ir pan. Ir vokiečių kalboje dauguma skolinių, svetimų, *kitų* žodžių, yra moteriškosios giminės: *die Bar* ir pan.

kimą ir netgi sukūrimą. Taigi moteris jau nebe kūnas, o pašlovinta substancija; nebeketinama jos užvaldyti, garbinamas jos nelytėtas prašmatnumas; blyškios Edgaro Poe'o numirėlės – nelyg vanduo, vėjas, prisiminimas; kurtuazinės meilės atstovams, preciozams ir visai galantiškai tradicijai moteris jau nebe gyvūniška, o eterinė būtybė, dvelksmas, šviesa. Šitaip moteriškos Nakties tamsybė pavirsta šviesa, juodybė – skaistumu, kaip kad Novalio tekstuose:

„Nakties ekstaze, dangiškasis miege, tu nusileidi ant manęs; peizažas palengva kilo į aukštybes, virš to peizažo pleveno mano išlaisvinta, atgimusi dvasia. Žodžiai virto debesiu, pro kurį aš įžvelgiau pakitusius Mylimosios bruožus."

„Vadinasi, mes ir tau malonūs, tamsi naktie?.. Brangus balzamas teka iš tavo rankų. Nuo tavo vainiko krinta spindulys. Tu laikai apglėbusi sunkius sielos sapnus. Neaiškus ir nenusakomas jausmas mus užlieja: regiu švelniai ir mąsliai palinkstant prie manęs rimtą, džiugiai nustėrusį veidą ir susipynusiose plaukų sruogose atpažįstu brangią Motinos jaunystę... Dangiškesnės už tas tvaskančias žvaigždes yra bedugnės akys, kurias mums atvėrė Naktis."

Moters trauka pakeitė kryptį: užuot traukusi vyrą žemyn, kaip anksčiau, ji vilioja jį ne žemės, o dangaus link.

Amžinasis Moteriškumas
Kelia mus aukštyn, –

teigia Goethe *Fausto* antrosios dalies pabaigoje.

Kadangi Mergelė Marija – labiausiai ištobulintas, labiausiai garbinamas atgimusios ir paaukotos Gėriui moters įvaizdis, įdomu apžvelgti, kaip ji vaizduojama literatūroje ir ikonografijoje. Štai ištrauka iš litanijų, kuriomis aistringa krikščionė kreipėsi į ją viduramžiais:

„... Aukščiausioji Mergele, tu – vaisingoji Rasa, Džiaugsmo fontanas, Gailestingumo upė, gyvo vandens, numaldančio mūsų aistras, Šulinys.

Tu – Krūtis, kuria Dievas žindo našlaičius...

Tu – visų gėrybių Šerdis, Minkštimas, Branduolys.

Tu – Moteris be gudrybių, kurios meilė niekada nesikeičia...

Tu – Aukų plovykla prie Jeruzalės šventovės, Vaistas rauspuotiesiems, subtili Fizikė, į kurią panašios nėra nei Salerne, nei Monpeljė...

Tu – Dama, turinti gydančias rankas, kurių tokie gražūs, tokie balti, tokie ilgi pirštai gydo nosis ir burnas, padeda praregėti, atgauti klausą. Tu numaldai karštuolius, atgaivini paralyžiuotuosius, išteisini niekšus, prikeli iš numirusiųjų."

Šiuose kreipiniuose – dauguma mūsų jau minėtų moteriškumo atributų. Švenčiausioji Mergelė – tai vaisingumas, rasa, gyvybės šaltinis; yra daug skulptūrėlių, vaizduojančių ją prie šulinio, upokšnio, fontano; pasakymas „Gyvybės fontanas" – vienas iš labiausiai paplitusių; ji – ne kūrėja, tačiau ji patręšia dirvą, ji padeda prasikalti į dienos šviesą tam, kas buvo paslėpta žemėje. Ji – giluminė tikrovė, slypinti dalykų viduje: Branduolys, Šerdis. Jos dėka apmalšta geismai: ji – tai, kas duota žmogui patenkinti jo troškimus. Visur, kur gyvybei gresia pavojus, ji gelbsti ją ir pratęsia: ji gydo ir stiprina. O kadangi gyvybė eina iš Dievo, kuris yra žmogaus ir gyvybės tarpininkas, tai ir ji yra žmonijos ir Dievo tarpininkė. Tertulianas ją vadino „Šėtono vartais", tačiau ji – ir dangaus vartai; paveiksluose ji vaizduojama atverianti duris ar langą į rojų arba tiesianti laiptus nuo žemės į dangaus skliautą. Dar ji vaizduojama kaip advokatė, ginanti žmones savo Sūnaus akyse: daugelis Paskutiniojo teismo paveikslų vaizduoja Šventąją Mergelę apnuogintomis krūtimis, maldaujančią Kristų pasigailėti vardan šlovingos jos motinystės. Apsiausto klostėse ji saugo žmonių vaikus; jos gailestinga meilė lydi juos okeanuose, mūšio laukuose, pavojuose. Ji mielaširdingai pakreipia į savo pusę dieviškąjį Teisingumą: paveiksluose, vaizduojančiuose Skaisčiausiąją Mergelę su svarstyklėmis, matome, kaip ji šypsodamasi palenkia Gėrio pusėn lėkštę, ant kurios suguldytos sielos.

Šis gailestingumo ir švelnumo vaidmuo – vienas svarbiausių iš visų, kurie buvo skirti moteriai. Net integruota į visuomenę, ji subtiliai peržengia savo ribas, nes dosniai dalija nematomą Gyvybę. Kaip tik šita spraga tarp planuojamos vyrų veiklos ir gamtos atsitiktinumų tam tikrais atvejais ir kelia nerimą, tačiau ji tampa naudinga, kai moteris, pernelyg paklusni, kad keltų grėsmę vyrų veiklai, apsiriboja tuo, kad praturtina jį ir apgludina pernelyg aštrias jo briaunas. Vyriškosios giminės dievai atstovauja Lemčiai; deivėms būdingas savavalis geranoriškumas, kaprizingas palankumas. Krikščionių Dievui būdingas atšiaurus teisingumas, Mergelei – švelnus gailestingumas. Vyrai yra įstatymų, proto, būtinybės genijai žemėje; moteris žino, koks atsitiktinis yra pats

vyras ir toji būtinybė, kuria jis tiki; taip jos lūpose ima šmėkščioti paslaptinga ironija, atsiranda jos lankstus dosnumas. Ji gimdo skausmuose, ji gydo vyrų žaizdas, ji žindo naujagimį ir laidoja mirusiuosius; ji žino viską apie tai, kas žeidžia vyro orumą ir kas jį žemina. Lenkdamasi jam, versdama kūną paklusti dvasiai, moteris laikosi ties kūniškąja dvasios riba; ji užginčija vyriškų sunkių architektūrinių statinių rimtumą, nugludina jų kampus; ji suteikia jiems bergždžio prabangumo, nematyto gracingumo. Jos galią lemia tai, kad ji švelniai primena vyrams jų kuklią tikrąją padėtį; tai jos, turinčios skaudžią patirtį, atsikračiusios iliuzijų, ironiškos ir mylinčios moters išminties paslaptis. Net lengvabūdiškumas, aikštingumas, neišmanymas yra jos kerinčios savybės, kadangi jos išsiskleidžia šiapus ir anapus to pasaulio, kuriame žmogus pasirenka gyventi, tačiau kuriame nemėgsta jaustis uždarytas. Nusistovėjusių reikšmių, naudingiems tikslams pasiekti sukurtų įrankių akivaizdoje ji atveria nelytėtų dalykų paslaptį; miestų gatvėse, dirbamuose laukuose nuo jos dvelkia poezija. Poezija siekia pagauti tai, kas egzistuoja anapus kasdienės prozos: moteris yra prakilni poetinė tikrovė, nes vyras ją mato tokią, koks pats nesiryžta būti. Ji įkūnija Svajonę: vyro svajonė yra giliausiai glūdinti ir svetimiausia esatis, tai, ko ji nenori, nedaro, ko trokšta ir ko nesugebėtų pasiekti; paslaptingoji Kita, tasai gilus imanentiškumas ir tolimoji transcendencija, suteiks jo svajonei savitų bruožų. Būtent šitaip Aurélia lanko svajonėse Nervalį ir svajonėse parodo jam visą pasaulį. „Nušviesta ryškaus šviesos spindulio, ji ėmė taip didėti, kad pamažėle sodas įgavo jos formą ir gėlynai bei medžiai virto jos drabužių rozetėmis ir festonais, o jos veidas ir rankos tuo tarpu spaudė violetiniuose debesyse jų kontūrus. Leisdamasi ji nyko man iš akių, ir rodėsi, kad alpsta nuo savo pačios didumo. O! Nebėk nuo manęs, – sušukau, – nes su tavim miršta gamta.“

Suprantama, būdama vyro poetinės veiklos substancija, moteris tampa ir jo įkvėpėja: Mūzos yra moterys. Mūza – tai kūrėjo ir gamtos, iš kurios šaltinių jis geria, tarpininkė. Būtent moteris, kurios dvasia tvirtai susijusi su gamta, padės vyrui tirti tylos ir vaisingos nakties bedugnes. Mūza nieko nesukuria pati, ji – išmintimi apdovanota Sibilė, paklusni šeimininko tarnaitė. Jos patarimai bus naudingi net konkrečiose ir praktiškose srityse. Vyras linkęs be kitų pagalbos siekti tikslų, kuriuos susigalvoja, ir dažnai kito vyro nuomonė jam būtų nemaloni, bet

jis įsivaizduoja, kad moteris kalba su juo teigdama kitas vertybes. Ji vadovavosi išmintim, kurios jis mano neturįs, jos mąstymas instinktyvesnis už jo išmintį, glaudžiau susijęs su realybe; tai „nuojautos", kurias Egerija išsako klausiančiajam; jis klausia jos, neužgaudamas savo savimylos, lyg klaustų žvaigždžių. Tokia „nuojauta" įsismelkia net į verslą ar politiką: Aspasija ir ponia de Maintenon dar ir šiandieną daro stulbinamą karjerą[93].

Dar vieną funkciją vyras mielai patiki moteriai: būdama vyrų veiklos tikslas ir jų ryžto šaltinis, ji sykiu tampa savotišku vertybių matu. Ji atsiskleidžia kaip išskirtinis teisėjas. Vyras svajoja apie Kitą ne vien tam, kad jį turėtų, bet ir tam, kad būtų jo pripažintas; siekdamas būti pripažintas vyrų, kurie yra tokie pat kaip ir jis, vyras jaučia nuolatinę įtampą: štai kodėl jis geidžia, kad žvilgsnis iš šalies suteiktų jo gyvenimui, jo žygiams, jam pačiam absoliučią vertę. Dievo žvilgsnis – nematomas, svetimas, keliantis nerimą: net ir tikėjimo laikais jo aistringai geidė vos keletas mistikų. Dažnai dieviškas vaidmuo buvo patikimas moteriai. Artima vyrui, jo valdoma, ji neteikia jam nepriimtinų vertybių, o būdama kita, ji stebi vyrų pasaulį iš šalies, taigi geba suvokti jį objektyviai. Būtent jinai kaskart bylos apie drąsos, jėgos, grožio buvimą ar nebuvimą, sykiu iš šalies patvirtindama jų universalumą. Vyrai pernelyg užsiėmę bendradarbiavimu ir kova už tai, kad patrauktų į save dėmesį: jie į savo vidų neįsigilina. Moteris šalinasi jų veiklos, nedalyvauja grumtynėse ir kovose: jos padėtis kaip tik ir lemia tai, kad ji vaidina stebėtojos vaidmenį. Riteris kaunasi turnyre dėl savo damos; poetai stengiasi įgyti moterų palankumą. Rastinjakui, ketinusiam užkariauti Paryžių, pirmiausia į galvą šovė mintis *turėti* moterų, ne tiek užvaldyti jų kūną, kiek pasinaudoti reputacija, kurią tik jos sugeba pelnyti vyrui. Tie jauni personažai – tai paties Balzaco jaunystės istorija: jis pradėjo formuotis vyresnių meilužių draugijoje; ir moteris vaidina šitą auklėtojos vaidmenį ne tik romane *Lelija slėnyje* (*Le Lys dans la Vallée*); būtent šis vaidmuo moteriai skiriamas Flaubert'o romane *Jausmų ugdymas* (*L'Education sentimentale*), Stendhalio romanuose ir daugybėje kitų didaktinių romanų. Jau matėme, kad moteris yra sykiu *physis* ir *antiphysis*: visuomenę ji įkūnija ne mažiau nei Gamtą: kaip

[93] Savaime suprantama, jog iš tikrųjų jų intelektualinės savybės yra tokios pat kaip vyrų.

matome iš kurtuazinių poemų, *Dekamerono, Astrėjos,* ji apibendrina epochos civilizaciją, jos kultūrą, ji diktuoja madas, viešpatauja salonuose, vadovauja viešajai nuomonei ir ją atspindi. Renomė, šlovė – tai moterys. „Minia – tai moteris“, – sakė Mallarmé. Moterų draugijoje jaunuolis įvesdinamas į „aukštąją visuomenę“ ir į tą sudėtingą tikrovę, kuri vadinama „gyvenimu“. Ji – vienas išskirtinių tikslų, kurių siekia herojus, nuotykių ieškotojas, individualistas. Matome, kaip Persėjas išvaduoja Andromedą, kaip Orfėjas ieško požemio karalystėje Euridikės, o Troja pradeda karą, kad išsaugotų gražiąją Eleną. Kone vienintelis riterių romanų žygdarbis – išlaisvinti pagrobtąsias princeses. Ką veiktų Nuostabusis Princas, jei nesistengtų pažadinti Miegančiosios Gražuolės, jei neapipiltų Asilo Odos dovanomis? Mitas apie karalių, vedantį piemenaitę, vienodai glosto tiek vyro, tiek moters savimeilę. Turtingas žmogus jaučia poreikį duoti, kitaip jo turtas – abstraktus: jam reikia turėti prieš akis ką nors, kam jis galėtų duoti. Pelenės mitas, kurį Philippas Wyllie su pasigėrėjimu aprašė knygoje *Gyvačių karta,* ypač išplitęs klestinčiose šalyse. Amerikoje jis įtaigesnis nei kitur, nes ten vyrams labiau rūpi turtai: kaip jie išleistų pinigus, kuriems uždirbti eikvoja visą gyvenimą, jeigu nepaaukotų jų moteriai? Orsonas Wellesas filme *Pilietis Kane'as* pavaizdavo šito netikro dosnumo imperializmą: tik norėdamas įrodyti savo paties didžiulę galią, Kane'as pasirenka niekam nežinomą dainininkę, pilte apipila ją dovanomis ir pristato publikai kaip scenos pažibą; Prancūzijoje irgi būtų galima paminėti ne vieną paprastą pilietį Kane'ą. Filmo *Skustuvo ašmenys* (*The Razor's Edge*) nepaprastai išmintingas herojus, grįžęs iš Indijos, nesugalvoja nieko protingiau, kaip išgelbėti prostitutę. Visiškai aišku, jog manydamas esąs dovanų aukotojas, išvaduotojas, išpirkėjas, vyras tebegeidžia pavergti moterį; juk norint pažadinti Miegančiąją Gražuolę reikia, kad ji miegotų; reikia žmogėdrų ir drakonų, kad būtų galima pagrobti princeses. Taigi juo labiau vyras linkęs į žygdarbius, juo jam maloniau suteikti moteriai nepriklausomybę. Nugalėti – kur kas labiau kerintis dalykas, nei išlaisvinti ar dovanoti dovanas. Normalaus vakarų vyro idealas – moteris, laisvai paklūstanti jo viešpatavimui, be diskusijos nepritarianti jo mintims, tačiau nusileidžianti jo argumentams, protingai jam besipriešinanti ir galiausiai leidžianti save įtikinti. Juo labiau įsiplieskia jo išdidumas, juo pavojingesnio nuotykio jis geidžia: kur kas nuostabiau

sutramdyti Pentesilėją, nei vesti su viskuo sutinkančią Pelenę. „Karys mėgsta pavojus ir žaidimą, – teigia Nietzsche, – kaip tik todėl jisai ir myli patį pavojingiausią žaidimą – moterį.“ Vyras, mėgstantis pavojus ir žaidimą, nebūna nepatenkintas, kai mato moterį pavirstant amazone, jeigu tik viliasi vėl ją pavergti[94]: jis siekia, kad ši kova jam būtų tik žaidimas, o moteris paaukoja jai savo likimą; štai čia ir yra tikroji vyro, nesvarbu, išvaduotojo ar užkariautojo, pergalė: moteris pati pripažįsta jį esant savo lemtimi.

Taigi pasakymo „turėti moterį“ prasmė dvejopa: daikto ir teisėjo funkcijos čia nėra atskirtos. Nuo tos akimirkos, kai į moterį imama žiūrėti kaip į asmenybę, ją užkariauti galima tik jai pačiai su tuo sutikus; privalu ją laimėti. Nuostabiojo Princo pastangas vainikuoja Miegančiosios Gražuolės šypsena; būtent pagrobtų princesių džiaugsmo ir dėkingumo ašaros suteikia riterio žygdarbiams prasmę. Kita vertus, jos žvilgsnyje nėra abstraktaus griežtumo, būdingo vyro žvilgsniui, jis leidžiasi pakerimas. Taigi didvyriškumas ir poezija – gundymo būdai, bet leisdamasi sugundoma moteris skatina didvyriškumą ir poetiškumą. Individualistui ji turi didžiulę privilegiją – tampa ne visuotinai pripažintų vertybių matu, o tarsi jo ypatingų nuopelnų, jo esybės atskleidėja. Kiti vyrai vertina vyrą pagal tai, ką jis daro, objektyviai ir remdamiesi visuotinai pripažintais standartais. Tačiau kai kurios jo savybės, tarp jų ir vitalinės, gali dominti tik moterį; jis vyriškas, žavus, gundantis, švelnus, žiaurus tik susidūręs su ja. Jeigu jis ypač vertina šias slapčiausias jos savybes, tai ji jam tikrai reikalinga; ji padės jam patirti savęs, kaip Kito, stebuklą, kaip Kito, kuris sykiu yra ir jojo giluminis aš. Malraux'as viename savo tekste yra nuostabiai išreiškęs tai, ko individualistas laukia iš mylimos moters. Kyo klausia savęs: „Kitų balsą mes girdime ausimis, o savo – gomuriu. Taip. Savo gyvenimą irgi girdi gomuriu, o kitų gyvenimą?.. Kitiems aš esu tai, ką esu padaręs... Tik vienai May jis nebuvo tai, ką padarė; tik jam vienam ji buvo visai kas kita nei jos biografija. Glamonės, kuriomis meilė saugo nuo vienišumo vieną prie kitos prigludusias būtybes, pagelbėjo ne vyrui, o bepročiui,

[94] Amerikiečių detektyvai arba amerikietiškojo stiliaus rašiniai – stulbinantis to pavyzdys. Peterio Cheyney herojai visuomet susiremia su itin pavojinga moterim, kurios niekas kitas, išskyrus juos, negali pažaboti: po dvikovos, vykstančios nuo pat romano pradžios iki pabaigos, Campionas arba Callaghamas pagaliau ją nugali, ir jinai puola jam į glėbį.

su niekuo nepalyginamam monstrui, kuris kiekvienai moteriai yra mielesnis už ją pačią, ir kurį ji nešioja savo širdyje. Nuo tada, kai mirė jo motina, May buvo vienintelė būtybė, kuriai jis buvo ne Kyo Gisorsas, o pats artimiausias jos bendrininkas... Vyrai – ne mano artimieji, jie mane stebi ir teisia; mano artimieji yra tie, kurie mane myli ir nestebi manęs, kurie mane myli nepaisydami nieko, kurie mane myli nepaisydami nuopuolio, blogų polinkių, išdavystės, kurie myli mane, o ne tai, ką aš padariau ar padarysiu, kurie mylės mane tol, kol aš pats save mylėsiu, net jei pasirinkčiau savižudybę."[95]

Žmogiška ir jaudinančia Kyo nuostatą daro tai, kad ji implikuoja abipusiškumą ir kad jis prašo May mylėti jį tokį, koks jis yra, o ne gražinti glostantį jo savimeilę atvaizdą. Šis daugelio vyrų siekis neišsipildo: užuot norėję pamatyti savo tikslų paveikslą, moters akių gelmėje jie ieško sudievinto savo atvaizdo, supamo susižavėjimo ir dėkingumo aureolės. Be to, moteris taip dažnai buvo lyginama su vandeniu todėl, kad ji – veidrodis, kuriame save tyrinėja vyriškosios lyties Narcizas: nuoširdžiai ar nenuoširdžiai, jis prie jos linksta. Ir visada jis prašo jos būti anapus jo, anapus viso to, ko jis negali apčiuopti savyje, nes individo vidus tėra nebūtis ir, norint prisikasti iki savo gelmių, reikia save perkelti į kokį nors objektą. Moteris jam – aukščiausias atpildas, nes jis jos kūne įgyja neįprastą pavidalą, taigi ji yra jo paties apoteozė. Būtent tą „su niekuo nepalyginamą monstrą", save patį, jis ir apkabina, kai spaudžia glėbyje Pasaulį įkūnijančią būtybę, kuriai jis yra įteigęs savo vertybes ir savo įstatymus. Taigi jungdamasis su ta Kita, kurią jau pavertė Sava, jis tikisi prisikasti iki savo paties gelmių. Moteris – lobis, auka, žaidimas ir rizika, mūza, vadovė, teisėja, tarpininkė, veidrodis, ji – Kita, joje subjektas nevaržomai pranoksta save, ji priešinasi jam, bet jo neneigia; ji – Kita, kuri leidžiasi paimama ir išlieka Kita. Taigi ji tokia būtina vyro džiaugsmui ir jo pergalei, jog galima sakyti, kad jeigu ji neegzistuotų, vyrai būtų ją sugalvoję.

Jie ją sugalvojo[96]. Tačiau ji egzistuoja ir be jų išradimo. Štai kodėl ji yra jų svajonės įsikūnijimas ir tuo pačiu metu jos neišsipildymas.

[95] *La Condition humaine.*

[96] „Vyras sukūrė moterį, iš ko gi? Iš savo dievo, savo idealo šonkaulio". (Nietzsche. *Dievų saulėlydis*).

8. 900

Nėra nė vieno moters įvaizdžio, šalia kurio iškart neatsirastų jo priešingybė: Gyvybė ir Mirtis, Gamta ir Išmonė, Diena ir Naktis. Kad ir kaip į ją žiūrėtume, visuomet matome tą patį švytavimą pirmyn atgal, nes tai, kas neesminga, būtinai tampa esminga. Švenčiausioje Mergelėje-Motinoje ir Beatričėje išlieka gyvos Ieva ir Kirkė.

„Moteris, – rašo Kierkegaardas, – skatina siekti idealo, o kas būtų vyras be savo idealo? Ne vienas vyras tapo genijumi jaunos merginos dėka... tačiau nė vienas jų netapo genijumi jaunos merginos, kurios ranką gavo, dėka...

Moteris skatina vyrą siekti idealo per negatyvius santykius... Negatyvūs santykiai su moterimi gali padaryti mus beribius... pozityvūs santykiai su moterimi vyrą nepaprastai apriboja.“[97]

Vadinasi, moteris būtina tiek, kiek ji yra Idėja, į kurią vyras projektuoja savo paties transcendenciją, tačiau ji pražūtinga kaip objektyvi, egzistuojanti sau ir ribota realybė. Atsisakęs vesti savo sužadėtinę Kierkegaardas įsivaizduoja užmezgęs vienintelius tinkamus santykius su moterimi. Ir jis teisus ta prasme, kad moters, laikomos begaline Kita, mitas iškart suponuoja jos priešybę.

Būdama netikra Begalybė, netikras Idealas, ji atsiskleidžia kaip baigtinumas ir vidutinybė, tuo pačiu kaip melas. Būtent šitokia ji Laforgue'o veikaluose; savo kūryboje jis lieja apmaudą dėl mistifikacijos, už kurią vienodai kaltina tiek vyrą, tiek moterį. Ofelija, Salomėja iš tikro tėra tik „bobelės“. Hamletas mąsto: „Taigi Ofelija būtų mylėjusi mane kaip savo „kilnojamąjį turtą“ ir todėl, kad socialiai ir moraliai aš pranokau tai, ką turėjo jos draugužės. O jos banalios frazės išsprūsta tuomet, kai gerovė ir patogumai nušviečiami ryškia šviesa“. Moteris verčia vyrą svajoti, o pati galvoja apie patogumus, apie troškinamą mėsą; jai kalbama apie jos sielą, o ji tėra kūnas. Mylintis vyras, įsivaizduojantis, jog seka paskui Idealą, tėra žaisliukas gamtos rankose, jis pasitelkia mistiką tik dauginimosi tikslams. Iš teisybės moteris atstovauja gyvenimo kasdienybei; ji – kvailybė, apsukrumas, menkystė, nuobodulys. Būtent šitai ir teigiama eilėraštyje „Mūsų draugužė“:

... aš įvaldžiau visų mokyklų meną
Aš turiu sielų visiems skoniams

[97] *In vino veritas.*

Skinkite mano skruostų gėlę
Gerkite mano lūpas, tik ne balsą
Ir neieškokit nieko vėlei:
Tatai neaišku niekam, netgi man.
Mes ir jūs mylime skirtingai
Aš ištiesiu jums ranką –
Nors jūs – tik naivūs patinai,
O aš – Amžinasis moteriškumas!
Mano tikslai nuklysta į Žvaigždynus!
Aš esu toji Didi Izidė!
Nieks nepalydės manęs į tuos kalnynus
Pasvajokite apie manas oazes...

Vyrui pavyko pavergti moterį, bet jis atėmė iš jos tai, dėl ko geidė ją turėti. Integruota į šeimą ir į visuomenę, moters magija veikiau išsisklaido, nei pakeičia pavidalą; suvaržyta tarnaitės padėties, moteris jau nebe ta nesutramdyta auka, įkūnijanti visus gamtos turtus. Nuo pat kurtuazinės meilės atsiradimo teiginys, kad santuoka užmuša meilę, yra banalybė. Pernelyg niekinama ar pernelyg gerbiama žmona, tapusi per daug kasdieniška, liaujasi buvusi erotikos objektu. Iš pradžių vedybų ritualai turėjo apginti vyrą nuo moters; ji tampa jo nuosavybe. Bet visa tai, ką turime kaip nuosavybę, savo ruožtu ir mus paverčia nuosavybe; santuoka ir vyrui tampa vergove; būtent tuomet jis ir patenka į gamtos paspęstus spąstus: už tai, kad geidė gaivios jaunos mergaitės, vyras visą gyvenimą turi maitinti drūtą matroną, raukšlėtą senę; trapi brangenybė, turėjusi pagražinti jo egzistenciją, tampa atstumiančia našta: Ksantipė – viena iš moters tipų, apie kurį vyrai visuomet kalbėjo su didžiausiu siaubu[98]. Bet net ir tuomet, kai moteris jauna, santuoka – apgaulinga. Santuokos tikslas – suvisuomeninti erotiką, tačiau santuoka ją pražudo. Juk erotika implikuoja akimirkos pretenzijas laikui, individo pretenzijas kolektyvui; ji teigia atsiskyrimą, bet ne bendravimą; ji nepaiso jokios reglamentacijos; ji visuomenei priešiška. Papročiai niekada nepaklusdavo griežtiems institutams ir įstatymams: meilė visais laikais priešinosi būtent jiems. Senovės Graikijoje ir Senovės Romoje lytiniai instinktai būdavo tenkinami su jaunuoliais arba kurtizanėmis; kurtuazinė meilė, sykiu kūniška ir platoniška, visuomet atitekdavo kito

[98] Matėme, kad Graikijoje ir viduramžiais tai buvo daugybės aimanų tema.

8*

žmonai, Tristanas – tai svetimavimo epopėja. Apie 1900 metus moters mitas ima keistis, – nuo tada literatūrine tema tampa svetimavimas. Kai kurie rašytojai, pavyzdžiui, Bernsteinas, ypač stengėsi apginti buržuazines institucijas, mėgino reintegruoti į santuoką erotiką ir meilę, tačiau kur kas teisesnis Porto-Riche'as, romane *Įsimylėjėlė* (*Amoureuse*), vaizduojantis šitų dviejų vertybių grupių nesuderinamumą. Tik išnykus pačiai santuokai nebus ir svetimavimo. Juk santuokos tikslas – tam tikra prasme įskiepyti vyrui abejingumą *savo* žmonai, o kitos moterys jam tebebus svaiginamai patrauklios; būtent į jas jis ir atsigręš. Moterys tampa bendrininkės, nes sukyla prieš tvarką, kuri kėsinasi atimti visus jų ginklus. Kad būtų atplėšta nuo Gamtos, priversta tarnauti vyrui per ritualus ir kontraktus, moterį imta laikyti asmenybe, jai dovanojama laisvė. Bet laisvė yra kaip tik tai, kas ištrūksta iš bet kokios vergovės; ir jeigu ji suteikiama būtybei, kuri anksčiau turėjo piktųjų galių, ji tampa pavojinga. Laisvė tapo dar pavojingesnė, kada vyras apsiribojo pusinėmis priemonėmis; jis priėmė moterį į vyrų pasaulį tiktai pavertęs ją tarnaite, sustabdęs jos transcendenciją; laisve, kuri buvo jai suteikta, ji gali naudotis tik negatyviai; moteris siekia išsižadėti savęs. Moteris tapo laisva tik tapusi belaisve; ji atsisako šitos žmogiškosios privilegijos, kad atgautų savo, kaip gamtos objekto, galią. Dieną ji klastingai vaidina jai skirtą klusnios tarnaitės vaidmenį, o naktį virsta kate, stirna; ji vėl įsineria į savąjį sirenos kailį arba apžergusi šluotą skuba į velnių ratelį. Kartais naktį savo kerų objektu ji pasirenka savo vyrą, tačiau kur kas apdairiau nuslėpti tas metamorfozes nuo savo šeimininko ir ji pasirenka auka svetimus vyrus; jie neturi į ją jokių teisių, todėl ji jiems tėra augalas, versmė, žvaigždė, kerėtoja. Taip ji pasmerkiama neištikimybei, nes tik šitaip ji gali pasijusti laisva. Ji neištikima prieš savo norą, nesąmoningai; kadangi į ją žiūrima kaip į objektą, ji neapsaugota nuo bet kokio subjektyvumo, galinčio ją užvaldyti. Nėra tikra, kad uždaryta hareme ar slepiama po šydu ji niekam nesukels geismo, o sukelti geismą svetimam vyrui – tas pats, kas įžeisti savo vyrą ar visuomenę. Be kita ko, dažnai tokioje situacijoje ji tampa bendrininke; tik meluodama ir svetimaudama ji gali įrodyti, jog nėra kieno nors daiktas, jog demaskuoja patino pretenzijas. Štai kodėl vyras toks pavydus. Iš legendų matome, kad moteris gali būti įtarta be jokio pagrindo ir, kilus menkiausiam įtarimui, pasmerkta kaip Ženev-

jeva Brabantietė ir Desdemona; dar nė neįtarta, Grizelda jau pasmerkta sunkiausiems išbandymams; ši pasaka būtų beprasmė, jeigu moteris nebūtų įtariama iš anksto; nėra reikalo įrodinėti, kad ji kalta: ji pati privalo įrodyti savo nekaltumą. Štai kodėl pavydas gali būti nepasotinamas; jau buvo minėta, kad nuosavybė niekada negali būti realizuota pozityviai; neturi šaltinio, iš kurio malšini savo troškulį, net jei draudi kam kitam iš jo gerti: pavyduolis tai žino puikiai. Moteris iš esmės yra nepastovi kaip tekantis vanduo, ir jokia žmogiška jėga negali pasipriešinti gamtos tiesai. Tiek *Tūkstančio ir vienos nakties* pasakose, tiek *Dekamerone* matome, kaip moters gudrybės nugali vyro apdairumą. Ir vis dėlto kalėjimo sargu jis tampa ne vien savo paties valia: visuomenė jį, kaip tėvą, brolį, sutuoktinį, daro atsakingą už savo žmonos elgesį. Skaistybė jai privaloma dėl ekonominių ir religinių sumetimų, nes kiekvienas pilietis turi būti autentifikuotas kaip savo tėvo sūnus. Be to, labai svarbu įpareigoti moterį tiksliai susitapatinti su visuomenės jai skirtu vaidmeniu. Vyras iš jos reikalauja dviejų dalykų, kurie pasmerkia moterį dviveidiškumui: jis nori, kad moteris būtų jo nuosavybė ir tuo pačiu liktų jam svetima; jis svajoja apie ją kaip apie tarnaitę ir raganą sykiu. Bet tiktai pirmąjį troškimą jis išpažįsta viešai; kitas – tai nebylus reikalavimas, kurį jis slepia savo širdies ir kūno gelmėse; jis prieštarauja moralei ir visuomenei, jis pavojingas kaip Kitas, kaip sukilusi Gamta, kaip „netikusi moteris“. Vyras visiškai neatsiduoda Gėriui, kurį jis kuria ir ketina įteigti; jis išsaugo gėdingus ryšius su Blogiu. Tačiau visur, kur šis išdrįsta neapdairiai parodyti tikrą savo veidą, vyras stoja į kovą su juo. Nakties tamsybėje vyras kviečia moterį nusidėti, o vidury dienos jis išsižada nuodėmės ir nuodėmingosios. Moterys savo ruožtu, nusidėjusios lovos slėpinyje, su dar didesne aistra viešai garbina dorybę. Lygiai kaip pirmykštėse bendruomenėse vyro lytinis organas atliko tik pasaulietišką funkciją, o moteris buvo kupina religinių ir magiškų savybių, taip ir modernesnėse visuomenėse netikę vyro poelgiai tėra nerimtas išsišokimas ir į jį dažnai žiūrima atlaidžiai; net nepaklusdamas bendruomenės įstatymams, vyras ir toliau jai priklauso, jis tėra *enfant terrible*, iš esmės nekeliantis grėsmės kolektyvo tvarkai. Ir priešingai: moteris, išsivadavusi iš visuomenės, sugrįžta į Gamtą, prie šėtono ir atpalaiduoja nekontroliuojamas piktąsias jėgas bendruomenės viduje. Pasmerkimas, kurį išprovokuoja begėdiškas elgesys, vi-

suomet sumišęs su baime. Jei vyrui nepavyksta priversti žmoną elgtis dorovingai, jis tampa jos kaltės bendrininku; visuomenės akyse jo nelaimė – negarbė; esama tokių griežtų civilizacijų, kur jam tenka užmušti nusikaltėlę, kad atsiribotų nuo nusikaltimo. Kitose nuolaidžiaujančiam sutuoktiniui gresia skandalas arba jis bus pasodintas nuogas ant asilo ir visiems rodomas. O bendruomenė, užuot leidusi vyrui nubausti kaltąją, pati prisiims atlikti šią pareigą, nes ji įžeidė ne tik jį, bet ir visą kolektyvą. Itin griežti šie papročiai buvo įtarioje ir mistiškoje, juslių valdomoje ir kūno terorizuojamoje Ispanijoje. Calderonas, Lorca, Valle Inclanas pasinaudojo šia tema daugelyje dramų. Lorca'os *Bernardos Albos namuose* kaimo liežuvautojos, norėdamos nubausti suviliotą merginą, ketina išdeginti žarija „jos nuodėmingąją vietą". Valle'o Inclano *Dieviškuose žodžiuose* svetimaujanti moteris – tai burtininkė, šokanti su velniu; atskleidus jos nusikaltimą, visas kaimas susirenka nuplėšti jai drabužius, o paskui nuskandinti. Pagal daugelio tautų tradicijas nuo nusidėjėlės būdavo nuplėšiami drabužiai, paskui ją užmėtydavo akmenimis, kaip pasakojama Evangelijoje, arba užkasdavo gyvą, paskandindavo, sudegindavo. Šie kankinimai reiškė, kad ji sugrąžinama Gamtai, prieš tai pažeminus jos visuomeninį orumą; savo nuodėme ji išlaisvino pragaištingus gamtos fluidus: bausmės vykdymas virsdavo savotiška šventa orgija – moterys, plėšdamos nuo prasikaltėlės drabužius, talžydamos ją, maitodamos, išlaisvindavo paslaptingus ir gerus fluidus, nes veikdavo su visuomenės pritarimu.

Laukinis žiaurumas nyksta sykiu su prietarais ir sklaidantis baimei. Tačiau kaimuose su nepasitikėjimu žiūrima į bedieves čigones, neturinčias nei namų, nei pastovios vietos žemėje. Moteris, kuri laisvai naudojasi savo žavesiu, – nuotykių ieškotoja, vampyrė, fatališka moteris, – vis dar kelia nerimą. Netikusi Holivudo filmų moteris – gyvas Kirkės paveikslas. Moterys būdavo deginamos kaip raganos vien tik už grožį. O manieringame provincijos vertybių sąmyšyje išlieka senasis siaubas dėl netikusį gyvenimą gyvenančių moterų.

Būtent dėl šių pavojų moteris tampa gundančiu žaidimu nuotykius mėgstančiam vyrui. Išsižadėdamas savo teisių kaip sutuoktinis, atsisakydamas visuomenės įstatymų paramos, jis pamėgins ją nugalėti ypatingose kautynėse. Jis stengiasi užvaldyti moterį, nepaisydamas jos priešinimosi; jis persekioja ją toje laisvėje, kuri padeda jai nuo jo pabėgti.

Bergždžiai. Laisve nesidalydama, laisva moteris visuomet pati priešinsis vyrui. Net Miegančioji Gražuolė gali nubusti nepatenkinta, prikėlusiame ją iš miego vyriškyje ji gali nepažinti Nuostabiojo Princo ir nenusišypsoti. Taip ir atsitinka Piliečiui Kane'ui, kurio globotinė parodyta kaip engiamoji ir kurio dosnumas atsiskleidžia kaip galios ir tironijos siekis; herojaus žmona abejingai klausosi jo pasakojimo apie savo žygdarbius, Mūza, apie kurią svajoja poetas, žiovauja klausydamasi jo eilėraščių. Amazonė gali atsainiai atsisakyti kovos, bet ji taip pat gali tapti nugalėtoja. Žlungančios imperijos romėnės, daugelis nūdienos amerikiečių primeta vyrams savo kaprizus arba valdžią. Kur dingo Pelenė? Vyras norėjo duoti, ir štai moteris ima. Tatai jau tampa nebe žaidimu, o gynyba. Nuo tos akimirkos, kai tampa laisva, moteris pati kuria savo likimą. Tuomet abiejų lyčių santykiai virsta kova. Tapusi tokia pat kaip ir vyras, ji jam atrodo bauginanti kaip tuomet, kai buvo jam svetima Gamta. Pasiaukojanti, kantri patelė maitintoja virsta godžiu ir raju gyvūnu. Nelemtoji moteris irgi įleidusi šaknis į žemę, į Gyvenimą, bet žemė tampa duobe, gyvenimas – negailestinga kova: darbščios bitės, perekšlės vištos mitą pakeičia rajaus vabzdžio, maldininkės, voro mitas; moteris jau nebe toji, kuri žindo kūdikius, o toji, kuri suryja patiną; kiaušinėlis jau nėra gausybės aruodas, o inertiškos medžiagos – spąstai, į kuriuos įkliūva iškastruotas spermatozoidas; gimda, ta šalta, rami ir saugi ertmė, tampa įsiurbiančia pulpa, plėšriu augalu, mėšlungiškos tamsos bedugne; joje tūno gyvatė, godžiai ryjanti patinų jėgą. Ta pati dialektika erotinį objektą paverčia juodąja mage, tarnaitę – išdavike, Pelenę – žmogėdra, o visas moteris – priešais: tai išpirka, kurią vyras sumoka už tai, kad nesąžiningai dėjosi esąs vienintelis pagrindinis.

Tačiau šis priešiškas pavidalas irgi nėra galutinis moters atvaizdas. Veikiau į moterystės gelmes įsigauna manicheizmas. Pitagoras gerąjį pradą siejo su vyru, blogąjį – su moterimi. Vyrai pamėgino įveikti blogį užvaldydami moterį; iš dalies jiems tai pavyko; tačiau lygiai kaip krikščionybė, skelbusi atpirkimo ir išganymo idėjas, suteikė žodžiui „prakeikimas" visą jo prasmę, taip ir nelemtoji moteris galutinai išryškėja pašventintos moters akivaizdoje. Per šitą nuo viduramžių iki mūsų dienų vykstantį „moterų ginčą" kai kurie vyrai nori pažinti tik palaimintąją moterį, apie kurią svajoja, kiti – tik prakeiktąją moterį, kuri paneigia jų svajones. O iš tikrųjų vyras gali rasti moteryje *viską* tik todėl,

kad ji turi tuodu pavidalus sykiu. Ji kūniškai ir gyvai perteikia visas vertybes ir antivertybes, kurios suteikia gyvenimui prasmę. Štai aiškiai atskirti vienas nuo kito Gėris ir Blogis stoja vienas priešais kitą prisidengę ištikimos Motinos ir klastingos Meilužės bruožais; senojoje anglų baladėje *Rendalas, mano sūnus* (*Randall my son*) jaunasis riteris, apnuodytas meilužės, ateina numirti ant motinos rankų. Richepino *Derva (La Glu)* patetiškiau ir neskoningiau atkartoja tą pačią temą. Angeliškoji Michaela – juodosios Carmen priešingybė. Motina, ištikima sužadėtinė, kantri žmona siūlosi numaldyti skausmą, kurį vyrų širdyse paliko vampyrai ir mandragoros. Tarp šių aiškiai regimų polių galima rasti daugybę dviprasmiškų moters figūrų: apgailėtinų, nekenčiamų, silpnų, angeliškų, šėtoniškų, nusidėjėlių, aukų, kokečių. Poelgių ir jausmų įvairovė vilioja ir praturtina vyrą.

Net pats moters sudėtingumas jį keri: štai nuostabi tarnaitė, lengvai galinti jį apstulbinti. Ji angelas ar šėtonas? Netikrumas paverčia ją Sfinksu. Šituo prisidengdamas veikė vienas iš garsiausių Paryžiaus viešnamių. Didžiojoje Moteriškumo epochoje, korsetų, Paulio Bourget'o, Henri Bataille'io, *french-cancano* laikais Sfinkso tema buvo labai populiari komedijose, poezijoje ir dainose: „Kas tu esi, iš kur tu ateini, keistasis Sfinkse?" Tuomet dar tebebuvo svajojama ir diskutuojama apie moters paslaptį. Norėdami ją išsaugoti, vyrai ilgai maldavo moterų, kad jos neišsižadėtų ilgų suknelių, pasijonių, šydų, ilgų pirštinių, aukštakulnių batelių – visko, kas pabrėžia Kitos skirtingumą, daro jį labiau geidžiamą, nes būtent tą Kitą vyras ir nori turėti kaip nuosavybę. Matome, kaip Alainas Fournier'as savo laiškuose priekaištauja anglėms, kad jos berniukiškai spaudžia jam ranką, jam kelia nerimą drovus prancūzių santūrumas. Reikia, kad moteris liktų slaptinga, nepažįstama, kad būtų galima ją garbinti kaip užjūrių princesę; nepanašu, kad Fournier'as būtų ypač pagarbiai elgęsis su gyvenime sutiktomis moterimis, tačiau visa, kas buvo nuostabu jo vaikystėje, jaunystėje, visą prarasto rojaus nostalgiją jis įkūnijo moteryje, – moteryje, kurios svarbiausioji savybė buvo atrodyti nepasiekiama. Yvonne de Galais paveikslą jis nupiešė baltomis ir auksinėmis spalvomis. Juk vyrai puoselėja net moteriškas ydas, jei tik jos daro ją paslaptingą. „Moteris privalo būti aikštinga", – įtaigiai sakė vyras rimtai moteriai. Aikštis – nenumatoma, ji

teikia moteriai banguojančio vandens žavesio; melas puošia ją kerinčiais atšvaitais; koketiškumas, net ištvirkimas teikia jai svaigaus aromato. Apvilianti, išsprūstanti, nesuprasta, susidvejinusi – būtent šitokia ji geriausiai patenkina prieštaringus vyrų norus; ji – May, kurios pavidalų nesuskaičiuosi. Banalu tapatinti Sfinksą su jauna mergina: nekaltybė – viena iš paslapčių, kuri vyrams, ypač ištvirkėliams, atrodo labiausiai jaudinanti; jaunos merginos skaistumas teikia palaido elgesio viltį, nežinia koks iškrypimas glūdi jos nekaltybėje; dar artima gyvūnui ir augalui, bet jau paklūstanti socialiniams ritualams, ji nebe vaikas, bet dar ir ne suaugusi; jos kuklus moteriškumas įkvepia ne baimę, o tik nuosaikų nerimą. Suprantama, kad ji yra vienas išskirtinių moteriškosios paslapties įvaizdžių. Tačiau kadangi „tikra jauna mergina" sutinkama vis rečiau, jos kultas atrodo kiek pasenęs. Kita vertus, prostitutės, kurią Gantillonas vienoje milžiniškos sėkmės susilaukusioje pjesėje parodė kaip May, įvaizdis išsaugojo didžią savo kerų dalį. Tai vienas iš plastiškiausių moters tipų, suteikiantis geriausias galimybes didžiam ydų ir dorybių žaismui. Baikščiam puritonui ji – blogio, gėdos, ligos, prakeikimo įsikūnijimas; ji kelia siaubą ir pasibjaurėjimą; ji nepriklauso jokiam vyrui, bet atsiduoda visiems ir gyvena pardavinėdama savo kūną; šitaip ji susigrąžina keliančią siaubą gašlių primityvių deivių-motinų nepriklausomybę ir įkūnija vyrų visuomenės nepašventintą Moteriškumą, kuriame apstu pragaištingų galių; lytinio akto metu vyras negali įsivaizduoti ją užvaldęs, jis – pats vienas, atiduotas kūno demonams, ir tai yra pažeminimas, susitepimas, kurį ypač jaučia anglosaksai, nes, anot jų, kūnas yra daugiau ar mažiau šlykštus daiktas. Kita vertus, vyrui, kurio nebaugina prostitutės kūnas, patiks dosnus ir brutalus jo teigimas; jis regės tik josios jokios moralės nevaržomą moteriškumą; jis atras jos kūne tas magiškas vertybes, kurios kitados darė moterį žvaigždžių ir jūros sese: pavyzdžiui, Henris Milleris gulėdamas su prostitute įsivaizduoja tiriąs pačias gyvenimo, mirties ir kosmoso gelmes; drėgnose ir tamsiose jaukios makšties gelmėse jis susijungia su Dievu. Kadangi ji gyvuoja veidmainiškai moralaus pasaulio periferijoje, yra savotiškas parijas, „paklydusi mergina" gali būti vertinama kaip visų oficialių vertybių paneigimas; dėl paniekinimo ji tampa panaši į šventąsias, nes tai, kas buvo pažeminta, bus išaukštinta; Kristus palankiai žiūrėjo į

Mariją Magdalietę; nuodėmė lengviau nei kokia veidmainiška dorybė atveria dangaus vartus. Raskolnikovas padeda kaip auką prie Sonios kojų arogantišką vyrišką išdidumą, paskatinusį jį padaryti nusikaltimą; įvykdęs žmogžudystę, jis dar labiau sukurstė tą kiekviename žmoguje glūdintį norą atsiskirti: tik atsidavusi likimo valiai, visų apleista nuolanki prostitutė gali deramai suprasti jo išsižadėjimo prisipažinimą[99].

Pasakymas „paklydusi mergina" pažadina nerimą keliančius atgarsius; daugelis vyrų svajoja paklysti, bet tai ne taip jau lengva; pasiekti Blogį išsaugant teigiamą pavidalą nelengva; net tai, kas paženklinta šėtono ženklu, bijo pernelyg didelių nusikaltimų; moteris suteikia galimybę be didelės rizikos aukoti juodąsias mišias, kur dalyvauja šėtonas, nors jis iš tikrųjų ir nebuvo kviestas; ji egzistuoja vyrų pasaulio paribiuose; santykiai su ja iš tikro neturi padarinių, bet ji yra žmogus, vadinasi, per ją galima kelti maištus prieš žmogiškus įstatymus. Nuo Musset'o iki Georges'o Bataille'o laikų tikrai, šlykščiai ir kerinčiai ištvirkaujama tik su „merginomis". Sade'as ir Sacheris-Masochas numaldo tuos įkyriai persekiojančius geidulius su moterimis; jų mokiniai ir dauguma vyrų, turinčių „ydų", kurias reikia patenkinti, dažniausiai kreipiasi į prostitutes. Tik jos nuolankiausiai paklūsta vyrui ir kartu kaip tik joms labiausiai sekasi išsprūsti iš jo gniaužtų; būtent tai ir suteikia joms galimybę įgyti tiek įvairialypių reikšmių. Tuo tarpu nėra tokio moters tipo – nekaltos mergelės, motinos, žmonos, sesers, tarnaitės, meilužės, užkietėjusios dorovės puoselėtojos, besišypsančios odaliskos, – kuris nebūtų linkęs šitaip apibendrinti nepastovius vyrų siekius.

Psichologijos, ir ypač psichoanalizės, uždavinys – atskleisti, kodėl individas labai prisiriša prie vieno ar kito šio daugialypio Mito aspekto ir kodėl jį įkūnija būtent tokia savotiška forma. Tačiau su šiuo mitu susiję visi kompleksai, obsesijos ir psichozės. Daugelį neurozių sukelia

[99] Marcelis Schwobas poetiškai išdėsto šį mitą knygoje *Monelės knyga* (*Livre de Monelle*): „Aš tau papasakosiu apie paprastas prostitutes ir tu žinosi pradžią... Supranti, jos kreipiasi į tave užuojautos šūksniu ir liesais pirštais ima glostyti tau ranką. Jos tave supranta tik tuomet, jei esi labai nelaimingas, jos verkia drauge su tavim, jos tave guodžia. Supranti, nė viena jų negali su tavim pasilikti. Joms labai liūdna ir gėda likti, jei tu nebeverki, tuomet jos nebedrįsta žiūrėti tau į akis. Jos tau duoda pamoką, kurią privalo duoti, ir išeina. Per šaltį ir per lietų jos ateina pabučiuoti tavo kaktą, nušluostyti akis ir dingsta baisioje tamsybėje... Nereikia galvoti apie tai, ką jos galėjo padaryti tose tamsybėse".

uždrausto daikto troškimas, atsirandantis dėl susikurtų tabu; visuomeniniu spaudimu jo atsiradimo nepaaiškinsi; iš tikro socialiniai draudimai nėra tik susitarimai, tarp kitų reikšmių jie turi ir ontologinę prasmę, kurią kiekvienas individas patiria savaip. Kaip pavyzdį įdomu patyrinėti „Edipo kompleksą"; pernelyg dažnai į jį žiūrima kaip į instinktyvių tendencijų ir socialinių instrukcijų kovos rezultatą, bet šis kompleksas pirmiausia yra vidinis paties subjekto konfliktas. Kūdikio prisirišimas prie motinos krūties – tai pirmiausia tiesioginis prisirišimas prie visuotinės, imanentiškos Gyvybės; nujunkymas – tai pagalbos atsisakymas, tam pasmerkiamas individas, vos tik jis atsiskiria nuo Visko; būtent nuo to momento iki tol, kol kūdikis tampa individu ir dar labiau atsiskiria, trauką prie motinos kūno, jau atskirto nuo jo paties kūno, galima laikyti „seksualia"; individo juslumas tuomet jau įgyja tarpininką, jisai jau siekia svetimo objekto. Bet juo greičiau ir ryžtingiau vaikas realizuoja save kaip subjektą, juo labiau jį ima varginti kūniškas ryšys, varžantis jo savarankiškumą. Tuomet jis vengia motinos glamonių, jos valdžia, jos teisės į jį, kartais net pats jos buvimas šalia kelia jam savotišką gėdą. Ypač jam atrodo nepatogu, nepadoru ką nors žinoti apie jos kūną, jis vengia apie jį galvoti; siaube, kurį jam kelia tėvas, patėvis ar motinos meilužis, yra daugiau gėdos nei pavydo; priminti jam, kad motina – kūniška būtybė, reiškia priminti jo paties gimimą, tą dalyką, kurio jisai stengiasi visomis išgalėmis išsižadėti ar bent jau geidžia suteikti jam pasaulinio įvykio svarbą; jis geidžia, kad jo motina apibendrintų Gamtą, kuri apima visus individus nepriklausydama nė vienam iš jų; jam bjauru, kad ji tampa auka, ne todėl, kad pats nori ją turėti, kaip dažnai manoma, o todėl, kad geidžia jos egzistavimo anapus bet kokio turėjimo; jai neprivalu būti skurdžia žmona arba meilužė. Tačiau kai paauglystės metais berniuko seksualumas ima stiprėti, pasitaiko atvejų, kai motinos kūnas ima kelti jam nerimą, bet tai įvyksta tik todėl, kad ji jam – moteriškumo simbolis, ir dažnai geismas, pažadintas pamačius šlaunį, krūtį, išblėsta, vos tik jaunuolis suvokia, kad tai jo motinos kūnas. Esama nemaža iškrypimo atvejų, nes „sąmyšio" amžius – paauglystė – yra sykiu ir iškrypimo amžius, kai pasibjaurėjimas kartais išprovokuoja šventvagystę arba draudimas sukelia pagundą. Tačiau nereikia manyti, kad iš pradžių sūnus naiviai geidžia lytiškai santykiauti su savo motina ir kad dėl to kalti draudimai,

kurie jį slegia; priešingai, kaip tik dėl šios individo širdy tūnančios savidraudos ir gimsta geismas. Ta savidrauda ir yra kuo normaliausia, dažniausia reakcija. Ir dar – jis neatsiranda dėl visuomenės nuostatų, gniaužiančių instinktyvius geismus. Pagarba veikiau yra pirmapradžio pasibjaurėjimo sublimacija; jaunuolis vengia žiūrėti į motiną kaip į kūnišką būtybę, jis ją lygina su vienu tyriausių visuomenės jam siūlomu pašventintos moters įvaizdžiu. Taip jis prisideda prie idealios Motinos, ateisiančios pagelbėti kitai kartai, įvaizdžio sustiprinimo. Tačiau šis įvaizdis toks stiprus tik todėl, kad jį nulemia individuali dialektika. O kadangi kiekvienoje moteryje esama apskritai Moters esmės, taigi Motinos esmės, tai neabejotina, kad požiūris į Motiną pasikartos ir santykiuose su meilužėmis, tik ne taip paprastai, kaip tai įsivaizduojama. Paauglys konkrečiai, juslėmis geidęs savo motinos, galėjo geisti jos, kaip moters, apskritai; ir jo karštą temperamentą atvėsins bet kuri moteris, nes jis nėra kraujomaišiškų geismų auka[100]. Ir priešingai, jaunuolis, jautęs motinai švelnią, platonišką pagarbą, gali norėti, kad kiekviena moteris būtų motiniškai tyra.

Visiems gana gerai žinoma, kokie svarbūs yra lytiniai santykiai, taigi ir moteris, nesvarbu, kaip ji elgtųsi – patologiškai ar normaliai. Pasitaiko ir kitų objektų feminizavimo atvejų; kadangi moteris didžia dalim yra vyro vaizduotės padarinys, jis gali ją regėti ir vyro kūne: dalijimasis į lytis išlikęs tarp pederastų. Bet paprastai Moters ieškoma tarp moteriškosios lyties atstovių. Būtent iš jos, iš to, ką ji turi geriausia ir blogiausia, vyras mokosi būti laimingas, kentėti, puoselėti ydas ir dorybes, aistringai geisti, išsižadėti, pasiaukoti, būti tironas; ji – žaidimas ir nuotykis, bet sykiu ir išbandymas; ji – pergalė ir kur kas aitresnis įveiktos nesėkmės džiaugsmas; ji – praradimo svaigulys ir prakeikimo, mirties kerai. Begalės reikšmių egzistuoja tik moters dėka; ji – vyrų veiksmų ir jausmų substancija, visų vertybių, akinančių juos laisvai veikti, įsikūnijimas. Tad suprantama, jog nors ir pasmerktas žiauriausiems nusivylimams, vyras nenori išsižadėti svajonės, gaubiančios visas kitas jo svajones.

Štai kodėl moteris kartais turi dvejopą ir nuviliantį pavidalą: ji – visa tai, ko vyras šaukiasi, ir visa tai, ko jis nepasiekia. Ji – išmintinga

[100] Stendhalio pavyzdys stulbinantis.

palankios Gamtos ir vyro tarpininkė, ji – nežabotos Gamtos pagunda, priešiška bet kokiai išminčiai. Ji įkūnija visas moralines savybes – nuo gėrio iki blogio – ir jų priešingybę; ji yra veiklos ir visko, kas jai kliudo, substancija, ji – vyro priemonė užkariauti pasaulį ir jo nesėkmė; pati savaime ji – visų vyrų egzistencijos apmąstymų ir visų jos galimų apraiškų šaltinis; ir vis dėlto ji siekia, kad vyras nusigręžtų nuo savęs paties, ji siekia panardinti jį į tylą ir į mirtį. Jis laukia, kad ji, tarnaitė ir draugė, dar būtų ir jo vertintoja bei teisėja, kad ji patvirtintų jį jo būtyje, bet savo abejingumu ir netgi pasišaipymais bei juoku ji paneigia jį. Moteris vyrui yra tai, ko jis geidžia, ir tai, ko jis bijo, tai, ką myli, ir tai, ko nekenčia. Ir jeigu taip sunku ką nors apie ją pasakyti, tai tik todėl, kad vyras ieško joje savęs ir kad ji yra Viskas. Tik ji yra Viskas neesminių dalykų lygmenyje: ji yra visai *Kita*. Ir kaip kita ji yra kitokia nei ji pati, kitokia nei tai, ko iš jos laukiama. Būdama viskas, ji niekada nėra būtent *tai*, kas turėtų būti; ji – amžinas nusivylimas, pats egzistencijos, kuriai niekada nepavyksta nei prisigauti iki savo gelmių, nei susitaikyti su egzistentų visuma, nusivylimas.

Antras skyrius

Norėdami patvirtinti šią moters mito analizę kolektyviniu požiūriu, apžvelgsime pavienes ir sinkretines formas, kurias jis įgavo kai kurių rašytojų kūryboje. Tipiškiausi mums pasirodė Montherlant'o, D. H. Lawrence'o, Claudelio, Bretono, Stendhalio požiūriai į moterį.

I

Montherlant'as, arba Pasibjaurėjimo duona

Montherlant'as sekė sena vyrų, priėmusių kaip savą išdidųjį Pitagoro manicheizmą, tradicija. Paveiktas Nietzsche's, jis mano, kad tik silpnumo paženklintos epochos aukštino Amžinąjį Moteriškumą ir kad herojus turi sukilti prieš Magna Mater. Kaip heroizmo propaguotojas, jis pradeda versti ją nuo sosto. Moteris – tai naktis, netvarka, imanentiškumas. „Tos konvulsiškos tamsybės – ne kas kita, kaip grynas moteriškumas"[101], – rašo jis apie ponią Tolstają. Jo manymu, tik dėl nūdienos vyrų kvailumo ir menkumo moterų trūkumai įgijo pozityvų pavidalą: kalbama apie moterų instinktus, intuiciją, gebėjimą pranašauti, o reikėtų parodyti, kad jos stokoja logikos, yra visiškos neišmanėlės, negeba suvokti tikrovės; iš tikrųjų jos – nei stebėtojos, nei psichologės; jos nesugeba matyti daiktų ir suprasti žmonių; jų paslaptis – tik vylius, neišmatuojami jų lobiai – nebūties praraja; jos neturi ką duoti vyrui ir gali jam tik kenkti. Didžiausias Montherlant'o priešas yra motina; jau-

[101] *Sur les Femmes.*

nystės laikų pjesėje *Tremtis* (*L'Exil*) motina trukdo savo sūnui siekti sėkmės; pjesėje *Olimpiečiai* (*Les Olympiques*) jaunuoliui, norinčiam atsiduoti sportui, „užtveria kelią" bailus jo motinos egoizmas; papročių studijoje *Viengungiai* (*Les Célibataires*), romane *Merginos* (*Les Jeunes Filles*) motinos personažas kupinas atstumiančių bruožų. Jos nusikaltimas – noras amžinai laikyti sūnų uždarytą savo įsčių tamsybėse; ji suluošina jį, kad galėtų užvaldyti ir taip užpildyti beprasmišką savo būties tuštumą; ji – apgailėtiniausia iš mokytojų, ji pakerta vaikui sparnus, sulaiko toli nuo tų viršūnių, į kurias jis veržiasi, padaro jį kvailą ir niekšišką. Šie priekaištai – ne be pagrindo. Tačiau iš Montherlant'o tiksliai suformuluotų priekaištų moteriai-motinai, aišku, kad motinos jis nekenčia todėl, kad jį ji pagimdė. Jis įsivaizduoja esąs Dievas, jis nori būti Dievas, nes jis vyras, nes jis „aukštesnis žmogus", nes jis – Montherlant'as. Dievas nebuvo pagimdytas; jo kūnas, jeigu tokio esama, yra valia, sutelkta kietose, paklusniuose raumenyse, o ne kūnas, paslapčia valdomas gyvybės ir mirties; anot jo, motina yra atsakinga už tą dūlų, atsitiktinį, pažeidžiamą kūną, kurį jis neigia. „Vienintelė pažeidžiama Achilo kūno vieta buvo toji, už kurios jį laikė motina."[102] Montherlant'as niekada nenorėjo susitaikyti su žmogiška dalia; tai, ką jis vadina savo išdidumu, iš pat pradžių yra baimingas bėgimas nuo pavojų, su kuriais susiduria laisva būtybė, kūniškai susijusi su pasauliu; jis siekia teigti laisvę neigdamas angažavimąsi; be saitų, be šaknų, jis įsivaizduoja esąs grynai subjektyvi būtybė, pasitenkinanti savimi pačiu; mintis apie kūniškąją prigimtį trikdo šias svajones, ir Montherlant'as griebiasi įprasto metodo: užuot nekreipęs dėmesio į savo prigimtį, jis jos išsižada.

Mylimoji, Montherlant'o manymu, tokia pat pragaištinga kaip ir motina; ji kliudo vyrui atgaivinti savyje Dievą; moters dalia, skelbia jis, – betarpiškas gyvenimas: ji tenkinasi jausmais, ji negali išsigauti iš imanentiškumo, ją apsėdusi laimės manija, ji nori, kad ir vyras patirtų tokią pačią būseną; ji nepatiria jo transcendencijos polėkio, nejaučia, kas yra didybė, ji myli savo mylimąjį, kai jis silpnas, o ne tuomet, kai jis galingas, kai jis skundžiasi ar džiūgauja; ji trokšta, kad jis būtų toks beginklis, toks nelaimingas, jog sutiktų įtikėti savo menkumu, nepaisant

[102] *Sur les Femmes.*

akivaizdžių dalykų. Tačiau jis pranoksta ją ir todėl išsprūsta iš jos gniaužtų: ji siekia sumenkinti jį iki savo mastelio, kad galėtų jį užvaldyti. Nes jai reikia jo, jai neužtenka savęs, ji – parazituojanti būtybė. Dominique akimis Montherlant'as parodo Renelagho pasivaikščiojimų dalyves, „pakibusias ant savo mylimųjų rankų tarsi kokias bestubures būtybes, panašias į didžiulius apsitaisiusius šliužus“[103]; anot jo, moterys, išskyrus sportininkes, yra nepilnavertės, vergystei pasmerktos būtybės; glebios ir be raumenų, jos nedalyvauja pasaulio užvaldyme, todėl ir stengiasi kaip įmanydamos pasigrobti kokį nors meilužį, o dar geriau – vyrą. Kiek man žinoma, Montherlant'as nėra pasinaudojęs maldininkės mitu, tačiau perteikia jo turinį: moteriai mylėti – tai praryti; dėdamasi atsiduodanti, ji ima. Jis cituoja ponios Tolstajos šūksnį: „Aš gyvenu juo, jam; aš reikalauju to paties ir sau“ – ir atskleidžia tokio meilės šėlo pavojus; anot jo, Ekleziasto žodžiuose „geriau jau bloga linkintis vyras nei gera linkinti moteris“ glūdi didi tiesa. Jis primena maršalo Lyautey patirtį: „Vienas iš mano vyrų vedęs tampa jau tik pusvyriu“. Ypač pragaištinga jis laiko „aukštesnio lygio vyro“ santuoką, tokia santuoka – juokingas sumiesčionėjimas; ar įmanoma įsivaizduoti posakį: ponia Eschil, arba „Aš eisiu pietauti pas Dantes“? Didžio žmogaus prestižas dėl to smunka; o svarbiausia – santuoka sugriauna nuostabią herojaus vienatvę; „jo vidinis susikaupimas neturi būti trikdomas.“[104] Kaip minėjau, Montherlant'as pasirinko laisvę *be objekto*, kitaip sakant, jam mielesnė autonomijos iliuzija nei tikra laisvė, kuri leidžia veikti; būtent šitą nepriklausomybę jis ir ketina ginti nuo moters; ji sunkiasvorė, ji traukia žemėn. „To simbolio būta žiauraus – vyras negalėjo žengti tiesiai, nes jam į ranką buvo įsikibusi mylima moteris.“[105] „Aš degu, ji mane gesina. Aš žengiu vandens paviršiumi, ji įsikimba man į ranką, ir aš grimstu.“[106] Iš kur ji turi šitiek galios, jeigu ji – stygius, skurdas, neigiamybė, o jos kerai – iliuziniai? Montherlant'as to neaiškina, tik pasipūtėliškai tvirtina, kad „liūtas ne be reikalo bijo uodo.“[107] Tačiau atsakymas badyte bado akis: lengva įsivaizduoti, kad esi valdovas, kai esi vienas, kad esi

[103] *Le Songe.*

[104] *Sur les Femmes.*

[105] *Les Jeunes Filles.*

[106] Ten pat.

[107] Ten pat.

stiprus, kai atkakliai vengi užsikrauti ant pečių kokią nors naštą. Montherlant'as pasirinko lengvą kelią: jis dedasi garbinąs sunkiai pasiekiamas vertybes, tačiau stengiasi įgyti jas pačiu lengviausiu būdu. „Karūnos, kurias užsidedame patys, – vienintelės vertos nešioti", – sako karalius *Pasifajoje*. Patogus principas! Montherlant'as pernelyg apkrauna savo kaktą, apsisiaučia purpuru, tačiau pakaktų pažvelgti iš šalies, ir pamatytum, kad jo diademos – iš nuspalvinto popieriaus, o jis, kaip tas Anderseno karalius, – visiškai nuogas. Įsivaizduoti, kad eini vandens paviršiumi, – kur kas lengviau, nei iš tikrųjų stumtis į priekį žemės keliais. Kaip tik todėl liūtas Montherlant'as su siaubu bėga nuo moters-uodo: jam baisūs tikrovės išmėginimai[108].

Jeigu Montherlant'as iš tikro būtų išsklaidęs amžinojo moteriškumo mitą, jį reikėtų tik pasveikinti, nes tik neigiant Moterį ir galima padėti moterims įgyti žmogaus statusą. Tačiau, kaip matėme, jis to stabo nesumala į miltus, o paverčia jį monstru. Jis taip pat tiki tąja neaiškia ir neįveikiama esme – moteriškumu; paveiktas Aristotelio ir šventojo Tomo, jis mano, kad moteris apibrėžiama neigimo būdu; moteris yra moteris todėl, kad stokoja vyriškumo; tai ir yra ta lemtis, su kuria kiekviena moteris turi susitaikyti, nes negali jos pakeisti. Toji, kuri mano jos išvengsianti, atsiduria žemiausioje žmonių skalės padaloje: jai nepavyksta tapti vyru, ji nustoja buvusi moterimi ir tėra juokinga karikatūra, apsišaukėlė; tai, kad ji turi kūną ir yra sąmoninga, nesuteikia jai tikrumo. Platono sekėjas, Montherlant'as, kai jam tai patogu, atrodo, yra tos nuomonės, kad tebėra aktualios tik moteriškumo ir vyriškumo idėjos; individas, neužvaldytas nei vienos, nei kitos idėjos, egzistuoja tik tariamai. Jis beatodairiškai smerkia „vampyrais tapusias moteris kales", kurios turi drąsos dėtis nepriklausomais subjektais, mąstyti, veikti. O Andrée Hacquebaut paveikslu jis įsivaizduoja įrodęs, jog kiekviena moteris, kuri stengiasi tapti asmenybe, tampa besimaivančia lėle. Žinoma, Andrée – negraži, nuskriausta gamtos, prastai apsirengusi, netgi nevalyva: jos nagų ir delnų nepavadinsi švariais: to žiupsnelio kultūros, kuria ji apdovanojama, užteko, kad būtų sunaikintas jos moteriškumas;

[108] Anot Adlerio, šis procesas ir yra klasikinė psichozių atsiradimo priežastis. Individas, draskomas „geismo būti galingam" ir kamuojamas „nepilnavertiškumo komplekso", sukuria tarp visuomenės ir savęs kuo didesnį nuotolį, kad nereikėtų susidurti su tikrovės išbandymais. Jis žino, kad tikrovė sunaikintų pretenzijas, kurias jis gali išsaugoti tik prisidengęs nesąžiningumu.

pasak Costalso, ji protinga, tačiau Montherlant'as kiekviename jai skirtame puslapyje tikina mus, kad ji kvaila; Costalsas dedasi jaučiąs jai prielankumą, Montherlant'as parodo ją bjaurią. Taip sumaniai panaudojus dviprasmybę, įrodoma, koks menkas tėra moters intelektas, įteigiama mintis, kad įgimtas luošumas iškraipo visas vyriškas moters savybes, kurių ji siekia.

Montherlant'as sutinka padaryti išimtį sportininkėms; galėdamos treniruoti savo kūną, jos gali įgyti protą, sielą; tačiau nebūtų sunku ir nukeldinti jas nuo tų aukštybių; Montherlant'as delikačiai nusišalina nuo tūkstančio metrų distancijos nugalėtojos, kuriai skiria entuziastingą himną, nes neabejoja galįs lengvai ją suvilioti ir nori apsaugoti ją nuo tokio nuopuolio. Dominique neišsilaikė viršūnėse, į kurias ją kvietė Albanas, ji įsimylėjo jį: „Toji, kuri buvo gryna dvasia ir gryna siela, prakaitavo, skleidė kvapus ir dusdama vis kosčiojo."[109] Pasipiktinęs Albanas ją išvaro. Galima gerbti moterį, kuri sportine drausme įveikė kūniškus pradus, tačiau nepriklausoma egzistencija moters kūne – odiozinis skandalas; moters kūnas tampa pasibjaurėtinas vos tik jame atsiranda sąmonė. Moteriai tinka būti vien kūnu. Montherlant'as pritaria rytiečių nuostatai: kaip malonumų objektas, silpnoji lytis turi vietą žemėje, žinoma, kuklią, tačiau priimtiną, pateisinamą tik pasitenkinimu, kurį iš jos gauna vyras. Ideali moteris – visiškai kvaila ir nuolanki; ji visuomet pasirengusi priimti vyrą ir niekad nieko iš jo nereikalauja. Tokia yra Douce, kurią Albanas įvertina, kai jam tai patogu. „Douce, žavingai kvaila, ir kuo kvailesnė, tuo labiau geidžiama... niekam daugiau netinkama, išskyrus meilei, ir tuomet reikia jos vengti ryžtingai ir švelniai."[110] Tokia yra mažoji arabė Radidja, ramus meilės padaras, nuolankiai priimantis malonumą ir pinigus. Tokią galima įsivaizduoti tą „Ispanijos traukinyje sutiktą gyvulišką moterį": „Ji atrodė tokia buka, kad pradėjau jos geisti."[111] Autorius paaiškina: „Moterys erzina savo pretenzijomis protauti; tegu jos pabrėžtinai rodo savo gyvuliškumą, tuomet pradės rastis antžmogiška."[112]

[109] *Le Songe*.

[110] Ten pat.

[111] *La Petite Infante de Castille*.

[112] Ten pat.

Pats Montherlant'as jokiu būdu neprimena Rytų sultono; pirmiausia jam stinga geidulingumo. Jis anaiptol ne be slaptų minčių mėgaujasi gyvuliškomis moterimis; jos – „ligonės, kenksmingos, niekad nebūna visai švarios“[113]; Costalsas atvirai prisipažįsta, kad jaunuolių plaukai kvepia stipriau ir maloniau nei moterų; kartais jis šlykštisi Solange, šlykštisi „jos salsvu, kone pykinančiu kvapu ir kūnu, neturinčiu nei raumenų, nei sausgyslių – tarytum būtų koks baltas moliuskas“[114]. Jis svajoja apie vertesnes dviejų lygių būtybių glamones, kurių švelnumas atsirastų iš nugalėtos stiprybės... Rytietis gašliai mėgaujasi moterimi, ir taip tarp besimylinčiųjų atsiranda kūniškas abipusiškumas: kaip tik tai skelbia aistringi *Giesmių giesmės* kreipiniai, *Tūkstančio ir vienos nakties* pasakos ir daugybė arabų poezijos kūrinių, šlovinančių mylimąją. Aišku, yra netikusių moterų, tačiau yra ir tokių, kurios teikia daug malonumo, ir juslus žmogus su pasitikėjimu puola į jų glėbį, nesijausdamas dėl to pažemintas. O Montherlant'o herojus visuomet budrus: „Imti nesant paimtam – vienintelė priimtina pranašaus vyro santykių su moterimi formulė“[115]. Jis mielai kalba apie geismo akimirką, kuri jam atrodo agresyvi, vyriška; jis vengia kalbėti apie pasitenkinimo akimirką, antraip, ko gero, jam grėstų pavojus padaryti atradimą, kad ir jis prakaituoja, dūsuoja, „skleidžia kvapą“; na jau ne: kas rizikuotų uosti savo kvapą, jausti savo prakaitą? Beginklis jo kūnas nepriklauso jokiai žmogiškai būtybei, nes priešais jį nieko nėra: jis – vieniša sąmonė, gryna esatis, perregima ir suvereni, net jeigu malonumas ir egzistuoja jo sąmonėje, jis į tai nekreipia dėmesio; tai reikštų leisti kam nors paimti viršų. Jis su pasitenkinimu kalba apie malonumą, kurį teikia pats ir niekada nekalba apie tą, kurį gauna: gauti – tai priklausyti. „Aš prašau moterį tik vieno dalyko – leisti suteikti jai malonumą“[116]; gyva gašlumo šiluma jau būtų bendrininkavimas; jis nepripažįsta jokio bendrininkavimo, jam mielesnis išdidus vienatvės dominavimas. Bendraudamas su moterimis, jis siekia patenkinti ne jusles, o protą.

O pirmiausia – puikybės, kuri nori pasireikšti, tačiau nieko nerizikuodama, poreikį. Atsidūręs priešais moterį, „jauti tą patį, ką ir atsi-

[113] *Les Jeunes Filles*.

[114] Ten pat.

[115] Ten pat.

[116] Ten pat.

dūręs priešais arklį arba jautį, su kuriuo susikibsi: tą patį netikrumą ir tą patį norą *išmėginti savo galią*[117]." Išmėginti ją su kitais vyrais būtų pernelyg drąsu; jie taptų to išmėginimo dalyviais; jie įpirštų nenumatytą taškų skaičiavimo sistemą, jų nuosprendis būtų iš anksto nežinomas; priešais jautį, arklį būni pats sau teisėjas, o tai kur kas tikriau. Lygiai taip ir su moterimi: jeigu pasirenki deramai, lieki priešais ją vienas. „Aš nemyliu moters kaip sau lygios, nes joje ieškau vaiko". Ši lėkšta tiesa nieko nepaaiškina: kodėl jis ieško vaiko, o ne sau lygios? Montherlant'as būtų nuoširdesnis, sakydamas, kad jis, Montherlant'as, neturi sau lygaus, o dar tiksliau – nenori jo turėti, nes lygus jam kelia baimę. Rašydamas *Olimpiečius* (*Olympiques*), jis žavisi hierarchijas kuriančių sporto varžybų, kur neįmanoma gudrauti, griežtumu; bet jis pats neįsisąmonino tos pamokos; vėliau kūryboje ir gyvenime jo herojai, kaip ir jis pats, išvengia bet kokios konfrontacijos: jie bendrauja su gyvuliais, su peizažais, su vaikais, su moterimis-vaikais, tačiau niekada su sau lygiais. Kitados žavėjęsis griežtu sporto blaivumu, Montherlant'as renkasi tik tas meilužes, kurių nuomonės nebijo jo baikšti puikybė; jis pasirenka jas „pasyvias ir panašias į augalus", infantilias, kvailas, parsidavėles. Jis visuomet vengs rodyti jas sąmoningas; vos aptikęs menkiausią sąmoningumo pėdsaką, jis stoja piestu, pabėga, nėra nė kalbos, kad su moterimi būtų užmegzti kokie nors tarpsubjektiniai santykiai: vyro karalystėje ji turi būti tik paprasčiausias gyvas daiktas; niekada nebus žiūrima į ją kaip į subjektą; niekada nebus atsižvelgta į jos nuomonę. Montherlant'o herojus įsivaizduoja laikąsis arogantiškos moralės, o ji tėra patogi: jam rūpi tik santykiai su pačiu savimi. Jis prisiriša prie moters – veikiau jis prisiriša moterį – ne tam, kad ja gėrėtųsi, o kad gėrėtųsi savimi pačiu: absoliučiai nepilnavertė moters egzistencija, niekuo nerizikuodama, atskleidžia substancinę, esmišką ir nesugriaunamą vyro viršenybę.

Taip Douce kvailumas leidžia Albanui, „imančiam į žmonas pasakos žąsį, pasijausti savotišku *antikos pusdieviu.*"[118] Vos palietęs Solange, Costalsas iškart pavirsta didingu liūtu: „Vos jie susėdo greta vienas kito, jis uždėjo ranką merginai ant šlaunies (per drabužius), paskui aukščiau ir *kaip liūtas* prispaudė letena pasičiuptąjį mėsos gabalą..."[119] Tą gestą,

[117] *Le Petite Infante de Castille.*

[118] *Le Songe.*

[119] *Les Jeunes Filles.*

daugybės vyrų kasdien kukliai atliekamą kino salių tamsoje, Costalsas vadina „pirmapradžiu *Valdovo* gestu“. Jei meilužiai, sutuoktiniai, glamonėjantys moterį prieš sueitį, turėtų, kaip Costalsas, didybės jausmą, nebrangiai atsieitų šitas galingų metamorfozių potyris. „Nesąmoningai jis uodė šitos moters veido odą – *it liūtas*, kuris, plėšydamas į gabalus mėsą, protarpiais stabteli ją palaižyti.“[120] Plėšrūno puikybė – ne vienintelis malonus jausmas, kurį patinui sukelia patelė; ji jam – pretekstas laisvai, niekuo nerizikuojant išmėginti savo jausmus. Vieną naktį Costalsas tiek mėgausis kančia, jog, persisotinęs patirtu skausmo skoniu, linksmai kibs į vištos šlaunį. Nedažnai gali sau leisti tokią užgaidą. Tačiau esama ir kitų džiaugsmų, galingų ar subtilių. Pavyzdžiui, išdidus maloningumas: Costalsas maloningai sutinka atsakyti į kai kuriuos moterų laiškus, o kartais tai daro labai kruopščiai; atsakydamas vienai įkvėpimo pagautai kaimo mergelei po visų pedantiškų postringavimų, jis priduria: „Aš abejoju, ar jūs galėtumėt mane suprasti, bet geriau jau šitai, nei *nupulti* iki jūsų lygio.“[121] Kartais jam patinka modeliuoti moterį pagal savo įvaizdį: „Aš noriu, kad būtumėte mano tartum ilgas lengvas šalis, su kuriuo galima daryti viską, ką nori... aš *nepakėliau* jūsų iki savo lygio, kad skirtumėtės nuo manęs.“[122] Jam patinka kurti gražius prisiminimus Solange draugijoje. Bet ypač svaiginamai savo dosnumą jis patiria gulėdamas su moterimi: džiaugsmo, ramybės, šilumos, stiprybės, malonumo teikėjas, jis jaučiasi apsunkęs nuo savo dalijamų turtų. Savo meilužėms jis nieko neskolingas; dažnai, norėdamas būti tuo visiškai tikras, jis sumoka joms, bet netgi tuomet, kai sueitis vyksta lygiais pagrindais, moteris lieka jo skolininkė: ji nieko neduoda, jis ima. Be to, jam atrodo visiškai normalu pasiųsti Solange į tualetą tą pačią dieną, kai jis atima jai nekaltybę; net jeigu moterimi švelniai rūpinamasi, būtų keista matyti, kad vyras jos varžosi; jis – patinas iš dievo malonės, o ji iš dievo malonės pasmerkta būti indu, į kurį švirkščiama, bide. Costalso puikybė čia taip tiksliai atkartoja storžieviškas manieras, kad nebežinai, kas jį skiria nuo neišauklėto komivojažieriaus.

Pirmoji kiekvienos moters pareiga – paklusti jo dosnumo reikalavimams; įtaręs, kad Solange neįvertina jo glamonių, Costalsas be galo

[120] *Les Jeunes Filles*.

[121] Ten pat.

[122] Ten pat.

įtūžta. Radidją jis brangina todėl, kad jos veidas nušvinta džiaugsmu vos tik jis į ją įsiskverbia. Tuomet jis mėgaujasi jausdamasis vienu metu ir persekiojamu žvėrimi, ir nuostabiuoju princu. Vis dėlto suglumęs klausi savęs – iš kur randasi tas ėmimo ir dosnaus davimo svaigulys, jei paimta ir dosniai apiberta dovanomis moteris tėra varganas daiktas, niekingas kūnas, kuriame tvinkčioja sąmonės erzacas. Kaip Costalsas gali gaišti šitiek laiko su tomis tuščiomis būtybėmis?

Šie prieštaravimai rodo, ko verta puikybė, esanti ne kas kita kaip tuštybė.

Tas stiprusis, dosnusis šeimininkas patiria dar subtilesnį malonumą gailėdamas nelaimingosios padermės. Kartkartėmis Costalsas susigraudina, pajutęs širdy šitiek broliško susirūpinimo, šitiek užuojautos nuolankiesiems, šitiek „gailesčio moterims“. Kas gali būti graudžiau už netikėtą kietaširdžių švelnumą? Palinkęs prie tų sergančių gyvūnų – moterų, jis prikelia iš užmaršties taurų Epinalio paveikslėlių įvaizdį. Net sportininkes jis nori matyti nugalėtas, sužeistas, išvargusias, subjaurotas; o jau visos kitos tebūna visiškai beginklės. Kas mėnesį pasikartojantis jų negalavimas jam kelia pasišlykštėjimą. Vis dėlto Costalsas atvirai prisipažįsta, jog „visuomet jam būdavo maloniau bendrauti su moterimis tomis dienomis, kai žinodavo, kad jos negaluoja...“[123] Kartais jis pasiduoda šitam gailesčiui ir pažengia taip toli, kad netgi prisiima įsipareigojimus, nors ir nevykdo jų: jis įsipareigoja padėti Andrée, pažada vesti Solange. Kai gailestis palieka jo sielą, šie pažadai lieka neištesėti: nejaugi jis neturi teisės pats sau prieštarauti? Juk jis pats nustato taisykles to žaidimo, kurį žaidžia su savimi, vieninteliu partneriu.

Nepilnavertė, apgailėtina, bet to dar negana. Montherlant'as nori, kad moteris būtų verta paniekos. Kartais jam atrodo, kad geismo ir paniekos konfliktas – tai patetiška drama: „Ak! Geisti to, ką niekini, kokia tragedija!.. Kone tuo pačiu gestu traukti prie savęs ir stumti, uždegti ir tuoj pat numesti kaip degtuką – štai mūsų santykių su moterimis tragedija.“[124] Tiesą sakant, tragedijos čia esama tiktai degtuko požiūriu, niekingu požiūriu. O uždegėją, susirūpinusį nenudegti pirštų,

[123] *Les Jeunes Filles.*

[124] *La Petite Infante de Castille.*

ta gimnastika – tai labai akivaizdu – žavi. Jeigu jam nepatiktų „geisti to, ką niekina“, jis tolydžio neatsisakinėtų geisti to, ką gerbia: Albanas neatstumtų Dominique; jis pasirinktų „mylėti kaip sau lygią“ ir jam nereikėtų taip niekinti to, ko geidžia: galų gale sunku įžvelgti *a priori*, kuo ispanė šokėja – jauna, graži, aistringa, paprasta – nusipelnė tiek paniekos; nejau todėl, kad neturtinga, žemos kilmės, neišsimokslinusi. Ko gero, Montherlant'o požiūriu tai iš tikrųjų ydos. Bet ypač jis niekina ją kaip moterį apskritai; jis teisus sakydamas, kad ne moters paslaptis sužadina vyrų svajones, o tos svajonės sukuria paslaptį; tačiau ir jis suteikia objektui savo subjektyvų požiūrį: jis niekina moteris ne todėl, kad jos vertos paniekos, – jos atrodo jam šlykščios todėl, kad jis nori jas niekinti. Kuo didesnis nuotolis tarp jo ir jų, tuo didesnes aukštumas jis jaučiasi pasiekęs; būtent tai ir paaiškina, kodėl jis pasirenka savo herojėmis tokias apgailėtinas mylimąsias: didįjį rašytoją Costalsą jis gretina su sekso ir nuobodulio kamuojama sena provincijos skaistuole ir kraštutinių dešiniųjų pažiūrų miesčione, kvaila ir savanaude. Taigi iškili asmenybė matuojama itin kukliais matais, o tokio negrabaus apdairumo rezultatas – herojus mums atrodo visiškai menkas. Bet tai ir nesvarbu, Costalsas įsivaizduoja esąs didis. Menkiausių moters silpnybių pakanka pakurstyti jo puikybę. Viena knygos *Merginos* (*Les Jeunes Filles*) pastraipa ypač reikšminga. Prieš suguldama su Costalsu, Solange ruošiasi nakčiai. „Jai reikia nueiti į tualetą, ir Costalsas prisimena savo turėtą kumelaitę, kuri buvo tokia išdidi, tokia delikati, kad niekad nesišlapindavo ir negadindavo oro tuomet, kai jis sėdėdavo balne.“ Čia išryškėja neapykanta kūnui (į galvą ateina Swiftas: Celia tuštinasi), noras sulyginti moterį su naminiu gyvuliu, nenoras pripažinti ją esant bent kiek savarankišką, kad ir galinčią, kada nori, nusišlapinti; tačiau svarbiausia, jog piktindamasis Costalsas užmiršta, kad ir jis turi šlapimo pūslę ir gaubtinę žarną; lygiai taip pat, pasibjaurėjęs prakaituojančia ir skleidžiančia kvapus moterimi, jis išsižada visų savo organizmo sekrecijų: jis – gryna dvasia, valdoma raumenų ir švininio lytinio organo. „Panieka tauresnė už geismą“, – teigia Montherlant'as esė knygoje *Prie troškimų fontanų* (*Aux Fontaines du Désir*), o Alvaro sako: „Mano duona – pasibjaurėjimas.“[125] Koks alibi toji panieka, kai žmo-

[125] *Le Maître de Santiago.*

gus mėgaujasi savimi. Mąstydamas ir spręsdamas jautiesi iš esmės kitoks nei tasai kitas, kurį smerki, lengvai atsikratai ydų, kuriomis kaltini kitą. Su kokiu svaiguliu Montherlant'as visą savo gyvenimą lieja panieką žmonėms! Jam pakanka parodyti, kokie jie kvaili, kad patikėtų esąs protingas, kokie jie bailūs, kad patikėtų esą drąsus. Prasidėjus nacių okupacijai, kaip pašėlęs ima niekinti savo nugalėtuosius tėvynainius: jis – nei prancūzas, nei nugalėtasis, jis skrajoja padebesiais. Viename sakinyje jis netiesiogiai sutinka, jog apskritai jis, Montherlant'as, kaltinantis kitus, nėra padaręs nieko daugiau už juos, kad užkirstų kelią pralaimėjimui, jis netgi nesutiko tapti karininku; tačiau iškart vėl puola kaltinti su tokiu įtūžiu, jog užmiršta savo atvejį[126]. Jis dedasi apgailestaująs dėl savo pasibjaurėjimo, bet tik tam, kad tatai atrodytų nuoširdžiau ir kad būtų galima labiau pasimėgauti. Iš tikrųjų bjaurėjimasis labai patogus jam, ir Montherlant'as nuolat stengiasi, kad moterį suptų bjaurastis. Jis mėgaujasi gundydamas neturtingas merginas pinigais ar brangenybėmis, o kai šios priima tas klastingas dovanas, – džiūgauja. Jis žaidžia sadistišką žaidimą su Andrée ne todėl, kad jam malonu versti ją kentėti, o todėl, kad malonu matyti, kaip ji niekšėja. Jis ragina Solange nužudyti savo vaiką; ši sutinka, ir Costalso jausmai užsiliepsnoja: apimtas paniekos kupino susižavėjimo, jis užvaldo potencialią žudikę.

Šią nuostatą padeda suprasti jo alegorinis pasakojimas apie vikšrus: kad ir kokia būtų jo slapta intencija, pats savaime pasakojimas labai reikšmingas[127]. Šlapindamasis ant vikšrų, Montherlant'as smaginasi – vienus jų išsaugo, kitus sunaikina: jis juokdamasis pasigaili tų, kurie įnirtingai kovoja dėl gyvybės, ir kilniaširdiškai suteikia jiems galimybę gelbėtis; tas žaidimas jį pakeri. Be tų vikšrų, šlapimo čiurkšlė būtų tik ekskrecija; dabar ji – gyvenimo ir mirties įrankis; priešais šliaužiantį kirminą tuštinantis savo šlapimo pūslę vyras patiria despotišką Dievo vienatvę – ir jam negresia, jog bus atsilyginta tuo pačiu. Taip patinas elgiasi ir su patele: čia jis žiaurus, čia švelnus, čia teisingas, čia aikštingas – nuo savo pjedestalo aukštumų duoda, atima, gausiai užlieja, susigraudina, susierzina; jis atsiduoda tik savo malonumui, jis nepri-

[126] *Le Solstice de Juin*, p. 301.

[127] Ten pat.

klausomas, laisvas, vienintelis. Tačiau reikia, kad tie gyvūnai būtų tik gyvūnai; jie bus pasirinkti tyčia, jų silpnybės bus pagirtos, jie bus taip įnirtingai laikomi gyvūnais, jog galiausiai susitaikys su savo dalia. Taip Luizianos ir Džordžijos baltaodžiai būna patenkinti smulkiomis juodaodžių vagystėmis ir jų melu: jie jaučiasi patvirtinę savo pranašumą, kurį jiems teikia odos spalva; ir jeigu vienas iš tų negrų atkakliai stengiasi būti doras, su juo bus elgiamasi dar blogiau. Taip nuolat žmogus būdavo žeminamas koncentracijos stovyklose: aukštesnioji rasė tokios niekšybės griebėsi kaip įrodymo, kad priklauso antžmogių padermei.

Šis sutapimas nėra atsitiktinis. Pakankamai gerai žinoma, kad Montherlant'as žavėjosi nacių ideologija. Jis žavisi pergalingai švytinčia svastika – Saulės ratu, iškeltu per Saulės šventę. „Saulės rato pergalė nėra tik Saulės, pagonybės pergalė. Ji yra saulės prado, arba visko, kas sukasi, pergalė... Matau, kaip šiandieną triumfuoja pradas, kurio esu persunktas, kurį apdainavau, kurį visa savo esybe jaučiu valdant mano gyvenimą.“[128] Žinoma ir tai, su kokiu deramu didybės jausmu okupacijos metais jis nurodė kaip pavyzdį prancūzams tuos vokiečius, kurie „didingai alsuoja jėga.“[129] Tas pats paniškas lengvumo siekis, kuris vertė vengti sau lygių, verčia jį klauptis prieš nugalėtojus: atsiklaupęs jis įsivaizduoja esąs su jais susitapatinęs; štai jis – nugalėtojas, kaip tik šito jis visuomet ir troško, nesvarbu, ar nugalėtasis būtų jautis, vikšrai, moterys ar pats gyvenimas ir laisvė. Nesuklysime pasakę, kad jis liaupsino „totalitarizmo burtininkus“[130] dar prieš pergalę. Kaip ir jie, jis visuomet buvo nihilistas, visuomet nekentė žmonių. „Žmonės neverti net to, kad jiems būtų vadovaujama (ir nebūtinai žmonija turi padaryti jums ką nors, kad šitaip jos nekęstumėt)“[131]; kaip ir jie, jis manė, jog kai kurioms rasėms, tautoms arba jam pačiam, Montherlant'ui, suteikta absoliuti privilegija, duodanti visas teises valdyti kitą. Jo moralė pateisina ir skatina karą bei persekiojimus. Norint aptarti jo nuostatą moterų atžvilgiu, derėtų patyrinėti šią etiką nuodugniau. Juk galų gale reikėtų žinoti, vardan ko jis pasmerkė moteris.

[128] *Le Solstice de Juin*, p. 308.

[129] Ten pat.

[130] *L'Equinoxe de Septembre.*

[131] *Aux Fontaines du Désir.*

Nacių mitologija turėjo istorinę infrastruktūrą: nihilizmas išreiškė vokiečių neviltį; didvyrio kultas tarnavo pozityviems tikslams, dėl kurių žuvo milijonai kareivių. Montherlant'o nuostata neturi jokio pozityvaus atitikmens ir išreiškia tik jo paties egzistencinį pasirinkimą. Iš tikrųjų šis herojus pasirinko baimę. Kiekviena sąmoninga būtybė siekia būti nepriklausoma, tačiau ji gali save įtvirtinti tik rizikuodama savimi; jokia viršenybė niekad nebūna duota, nes viską tik subjektyviai matantis žmogus yra niekas; gali atsirasti tik žmonių poelgių ir darbų priklausomybė; nuopelną reikia tolydžio išsikovoti ir pats Montherlant'as tai puikiai žino. „Turi teisę tik į tai, kuo esi pasirengęs rizikuoti." Tačiau jis niekada nebuvo pasirengęs rizikuoti savimi tarp sau lygių. Ir kaip tik dėl to, kad nedrįsta drąsiai stoti prieš žmoniją, jis jos išsižada. „Žmonės – tai siutinanti kliūtis", – sako karalius iš pjesės *Mirusi karalienė* (*La Reine morte*). Mat jie demaskuoja tą meilikaujamą „fejeriją", kurią šis pasipūtėlis susikuria aplink save. Tad juos reikia paneigti. Pažymėtina, kad *nė viename* Montherlant'o kūrinyje nėra dviejų vyrų konflikto, koegzistencija – tai didžioji gyvenimo drama, bet Montherlant'as jos vengia. Jo herojus visuomet stoja vienas prieš gyvulius, vaikus, moteris, peizažus; jis – savo paties geismų (kaip ir karalienė iš pjesės *Pasifaja* (*Pasiphaé*) arba savo paties reikalavimų (kaip pjesės *Santjago šeimininkas* (*Le Maître de Santiago*) herojus) auka, nes šalia jo niekad nėra *jokio žmogaus*. Netgi Albanas autobiografinėje apysakoje *Sapnas* (*Le Songe*) neturi draugo: gyvą Prinet'ą jis niekina ir susijaudina tiktai prie jo lavono. Ir kūryboje, ir gyvenime Montherlant'as taikosi tik su *viena* sąmoninga būtybe.

Iš tokio jo pasaulio išnyksta ir visi jausmai; jame negali būti subjektų ryšių, nes subjektas tėra vienas. Meilė – tai pokštas, tačiau ji verta paniekos ne todėl, kad ją pranoksta draugystė, nes ir „draugystei trūksta vidaus organų."[132] O bet koks žmonių solidarumas yra išdidžiai atmetamas. Herojus nebuvo pagimdytas, jo neriboja erdvė ir laikas: „Nematau jokios svarios priežasties labiau domėtis tais išoriniais dalykais, kurių amžininkas esu, ir tais, kurie vyko ankstesnėje ar vėlesnėje praeityje"[133]. Kad ir kas atsitiktų kitam žmogui, jam visiškai nesvarbu: „Tiesą sakant, įvykiai man niekada nebuvo svarbūs. Aš mėgau tik ma-

[132] *Aux Fontaines du Désir*.

[133] *La Possession de soi-même*, p. 13.

ne persmelkusius jų atspindžius... Tebūnie jie tai, kuo nori būti..."[134] Veikla neįmanoma: „Patirti aistrą, energijos, narsos antplūdį ir negalią juos atiduoti kam nors dėl to, kad netiki niekuo, kas žmogiška!"[135] Tatai tolygu sakyti, kad bet kokia *transcendencija* yra uždrausta. Montherlant'as tai pripažįsta. Meilė ir draugystė – tuščios kalbos, panieka trukdo veikti; jis netiki menu dėl meno, jis netiki Dievu. Belieka tik pasitenkinimo imanentiškumas: „Aš tesiekiu vieno – geriau už kitus pasinaudoti savo juslėmis", – rašė jis 1925 metais[136]. Ir dar: „Ko gi aš noriu apskritai?" Ramybės ir poezijos aplinkoje turėti žmones, kurie man patinka."[137] O 1941 metais: „Bet ką aš, kaltindamas kitus, padariau per tuos dvidešimt metų? Jie buvo tarsi sapnas, kupinas mano pasitenkinimo. Aš gyvenau plačiai, svaigindamasis tuo, kas man patinka: koks kūniškas susiliejimas su gyvenimu!"[138] Tebūnie taip. Bet argi ne todėl imanentiškume skendinti moteris ir buvo taip niekinama? Kokius aukštesnius tikslus, kokius didžius ketinimus Montherlant'as iškelia kaip kontrastą savininkiškai motinos, meilužės meilei? Juk ir jis siekia „turėti", o dėl „kūniško susiliejimo su gyvenimu" daugybė moterų galėtų jį pralenkti. Tiesa, jis mėgaujasi tik neįprastais malonumais: tais, kuriuos galima pajusti bendraujant su gyvuliais, nesubrendusiais berniukais ir mergaitėmis; jis piktinasi, kad aistringa meilužė nesvajoja paguldyti jo lovon savo dvylikametės dukters; tai niekšiškumas, kuriame saulės prado ne itin daug. Nejaugi jis nežino, kad moterų geidulingumas ne mažiau audringas nei vyrų? Jeigu lyčių hierarchija būtų nustatoma pagal šį kriterijų, moterys, galimas daiktas, pranoktų vyrus. Išties šioje srityje Montherlant'o nenuoseklumas pasibaisėtinas. „Kaitos" vardan jis skelbia, jog vien todėl, kad niekas neturi vertės, viskas yra vienodai vertinga; jam viskas priimtina, jis nori viską apglėbti, ir jam patinka, kad jo drąsios pažiūros gąsdina motinas; ir vis dėlto būtent jis okupacijos metais reikalavo „inkvizicijos"[139], kuri cenzūruotų

[134] *Le Solstice de Juin*, p. 316.

[135] *Aux Fontaines du Désir.*

[136] Ten pat.

[137] Ten pat.

[138] *Le Solstice de Juin*, p. 301.

[139] „Mes reikalaujame įsteigti instituciją, kuri turėtų galios sustabdyti visa, ką mano pakenksiant prancūzų žmogiškai kokybei, tai yra savotiškos inkvizicijos prancūzų žmogiškos kokybės labui" (*Le Solstice de Juin*, p. 270).

filmus ir laikraščius; amerikiečių merginų šlaunys jam kelia pasibjaurėjimą, žvilgantis jaučio lytinis organas – didžiausio džiugesio šaltinis: kiekvienam pagal skonį; kiekvienas atkuria „fejeriją“ pagal save; tik dėl kokių vertybių šis didis orgijų mėgėjas pasibjaurėdamas spjaudo į kitas orgijas? Todėl, kad jos – ne jo? Bet nejau būti normaliam tereiškia būti Montherlant'u?

Be abejonės, jis atsakytų, jog mėgautis – dar ne viskas, tai reikia daryti stilingai. Reikia, kad malonumas būtų išvirkščioji kokio nors išsižadėjimo pusė, kad gašlūnas jaustųsi didvyriu ar šventuoliu. Bet juk dauguma moterų puikiai moka suderinti malonumus su savo pačių susikurtu kilniu įvaizdžiu. Kodėl turėtume manyti, kad narciziškos Montherlant'o svajonės vertingesnės už jų svajones?

Juk iš tikrųjų tai yra svajonės. Žodžiai, kuriais Montherlant'as žongliruoja, – didybė, šventumas, heroizmas – tėra barškučiai, nes jis neigia objektyvų jų turinį. Montherlant'as pabūgo surizikuoti savo pranašumu tarp vyrų; norėdamas apsisvaiginti tuo džiugesį keliančiu vynu, jis pasikėlė į padanges: jis – vienintelis, ir, be abejonės, pats aukščiausias. Jis užsidaro miražų kambaryje: veidrodžiai atkartoja jo atvaizdą iki begalybės, ir jam atrodo, kad jo vieno pakanka užpildyti žemę; tačiau jis tėra pats save įkalinęs atsiskyrėlis. Jis mano esąs laisvas, tačiau išsižada savo laisvės dėl savojo *ego*; jis modeliuoja Montherlant'o povyzą mėgdžiodamas Epinalio paveikslėlius. Albanas, atstūmęs Dominique dėl to, kad pažvelgęs į veidrodį pasijuto matąs kvailio atvaizdą, kaip tik ir yra šitos vergystės pavyzdys: iš tikro esi kvailas tik kitų akyse. Išdidusis Albanas patiki savo širdį kolektyvinei sąmonei, kurią niekina. Montherlant'o laisvė – tik nuostata, o ne tikrovė. Neturėdamas tikslo, jis negali veikti, todėl tenkinasi gestais: jis – mimas. Moterys jam – patogūs partneriai, jos replikuoja jam, jis imasi pagrindinio vaidmens, užsideda laurų vainiką ir apsigaubia purpuru, bet viskas vyksta privačioje scenoje: išstumtas į aikštę, į dienos šviesą, po tikru dangum, aktorius nieko neįžiūri, nepastovi ant kojų, klumpa, griūna. Protui nušvitus, Costalsas sušunka: „Išties kokia juokinga ta „pergalė“ prieš moteris!“[140]. Taip. Vertybės, žygdarbiai, kuriuos mums siūlo Montherlant'as, tėra liūdni juokai. Jį svaiginantys kilnūs poelgiai taip pat tėra gestai,

[140] *Les Jeunes Filles.*

jie niekada netampa tikrais veiksmais: jis susijaudina dėl Peregrino savižudybės, dėl Pasifajos narsos, dėl elegancijos japono, kuris priglaudė po savo skėčiu priešininką prieš nukaudamas jį dvikovoje. Tačiau jis pareiškia, kad „priešininko asmenybė ir idėjos, kurioms jis tariamai atstovauja, ne itin svarbios“[141]. 1941 metais šis pareiškimas skamba neįprastai. Visi karai gražūs, priduria jis, nesvarbu, ko jais siekiama: jėga visuomet žavi, kad ir kam tarnautų. „Kova be tikėjimo – tai formulė, kurią pripažįstame neišvengiamai, jei norime išsaugoti vienintelę priimtiną žmogui idėją: jis yra ir didvyris, ir išminčius“[142]. Įdomu tai, kad kilniai abejingas visiems argumentams Montherlant'as linko ne į rezistenciją, o į nacionalinę Revoliuciją, būdamas visiškai laisvas pasirinko nuolankumą, o herojiškos išminties paslapties ieškojo ne tarp maki, o tarp nugalėtojų. Tai irgi ne atsitiktinumas. Tokių pjesių kaip *Mirusi karalienė* (*La Reine morte*) ir *Santjago šeimininkas* (*Maître de Santiago*) pseudotaurumas – mistifikacija. Šiose labai pretenzingose dramose matome du valdingus patinus, aukojančius savo tuščiai puikybei moteris, kaltas tik tuo, kad jos – žmonės; jos nori meilės ir žemiškos laimės; jos nubaudžiamos: vienai jų atimama gyvybė, kitai – siela. Dar sykį paklauskime: vardan ko? Autorius išdidžiai atsako: dėl nieko. Jis nepanoro, kad karalius turėtų svarių motyvų Inèsei nužudyti; tuomet žmogžudystė būtų buvusi tik banalus politinis nusikaltimas. „Kodėl aš ją žudau? Tikriausiai yra priežastis, bet aš jos nesuvokiu“, – sako jis. Priežastis: reikia, kad saulės pradas nurungtų žemišką banalybę; tačiau šis pradas, kaip jau matėme, visiškai betikslis: jam reikia tik destrukcijos, ir nieko daugiau. O kalbėdamas apie Alvaro, Montherlant'as vienoje įžangoje mini, kad jis domisi kai kuriais to meto žmonėmis, jų „veriamu tikėjimu, jų panieka išorinei tikrovei, jų polinkiu griauti, jų įnirtingu nebūties siekiu“. Kaip tik tam įniršiui Santjago šeimininkas ir paaukoja savo dukterį. Ji bus pavadinta gražiu ir spindinčiu mistikės vardu. Argi ne lėkšta dėl mistikos atsisakyti meilės? Iš tikrųjų aukos ir išsižadėjimai įgyja prasmę tik siekiant žmogiško tikslo; o tikslai, pranokstantys individualią meilę, asmeninę laimę, gali atsirasti tik pasaulyje, pripažįstančiame ir meilės, ir laimės kainą; „midinečių moralė“

[141] *Le Solstice de Juin*, p. 211.

[142] Ten pat, p. 211.

autentiškesnė už tuštumos fejerijas, nes jos šaknys glūdi gyvenime ir tikrovėje, iš kurios ir gali kilti plačiausi siekiai. Nesunku įsivaizduoti Inėsą de Castro atsidūrus Buchenvalde, o karalių skubantį į Vokietijos ambasadą valstybiniu reikalu. Nemaža midinečių okupacijos metais pelnė pagarbą, kurios nejaučiame Montherlant'ui. Tušti žodžiai, kuriais jis springsta, pavojingi pačiu savo tuštumu: jo antžmogiška mistika sankcionuoja bet kokį laikiną niokojimą. Mūsų aptariamose dramose ši mistika reiškiasi dvejopomis žudynėmis, vienos jų – fizinės, kitos – moralinės; Alvaro – nuožmiam, vienišam, niekieno nesuprastam – nedaug tereikia, kad taptų didžiuoju inkvizitorium, o karaliui – nesuprastam, atmestam, – kad taptų Himmleriu. Žudomos moterys, žudomi žydai, žudomi sumoteriškėję vyrai ir sužydėję krikščionys, žudoma visa, ką naudinga ar malonu žudyti dėl kilnių idėjų. Negatyvi mistika gali reikštis tik neigimais. Tikrasis pranašumas – tai pozityvus ėjimas į ateitį, į žmonių ateitį. Pseudoherojus, norėdamas save įtikinti, kad iš toli atėjo, kad aukštai pakilo, visuomet dairosi atgal, žiūri sau po kojom; jis niekina, kaltina, engia, persekioja, kankina, žudo. Būtent savo artimui padarytu blogiu jis matuoja savo pranašumą. Į tokias tad viršūnes smeigia pirštu puikybės kupinas Montherlant'as, nutraukdamas savo „kūnišką susiliejimą su gyvenimu".

„Kaip asilas, sukantis arabų vandens ratą, aš, aklys, vis suku, suku ratus, ir vis sugrįžtu į senas savo vėžes. Tik nuo mano sukimosi gaivus vanduo neištrykšta į žemės paviršių." Maža ką bepridursi prie šio Montherlant'o prisipažinimo, parašyto 1927 metais. Gaivus vanduo niekada taip ir neištryško. Gal Montherlant'ui vertėjo sukurti Peregrino laužą: tai būtų buvęs logiškiausias sprendimas. Bet jis bemeilijo užsisklęsti savo paties kulte. Užuot atsidavęs šiam pasauliui, kuriam nesugebėjo nieko duoti, jis pasitenkino žavėdamasis savo atvaizdu ir priderino savo gyvenimą prie to vien tik jam tematomo miražo. „Valdovai visada gerai jaučiasi net pralaimėję", – rašo jis[143], ir, džiaugdamasis pralaimėjimu, įsivaizduoja esąs karalius. Iš Nietzsche's jis sužinojo, kad „moteris yra didvyrio pramoga" ir manė, jog pakanka papramogauti su moterimis ir būsi pašventintas kaip didvyris. Ir visa kita pasiekiama tokiu pat būdu. „Kokie juokai iš tikro!", kaip yra pasakęs Costalsas.

[143] Le Solstice de Juin, p. 312.

II

D. H. Lawrence'as, arba Fališkoji puikybė

Lawrence'as – Montherlant'o priešingybė. Jam svarbu ne apibrėžti ypatingus moters ir vyro ryšius, o sugrąžinti juodu į Gyvenimo tiesą. Ši tiesa – ne reprezentacija, ir ne valia: tai kūniškumas, kuriame glūdi žmogaus šaknys. Lawrence'as aistringai neigia antitezę lytinis organas–smegenys; jis turi kosminio optimizmo, visiškai priešingo Schopenhauerio pesimizmui; noras gyventi, išreiškiamas per falą, yra džiaugsmas, o kad mintis ir veiksmas netaptų tuščia koncepcija, steriliu mechanizmu, jų ištakos turi glūdėti būtent jame. Grynojo seksualinio ciklo nepakanka, nes jis sugrįžta į imanentiškumą: tai – mirties sinonimas; tačiau ši subjaurota tikrovė – seksas ir mirtis – kur kas vertesnė nei kūniškojo humuso stokojanti egzistencija. Vyrui nepakanka tik retkarčiais kaip Antėjui atnaujinti ryšį su žeme; visas jo gyvenimas privalo būti jo vyriškumo išraiška, tiesiogiai teigianti moterį ir jos reikalaujanti, o ši nėra nei pramoga, nei auka, ji – ne objektas subjekto akivaizdoje, o polius, būtinas priešingo ženklo poliaus egzistencijai. Vyrai, nesupratę šitos tiesos, pavyzdžiui, Napoleonas, nerealizavo savo, kaip vyro, lemties: tokie vyrai – nevykėliai. Individas gali išsigelbėti ne teigdamas savo išskirtinumą, o kuo intensyviau įgyvendindamas savo bendrumą: nei patinui, nei patelei nevalia siekti, kad erotiniuose santykiuose triumfuotų asmens puikybė ar džiūgautų jo „aš"; naudojimasis savo lytiniu organu kaip valios įrankiu – nepataisoma klaida, reikia sulaužyti visus *ego* barjerus, peržengti net sąmonės ribas, išsižadėti bet kokio asmeninio suverenumo. Nieko nėra gražiau už statulėlę, kur pavaizduota gimdanti moteris: „Siaubingai bukas, smailas veidas dėl patiriamo pojūčio tapęs *toks abstraktus, jog nieko nebeišreiškia*"[144]. Šita ekstazė nėra nei aukojimasis, nei išsižadėjimas; negali būti nė kalbos, kad kuri nors iš lyčių leistųsi sunaikinama kitos; nei vyras, nei moteris neturi atrodyti kaip atskilusi poros dalis; lytis – ne žaizda; abu poros nariai – pilnavertės būtybės, priešingi poros poliai; kai vienas yra tikras dėl savo vyriškumo, kitas – dėl moteriškumo, „tarp priešingų lyčių

[144] *Women in Love.*

susidaro tobula srovės grandinė"[145]; lytinis aktas – nuostabi galimybė reikštis vienam per kitą, be kurio nors iš partnerių aneksijos, be kapituliavimo. Kai Ursule ir Bikrinas galiausiai surado kits kitą, „jie *suteikė vienas kitam* tą dangišką pusiausvyrą, kuri viena tegali vadintis laisve... Ji buvo jam tuo, kuo jisai buvo jai – *kitos tikrovės* prašmatnumas, siekiąs neatmenamus laikus, mistiškas ir apčiuopiamas."[146]

Susilieję vienas su kitu dosniame aistros protrūkyje, meilužiai drauge susilieja su Kitu, su Visetu. Tai patiria Paulis ir Clara savo meilės akimirką: ji jam – „galingas, keistas, nuožmus gyvenimas, susipynęs su jo gyvenimu. Tai buvo taip stulbinamai didu, kad jiems beliko tik tylėti. Jie susitiko ir tąsyk susipynė žolynai, ėmė suktis žvaigždžių verpetai". Ledi Chatterley ir Mellorsas patiria tokį pat kosminį džiaugsmą: susiliedami vienas su kitu, jie susilieja su medžiais, su šviesa, su lietumi. Lawrence'as plačiai išrutuliojo šią doktriną straipsnyje *Ledi Chatterley apginti* (*The Defence of Lady Chatterley*): „Santuoka, nesutvirtinta falu, nesusijusi su saule ir žeme, su mėnuliu, žvaigždėmis ir planetomis, nepulsuojanti tuo pačiu ritmu kaip dienos ir mėnesiai, kaip metų laikai ir metai, kaip penkmečiai ir amžiai, – tėra iliuzija. Santuoka yra niekas, jei ji nepagrįsta kraujo atitikimu, nes kraujas yra sielos substancija". „Vyro ir moters kraujas" – dvi plačios, skirtingos, niekada nesusijungiančios upės." Štai kodėl tos dvi plačios upės apjuosia savo vingiais gyvenimo visumą. „Falas yra kraujo kiekis, užpildantis moters kraujo slėnį. Galinga ir plati vyro kraujo upė pačiose savo gelmėse apjuosia plačią moters kraujo upę... tačiau nė viena iš jų nepralaužia savo užtvankų. Tai tobuliausia iš komunijų... tai viena iš didžiausių paslapčių." Ši komunija – stebuklingas gyvenimo praturtinimas, tačiau ji reikalauja atsisakyti „asmenybės" pretenzijų. Kai asmenybės siekia nusigauti iki savo gelmių neišsižadėdamos savęs, kaip dažnai atsitinka šiuolaikinėje civilizacijoje, jų mėginimas būna pasmerktas nesėkmei. Tai – „asmeninis, tuščias, šaltas, nervingas, poetiškas" seksualumas, suskaidantis vitalinę tiek vieno, tiek kito partnerio srovę. Meilužiai laiko vienas kitą įrankiu, ir tai sukelia neapykantą vienas kitam: tokie ledi Chatterley ir Michaelis; jie taip ir lieka užsidarę savo subjektyvume; jie

[145] Women in Love.

[146] Ten pat.

patiria svaigulį, panašų į tą, kurį sukelia alkoholis arba opijus, tačiau jis – be objekto: jie neatveria vienas kitam tikrovės, jie nieko nepasiekia. Lawrence'as būtų paskelbęs Costalsui nuosprendį be teisės paduoti kasacinį skundą. Jis nutapė Gerardą[147], vieną iš tų išdidžių ir egoistiškų patinų, ir būtent Gerardas didžia dalimi atsakingas už tą pragarą, į kurį jis skuba su Gudrun. Pasikliaujantis protu, valingas, jis mėgaujasi tuščiai teigdamas savąjį „aš", surambėja gyvenimo akivaizdoje: siekdamas pasitenkinimo, jis tramdo karštakrauję kumelaitę, prisišliejęs prie barjero, už kurio griaudėdamas lekia traukinys, sukruvina jos maištingus šonkaulius ir svaigsta matydamas savo galią. Šitas prieš moterį nukreiptas vyro noras viešpatauti subjauroja ją; netrukus ji paverčiama verge, nes stokoja stiprybės. Gerardas palinksta prie Minette: „Lėkštas jos žvilgsnis, lyg išprievartautos vergės, kurios vienintelė egzistavimo prasmė – būti nuolat prievartaujama, suvirpino Gerardo nervus... Vienintelė valia buvo jo valia, o ji tebuvo pasyvi jo valios substancija". Apgailėtina valdžia; jei moteris tėra pasyvi substancija, tai vyro viešpatavimas nieko vertas. Jis įsivaizduoja imąs, turtėjąs, bet tai tik iliuzija. Gerardas suspaudžia Gudrun glėbyje: „Ji buvo vešli ir žavi jo paties substancija... Ji ištirpo jame, ir jis jautėsi tobulėjąs". Bet su ja išsiskyręs, jis tuoj pat ir vėl pasijunta vienišas ir išsekęs, o rytojaus dieną neateina į pasimatymą. Jei moteris stipri, vyro siekiai sukelia jai analogiškus siekius; pakerėta ir maištaujanti, ji pakaitomis tampa tai mazochiste, tai sadiste. Gudrun sukrėsta, matydama Gerardą, spaudžiantį sėdmenimis paklaikusią kumelę; tačiau ji susijaudina ir tuomet, kai Gerardo žindyvė pasakoja, kaip kitados „ji žnaibė jo užpakaliuką". Vyro arogancija provokuoja moterį priešintis. Ursule nugali ir išgelbsti Bikrino, ledi Chatterley eigulio, seksualinį tyrumą, o Gerardas įtraukia Gudrun į kovą be išeities. Vieną naktį, jausdamasis nelaimingas, prislėgtas gedulo, jis užsimiršta jos glėbyje. „Ji buvo didžiosios gyvenimo maudynės, jis dievino ją. Ji buvo motina ir visa ko esmė. Stebuklingas ir švelnus jos krūtų kvapas užliejo išdžiūvusias, pasiligojusias jo smegenis tarytum gydomoji limfa, tarytum rami paties gyvenimo banga, tokia tobula, sakytum jis ir vėl plūduriavo motinos įsčiose." Tą naktį jį aplanko nuojauta, kas iš tikro galėtų būti susiliejimas su moterimi, bet

[147] Women in Love.

9. 900

per vėlai: jo laimė – netikra, nes Gudrun iš tikrųjų jos nepatiria; ji leidžia Gerardui miegoti ant savo peties, tačiau pati būdrauja – nekantri, atsiskyrusi nuo jo. Tai bausmė individui, tapusiam savo paties auka: jis negali pats vienas išsigauti iš savo vienatvės; iškėlęs savojo „aš" barjerus, jis iškėlė sykiu ir *Kito* barjerus: jie niekada nesusijungs. Galiausiai Gerardas miršta, pribaigtas Gudrun ir savęs paties.

Taigi nė viena iš dviejų lyčių iš pradžių neatrodo privilegijuota. Nė viena nėra subjektas. Moteris vyrui – nei auka, nei vien pretekstas. Pasak Malraux[148], Lawrence'ui nepakanka, kaip indui, kad moteris suteiktų jam progą susiliesti su begalybe, kaip, tarkime, peizažas: tai būtų tik kitas būdas paversti ją objektu. Ji tokia pat reali kaip ir vyras, tad reikia pasiekti realų bendrumą. Štai kodėl Lawrence'o pripažinti herojai reikalauja iš savo meilužių kur kas daugiau nei dovanoti kūną. Paulius nesutinka, kad Myriam atsiduotų jam švelniai pasiaukodama; Bikrinas nenori, kad Ursule pasitenkintų vien ieškodama jo glėbyje malonumo; šalta ar aistringa ir užsisklendusi savyje moteris pasmerkia vyrą vienatvei: jis privalo ją atstumti. Reikia, kad abu atsiduotų vienas kitam kūnu ir siela. Jeigu tas dovanojimo aktas įvyksta, jie amžiams lieka vienas kitam ištikimi. Lawrence'as – monogaminės santuokos šalininkas. Įvairovės ieškoma tik tuomet, kai domimasi žmonių savitumu, o falinė santuoka pagrįsta bendrumu. Kai vyriškumo-moteriškumo grandinė tvirta, bet koks permainų noras tampa neįsivaizduojamas: tai tobula, uždara, nekintama grandinė.

Abipusė dovana, abipusė ištikimybė: nejau tai iš tikrųjų abipusio dėkingumo viešpatija? Anaiptol. Lawrence'as aistringai tiki vyriškosios lyties atstovų pranašumu. Jau pats pavadinimas „falinė santuoka" ir lygiavertiškumas, kurį jis nustato tarp sąvokų „seksualus" ir „fališkas", tai įrodo. Iš dviejų taip paslaptingai susijungiančių kraujo srovių fališkoji yra privilegijuotoji. „Falas – tai tų dviejų plačių upių jungtis: jis sulieja dvi skirtingas sroves į vieną srautą." Taigi vyras yra ne tik vienas iš poros narių, bet ir įkūnija jų ryšį; jis lemia jų transcendenciją: „Tiltas, nutiestas į ateitį – tai falas". Deivės Motinos kultą Lawrence'as ketina pakeisti falo kultu; norėdamas paskelbti seksualinę kosmoso prigimtį, jis kalba ne apie moters įsčias, o apie vyro vyriškumą. Jis

[148] Prancūziško „Ledi Chatterley meilužio" vertimo įžanga.

beveik niekad nemini vyro, kurį sutrikdė moteris, bet šimtus kartų mini moterį, paslapčia sukrėstą gyvo, subtilaus, vylingo patino kvietimo; jo herojės gražios ir sveikos, bet ne svaigios, o herojai – nerimą keliantys faunai. Tik patinai įkūnija Gyvenimo nerimą ir galingą paslaptį; moterys pasiduoda jų kerams: vieną sujaudino lapinas, kita įsimylėjusi eržiliuką, Gudrun karštligiškai meta iššūkį buliukų bandai, ją pribloškia maištingo triušio energingumas. Prie šio kosminio patino pranašumo šliejasi socialinis pranašumas. Be abejonės, todėl, kad fališkoji srovė veržli, agresyvi, kad ji išsilieja į ateitį, – Lawrence'as apie tai kalba labai neaiškiai, – vyrui ir priklauso „nešti iškėlus gyvenimo vėliavą“[149]; jis veržliai siekia tikslų, jis įkūnija transcendenciją; moteris apimta jausmų, ji susitelkusi į savo vidų; ji paaukota imanentiškumui. Seksualiniame gyvenime vyras ne tik vaidina aktyvų vaidmenį, bet šis gyvenimas ir pranokstamas per jį; vyro pasaulis – seksas, bet jis iš jo išsivaduoja, o moteris lieka jame uždaryta. Mąstymo ir veiklos šaknys glūdi fale; neturėdama falo, moteris neturi teisės nei į viena, nei į kita: ji gali atlikti vyro vaidmenį, ir netgi puikiai, tačiau tai bus nenatūralus žaidimas. „Moteris poliarizuota žemyn, žemės centro link. Esminis jos poliarumas – žemyn nukreiptas srautas, mėnulio trauka. Vyras, priešingai, poliarizuotas aukštyn, saulės ir dieninės veiklos link.“[150] Moters „didžiausias sąmoningumas glūdi jos pilve ir strėnose... Jei ji pasigręžia aukštyn, ateina momentas, kai viskas sugriūna.“[151] Aktyvusis, pozityvusis pradas privalo būti vyras; moteris – pozityvusis pradas jausmų srityje. Taip Lawrence'as sugrįžta prie tradicinės buržuazinės Bonaldo, Auguste'o Comte'o, Clément'o Vautelio koncepcijos. Moteris turi pajungti savo egzistenciją vyro egzistencijai. „Ji turi tikėti jumis, tuo dideliu tikslu, kurio jūs siekiate.“[152] Tuomet vyras atsilygins jai begaliniu švelnumu ir dėkingumu. „Ak! Kaip malonu grįžti namo, pas žmoną, kai ji tavim *tiki* ir pritaria tavo siekiamam tikslui, kuris ją pranoksta... Pajunti nenusakomą dėkingumą tave mylinčiai moteriai...“[153]. Lawrence'as priduria, jog, norėdamas pelnyti šį pasiaukojimą, vyras turi būti

[149] *Fantasia of the Unconscious.*

[150] Ten pat.

[151] Ten pat.

[152] Ten pat.

[153] Ten pat.

9*

užvaldytas didžio tikslo; jeigu jo siekis tėra apgaulė, pora nugrimzta į apgailėtiną mistifikaciją; jau geriau vėl apsiriboti moterišku ciklu: meile ir mirtim, kaip Ana Karenina ir Vronskis, Carmen ir donas Chose, nei meluoti sau, kaip Pjeras ir Nataša. Tačiau su tokia išlyga Lawrence'as Proudhono, Rousseau pavyzdžiu liauspina monogaminę santuoką, kurioje moteris savo egzistencijos pateisinimą randa vyre. Moteriai, geidžiančiai pasikeisti su vyru vaidmenimis, Lawrence'as skiria tokius pat neapykantos kupinus žodžius, kaip Montherlant'as. Tegu ji liaujasi vaidinusi Magna Mater, tegu nebando įsivaizduoti, jog joje glūdi gyvenimo tiesa; ji pasiglemžėlė, rajūnė, luošinanti vyrą, priverčianti jį sugrįžti į imanentiškumą ir atitraukianti jį nuo jo tikslų. Lawrence'as toli gražu neprakeikia motinystės: priešingai, jis džiaugiasi esąs kūnas, jis patenkintas savo gimimu, rūpinasi savo motina; motinos jo kūryboje – didingi tikrojo moteriškumo pavyzdžiai; jos – visiškai išsižadančios savęs, be galo dosnios, visą savo šilumą jos aukoja vaikui, jos sutinka, kad jis taptų vyru ir tuo didžiuojasi. Tik reikia saugotis meilužės egoistės, norinčios sugrąžinti vyrą į jo vaikystę; ji sutramdo vyro polėkį. „Mėnulis, moterų planeta, traukia mus atgal."[154] Ji be paliovos kalba apie meilę, tačiau mylėti jai reiškia imti, užpildyti tuštumą, kurią ji jaučia savyje; ši meilė panaši į neapykantą; taip Hermione, kenčianti nuo baisaus luošumo, nes niekad nemokėjo atsiduoti, norėtų pasigrobti Bikriną, bet jai tai nepavyksta. Jinai mėgina jį užmušti, ir geidulinga ekstazė, kurią patiria jam smogdama, identiška egoistiškam pasitenkinimo spazmui[155]. Lawrence'as nekenčia šiuolaikinių moterų, būtybių iš celiuliozės ir gumos, reikalaujančių sąmoningumo. Vos tik susivokusi seksualiai, moteris štai jau „žingsniuoja per gyvenimą vadovaudamasi vien protu ir mechaniškai paklusdama valios įsakymams"[156]. Lawrence'as draudžia jai turėti nepriklausomą jauseną; ji sukurta atsiduoti, o ne imti. Mellorso lūpomis Lawrence'as išrėkia savo pasibaisėjimą lesbietėmis. Tačiau jis smerkia ir moterį, kuri žiūri į vyrą atsainiai arba agresyviai; Paulius jaučiasi įžeistas ir susierzina, kai Myriam glosto jo strė-

[154] *Fantasia of the Unconscious.*

[155] *Women in Love.*

[156] *Fantasia of the Unconscious.*

nas, sakydama: „Tu – gražus“. Gudrun, kaip ir Myriam, daro klaidą žavėdamasi savo meilužio grožiu: ši kontempliacija juos išskiria kaip ir ironija šaltų intelektualių, kurioms penis atrodo niekingas, o vyriška gimnastika juokinga; ne mažiau smerktinas ir įnirtingas malonumų ieškojimas: esama labai intensyvaus, vienatviško pasitenkinimo, kuris irgi išskiria vyrą ir moterį, ir moteriai nevalia jo siekti. Lawrence'as nupiešė nemaža tokių nepriklausomų, valdingų, nepajutusių savo moteriško pašaukimo moterų portretų. Ursule ir Gudrun – iš tos padermės. Iš pradžių Ursule – pasiglemžėlė. „Vyras turėtų atsiduoti jai iki pat kaulų smegenų...“[157] Vėliau ji išmoks įveikti savo geidulius, o Gudrun – užsispyrėlė, pasikliaujanti protu, menininkė, ji baisiai pavydi vyrams nepriklausomybės ir galimybių veikti; ji atkakliai nori išsaugoti savo individualybę, nori gyventi sau; ironiška, valdinga, ji suvisam liks uždaryta savo subjektyvume. Reikšmingiausia, nes mažiausiai rafinuota, Myriam figūra. Gerardas iš dalies atsakingas už Gudrun nesėkmę, o Myriam Pauliaus akivaizdoje pati viena neša savo nelaimės naštą. Ji irgi norėtų būti vyras, ji nekenčia vyrų; ji nesutinka būti moteris apskritai, ji nori „išsiskirti“; taigi didžioji gyvenimo srovė jos neperlieja, ji gali būti panaši į burtininkę ar šventikę, bet ne į bakchantę; jos sielą jaudina tik tokie dalykai, kuriems ji suteikia religinę vertę: jau vien šita aistra atskiria ją nuo gyvenimo; ji poetiška, mistiška, nepritampanti prie gyvenimo. „Perdėtos jos pastangos nueidavo niekais... negrabi ji nebuvo, tačiau deramo judesio neatlikdavo niekad.“ Ji ieško vidinių džiaugsmų, o tikrovė ją baugina; seksualumas ją gąsdina; kai guli su Pauliumi, siaubo apimta jos širdis abejinga; ji visuomet – sąmonė, niekada – gyvenimas; ji – ne bendražygė, nes nesutinka susilieti su savo meilužiu, ji nori įtraukti jį savin. Jį tas noras erzina, jis tūžta matydamas, kaip ji glamonėja gėles – sakytum norėtų išplėšti joms širdį. Jis užgaulioja ją: „Jūs – meilės elgeta, jums reikia ne mylėti, o būti mylimai. Jūs norit *prisipildyti meilės*, nes jums kažko trūksta, tik nežinau ko“. Seksualumas duotas ne tuštumai užpildyti, jis turi būti susiformavusios būtybės išraiška. Moterys vadina meile savo godumą vyriškąjai jėgai, kurią jos norėtų pasigrobti. Pauliaus motina blaiviai mąsto apie Myriam: „Ji nori jo viso, ji nori išplėšti jį iš jo paties ir suryti“.

[157] *Women in Love.*

Mergina džiaugiasi, kai jos draugas suserga, nes galės jį slaugyti: ji įsivaizduoja jam tarnausianti, tačiau tai tik būdas įpiršti jam savo valią. Būdama atsiskyrusi nuo Pauliaus, ji kursto jo „aistrą, panašią į opijaus sukeltą karštinę", tačiau nesugeba suteikti džiaugsmo ir ramybės; mylinčios sielos gelmėse tūnojo „neapykanta Pauliui, nes jis mylėjo ją ir ją pranoko". Ir Paulius nutolsta nuo jos. Jis ieško pusiausvyros šalia Claros; graži, gyvybinga, gyvuliška, ši atsiduoda be išlygų, ir meilužiai patiria juodu pranokstančios ekstazės momentus, tačiau Clara šito atradimo nesuvokia. Ji jaučiasi skolinga už tą džiaugsmą Pauliui ir jo ypatingumui, ir jai kyla noras jį pasisavinti: jai nepavyksta jo išsaugoti, nes nori, kad jis visas priklausytų jai. Vos tik individualizavusis, meilė virsta godžiu egoizmu, ir erotikos stebuklas nublanksta.

Moteris privalo išsižadėti asmeninės meilės: nei Mellorsas, nei donas Cipriano nesutinka kalbėti savo mylimosioms meilės žodžių. Terese, pavyzdinga žmona, pasipiktina, kai Kate paklausia, ar ji myli doną Ramoną[158]. „Jis – mano gyvenimas", – atsako ši; dovana, kurią ji jam padovanojo, – visai kas kita nei meilė. Moteris, kaip ir vyras, privalo išsižadėti bet kokio išdidumo, bet kokios savivalės; jei ji įkūnija vyrui gyvenimą, tuomet ir jis jai jį įkūnija; ledi Chatterley patiria ramybę ir džiaugsmą tik todėl, kad pripažįsta šią tiesą: „Ji atsisakytų savo sunkios ir prašmatnios moteriškos galios, kuri ją slegia ir daro šiurkščią, ji pasinertų į naujas gyvenimo bangas, į savo įsčių gelmes, kurios gieda begarsę garbinimo giesmę"; tuomet ji buvo pakviesta į svaigulingus bakchančių pasilinksminimus; aklai paklusdama meilužiui, neieškodama savęs jo glėbyje, sukuria harmoningą porą, derančią prie lietaus, medžių, pavasario gėlių. Lygiai taip ir Ursule atsisako Bikrino glėbyje individualumo, ir jie pasiekia „dangišką pusiausvyrą". Ypač gerai Lawrence'o idealą atspindi romanas *Plunksnuotoji gyvatė* (*The Plumed Serpent*). Donas Cipriano – vienas iš tų vyrų, kurie „eina iškėlę gyvenimo vėliavas"; jis taip atsidavęs atlieka savo misiją, jog jo vyriškumas tampa dieviškas: jis leidžiasi įšventinamas dievu, ir tai nėra mistifikacija, nes kiekvienas vyras, kuris yra vyras iki galo, yra dievas; vadinasi, jis nusipelno visiško moters pasiaukojimo. Kupina vakarietiškų prietarų, Ka-

[158] *The Plumed Serpent.*

te iš pradžių atsisako tokios priklausomybės, ji brangina savo asmenybę ir ribotą savo egzistenciją, bet pamažėle leidžiasi persmelkiama didžios gyvenimo srovės, ji atsiduoda Cipriano kūnu ir siela. Tai ne vergės kapituliavimas; prieš nutardama likti su juo, ji reikalauja pripažinti, kad yra jam reikalinga; jis su tuo sutinka, nes juk iš tikro moteris vyrui būtina; tuomet ji sutinka būti tik jo bendražygė ir niekas kitas; ji prisiima jo tikslus, jo vertybes, jo pasaulį. Toks nuolankumas pasireiškia net erotikoje; Lawrence'as nenori, kad moteris mėšlungiškai trūkčiotų iš pasitenkinimo, kai purtoma spazmų atsiskiria nuo vyro; jis ryžtingai neigia jos teisę patirti orgazmą; donas Cipriano pasitraukia nuo Kate, pajutęs artėjant nervingą jos pasitenkinimą; ji išsižada net šitos seksualinės autonomijos. „Aistringa moters valia ir geismas nurimsta ir išnyksta, ji tėra grynas švelnumas ir nuolankumas, tarsi karšto vandens šaltiniai, trykštantys iš žemės be garso, bet veiklūs ir galingi savo paslaptinga jėga."

Suprantama, kodėl Lawrence'o romanai pirmiausia yra „vadovėliai moterims". Moteriai nepalyginti sunkiau nei vyrui paklusti kosminei tvarkai: vyras paklūsta jai autonomiškai, o moteriai būtinas vyro tarpininkavimas. Tikrasis kapituliavimas įvyksta tuomet, kai Kitas įgauna svetimos sąmonės ir svetimos valios pavidalą; priešingu atveju autonomiškas paklusnumas keistai panašus į nepriklausomą sprendimą. Lawrenc'o herojai arba iš anksto pasmerkti, arba žino išminties paslaptį[159]; jų nuolankumas gamtai dingęs taip seniai ir teikia jiems tokį didžiulį pasitikėjimą savimi, jog jie atrodo arogantiški tarsi išdidūs individualistai; jų lūpomis kalba dievas – pats Lawrence'as. O moteris turi nusilenkti jų dieviškumui. Kadangi vyras yra falas, o ne smegenys, tai individas, susiduriantis su vyriškumu, išsaugo savo privilegijas; moteris nėra blogis, ji net gera, tačiau priklausoma. Štai ir vėl „tikrosios moters" idealas, kurį mums siūlo Lawrence'as, kitaip sakant, moters, kuri be atodairos sutinka su savo, kaip Kitos, vaidmeniu.

[159] Išskyrus Paulių iš *Sons and Lovers*, kuris yra visų gyviausias. Tačiau tai vienintelis romanas, įrodantis, kaip duodamos pamokos vyrams.

III
Claudelis ir Viešpaties tarnaitė

Claudelio katalikiškumas originalus tuo, kad jo optimizmas toks atkaklus, jog net ir blogis išvirsta į gėrį.

„Pats blogis turi savy tiek gėrio, kad jo negalima leisti prarasti.“[160] Prisiimdamas požiūrį, kuris sutampa su Kūrėjo požiūriu, – pastarasis įsivaizduojamas esąs visagalis, visur esantis ir gera linkintis, – Claudelis sutinka su viskuo, kas sukurta; be pragaro ir nuodėmės nebūtų nei laisvės, nei išganymo; kurdamas šį pasaulį iš nebūties, Dievas numatė kaltę ir išpirkimą. Žydų ir krikščionių akimis, dėl Ievos nepaklusnumo jos dukros atsidūrė labai keblioje padėtyje: visiems žinoma, kaip plūdo moteris bažnyčios tėvai. Ir štai dabar, jei sutinkama su mintimi, kad ji padėjo įgyvendinti dieviškus ketinimus, ji išteisinama. „Moteris! Ta paslauga, kurią ji kitados savo nepaklusnumu padarė Dievui žemės rojuje; tas didis sutarimas, atsiradęs tarp Jo ir Jos; tas kūnas, kurį per klaidą ji atidavė Išpirkimui!“[161] Ir, žinoma, ji – nuodėmės šaltinis, dėl jos kaltės vyras neteko rojaus. Bet žmonių nuodėmės buvo išpirktos, ir šis pasaulis vėl palaimintas:

„Mes anaiptol nepalikome to malonumų rojaus, kuriame Dievas apgyvendino mus pirmiausia.“[162]

„Viskas yra Pažadėtoji Žemė.“[163]

Niekas, kas išėję iš Dievo rankų, niekas, kas duota, negali būti bloga savaime: „Mes meldžiamės Dievui ir visam tam, kas jo sukurta! Niekas, kas jo sukurta, nėra bergždžia, niekas, kas būtų svetima kam kitam.“[164] Netgi nėra nė vieno daikto, kuris būtų nereikalingas. „Visi daiktai, kuriuos jisai sukūrė, susiję tarpusavy, visi reikalingi vienas kitam.“[165] Taigi moteris turi savo vietą harmoningame pasaulyje; bet tai

[160] *Partage de Midi.*

[161] *Les Aventures de Sophie.*

[162] *La Cantate à trois voix.*

[163] *Conversations dans le Loir-et-Cher.*

[164] *Le Soulier de Satin.*

[165] *L'Annonce faite à Marie.*

ne šiaip sau vieta, yra „ir keista, anot Liuciperio, skandalinga aistra, siejanti Amžinybę su šita akimirksnį žydinčia Nebūties gėle.“[166]

Be abejo, moteris gali būti ir naikintoja: Claudelio Lechy[167] – pikta moteris, pasmerkianti vyrą pražūčiai; dramoje *Vidudienio dalybos* (*Partage de Midi*) Yse nuniokoja gyvenimus tų, kuriuos pasičiumpa į savo meilės žabangas. Tačiau jeigu nebūtų pražūties rizikos, nebūtų ir išganymo. Moteris – tai „rizikos elementas, kuriam Jis sąmoningai suteikė pagrindinę vietą savo įstabiame kūrinyje“[168]. Gerai, kad vyras patiria kūno gundymus.

„Būtent šis, tūnantis mumyse, priešas suteikia mūsų gyvenimui dramatiškumo, aitrios druskos skonį. Jei mūsų siela nebūtų taip šiurkščiai išbandoma, ji užmigtų, o štai dabar jinai būdrauja... Kaip tik kovoje ir išmokstama laimėti.“[169] Vyrui lemta pajausti savo sielą ne tik protu, bet ir kūnu. „O kieno kūnas patraukia vyrą stipriau, jei ne moters kūnas?[170] Visa, kas prikelia jį iš snūdulio, iš ramybės būsenos, jam yra naudinga; kad ir kokia forma reikštųsi, meilė turi savybę pasirodyti „mūsų asmeniniame pasaulėlyje, sutvarkytame mūsų menko proto, kaip didžiai trikdantis elementas.“[171] Labai dažnai moteris tėra apgaulingų jausmų įkvėpėja:

„Aš – pažadas, kuris negali būti ištesėtas, ir kaip tik čia slypi mano kerai.

Aš – švelnumas to, kas yra, ir – apgailestauju to, ko nėra. Aš – tiesa su paklydimo veidu ir tam, kuris mane myli, visai nerūpi atskirti vieną nuo kito.“[172]

Tačiau iliuzija būna ir naudinga; štai ką praneša Angelas Sargas donjai Prouhèze:

– Net nuodėmė! Ir nuodėmė būna naudinga.

– Vadinasi, gerai, kad jis mane mylėjo?

– Gerai, kad tu išmokei jį geisti.

[166] *Les Aventures de Sophie.*

[167] *L'Echange.*

[168] *Les Aventures de Sophie.*

[169] *L'Oiseau noir dans le Soleil levant.*

[170] *Le Soulier de Satin.*

[171] *Positions et Propositions.*

[172] *La Ville.*

– Geisti iliuzijos? Šešėlio, kuris pabėga nuo jo visiems laikams?

– Geismas – padarinys to, kas yra, iliuzija – to, ko nėra. Geismas per iliuziją.

Padarinys to, kas yra, per tai, ko nėra[173].

Dievo valia Prouhèze buvo Rodrigue'ui:

„Kardas, įsmeigtas į jojo širdį“[174].

Tačiau moteris – ne vien ašmenys, išdeginta žaizda Dievo rankose; šio pasaulio gėrybėms skirta ne vien būti atmestoms: jos yra ir penas; vyras privalo pasiimti jas ir paversti savomis. Mylimoji leis jam pajusti visą juslių pasaulio grožį; ji bus garbinimo giesmė jo lūpose. „Kokia jūs graži, Violaine, ir koks gražus tasai pasaulis, kuriame jūs esate“[175].

„Kokia ji, toji, kuri stovi priešais mane, švelnesnė už vėjo dvelksmą, nelyginant pro jauną lapiją šviečiantis mėnulis?.. Štai ji, tarsi ką tik išsiritusi bitutė, skleidžianti dar gležnus sparnelius, tarsi aukšta stirna, tarsi gėlė, kuri pati nežino, kad yra graži“[176].

„Leisk man įkvėpti tavo kvapą, jis tarsi žemės kvapas, kai žvilganti, nuplauta vandeniu nelyginant altorius, ji išaugina geltonas ir mėlynas gėles,

Jis nelyginant šienu ir žole kvepiančios vasaros kvapas, nelyginant kvapas rudens...“[177]

Ji apibendrina visą gamtą: rožę ir leliją, žvaigždę, vaisių, paukštį, vėją, mėnulį, saulę, vandens čiurkšlę, „taikų didžiulio uosto šurmulį vidudienio šviesoje“[178]. Ji – kur kas daugiau, ji – artimas žmogus:

„Taigi šįkart tai jau visai kas kita – ne vien žvaigždė, tasai šviesos taškelis judriam nakties smėly.

Kažkas žmogiška, kaip ir aš pats...“[179]

„Tu jau nebūsi vienas – tavyje, su tavimi per amžius bus toji, kuri tau pasiaukojo. Kažkas tavy visiems laikams, kas jau nebeatsiskirs, – tavo žmona.“[180]

173 *Le Soulier de Satin.*

174 Ten pat.

175 *L'Annonce faite à Marie.*

176 *La Jeune Fille Violaine.*

177 *La Ville.*

178 *Le Soulier de Satin.*

179 Ten pat.

180 *La Ville.*

„Kažkas, kas klausytųsi, ką aš sakau, ir manimi pasitikėtų.

Draugas, tyliai apglėbęs mus ir užtikrinąs, kad jis – moteris“[181].

Kūnu ir siela spausdamas ją prie širdies, vyras įleidžia savo šaknis šioje žemėje ir joje išsiskleidžia.

„Aš paėmiau šią moterį, toks yra mano matas ir tokia mano dalia šioje žemėje“[182]. Ją nešti nėra lengva, bet vyras sukurtas ne tam, kad būtų laisvas.

„Ir štai tas paikas vyras labai nustemba regėdamas šalia tą keistą juokingą padarą, tą didelį, sunkų ir varžantį daiktą.

Šitiek drabužių, šitiek plaukų, ką su jais veikti?

Jis nebegali, jis nebenori jų atsikratyti.“[183]

Nes ši našta yra ir turtas. „Aš – didžiulis lobis“, – sako Violaine.

Moteris įvykdo savo žemiškąją lemtį savo ruožtu atsiduodama vyrui.

„Kam būti moterim, jeigu ne tam, kad būtum paimta?

Ir šita rože, jeigu ne tam, kad būtum nuskinta? Kam būti niekada negimusia,

Jeigu nebūsi skirta kitam, jeigu netapsi galingo liūto auka?“[184]

„Ką mes darysim, galinčios būti moterimis tik jo glėbyje ir vyno taure tik jo širdy?“[185]

„O, mano siela, tark: esu sukurta ne veltui, ir tas, kuriam skirta mane nuskinti, yra!

„Ak! Koksai džiaugsmas užlieti tą širdį, kuri manęs laukė.“[186]

Žinoma, vyro ir moters susijungimas turi vykti Dievo akivaizdoje, jis šventas ir priklauso amžinybei; jis turi būti priimtas giliu valios aktu ir jo negalima nutraukti pačiam panorus. „Meilė ir sutarimas, siejantis dvi laisvas asmenybes, Dievui pasirodė besantis toks didelis dalykas, kad jis pavertė jį sakramentu. Čia, kaip ir visur, sakramentas paverčia tikrove tik tai, kas buvo aukščiausias širdies troškimas.“[187]

181 *Le Pain dur.*

182 *La Ville.*

183 *Partage de Midi.*

184 *La Cantate à trois voix.*

185 Ten pat.

186 Ten pat.

187 *Positions et Propositions*, II.

Ir dar:

„Santuoka – ne malonumas, tai malonumo paaukojimas, tai dviejų sielų, kurios nuo šiolei visiems laikams vardan aukščiausiojo tikslo turės tenkintis viena kita, tyrimas“[188].

Šia sąjunga vyras ir moteris ne tik teiks vienas kitam džiaugsmą, bet ir dalysis vienas kito esybe. „Būtent šiai sielai, esančiai mano sielos viduje, pavyko ją surasti!.. Tai ji atėjo pas mane ir ištiesė man ranką... Tai ji pašaukė mane! Kaip išsakyti tai? Kaip tik ji ir prikėlė mane gyvenimui, tai ji atvedė mane į pasaulį.“[189]

„Ji – mano dalis, nemaniau, kad ji egzistuoja, nes, beje, buvau užsiėmęs ir apie tai negalvojau. Ak! Viešpatie, ji egzistuoja, ji gyvena siaubingai.“[190]

Ir ši esybė atrodo esanti pateisinta, būtina tam, kurį jinai papildo. „Tu buvai reikalinga jam vidujai“, – sako Angelas apie Prouhèze. O Rodrigue'as atsako:

„Argi numirti ne tas pats, kas tapti nereikalingam?“

„Kada gi ji galėjo apsieiti be manęs? Kada aš nustosiu buvęs jai tuo, be ko jinai nebūtų galėjusi būti savimi?“[191]

„Sakoma, jog nėra sielos, kuri būtų sukurta ne gyvenime, ne paslaptingai santykiaujant su kitais.

Bet juk mudu – dar daugiau nei šitai: kai tu kalbi, – aš egzistuoju; tai yra tai, kas mudu sieja.

Kai mudu kūrė, Orionai, manau, liko truputėlis jums skirtos medžiagos, ir būtent iš tos, jums stingančios medžiagos, buvau sukurta aš.“[192]

Šis nuostabus susijungimas sugrąžina rojų, nugali mirtį:

„Štai pagaliau toji vyro ir moters atkurta būtybė, kuri egzistavo Rojuje“[193].

„Niekaip kitaip, kaip tik abiem kartu, mums teks pasitikti mirtį.

[188] *Le Soulier de Satin.*

[189] *Livre de Tobie et de Sarah.*

[190] *Le Père humilié.*

[191] *Le Soulier de Satin.*

[192] *Le Père humilié.*

[193] *Feuilles de Saints.*

Taip violetinės ir oranžinės spalvos mišinys nušvinta grynu raudoniu.“[194]

Galiausiai kito pavidalu kiekvienas pasiekia Kito pilnatvę, tai yra Dievą.

„Tai, ką mudu duodame vienas kitam, – tai Dievas, apsireiškiantis įvairiais pavidalais.“[195]

„Jeigu iš pradžių neišvydai jo mano akyse, argi taip jau geidei dangaus?“[196]

„Ak! Liaukitės būti moterimi ir leiskite man pagaliau išvysti jūsų veide Dievą, kurio nepajėgiate sutalpinti.“[197]

„Dievo meilė apeliuoja į tą patį gebėjimą mumyse, kurį turi kūriniai, į jausmą, kad patys vieni mes nesame baigti ir kad aukščiausias Gėris, kuriame išsiskleidžiame, yra kažkas anapus mūsų.“[198]

Taip kiekvienas žmogus randa kitame savo žemiškojo gyvenimo prasmę ir nepaneigiamą įrodymą, jog šio gyvenimo nepakanka:

„Jeigu ir negaliu suteikti jam dangaus, tai bent galiu atplėšti jį nuo žemės. Tik aš galiu suteikti tai, ko jam stinga ir patenkinti jo geismą“[199].

„Tai, ko tavęs prašiau, tai, ką norėjau duoti tau, tolygu ne laikui, o amžinybei.“[200]

Tačiau moters ir vyro vaidmenys nėra visiškai analogiški. Socialiniu lygmeniu vyras akivaizdžiai pirmauja – Claudelis tiki hierarchijomis, tarp jų – ir šeimos hierarchija: šeimos galva yra vyras. Anne Vercors viešpatauja savo namuose. Donas Pélage'as prilygina save sodininkui, kuriam patikėta rūpintis tokiu gležnu augalu kaip donja Prouhèze; jis duoda jai įpareigojimų, kurių ji nė nesvajoja atsisakyti. Pats faktas, kad jis – vyriškosios lyties atstovas, jam suteikia pranašumo. „Kas aš esu? Vargšė mergaitė. Ar galiu prilygti savo padermės vyrams?“ – klausia

[194] *Le Soulier de Satin.*

[195] *Feuilles de Saints.*

[196] Ten pat.

[197] *Le Soulier de Satin.*

[198] *Positions et Propositions*, I.

[199] *Le Soulier de Satin.*

[200] *Le Père humilié.*

Sygne[201]. Tas vyras dirba žemę, stato katedras, kaunasi su kardu rankoje, tiria pasaulį, užkariauja žemes, veikia, turi ketinimų, siekia juos įgyvendinti. Būtent jam Dievas patikėjo įgyvendinti šioje žemėje savo sumanymus. Moteris tėra šalutinis asmuo. Ji – toji, kuri lieka namuose, kuri laukia:

„Aš esu toji, kuri lieka ir kuri yra visuomet čia“, – sako Sygne.

Ji gina Coûfontaine'o palikimą, prižiūri jo sąskaitas, kai jis toli nuo namų kaunasi už Reikalą. Moteris suteikia kovotojui vilties prieglobstį: „Aš nešu nenumaldomą viltį“[202]. Ir gailestį: „Man jo pagailo. Kurgi jis pasigręš, ieškodamas motinos, jei ne į nusižeminusią moterį,

Kupiną pasitikėjimo ir gėdos jausmo“[203].

O mirštantis Aukso Galva murma:

„Štai kas padrąsina sužeistąjį, palaiko luošį,

Būna prie mirštančiojo...“

Claudelis nepriekaištauja vyrui dėl to, kad moteris pažįsta jį štai šitokį jo silpnumo akimirką; priešingai, patino puikybė, reklamuojanti save Montherlant'o ir Lawrence'o kūryboje, Claudeliui atrodytų šventvagiška. Gerai, kad vyras žino esąs kūniškas ir menkas, kad jis neužmiršta, nei kaip atsiradęs, nei kad jo laukia mirtis. Bet kuri žmona gali pakartoti Marthe'os žodžius:

„Teisybė, kad gyvybę tau daviau ne aš.

Bet aš esu čia tam, kad vėl jos iš tavęs pareikalaučiau. Taip vyrą ima graužti sąžinė moters akivaizdoje, nelyginant jis stovėtų priešais kreditorių“[204].

Vis dėlto šis silpnumas privalo paklusti jėgai. Santuokoje žmona *atsiduoda* vyrui, kuris prisiima už ją atsakomybę: Lala atsigula ant žemės priešais Coeuvre'ą, kuris primina ją koja. Žmonos ir vyro, dukters ir tėvo, sesers ir brolio santykiai yra vasališki. Sygne George'o glėbyje duoda riterio priesaiką siuzerenui.

„Jūs – vadas, o aš – vargšė sibilė, sauganti ugnį.“[205]

[201] *L'Otage.*

[202] *La Ville.*

[203] *L'Echange.*

[204] Ten pat.

[205] *L'Otage.*

„Leisk man prisiekti kaip riteriui naujokui! O mano Valdove! O mano vyresnysis, leisk man tavo glėby
Prisiekti kaip vienuolei, duodančiai įžadus,
O mano padermės patine!“[206]

Ištikimybė, lojalumas – didžiausios vasalo vertybės. Kaip moteris, ji ir švelni, kukli, nusižeminusi, kaip savo padermės atstovė – išdidi ir nesutramdoma; tokios išdidžios Sygne de Coûfontaine ir Aukso Galvos princesė, ant savo pečių išnešanti nužudyto tėvo lavoną, nebijanti atsiskyrėliško, laukinio gyvenimo vargo, nukryžiavimo skausmo ir padedanti Aukso Galvai agonijoje prieš numirdama šalia jo. Moteris dažnai būna taikytoja, tarpininkė: ji – Esterė, paklūstanti Mardokhajaus įsakymams, šventikų klausanti Judita; ji ištikima Reikalui, kuris yra jos reikalas, nes ji – savo šeimininkų nuosavybė, ji geba įveikti savo silpnumą, bailumą, drovumą; iš tokio pasiaukojimo ji semiasi jėgų, kurios paverčia ją pačiu brangiausiu įrankiu.

Kaip žmogus, ji semiasi didybės iš tos pačios subordinacijos. Bet Dievo akyse ji visiškai autonomiška būtybė. Tai, kad vyro egzistencija transcendenduoja, o moters egzistencija tik trunka, daro juos skirtingus tik žemėje: bet kuriuo atveju transcendencija įvyksta ne žemėje, o Dievuje. Moteris turi su Juo tokį pat tiesioginį, net intymesnį ir slaptesnį ryšį nei jos draugas. Į Sygne Dievas prabyla vyro balsu, netgi kunigo, Violaine girdi jo balsą savo širdies vienatvėje, o Prouhèze bendrauja tiktai su Angelu Sargu. Tauriausi Claudelio personažai – moterys: Sygne, Violaine, Prouhèze. Iš dalies taip yra todėl, kad šventumas, anot jo, yra išsižadėjimas. O moteris mažiau angažuota į žmonijos planus, jos valia silpnesnė: ji sukurta atsiduoti, o ne imti, ji artimesnė tobulam pasiaukojimui. Būtent jos padedamas jis pakils virš žemiškų džiaugsmų, kurie yra nedraudžiami ir geri, bet juos paaukoti kur kas geriau. Sygne tatai padaro turėdama aiškų tikslą: išgelbėti popiežių. Prouhèze jų išsižada pirmiausia todėl, kad myli Rodrigue'ą draudžiama meile:

– Nejau tu norėtum, kad įbrukčiau tau į glėbį svetimautoją?.. Tuomet aš būčiau mirštanti moteris, gulinti tau ant krūtinės, o ne ta amžina žvaigždė, kurios tu trokšti!“[207]

[206] *L'Otage.*
[207] *Le Soulier de Satin.*

Bet kai tą meilę galima įteisinti, ji nepadaro nieko, kad realizuotų ją šiame pasaulyje, nes Angelas jai pašnibždėjo:

„Prouhèze, sesę, tą Dievo kūdikį, nutviekstą šviesos, kurią aš sveikinu,

Tąją Prouhèze, kurią regi angelai, kaip tiktai ją, patsai to nežinodamas, jis stebi, kaip tiktai ją tu ir sukūrei, kad jam atiduotum“[208].

Ji žmogiška, ji – moteris ir neišsižada savęs be maišto:

„Jis nesupras to mano polinkio“[209].

Tačiau ji žino, kad tikroji jos santuoka su Rodrigue'u įvyksta dėl jos išsižadėjimo:

„Kai jis jau nebegalės pasitraukti, kai bus pririštas prie manęs amžiams ta neįmanoma santuoka, kai jau nebegalės atsiplėšti nuo galingo mano kūno šauksmo ir ištrūkti iš tos negailestingos tuštumos, kai būsiu jam įrodžiusi jo nebūtį sykiu su manąja, kai jojo nebūty jau nebebus paslapties, kurios manoji nebūtis nesugebėtų įminti,

Kaip tik tuomet aš atiduosiu jį Dievui, atrastą ir suplėšytą, kad šis pripildytų jį žaibiškai, kaip tik tuomet turėsiu sutuoktinį ir laikysiu dievybę savo glėbyje“[210].

Violaine ryžtas dar paslaptingesnis ir nepagrįstesnis, nes ji pasirinko raupsus ir neregystę tuomet, kai teisėtais ryšiais būtų galėjusi susijungti su mylimu vyru, kuris ją mylėjo.

„Mes pernelyg mylėjom vienas kitą, kad būtų teisinga susilieti, kad būtų gerai egzistuoti vienas kitam.“[211]

Tačiau moterys taip išskirtinai aukojamos šventumo heroizmui kaip tik todėl, kad Claudelis į jas tebežiūri vyro akimis. Žinoma, priešingos lyties akyse abi lytys įkūnija *Kitą*, bet vyro akimis, nepaisant visko, kaip tik moteris dažniausiai tampa *absoliučia kita*. Esama tokio mistinio pranašumo, kuris „mums neprieinamas, ir mes tą žinome; iš čia ir toji moters galia, panaši į Malonės galią“[212]. *Mums* čia reiškia tik vyrams, o ne žmonių giminei, ir dėl jų netobulumo moteris prilygsta begalybės šauksmui. Tam tikra prasme tai naujo tipo subordinacija: dėl bendru-

[208] *Le Soulier de Satin.*

[209] Ten pat.

[210] *La Jeune Fille Violaine.*

[211] Ten pat.

[212] *Le Soulier de Satin.*

mo su šventaisiais kiekvienas individas yra įrankis kitiems valdyti; tačiau moteris dar yra ir vyro išganymo įrankis, nors tai nėra abipusiška. *Atlaso kurpaitė* (*Le Soulier de Satin*) – Rodrigue'o išganymo epopėja. Drama pradedama malda, kuria jo brolis kreipiasi į Dievą, prašydamas jam malonės, ir baigiasi Rodrigue'o, kurį Prouhèze atveda į šventųjų kelią, mirtimi. Tačiau šitaip moteris įgyja ir daugiau autonomijos, nes jos misija tampa jos vidiniu poreikiu, ir, išganydama vyrą arba būdama jam pavyzdžiu, vienatvėje ji išgano ir save pačią. Pierre'as de Craonas išpranašauja Violaine jos ateitį ir širdyje sukaupia nuostabius jos aukos vaisius; jis išaukštins ją prieš vyrus katedrų akmenyje. Tačiau Violaine pati be atodairos išgyvena savo lemtį. Claudelio kūryboje moteris yra mistiška būtybė, panašiai kaip Dantės Beatričė; panašiai moterį mistifikuoja gnostikai, mistikai ir sensimonininkai, vadinantys moterį atkūrėja. Bet kadangi ir vyrai, ir moterys – Dievo kūriniai, jis ir jai skyrė autonomišką lemtį. Kaip tik todėl jo kūryboje, tapdama Kita (aš esu Viešpaties Tarnaitė), moteris realizuojasi kaip subjektas; tik būtyje sau ji tampa Kita.

Pjesėje *Sofi nuotykiai* (*Aventures de Sophie*) esama teksto, kuris kone reziumuoja klodeliškąją koncepciją: Dievas, skaitome, patikėjo moteriai „pavidalą, kuris, kad ir koks miglotas ir iškreiptas būtų, yra tam tikras jo tobulumo įvaizdis. Jis padarė ją geidžiamą. Jis sudėjo draugėn pabaigą ir pradžią. Jis padarė ją savo ketinimų sergėtoja, gebančia suteikti vyrui tą kūrybinį stingulį, per kurį ji pati buvo pradėta. Ji – lemties atrama. Ji – dovana. Ji – užvaldymo galimybė... Ji – emocinis ryšys, siejantis kūrėją su jo kūriniu. Jinai Jį supranta. Ji – matanti ir veikianti siela. Ji savotiškai dalijasi su juo kantrybe ir kūrybine galia."

Atrodytų, kad moteris jau negali būti labiau išaukštinta. Bet iš esmės Claudelis tik poetiškai sumodernina katalikiškąją tradiciją. Jau buvo minėta, jog žemiškasis moters pašaukimas visai nekenkia jos antgamtiškajai autonomijai; priešingai, jai šitai pripažindamas, katalikas mano, kad jam leista turėti vyriškąsias prerogatyvas šiame pasaulyje. Garbindamas moterį *Dievuje*, šiame pasaulyje jis elgsis su ja kaip su tarnaite: ir kuo ryžtingiau ji bus stumiama į savo išganymo kelią, tuo labiau iš jos bus reikalaujama visiško paklusnumo. Aukotis vaikams, vyrui, šeimos židiniui, valdoms, Tėvynei, Bažnyčiai – tai dalia, kurią buržuazija paskyrė moteriai; vyras atiduoda savo veiklą, moteris – savo

asmenybę; šitą hierarchiją aiškinti Dievo valia anaiptol nereiškia norėti ją pakeisti, priešingai, – tai reiškia siekti ją įamžinti.

IV

Bretonas, arba Poezija

Nors Claudelio religinį pasaulį ir Bretono poetinę visatą skiria bedugnė, vaidmuo, kurį jie teikia moteriai, analogiškas: ji – trikdantis elementas, ji pažadina vyrą iš imanentiškumo snūdulio; lūpos, raktas, durys, tiltas – ji Beatričė, kviečianti Dantę į anapus. Įdėmiai pažvelgę į jutiminį pasaulį, pastebėsime, jog „vyro meilė moteriai – tai atkaklus siekimas užkloti dangų milžiniškomis laukų gėlėmis. Ji – baisiausias kliuvinys protui, kuris visuomet jaučia poreikį įsivaizduoti esąs saugioje vietoje". Meilė kuriai nors kitai perauga į meilę Kitai. „Meilės tam tikrai pasirinktai būtybei kulminacijos periodu plačiausiai atsiveria meilės žmonijai šliuzai..." Tačiau Bretonui anapus – ne svetimas dangus, jis yra čia, atsiveria tam, kuris moka praskleisti kasdienių banalybių šydus; erotika, beje, išsklaido netikrumo iliuzijas. „Šiais laikais, kiek man žinoma, seksualinis pasaulis... priešinasi mūsų norui prasiskverbti į visatą, neperskeliamą savo nakties branduolį." Atsitrenkti į paslaptį – tai vienintelis būdas ją atverti. Moteris – tai mįslė, ir ji kelia mįsles. Susijungę draugėn įvairialypiai jos pavidalai suformuoja „unikalią būtybę, kurioje galime įžvelgti paskutinę Sfinkso metamorfozę"; kaip tik todėl ji ir yra paslapties atskleidimas. „Tu buvai pats paslapties atvaizdas", – sako Bretonas mylimai moteriai. O kiek toliau: „Kai suteikei man tą paslapties atskleidimo galimybę, aš jau žinojau, kad tai paslapties atskleidimas, dar nesuvokdamas, kur jo esmė". Tai tolygu sakyti, kad moteris yra poezija. Tokį patį vaidmenį ji vaidina ir Gérard'o de Nervalio kūryboje, tik Sylvie ir Aurélia – veikiau materializuoti prisiminimai arba šmėklos, nes sapnas, būdamas tikresnis už tikrovę, su ja tiksliai nesutampa; Bretono pasaulėvaizdyje tas sutapimas tiesiog tobulas: yra tik vienas pasaulis, poezija objektyviai egzistuoja daiktuose, o moteris – nedviprasmiškai yra būtybė iš kūno ir kraujo. Bretonas ją mato ne pusiau sapne, o visiškai nubudęs, banalioje dienos, kuri kaip ir visos kitos dienos pažymėta kalendorine data, šviesoje: balandžio 5-oji,

balandžio 12-oji, spalio 4-oji, gegužės 29-oji; jis sutinka ją banalioje aplinkoje – kavinėje ar ties gatvės kampu. Tačiau ji visuomet išsiskiria kokiu nors neįprastu bruožu. Nadja, „skirtingai nei visos kitos praeivės, eina aukštai iškėlusi galvą... Keistai išsidažiusi... Aš niekad nemačiau tokių akių". Bretonas prie jos prieina. „Ji šypsosi, bet labai paslaptingai, tarytum viską žinotų". Rinkinyje *Beprotiška meilė* (*L'Amour fou*) skaitome: „Ši ką tik įėjusi jauna moteris buvo tarsi apsiausta garo – ar ji vilkėjo ugnimi? ...Ir aš galėčiau drąsiai teigti, kad tenai, tą 1934 metų gegužės 29 dieną, ši moteris buvo *skandalingai*[213] graži". Poetas iškart suvokia, kad ji turi suvaidinti kažkokį vaidmenį jo likime. Kartais tai tik trumpalaikis, antraeilis vaidmuo, kaip tos mergaitės su Dalilos akimis iš *Susisiekiančių indų* (*Vases communicants*); net ir tuomet aplinkui ją vyksta maži stebuklai: po pasimatymo su Dalila Bretonas tą pačią dieną skaito laikraštyje palankų straipsnį, pasirašytą seniai iš jo akiračio išnykusio draugo, vardu Samsonas. Kartais stebuklų padaugėja: gegužės 29-ąją sutikta nepažįstamoji, viename miuzikhole vaidinusi undinę, iškviečiama į sceną kalambūru „*Ondine, on dîne*" – išgirstu restorane, ir jos pirmasis ilgas vakaras, praleistas su poetu, smulkiai aprašytas jo eilėraštyje, sukurtame prieš vienuolika metų. Įstabiausia iš tų burtininkių – Nadja: ji nuspėja ateitį, iš jos lūpų išsprūsta žodžiai bei įvaizdžiai, tą pačią akimirką šaunantys į galvą ir jos draugui; jos sapnai ir piešiniai – orakulai; „Aš – klajoklė siela", – sako ji; ji eina per gyvenimą „ypatingai, pasikliaudama vien intuicija ir tolydžio panėšėdama į stebuklą"; tai, kas objektyviai atrodo kaip atsitiktinumas, dosniai pažeria jai keistų nutikimų; būdama stebuklingai laisva nuo išorinių dalykų, ji net niekina įstatymus, protą. Savo dienas ji baigia beprotnamy. Ji buvo „laisva dvasia, kažkas panašaus į vieną iš tų ore plevenančių dvasių, kurias kažkokios magiškos jėgos leidžia pririšti prie savęs akimirkai, bet kurių neįmanoma pavergti". Užtat jai nepavyksta iki galo suvaidinti savo moteriško vaidmens. Aiškiaregė, pitija, įkvėptoji, ji pernelyg panaši į tas nerealias būtybes, kurios lankė Nervalį; ji atveria nežemiško pasaulio vartus, tačiau nesugeba jo duoti, nes nemoka atsiduoti pati. Būtent meilėje moteris iki galo išsiskleidžia ir tampa iš tikrųjų pasiekiama; būdama nepaprasta, susitaikiusi su nepaprastu

[213] Kursyvas Bretono.

likimu, o ne skrajojanti padebesiais, ji apibendrina viską. Momentas, kai jos grožis išsiskleidžia iki galo, – tai nakties valanda; tada „ji – tobulas veidrodis, kuriame viskas, kas buvo, viskas, kas turėjo būti, nuostabiai susilieja su tuo, kas taps *šiuo kartu*“. „Rasti vietą ir formulę“ Bretonui tas pats, kas „pažinti tiesą siela ir kūnu. Ir toks pažinimas įmanomas tik esant abipusei meilei, savaime suprantama, kūniškai meilei. „Mylimos moters portretas turi būti ne tik įvaizdis, kuriam šypsomasi, bet ir orakulas, kurio klausiama.“ Tačiau jis bus orakulas tik tuomet, jeigu pati moteris yra kažkas kita, ne vien idėja arba įvaizdis; ji privalo būti „kertinis materialaus pasaulio akmuo“; aiškiaregiui būtent šitas pasaulis ir yra Poezija ir būtent šitame pasaulyje jis turi realiai turėti Beatričę. „Abipusė meilė – vienintelis dalykas, skleidžiantis niekieno neįveikiamą absoliutų magnetizmą, kuris paverčia kūną saule, palieka kūne nuostabų įspaudą; dvasia – tai nuolat trykštanti gyva ir neišsenkanti versmė, kurios vandenys nukreipti amžiais tekėti tarp medetkos ir čiobrelio.“

Ši nesunaikinama meilė tegali būti vienintelė. Čia ir glūdi Bretono nuostatos paradoksas – nuo rinkinio *Susisiekiantys indai* (*Vases communicants*) iki *Slėpinys 17* (*Arcane 17*) jis atkakliai išpažįsta Vienintelę ir amžiną meilę skirtingoms moterims. Bet, anot jo, socialinės aplinkybės, trukdančios žmogui laisvai pasirinkti, ir lemia klaidingą pasirinkimą; beje, šitaip klysdamas jis iš tikrųjų ieško *vienos* moters. Jeigu ir prisimena mylėtų moterų veidus, „iš visų jų išskiria tik vieną, *paskutinį*[214] mylėtą veidą“. „Beje, kiek kartų galėjau konstatuoti, jog tuose išoriškai visiškai skirtinguose veiduose tolydžio išryškėdavo vienas, išskirtiniausias bendras bruožas“. Rinkinyje *Beprotiška meilė* (*L'Amour fou*) jis klausia undinės: „Ar tai jūs pagaliau – toji moteris, ir ar turėjote ateiti tiktai šiandien?“ Bet *Slėpinyje 17* sako: „Tu puikiai supranti – išvydęs tave pirmą kartą, aš nedvejodamas tave atpažinau“. Tobulame, atnaujintame pasaulyje sutuoktinių pora dėl abipusio ir visiško atsidavimo tikriausiai bus neišskiriama: kadangi mylimoji yra viskas, negi gali atsirasti vietos kitai? Ji sykiu yra ir ta kita, juolab kad tapo labiau savimi. „Tai, kas nepaprasta, neatskiriama nuo meilės. Tu – vienintelė, todėl negali nebūti man visada kita, kita tu. Tenai, tame nesuskaičiuo-

[214] Kursyvas Bretono.

jamų gėlių margumyne, myliu tave, vis besikeičiančią – čia su raudona palaidine, čia nuogą, čia su pilka palaidine." O apie kitokią, bet taip pat vienintelę moterį Bretonas rašo: „Abipusė meilė, kaip aš ją suvokiu, yra veidrodinis įtaisas su tūkstančiais briaunų (nepažįstamasis jas gali laikyti manimi), atspindinčių tikrąjį vaizdą tos, kurią myliu, net nuostabesnį, gyvybingesnį, nes sudievintą mano paties valia".

Toji vienintelė moteris, kūniška ir dirbtinė, natūrali ir žmogiška, skleidžia tuos pačius kerus, kaip ir siurrealistų mėgstami dviprasmiški daiktai: ji panaši į šaukštą-batą, į stalą-vilką, į marmurinį cukrų, kurį poetas randa sendaikčių turguje ar regi sapne; ji – dalis paslapties tų pažįstamų daiktų, kurių esmė staiga atsiveria, ji – dalis augalų ir akmenų paslapties. Ji – visi daiktai.

Ma femme à la chevelure de feu de bois
Aux pensées d'éclair de chaleur
A la taille de sablier
...Ma femme au sexe d'algue et de bonbons anciens
...Ma femme aux yeux de savanne

(Mano žmona/moteris su medžio ugnies šukuosena
Su kaitros žaibo mintimis
Su smėlio laikrodžio liemeniu
...Mano žmona/moteris – jūržolių ir senovinių saldainių lytis
...Mano žmona/moteris savanos akimis

Tačiau užvis svarbiausia – ji yra visus daiktus pranokstantis Grožis. Grožis Bretonui – ne kontempliatyvi idėja, o tikrovė, kuriai atsiverti – taigi egzistuoti – padeda tik aistra; pasaulio grožis atsiveria tik per moterį.

„Būtent čia, pačiame žmogiškojo žaizdro dugne, toje paradoksalioje vietoje, kur dviejų pasirinkusių viena kitą būtybių, susiliejimas grąžina visiems daiktams senų seniausiai prarastą vertę, tenai, kur tvyro vienatvė, nes gamta užsigeidė, kad po nuklojusiais Aliaskos kraterius pelenais slūgsotų sniegas, būtent čia prieš daugelį metų kviečiau eiti ieškoti naujo grožio, grožio, kurio siekiau vien šaukiamas aistros."

„Konvulsyvus grožis bus erotinis grožis, užmaskuotas, sprogstantis–nekintamas (*explosante–fixe*), magiškas–aplinkybinis (*magique–circonstantielle*), arba jo išvis nebus."

Visam, kas egzistuoja, suteikia prasmę moteris.

„Būtent meilė ir tik ji tvirčiausiai susieja esmę su egzistencija." Susilieja mylintieji ir visas pasaulis sykiu. „Nuolatinis pasaulio atsinaujinimas bei jo sušvytėjimas kitomis spalvomis vienintelėje būtybėje, kaip tatai įvyksta meilės dėka, nušviečia žemę tūkstančiais spindulių." Visiems – arba beveik visiems – poetams moteris įkūnija gamtą; tačiau, anot Bretono, ji ne tik ją įkūnija, bet ir išvaduoja. Gamtos kalba neaiški, reikia įsiskverbti į jos slėpinius, kad suvoktum jos esmę, tai yra jos grožį: poezija nėra tiktai jos atspindys, veikiau – jos raktas; ir moteris čia nesiskiria nuo poezijos. Štai kodėl ji – būtinas tarpininkas, be kurio žemė nutyla: „Ji, gamta, linkusi užsidegti ir užgesti, tarnauti man ir kenkti tiktai tiek, kiek įsidega ir užgęsta tos židinio, kuris yra meilė, vienintelė *vienos* būtybės meilė, liepsnos. Be tos meilės aš pažinau tiktai nykias padanges. Trūko tik didžiulės mane gaubiančios vaivorykštės, kad viskas, kas egzistuoja, įgytų vertę... Aš svaigdamas stebiu tavo rankas, išskėstas virš smulkių šakų laužo, kurį mudu ką tik užkūrėme ir kuris šėlsta, matau tas tavo kerinčias rankas, tavo vaiskias rankas, sklandančias viršum mano gyvenimo liepsnos". Kiekviena mylima moteris Bretonui yra gamtos stebuklas: „Neužmirštamas papartėlis, įsikibęs į vidinę labai seno šulinio sieną". „... Nežinau, ką taip akinančio ir rimto galėjo ji priminti... didžiulė fizinė gamtos reikmė, sykiu priverčianti švelniai svajoti apie kažkokių aukštų pradedančių skleistis gėlių nerūpestingumą". Ir priešingai: kiekvienas gamtos stebuklas susilieja su mylimąja; Bretonas aukština būtent ją, kai susijaudina pamatęs olą, gėlę, kalną. Išnyksta bet koks atstumas tarp moters, šildančios rankas Teido viršukalnės papėdėje ir pačios Teido viršukalnės. Ir vieną, ir kitą poetas prisimena toje pačioje maldoje: „Nuostabusis Teide, pasiimk mano gyvybę! Tu dangaus ir pragaro vartai drauge, tu man mielesnis paslaptingas, gebantis išaukštinti iki padangių gamtos grožį ir viską praryti".

Bet grožis – tai kažkas daugiau nei grožis; jis pinasi su „tamsia sąmonės naktim"; jis – tiesa ir amžinybė, jis – absoliutas; taigi pasaulio vaizdas, kurį atveria moteris, nėra laikinas ir atsitiktinis, jis – neišvengiama esmė, ne sustingusi, kaip vaizdavosi Platonas, o „sprogstantinekintama" *(explosante-fixe)*. „Aš neatrandu savy kitokio lobio, turiu tik tą raktą, kuris nuo tos akimirkos, kai pažinau tave, man atveria

bekraštę pievą, pievą, kurioje atsikartoja tas pats augalas, tik vis aukštesnis, kuris, kaskart plačiau linguodamas, ves mane ligi pat mirties... Juk mes, moteris ir vyras, kuriais lig amžių pabaigos privalome išlikti, tolydžio eisime gyvenimo pabaigos, užmaršties link, neatsigręždami ligi pat kelio galo, nušviesti įkypos pašvaistės... Didžiausia viltis – turiu galvoje tą, kuri pranoksta visas kitas viltis, – kad šitai patirtų visi ir kad visiems tai ilgai truktų, ir kad visiškas vienos būtybės atsidavimas kitai būtybei, negalinčiai gyventi be kitos, būtų tas vienintelis gamtinis ir antgamtinis tiltelis per gyvenimą."

Taigi meilė, kurią įkvepia ir kuria dalijasi moteris, – vienintelis įmanomas kiekvieno vyro išganymas. Rinkinyje *Slėpinys 17* jos misija išplečiama ir patikslinama: ji turi išgelbėti žmoniją. Bretonas visuomet laikėsi Fourier'o tradicijos, reikalaujančios reabilituoti kūną ir aukštinančios moterį kaip erotikos objektą. Tad visai normalu, kad galiausiai jį užvaldo sensimoniška atgimimo per moterį idėja. Šiuolaikinėje visuomenėje vyriškosios lyties atstovas dominuoja, ir taip akivaizdžiai, jog pasakymas apie Rimbaud'ą „mergiškas temperamentas!" Gourmont'o lūpose skamba kaip įžeidimas. Tuo tarpu „regis, atėjo laikas moterų idėjoms nurungti vyrų idėjas, kurios šiandieną gana triukšmingai žlunga... Taip, ji tebėra prarastoji moteris, jūrų sirena, giedanti vyro vaizduotėje, tačiau po didelių išbandymų ir jai, ir jam taps atrastąja. Bet pirmiausia moteris turi pati save susigrąžinti, kad išmoktų atpažinti save visuose pragaruose, kuriems ją, beginklę, pasmerkia daugiau nei probleminis vyro požiūris į moterį apskritai".

Svarbiausias vaidmuo, kuris turėtų jai atitekti, – taikintojos vaidmuo. „Mane visuomet stulbindavo tai, kad tuomet negirdėdavau jos balso, kad jai nešaudavo į galvą pasinaudoti kiek įmanoma ta neįkainojama, nenumaldoma, dvejopa, jai duota galia: viena – prabilti į vyrą, kita – pažadinti begalinį vaiko pasitikėjimą. Koksai stebuklas, kokia ateitis nebūtų šaukusi tuo didžiuoju moters išsižadėjimo, pavojaus šūksniu, tuo amžinai galingu šūksniu?.. Kada moteris, tiesiog moteris padarys kitą stebuklą – išties rankas į tuos, kurie ketina susikibti, ir pasakys jiems: „Jūs esate broliai"? Šiandieną moteris atrodo nepritapusi prie visuomenės, neturinti pusiausvyros tiktai todėl, kad vyrai elgėsi su ja kaip tironai; tačiau ji išsaugojo stebuklingą galią, nes jos šaknys siekia gyvybines versmes, kurių paslaptis vyrai prarado. „Aš šaukiuosi

jos, Mélusine, pusiau pavergtos to paniško gyvenimo, tos Mélusine, vidaus saitais susijusios su povandeniniais akmenimis ir žolėmis, su švelniu nakties dvelksmu, tik ji viena tegali pažaboti tą laukinę epochą. Aš šaukiuosi moters, moters visa savo esybe, ir vis dėlto tokios, kokia ji yra šiandien, moters, iš kurios atimta jos žmogiškoji padėtis, belaisvės, silpnomis šaknimis palaikančios lemtingus ryšius su pirmapradėmis gamtos jėgomis... Moters, netekusios žmogiškosios padėties, kaip teigia legenda, dėl vyro nekantrumo ir pavydo."

Taigi šiandieną dera palaikyti moterį, kad būtų atstatyta tikroji jos vertė, atėjo valanda „prabilti nedviprasmiškai mene prieš vyrą ir užstoti moterį". „Moteris – vaikas. Menas privalo nuolat rengti ją įžengti į jausmų imperijos sostą." Kodėl moteris-vaikas? Bretonas mums paaiškina: „Aš pasirinkau moterį-vaiką ne tam, kad supriešinčiau ją su kita moterimi, bet manau, kad jos ir tik josios nepaprastame tyrume esama *kitos*[215] matymo prizmės..."

Moteris, nors ir prilyginta žmogui, kaip ir vyras, nesugebės išgelbėti šio žūstančio pasaulio; tiktai moteriškumas suteikia civilizacijai *kitą* elementą, gyvenimo ir poezijos tiesą, vienintelę galinčią išlaisvinti žmoniją.

Kadangi Bretono perspektyva grynai poetinė, tai ir moteris joje suvokiama tik kaip poezija, taigi kaip *kitas*. Jeigu paklaustum apie jos pačios likimą, atsakymas būtų susietas su abipusės meilės idealu: moteris neturi kito pašaukimo, tik meilę, ir jis nė kiek jos nesumenkintų, nes ir vyro pašaukimas yra meilė. Vis dėlto norėtųsi sužinoti, ar ir jai meilė yra pasaulio raktas, grožio atskleidimas; ar ji suras tą grožį savo mylimajame, ar savo pačios atvaizde? Ar sugebės ji imtis tos poetinės veiklos, ar toji gebanti jausti būtybė realizuos save kaip poetė? O gal ji tiktai pritars savo patino kūrybai? Ji yra poezija pati savaime, tiesiogiai, kitaip tariant, – vyrui; mums nepasakoma, ar ji yra tokia ir pati sau. Bretonas nekalba apie moterį kaip apie subjektą. Juolab jis niekad neužsimena apie netikusią moterį. Apskritai savo kūryboje – išskyrus keletą manifestų ir pamfletų, kuriuose plūsta žmonių bandą, – jis siekia ne inventorizuoti paviršutiniškas pasaulio priešinimosi apraiškas, o atskleisti jo slaptą tiesą: moteris jį domina tiktai todėl, kad ji yra

[215] Kursyvas Bretono.

privilegijuotosios „žiotys“. Giliai įsišaknijusi į gamtą, labai artima žemei, ji pasirodo esanti ir raktas į anapus. Bretono kūryboje esama to paties ezoterinio natūralizmo, kaip gnostikų, įžvelgusių Sofijoje Atpirkimo ir net kūrybos pradą, kūriniuose, kaip Dantės, pasirinkusio vadove Beatričę, ir Petrarcos, apšviesto Lauros meilės, kūryboje. Štai kodėl labiausiai susijusi su gamta ir artimiausia žemei būtybė yra ir raktas į anapus. Ji – Tiesa, Grožis, Poezija, ji – Viskas, taigi viskas kito pavidalu, Viskas, tik ne ji pati.

V

Stendhalis, arba Tiesos romantika

Dabar palieku nūdieną ir grįžtu prie Stendhalio, bet tik todėl, kad, išėjus iš karnavalų, kur Moteris paeiliui velkasi raganos, nimfos, aušrinės, sirenos drabužius, didelė paguoda sutikti žmogų, gyvenantį tarp moterų iš kūno ir kraujo.

Stendhalis iš vaikystės mylėjo moteris juslėmis; jis su jomis siejo savo paauglystės siekius: mėgdavo įsivaizduoti gelbstįs nuo pavojaus gražią nepažįstamąją ir pelnąs josios meilę. Atvykęs į Paryžių, jis kuo aistringiausiai geidė „žavingos moters; mes dievinsime vienas kitą, ji pažins mano sielą...“ Pasenęs jis rašo dulkėse inicialus moterų, kurias labiausiai mylėjo. „Manau, svajonės ir buvo tai, ką branginau užvis labiausiai“, – prisipažįsta jis. O tų svajonių penas buvo moterys, ir jų paveikslai pagyvina peizažus. „Akiai atsiverianti uolų virtinė, kai artėji prie Arbua ar grįžti vieškeliu iš Dolio, regis, buvo apčiuopiamas, akivaizdus Métilde sielos paveikslas.“ Muziką, tapybą, architektūrą – visa, ką puoselėjo, jis puoselėjo nelaimingo įsimylėjėlio siela; klajodamas po Romą, versdamas knygos puslapį, jis visą laiką regi moterį; moterų sužadinti apgailestavimai, troškimai, sielvartai, džiaugsmai leidžia suvokti savo širdies polinkius; jis geidžia, kad kaip tik jos būtų jo teisėjos; jis lankosi jų salonuose, stengiasi sublizgėti jų akyse; joms jis skolingas už laimingiausias, už skaudžiausias akimirkas, jos buvo pagrindinis jo užsiėmimas; jų meilė jam mielesnė už bet kokią draugystę, jų draugystė – už vyrų draugystę; moterys – jo knygų įkvėpėjos, jose gausu moterų personažų; tos knygos rašomos daugiausia joms. „Aš mėgi-

nu laimę būti perskaitytas 1900 metais mylimų sielų, tokių, kaip ponios Roland, ponios Mélanie Guilbert..." Jos buvo tikroji jo gyvenimo esmė. Iš kur jos gavo šitą privilegiją?

Šis švelnus moterų draugas netiki moterų slėpiningumu kaip tik todėl, kad myli jas tokias, kokios jos yra; joks apibrėžimas negali apibrėžti moters visiems laikams; „amžinojo moteriškumo" idėja jam atrodo pedantiška ir juokinga. „Jau du tūkstantmečius pedantai mums kartoja, kad moterys turi gyvesnį protą, o vyrai daugiau tvirtumo, kad moterų mintys subtilesnės, o vyrai geriau sukaupia dėmesį. Panašiai vienas Paryžiaus vėpla, vaikštinėdamas kitados po Versalio parkus, iš to, ką matė, padarė išvadą, kad medžiai išauga nugenėti." Vyrų ir moterų skirtumai, kuriuos pastebime, atspindi jų padėties skirtumus. Pavyzdžiui, kaipgi moterys nebus romantiškesnės už savo mylimuosius? „Moteris, palinkusi ties savo siuviniu, dirbdama tą nuobodų darbą, kurį atliekant užimtos tik rankos, svajoja apie mylimąjį, o šis tuo tarpu šuoliuoja per lygumą su savo eskadronu ir baudžiamas areštu už blogą poelgį." Lygiai taip pat moterys kaltinamos sveiko proto stygiumi. „Moterys teikia pirmenybę jausmams, o ne protui; visa tai labai paprasta: kadangi dėl lėkštų mūsų papročių joms nepatikimas joks šeimos reikalas, *joms niekad neprireikia proto*... Patikėkite žmonai sutvarkyti reikalus su dviejų jūsų valdų ūkininkais, ir, kertu lažybų, tos registracijos knygos bus kur kas geriau tvarkomos už jūsiškes." Istorijoje moterų genijų taip maža tik todėl, kad visuomenė atima iš jų visas galimybes pasireikšti. „Visi genijai, gimę *moterimis*[216], prarasti visuomenės gerovei; vos tik atsitiktinumas suteikia joms galimybę pasirodyti, iš karto matome jas pasiekusias sunkiausiai įveikiamas viršūnes." Didžiausia kliūtis, su kuria joms tenka susidurti, – bukinantis auklėjimas; engėjas visuomet stengiasi sumenkinti tuos, kuriuos engia: vyras sąmoningai atima iš moterų jų galimybes. „Mes paliekame neišnaudotas pačias nuostabiausias jų savybes, galinčias praturtinti laimės akimirkomis tiek jas, tiek mus pačius." Dešimtmetė mergaitė gyvesnė ir subtilesnė už savo brolį; kai sulaukia dvidešimties, išdykėlis berniūkštis – jau sąmojingas vyras, o mergina – „negrabi, drovi ir bijanti vyro idiotė"; dėl viso to kaltas jos auklėjimas. Moteris reikėtų lavinti taip pat

[216] Kursyvas Stendhalio.

kaip vyrus. Antifeministai prieštarauja, esą išsilavinusios ir protingos moterys – tai monstrai, tačiau visos negerovės kyla iš to, kad jos vis dar tebėra išskirtinės būtybės; jeigu visoms joms kultūra būtų taip pat natūraliai prieinama kaip ir vyrams, jos lygiai taip pat natūraliai ja pasinaudotų. Iš pradžių suluošintos, vėliau jos buvo pavergtos gamtai prieštaraujančių įstatymų: norima, kad, ištekintos prieš savo širdies polinkius, jos būtų ištikimos vyrui, net ir skyrybos prikišamos joms kaip nepadorus elgesys. Dauguma jų pasmerkiamos dykinėti, o be darbo laimė neįmanoma. Tokia moterų dalia piktina Stendhalį, ir jis mato joje šaltinį visų tų trūkumų, dėl kurių moterims priekaištaujama. Jos – nei angelai, nei demonai, nei sfinksai: jos žmonės, kuriuos kvaili papročiai pasmerkė pusiau vergovei.

Kaip tik todėl, kad yra engiamos, geriausios jų išvengs ydų, kurios bjauroja jų engėjus; savaime jos nei žemesnės, nei aukštesnės būtybės už vyrą, tačiau keistai suvokiama jų nelaiminga padėtis tampa joms palanki. Visiems žinoma, kaip nekentė Stendhalis polinkio būti rimtam: pinigai, garbė, rangas, valdžia jam atrodo liūdniausi iš stabų; daugybė žmonių dėl jų parsiduoda; pedantas, įtakingas žmogus, buržua, sutuoktinis užgniaužia savy bet kokią gyvybės ir tiesos kibirkštėlę; apsišarvavę gatavomis idėjomis, netikrais jausmais, paklusdami visuomenės aprobuotiems ritualams, jie tampa tuščiaviduriai; pasaulis, apgyvendintas šitomis besielėmis būtybėmis, – nuobodulio dykuma. Deja, nemaža moterų skendi šiame juodame liūne; tai „siaurų paryžietiškų pažiūrų“ lėlės arba veidmainiškos davatkos; Stendhalis jaučia „mirtiną pasibjaurėjimą garbingomis moterimis ir joms privaloma veidmainyste“; savo lengvabūdiškiems nuotykiams jos suteikia rimtumo, stingdančio dirbtinėmis pozomis jų sutuoktinius; kvailos dėl netikusio išsilavinimo, pavydžios, kupinos tuštybės, plepios, piktos iš dykumo, šaltos, sausos, pretenzingos, piktavališkos moterys užplūdo Paryžių ir provinciją; matome, kaip jos spieste spiečiasi už tokių kilnių figūrų, kaip ponia de Rénal, ponia de Chasteller. Su didžiausia neapykanta Stendhalis, be abejonės, rūpestingai nutapė ponią Grandet, kurią padarė tikra priešingybe tokių personažų, kaip ponia Roland, Métilde. Graži, tačiau neišraiškinga, kupina paniekos ir be žavesio, ji varžo savo „garsiomis dorybėmis“, tačiau jai nepažįstamas tikrasis, iš sielos gelmių sklindantis tyrumas; kupina susižavėjimo savim, įtikėjusi savo svarbumu, ji moka

tik kopijuoti išorines kilnumo apraiškas; iš esmės ji vulgari ir niekšinga; „ji be charakterio... ji man kelia nuobodulį“, – galvoja ponas Leuwenas. „Nepaprastai sveikai protaujanti, itin susirūpinusi, kad pavyktų jos sumanymai“, vienintelis jos siekis – padaryti vyrą ministru; „jos dvasia išseko“; apdairi, konformistė, ji saugosi meilės, nesugeba elgtis kilniaširdiškai; kai šią sausą sielą uždega aistra, ji degina ją be liepsnos.

Tereikia išversti šį įvaizdį, kad suprastum, ko Stendhalis reikalauja iš moterų: pirmiausia – nepakliūti į rimtumo spąstus; kadangi rimtais laikomi dalykai joms nepasiekiami, jos mažiau už vyrus rizikuoja juose paskęsti; jos turi daugiau galimybių išsaugoti natūralumą, naivumą, kilniaširdiškumą, kuriuos Stendhalis iškelia aukščiau už bet kokią kitą pagirtiną savybę; jam patinka tai, ką mes šiandieną pavadintume moterų autentiškumu: tai ir yra tas bendras moterų, kurias jis mylėjo ar su meile išgalvojo, bruožas; visos jos laisvos ir tikros būtybės. Kai kurios stulbinamai demonstruoja savo laisvę: Angela Pietragua, „didinga itališkų manierų paleistuvė *à la* Lucretia Borgia“ arba ponia Azur „paleistuvė *à la* du Barry... viena iš mažiausiai į lėlę panašių prancūzių“, kurias buvau sutikęs, atvirai kritikuoja nusistovėjusius papročius. Lamiel šaiposi iš padorumo, papročių, įstatymų; la Sanseverina aistringai įsivelia į intrigas ir nevengia nusikaltimo. Kitos savo proto galia nugali vulgarumą: tokia yra Menta, tokia Mathilde de la Mole, kritikuojanti, koneveikianti, niekinanti ją supančią visuomenę ir norinti iš jos išsiskirti. Kitų laisvė įgyja visiškai negatyvią formą; nuostabus ponios de Chasteller bruožas – jos atsainumas visiems antraeiliams dalykams; paklusdama tėvo norams ir net jo nuomonei, savo abejingumu, į kurį žiūrima kaip į vaikiškumą ir kuris yra nerūpestingo jos linksmumo šaltinis, ji vis dėlto nekvestionuoja jų buržuazinės vertės; Clélia Conti taip pat išsiskiria santūrumu; balius, įprasti jaunų merginų pasilinksminimai jos neuždega; ji visuomet išlaiko atstumą „ar iš paniekos tam, kas ją supa, ar iš apgailestavimo dėl kažkokios tariamos chimeros“; ji vertina pasaulį, ji piktinasi jo niekingumu. Labiausiai nepriklausomą sielą turi ponia de Rênal; ji net pati nežino, kad ne itin paklūsta savo daliai; išskirtinis jos delikatumas, neslepiamas jautrumas išreiškia bjaurėjimąsi vulgaria aplinka; ji ne veidmainė; ji išsaugojo dosnią širdį, gebančią patirti pašėlusias emocijas, ji siekia laimės; rusenan-

ti joje liepsna, kurios kaitra vos jaučiama iš išorės, nuo menko pūstelėjimo įsiliepsnos visa ugnim. Šios moterys paprasčiausiai *gyvos*; jos žino, kad tikrų vertybių šaltinis glūdi ne išoriniuose dalykuose, o širdyse; tai ir sudaro pasaulio, kuriame jos gyvena, žavesį: jau vien tuo, kad jame egzistuoja su savo svajonėmis, troškimais, malonumais, emocijomis, pramanais, jos daro jį nenuobodų. La Sanseverina, toji „aktyvi siela", nuobodulio bijo labiau už mirtį. Sustingti iš nuobodulio – tai „trukdyti sau numirti, – sako ji, – tai reiškia negyventi"; ji „visuomet aistringai ko nors siekia, visuomet veikli, linksma". Nesąmoningos, vaikiškos ar gilios, linksmos ar rimtos, narsios ar slapukės, jos visos atsisako slogaus snūdulio, į kurį grimzta žmonija. Ir šitos moterys, sugebėjusios išsaugoti savo laisvę, kad ir kokia tuščia ji buvo, kai tik sutiks vertą savęs objektą, savo aistra pakils iki didvyriškumo aukštumų; jų sielos stiprybė, jų energija išreiškia nuožmų absoliutaus angažavimosi tyrumą.

Tačiau vien laisvė vargiai gali apdovanoti jas tokia gausybe romantiškų bruožų: gryną laisvę pripažįstame pagarba, o ne emocijomis; jaudina jos pastangos pasireikšti, nepaisant ją varžančių kliūčių; kuo sunkesnė kova, tuo labiau jaudinančios tampa moterys. Pakanka įveikti išorinius suvaržymus, kad Stendhalis būtų sužavėtas; *Italų kronikose (Chroniques italiennes)* jis ištremia savo herojes į vienuolynus, uždaro pavydaus vyro rūmuose; joms reikia sugalvoti tūkstančius gudrybių, kad pasimatytų su savo mylimaisiais: slaptos durys, virvinės kopėčios, kruvinos skrynios, pagrobimai, sekvestravimai, žudynės, aistros ir nepaklusnumo protrūkiai aprašomi su tokiu išradingumu, kuris reikalauja visų proto galių; mirtis, neišvengiami kankinimai dar labiau paryškina jo nutapytų ugningų sielų narsą. Net brandžiausiuose savo kūriniuose Stendhalis išlieka jautrus tai išorinei romantikai: ji demonstratyviai išreiškia tai, kas gimsta iš širdies; jos ir širdies neįmanoma atskirti, kaip neįmanoma atskirti šypsenos nuo besišypsančių lūpų. Clélia naujai atranda meilę, kai išranda raidyną, leidžiantį jai susisiekti su Fabrice'u; la Sanseverina – tai „visad nuoširdi siela, kuri niekada nesielgia apdairiai, kuri visa atsiduoda akimirkos įspūdžiui"; toji siela atsiveria mums tuomet, kai rezga intrigas, kai nunuodija kunigaikštį ir užlieja Parmą: ji ne kas kita, kaip arogantiška, beprotiška avantiūra, kurią ji panoro išgyventi. Kopėčios, kurias Mathilde de la Mole atremia į savo langą –

anaiptol ne teatro aksesuaras: tai apčiuopiama forma pasireiškiantis jos išdidus neatsargumas, jos polinkis į nepaprastus dalykus, jos provokuojanti drąsa. Šių sielų ypatybės neatsiskleistų, jei tos sielos nebūtų apsuptos priešų: kalėjimo sienų, valdovo noro, šeimos griežtumo.

Bet sunkiausiai nugalimi tie suvaržymai, kuriuos kiekvienas jaučia savy: būtent tuomet laisvės avantiūra labiausiai abejotina, labiausiai dilginanti, aitriausia. Akivaizdu, kad Stendhalio simpatijos savo herojėms tuo didesnės, kuo baisesnė jų nelaisvė. Žinoma, jis mėgsta paleistuves, kurios visiems laikams sutrypė nusistovėjusias bendravimo taisykles, nesvarbu, ar jos kilnios, ar ne; tačiau dar švelniau jis puoselėja Métilde, varžomą skrupulų ir drovumo. Lucienas Leuwenas smagiai jaučiasi šalia tokios emancipuotos moters kaip ponia de Hocquincourt, tačiau aistringai myli tik ponią de Chasteller, tyrą, santūrią, abejojančią jo aistringa meile; Fabrice'as žavisi atkaklia la Sanseverinos, kuri nebijo nieko, siela, tačiau mielesnė jam Clélia, ir būtent ta jauna mergina užkariauja jo širdį. O ponia de Rênal, varžoma išdidumo, prietarų, nežinojimo, galimas daiktas, labiausiai stebina Stendhalį iš visų jo sukurtų moterų personažų. Jis mielai įkurdina savo herojes provincijoje, ribotoje aplinkoje, kur jas prižiūri vyras ar idiotas tėvas; jam patinka, kad jos neišsilavinusios ir netgi kupinos klaidingų idėjų. Ir ponia de Rênal, ir ponia de Chasteller – abi užsispyrusios legitimistės, pirmoji – drovi ir be jokios patirties, antroji – stulbinamai protinga, tačiau nesuvokianti, ko vertas jos protas; taigi jos neatsako už savo paklydimus, veikiau yra tų paklydimų, lygiai kaip ir institucijų bei papročių, aukos; o tas romantiškumas randasi iš paklydimo, kaip kad poezija – iš nesėkmės. Kai blaiviai mąstantis žmogus ryžtasi vienam ar kitam veiksmui puikiai suvokdamas situaciją, jam arba pritariama, arba jis be išlygų pasmerkiamas; tuo tarpu su baime, gailesčiu, ironija ar meile žavimasi drąsa ir gudrybėmis dosnios širdies, ieškančios savo kelio patamsiuose. Kadangi moterys klaidinamos, matom, kaip jose suveša tokios nereikalingos ir žavios vertybės, kaip drovumas, išdidumas, ypatingas delikatumas; tam tikra prasme tai ydos: jos gimdo melą, įžeidumą, pykčio priepuolius, bet jos nesunkiai paaiškinamos padėtimi, kurioje atsidūrė moterys. Moterys priverstos būti išdidžios mažuose dalykuose ar bent jau „tuose dalykuose, kurie didūs tik savo jausmais", nes visi tie objektai, kurie „laikomi svarbiais", joms nepasiekiami; jų drovu-

mas – tai joms primestos priklausomybės padarinys: kadangi joms draudžiama parodyti, ką jos sugeba, jos suabejoja pačia savo esybe; joms atrodo, jog kitas, ypač meilužis, suvokia jas tokias, kokios jos yra; jos šito bijo ir stengiasi to išvengti; jų pabėgimai, dvejonės, maištavimai, netgi melas išreiškia tikrą rūpinimąsi, ir būtent tuo jos nusipelno pagarbos; tačiau tas rūpestis reiškiasi negrabiai, netgi nesąžiningai, ir kaip tik todėl jos atrodo jaudinančios ir net truputį komiškos. Kaip tik tuomet, kai laisvė patenka į savo pačios pinkles ir gudrauja su savimi, ji ir yra labiausiai žmogiška ir, anot Stendhalio, patraukliausia. Stendhalio moterys tampa jaudinančios, kai širdis iškelia joms nenumatytų problemų: jos nebegali vadovautis jokiu išoriniu įstatymu, receptu, samprotavimu, pavyzdžiu; jos privalo nuspręsti pačios: šis izoliavimasis – kraštutinis laisvės momentas. Clélia išauklėta liberalių idėjų dvasia, ji blaiviai vertina ir sveikai protauja, tačiau išgirstos nuomonės, teisingos ar klaidingos, nė trupučio nepadeda kilus moraliniam konfliktui; ponia de Rênal myli Julieną nepaisydama savo moralės, Clélia išgelbsti Fabrice'ą neklausydama sveiko proto balso; abiem atvejais vienodai pranokstamos visų pripažintos vertybės. Ši drąsa ir džiugina Stendhalį, tačiau dar labiau ji jaudina, nes sunkiai drįstama atvirai ją pripažinti: tuomet ji dar natūralesnė, spontaniškesnė, autentiškesnė. Ponios de Rênal drąsa slypi po jos nekaltumu: nieko nežinodama apie meilę, ji nemoka jos atpažinti ir pasiduoda jai nesipriešindama; sakytum, dėl to, kad gyvena naktyje, ji tapo bejėgė prieš žėrinčią aistros šviesą; apakinta, ji priima ją, nesvarbu, ar prieš Dievą, ar prieš pragarą; kai ta ugnis išblėsta, ji vėl pasineria į tamsą, kurioje viešpatauja sutuoktiniai ir kunigai; ji nepasitiki savo pačios nuomone, tačiau aiškumas nutrenkia ją it žaibas; vėl susiradusi Julieną, ji atsiduoda jam visa siela; sąžinės graužatis, laiškas, kurį nuodėmklausys išplėšia jai iš rankų, leidžia suvokti, kokį nuotolį ši aistringa ir nuoširdi siela turėjo įveikti, kad išsivaduotų iš kalėjimo, kur ją uždarė visuomenė, ir pasiektų laimės dangų. Clélios konfliktas sąmoningesnis: ji dvejoja, ar būti ištikimai tėvui, ar pasiduoti meilės sužadintam gailesčiui; ji ieško argumentų. Vertybių, kuriomis Stendhalis tiki, pergalė jam atrodo dar įspūdingesnė, nes veidmainiškos civilizacijos aukos ją patiria kaip pralaimėjimą; jis žavisi matydamas, kaip jos gudrauja ir nesąžiningai elgiasi, stengdamosi, kad aistros ir laimės tiesa nurungtų melagystes, kuriomis jos tiki; Clélia,

pažadanti madonai *nebematyti* Julieno ir dvejus metus jo bučiuojama ir glamonėjama su sąlyga, kad neatmerks akių, yra juokinga ir stulbinanti. Su tokia pat švelnia ironija Stendhalis vertina ponios de Chasteller dvejones ir Mathilde de la Mole nenuoseklumus. Tiek vaikščiojimų aplinkui, tiek sugrįžimų, skrupulų, pergalių ir pralaimėjimų, kad pasiektų paprastus ir teisėtus tikslus, jam atrodo kaip nuostabiausia komedija. Tos dramos gana keistos, nes aktorė yra ir teisėja, ir kaltinamoji, nes ji yra savo pačios suregztos apgaulės auka ir pasirenka painius kelius ten, kur perkirsti Gordijo mazgą pakaktų vieno paliepimo, tačiau jose parodomas gerbtiniausias rūpestis, galįs suteikti kančių kilniai sielai: ji nori būti verta savo pačios pagarbos, savo pačios pritarimas jai svarbiau už kito žmogaus pritarimą ir todėl ji realizuoja save kaip absoliutas. Jos vienišì, be jokio atgarsio debatai rimtesni už ministrų kabineto krizę; klausdama savęs, ar atsakys, ar neatsakys į Lucieno Leuweno meilę, ponia de Chasteller nusprendžia už save ir už visuomenę. Ar galima pasitikėti kitu? Ar galima pasitikėti savo širdimi? Ko verta meilė ir žmonių priesaikos? Ar tikintis ir mylintis žmogus beprotis, ar kilniaširdis? Šie klausimai – tai svarstymai apie pačią gyvenimo prasmę, kiekvieno žmogaus atskirai ir visų kartu. Vadinamasis rimtas vyras iš tikro tėra lengvapėdis, nes priima gatavus savo gyvenimo pateisinimus, o aistringa ir mąstanti moteris kas akimirką peržiūri tradicines vertybes; ji žino, kokia nuolatinė įtampa lydi niekieno neremiamą laisvę, dėl jos moteris nuolat jaučia pavojų: per vieną akimirką ji gali viską laimėti arba viską prarasti. Būtent šito nerimo būsenoje prisiimta rizika ir nuspalvina jos istoriją herojiško nuotykio spalvomis. O pastatytoji suma yra visų aukščiausia: prasmė egzistencijos, kuri yra kiekvieno lošiančiojo dalis, jos vienintelė dalis. Beprotiškas Mina de Vanghel poelgis tam tikra prasme gali pasirodyti absurdiškas, tačiau jis turi tvirtą etinį pamatą. „Ar ji klaidingai apskaičiavo savo gyvenimą? Jos laimė truko aštuonis mėnesius. Tai buvo pernelyg aistringa siela, kad tenkintųsi gyvenimo tikrove." Mathilde de la Mole ne tokia nuoširdi kaip Clélia ar ponia de Chasteller; ji gyvena veikiau vadovaudamasi susikurtu savo įvaizdžiu nei akivaizdžiais meilės, laimės reikalavimais: ar išdidžiau, oriau išsaugoti save, bet neprarasti, ar nusižeminti prieš tą, kurį myli, užuot jam pasipriešinus? Taigi dvejodama ji ir vėl yra vieniša ir rizikuoja nustoti gerbti save, o savigarba jai

brangesnė už gyvybę. Tas aistringas tikrųjų gyvenimo paskatų ieškojimas, braunantis per nežinojimo, prietarų, apgaulių tamsą, nušviestą mirgančios ir neramios aistros šviesos, ta begalinė laimės ar mirties, didybės ar gėdos rizika suteikia tų moterų likimams romantiškumo.

Moteris, aišku, nesuvokia savo apžavų; įdėmiai stebėti save pačią, vaidinti personažą – visuomet netikra; ponia Grandet, lygindama save su ponia Roland, įrodo esanti nepanaši į ją; Mathilde de la Mole patraukli todėl, kad susipainioja savo komedijose ir dažnai tampa savo pačios širdies auka tomis akimirkomis, kai mano ją valdanti; ji mus jaudina tiek, kiek atsispiria savo valios reikalavimams. O tyriausios Stendhalio herojės išvis savęs nesuvokia. Ponia de Rênal nesuvokia savo žavumo, o ponia de Chasteller nesuvokia esanti protinga. Tai ir suteikia meilužiui, su kuriuo susitapatina autorius ir skaitytojas, didžiausią džiaugsmą; jis – liudytojas, per kurį šie paslėpti turtai atsiveria; tik jis gali žavėtis gyvastingumu, kurio sklidina ponia de Rênal, kai jos nelydi pašalinių žvilgsniai, tuo „gyvu, lanksčiu, giliu protu", kurio nemato ponios de Chasteller aplinkos žmonės; net jeigu kiti ir įvertina aštrų la Sanseverina protą, tik jis giliausiai persmelkia jos sielą. Atsidūręs priešais moterį, vyras mėgaujasi ja, įdėmiai ją stebi; jis svaiginasi tuo reginiu nelyginant peizažu ar paveikslu; ji priverčia dainuoti jo širdį ir nuspalvina atšešėliais dangų. Padaręs šitą atradimą, jis atranda pats save: nesuprasi moterų švelnumo, jautrumo, jų degančios širdies pats nebūdamas švelnus, jautrus, aistringas; moterų jausmai sukuria atšešėlių, reikalavimų pasaulį, kurį atradęs mylintis vyras praturtėja. Šalia ponios de Rênal Julienas tampa kitu žmogum, jis jau nebe tas garbėtroška, kuriuo nusprendė būsiąs, – dabar jisai pasirenka kitką. Jei vyras geidžia moters tik paviršutiniškai, jam bus malonu ją sugundyti. Bet jo gyvenimą pakeičia tik tikroji meilė. „Tokia meilė kaip Wertherio atveria sielą... *grožio* pajautimui ir priverčia juo mėgautis, kad ir kokia forma pasireikštų, nors ir milo drabužiais vilkinti. Ji padaro žmogų laimingą net be turtų..." „Tai naujas gyvenimo tikslas, su kuriuo viskas siejasi ir kuris keičia visa ko pavidalą. Meilė-aistra atveria vyro akims gamtą ir visus jos subtilumus, tarsi ji būtų tik vakar išrastas naujas daiktas." Meilė sutrikdo kasdienę rutiną, išvaiko nuobodulį, – jį Stendhalis laiko didžiuliu blogiu, nes jame nesama jokių gyvenimo arba mirties motyvų; mylintysis turi tikslą, ir to pakanka, kad kiekviena diena

10. 900

jam taptų nuotykiu: kaip malonu Stendhaliui praleisti tris dienas pasislėpus Menta rūsyje! Virvinės kopėčios, kruvinos skrynios perteikia tą nepaprastumo pomėgį jo romanuose. Meilė, kitaip sakant, moteris, atskleidžia tikruosius egzistencijos tikslus: grožį, laimę, pasaulio ir pojūčių gaivumą. Ji užvaldo žmogaus sielą, todėl jis gali ją valdyti; mylintis vyras patiria tą pačią įtampą, tą pačią riziką kaip ir jo mylimoji ir išmėgina save kur kas autentiškiau nei profesine karjera. Kai Julienas dvejoja prie Mathildos nuleistų kopėčių, jis rizikuoja savo lemtim: būtent šią akimirką jis matuoja save tikru matu. Tik per moteris, jų paveikti, reaguodami į jų poelgius, Julienas, Fabrice'as, Lucienas mokosi bendrauti su pasauliu ir su pačiais savimi. Stendhalio moteris – išbandymas, atlyginimas, teisėjas, draugas – iš tikro yra tai, ką vienu metu Hegelis buvo susigundęs iš jos padaryti: tai – kita sąmonė, kuri, į dėkingumą atsakydama dėkingumu, teikia kitam subjektui tą pačią tiesą, kurią iš jo gauna. Du žmonės, pažinę save meilėje, sukuria laimingą porą, kuri meta iššūkį pasauliui ir laikui; jai pakanka savęs pačios, ji realizuoja absoliutą.

Tačiau tai rodo, kad moteris nėra grynas kitoniškumas: ji pati yra subjektas. Stendhalis niekad neapsiriboja aprašydamas savo herojes moteris kaip atliekančias herojų vaidmenį: jis skiria joms jų pačių likimą. Jis pamėgino dar retesnį dalyką ir, manau, tokį, kurio niekad nemėgino joks kitas rašytojas: jis pats susitapatino su moterim. Jis nepalinksta ties Lamiel, kaip Marivaux palinksta ties Marianne, arba Richardsonas ties Clarisse Harlow: jis išgyvena jos lemtį, kaip buvo išgyvenęs Julieno lemtį. Kaip tik dėl to Lamiel figūra yra šiek tiek teoriška, tačiau labai reikšminga. Stendhalis apsupo tą merginą visomis įmanomomis kliūtimis: ji neturtinga valstietė, neišsilavinusi, prastai išauklėta prietaringų žmonių, tačiau ji įveikia savo kely visus moralinius tų laikų barjerus, suvokusi savo įprastų žodžių „tai kvaila" reikšmę. Įgyta dvasios laisvė leidžia jai savaip reaguoti į visus smalsumo, garbės troškimo, linksmumo protrūkius; prieš tokią ryžtingą širdį materialios kliūtys negali atsilaikyti; vienintelė jos problema – susikurti šiame nevykusiame pasaulyje savo gyvenimą. Jai teko išsiskleisti iki galo per nusikaltimą ir mirtį, tačiau tokia ir Julieno dalia. Visuomenėje, tokioje, kokia ji yra, nėra vietos jautrioms sieloms: vyrai ir moterys čia dangstosi viena iškaba.

Pažymėtina, kad Stendhalis yra ir didelis romantikas, ir ryžtingas feministas; dažniausiai feministais būna racionalūs protai, viską vertinantys universaliai; tačiau Stendhalis reikalauja moterų emancipacijos ne apskritai dėl laisvės, bet ir dėl individualios laimės. Meilei nebus čia ko prarasti, mano jis; priešingai, ji bus tuo tikresnė, kuo moteris, būdama lygi su vyru, galės geriau jį suprasti. Tikriausiai kai kurios moters savybės, kuriomis mėgaujamasi, išnyks, o jos vertingos tuo, kad per jas pasireiškia laisvė; bet laisvė ateis kitais pavidalais, ir romantiškumas pasaulyje neišnyks. Du atskirti vienas nuo kito žmonės, atsidūrę skirtingose situacijose, būdami abu visiškai laisvi ir ieškantys vienas kitame savo egzistencijos pateisinimo, visuomet išgyvens kupiną rizikos ir pažadų nuotykį. Stendhalis pasitiki tiesa; kai tik jos vengi, miršti gyvas, o ten, kur švyti tiesa, švyti grožis, laimė, meilė, džiaugsmas, kurie savaime ją pateisina. Štai kodėl jis lygiai kaip ir mistifikuotą rimtumą atmeta netikrą mitų poeziją. Jam pakanka žmogiškos tikrovės. Moteris, anot jo, paprasčiausiai žmogus: svajonės nesugebės sukurti nieko svaigesnio už ją.

VI

Iš šių pavyzdžių matome, kad kiekvienas rašytojas perteikia kolektyvinius mitus: moteris mums parodyta kaip *kūnas*; vyro kūnas užsimezga moters įsčiose ir atkuriamas meilužės glėbyje; tuo moteris panaši į *gamtą*, ji įkūnija ją: ji – gyvūnas, kraujo indas, išsiskleidusi rožė, sirena, kalvos išlinkis, suteikiantys vyrui humusą, syvus, ryškų pasaulio grožį ir sielą; ji gali saugoti *poezijos* raktus, ji gali būti šio ir ano pasaulio *tarpininkė*: gracija ar pitija, žvaigždė ar ragana, ji atveria vartus į tai, kas pranoksta gamtą, tikrovę; ji paaukota *imanentiškumui* ir, būdama pasyvi, dovanoja taiką, harmoniją, bet vos tik atsisakiusi to vaidmens, iškart virsta maldininke, žmogėdra. Ir visuomet ji tampa *privilegijuotąja Kita*, padedančia reikštis subjektui: ji – vienas iš vyro matų, jo pusiausvyra, jo išganymas, jo gyvenimo nuotykis, jo laimė.

Tačiau kiekvienas autorius skirtingai orkestruoja tuos mitus. *Kitas* apibrėžiamas skirtingai, priklausomai nuo veikimo būdo, kurį pasirenka *Vienas*. Kiekvienas vyras reiškiasi kaip laisvės ir transcendencijos

10•

pradas, tačiau kiekvienas skirtingai supranta tuos žodžius. Montherlant'ui transcendencija yra būsena: transcenduoja jis, jis sklando didvyrių padebesiais; moteris nugrimzdusi į žemę, ji – jam po kojų; jis mėgaujasi matuodamas juodu skiriantį nuotolį; retkarčiais jis kilsteli ją prie savęs, pasiima, paskui vėl numeta; jis niekada nenusižemina iki klampios jos patamsių sferos. Lawrence'o transcendencija glūdi fale; gyvybės ir galios atributu falas tampa tik moters dėka; taigi imanentiškumas yra geras ir reikalingas dalykas; netikram herojui, kuris mano atitrūkęs nuo žemės (jis anaiptol ne pusdievis), nepavyksta tapti vyru; moteris neverta paniekos, ji – didelis turtas, karšta versmė, tačiau ji privalo atsisakyti bet kokios asmeninės transcendencijos ir pasitenkinti tuo, kad bus penas vyro transcendencijai. To paties atsidavimo iš jos reikalauja ir Claudelis: moteris jam taip pat yra toji, kuri palaiko gyvybę, o vyras veiksmais tik pratęsia jos polėkį; bet katalikui visa, kas vyksta žemėje, panirę į imanentiškumą: vienintelis transcendentas yra Dievas; Dievo akyse veikiantis vyras ir jam patarnaujanti moteris – visiškai lygūs; kiekvienas privalo pranokti savo žemiškąją dalią: išganymas visuomet yra autonomiška iniciatyva. Bretonui lyčių hierarchija yra atvirkštinė; veikla, sąmoningas protavimas, kuriuose vyras įžvelgia savo transcendenciją, jam atrodo lėkšta apgaulė, skatinanti karą, kvailybę, biurokratiškumą, žmogiškumo neigimą; tiesa – tai imanentiškumas, gryna, tamsi tikrovės esatis; tikroji transcendencija realizuojama grįžimu prie imanentiškumo. Jo nuostata – visiška Montherlant'o nuostatos priešingybė: šiam patinka karas, nes jame atsikratoma moterų, Bretonas dievina moterį, nes ji – taikos nešėja; vienas painioja dvasią ir subjektyvumą ir atsisako duoto pasaulio; kitas mano, kad dvasia objektyviai egzistuoja pasaulio gelmėje; Montherlant'ui moteris kenkia, nes sugriauna jo vienatvę; Bretonui ji – atradimas, padedantis jam atsikratyti subjektyvumo. O Stendhalio kūryboje, kaip matėme, moteris toli gražu ne mitinė būtybė: jis ir į ją žiūri kaip į transcendenciją; anot šio humanisto, laisvos būtybės išsiskleidžia abipusiškai santykiaudamos; ir, kad gyvenimas įgytų „skonį“, jam pakanka, kad *Kitas* būtų paprasčiausiai kitoks; jis neieško „žvaigždžių pusiausvyros“, neminta pasibjaurėjimo duona; jis nelaukia stebuklo; jis nenori turėti reikalų su kosmosu ar poezija, o tik su laisvomis būtybėmis.

Ir jis pats jaučiasi esąs tyra laisva būtybė. Kiti - o tai vienas iš svarbiausių dalykų – dedasi esą transcendentai, tačiau jaučiasi tamsios esaties, glūdinčios jų širdy, belaisviais: jie mato tą „neperskeliamą nakties branduolį“ moteryje. Montherlant'as turi adlerišką kompleksą, skatinantį buką nesąžiningumą; tai pretenzijų ir baimių, kurias jis įkūnija moteryje, visuma; jo pasibjaurėjimas ja yra tai, ko jis pats nedrįsta patirti; jis įsivaizduoja, kad, niekindamas ją, atsikrato savo nepilnavertiškumo; jis prašo, kad panieka jį išgelbėtų; moteris – tai duobė, į kurią jis sumeta visus jį persekiojančius monstrus[217]. Lawrence'o gyvenimas rodo, kad jis kentėjo nuo analogiško, nors labiau susijusio grynai su seksu komplekso: jo kūryboje moteris veikia kaip kompensacijos mitas; per ją egzaltuojamas vyriškumas, kurio rašytojas nebuvo tikras turįs; aprašinėdamas Kate prie Cipriano kojų, jis įsivaizduoja save patinu, nugalėjusiu savo žmoną Frieda; ir jis neleidžia savo gyvenimo draugei juo suabejoti: jeigu ji nebūtų tikra dėl jo tikslų, tikriausiai ir jis prarastų pasitikėjimą jais; jos vaidmuo – jį padrąsinti. Jis reikalauja iš jos ramybės, poilsio, tikėjimo, kaip Montherlant'as reikalauja garantuoti jo viršenybę: jie reikalauja to, ko trūksta jiems. Claudeliui nestinga pasitikėjimo savim: drovus jis tik tuomet, kai paslapčia bendrauja su Dievu. Be to, jo kūryboje nėra jokios lyčių kovos. Vyras drąsiai prisiima moters naštą: ji – pagundos ar išganymo šansas. Atrodo, kad Bretonui vyras jaučiasi esąs tikras vyras tik todėl, kad turi savy paslaptį; jam patinka, kad Nadja mato žvaigždę, kurios link jis eina ir kuri yra tarsi „gėlės be šerdelės širdis“; sapnai, nuojautos, spontaniška vidinės jo kalbos raida – tai veiklos rūšys, kur išvengiama valios ir proto kontrolės, ir kur jis atpažįsta tikrąjį save: moteris yra apčiuopiamas įvaizdis tos užmaskuotos esaties, kuri nepalyginamai svarbesnė už sąmoningą jo asmenybę.

Stendhalis ramiai sutinka pats su savimi, tačiau jam reikia moters, kaip ir jis reikalingas moteriai, kad padrika jo egzistencija susiburtų į vieno įvaizdžio, vienos lemties vienovę; sakytum, žmogus prisigauna iki savo gelmių dėl kito; tačiau jam reikia, kad tas kitas paskolintų savo sąmonę; žmonės pernelyg abejingi savo gentainiams; tik įsimylėjusi mo-

[217] Stendhalis iš anksto pasmerkė žiaurumus, kuriais mėgaujasi Montherlant'as: „Ką daryti, jei esi abejingas? Mylėti silpnai, bet be baisumų. Baisumai visuomet randasi iš menkos sielos, kuriai reikia įsitikinti, jog ji turi gerų savybių“.

teris atveria savo širdį mylimam vyrui ir priglaudžia jį. Išskyrus Claudelį, pasirinkusį savo liudytoju Dievą, visi mūsų aptariami rašytojai laukia, kad, anot Malraux, moteris gerbtų juos kaip tą „su niekuo nesulyginamą monstrą“, kurį pažįsta tik jie patys. Bendradarbiaudami ar kovodami vieni su kitais, vyrai stoja vienas prieš kitą kaip apibendrinti tipažai. Montherlant'as savo gentainiams – rašytojas, Lawrence'as – doktrinų autorius, Bretonas – mokyklos vadovas, Stendhalis – diplomatas ir sąmojingas žmogus; būtent moteris atskleidžia vieną kaip nuostabų ir žiaurų princą, kitą kaip nerimastingą fauną, trečią kaip dievą, saulę ar kaip būtybę – „juodą ir šaltą, it žaibo nutrenktą prie Sfinkso kojų žmogų“[218], – kaip gundytoją, kerėtoją, meilužį.

Kiekvienam iš jų ideali moteris bus ta, kuri tiksliausiai įkūnys *Kitą*, sugebantį atskleisti jam jį patį. Montherlant'as, saulėtoji dvasia, ieško joje gryno gyvūniškumo; Lawrence'as, falokratas, reikalauja, kad ji apskritai apibendrintų moteriškąją lytį; Claudelis ją apibrėžia kaip sielą-seserį; Bretonas puoselėja Mélusine, tvirtai suaugusią su gamta, savo viltis jis deda į moterį-vaiką; Stendhalis nori, kad jo mylimoji būtų protinga, išsilavinusi, laisvos dvasios ir elgsenos – lygi jam. Tačiau vyrui lygiai moteriai, moteriai-vaikui, sielai-seseriai, moteriai-lyčiai, moteriai-gyvūnui žemėje visuomet skirta vienintelė lemtis – vyras. Kad ir koks būtų tasai „aš“, kuris siekia per ją atrasti save, jis gali tai padaryti tik tuomet, kai ji sutinka tapti žaizdru. Ir visuomet iš jos reikalaujama savimaršos ir meilės. Montherlant'as sutinka būti švelnesnis moteriai, kuri leidžia jam išbandyti jo vyriškąją galią; Lawrence'as skiria aistringą himną tai, kuri dėl jo išsižada savęs; Claudelis garbina vasalę, tarnaitę, pasišventėlę, kuri, paklusdama vyrui, paklūsta Dievui; Bretonas tikisi iš moters, kad toji išgelbės žmoniją, nes ji geba dovanoti begalinę meilę savo vaikams ir mylimajam; net Stendhalio kūriniuose moterys labiau jaudinančios už vyrus, nes jos atsiduoda savo aistrai įnirtingai ir be atodairos; jos padeda vyrui realizuoti savo lemtį, kaip kad Prouhèze padeda Rodrigue'ui išsigelbėti; Stendhalio romanuose jos dažnai išgelbsti savo mylimąjį nuo sužlugimo, kalėjimo ar mirties. Montherlant'as, Lawrence'as reikalauja iš moters pasiaukojimo kaip pareigos; Claudelis, Bretonas, Stendhalis, būdami ne tokie arogantiški,

[218] *Nadja.*

žavisi tuo pasiaukojimu kaip kilniaširdžiu pasirinkimu; jie geidžia jo nemanydami, kad yra jo nusipelnę; tačiau – išskyrus stulbinantį Lamielį – visi jų kūriniai rodo, kad jie laukia iš moters to altruizmo, kuriuo žavėjosi ir kurį jai primesdavo Grafas ir kuris, anot jo, patvirtino akivaizdų nepilnavertiškumą, o kartu ir dviprasmišką viršenybę.

Galėtume pateikti ir daugiau tokių pavyzdžių: visi jie prives mus prie tų pačių išvadų. Apibrėždamas moterį, kiekvienas rašytojas apibrėžia savo bendrą etiką ir konkretų savęs paties supratimą; ir kaip tik jos paveikslu jie dažnai atskleidžia tą atotrūkį tarp savo požiūrio į pasaulį ir egoistinių svajonių. Moteriškojo elemento nebuvimas ar nereikšmingumas autoriaus kūryboje irgi yra simptomiškas; jis itin svarbus, kai apibendrina visus Kito aspektus, tai ypač ryšku Lawrence'o kūryboje; jis svarbus ir tuomet, kai į moterį žiūrima paprasčiausiai kaip į kitą, tačiau autorių domina individualus jos gyvenimo nuotykis, kaip ir Stendhalį; jis praranda savo svarbą tokioje epochoje kaip mūsiškė, kai asmeninės individo problemos nėra labai reikšmingos. Tačiau moteris, kaip kita, vis dar reikšminga tiek, kiek vyrui, bent jau tam, kad save pranoktų, dar reikia susivokti, kas jis esąs.

Trečias skyrius

Moters mitas vaidina reikšmingą vaidmenį literatūroje, tačiau kokia jo reikšmė kasdieniame gyvenime? Kiek jis veikia papročius ir individų poelgius? Norint atsakyti į šitą klausimą, reikėtų patikslinti jo ryšius su tikrove.

Mitų esama įvairių. Moters mitas, sublimuodamas nekintamą žmogaus dalios aspektą, kitaip sakant, žmonijos „padalijimą" į dvi individų kategorijas, yra statiškas; į platoniškųjų idėjų viešpatiją jis projektuoja tą tikrovę, kuri yra patirta tiesiogiai arba konceptualizuota remiantis patyrimu; faktą, vertę, reikšmę, sąvoką, empirišką dėsnį jis pakeičia transcendentine idėja, amžina, nekintama, būtina. Ši idėja nediskutuojama, nes ji yra anapus duotybės; ji apdovanota absoliučia tiesa. Antai paskirą, atsitiktinę ir įvairialypę *realių* moterų egzistenciją mitinė mintis supriešina su unikaliu ir sustabarėjusiu Amžinuoju Moteriškumu; jeigu jo apibrėžimui prieštarauja konkrečių moterų iš kūno ir kraujo elgsena, neteisios būna jos: pareiškiama, kad ne Moteriškumas yra melaginga esybė, o moterys nėra moteriškos. Tai paneigiantys patyrimo faktai bejėgiai prieš tą mitą. Vis dėlto tam tikra prasme jo ištakos glūdi patyrime. Tiesa, kad moteris skiriasi nuo vyro, ir šis kitoniškumas patiriamas geiduliuose, glamonėse, meilėje; tačiau realus ryšys yra abipusis, ir jis būna autentiškų dramų priežastis: per erotiką, meilę, draugystę ir jų alternatyvas – nusivylimą, neapykantą, konkurenciją – jis yra sąmonių, kurios kiekviena įsivaizduoja esanti pagrindinė, kova, abipusis dviejų laisvų būtybių, kurios viena kitą patvirtina, pripažinimas, neapibrėžtas perėjimas nuo priešiškumo prie bendrystės. Teigti Moterį – tai teigti absoliučią Kitą, be jokio abipusiškumo, neigiant, nepaisant patyrimo, tai, kad ji yra subjektas, panaši į vyrą žmogiška būtybė.

Tikrovėje moterys reiškiasi įvairiais aspektais, tačiau visi su moterimi susiję mitai siekia apibendrinti ją *in toto*; kiekviena moteris nori būti unikali, to padarinys – daugybė nesuderinamų mitų, ir vyrai lūkuriuoja svajingai mąstydami apie keistus Moteriškumo idėjos nenuoseklumus; o kadangi visos moterys turi savo dalį gausybėje šių archetipų, kurie įsivaizduoja slepią savy vienintelę Tiesą, vyrai šiandien vėl priversti savo gyvenimo draugių akivaizdoje patirti nuostabą, kaip kitados sofistai, niekaip negalėję suprasti, kad vyras gali būti ir blondinas, ir brunetas. Perėjimas į absoliutą reiškiasi jau socialinėje sferoje: santykiai čia lengvai sustabarėja klasių pavidalu, funkcijos – tipų pavidalu, panašiai kaip vaikų sąmonėje ryšiai užsifiksuoja daiktų pavidalu. Pavyzdžiui, patriarchalinėje santvarkoje, kur svarbiausia buvo išsaugoti paveldimas valdas, be individų, kurie valdo ir perduoda turtą, būtinai yra vyrų ir moterų, kurie atima tas valdas iš jų savininkų ir paleidžia į apyvartą; vyrus – avantiūristus, sukčius, vagis, spekuliantus – bendruomenė dažniausiai pasmerkia; moterys, pasinaudodamos savo erotiniu patrauklumu ir neperžengdamos įstatymo nubrėžtų ribų, gali pasiūlyti jaunuoliams ir net šeimos tėvams iššvaistyti savo paveldėtą turtą; kai kurios iš jų pasisavina savo aukų turtą arba išvilioja jų palikimą; kadangi šis vaidmuo laikomas pragaištingu, moteris, kurios jį atlieka, vadina „netikusiomis". Bet kituose namuose – tėvo, brolių, vyro, mylimojo – jos gali pasirodyti kaip angelai sargai; kurtizanė, apiplėšianti turtingus finansininkus, dailininkams ir rašytojams – mecenatė. Aspasijos, ponios de Pompadour personažų dviprasmiškumas lengvai suprantamas atsižvelgiant į konkrečią patirtį. Tačiau kai teigiama, kad moteris – Maldininkė, Mandragora, Demonas, tuomet sunku suprasti, kaip ji gali būti Mūza, Deivė Motina, Beatričė.

Kadangi grupiniai simboliai ir socialiniai tipai dažniausiai apibrėžiami autonomiškomis poromis, tai ambivalentiškumas atrodo esąs būdinga Amžinojo Moteriškumo savybė. Švenčiausios motinos koreliatas yra žiauri pamotė, angeliškos jaunos mergaitės – ištvirkusi skaisti mergelė, taigi kartais sakoma, kad Motina tolygi Gyvybei arba kad Motina tolygi Mirčiai, kad kiekviena skaistuolė yra tyra dvasia arba šėtonui paaukotas kūnas.

Žinoma, ne tikrovė diktuoja visuomenei ar individams pasirinkimą vieno iš tų dviejų priešingų pradų; kiekvienos epochos visuomenė ir

individas renkasi pagal savo poreikius. Labai dažnai jie numato pasirinktame mite institucijas ir vertes, su kuriomis yra susiję. Pavyzdžiui, paternalizmas, reikalaujantis, kad moteris būtų namuose, ją apibrėžia kaip jausmą, vidujybę, imanentiškumą; iš tikro kiekvienas egzistentas yra ir imanentiškumas, ir transcendencija; kai jam nepasiūlomas tikslas arba kai kliudoma jį pasiekti, kai iš jo atimama jo pergalė, jo transcendencija bergždžiai nugrimzta į praeitį, tai yra vėl grįžta į imanentiškumą; tos moters paskirtis – gyventi patriarchate; tačiau tai anaiptol ne pašaukimas, kaip kad vergovė nėra vergo pašaukimas. Šios mitologijos raida ryški Auguste'o Comte'o veikaluose. Identifikuoti Moterį kaip Altruizmą – reiškia garantuoti vyrui visas teises į jos pasiaukojimą, reiškia primesti moterims kategoriškumą.

Nereikia painioti mito su kokios nors reikšmės aprašymu; reikšmė yra imanentiška daikto savybė; ji atsiskleidžia sąmonei per realią patirtį; o mitas yra transcendentinė Idėja, nepavaldi jokiam sąmonės poveikiui. Kai knygoje *Vyro amžius* (*L'Age d'homme*), Michelis Leirisas aprašinėja, kaip jis regi moters lyties organus, jis teikia reikšmes ir nekuria jokio mito. Susižavėjimas moters kūnu, pasibjaurėjimas menstruacijų krauju yra konkrečios tikrovės suvokimo apraiškos. Nėra nieko mitiško patirtyje, kuri atskleidžia gašlias moters kūno savybes, ir nepereinama į mito lygmenį, kai mėginama jas išreikšti palyginimais su gėlėmis ar akmenėliais. Tačiau sakyti, kad Moteris yra Kūnas, kad Kūnas yra Naktis ir Mirtis arba kad ji yra Kosmoso spindesys, – tai palikti žemės tiesą ir pakilti į tuščią dangų. Juk ir vyras moteriai yra kūnas; o ji – ne tik kūniškas objektas; be to, kūno reikšmė skirtingiems žmonėms, turintiems skirtingą patirtį, yra skirtinga. Lygiai taip pat tikra, kad moteris, kaip ir vyras, yra gamtoje įsišaknijusi būtybė; ji labiau nei vyriškosios lyties atstovas pavergta rūšies, jos gyvūniškumas ryškesnis, tačiau jos kaip ir jo savybės pasireiškia per egzistenciją, ji irgi priklauso žmonių viešpatijai. Prilyginti ją Gamtai, vadinasi būti šališkam.

Nė vienas mitas nebuvo toks palankus valdančiajai kastai kaip moters mitas: jis pateisina visas jos privilegijas, netgi leidžia jomis piktnaudžiauti. Vyrams neprivalu rūpintis, kaip palengvinti fiziologines kančias ir vargus, kurie „gamtos pageidavimu“ yra moters dalia; vyrai naudojasi jais kaip pretekstu, kad dar labiau apsunkintų skurdžią moters

dalią, pavyzdžiui, nepripažindami moteriai jokios teisės į seksualinį malonumą, versdami dirbti ją kaip nešulinį gyvulį[219].

Iš visų tų mitų nė vienas nėra taip giliai įstrigęs į vyrų širdis kaip moters „slėpinio" mitas. Jis turi nemaža privalumų. Pirmiausia jis leidžia lengvai paaiškinti visa tai, kas atrodo nepaaiškinama; vyras, kuris „nesupranta" moters, džiaugiasi galėdamas protavimo stygių pateisinti objektyviu pasipriešinimu; užuot prisipažinęs esąs neišmanėlis, jis mano esant slėpinį už jo išmanymo ribų: štai alibi, pamaloninantis ir tingumą, ir tuštybę. Įsimylėjusi širdis šitaip išvengia daugelio nusivylimų: jeigu mylimoji elgiasi aikštingai, kalba kvailai, slėpinys visa tai pateisina. Ir vėlgi slėpiniu įamžinamas tas pats negatyvus ryšys, kuris Kierkegaardui atrodė nepalyginti mielesnis už pozityvų užvaldymą; neįmintos mįslės akivaizdoje vyras lieka vienas: vienas su savo svajonėmis, savo viltimis, savo baime, savo meile, savo tuštybe; šis subjektyvus žaidimas, kai ištvirkimas gali baigtis mistine ekstaze, daugeliui yra kur kas patrauklesnė patirtis nei autentiškas ryšys su žmogiška būtybe. Koks gi yra šitos naudingos iliuzijos pamatas?

Be abejonės, tam tikra prasme moteris yra slėpininga, anot Maeterlincko, „slėpinga kaip visas pasaulis". Kiekvienas yra subjektas tik pats sau; kiekvienas gali suprasti tik save savo imanentiškume; šiuo požiūriu kitas visuomet yra paslaptis. Vyrų akimis, būties sau (*pour-soi*) neaiškumas kur kas akivaizdesnis kitame, tai yra moteryje; jokiu simpatijos aktu vyrai negali įsigauti į jos ypatingą patirtį: jie pasmerkti nesuprasti moters lytinio pasitenkinimo pobūdžio, menstruacinių negalavimų, gimdymo skausmų. Iš tikrųjų paslaptingi tiek vyrai, tiek moterys: kaip kitas, ir kaip vyriškosios lyties kitas, kiekvienas vyras savy irgi turi susikoncentravusią ties savimi esatį, į kurią moteris negali įsigauti; ji nežino, kas yra vyrų erotiniai potyriai. Tačiau pagal mūsų minėtą visuotinę taisyklę kategorijos, kuriomis vyrai vertina pasaulį, yra *jų požiūriu absoliučios*: čia, kaip ir visur kitur, jie nepaiso abipusiškumo. Paslaptingoji moteris vyro yra laikoma esminiu slėpiniu.

[219] Plg. Balzaco *Physiologie du Mariage*: „Nekreipkite dėmesio į jos murmėjimus, riksmus, skausmus; *gamta sukūrė ją tokią, kad mes galėtume ja naudotis* ir kad ji pakeltų viską: vaikus, sielvartą, vyro smūgius ir bausmes. Nekaltinkite savęs atšiaurumu. Visuose vadinamųjų civilizuotų tautų kodeksuose vyras surašė įstatymus, tvarkančius moters lemtį, su tokiu kruvinu epigrafu: „*Vae victis*! Vargas silpniesiems!"

Tiesą sakant, jos situacija tokiam požiūriui ypač palanki. Fiziologinė jos lemtis labai sudėtinga; ji pati ją išgyvena kaip svetimą istoriją; jos kūnas nėra aiškus jai pačiai, ji tarsi egzistuoja atskirai; ryšys, siejantis kiekvieno individo fiziologinį gyvenimą su fiziniu, tiksliau, ryšys tarp individo sąlygiškumo ir laisvės, kuri jį valdo, yra sunkiausiai įmenama žmogaus dalios mįslė, o ypač moterų.

Tačiau tai, kas vadinama slėpiniu, nėra nei subjektyvi sąmonės vienatvė, nei organinio pasaulio paslaptis. Tas žodis įgyja tikrą prasmę komunikacijos lygmenyje: jis nėra apibendrinamas kaip gryna tyla, naktis; jis implikuoja trapią esatį, nesugebančią apie save garsiai pareikšti. Sakyti, kad moteris yra slėpinys, nereiškia sakyti, kad jinai tyli, tai reiškia, kad jos kalba negirdima; ji – čia, tačiau pasislėpusi po šydais; ji egzistuoja anapus tų abejotinų apraiškų. Kas ji? Angelas, demonas, įkvėptoji, aktorė? Galima daryti prielaidą, kad į tuos klausimus esama atsakymų, kurių neįmanoma atrasti arba, veikiau, nė vienas jų nėra adekvatus, nes moteriai būdinga esminė dviprasmybė; širdyje, tarsi koks sfinksas, ji yra neapibrėžiama pati sau.

Iš tiesų jai būtų labai keblu nuspręsti, *kas* ji *yra*; į šį klausimą nėra atsakymo, bet ne todėl, kad paslėpta tiesa būtų pernelyg abejotina, jog leistųsi apibrėžiama, o todėl, kad šioje srityje nėra tiesos. Egzistentas *yra* ne kas kita kaip tai, ką jis daro; tai, kas galima, neperžengia tikrovės ribų, esmė nebūna pirmesnė už egzistenciją: grynai subjektyviai žmogiška būtybė *yra niekas*. Ji matuojama pagal jos poelgius. Apie valstietę galima sakyti, kad ji gera ar bloga darbininkė, apie aktorę – kad ji turi talentą arba jo neturi, bet jeigu į moterį žiūrima kaip į imanentišką esatį, apie ją negalima visiškai nieko pasakyti, ji neapibūdinama. Taigi meilės ar vedybiniuose santykiuose, visuose santykiuose, kur moteris yra vasalė, kita, ji suvokiama kaip imanentiška. Stulbina tai, kad draugė, kolegė, dalininkė neturi jokio slėpinio, tačiau jeigu vasalas yra vyriškosios lyties atstovas, jeigu vyresnių, turtingesnių vyrų ar moterų akyse jaunuolis, pavyzdžiui, suvokiamas kaip neesminis objektas, jis taip pat atrodys paslaptingas. Ir šitai mums atskleidžia moters paslaptingumo infrastruktūrą, kurios pagrindas – ekonominis. Jausmas irgi *yra* niekas. „Jausmų srityje tai, kas tikra, nesiskiria nuo to, kas įsivaizduojama, - rašo Gide'as. – Ir jei pakanka įsivaizduoti, jog myli, kad pamiltum iš tikrųjų, tai lygiai taip pat pakanka prisipažinti, jog

įsivaizduoji mylįs, kai myli iš tikrųjų, kad iškart pradėtum mylėti truputį mažiau..." Diskriminacija to, kas įsivaizduojama, ir to, kas tikra, reiškiasi tik elgesyje. Jei vyras užima privilegijuotą padėtį šiame pasaulyje, jis gali aktyviai rodyti savo meilę; labai dažnai jis išlaiko moterį ar bent jai padeda; ją vesdamas jis suteikia jai visuomeninę padėtį; jis dovanoja jai dovanas; jo ekonominė ir socialinė nepriklausomybė leidžia jam imtis iniciatyvos ir išradinėti: ne kas kitas, o ponas de Norpois'as, išsiskyręs su ponia de Villeparisis, leisdavosi į dvidešimt keturias valandas trunkančias keliones, kad su ja pasimatytų; labai dažnai vyras būna užsiėmęs, o moteris dykai leidžia laiką: jis *dovanoja* jai laiką, kurį praleidžia su ja; ji priima jį: su malonumu, su aistra ar paprasčiausiai kad prasiblaškytų? Ar ji priima šitas malones iš meilės ar su išskaičiavimu? Ar ji myli vyrą ar santuoką? Žinoma, net patys vyro įrodymai yra dviprasmiški: ar viena arba kita dovana yra dovanota iš meilės ar iš gailesčio? Tačiau jei paprastai moteris randa daugybę privalumų bendraudama su vyru, tai vyrui bendravimas su moterimi naudingas tik tiek, kiek jis ją myli. Taigi iš bendro požiūrio į moterį apytikriai galima įvertinti jo jausmų mastą. O moteris beveik neturi būdų išmatuoti savo jausmų gylio: savo jausmus ji vertins priklausomai nuo nuotaikos, ir kol pasyviai jiems paklus, visos interpretacijos bus vienodai tikros. Tais gana retais atvejais, kai ekonominės ir socialinės privilegijos yra jos rankose, slėpinys išnyksta; tai aiškiai rodo, kad jis nėra susijęs su šia lytimi labiau nei su kita, o priklauso nuo situacijos. Daugeliui moterų transcendencijos keliai yra užkirsti: kadangi jos nieko *nedaro*, tai niekuo ir *nepasidaro*; jos neaiškiai klausia savęs, kuo *būtų galėjusios* tapti, o tai joms pradeda kelti klausimą, kas jos *yra*; tai bergždžias klausimas; jeigu vyrui nepavyksta atrasti tos paslėptos esmės, vadinasi, jos tiesiog nėra. Laikoma pasaulio užribiuose moteris negali objektyviai apibrėžti savęs šio pasaulio sąvokomis, ir jos paslaptingumas maskuoja tik tuštumą.

Be to, kaip ir visi engiamieji, kartais ji sąmoningai slepia savo tikrąjį veidą; vergas, tarnas, čiabuvis – visi, kurie priklauso nuo šeimininko užgaidų, išmoko atsiliepti jam sustingusia šypsena arba mįslingu romumu; jie rūpestingai slepia savo tikruosius jausmus, tikruosius poelgius. Be to, moteris nuo paauglystės mokoma meluoti vyrams, gudrauti, išsisukinėti. Ji prieina prie jų nutaisiusi dirbtinę veido miną; ji apdairi, veidmainė, aktorė.

Tačiau mitinės minties pripažįstamas moters slėpinys yra gilesnė tikrovė. Iš tiesų jis tiesiogiai implikuotas į absoliutaus Kito mitologiją. Pripažinus, kad nepagrindinė sąmoninga būtybė irgi yra aiškus subjektyvumas, gebantis būti *Cogito*, reikia pripažinti ir tai, kad iš tikrųjų ji yra suvereni ir tampa pagrindine; kad bet koks abipusiškumas atrodytų neįmanomas, Kitas turi būti kitas pats sau, net jo subjektyvumas turi būti kitoniškas; ši sąmoninga būtybė, kuri būtų nušalinta kaip sąmoninga būtybė į savo gryną imanentinę esatį, be abejonės, būtų Slėpinys; ji būtų Slėpinys savyje, nes būtų Slėpinys sau; ji būtų absoliutus Slėpinys. Būtent todėl, kad nėra paslapties, kurią sukuria maskavimasis, esama negrų, geltonodžių slėpinio tiek, kiek į juos neišvengiamai žiūrima kaip į nepagrindinį Kitą. Reikia pažymėti, kad Amerikos pilietis, itin stebinantis vidutinį europietį, vis dėlto nelaikomas „paslaptingu", santūriau teigiama, kad jį sunku suprasti; lygiai taip pat moteris niekad „nesupranta" vyro, tačiau vyrai neturi slėpinio, nes turtingoji Amerika, vyriškosios lyties atstovas, atstovauja Šeimininkui, o Slėpinys – būdinga vergo savybė.

Žinoma, nesąžiningumo sutemose galima tik svajoti apie pozityvią Slėpinio tikrovę; panašus į tam tikras paribio haliucinacijas, vos tik pamėgintas užfiksuoti, jis išsisklaido. Literatūroje niekad nepavyko nutapyti „slėpiningų" moterų; jos gali pasirodyti keistos, mįslingos tik romano pradžioje, bet, jei istorija nelieka nebaigta, jos galiausiai atskleidžia savo paslaptį ir tampa logiškais ir aiškiais personažais. Pavyzdžiui, Peterio Cheyney knygų herojus nesiliauja stebėjęsis nenuspėjamais moterų kaprizais: niekaip negali atspėti, kaip jos pasielgs, jos sugriauna visus apskaičiavimus; iš tikro, vos tik jų poelgių motyvai paaiškėja skaitytojui, jie pasirodo besantys labai primityvūs: šita – šnipė, ana – vagilė; kad ir kaip gudriai būtų suregzta intriga, visuomet esama rakto, ir negalėtų būti kitaip, net jeigu autorius turėtų nepaprastą talentą ir vaizduotę. Slėpinys visuomet yra miražas, jis išnyksta vos tik pabandžius jį apriboti.

Taigi matome, kad mitas iš dalies paaiškinamas tuo, kaip žmogus jį naudoja. Moters mitas yra prabanga. Jis gali atsirasti tik tuomet, kai žmogus išsivaduoja iš neatidėliotinų reikmių įtakos; kuo konkrečiau išgyvenami ryšiai, tuo mažiau jie idealizuojami. Senovės Egipto felachas, valstietis beduinas, viduramžių amatininkas, šių dienų darbinin-

kas, sunkiai dirbantis ir skurstantis, pernelyg konkrečiai santykiauja su ypatinga moterim – savo gyvenimo drauge, kad papuoštų ją palankia ar pragaištinga aura. Juodas ir baltas moteriškumo statulas ant pjedestalų užkėlė epochos ir visuomenės klasės, turėjusios laisvo laiko svajonėms. Tačiau prabanga duodavo naudos; tas svajones nenumaldomai skatino interesas. Žinoma, daugumos mitų šaknys glūdi spontaniškame žmogaus požiūryje į savo paties egzistenciją ir į supantį pasaulį, tačiau perėjimą nuo patirties prie transcendentinės Idėjos patriarchalinė visuomenė sąmoningai panaudojo savęs pateisinimo tikslams; per mitus ji apčiuopiama forma primetė individams savo įstatymus ir papročius; grupinis imperatyvas įsigaudavo į kiekvieną sąmonę mito pavidalu. Per tokius tarpininkus, kaip religija, tradicijos, kalba, pasakos, dainos, kinas, mitai prasiskverbia net į žiauriausiai skurstančius sluoksnius. Kiekvienas gali rasti juose savo kuklios patirties sublimaciją: apgautas mylimos moters, vienas pareiškia, kad ji – pasiutusi gimda; kitą persekioja mintis apie jo vyrišką negalę – taip atsiranda moteris Maldininkė; trečias smagiai jaučiasi savo žmonos bendrijoje – štai ji jau tapo Harmonija, Poilsiu, Žeme maitintoja. Polinkis į pigią amžinybę, kišeninį absoliutą, būdingas daugumai vyrų, tenkinasi mitais. Menkiausia emocija, šioks toks susierzinimas tampa amžinos Idėjos atspindžiu; ši iliuzija maloniai glosto savimeilę.

Mitas yra vienas iš tų netikro objektyvumo spąstų, į kuriuos blaivūs protai neria stačia galva. Čia ir vėl susiduriame su išgyventos patirties ir jos reikalaujamų laisvų sprendimų pakeitimu sustingusiu stabu. Autentišką ryšį su autonomišku egzistentu Moters mitas pakeičia sustabarėjusia miražo kontempliacija. „Miražas! Miražas! Reikia jas užmušti, nes negalima jų suvokti; arba jas nuraminti, pamokyti, priversti atsisakyti pomėgio brangenybėms, padaryti tikrai lygiavertėmis kompanionėmis, artimomis draugėmis, tikromis dalininkėmis, kitaip jas aprengti, nukirpti joms plaukus, viską joms pasakyti..." – sušunka Laforgue'as. Jeigu vyras liautųsi vaizdavęsis moterį kaip simbolį, jis nieko neprarastų, netgi priešingai. Kai svajonės tampa kolektyvinės ir diriguojamos, kai jos tampa stačiai klišėmis, šalia tikrovės jos atrodo skurdžios ir monotoniškos: tikram svajotojui, poetui moteris kur kas vaisingesnis šaltinis nei koks tariamas stebuklas. Nuoširdžiausiai moteris gerbusios epochos – ne kurtuaziškas feodalizmas, ne galantiškasis XIX amžius, o

tokios, kaip, pavyzdžiui, XVIII amžius, kai vyrai į moteris žiūrėjo kaip į sau artimas žmogiškas būtybes; kaip tik tuomet jos ir atrodė tikrai romantiškos; pakanka perskaityti *Pavojingus ryšius* (*Les Liaisons dangereuses*), *Raudona ir juoda* (*Le Rouge et le Noir*), *Atsisveikinimas su ginklais*, kad tą suprastum. De Laclos, Stendhalio, Hemingway'aus herojės nėra slėpiningos, tačiau jos ne mažiau jaudinančios. Pripažinti, kad moteris – žmogiška būtybė, nereiškia nuskurdinti vyro patirtį: ši neprarastų įvairovės, turtingumo, intensyvumo, jeigu rutuliotųsi tarp dviejų subjektyvių pasaulių; atsisakyti mitų – tai nereiškia griauti dramatiškus lyčių ryšius ar neigti reikšmes, kurios atsiveria vyrui, pažinusiam moters tikrovę; tai nereiškia panaikinti poeziją, meilę, nuotykį, laimę, svajonę, tai reiškia tik reikalauti, kad poelgiai, jausmai, aistros būtų pagrįsti tikrove[220].

„Moteris išnyksta. Kur dingo moterys? Nūdienos moterys – ne moterys"; matėme, ką reiškia šie paslaptingi šūkiai. Vyrų akimis – ir begalės moterų, matančių vyrų akimis, – kad būtum „tikra moteris", nepakanka turėti moters kūną ir įsipareigoti vykdyti patelės funkciją kaip meilužei, kaip motinai; atlikdamas seksualines ir motinystės funkcijas, subjektas gali reikalauti savo autonomijos; „tikra moteris" yra ta, kuri sutinka būti Kita. Šių laikų vyrų požiūris – dviveidiškas, skaudžiai žeidžiantis moterį; apskritai jie sutinka, kad moteris būtų toks pat žmogus kaip ir jie, jiems lygi, tačiau ir toliau reikalauja, kad ji būtų nepagrindinė; jai šiedu likimai – nesutaikomi; ji blaškosi tarp vieno ir kito neprisitaikydama nė prie vieno, ir kaip tik dėl to ji stokoja pusiausvyros. Tarp vyro viešojo ir privataus gyvenimo nėra jokios spragos; kuo labiau jis savo veikla ir darbu patvirtina, jog užvaldo pasaulį, tuo vyriškesnis atrodo; žmogiškos ir vitališkos jo vertybės yra sumišusios; o autonomiškos moters sėkmė prieštarauja jos moteriškumui, nes iš „tikros moters" reikalaujama tapti objektu, būti Kita. Labai galimas dalykas, kad šis požiūris pakeitė vyrų jautrumą, netgi seksualumą. Atsirado nauja estetika. Jei plokščios krūtinės ir siaurų klubų, tai yra berniukiškų formų mada ir neilgai truko, vis dėlto nebuvo sugrįžta

[220] Laforgues'as dar štai ką sako apie moterį: „Kadangi buvo palikta vergovėje, tinginystėje, be jokio kito užsiėmimo ir ginklo, išskyrus lytį, ji hipertrofavosi ir virto Moteriškumu... Mes leidom jai taip hipertrofuotis, ji egzistuoja pasaulyje mums... Ką gi! Visa tai – netikra... Mes ligi šiolei žaidėme su moterimi kaip su lėle. Vis dėlto tai užtruko pernelyg ilgai!.."

prie apkūnios praėjusių šimtmečių moters idealo. Iš moters reikalaujama, kad jos kūnas būtų kūnas, tačiau diskretiškai; jis privalo būti lieknas ir neapaugęs riebalais; raumeningas, lankstus, stiprus kūnas turėtų ženklinti transcendenciją; pageidaujama, kad jis nebūtų išblyškęs kaip šiltnamio augalas, o įdegęs saulėje kaip darbininko liemuo. Praktiški drabužiai nepadarė moters belyte: priešingai, trumpi sijonai kur kas labiau nei anksčiau išryškino kojas ir šlaunis. Nėra priežasčių, dėl kurių darbas darytų moterį erotiškai nepatrauklią. Suvokti moterį kaip visuomenės narį, o kartu kaip kūno auką kebloka: neseniai[221] pasirodžiusioje Peynet'o piešinių serijoje matėme jaunuolį nutraukiant sužadėtuves, nes jį suviliojo graži merė, turėjusi oficialiai įforminti jo sutuoktuves; moteris, einanti „vyriškas pareigas", o kartu geidžiama, – ilgai trukusių nešvankių pašaipų tema; pamažu skandalas ir ironija nublanko, ir panašu, kad randasi nauja erotizmo forma: gal ji duos pradžią naujiems mitams.

Be abejonės, šiandien moterims labai sunku sutikti su savo, kaip autonomiško individo, statusu ir su savo, kaip moters, dalia; kaip tik čia ir glūdi ištakos tų netaktų ir negalavimų, kurie kartais verčia jas manyti esant „prarasta lytimi". Be abejonės, kur kas patogiau paklusti aklai vergystei nei dirbti, kad išsivaduotum: mirusieji irgi geriau prisitaiko prie žemės nei gyvieji. Tačiau sugrįžimas į praeitį labiau geidžiamas nei įmanomas. Reikia tikėtis, kad vyrai savo ruožtu be išlygų susitaikys su nauja situacija, tik tuomet moteris galės išgyventi ją be skausmo. Tuomet gal bus išklausytas Laforgue'o palinkėjimas: „O, jaunos moterys, kada jūs būsit mūsų broliai, mūsų artimi broliai, be slaptos minties apie išnaudojimą? Kada mes tikrai paspausime vieni kitiems rankas?" Tuomet Bretono „Mélusine, nebejaučianti fatališkumo naštos, užkrautos vien tik vyro, išlaisvinta Mélusine..." vėl atgaus „savo žmogišką orumą"[223]. Ji bus tikras žmogus tuomet, „kai bus sudaužyta į šipulius begalinė moters vergystė, kai ji gyvens sau ir savimi, o vyras – ligi šiol apgailėtinas padaras – bus grąžinęs jai laisvę"[224].

[221] 1948 metų lapkritį.

[223] Breton. *Arcane 17*.

[224] Rimbaud. *Lettre à P. Demeny*, 15 mai 1872.

ANTRAS TOMAS

IŠGYVENTA PATIRTIS

Kokia nelaimė būti moterimi! Tačiau didžiausia nelaimė – būti moterimi ir iš esmės nesuprasti, kad esi viena iš jų.

Kierkegaard

Pusiau aukos, pusiau bendrininkės, kaip visi žmonės.

J.-P. Sartre

ĮVADAS

Šių dienų moterys griauna moteriškumo mitą; jos pradeda konkrečiai įtvirtinti savo nepriklausomybę; tačiau joms nelengvai sekasi gyventi pilnavertį savo, kaip žmogiškos būtybės, gyvenimą. Jos išaugintos moterų, perdėm moteriškame pasaulyje, ir įprasta jų dalia yra santuoka, iki šiol faktiškai daranti jas priklausomas nuo vyrų; vyrų prestižas – toli gražu neišnykęs dalykas: jis vis dar laikosi ant tvirtų ekonominių ir socialinių pamatų. Todėl būtina atidžiai išstudijuoti tradicinį moters likimą. Kaip moteris pažįsta savo padėtį, kaip ją išgyvena, kokiame pasaulyje ji įkalinta, kokios jai duodamos galimybės iš jo ištrūkti, – štai ką aš mėginsiu aprašyti. Tik tuomet galėsime suprasti, kokios problemos iškyla moterims, kurios, paveldėjusios sunkią praeitį, stengiasi sukurti naują ateitį. Vartodama žodžius „moteris" arba „moteriškas", aš, žinoma, nesivadovauju jokiu archetipu, jokia nekintama esme; po daugelio savo teiginių turėčiau pridurti „dabartinėmis auklėjimo ir papročių sąlygomis". Man rūpi ne skelbti amžinas tiesas, bet aprašyti bendrą pagrindą, ant kurio iškyla kiekviena savita moters egzistencija.

PIRMA DALIS

FORMAVIMASIS

Pirmas skyrius

VAIKYSTĖ

Moterimi negimstama: ja tampama. Joks biologinis, psichologinis, ekonominis likimas nenulemia pavidalo, kurį visuomenėje įgyja žmogaus patelė; tik civilizacijos visuma sukuria šitą tarpinį tarp patino ir kastrato moterišką darinį. Tiktai kitų tarpininkavimas gali sukurti individą kaip *Kitą*. Kol vaikas egzistuoja sau, jis negeba suvokti savęs kaip lytiškai diferencijuoto. Mergaitėms ir berniukams kūnas iš pradžių tėra tai, kas spinduliuoja subjektyvumą, tėra instrumentas, su kurio pagalba suvokiamas pasaulis: jie pažįsta pasaulį akimis, rankomis, o ne lytiniais organais. Gimimo drama ir nujunkymo drama vyksta vienodai abiejų lyčių žindomiems kūdikiams; jų interesai ir malonumai tie patys; iš pradžių čiulpimas jiems yra maloniausių pojūčių šaltinis; paskui jie išgyvena analinę fazę, kai didžiausią pasitenkinimą teikia šalinimo funkcijos, bendros ir vieniems, ir kitiems; lytinis jų vystymasis yra analogiškas; jie tyrinėja savo kūną su tokiu pat smalsumu ir tokiu pat abejingumu; klitoris ir penis jiems teikia tokį pat neapibrėžtą malonumą; kai jų jutimiškumas pamažu objektyvizuojasi, jis nukrypsta į motiną: švelnus, glotnus, elastingas moters kūnas žadina lytinius troškimus, ir šie troškimai yra čiumpamieji; mergaitė, kaip ir berniukas, agresyviai bučiuoja, liečia, glamonėja savo motiną; gimus kitam vaikui abu vienodai pavyduliauja ir tai liudija toks pat jų elgesys: pykčio protrūkiai, kaprizai, šlapinimosi sutrikimai; norėdami užkariauti suaugusiųjų meilę, abu griebiasi tų pačių koketavimo gudrybių. Iki dvylikos metų mergaitė tokia pat stipri kaip ir jos broliai, ji rodo tokius pat protinius sugebėjimus; jokioje srityje jai nedraudžiama su jais varžytis. Jeigu dar prieš lytinį brendimą, o kartais net ankstyvoje vaikystėje jau regime ją kaip lytiškai apibrėžtą, tai ne paslaptingi instinktai tiesiogiai pasmerkia ją

pasyvumui, koketavimui, motinystei: priežastis ta, kad kitų įsikišimas į vaiko gyvenimą yra beveik pirminis ir jau nuo pirmųjų metų jos pašaukimas jai valdingai įteigtas.

Pasaulis iš pradžių iškyla naujagimiui imanentiškų pojūčių pavidalu; jis dar nugrimzdęs į Viseto gelmes, kaip tuo laiku, kai gyveno įsčių tamsybėse; ar jis būtų maitinamas krūtimi, ar iš buteliuko, jį supa motinos kūno šiluma. Pamažu jis išmoksta suvokti objektus kaip skirtingus nuo jo: jis išskiria save iš jų; tuo pat metu, švelniau ar šiurkščiau, jis atplėšiamas nuo jį maitinančio kūno; kartais jis reaguoja į šį atskyrimą audringu priepuoliu[1]; bet kuriuo atveju kaip tik apie tą laiką, kai jį pasiseka nujunkyti – maždaug šešių mėnesių, jis pradeda savo mimika, kuri vėliau virsta tikrais spektakliais, reikšti troškimą privilioti kitus. Žinoma, toji elgsena nėra nulemta apgalvoto pasirinkimo; tačiau nebūtina *apmąstyti* situaciją, kad ji *egzistuotų*. Žindomas kūdikis tiesiogiai išgyvena pirminę kiekvienos būtybės dramą – jos santykio su Kitu dramą. Patyrus savo apleistumą, žmogų apima nerimas. Bėgdamas nuo savo laisvės, nuo savo subjektyvumo, jis norėtų panirti į Viseto gelmes: iš čia kyla jo kosminės ir panteistinės svajonės, užsimiršimo, sapno, ekstazės, mirties troškimas. Jam niekada nepasiseka sunaikinti savo atskirto „aš", tačiau jis trokšta bent jau pasiekti būties savyje (*l'en-soi*) patvarumą, sustingti į daiktą; ypač tuomet, kai kito žvilgsnis jį sukausto, jis pasirodo sau kaip esatis. Šiuo požiūriu ir reikia aiškinti vaiko elgseną: kūniška forma jam atsiskleidžia baigtinumas, vienatvė, apleistumas svetimame pasaulyje; jis mėgina kompensuoti šitą katastrofą, perkeldamas savo egzistenciją į vaizdinį, kurio realumą ir vertę pagrįs kiti. Matyt, kaip tik nuo to momento, kai jis sugauna savo atspindį veidrodžiuose, – momento, kuris sutampa su nujunkymo momentu, – jis pradeda įtvirtinti savo identiškumą[2]: jo „aš" taip susitapatina su šiuo atspindžiu, kad susiformuoja tik susvetimėdamas jame. Kad ir kokį vaidmenį veidrodis iš tiesų vaidintų, neabejotina, jog vaikas apie šeštą mėnesį pradeda suprasti savo tėvų mimiką ir suvokti

[1] Judith Gautier savo atsiminimuose pasakoja, jog, atplėšta nuo žindyvės, ji taip gailiai verkė ir taip sunyko, kad teko ją vėl jai grąžinti. Tik daug vėliau ją pavyko nujunkyti.

[2] Šitą teoriją pasiūlė daktaras Lacanas darbe *Les Complexes familiaux dans la formation de l'individu*. Tas ypatingos svarbos faktas turėtų paaiškinti, kaip atsitinka, kad vystymosi metu „aš" išsaugo dvilypį reginio vaizdą.

save, jų žvilgsnio stebimą, kaip objektą. Jis jau yra savarankiškas subjektas, transcenduojantis save į pasaulį: tačiau jis susitiks pats save tik susvetimėjusiu pavidalu.

Augdamas vaikas dviem būdais kovoja su pirminiu apleistumu. Jis mėgina paneigti atskyrimą: gūžiasi motinos glėbyje, ieško jos šilumos, reikalauja jos glamonių. Ir mėgina save pateisinti, rasdamas kitų pritarimą. Suaugusieji jam panašūs į dievus: jie turi galią dovanoti jam būtį. Jis patiria kerus žvilgsnio, kuris paverčia jį čia mielu angelėliu, čia pabaisa. Tiedu gynybos būdai neprieštarauja vienas kitam: jie, atvirkščiai, papildo ir persmelkia vienas kitą. Kai vilionė pasiseka, pateisinimo jausmą kūniškai sutvirtina gauti bučiniai ir glamonės. Vaikas išgyvena tokį pat laimingą pasyvumą ir prie motinos krūtinės, ir jausdamas palankias jos akis. Mergaitės ir berniukai pirmuosius trejus ar ketverius metus elgiasi vienodai; jie visi mėgina pratęsti tą laimingą būseną, kurią patyrė prieš nujunkymą; berniukai ne mažiau už mergaites vilioja ir nori pasirodyti: jie taip pat kaip ir jų seserys trokšta patikti, nori, kad jiems šypsotųsi, stengiasi sužavėti.

Maloniau atplėšimą neigti negu jį įveikti, geriau visiškai nugrimzti į Viseto gelmes negu būti sustingdytam kito sąmonės: kūniška sąjunga kuria didesnį susvetimėjimą negu bet koks pasidavimas kito žvilgsniui. Viliojimas, noras pasirodyti – sudėtingesnė stadija negu paprastas apleistumas motinos rankose. Suaugusiųjų žvilgsnio kerai įnoringi; vaikas sakosi esąs nematomas, jo tėvai įsitraukia į žaidimą, ieško jo apgraibomis, juokiasi, o paskui staiga pareiškia: „Tu mums įgrisai, tu visai nesi nematomas". Kokia nors vaiko frazė pralinksmino suaugusiuosius, jis ją pakartoja: šįkart trūktelima pečiais. Šiame pasaulyje, tokiame netikrame, tokiame nenuspėjamame kaip Kafkos pasaulis, klumpi su kiekvienu žingsniu[3]. Todėl tiek vaikų bijo užaugti; jie puola į neviltį, jei

[3] *Žydrajame apelsine* (*L'Orange bleue*) Yassu Gauclère pasakoja apie savo tėvą: „Jo gera nuotaika man atrodė tokia pat gąsdinanti kaip ir jo nekantrumas, nes niekuo negalėjai paaiškinti, iš kur ji kyla... Negalėdama būti tikra dėl jo nuotaikos permainų, kaip nebūčiau galėjusi būti tikra dėl kokio nors Dievo užgaidų, žiūrėjau į jį su pagarba ir su nerimu... Berdavau žodžius lyg mesdama burtus, spėliodama, kaip jie bus sutikti". O toliau ji pasakoja tokį linksmą epizodą: „Kai vieną dieną išbarta aš pradėjau varyti litaniją: senas stalas, šepetys parketui, krosnis, dubuo, pieno butelys, katiliukas ir t.t., motina, išgirdusi mane, prapliupo juokais... Po kelių dienų pamėginau panaudoti savo litaniją, norėdama apraminti motiną, kuri vėl mane išbarė: šį kartą nieko gero neišėjo. Užuot ją pralinksminusi, tik padvigubinau jos rūstį ir užsitraukiau papildomą bausmę. Pagalvojau, kad suaugusių žmonių elgesys iš tiesų nepērprantamas".

tėvai jų nebesodina ant kelių, nebepriima į savo lovą: dėl fizinės frustracijos jie vis žiauriau jaučia savo apleistumą, kurį žmogus visuomet suvokia su nerimu.

Kaip tik tuo metu mergaitės iš pradžių atrodys privilegijuotos. Antrasis nujunkymas, ne toks žiaurus, lėtesnis nei pirmas, atima motinos kūną iš vaiko rankų; bet čia jau pirmiausia berniukai pamažu nebetenka bučinių ir glamonių; mergaitė ir toliau myluojama, jai leidžiama glaustytis prie motinos sijonų, tėvas sodinasi ją ant kelių ir glosto jai plaukus; ji rengiama švelniomis kaip bučiniai suknutėmis, jai atleidžiamos ašaros ir aikštys, ji rūpestingai šukuojama, suaugusiesiems smagu žiūrėti į jos minas ir koketavimo gudrybes: kūniški kontaktai ir meilūs žvilgsniai saugo ją nuo vienatvės nerimo. Berniukui, atvirkščiai, tuoj bus uždrausta net koketuoti; jo vilionės, jo komedijos erzina. „Vyras nesiprašo bučiuojamas... Vyras nespokso į save veidrodžiuose... Vyras neverkia“, – sakoma jam. Norima, kad jis būtų „mažas vyras“; tik išsivadavęs iš suaugusiųjų, jis susilauks jų pritarimo. Jis patiks tuomet, kai nerodys pastangų patikti.

Dauguma berniukų, pabūgę rūsčios nepriklausomybės, kuriai jie pasmerkiami, tuo metu nori būti mergaitėmis; tais laikais, kai berniukai iš pradžių buvo rengiami kaip mergaitės, jie dažnai su ašaromis iškeisdavo suknutę į kelnaites, su ašaromis žiūrėdavo, kaip kerpamos jų garbanos. Kai kurie atkakliai renkasi moteriškumą, ir tai vienas iš būdų palinkti į homoseksualizmą: „Aš aistringai troškau būti mergaite ir, visai nesuvokdamas, kad vyru būti garbinga, net šlapintis norėjau sėdomis“, – pasakoja Maurice'as Sachsas[4]. Tačiau jei berniukas iš pradžių pasirodo mažiau globojamas negu jo seserys, to priežastis viena – į jį dedamos didžiausios viltys. Kai jam keliami reikalavimai, numatoma dirbtinai iškelti jo vertę. Savo prisiminimuose Maurras pasakoja, kaip pavydėjo jaunėliui, kurį jo motina ir senelė glėbesčiavo; tėvas paėmė jį už rankos ir išsivedė iš kambario. „Mudu esam vyrai, palikim tas moteris“, – pasakė jis jam. Vaikas tikinamas, kad iš berniukų daugiau reikalaujama kaip tik todėl, kad jie pranašesni; norint berniuką padrąsinti sunkiame kelyje, kuris jam skirtas, jam įkvepiamas pasididžiavimas savo vyriškumu; ši abstrakti sąvoka vaikui įgyja konkrečią formą:

[4] *Le Sabbat.*

ji įsikūnija penyje; tačiau jis ne savaimingai pasijunta išdidus dėl savo mažo suglebusio organo; tą išdidumą jis pajunta matydamas jį supančių žmonių elgesį. Motinos ir žindyvės tęsia tradiciją, kuri sutapatina falą su vyro idėja; nesvarbu, ar jos su dėkinga meile, ar su nuolankumu pripažintų jo prestižą, ar jaustųsi atsigriebusios matydamos žinduklio penį tokį apgailėtiną, jos elgiasi su vaiko peniu nepaprastai meiliai. Rabelais pasakoja mums apie Gargantiua žindyvių žaidimus ir šnekas[5]; istorija išsaugojo pasakojimus apie Liudviko XIII žindyvių žaidimus ir šnekas. Net ir daug drovesnės moterys duoda berniuko organui maloninį vardą, kalba berniukui apie jį kaip apie mažą žmogutį, kuris tuo pat metu yra jis pats ir kitas; jos iš jo padaro, pasak jau cituotų žodžių, „*alter ego* – paprastai gudresnį, supratingesnį, sumanesnį nei pats individas“[6]. Anatominiu požiūriu penis yra visai tinkamas tokiam vaidmeniui: atsietas nuo kūno, jis panašus į pačios gamtos sukurtą žaislą, sakytum kokią lėlytę. Taigi vaiko vertė bus keliama keliant jo antrininko vertę. Vienas tėvas man pasakojo apie savo sūnų, kuris, būdamas trejų metų amžiaus, dar šlapinosi sėdomis; apsuptas seserų ir pusseserių, jis buvo drovus ir liūdnas vaikas; vieną dieną tėvas, taręs: „Noriu parodyti tau, kaip tai daro vyrai“, nusivedė jį į tualetą. Nuo to laiko vaikas, išdidžiai šlapindamasis stačiomis, ėmė niekinti mergaites, „kurios šlapinasi pro skylutę“; jo panieka pirmiausia kilo ne dėl to, kad jos neturi organo, bet dėl to, kad jos nebuvo taip kaip jis tėvo išskirtos ir pamokytos. Taigi berniukui dar nesuvokus penio kaip betarpiškos privilegijos, kuri leistų jam pajusti savo pranašumą, jo vertės iškėlimas, priešingai, kol kas tėra kompensacija – išgalvota suaugusiųjų ir karštai priimta vaiko – už paskutinio nujunkymo žiaurumus: šitaip jis apsaugomas nuo apgailestavimo, kad jau nebėra žinduklis ir kad nėra mergaitė. Vėliau lytiniame organe jis įkūnys savo transcendenciją ir išdidų savo suverenumą[7].

[5] „...ir ėmė jau miklinti net savo daiktadėtį, kurį auklės diena į dieną jam kaišė gražiomis girliandomis, gražiais kaspinėliais, gražiomis gėlytėmis, gražiais kutais, dėjo iš rankos į ranką, it voliodamos tešligalį, o kai tasai, būdavo, pakelia galvą, suprunkščia visos juokais, didžiai, matyt, patenkintos žaidimu.

Viena jį vadino volele, kita kankorėžėliu, dar kita koralo šakele, kitos vėl špunteliu, kamšteliu, grąžteliu, kalteliu, grūstuvėliu, džinguliuku...“ ir t.t. (Rablė. *Gargantiua ir Pantagriuelis* / Vertė D. Urbas. – V.: Vaga, 1986).

[6] A. Balint. *La Vie intime de l'enfant*. Žr. t. I, p. 89.

[7] Ten pat, p. 89.

Mergaitės dalia visai kitokia. Motinos ir žindyvės nejaučia jos lytiniams organams nei pagarbos, nei švelnumo; jos nekreipia dėmesio į šį užslėptą organą, kurio matyti tik išorė ir kurio negalima paimti į ranką; tam tikra prasme mergaitė neturi lytinio organo. Tačiau mergaitė nejaučia jo stokojanti: jos kūnas jai, žinoma, yra pilnuma; tačiau jos situacija pasaulyje kitokia negu berniuko, ir faktorių visuma gali šį skirtumą jos akyse paversti nepilnavertiškumu.

Maža esama klausimų, dėl kurių psichoanalitikai ginčijasi tiek, kiek dėl garsiojo moteriškojo „kastracijos komplekso". Dauguma šiandien pripažįsta, kad noras turėti penį kiekvienu atveju pasireiškia labai skirtingais būdais*. Pirmiausia yra daug mergaičių, kurios iki vyresnio amžiaus neišmano vyro anatomijos. Vaikas kaip savaime suprantamą priima faktą, kad egzistuoja vyrai ir moterys, kaip kad egzistuoja saulė ir mėnulis: jis pasikliauna žodžiuose slypinčiomis esmėmis, ir jo smalsumas iš pradžių nėra analitinis. Daugeliui kitų tas menkas kūno gabalėlis, kabantis berniukams tarp kojų, atrodo dėmesio nevertas ar net juokingas; šis ypatumas neskiriamas nuo drabužių, nuo šukuosenos ypatumų; dažnai jis pirmą kartą pamatomas vystant naujagimį broliuką, ir „kai mergaitė labai maža, – sako H. Deutsch, – jai nepadaro įspūdžio broliuko penis"; ji pateikia pavyzdį, kai aštuoniolikos mėnesių mergaitė liko visai abejinga pamačiusi penį ir suteikė jam reikšmės tik daug vėliau, kai jai pačiai iškilo rūpesčių. Netgi pasitaiko, kad penis laikomas anomalija: juk tai atauga, neaiškus daiktas, išsišovęs kaip gumbai, speneliai, karpos; jis gali kelti pasibjaurėjimą. Pagaliau tikra tiesa ir tai, jog pasitaiko nemaža atvejų, kai mergaitė susidomi brolio ar draugo peniu; tačiau tai nereiškia, kad ji patiria grynai lytinio pobūdžio pavydą, ir tuo labiau nereiškia, kad ji pasijunta giliai užgauta, jog neturi šito organo; jinai nori jį turėti, kaip nori turėti kiekvieną daiktą, bet šitas noras gali likti paviršutiniškas.

Neabejotina, kad šalinimo funkcijos, ir ypač šlapinimosi, be galo domina vaikus: šlapinimasis į lovą dažnai yra protestas prieš aiškią

* Be Freudo ir Adlerio veikalų, šia tema esama daug literatūros. Abrahamas pirmas pareiškė mintį, kad mergaitė žiūri į savo lytinius organus kaip į žaizdą, sužalojimo padarinį. Karen Horney, Jonesas, Jeanne Lampt de Groot, H. Deutsch, A. Balint'as tyrinėjo tą klausimą psichoanalizės požiūriu. Saussure'as mėgina derinti psichoanalizę su Piaget ir Lucquet idėjomis. Taip pat žr. Pollack. *Les Idées des enfants sur la différence des sexes*.

pirmenybę, tėvų teikiamą kitam vaikui. Esama šalių, kur vyrai šlapinasi sėdomis, ir pasitaiko, kad moterys šlapinasi stovėdamos: tarp kitų, tai daugelio moterų valstiečių įprotis; tačiau šiuolaikinėje Vakarų visuomenėje papročiai dažniausiai reikalauja, kad jos atsitūptų, tuo tarpu stovima padėtis paliekama vyrams. Šis skirtumas mergaitei – labiausiai į akis krintanti lytinė diferenciacija. Norėdamą šlapintis, ji turi atsitūpti, apsinuoginti ir todėl priversta slėptis: tai gėdinga ir nepatogi būtinybė. Gėda padidėja tais dažnais atvejais, kai mergaitei pasitaiko nevalingai apsišlapinti, pavyzdžiui, per pašėlusio juoko protrūkį; jai sunkiau save kontroliuoti negu berniukams. Berniukams šlapinimosi funkcija yra tarytum laisvas žaidimas, patrauklus kaip visi žaidimai, kuriuose reiškiasi laisvė; peniu galima manipuliuoti, su jo pagalba galima veikti, o tai vienas iš pagrindinių vaiko interesų. Viena mergaitė, matydama besišlapinantį berniuką, susižavėjusi pareiškė: „Kaip patogu!“[9] Čiurkšlę galima nukreipti pagal savo norą, šlapimą galima nušvirkšti toli: berniukas dėl to pasijunta visagalis. Freudas kalbėjo apie „senovės diuretikų karštą ambiciją“; Stekelis nuovokiai užginčijo šitą formuluotę, tačiau teisybė, kaip sako Karen Horney[10], kad „visagalybės fantazijos, ypač sadistinio pobūdžio, dažnai susijusios su vyro šlapimo čiurkšle“; tos kai kurių vyrų išliekančios fantazijos[11] svarbios ir vaiko atveju. Abrahamas kalba apie „didelį malonumą, kurį moterys patiria laistydamos sodą žarna“; sutikdama su Sartre'o ir Bachelard'o[12] teorijomis, manau, kad šio malonumo šaltinis nebūtinai yra[13] žarnos prilyginimas peniui; bet kokia vandens čiurkšlė atrodo kaip stebuklas, kaip iššūkis traukos jėgai: ją vairuoti, valdyti – reiškia laimėti mažą pergalę prieš gamtos dėsnius; bet kuriuo atveju kaip tik tai berniukui yra kasdieninė pramoga, neduota jo seserims. Be to, atsiranda galimybė, ypač kaime, šlapimo čiurkšle užmegzti gausybę ryšių su daiktais: su vandeniu, žeme, samanomis, sniegu ir t.t. Pasitaiko mergaičių, kurios, norėdamos išmėginti šią patirtį, atsigula ant nugaros ir bando švirkšti šlapimą aukštyn

[9] A. Balint'o pavyzdys.

[10] The genesis of castration complex in women international. *Journal of Psychoanalysis*, 1923–1924.

[11] Plg. Montherlant. *Les Chenilles. Solstice de juin.*

[12] Žr. t. I, 1 d., 2 sk.

[13] Kai kuriais atvejais tai vis dėlto akivaizdu.

arba šlapinasi stačiomis. Pasak Karen Horney, jos pavydi berniukui dar ir galimybės parodyti tai, kas jam duota. „Viena ligonė, pamačiusi gatvėje besišlapinantį vyrą, staiga sušuko: „Jei aš galėčiau prašyti Apvaizdą dovanos, prašyčiau duoti man galimybę bent kartą gyvenime nusišlapinti kaip vyrui", – rašo Karen Horney. Mergaitėms atrodo, kad berniukas, turėdamas teisę lytėti savo penį, gali naudotis juo kaip žaislu, tuo tarpu jų organai joms yra tabu. Kad ši faktorių visuma daugumai jų sukelia norą turėti vyro organą, liudija gausybė psichiatrų sukauptų apklausų ir išpažinčių. Havelockas Ellis[14] cituoja žodžius moters, kurią jis vadina Zénia: „Vandens čiurkšlės garsas, ypač čiurkšlės, trykštančios iš ilgos laistymo žarnos, visuomet labai jaudino mane, primindamas vaikystėje girdėtą šlapimo čiurkšlės garsą, kai šlapindavosi mano brolis ir net kiti asmenys". Kita moteris, ponia R. S., pasakoja, kad būdama vaikas ji neapsakomai mėgo laikyti rankose savo mažo bičiulio penį; vieną dieną jai buvo patikėta laistymo žarna: „Man rodėsi taip malonu laikyti žarną, lyg būčiau laikiusi penį". Ji tvirtina, kad penis jai neturėjo jokios seksualinės prasmės; jai buvo pažįstama tik jo šlapinimosi paskirtis. Įdomiausias yra Florrie atvejis, užrašytas Havelocko Ellis[15], kurį vėliau analizavo ir Stekelis. Todėl pateikiu smulkų jo aprašymą:

Moteris, apie kurią kalbama, – labai protinga, su meniniais polinkiais, energinga, biologiškai normali ir nehomoseksuali. Ji pasakoja, kad šlapinimosi funkcija vaikystėje vaidino jai didelį vaidmenį; ji žaisdavo su broliais šlapinimosi žaidimus ir nesibjaurėdavo sušlapti rankų. „Mano supratimas apie vyrų pranašumą pirmiausia susijęs su šlapinimosi organais. Aš pykau ant gamtos, kad ji man nedavė tokio patogaus ir tokio dailaus organo. Joks arbatinukas, netekęs savo snapelio, nebūtų jautęsis tiek nelaimingas. Niekam nebuvo reikalo įteiginėti man teorijos apie dominuojančią vyrų padėtį ir jų pranašumą. Tvirtas to įrodymas buvo man prieš akis." Ji pati jautė didelį malonumą šlapindamasi kaime. „Niekas jai neprilygo kerinčiam čiurkšlės garsui ant sudžiūvusių lapų miško kampelyje, ir ji stebėdavo, kaip susigeria šlapimas. Tačiau labiausiai ją žavėdavo šlapinimasis į vandenį." Tai malonumas, kuriam jautrūs daugybė berniukų, ir esama visos serijos vaikiškų ir vulgarių paveikslėlių, vaizduojančių į tvenkinius ar upe-

[14] Žr. Havelock Ellis. *L'Ondinisme*.

[15] H. Ellis. *Études de psychologie sexuelle*, t. XIII.

lius besišlapinančius berniūkščius. Florrie skundžiasi, kad jos kelnaičių sukirpimas neleido jai išmėginti kai kurių trokštamų dalykų; dažnai per pasivaikščiojimus kaime ji susilaikydavo kiek galėdama ilgiau, o paskui staiga nusilengvindavo stačiomis. „Aš puikiai prisimenu keistą ir užgintą šito malonumo pojūtį, kaip ir savo nuostabą, kad čiurkšlė gali ištrykšti man stovint." Jos nuomone, vaiko drabužių fasonas apskritai turi daug reikšmės moters psichologijai. „Svarbu ne tai, kad man buvo įkyru atsirišinėti kelnaites, paskui pasilenkti, kad jų nesutepčiau iš priekio, – būtinybė nusismaukti kelnaites apnuoginant sėdmenis paaiškina, kodėl daugybė moterų mano gėdą esant užpakalyje, o ne priekyje. Pirmas lyčių skirtumas, kurį man teko pripažinti, – iš tiesų didelis skirtumas, – buvo tai, kad berniukai šlapinasi stovėdami, o mergaitės – atsitūpusios. Galbūt todėl mano ankstyviausi gėdos jausmai greičiau buvo susiję su sėdmenimis negu su gakta." Visi tie įspūdžiai turėjo Florrie nepaprastą reikšmę, nes jos tėvas dažnai plakdavo ją iki kraujo, be to, guvernantė vieną dieną sudavė jai per užpakalį, ragindama nusišlapinti; ją ėmė persekioti mazochistiniai sapnai ir fantazijos: ji matė, kaip ji, išplakta mokytojos visos mokyklos akyse, nevalingai apsišlapina, – „ši mintis sukeldavo man išties keistą malonumo pojūtį". Kartą, penkiolikos metų, staiga prispirta reikalo, ji nusišlapino stačiomis tuščioje gatvėje. „Analizuodama savo pojūčius, manau, jog svarbiausias iš jų buvo gėda dėl to, kad stoviu stačia, ir dėl ilgo čiurkšlės kelio tarp manęs ir žemės. Kaip tik dėl to atstumo šitas veiksmas atrodė svarbus ir juokingas, net jei drabužiai viską slėpė. Įprastu požiūriu čia būta intymumo elemento. Jei būčiau buvusi dar vaikas, netgi nebemažas, čiurkšlės kelias nebūtų buvęs ilgas; tačiau penkiolikos metų aš buvau aukšto ūgio ir todėl jutau gėdą galvodama apie tai, koks ilgas čiurkšlės kelias. Esu tikra, kad damos, apie kurias kalbėjau[16], – tos, kurios išsigandusios spruko iš modernaus pisuaro Portsmute, pamanė, kad moteriai nepadoru stovėti pražergtomis kojomis, pasikelti sijonus ir paleisti iš po savęs tokią ilgą čiurkšlę." Šį bandymą ji pakartojo būdama dvidešimties metų ir dar ne kartą po to; ji patirdavo gėdą, sumišusią su malonumu, galvodama, kad užklupta ji nepajėgtų sustoti. „Čiurkšlė, regis, tryško be mano sutikimo, *tačiau tas teikė didesnį malonumą, negu kad būčiau leidusi ją savo noru.*"[17] Šitas keistas pojūtis, kuris kyla be jūsų valios, kažkokiai neregimai jėgai už jus nusprendus tai daryti, yra išimtinai moteriškas malonumas, turintis subti-

[16] Aliuzija į epizodą, kurį jinai papasakojo anksčiau: Portsmute buvo atidarytas modernus pisuaras moterims, kur joms reikėjo šlapintis stačiomis; visos klientės, vos įėjusios, išskubėdavo lauk.

[17] Pabraukta Florrie.

11. 900

laus žavesio. Pašėlusiai žavu jausti srovę bėgant iš jūsų galingesnės nei jūs pati jėgos valia. Vėliau jai, Florrie, išsivystė plakamasis erotiškumas, visuomet sumišęs su įkyriomis mintimis apie šlapinimąsi.

Šitas atvejis labai įdomus, nes jis atskleidžia kai kuriuos vaikiško patyrimo elementus. Bet, žinoma, tik ypatingos aplinkybės suteikia jiems tokią milžinišką svarbą. Normaliai auklėtoms mergaitėms berniuko pranašumas šlapinantis yra per daug antraeilis dalykas, kad jos tiesiogiai pajustų nepilnavertiškumo jausmą. Psichoanalitikai, kurie jau po Freudo daro prielaidą, kad traumai patirti paprasčiausiai užtenka pamatyti penį, visiškai neatsižvelgia į vaiko mentalitetą; mergaitė toli gražu ne tokia racionali, kaip jiems atrodo, ji neformuluoja tikslių kategorijų ir jos netrikdo prieštaravimas. Kai visai maža mergaitė, matydama penį, pareiškia: „Aš taip pat tokį turėjau“ arba „Aš taip pat tokį turėsiu“, arba net „Aš taip pat tokį turiu“, – tai nėra nesąžininga gynyba; buvimas ir nebuvimas nepaneigia vienas kito; vaikas – kaip liudija jo piešiniai – ne tiek tiki tuo, ką *mato* savo akimis, kiek prasminiais visam laikui užfiksuotais *modeliais*: jis dažnai piešia nežiūrėdamas ir bet kuriuo atveju randa savo pagavose tik tai, ką ten įdeda. Saussure'as[18], kuris apsistoja kaip tik ties šiuo klausimu, cituoja tokią labai svarbią Luquet pastabą: „Kai tik apybraižos pripažįstamos klaidingomis, jos tarytum daugiau neegzistuoja, vaikas, savotiškai užhipnotizuotas naujų apybraižų, kurios pakeičia ankstesnes, jų *nebemato tiesiogine to žodžio prasme*, taip, kaip jis nepaiso linijų, galinčių atsitiktinai atsirasti popieriuje“. Vyro sudėjimas, tvirtos jo kūno formos dažnai taip imponuoja mergaitei, kad ji *tiesiogine to žodžio prasme nebemato* savo pačios kūno. Saussure'as pateikia tokį pavyzdį: ketverių metų mergaitė, mėgindama kaip berniukas šlapintis pro tvoros pinučius, sakydavosi norinti „to ilgo daikčiuko, iš kurio bėga srovelė“. Ji tuo pat metu tvirtindavo turinti penį ir jo neturinti, ir tas tvirtinimas siejasi su vaikams kylančia „bendrininkavimo“ idėja, kurią aprašė Piaget. Mergaitei malonu galvoti, kad visi vaikai gimsta su peniu ir tik vėliau tėvai kai kuriems vaikams jį nupjauna, padarydami iš jų mergaites; šita mintis patenkina vaiko artificializmą, nes jis, sudievindamas savo tėvus, „laiko juos visko, ką jis turi, priežastimi“, – sako Piaget; vaikas iš pradžių

[18] Psychogenèse et psychanalyse. *Revue française de psychanalyse, 1933.*

nemano, kad kastracija – tai bausmė. Kad ji įgautų frustracijos pobūdį, mergaitė dėl kokios nors priežasties turėtų būti nebepatenkinta savo padėtimi; kaip teisingai pažymėjo H. Deutsch, išorinis įvykis, toks kaip penio pamatymas, negalėtų nulemti vidinio vystymosi. „Pamačiusi vyro organą, mergaitė gali būti traumuojama, – sako ji, – bet tik su sąlyga, jei ankstesnių išgyvenimų grandinė paruošė dirvą tokiam poveikiui." Jei mergaitė jaučiasi negalinti patenkinti masturbacijos ar ekshibicionizmo troškimų, jei tėvai slopina jos norą onanizuotis, jei jai susidaro įspūdis, kad ji mažiau mylima, mažiau vertinama negu jos broliai, ji nukreips savo nepasitenkinimą į vyro organą. „Mergaitės atskleistas anatominis skirtumas tarp jos ir berniuko yra patvirtinimas reikmės, kurią jinai jau anksčiau juto, taip sakant, jos racionalizacija."[19] Ir Adleris pabrėžė kaip tik tą faktą, kad penis mergaitės akyse tampa paaiškinimu ir simboliu to prestižo, kurį berniukui, dirbtinai pakeldami jo vertę, suteikia tėvai ir aplinka. Ji laiko savo brolį pranašesniu; jis ir pats didžiuojasi savo vyriškumu; tada ji panori turėti penį ir jaučiasi nuskriausta. Kartais ji dėl to jaučia pagiežą motinai, rečiau – tėvui; arba kaltina pačią save, kad susižalojo, arba guodžiasi galvodama, kad penis slypi jos kūne ir vieną dieną išlįs laukan.

Neabejotina, kad penio nebuvimas suvaidins mergaitės likime svarbų vaidmenį, net jei ji ir nenori iš rimtųjų jo turėti. Didelis pranašumas, kurį jis suteikia berniukui, yra tas, kad berniukas, apdovanotas organu, kurį gali matyti ir paimti į rankas, turi galimybę bent jau iš dalies susvetimėti jame. Savo kūno paslaptį, jo keliamą grėsmę jis perkelia į išorę ir atsiduria toli nuo jų: žinoma, jis jaučia pavojų, kylantį iš penio, baiminasi kastracijos, tačiau tą baimę lengviau įveikti negu neaiškų baugulį, kurį patiria mergaitė savo „vidaus" atžvilgiu, baugulį, kuris dažnai išlieka visą moters gyvenimą. Viskas, kas vyksta jos viduje, kelia jai nepaprastą rūpestį, ji nuo pat pradžių daug labiau neperregima savo pačios akims, giliau persmelkta miglotos gyvenimo paslapties negu vyras. Dėl to, kad egzistuoja *alter ego*, kuriame jis save atpažįsta, berniukas drąsiai gali priimti savo subjektyvumą; netgi pats objektas, kuriame jis susvetimėja, tampa autonomijos, transcendencijos, galios

[19] Žr. H. Deutsch. *Psychology of Women*. Ji taip pat remiasi R. Abrahamo ir J. H. Wram Ophingseno autoritetu.

11*

simboliu: jis matuoja savo penio ilgį; lygina savo ir draugų šlapimo čiurkšlę; vėliau erekcija, ejakuliacija bus jam pasitenkinimo ir iššūkio šaltinis. Tuo tarpu mergaitė negali įsikūnyti jokioje savo pačios kūno dalyje. Kaip kompensacija jai į rankas įduodama lėlė – pašalinis daiktas, kuris, būdamas šalia jos, turi suvaidinti *alter ego* vaidmenį. Reikia pažymėti, kad „lėlyte" vadinamas ir tvarstis, kuriuo apvyniojamas sužeistas pirštas; į apmuturiuotą, atskirtą pirštą žiūrima su šypsena ir savotišku išdidumu, vaikas savo kalba išryškina susvetimėjimo procesą. Tačiau tik figūrėlė su žmogaus veidu – arba, jei jos nėra, kukurūzo burbuolė ir net pliauska, – geriausiai atstos tą antrininką, tą pačios gamtos duotą žaislą – penį.

Tačiau penis labai skiriasi nuo lėlės: viena vertus, lėlė yra viso kūno atvaizdas, antra vertus, ji pasyvus daiktas. Šitaip mergaitė kaip asmuo bus skatinama susvetimėti ir laikyti visą save inertiška duotybe. Berniukas ieško savęs penyje kaip autonomiško subjekto, o mergaitė popina ir puošia savo lėlę, kaip pati svajoja būti puošiama ir popinama; ji, priešingai, galvoja apie save kaip apie nuostabią lėlę[20]. Pagyrimai ir barimai, vaizdai ir žodžiai atskleidžia jai žodžių „graži" ir „negraži" prasmę; ji bemat sužino, kad norint patikti reikia būti „gražiai kaip paveiksliukas"; ji stengiasi būti panaši į paveiksliuką, persirenginėja, žiūri į veidrodžius, lygina save su pasakų princesėmis ir fėjomis. Ryškų tokio koketavimo pavyzdį mums pateikia Marija Baškirceva. Žinoma, ne atsitiktinumas, kad ji, vėlai nujunkyta – trejų su puse metų, – apie ketvirtus penktus metus taip stipriai juto poreikį žavėti, egzistuoti kitiems: tai turėjo būti baisus šokas paaugusiam vaikui, ir ji tuo aistringiau turėjo stengtis įveikti priverstinį atskyrimą. „Būdama penkerių metų, – rašo ji savo dienoraštyje, – aš išsipuošdavau nėriniais kaip mama, prisikaišiodavau gėlių į plaukus ir eidavau šokti į svetainę. Buvau didžioji šokėja Petipa, ir visi namai turėjo *į mane žiūrėti*..."

Šis mergaitės narcisizmas pasireiškia taip anksti ir jos, kaip moters, gyvenime vaidins tokį svarbų vaidmenį, kad mėgstama jį kildinti iš paslaptingo moteriško instinkto. Tačiau ką tik matėme, kad iš tikrųjų ne anatominis likimas jai diktuoja jos elgseną. Skirtumą, kuris ją skiria

[20] Analogija tarp moters ir lėlės išlieka iki brandos amžiaus; prancūzai moterį vulgariai vadina „lėle"; anglų kalba apie išsipuošusią moterį sakoma, kad ji yra „*dolled up*" (*doll* – lėlė).

nuo berniukų, jinai galėtų priimti daugybe būdų. Penis, žinoma, yra privilegija, tačiau jo vertė savaime mažėja, kai vaikas liaujasi domėtis savo šalinimo funkcijomis ir socializuojasi: peržengusi aštuonerius devynerius metus, mergaitė teikia peniui didelę svarbą, vadinasi, jis tapo simboliu vyriškumo, kurio vertė visuomenėje dirbtinai padidinta. Iš tikrųjų auklėjimo ir aplinkos įtaka čia milžiniška. Visi vaikai juos nujunkant mėgina kompensuoti atskyrimą viliodami ir stengdamiesi atkreipti į save dėmesį; berniukas priverčiamas aplenkti šią stadiją, jis išvaduojamas iš narcisizmo sutelkiant dėmesį į jo penį; tuo tarpu mergaitės polinkis pasidaryti objektu, bendras visiems vaikams, yra sustiprinamas. Lėlė prisideda prie šito, nors ji taip pat nevaidina lemiamo vaidmens; berniukas irgi gali mylėti meškiuką, klouną, su kuriuo susitapatina; tik bendroje jų gyvenimo struktūroje kiekvienas veiksnys – penis ar lėlė – įgyja savo reikšmę.

Taigi pasyvumas – esminis bruožas, kuris apibūdins „moterišką" moterį, – vystosi joje nuo pirmųjų metų. Tačiau klaidinga teigti, kad tai biologinė duotybė; iš tikrųjų tai likimas, jai primestas auklėtojų ir visuomenės. Didelė berniuko laimė, kad jo būdas egzistuoti kitiems skatina jį įsitvirtinti pačiam sau. Jis pažįsta savo egzistenciją kaip laisvą judesį pasaulio link; jis varžosi dėl tvirtumo ir nepriklausomybės su kitais berniukais, jis niekina mergaites. Karstydamasis po medžius, mušdamasis su draugais, varžydamasis su jais judriuose žaidimuose, jis suvokia savo kūną kaip priemonę gamtai valdyti ir kaip kovos įrankį; jis didžiuojasi savo raumenimis kaip ir savo lytiniu organu; žaisdamas, sportuodamas, kaudamasis, mesdamas iššūkius, pakeldamas išmėginimus, jis tinkamai panaudoja savo jėgas; tuo pat metu jis gauna žiaurias smurto pamokas, jis išmoksta ištverti smūgius, niekinti skausmą, nebeverkti, kaip verkė ankstyvoje vaikystėje. Jis imasi, išranda, drįsta. Žinoma, jis kartu išmėgina save tarytum kitiems, jis abejoja savo vyriškumu, jam kyla daug problemų santykiuose su suaugusiaisiais ir draugais. Tačiau labai svarbu tai, kad nėra esminio prieštaravimo tarp rūpesčio dėl to objektyvaus pavidalo, kuris yra jo, ir noro įtvirtinti save konkrečiais sumanymais. Savo egzistenciją jis kuria veikdamas, vienu, tuo pačiu judesiu. Moteriai, priešingai, iš pat pradžių kyla konfliktas tarp jos autonomiškos egzistencijos ir „buvimo kita"; ji mokoma, kad, norėdama patikti, turi stengtis patikti, turi tapti objektu; taigi ji privalo

atsisakyti savarankiškumo. Su ja elgiamasi kaip su gyva lėle, iš jos atimama laisvė; taigi susidaro ydingasis ratas; mat kuo mažiau ji naudosis savo laisve, kad suprastų, pajustų ir atrastų ją supantį pasaulį, tuo mažiau galimybių ras savyje, tuo mažiau drįs įtvirtinti save kaip subjektą; jei ji būtų skatinama, ji galėtų parodyti tokį pat gyvybingumo perteklių, tokį pat smalsumą, tokį pat iniciatyvos polėkį, tokią pat drąsą kaip berniukas. Kaip tik tai kartais atsitinka, kai ji auklėjama vyriškai; tuo atveju jai atkrinta daugybė problemų[21]. Įdomu pažymėti, kad taip auklėti mėgsta savo dukterį tėvas; vyro auklėtos moterys išvengia daugybės moteriškumo trūkumų. Tačiau papročiai prieštarauja tam, kad su mergaitėmis būtų elgiamasi visai kaip su berniukais. Pažinojau viename kaime trejų ir ketverių metų mergaites, kurios tėvo pageidavimu vilkėjo kelnėmis; visi vaikai jas erzino: „Jos mergaitės ar berniukai?“ ir žadėdavo tai patikrinti; galų gale jos paprašė, kad jas rengtų suknutėmis. Jeigu mergaitė negyvena visai atsiskyrusi, jos berniukiškas elgesys, nors tėvai tam ir pritartų, šokiruos jos aplinką, drauges, mokytojus. Visuomet atsiras tetų, senelių, pusseserių, kurios atsvers tėvo įtaką. Jam dukterų auklėjime paprastai skiriamas antraeilis vaidmuo. Viena iš nelaimių, sunkiai slegiančių moterį – Michelet teisingai ją nurodė – yra ta, kad vaikystėje ji patikima moterų rankoms. Berniuką taip pat iš pradžių auklėja motina, tačiau ji gerbia jo vyriškumą, ir vaikas labai greit ištrūksta iš jos globos[22]; tuo tarpu dukterį jinai ketina įvesdinti į moterišką pasaulį.

Toliau pamatysime, kokie sudėtingi esti motinos ir dukters santykiai: duktė motinai tuo pat metu yra jos antrininkė ir kita, motina tuo pat metu ir valdingai ją myli, ir jaučia jai priešiškumą; ji primeta vaikui savo pačios dalią: tai būdas išdidžiai ginti savo moteriškumą ir drauge būdas už jį atsikeršyti. Tas pats vykta tarp pederastų, lošėjų, narkomanų – visų tų, kurie kartu ir didžiuojasi priklausą tam tikrai brolijai, ir jaučiasi dėl to pažeminti: jie mėgina įgyti pasekėjų karštai juos verbuodami. Taigi moterys joms patikėtą mergaitę stengiasi paversti į jas panašia moterimi, ir uoliose jų pastangose esama tiek

[21] Bent jau ankstyvoje vaikystėje. Šiuolaikinės visuomenės sąlygomis paauglystės konfliktai, priešingai, dėl to gali paaštrėti.

[22] Be abejo, pasitaiko daug išimčių, tačiau motinos vaidmuo berniuko formavimuisi čia nebus nagrinėjamas.

pasipūtimo, tiek pagiežos. Netgi kilni motina, kuri nuoširdžiai trokšta savo vaikui gero, dažniausiai manys, kad protingiau padaryti iš jos „tikrą moterį", nes visuomenė ją tokią lengviausiai priims. Taigi jai į drauges duodamos kitos mergaitės, ji patikima mokytojoms moterims, ji gyvena tarp matronų kaip ginaikėjos laikais, jai parenkamos knygos ir žaidimai, kurie supažindina ją su jos dalia, jai išūžiamos ausys apie moteriškos išminties lobius, peršamos moteriškos dorybės, ji mokoma virti valgyti, siūti, mokoma namų ruošos darbų, o kartu – rengtis, būti žavia, kuklia; ji rengiama nepatogiais, brangiais drabužiais, kuriuos privalu saugoti, jai padaroma sudėtinga šukuosena, primetamos elgesio taisyklės: laikykis tiesiai, nekrypuok kaip antis; kad būtų grakšti, ji turi tramdyti spontaniškus savo judesius, jai liepiama nesielgti kaip „nenusisekusiam berniukui", jai draudžiami smarkūs pratimai, neleidžiama muštis: trumpai tariant, ji, kaip ir jos vyresniosios seserys, kviečiama tapti tarnaite ir dievaite. Šiandien feminizmo laimėjimų dėka vis įprastesnis dalykas darosi skatinti ją mokytis, sportuoti; tačiau jai mieliau negu berniukui atleidžiamos šiose srityse patirtos nesėkmės; o sėkmė čia jai sunkiau pasiekiama, nes iš jos reikalaujama įvykdyti kitą uždavinį: bet kuriuo atveju ji turi būti *ir* moteris, *neprarasti* savo moteriškumo.

Pirmaisiais metais ji be didelio vargo susitaiko su šia dalia. Vaikas juda žaisdamas ir svajodamas: jis žaidžia buvimą, jis žaidžia veiksmą; jam nėra aiškaus skirtumo tarp veikti ir būti, kai kalba eina apie įsivaizduojamų uždavinių vykdymą. Mergaitė gali kompensuoti dabartinį berniukų pranašumą pažadais, slypinčiais jos, moters, dalioje, kuriuos ji jau realizuoja žaisdama. Kadangi ji kol kas pažįsta tik savo vaikišką pasaulį, motina jai iš pradžių rodosi apdovanota didesne valdžia negu tėvas, ji įsivaizduoja pasaulį kaip savotišką matriarchatą; ji mėgdžioja motiną, sutapatina save su ja; dažnai ji netgi sukeičia vaidmenis: „Kai aš būsiu didelė, o tu būsi maža..." – mėgsta sakyti ji motinai. Lėlė nėra vien jos antrininkė: ji kartu yra ir jos vaikas; šios abi funkcijos nepaneigia viena kitos, tuo labiau kad tikras vaikas motinai taip pat yra *alter ego*; bardama, bausdama, paskui guosdama savo lėlę, ji ginasi nuo savo motinos ir pati įgyja motinos orumo: ji sujungia abu elementus; ji atveria širdį savo lėlei, ją auklėja, rodo jai savo aukščiausią valdžią, kartais net nuplėšia jai rankas, koją, kankina ją: kitaip tariant,

žaisdama su lėle, ji patiria savęs kaip subjekto įtvirtinimą ir susvetimėjimą. Dažnai motina įtraukiama į tą įsivaizduojamą pasaulį: vaikas su savo motina žaidžia lėlės tėtį ir mamą, jos sudaro porą, kurioje nėra vyro. Čia taip pat nesama jokio vidinio ir paslaptingo instinkto. Mergaitė įsitikina, kad rūpintis vaikais privalo motina, to ji mokoma; tai patvirtina girdėti pasakojimai, perskaitytos knygos, visa nedidelė jos patirtis; ji skatinama žavėtis tais ateities lobiais, jai duodamos lėlės, kad tie lobiai jau dabar įgytų apčiuopiamą pavidalą. Jos „pašaukimas" yra jai besąlygiškai įteigtas. Dėl to, kad mergaitė vaiką laiko savo likimu, taip pat dėl to, kad ji savo „vidumi" domisi labiau negu berniukas, jai ypač rūpi gyvybės atsiradimo paslaptis; ji greitai liaujasi tikėti, kad kūdikiai gimsta kopūstuose ar kad juos atneša gandrai; ypač tais atvejais, kai motina padovanoja jai broliukų ar sesučių, ji tuoj sužino, kad kūdikiai išauga motinos pilve. Beje, šiandien tėvai iš to nedaro tokios didelės paslapties kaip dar nesenais laikais; mergaitę dažniausiai tai labiau sužavi, negu gąsdina, nes šis fenomenas jai atrodo kaip stebuklas; ji dar nesugeba pasidaryti iš to kylančių fiziologinių išvadų. Iš pradžių ji nežino tėvo vaidmens ir mano, kad moteris tampa nėščia suvalgiusi kokio nors maisto – tai pasakų tema (pasakų karalienės pagimdo mergaitę ar gražų berniuką suvalgiusios kokį nors vaisių ar žuvį), ir vėliau kai kurios moterys sieja nėštumo ir virškinimo sistemos sąvokas. Šių problemų ir atradimų visuma sudaro didelę mergaitės interesų dalį ir žadina jos vaizduotę. Kaip tipišką pateiksiu Jungo aprašytą pavyzdį[23], kuris nepaprastai panašus į mažojo Hanso pavyzdį, analizuotą Freudo maždaug tuo pačiu laikotarpiu:

> Apie trečius metus Anna pradėjo klausinėti tėvų, iš kur atsiranda naujagimiai; išgirdusi, jog tai „angelėliai", ji, regis, iš pradžių įsivaizdavo, kad kai žmonės miršta, jie nueina į dangų ir naujai atgimsta kūdikių pavidalu. Būdama ketverių metų, ji susilaukė broliuko; atrodė, kad ji nepastebi motinos nėštumo, bet kai kitą dieną po gimdymo pamatė ją lovoje, sumišusi nepatikliai pasižiūrėjo į ją ir galų gale paklausė: „Ar tu nemirsi?" Kuriam laikui ji buvo išsiųsta pas senelę; grįžusi ji rado prie lovos įsitaisiusią auklę; iš pradžių ji pajuto jai neapykantą; paskui jai pasidarė smagu žaisti auklę; ji pavydėjo savo broliui: vaipėsi, pasakojo apie save įvairias istorijas, buvo nepaklusni ir grasino vėl išeisianti pas senelę; ji dažnai kaltindavo

[23] Jung. *Les Conflits de l'âme enfantine.*

motiną, kad toji nesakanti jai tiesos, nes įtarinėjo ją meluojant apie vaiko gimimą: miglotai nujausdama, kad „turėti" vaiką kaip auklei ir kaip motinai yra skirtingas dalykas, ji klausinėjo motinos: „Ar aš būsiu tokia pat moteris kaip tu?" Ji įprato pernakt garsiai šauktis tėvų; kadangi aplinkiniai daug kalbėdavo apie žemės drebėjimą Mesinoje, ji ėmė tuo aiškinti savo nerimą: ji be paliovos uždavinėdavo klausimus šia tema. Vieną dieną ji staiga pradėjo klausinėti: „Kodėl Sophie jaunesnė už mane? Kur buvo Fritzas prieš gimdamas? Ar jis buvo danguje? Ką jis ten veikė? Kodėl jis nusileido iš dangaus tik dabar?" Motina galų gale paaiškino, kad broliukas išaugo jos pilve, kaip augalai išauga dirvoje. Anną, regis, sužavėjo ši mintis. Paskui ji paklausė: „Ar jis išėjo pats?" – „Taip". – „Bet kodėl jis dabar nevaikšto?" – „Jis išropojo". – „Tai ten yra skylė? (Ji parodė sau į krūtinę.) Ar jis išlindo pro burną?" Nelaukdama atsakymo, ji pareiškė puikiai žinanti, kad jį atnešė gandras; tačiau vakare staiga pasakė: „Mano brolis[24] gyvena Italijoje: ten stovi namas iš medžiagos ir stiklo, kuris negali sugriūti"; paskui ji liovėsi domėtis žemės drebėjimu ir nebeprašydavo parodyti ugnikalnio išsiveržimo nuotraukų. Ji vis dar pasakodavo apie gandrą savo lėlėms, bet jau abejodama. Tačiau netrukus ją vėl pagavo smalsumas. Pamačiusi tėvą lovoje, ji paklausė: „Kodėl tu guli lovoje? Ar tu taip pat turi augalą pilve?" Ji papasakojo sapną; ji sapnavo savo žaislinį Nojaus laivą: „O apačioje buvo dangtis, kuris atsidarydavo ir visi gyvulėliai iškrisdavo pro tą angą"; iš tiesų jos Nojaus laivas atsidarydavo per viršų. Tuo metu jai vėl prasidėjo košmarai: buvo galima nuspėti, kad ji suka sau galvą dėl tėvo vaidmens. Viena nėščia dama atėjo aplankyti jos motinos; rytojaus dieną motina pamatė, kaip Anna įsikišo lėlę po savo sijonais ir pamažu ištraukė galva žemyn sakydama: „Žiūrėk, kaip išlenda vaikutis, jis jau beveik lauke". Po kurio laiko, valgydama apelsiną, ji pasakė: „Noriu jį praryti, tada jis nukris labai žemai, pilvo apačion, ir aš turėsiu vaiką". Vieną rytą, kai jos tėvas buvo tualete, ji užšoko ant jo lovos, išsitiesė kniūbsčia ir pasispardė kojomis sakydama: „Ar ne šitaip tėtis daro?" Penkis mėnesius ji, regis, nebesuko sau galvos; paskui pradėjo rodyti nepasitikėjimą tėvo atžvilgiu: jai pasirodė, kad jis norėjęs ją paskandinti ir t.t. Vieną dieną, kai ji, mokoma sodininko, patenkinta užkasinėjo žemėn sėklas, paklausė tėvo: „Ar akys ir plaukai pasodinti galvoje?" Tėvas paaiškino, kad jų užuomazga jau būna vaiko kūne prieš jiems išsivystant. Tada ji paklausė: „Bet kaip mažasis Fritzas įėjo į mamą? Kas jį pasodino jos kūne? O kas tave pasodino į tavo mamą? Ir pro kur mažasis Fritzas išlindo?" Tė-

[24] Ji turėjo omeny išgalvotą suaugusį brolį, kuris vaidindavo svarbų vaidmenį jos žaidimuose.

vas šypsodamasis pasakė: „O kaip tu manai?“ Tada ji parodė į savo lytinius organus: „Ar jis išlindo pro čia?“ – „Taip, iš tiesų“. – „O kaip jis įėjo į mamą? Ar ten kas nors pasėjo sėklą?“ Tėvas paaiškino jai, kad sėklą pasėja tėvas. Ji, regis, buvo visai patenkinta atsakymu ir rytojaus dieną paerzino motiną: „Tėtis man papasakojo, kad Fritzas buvo angelėlis ir kad gandras jį atnešė“. Ji atrodė daug ramesnė nei anksčiau; tačiau ji sapnavo sodininkus šlapinantis, o tarp jų ir savo tėvą; pamačiusi sodininką obliuojant stalčių, sapnavo, kad jis obliuoja jai lytinius organus; jai, aišku, rūpėjo sužinoti tikrą tėvo vaidmenį. Atrodo, kad kai jai, penkerių metų mergaitei, beveik viskas buvo paaiškinta, vėliau ji nebeturėjo dėl to jokių rūpesčių.

Ši istorija charakteringa, nors dažniausiai mergaitė ne taip tiksliai klausinėja apie tėvo vaidmenį arba išgirdę šį klausimą tėvai labai išsisukinėja. Daugelis mergaičių kišasi pagalvėles po prijuoste, žaisdamos nėščias, arba nešiojasi lėlę apatinio sijono sterblėje ir išmeta ją į lopšį, duoda jai krūtį. Berniukai, kaip ir mergaitės, žavisi motinystės paslaptimi; visi vaikai turi vaizduotę „į gylį“, kuri leidžia jiems nujausti daiktų viduje slypint slaptus lobius; visus juos jaudina „įdėjimo“ stebuklas, lėlės, kuriose slepiasi kitos, mažesnės, lėlytės, dėžutės, kuriose randi kitas dėžutes, paveiksliukai, mažesniu dydžiu atsikartojantys juose pačiuose; visi jie būna apkerėti, kai jų akyse sprogsta pumpuras, kai jiems parodomas viščiukas savo lukšte ar vandens inde išsiskleidžiančios „japoniškos gėlės“. Vienas berniukas, pradaužęs Velykų kiaušinį ir radęs jame daug mažų cukrinių kiaušinukų, susižavėjęs sušuko: „O, tai mama!“ Tai, kad vaikas išlenda iš jos pilvo, taip pat gražu kaip fokusų triukai. Motina atrodo apdovanota nuostabia fėjų galia. Daugelis berniukų sielojasi, jog neturi tos gamtos dovanos; jei vėliau jie vagia iš lizdo kiaušinius, trypia jaunus augalus, lyg kokio pasiutimo pagauti naikina aplink save gyvybę, – tai jų kerštas už tai, kad jie negali pagimdyti gyvybės; tuo tarpu mergaitė džiaugiasi vieną dieną ją sukursianti.

Be šitos vilties, kurią konkretina žaidimas su lėle, namų ruoša taip pat duoda mergaitei galimybių įtvirtinti save. Didelę namų ruošos darbų dalį gali atlikti dar visai mažas vaikas; berniukas paprastai nuo to atleidžiamas, tačiau jo seseriai leidžiama, jos netgi prašoma, šluoti grindis, šluostyti dulkes, skusti daržoves, nuprausti naujagimį, prižiūrėti puodą. Ypač vyresnioji sesuo dažnai įtraukiama į motinos darbus; ar iš

patogumo, ar iš priešiškumo ir sadizmo motina užkrauna jai didelę savo pareigų dalį; tuomet ji anksčiau laiko įsijungia į rimtų reikalų pasaulį; savo reikšmingumo jausmas padės jai susitaikyti su savo moteriškumu; tačiau iš jos atimama dykai gauta laimė, nerūpestinga vaikystė; prieš laiką tapusi moterimi, ji per anksti pažįsta ribas, kurias ši specifikacija nustato žmogiškajai būtybei; ji jau suaugusi pasiekia paauglystės amžių, ir tai jos gyvenimui suteikia ypatingą pobūdį. Vaikas, perkrautas darbu, gali būti prieš laiką pavergtas, pasmerktas bedžiaugsmei egzistencijai. Tačiau jei iš mergaitės reikalaujama pastangų tik pagal jos jėgas, ji didžiuojasi jausdama gebanti atlikti tai, ką ir suaugęs žmogus, ir džiaugiasi veikdama išvien su suaugusiais. Šis bendras veikimas įmanomas todėl, kad dirbant namų ruošos darbus nėra didelio atstumo tarp suaugusiojo ir vaiko. Vyras, savo amato žinovas, nuo vaiko fazės yra atskirtas mokymosi metų; tėvo veikla berniukui atrodo be galo mįslinga; vyras, kuriuo jis vėliau taps, jame dar beveik neišryškėjęs. Tuo tarpu motinos veikla mergaitei prieinama; „Ji jau maža moteris", – sako jos tėvai; kartais net manoma, kad mergaitė bręsta greičiau negu berniukas; bet iš tiesų arčiau suaugusiojo fazės ji yra todėl, jog ši fazė daugumai moterų paprastai lieka arčiau vaiko fazės. Reikalas tas, kad mergaitė jaučiasi anksti subrendusi, kad jai malonu vaidinti jaunesniųjų vaikų akyse „mažos mamos" vaidmenį; ji su mielu noru tampa svarbi, protingai kalba, įsakinėja, įgyja pranašumą prieš savo brolius, uždarytus vaikiškame rate, ji šnekasi su savo motina kaip lygi su lygia.

Nepaisant šių kompensacijų, ji priima jai skirtą likimą su apgailestavimu; augdama ji pavydi berniukams jų vyriškumo. Pasitaiko, jog tėvai ir seneliai ne per daug slepia, kad jie būtų labiau norėję berniuko, o ne mergaitės; arba rodo daugiau meilės broliui negu seseriai: apklausos paliudijo, kad dauguma tėvų labiau nori turėti sūnų, o ne dukterį. Apie berniukus kalbama rimčiau, su didesne pagarba, jiems pripažįstama daugiau teisių; jie patys žiūri į mergaites su panieka, žaidžia vieni, neįsileidžia mergaičių į savo būrį, jas įžeidinėja: be kita ko, jie vadina jas „mižnėmis", šiuo žodžiu primindami slaptą mažos mergaitės pažeminimą. Prancūzijoje, mišriose mokyklose, berniukų kasta sąmoningai engia ir persekioja mergaičių kastą. Tačiau jei mergaitės

nori varžytis, kovoti su jais, jos išbaramos. Jos dvejopai pavydi veiklos, kuri prieinama berniukams: jaučia spontanišką norą įtvirtinti savo galią pasauliui ir protestuoja prieš žemesnę padėtį, kuriai pasmerkiamos. Be kita ko, jos kenčia dėl to, kad joms draudžiama lipti į medžius, ant kopėčių, ant stogų. Adleris pažymi, kad aukščio ir žemumo sąvokos turi didelę reikšmę, nes pakilimo į erdvę idėja siejasi su dvasiniu pranašumu, kaip matyti iš daugybės herojinių mitų; pasiekti viršūnę, aukščiausią tašką – reiškia atsidurti anapus duoto pasaulio kaip suvereniam subjektui; dažnai berniukams tai dingstis mesti iššūkį. Mergaitė, kuriai tokie žygdarbiai uždrausti, ir kuri, sėdėdama medžio ar uolos papėdėje, mato virš savo galvos triumfuojančius berniukus, jaučiasi žemesnė ir kūnu, ir siela. Lygiai taip pat ji jaučiasi, jei lieka *užpakalyje* lenktynėse ar šuolių varžybose, jei ją *parverčia ant žemės* ar jei jos tiesiog neprisileidžia artyn.

Vaikui bręstant, jo pasaulis plečiasi, ir vyriškas pranašumas ima vis aiškiau reikštis. Labai dažnai susitapatinimas su motina tuomet nebeatrodo patenkinama išeitis: jei mergaitė iš pradžių ir priima savo, kaip moters, pašaukimą, tai nereiškia, kad ji ketina pasiduoti: priešingai, ji tikisi valdyti; ji nori būti matrona, nes matronų draugija jai atrodo privilegijuota; bet kai pažintys, mokslai, žaidimai, knygos išplėšia ją iš motinos ratelio, ji suvokia, kad ne moterys, o vyrai yra pasaulio šeimininkai. Kaip tik šiam dalykui paaiškėjus – daug labiau negu atradus penį – besąlygiškai pasikeičia jos supratimas apie save pačią.

Lyčių hierarchija iš pradžių atsiskleidžia jai šeimos gyvenime; ji pamažu suvokia, kad jei tėvo valdžia ir nėra labiausiai jaučiama kiekvieną dieną, būtent ji yra didžiausia; dėl to, kad nėra veltui švaistoma, ji įgauna tik daugiau didingumo; net jei šeimoje iš tikrųjų karaliauja motina, jai paprastai užtenka gudrumo iškelti į pirmą planą tėvo valią; svarbiais momentais ji reikalauja, apdovanoja arba baudžia jo vardu, remdamasi jo valia. Tėvo gyvenimas gaubiamas paslaptingo prestižo: valandos, kurias jis praleidžia namie, kambarys, kur jis dirba, daiktai, kurie jį supa, jo darbai, jo pomėgiai yra šventas dalykas. Jis maitina šeimą, jis yra už ją atsakingas, jis yra jos galva. Paprastai jis dirba ne namuose ir per jį namai susižino su likusiuoju pasauliu: jis įkūnija tą nuotykingą, milžinišką, sudėtingą ir nuostabų pasaulį; jis yra transcen-

dencija, jis yra Dievas[25]. Būtent tai kūniškai patiria vaikas, keliamas galingų rankų, prisiglaudęs prie šio stipraus kūno. Jis nuverčia nuo sosto motiną, kaip kadaise Izidę nuvertė nuo sosto Ra, o Žemę – Saulės dievas. Bet tuomet mergaitės padėtis jau iš esmės pasikeitusi: ji buvo pašaukta vieną dieną tapti moterim, panašia į savo visagalę motiną – ji niekada nebus tėvas valdovas; ryšys, kuris siejo ją su motina, buvo aktyvus rungtyniavimas – iš tėvo ji gali tik pasyviai laukti jos įvertinimo. Berniukas suvokia tėvo pranašumą jausdamasis jo varžovu; tuo tarpu mergaitė priima jį su bejėgiu susižavėjimu. Jau minėjau, kad tai, ką Freudas vadina „Elektros kompleksu“, nėra, kaip jis teigia, seksualinis troškimas; tai visiškas savęs atsižadėjimas subjekto, kuris sutinka tapti paklūstančiu ir garbinančiu objektu. Jei tėvas parodo švelnumo dukteriai, ji jaučia, kad jos egzistencija nuostabiai pateisinta: ji apdovanojama visais nuopelnais, kuriuos kiti turi sunkiai įgyti; ji patenkinta ir sudievinta. Galimas daiktas, kad ji visą gyvenimą su nostalgija ieškos šios pilnatvės ir ramybės. Negavusi iš tėvo meilės, ji gali amžinai jaustis kalta ir pasmerkta; arba gali kitur ieškoti savo įvertinimo ir pasidaryti abejinga ar net priešiška tėvui. Beje, tėvas nėra vienintelis, kuris laiko savo rankose pasaulio raktus: visi vyrai paprastai dalijasi vyrišku prestižu; nėra pagrindo juos laikyti tėvo „substitutais“. Seneliai, vyresnieji broliai, dėdės, draugų tėvai, šeimos bičiuliai, mokytojai, kunigai, gydytojai žavi mergaitę tiesiogiai, kaip vyrai. Jau vien to jausmingo dėmesio, kurį suaugusios moterys rodo Vyrui, pakaktų užkelti jam ant pjedestalo[26].

Viskas prisideda prie to, kad patvirtintų mergaitės akyse šią hierarchiją. Ją supanti istorinė, literatūrinė kultūra, dainos, legendos, kurio-

[25] „Jo kilnus asmuo įkvėpdavo man didžiulę meilę ir nepaprastą baimę... – sako ponia de Noailles, kalbėdama apie savo tėvą. – Iš pradžių jis man kėlė nuostabą. Pirmasis vyras kelia nuostabą mažai mergaitei. Jaučiau, kad viskas priklauso nuo jo.“

[26] Pažymėtina, kad tėvo kultą dažniausiai puoselėja vyriausioji iš vaikų: vyras labiausiai domisi savo pirmagimiu; būtent jis dažnai guodžia dukterį, kaip guodžia ir sūnų, kai motina užsiėmusi naujagimiais, ir duktė karštai prisiriš prie jo. Priešingai, jaunėlė visuomet dalijasi tėvu su kitais: ji paprastai pavydi tiek jo, tiek savo vyresniosios sesers, kuriai tėvo palankumas suteikia didelį prestižą, arba palinksta į motiną, arba maištauja prieš šeimą ir ieško paramos kitur. Daugelyje šeimų pagrandukas įgyja privilegijuotą vietą kitu būdu. Žinoma, daugybė aplinkybių gali sąlygoti ypatingą pirmenybę, tėvo atiduodamą kuriam nors vaikui. Tačiau beveik visi atvejai, kuriuos žinau, patvirtina šią pastabą dėl priešingos vyresniosios ir jaunesniosios seserų pozicijos.

mis ji liūliuojama prieš miegą, yra vyro šlovinimas. Juk vyrai sukūrė Graikiją, Romos imperiją, Prancūziją ir visas tautas, jie įsiskverbė į žemę ir išrado įrankius jos turtams eksploatuoti, valdė pasaulį, pripildė jį statulų, paveikslų, knygų. Vaikų literatūra, mitologija, pasakos, apsakymai atspindi mitus, sukurtus vyrų puikybės ir aistrų: mergaitė tiria pasaulį vyrų akimis ir įskaito jame savo likimą. Vyro pranašumas triuškinantis: Persėjas, Heraklis, Dovydas, Achilas, Lancelotas, senovės prancūzų kariai Duguesclinas ir Bayard'as, Napoleonas, – kiek vyrų ir tik viena Jeanne d'Arc, bet ir čia galima įžiūrėti didingą vyrišką figūrą – šventąjį arkangelą Mykolą. Nėra nieko nuobodžiau už knygas, aprašančias žymių moterų gyvenimus: jų paveikslai tokie blankūs šalia didžiųjų vyrų paveikslų; be to, didžiuma jų skendėja kokio nors herojaus vyro šešėlyje. Ieva buvo sukurta ne dėl jos pačios, bet kaip Adomo draugė, ir išgauta iš jo šonkaulio; Biblijoje rasime nedaug moterų, kurių darbai plačiai išgarsėję: Ruta tiek tepadarė, kad susirado vyrą. Estera išprašė malonės žydams, puolusi ant kelių prieš Ahasverą, be to, ji tebuvo paklusnus įrankis Mordekajo rankose; Judita turėjo daugiausia drąsos, bet ji taip pat buvo šventikų valioje ir jos „žygdarbis“ turi neskanų prieskonį: jo negalėtum sulyginti su tyru ir nuostabiu jaunojo Dovydo triumfu. Mitologinės deivės yra lengvabūdės arba aikštingos ir visos dreba prieš Jupiterį; Prometėjas išdidžiai grobia iš dangaus ugnį, tuo tarpu Pandora atidaro nelaimių skrynią. Pasakose veikia raganos, senės, turinčios baisią galią. Šalia kitų, Vėjų motinos paveikslas Anderseno *Rojaus sode* panašus į primityvią Didžiąją deivę: keturi didžiuliai jos sūnūs paklūsta jai drebėdami, ji muša juos ir užriša maišuose, kai jie blogai pasielgia. Šios herojės nėra patrauklios. Daug žavesnės fėjos, sirenos ir undinės, išvengiančios vyro valdžios, bet jų egzistencija neapibrėžta, menkai individualizuota; jos įsikiša į žmogaus gyvenimą neturėdamos savo lemties: nuo tos dienos, kai Anderseno undinėlė pasidaro moterimi, ji pažįsta meilės jungą ir kančia tampa jos dalia. Šiuolaikiniuose apsakymuose, kaip ir senovinėse legendose, vyras yra privilegijuotas herojus. Ponios de Ségur knygos – įdomi išimtis: jos aprašo matriarchalinę visuomenę, kur vyras, jei jam apskritai atsiranda vietos, yra juokingas personažas; tačiau paprastai tėvo paveikslą, kaip ir realiame pasaulyje, gaubia šlovės aureolė. „Mažųjų moterų“ moteriškos

dramos vyksta, jaučiant nesamo ir sudievinto tėvo globą. Nuotykių romanuose jaunuoliai keliauja aplink pasaulį, kaip jūrininkai plaukioja laivais, maitinasi džiunglėse duonmedžio vaisiais. Visi svarbūs įvykiai atsitinka vyrų dėka. Tikrovė patvirtina tai, ką byloja šie romanai ir legendos. Jei mergaitė skaito laikraščius, jei klausosi suaugusių žmonių pokalbių, ji įsitikina, kad šiandien, kaip ir kasdien, pasaulį valdo vyrai. Valstybės vadovai, karo vadai, keliautojai, muzikai ir tapytojai, kuriais ji žavisi, yra vyrai; būtent vyrai priverčia jos širdį karštai plakti.

Vyrų prestižas atsispindi ir antgamtiniame pasaulyje. Dažniausiai dėl to vaidmens, kurį religija vaidina moterų gyvenime, mergaitė, labiau nei jos brolis valdoma motinos, patiria ir didesnę religijos įtaką. Taigi Vakarų religijose Dievas Tėvas yra senas vyras, turintis tik vyrams būdingą atributą: vešlią baltą barzdą[27]. Kristus krikščionims dar konkretesnis vyras iš kūno ir kraujo, ilga šviesia barzda. Angelai, anot teologų, neturi lyties, bet jie vadinami vyrų vardais ir apsireiškia gražių jaunuolių pavidalu. Dievo pasiuntiniai žemėje – popiežius, vyskupai, kuriems bučiuojamas žiedas, kunigas, kuris laiko mišias, sako pamokslus, prieš kurį klaupiamasi per išpažintį, – visi yra vyrai. Pamaldžiai mergaitei santykiai su amžinuoju Tėvu yra analogiški santykiams, kuriuos ji palaiko su žemiškuoju tėvu; kadangi pirmieji rutuliojasi vaizduotės plotmėje, ji pažįsta net didesnį savęs atsižadėjimą. Katalikų religija, šalia kitų, daro jai labiausiai abejotiną įtaką[28]. Švenčiausioji Mergelė klūpodama klauso angelo žodžių ir atsako: „Štai aš, Viešpaties tarnaitė“. Marija Magdalietė, sukniubusi prie Kristaus kojų, šluosto jas savo ilgais plaukais. Šventosios klūpodamos išpažįsta meilę spindulingajam Kristui. Klūpodama, apgaubta smilkalų kvapo, mergaitė atsiduoda Dievo ir angelų žvilgsniui: vyro žvilgsniui. Dažnai būdavo pabrėžiamos

[27] „Kita vertus, aš nebesikankinau dėl to, kad nesugebu matyti Dievo, nes neseniai buvo pasisekę įsivaizduoti jį mano velionio senelio bruožų; šis vaizdinys, tiesą sakant, buvo greičiau žmogiškas, bet aš tuoj pat jį sudievinau, atskirdama savo senelio galvą nuo liemens ir mintyse padėdama ją mėlyno dangaus fone, kur balti debesys atstojo jam apykaklę“, – pasakoja Yassu Gauclère *Žydrajame apelsine* (*L'Orange bleue*).

[28] Nekelia abejonių, kad moterys daug pasyvesnės, daug labiau atsidavusios vyrui, nuolankesnės ir pažemintos katalikiškose šalyse (Italijoje, Ispanijoje, Prancūzijoje), o ne protestantiškose skandinavų ir anglosaksų šalyse. Ir tai labiausiai kyla iš jų pačių nusistatymo: Švenčiausiosios Mergelės kultas, išpažintis ir t.t. veda jas prie mazochizmo.

analogijos tarp erotinės kalbos ir mistinės kalbos, kuriomis kalba moterys; pavyzdžiui, šventoji Kūdikėlio Jėzaus Teresė rašo:

> O mano Mylimasai, iš meilės Tau sutinku nematyti čia, žemėje, švelnaus Tavo žvilgsnio, nejausti nuostabaus Tavo lūpų bučinio, bet meldžiu apsupti mane savo meile...
>
> *O Mylimasai, jau pirmoji Tavo šypsena*
> *Byloja apie būsimą palaimą.*
> *Ak, išvaduok iš kliedesio ugnies mane*
> *Ir savo širdyje priglauski amžiams!*
>
> Trokštu būti apkerėta Tavo dieviško žvilgsnio, trokštu tapti Tavo meilės grobiu. Vieną dieną – aš to viliuosi – Tu užgriūsi mane nusinešęs prie meilės židinio ir, pagaliau nugramzdinęs į liepsnojančią bedugnę, padarysi mane amžinai laiminga auka.

Tačiau nereikia iš to daryti išvados, kad šie jausmų proveržiai visuomet seksualinio pobūdžio; greičiau yra taip, kad seksualumui vystantis moterį persmelkia religinis jausmas, kurį ji nuo vaikystės skirdavo vyrui. Tikra tiesa, jog mergaitė prie klausyklos ir net viena klūpodama prie altoriaus junta virpulį, labai artimą tam, kurį vėliau patirs savo mylimojo glėbyje: tai reiškia, kad moteriška meilė yra viena iš formų tos patirties, kada sąmonė tampa objektu esybei, kuri ją transcenduoja; šiais pasyviais malonumais pamaldi mergaitė džiaugiasi ir bažnyčios prieblandoje.

Sukniubusi ant kelių, užsidengusi veidą rankomis, ji patiria savęs išsižadėjimo stebuklą: klūpodama ji kyla dangun; atsidavimas Dievo rankoms užtikrina jai Ėmimą į dangų, išdabintą debesimis ir angelais. Kaip tik pagal šią nuostabią patirtį ji piešia savo žemišką ateitį. Mergaitė gali ją atskleisti ir daugybe kitų kelių: viskas ją skatina atsiduoti svajonėse vyrų rankoms ir būti perkeltai į šlovės dangų. Ji sužino, kad norėdama būti laiminga, ji turi būti mylima, o norėdama būti mylima, turi laukti meilės. Moteris – tai Miegančioji Gražuolė, Asilo Oda, Pelenė, Snieguolė, toji, kuri gauna ir paklūsta. Dainose ir pasakose jaunuolis, nebijodamas pavojų, leidžiasi ieškoti moters; jis perskrodžia slibinus, kovoja su milžinais; ji uždaryta bokšte, rūmuose, sode, urve, prikaustyta prie uolos, belaisvė, mieganti: ji laukia. *Some day he'll come along, the man I love... – Vieną dieną mano princas ateis...* – popu-

liarių dainų žodžiai žadina jai svajones, įkvepia kantrybės ir vilties. Didžiausia būtinybė moteriai – užburti vyro širdį; šio atpildo trokšta visos herojės, net drąsuolės, nuotykių mėgėjos; ir dažniausiai iš jų tereikalaujama vienos dorybės – grožio. Suprantama, kad rūpestis dėl savo išvaizdos gali tapti mergaitei tikra įkyria idėja; ar ji būtų princesė, ar piemenė, bet kuriuo atveju turi būti graži, jei nori užkariauti meilę ir laimę; negražumas negailestingai siejamas su piktumu, ir kai matai nelaimes, kurios užgriūna negražias moteris, nesi tikras, ar likimas baudžia jas už jų piktadarybes, ar už jų nepatrauklų gymį. Dažnai jaunoms gražuolėms, kurių laukia puiki ateitis, iš pradžių tenka aukos vaidmuo; Ženevjevos Brabantietės, Grizeldos istorijos nėra tokios nekaltos, kaip atrodo; jose jaudinamai susipina meilė ir kančia; maloniausias pergales moteris užsitikrina, prieš tai nugrimzdusi į patį pažeminimo dugną; ar kalba eitų apie Dievą, ar apie vyrą, mergaitė sužino, kad ji taps visagalė, jei sutiks visiškai kapituliuoti; ji randa pasitenkinimo mazochizme, kuris žada jai didžiausius laimėjimus. Šventa Blandina, išblyškusi ir aptekusi kraujais liūtų naguose, Snieguolė, lyg mirusi gulinti stiklo karste, Miegančioji Gražuolė, alpstanti Atala, – visas pulkas švelnių herojų moterų – įskaudintų, pasyvių, sužeistų, klūpančių, pažemintų – rodo savo jaunajai seseriai, kokio kerinčio žavesio turi iškankinta, vieniša, nuolanki gražuolė. Nenuostabu, kad jos broliui žaidžiant herojų, mergaitė taip noriai žaidžia kankinę: stabmeldžiai numeta ją liūtams, Mėlynbarzdis velka už plaukų, karalius, jos vyras, ištremia į miškų glūdumą; ji pasiduoda likimui, kenčia, miršta, ir jos galvą apsupa šlovės aureolė. „Dar būdama visai maža mergaitė, troškau žadinti vyrams švelnumą, kelti jiems nerimą, būti jų išgelbėta, mirti jų glėbyje", – rašo ponia de Noailles. Puikų tokių mazochistinių svajonių pavyzdį randame Marie Le Hardouin *Juodajame šyde* (*La Voile noire*).

Septynerių metų aš iš kažkokio šonkaulio sukūriau savo pirmąjį vyrą. Jis buvo aukštas, laibas, jaunutis, apsirengęs juodo atlaso kostiumu, kurio ilgos rankovės siekė žemę. Gražūs šviesūs jo plaukai sunkiomis garbanomis krito ant pečių... Vadinau jį Edmond'u... Paskui atėjo diena, kai daviau jam du brolius... Tie trys broliai: Edmond'as, Charles'is ir Cedricas, visi trys juodo atlaso drabužiais, visi trys šviesiaplaukiai ir liekni, leido man pažinti keistą palaimą. Jų kojos, apautos šilko kurpaitėmis, buvo tokios dailios, jų rankos tokios gležnos, kad įvairiausi jausmai sukildavo ma-

no širdy... Aš tapau jų seserim Marguerite... Mėgau įsivaizduoti esanti savo brolių valioje, visiškai nuo jų priklausoma. Vaizdavausi, kad mano vyriausiasis brolis Edmond'as turi teisę leisti man gyventi arba nubausti mirtim. Man niekada nebuvo leidžiama pakelti į jį akių. Jis įsakydavo mane išplakti menkiausia dingstimi. Kai jis į mane kreipdavosi, mane perimdavo tokia baimė ir graužatis, kad nežinodama, ką atsakyti, tik lemendavau: „Taip, pone", „Ne, pone" – ir jausdavau keistą malonumą, kad esu tokia kvaila... Kai kančios, kurias per jį patirdavau, pasidarydavo per daug didelės, murmėdavau: „Pasigailėkit, pone", ir tą valandėlę, kai beveik alpdama iš skausmo prispausdavau lūpas prie jo rankos, kad neimčiau šaukti, galų gale kažkokiam šuorui sudaužius mano širdį pasiekdavau vieną iš tų būsenų, kai žmogus trokšta mirti iš laimės pertekliaus.

Dar nesubrendusi, mergaitė anksčiau ar vėliau pradeda įsivaizduoti, kad ji jau sulaukė meilės amžiaus; devynerių dešimties metų ji pramogos dėlei dažosi, prisikemša liemenėlę, persirengia dama. Tačiau ji nemėgina daryti jokių erotinių bandymų su berniukais: jei kartais pasislepia su jais kokiame kampe ir žaidžia žaidimą „parodyk, ką turi", šitai ji daro iš seksualinio smalsumo. Bet jos partneris meilės svajonėse yra suaugęs vyras, arba grynai prasimanytas, arba susijęs su realiais asmenimis: pastaruoju atveju vaikas pasitenkina mylėdamas jį iš tolo. Colette Audry prisiminimuose *Atminties akimis* (*Aux yeux du souvenir*) rasime puikų tokių vaikiškų svajonių pavyzdį; ji pasakoja atradusi meilę būdama penkerių metų.

Tai, žinoma, neturėjo nieko bendro su mažais seksualiniais vaikystės malonumais, su pasitenkinimu, kurį, pavyzdžiui, jausdavau apžergdama tam tikrą kėdę valgomajame ar glostydama save prieš miegą... Vienintelis bendras dalykas tarp jausmo ir malonumo buvo tas, kad ir vieną, ir kitą aš rūpestingai slėpdavau nuo aplinkinių... Mano meilė šiam jaunuoliui pasireikšdavo tuo, kad galvodavau apie jį prieš užmigdama ir kurdavau nuostabias istorijas... Priva mieste aš buvau paeiliui įsimylėjusi visus savo tėvo įstaigos viršininkus... Niekada labai nesisielojau, kai jie išvykdavo, nes jie viso labo tebuvo dingstis sutelkti mano meilės svajones... Vakarais, kai atsiguldavau, atsigriebdavau už savo jaunumą ir drovumą. Rūpestingai viskam pasiruošdavau: jis be vargo stodavo prieš akis, bet man pačiai reikėjo pasikeisti taip, kad galėčiau save matyti iš vidaus, nes tapdavau „ja" ir jau nebebūdavau „aš". Pirmiausia buvau gražuolė ir turėjau aštuoniolika metų. Man labai padėjo saldainių dėžutė: ilga, stačiakampė, plokščia dėžutė, ant

kurios buvo nupieštos dvi balandžių apsuptos merginos. Aš buvau brunetė trumpomis garbanomis, apsirengusi ilga muslino suknele. Mudu susitikdavome po dešimties metų išsiskyrimo. Jis grįždavo kiek sustelėjęs ir, išvydęs tą nuostabią būtybę, būdavo sukrėstas iki širdies gelmių. Ji atrodė jo beveik neprisimenanti, laikėsi laisvai, šaltai, tryško sąmoju. Šiam pirmajam pasimatymui prikurdavau išties nuostabių pokalbių. Vėliau prasidėdavo nesusipratimai, sunkus širdies užkariavimas, tarpais jį kamuodavo žiauri neviltis ir pavydas. Pagaliau, netekęs kantrybės, jis prisipažįsta mylįs. Ji klauso jo tylomis, ir tą valandėlę, kai jis mano, jog viskas prarasta, ji sako visada jį mylėjusi ir jie švelniai apsikabina. Ši scena paprastai vykdavo ant suolelio parke, vakare. Matydavau dvi susiglaudusias figūras, girdėjau kuždesį ir tuo pat metu jutau šiltą kūnų susilietimą. Bet čia viskas nutrūkdavo... aš niekada neprieidavau iki vedybų[29]... Kitą rytą, prausdamasi, apie visa tai pamąstydavau. Nežinia kodėl išmuiluotas veidas, kurį matydavau veidrodyje, mane žavėdavo (kitais kartais neatrodydavau sau graži) ir įkvėpdavo man vilties. Būčiau galėjusi valandų valandas žiūrėti į šį debesų aptrauktą, kiek atloštą veidą, kuris, regis, laukė manęs toli ateities kelyje. Tačiau reikėdavo skubėti; kai tik nusišluostydavau, viskas pasibaigdavo, mano galva vėl tapdavo paprasta vaiko galva ir manęs nebedomindavo.

Žaidimai ir svajonės orientuoja mergaitę būti pasyvią; tačiau prieš tapdama moterimi, ji yra žmogiška būtybė ir jau žino, kad priimti save kaip moterį – reiškia kapituliuoti ir suluošinti save; jai kapituliavimas atrodo viliojantis, suluošinimas – nepakenčiamas. Vyras, Meilė dar tebėra tolimose ateities ūkanose; o kol kas mergaitė, kaip ir jos broliai, siekia aktyvumo ir nepriklausomybės. Laisvės našta vaikams nėra sunki, nes ji nesusijusi su atsakomybe; jie žino esą saugūs suaugusiųjų prieglobstyje: jų neima pagunda bėgti nuo savęs. Dėl spontaniško polėkio gyventi, pomėgio žaisti, juoktis, ieškoti nuotykių mergaitei motinos ratas galų gale pradeda atrodyti ankštas ir slogus. Ji norėtų ištrūkti iš savo motinos valdžios. Ši valdžia reiškiasi daug kasdieniškesniu ir intymesniu būdu negu toji, kuriai turi paklusti berniukai. Tik retais atvejais motina rodo savo valdžią taip nuovokiai ir santūriai kaip toji „Sido“, kurios paveikslą su meile nupiešė Colette. Jau nekalbant apie

[29] Priešingai mazochistinėms M. Le Hardouin fantazijoms, C. Audry svajonės yra sadistinio tipo. Ji norėtų, kad mylimasis būtų sužeistas, atsidurtų pavojuje, o jinai didvyriškai jį išgelbėtų, kartu ir pažemindama. Tai savimeiliška gaida, būdinga moteriai, kuri niekada nesutiks būti pasyvi ir stengsis išsikovoti savo, kaip žmogiškos būtybės, nepriklausomybę.

beveik patologinius atvejus – o jie dažni[30], – kai motina yra savotiškas budelis, vaiko sąskaita patenkinantis valdžios ir sadizmo instinktus, duktė jai – išskirtinis objektas, kurio atžvilgiu ji siekia įsitvirtinti kaip suverenus subjektas; tas siekis skatina vaiką kelti maištą. C. Audry aprašė tokį normalios mergaitės maištavimą prieš normalią motiną:

> Aš nebūčiau mokėjusi pasakyti tiesos, kad ir kokia nekalta ji būtų buvusi, nes niekada nesijaučiau nekalta prieš mamą. Ji buvo didelis, svarbus asmuo, ir aš taip ant jos niršau, kad net ir dabar tas pyktis nepraėjo. Mano širdyje tarytum kraujavo baisi žaizda, ir buvau tikra, jog ji niekada neužgis... Nemaniau, kad ji žiauri ar kad ji neturi teisės, tik iš paskutiniųjų mintyse kartojau: „ne, ne, ne". Priekaištavau jai ne dėl to, kad ji rodo savo valdžią, ne dėl to, kad jos įsakymai ar draudimai nepagrįsti, o dėl *noro mane pažaboti*. Kartais ji atvirai tai sakydavo, kartais apie tai bylodavo jos akys, jos balsas. Sykį ji pasakė savo viešnioms, kad nubaustas vaikas pasidaro sukalbamesnis, tie žodžiai taip ir įstrigo man gerklėj, nepamirštami: negalėjau jų nei išvemti, nei nuryti. Tas pyktis reiškė mano kaltumą prieš ją ir mano gėdą prieš save pačią (galų gale aš bijojau jos ir į represijas tegalėjau atsakyti keletu piktų žodžių ar įžūliu elgesiu), bet taip pat, nepaisant visko, ir mano šlovę: kol žaizda kraujavo, kol tebejutau tylų įsiūtį, kuris pagaudavo mane vien kartojant žodžius: pažaboti, sukalbamas, nubaudimas, pažeminimas, – manęs nebuvo įmanoma pažaboti.

Maištas būna tuo audringesnis, kai motina yra praradusi savo prestižą. Ji pasirodo kaip ta, kuri laukia, paklūsta, skundžiasi, verkia, kelia scenas: šis nedėkingas vaidmuo kasdieniame gyvenime neveda prie jokios apoteozės; kaip auka, ji yra niekinama, kaip ragana – nekenčiama; jos likimas – tai tarytum pilko *pasikartojimo* prototipas: per ją gyvenimas tik paikai kartojasi niekur nejudėdamas; apsiribojusi namų šeimininkės vaidmeniu, ji liaujasi plėtusi savo egzistenciją, ji tampa kliūtimi ir neigimu. Jos duktė *nenori* būti į ją panaši. Ji garbina aktores, rašytojas, mokytojas, tai yra moteris, ištrūkusias iš moteriškos vergovės; ji su užsidegimu atsideda sportui, mokslui, karstosi po medžius, plėšo drabužius, mėgina varžytis su berniukais. Dažniausiai ji pasirenka vieną geriausią draugę, kuriai atveria širdį; tai ypatinga draugystė, lyg kokia meilės aistra, ir paprastai jos viena kitai išsipasakoja seksualines

[30] Plg. V. Leduc. *L'Asphyxie*; S. De Tervagnes. *La Haine maternelle*; H. Bazin. *Vipère au poing*.

paslaptis: mergaitės pasidalija žiniomis, kurias joms pavyko gauti, ir jas komentuoja. Gana dažnai pasitaiko, kad vienai mergaitei įsimylėjus savo draugės brolį, susidaro trikampis: taip Sonia „Kare ir taikoje" yra geriausia Natašos draugė ir myli jos brolį Nikolajų. Bet kuriuo atveju tokią draugystę apgaubia slaptingumas ir, kas apskritai būdinga vaikui šiuo periodu, draugės mėgsta turėti paslapčių; mergaitė padaro paslaptį iš paties nereikšmingiausio dalyko: šitaip ji kovoja su slapukavimu, kuriuo atsakoma į jos smalsumą; be to, tai būdas suteikti sau reikšmingumo; ji visomis priemonėmis stengiasi jo įgyti; ji mėgina įsikišti į suaugusiųjų gyvenimą, pramano jiems visokių istorijų, kuriomis pati tik pusiau tiki ir kuriose ji vaidina svarbų vaidmenį. Tarp savo draugių ji dedasi niekinanti berniukus ne mažiau, kaip jie niekina ją; jos laikosi nuošaliai nuo berniukų, šaiposi ir juokiasi iš jų. Bet iš tiesų ji jaučiasi pamaloninta, kai jie elgiasi su ja kaip lygūs su lygia, ji stengiasi pelnyti jų pritarimą. Ji norėtų priklausyti privilegijuotajai kastai. Tas pats impulsas, kuris pirmykštėse gentyse palenkia moterį vyrų viešpatavimui, kiekvieną naują moterų bendrijos narę skatina nepasiduoti savo daliai: joje transcendencija pasmerkia imanencijos absurdiškumą. Ji niršta, kamuojama mandagumo taisyklių, varžoma drabužių, pajungiama namų ruošos darbams; visi jos polėkiai užgniaužiami; šiuo klausimu atlikta daugybė apklausų, kurios beveik visos[31] davė tą patį rezultatą: berniukai – kaip kadaise Platonas – pareiškia, kad jiems baisiai nepatiktų būti mergaitėmis; kone visos mergaitės sielvartauja, kad jos nėra berniukai. Pagal statistinius duomenis, pateiktus Havelocko Ellis, vienas berniukas iš šimto norėtų būti mergaite; daugiau nei 75% mergaičių pageidautų pakeisti lytį. Pagal Karlo Pipalio apklausą (pateiktą Baudouino knygoje *Vaiko siela* (*L'Ame enfantine*) iš dvidešimties dvylikamečių–keturiolikamečių berniukų aštuoniolika teigė, kad jiems nieko nebūtų baisiau, kaip būti mergaitėmis; iš dvidešimt dviejų mergaičių dešimt norėjo būti berniukais ir nurodydavo tokias priežastis: „Berniukai šaunesni: jiems nereikia kentėti kaip moterims... Mama mane labiau mylėtų... Berniukas dirba įdomesnį darbą... Berniukas gabesnis

[31] Išimtį sudaro, pavyzdžiui, viena mišri Šveicarijos mokykla, kur visi berniukai ir mergaitės, gaunantys tą patį išsimokslinimą privilegijuotomis komforto ir laisvės sąlygomis, pareiškė esą patenkinti; bet tokios aplinkybės yra išimtinės. Žinoma, ir mergaitės *galėtų* būti laimingos kaip berniukai; tačiau dabartinėje visuomenėje jos nėra laimingos.

mokslui... Man būtų smagu gąsdinti mergaites... Aš nebebijočiau berniukų... Jie turi daugiau laisvės... Berniukų žaidimai smagesni... Berniukų nevaržo drabužiai..." Paskutinė pastaba dažnai kartojama: beveik visos mergaitės skundžiasi, kad jas varžo suknelės, kad jos negali laisvai judėti, kad jos priverstos saugoti savo šviesius sijonus ar sukneles, kuriuos taip lengva sutepti. Apie dešimtus ar dvyliktus metus dauguma mergaičių iš tiesų yra „nenusisekę berniukai", kitaip tariant, vaikai, kuriems neleidžiama būti berniukais. Ir bėda ne tik ta, kad jos kenčia tai kaip praradimą ir neteisybę, – režimas, kuriam jos pasmerkiamos, apskritai yra kenksmingas. Gyvybingumo pertekliui neleidžiama išsilieti, neišnaudotos jų jėgos virsta nervingumu; pernelyg santūrūs jų užsiėmimai neišsemia per kraštus trykštančios energijos; jos nuobodžiauja: iš nuobodulio, kompensuodamos savo nepilnavertiškumą, nuo kurio kenčia, jos pasineria į niūrias ir romantiškas svajones; jos pamėgsta šį nesunkų būdą pabėgti nuo tikrovės ir praranda realybės jausmą; jos atsiduoda savo emocijoms su besaike egzaltacija; užuot veikusios, jos kalba, dažnai permaišydamos rimtas frazes ir beprasmius žodžius; apleistos, „nesuprastos", jos ieško paguodos narciziškuose jausmuose; jos žiūri į save kaip į romano heroję, žavisi savim ir skundžiasi; nieko nuostabaus, kad jos tampa koketėmis ir komediantėmis: tos ydos išryškėja lytinio brendimo metu. Bloga jų savijauta pasireiškia nekantrumo, pykčio priepuoliais, ašaromis; jos mėgsta verkti – daugelis moterų išsaugo šį pomėgį ir vėliau – pirmiausia todėl, kad joms patinka vaidinti aukas: tai ir protestas prieš žiaurų likimą, ir būdas pasidaryti jaudinančiai. „Mergaitės taip mėgsta verkti, kad pažinojau tokių, kurios eidavo verkti prieš veidrodį, norėdamos dvigubai pasimėgauti šia būsena", – pasakoja monsinjoras Dupanloup'as. Dauguma jų dramų neatsiejama nuo jų santykių su šeima; jos stengiasi nutraukti ryšius su motina: čia jos priešiškos, čia jaučia stiprų globos poreikį; jos norėtų pasiglemžti tėvo meilę; jos pavydžios, jautrios, reiklios. Dažnai jos kuria visokias istorijas; prasimano, kad yra įvaikintos, kad jų tėvai nėra tikri tėvai; išlaužia iš piršto slaptą jų gyvenimą; svaičioja apie jų santykius; noriai įsivaizduoja, kad tėvas yra nesuprastas, nelaimingas, kad žmona jam nėra ideali draugė, kokia galėtų būti duktė; ar, priešingai, jog motina pagrįstai laiko jį šiurkščiu ir žiauriu, jog ji nepakenčia bet kokio fizinio kontakto su juo. Šių fantazijų, komedijų, vaikiškų tragedijų, apgaulingo

entuziazmo, keisto elgesio priežasties reikia ieškoti ne paslaptingoje moteriškoje sieloje, o vaiko situacijoje.

Individui, kuris jaučiasi esąs subjektas, autonomija, transcendencija, absoliutas, keista patirtis atrasti savyje nepilnavertiškumą kaip duotą esmę; tam, kuris vaizduojasi esąs Vienas, keista patirtis atsiskleisti sau pačiam kaip kitoniškumui. O būtent taip atsitinka mergaitei, kai ji, pažindama pasaulį, suvokia jame save kaip moterį. Sfera, kuriai ji priklauso, iš visų pusių uždaryta, apribota, valdoma vyrų pasaulio: kad ir kaip aukštai ji pakiltų, kad ir kaip toli ryžtųsi nueiti, virš jos galvos visuomet bus lubos, jai kelią pastos sienos. Žmogaus dievai yra taip toli danguje, kad iš tiesų jam nėra dievų: mergaitė gyvena tarp dievų žmogaus veidu.

Šita situacija nėra unikali. Tokią pat situaciją pažįsta Amerikos juodukai, kuriuos civilizacija, iš dalies integravusi, vis dėlto laiko žemesne kasta; Didysis Tomas[32] savo gyvenimo aušroje su kartėliu išgyvena būtent tą neatšaukiamą nepilnavertiškumą, tą prakeiktą kitoniškumą, kuris įrašytas jo odos spalvoje: jis žvelgia į skrendančius lėktuvus ir žino, kad dangus jam užgintas, nes jis yra juodukas. Mergaitė žino, kad jūra ir ašigaliai, šimtai nuotykių, šimtai džiaugsmų jai užginti, nes ji yra moteris: ji gimė blogojoje pusėje. Tačiau tarp jų esama didelio skirtumo – negrai neša savo kryžių maištaudami, jokia privilegija neatlygina jiems už žiaurią jų lemtį; tuo tarpu moteris kviečiama bendrininkauti. Jau minėjau[33], kad šalia autentiško savo teisių gynimo, esybė, kuri kaip subjektas nori suverenios laisvės, jaučia neautentišką troškimą kapituliuoti ir pabėgti nuo savęs; tėvai ir auklėtojai, knygos ir mitai, moterys ir vyrai gundo mergaitę pasyvumo malonumais; jau ankstyvojoje vaikystėje ji mokoma jais džiaugtis; šita pagunda darosi vis klastingesnė; ir jos pasidavimas tuo labiau neišvengiamas, kuo į griežtesnį pasipriešinimą atsimuša jos transcendencijos polėkis. Tačiau susitaikydama su savo pasyvumu, mergaitė taip pat sutinka nesipriešindama kęsti likimą, kuris bus jai primestas iš išorės, ir toji neišvengiama dalia ją gąsdina. Kad ir koks būtų garbėtroška, lengvabūdis ar drovus, jaunuolis veržiasi į atvirą ateitį; jis bus jūrininkas ar inžinierius, liks kaime ar važiuos į

[32] Žr. R. Wright. *Native Son*.

[33] T. I, p. 21.

miestą, pamatys pasaulį, taps turtingas; jis jaučiasi laisvas akivaizdoje ateities, kur jo laukia nenuspėjamos galimybės. Mergaitė bus žmona, motina, senelė; ji prižiūrės namus, kaip juos prižiūri jos motina, rūpinsis vaikais, kaip buvo rūpinamasi ja pačia; jai dvylika metų, o jos gyvenimo istorija jau užrašyta danguje; diena iš dienos ji pažins ją, nekurdama jos; jai smalsu, bet ji su išgąsčiu mąsto apie šį gyvenimą, kurio visi etapai iš anksto numatyti ir kurio link ją neišvengiamai veda kiekviena diena.

Dėl šios priežasties mergaitei daug anksčiau negu jos broliams ima rūpėti seksualinės paslaptys; žinoma, berniukai taip pat aistringai jomis domisi; tačiau vyro, tėvo vaidmuo jų ateityje nebus toks svarbus, kad tai jiems labiausiai rūpėtų; mergaitei santuoka ir motinystė yra jos lemtis; ir vos tik ji pradeda nujausti jų paslaptis, jai ima atrodyti, kad jos kūnui iškilusi bjauri grėsmė. Motinystės kerai išsisklaidę: mergaitė, anksčiau ar vėliau, nuosekliai ar ne taip nuosekliai informuota, jau žino, kad vaikas ne atsitiktinai atsiranda motinos pilve ir išeina iš jo ne stebuklingąja lazdele mostelėjus; ji su nerimu užduoda sau klausimus. Dažnai jai atrodo nebe nuostabu, o baisu, kad parazitinis kūnas turi augti jos kūno viduje; mintis apie šį siaubingą auglį gąsdina ją. O kaip kūdikis išeis? Net jeigu jai niekas nepasakojo apie gimdyvių šauksmus ir kančias, ji girdėjo apie tai šnekant ar skaitė Biblijos žodžius: „Tu gimdysi sopuliuose“; ji nujaučia kančias, kurių negalėtų net įsivaizduoti; ji prasimano keistas operacijas bambos srityje; jei ji spėja, kad vaisius bus išstumtas per išeinamąją angą, jai dėl to nepasidaro ramiau: būta atvejų, kai mergaites, kurios manė suvokusios gimimo eigą, ištikdavo neurotinis vidurių užkietėjimas. Tikslus paaiškinimas ne ką tepadės: išsipūtimo, plyšimo, kraujavimo vaizdai įkyriai ją persekios. Mergaitę tuo labiau kamuos šie regėjimai, kuo lakesnė jos vaizduotė; tačiau nė viena negalės žiūrėti į juos be šiurpulio. Colette pasakoja, kaip jos motina rado ją apalpusią po to, kai ji Zola knygoje perskaitė gimimo aprašymą.

Autorius piešė gimdymą „su gausiomis, ryškiomis ir šokiruojančiomis detalėmis, su anatominėmis smulkmenomis, mėgaudamasis spalvomis, kūno poza, šauksmu, ir aš neradau ten nieko bendro su savo, kaimo merginos, žiniomis, nekeliančiomis jokio nerimo. Pasijutau lengvatike, buvau priblokšta ir savo, mažos moters, likimą pajutau kaip grėsmę... Kiti žodžiai

mano akyse piešė iškankintą kūną, ekskrementus, nešvarų kraują... Aš susmukau ant pievelės, suglebusi kaip vienas iš tų kiškučių, kuriuos, ką tik užmuštus, brakonieriai atnešdavo į virtuvę".

Suaugusių žmonių raminimai neišsklaido vaiko nerimastavimo; mergaitė augdama išmoksta nebetikėti suaugusiųjų žodžiais; ji dažnai yra sugavusi juos meluojant kaip tik šiuo, jos gimimo paslapties, klausimu, be to, ji žino, kad jie ir siaubingiausius dalykus laiko normaliais; jei ji yra išgyvenusi kokį baisų fizinį šoką – išpjautos tonzilės, ištrauktas dantis, prapjautas landuonis, – tą nerimą, kuris išliko jos atmintyje, ji perkels į gimdymą.

Fizinis nėštumo ir gimdymo pobūdis iškart kelia mintį, kad tarp sutuoktinių vyksta „kažkoks fizinis dalykas". Žodis „kraujas", dažnai sutinkamas tokiuose posakiuose, kaip „to paties kraujo vaikas", „gryno kraujo", „maišyto kraujo", kartais duoda kryptį vaiko vaizduotei; jis, pavyzdžiui, spėja, kad santuoką lydi kažkoks iškilmingas kraujo perpylimas. Bet dažniau „fizinis dalykas" siejamas su šlapinimosi ir tuštinimosi sistema; vaikai ypač linkę manyti, kad vyras šlapinasi į moterį. Apie seksualinį veiksmą galvojama kaip apie *nešvarų*. Kaip tik tai ir sukrečia vaiką, kuriam „nešvarūs" dalykai apsupti griežčiausių tabu: tad kaip atsitinka, kad suaugusieji įsileidžia juos į savo gyvenimą? Iš pradžių vaiką nuo pasipiktinimo apsaugo pats absurdiškumas to, ką jis atskleidžia: jis neranda jokios prasmės girdėtuose pasakojimuose, perskaitytose knygose, savo rašiniuose: viskas jam atrodo nerealu. Žavingoje Carson MacCullers knygoje *Vestuvių svečias* (*The Member of the wedding*) jaunoji herojė užklumpa lovoje nuogą kaimynų porą; jau pats to įvykio nenormalumas trukdo jai teikti jam reikšmės.

Buvo vasaros sekmadienis, ir Marlowe'ų durys buvo atviros. Ji galėjo matyti tik dalį kambario, dalį komodos ir lovos kojūgalį, ant kurio gulėjo numestas ponios Marlowe korsetas. Tačiau iš tylaus kambario sklido nesuprantami garsai, ir peržengusi slenkstį ji nustėro, išvydusi keistą reginį. Ji iškart puolė į virtuvę šaukdama: ponui Marlowe'ui priepuolis. Berenice nulėkė per holą, bet metusi žvilgsnį į kambarį tik sučiaupė lūpas ir užtrenkė duris... Frankie pamėgino kvosti Berenice, norėdama sužinoti, kas ten buvo. Tačiau Berenice tepasakė, jog jie žmonės kaip visi, ir pridūrė, kad atsižvelgiant į vieną asmenį, jiems būtų derėję bent jau užsidaryti duris. Frankie žinojo, kad ji yra tas asmuo, bet nesusivokė. „Kas tai buvo per

priepuolis?“ – paklausė ji. Tačiau Berenice atsakė tik tiek: „Mažyte, tai tebuvo paprastas priepuolis“. Ir Frankie iš jos balso tono suprato, kad jai visko nesakoma. Vėliau ji prisiminė tik tiek, kad Marlowe'ai yra žmonės kaip visi...

Kai vaikai įspėjami saugotis nepažįstamųjų ar jiems aiškinamas seksualinis įvykis, mėgstama kalbėti apie ligonius, maniakus, bepročius; tai patogus aiškinimas; mergaitė, graiboma savo kaimyno kino teatre, ar ta, prieš kurią praeivis atsisega antuką, mano turėjusios reikalą su bepročiais; žinoma, susidūrimas su beprotybe yra nemalonus: epilepsijos, isterijos priepuolis, audringas barnis ardo suaugusiųjų pasaulio tvarką, ir vaikas, kuris tai mato, pasijunta pavojuje; bet pagaliau, taip, kaip harmoningoje visuomenėje esama valkatų, elgetų, luošių su bjauriomis žaizdomis, čia galima rasti ir nenormalių žmonių, kurie negriauna jos pagrindų. Tik kai tėvai, draugai, mokytojai yra įtariami slapčia dalyvaują „juodosiose mišiose“, vaikas iš tiesų išsigąsta.

Kai pirmą kartą man buvo papasakota apie vyro ir moters lytinius santykius, pareiškiau, jog tai neįmanomas dalykas, nes mano tėvai taip pat būtų juos turėję, o aš per daug gerbiau tėvus, kad tuo patikėčiau. Sakiau, jog tai itin šlykštu ir aš niekada to nedaryčiau. Nelaimei, netrukus paaiškėjo, kad klydau, – aš išgirdau, ką daro mano tėvai... Ta akimirka buvo baisi; pakišau galvą po antklode, užsikimšau ausis ir troškau būti už tūkstančio kilometrų nuo čia![34]

Kaip pereiti nuo paveikslo apsirengusių, orių žmonių, kurie moko padorumo, santūrumo, sveiko proto, prie paveikslo dviejų vienas su kitu besigrumiančių nuogų gyvulių? Čia suaugusieji prieštarauja patys sau, ir tas prieštaravimas nuverčia juos nuo pjedestalo, užtemdo dangų. Dažnai vaikas, atskleidus jam paslaptį, atkakliai atmeta tiesą: „Mano tėvai to nedaro“, – pareiškia jis. Arba mėgina susikurti padorų lytinio akto vaizdą: „Kai tėvai nori vaiko, – sakydavo viena mergaitė, – jie eina pas gydytoją; nusirengia, užsiriša akis, nes negalima žiūrėti; gydytojas pririša tėvus vieną prie kito ir pagelbsti, kad viskas gerai eitųsi“; ji pakeitė meilės aktą chirurgine operacija, be abejo, ne itin malonia, bet tokia pat padoria kaip seansas pas dantistę.

[34] Citata iš daktaro Liepmanno *Jeunesse et sexualité*.

Tačiau, nepaisant neigimo ir bėgimo nuo tikrovės, nerimas ir abejonė įsiskverbia į vaiko širdį; šitas reiškinys toks pat skausmingas kaip nujunkymas: šiuo atveju vaikas ne atplėšiamas nuo motinos kūno, bet aplink jį sugriūva jį saugantis pasaulis; jis lieka be stogo virš galvos, apleistas, visiškai vienas prieš sutemose skendinčią ateitį. Mergaitės nerimą didina tai, kad jai nesiseka aiškiai apibrėžti kontūrų to dviprasmiško prakeiksmo, kuris ją slegia. Gautos žinios yra padrikos, knygos prieštaringos: netgi techniniai paaiškinimai neišsklaido tirštos miglos; iškyla šimtas klausimų: ar lytinis aktas skausmingas, ar malonus? Kiek laiko jis trunka? Penkias minutes ar ištisą naktį? Kartais rašoma, kad moteris tapo motina po vieno apsikabinimo, o kartais po kelių aistros valandų ji lieka bevaisė. Ar žmonės „tai daro" kiekvieną dieną, ar retai? Vaikas mėgina gauti žinių skaitydamas Bibliją, sklaidydamas žodynus, klausinėdamas bičiulių ir ieško apgraibom tamsoje, apimtas pasibjaurėjimo. Įdomus dokumentas šia tema – daktaro Liepmanno atlikta apklausa; štai keletas atsakymų, kuriuos jam davė merginos apie savo seksualinę iniciaciją:

> Aš ir toliau klaidžiojau tarp savo miglotų ir keistų minčių. Niekas nesvarstė tos temos: nei mano motina, nei mokytoja; jokia knyga nenagrinėjo šio klausimo iš pagrindų. Aktą, kuris iš pradžių pasirodė man toks paprastas, apraizgė pavojinga ir gėdinga paslaptis. Dvylikametės dičkės svaidėsi nešvankiais juokeliais, lyg tiesdamos kokį tiltą tarp manęs ir mano klasės draugių. Visa tai dar buvo taip neaišku ir taip bjauru, kad ginčydavomės dėl to, kur vaikai susiformuoja ir ar tas dalykas įvyksta vyrui tik vieną kartą, kai vedybos duoda progą tokiam šurum burum. Mėnesinės, prasidėjusios, kai turėjau penkiolika metų, buvo man dar viena staigmena. Aš taip pat pasijutau savotiškai įtraukta į ratelį...
>
> ...Seksualinė iniciacija! Apie tai nebuvo galima nė užsiminti mūsų namuose! Aš naršiau po knygas, bet kankinausi ir nervinausi, kad ieškau nežinodama, kur rasti kelią... Lankiau berniukų mokyklą: mokytojui tas klausimas, rodos, neegzistavo... Horlamo knyga „Berniukas ir mergaitė" pagaliau atskleidė man tiesą. Nervinga, nepakenčiamo susijaudinimo būsena dingo, nors jaučiausi labai nelaiminga ir man reikėjo daug laiko išsiaiškinti ir suprasti, kad tik erotika ir seksualumas yra tikros meilės pagrindas.

Mano iniciacijos etapai: I. Pirmieji klausimai ir šiek tiek neapibrėžtų žinių, toli gražu nepatenkinamų (treji su puse–vienuolika metų). Jokių at-

sakymų į klausimus, kuriuos užduodavau vėliau. Septynerių metų, šerdama savo triušę, staiga pamačiau, kad po ja šliaužioja plikutėliai triušiukai... Mama paaiškino, kad ir gyvulių, ir žmonių mažyliai auga motinos pilve ir išeina per šoną. Tas gimimas per šoną man pasirodė neįtikėtinas... Auklė man papasakojo daug visokių dalykų apie nėštumą, menstruacijas... Pagaliau į paskutinį klausimą apie tikrą tėvo paskirtį, kurį jam uždaviau, jis man atsakė, kažką postringaudamas apie žiedadulkes ir piestelę. II. Mėginimai pačiai gauti žinių (vienuolika–trylika metų). Aptikau enciklopediją ir vieną medicinos knygą... Tai tebuvo teorinė informacija, perteikta gremėzdiškais užsieniniais žodžiais. III. Įgytų žinių tikrinimas (trylika–dvidešimt metų): a) kasdieniniame gyvenime; b) mokslinėse knygose.

Aštuonerių metų dažnai žaisdavau su savo amžiaus berniuku. Kartą mudu ėmėme svarstyti tą klausimą. Iš motinos žinojau, kad moteris savo kūne turi daug kiaušinėlių ir kad vaikas gimsta iš vieno tokio kiaušinėlio, kai tik motina to karštai panori... Išdėsčiusi visa tai savo mažajam draugui, sulaukiau iš jo tokio atsakymo: „Tu visiškai kvaila! Kai mūsų mėsininkas ir jo žmona nori turėti vaiką, jie gulasi į lovą ir daro negražius dalykus“. Aš pasipiktinau. Kai man buvo apie dvylika su puse, turėjome tarnaitę, kuri pasakodavo mums visokias nepadorias istorijas. Neprasitariau mamai nė žodžiu, nes man buvo gėda; bet kai paklausiau jos, ar moteris gali susigauti vaiką, atsisėdusi vyrui ant kelių, ji pasistengė kaip įmanoma geriau viską man paaiškinti.

Iš kur atsiranda vaikai, sužinojau mokykloje ir jutau, kad tai kažkas siaubinga. Bet kaip jie ateina į pasaulį? Mudvi įsivaizdavome tą dalyką baisiai, ypač po to, kai eidamos į mokyklą vieną žiemos rytą, visiškoje tamsoje, sutikome kažkokį vyrą, kuris mums parodė savo lytinius organus ir artindamasis prie mūsų pasakė: „Ar jie jums nekelia apetito?“ Mudviejų pasibjaurėjimas buvo neįsivaizduojamas, ir mus tikrąja to žodžio prasme ėmė pykinti. Iki dvidešimt vienerių metų įsivaizdavau, kad vaikai gimsta per bambą.

Viena mergaitė pasivedėjo mane į šalį ir paklausė: „Ar tu žinai, iš kur atsiranda vaikai?“ Galiausiai ji pareiškė: „Po galais! Kokia tu kvaila! Vaikai išeina iš moterų pilvo, o kad jie atsirastų pasaulyje, jos turi padaryti su vyrais kai ką bjauraus!“ Po to ji detaliau man viską paaiškino. Tačiau aš, išgirdusi apie tą bjaurastį, visa persimainiau ir nė už ką nesutikau patikėti, kad tokie dalykai įmanomi. Mes miegojome tame pačiame kambaryje su tėvais... Vieną naktį po to pokalbio išgirdau vykstant tai, ką maniau esant neįmanoma, ir man pasidarė gėda, taip, man pasi-

darė gėda dėl savo tėvų. Paskui aš tapau kitu žmogumi. Išgyvenau baisias moralines kančias. Žiūrėjau į save kaip į būtybę, kurią iš pašaknų sugadino visos tos žinios.

Reikia pasakyti, kad net nuoseklus mokymas neišspręstų šios problemos; nepaisant tėvų ir mokytojų geros valios, jie nesugebėtų žodžiais ir sąvokomis išaiškinti erotinės patirties; ją galima suprasti tik ją išgyvenant; bet kokia analizė, kad ir pati rimčiausia, vis vien turės savo komišką pusę ir jai nepavyks atskleisti tiesos. Kai, pradėjus nuo poetiškos gėlių meilės, žuvų vestuvių ir perėjus prie viščiuko, katino, ožiuko, bus pakilta iki žmonių giminės, teoriškai galima puikiai nušviesti gimimo paslaptį: tuo tarpu geidulingumo ir seksualinės meilės paslaptis lieka nepaaiškėjusi. Kaip paaiškinti vaikui, kurio kraujas ramus, glamonės ar bučinio malonumą? Šeimoje bučiuojamasi, kartais net į lūpas, bet kodėl kai kuriais atvejais nuo to gleivinių susilietimo apsvaigsta galva? Tai paaiškinti taip pat sunku, kaip nupasakoti spalvas neregiui. Kol nenujaučiama, kas yra susijaudinimas ir aistra, – o tik ši nuojauta suteikia erotikos funkcijai prasmę ir vienovę, – įvairūs jos elementai atrodo šokiruojantys, siaubingi. Ypač mergaitė pasibaisi supratusi, jog ji nekalta ir uždara, o kad taptų moterimi, į ją turės įsiskverbti vyro organas. Dėl to, kad ekshibicionizmas – plačiai paplitęs iškrypimas, dauguma mergaičių būna mačiusios penį erekcijos metu; šiaip ar taip, jos yra stebėjusios bent jau gyvulių lytinius organus, ir, deja, labai dažnai jų žvilgsnį patraukia arklio lytinis organas; suprantama, kad jis jas gąsdina. Gimdymo, vyro lytinio organo, „priepuolių", kurie gresia susituokusiems žmonėms, baimė, bjaurėjimasis nepadoriais veiksmais, išjuokimas judesių, neturinčių jokios prasmės, – viskas dažnai baigiasi tuo, kad mergaitė pareiškia: „Aš niekada netekėsiu"[35]. Tai patikimiausia apsauga nuo skausmo, beprotybės, nešvankumo. Veltui jai mėgina-

[35] Kupina pasibjaurėjimo, meldžiau Dievą duoti man religinį pašaukimą, kad nereikėtų paklusti motinystės įstatymams. Ir, ilgai galvojusi apie šlykščias paslaptis, kurias žinojau prieš savo valią, sustiprinta to didelio pasidygėjimo kaip dangaus ženklo, dariau išvadą: „Skaistybė yra, be abejo, mano pašaukimas", – rašo Yassu Gauclère „Žydrajame apelsine" (*L'Orange bleue*). Be kita ko, jai kėlė pasibaisėjimą mintis apie perforaciją. „Tai štai kas daro baisią vestuvių naktį! Tas atradimas mane sukrėtė, ir prie pasibjaurėjimo, kurį jau anksčiau jutau, prisidėjo fizinė šios operacijos baimė, nes įsivaizdavau ją nepaprastai skausmingą. Mano baimė būtų dar padidėjusi, jei būčiau numaniusi, kad tuo pačiu keliu vaikas atcina į pasaulį, bet nors seniai žinojau, jog vaikai gimsta iš motinos pilvo, maniau, kad jie atsiskiria dalijimosi būdu".

ma aiškinti, kad atėjus laikui nei defloracija, nei gimdymas neatrodys tokie baisūs, kad milijonai moterų su tuo susitaikė ir nebesijaučia dėl to blogai. Kai vaikas bijo kokio nors išorinio įvykio, jis gelbėjamas pranašaujant, kad vėliau priims jį visai natūraliai; tuomet jis baiminasi tolimoje ateityje susitikti save susvetimėjusį, išklydusį iš kelio. Vikšro metamorfozės, jo pavirtimas lėliuke ar drugiu gula vaikui ant širdies: ar tai tas pats vikšras po ilgo miego? Ar jis atpažįsta save, pasipuošusį prašmatniais sparnais? Pažinojau mergaičių, kurios, išvydusios lėliukę, nugrimzdavo į baugias svajones.

Ir vis dėlto metamorfozė įvyksta. Mergaitė nesuvokia jos prasmės, bet pastebi, kad jos santykiuose su pasauliu ir su savo kūnu kažkas pamažu keičiasi: ji darosi jautri kontaktams, skoniams, kvapams, kuriems neseniai buvo abejinga; jos galvoje ima šmėkščioti keisti vaizdai; veidrodžiuose ji vos atpažįsta save; ji jaučiasi „juokinga", daiktai atrodo jai „juokingi". Tokia yra mažoji Emily, kurią Richardas Hughesas aprašo *Nekaltoje kelionėje* (*Innocent Voyage*):

> Emily, norėdama atvėsti, sėdėjo iki pilvo vandenyje, ir šimtai žuvyčių savo smalsiomis žiaunomis, kitaip tariant, lengvais, beprasmiais bučiniais, kuteno kiekvieną jos kūno plotelį. Pastaruoju metu ji pradėjo nemėgti, kad prie jos kas liestųsi, nes tai buvo tiesiog bjauru. Ji nebegalėjo to pakęsti: išlipo iš vandens ir apsirengė.

Net harmoningoji Tessa iš Margaret Kennedy *Ištikimosios nimfos* patyrė tą keistą nerimastį:

> Staiga ji pasijuto baisiai nelaiminga. Įdūrė akis į tamsų prieškambarį, perskrostą mėnesienos, kuri liejosi pro atviras duris. Ji negalėjo ilgiau čia būti. Pašoko, neviltingai sušukusi: „Ak, kaip aš nekenčiu viso pasaulio!" Paskui nubėgo ieškoti prieglobsčio kalnuose, išsigandusi ir įširdusi, persekiojama liūdnos nuojautos, kuri, regis, buvo pripildžiusi ramius namus. Vis klupdama ant takelio, ji ėmė murmėti: „Aš norėčiau mirti, aš norėčiau būti mirusi".
>
> Ji žinojo, kad negalvoja taip, kaip kalba, ji neturėjo nė menkiausio noro mirti. Tačiau jai, regis, buvo malonu kartoti tuos žiaurius žodžius...

Jau minėtoje Carson MacCullers knygoje tas neramus laikas plačiai aprašytas:

> Buvo vasara, kai Frankie ėmė bjaurėtis savimi ir pavargo būti Frankie. Ji nekentė savęs ir tapo bastūne, dykinėtoja, kuri sukinėjosi aplink virtuvę

purvina ir alkana, nelaiminga ir liūdna. Be to, ji buvo dar ir nusikaltėlė. Šitas pavasaris buvo keistas metas, jo sezonas užsitęsė. Daiktai pradėjo keistis, ir Frankie nesuprato tos permainos. Žaliuojantys medžiai ir balandžio gėlės kažkodėl kėlė jai liūdesį. Ji nežinojo, kodėl jai liūdna, bet dėl šio neįprasto liūdesio jai atrodė, kad ji turėtų palikti miestą... Turėtų palikti miestą ir išvažiuoti toli toli. Nes vėlyvas pavasaris tais metais buvo vangus ir per daug saldus. Ilgos popietės slinko iš lėto, ir žalia pavasario saldybė kėlė jai šleikštulį... Daugybė dalykų staiga sužadindavo jai norą verkti. Anksti rytą ji kartais išeidavo į kiemą ir ilgai stovėdavo žiūrėdama, kaip švinta dangus; jos širdyje tarytum užgimdavo klausimas, bet dangus į jį neatsakydavo. Daiktai, kurių anksčiau ji niekada nepastebėdavo, pradėjo ją jaudinti: šviesos languose, kurias ji matydavo vaikščiodama vakarais, nepažįstamas balsas, suskambėjęs akligatvyje. Ji žiūrėjo į šviesas, klausėsi balso, ir kažkas jos viduje įsitempdavo, lyg ji būtų ko laukusi. Tačiau šviesos užgesdavo, balsas nutildavo, ir nors ji kažko laukdavo, viskas baigdavosi. Ji bijojo tokių dalykų, kurie vertė ją staiga paklausti savęs, kas ji yra, kuo taps šiame pasaulyje ir kodėl stovi čia, žvelgdama į šviesą klausydamasi ar įdūrusi akis į dangų: viena. Iš tos baimės jos širdis keistai susigniauždavo.

...Ji klaidžiodavo po miestą, ir daiktai, kuriuos matė ir girdėjo, atrodė neišbaigti, ir joje tvyrojo baisus nerimas. Ji greitai ko nors imdavosi, bet visuomet ne to, ko reikėjo... Po ilgų pavasario vakarų, kai ji būdavo išmaišiusi visą miestą, jos nervai virpuodavo kaip melancholiška džiazo melodija, jos širdis apmirdavo, ir atrodydavo, kad ji sutojo.

Šiuo sumaištingu periodu vaikas virsta moterimi ir tampa kūnu. Išskyrus liaukų nepakankamumo atvejus, kai subjektas pasilieka infantilioje stadijoje, apie dvyliktuosius tryliktuosius metus prasideda lytinio brendimo krizė[36]. Ta krizė mergaitei prasideda daug anksčiau negu berniukui, ir jos gyvenime įvyksta daug svarbesnių permainų. Mergaitė sutinka ją nerimaudama, su nepasitenkinimu. Tuo metu, kai vystosi krūtys ir plaukų danga, atsiranda gėdos jausmas, nors jis vėliau kartais virsta išdidumu; staiga mergaitė pasidaro drovi, nesirodo nuoga net seserims ar motinai, apžiūrinėja save tiek su nuostaba, tiek su pasibaisėjimu, su nerimu stebi, kaip po speneliais, kurie dar neseniai buvo tokie pat nepavojingi kaip bamba, pučiasi kieta, kiek skausminga šerdis. Ji nerimauja jausdama, kad turi pažeidžiamą vietą: be abejo, šitas

[36] Grynai fiziologinius procesus aprašėme t. I, 2 sk.

skaudulys yra visai menkas, palyginus su nudegimo, dantų skausmu; bet nelaimingi atsitikimai ar ligos ir skausmai visuomet buvo anomalija; tuo tarpu jauna krūtinė, auganti per kažkieno aklą nemalonę, yra normalus dalykas. Vyksta kažkas, kas nėra liga, ką numato pats būties dėsnis, tačiau tai kova, kančia. Žinoma, nuo gimimo iki lytinio brendimo pradžios mergaitė išaugo, bet ji niekada nesijautė auganti, diena iš dienos jos kūnas atrodė jai apibrėžtas, išbaigtas daiktas; dabar ji „formuojasi“: jau pats žodis kelia jai pasibaisėjimą; gyvybės fenomenai nežadina nerimo tik tuomet, kai jie pasiekę pusiausvyros būseną įgyja patvarų gražaus žiedo, žvilgančio žvėries pavidalą; tačiau vystantis krūtims mergaitė pajunta žodžio „gyvas“ dviprasmiškumą. Ji nėra nei auksas, nei deimantas, bet keista medžiaga, kintanti, neapibrėžta, kurios gilumoje vyksta nešvarūs alcheminiai procesai. Ji pripratusi prie savo plaukų, kurie banguoja ramiai lyg šilko sruogos; tačiau naujoji augmenija jos pažastyse ir papilvėje paverčia ją žvėrimi ar dumbliu. Nesvarbu, kiek ji įspėta, – ji nujaučia šiose permainose galutinį tikslą, atplėšiantį ją nuo jos pačios; nusviesta į gyvybės ratą už savo asmeninės egzistencijos momento ribų, ji nuspėja esanti priklausoma ir aukojama vyrui, vaikui, kapui. Krūtys atrodo nenaudinga, joms pačioms nepatogi proliferacija. Rankos, kojos, oda, raumenys, netgi apvalūs sėdmenys, ant kurių sėdima, – viskas iki tol turėjo aiškią paskirtį; tik lytiniai organai, apibūdinami kaip šlapinimosi organai, kėlė truputį įtarimo, bet jie buvo paslėpti, nematomi kitiems. Krūtys krinta į akis po megztiniu, po palaidinuke, ir kūną, mergaitės tapatintą su savimi, ji suvokia kaip fizinį objektą, į kurį kiti žiūri, kurį mato. „Dvejus metus nešiojau pelerinas, norėdama paslėpti krūtinę, nes buvo labai gėda“, – yra sakiusi man viena moteris. O kita: „Dar vis prisimenu tą keistą sąmyšį, kurį išgyvenau, kai viena draugė, mano vienmetė, bet anksčiau susiformavusi, pasilenkė pakelti sviedinio ir aš pro palaidinukės iškirptę išvydau jos jau stambias krūtis. Matydama šį kūną, tokį artimą manajam, kūną, kurio formas įgaus ir mano kūnas, aš išraudau, gėdindamasi pati savęs“. Dar kita moteris pasakojo: „Trylikos metų aš išėjau pasivaikščioti nuogomis kojomis, trumpa suknele. Vienas vyras juokais pasišaipė iš mano storų blauzdų. Rytojaus dieną mama liepė užsimauti kojines ir pailgino sijoną, bet niekada neužmiršiu, kokį šoką staiga patyriau *matydama, kad esu matoma*“. Mergaitė jaučia, kad jos kūnas bėga nuo

jos, jis jau nebėra aiški jos individualybės išraiška; jis tampa jai svetimas; ir tuo pat metu ji suvokiama kito kaip daiktas: gatvėje vyrai seka ją akimis, komentuoja jos kūno sudėjimą; ji norėtų pasidaryti nematoma; ji bijo tapti kūniškumu ir bijo parodyti savo kūniškumą. Tas pasibjaurėjimas daugeliui merginų pasireiškia noru sublogti: jos nebenori valgyti; spiriamos valgyti, jos vemia; jos nuolatos žiūri savo svorio. Kitos tampa liguistai drovios; įeiti į svetainę ar net išeiti į gatvę joms tikra kankynė. Iš to vėliau gali išsivystyti psichozės. Tipiškas pavyzdys yra ligonė, aprašyta Nadja vardu Janet knygoje *Įkyrios mintys ir psichastenija* (*Les Obsessions et la psychasthénie*):

> Nadja buvo mergina iš turtingos ir nepaprastai inteligentiškos šeimos, elegantiška, apdovanota meniniais polinkiais, ypač muzikiniais; tačiau ji nuo vaikystės buvo užsispyrusi ir irzli. „Ji nepaprastai troško būti mylima ir reikalavo beprotiškos meilės iš visų: iš tėvų, iš seserų, iš tarnų; bet susilaukusi bent kiek švelnumo, būdavo tokia aikštinga, taip rodydavo savo valdžią, kad greitai atstumdavo žmones; giminaičiai paerzindavo ją, norėdami pakeisti jos būdą, ir tie juokai jai, baisiai jautriai, sužadino gėdos jausmą, kurį jinai nukreipė į savo kūną.“ Antra vertus, jos poreikis būti mylimai, įkvėpė jai troškimą likti vaiku, amžinai būti lepūnėle, kuri gali visko reikalauti, – žodžiu, ją apimdavo siaubas nuo minties, kad ji auga... Anksti prasidėjęs lytinis brendimas ypač apsunkino padėtį – gėdos jausmas ir baimė užaugti susiliejo: kadangi vyrai myli storas moteris, ji nori amžinai likti liesute. Siaubas, apėmęs ją dėl gaktos plaukų ir besivystančios krūtinės, prisidėjo prie ankstesnių nuogąstavimų. Ji nešiojo trumpas suknelės, ir nuo vienuolikos metų amžiaus jai ėmė atrodyti, kad visi į ją žiūri; tuomet ji buvo aprengta ilgomis suknelėmis, bet vis vien gėdijosi savo pėdų, savo klubų ir t.t. Prasidėjus mėnesinėms, ji vos neišsikraustė iš galvos; „įsitikinusi, kad gaktos plaukai – tai išsigimimas, kurį ji turi vienintelė pasaulyje, ji iki dvidešimt metų stropiai pešiojo plaukus, norėdama išnaikinti tą laukinę puošmeną“. Krūtinės vystymasis sustiprino jos įkyrias mintis, nes ji visuomet baisėjosi apkūnumu; kitų apkūnumas jai neatrodė bjaurus, tačiau ji manė, kad jai tai būtų trūkumas. „Aš nenoriu būti graži, bet man būtų per daug *gėda*, jei išpampčiau, tai būtų siaubinga; jei, nelaimei, nutukčiau, nebedrįsčiau pasirodyti žmonėms akyse.“ Taigi ji ėmėsi visokiausių priemonių, kad neaugtų, saugojosi kaip įmanydama, duodavo sau priesaikas, griebdavosi užkeikimų; ji prisiekdavo penkis ar dešimt kartų sukalbėti maldą, pašokti penkis kartus ant vienos kojos. „Jei aš, skambindama pianinu, keturis kartus paimsiu vieną gaidą tame pačiame fragmen-

12.900

te, sutinku augti ir būti daugiau niekieno nemylima". Galų gale ji nusprendė nevalgyti. „Aš nenorėjau nei storėti, nei augti, nei būti panaši į moterį, nes troškau amžinai likti maža mergaite". Ji iškilmingai pasižada daugiau neimti į burną jokio maisto; nusileidusi motinos maldavimams, ji sulaužo šitą įžadą, bet tada matome ją valandų valandas klūpančią ant kelių, rašančią priesaikas ir jas plėšančią. Kai jai buvo aštuoniolika metų, staiga mirė jos motina, ir po to ji nustato sau tokią dietą: dvi porcijos skysto sultinio, trynys, valgomasis šaukštas acto, puodelis arbatos su visos citrinos sultimis, – tai jos dienos racionas. Ją kamuoja alkis. „Kartais ištisas valandas galvodavau apie maistą – tokia buvau alkana: rydavau seiles, kramtydavau nosinę, raičiodavausi žeme, – taip norėdavau valgyti". Bet ji atsispirdavo pagundoms. Nors buvo graži, teigdavo, kad jos veidas išpurtęs ir nubertas spuogų; jei gydytojas tvirtindavo jų nematąs, ji sakydavo, kad jis nieko nesupranta, kad jis nemoka „atpažinti spuogų, kurie yra tarp odos ir raumenų". Galų gale ji atsiskyrė nuo šeimos ir užsidarė mažame bute, kur matydavo tik slaugę ir gydytoją; ji niekada neišeidavo iš namų; nenoriai priimdavo net tėvą, atėjusį jos aplankyti; vieną dieną jis smarkiai pablogino jos būklę pasakęs, kad ji gražiai atrodanti; ji bijojo turėti putlų, skaistų veidą, stambius raumenis. Beveik visą laiką praleisdavo tamsoje, nes negalėjo pakęsti, kad ją kas pamatytų ar apskritai kad ji būtų *matoma*.

Labai dažnai tėvų elgesys prisideda prie to, kad mergaitė ima gėdytis savo išvaizdos. Štai vienos moters išpažintis[37]:

> Aš kentėjau nuo fizinio nepilnavertiškumo jausmo, kurį palaikė nuolatinės kritiškos pastabos namuose... Mano motina iš perdėtos tuštybės visuomet norėdavo matyti mane ypač patrauklią ir amžinai nurodydavo siuvėjui gausybę detalių, kurios turėjo užmaskuoti mano trūkumus: nuolaidžius pečius, per plačius klubus, per plokščią užpakalį, per pilnas krūtis ir t.t. Kadangi jau keletą metų mano kaklas buvo storas, man nebuvo leidžiama vaikščioti nuogu kaklu... Ypač mane užgaudavo pastabos apie mano kojas, kurios brendimo metu buvo labai negražios, ir aš buvau erzinama dėl savo eisenos... Žinoma, visa ta kritika iš dalies buvo teisinga, bet aš pasidariau tokia nelaiminga paauglė ir kartais taip varžydavausi, kad nebežinodavau, kaip elgtis; jei ką nors susitikdavau, pirmiausia pagalvodavau: „O kad bent galėčiau paslėpti kojas!"

Ši gėda priveda mergaitę prie to, kad ji pasidaro nerangi, raudonuoja kiekviena proga; tas raudonavimas padidina jos drovumą ir pats

[37] Stekel. *La Femme frigide*.

tampa fobijos objektu. Stekelis tarp kita ko[38] pasakoja apie vieną moterį, kuri, „būdama jauna mergina, taip liguistai ir smarkiai raudonuodavo, kad visus metus vaikščiojo apsitvarsčiusi veidą, dėdamasi, jog jai skauda dantį".

Kartais tuo periodu, kurį galima pavadinti ikibrendiminiu periodu, tai yra prieš mėnesinių pasirodymą, mergaitė dar nejaučia pasidygėjimo savo kūnu; ji didžiuojasi, kad tampa moterimi, su pasitenkinimu seka, kaip bręsta jos krūtinė, prisikemša liemenėlę nosinių ir puikuojasi prieš savo vyresniąsias seseris; ji dar nesuvokia joje vykstančių reiškinių. Pirmosios menstruacijos atskleidžia jai tų reiškinių prasmę, ir atsiranda gėdos jausmas. O jei jis jau buvo, nuo to laiko dar labiau įsišaknija ir padidėja. Visi liudijimai sutampa; nesvarbu, ar vaikas būtų iš anksto įspėtas, ar ne, tas įvykis visuomet atrodo jam atgrasus ir žeminantis. Labai dažnai pasitaiko, kad motina nepasirūpina iš anksto įspėti mergaitės; pastebėta[39], kad motinos mieliau atskleidžia dukterims nėštumo, gimdymo ir net lytinių santykių paslaptis negu menstruacijų paslaptį; mat jos pačios baisisi šiuo moterišku jungu, – tas pasibaisėjimas atspindi senovinę mistinę vyrų baimę ir moterų perduodamas jų palikuonims. Kai mergaitė aptinka savo baltiniuose įtartinas dėmes, ji mano esanti viduriavimo, mirtino kraujavimo ar kokios gėdingos ligos auka. Pagal apklausą, 1896 metais paskelbtą Havelocko Ellis, iš 125 amerikiečių vidurinės mokyklos mokinių 36, prasidėjus pirmosioms mėnesinėms, visiškai nieko apie jas nežinojo, o 39 turėjo miglotas žinias; tai yra daugiau kaip pusė jų neturėjo informacijos. Anot Helen Deutsch, 1946 m. reikalai nė kiek nepasikeitė. H. Ellis mini atvejį, kai viena mergina įšoko į Seną prie Sen Ueno, nes manė serganti „nežinoma liga". Stekelis „laiškuose vienai motinai" taip pat pasakoja istoriją mergaitės, kuri mėgino nusižudyti manydama, kad menstruacinis kraujavimas – tai ženklas ir bausmė už nepadorų elgesį, kuriuo ji suteršė savo sielą. Nieko nuostabaus, jog mergina bijo: jai atrodo, kad jos gyvenimas traukiasi nuo jos. Anot Kleino ir anglų psichoanalitinės mokyklos, kraujas jos akimis turėtų reikšti, kad sužaloti vidiniai organai. Net jei

[38] Ten pat.

[39] Plg. Daly ir Chadwicko darbus, kuriais remiasi H. Deutsch knygoje *The Psychology of Women*.

protingi patarimai apsaugo ją nuo pernelyg didelio nerimo, jai gėda, ji jaučiasi nešvari: ji puola į prausyklą, mėgina išskalbti ar paslėpti suteptus baltinius. Tipišką tokių išgyvenimų aprašymą randame Colette Audry knygoje *Atminties akimis* (*Aux yeux du souvenir*):

Šios egzaltacijos gelmėje slypi žiauri drama. Vieną vakarą rengdamasi pamaniau, kad sergu; tai manęs nenugąsdino ir aš niekam nieko nepasakojau tikėdamasi, jog rytojaus dieną tai praeis... Po keturių savaičių ta liga pasikartojo dar smarkiau. Aš tyliai nuslinkau prie vonios durų ir įmečiau kelnaites į nešvarių baltinių pintinę. Buvo taip šilta, kad rombinės koridoriaus plytelės šildė nuogas mano kojas. Kai grįžusi lipau į lovą, mama atidarė mano kambario duris; ji atėjo man visko paaiškinti. Negaliu prisiminti įspūdžio, kurį tą valandėlę padarė jos žodžiai, bet kol ji šnabždėjo, staiga Kaki įkišo galvą pro duris. Pamačiusi jos apvalų smalsų veidą, aš įniršau ir pavariau ją šalin. Ji išsigandusi dingo. Paprašiau mamos įkrėsti jai į kailį, kad ji prieš įeidama nepasibeldė... Mano mama atrodė rami, gerai išmananti tą reikalą ir beveik laiminga, ir dėl to aš visai pamečiau galvą. Jai išėjus manęs laukė žiauri naktis.

Staiga prisiminiau du įvykius: prieš kelis mėnesius, kai aš, mama ir Kaki grįžome iš pasivaikščiojimo, susitikome seną Priva gydytoją, panašų į kresną medkirtį, su plačia balta barzda. „Jūsų duktė auga, ponia“, – tarė jis žiūrėdamas į mane, ir aš, pati nesuprasdama kodėl, iškart pajutau jam neapykantą. Kiek vėliau mama, grįžusi iš Paryžiaus, įdėjo į komodą naujų servetėlių paketą. „Kas tai?“ – paklausė Kaki. Mama, kaip paprastai daro suaugę žmonės, atskleidžiantys vieną dalį tiesos, o tris ketvirtadalius nuslepiantys, pasakė: „Jų greitai prireiks Colette“. Netekusi žado, aš pajutau neapykantą mamai.

Kiaurą naktį varčiausi lovoje nuo šono ant šono. Tai neįmanomas dalykas. Aš tuoj nubusiu. Mama apsiriko, tai praeis ir nebesikartos. Rytojaus dieną, slapčia pasikeitusiai ir nešvariai, man reikėjo stoti prieš kitus. Su neapykanta žvelgiau į seserį, nes ji dar nieko nežinojo, nes ji, nieko nenutuokdama, staiga įgijo triuškinantį pranašumą prieš mane. Paskui pradėjau nekęsti vyrų, kurie niekada šito nepatirs, tačiau žino apie tai. Galų gale ėmiau nebepakęsti ir moterų, kad jos taip ramiai susitaiko su savo dalia. Buvau tikra, kad sužinojusios, kas man darosi, jos visos būtų apsidžiaugusios ir pagalvojusios: „Štai atėjo ir tavo eilė“. Pamačiusi kokią moterį, sakiau sau: „Ir ji taip pat. Ir anoji“. Pasaulis apgavo mane. Vaikščiojau nerangiai, nedrįsdama bėgti. Žemė, augalai, įšilę nuo saulės, maistas, – viskas, rodos, skleidė įtartiną kvapą... Viskas praėjo, ir aš, nepaisydama sveiko proto, pradėjau viltis, kad tai nebepasikartos. Po mėnesio turėjau

pripažinti akivaizdų faktą ir nusterusi galutinai susitaikyti su šia nelaime. Nuo tol mano gyvenimas buvo padalytas į „prieš tai“ ir „po to“.

Panašius išgyvenimus patiria dauguma mergaičių. Daugelis iš jų bijo atskleisti savo paslaptį suaugusiems. Viena draugė man pasakojo, kad ji, augdama be motinos ir prižiūrima tėvo su guvernante, tris mėnesius, apimta baimės ir gėdos, slėpė savo suteptus baltinius, kol išaiškėjo, kad jai prasidėjo mėnesinės. Netgi valstietės, kurias galėtum laikyti užsigrūdinusiomis, nes jos pažįsta šiurkščiąsias gyvulių gyvenimo puses, žiūri į šį prakeiksmą su pasibaisėjimu, – mat kaimuose menstruacijos vis dar turi tabu pobūdį: pažinojau vieną jauną fermos darbininkę, kuri ištisą žiemą slapčiomis skalbdavo savo baltinius lediniame upelio vandenyje, o paskui šlapius baltinius vėl užsivilkdavo ant kūno, norėdama nuslėpti gėdingą paslaptį. Galėčiau nurodyti šimtus panašių faktų. Net išpažinus šią keistą nelaimę, mergaitei nepalengvėja. Be abejo, motina, kuri žiauriai skėlė antausį savo dukteriai sakydama: „Kvaiša, tu esi per jauna!“ – yra išimtis. Tačiau ne viena neslepia savo suirzimo; dauguma nepakankamai viską paaiškina mergaitei, ir ją toliau kamuoja rūpestis dėl naujos būsenos, kuriai duoda pradžią pirmosios menstruacijos; ji svarsto, ar ateityje jos nelaukia ir kitos skausmingos staigmenos; arba įsivaizduoja, kad nuo šiol gali tapti nėščia netgi nuo vyro buvimo šalia ar jo palytėjimo, ir tiesiog baisisi vyrais. Net jei protingi paaiškinimai išvaduoja ją nuo šių nerimavimų, ramybė į jos širdį grįžta ne taip jau lengvai. Anksčiau mergaitė galėjo ramintis galvodama, kad ji dar yra belytė, galėjo apskritai apie save negalvoti; kartais ji net svajodavo, jog vieną rytą atsibus pavirtusi vyru; dabar motinos ir tetos patenkintos šnabždasi: „Jinai jau suaugusi mergina“; matronų draugija praturtėjo: ji priklauso joms. Taigi jai paskirta vieta moterų pusėje, ir nėra jokio išsigelbėjimo. Pasitaiko, kad ji didžiuojasi tuo; ji džiaugiasi tapusi suaugusiu žmogumi ir mano, kad jos gyvenime įvyks perversmas. Pavyzdžiui, Thyde Monnier[40] pasakoja:

> Kai kurios iš mūsų tapo „suaugusiomis merginomis“ per atostogas, kitos – pačiame licėjuje, ir tada mes viena paskui kitą eidavome „pasižiūrėti kraujo“ į kaimo išvietę, kur jos sėdėdavo ant sėdynių kaip savo valdinius priiminėjančios karalienės.

[40] *Moi.*

Tačiau mergaitė netrukus pasijunta apvilta: ji mato, kad neįgijo jokios privilegijos ir kad gyvenimas eina kaip ėjęs. Vienintelė naujovė – tai nešvarus įvykis, kuris kartojasi kas mėnesį; kai kurios mergaitės ilgas valandas verkia sužinojusios, kad yra pasmerktos šitokiam likimui; jų maištą sustiprina tai, jog apie šią gėdingą bėdą žino ir vyrai; jos bent jau norėtų, kad žeminanti moters būklė liktų jiems apgaubta paslapties. Bet kur ten! Tėvas, broliai, giminaičiai – visi vyrai tai žino ir kartais net juokiasi. Tada mergaitei kyla ar padidėja pasibjaurėjimas savo pernelyg kūnišku kūnu. Nors pirmasis nustebimas praeina, nemalonūs išgyvenimai neišnyksta kartu su juo; kas mėnesį mergina vėl jaučia tą patį pasidygėjimą nuo jos sklindančiu prėsku sušvinkusiu kvapu – pelkės, nuvytusių žibuoklių kvapu, jaučia pasidygėjimą krauju, ne tokiu raudonu, įtartinesniu už kraują, kuris vaikystėje bėgdavo jai įsidrėskus. Dieną naktį ji turės galvoti apie persirengimą, turės stebėti savo baltinius, paklodes, spręsti šimtus mažų praktinių ir atgrasių problemų; taupiose šeimose higieninės servetėlės skalbiamos kas mėnesį ir vėl dedamos į savo vietą tarp šūsnių nosinių; taigi reikės patikėti kitų rankoms, – skalbėjos, tarnaitės, mamos, vyresniosios sesers rankoms, – iš jos išėjusias atmatas.

Vaistininkų pardavinėjami įvairūs gėlių vardais pavadinti tvarsteliai: „Kamelija“, „Edelveisas“, panaudojus išmetami, tačiau kelionėje, vasarojant ar iškyloje nėra itin patogu jais atsikratyti, nes mesti juos į unitazą griežtai draudžiama. Mažoji *Psichoanalitinio dienoraščio* (*Journal psychoanalytique*) herojė aprašo savo pasidygėjimą higienine servetėle; mėnesinių metu ji net sesers akivaizdoje sutinka nusirengti tik tamsoje. Tas varžantis, nepatogus daiktas gali iškristi darant smarkų judesį; tai dar didesnis pažeminimas kaip pamesti savo kelnaites vidury gatvės: ši bauginanti perspektyva kartais sukelia psichastenines manijas. Gamta tiek nepalanki, kad negalavimai ir skausmai dažnai pajuntami jau prasidėjus kraujavimui, ir iš pradžių jis gali būti nepastebėtas; merginoms mėnesinės dažnai ne visai reguliarios: gresia pavojus, kad kraujavimas netikėtai prasidės per pasivaikščiojimą, gatvėje, svečiuose pas draugus; gresia pavojus – toks, koks ištiko ponią de Chevreuse[41] – ištepti drabužius, kėdę; pasitaiko, kad dėl tokios grėsmės mergina išgyve-

[41] Persirengusi vyru per Frondą ponia de Chevreuse buvo demaskuota po ilgo jojimo ant arklio, pastebėjus ant jos balno kraujo dėmes.

na nuolatinį nerimą. Kuo didesnį pasibjaurėjimą šia moteriška bėda jaučia mergina, tuo ji turi būti budresnė, kad nepasmerktų savęs baisiam pažeminimui, jei įvyktų nelaimė ar atsiskleistų paslaptis.

Štai keletas atsakymų šia tema, kuriuos gavo daktaras Liepmannas[42], darydamas apklausą apie jaunimo seksualumą:

Būdama šešiolikos metų pirmą kartą susirgau ir labai išsigandau, pastebėjusi tai rytą. Tiesą sakant, žinojau, jog tai turi atsitikti, bet man dėl to buvo taip gėda, kad nesikėliau iš lovos visą pusdienį ir į visus klausinėjimus atsakydavau: „Aš negaliu atsikelti".

Netekau žado, kai dar neturėdama dvylikos metų, susirgau pirmą kartą. Mane pagavo išgąstis, o kadangi mano motina sausai paaiškino tik tiek, jog taip bus kiekvieną mėnesį, man tai pasirodė baisiai nepadoru, ir aš nenorėjau patikėti, kad to nebūna vyrams.

Tas įvykis paakino mano motiną viską man paaiškinti, neužmirštant ir menstruacijų. Tada patyriau antrąjį nusivylimą, nes kai tik susirgau, švytėdama iš džiaugsmo nulėkiau pas motiną, kuri dar miegojo, ir išbudinau ją šaukdama: „Mama, man jos prasidėjo!" – „Ir tu dėl to mane žadini?" – tepasakė ji. Ir vis dėlto šis dalykas atrodė tikras perversmas mano gyvenime.

Aš pajutau didžiulį išgąstį ir tada, kai pirmą kartą susirgau ir kraujavimas po kelių minučių nesiliovė. Tačiau niekam neprasitariau apie tai nė žodžiu, net savo motinai. Man ką tik buvo suėję penkiolika metų. Beje, aš dėl to labai mažai kentėjau. Tik vienintelį kartą mane surėmė tokie baisūs skausmai, kad apalpau ir beveik tris valandas gulėjau ant grindų savo kambaryje. Tačiau ir apie tai niekam nieko nesakiau.

Kai pirmą sykį susirgau, man buvo beveik trylika metų. Su klasės draugėmis jau buvome tai aptarusios, ir aš pasijutau išdidi, tapusi viena iš labiausiai suaugusių. Su pasididžiavimu paaiškinau fizinio lavinimo mokytojai, kad šiandien negaliu dalyvauti pamokoje, nes susirgau.

Viską sužinojau ne iš motinos. Jai mėnesinės prasidėjo tik devyniolikos metų ir iš baimės būti išbarta, kad susitepė baltinius, ji užkasė juos lauke.

Sulaukusi aštuoniolikos, susirgau pirmą kartą[43]. Aš nieko nežinojau... Naktį man prasidėjo smarkus kraujavimas, lydimas aštrių dieglių, ir aš

[42] Žr. daktaras V. Liepmann. *Jeunesse et sexualité.*

[43] Pasakoja mergina iš neturtingos berlyniečių šeimos.

negalėjau nė valandėlės pamiegoti. Iš pat ryto besidaužančia širdimi nubėgau pas motiną ir paprašiau patarimo, nes kraujavimas nesiliovė. Tačiau, užuot paaiškinusi, ji tik griežtai subarė mane: „Reikėjo anksčiau apsižiūrėti ir taip neištepti paklodžių ir lovos". Žinoma, aš sukau galvą, kokį nusikaltimą galėjau padaryti, ir jaučiau baisų nerimą.

Jau žinojau apie tai. Net nekantriai to laukiau tikėdamasi, kad tuomet mama atskleis man paslaptį, kaip padaromi vaikai. Didžioji diena atėjo, bet mama tylėjo kaip tylėjusi. Tačiau aš džiaugiausi ir sakiau sau: „Dabar tu taip pat gali turėti vaikų: tu esi moteris".

Ši krizė vyksta dar labai ankstyvame amžiuje; berniukas paauglystės sulaukia apie penkioliktus šešioliktus metus; mergaitė virsta moterimi nuo trylikos iki keturiolikos metų. Tačiau tai nėra esminio jų patirties skirtumo priežastis; tas skirtumas slypi ne fiziologiniuose procesuose, iš kurių kyla baisi merginos būsena: lytinis brendimas kiekvienai lyčiai įgyja visiškai kitokią prasmę, nes jis kiekvienai jų pranašauja ne tokią pat ateitį.

Žinoma, berniukai lytinio brendimo metu taip pat jaučia, kad jų kūnas yra našta, bet nuo vaikystės didžiuodamiesi savo vyriškumu, jie būtent į tą vyriškumą išdidžiai nukreipia savo formavimosi momentą; jie puikuodamiesi rodo vienas kitam plaukus, augančius jiems ant kojų ir darančius juos vyrais; labiau nei kada nors jų lytinis organas yra lyginimo ir iššūkio objektas. Tapti suaugusiais – tai metamorfozė, kuri juos baugina: daugelis paauglių jaučia nerimą, kai ima reikštis įnoringa laisvė, bet jie džiaugsmingai priima vyro rangą. Tuo tarpu mergaitei, kad ji taptų suaugusiu žmogumi, reikia užsisklęsti tose ribose, kurias jai užbrėžia jos moteriškumas. Berniukas, matydamas, kaip jam dygsta plaukai, mėgaujasi miglotais pažadais; mergaitė priblokšta stovi prieš „žiaurią ir užbaigtą dramą", kuri sąlygoja jos likimą. Kaip penis iš socialinės aplinkos gauna savo išskirtinę vertę, taip toji pati socialinė aplinka padaro menstruacijas prakeikimu. Vienas dalykas simbolizuoja vyriškumą, kitas – moteriškumą: o kadangi moteriškumas reiškia kitoniškumą ir nepilnavertiškumą, jo iškėlimas aikštėn sutinkamas su pasipiktinimu. Mergaitei gyvenimas visuomet atrodo tarytum apribotas šios neapčiuopiamos esmės, kuriai be penio nepavyko įgauti teigiamos formos: toji esmė atsiskleidžia iš jos tarpkojo bėgančia raudona srove.

Jeigu ji jau susitaikė su savo padėtimi, ji sutinka šitą įvykį su džiaugsmu... „Dabar tu esi moteris." Jeigu ji visąlaik tos padėties nepripažino, kraujo verdiktas ją pribloškia; dažniausiai ji dvejoja: menstruacijų nešvara kelia jai pasibjaurėjimą ir baimę. „Tad štai ką reiškia žodžiai „būti moterimi"! Neišvengiama lemtis, kuri iki tol slėgė ją neaiškiai, iš išorės, tūno jos pilve; nėra jokio būdo jos išvengti; ji jaučiasi užspeista. Seksualiniu atžvilgiu egalitarinėje visuomenėje ji laikytų menstruacijas tik ypatingu būdu įžengti į savo, kaip suaugusio žmogaus, gyvenimą; žmogaus kūnas, tiek vyrų, tiek moterų, pažįsta ir kitų, dar atgrasesnių, prievolių: jie lengvai prie jų prisitaiko, nes jos, būdamos visiems bendros, niekam nereiškia ydos; mėnesinės įkvepia paauglei pasibaisėjimą, nes nustumia ją į žemesnę, defektyvią kategoriją. Tas nuopuolio jausmas sunkiai ją prislėgs. Ji išsaugotų pasididžiavimą savo kraujuojančiu kūnu, jei neprarastų išdidumo kaip žmogiška būtybė. O jeigu jai pavyks tą išdidumą išsaugoti, ji ne taip skaudžiai jaus savo kūno pažeminimą: mergina, kuri sporte, visuomeninėje, intelektualinėje, mistinėje veikloje atveria sau transcendencijos kelius, nelaikys savo specifikacijos sužalojimu ir lengvai ją pakels. Jei apie šį laiką merginai dažnai išsivysto psichozės, tai todėl, kad ji jaučiasi neapsaugota prieš lemtį, kuri pasmerkia ją neįsivaizduojamiems išmėginimams; moteriškumas jos akimis reiškia ligą, kančią, mirtį, ir ją apsėda tasai jos likimas.

Šitą nerimą puikiai iliustruoja pavyzdys ligonės, kurią H. Deutsch aprašė Molly vardu.

> Molly turėjo keturiolika metų, kai jai prasidėjo psichiniai sutrikimai; ji buvo ketvirtas vaikas penkių vaikų šeimoje. Tėvas, labai griežtas, kiekvieną kartą prie stalo kritikuodavo dukteris, motina buvo nelaiminga; tėvai dažnai nesišnekėdavo. Vienas brolis pabėgo iš namų. Molly buvo labai gabi, ji puikiai šoko čečiotką, bet buvo drovi ir sunkiai išgyveno šeimos atmosferą; berniukų ji bijojo. Jos vyresnioji sesuo ištekėjo prieš motinos valią, ir Molly labai sudomino sesers nėštumas; sesuo gimdė sunkiai, ir teko panaudoti akušerines reples. Molly, sužinojusi tas detales ir tai, kad moterys dažnai miršta gimdydamos, buvo be galo sukrėsta. Du mėnesius ji prižiūrėjo kūdikį; kai sesuo paliko namus, įvyko baisi scena, motina nualpo; Molly taip pat nualpo; ji buvo mačiusi drauges alpstant klasėje, ir ją ėmė persekioti įkyrios mintys apie mirtį ir alpimą. Kai jai prasidėjo mėne-

sinės, ji sumišusi pasakė motinai: „Tai atsitiko", – ir nuėjo su seseria pirkti higieninių servetėlių. Sutikusi gatvėje vyrą, ji nuleido galvą; apskritai ji rodė pasibjaurėjimą pačia savim. Ji nesijautė blogai mėnesinių metu, bet visuomet stengėsi nuslėpti jas nuo motinos. Kartą, pastebėjusi dėmę ant paklodžių, motina paklausė, ar ji neserganti, ir nors tai buvo tiesa, ji tai paneigė. Vieną dieną ji pasakė seseriai: „Dabar man gali bet kas atsitikti. Aš galiu turėti vaiką". – „Tik tuomet, jei gyventum su vyru", – pasakė sesuo. „Betgi aš gyvenu su dviem vyrais: su tėčiu ir tavo vyru".

Tėvas neleisdavo dukterims vienoms eiti iš namų vakarais, bijodamas, kad jų neišprievartautų: dėl tų jo būgštavimų Molly kilo mintis, jog vyrai – pavojingos būtybės; baimė pastoti ar mirti per gimdymą nuo to laiko, kai jai prasidėjo mėnesinės, taip išaugo, kad ji galų gale atsisakydavo išeiti iš savo kambario ir net norėdavo visą dieną nesikelti iš lovos; dabar jai užeina baisaus nerimo priepuoliai, jei ji verčiama išeiti iš namų; o jei turi nueiti toliau nuo namų, ją ištinka smūgis ir ji apalpsta. Ji bijo automobilių, taksi, ji nebegali miegoti, jai atrodo, kad įsilaužėliai naktimis įsigauna į namus, ji šaukia ir verkia. Jai užeina valgymo manijos: tarpais ji valgo per daug, kad nealptų; be to, ją apima baimė, kai jaučiasi uždaryta. Ji nebegali lankyti mokyklos nei normaliai gyventi.

Panaši ir Nancy istorija[44]: nors ji nesusijusi su menstruacine krize, čia pasireiškia nerimas, kurį mergaitei kelia jos vidus.

Mergaitė, būdama maždaug trylikos metų amžiaus, artimai bendravo su savo vyresniąja seseria ir jautėsi labai išdidi, kai toji, slapta susižiedavusi ir vėliau ištekėjusi, išsipasakodavo jai savo paslaptis: pasidalyti suaugusio žmogaus paslaptimi reiškė būti priimtai į suaugusiųjų tarpą. Ji kurį laiką gyveno sesers namuose; bet kai toji pasisakė jai ketinanti „nusipirkti" vaikutį, Nancy ėmė pavydėti savo svainiui ir būsimajam kūdikiui; tai, kad į ją buvo žiūrima kaip į vaiką, su kuriuo slapukaujama, jai buvo nepakeliama. Ji pradėjo jausti skausmus pilve ir panoro, kad jai išoperuotų apendicitą; operacija praėjo sėkmingai, bet gulėdama ligoninėje Nancy buvo baisiai nerami; ji kėlė audringas scenas slaugei, kurios nepakentė; mėgino suvilioti gydytoją, skyrė jam pasimatymus, elgėsi akiplėšiškai ir, užėjus nervinėms krizėms, reikalaudavo, kad jis žiūrėtų į ją kaip į moterį; ji kaltino save, jog dėl jos kaltės mirė mažas broliukas, gimęs prieš daugelį metų; o pirmiausia ji buvo įsitikinusi, kad jai neišpjovė apendicito, kad jos pilve buvo paliktas skalpelis: sutrikusi, jog prarijo pensą, ji reikalavo, kad ją peršviestų rentgenu.

[44] Taip pat citata iš H. Deutsch. *The Psychology of Women*.

Toks operacijos troškimas – ypač, kad būtų išpjautas apendicitas – dažnai pasitaiko šiame amžiuje; merginos šitaip reiškia išprievartavimo, nėštumo, gimdymo baimę. Jos jaučia savo pilve neaiškią grėsmę ir tikisi, kad chirurgas išgelbės jas nuo šio nežinomo jų tykančio pavojaus.

Ne tik mėnesinių pasirodymas pranašauja mergaitei jai skirtą moters likimą. Joje vyksta ir kiti įtartini reiškiniai. Iki tol jos erotiškumas buvo klitorinis. Sunku pasakyti, ar tarp mergaičių pratybos su savim yra mažiau paplitusios negu tarp berniukų; ji atsiduoda joms jau per pirmus dvejus savo gyvenimo metus, gal net nuo pirmųjų mėnesių; atrodo, kad ji meta jas apie antrus metus ir grįžta prie jų vėliau; dėl savo anatominės sandaros stiebelis, įsodintas vyro kūne, labiau traukia jį lytėti negu užslėpta gleivėta vietelė, tačiau atsitiktinis trynimasis – vaikui laipiojant ant gimnastikos prietaisų, karstantis po medžius, užsėdus ant dviračio, – sąlytis su drabužiais, žaidimas ar žinios, gautos iš draugų, vyresniųjų seserų, suaugusiųjų, dažnai atskleidžia mergaitei pojūčius, kuriuos ji stengiasi vėl sužadinti. Bet kuriuo atveju malonumas, kai jis pasiekiamas, yra autonomiškas pojūtis: jis lengvas ir nekaltas kaip visos vaikų pramogos[45]. Mergaitė visiškai nesiejo šių intymių malonumų ir jai skirtos moters dalios; jos lytiniai ryšiai su berniukais, jei tokie egzistuodavo, iš esmės būdavo pagrįsti smalsumu. Ir štai ji pasijunta persmelkta neaiškių jaudulių, kuriuose neatpažįsta savęs. Vystosi erogeninių zonų jautrumas, o moteris jų turi tiek daug, kad visą jos kūną galima laikyti erogeniniu: tą dalyką jai atskleidžia šeimos narių glamonės, nekalti bučiniai, abejingas siuvėjos, gydytojo, kirpėjo prisilietimas, draugiška ranka, uždėta jai ant plaukų ar ant sprando; tai žinodama, ji dažnai pati siekia didesnio susijaudinimo žaisdama ar mušdamasi su berniukais ir mergaitėmis, kaip kad Gilberte Eliziejaus laukuose grumdamasi su Proustu; šokio partnerių glėbyje, stebima nieko neįtariančių motinos akių, ji patiria keistą silpnumą. Be to, netgi gerai apsaugotų jaunuolių daliai tenka patys konkrečiausi išmėginimai; „padoriose“ sferose sutartinai tylima apie šiuos apgailėtinus įvykius; tačiau dažnai pasitaiko, kad kai kurių šeimos draugų, dėdžių, pusbrolių ar net

[45] Suprantama, išskyrus tuos gana dažnus atvejus, kai tiesiogiai ar netiesiogiai įsikišus tėvams arba per religinius skrupulus tai padaroma nuodėme. Priede rasime bjaurų pavyzdį, kaip kartais persekiojami vaikai jų išvadavimo iš „blogų įpročių“ dingstimi.

senelių ir tėvų glamonės nėra tokios jau nekaltos, kaip įsivaizduoja motina; yra buvę atvejų, kai mokytojas, kunigas, gydytojas elgėsi įžūliai, nekukliai. Tokios patirties atpasakojimų rasime Violette Leduc *Uždusime* (*L'Asphyxie*), S. de Tervagnes *Motinos neapykantoje* (*La Haine maternelle*) ir Yassu Gauclère *Žydrajame apelsine* (*L'Orange bleue*). Stekelis mano, kad seneliai, be kita ko, dažnai yra labai pavojingi.

> „Man buvo penkiolika metų. Laidotuvių išvakarėse mano senelis atėjo pernakvoti į mūsų namus. Rytojaus dieną, kai mama buvo jau atsikėlusi, jis paklausė manęs, ar negalėtų ateiti į mano lovą su manim pažaisti; nieko jam nesakiusi, iškart atsikėliau... Nuo tada pradėjau bijoti vyrų", – pasakoja viena moteris[46].

> Kita mergina prisimena patyrusi stiprų šoką, būdama aštuonerių ar dešimties metų, kai jos septyniasdešimtmetis senelis ėmė čiupinėti jos lytinius organus. Jis pasisodino ją ant kelių ir įkišo pirštą į vaginą. Mergaitė pajuto baisų nerimą, bet niekada nedrįso apie tai užsiminti. Nuo to laiko ji ėmė bijoti bet kokio seksualumo[47].

Tokius įvykius mergaitė paprastai nutyli, nes jaučia gėdą. Beje, jeigu ji išsipasakoja tėvams, jie, į tai atsakydami, ją išbara: „Nekalbėk kvailysčių... Tau galvoje negerai". Ji nieko nesako ir apie kai kurių nepažįstamų vyrų keistus veiksmus. Viena mergaitė papasakojo daktarui Liepmannui[48]:

> Mes buvome išsinuomoję kambarį pusrūsyje pas batsiuvį. Dažnai, kai šeimininkas būdavo vienas, jis ateidavo, apkabindavo mane ir ilgai ilgai bučiuodavo, trūkčiodamas pirmyn atgal. Be to, jo bučinys nebuvo paviršutiniškas: jis įkišdavo liežuvį man į burną. Aš jo nekenčiau, kad jis taip elgiasi, bet niekada neprasitariau apie tai nė žodžiu, nes buvau labai baugšti.

Be iniciatyvių draugų, patvirkusių draugių, yra ir kelis, kino teatre prisispaudęs prie mergaitės kelio, ranka, naktį traukinyje peršliaužusi jos koja, jaunuoliai, kurie šaipėsi jai einant pro šalį, vyrai, sekę ją gatvėje, apkabinimai, slapti palytėjimai. Ji menkai tenutuokia apie šių nuotykių prasmę. Dažnai penkiolikametės galvoje susidaro keistas minčių kratinys, nes teorinės žinios ir konkreti patirtis nesutampa. Ji jau

[46] *La Femme frigide*.

[47] Ten pat.

[48] Liepmann. *Jeunesse et sexualité*.

pajuto, ką reiškia degti susijaudinimu ir aistra, bet įsivaizduoja, – tokia yra Clara d'Ellébeuse, išgalvota Franciso Jammes'o, – kad nuo vieno vyro bučinio galėtų tapti motina; ji turi tikslių žinių apie lyčių anatomiją, bet kai šokių partneris ją apkabina, patiriamą jaudulį ji laiko migrena. Žinoma, merginos šiandien geriau informuotos nei anksčiau. Tačiau kai kurie psichiatrai teigia, kad dar ne viena paauglė nežino, jog lytiniai organai turi kitą, o ne šlapinimosi paskirtį[49]. Šiaip ar taip, jos mažai tesieja savo seksualinį jaudulį ir savo lytinius organus, nes joks ženklas, toks aiškus kaip vyriška erekcija, joms neparodo šio sąryšio. Jų romantiškas svajones apie vyrą ir meilę nuo kai kurių joms atsiskleidusių šiurkščių faktų skiria tokia praraja, kad jos neranda tarp jų jokios jungties. Thyde Monnier[50] pasakoja, kaip ji su keliomis draugėmis prisiekė viena kitai pasižiūrėti, kaip sudarytas vyras, ir papasakoti kitoms:

> Aš, tyčia nepasibeldusi, įėjau į tėvo kambarį ir taip viską nupasakojau: „Tai panašu į rankovės pūpsnį, kitaip tariant, tai tarytum koks volelis ir dar toks apvalus daiktas". Tai buvo sunku paaiškinti. Aš nupiešiau piešinį, net tris piešinius, ir visos mes paslėpėme savąjį liemenėlėje ir kartkartėmis pratrūkdavome juokais, žvilgtelėjusios į jį, paskui susisvajodavome... Kaip tokioms nekaltoms mergaitėms kaip mes susieti tuos dalykus ir sentimentalias daineles, romantiškas istorijėles, kur meilė – viena pagarba, drovumas, atodūsiai ir rankų bučiavimai – yra sublimuota iki kastracijos lygio?

Ir vis dėlto, padedama knygų, pokalbių, reginių ir nugirstų žodžių, mergina suteikia prasmę savo kūno jauduliui; ji visa tampa kvietimu, aistra. Purtomas karščio, drebulio, mušamas prakaito, kamuojamas nežinomų negalavimų, jos kūnas įgyja naują, nerimą keliančią dimensiją. Jaunuolis mielai sutinka savo erotinius polinkius, nes su džiaugsmu priima savo vyriškumą; jo lytinis potraukis yra agresyvus, čiumpamasis; jis žiūri į jį kaip į savo subjektyvumo ir savo transcendencijos įtvirtinimą; jis giriasi juo draugams; jo lytinis organas ir toliau lieka jam antrininku, kuriuo jis didžiuojasi; impulsas, kuris meta jį prie moters, yra tos pačios prigimties kaip tas, kuris meta jį į gyvenimą; jis čia taip pat atpažįsta save. Mergaitės lytinis gyvenimas, priešingai, buvo slap-

[49] Žr. H. Deutsch. *The Psychology of Women*, 1946.
[50] *Moi*.

tas; kai jos erotiškumas įgauna kitą pobūdį ir apima visą jos kūną, ši paslaptis tampa kankinanti: ji kenčia susijaudinimą kaip gėdingą ligą; jis nėra aktyvus; tai būsena, iš kurios ji net vaizduotėje negali išsivaduoti jokiu savo pačios sprendimu; ji nesvajoja imti, maigyti, prievartauti: ji yra laukimas ir kvietimas; ji jaučiasi priklausoma; ji junta pavojų susvetimėjusiame savo kūne.

Mat jos miglota viltis, jos svajonė apie laimingą pasyvumą aiškiai rodo, kad jos kūnas yra kitam skirtas objektas; ji nori išgyventi seksualinę patirtį tik kaip imanentišką; ji šaukiasi sąlyčio su ranka, su burna, su kitu kūnu, o ne svetimos rankos, burnos, kūno; jos partnerio paveikslas lieka šešėlyje arba jinai paskandina jį idealo ūkanose; tačiau jo buvimas vis vien įkyriai ją persekioja. Jos baimė, jos jaunatviškas pasidygėjimas vyru yra įgavęs dviprasmiškesnį ir kartu nerimastingesnį pobūdį nei anksčiau. Pirmiau tie jausmai kildavo iš gilios prarajos tarp vaiko organizmo ir jo laukiančios suaugusiojo ateities: dabar jų šaltinis – painūs prieštaravimai, kuriuos mergina jaučia pačiame savo kūne. Ji supranta, kad yra skirta būti grobiu, nes pati to šaukiasi; ir ji maištauja prieš savo aistras. Ji tuo pat metu ir nori, ir bijo gėdingo savanoriškos aukos pasyvumo. Mintis nuogai stoti prieš vyrą kelia nepaprastą susijaudinimą; tačiau ji jaučia ir tai, kad tuomet neišvengiamai bus atiduota jo žvilgsniui. Ranka, kuri ima, kuri liečia, dar valdingesnė negu akys: ji dar labiau gąsdina. Tačiau aiškiausias ir atgrasiausias fizinio užvaldymo simbolis – tai vyro lytinio organo įsiskverbimas. Kūno, kurį jinai tapatina su pačia savimi, mergina nekenčia todėl, kad jį galima perdurti, kaip perduriama oda, perplėšti, kaip perplėšiamas audinys. Bet labiau nei sužeidimo ir jį lydinčio skausmo mergina negali priimti to, kad žaizda ir skausmas jai būtų *padaryti*. „Baisi mintis būti *pervertai* vyro“, – kartą sakė man viena mergina. Ne vyro lytinio organo baimė sukelia pasibaisėjimą vyru: toji baimė – pasibaisėjimo juo patvirtinimas ir simbolis; įsiskverbimo idėja įgauna nepadorią ir žeminančią prasmę bendresnėje sistemoje, kur ji savo ruožtu yra esminis elementas.

Merginos nerimastis pasireiškia kankinančiais košmarais ir persekiojančiomis fantazijomis: tuo metu, kai ji pajunta savyje klastingą nuolankumą, ją dažnai ima įkyriai persekioti mintis apie išprievartavimą. Ši mintis pasireiškia sapnuose ir elgesyje gausybe daugiau ar mažiau

aiškių simbolių. Mergina prieš eidama miegoti apieško savo kambarį, bijodama rasti jame kokį vagį, įsibrovusį įtartinais tikslais; ji tariasi girdinti namuose įsilaužėlius; peiliu apsiginklavęs užpuolikas įlenda pro langą ir persmeigia ją. Daugiau ar mažiau vyrai kelia jai išgąstį. Ji pradeda jausti tam tikrą pasidygėjimą savo tėvu; ji nebegali pakęsti jo tabako kvapo, jai nemalonu eiti po jo į vonią; net jeigu ir toliau jį myli, tas fizinis pasibjaurėjimas dažnai juntamas; ji dedasi išvesta iš kantrybės, lyg jau būdama vaikas būtų jautusi priešiškumą savo tėvui, kaip dažnai pasitaiko jaunėlėms. Psichiatrai sako, kad jaunos jų pacientės dažnai sapnuoja tokį sapną: jos regi, kaip jas išprievartauja vyras senyvos moters akyse ir su jos sutikimu. Aišku, kad jos simboliniu būdu prašo motinos leidimo atsiduoti savo troškimams. Mat vienas iš varžtų, bjauriausiai jas slegiančių, yra veidmainystė. Merginai primetamas skaistumas, nekaltybė kaip tik tuo momentu, kai ji savyje ir aplink save atranda nerimą keliančias gyvenimo ir sekso paslaptis. Ją norima matyti baltą kaip šermuonėlį, permatomą tarytum krištolą, ji rengiama lengvu organdinu, jos kambarys apmušamas saldainių spalvos apmušalais, jai artinantis pritildomas balsas, jai draudžiama skaityti nepadorias knygas; bet nėra nė vieno Marijos vaiko, kuris nepuoselėtų „šlykščių“ vaizdinių ir troškimų. Ji stengiasi nuslėpti juos net nuo savo geriausios draugės, net nuo savęs; ji nori gyventi ir mąstyti tik pagal taisykles; dėl nepasitikėjimo pačia savim ji atrodo veidmainė, nelaiminga, liguista; ir vėliau jai nebus nieko sunkiau, kaip įveikti šiuos draudimus. Tačiau, nepaisant visų šių slopinimų, ji jaučiasi prislėgta neapsakomų kalčių naštos. Virsmą moterimi ji išgyvena kamuojama ne tik gėdos, bet ir sąžinės priekaištų.

Suprantama, kad šis nedėkingas amžius mergaitei yra skausmingos sumaišties periodas. Ji nenori likti vaiku. Tačiau suaugusiųjų pasaulis jai atrodo gąsdinantis arba nuobodus. Colette Audry pasakoja:

> Taigi aš norėjau užaugti, bet niekada rimtai negalvojau gyventi tokio gyvenimo, kokį mačiau gyvenant suaugusius žmones. Tad vis dar puoselėjau norą užaugti, bet niekada nepriimti suaugusiųjų padėties, niekada neiti išvien su tėvais, namų šeimininkėmis, šeimos moterimis, šeimos galvomis.

Mergina norėtų nusikratyti savo motinos jungo, bet ji taip pat jaučia stiprų jos globos poreikį. Jos sąžinę slegia kaltės: pratybos su sa-

vim, įtartinos draugystės, blogos knygos, ir visa tai šį prieglobstį daro jai būtiną. Šis laiškas[51], penkiolikametės merginos parašytas savo draugei, yra charakteringas pavyzdys:

Mama nori, kad aš dėvėčiau ilgą suknelę pokylyje pas X... – mano pirmąją ilgą suknelę. Ji nustebusi, kad aš jos nenoriu. Paprašiau leisti man paskutinį kartą apsivilkti savo rausvą suknutę. Aš taip bijau. Man atrodo, kad jei apsirengsiu ilgą suknelę, mano mama išvažiuos į ilgą kelionę ir nežinosiu, kada ji grįš. Ar tai ne paika? O tarpais ji žiūri į mane, lyg būčiau maža mergaitė. Ak, jei ji žinotų! Ji pririštų mano rankas prie lovos ir niekintų mane!

Stekelio knygoje *Frigidiška moteris* (*La Femme frigide*) randame puikų dokumentą apie moters vaikystę. Turiu galvoje „Süsse Mädel"[52] iš Vienos, kuri, būdama maždaug dvidešimt vienerių metų, parašė smulkią išpažintį. Ji sudaro konkrečią sintezę visų tų reiškinių, kuriuos išnagrinėjome skyrium.

„Penkerių metų pasirinkau pirmąjį žaidimų draugą, šešerių ar septynerių metų berniuką, vardu Richardas. Man visuomet rūpėjo sužinoti, kaip atpažįstama, ar vaikas yra berniukas, ar mergaitė. Man būdavo sakoma: iš auskarų, iš nosies... Pasitenkindavau tokiu paaiškinimu, bet nujausdavau, kad nuo manęs kažkas slepiama. Kartą Richardas staiga užsinorėjo sisioti... Man šovė mintis paskolinti jam savo naktinį puoduką. Pamačiusi jo organą, kuris man pasirodė kažkas nepaprasta, sušukau apimta didžiulio džiaugsmo: „Bet ką gi tu čia turi! Kaip gražu! Dievaž, aš irgi norėčiau tokį turėti". Tuo pat metu drąsiai jį paliečiau..." Juodu užklumpa teta, ir nuo to laiko vaikai budriai sekami. Būdama devynerių metų, ji žaidžia vestuves ir daktarą su kitais dviem aštuonerių ir dešimties metų berniukais; jie liečia jos lytinius organus, o kartą vienas iš berniukų paliečia ją savo lytiniu organu, paskui sako, kad jo tėvai darė taip, kai susituokė. „Aš buvau baisiausiai pasipiktinusi. O ne! Jie negalėjo daryti tokio bjauraus dalyko!" Ji ilgą laiką žaidžia tokius žaidimus; tarp jos ir abiejų berniukų užsimezga meilės ryšys ir seksualinė draugystė. Jos teta vieną dieną tai sužino, ir kyla siaubinga scena: grasinama atiduoti ją į pataisos namus. Ji daugiau nebesimato su Arthuru, kuriam teikė pirmenybę, ir labai dėl to kenčia; ji pradeda blogai mokytis, jos rašysena deformuojasi, ji ima žvairuoti. Ji užmezga naują draugystę su Walteriu ir Franzu. „Walteris užvaldė

[51] Citata iš H. Deutsch.

[52] mieląją mergaitę (*vok.*) – *Vert. past.*

visas mano mintis ir visus mano jausmus. Aš leisdavau jam graibyti man po sijonu, stovėdama ar atsisėdusi priešais ir darydama rašymo pratimus... Kai tik mano mama atidarydavo duris, jis atitraukdavo ranką, o aš lyg niekur nieko rašydavau. Galų gale mūsų santykiai pasidarė kaip vyro ir moters, bet aš jam daug neleisdavau; vos tik jis manydavo jau įsiskverbęs į mano vaginą, aš ištrūkdavau iš jo sakydama, kad kažkas ateina... Neįsivaizdavau, kad tai nuodėmė".

Jos draugystė su berniukais baigiasi, ir jai lieka tik draugystės su merginomis. „Aš prisirišau prie Emmy, gerai išauklėtos ir išsilavinusios mergaitės. Kartą per Kalėdas, kai mums buvo po dvylika metų, pasikeitėme auksinėmis širdutėmis, kuriose buvo išgraviruoti mūsų vardai. Mudvi laikėme tai savotiškomis sužieduotuvėmis ir prisiekėme „amžiną ištikimybę". Už dalį žinių esu dėkinga Emmy. Ji apšvietė mane ir seksualiniais klausimais. Būdama penktoje klasėje, jau pradėjau abejoti pasaka apie gandrą, kuris atneša vaikus. Maniau, kad vaikai atsiranda iš pilvo ir kad išlenda jį perpjovus. Emmy ypač nugąsdino mane dėl masturbacijos. Mokykloje Evangelijos atvėrė mums akis seksualiniais klausimais. Pavyzdžiui, kai šventa Marija nueina pas šventą Elzbietą, sakoma, kad „jos įsčiose šoktelėjo iš džiaugsmo kūdikis"; skaitėme ir kitų įdomių Biblijos ištraukų. Pasibraukdavome šias ištraukas, ir kai tas paaiškėjo, visa klasė vos negavo blogo pažymio iš elgesio. Ji man taip pat parodė vietą „Plėšikuose", kur Schilleris kalba apie „devynių mėnesių suvenyrą". Emmy tėvas buvo perkeltas į kitą vietą, ir aš vėl likau viena. Mudvi susirašinėjome slaptu raštu, kurį buvome susigalvojusios, bet kadangi jaučiausi vieniša, prisirišau prie žydaitės Hedl. Kartą Emmy užklupo mane išeinant iš mokyklos su Hedl. Ji iškėlė man pavydo sceną. Aš draugavau su Hedl, kol įstojau į prekybos mokyklą, ir mudvi buvome geriausios draugės, svajojančios vėliau tapti svainėmis, nes man labai patiko vienas jos brolis, studentas. Jo užkalbinta, taip sutrikdavau, kad atsakydavai nei šį, nei tą. Mudvi su Hedl sėdėdavome susiglaudusios ant sofutės prietemoje, ir aš, pati nežinodama kodėl, liedavau graudžias ašaras, kai jis skambindavo pianinu.

Prieš susidraugaudama su Hedl, keletą savaičių bendravau su tokia Ella, neturtingų žmonių dukteria. Jai, pažadintai lovos girgždesio, teko stebėti savo tėvus. Ji atėjusi man papasakojo, kaip jos tėvas atsigulė ant motinos, toji baisiai rėkė, o tėvas pasakė: „Greičiau eik apsiplauk, kad nieko nebūtų". Mane sutrikdė jos tėvo elgesys, ir aš ėmiau vengti susitikti jį gatvėje, o jos motinos iš širdies gailėjausi (ji turbūt baisiai kentėjo, jeigu taip rėkė). Su kita drauge aptarėme penio ilgį – kartą girdėjau, kad jis gali būti nuo dvylikos iki penkiolikos centimenrų; per siuvimo pamoką paėmėme metrą ir atmatavome tą ilgį sau nuo „tos vietelės", palei pilvą

virš sijono. Mes, žinoma, pasiekėme bambą, ir mums sukėlė siaubą mintis, kad ištekėjusios būsime tikrąja to žodžio prasme pamautos ant mieto".

Jinai žiūri į šunį, besikergiantį su kale. „Jei gatvėje matydavau šlapinantis arklį, negalėdavau atitraukti akių, – manau, man darė įspūdį jo penio ilgumas". Ji stebi muses, o kaime – gyvulius.

„Dvylikos metų sunkiai susirgau angina, buvo pakviestas gydytojas, šeimos draugas; atsisėdęs prie mano lovos, jis staiga pakišo ranką po antklode, beveik paliesdamas man „tą vietelę". Pašokau šaukdama: „Kaip jums ne gėda!" Atbėgo mano mama, gydytojas baisiai sumišo ir ėmė tikinti, kad aš esanti įžūli mergiūkštė ir kad jis tenorėjęs įgnybti man į blauzdą. Buvau priversta jo atsiprašyti... Kai pagaliau man prasidėjo mėnesinės ir tėvas aptiko mano servetėles su kraujo dėmėmis, kilo baisi scena. Kodėl jis, valyvas vyras, „turįs gyventi tarp nešvarių moterų"? Jaučiausi kalta, kad susirgau". Penkiolikos metų ji turėjo dar vieną draugę, su kuria susižinodavo „stenografiškai", kad niekas iš namiškių negalėtų perskaityti mūsų laiškų. Tiek daug visko turėjome parašyti apie savo laimėjimus. Be to, ji nurašė man gausybę eilėraštukų, kuriuos aptiko ant tualetų sienų; vieną iš jų prisimenu, nes jis su purvais sumaišė meilę, kurią vaizdavausi kaip be galo taurų jausmą: „Kas yra ta meilė, tikslas jos svarbiausias? Keturios sėdynės, ant koto pamautos". Nusprendžiau niekada iki to nenusileisti; vyras, mylintis merginą, negali iš jos reikalauti tokio dalyko. Kai man buvo penkiolika su puse, susilaukiau brolio ir labai pavydėjau, nes iki šiol buvau vienintelis vaikas šeimoje. Mano draugė prašė įsižiūrėti, kaip mano brolis sudarytas, bet aš niekaip negalėjau suteikti jai pageidaujamų žinių. Tuo metu kita mano draugė atpasakojo man vieną vestuvių naktį, ir po to man šovė mintis ištekėti iš smalsumo; tik „arkliškas šnopavimas", pasak jos aprašymo, žeidė mano estetinį jausmą... Kuri iš mūsų nebūtų norėjusi ištekėti, leistis nurengiama mylimo vyro ir nunešama į lovą? Tai buvo tokia pagunda..."

Kai kas galbūt pasakys, – nors čia pateiktas pavyzdys yra normalus, ne patologinis atvejis, – kad šita mergaitė buvo nepaprastai „iškrypusi"; iš tiesų ji tebuvo mažiau prižiūrima negu kitos. Jei „gerai išauklėtų" merginų smalsumas ir troškimai nepasireiškia veiksmais, jie dėl to ne mažiau egzistuoja fantazijų ir žaidimų forma. Kitados pažinojau vieną labai dievotą ir stulbinamai nekaltą merginą – vėliau ji tapo puikia moterimi, atsidavusia motinystei ir pamaldumui, – kuri vieną vakarą visa virpėdama prisipažino savo vyresniajai seseriai: „Kaip turėtų būti nuostabu išsirengti vyro akyse! Tarkime, kad tu esi mano vy-

ras"; ir ji pradėjo nusirenginėti, visa drebėdama iš susijaudinimo. Joks auklėjimas negali sutrukdyti mergaitei turėti supratimą apie savo kūną ir svajoti apie savo likimą; daugių daugiausia galima primesti jai griežtus slopinimus, kurie paskui apsunkins visą jos seksualinį gyvenimą. Pageidautina, kad jinai, priešingai, būtų išmokyta priimti save be nuolankumo ir be gėdos.

Dabar suprantama, kokia drama kamuoja paauglę jos lytinio brendimo metu: ji negali tapti „suaugusiu žmogumi", nepriimdama savo moteriškumo; ji jau žinojo, kad jos lytis pasmerkia ją sužalotai ir sustingusiai egzistencijai; dabar jai tai atsiskleidžia nešvarios ligos ir neaiškaus prasikaltimo pavidalu. Jos nepilnavertiškumas iš pradžių buvo suvokiamas tiktai kaip praradimas: dabar penio neturėjimas virsta purvo dėme ir kalte. Ji žengia į ateitį įskaudinta, apimta gėdos, nerami, kalta.

Antras skyrius
MERGINA

Visus vaikystės metus mergaitė buvo varžoma ir žalojama, bet vis dėlto ji suvokė save kaip autonomišką individą; bendraudama su tėvais ir draugais, mokydamasi ir žaisdama, ji atsiskleisdavo kaip transcendencija: apie būsimą pasyvumą ji tik svajojo. Jai lytiškai bręstant, ateitis ne tik priartėja – ji virsta jos kūne pačia konkrečiausia realybe. Toji ateitis ir toliau tebėra fatališka, tokia, kokia buvo visą laiką; paauglys aktyviai žengia į suaugusiojo amžių, tuo tarpu mergina laukia prasidedant naujo, nenuspėjamo periodo, kurio metmenys jau apmesti ir į kurį ją neša laikas. Jai, jau palikusiai vaikystę praeityje, dabartis atrodo tik kaip pereinamasis tarpsnis; dabartyje ji dar neturi jokio reikšmingo tikslo, tik rūpesčius. Jos jaunystė, daugiau ar mažiau slapčiomis, gęsta laukime. Jinai laukia Vyro.

Žinoma, paauglys taip pat svajoja apie moterį, jos geidžia; tačiau ji visuomet tebus vienas iš jo gyvenimo elementų: joje nesukoncentruotas visas jo likimas; mergaitė nuo pat vaikystės, – ar ji būtų norėjusi realizuoti save kaip moterį, ar peržengti savo moteriškumo ribas, – laukė iš vyro to realizavimo ir išsigelbėjimo; vyrą ji regi spindinčiu Persėjo veidu, šventojo Jurgio veidu; jis išvaduotojas; be to, jis turtingas ir galingas, jo rankose – laimės raktai, jis – pasakų princas. Mergaitė nujaučia, kad jo glamonėjama ji jausis nešama didžiosios gyvenimo tėkmės, kaip tuo laiku, kai ilsėjosi prie motinos krūtinės; pasidavusi maloniai jo valdžiai, ji vėl pasijus tokia pat saugi kaip tėvo rankose: glamonių ir žvilgsnių kerai vėl pavers ją akmeniniu stabu. Jai visąlaik buvo įrodinėjama, jog vyrai pranašesni už moteris; tas vyrų prestižas nėra vaikiška iliuzija; jis turi ekonominį ir socialinį pagrindą; vyrai iš tikrųjų yra pasaulio šeimininkai; viskas įtikina paauglę, kad savo pačios

labui jai verta tapti jų vasale; tėvai ją tam skatina; tėvas didžiuojasi savo dukters pasisekimu; motinos akimis, tas pasisekimas žada puikią ateitį; draugės pavydi ir žavisi ta, kuri iš jų susilaukia daugiausia vyrų dėmesio; amerikiečių koledžuose studentės vertė matuojama pagal tai, kiek jai skiriama pasimatymų. Santuoka – ne tik garbinga, bet ir ne tokia varginanti karjera kaip dauguma kitų: vien santuoka leidžia moteriai be išlygų užimti visuomenėje garbingą vietą ir realizuoti save seksualiai kaip meilužę ir motiną. Būtent šitokią jos ateitį numato jos aplinka, tokią ją įsivaizduoja ir ji pati. Vienu balsu sutariama, kad vyro (tam tikrais atvejais „globėjo") užkariavimas yra svarbiausias jos uždavinys. Vyras, jos akimis, įkūnija Kitą, kaip vyrui ji įkūnija moteris: bet tasai *Kitas* jai atrodo esminis, o ji pati jo atžvilgiu suvokia save kaip neesminę. Ji išsivaduos iš tėvų globos, iš motinos įtakos, ji susikurs sau ateitį ne aktyviai kovodama, bet pasyviai ir klusniai atsiduodama naujo šeimininko valiai.

Dažnai būdavo teigiama, kad ji susitaiko su kapituliacija todėl, kad tuo metu tampa fiziškai ir dvasiškai silpnesnė už berniukus, nepajėgia su jais varžytis; atsisakiusi bergždžio rungtyniavimo, ji leistų aukštesniosios kastos nariui pasirūpinti jos laime. Bet tikroji jos nusižeminimo priežastis – ne įgimtas nepilnavertiškumas: priešingai, kaip tik iš to nusižeminimo randasi visi jos trūkumai; jo šaknys – paauglės praeityje, ją supančioje visuomenėje ir toje ateityje, kuri jai siūloma.

Žinoma, lytinis brendimas pakeičia merginos kūną. Jis gležnesnis nei anksčiau: moters organai jautrūs, jų funkcionavimas sudėtingas; krūtys jai – neįprasta ir varginanti našta: atlikdama energingus pratimus, ji prisimena jas turinti – jos virpa, jos skauda. Nuo šiol moteris raumenų jėga, ištverme, vikrumu nebeprilygs vyrui. Sutrikus hormonų pusiausvyrai, atsiranda nervinis ir vazomotorinis nestabilumas. Skausmingos menstruacijos – galvos, pilvo, kaulų skausmai – apsunkina normalią veiklą ar net padaro ją neįmanomą; prie šių negalavimų dažnai prisideda psichikos sutrikimai; neretai pasitaiko, kad moteris, nervinga, irzli, kas mėnesį išgyvena pusiau susvetimėjimo būseną; sutrinka nervų sistemos, ypač simpatinės, veikla; apytakos sutrikimai ir tam tikros autointoksikacijos paverčia moters kūną pertvara, atskiriančia nuo pasaulio deginančiu rūku, kuris ją slegia ir dusina: dėl šito nesveikuojančio ir pasyvaus kūno visas pasaulis pasidaro jai pernelyg sunki našta. Pri-

spausta, nugramzdinta, ji tampa svetima pačiai sau, nes ji svetima ir visam likusiam pasauliui. Ryšiai nutrūksta, laiko momentai praranda sąsają, kiti žmonės atpažįstami tik abstrakčiai; ir jei protavimas ir loginis mąstymas lieka nepakitę kaip melancholinio kliedesio atveju, jie priverčiami tarnauti aistrų proveržiams, kuriuos sukelia organiniai sutrikimai. Šie faktai yra nepaprastai svarbūs, tačiau svarbiausia, kaip į juos reaguoja moteris.

Apie tryliktus metus berniukai išeina tikrą smurto mokyklą, tampa agresyvesni, valdingesni, įžūlesni; kaip tik tuo metu mergaitė atsisako šiurkščių žaidimų. Sportas tebėra jai prieinamas, bet sportuojant reikia paklusti dirbtinėms taisyklėms, o tai neprilygsta gaivališkam ir nuolatiniam jėgos vartojimui; sporto vieta – gyvenimo pakraštys; sportas neduoda tokių gilių žinių apie pasaulį ir save patį kaip nežabota kova, nenumatytas kopimas aukštyn. Sportininkė niekada taip nesipuikuoja pergale kaip berniukas, paguldęs draugą ant menčių. Beje, daugelyje šalių didžiuma merginų neturi jokio sportinio pasirengimo; kadangi muštis ir laipioti joms uždrausta, belieka pakęsti savo pasyvų kūną; daug akivaizdžiau negu ankstyvojoje vaikystėje joms tenka atsisakyti *iškilti* virš duoto pasaulio ribų, įsitvirtinti *aukščiau* kitų žmonių: joms uždrausta tyrinėti, rizikuoti, plėsti galimybių ribas. Be kita ko, *iššūkio* poza, tokia svarbi jaunuoliams, joms beveik nepažįstama; žinoma, moterys lygina save su kitomis, bet iššūkis – tai kas kita negu pasyvūs sugretinimai: dvi laisvos būtybės stoja viena prieš kitą, nes daro įtaką pasauliui ir nori išplėsti jo ribas; užlipti aukščiau nei draugas, nulenkti jo ranką reiškia įtvirtinti savo valdžią visoje žemėje. Toks pergalingas elgesys neleidžiamas merginai, tuo labiau jai neleidžiama griebtis smurto. Be abejo, suaugusiųjų pasaulyje šiurkšti jėga normaliu metu nevaidina didelio vaidmens, bet vis dėlto pasireiškia tame pasaulyje; gausybė vyrų poelgių kyla iš galimybės pavartoti smurtą: ties kiekvienu gatvės kampu pamatysi kivirčijantis vyrus; dažniausiai tie kivirčai ramiai užgęsta; tačiau vyrui užtenka pajusti savo kumščiuose norą įtvirtinti save, ir jis pasijunta sustiprinęs savo valdžią. Vyras, atsakydamas į bet kokią užgaulę, bet kokį mėginimą paversti jį objektu, nebijodamas smūgių puola muštis; jis neleidžia kitiems savęs transcenduoti, jis lieka savo subjektyvume. Smurtas kiekvienam yra autentiškas išmėginimas, kiek pritariama pačiam sau, savo aistroms, savo paties valiai; visiškai jį at-

mesti – vadinasi, atsisakyti bet kokios objektyvios tiesos, užsidaryti abstrakčiame subjektyvume; pyktis ar maištas, neperėję į raumenis, lieka tik įsivaizduojami. Negalėti savo širdies polėkių įrašyti žemės veide – baisi frustracija. Jungtinių Valstijų pietuose juodukui griežtai draudžiama pavartoti jėgą prieš baltuosius: šis įsakymas yra paslaptingosios „juodosios sielos“ raktas; juoduko išgyvenimus baltųjų pasaulyje, elgesį, kuriuo jis prisitaiko prie jo, siekdamas kompensacijos, jo jauseną ir elgseną galima paaiškinti pasyvumu, kuriam jis pasmerktas. Per okupaciją prancūzai, kurie nusprendė nesigriebti jėgos prieš okupantus net provokacijos atveju (ar iš egoistiško atsargumo, ar todėl, kad ėjo atsakingas pareigas), juto, kad jų situacija pasaulyje iš esmės pasikeitė: kito užgaida galėjo bet kada paversti juos objektais, jų subjektyvumas jau nebeturėjo būdo konkrečiai pasireikšti, jis tapo antraeiliu reiškiniu. Taigi pasaulis atrodo visai kitoks paaugliui, kuriam leidžiama valdingai liudyti apie save patį, ir paauglei, kuri negali išreikšti savo jausmų tiesioginiu veiksmu; pirmasis nuolatos abejoja pasauliu, jis gali kiekvieną akimirką sukilti prieš duotybę ir todėl ją priimdamas jaučiasi aktyviai ją patvirtinąs; antroji tik paklūsta tai duotybei; pasaulis nekintamu pavidalu egzistuoja nepriklausomai nuo jos. Fizinis jos bejėgiškumas pasireiškia bendresnio pobūdžio nedrąsa: ji nepasitiki neišmėginta savo kūno jėga, nedrįsta imtis iniciatyvos, maištauti, išradinėti; pasmerkta paklusti, susitaikyti su likimu, ji gali užimti visuomenėje tik iš anksto paskirtą jai vietą. Ji priima esamą padėtį kaip duotybę. Viena moteris man pasakojo, kad ji, įžūliai meluodama, visus jaunystės metus nesutiko pripažinti savo fizinio silpnumo; jį pripažinti būtų reiškę prarasti norą ir ryžtą imtis bet kokios iniciatyvos, tiek intelektualinėje, tiek politikos sferose. Pažinojau merginą, auklėtą kaip berniukas, nepaprastai tvirtą, kuri tarėsi esanti tokia pat stipri kaip vyras; nors ji buvo labai graži, nors kas mėnesį kentėjo skausmingas menstruacijas, ji neturėjo jokio supratimo apie savo moteriškumą; ji buvo atžari, be galo gyvybinga, iniciatyvi kaip berniukas; jai netrūko ir vyriškos drąsos: pamačiusi gatvėje skriaudžiamą vaiką ar moterį, ji nedvejodama paleisdavo į darbą kumščius. Pora nesėkmingų bandymų vis dėlto parodė jai, kad šiurkšti jėga yra vyrų pusėje. Kai ji suvokė savo silpnumą, beveik visas jos pasitikėjimas išgaravo; tai buvo jos evoliucijos pradžia: pamažu ji sumoteriškėjo, realizavo save kaip pasyvumą, susitaikė su priklau-

somybe. Nebepasitikėti savo kūnu – reiškia prarasti pasitikėjimą pačiu savimi. Tereikia pamatyti, kokią svarbą jaunuoliai teikia savo raumenims, ir suprasime, kad kiekvienas subjektas suvokia savo kūną kaip objektyvią saviraišką.

Jaunuolio erotiniai impulsai tik sustiprina pasididžiavimą savo kūnu: jie jam yra transcendencijos ir jo galios ženklas. Merginai kartais pavyksta apsiprasti su savo aistromis, bet dažniausiai jos ir toliau atrodo jai gėdingos. Jos kūnas tarytum suvaržytas. Nepasitikėjimas savo „vidumi", kurį ji jautė būdama visai maža, prisideda prie to, kad ir menstruacijos atrodo jai įtartinas, keliantis pasibjaurėjimą reiškinys. Dėl fizinės būsenos menstruacijų metu ši vergystė tampa dideliu kliuviniu. Pavojus, gresiantis merginai tam tikrais periodais, gali atrodyti jai toks nepakenčiamas, jog ji atsisakys kelionių ir kitų malonumų iš baimės, kad jos bėda neišeitų į viešumą. Menstruacijų keliamas siaubas veikia organizmą, todėl negalavimai ir skausmai tik sustiprėja. Matėme, kad viena iš moters fiziologijos ypatybių – tai glaudus ryšys tarp endokrininių liaukų hormonų ir nervinės reguliacijos, jų tarpusavio sąveika; moters, ir ypač merginos, kūnas yra „isterinis" ta prasme, kad psichiniai procesai glaudžiai susiję su fiziologiniais. Sukrėtimas, kurį mergina patiria, sužinojusi apie lytinio brendimo bėdas, jas tik sustiprina. Kadangi savo įtartiną kūną ji stebi su nerimu, jai atrodo, kad jis nesveikas: ir jis iš tiesų yra nesveikas. Jos kūnas, kaip matėme, yra gležnas ir jame atsiranda grynai organinių pakitimų, bet ginekologai sutartinai teigia, jog devyni dešimtadaliai jų pacienčių serga tariamomis ligomis, tai yra arba jų negalavimai visai nesusiję su fiziologija, arba organizmo sutrikimų priežastis – psichinė būsena. Moters kūną labiausiai graužia nerimas, kad ji yra moteris.

Jei biologinė būklė tampa moteriai kliuviniu, akivaizdi to priežastis – bendra situacija, kurioje ji atsiduria. Jei silpni nervai, vazomotorinis nestabilumas nevirsta patologija, tai netrukdo jokiai profesijai: vyrai irgi būna labai įvairaus temperamento. Negalavimas, trunkantis porą dienų per mėnesį, net ir skausmai, taip pat nėra kliūtis; iš tikrųjų daugelis moterų su tuo apsipranta, ypač tos, kurioms mėnesinis „prakeikimas" turėtų labiausiai trukdyti: sportininkės, keliautojos, moterys, dirbančios sunkų darbą. Dauguma profesijų nereikalauja iš moters daugiau jėgų, nei ji jų turi. Net ir sporte pasiektas tikslas nėra laimėjimas,

nepriklausantis nuo fizinių gabumų: tai greičiau tobulumo pasiekimas pagal kiekvieno organizmo galimybes; puslengvio svorio čempionas prilygsta sunkiasvoriui čempionui; slidinėjimo čempionė ne prastesnė už čempioną vyrą, nors jis ir greitesnis: jie priklauso dviem atskiroms kategorijoms. Būtent sportininkės, kurios iš tikrųjų siekia realizuoti save, jaučiasi ne tiek nuskriaustos, palyginti su vyrais. Ir vis dėlto fizinis silpnumas neleidžia moteriai išeiti smurto pamokų: jeigu ji galėtų įsitvirtinti savo kūnu ir pasireikšti pasaulyje kitu būdu, tas trūkumas būtų lengvai kompensuotas. Plaukdama, kopdama į viršukalnes, vairuodama lėktuvą, kovodama su stichijomis, rizikuodama, leisdamasi ieškoti nuotykių, ji pasijus drąsi pasaulyje. Tik bendroje situacijoje, kuri duoda tiek mažai galimybių išsivaduoti, tie ypatumai įgyja reikšmės, ir ne tiesiogiai, o sustiprindami jos vaikystėje išsivysčiusį nepilnavertiškumo kompleksą.

Šis kompleksas vėliau taps kliūtimi ir intelektualiniams jos laimėjimams. Jau ne kartą buvo minėta, kad prasidėjus lytiniam brendimui mergina užleidžia savo pozicijas intelektualinėje ir meninėje srityje. Tam yra daug priežasčių. Viena iš dažniausių – tai, kad paauglė negauna iš aplinkinių paskatinimo, kurio susilaukia jos broliai; netgi priešingai, pageidaujama, kad ji būtų *dar ir moteris*, todėl šalia pareigų, uždedamų profesinės veiklos, jai tenka užsikrauti ir moters pareigas. Štai vienos profesinės mokyklos direktorės pastabos šiuo klausimu:

> Mergina staiga tampa asmeniu, kuris dirbdamas pelno duoną. Ji ima puoselėti naujus troškimus, visai nebesusijusius su šeima. Gana dažnai pasitaiko, kad ji turi įtempti visas jėgas... Vakare ji grįžta namo nusivariusi nuo kojų, jos galva plyšta nuo gausių dienos įvykių... Ir kaipgi ji bus sutikta? Motina iškart kur nors pasiunčia ją su pavedimu. Jai taip pat tenka baigti namų ruošos darbus, be to, ji dar turi pasirūpinti savo garderobu. Neįmanoma apsakyti visų slaptų minčių, kurios nuolatos ją kamuoja. Ji jaučiasi nelaiminga, lygina savo padėtį su padėtimi brolio, kuris neturi namuose jokių pareigų, ir kelia maištą.[53]

Namų ruošos darbai ar kitos sunkios pareigos, kurias motina nedvejodama užkrauna mokinei, galutinai išsemia jos jėgas. Per karą savo klasėse Sevre turėjau mokinių, kurios ne tik mokėsi, bet dar buvo

[53] Citata iš Liepmann. *Jeunesse et sexualité.*

apkrautos darbais namuose: viena iš jų susirgo Potto liga, kita – meningitu. Motina, kaip pamatysime, yra nusiteikusi prieš dukters išsilavinimą, nors to neparodo, ir, daugiau ar mažiau sąmoningai, ją engia; tuo tarpu paauglio pastangos tapti vyru yra gerbiamos ir jam jau duodama didelė laisvė. Iš merginos reikalaujama, kad ji sėdėtų namuose, ji negali be leidimo niekur išeiti: ji niekaip neskatinama pati rūpintis savo pramogomis ir malonumais. Retai pamatysi, kad moterys pačios vienos organizuotų ilgą žygį, kelionę pėsčiomis ar dviračiais arba atsidėtų tokiems žaidimams kaip biliardas, rutuliai ir t.t. Joms ne tik stinga iniciatyvos dėl auklėjimo, joms sunku būti nepriklausomoms ir dėl papročių. Jei jos slampinėja gatvėmis, vyriškiai seka jas akimis, kalbina. Pažįstu merginų, kurios, toli gražu nedrovios, nejaučia jokio malonumo vienos vaikštinėti po Paryžių, nes, be paliovos užkabinėjamos, turi visąlaik būti atsargios: tai sugadina joms visą malonumą. Jei mokinės linksmu būreliu lekia gatvėmis, kaip kad mėgsta daryti mokiniai, jos atkreipia visų dėmesį; eiti dideliais žingsniais, dainuoti, garsiai kalbėti, skardžiai juoktis, valgyti obuolį – tai iššūkis; jos bus įžeidinėjamos, sekamos ar kalbinamos. Nerūpestingumas iškart vadinamas blogu elgesiu; moteriai privalu save kontroliuoti, tatai pasidaro „gerai išauklėtos merginos" antrąja prigimtimi ir slopina spontaniškumą; taigi jos gyvybingumo perteklius nuslopinamas. To rezultatas – įtampa ir nuobodulys. Šitas nuobodulys yra užkrečiamas: merginos greitai įgrysta vienos kitoms; jos neprisiriša visos kartu prie savo kalėjimo; ir tai viena iš priežasčių, kodėl joms taip reikia berniukų draugijos. Iš negalėjimo pasirūpinti pačia savimi atsiranda nedrąsa, kuri neišnyksta per visą gyvenimą ir atsiliepia darbe. Jos mano, kad puikios pergalės yra skirtos tik vyrams ir nedrįsta siekti per daug. Matėme, kad, lygindamos save su berniukais, penkiolikametės mergaitės pareiškia: „Berniukai yra šaunesni". Toks įsitikinimas atima jėgas. Jis skatina tinginystę ir ribotumą. Viena mergina, kuri nejautė stipriajai lyčiai jokios ypatingos pagarbos, prikišo vienam vyrui bailumą; jai buvo atsakyta, kad ji pati esanti tikra bailė. „O! Moteris – tai kas kita", – pareiškė ji nuolankiu tonu.

Esminė tokio defetizmo priežastis yra ta, kad paauglė nemano esanti atsakinga už savo ateitį; jai atrodo beprasmiška daug reikalauti iš savęs, nes jos dalia galiausiai nepriklausys nuo jos pačios. Jinai ne tik

atsiduoda vyrui, nes žino esanti žemesnė už jį, – atsiduodama jam ir pripažindama savo nepilnavertiškumą, jinai pati jį pagrindžia.

Ir iš tikrųjų vyrų akyse ji įgis vertingumo ne didindama savo žmogiškąją vertę, o kurdama save pagal jų išsvajotą modelį. Mergina, neturinti patyrimo, ne visada tai supranta. Ji kartais elgiasi taip pat agresyviai kaip berniukai; ji mėgina užkariauti juos šiurkščiu valdingumu, išdidžiu atvirumu: tokia laikysena beveik visuomet atneša jai pralaimėjimą. Laikui bėgant visos merginos, nuo pačios nuolankiausios iki pačios išdidžiausios, sužino, kad, norėdamos patikti, jos privalo pasiduoti. Motina liepia joms nebežiūrėti į berniukus kaip į draugus, pačioms nesisiūlyti, vaidinti pasyvų vaidmenį. Jeigu jos nori užmegzti draugystę ar flirtą, turi šiukštu neparodyti, kad imasi iniciatyvos; vyrai nemėgsta nei „nenusisekusių berniukų", nei mėlynųjų kojinių, nei galvotų moterų; per didelė drąsa, kultūra, inteligencija, per tvirtas charakteris juos gąsdina. Daugumoje romanų, kaip pažymi G. Eliot, kvaila šviesiaplaukė herojė įveikia vyriško būdo brunetę; o *Malūne prie Floso upės* (*The Mill on the Floss*) Maggie veltui stengiasi sukeisti vaidmenis: galų gale ji miršta, ir už Stepheno išteka šviesiaplaukė Lucy; *Paskutiniame mohikane* (*The Last of the Mohicans*) herojaus širdį užkariauja blanki Alice, o ne narsi Clara; *Mažosiose moteryse* (*Little Women*) patrauklioji Joe tėra Laurie vaikystės draugė: jis dovanoja savo meilę nykiai Amy garbanotais plaukais. Būti moteriškai – reiškia atrodyti bejėgei, tuščiai, pasyviai, paklusniai. Mergina turės ne tik gražintis, ruoštis, bet ir slopinti savo spontaniškumą, pakeisti jį dirbtiniu grakštumu ir žavesiu, kurio išmokys ją vyresniosios seserys. Bet koks savęs įtvirtinimas menkina jos moteriškumą ir galimybes suvilioti. Jaunuolio gyvenimo kelias palyginti lengvas todėl, kad tarp jo, kaip žmogiškos būtybės ir kaip vyro, pašaukimo nėra prieštaravimo: jau vaikystė jam žadėjo šią laimingą dalią. Realizuodamas save kaip nepriklausomybę ir laisvę, jis įgyja vertę visuomenėje, o kartu ir vyrišką prestižą; garbėtroška, toks kaip Rastignacas, siekia pinigų, šlovės ir moterų tuo pačiu veiksmu; vienas iš jį įkvepiančių stereotipų – tai turtingas ir garsus, moterų garbinamas vyras. Tuo tarpu merginos grynai žmogiška padėtis ir jos moteriškas pašaukimas nesutampa. Ir kaip tik todėl paauglystė moteriai – toks sunkus ir toks lemtingas laikotarpis. Iki tol ji buvo autono-

miškas individas; dabar jai reikia atsižadėti savo nepriklausomybės. Ji ne tik draskoma kaip jos broliai, ir dar skausmingiau, tarp praeities ir ateities; šalia to, kyla konfliktas tarp pirminės pretenzijos būti subjektu, aktyvumu, laisve ir, antra vertus, erotinių polinkių bei visuomenės skatinimų priimti save kaip pasyvų objektą. Ji spontaniškai suvokia save kaip esminę: kaip jai ryžtis tapti neesminei? Bet jeigu galiu realizuoti save tik kaip *Kitas*, kaip man atsisakyti savojo *Aš*? Štai ta kankinanti dilema, kurią mėgina išspręsti būsimoji moteris. Svyruodama tarp potraukio ir pasibjaurėjimo, tarp vilties ir baimės, atsižadėdama to, ko šaukiasi, ji blaškosi tarp vaikiškos nepriklausomybės ir moteriško paklusnumo: dėl šio netikrumo, baigiantis nedėkingajam amžiui, ji tampa rūgšti lyg žalias vaisius.

Mergina reaguoja į savo situaciją labai įvairiai, pagal savo ankstesnį pasirinkimą. „Mažoji moteris", būsimoji matrona, gali lengvai susitaikyti su savo metamorfoze; tačiau „mažosios moters" padėtis taip pat gali būti jai įkvėpusi pomėgį valdyti, kuris skatina ją maištauti prieš vyro jungą: ji pasiryžusi įkurti matriarchatą, o ne tapti erotiniu objektu ir tarnaite. Taip dažnai atsitiks vyresniosioms seserims, kurios labai jaunos užsikrovė sunkias pareigas. „Nenusisekęs berniukas", suvokusi, kad tampa moterimi, kartais jaučia baisų nusivylimą, kuris gali pastūmėti į homoseksualumą; tačiau ji tikėjosi, kad nepriklausomybė ir jėga padės jai užvaldyti pasaulį: ji gali nepanorėti atsižadėti moteriškumo galios, moterystės patirties, jokios savo likimo dalies. Apskritai, nors šiek tiek priešindamasi, mergina sutinka su savo moteriškumu: ji jau patyrė pasyvumo žavesį vaikiškai koketuodama, bendraudama su tėvu, erotinėse svajonėse; ji mato jo galią; į gėdos jausmą, kurį jai žadina jos kūnas, netrunka įsimaišyti tuštybė. Ranka, kuri ją sujaudino, žvilgsnis, kuris ją sutrikdė, – tai šauksmas, tai meldimas; jos kūnas atrodo jai lyg apdovanotas stebuklingomis savybėmis; tai lobis, ginklas; ji didžiuojasi juo. Koketiškumas, kuris dažnai būna išnykęs per autonomiškos vaikystės metus, vėl atgyja. Ji išmėgina įvairius dažus, šukuosenas; užuot slėpusi krūtis, masažuoja jas, kad jos stambėtų; ji stebi savo šypseną veidrodžiuose. Ryšys tarp susijaudinimo ir viliojimo toks glaudus, kad visais atvejais, kai erotinis jautrumas nepabunda, subjektas nerodo jokio noro patikti. Bandymai parodė, kad ligonės, sergančios

skydliaukės nepakankamumu ir dėl to apatiškos, paniurusios, gali pasikeisti, suleidus joms hormonų: jos pradeda šypsotis, pralinksmėja, ima maivytis. Psichologai, persiėmę materialistine metafizika, drąsiai paskelbė, kad koketiškumas – tai skydliaukės išskiriamas „instinktas“; bet šitas miglotas paaiškinimas čia tinka tik ankstyvajai vaikystei. Reikalas tas, kad visais organinio nepakankamumo – timikolimfinės būklės, anemijos ir t.t. – atvejais kūnas jaučiamas kaip našta; svetimas, priešiškas, jis nieko nesivilia ir nieko nežada; kai jis atgauna pusiausvyrą ir gyvybingumą, subjektas iškart pripažįsta jį kaip savą ir per jį transcenduoja save kito link.

Merginai erotinė transcendencija – tai pastangos tapti grobiu. Ji tampa objektu; ir suvokia save kaip objektą; ji su nuostaba atskleidžia šią naują savo esybės pusę: jai atrodo, kad ji dvejinasi; užuot tiksliai sutapusi su savimi, ji dabar pradeda egzistuoti *išorėje*. Taip Rosamond Lehmann romane *Kvietimas šokti valsą* (*Invitation to the Waltz*) matome, kaip Olivia išvysta veidrodyje nepažįstamą atvaizdą: tai ji-objektas, staiga išdygusi sau prieš akis; nors jos susijaudinimas greitai praeina, iš pradžių jinai pasijunta sukrėsta:

> Jau kurį laiką, nužvelgdama save veidrodyje nuo galvos iki kojų, jinai jusdavo nepaprastą susijaudinimą: retkarčiais atsitikdavo netikėtas dalykas – ji išvysdavo priešais save svetimą, naują būtybę.
>
> Tai pasikartojo du ar tris sykius. Ji žiūrėjo į save veidrodyje, matė save. Bet kas darėsi?.. Šiandien tai, ką ji matė, buvo kažkas kita: paslaptingas veidas, niūrus ir kartu švytintis; plaukai išsidraikę, pasišiaušę, lyg per juos bėgtų elektros srovelės. Jos kūnas – gal dėl suknelės? – atrodė jai harmoninga visuma: susitelkęs ir išsisklaidęs, lankstus ir tuo pat metu tvirtas, – gyvas. Ji regėjo priešais merginą rausva suknele, panašią į portretą. Visi kambario daiktai, atsispindintys veidrodyje, regis, supo ją ratu ir pašnabždomis pristatinėjo: „Čia jūs...“

Oliviją svaigina pažadai, kuriuos ji tariasi įskaitanti šiame atvaizde, jame ji atpažįsta savo vaikiškas svajones, tas atvaizdas yra ji pati; tačiau merginai brangus ir pats pavidalas, kuris žavi ją kaip kitos būtybės kūnas. Ji glosto pačią save, bučiuoja apvalų petį, alkūnės linkį, grožisi savo krūtine, kojomis; šis vienatvėje patiriamas malonumas žadina svajones; jam atsiduodama, ji mėgina švelniai užvaldyti save. Paaugliui iškyla prieštaravimas tarp meilės pačiam sau ir erotinio impul-

so, kuris stumia jį prie norimo užvaldyti objekto: jo narcisizmas paprastai išnyksta lytinio subrendimo momentu. Moteris nėra savo mylimajam tik pasyvus objektas kaip pati sau – jos erotiškume esama pirmykščio neapibrėžtumo. Nevienalypis impulsas skatina ją siekti, kad jos kūnas būtų pašlovintas, kad vyrai, kuriems šis kūnas skirtas, parodytų jam pagarbą, ir mes supaprastintume dalykus sakydami, kad ji trokšta būti graži, norėdama sužavėti, ar kad stengiasi sužavėti, norėdama įsitikinti esanti graži: savo miegamojo vienumoje, kaip ir salonuose, kur ji mėgina atkreipti į save žvilgsnius, ji neskiria aistros vyrui nuo meilės pačiai sau. Šitą maišatį aprašo Marija Baškirceva. Jau matėme, jog dėl vėlyvo nujunkymo ji puoselėjo karštesnį norą nei koks kitas vaikas, kad kiti į ją žiūrėtų ir ją įvertintų; nuo penkerių metų iki paauglystės pabaigos ji visą meilę skiria savo paveikslui; ji beprotiškai žavisi savo rankomis, savo veidu, savo grakštumu, ji rašo: „Aš esu savo pačios herojė..." Ji nori tapti dainininke, kad į ją *žiūrėtų* apkerėta publika ir kad ji galėtų *atsakydama nužvelgti* ją išdidžiu žvilgsniu; tačiau šitas „autizmas" pasireiškia romantiškomis svajonėmis; nuo dvylikos metų ji įsimylėjusi: tai yra ji trokšta būti mylima ir norėdama, kad ją dievintų, siekia tiktai sutvirtinti tą meilę, kuria myli save pačią. Ji įsivaizduoja, kad kunigaikštis de H., kurį jinai įsimylėjusi, nors niekada nėra su juo nė kalbėjusi, puola jai po kojų: „Tu būsi apkerėtas mano grožio ir mane mylėsi... Tu esi vertas tik tokios moters, kokia aš tikiuosi būti". Tokį pat susidvejinimą randame Natašos paveiksle *Kare ir taikoje*:

> „...Mama, ir ta nesupranta. Nuostabu, kokia aš protinga ir kokia... ji miela", – šnekėjo ji toliau, kalbėdama apie save trečiuoju asmeniu ir vaizduodamasi, kad čia apie ją kalba kažkoks labai protingas, protingiausias ir geriausias vyriškis. „Viskas, viskas joje yra, – traukė toliau tasai vyriškis, – protinga nepaprastai, miela ir graži, nepaprastai graži, vikri – plaukioja, jodinėja puikiausiai, o balsas! Galima sakyt, nuostabus balsas!"
>
> Šį rytą ji vėl atgavo savo mėgstamą būklę – savęs įsimylėjimo ir žavėjimosi savimi. „Na ir žavumėlis, toji Nataša!" – tarė ji vėl pati sau kažkokio trečio, kuopinio vyriškio žodžiais. „Daili, turi gražų balsą, jauna ir niekam ji nekliudo, palikite tik ją ramybėje".[54]

[54] Tolstojus L. *Karas ir taika* / Vertė E. Viskanta. – V.: Valst. grož. lit. l-kla, 1959.

Katherine Mansfield, vaizduodama Beryl personažą *Preliude*, taip pat aprašė atvejį, kur glaudžiai susipina narcisizmas ir romantiškas moters dalios troškimas:

Valgomajame, prie mirgančios židinio šviesos, Beryl, atsisėdusi ant pagalvėlės, skambino gitara. Ji skambino pačiai sau, pusbalsiu dainuodama ir stebėdama save. Ugnies atšvaitai krito ant jos batų ar raudono gitaros pilvo ir ant baltų jos pirštų...

„Jei būčiau lauke ir pažvelgčiau pro langą, gerokai nustebčiau, pamačiusi save taip sėdinčią", – galvojo ji. Ji tylutėliai sugrojo melodiją, jau nebedainuodama, tik klausydamasi.

„Ak, kai aš pirmąkart tave išvydau, mergaite, tu manei esanti visai viena! Tu sėdėjai, pasidėjusi savo kojytes ant pagalvėlės, ir grojai gitara. Dievaži, aš niekados nepamiršiu..." Beryl pakėlė galvą ir pradėjo dainuoti:

Net mėnulis pailso...

Tačiau kažkas garsiai pabeldė į duris. Pasirodė raudona tarnaitės fizionomija... O ne, ji nepakęs šios kvailos mergos. Ji pabėgo į tamsią svetainę ir ėmė vaikščioti pirmyn atgal. Ak, ji buvo taip susijaudinusi. Virš židinio gobtuvo kabojo veidrodis. Pasirėmusi alkūnėmis, ji pasižiūrėjo į savo blyškų atvaizdą. Kokia ji graži! Bet niekas negalėjo to matyti, ničniekas... Beryl nusišypsojo, ir jos šypsena iš tiesų buvo tokia žavinga, kad ji nusišypsojo dar kartą...

Mergina savojo „aš" kultą puoselėja ne tik garbindama savo fizinį asmenį; ji trokšta turėti ir liaupsinti visą savo „aš". Šito tikslo ji siekia rašydama dienoraščius, kuriuose mielai išlieja širdį: garsusis Marijos Baškircevos dienoraštis yra tipiškas šio žanro pavyzdys. Mergina kalba su savo užrašų knygele, kaip dar neseniai kalbėdavo su lėlėmis, – tai jos bičiulė, patikėtinė, į ją kreipiamasi, lyg ji būtų žmogus. Jos puslapiuose įrašoma tiesa, nuslėpta nuo tėvų, draugų, mokytojų, tiesa, kuria autorė mėgaujasi vienatvėje. Dvylikos metų mergaitė, kuri rašė dienoraštį iki dvidešimties metų, pradėjo jį tokiu epigrafu:

Aš užrašų knygutė
Daili ir nepleputė
Atverki man širdutę
Aš užrašų knygutė[55]

[55] Citata iš Debesse. *La Crise d'originalité juvénile.*

Kitos pažymi: „Skaityti tik po mano mirties“ arba „Sudeginti po mano mirties“. Mergaitės paslaptingumas, išsivystęs prieš prasidedant lytiniam brendimui, įgyja dar daugiau reikšmės. Ji visiškai užsisklendžia vienatvėje; ji atsisako atskleisti aplinkiniams savo slaptąjį „aš“, kurį laiko savo tikruoju „aš“ ir kuris iš tiesų tėra įsivaizduojamas personažas: ji tariasi esanti šokėja kaip Tolstojaus Nataša ar šventoji, kaip įsivaizduoja Maria Lenéru, ar tiesiog tas nepaprastas stebuklas – ji pati. Visuomet esama didžiulio skirtumo tarp šios herojės ir objektyvaus jos paveikslo, kurį pripažįsta jos tėvai ir draugai. Ji taip pat tikina save, kad jos niekas nesupranta; dėl to jos santykiai su savimi yra dar jausmingesni: ji svaiginasi savo vienatve, jaučiasi esanti kitokia, pranašesnė, ypatinga; ji viliasi, kad ateitis atlygins jai už dabartinio jos gyvenimo pilkumą. Nuo šios ribotos ir skurdžios egzistencijos ji gelbėjasi svajonėmis. Ji visuomet mėgo svajoti: dabar ji labiau nei bet kada atsiduos šiam polinkiui; gąsdinantį pasaulį ji dangsto poetinėmis klišėmis, vyrišką lytį apsupa mėnesienos aureole, rausvais debesėliais, aksomine naktimi; savo kūną ji paverčia marmuro, jaspio, perlamutro šventove; ji pasakoja sau kvailas stebuklines pasakas. Jinai taip dažnai atsiduoda toms paikystėms todėl, kad neturi įtakos pasauliui; jeigu ji turėtų *veikti*, jai reikėtų aiškiai matyti; tuo tarpu *laukti* ji gali ir rūke. Jaunuolis taip pat svajoja: jis daugiausia svajoja apie nuotykius, kur vaidina aktyvų vaidmenį. Mergina labiau trokšta stebuklo negu nuotykio; ji nušviečia daiktus ir žmones paslaptinga magiška šviesa. Magijos idėja – tai pasyvios jėgos idėja; skirta pasyvumui, bet vis dėlto trokšdama valdžios, paauglė turi tikėti kerais: tiek savo kūno kerais, kurie pajungs vyrus jos valdžiai, tiek apskritai lemties kerais, kurie apdovanos ją malonėmis, nors jai nereikės nieko *daryti*. O realųjį pasaulį ji stengiasi pamiršti.

„Kartais mokykloje man nežinia kaip pavyksta pabėgti nuo aiškinamos temos ir nuskristi į svajonių šalį... – rašo viena mergina[56]. – Tuomet aš taip pasineriu į malonias fantazijas, kad visiškai prarandu realybės jausmą. Mane tarytum kas prikausto prie suolo, o kai atsigostu, nustembu pamačiusi save tarp keturių sienų“.

[56] Citata iš Marguerite Évard. *L'Adolescente*.

„Aš labiau mėgstu lakioti padebesiais negu kurti eiles, – rašo kita mergina, - regzti mintyse gražias pasakas be pradžios ir pabaigos ar sugalvoti legendą, kai žvelgiu į kalnus žvaigždžių šviesoje. Tai daug maloniau, nes *ne taip aišku* ir panašu į poilsį, atgaivą.“

Svajojimas gali įgauti liguistą formą ir persmelkti visą egzistenciją, kaip šiuo atveju[57]:

Marie B..., protingą ir svajingą vaiką, brendimo laikotarpiu, kuris prasidėjo apie keturioliktus metus, ištinka psichinio susijaudinimo krizė, lydima didybės idėjų. „Staiga ji pareiškia tėvams esanti Ispanijos karalienė, išdidžiai vaikštinėja apsisiautusi užuolaida, juokiasi, dainuoja, nurodinėja, duoda įsakymus.“ Dvejus metus tokia būsena kartojasi per kiekvienas mėnesines; paskui aštuonerius metus ji gyvena normalų gyvenimą, bet nuolat būna susisvajojusi, dievina prabangą ir dažnai su kartėliu sako: „Aš esu tarnautojo duktė“. Apie dvidešimt trečius metus ji tampa apatiška, niekina savo aplinką, rodo ambicingus užmojus; ji tiek sunyksta, kad ją paguldo į Šv. Onos ligoninę, kur ji praleidžia aštuonis mėnesius; paskui ji grįžta namo ir trejus metus nesikelia iš patalo, „irzli, pikta, žiauri, aikštinga, niekuo neužsiimanti, paverčianti gyvenimą ją supantiems žmonėms tikru pragaru“. Ji vėl paguldoma į Šv. Onos ligoninę ir jau nebeišeina iš jos. Ji guli lovoje ir niekuo nesidomi. Tarpais – tie periodai berods sutampa su menstruacijų dienomis – ji atsikelia, apsisiaučia antklode, maivosi lyg teatro scenoje, išdarinėja įvairias pozas, šypsosi gydytojams arba žiūri į juos su ironija... Jos šnekos dažnai dvelkia erotiškumu, o išdidi laikysena byloja apie megalomaninius užmojus. Ji grimzta vis giliau į savo svajones, ir jai svajojant palaimingos šypsenos šmėkščioja jos veide; ji nebesirūpina savo išvaizda ir net teršia lovą. „Ji apsikarsto keistais papuošalais. Be marškinių, dažnai ir be paklodžių, susisupusi į antklodes arba visai nuoga, ji sėdi galvą pasipuošusi folijos diadema, o rankas, riešus, pečius, kojas – gausybe tariamų apyrankių – virvelių ir kaspinų. Tokius pat „žiedus“ mūvi ir ant pirštų.“ Tačiau kartais ji visai protingai kalba apie savo būklę. „Prisimenu, kokia krizė mane kadaise ištiko. Širdies gilumoje žinojau, kad tai netiesa. Buvau tarytum vaikas, kuris žaidžia su lėle ir puikiai žino, kad jo lėlė nėra gyva, bet nori save įtikinti... Aš pasidarydavau šukuoseną, apsisiausdavau užuolaida. Man būdavo smagu, o paskui pamažėle, norom nenorom, mane tarytum kas apkerėdavo, gyvendavau lyg sapne... Jausdavausi kaip aktorė, turinti suvaidinti vaidmenį įsivaizduojamame pasaulyje. Gyvenau kelis gy-

[57] Pagal Borel ir Robin. *Les Rêveries morbides*. Citata iš Minkowski. *La Schizophrenie*.

13. 900

venimus ir *visuose šiuose gyvenimuose buvau pagrindinė veikėja*... Ak, kokius skirtingus gyvenimus gyvenau! Kartą buvau ištekėjusi už labai gražaus amerikiečio, kuris nešiojo akinius auksiniais rėmeliais... Turėjome didelį namą ir kiekvienas po atskirą kambarį. Kokius pokylius aš rengdavau!.. Gyvenau ir urvinių žmonių laikais... Kitados aš lėbavau. Negalėjau suskaičiuoti visų savo meilužių. Dabar aš tarytum grįžtu į praeitį. Manęs niekas nesupranta, kai guliu nuoga su auksinėm apyrankėm ant šlaunų. Kitados turėjau draugų, kuriuos karštai mylėjau. Pas mane buvo keliamos puotos. Gėlės, kvepalai, šermuonėlių kailiai... Mano draugai dovanodavo man meno kūrinius, statulas, automobilius... Kai įsisupu nuoga į paklodes, prisimenu ankstesnį savo gyvenimą. *Aš žavėdavausi savimi veidrodyje*, kaip aktorė... Apkerėta tapdavau viskuo, kuo tik norėjau. Net krėsdavau kvailystes. Buvau morfinomanė, kokainomanė. Turėjau meilužių... Jie įsigaudavo į mano namus nakčia. Jie ateidavo antrą valandą. Atsivesdavo kirpėjų, ir mes žiūrėdavome atvirukus". Ji pareiškė mylinti ir vieną iš gydytojų, esanti jo meilužė. Ji sakėsi turėjusi trejų metų dukrelę. Ji dar turinti šešerių metų dukterį, labai turtingą, kuri keliaujanti. Jos tėvas be galo prašmatnus žmogus. „Ji gali papasakoti dešimtis panašių istorijų. Kiekviena iš jų – tai pramanytas gyvenimas, kurį ji gyvena vaizduotėje."

Matome, kad tos liguistos svajonės iš esmės buvo skirtos merginos narcisizmui patenkinti – ji jaučia, kad gyvenimas neatitinka jos reikmių ir bijo žiūrėti gyvenimo realybei į akis. Kompensacijos procesas būdingas daugeliui paauglių, tik Marie B... atveju jis pasiekė kraštutinumą.

Tačiau merginai nepakanka vienatvėje garbinti pačią save. Norėdama save realizuoti, ji turi egzistuoti kitoje sąmonėje. Dažnai ji ieško draugių pagalbos. Kai ji buvo jaunesnė, geriausia draugė jai buvo parama vaduojantis iš motinos rato, tyrinėjant pasaulį, ir ypač seksualinį gyvenimą; dabar toji draugė yra ir objektas, kuris išplėšia paauglę iš savo „aš" ribų, ir liudytojas, kuris jai tą savo „aš" grąžina. Kai kurios mergaitės rodo viena kitai savo nuogybę, lygina savo krūtines: prisiminkime kad ir sceną iš *Uniformuotų merginų (Jeunes Filles en uniforme),* kurioje matome įžūlius pensiono auklėtinių žaidimus: jos apsikeičia bendresnio ar konkretesnio pobūdžio glamonėmis. Kaip nurodo Colette romane *Klodinė mokykloje* (*Claudine à l'école*) ir – ne taip atvirai – Rosamond Lehmann *Dulkiname atsakyme* (*Dusty Answer*), beveik visos merginos turi lesbietiškų polinkių; šiuos polinkius sunku atskirti nuo narciziško mėgavimosi: kiekviena mergina kitoje aistringai geidžia savo pačios odos švelnumo, savo linijų atspindžio; ir, antra vertus, gar-

bindama save, ji puoselėja moteriškumo kultą apskritai. Vyras seksualiniu požiūriu yra subjektas; todėl aistra, kuri stumia vyrus prie objekto, skirtingo nuo jų, paprastai juos atskiria; tuo tarpu moteris yra absoliutus aistros objektas; todėl licėjuose, mokyklose, pensionuose, atelje taip klesti „ypatingos draugystės"; vienos jų yra grynai dvasinės, kitos – šiurkščiai kūniškos. Pirmuoju atveju draugėms svarbiausia atverti širdį, patikėti savo paslaptis; jausmingiausias pasitikėjimo paliudijimas – parodyti išrinktajai savo dienoraštį; vietoj seksualinių galmonių draugės apsikeičia begalinio švelnumo ženklais ir dažnai užuolankomis fiziškai ima įrodinėti viena kitai savo jausmus: taip Nataša iki raudonumo įkaitinta liniuote nusidegina ranką, kad įrodytų meilę Soniai; merginos ypač mėgsta vadinti viena kitą šimtais meilių vardų, apsikeisti liepsningais laiškais. Štai ką, pavyzdžiui, rašė savo mylimajai Emilie Dickinson, jauna puritonė iš Naujosios Anglijos:

> Šiandien galvoju apie Jus visą dieną ir sapnavau Jus visą praėjusią naktį. Vaikščiojau su Jumis nuostabiausiame sode, padėdama Jums skinti rožes, bet mano pintinė vis nebuvo pilna. Tad visą dieną meldžiu, kad galėčiau eiti pasivaikščioti su Jumis, o vakarop laiminga nekantriai skaičiuoju valandas, skiriančias mane nuo nakties, nuo sapnų ir nuo pintinės, kuri vis nepilna...

Knygoje *Paauglės siela* (*L'Ame de l'adolescente*) Mendousse cituoja daugybę analogiškų pavyzdžių:

> Mano brangioji Suzanne... Norėčiau perrašyti čia keletą „Giesmių giesmės" eilučių: kokia tu graži, mano drauge, kokia tu graži! Kaip paslaptingoji sužadėtinė, Jūs buvote panaši į Sarono rožę, į Slėnio leliją ir, kaip ji, buvote man daugiau nei paprasta mergina; Jūs buvote simbolis, aibės gražių ir taurių dalykų simbolis... ir todėl, skaisčioji Suzanne, aš myliu Jus tyra ir nesavanaudiška meile, kažkuo panašia į religinį jausmą.

Kita mergina dienoraštyje išpažįsta jau ne tokius taurius jausmus:

> Maža balta rankelė buvo apkabinusi mano liemenį, mano delnas gulėjo ant jos apvalaus peties, mano ranka – ant jos nuogos ir šiltos rankos, ir aš, prisispaudusi prie švelnios jos krūtinės, mačiau, kaip gražioje pravertoje jos burnoje spindi dantukai... Aš virpėjau ir jutau, kad mano veidas degte dega.[58]

[58] Citata taip pat iš Mendousse. *L'Ame de l'adolescente*.

13*

Knygoje *Paauglė* (*L'Adolescente*) ponia Evard taip pat surinko daugybę panašių jausmingų išpažinčių:

Mano mylimai fėjai, mano brangiausiajai. Ak, mano gražioji fėja! Pasakyk, kad dar mane myli, pasakyk, kad aš tebesu, kaip ir anksčiau, ištikima Tavo bičiulė. Man liūdna, aš Tave taip myliu, o mieloji L..., bet negaliu su Tavimi pasikalbėti ir išlieti visų švelnių jausmų; nėra žodžių apsakyti mano meilei. *Dievinti* – per menkas žodis išreikšti tam, ką jaučiu; kartais man rodos, kad mano širdis sprogs. Būti Tavo mylimai – per daug didelė laimė, aš negaliu tuo patikėti. *O mano mažyte*, pasakyk, ar ilgai dar mane mylėsi?.. Ir t.t.

Nuo tokio egzaltuoto švelnumo lengvai pereinama prie nuodėmingų jaunatviškų meilių; kartais viena iš dviejų draugių valdo kitą ir sadistiškai naudojasi savo galia; tačiau dažnai tai būna abipusė meilė be pažeminimo ir kovos; duodamas ir gaunamas malonumas lieka toks pat nekaltas kaip tuo laiku, kai kiekviena jų mylėjo save vienatvėje, nesusidvejindama. Tačiau šis skaistumas yra beskonis; trokšdama įžengti į gyvenimą, prieiti prie Kito, paauglė nori savo labui atgaivinti tėviško žvilgsnio kerus, ji reikalauja meilės ir glamonių iš dievybės. Ji kreipsis į moterį, ne tokią svetimą ir gąsdinančią kaip vyras, bet, kaip ir vyras, turinčią prestižą: turinčiai profesiją moteriai, kuri užsidirba pragyvenimui, kuri užima tam tikrą vietą visuomenėje, bus taip pat nesunku žavėti kaip vyrui: žinome, kiek mokinių širdžių uždega mokytojos, auklėtojos. *Moterų pulke* (*Régiment de femmes*) Clémence Dane nekalta forma aprašo karščiausias aistras. Kartais mergina pasipasakoja geriausiai draugei apie savo didžiulę aistrą; net pasitaiko, kad jos abi įsimylėjusios tą pačią būtybę ir kiekviena giriasi, kad jos aistra karštesnė. Taip viena mokinė rašo savo mylimai draugei:

Guliu lovoje peršalusi ir galvoju tik apie panelę X... Aš niekad taip nemylėjau jokios mokytojos. Man ji labai patiko jau pirmaisiais metais, bet dabar tai tikra meilė. Manau, kad esu aistringesnė už tave. Įsivaizduoju ją bučiuojanti; beveik alpdama džiaugiuosi, kad vėl grįšiu į mokyklą ir ją pamatysiu[59].

Dažniau ji drįsta atskleisti jausmus pačiai savo dievaitei:

Brangioji Panele, neįmanoma aprašyti, ką Jums jaučiu... Kai nematau Jūsų, atiduočiau viską pasaulyje, kad Jus sutikčiau; galvoju apie Jus kiek-

[59] Citata iš Marguerite Évard. *L'Adolescente*.

vieną akimirką. O kai regiu Jus, mano akis užlieja ašaros, ir man kyla noras pasislėpti; esu tokia menka, tokia nemokša šalia Jūsų. Kai mane kalbinate, aš sutrinku, susijaudinu, tariuosi girdinti švelnų fėjos balsą ir tylų meilės dūzgesį, kurio neįmanoma apsakyti; aš seku kiekvieną Jūsų judesį, nebegirdžiu, ką sakote, ir lemenu paikystes; pripažinkite, brangioji Panele, kad visa tai nesuvokiama painiava. Bet vienas dalykas man visiškai aiškus – aš Jus myliu iš visos širdies.[60]

Vienos profesinės mokyklos direktorė pasakoja[61]:

Prisimenu, kaip mano jaunystės laikais kilo ginčas dėl popieriaus, į kurį suvyniojusi viena iš mūsų jaunų mokytojų atsinešė priešpiečius; už jo skiauteles mes sumokėjome net po dvidešimt pfenigių. Jos panaudoti metro bilietai mums, aistringoms kolekcionierėms, taip pat buvo didelis laimikis.

Kadangi ji turi vaidinti vyro vaidmenį, pageidautina, kad jos mylima moteris būtų netekėjusi: vedybos ne visuomet atbaido jauną įsimylėjėlę, bet jai trukdo; ji negali pakęsti, kad jos garbinimo objektas būtų pajungtas sutuoktinio ar meilužio valiai. Dažnai tos aistros laikomos paslaptyje arba pasireiškia grynai platoniškoje plotmėje; tačiau pereiti prie konkretaus erotiškumo šiuo atveju daug lengviau nei tada, kai mylimas objektas yra vyriškos lyties; net jeigu ji nėra dariusi paprastų bandymų su savo amžiaus draugėmis, moters kūnas nebaido merginos; ji ne kartą, bendraudama su seserimis, su motina, išgyveno intymias valandėles, kai švelnumą nepastebimai persmelkdavo geidulingumas, ir santykiuose su mylimąja, kuria ji žavisi, perėjimas nuo švelnumo prie malonumo taip pat vyks nejučiomis. Kai *Uniformuotose merginose (Jeunes Filles en uniforme)* Dorothy Wieck bučiuoja į lūpas Hertą Thill, tas bučinys drauge ir motiniškas, ir seksualus. Tarp moterų egzistuoja abipusis sutarimas, kuris nuginkluoja drovumą; paprastai viena sujaudina kitą nevartodamos jėgos; homoseksualinės glamonės negresia nei defloracija, nei įsiskverbimu; jos patenkina klitorinį erotiškumą, kaip ir vaikystėje, nereikalaudamos jokių naujų, nerimą keliančių metamorfozių. Mergina gali realizuoti savo, kaip pasyvaus objekto, pašaukimą, nesijausdama iš esmės susvetimėjusi. Kaip tik apie tai kalba Renée

[60] Ten pat.

[61] Liepmann. *Jeunesse et sexualité*.

Vivien šiose eilėse, aprašydama „prakeiktų moterų" santykius su savo mylimosiomis:

> Mūsų kūnai lyg broliškam veidrody rodo jų kūnus,
> Mūs lengvi bučiniai – lyg šviesa mėnesienų blyškių,
> Mūsų pirštai taip švelniai jų skruostus paglosto,
> Vien tik mes galim būt, kai atsiriša juosta,
> Mylimosiom ir sesėmis vienu sykiu.[62]

Ir šiose:

> Kadangi grožį ir švelnumą garbiname mes,
> Ranka manoji neužgaus tavų krūtų
> Ir lūpos manosios tavųjų skaudžiai nenudegins.[63]

Neapibrėžtais poetiniais žodžiais „krūtys" ir „lūpos" ji aiškiai žada savo bičiulei nevartoti prievartos. Ir iš dalies kaip tik todėl, kad bijo prievartos, išprievartavimo, paauglė dažnai savo pirmąją meilę verčiau skiria vyresnei moteriai, o ne vyrui. Vyriška moteris jai įkūnija kartu ir tėvą, ir motiną: kaip tėvas, ji turi valdžią, yra transcendencija, vertybių šaltinis ir matas, ji iškyla už duoto pasaulio ribų, ji yra dievybė; tačiau ji lieka moterimi; jei paauglei vaikystėje buvo per daug šykštėta motiniškų glamonių ar, atvirkščiai, jei motina ją per ilgai lepino, ji, kaip ir jos broliai, svajoja apie krūtinės šilumą; kūnui prigludus prie jos kūno, ji, išsižadėdama savęs, atgauna tą betarpišką susiliejimą su gyvenimu, kuris buvo suardytas nujunkymu; o svetimam žvilgsniui ją apžvelgus, įveikiamas atskyrimas, kuris ją individualizuoja. Suprantama, bet kokie žmonių santykiai neatsiejami nuo konfliktų, bet kokia meilė – nuo pavydo. Tačiau daugumos sunkumų, kurie iškyla nekaltai merginai ir jos pirmam mylimajam, šiuo atveju išvengiama. Homoseksualinė patirtis gali virsti tikra meile; ji gali suteikti merginai tokią palaimingą pusiausvyrą, kad ji geis toliau tą patirtį tęsti, kartoti ir minės ją su nostalgija; ta patirtis gali atskleisti jos lesbietiškus polinkius arba juos sužadinti[64]. Bet dažniausiai ji tėra vienas etapas ir yra pasmerkta dėl paties jos paprastumo. Meilėje, kurią mergina skiria vyresnei mo-

[62] *L'Heure des mains jointes.*

[63] *Sillages.*

[64] Plg. 4 sk.

teriai, ji mato geidžiamą ateitį: ji nori susitapatinti su savo dievaite; tačiau toji neturi išskirtinio pranašumo, aura greitai išnyksta, kai jaunesnioji pradeda įtvirtinti save, ji vertina, lygina: kita, pasirinkta kaip tik todėl, kad buvo jai artima ir nebaugino jos, nėra pakankamai *kita* ir todėl negali ilgą laiką jai imponuoti; dievų vyrų padėtis daug tvirtesnė, nes jų dangus toliau. Smalsumo ir geidulingumo kurstoma, mergina trokšta stipresnių glamonių. Labai dažnai nuo pat pradžių homoseksualinis nuotykis jai – tik pereinamoji pakopa, pirmieji žingsniai, laukimo tarpsnis; ji žaidė meilę, pavydą, pyktį, išdidumą, džiaugsmą, kančią, daugiau ar mažiau pripažindama, kad per daug nerizikuodama mėgdžioja nuotykius, apie kuriuos svajoja, bet kuriems dar nesiryžta ar kurių neturėjo progos išgyventi. Ji skirta vyrui ir tai žinodama trokšta normalaus ir pilnutinio moters likimo.

Vyras ne tik žavi ją, bet ir gąsdina. Norėdama suderinti prieštaringus jausmus, kuriuos jam jaučia, ji atskirs jame patiną, kuris ją baugina, ir spindinčią dievybę, kurią jinai pamaldžiai garbina. Ji šiurkšti, atžari savo draugams vyrams, bet dievina tolimus žavingus princus: kino aktorius, kurių nuotraukas pasikabina virš lovos, mirusius ar gyvus, tačiau bet kuriuo atveju nepasiekiamus herojus, atsitiktinai sutiktus nepažįstamuosius, kurių žino niekada daugiau nepamatysianti. Taip mylint nekyla jokių problemų. Labai dažnai taip mylimas visuomeninį ar intelektualinį prestižą turintis, bet fiziškai nepatrauklus vyras: pavyzdžiui, senas, truputį juokingas profesorius; tie pagyvenę vyrai yra pakylėti viršum pasaulio, kuriame uždaryta paauglė, jiems galima slapta atsidėti, pasiaukoti, kaip pasiaukojama Dievui: tokia auka neturi nieko žeminančio, ją lengvai sutinkama duoti, nes negeidžiama jų kūno. Romantiška įsimylėjėlė netgi mielai sutinka, kad jos išrinktasis būtų kuklios išvaizdos, kad jis būtų negražus, truputį apgailėtinas: tuomet ji jaučiasi tik saugesnė. Ji dedasi apgailestaujanti dėl juos skiriančių kliūčių; tačiau iš tikrųjų jinai pasirinko jį tik todėl, kad tikrovėje tarp jų negali būti jokių santykių. Taip ji gali paversti meilę abstrakčia, grynai subjektyvia patirtimi, kuri nesikėsina į jos neliečiamybę; jos širdis daužosi krūtinėje, ji išgyvena ilgesį, kai mylimojo nėra šalia, kančią, kai jis čia pat, apmaudą, viltį, pagiežą, dvasios pakilimą, bet viskas eina tuščiai – ji nedalyvauja jokiame veiksme... Įdomu pažymėti, kad dievaitis pasirenkamas tuo nuostabesnis, kuo didesnis atstumas juos skiria: mer-

ginai paranku, kad mokytojas, mokantis ją groti pianinu, kurį ji mato kasdien, būtų juokingas ir negražus; bet jeigu įsimylimas nepasiekiamose sferose besisukantis nepažįstamasis, pageidautina, kad jis būtų gražus ir vyriškas. Svarbu tai, kad ir vienu, ir kitu atveju seksualinis klausimas nekeliamas. Šitos išgalvotos meilės pratęsia ir sustiprina narcizišką elgseną, kur erotiškumas tėra imanentiškas, be realaus Kito dalyvavimo. Paauglė dažnai gyvena nepaprastai intensyvų įsivaizduojamą gyvenimą, nes tai pasiteisinimas išsisukti nuo konkrečios patirties. Ji verčiau linkusi perpinti savo fantazijas su tikrove. Tarp kitų pavyzdžių, H. Deutsch[65] pateikia vieną labai reikšmingą pavyzdį: viena graži ir patraukli mergina, kuri lengvai būtų galėjusi susirasti gerbėjų, atsisakydavo bet kokio bendravimo su savo aplinkos jaunuoliais, bet, būdama trylikos metų, slaptoje savo širdies kertelėje ėmė garbinti vieną gamtos nuskriaustą septyniolikametį vaikiną, kuris niekada nebuvo jai nė žodžio pasakęs. Ji gavo jo nuotrauką, pati užrašė ant jos dedikaciją ir trejus metus kasdien rašė dienoraštį, dėstydama savo įsivaizduojamus išgyvenimus: jie bučiuodavęsi, aistringai glėbesčiuodavęsi; kartais tarp jų vykdavusios ašaringos scenos, po kurių jos akys iš tiesų būdavo raudonos ir pabrinkusios; paskui jie susitaikydavę, ji atsiųsdavusi sau gėlių ir t.t. Kai jos šeima persikėlė gyventi kitur ir kai juodviem teko išsiskirti, ji rašė jam laiškus, kurių niekada neišsiųsdavo, bet pati į juos atsakydavo. Šita istorija buvo akivaizdus gynimasis nuo realios patirties, kurios ji bijojo.

Šitas atvejis beveik patologinis. Tačiau jis iliustruoja įprastą procesą, tik jį išdidindamas. Marija Baškirceva pateikia įspūdingą įsivaizduojamo jausmų gyvenimo pavyzdį. Su kunigaikščiu de H..., kurį tariasi įsimylėjusi, ji nė karto nėra kalbėjusi. Iš tikrųjų jai norisi pašlovinti savąjį „aš"; tačiau būdama moteris, tuo labiau gyvendama anuo laiku ir priklausydama savo klasei, ji niekaip negalėjo susilaukti pasisekimo dėl autonomiškos egzistencijos. Aštuoniolikos metų ji išmintingai pažymi: „Parašiau K..., kad norėčiau būti vyras. Žinau, jog galėčiau kažkuo tapti, bet kur nuskrisi su savo sijonais? Santuoka – vienintelė moterų karjera; vyrai turi trisdešimt šešias galimybes, moteris – tik vieną, nulį, kaip žaidžiant banką". Taigi jai reikia vyro meilės; bet kad jis gebėtų

[65] *Psychology of Women.*

suteikti jai nepriklausomą vertę, jis pats turi būti nepriklausoma sąmonė. „Vyras, neprilygstantis man, niekada negalėtų man patikti, – rašo ji. – Turtingas, nepriklausomas vyras, išdidžios laikysenos, spindintis prabanga... Pasitikėjimas savimi suteikia jam pergalingą išvaizdą. Man patinka H... aikštingumas, savimeilė ir žiaurumas: jis panašus į Neroną." Ir dar: „Moteriai tapti niekuo šalia pranašesnio mylimo vyro turi būti didžiausias malonumas, kokį tik gali patirti neeilinės moters savimeilė". Šitaip narcisizmas veda prie mazochizmo: ryšys tarp vieno ir kito matyti jau mergaitės vaikystėje, kai ji svajoja apie Mėlynbarzdį, Grizeldą, apie šventąsias kankines. Jos „aš" sukurtas tarytum kitiems, kitų: kuo kitas galingesnis, tuo daugiau jos „aš" turi turtų ir galios; apkerėdamas savo šeimininką, jos „aš" suglobia visas jo turimas dorybes; Nerono mylima, Marija Baškirceva *būtų* Neronas; tapti niekuo šalia kito – reiškia tuo pat metu realizuoti kitą savyje ir sau. Po teisybei, svajonė nebūti – tai išdidus noras būti. Tikrovėje Marija Baškirceva niekada nerado tokio nuostabaus vyro, kad sutiktų susvetimėti sau per jį. Vienas dalykas – atsiklaupti prieš tolimą dievą, kurį pats prasimanai, ir visai kitas – atsiduoti vyrui iš kūno ir kraujo. Daugelis merginų užsispyrusios vaikosi savo svajonę realiame pasaulyje: jos ieško vyro, kuris, jų akimis, pranoktų visus kitus užimama padėtimi, nuopelnais, protu; jos pageidauja, kad jis būtų už jas vyresnis, jau išsikovojęs vietą pasaulyje, turintis valdžią ir prestižą; jas žavi jo turtas, jo vardas: išrinktasis atrodo joms absoliutus Subjektas, kurio meilė sujungs jo prabangą ir jos skurdą. Dėl jo pranašumo mergina idealizuoja meilę, kurią jam jaučia: ji norėtų atsiduoti jam ne todėl, kad jis vyras, o todėl, kad jis – *toji* išskirtinė būtybė. „Norėčiau matyti milžinus, o sutinku tik vyrus", – neseniai pasakė man viena draugė. Keldama tokius didelius reikalavimus, mergina niekina eilinius garbintojus ir taip išvengia seksualinių problemų. Be to, savo svajonėse ji, niekuo nerizikuodama, puoselėja savo pačios vaizdinį, kuris keri ją kaip vaizdinys, nors ji nė už ką nesutinka prie jo prisiderinti. Taip Marie Le Hardouin *Juodajame šyde* (*La voile noire*) pasakoja, kaip jai patiko įsivaizduoti save visiškai pasiaukojusią vyrui, nors iš tikrųjų ji buvo valdingo būdo.

> Iš savotiško drovumo aš niekada negalėjau tikrovėje realizuoti užslėptų savo prigimties polinkių, kurie taip aiškiai pasireikšdavo sapnuo-

se. Tokia, kokią save pažinau, iš tikrųjų – valdinga, žiauri, visai negebanti nusileisti.

Tačiau, paklusdama poreikiui atsižadėti savęs, kartais įsivaizduodavau esanti nuostabi moteris, kuriai gyvenime svarbiausia pareiga ir kuri, iki kvailumo įsimylėjusi vieną vyrą, stengiasi įspėti menkiausius jo norus. Mes sunkiai grūmėmės su gyvenimo nepritekliais. Darbe jis nusiplūkdavo ir vakarais grįždavo namo išblyškęs ir išsekęs. Aš gadinau akis, prie tamsaus lango lopydama jo drabužius. Ankštoje prirūkusioje virtuvėje taisydavau jam varganą vakarienę. Mūsų vienintelis vaikas sirgo, ir mudu nuolatos drebėjome dėl jo gyvybės. Tačiau švelni, iškankinta šypsena visąlaik plazdėjo mano lūpose, o mano akyse visąlaik spindėjo tas nepakenčiamas tylus ryžtas, į kurį tikrovėje niekada negalėjau žiūrėti be pasidygėjimo.

Be šio narciziško nuolaidumo, kai kurios merginos jaučia labiau apibrėžtą patarėjo, mokytojo poreikį. Tuo metu, kai jos išsivaduoja iš tėvų įtakos, nepriklausomybė, prie kurios yra nepratusios, visai išmuša jas iš vėžių; jos moka pasinaudoti ja tik blogam tikslui; jos pasidaro kaprizingos ir ekstravagantiškos; jos norėtų vėl atsisakyti savo laisvės. Pasakojimas apie aikštingą, išpuikusią, maištingą, nepakenčiamą merginą, kurią sutramdo ją įsimylėjęs nuovokus vyras, yra tapęs pigios literatūros ir kino šablonu; šita klišė maloni tiek vyrams, tiek moterims. Tokią istoriją pasakoja ir ponia de Ségur kūrinyje *Tai bent vaiko meilė!* (*Quel amour d'enfant!*) Mergaitė Gisèle, nusivylusi pernelyg atlaidžiu tėvu, prisiriša prie senos griežtos tetos; jau būdama mergina, ji patenka priekabaus jaunuolio Julieno įtakon; jis sako jai žiaurią tiesą, žemina ją, stengiasi pakeisti; ji išteka už turtingo silpnavalio kunigaikščio, šalia kurio jaučiasi baisiai nelaiminga, ir tik tuomet, kai, jau būdama našlė, atsiliepia į reiklią savo mentoriaus meilę, pagaliau randa džiaugsmą ir tampa išmintinga. Louisos Alcott *Gerosiose žmonose* (*Good Wives*) nepriklausomoji Joe pamilsta savo būsimąjį vyrą todėl, kad jis griežtai prikiša jai lengvabūdišką jos poelgį; jis ją dar ir bara, o ji skuba atsiprašyti, nusileisti. Nepaisant nepalenkiamos amerikiečių moterų puikybės, Holivudo filmuose šimtus kartų matėme, kaip šias nutrūktgalves sutramdo sveikas mylimojo ar vyro šiurkštumas; pasirodo, kad pora antausių ar net kailio iškaršimas yra patikima priemonė joms suvilioti. Tačiau tikrovėje pereiti nuo idealios meilės prie seksualinės nėra paprasta. Daugelis moterų kaip įmanydamos vengia prisiartinti prie savo aistros objekto iš daugiau ar mažiau pripažįstamos baimės

juo nusivilti. Jei herojus, milžinas, pusdievis atsiliepia į meilę, kurią įkvepia, ir paverčia ją realiu išgyvenimu, mergina išsigąsta; jos dievaitis tampa patinu, nuo kurio ji pasidygėjusi nusisuka. Kai kurios mėgstančios koketuoti paauglės neriasi iš kailio viliodamos vyrą, kuris joms regisi „įdomus“ ar „žavingas“, bet, kad ir kaip būtų keista, suirzta, jei jis atsako joms per daug karštu jausmu; jis patiko joms, nes atrodė neprieinamas: įsimylėjęs jis tampa paprastu vyriškiu. „Jis toks pat kaip kiti vyrai.“ Mergina pyksta ant jo dėl jo nuosmukio; ji pasinaudoja tuo kaip dingstimi atsisakyti fizinių kontaktų, kurie ją, jautrią ir nekaltą, gąsdina. Jei mergina nusileidžia savo „idealui“, ji lieka bejausmė jo glėbyje, ir „pasitaiko, – kaip sako Stekelis[66], - kad egzaltuotos merginos po tokių scenų nusižudo arba visas meilės fantazijų statinys sugriūva, nes „idealas“ pasirodo esąs „šiurkštus gyvulys“. Dėl to paties neįmanomų dalykų pomėgio mergina dažnai įsimyli vyrą, kai jis pradeda suktis apie kurią nors jos draugę, taip pat labai dažnai ji pasirenka vedusį vyrą. Ji mielai susižavi Don Žuanu; ji svajoja pažaboti ir pririšti prie savęs šį suvedžiotoją, kurio niekada nesulaiko jokia moteris, ji puoselėja viltį jį pakeisti; bet iš tikrųjų ji žino, kad jos užmojis sužlugs, ir tai viena iš jos pasirinkimo priežasčių. Kai kurios merginos apskritai pasirodo nepajėgios pažinti tikros ir pilnutinės laimės. Visą gyvenimą jos ieškos idealo, kurio neįmanoma pasiekti.

Taigi tarp merginos narcisizmo ir išmėginimų, kuriems ją pasmerkia jos seksualumas, kyla konfliktas. Moteris sutinka priimti save kaip neesminę tik su sąlyga, kad vėl taps esminė pačiu savęs atsižadėjimo veiksmu. Pasidarydama objektu, ji tampa dievaite, kurią didžiuodamasi atpažįsta kaip save; tačiau ji atsisako negailestingos dialektikos, kuri priverčia ją vėl tapti neesminę. Ji nori būti žaviu lobiu, o ne paimamu daiktu. Jai patinka atrodyti nuostabiu fetišu, skleidžiančiu stebuklingus kvapus, o ne žiūrėti į save kaip į kūną, kurį galima matyti, čiuopti, sužeisti: taip ir vyras brangina moterį kaip savo grobį, tačiau bėga nuo žmogėdros Demetros.

Ji didžiuojasi, kad užkariauja vyro dėmesį, kad kelia susižavėjimą, bet maištauja, nes ir ji pati yra užkariaujama. Prasidėjus lytiniam brendimui, ji pažino gėdą: tas gėdos jausmas toliau išlieka sumišęs su ko-

[66] *La Femme frigide.*

ketiškumu ir tuštybe; vyrų žvilgsniai ją tuo pat metu ir glosto, ir žeidžia; ji norėtų būti matoma tik tiek, kiek savęs parodo: bet akys visuomet per daug skvarbios. Iš čia kyla jos nenuoseklumas, kuris išmuša vyrus iš vėžių: jos suknelė su gilia iškirpte, kojos nuogos, bet kai į ją žiūrima, ji rausta, susierzina. Jai smagu flirtuoti su vyru, bet pastebėjusi, kad sužadino jam geismą, ji su pasidygėjimu traukiasi: vyro geismas yra tiek pagerbimo ženklas, tiek įžeidimas; kiek ji jaučiasi atsakinga už savo apžavus, kiek naudoja juos savo valia, tiek džiaugiasi pergalėmis; tačiau jos veido bruožai, figūra, kūnas yra duotybė, su kuria ji turi susitaikyti, todėl ji nori paslėpti juos nuo tos svetimos, nekuklios laisvės, kuri jų geidžia. Kaip tik čia slypi giluminė prasmė to pirminio drovumo, kuris netikėtai sutrikdo patį įžūliausią koketavimą. Mergaitė gali elgtis stulbinamai drąsiai, nes nesupranta, kad imdamasi iniciatyvos atsiskleidžia kaip pasyvi būtybė: vos tai pastebėjusi, ji išsigąsta ir supyksta. Nėra nieko dviprasmiškiau už žvilgsnį; jis yra toli ir dėl šio atstumo atrodo pagarbus: tačiau jis klastingai užvaldo pagautą vaizdą. Būsimoji moteris blaškosi šiuose spąstuose. Ji jau pradeda pasiduoti, bet tuojau pat įsitempia ir užgniaužia aistrą. Jos dar dvejojantis kūnas glamonę junta čia kaip švelnų malonumą, čia kaip nemalonų kutulį; bučinys iš pradžių ją sujaudina, paskui staiga sukelia juoką; kiekvieną jos nuolaidą lydi maištas; ji leidžiasi pabučiuojama, bet demonstratyviai nusišluosto lūpas; ji šypsosi, yra švelni, paskui staiga tampa ironiška ir atžagari; ji duoda pažadus ir tyčia juos pamiršta. Tokia yra Mathilde de La Mole, sužavėta Julieno grožio ir retų dorybių, trokštanti, kad ši meilė padarytų jos likimą nepaprastą; bet negailestingai atmetanti savo pačios jausmų valdžią ir svetimos sąmonės valdžią; jos vergišką nuolankumą keičia pasipūtimas, maldavimą – panieka; už viską, ką duoda, ji tuojau pat priverčia užmokėti. Tokia pat ir toji „Monique“, kurios portretą nupiešė Marcelis Arland'as: susijaudinimas jai – nuodėmė, meilė – gėdingas pasidavimas, jos kraujas verda, bet ji nekenčia šios ugnies ir pasiduoda tik stodama piestu.

„Nesubrendėlė“ ginasi nuo vyro, rodydama savo vaikišką ir netikusią prigimtį. Mergina ne kartą buvo aprašyta kaip pusiau laukinė, pusiau prijaukinta būtybė. Pavyzdžiui, Colette pavaizdavo ją tokią savo kūriniuose *Klodinė mokykloje* (*Claudine à l'école*) ir *Nesubrendę javai* (*Le Blé en herbe*) žavingos Vinca paveikslu. Ji karštai domisi jai atsi-

veriančiu pasauliu ir jaučiasi vienvaldė jo valdovė; tačiau jai rūpi ir vyras, kuriam jaučia kūnišką ir romantišką aistrą. Vinca apsidrasko gervuogyne, žvejoja krevetes, karstosi po medžius, tačiau ji dreba, kai jos draugas Philas paliečia jai ranką; ji patiria tą susijaudinimą, kai kūnas tampa kūniškas ir moteris pirmąkart atsiskleidžia kaip moteris; jaudulio apimta, ji užsinori būti graži; tarpais ji šukuojasi, dažosi, apsirengia lengva organdino suknele, jai smagu koketuoti, vilioti; bet kadangi ji nori egzistuoti ir *sau*, ne tik *kitam*, kartais vėl užsivelka senas, negražias sukneles, jai netinkamas kelnes; viena jos pačios dalis smerkia koketavimą ir laiko jį kapituliacija; ji taip pat tyčia vaikšto rašaluotais pirštais, nesusišukavusi, murzina. Toks maištas daro ją nerangią, ir ji su apmaudu tai jaučia: dėl to ji nervinasi, raudonuoja, pasidaro dar nevikresnė ir baisisi savo nesėkmingais mėginimais suvilioti. Šiame etape mergina nebenori būti vaiku, bet nesutinka tapti suaugusi, ji prikaišioja sau čia vaikiškumą, čia moterišką nuolankumą. Ji užima nuolatinio neigimo poziciją.

Šis bruožas, būdingas merginai, paaiškina mums daugumą jos poelgių; ji nepriima likimo, kurį skiria jai gamta ir visuomenė; ir vis dėlto neatsisako jo visiškai: ji viduje per daug susiskaidžiusi, kad stotų į kovą su pasauliu; ji apsiriboja bėgimu nuo tikrovės arba simbolišku konfliktu su ja. Kiekvieną jos troškimą lydi nerimas: ji geidžia atsiduoti savo ateičiai, bet bijo nutraukti ryšius su praeitimi; ji norėtų „turėti“ vyrą, bet dygisi tapti jo grobiu. O kiekvienas jos būgštavimas slepia troškimą: jai kelia siaubą išprievartavimas, bet ji trokšta pasyvumo. Dėl to ji pasmerkta nesąžiningumui ir visoms jo gudrybėms; jai išsivysto polinkis į įvairiausias negatyvias manijas, kuriomis pasireiškia troškimo ir nerimo ambivalencija.

Viena iš dažniausių paauglės kovos formų – šaipymasis. Mokinės ar dirbančios merginos „prunkščia“, pasakodamos viena kitai sentimentalias ar nepadorias istorijas, kalbėdamos apie savo flirtus, prasilenkdamos gatvėje su vyrais, matydamos bučiuojantis įsimylėjėlius; pažinojau mokinių, kurios tyčia eidavo „įsimylėjėlių alėja“ Liuksemburgo sode, kad galėtų pasijuokti; kitos vaikščiodavo į turkišką pirtį, norėdamos pasityčioti iš storų moterų sunkiais pilvais ir nudribusiomis krūtimis, kurias ten sutikdavo; šaipytis iš moters kūno, pajuokti vyrus, juoktis iš meilės – tai būdas nepripažinti seksualumo: šitas juokas ne tik iššūkis

suaugusiems, bet ir būdas įveikti savo sutrikimą; merginos žaidžia vaizdais, žodžiais, kad išsklaidytų pavojingus kerus: kartą mačiau, kaip ketvirtos klasės mokinės „prunkštė“, suradusios lotyniškame tekste žodį *femur*[67]. Jei mergaitė leidžiasi pabučiuojama, palytima, ji tuo labiau atsigriebs pasijuokdama tiesiai į akis savo partneriui ar su savo draugėmis. Prisimenu dvi merginas, kurias traukinio kupė naktį paeiliui glamonėjo vienas komivojažierius, džiaugdamasis savo sėkme: tarp „seansų“ jos isteriškai juokėsi, griebdamosi, sumišus seksualumui ir gėdai, būdingo nedėkingajam amžiui elgesio. Tuo laiku merginos gelbėjasi ne tik pašėlusiu juoku, bet ir kalba: kai kurių žodynas toks nešvankus, kad išgirdę jas imtų raudonuoti net jų broliai; tos nešvankybės jų negąsdina, nes posakiai, kuriuos jos vartoja, dėl jų ribotų žinių, be abejo, nesukelia joms labai aiškių vaizdinių; jų tikslas, beje, yra neleisti tiems vaizdiniams susikurti ar bent juos nuginkluoti; nešvankios istorijos, kurias mokinės pasakoja viena kitai, skirtos ne tiek seksualiniams instinktams patenkinti, kiek paneigti seksualumui: į jį norima žiūrėti tik iš humoristinės pusės, kaip į mechaninį veiksmą ar pusiau chirurginę operaciją. Tačiau, kaip ir juokas, nešvanki kalba nėra tik kovos būdas: tai ir iššūkis suaugusiems, savotiška šventvagystė, sąmoningai blogas elgesys. Nepripažindama gamtos ir visuomenės, mergina nesiskaito su jomis, meta joms iššūkį daugybe keistų būdų. Pastebėta daug atvejų, kai ji turi įvairių valgymo manijų: graužia pieštuko grafitą, lako antspaudus, medžio gabalėlius, saujomis ryja aspirino tabletes, valgo gyvas krevetes ir net muses, vorus; pažinojau vieną merginą, – ji, beje, vėliau atėjo į protą, – kuri taisydavosi bjaurias mikstūras iš kavos ir balto vyno ir prisiversdavo jas gerti; kartais ji valgydavo į actą pamirkytą cukrų; mačiau, kaip kita mergina, suradusi salotose baltą kirminą, ryžtingai jį sukrimto. Visi vaikai stengiasi ištirti pasaulį akimis, rankomis ir dar iš arčiau – burna ir pilvu; tačiau nedėkingojo amžiaus mergaitei ypač patinka tyrinėti, kas sunkiai virškinama, atgrasu. Labai dažnai ją traukia tai, kas „bjauru“. Viena iš jų, graži, tarpais koketiška, tvarkinga, atrodė iš tiesų sužavėta viskuo, kas jai regėjos „nešvaru“: ji čiupinėdavo vabzdžius, žiūrinėdavo savo suteptas higienines servetėles, čiulpdavo kraują iš įdrėskimų. Akivaizdu, kad žaisti su purvinais daiktais –

[67] šlaunis (*lot.*) – *Vert. past.*

tai būdas įveikti pasibjaurėjimą; šis jausmas įgyja didelę reikšmę lytinio brendimo metu: mergaitė jaučia pasidygėjimą savo pernelyg kūnišku kūnu, menstruacijų krauju, seksualiniais suaugusiųjų veiksmais, vyru, kuriam ji skirta; ji neigia šį jausmą, be skrupulų mėgaudamasi būtent visu tuo, kuo bjaurisi. „Kadangi turiu kraujuoti kiekvieną mėnesį, čiulpdama kraują iš įdrėskimų, įrodau, kad nebijau savo kraujo. Kadangi man teks patirti pasibaisėtiną išmėginimą, kodėl nesuvalgius balto kirmino? Daug aiškiau ši nuostata pasireiškia savęs žalojimu, kuris dažnai pasitaiko šiame amžiuje. Mergina susiraižo skustuvu šlaunį, apsidegina cigaretėmis, susipjausto, apsidrasko; nenorėdama eiti į nuobodų pobūvį gamtoje, viena mano jaunystės bičiulė kirvuku taip prasikirto sau koją, kad jai teko pusantro mėnesio išgulėti lovoje. Šie sadomazochistiniai veiksmai yra tuo pat metu ir užbėgimas už akių seksualinei patirčiai, ir maištas prieš ją; atlaikant šiuos išmėginimus, reikia užsigrūdinti, kad nebebijotum jokių galimų išmėginimų ir jie atrodytų nieko verti, tarp jų ir vestuvių naktis. Dėdamasi ant krūtinės sraigę, prarydama tūbelę aspirino, sužeisdama save, mergina meta iššūkį savo būsimam mylimajam: tu niekados nepadarysi man nieko bjauresnio už tai, ką aš darau sau. Čia ir yra pirmieji niūrūs ir išdidūs žingsniai į seksualinį nuotykį. Skirta būti pasyviu grobiu, ji tiek gina savo laisvę, kad net iškenčia skausmą ir pasibjaurėjimą. Įsidurdama peiliu, apsidegindama žarijomis, ji protestuoja prieš įsiskverbimą ir defloraciją: protestuoja su tuo nesiskaitydama. Būdama mazochistė, ji vis dėlto daugiau sadistė: kaip nepriklausomas subjektas, ji plaka, pajuokia, kankina tą priklausomą kūną, tą pasiduoti pasmerktą kūną, kurio nekenčia, nors vis dėlto nenori nuo jo atsiskirti. Mat jinai, nepaisant visų šių aplinkybių, neapsisprendžia nuoširdžiai atsisakyti savo likimo. Sadomazochistinės manijos byloja, kad mergaitė iš esmės yra nesąžininga: jeigu ji atsiduoda joms, tai reiškia, kad ji, atsisakinėdama moters likimo, iš tiesų jį priima; ji nežalotų savo kūno, jei pirma nepripažintų savęs kaip kūno. Netgi jos šėlo protrūkiai kyla iš susitaikymo su likimu. Kai jaunuolis kelia maištą prieš savo tėvą, prieš pasaulį, jis griebiasi efektyvių jėgos veiksmų; jis stengiasi susikivirčyti su draugu, mušasi, įtvirtina kumščiu save kaip subjektą: jis primeta save pasauliui, iškyla viršum jo. Tačiau paauglei draudžiama įtvirtinti, primesti save, ir būtent tai kelia jos širdyje tiek maištingumo: ji nesitiki nei pakeisti pasaulio, nei viršum jo iškilti; ji

žino ar bent jau mano esanti supančiota, o galbūt netgi to nori; ji gali tiktai griauti: jos šėlas kupinas nevilties; per erzinantį vakarėlį ji daužo taures, langus, vazas: tokiu būdu ji nesitiki nugalėti likimo; tai tėra simboliškas protestas. Savo bejėgiškumu mergina maištauja prieš būsimą pavergimą; ir bergždi jos protrūkiai toli gražu nesutrauko jos pančių, tik dažnai dar tvirčiau juos suveržia. Jėgos veiksmai prieš save pačią ar prieš ją supantį pasaulį visuomet yra negatyvaus pobūdžio: jie daugiau stulbinantys negu efektyvūs. Berniukui, kuris karstosi uolomis, mušasi su draugais, fizinis skausmas, žaizdos, guzai – nereikšmingas savo pozityvios veiklos padarinys; jis šito nei siekia, nei vengia (išskyrus nepilnavertiškumo komplekso atvejus, kai berniukas atsiduria tokioje pat padėtyje kaip moterys). Mergina žiūri į save kenčiančią: širdyje ji greičiau siekia pajusti smurto ir maišto skonį, negu domisi jų rezultatais. Jos blogo elgesio priežastis ta, kad ji vis dar prikaustyta prie vaikiško pasaulio, iš kurio negali ar, po teisybei, nenori išsivaduoti; ji daugiau blaškosi savo narvelyje, negu stengiasi iš jo ištrūkti; jos elgsena yra negatyvi, instinktyvi, simboliška. Kai kuriais atvejais tas blogas elgesys įgauna pavojingą formą. Gana daug jaunų nekaltų merginų yra kleptomanės; kleptomanija – tai itin dviprasmiško pobūdžio „seksualinė sublimacija“; noras pažeisti įstatymus, peržengti tabu, svaiginamas uždrausto ir pavojingo veiksmo potraukis, žinoma, yra pagrindinė vagilės paskata: tačiau esama ir antros medalio pusės. Imti daiktus neturint teisės – tai reiškia išdidžiai įtvirtinti savo nepriklausomybę, pasirodyti kaip subjektui pavogtų daiktų ir visuomenės, smerkiančios vagystę, atžvilgiu, tai reiškia nepripažinti nustatytos tvarkos ir mesti iššūkį jos saugotojams; tačiau šitas iššūkis turi ir mazochistinį aspektą: vagilę žavi akivaizdi rizika, bedugnė, į kurią ji nuriedės, jei bus pagauta; būtent pavojus pačiai būti sučiuptai teikia ėmimo veiksmui tokį aistringą patrauklumą; tuo atveju, veriama smerkiamų žvilgsnių, jausdama ranką, uždėtą jai ant peties, persmelkta gėdos, ji pilnutinai ir neatšaukiamai realizuos save kaip objektą. Imti ir nebūti paimtai, jaučiant nerimą tapti grobiu, – tai pavojingas paauglės moteriško seksualumo žaidimas. Bet koks blogas ir nusikalstamas merginų elgesys turi tą pačią prasmę. Kai kurios siuntinėja anoniminius laiškus, kitų pramoga – apgaudinėti aplinkinius: viena keturiolikametė mergaitė įtikino visą kaimą, kad viename name vaidenasi. Jos tuo pat metu džiaugiasi

tiek slaptu naudojimusi savo galia, savo nepaklusnumu, iššūkiu visuomenei, tiek rizika būti demaskuotoms; pastarasis dalykas toks svarbus jų malonumui, kad dažnai jos pačios save demaskuoja; arba kartais net prisiima nuodėmes ar nusikaltimus, kurių nėra padariusios. Nieko nuostabaus, kad atsisakymas tapti objektu veda prie savęs kaip objekto atkūrimo: tai procesas, būdingas visoms negatyvioms manijoms. Taip isteriniu paralyžiumi sergantis ligonis bijo paralyžiaus, bet kartu jo geidžia ir juo suserga: jis išgyja tik tuomet, kai liaujasi apie savo ligą galvoti; tą patį galima pasakyti ir apie psichasteninius tikus. Merginos vidinis nesąžiningumas sąlygoja įvairius neurozės tipus: manijas, tikus, užkalbėjimus, iškrypimus, jai būdinga daugybė neurotinių simptomų, kurių priežastis – troškimo ir nerimo ambivalencija, į kurią jau atkreipėme dėmesį. Pavyzdžiui, gana dažnai pasitaiko, kad ji pabėga; ji eina kur kojos veda, nuklysta toli nuo namų ir po poros dienų pati sugrįžta. Čia turimas galvoje ne tikras išėjimas iš namų, ne tikras ryšių nutraukimas su šeima; tai tik pabėgimo komedija, ir dažnai mergina pasijunta visiškai išmušta iš vėžių, jeigu kas nors pasisiūlo suvisam ją išplėšti iš jos aplinkos: ji nori ją palikti, visai to nenorėdama. Pabėgimas kartais susijęs su prostitucijos fantazijomis: mergina įsivaizduoja esanti prostitutė, ji vaidina tą vaidmenį droviau ar įžūliau; ji ryškiai išsidažo, persisveria per langą ir mėto vylingus žvilgsnius į praeivius; kai kuriais atvejais ji palieka namus ir, vaidindama komediją, nueina taip toli, kad toji persipina su realybe. Tokie poelgiai dažnai reiškia pasibjaurėjimą lytiniu potraukiu, kaltės jausmą: „Kadangi man kyla tokios mintys, tokie potroškiai, aš ne geresnė už prostitutę, aš esu prostitutė“, – galvoja mergina. Kartais ji mėgina iš to išsivaduoti: „Užbaikime tai, eikime iki galo“, – sako ji sau; atsiduodama pirmam sutiktajam, ji nori įrodyti sau, kad seksualumas yra nereikšmingas dalykas. Tuo pat metu tokia elgsena rodo jos priešiškumą motinai – ar dėl to, kad mergina negali pakęsti griežto jos dorybingumo, ar kad įtarinėja pačią motiną esant lengvo elgesio; arba tokiu būdu mergina išlieja apmaudą prieš tėvą, kuris buvo jai per daug abejingas. Šiaip ar taip, šios manijos atveju, – kaip ir dažnai su ja susijusių nėštumo fantazijų atveju, apie kurį jau kalbėjome, – painiai persipina psichasteniniams pakvaišimams būdingas maištas ir bendrininkavimas. Pažymėtina, kad visais šiais atvejais mergina savo elgesiu nesistengia griauti gamtos ir visuomenės tvarkos, ne-

siekia išplėsti galimybių ribų nei pakeisti vertybių sistemos; ji pasitenkina parodydama savo maištą esamame pasaulyje, nepažeisdama jo ribų ir įstatymų; toks elgesys dažnai apibūdinamas kaip „velnio apsėdimas“ ir iš esmės yra apgaulė: gėris pripažįstamas, kad būtų išjuoktas, taisyklė nustatoma, kad būtų sulaužyta, šventenybė gerbiama, kad būtų galima daryti šventvagystes. Merginos elgesį iš esmės nulemia tas faktas, kad nerimu alsuojančiose nesąžiningumo tamsybėse ji atmeta pasaulį ir savo likimą juos priimdama.

Tačiau ji neapsiriboja tuo, kad negatyviai priešinasi jai primestai situacijai; jinai stengiasi ir kompensuoti jos trūkumus. Ateitis gąsdina, o dabartis jos nepatenkina; ji nesiryžta tapti moterimi; ji irzta, kad tebėra vaikas; ji jau paliko savo praeitį; ji dar neįžengė į naują gyvenimą. Jinai susirūpinusi, bet nieko *nedaro*: kadangi ji nieko nedaro, ji *nieko neturi*, ji *yra niekas*. Griebdamasi komedijų ir mistifikacijų, ji stengiasi užpildyti šią tuštumą. Jai dažnai priekaištaujama, jog ji veidmainė, melagė, jog „kuria istorijas“. Reikalas tas, kad jai skirta slapukauti ir meluoti. Šešiolikos metų moteris jau būna perėjusi sunkius išbandymus: lytinį brendimą, mėnesines, seksualumo pabudimą, pirmąjį jaudulį, pirmąją aistrą, baimę, pasibjaurėjimą, įtartinus išgyvenimus; visa tai ji laikė giliai širdyje; ji išmoko rūpestingai saugoti savo paslaptis. Jau vien tai, kad ji turi slėpti savo higienines servetėles, neišsiduoti serganti, pratina ją prie melo. Apsakyme *Seni mirtingieji* (*Old Mortality*) C. A. Porter pasakoja, kaip Pietų Amerikos merginos apie 1900 metus apsirgdavo nuo druskos ir citrinos mišinio, kurio užvalgydavo norėdamos sustabdyti mėnesines prieš eidamos į pokylį: jos bijodavo, kad jaunuoliai gali perprasti jų būklę iš pajuodusių paakių, iš jų rankų palytėjimo, o gal ir iš kvapo, ir ta mintis sukeldavo joms siaubą. Sunku vaidinti dievaites, fėjas, tolimas princeses, kai junti tarpkojyje kruviną skudurą; ir apskritai, kai pažįsti pirminę nelaimę būti kūnu. Drovumas, reiškiantis spontanišką nesutikimą leisti suvokti save kaip kūną, artimas veidmainystei. Bet visų pirma melas, kuriam pasmerkiama paauglė, yra tai, kad jai reikia dėtis esant objektu, ir dar nuostabiu objektu, kai ji jaučiasi kaip neapibrėžta, išskaidyta egzistencija ir žino savo ydas. Grimas, dirbtinės garbanos, korsetai, „sustandintos“ liemenėlės – viskas yra melai; net pats veidas tampa kauke: meistriškai imituojamos spontaniškos išraiškos, vaizduojamas sužavėtas pasyvumas; nieko nėra

nuostabesnio kaip netikėtai persimainęs merginos veidas, kurį pažįsti kasdienybėje, kai jis tarnauja jai kaip moteriai; jos transcendentiškumas atsižada savęs ir pamėgdžioja imanentiškumą; žvilgsnis nebe veria, o atspindi; kūnas nebe gyvena, o laukia; visi gestai ir šypsenos tampa kvietimu; beginklė, niekuo nesusaistyta, mergina dabar tėra dovanojama gėlė, vaisius, kurį reikia nuskinti. Pats vyras skatina ją tokioms apgaulėms, prašydamasis būti apgautas: paskui jis niršta, kaltina. Tačiau nemokančiai gudrauti mergaitei jis jaučia tik abejingumą ir net priešiškumą. Jį suvilioja tik toji, kuri paspendžia jam spąstus; siūlydamasi ji pati tyko grobio; jos pasyvumas – tai iniciatyvos rodymas, savo silpnumą ji paverčia jėgos įrankiu; kadangi jai uždrausta atvirai atakuoti, ji apsiriboja išradingomis ir apskaičiuotomis gudrybėmis; savo pačios labui ji turi pasirodyti duota dovanai; taigi jai bus priekaištaujama, kad ji klastūnė ir apgavikė: tai tiesa. Tačiau tiesa ir tai, kad ji priversta piršti vyrui savo nuolankumo mitą, nes jis siekia valdyti. Bet ar galima reikalauti, kad ji tuomet atsisakytų savo pagrindinių pretenzijų? Jos nuolaidumas jau iš pat pradžių tegali būti iškreiptos formos. Beje, ji apgaudinėja ne tik iš klastingo apskaičiavimo. Kadangi visi keliai jai užtverti, kadangi jinai negali *veikti* ir turi *būti*, prakeikimas kabo virš jos galvos. Vaikystėje ji vaizdavosi esanti šokėja, šventoji; vėliau vaidino pačią save: kas gi iš tikrųjų yra tiesa? Sferoje, kur ji uždaryta, šitas žodis neturi prasmės. Tiesa – tai atskleista tikrovė, o ji atskleidžiama veiksmais: tačiau mergina nieko neveikia. Jai atrodo, kad istorijos apie ją pačią, kurias ji pasakoja sau, o dažnai ir kitiems, geriau atspindi tas galimybes, kurias ji jaučia slypint joje negu lėkšta jos kasdieninio gyvenimo ataskaita. Ji neturi priemonių savo galimybėms išmėginti: ji guodžiasi vaidindama komedijas; ji kuria personažą, kuriam stengiasi suteikti reikšmingumo; ji mėgina išsiskirti ekstravagantišku elgesiu, nes jai neleidžiama pasižymėti konkrečia veikla. Ji žino už nieką neatsakanti, nieko nereiškianti vyrų pasaulyje: neturėdama jokio rimto užsiėmimo, ji „kuria istorijas“. Giraudoux Elektra yra tokia istorijų kūrėja, nes tik vienam Orestui reikia įvykdyti tikrą žmogžudystę tikru kardu. Mergina, kaip ir vaikas, eikvoja jėgas keldama scenas, liedama pyktį; ji suserga, jai pasireiškia isteriniai sutrikimai, nes ji nori patraukti dėmesį ir kažką *reikšti*. Ji įsikiša į kito likimą būtent tam, kad kažką

reikštų; jai tinka bet koks ginklas; ji išplepa paslaptis, jas išgalvoja, ji išduoda, šmeižia; jai reikia tragedijų aplinkui, kad jaustųsi gyva, nes ji neranda išsigelbėjimo savo pačios gyvenime. Dėl tos priežasties jinai ir aikštinga; fantazijos, kurias sukuriame, vaizdiniai, kuriais save liūliuojame, yra prieštaringi: vien tik veiksmas jungia skirtingus laiko momentus. Mergina neturi tvirtos valios, tik troškimus, ji blaškosi nuo vieno prie kito. Jos nenuoseklumas tarpais pasidaro pavojingas, nes kiekvieną kartą, įsitraukdama į ką nors, ir ne kitaip, kaip mintyse, ji įsitraukia visa; ji priskiria sau nepermaldaujamumą, reiklumą; ji linksta į išbaigtumą ir absoliutumą: negalėdama pati tvarkyti ateities, ji nori pasiekti amžinybę. „Aš niekados nepasiduosiu. Aš visuomet norėsiu visko. Aš turiu pasirinkti savo gyvenimą, kad jį priimčiau", – rašo Marie Lenéru. Šiuos žodžius atkartoja Anouilh'o Antigonė: „Aš noriu visko, ir tuojau pat". Tokį vaikišką valdingumą gali rodyti tik individas, kuris svajoja savo likimą: svajonė panaikina laiką ir kliūtis; jam reikia viską išdidinti, kad kompensuotų tai, ko neturi tikrovėje: kiekvienas, kas kuria tikrus planus, jaučia ribas, kurios liudija konkretų jo pajėgumą. Mergina nori gauti *viską*, nes nuo jos nepriklauso *niekas*. Dėl to suaugusiems žmonėms, ir ypač vyrui, ji rodo savo „nutrūktgalvišką" charakterį. Ji nepripažįsta ribų, kurias individui užbrėžia jo įsišaknijimas realiame pasaulyje; ji meta pasauliui iššūkį, norėdama jas peržengti. Taip Hilda[68] laukia, kad Solnessas padovanotų jai karalystę: ją užkariauti – ne jos reikalas, be to, ji nori, kad toji karalystė neturėtų ribų; ji reikalauja, kad jis pastatytų aukščiausią bokštą, koks kada buvo pastatytas, ir kad „užliptų taip aukštai, kaip pastatė"; jis nesiryžta kopti bijodamas, kad apsvaigs galva; ji, stovėdama žemėje ir žvelgdama, nepripažįsta atsitiktinumo ir žmogaus silpnumo, ji nesutinka, kad realybė užbrėžtų ribą didingoms jos svajonėms. Suaugusieji visuomet atrodo niekingi ir apdairūs tai, kuri nebijo jokios rizikos, nes neturi kuo rizikuoti; leisdama sau svajonėse elgtis nepaprastai drąsiai, ji kursto juos susilyginti su ja tikrovėje. Neturėdama progos savęs išmėginti, ji apdovanoja save nuostabiausiomis dorybėmis, nebijodama pasirodyti apsimelavusi.

Tačiau iš to savęs nekontroliavimo kyla ir jos netikrumas; ji svajoja esanti neapribota; bet dėl to ji nėra mažiau susvetimėjęs perso-

[68] Žr. Ibsen. *Bygmester solness*.

nažas, kuriuo siūlo žavėtis kitiems; šitas personažas priklauso nuo tų svetimų sąmonių: ji jaučia pavojų, turėdama šią antrininkę, kurią tapatina su savimi, bet jos buvimą išgyvena pasyviai. Štai kodėl ji užgauli ir tuščiagarbė. Menkiausia kritika, pašaipa kelia grėsmę jai visai. Vertę jai suteikia ne jos pačios pastangos, o permainingas pritarimas. Toji vertė nenusakoma jokia ypatinga veikla, ją sudaro bendra reputacija; todėl ji atrodo kiekybiškai išmatuojama; prekės kaina mažėja, kai ji per daug paplinta; taigi mergina esti reta, išskirtinė, nuostabi, nepaprasta tiktai tuomet, kai nė viena kita nėra tokia. Jos draugės yra jos varžovės, priešės; ji mėgina jas nuvertinti, jų nepripažinti; ji yra pavydi ir piktavalė.

Matome, kad visos paauglei prikišamos ydos tik atspindi jos situaciją. Sunki padėtis žinoti, kad esi pasyvi ir priklausoma vilties ir garbės troškimo amžiuje, amžiuje, kai degi noru gyventi ir išsikovoti sau vietą žemėje; šiame pergalingame amžiuje moteris patiria, kad jai užginta bet kokia pergalė, kad ji turi išsižadėti savęs, kad jos ateitis priklauso nuo vyrų malonės. Socialinėje, kaip ir seksualinėje, plotmėje nauji potroškiai pabunda joje tik tam, kad būtų pasmerkti likti nepatenkinti; visiems jos gyvybiniams ar dvasiniams polėkiams iškart užkertamas kelias. Suprantama, kad jai sunku atgauti pusiausvyrą. Jos svyruojanti nuotaika, ašaros, nervinės krizės – ne tiek fiziologinio gležnumo padarinys, kiek giluminio neprisitaikymo ženklas.

Tačiau pasitaiko, kad šią situaciją, iš kurios mergina mėgina ištrūkti šimtais neautentiškų būdų, ji priima autentiškai. Jos ydos erzina, bet kartais ji stebina ypatingomis dorybėmis. Ir vienų, ir kitų šaltinis tas pats. Pasaulio atmetimas, nerimastingas laukimas, savęs išsižadėjimas gali jai pasitarnauti kaip tramplinas iškilti savo vienatvėje ir savo laisvėje.

Mergina yra užsidariusi, iškankinta, draskoma sunkių konfliktų. Sudėtinga padėtis ją praturtina: jos vidinis gyvenimas gilesnis nei jos brolių; ji atidesnė savo jausmams, ir dėl to jie įgyja daugiau atspalvių, tampa įvairesni; ji turi geresnę psichologinę nuovoką negu jaunuoliai, sutelkę dėmesį į išorinius tikslus. Ji geba suteikti svarbos tiems maištavimams, kurie supriešina ją su pasauliu. Ji išvengia rimtumo ir konformizmo spąstų. Sutartiniai jos aplinkos melai atsimuša į jos ironiją ir įžvalgumą. Ji diena iš dienos jaučia savo padėties dviprasmiškumą: ne-

apsiribodama tuščiais protestais, ji gali ryžtis suabejoti viešpataujančiu optimizmu, gatavomis vertybėmis, veidmainiška ir guodžiančia morale. Toks jaudinantis pavyzdys *Malūne prie Floso upės* – Maggie, kurios paveiksle George Eliot įkūnijo savo jaunystės laikų abejones ir drąsų maištą prieš Viktorijos epochos Angliją; jos herojai – ypač Tomas, Maggie brolis – kietakaktiškai laikosi priimtų principų, sukausto moralę formaliomis taisyklėmis: Maggie mėgina įpūsti tiems principams gyvybės, griauna juos, pasineria į pačias vienatvės gelmes ir iškyla kaip gryna laisvė viršum sustabarėjusio vyrų pasaulio.

Su šia laisve paauglė visai neranda ką daryti – ji gali panaudoti ją tik negatyviems tikslams. Tačiau iš jos neveiklumo gali rastis vertinga savybė – imlumas: tuomet ji bus atsidavusi, atidi, supratinga, mylinti. Tokiu nuolankiu kilnumu pasižymi Rosamond Lehmann herojės. *Kvietime šokti valsą (L'Invitation à la valse)* matome, kaip Olivia, dar drovi ir nerangi, beveik nemokanti koketuoti, susijaudinusi smalsiai tiria pasaulį, į kurį rytoj įžengs. Ji iš visos širdies klausosi besikeičiančių šokio partnerių, stengiasi atsakyti jiems, kaip jie norėtų, ji tampa aidu, vibruoja, priima viską, kas siūloma. *Dulkių* herojė Judy pasižymi tokia pačia patrauklia savybe. Ji neatsižadėjusi vaikystės džiaugsmų; ji mėgsta naktį maudytis nuoga upėje, tekančioje per parką, ji mėgsta gamtą, knygas, grožį, gyvenimą; ji nepuoselėja narcizinio kulto; jai svetimas melas, egoizmas, ji nesiekia per vyrus išaukštinti savąjį „aš“: jos meilė – dovana. Ji dovanoja ją kiekvienai būtybei, kuri ją sužavi, vyrui ar moteriai, Jenniferiui ar Rody. Ji atiduoda save, neprarasdama savęs: ji gyvena nepriklausomos studentės gyvenimą, turi savo pasaulį, savo planus. Nepaisant visko, ji nepastebimai skiria save Kitam : Kitas, jos akimis, turi tiek nuostabaus reikšmingumo, kad ji vienu kartu įsimylėjusi visus kaimynų šeimos jaunuolius, jų namus, jų seserį, jų pasaulį; Jenniferis keri ją ne kaip draugas, o kaip Kitas. O ji žavi Rody ir jos pusbrolius sugebėjimu jiems nusileisti, prisiderinti prie jų norų: ji įkūnija kantrybę, švelnumą, sutikimą ir tylią kančią.

Visai kitokia, nors taip pat įdomi savo mokėjimu priimti širdin visus, kurie jai brangūs, mums pasirodo Tessa iš Margaret Kennedy *Ištikimosios nimfos*, – ji gaivališka, laukinė ir atsidavusi. Ji nesutinka nė trupučio atsisakyti savęs: ji dygisi puošimusi, dažymusi, apgaulėmis, veidmainiškumu, išmoktu žavesiu, apdairumu ir moterišku nuolankumu; ji

norėtų būti mylima, bet ne su kauke; ji pasiduoda Lewiso nuotaikoms, tačiau joms nevergauja; jinai supranta jį, jų sielų virpesiai sutampa; bet jeigu jie kada susiginčija, Lewisas žino, kad glamonėmis jam nepavyks jos palenkti: valdinga ir tuščiagarbė Florence leidžiasi nugalima bučiniais, o Tessai stebuklingai sekasi likti laisvai savo meilėje, ir todėl ji gali mylėti be priešiškumo ir puikybės. Jos natūralumas vilioja ne mažiau kaip dirbtinės gudrybės; norėdama patikti, ji niekada nedarko, nemenkina savęs, netampa negyvu objektu. Apsupta menininkų, kurių visas gyvenimas – muzikinė kūryba, ji nejaučia savyje to nepasotinamo demono; ji, visiškai atsiduodama, siekia juos mylėti, juos suprasti, jiems padėti: ji daro tai be pastangų, iš švelnaus, spontaniško kilnumo ir todėl lieka visiškai nepriklausoma net tomis valandėlėmis, kai užmiršta save kitų labui. Dėl šio gryno autentiškumo ji apsaugota nuo paauglystės konfliktų; ji gali pakelti pasaulio žiaurumą, ji nėra susiskaidžiusi savo pačios viduje; ji harmoninga ir kaip nerūpestingas vaikas, ir kaip labai išmintinga moteris. Jautri ir kilni, imli ir aistringa mergina yra visiškai pasiruošusi didelei meilei.

Neradusi meilės, ji kartais randa poeziją. Kadangi ji neveikia, ji stebi, jaučia, fiksuoja; spalva, šypsena sužadina joje gilų atbalsį; juk jos likimas išbarstytas išoriniame pasaulyje, jau pastatytuose miestuose, susiformavusių vyrų veiduose; ji lyti, ji ragauja aistringai ir kartu ne tiek suinteresuota kaip jaunuolis. Būdama menkai integruota į žmonių pasaulį, sunkiai galėdama prie jo prisitaikyti, jinai, kaip ir vaikas, geba jį matyti; užuot domėjusis vien tuo, kaip užvaldyti daiktus, ji ieško jų prasmės; ji pagauna ypatingas jų apybraižas, netikėtas metamorfozes. Retai pasitaiko, kad ji pasijustų turinti kūrybinės drąsos, be to, jai dažniausiai trūksta techninio pasiruošimo, kuris leistų save išreikšti; tačiau pokalbiuose, laiškuose, literatūriniuose esė, eskizuose ji kartais parodo originalų jautrumą. Mergina su užsidegimu metasi į pasaulį, nes jos transcendentiškumas dar nėra sudarkytas, ir dėl to, kad ji nieko nedaro, kad ji yra niekas, jos polėkis bus dar aistringesnis: tuščia ir neapribota, ji iš savo nebūties stengsis pasiekti Visetą. Todėl jinai jaus ypatingą meilę Gamtai ir puoselės jos kultą dar labiau negu paauglys. Nepažabojama, negailestinga, Gamta aiškiausiai atspindi visumą to, kas egzistuoja. Paauglė dar nėra pasisavinusi jokios pasaulio dalelės: kadangi ji nieko neturi, jos karalystė – visas pasaulis; pradėjusi

jį valdyti, ji taip pat išdidžiai pradeda valdyti ir save. Colette[69] ne kartą pasakojo mums apie tokias jaunatviškas orgijas:

> Aš taip mėgau aušrą, kad mama kaip atlygį leido man ją sutikti. Prišiau, kad ji keltų mane pusę keturių ir su tuščia pintine kiekvienoje rankoje patraukdavau į daržus, užsislėpusius siaurame upės lankste, kuriuose augo braškės ir serbentai.
>
> Pusę keturių viskas dar miegodavo pirmapradėje, drėgnoje, melsvoje migloje, ir kai leisdavausi smėlio taku, sunkus rūkas, besidriekiantis pažemiui, iš pradžių užliedavo man kojas, paskui dailų liemenį ir pagaliau lūpas, ausis ir šnerves – jautriausią mano kūno dalį... Kaip tik šiame kelyje, šią valandą, pajusdavau savo vertę, neapsakomos palaimos būseną ir savo ryšį su pirmuoju vėjo dvelksmu, pirmuoju paukščiu, tekančios saulės ovalu... Grįždavau varpams kviečiant ankstyvųjų mišių. Tačiau iki tol spėdavau lig soties prisivalgyti, apsukti didelį ratą miškais nelyginant šuo, kuris medžioja vienas, ir paragauti vandens iš dviejų atokių šaltinių, kuriuos garbinau...

Mary Webb *Sunkiuose šešėliuose* (*Le Poids des ombres*) taip pat aprašo aistringus džiaugsmus, kuriuos mergina patiria jaukiame gamtos kampelyje:

> Kai atmosfera namuose pasidarydavo per daug audringa, Ambre nervai taip įsitempdavo, kad, atrodė, plyš. Tada ji per kalvą išeidavo į mišką. Tuomet jai atrodydavo, kad Dormerio žmonės gyvena, paklusdami įstatymams, o miškas gyvena impulsais. Pabudusi gamtos grožiui, ji įgijo ypatingą grožio suvokimą. Ji pradėjo įžvelgti panašumus; gamta jai buvo nebe atsitiktinis smulkių detalių rinkinys, o harmonija, rūsti ir didinga poema. Čionai viešpatavo grožis, mirgėjo šviesa, bet tai nebuvo nei gėlės, nei žvaigždės šviesa... Paslaptingas ir jaudinantis virpulys, regis, bėgo su šviesa per visą mišką... Ambre apsilankymai šiame žalumos pasaulyje buvo panašūs į religinį ritualą. Vieną ramų rytą ji užkopė į Paukščių Sodą. Čia ji dažnai ateidavo prieš prasidedant dienai, kupinai niekingo pykčio... iš paukščių pasaulio absurdiško nenuoseklumo ji sėmėsi paguodos... Galų gale ji nusigavo iki Aukštutinio miško ir iškart susirėmė su grožiu. Šie pokalbiai su gamta jai tikrąja to žodžio prasme siejosi su kova, su nuotaika, tarytum bylojančia: „Aš neleisiu tau eiti, kol manęs nepalaiminsi..." Atsirėmusi į laukinės obels kamieną, ji savotiška vidine klausa ūmai pajuto tokį veržlų ir smarkų syvų tekėjimą, tarsi atūžiantį potvynį. Paskui vėjo dvelksmas

[69] *Sido.*

perbėgo žydinčia medžio viršūne, ir ji, pabudusi, grįžo į garsų realybę, į keistus lapijos šnabždesius... Jai rodėsi, kad kiekvienas žiedlapis, kiekvienas lapas tyliai dainuoja, ir ši muzika dvelkia tomis gelmėmis, iš kur ji atsklido. Kiekvienas švelniai išgaubtas žiedas jai rodėsi kupinas atbalsių, per daug sunkių jo gležniems lapeliams... Iš kalvų viršūnės skverbdamasis pro šakas atskriejo kvapaus vėjo gūsis. Daiktai, kurie turėjo formą ir pažinojo formų mirštamumą, virpėjo prieš šį gaivalą, beformį ir nenusakomą. Jam pralekiant miškas jau buvo ne skyrium išrikiuoti medžiai, bet nuostabi visuma, lyg koks žvaigždynas... Jis buvo pats sau šeimininkas nuolatinėje ir nekintamoje būtyje. Kaip tik tai ir traukė Ambre į šiuos vaidulų pilnus gamtos kampelius, kur jai iš smalsumo gniaužė kvapą. Kaip tik dėl to dabar ji stovėjo apmirusi, pagauta keistos ekstazės...

Tokios skirtingos moterys kaip Emily Brontë ir Anna de Noailles pažino panašų dvasios pakilimą savo jaunystėje ir vėliau patirdavo jį visą gyvenimą.

Mano cituoti tekstai gerai parodo, kokį išsigelbėjimą paauglė randa laukuose ir miškuose. Tėvų namuose viešpatauja motina, įstatymai, papročiai, rutina, ji nori atsiplėšti nuo šitos praeities, nori ir pati tapti suvereniu subjektu: tačiau visuomenėje ji įžengia į savo, kaip suaugusio žmogaus, gyvenimą tik pasidarydama moterimi; už savo išlaisvinimą ji sumoka savęs atsižadėjimu; o tarp augalų ir žvėrių ji yra žmogiška būtybė; ji išlaisvinama kartu ir nuo šeimos, ir nuo vyrų, ji yra subjektas, laisvė. Miškų gūdumoje ji randa savo sielos vienatvės atspindį, o erdviuose lygumų horizontuose apčiuopiamą transcendencijos vaizdą; ji pati yra toji bekraštė lyguma, toji į dangų šaunanti viršukalnė; jai atsiveria keliai, vedantys į nežinomą ateitį, ir ji patrauks jais; sėdėdama kalvos viršūnėje, ji tampa valdove visų pasaulio turtų, plytinčių po jos kojomis, dovanojamų jai; iš vandens raibuliavimo, šviesos virpėjimo ji nujaučia džiaugsmus, ašaras, ekstazę, kurių dar nepažįsta; tvenkinio raibuliai, saulės mirgesys miglotai žada jos širdžiai nuotykius. Kvapai, spalvos byloja mįslinga kalba, tačiau vienas žodis skamba pergalingai aiškiai: tai žodis „gyvenimas". Būtis – ne tik abstraktus likimas, įrašomas į merijos knygas, tai ateitis ir kūno lobiai. Turėti kūną nebeatrodo gėdinga yda; troškimuose, kurių paauglė išsižada jausdama motinos žvilgsnį, ji atpažįsta medžiais kylančius syvus; ji nebėra prakeikta, ji išdidžiai pretenduoja į giminystę su lapais ir žiedais; ji gniaužo vainiklapius ir žino, jog vieną dieną gyvas grobis pateks į tuščias jos rankas.

Kūniškumas jau nebėra purvo dėmė; tai džiaugsmas ir grožis. Susiliejusi su dangumi ir lyguma, mergina tampa beformiu dvelksmu, įkvepiančiu gyvybę visatai ir įžiebiančiu jos ugnį, o kartu ir kiekvienu viržio stiebeliu. Kaip individas, įleidęs šaknis ir žemėje, ir beribėje sąmonėje, ji tuo pat metu ir dvasia, ir gyvenimas; jos buvimas yra valdingas ir triumfuojantis kaip pačios žemės buvimas.

Kartais ji ieško tolimesnės ir dar įstabesnės realybės anapus Gamtos; ji linkusi pasinerti į mistines ekstazes; tikėjmo epochose daugelis jaunų moterų prašydavo Dievo užpildyti jų gyvenimo tuštumą; Kotrynos Sienietės, Teresės Avilietės[70] pašaukimas atsiskleidė jau ankstyvame amžiuje. Jeanne d'Arc taip pat buvo jauna mergina. Kitais laikais kaip aukščiausias tikslas iškyla humanizmas; tuomet mistinis polėkis virsta apibrėžtais siekiais; bet ir ponios Roland, ir Rosos Luxemburg širdyse liepsną, kuria jos gyveno, uždegė tas pats jaunatviškas absoliuto troškimas. Iš savo vergovės, iš savo skurdo, iš atsisakymo mergina kartais pasisemia didžiausios drąsos. Ji atranda poeziją; ji atranda ir herojiškumą. Vienas iš būdų susitaikyti su tuo, kad ji menkai integruota į visuomenę, – tai peržengti ribotą akiratį.

Prigimties turtingumas ir jėga, laimingos aplinkybės leido keletui moterų ir suaugusioms toliau puoselėti aistringus paauglystės užmojus. Tačiau tai išimtys. Ne veltui George Eliot herojė Maggie Tulliver ir Margaret Kennedy Tessa miršta. Seserys Brontë patyrė kartų likimą. Jauna mergina jaudinanti, nes ji, viena ir silpna, stoja prieš pasaulį; tačiau pasaulis per daug galingas; atkakliai jam priešindamasi, ji palūžta. Gražuolė de Zuylen, kuri stulbino visą Europą savo nepaprastu kandumu ir proto originalumu, gąsdino visus savo garbintojus: nedarydama jokių nuolaidų, ji buvo pasmerkta ilgus metus likti netekėjusi, ir tai ją slėgė, nes ji skelbdavo, kad posakis „nekalta mergelė ir kankinė" yra pleonazmas. Toks užsispyrimas – retas atvejis. Dažniausiai mergina suvokia, kad ši kova per daug nelygi, ir galų gale nusileidžia. „Jūs visos mirštate penkiolikos metų", – rašo Diderot Sophie Volland. Kai kova tebuvo – kaip dažniausiai ir būna – tik simbolinis maištas, pralaimėjimas neabejotinas. Reikli svajonėse, kupina vilties, bet pasyvi mergina kelia suaugusiems šypseną ir truputį užuojautos; jie numano,

[70] Prie moteriškos mistikos ypatybių grįšime vėliau.

kad ji susitaikys su likimu. Ir iš tiesų maištingą ir ekscentrišką mergaitę po dvejų metų randame atėjusią į protą, pasiruošusią priimti moters gyvenimą. Tokią dalią Colette pranašauja Vincai; taip nutinka pirmųjų Mauriaco romanų herojėms. Paauglystės krizė – tai savotiškas triūsas, panašus į tą, kurį daktaras Lagache'as vadina „duobkasio triūsu". Mergina palengvėle laidoja savo vaikystę, tą autonomišką ir valdingą individą, kuriuo ji buvo, ir nuolankiai žengia į suaugusiojo egzistenciją.

Suprantama, negalima vien pagal amžių skirstyti į kategorijas. Esama moterų, kurios lieka infantiliškos visą gyvenimą; elgsena, kurią aprašėme, kartais trunka iki vėlyvo amžiaus. Tačiau apskritai esama didelio skirtumo tarp penkiolikametės „jauniklės" ir „suaugusios merginos". Pastaroji jau prisitaikiusi prie realybės; ji nebegyvena įsivaizduojamame pasaulyje; ji mažiau susiskaidžiusi savo viduje kaip anksčiau. Marija Baškirceva taip rašė apie aštuonioliktus metus:

> Kuo labiau artėju prie savo jaunystės senatvės, tuo abejingesnė darausi. Mažai kas mane jaudina, o jaudindavo viskas.

Irène Reweliotty pažymi:

> Kad vyrai tave priimtų, privalai mąstyti ir elgtis kaip jie, kitaip jie laiko tave raupsuotąja, ir vienatvė tampa tavo dalia. O man dabar jau įgriso vienatvė, aš geidžiu, kad minia ne tik mane suptų, bet ir būtų su manimi... Gyventi dabar, o ne egzistuoti, laukti, svajoti ir papasakoti viską pačiai sau, nepraveriant burnos, nepajudant iš vietos.

Ir toliau:

> Kadangi man buvo pataikaujama, meilinamasi, pasidariau baisi garbėtroška. Tai jau nebe ta baugšti, nuostabos kupina laimė, kurią patyriau būdama penkiolikos metų. Tai savotiškas šaltas ir rūstus svaigulys, norint atsigriebti prieš gyvenimą, iškilti. Aš flirtuoju, žaidžiu meilę. Aš nemyliu... Aš įgaunu šaltakraujiškumo, paprastos nuovokos. Aš prarandu širdį. Lyg koks lūžis įvyko... Per du mėnesius atsisveikinau su vaikyste.

Šioji devyniolikametės merginos išpažintis[71] skamba beveik taip pat:

> Ak, kaip aš kitados stojau prieš galvoseną, kuri atrodė nesuderinama su šiuo amžiumi ir šio amžiaus poreikiais! Dabar, regis, nusiraminau.

[71] Citata iš Debesse. *La Crise d'originalité de l'adolescence.*

Kiekviena nauja didi idėja, užvaldžiusi mane, užuot pribloškusi, viską griovusi ir kūrusi iš naujo, nuostabiai prisitaiko prie to, kas jau yra manyje... Dabar aš nejučiomis pereinu nuo teorinių apmąstymų prie niekada nenutrūkstančios gyvenimo tėkmės.

Mergina – jeigu tik ji nėra ypač gamtos nuskriausta – galų gale priima savo moteriškumą; be to, prieš galutinai prisiimdama savo likimą, ji dažnai laiminga džiaugiasi malonumais ir laimėjimais, kuriuos jai veltui dovanoja jos moteriškumas; nors iš jos dar nereikalaujama jokios pareigos, atsakomybės, nors ji visai nesusaistyta, dabartis jai neatrodo nei tuščia, nei apgaulinga, nes tai tėra vienas etapas; puošimasis ir flirtas dar atrodo tik nerūpestingas žaidimas, ir ateities svajonės pridengia jo tuštumą. V. Woolf *Bangose* (*The Waves*) šitaip aprašo jaunos koketės vieno vakarėlio įspūdžius:

Jaučiuosi švytinti tamsoje. Mano šilkinės kojos švelniai liečia viena kitą. Šalti vėrinio akmenėliai guli man ant kaklo. Aš pasipuošusi, aš pasirengusi... Mano plaukai banguoja, kaip ir turi būti. Mano lūpos raudonos, kaip aš noriu. Dabar aš pasiruošusi prisidėti prie vyrų ir moterų, kopiančių laiptais, – jie man lygūs. Pralenkiu juos, veriama jų žvilgsnių, kaip ir jie veriami mano žvilgsnių... Tarp šių kvapų ir šviesų aš tarpstu kaip papartis, skleidžiąs karpytus lapus... Jaučiu šimtus galimybių užgimstant manyje. Esu čia vylinga, čia linksma, čia apatiška, čia melancholiška. Banguoju, giliai įleidusi šaknis. Visa auksinė, vilnijanti, sakau jam: „Ateik..." Jis artinasi. Jis eina prie manęs. Tokios jaudinančios valandėlės dar nebuvo mano gyvenime. Aš virpu... Aš raibuliuoju... Argi mudu ne žavūs, sėdėdami šalimais, aš – atlaso suknele, jis – juodu ir baltu apdaru? Dabar žmonės gali žiūrėti į mane – jie man lygūs. Aš taip pat žvelgiu tiesiai į jus, vyrai ir moterys. Aš esu viena iš jūsų. Tai mano pasaulis... Durys vis veriasi ir veriasi. Kai jos dar prasivers, visas mano gyvenimas turėtų pasikeisti... Durys veriasi. „Ak, ateik", – sakau jam, raibuliuodama auksu nuo galvos ligi kojų. „Ateik", – sakau jam, ir jis eina prie manęs.

Tačiau merginai bręstant, motinos valdžia vis labiau ją slegia. Jeigu ji šemininkauja namuose, ji kenčia, kad tėra padėdėja, ji norėtų plušėti dėl savo pačios šeimos, dėl savo pačios vaikų. Dažnai rungtyniavimas su motina ją siutina: ypač sudirgsta vyresnioji duktė, jei dar gimsta jaunesniųjų brolių ar seserų; ji mano, kad motina „atgyveno savo dienas" ir dabar jos eilė gimdyti, viešpatauti. Jeigu ji turi darbą, ji kenčia grįžusi namo, kad į ją vis dar žiūrima kaip į paprastą šeimos narį, o ne kaip į autonomišką individą.

Ji nebe tokia romantiška, kokia buvo neseniai, ir pradeda daug daugiau galvoti apie vedybas negu apie meilę. Ji nebepuošia savo būsimo vyro stebuklinga aureole: ji norėtų turėti šiame pasaulyje tvirtą padėtį, pradėti gyventi moters gyvenimą. Virginia Woolf *Bangose* taip aprašo turtingos kaimo merginos fantazijas:

Netrukus, per vidurdienio karštį, kai bitės dūzgia aplink piliarožes, mano mylimasis ateis. Jis ištars tik vieną žodį, ir aš atsakysiu jam tik vienu žodžiu. Aš padovanosiu jam viską, kas išaugo manyje. Aš turėsiu vaikų, aš turėsiu tarnaičių su prijuostėmis ir darbininkų su šakėmis. Aš turėsiu virtuvę, kur bus sušildyti pintinėse atnešti sergantys ėriukai, kur kabės kumpiai ir spindės svogūnai. Aš būsiu panaši į savo mamą, tyki, su mėlyna prijuoste, laikanti rankoje raktus nuo spintų.

Panašias svajones puoselėja vargšė Prue Sarn[72]:

Niekada neištekėti rodėsi man siaubingas dalykas. Juk visos merginos išteka... O kai mergina išteka, ji turi namus ir galbūt lempą, kurią uždega vakare, kai vyras grįžta namo, o jeigu ji turi tik žvakes, tai lygiai tas pats, nes gali jas pastatyti lange, ir tada jis galvoja: „Mano žmona namie, ji uždegė žvakes“. O paskui vieną dieną ponia Beguildy padaro jai lopšį iš meldų, ir netrukus ten jau guli kūdikis, gražus ir rimtas, siuntinėjami pakvietimai į krikštynas, ir kaimynai sukasi apie kūdikio motiną kaip bitės aplink savo motinėlę. Dažnai, kai man nesisekdavo, sakydavau sau: „Tai niekai, Prue Sarn! Ateis diena, kai tu būsi motinėlė savo avilyje“.

Daugumai suaugusių merginų, ar jos sunkiai dirbtų, ar gyventų nerūpestingą gyvenimą, ar būtų uždarytos tėvų namuose, ar būtų iš jų beveik ištrūkusios, gauti vyrą – arba bent solidų meilužį – tampa vis labiau neatidėliotinu reikalu. Šitas rūpestis dažnai būna pražūtingas moterų draugystėms. Geriausia draugė praranda privilegijuotą savo vietą. Draugės merginai atrodo greičiau varžovės negu sąjungininkės. Pažinojau merginą, protingą ir gabią, kuri įsivaizdavo esanti „tolima princesė“ ir šitaip vaizduodavo save eilėraščiuose ir literatūriniuose esė; ji nuoširdžiai prisipažindavo, kad jau nė kiek nebėra prisirišusi prie savo vaikystės draugių: negražiosios ir kvailosios jai nepatiko, o patraukliųjų ji bijojo. Nekantrus vyro laukimas, dažnai neatskiriamas nuo gudrybių, apgaulių ir pažeminimų, siaurina merginos akiratį; ji pasidaro egoistė

[72] Mary Webb. *Precious Bane.*

ir bešírdė. O jei pasakų princas ilgai nepasirodo, sukyla pasidygėjimas ir kartėlis.

Merginos charakteris ir elgsena – tai jos situacijos atspindys: jei situacija keičiasi, paauglės paveikslas taip pat atrodo kitoks. Šiomis dienomis jai darosi įmanoma paimti savo lemtį į savo rankas, užuot atsidavus vyro malonei. Jeigu ji pasineria į studijas, sportą, profesinį mokymąsi, visuomeninę ir politinę veiklą, ji išsivaduoja iš įkyrių minčių apie vyrą, jai daug mažiau rūpi jos širdies ir seksualiniai konfliktai. Tačiau jai daug sunkiau negu jaunuoliui realizuoti save kaip autonomišką individą. Jau minėjau, kad nei jos šeima, nei papročiai neskatina jos pastangų. Be to, net jeigu ji pasirenka nepriklausomybę, ji vis vien skiria svarbią vietą savo gyvenime vyrui, meilei. Ji dažnai bijos, kad, visiškai atsidėdama kokiai nors veiklai, prasilenks su savo, kaip moters, likimu. Šito jausmo ji neprisipažįsta, bet jis yra, jis iškreipia numatytus siekius, užbrėžia ribas. Bet kuriuo atveju dirbanti moteris nori suderinti savo laimėjimus su grynai moterišku pasisekimu; dėl to ji turi ne tik aukoti daug laiko puošimuisi, savo grožiui, – rimtesnė bėda, kad jos gyvybiniai interesai išsiskiria. Šalia studijų programos studentas džiaugiasi nevaržomais minties polėkiais, ir iš jų kyla geriausi jo atradimai; moters svajonės nukreiptos visai kitur: ji galvos apie savo išvaizdą, apie vyrą, apie meilę; ji atiduos studijoms, karjerai tik tiek, kiek būtinai reikia, tuo tarpu šiose srityse būtiniausia tai, kas nebūtina. Turiu omenyje ne prastą galvą, nepajėgumą susikaupti, bet sunkiai suderinamus interesus. Susidaro užburtas ratas: dažnai stebimės matydami, kaip lengvai moteris pameta muziką, studijas, profesiją vos tik susiradusi vyrą; vadinasi, ji įdėjo į savo planus pernelyg mažai savęs ir juos įgyvendinusi negautų didelės naudos. Viskas prisideda prie to, kad ji pažabotų savo asmenines ambicijas, o didžiulis visuomenės spaudimas skatina ją santuokoje ieškoti socialinės padėties, pateisinimo. Nieko nuostabaus, kad ji nesistengia pati susikurti sau vietos šiame pasaulyje arba stengiasi tą daryti labai nedrąsiai. Kol visuomenėje nebus įgyvendinta visiška ekonominė lygybė ir kol papročiai leis moteriai, kaip žmonai ir meilužei, naudotis kai kurių vyrų turimomis privilegijomis, tol jinai puoselės svajonę apie pasyvią sėkmę ir tramdys savo pačios siekius.

Tačiau, kad ir kokiu būdu mergina įžengtų į savo, kaip suaugusio žmogaus, egzistenciją, jos mokymasis dar nepasibaigęs. Iš lėto, žingsnis po žingsnio, ar šiurkščiai, staiga, jai tenka iškęsti seksualinę iniciaciją. Kai kurios merginos jos atsisako. Jei nemalonūs seksualiniai įvykiai paliko joms pėdsaką vaikystėje, jei netikęs auklėjimas palengva įskiepijo joms seksualinę baimę, jos ir toliau jaučia pasidygėjimą vyru, kaip jautė lytinio brendimo metu. Taip pat pasitaiko, kad, atitinkamai susiklosčius aplinkybėms, kai kurių moterų mergystė užsitęsia prieš jų pačių valią. Tačiau dažniausiai mergina anksčiau ar vėliau susitaiko su savo seksualiniu likimu. Akivaizdu, kad tai, kaip jinai jį sutinka, glaudžiai susiję su visa jos praeitimi. Tačiau tai ir nauja patirtis, kuri ateina nenumatytomis aplinkybėmis ir į kurią ji laisvai reaguoja. Dabar mums ir reikia išnagrinėti šį naują etapą.

Trečias skyrius
SEKSUALINĖ INICIACIJA

Tam tikra prasme moters, kaip ir vyro, seksualinė iniciacija prasideda nuo ankstyvosios vaikystės. Teorinis ir praktinis mokymasis nenutrūkstamai vyksta, pradedant oraline, analine, genitaline fazėmis, iki brandos amžiaus. Tačiau merginos erotiniai išbandymai nėra paprastas jos ankstesnės seksualinės veiklos pratęsimas; labai dažnai tie išbandymai yra netikėti ir šiurkštūs; tai visuomet naujas įvykis, nutraukiantis ryšius su praeitimi. Tuo metu, kai mergina šiuos išbandymus patiria, visos jai iškylančios problemos, kartu sudėtos, įgauna ūmią, greito sprendimo reikalaujančią formą. Kai kuriais atvejais krizė išsisprendžia lengvai, tačiau pasitaiko tragiškų situacijų, kai krizė įveikiama tik savižudybe arba pamišimu. Šiaip ar taip, moters ateitis daugiausia priklauso nuo to, kaip ji į tai reaguoja. Visi psichiatrai sutaria, kad pirmoji erotinė patirtis turi jai nepaprastą reikšmę: ji atsiliepia visam tolesniam jos gyvenimui.

Šiuo atžvilgiu vyro ir moters padėtis iš esmės skiriasi – tiek biologiniu, tiek socialiniu, tiek psichologiniu požiūriu. Vyrui perėjimas nuo vaikiško seksualumo prie subrendimo yra santykinai paprastas: erotinis malonumas objektyvizuojasi ir, užuot realizuotas imanentiškoje būklėje, nukreipiamas į transcendentinę būtybę. Erekcija – tai šios reikmės išraiška; lytiniu organu, rankomis, burna, visu savo kūnu vyras linksta į savo partnerę, bet šiuose veiksmuose jis, kaip paprastai, lieka subjektas objektų, kuriuos suvokia, ir priemonių, kuriomis manipuliuoja, atžvilgiu; jis permeta save į kitą, neprarasdamas savo autonomijos; moters kūnas jam yra grobis, ir jis jame apčiuopia savybes, kurių jo geidulingumas reikalauja iš kiekvieno objekto; be abejo, jam nepavyksta jų pasisavinti, tačiau jis jas bent jau apglėbia; glamonė, bučinys – tai

beveik pralaimėjimas, tačiau jau pats šis pralaimėjimas yra stimuliatorius ir džiaugsmas. Meilės aktas pasiekia darną savo natūralioje baigtyje, orgazme. Sueitis turi apibrėžtą fiziologinį tikslą; ejakuliacijos metu vyras atsikrato jį varginančių sekretų; po kopuliacijos jis patiria visišką palengvėjimą, kurį būtinai lydi malonumas. Žinoma, malonumas nebuvo vienintelis siekis; jį patyrus dažnai nusiviliama: poreikis išnyko dar nespėjus jo patenkinti. Šiaip ar taip, apibrėžtas veiksmas atliktas, o vyro kūnas lieka nepažeistas: paslauga, kurią jis padarė rūšiai, kartu suteikė džiaugsmo ir jam pačiam. Moters erotiškumas daug sudėtingesnis; jis atspindi moters situacijos sudėtingumą. Matėme[73], kad užuot įjungusi į savo individualų gyvenimą rūšies galias, patelė aukojama rūšiai, kurios interesai nesutampa su moters, kaip individo, tikslais; ši antinomija būdingiausia moteriai; ji pasireiškia, be kita ko, dviejų organų – klitorio ir vaginos – opozicija. Vaikystės laikotarpiu moters erotiškumo centras yra klitoris: kai kurie psichiatrai tvirtina, kad dalies mergaičių jautresnė vagina, bet tai neteisinga nuomonė; bet kuriuo atveju ji galėtų turėti tik antraeilę reikšmę. Klitorinė sistema nepakinta brandos amžiuje[74], ir moteris visą savo gyvenimą išsaugo šią erotinę autonomiją; klitorinis spazmas, kaip ir vyro orgazmas, yra savotiška detumescencija, pasiekiama beveik mechaniniu būdu; tačiau jis tik netiesiogiai siejasi su normalia sueitimi, jis nevaidina jokio vaidmens pratęsiant giminę. Į moterį įsiskverbiama ir ji apvaisinama per vaginą; vagina tampa erotiniu centru tik vyrui įsiskverbus, o tai visuomet yra savotiškas išprievartavimas. Senovėje pagrobta ar tariamai pagrobta moteris būdavo išplėšiama iš vaikiško pasaulio ir įstumiama į santuokinį gyvenimą; mergaitė tampa moterimi per prievartą. Sakoma: „atimti“ mergaitei nekaltybę, „nuskinti“ žiedą. Defloracija nėra darni nenutrūkstamos evoliucijos baigtis, tai staigus ryšių nutraukimas su praeitimi, naujo ciklo pradžia. Malonumą tuomet sužadina vidinio vaginos paviršiaus susitraukimai; ar šie susitraukimai iš tikrųjų sukelia orgazmą, dar ginčijamasi. Anatominiai duomenys labai neaiškūs. Daugelis anatominių ir klinikinių tyrimų rodo, kad didžioji vaginos vidinio paviršiaus dalis nėra inervuota, – be kita ko, teigia Kinsey. – „Daugybę vaginos

[73] T. I, 1 sk.

[74] Nebent klitoris būtų išpjaunamas, ką paprastai daro kai kurios primityvios tautelės.

14. 900

chirurginių operacijų galima atlikti nevartojant anestetikų. Buvo įrodyta, kad vaginos viduje nervai išsidėstę tik vienoje zonoje – vidinėje sienelėje šalia klitorio pagrindo." Tačiau ir nedirginant šios inervuotos zonos „patelė jaučia, kad į jos vaginą įsiskverbė pašalinis objektas, ypač jei vaginos raumenys įtempti; tačiau tokiu būdu patiriamas pasitenkinimas turbūt greičiau siejasi su raumenų tonusu, bet ne su nervinių ląstelių dirginimu". Ir vis dėlto neabejotina, kad vaginalinis malonumas egzistuoja; net ir vaginalinė masturbacija, būdinga suaugusioms moterims, regis, labiau paplitusi, nei teigia Kinsey[75]. Tačiau tikras dalykas, kad vaginalinė reakcija – tai labai sudėtinga reakcija, ją galima apibūdinti kaip psichofiziologinę, nes ją sukelia ne tik nervų sistema, ji priklauso ir nuo subjekto išgyvenamos situacijos bei individo nusiteikmo; kad nusistovėtų naujas erotinis ciklas, kuriam pradžią padaro pirmoji sueitis, turi savotiškai „persitvarkyti" nervų sistema, susiformuoti modelis, kuris dar neišryškėjęs ir kuris turi apimti ir klitorinę sistemą; tam modeliui susidaryti reikia daug laiko, o kartais jam ir visai nepavyksta susiformuoti. Stebinantis dalykas, kad moteris gali pasirinkti iš dviejų ciklų, kurių vienas pratęsia jaunatviškos nepriklausomybės tarpsnį, o kitas verčia ją atsidėti vyrui ir vaikui. Normalus lytinis aktas iš tiesų padaro moterį priklausomą nuo vyro ir rūšies. Jis, kaip, beje, kone visų gyvūnų patinai, elgiasi agresyviai, o ji tik pasiduoda jo rankoms. Paprastai ji visada gali būti vyro paimta, o jis gali ją paimti tik įvykus erekcijai; išskyrus tokio stipraus maišto atvejį kaip vaginizmas, kuris uždaro moterį patikimiau negu mergystės plėvė, moters pasipriešinimą galima įveikti; net ir vaginizmo atveju vyrui lieka būdų gauti pasitenkinimą iš kūno, kurį jo raumenų jėga padaro nuo jo priklausomą. Kadangi ji yra objektas, jos pasyvumas iš esmės nekeičia jos įgimto vaidmens: daugumai vyrų nė nerūpi, ar moteris, su kuria jie guli, nori sueities ar tik nusileidžia jų valiai. Gulėti įmanoma net su

[75] Dirbtinis penis naudojamas visais laikais nuo antikos ir dar ankstesnių amžių... Štai sąrašas daiktų, paskutiniais metais rastų vaginose arba šlapimo pūslėse, kuriuos buvo galima ištraukti tik chirurginės intervencijos būdu: pieštukai, smalkos gabalėliai, plaukų smeigtukai, ritės, kauliniai smeigtukai, plaukų sukimo žnyplės, adatos, virbalai, adatinės, skriestuvai, krištoliniai kyščiai, žvakės, kamščiai, taurės, šakutės, dantų krapštikliai, dantų šepetėliai, tepalų indeliai (Schroederio nurodytu atveju indelyje buvo karkvabalis, japonų rinutamos pakaitalas), vištos kiaušiniai ir t.t. Dideli daiktai, kaip galima tikėtis, buvo rasti ištekėjusių moterų vaginose. (H. Ellis. *Études de psychologie sexuelle*, T. I.)

mirusia moterimi. Sueitis negalėtų įvykti be vyro sutikimo, ir jos natūrali pabaiga – vyro pasitenkinimas. Apvaisinimas gali įvykti, moteriai nepatiriant jokio malonumo. Antra vertus, apvaisinimas jai toli gražu nereiškia seksualinio vyksmo pabaigos; priešingai, šiuo momentu ji tik pradeda atlikti paslaugą, kurios iš jos reikalauja rūšis; moters laukia ilgas nėštumas, skausmingas gimdymas, žindymas.

Taigi vyro ir moters „anatominis likimas“ yra iš esmės skirtingas. Ne mažiau skiriasi jų moralinė ir socialinė padėtis. Patriarchalinė civilizacija primetė moteriai skaistybę; vyrui daugiau ar mažiau atvirai pripažįstama teisė tenkinti savo lytinius potroškius, tuo tarpu moteris įkalinama santuokos rėmuose: lytinis aktas, nepalaimintas įstatymo ar sakramento, jai yra tolygus nusikaltimui, nuopuoliui, pralaimėjimui, silpnybei; jai tenka ginti savo dorybingumą, savo garbę; jeigu ji „nusileidžia“, jeigu ji „nupuola“, susilaukia paniekos; tuo tarpu net pats jos nugalėtojas smerkiamas su susižavėjimu. Nuo pirmykščių civilizacijų iki šių dienų visuomet buvo laikoma, kad lova moteriai – tai „tarnyba“, už kurią vyras atsidėkoja dovanomis ar ją išlaikydamas: tačiau tarnauti – reiškia turėti šeimininką; šiuose santykiuose nėra jokio abipusiškumo. Tai įrodo tiek santuokos struktūra, tiek prostitučių egzistavimas: moteris *atsiduoda*, vyras užmoka ir *paima* ją. Niekas vyrui nedraudžia valdyti, paimti žemesnių būtybių: meilės intrigos su tarnaitėmis visuomet buvo toleruojamos, o moteris iš buržua, kuri atsiduoda vairuotojui ar sodininkui, laikoma degradavusia. Pietų amerikiečiams, užkietėjusiems rasistams, papročiai visąlaik leido sangulauti su juodaodėmis moterimis, tiek prieš Pilietinį karą, tiek šiomis dienomis, ir jie naudojasi šia teise su poniška puikybe; baltoji, atsidavusi juodaodžiui, vergijos laikais būtų buvusi pasmerkta myriop, o dabar – nulinčiuota. Norėdamas pasakyti, kad pergulėjo su moterimi, vyras sakosi ją „turėjęs“; antra vertus, jam pasakius, jog ją „turėjo“, kai kas nešvankiai sako „pergulėjo“; graikai moterį, nepažinusią vyro, vadino *Parthenos ademos* – nesukalbama mergele; romėnai laikė Mesaliną *invicta* (nenugalima), nes nė vienas meilužis nesuteikė jai malonumo. Taigi meilužiui meilės aktas – tai užkariavimas ir pergalė. Nors vyrui kitų erekcija dažnai atrodo apgailėtina valingo veiksmo parodija, vis dėlto savo erekcija kiekvienam šiek tiek glosto tuštybę. Vyrų erotinis žodynas remiasi karo žodynu: meilužis veržiasi į mūšį kaip karys, jo lytinis organas įsitempia kaip

lanko templė, sėklą jis „iššauna“, tas organas dar vadinamas kulkosvaidžiu, patranka; kalbama apie ataką, šturmą, pergalę. Kopuliacija vyrui dvelkia heroizmu. „Generatyvinis aktas, kurio metu viena būtybė pavergia kitą, – rašo Benda[76], – perša užkariautojo ir užkariaujamo objekto asociacijas. Beje, turėdami galvoje savo meilės santykius, net kultūringiausi žmonės kalba apie užkariavimą, ataką, šturmą, apgulą ir gynybą, pralaimėjimą, kapituliaciją, tapatindami ją su karu. Aktas, kurio metu viena būtybė suteršia kitą, įkvepia teršėjui išdidumo, o suterštasis, net davęs sutikimą, jaučiasi pažemintas.“ Paskutinioji frazė byloja apie naują mitą: vyras atseit suteršiąs moterį. Iš tiesų sperma nėra ekskrementas: apie „naktinę poliuciją“ kalbama todėl, kad tuo atveju nukrypstama nuo natūralios baigties; jei kava sutepa šviesią suknelę, juk nesakoma, kad ji yra teršalas ir užteršia skrandį. Kiti vyrai, priešingai, tvirtina, kad moteris yra nešvari, nes „sutepta organizmo išskyrų“ ir užteršia vyrą. Bet kuriuo atveju būti teršėju – labai abejotinas pranašumas. Iš tiesų privilegijuotos vyro padėties priežastis – jo biologiškai agresyvaus vaidmens sujungimas su vado, šeimininko funkcija visuomenėje; būtent dėl to fiziologiniai skirtumai įgauna prasmę. Mat šiame pasaulyje vyras yra valdovas, savo aistrų audrą jis laiko valdžios ženklu; vyras, apdovanotas dideliu lytiniu pajėgumu, vadinamas stipriu, galingu: šie epitetai apibūdina jį kaip aktyvumą ir transcendenciją; tuo tarpu apie moterį, kuri tėra objektas, bus pasakyta, kad ji *karšta* arba *šalta*, tai yra ji visuomet galės parodyti tik pasyvias savybes.

Taigi atmosfera, kurioje pabunda moters seksualumas, yra visiškai kita nei toji, kuri supa paauglį. Antra vertus, tuo momentu, kai moteris pirmą sykį susiduria su vyru, jos erotinis elgesys labai sudėtingas. Netiesa, kaip kartais būdavo teigiama, kad nekalta mergina nepažįsta aistros ir tik vyras pažadina jos geidulingumą; ši legenda dar sykį atskleidžia vyro polinkį dominuoti, norą, kad jo partnerė visiškai būtų priklausoma, net geisdama jo; iš tiesų vyro aistrą dažnai sužadina sąlytis su moterimi, o didžiuma merginų karštai trokšta glamonių, kai vyro ranka dar niekada jų nėra palietusi.

Mano šlaunys, iki šiol tokios vaikiškos, pradėjo kitaip judėti, ir mano visą esybę užplūdo vienas didžiulis, ilgesingas, nepraeinantis troški-

[76] *Le Rapport d'Uriel.*

mas – nebegalėjau daugiau naktimis miegoti, tik varčiausi ir blaškiausi, apimta karštligiško ir skausmingo nerimo“[77], – rašo Isadora Duncan „Mano gyvenime“.

Jauna moteris, atlikusi Stekeliui ilgą savo gyvenimo išpažintį, pasakoja:

> Aš pradėjau aistringai flirtuoti. Man reikėjo „nervų pakutenimo“ (sic!). Buvau aistringa šokėja ir šokdama užmerkdavau akis, norėdama visiškai atsiduoti šiam malonumui... Šokdama būdavau savotiška ekshibicionistė, nes mano geidulingumas nustelbdavo gėdos jausmą. Pirmaisiais metais šokau aistringai. Aš mėgau pamiegoti, miegodavau ilgai ir kasdien masturbuodavausi, dažnai ištisą valandą... Dažnai masturbuodavausi tol, kol, apsipylusi prakaitu, nepajėgdama toliau daryti to iš nuovargio, užmigdavau... Aš degiau ir būčiau priėmusi tą, kuris būtų panorėjęs numalšinti mano aistrą. Aš ieškojau ne žmogaus, o vyro.[78]

Greičiau galėtume teigti, kad merginos susijaudinimas nepasireiškia konkrečiu poreikiu; nekalta mergina aiškiai nežino, ko nori. Joje dar gyvas agresyvus vaikystės erotiškumas; pirmieji jos impulsai buvo čiumpamieji, ir ji vis dar trokšta apkabinti, turėti; ji norėtų, kad geidžiamas grobis būtų apdovanotas savybėmis, kurios per skonį, kvapą, lytėjimą atsiskleidė jai kaip vertybės; mat seksualumas nėra izoliuota sritis, jis pratęsia juslingas svajones ir džiaugsmus; abiejų lyčių vaikai ir paaugliai mėgsta lygius, purius, atlasinius, minkštus, elastingus daiktus: tuos, kurie spaudžiami nelūžta ir nesuyra, kuriais lengvai slysta žvilgsnis ar pirštai; kaip ir vyras, moteris žavisi glotniomis, šiltomis smėlio kopomis, taip dažnai lyginamomis su krūtimis, šilko šiugždesiu, pūkų švelnumu, aksominiu žiedu ar vaisiumi; merginai ypač mielos neryškios pastelinės spalvos, lengvas tiulis ir muslinas. Ji nemėgsta gruoblėtų audinių, žvirgždo, uolienų, aitraus skonio, rūgščių kvapų; kaip ir jos broliai, ji pirmiausia glamonėjo ir brangino motinos kūną; iš jos narcisizmo, iš jos homoseksualinių bandymų, nesąmoningų arba konkrečių, matyti, kad ji veikė kaip subjektas ir siekė užvaldyti moters kūną. Jai atsidūrus prieš vyrą, jos rankos ir lūpos veržiasi aktyviai glamonėti grobį. Tačiau vyras su savo kietais raumenimis, šiurkščia ir dažnai

[77] Duncan I. Mano gyvenimas / Vertė V. Vinčienė. – V.: Muzika, 1991.

[78] *La Femme frigide.*

plaukuota oda, aitriu kvapu, netašytais bruožais, neatrodo jai geistinas, netgi kelia pasidygėjimą. Būtent tai turi galvoje Renée Vivien, rašydama:

Aš moteris, tačiau grožiu didžiuotis negaliu
...Būt negraži lyg vyras pasmerkta
Ir neturiu aš nei tavų akių, nei garbanų švelnių
Tavi plaukai ilgi, svaigių kvapų pilni

Jei moters polinkis čiupti, turėti yra stipriausias, ji, kaip Renée Vivien, palinks į homoseksualizmą arba prisiriš tik prie tų vyrų, su kuriais galėtų elgtis kaip su moterimis: šitaip Rachilde *Pono Veniu* (*Monsieur Vénus*) herojė nusiperka jauną mylimąjį, kurį su malonumu aistringai glamonėja, bet nesileidžia, kad jis atimtų jai nekaltybę. Yra moterų, kurios mėgsta glamonėti trylikos keturiolikos metų jaunuolius ar net vaikus, bet atstumia suaugusį vyrą. Tačiau, kaip matėme, didžiumai moterų nuo vaikystės yra išsivystęs ir pasyvus seksualumas: moteris mėgsta būti apkabinta, glamonėjama, ir ypač prasidėjus lytiniam brendimui, ji norėtų tapti kūnu vyro glėbyje; subjekto vaidmuo paprastai priklauso jam; ji tai žino: „Vyrui nėra reikalo būti gražiam", – buvo kartojama jai; ji turi ieškoti jame ne inertinių objekto savybių, bet vyriškos galios ir jėgos. Taigi ji susiskaidžiusi savo viduje: ji šaukiasi stipraus glėbio, kuris paverstų ją virpančiu daiktu, tačiau šiurkštumas ir jėga tuo pat metu yra ir nemalonios galios, kurios ją žeidžia. Jos geidulingumas susitelkęs tiek jos odoje, tiek rankoje: ir vienos reikmės iš dalies prieštarauja kitos reikmėms. Jei įmanoma, ji renkasi kompromisą – atsiduoda vyriškam vyrui, bet pakankamai jaunam, žaviam ir geidžiamam objektui; gražus jaunuolis turės visus jos trokštamus žavumynus; *Giesmių giesmėje* tarp žmonos ir vyro patiriamo džiaugsmo vyrauja pusiausvyra; ji randa jame tai, ko jis ieško joje: žemės fauną ir florą, brangakmenius, upelius, žvaigždes. Tačiau ji neturi priemonių šiems lobiams *paimti*; jos anatomija pasmerkia ją likti nemiklią ir bejėgę kaip eunuchas: troškimas užvaldyti neišsipildo, nes ji neturi organo, kuris tą troškimą įkūnytų. Ir vyras nesutinka prisiimti pasyvaus vaidmens. Beje, aplinkybės dažnai susiklosto taip, kad mergina pasiduoda vyrui, kurio glamonės ją jaudina, nors jai nemalonu nei į jį žiūrėti, nei jį glamonėti. Reikėtų dar kartą atkreipti dėmesį į tai, kad jos bjaurėjimesi, sumišusiame su aistromis, slypi ne tik vyriško agre-

syvumo baimė, bet ir gilus frustracijos jausmas: pasitenkinimas turės būti pasiektas kaip priešprieša spontaniškam geidulingumo antplūdžiui, tuo tarpu vyro džiaugsmas liesti ir matyti susilieja su seksualiniu malonumu siaurąja to žodžio prasme.

Jau patys pasyvaus erotiškumo elementai kelia daug abejonių. Nieko nėra dviprasmiškesnio už *palytėjimą*. Daugelis vyrų, kurie be pasidygėjimo trina tarp pirštų bet kokią medžiagą, nepakenčia žolių ar gyvulių prisilietimo; moters kūnas, paliestas šilko ar aksomo, čia suvirpa iš malonumo, čia nusipurto iš pasidygėjimo: pamenu vieną jaunystės draugę, kurios oda pašiurpdavo vien pamačius persiką. Susijaudinimas lengvai pereina į kutulį, sudirginimas virsta malonumu; kūną apkabinančios rankos gali būti prieglobsčiu ir apsauga, tačiau jos ir įkalina, dusina. Nekaltą merginą šita dviprasmybė dar labiau slegia, nes jos padėtis paradoksali: organas, kur turės įvykti jos metamorfozė, yra uždaras. Kažko liepsningai šaukiasi visas jos kūnas, išskyrus tą vietą, kur turi įvykti sueitis. Joks organas neleidžia nekaltai merginai patenkinti savo aktyvaus erotiškumo, o erotiškumo, kuris pasmerkia ją pasyvumui, patirties ji dar neturi.

Tačiau šitas pasyvumas nėra gryna inercija. Kad moteris būtų sujaudinta, jos organizme turi vykti tam tikri reiškiniai: erogeninių zonų inervacija, kai kurių erekcinių audinių pabrinkimas, sekretų išsiskyrimas, temperatūros pakilimas, pulso ir kvėpavimo padažnėjimas. Aistra ir seksualinis malonumas iš jos, kaip ir iš vyro, reikalauja gyvybinių jėgų; moters lytinis potraukis, nors receptyvus, tam tikra prasme yra aktyvus ir pasireiškia nervų jaudrumo ir raumenų tonuso padidėjimu. Apatiškos ir vangios moterys visuomet yra šaltos; nežinia, ar egzistuoja fiziologinis frigidiškumas ir ar moters lytinį potraukį iš tiesų visų pirma nulemia fiziniai veiksniai. Tačiau neabejotina, kad fiziologiniai sutrikimai, gyvybinių jėgų išsekimas, gali būti lytinio šaltumo priežastis. O antra vertus, jei gyvybinė energija eikvojama valingoje veikloje, pavyzdžiui, sporte, ji nepereina į lytinį potraukį: skandinavės yra sveikos, tvirtos ir šaltos. „Temperamentingomis“ moterimis laikomos tos, kurios suderina vangumą ir karštumą, kaip kad italės ar ispanės, tai yra tos, kurių ugningas gyvybingumas visut visas suteka į kūną. *Padaryti* save objektu, *padaryti* save pasyvią – visai kas kita nei *būti* pasyviu objektu: meilužė nėra nei mieganti, nei mirusi; ją užliejanti banga čia nuslūgsta,

čia vėl pakyla: ir būtent toji nuslūgusi banga skleidžia kerus, kurie išsaugo aistrą. Tačiau pusiausvyrą tarp užsidegimo ir atsipalaidavimo lengva suardyti. Vyro geismas – tai įtampa; jis gali apimti kūną, kurio nervai ir raumenys įtempti: pozoms ir judesiams eikvojama organizmo energija, dėl to geismas nesumažėja, priešingai, dažnai jam net pasitarnauja. Tuo tarpu bet kokia valinga pastanga moters kūnui trukdo būti „paimtam"; todėl moteris spontaniškai[79] atsisako sueities būdų, reikalaujančių didesnių jos pastangų ir įtampos; per daug staigūs, per daug dažni pozos kaitaliojimai, sąmoningai reguliuojami veiksmai (judesiai, žodžiai) išsklaido kerus. Nežabotų aistrų audra gali sukelti trūkčiojimus, traukulius, įtampą: kai kurios moterys draskosi ar kandžiojasi, jų kūnai įsitempia su neįprasta jėga; tačiau šie reiškiniai atsiranda tik tuomet, kai pasiekiama tam tikra aukščiausia riba, o ji pasiekiama tik tuo atveju, jei nėra jokio apribojimo – nei fizinio, nei moralinio, – ir todėl visa gyvybinė energija sutelkiama į lytinį potraukį. Tai reiškia, kad merginai nepakanka *nesipriešinti*; paklusni, vangi, nedalyvaujanti akte, ji nepatenkina nei savo partnerio, nei savęs. Iš jos reikalaujama aktyviai dalyvauti nuotykyje, kurio tikrai nenori nei jos nekaltas kūnas, nei tabu, draudimų, prietarų bei įsakymų suvaržyta sąmonė.

Suprantama, kad tomis sąlygomis, kurias aprašėme, pirmieji moters žingsniai erotikos srityje nėra lengvi. Kaip matėme, gana dažnai pasitaiko, kad vaikystės ar jaunystės išgyvenimai sukelia jai didelį pasipriešinimą, kurio kartais neįmanoma įveikti; paprastai mergina stengiasi jo nepaisyti, bet tuomet ją ištinka baisūs vidiniai konfliktai. Griežtas auklėjimas, nuodėmės baimė, kaltės jausmas prieš motiną, pastato galingas užtvaras. Nekaltybė daugelyje sferų taip vertinama, kad ją prarasti be teisėtų vedybų atrodo tikra nelaimė. Mergina, kuri atsiduoda impulso pagauta ar netikėtai užklupta, mano netekusi garbės. „Vestuvių naktis", kai mergina atitenka vyrui, kurio paprastai pati nepasirenka ir kuris per kelias valandas ar kelias minutes yra pasirengęs atskleisti jai visas seksualines paslaptis, – taip pat ne lengvesnis išmėginimas. Apskritai bet koks „perėjimas" kelia nerimą dėl to, kad jis gali būti galutinis, negrįžtamas: tapti moterimi reiškia negrąžinamai nutraukti ry-

[79] Toliau pamatysime, kad pasitaiko psichologinio pobūdžio priežasčių, kurios keičia jos spontanišką elgesį.

šius su praeitimi; tačiau šis perėjimas dramatiškesnis už bet kurį kitą; jis ne tik atveria prarają tarp vakarykštės dienos ir rytojaus; jis išplėšia merginą iš įsivaizduojamo pasaulio, sudariusio svarbią jos gyvenimo dalį, ir nubloškia ją į realų pasaulį. Pagal analogiją su korida Michelis Leiris vedybinį guolį vadina „tiesos žeme“; nekaltai merginai šis posakis įgauna pačią tikriausią ir baisiausią prasmę. Sužadėtuvių, flirto, asistavimo periodu jinai, tokia pat žalia kaip buvo, toliau gyveno savo įprastame formalumų ir svajonių pasaulyje; jos jaunikis kalbėjo romantiškais ar bent mandagiais žodžiais; dar buvo įmanoma save apgaudinėti. Ir štai staiga ją regi tikros akys, ją sugriebia tikros rankos: būtent ši negailestinga žvilgsnių ir glamonių realybė jai ir kelia siaubą.

Tiek kūno sandara, tiek papročiai skiria vyrui iniciatoriaus vaidmenį. Be abejonės, nekaltam vaikinui pirmoji meilužė yra ir jo mokytoja, tačiau jis turi erotinę autonomiją, kurią aiškiai parodo erekcija; jo meilužė tėra realus objektas, kurio jis geidė: ji atiduoda jam savo kūną. Merginai reikia vyro, kad jai atsiskleistų jos pačios kūnas: jos priklausomybė daug didesnė. Nuo pat pirmųjų bandymų vyras paprastai būna aktyvus, ryžtingas – ir tuomet, kai moka savo partnerei, ir kai ilgiau ar trumpiau ją mergina ir jos siekia. Merginai, priešingai, daugeliu atvejų *yra* meilinamasi, jos *yra* siekiama; net jei iš pradžių ji pati flirtuoja su vyru, vėliau iniciatyvą perima jis; jis dažnai vyresnis, labiau patyręs, ir priimta, kad už šį naują nuotykį atsakomybė tektų būtent jam; jo aistra agresyvesnė ir valdingesnė. Tai jis, meilužis ar vyras, turi nuvesti ją iki lovos, kur jai tereikia atsiduoti ir paklusti. Net jeigu ji mintyse susitaikė su jo valdžia, tuo momentu, kai reikia iš tikrųjų jai nusilenkti, merginą apima panika. Pirmiausia ji bijo ją ryjančio žvilgsnio. Jos drovumas iš dalies yra išmoktas, bet jo šaknys gilios; visi vyrai ir moterys gėdijasi savo kūno; kūnas, būdamas nepateisinamos imanencijos būklėje, visiškai sustingęs egzistuoja, svetimo žvilgsnio veriamas, kaip absurdiškas dirbtinumo atsitiktinumas, ir vis dėlto tai yra tas pats „aš“: norima neleisti jam egzistuoti kitiems; norima jį paneigti. Kai kurie vyrai sakosi galį pasirodyti nuogi moteriai tik pasiekę erekcijos būklę; tuomet kūnas iš tiesų būna aktyvus, galingas, lyties organas – jau ne pasyvus objektas, bet – kaip ranka ar veidas – valdinga subjektyvumo apraiška. Tai viena iš priežasčių, kodėl drovumas jaunuolius kausto

daug mažiau negu moteris; dėl jų agresyvumo į juos mažiau krypsta svetimi žvilgsniai; o jei taip atsitinka, jie ne itin bijo vertinimo, nes meilužė reikalauja iš jų ne pasyvumo: jų kompleksai greičiau priklausys nuo lytinio pajėgumo ir sugebėjimo suteikti malonumą; jie bent jau gali gintis, pamėginti laimėti partiją. Moteriai neduota keisti savo kūno kaip nori: nustojusi jį slėpti, ji atiduoda jį be gynybos; net trokšdama glamonių ji maištauja: nenori būti matoma ir čiupinėjama; tuo labiau kad krūtys, šlaunys pabrėžia jos kūniškumą. Daugelis suaugusių moterų nepakenčia, kad į jas būtų žiūrima iš nugaros, net kai jos apsirengusios; galima įsivaizduoti, kaip turi kovoti su savimi nepatyrusi įsimylėjėlė, kol sutinka pasirodyti nuoga. Be abejo, Frinė nebijo žvilgsnių, priešingai, ji nusirengia išdidžiai; jos grožis yra jos apdaras. Tačiau net jei mergina prilygtų Frinei, ji niekuomet nėra tuo tikra; ji negali arogantiškai puikuotis savo kūnu, kol vyrų pritarimas nėra sutvirtinęs jos jaunatviškos tuštybės. Ir būtent tai ją gąsdina; meilužis dar pavojingesnis už žvilgsnį: jis yra teisėjas; jis atskleis ją jai pačiai tokią, kokia ji yra iš tikrųjų; netgi aistringai įsimylėjusi savo vaizdinį, kiekviena mergina suabejoja savimi tą valandėlę, kai vyras turi pareikšti nuosprendį; todėl ji reikalauja tamsos, dangstosi paklodėmis; žavėdamasi savimi veidrodyje, ji tik mėgino pažvelgti į save vyro akimis; dabar tos akys čia pat, neįmanoma nei išsisukti, nei kovoti; viską nusprendžia paslaptinga laisvė, ir jos sprendimas neatšaukiamas. Reali erotinė patirtis pagaliau išsklaidys įkyrias vaikystės ir paauglystės mintis arba visam laikui jas įtvirtins; daugelis merginų kenčia dėl per tvirtų blauzdų, per mažų ar per stambių krūtų, dėl siaurų klubų, dėl kokios karpos arba bijo kokio nors užslėpto išsigimimo.

> Kiekviena mergina turi tiek įvairių juokingų baimių, kad beveik nedrįsta jų išpažinti, – sako Stekelis[80]. – Sunku patikėti, kiek daug merginų kamuoja įkyri mintis, kad jos fiziškai nepilnavertės, ir jos, negalėdamos būti tikros, kad yra normaliai sudėtos, slapčia kankinasi. Pavyzdžiui, viena mergina manė, kad jos „apatinė anga“ ne savo vietoje. Jai atrodė, kad lytinis aktas vyksta per bambą. Ji jautėsi nelaiminga, kad negali įkišti į bambą piršto. Kita mergina manė esanti hermafroditė. Dar kitai atrodė, kad ji suluošinta ir niekuomet negalės turėti lytinių santykių.

[80] *La Femme frigide.*

Net jeigu merginų nekankina tokios įkyrios mintys, jas gąsdina mintis, kad tam tikros jų kūno vietos, kurios neegzistavo nei joms, nei niekam kitam, kurios apskritai neegzistavo, staiga iškils aikštėn. Ar tas nepažįstamas paveikslas, kurį mergina turi prisiimti kaip savo paveikslą, kels jai pasidygėjimą? Abejingumą? Ironiją? Ji gali tik priimti vyro nuosprendį: žaidimai baigti. Todėl daug kas priklausys nuo vyro elgesio. Jo karšta aistra, jo švelnumas gali suteikti moteriai pasitikėjimo pačia savimi, kuris atlaikys bet kokius prieštaravimus: iki aštuoniasdešimt metų ji tikės esanti gėlė, egzotiškas paukštis, vieną naktį pažadinęs vyro aistrą. Ir atvirkščiai, jei meilužis ar vyras yra negrabūs, jie sukels jai nepilnavertiškumo kompleksą, prie kurio gali prisidėti ir neurozės; tuomet moteris ims jausti pagiežą, kuri pasireikš sunkiai išgydomu frigidiškumu. Stekelis šiuo klausimu pateikia įspūdingų pavyzdžių:

Viena trisdešimt šešerių metų moteris jau keturiolika metų kenčia tokius nepakeliamus strėnų skausmus, kad turi po keletą savaičių gulėti lovoje... Pirmą sykį ji pajuto tokį stiprų skausmą savo vestuvių naktį. Per defloraciją, kuri buvo nepaprastai skausminga, jos vyras sušuko: „Tu mane apgavai, tu nesi nekalta..." Skausmas – tai šios nemalonios scenos fiksacija. Liga – bausmė vyrui: jam teko išleisti didžiules pinigų sumas nesuskaičiuojamiems gydymo kursams... Ši moteris buvo šalta vestuvių naktį ir tokia išliko visą vedybinį gyvenimą... Vestuvių naktis buvo baisi trauma, nulėmusi jos ateitį.

Kita jauna moteris lankosi pas mane dėl daugybės nervinių sutrikimų ir visiško frigidiškumo... Vestuvių naktį jos vyras, nuklojęs ją, sušuko: „Ak, kokios trumpos ir storos tavo kojos!" Paskui jis pamėgino atlikti lytinį aktą, kuris jos nė kiek nesujaudino, tik sukėlė skausmus... Ji puikiai žinojo, kad jos frigidiškumo priežastis – įžeidimas vestuvių naktį.

Dar viena frigidiška moteris pasakoja, kad vestuvių naktį vyras ją baisiai įžeidęs: matydamas ją rengiantis, jis pasakęs: „O Dieve, kokia tu liesa!" Paskui jis nusprendęs ją pamyluoti. Tos baisios valandėlės ji nepamiršo. Koks žiaurumas!

Ponia Z. W. taip pat visiškai frigidiška. Vestuvių naktį ji patyrė siaubingą traumą – vyras po pirmosios sueities jai pareiškęs: „Tavo didelė skylė, tu mane apgavai".

Žvilgsnis kelia pavojų, rankos – tai dar viena grėsmė. Moteriai paprastai neprieinamas smurto pasaulis; ji niekuomet nepatyrė išmėginimo, kurį per muštynes teko pakelti jaunuoliui vaikystėje ir paauglystė-

je: būti fiziniu daiktu, kuriam kitas turi valdžią; o dabar jinai yra sučiupta, vyksta dvikova, kurioje vyras yra stipresnis; ji nebegali laisvai svajoti, atsitraukti, gudrauti: ji atiduota vyrui, jo valiai. Suimta glėbin lyg per imtynes, kuriose niekuomet nėra dalyvavusi, ji išsigąsta. Ji leisdavosi glamonėjama sužadėtinio, draugo, kolegos, kultūringo ir mandagaus vyro, tačiau dabar jis atrodo svetimas, egoistiškas ir užsispyręs; ji beginklė prieš šį nepažįstamąjį. Neretai pasitaiko, kad pirmoji merginos patirtis – tai tikras išprievartavimas ir kad vyras pasirodo esąs bjauriai brutalus; kaimuose ir kitur, kur viešpatauja šiurkštūs papročiai, dažnai atsitinka, kad jauna valstietė, pusiau sutikdama, pusiau maištaudama, praranda skaistybę kokiame nors griovyje, jausdama gėdą ir išgąstį. Šiaip ar taip, visuose sluoksniuose, visose klasėse nepaprastai dažnas atvejis, kai nekaltą merginą šiurkščiai paima egoistiškas meilužis, siekiantis kuo greičiau patirti malonumą, ar vyras, kuris, tvirtai įsitikinęs santuokinėmis teisėmis, žmonos priešinimąsi laiko įžeidimu ir net įsiunta, jei defloracija būna sunki.

Beje, kad ir koks pagarbus ir mandagus būtų vyras, pirmasis įsiskverbimas visuomet yra išprievartavimas. Trokšdama bučinių, krūtų glamonėjimo, o galbūt geisdama patirti pažįstamą ar nujaučiamą malonumą tarp šlaunų, mergina prisišaukia to, kad vyro lytinis organas ją suplėšo ir įsibrauna ten, kur jo niekas nekvietė. Ne kartą buvo aprašyta skaudi nekaltos merginos nuostaba, kai ji apmirusi guli vyro ar meilužio glėbyje, tikėdamasi, kad pagaliau išsipildys geidulingos jos svajonės, ir netikėtai lytiniuose organuose pajunta skausmą; svajonės išsisklaido, susijaudinimas nuslūgsta, ir meilės aktas tampa panašus į chirurginę operaciją.

Pateiksiu tipišką pavyzdį, rastą tarp daktaro Liepmanno surinktų išpažinčių. Tai pasakojimas mergaitės iš paprastos aplinkos, menkai teapsišvietusios lytiniais klausimais.

> „Dažnai įsivaizduodavau, kad galima turėti vaiką vien nuo pabučiavimo. Būdama aštuoniolikos metų, susipažinau su ponu, kurį, kaip sakoma, rimtai įsižiūrėjau..." Ji dažnai eidavo su juo pasivaikščioti, ir per pokalbius jis jai aiškindavo, kad mergina, mylinti vyriškį, turi jam atsiduoti, nes vyras negali gyventi be lytinių santykių, ir kol aplinkybės neleidžia vesti, jam reikia turėti santykių su merginomis. Ji priešinosi. Vieną dieną jis surengė išvyką, kur planavo praleisti naktį drauge. Ji parašė jam laišką, kartodama,

kad „tai būtų per didelė skriauda". Sutartos dienos rytą ji padavė jam laišką, bet šis nė neperskaitęs įsikišo jį į kišenę ir nusivedė merginą į viešbutį; valdoma morališkai ir mylinti, ji nuėjo paskui jį. „Buvau kaip užhipnotizuota. Pakeliui meldžiau jo pasigailėti manęs... Visai nežinau, kaip pasiekiau viešbutį. Prisimenu tik vieną dalyką – kad visas mano kūnas pašėlusiai drebėjo. Mano draugas mėgino mane nuraminti, bet aš ilgai nepasidaviau. Kai jam pagaliau pavyko mane nuraminti, aš jau nebebuvau savo valios šeimininkė ir, pati nenorėdama, leidau jam viską daryti. Kai vėliau atsidūriau gatvėje, man atrodė, kad visa tai tebuvo sapnas ir aš ką tik pabudau." Ji atsisakė pakartoti šį bandymą ir devynerius metus daugiau nepažino vyro. Vėliau ji sutiko vyriškį, kuris paprašė jos rankos, ir už jo ištekėjo.

Šiais atvejais defloracija buvo savotiškas išprievartavimas. Tačiau net sutikimą davusiai merginai ji gali būti skausminga. Matėme, kokios aistros kamavo jaunąją Isadorą Duncan. Ji sutiko nepaprastai gražų aktorių, kurį įsimylėjo iš pirmo žvilgsnio ir kuris ėmė jai aistringai meilintis.

Aš taip pat jaučiausi blogai, man kvaito galva ir kilo nenugalimas noras tvirčiau jį apkabinti, pagaliau jis, visai nesivaldydamas, pagautas įsiūčio, griebė mane ir nusinešė į kambarį. Išsigandusi, bet ekstazėje patyriau tą paslaptį. Prisipažinsiu, kad siaubingas išgąstis ir baisus skausmas buvo viskas, ką jutau, ir iš tos kankynės nepabėgau tik todėl, kad man buvo jo labai gaila – atrodė, kad jis labai kenčia.

(Rytojaus dieną) Romeo nuolat tildė mano dejones ir šluostė ašaras... jaučiausi labai prislėgta."[*1]

Teisybė, netrukus – pirmiausia su šituo meilužiu, paskui ir su kitais, – ji pažino rojų, kurį taip lyriškai aprašo.

Tačiau realioje patirtyje, kaip anksčiau nekaltos merginos vaizduotėje, pagrindinį vaidmenį vaidina ne skausmas: pats įsiskverbimo faktas turi didesnę reikšmę. Vyras per sueitį naudojasi tik išoriniu organu, o į moterį įsiskverbiama vidun. Be abejo, nemaža jaunuolių su nerimu ryžtasi leistis į slaptas moters tamsybes; jie patiria tokį pat siaubą, kokį juto vaikystėje, atsidūrę prie olos ar prie kapo, jie bijo, kaip bijojo spaustuvų, dalgių, spąstų: jie įsivaizduoja, kad jų išpampęs penis gali taip ir likti gleivėtoje makštyje; moteris, kai į ją jau įsiskverbta, nebe-

[*1] Duncan I. *Mano gyvenimas* / Vertė V. Vinčienė. – V.: Muzika, 1991.

junta pavojaus, bet atsirevanšuodama jaučiasi kūniškai susvetimėjusi. Žemvaldys gina savo teises į savo žemę, namų šeimininkė – į savo namus, skelbdama „įeiti draudžiama“, o moterys – ypač moterys, nes iš jų atimtas transcendentiškumas, – pavydžiai gina savo privatų gyvenimą: jų kambarys, spinta, dėžutės yra šventas dalykas. Colette pasakoja, kaip viena sena prostitutė kartą jai sakė: „Į mano kambarį, ponia, joks vyras niekada nėra įkėlęs kojos: mano reikalams su vyrais Paryžiuje pakanka vietos“. Nors jos kūnas jai nepriklausė, ji bent jau turėjo mažą teritoriją, į kurią buvo užginta įžengti kitiems. Tuo tarpu mergina neturi nieko savo, išskyrus kūną: tai jos brangiausias turtas; vyras, įėjęs į ją, jį iš jos *paima*; plačiai vartojamą žodį patvirtina išgyventa patirtis. Pažeminimą, kurį jautė, dabar ji patiria konkrečiai: ji užvaldyta, pajungta, nugalėta. Kaip beveik visos patelės, sueities metu ji yra *po* vyru[82]. Adleris primygtinai pabrėžia, kad to padarinys – nepilnavertiškumo jausmas. Nuo pat vaikystės sąvokos „aukščiau“ ir „žemiau“ yra vienos iš svarbiausių; karstytis po medžius – nuostabus veiksmas; dangus yra viršum žemės, pragaras – po žeme; nukristi, nusileisti reiškia nusmukti, pasikelti – iškilti; imtynes laimi tas, kuris paguldo priešininką ant menčių; taigi moteris guli lovoje, užimdama pralaimėjusiojo padėtį; dar blogiau, jei vyras apžergia ją kaip gyvulį, pažabotą vadelėmis ir žąslais. Bet kuriuo atveju ji pasyvi; ji *yra* glostoma, į ją įsiskverbiama, ji kenčia sueitį, o vyras aktyviai eikvoja jėgas. Be abejo, vyro lytinis organas nėra valingai valdomas skersaruožis raumuo; tai nei noragas, nei kardas, o tik mėsgalis, tačiau vyras duoda jam valingą postūmį: jo lytinis organas juda pirmyn atgal, sustoja, vėl juda, o moteris paklusniai jį priima; būtent vyras – ypač kai moteris neprityrusi – parenka meilės pozas, nusprendžia sueities trukmę ir dažnumą. Ji jaučiasi esanti įrankis: laisvė slypi kitame. Kaip tik ši mintis poetiškai išreiškiama sakant, kad moterį galima palyginti su smuiku, o vyrą su stryku, priverčiančiu ją vibruoti. „Meilėje, – sako Balzacas[83], – nekal-

[82] Be abejo, gali būti ir priešingai. Tačiau labai retai pasitaiko, kad pirmuosius kartus vyras rinktųsi ne vadinamąją normalią sueitį.

[83] *Santuokos fiziologija* (*Physiologie du mariage*). *Eksperimentinės meilės knygoje* (*Bréviaire de l'amour expérimental*) Jules'is Guyot'as apie vyrą sako dar štai ką: „Tai menestrelis, kuriantis harmoniją arba kakofoniją savo ranka ir stryku. Moteris šiuo požiūriu iš tiesų yra daugiastygis instrumentas, kuris skleis harmoningus ar nedarnius garsus priklausomai nuo to, ar gerai, ar blogai ji suderinta“.

bant apie jokią sielą, – moteris panaši į lyrą, kuri atskleidžia savo paslaptį tik tam, kuris moka ja groti." Jis *išgauna* malonumą, būdamas su ja, ir *suteikia* malonumą jai; jau patys šie žodžiai byloja apie abipusiškumo nebuvimą. Moters sąmonė pilna kolektyvinių vaizdinių, kurie vyro geismą apgaubia šlovės aureole, o moters susijaudinimą paverčia gėdingu pasidavimu; asmeninė jos patirtis patvirtina šią asimetriją. Nereikia užmiršti, kad paauglys ir paauglė visiškai kitaip jaučia savo kūną: pirmasis ramiai jį priima ir išdidžiai gina jo aistras; antrajai, nepaisant jos narcisizmo, kūnas yra svetima, nerimą kelianti našta. Vyrui lytinis organas yra savas ir paprastas kaip pirštas; jis matomas lyg niekur nieko, berniukai dažnai rodo jį savo draugams su pasidižiavimu ir iššūkiu; moters lytiniai organai yra paslaptingi ir pačiai moteriai – jie užslėpti, nelygūs, gleivėti, drėgni; jie kas mėnesį kraujuoja, kartais juos sutepa sekretai, jie gyvena slaptą ir pavojingą gyvenimą. Moteriai jie svetimi ir todėl ji nepriima aistrų kaip savo. Jos aistros pasireiškia gėdingu būdu. Vyras „įsitempia", o moteris „sudrėksta": jau pačiame žodyje slypi vaikystės prisiminimai – sudrėkusi lova, kalte atmieštas nevalingas pasidavimas norui šlapintis; vyras lygiai taip pat bjaurisi naktinėmis poliucijomis; švirkšti skystį, šlapimą ar spermą nėra žeminantis dalykas: tai aktyvus veiksmas; tačiau jei skystis pats išsiveržia – tai pažeminimas, nes kūnas tuo atveju – jau nebe organizmas, raumenys, nervai, reguliuojami smegenų ir išreiškiantys sąmoningą subjektą, bet indas, rezervuaras, padarytas iš inertiškos medžiagos, kaprizingų mechaninių jėgų žaislas. Jei kūnas šlapiuoja – kaip šlapiuoja sena siena ar lavonas – atrodo, kad jis ne leidžia vandenį, o skystėja: šis irimo procesas ir kelia siaubą. Moters geismas – tai švelnus moliusko plastėjimas; vyras yra veržlus, o moteris tiktai nekantri; jos laukimas gali virsti aistringu, toliau likdamas pasyviu; vyras užgriūva auką kaip erelis ar peslys; ji nekantriai laukia kaip mėsėdis augalas ar pelkė, įklampinantys vabzdžius ar vaikus; moteris – čiulptuvas, siurbtukas, humusas, ji – derva ir klijai, sustingęs kvietimas, klastingas ir lipnus: bent jau ji pati širdies gilumoje jaučiasi tokia esanti. Todėl jai būdingas ne tik pasipriešinimas vyrui, siekiančiam ją pajungti, bet ir vidinis konfliktas. Prie tabu ir draudimų, kuriuos primetė jai auklėjimas ir visuomenė, prisideda pasibjaurėjimas ir priešinimasis, kurių šaltinis pati erotinė patirtis: pirmieji ir antrieji veiksniai taip sustiprina vieni kitus, kad po

pirmosios sueities moteris dažnai ima dar labiau maištauti prieš savo lytinį likimą.

Pagaliau esama dar vieno veiksnio, dėl kurio vyras dažnai atrodo kaip priešas, o lytinis aktas – kaip didžiulis pavojus: tai grėsmė pastoti. Nesantuokinis vaikas daugelyje civilizacijų netekėjusiai moteriai yra tokia socialinė ir ekonominė našta, kad kai kurios merginos nusižudo, sužinojusios, jog yra nėščios, arba pagimdžiusios nužudo naujagimį; rizika pastoti tampa pakankamai galingu seksualiniu stabdžiu, kad dauguma merginų saugotų skaistybę iki vedybų, kaip reikalauja papročiai. Kai šis stabdys merginos nesulaiko, ji, atsiduodama meilužiui, bijo jo kūne slypinčio baisaus pavojaus. Stekelis, be kita ko, mini vieną merginą, kuri visą sueities laiką šaukė: „Kad tik nieko neatsitiktų! Kad tik nieko neatsitiktų!" Netgi ištekėjusi moteris dažnai nenori vaiko, jei neturi tam pakankamai sveikatos ar jei jaunai porai vaikas būtų per sunki našta. Jei moteris nejaučia visiško pasitikėjimo savo partneriu, meilužiu ar vyru, jos erotiškumą paralyžiuos atsargumas. Ji arba su nerimu seks vyro elgesį, arba, vos sueičiai pasibaigus, turės bėgti į tualetą atsikratyti gyva sėkla, pasėta jos pilve prieš jos valią; higieninė procedūra – šiurkšti priešingybė geidulingų glamonių kerams, ji visiškai išskiria kūnus, kuriuos ką tik jungė tas pats džiaugsmas; kaip tik tuomet vyro sperma atrodo kaip kenksmingi mikrobai, teršalai; ji apsiplauna, kaip plaunamas nešvarus indas, tuo tarpu vyras guli lovoje išdidus ir nekaltas. Jauna išsiskyrusi moteris pasakojo man, kokį siaubą patyrė, kai po vestuvių nakties abejotinų malonumų jai teko užsidaryti vonioje, o jos vyras nerūpestingai rūkė cigaretę: atrodo, dėl šios akimirkos suiro santuoka. Pasidygėjimas įšvirkštimo kriauše, bide ir kitomis priemonėmis dažnai yra viena iš moters frigidiškumo priežasčių. Patikimesnių ir patogesnių kontraceptinių metodų atsiradimas labai prisideda prie moters seksualinio išlaisvinimo; tokioje šalyje kaip Amerika, kur šie metodai plačiai taikomi, merginų, išsaugančių skaistybę iki santuokos, skaičius daug mažesnis negu Prancūzijoje; kontraceptinės priemonės leidžia lytinio akto metu labiau užsimiršti. Tačiau mergina dar turi įveikti pasibjaurėjimą, prieš pradėdama žiūrėti į savo kūną kaip į daiktą: ji negali be virpulio susitaikyti su mintimi, kad vyras ją „pervers", ir jai nė kiek ne maloniau būti „užkimštai", kad patenkintų vyro aistras. Ar moteris pasirūpintų užtverti gimdą, ar įsikištų kokį

tamponą, naikinantį spermatozoidus, ją, pažįstančią kūno ir lyties dviprasmybes, trikdys toks šaltas išankstinis apgalvojimas: nemaža vyrų taip pat dygisi naudoti apsaugos priemones. Tik seksualinio elgesio visuma pateisina atskirus jo momentus: veiksmai, kurie, analizuojami, atrodytų grasūs, atrodo visai natūralūs, kai kūnus permaino įgautos erotinės savybės; tačiau, antra vertus, kai kūnas ir elgsena skaidomi į paskirus, beprasmius elementus, tie elementai tampa nepadorūs, begėdiški. Įsiskverbimas, kurį mylinti moteris su džiaugsmu išgyvens kaip susijungimą, susiliejimą su mylimu žmogumi, pasidaro chirurginio ir nepadoraus pobūdžio, kaip ir vaikų akyse, jei jis yra patiriamas be susijaudinimo, aistros, malonumo: o taip atsitinka apgalvotai naudojant apsaugos priemones. Šiaip ar taip, šios apsaugos priemonės nėra prieinamos visoms moterims; daugelis merginų nė nežino, kaip apsisaugoti nuo galimo nėštumo ir su dideliu nerimu jaučia, kad jų likimas priklauso nuo vyro, kuriam jos atsiduoda, geranoriškumo.

Suprantama, kad išmėginimas, pakeltas įveikiant tiek kliūčių, turintis tokią svarią prasmę, dažnai sukelia baisias traumas. Gana dažnai atsitinka, kad po pirmojo nuotykio pasireiškia latentinė jaunatvinė silpnaprotystė. Stekelis pateikia keletą tokių pavyzdžių:

Devyniolikametę panelę M. G. staiga ištiko ūminis kliedesys. Mačiau, kaip ji savo kambaryje rėkė ir vis kartojo: „Aš nenoriu! Ne! Nenoriu!“ Ji draskė nuo savęs drabužius ir nuoga veržėsi į koridorių... Teko išvežti ją į psichiatrinę kliniką. Čia ji nurimo, bet kliedesys perėjo į katatonijos būklę. Ši mergina dirbo stenografiste ir buvo įsimylėjusi savo įstaigos įgaliotinį. Kartą ji išvažiavo su drauge ir dviem bendradarbiais į kaimą. Vienas iš jų paprašė leisti jam praleisti naktį jos kambaryje, žadėdamas, kad „tai tebus pokštas“. Jis glamonėjęs ją tris naktis iš eilės, nesikėsindamas į jos nekaltybę... Ji likusi „šalta kaip šuns snukis“ ir pareiškusi, kad tai kiaulystė. Kelias minutes ją tarytum apėmęs kažkoks susijaudinimas ir ji ėmusi šaukti: „Alfredai! Alfredai!“ (toks buvo įgaliotinio vardas). Ją graužė sąžinė (ką pasakytų mama, jei žinotų?). Grįžusi namo ji atsigulė į lovą skųsdamasi migrena.

Panelė L. X., be galo prislėgta, dažnai verkdavo, nevalgydavo, nemiegodavo; jai prasidėjo haliucinacijos, ji nebeatpažindavo artimų žmonių. Ji užšoko ant palangės, norėdama mestis į gatvę. Ją išvežė į ligoninę. „Radau šią dvidešimt trejų metų merginą sėdinčią ant lovos; ji nepastebėjo, kad įėjau... Jos veide atsispindėjo nerimas ir siaubas, rankos buvo ištiestos

į priekį, lyg ji nuo kažko gintųsi, o sukryžiuotos kojos mėšlungiškai trūkčiojo. Ji sušuko: „Ne! Ne! Ne! Gyvuly! Tokius žmones reikėtų suimti! Man skauda! Ai!“ Tolesnių žodžių negalėjau suprasti. Staiga jos veidas persimainė, akys suspindo, ji atkišo lūpas lyg bučiuodamasi, kojos nustojo trūkčioti ir nejučiomis prasiskėtė, ji ištarė žodžius, kurie greičiausiai reiškė pasitenkinimą... Priepuolis baigėsi tylaus nepaliaujamo verksmo protrūkiu... Ligonė traukė žemyn marškinius, norėdama prisidengti, lyg būtų vilkėjusi suknele, ir vis kartojo: „Ne!“ Paaiškėjo, kad vienas jos bendradarbis, vedęs vyriškis, dažnai lankė ją sergančią ir ji iš pradžių tuo džiaugėsi, o paskui jai prasidėjo haliucinacijos, ji mėgino nusižudyti. Ji pasveiko, bet daugiau neleido jokiam vyrui artintis prie jos ir, net gavusi rimtą pasiūlymą tekėti, jo atsisakė.

Kitais atvejais šitokios kilmės liga nebūna tokia sunki. Štai pavyzdys, kai po pirmosios sueities atsiradusių sutrikimų pagrindinė priežastis – prarastos nekaltybės apgailėjimas.

Viena dvidešimt trejų metų mergina kentė įvairias fobijas. Liga prasidėjo Francensbade iš baimės pastoti nuo bučinio ar prisilietimo tualete.... Gal koks vyras paliko spermos vandenyje po masturbacijos; ji reikalaudavo, kad vonelė būtų išvalyta jos akyse tris kartus ir nedrįsdavo išsituštinti įprasta poza. Po kurio laiko jai išsivystė fobija, kad gali perplyšti mergystės plėvė. Ji nedrįsdavo šokti, peršokti ar perlipti kliūties ir vaikščiodavo tik smulkiais žingsneliais; pastebėjusi stulpą, drebėdama iš tolo jį aplenkdavo – bijojo, kad per jos nevikrumą neįvyktų defloracija. Kita jos fobija buvo ta, kad traukinyje ar minioje koks jai už nugaros stovintis vyras gali įkišti savo lytinį organą, perplėšti mergystės plėvę ir ji gali pastoti... Paskutiniu ligos periodu ji bijojo rasti savo lovoje ar po marškiniais smeigtukų, kurie galėtų įlįsti į vaginą. Kas vakarą ligonė nuoga stovėdavo vidury kambario, o jos vargšė motina vargdavo žiūrinėdama jos baltinius. Ji nuolatos tvirtindavo mylinti savo sužadėtinį. Tyrimas parodė, jog ji jau nebuvo nekalta ir atidėliojo santuoką iš baimės, kad kai sužadėtiniui tai paaiškės, viskas liūdnai baigsis. Vėliau ji prisipažino sužadėtiniui, kad buvo suviliota vieno tenoro, ir ištekėjusi pasveiko.[84]

Kitais atvejais psichinių sutrikimų priežastis – sąžinės priekaištai, nekompensuoti lytinio pasitenkinimo:

Dvidešimtmetę panelę H. B. po kelionės į Italiją su drauge apėmė sunki depresija. Ji atsisako išeiti iš savo kambario, neprataria nė žodžio.

[84] Stekel. *La Femme frigide.*

Ji buvo išvežta į ligoninę, bet ten jos būklė dar pasunkėjo. Ji girdėdavo balsus, kurie ją įžeidinėjo, visi žmonės iš jos juokėsi ir t.t. Ją nuvežė pas tėvus, bet ji nulindo į kampą ir sėdėjo it prikalta. Ji paklausė gydytojo: „Kodėl aš neatvažiavau čia prieš nusikaltimą?" Dabar ji mirusi. Viskas užgesę, viskas žlugę. Ji esanti nešvari. Ji nebegalėtų sudainuoti nė vienos gaidos, visi tiltai, jungiantys ją su pasauliu, sugriuvę... Sužadėtinis prisipažino, kad jis susitiko ją Romoje ir ten ji po ilgo priešinimosi jam atsidavė; jai užeidavo verksmo priepuoliai... Ji prisipažino niekuomet nejautusi malonumo su savo sužadėtiniu. Ji pasveiko susiradusi meilužį, kuris mokėjo suteikti jai pasitenkinimą, ir ją vedė.

„Mažylė iš Vienos", kurios vaikystės prisiminimus aš anksčiau pateikiau, išsamiai ir įspūdingai papasakojo ir apie savo, jau suaugusios, pirmąjį patyrimą. Skaitytojas pastebės, kad, nepaisant gana įvairaus ankstesnių nuotykių pobūdžio, jos „iniciacija" vis vien buvo jai visiškai naujas dalykas.

„Būdama šešiolikos su puse metų, aš pradėjau dirbti. Būdama septyniolikos su puse, turėjau pirmąsias atostogas: tai buvo puikus laikas mano gyvenime. Daugybė vyriškių sukosi apie mane... Buvau įsimylėjusi jauną bendradarbį iš mūsų įstaigos... Mudu nuėjome į parką. Tai buvo 1909 metų balandžio penkiolikta diena. Jis pasisodino mane ant suolo šalia savęs. Ėmė bučiuoti prašydamas: „Praverkite lūpas", bet aš konvulsiškai jas spaudžiau. Paskui jis pradėjo atseginėti man švarkelį. Jau norėjau jam leisti, bet prisiminiau, kad mano krūtinė plokščia, ir atsisakiau malonaus pojūčio, kurį būčiau patyrusi, jei jis mane būtų palietęs... Balandžio septintą vienas vedęs bendradarbis pakvietė mane nueiti su juo į parodą. Per pietus išgėrėme vyno. Tapau nebe tokia santūri ir pradėjau laidyti dviprasmiškus juokelius. Nekreipdamas dėmesio į mano maldavimus, jis pašaukė karietą, įstūmė mane vidun ir, vos tik arkliai pajudėjo iš vietos, pabučiavo mane. Jis vis labiau glaudėsi prie manęs, jo ranka lindo vis giliau; gyniausi iš visų jėgų ir nebepamenu, ar jis pasiekė savo tikslą. Rytojaus dieną nuėjau į tarnybą gana susijaudinusi. Jis parodė man savo rankas, kurias buvau apdraskiusi.. Jis paprašė dažniau pas jį užeiti. Aš nusileidau, ir nors labai varžiausi, mane degino smalsumas... Vos tik jis priartėdavo prie mano lytinių organų, ištrūkdavau iš jo ir grįždavau į savo vietą; tačiau kartą jis gudrumu įveikė mane ir, matyt, įkišo pirštą į mano vaginą. Aš verkiau iš skausmo. Tai buvo 1909 metų birželio mėnesį, ir aš išėjau atostogų. Su drauge išvažiavau į ekskursiją. Prie mūsų prisistatė du turistai. Jie pakvietė mus į savo draugiją. Mano palydovas norėjo pabučiuoti draugę, bet ji

trenkė jam kumščiu. Jis puolė prie manęs, apkabino iš už nugaros, atlošė ir pabučiavo. Aš nesipriešinau... Jis pakvietė mane eiti su juo. Padaviau jam ranką, ir mudu leidomės miško takeliu... Jis mane pabučiavo... paskui, mano didžiuliam pasipiktinimui, pabučiavo mano lytinius organus. Pasakiau jam: „Kaip jūs galite taip kiauliškai elgtis?" Jis man įdėjo į delną savo varpą... aš ją pagloščiau... staiga jis aptlėšė mano ranką ir užmetė ant varpos nosinę, kad nematyčiau, kas darosi... Po dviejų dienų mudu nuėjome į Lyzingą. Nuošalioje pievoje jis staiga nusivilko apsiaustą ir patiesė jį ant žolės. Jis parvertė mane ant žemės taip, kad viena jo koja atsidūrė tarp mano kojų. Aš vis dar negalėjau patikėti, kad man gresia rimtas pavojus. Meldžiau jį verčiau mane nužudyti, negu atimti iš manęs „gražiausią mano puošmeną". Jis pasidarė labai šiurkštus, keikėsi ir grasino pakviesiąs policiją. Jis uždengė delnu man burną ir įkišo savo penį. Man atrodė, kad išmušė paskutinioji mano valanda. Jaučiausi taip, lyg man suktų pilvą. Kai jis pagaliau baigė, man visa tai ėmė atrodyti pakenčiama. Jam teko pakelti mane, nes aš vis dar gulėjau. Jis apibėrė mano akis ir veidą bučiniais. Aš nieko nemačiau ir negirdėjau. Jei jis nebūtų manęs sulaikęs, būčiau aklai palindusi po automobiliu... Buvome vienudu antros klasės vagono kupė, jis vėl atsisegė kelnes ir priėjo prie manęs. Aš surikau ir pasileidau bėgti per visą vagoną iki paskutinio laiptelio... Pagaliau jis mane paliko, nusijuokęs šiurkščiu ir šaižiu juoku, kurio niekada nepamiršiu, nusprendęs, kad esu kvaila žąsis, nežinanti, kas yra malonumas. Jis leido man vienai grįžti į Vieną. Vienoje aš visų pirma nuėjau į tualetą, nes jaučiau šiltą srovelę tekant mano šlaunimi. Su išgąsčiu pamačiau kraujo pėdsakus. Kaip neišsiduoti namuose? Pasistengiau kuo anksčiau atsigulti ir verkiau valandų valandas. Aš vis dar jutau sunkumą viduriuose nuo penio įsiskverbimo. Keistas mano elgesys ir apetito neturėjimas sukėlė mano motinai įtarimą, kad kažkas atsitiko. Aš jai viską prisipažinau. Jai tai nepasirodė labai baisu... Mano bendradarbis guodė mane kaip įmanydamas. Tamsiais vakarais jis vaikštinėdavo su manim po parką ir glostydavo mane po sijonu. Aš jam tai leisdavau, bet pajutusi, kad mano vagina sudrėko, ištrūkdavau iš jo, nes man būdavo siaubingai gėda."

Juodu keletą kartų nueina į viešbutį, bet ji su juo nemiega. Ji susipažįsta su labai turtingu jaunuoliu, už kurio norėtų ištekėti. Ji permiega su juo, bet lieka šalta ir jaučia tik pasidygėjimą. Ji atnaujina ryšius su savo bendradarbiu, bet ilgisi kito ir pradeda pavyduliauti, blogti. Ji išsiunčiama į sanatoriją ir ten ketina permiegoti su jaunu rusu, bet išvaro jį iš savo lovos paskutinę akimirką. Ji užmezga ryšius su vienu gydytoju ir su vienu karininku, bet nesutinka prieiti iki lytinio akto. Tuo metu ji suprato dva-

siškai serganti ir nusprendė gydytis. Po gydymo ji sutiko atsiduoti vyrui, kuris ją mylėjo ir paskui vedė. Kai ji ištekėjo, jos frigidiškumas išnyko.

Šiuose keliuose pavyzdžiuose, pasirinktuose iš daugybės kitų analogiškų pavyzdžių, partnerio šiurkštumas ar bent jau įvykio staigumas yra veiksnys, kuris sukelia traumą arba pasibjaurėjimą. Seksualinei iniciacijai palankiausias atvejis, kai mergina, nepatirdama nei prievartos, nei nuostabos, be nustatytų taisyklių ir be apgalvoto atidėliojimo pamažu mokosi įveikti gėdos jausmą, apsiprasti su partneriu, pamėgti jo glamones. Šiuo požiūriu galima tik pritarti papročių laisvei, kuria naudojasi jaunos amerikietės ir kurią dabar siekia išsikovoti prancūzės: jos beveik nepastebimai nuo apsikabinimo ir petingo pereina prie lytinio akto. Iniciacija tuo lengvesnė, kuo mažiau ji turi tabu pobūdį, kuo mergina jaučiasi laisvesnė partnerio atžvilgiu ir kuo mažiau vyras jos metu linkęs rodyti savo valdžią; jei meilužis yra taip pat jaunas, neprityręs, drovus, lygus partneris, merginos priešinimasis bus silpnesnis; tačiau ir jos virtimas moterimi bus ne toks giluminis. Taip Colette herojė Vinca *Nesubrendusiuose javuose (Le Blé en herbe)* kitą dieną po gana šiurkščios defloracijos atrodo tokia rami, kad jos draugas Philas nustemba: reikalas tas, jog ji nepasijuto „užvaldyta", – ji, priešingai, ėmė didžiuotis atsikračiusi nekaltybės, ji nepatyrė sukrečiančio sąmyšio; tiesą pasakius, Philas stebisi visai be reikalo: jo draugė dar nepažino vyro. Claudine po šokio Renaud glėbyje nukentėjo daugiau už ją. Žinau atvejį, kai viena prancūzė mokinė, dar nesubrendusi, praleidusi naktį su draugu, atbėgo rytą pas savo bičiulę ir pareiškė: „Aš permiegojau su C..., buvo labai įdomu". Vienas amerikiečių koledžo dėstytojas man pasakojo, kad jo mokinės praranda nekaltybę daug anksčiau, nei tampa moterimis; jų partneriai, per daug jas gerbdami, nenori įžeisti jų drovumo, be to, jie patys per jauni ir per daug drovūs, kad pažadintų jose jausmų audrą. Kai kurios merginos metasi į erotinius nuotykius ir kartoja juos, norėdamos atsikratyti seksualinio nerimo; tokiu būdu jos tikisi išsivaduoti iš smalsumo ir įkyrių minčių; tačiau dažnai jų veiksmai lieka teorinio pobūdžio ir yra tokie pat nerealūs kaip tos fantazijos, kurias puoselėja kitos merginos, įsivaizduodamos ateitį. Atsiduoti metant iššūkį, atsiduoti iš baimės, iš puritoniško racionalizmo – nereiškia išgyventi autentišką erotinę patirtį: tai tik nepavojingas ir beskonis jos pakaitalas; tokiais atvejais lytinio akto nelydi nei nerimas, nei gėda, nes su-

sijaudinimas lieka paviršutiniškas, ir malonumas nepersmelkia kūno. Šitos mergaitės, netekusios skaistybės, vis vien lieka mergaitėmis; galimas daiktas, kad vieną dieną, susirėmusios su gašliu ir valdingu vyru, jos priešinsis kaip nekaltos merginos. Kol kas jos vis dar tebėra lyg nedėkingojo amžiaus; glamonės jas kutena, bučiniai kartais sukelia juoką, jos žiūri į kūnišką meilę kaip į žaidimą, ir jei nėra nusiteikusios smagintis, meilužio reikalavimai greitai ima atrodyti joms įkyrūs ir įžūlūs; jų pasibjaurėjimas, fobijos, paaugliškas drovumas neišnyksta. Jei jos niekada neišaugs iš šios stadijos – kaip, anot amerikiečių vyrų, atsitinka daugumai amerikiečių moterų, – jos visą gyvenimą bus pusiau frigidiškos. Iš tikrųjų lytiškai subrendusia galima laikyti tiktai moterį, kuri sutinka tapti kūnu, patirdama lytinį susijaudinimą ir malonumą.

Tačiau nereikia manyti, kad karšto temperamento moterys išvengia visų šių sunkumų. Jie, priešingai, kartais būna net didesni. Moters lytinis susijaudinimas gali pasiekti tokį intensyvumą, kokio nepažįsta vyras. Vyro geismas yra stiprus, bet lokalizuotas, ir – gal tik išskyrus orgazmo momentą – vyro savivoka išlieka; tuo tarpu moteris patiria tikrą susvetimėjimą; daugumai ši metamorfozė yra pats maloniausias ir galutinis meilės momentas; tačiau ji ir magiška, gąsdinanti. Kartais vyrui net baugu moters, kurią jis laiko savo glėbyje, – ji atrodo tokia užsimiršusi, beprotybės pagauta; sukrėtimas, kurį ji išgyvena, yra daug esmingesnė metamorfozė negu agresyvus vyro šėlsmas; susijaudinimo apimta, ji nejaučia gėdos, bet atsitokėjusi gėdijasi tos būsenos ir ja baisisi; ji galėtų priimti ją su džiaugsmu ar net su išdidumu, jei degtų malonumo ugnyje; ji galėtų priimti savo aistras, jei triumfuodama jas patenkintų: kitaip ji piktai jų atsižadės.

Čia prieiname prie svarbiausios moters erotiškumo problemos; erotinio gyvenimo pradžioje moteris, atsižadėdama savęs, nesusilaukia už tai atlygio – didžiulio ir tikro malonumo. Ji daug lengviau paaukotų savo drovumą ir išdidumą, jei tai atvertų jai rojaus vartus. Tačiau, kaip matėme, defloracija nėra malonus jaunatviško erotiškumo realizavimas; tai, priešingai, neįprastas reiškinys; vaginalinis malonumas nepajuntamas iš pat pradžių; pagal Stekelio statistinius duomenis, kuriuos patvirtina daugybė seksologų ir psichoanalitikų, vos 4% moterų patiria malonumą per pirmąją sueitį; 50% pasiekia vaginalinį malonumą tik po daugelio savaičių, mėnesių ar net metų. Psichiniai veiksniai vaidina

čia esminį vaidmenį. Moters kūnas yra itin „isterinis“ ta prasme, kad dažnai nėra jokio atstumo tarp jos sąmonės reiškinių ir jų organinės išraiškos; moraliniai draudimai trukdo moteriai patirti malonumą; niekuo nekompensuoti, jie dažnai įsigali ir sudaro vis galingesnę kliūtį. Daugeliu atvejų susidaro ydingas ratas: pirmas meilužio netaktas, žodis, šiurkštus judesys, arogantiška šypsena atsilieps visą medaus mėnesį ar net visą vedybinį gyvenimą; iškart nepatyrusi malonumo ir nusivylusi, jauna moteris ir toliau jaučia apmaudą, kuris tiktai kliudo sėkmingesniems išgyvenimams. Tiesa, jei moteris nepatiria normalaus pasitenkinimo, vyras visuomet gali suteikti jai klitorinį malonumą, kuris, kad ir ką sakytų moralizuojančios legendos, gali suteikti moteriai atsipalaidavimą ir nusiraminimą. Tačiau daugelis moterų atsisako šio malonumo, nes jis atrodo joms dar labiau *primestas* nei vaginalinis malonumas; mat moteris kenčia ne tik nuo vyrų, galvojančių vien apie savo pasitenkinimą, egoizmo, – ją žeidžia ir per daug akivaizdus noras suteikti jai malonumą. „Priversti kitą pajusti malonumą, – sako Stekelis, – reiškia jį valdyti; kam nors atsiduoti – reiškia atsisakyti savo valios.“ Moteris daug lengviau patirs malonumą, jei jis atrodys jai natūraliai kyląs iš malonumo, kurį patiria pats vyras, kaip atsitinka normalios sėkmingos sueities metu. „Moterys su džiaugsmu paklūsta, vos suvokusios, kad partneris *nenori* jų pajungti“, – toliau sako Stekelis; ir atvirkščiai, jei jos jaučia tokį vyrų norą, jos maištauja. Daugelis moterų bijo leistis glamonėjamos ranka, nes ranka – tai įrankis, nedalyvaujantis malonume, kurį suteikia, ranka – tai aktyvumas, o ne kūnas; ir jei vyro lytinis organas atrodys ne kaip geismo persmelktas kūnas, o įgudusiai naudojamas padargas, moteris jus tokį patį pasibjaurėjimą. Be to, jai atrodys, kad bet kokia kompensacija tik patvirtina jos nepajėgumą patirti normalios moters pojūčius. Stekelis, remdamasis daugybe stebėjimų, pažymi, kad vadinamųjų frigidiškų moterų aistra visuomet linksta į normą: „Jos nori pasiekti orgazmą, kaip jį pasiekia normali moteris, bet koks kitas būdas nepatenkina jų morališkai“.

Taigi vyro elgsena turi nepaprastą reikšmę. Jei jo aistra yra nežabota ir šiurkšti, partnerė jaučiasi jo glėbyje virtusi grynu daiktu; bet jei jis per daug valdosi, jei yra per daug atsainus, jis netampa kūnu; jis reikalauja moters pasidaryti objektu, o jai neleidžia savo ruožtu jo

užvaldyti. Abiem atvejais jos išdidumas maištauja; kad ji galėtų suderinti savo pavirtimą kūnišku objektu ir pretenzijas į subjektyvumą, ji turi, tapdama vyro grobiu, jį taip pat padaryti savo grobiu. Štai kodėl moteris taip dažnai lieka frigidiška. Jei meilužiui trūksta patrauklumo, jei jis šaltas, nedėmesingas, nemokšiškas, jam nepavyksta pažadinti jos seksualumo arba jis lieka nepatenkintas; tačiau, būdamas vyriškas ir patyręs, jis gali sukelti pasipriešinimo reakciją; moteris baiminasi jo valdžios: kai kurios gali patirti malonumą tik su droviais, gamtos neapdovanotais vyrais ar net pusiau impotentais, kurie jų negąsdina. Vyras nesunkiai sukelia savo meilužei kartėlį ir pagiežą. Pagieža – dažniausia moters frigidiškumo priežastis; užgauliu šaltumu lovoje moteris atsilygina vyrui už visas nuoskaudas, kurias jaučiasi iškentusi; jos laikysena dažnai atspindi agresyvų nepilnavertiškumo kompleksą: „Kadangi tu manęs nemyli, kadangi aš turiu atstumiančių trūkumų ir esu verta paniekos, aš daugiau neatsiduosiu meilei, aistrai, malonumui“. Šitaip ji keršija tiek jam, tiek sau pačiai, jeigu jis pažemino ją savo nedėmesingumu, jei sukėlė jos pavydą, jei per vėlai prisipažino ją mylįs, jei padarė ją savo meiluže, nors ji norėtų už jo ištekėti; nepasitenkinimas gali staiga atsiskleisti ir sukelti tokią reakciją, net kai santykių pradžia buvo sėkminga. Vyrui, užsitraukusiam tokį priešiškumą, retai pavyksta pačiam jį įveikti, tačiau pasitaiko, kad įtikinamai paliudijęs savo meilę ar pagarbą, jis pakeičia padėtį. Moteris, nepatiklias ir įsitempusias meilužio glėbyje, kartais permainydavo sutuoktuvių žiedas, užmautas joms ant piršto: laimingų, patenkintų, atgavusių ramybę moterų pasipriešinimas dingdavo. Tačiau naujų laikų vyras, pagarbus, mylintis, jautrus, lengviausiai galės apviltą moterį padaryti laiminga meiluže ar žmona: jei jis išvaduos ją iš nepilnavertiškumo komplekso, ji atsiduos jam su karšta aistra.

Stekelio knyga *Frigidiška moteris* iš esmės stengiasi atskleisti psichinių veiksnių reikšmę moters frigidiškumui. Toliau pateikti pavyzdžiai aiškiai rodo, kad labai dažnai frigidiškumo priežastis yra pagieža, jaučiama vyrui ar meilužiui:

Panelė G. S. atsidavė vyrui tikėdamasi, kad jis ją ves, bet atkakliai tvirtindavo, „jog ji nesiekia vedybų, jog ji nenori susirišti“. Ji vaidino laisvą moterį, nors iš tiesų buvo moralės vergė, kaip visa jos šeima. Tačiau mei-

lužis ja tikėjo ir niekuomet neužsimindavo apie vedybas. Jos užsispyrimas vis stiprėjo, kol ji tapo visai šalta. Kai jis pagaliau paprašė jos rankos, ji atsikeršijo sakydama nieko nejaučianti ir pareikšdama nenorinti nė girdėti apie santuoką. Ji nebenorėjo būti laiminga. Ji per ilgai laukė... Graužiama pavydo, ji su nerimu laukė, kol jis pasipirš, kad galėtų išdidžiai jį atstumti. Paskui jai kilo noras nusižudyti vien todėl, kad tokiu rafinuotu būdu nubaustų savo meilužį.

Moteris, kuri iki tol patirdavo malonumą su savo vyru, bet labai pavydi, gulėdama ligoninėje ima vaizduotis, kad vyras ją apgaudinėja. Grįžusi namo, ji nusprendžia būti šalta savo vyrui. Ji niekuomet daugiau neturinti leisti, kad vyras ją sujaudintų, nes jis jos negerbiąs ir naudojąsis ja tik iš reikalo. Nuo to laiko ji tapo frigidiška. Iš pradžių ji griebiasi nedidelių gudrybių, kad nebūtų sujaudinta. Ji įsivaizdavo, kad jos vyras meilinasi jos draugei. Netrukus vietoj orgazmo ji ėmė jausti skausmus...

Viena septyniolikametė mergina užmezgė romaną su vyriškiu, ir jų santykiai suteikdavo jai didžiulį malonumą. Būdama devyniolikos, ji pastojo ir pareikalavo meilužio ją vesti; jis nesiryžo ir patarė jai pasidaryti abortą. Ji atsisakė. Po trijų savaičių jis pareiškė pasiruošęs ją vesti, ir ji tapo jo žmona. Tačiau ji niekuomet neatleido jam už šias tris kankinančias savaites ir tapo frigidiška. Vėliau, kai ji išsiaiškino su vyru, jos frigidiškumas išnyko.

Ponia N. M. sužino, kad jos vyras, praėjus dviem dienoms po vestuvių, aplankė savo buvusią meilužę. Orgazmas, kurį ji anksčiau patirdavo, dingo visam laikui. Ją persekiojo mintis, kad ji nebepatinkanti savo vyrui, kurį manė apvylusi; štai jos frigidiškumo priežastis.

Net kai moteris įveikia savo pasipriešinimą ir, praėjus ilgesniam ar trumpesniam laikui, patiria vaginalinį malonumą, dar ne visi sunkumai nugalėti: mat moters seksualumo ir vyro seksualumo ritmai nesutampa. Patirti malonumui jai reikia daugiau laiko negu vyrui.

Maždaug trys ketvirtadaliai visų vyrų patiria orgazmą per dvi minutes nuo lytinio akto pradžios, – rašo Kinsey. – Jei atsižvelgsime į daugybę aukštesnių sluoksnių moterų, kurių būsena tokia nepalanki seksualinėms situacijoms, kad jos patiria orgazmą tik po dešimties–penkiolikos minučių aktyvios stimuliacijos, ir jei atsižvelgsime į tai, kad gana daug moterų nėra patyrusios orgazmo per visą savo gyvenimą, – visai suprantama, jog vyrui reikia turėti išskirtinį sugebėjimą pratęsti lytinį aktą neišmetant sėklos, kad jis galėtų sukurti harmoniją su partnere.

Atrodo, kad Indijoje vyras, atlikdamas savo vedybines pareigas, mielai rūko pypkę, nukreipdamas dėmesį nuo savo malonumo ir pratęsdamas žmonos malonumą; Vakaruose Casanova greičiau gali pasigirti savo „šūvių“ skaičiumi, o labiausiai jis didžiuojasi pasiekęs, kad jo partnerė prašytų pasigailėjimo: pagal erotinę tradiciją toks žygdarbis jam nedažnai pasiseka; vyras mielai skundžiasi besaikiais savo draugės reikalavimais; jie vadina ją čia pašėlusia gimda, čia žmogėdra, čia besote; jos niekuomet nepatenkinsi. Montaigne'is išdėsto tokį požiūrį savo „Esė“ trečioje knygoje (V sk.):

Jos yra nepalyginamai gabesnės ir karštesnės meilės reikaluose už mus, ką, be kita ko, paliudijo ir šventikas, pabuvęs tiek vyru, tiek moterim... be to, mes iš jų pačių lūpų gavome įrodymą, kurį kitados, skirtingais amžiais, davė vienas Romos imperatorius ir viena imperatorė, garsūs šio amato meistrai (jis per vieną naktį atėmė nekaltybę dešimčiai sarmatų mergaičių, savo belaisvių, o ji per vieną naktį atlaikė dvidešimt penkis susirėmimus, keisdama draugiją pagal savo poreikį ir skonį,

adhuc ardens rigidae tentigine vulvae
Et lassata viris, necdum satiata recessit[85].

(Juvenalis. *Satyros* / Iš lot. k. vertė A. Bendoriūtė. – V.: Vaga, 1983)

...ir po Katalonijoje įvykusio ginčo, kai moteris skundėsi per daug uoliomis savo vyro pastangomis, – mano galva, visai ne todėl, kad jos buvo jai nemalonios (mat aš tikiu tik religiniais stebuklais)... pasirodė garsusis Aragono karalienės nuosprendis, kuriuo, po rimto tarybos nutarimo, jos didenybė..., smarkiai apribodama savo lyties poreikius ir aistras, nurodė teisėtą ir būtiną ribą – šešis kartus per dieną, taip, pasak jos, palengvindama šią procedūrą ir nustatydama nuolatinę ir nekintamą jos formą.

Reikalas tas, kad iš tiesų moters patiriamas seksualinis malonumas yra visai kitokio pobūdžio negu vyro patiriamas malonumas. Jau minėjau, kad nėra tikslių žinių, ar vaginalinis malonumas kada pasiekia apibrėžtą orgazmą. Moterų išpažinčių šiuo klausimu yra mažai, ir net kai jos stengiasi būti tikslios, jų teiginiai vis vien nepaprastai migloti; atrodo, kad reakcijos priklausomai nuo individų yra labai skirtingos. Tačiau nėra abejonės, kad vyrui sueitis turi apibrėžtą biologinę baigtį –

[85] *vis dar liepsnojo gimda, apimta nenumaldomo šėlsmo...*
Vyrų glamonių visai nukamuota, tačiau dar nesoti.

ejakuliaciją; žinoma, šio tikslo siekiama turint daugybę kitų, labai įvairių intencijų, bet kai ejakuliacija įvyksta, atrodo, kad tikslas pasiektas, ir aistra, jei nevisiškai patenkinta, tai bent jau numalšinta. Tuo tarpu moteriai tikslas iš pat pradžių yra neaiškus ir daugiau psichinės nei fiziologinės prigimties; apskritai ji trokšta lytinio susijaudinimo ir malonumo, bet jos kūnas iš meilės akto nesitiki jokios aiškios išdavos, ir todėl sueitis jai niekuomet nėra visiškai baigta: ji neturi jokio tikslo. Vyro malonumas veržliai didėja; pasiekęs aukščiausią laipsnį, jis staiga ištirpsta orgazme; lytinio akto struktūra yra užbaigta ir netolydi. Moters malonumas pasklidęs visame kūne; jis ne visada susitelkęs genitalinėje sistemoje; ir netgi tuo atveju greičiau vaginos susitraukinėjimai negu tikras orgazmas sukelia bangas, kurios ritmiškai kyla, slūgsta, vėl susidaro, tarpais pasiekia viršūnę, paskui silpnėja ir mąžta, niekada visai nedingdamos. Kadangi malonumui nėra nustatyta jokių apibrėžtų ribų, jis veržiasi į begalybę: dažnai moters erotines galimybes apriboja greičiau nervinis, širdies nuovargis, psichinis persisotinimas negu pasiektas pasitenkinimas; net gavusi, ko norėjo, net nualinta, ji niekada nejaučia visiško palengvėjimo:

Lassata necdum satiata, – pasak Juvenalio žodžių.

Vyras daro didelę klaidą, norėdamas primesti partnerei savo ritmą ar atkakliai stengdamasis, kad ji patirtų orgazmą: dažnai jis pasiekia tik tiek, kad suardo tą malonumo formą, kurią ji išgyveno savitu būdu[86]. Tai gana lanksti forma, nenustatanti sau ribos: spazmai, lokalizuoti vaginoje ar visoje genitalinėje sistemoje, arba viso kūno spazmai gali būti galutinis tikslas; kai kurioms moterims tokie spazmai yra pakankamai reguliarūs ir pakankamai stiprūs, kad juos būtų galima prilyginti orgazmui; tačiau mylinčiai moteriai ir vyro orgazmas gali tapti atomazga, kuri suteikia jai palengvėjimą ir pasitenkinimą. Erotinę būseną taip pat galima užbaigti ramiai, palaipsniui, be konflikto. Kad pasisektų, reikia ne matematiškai sinchronizuoti malonumą, kaip mano daugybė skrupulingų, bet paviršutiniškų vyrų, bet sukurti kompleksinį erotinį modelį. Daugelis įsivaizduoja, kad išmokyti moterį „mėgautis“ yra tik

[86] Lawrence'as aiškiai matė, kad egzistuoja dvi priešingos erotinės formos. Bet jis neteisus tvirtindamas, kad moteris *neturi* patirti orgazmo. Klysta ne tik tie, kurie mėgina žūtbūt jį sukelti, bet ir tie, kurie stengiasi bet kuriuo atveju jai jo neleisti, kaip kad daro donas Cipriano *Plunksnuotoje gyvatėje*.

laiko ir technikos – taigi prievartos – klausimas; jie nežino, kad moters seksualumas yra iš esmės sąlygotas bendros situacijos. Seksualinis malonumas, kaip minėjome, moteriai yra savotiški kerai; jis reikalauja visiško užsimiršimo; jei žodžiai ar judesiai prieštarauja glamonių apžavams, kerai išsisklaido. Tai viena iš priežasčių, kodėl moteris taip dažnai užsimerkia: fiziologiškai tai refleksas, kompensuojantis vyzdžių išsiplėtimą; tačiau ji užmerkia akis netgi tamsoje; ji nori užmiršti aplinką, užmiršti tas akimirkas, savo meilužio ir savęs pačios išskirtinumą, ji nori pasinerti į kūno naktį, tokią pat tamsią kaip motinos įsčios. O dar labiau ji geidžia sugriauti pertvarą, kurią prieš ją pastato vyras, ji geidžia susilieti su juo. Jau minėjome, kad, tapdama objektu, ji kartu trokšta likti subjektu. Labiau susvetimėjusi nei vyras, nes geismas ir susijaudinimas perima visą jos kūną, ji gali likti subjektu tik susijungusi su savo partneriu; taigi reikėtų, kad „gauti" ir „duoti" jiems abiem sutaptų; jei vyras tik ima, bet neduoda, arba jei jis suteikia malonumą, pats jo negaudamas, moteris jaus, kad ja manipuliuojama; suvokusi save kaip Kitą, ji iškart tampa neesminiu Kitu: jai reikia paneigti kitoniškumą. Todėl kūnų atsiskyrimo akimirka jai beveik visuomet yra sunki. Vyras po sueities – nesvarbu, ar jis jaučiasi liūdnas, ar linksmas, gamtos apviltas ar nugalėjęs moterį, – visuomet vėl atsižada kūniškumo; jis vėl tampa nekaltu kūnu, jis nori miegoti, išsimaudyti, surūkyti cigaretę, išeiti pakvėpuoti grynu oru. Moteris norėtų tęsti kūnišką kontaktą, kol visiškai išsisklaidys kerai, pavertę ją kūnu; atsiskyrimas – tai skausmingas atplėšimas, savotiškas naujas nujunkymas; ji jaučia pagiežą meilužiui, kuris nuo jos per staigiai atsitraukia. Bet dar labiau ją žeidžia žodžiai, paneigiantys susiliejimą, kuriuo jinai vieną akimirką buvo patikėjusi. „Gilles'io žmona", kurios istoriją papasakojo Madeleine Bourdouche, net susigūžia, kai vyras jos paklausia: „Ar gerai pasimėgavai?" Ji uždengia delnu jam burną; žodis gąsdina daugumą moterų, nes jis malonumą sumenkina iki imanentinio ir atskiro pojūčio. „Ar jau gana? Ar tu dar nori? Ar buvo gera?" – jau pats tokių klausimų uždavimas reiškia atsiskyrimą, paverčia meilės aktą mechanine procedūra, kuriai vadovauti ėmėsi vyras. Todėl jis ir klausinėja. Jis daug labiau siekia valdyti negu susiliejimo ir abipusiškumo; kai susijungusi pora išsiskiria, jis vėl tampa vieninteliu subjektu: tik iš didelės meilės ar kilnumo jis sutinka atsisakyti šitos privilegijos; jam patinka,

kad moteris jaučiasi pažeminta, paimta prieš jos pačios valią; jis visuomet nori paimti šiek tiek daugiau, nei ji duodasi. Moterys būtų apsaugotos nuo daugelio sunkumų, jei vyras atsikratytų gausybės kompleksų, verčiančių jį žiūrėti į meilės aktą kaip į kovą, tuomet ir ji galėtų nelaikyti lovos arena.

Tačiau pastebėta, kad narcisizmas ir puikybė netrukdo merginai kartu jausti ir norą būti valdomai. Anot kai kurių psichoanalitikų, mazochizmas esąs viena iš moteriai būdingų savybių ir kaip tik šis polinkis padedąs jai prisitaikyti prie savo erotinio likimo. Tačiau mazochizmo sąvoka yra labai miglota, ir mums reikėtų pažvelgti į ją iš arčiau.

Pasak Freudo, psichoanalitikai skiria tris mazochizmo formas: pirmosios pagrindas – ryšys tarp skausmo ir seksualinio malonumo, antrosios – moters sutikimas būti erotiškai priklausomai, trečiosios – savęs nubaudimo mechanizmas. Moteris yra mazochistė todėl, kad malonumas ir skausmas neatskiriami defloracijos ir gimdymo metu, ir todėl, kad ji sutinka su pasyviu savo vaidmeniu.

Pirmiausia reikia pažymėti, kad erotinės reikšmės priskyrimas skausmui visai nepagrindžia pasyvaus ir paklusnaus elgesio. Dažnai skausmas pasitarnauja padidindamas jį kenčiančio individo energiją, vėl pažadindamas jautrumą, atbukintą pačios susijaudinimo ir malonumo audros; tai šviesos spindulys, nušviečiantis kūno naktį; jis ištraukia apsvaigusį įsimylėjėlį iš limbo, kad jis galėtų vėl tenai įpulti. Skausmas paprastai yra erotinio šėlsmo dalis; kūnai, užburti savo kūniškumo, siekdami abipusio džiaugsmo, stengiasi atrasti kits kitą, susijungti, susidurti visais įmanomais būdais. Erotika – tai atsiplėšimas nuo savęs, siautulys, ekstazė; kančia taip pat sugriauna „aš" ribas, tai jų peržengimas ir pakilimas į viršūnę; skausmas visuomet vaidino svarbų vaidmenį orgijose; be to, kaip žinoma, malonumas ir skausmas susiliečia: glamonė gali virsti kankyne, kančia – suteikti malonumo. Apkabinimas lengvai pereina į kandžiojimąsi, žnaibymą, draskymą. Šie veiksmai paprastai nėra sadistiški: jie reiškia troškimą susilieti, o ne griauti; ir juos kenčiantis subjektas taip pat siekia ne išsižadėti savęs ir nusižeminti, bet susijungti; beje, toks elgesys toli gražu nėra būdingas tik vyrams. Iš tiesų skausmas reiškia mazochizmą tik tuo atveju, kai jis suvokiamas ir geidžiamas kaip vergijos įrodymas. O dėl skausmo defloracijos metu, tai jis nėra glaudžiai susijęs su malonumu; visos moterys bijo gimdymo

kančių ir jaučiasi laimingos, kad šiuolaikiniai metodai jas iš jų išvaduoja. Skausmas moterų seksualiniame gyvenime užima ne didesnę ir ne mažesnę vietą kaip vyrų seksualiniame gyvenime.

Moters nuolankumas, antra vertus, yra labai dviprasmiška sąvoka. Kaip matėme, mergina *vaizduotėje* dažniausiai paklūsta pusdievio, herojaus, vyro valdžiai, bet tai dar tik narciziškas žaidimas. Tikrovėje ji jokiu būdu nenusiteikusi kęsti kūnišką šios valdžios išraišką. Dažnai, priešingai, ji atstumia vyrą, kuriuo žavisi ir kurį gerbia, ir atsiduoda vyrui, neturinčiam prestižo. Klystume fantazijose ieškodami realių veiksmų rakto, nes fantazijos – tai prasimanymas ir yra malonios būtent kaip fantazijos. Mergaitė, kuri su siaubu ir nuolankumu svajoja apie išprievartavimą, nenori būti išprievartauta, ir jei toks įvykis atsitiktų, tai būtų pasibaisėtina nelaimė. Marie Le Hardouin *Juodajame šyde* jau matėme tipišką tokio nesutapimo pavyzdį. Ji taip pat rašo:

> Bet susinaikinimo kelyje liko sritis, kur įžengdavau tik užgniaužusi kvapą ir besidaužančia širdimi. Šis kelias vedė mane anapus meilės geidulių į gryną geidulingumą... Kokių tik slaptų šlykštybių aš nepadariau sapne! Mane kankino poreikis įtvirtinti save bet kokiais įmanomais būdais.

Prisiminkime ir Marijos Baškircevos atvejį:

> Visą gyvenimą aš stengiausi *savo valia* pasiduoti kokiai nors *iliuzinei valdžiai*, bet visi žmonės, kuriuos išmėginau, buvo tokie pilki, palyginti su manim, kad jaučiau tik pasidygėjimą jais.

Antra vertus, moters seksualinis vaidmuo iš tikrųjų yra daugiausia pasyvus; tačiau betarpiškas šios pasyvios būsenos išgyvenimas yra mazochistinis ne daugiau, kiek įprastas vyro agresyvumas yra sadistinis; moteris gali glamones, susijaudinimą, įsiskverbimą transcenduoti iki malonumo, šitaip įtvirtindama savo subjektyvumą; ji taip pat gali siekti susijungimo su meilužiu ir jam atsiduoti, o tai reikš ne savęs atsižadėjimą, bet savęs įveikimą. Į mazochizmą linkęs individas leidžia kito sąmonei paversti save grynu daiktu, kai jis žiūri į save kaip į daiktą, vaidina esąs daiktas. „Mazochizmas – tai ne mėginimas sužavėti kitą savo objektiškumu, bet mėginimas sužavėti save patį savo objektiškumu kito atžvilgiu.“[87] Sade'o Juliette, kaip ir jauna jo herojė iš *Filoso-*

[87] J.-P. Sartre. *L'Etre et le Néant*.

fijos buduare (*Philosophie dans le boudoir*), kurios atsiduoda vyrui visais įmanomais būdais, bet dėl savo pačių malonumo, – anaiptol nėra mazochistės. Ledi Chatterley ar Kate, visiškai sutikdamos atsižadėti savęs, taip pat nėra mazochistės. Apie mazochizmą galėtume kalbėti tik tuomet, kai „aš" yra sustingdomas ir kai šis susvetimėjęs antrininkas laikomas priklausomu nuo kito laisvės.

Šia prasme kai kurios moterys iš tiesų pasirodys esančios tikros mazochistės. Mergina turi polinkį į mazochizmą, nes mielai linksta į narcisizmą, o narcisizmas – tai susvetimėjimas savajame *ego*. Jei ji nuo pat savo erotinės iniciacijos pradžios jaustų didelį susijaudinimą ir geismą, ji autentiškai išgyventų savo patirtį ir liautųsi projektuoti ją į tą idealų polių, kurį ji vadina savuoju „aš"; bet jei ji yra frigidiška, jos „aš" toliau siekia įtvirtinti save; padaryti jį vyro daiktu atrodo nusikaltimas. Taigi „mazochizmas, kaip ir sadizmas, yra kaltės prisiėmimas. Aš iš tiesų esu kaltas vien todėl, kad esu objektas". Ši Sartre'o mintis siejasi su Freudo idėja apie savęs nubaudimą. Mergina laiko save kalta, kad atiduoda savo „aš" kitam, ir nubaudžia save – pati išgyvena dvigubai pažeminimą ir vergiją; matėme, kaip nekaltos merginos meta iššūkį savo būsimajam meilužiui ir nubaudžia save už būsimą paklusnumą įvairiais būdais save kankindamos; atsidūrusios šalia realaus meilužio, jos ir toliau elgiasi taip pat. Net frigidiškumas, kaip jau matėme, yra bausmė, kuria moteris baudžia tiek save, tiek savo partnerį: jos tuštybė įžeista, ir ji, jausdama pagiežą jam ir sau pačiai, neleidžia sau patirti malonumo. Būdama mazochistė, ji pasidarys visiška vyro vergė, liaupsins jį, norės būti pažeminta, primušta; iš pasiutimo, kad sutiko susvetimėti, ji susvetimės vis labiau ir labiau. Gana aišku, kad toks, pavyzdžiui, yra Mathilde de La Mole elgesys; ji pyksta ant savęs, kam atsidavė Julienui; todėl kartais puola jam po kojų, nori nusilenkti visoms jo užgaidoms, paaukoja jam savo plaukus; tačiau tuo pat metu ji maištauja tiek prieš jį, tiek prieš save; galima nuspėti, kad jo glėbyje ji šalta kaip ledas. Apsimestinis moters mazochistės savęs atsižadėjimas pastato naujas užtvaras, kurios neleidžia jai patirti malonumo, ir tuo pat metu šiuo negebėjimu pajusti malonumą ji keršija sau pačiai. Ydingasis ratas, kuris veda nuo frigidiškumo į mazochizmą, gali susidaryti visam laikui ir, siekiant kompensacijos, privesti prie sadistinio elgesio. Kai kuriais atvejais, erotiškai bręsdama,

moteris išsivaduoja iš frigidiškumo ir narcisizmo ir, prisiimdama savo seksualinį pasyvumą, jį išgyvena, užuot jį vaidinusi. Mat mazochizmo paradoksas yra tas, kad subjektas nuolatos įtvirtina save, net stengdamasis savęs atsižadėti; tik neapgalvotai dovanojant save, spontaniškai veržiantis kito link, pavyksta užsimiršti. Taigi moteris iš tikrųjų labiau negu vyras linkusi pasiduoti mazochizmo pagundai; jai skirtas erotikoje pasyvaus objekto vaidmuo akina ją būti pasyvia; šis vaidinimas – tai savęs nubaudimas, kuriam ją skatina narciziškas jos maištavimas ir iš jo kylantis frigidiškumas; reikia pripažinti, kad tarp moterų, ir ypač merginų, yra daug mazochisčių. Colette, pasakodama apie savo pirmuosius meilės nuotykius, *Mano pirmosiose pamokose* (*Mes apprentissages*) prisipažįsta:

> Per savo jaunumą ir nežinojimą aš pradėjau nuo svaigulio, nusikalstamo svaigulio, pasidavusi baisiai ir netyrai paauglės egzaltacijai. Yra daug mergaičių, dar ne visai susiformavusių, kurios svajoja būti subrendusio vyro reginiu, žaislu, pasileidusiu šedevru. Tai bjaurus noras, už kurio patenkinimą joms tenka mokėti lytinio brendimo neurozėmis – įpročiu graužti kreidą ir anglį, gerti vandenį su dantų milteliais, skaityti nepadorias knygas ir badytis smeigtukais delnus.

Tiksliausia būtų pasakyti, kad mazochizmas – tai viena iš jaunatviško iškrypimo formų, kad jis negali iš esmės išspręsti konflikto, kurio priežastis – moters seksualinis likimas, ir moteris, pasinerdama į jį, tik pabėga nuo to konflikto. Mazochizmo jokiu būdu negalima vadinti normaliu ir laimingu moters erotiškumo sužydėjimu.

Tokiam sužydėjimui reikia, kad moteriai – meilėje, švelnume, geidulingume – pavyktų įveikti savo pasyvumą ir užmegzti su savo partneriu tarpusavio ryšį. Dėl vyriško ir moteriško erotiškumo asimetrijos tol kyla neišsprendžiamų problemų, kol egzistuoja lyčių kova; jas galima lengvai išspręsti, kai moteris jaučia ir vyro aistrą, ir pagarbą; jei jis geidžia jos kūno, pripažindamas jos laisvę, ji jaučiasi esminė tą valandėlę, kai tampa objektu, ji lieka laisva ir sutikdama paklusti. Tuomet meilužiai gali kiekvienas savaip patirti bendrą malonumą; kiekvienas partneris jaučia jį kaip savo malonumą, bet žino, kad jo šaltinis yra kitame. Žodžiai „gauti“ ir „duoti“ pasikeičia prasmėmis, džiaugsmas virsta dėkingumu, malonumas – švelnumu. Konkrečia ir kūniška forma abipusiškai pripažįstamas savasis „aš“ ir kitas šviesiausioje kito ir savo

sąmonėje. Kai kurios moterys sako jaučiančios savyje vyro lytinį organą kaip savo pačių kūno dalį; kai kuriems vyrams atrodo, kad jie yra ta moteris, į kurią įsiskverbia; šie nusakymai, žinoma, yra netikslūs: kito matmuo išlieka, bet reikalas tas, kad kitoniškumas nebėra priešiško pobūdžio; būtent tas atskirtų kūnų susijungimo pojūtis daro lytinį aktą jaudinantį; ir jis tuo labiau jaudina, kad dvi būtybės, abi aistringai neigiančios ir ginančios savo ribas, yra panašios ir vis dėlto skirtingos. Šis skirtingumas, kuris per daug dažnai atskiria jas viena nuo kitos, joms susijungus tampa džiaugsmo šaltiniu; veržlioje vyro aistroje moteris mato atvirkštinį ją deginančios pasyvios aistros pavidalą; vyro pajėgumas rodo jos galią jam; jo lytinis organas, pritvinkęs gyvybės, priklauso jai, kaip kad jos šypsena priklauso vyrui, kuris suteikia jai malonumą. Visi vyriškumo ir moteriškumo turtai, atspindėdami ir užvaldydami vieni kitus, sudaro kintamą ir ekstazišką vienovę. Tokiai harmonijai pasiekti reikia ne įmantrios technikos, bet greičiau abipusiško kūno ir sielos kilnumo, pagrįsto erotiniu potraukiu.

Toks kilnumas vyrui dažnai neprieinamas dėl jo tuštybės, moteriai – dėl jos drovumo; neįveikusi visų stabdžių, ji nemokės pasiekti jo triumfo. Štai kodėl moters pilnutinis seksualinis sužydėjimas paprastai būna gana vėlyvas: savo apogėjų erotikoje ji pasiekia apie trisdešimt penktuosius metus. Deja, jei ji ištekėjusi, jos vyras tada jau per daug pripratęs prie jos frigidiškumo; ji dar gali prisivilioti naujų meilužių, bet jos grožis jau pradeda vysti: jos dienos suskaičiuotos. Dauguma moterų pagaliau pasiryžta atsiduoti savo aistroms tik tuo metu, kai vyrai jų nebegeidžia.

Sąlygos, kuriomis vystosi moters seksualinis gyvenimas, priklauso ne tik nuo šių duomenų, bet ir nuo jos bendros socialinės ir ekonominės padėties. Tolesnis jų nagrinėjimas be šito konteksto būtų per daug abstraktus. Tačiau iš mūsų tyrinėjimo galima padaryti kelias reikšmingas bendro pobūdžio išvadas. Erotinė patirtis yra viena iš tų, kurios žmogiškoms būtybėms skausmingiausiai atskleidžia jų padėties dviprasmiškumą; joje jie pažįsta save kaip kūną ir kaip dvasią, kaip kitą ir kaip subjektą. Moteriai šis konfliktas įgauna itin dramatišką formą, nes ji pradžioje suvokia save kaip objektą ir iš karto neranda malonume tikros nepriklausomybės; jai reikia susigrąžinti savo, kaip transcenden-

15. 900

tinio ir laisvo subjekto, orumą, suvokti savo kūnišką būklę: tai sunkus ir rizikingas uždavinys, kurio dažnai nepasiseka atlikti. Tačiau pats jos situacijos sunkumas apsaugo ją nuo mistifikacijų, kurioms pasiduoda vyras; jis mielai tampa auka apgaulingų privilegijų, kurias sąlygoja jo agresyvus vaidmuo ir vienišas pasitenkinimas pasiekus orgazmą; jis nesiryžta visiškai pripažinti savęs kaip kūno. Moters išgyvenama patirtis yra autentiškesnė.

Tiek daugiau, tiek mažiau prisitaikiusi prie savo pasyvaus vaidmens, moteris visuomet jaučiasi nuskriausta kaip aktyvus individas. Ji pavydi vyrui ne organo, kuriuo jis gali ją užvaldyti, – ji pavydi jo grobio. Įdomus paradoksas, kad vyras gyvena ramiame, švelniame, bejėgiškame geismų pasaulyje, moteriškame pasaulyje, o moteris gyvena vyriškame pasaulyje, griežtame ir žiauriame; jos rankos ir toliau trokšta apglėbti glotnų kūną, sultingą minkštimą: paauglį, moterį, gėles, kailius, vaiką; antra vertus, ji norėtų turėti lobį, panašų į tą, kurį jinai duoda vyrui. Tai paaiškina, kodėl daugelis moterų junta atvirą ar slaptą polinkį į homoseksualizmą. Kai kurioms dėl daugelio įvairių priežasčių šis polinkis pasireiškia ypač stipriai. Ne visos moterys sutinka spręsti savo seksualines problemas tradiciniu būdu, nors visuomenė oficialiai pripažįsta jį vieną. Taigi mums reikia pakalbėti ir apie tas, kurios pasirenka uždraustus kelius.

Ketvirtas skyrius

LESBIETĖ

Lesbietę mėgstama įsivaizduoti su griežta fetrine skrybėle, trumpais plaukais ir kaklaraiščiu: jos vyriška išvaizda būtų anomalija, reiškianti hormonų balanso sutrikimą. Nėra didesnės klaidos kaip toks homoseksualistės ir vyriškos moters neskyrimas. Daug homoseksualisčių būna tarp odaliskų, kurtizanių, tarp moterų, drąsiausiai pasiryžusių būti „moteriškomis"; ir atvirkščiai – dauguma „vyriškų" moterų yra heteroseksualios. Seksologai ir psichiatrai patvirtina išvadą, peršamą kasdieninio stebėjimo: didžioji dauguma „prakeiktųjų" yra sudėtos lygiai taip pat kaip kitos moterys. Joks „anatominis likimas" nenulemia jų seksualumo.

Žinoma, pasitaiko atvejų, kai fiziologiniai duomenys sukuria ypatingas situacijas. Tarp abiejų lyčių nėra griežto biologinio skirtumo; identišką somą keičia hormoniniai procesai, kurių kryptis yra genotipiškai apibrėžta, bet gali kiek pakisti gemalo vystymosi metu; dėl to atsiranda individų, tarpinių tarp vyrų ir moterų. Kai kurie vyrai įgauna moters išvaizdą, nes jų vyriški organai per vėlai subręsta: taigi kartais matome, kaip mergaitės, ypač sportuojančios, virsta berniukais. H. Deutsch pasakoja istoriją vienos merginos, kuri karštai asistavo ištekėjusiai moteriai, norėjo ją išsivesti ir gyventi su ja: vieną dieną paaiškėjo, kad ji iš tikrųjų yra vyras, – tuomet ji galėjo vesti savo mylimąją ir turėti su ja vaikų. Tačiau iš to nereikėtų daryti išvados, kad kiekviena homoseksualistė yra vyras, prisidengęs apgaulingu pavidalu. Hermafroditė, kuri turi abi genitalines sistemas, dažnai būna moteriškai seksuali: pažinojau vieną tokią, nacistų išvarytą iš Vienos, kuri sielojosi, kad nepatinka nei heteroseksualams, nei pederastams, nes ją traukia tik vyrai. „Vyriškoms" moterims, veikiamoms vyriškųjų hormonų, atsiranda vyriškieji

antriniai lytiniai požymiai; infantilioms moterims trūksta moteriškųjų hormonų ir jos lieka iki galo neišsivysčiusios. Šios ypatybės gali daugiau ar mažiau tiesiogiai sąlygoti polinkį į lesbianizmą. Asmenybė, apdovanota energija, agresyvumu, gyvybingumo pertekliumi, linkusi aktyviai naudoti savo jėgas, paprastai atmeta pasyvumą; gamtos nuskriausta, turinti įgimtų ydų moteris gali mėginti kompensuoti savo nepilnavertiškumą, įgaudama vyriškų savybių; jei jos erogeninis jautrumas neišsivystęs, ji negeidžia vyro glamonių. Tačiau anatomija ir hormonai visuomet tik nulemia pačią situaciją, bet nenustato objekto, į kurį ta situacija bus transcenduota. H. Deutsch taip pat pasakoja apie vieną sužeistą lenkų legionierių, kurį ji slaugė per 1914–1918 metų karą ir kuris iš tiesų buvo mergina su ryškiais vyriškais požymiais; ji prisijungė prie armijos kaip medicinos sesuo, paskui jai pavyko persirengti uniforma; nepaisant to, ji įsimylėjo vieną kareivį, – vėliau ji už jo ištekėjo, – ir todėl buvo laikoma homoseksualiste. Jos vyriškas elgesys neprieštaravo moteriško tipo erotiškumui. Net vyras gali geisti ne vien moters; tai, kad homoseksualaus vyro organizmas gali būti visiškai vyriškas, rodo, kad moters vyriškumas nebūtinai pasmerkia ją homoseksualizmui.

Netgi fiziologiškai normalios moterys kartais būdavo skirstomos į „klitorinį“ ir „vaginalinį“ tipą, pirmąsias pasmerkiant sapfiškai meilei; tačiau, kaip matėme, visų moterų erotiškumas vaikystėje yra klitorinis; ar jis lieka šioje stadijoje, ar pasikeičia, nepriklauso nuo jokių anatominių duomenų; netiesa ir tai, kaip dažnai būdavo tvirtinama, kad vaiko masturbacija paaiškina, kodėl vėliau pirmenybė suteikiama klitorinei sistemai: seksologija šiandien pripažįsta, kad vaikų onanizmas yra visiškai normalus ir plačiai paplitęs reiškinys. Moters erotiškumo vystymasis, kaip matėme, yra psichologinis procesas, kuriam turi įtakos fiziologiniai veiksniai, bet jis priklauso nuo bendros subjekto laikysenos būties akivaizdoje. Marañonas manė, kad seksualumas yra „vienprasmis“ ir kad vyro seksualumas yra „baigtinis“, o moters lieka „pusiaukelėje“; tik lesbietės libido esąs toks pat tobulas kaip vyro, taigi ji esanti „aukštesnis“ moters tipas. Iš tiesų moters seksualumas turi savitą struktūrą, ir mėginti nustatyti vyro ir moters libido hierarchiją yra absurdiška; seksualinio objekto pasirinkimas jokiu būdu nepriklauso nuo to, kiek moteris turi energijos.

Didelis psichoanalitikų nuopelnas, kad jie homoseksualizmą priskyrė psichiniams, o ne fiziologiniams reiškiniams, tačiau jie vis dar laiko jo priežastimi išorines aplinkybes. Tai reiškia, kad jie yra menkai jį ištyrę. Pasak Freudo, kad moteris erotiškai subręstų, ji turi pereiti nuo klitorinės iki vaginalinės stadijos, – šis perėjimas atitinka mergaitės meilės, kurią ji iš pradžių jaučia motinai, perėjimą į meilę tėvui; įvairios priežastys gali sustabdyti šį procesą: moteris nesusitaiko su savo „kastracija", ji slepia nuo savęs, kad neturi penio, ji toliau lieka prisirišusi prie motinos, kurios pakaitalų vis dar ieško. Adlerio nuomone, toks vystymosi sustojimas nėra pasyviai išgyvenamas įvykis: subjektas to nori, jis, trokšdamas valdžios, sąmoningai neigia savo suluošinimą ir siekia sutapatinti save su vyru, kuriam atsisako paklusti. Ar homoseksualizmas būtų infantiliška fiksacija, ar vyriškas protestas, bet kuriuo atveju jis yra laikomas neužbaigtumu. Iš tikrųjų lesbietė nėra nei „neišsivysčiusi" moteris, nei „aukštesnė" moteris. Individo vystymasis nėra neišvengiama pažanga: su kiekvienu žingsniu praeitis suvokiama naujo pasirinkimo šviesoje ir pasirinkimo „normalumas" nesuteikia jam jokios ypatingos vertės: jį reikia vertinti pagal jo autentiškumą. Homoseksualizmas gali tapti moteriai būdu išsigelbėti iš savo padėties arba būdu ją priimti. Didelė psichoanalitikų klaida yra ta, kad jie dėl savo moralistinio konformizmo žiūri į homoseksualizmą kaip į neautentišką poziciją.

Moteris yra esybė, iš kurios reikalaujama tapti objektu; kaip subjektas ji pasižymi agresyviu geidulingumu, kurio nepatenkina vyro kūnas: iš čia kyla konfliktai, kuriuos jos erotiškumui reikia išspręsti. Normalia laikoma sistema, kai ji atiduodama kaip grobis vyrui, o jos suverenumas atstatomas įduodant jai į rankas kūdikį, bet šį „natūralumą" lemia daugiau ar mažiau įsisąmoninta visuomeninė nauda. Netgi heteroseksualizmas duoda kitų išeičių. Moters homoseksualizmas yra vienas iš mėginimų sutaikyti savo autonomiją ir kūno pasyvumą. O jei remiamasi gamta, galima pasakyti, kad iš prigimties kiekviena moteris yra homoseksuali. Lesbietė pasižymi tuo, kad atsisako vyro ir kad ją traukia moters kūnas; tačiau kiekviena paauglė bijo įsiskverbimo, vyro valdžios, junta tam tikrą pasidygėjimą vyro kūnu; antra vertus, moters kūnas jai, kaip ir vyrui, yra geismo objektas. Jau minėjau, kad vyrai, veikdami kaip subjektai, tuo pat metu veikia kaip atskiri; laikyti kitą

paimamu daiktu reiškia kėsintis į jo ir kartu į savo paties sukurtą vyro idealą; tuo tarpu moteris, kuri pripažįsta save kaip objektą, žiūri į sau panašias ir į save kaip į grobį. Pederastas kelia priešiškumą heteroseksualiems vyrams ir moterims, nes jie reikalauja, kad vyras būtų dominuojantis subjektas[88], tuo tarpu į lesbietes abiejų lyčių atstovai spontaniškai žiūri su atlaidumu. „Pripažįstu, – sako grafas de Tilly, – kad jos yra varžovės, bet tai anaiptol negadina man nuotaikos: mane tai net linksmina, ir man užtenka amoralumo juoktis." Taip pat linksmai ir abejingai į Claudine ir Rézi[89] porą žiūri Colette herojus Renaud. Vyrą labiau erzina aktyvi ir nepriklausoma heteroseksuali moteris negu neagresyvi homoseksualistė; į vyro teises kėsinasi tiktai pirmoji; lesbietiškos meilės toli gražu neprieštarauja tradicinei lyčių pasidalijimo formai: daugeliu atvejų tai yra moteriškumo patvirtinimas, o ne jo atsisakymas. Tokios meilės, kaip matėme, paauglei dažnai tampa pakaitalu heteroseksualinių ryšių, kurių ji dar neturi progos ar drąsos išgyventi: tai tėra vienas etapas, pirmosios pamokos, ir mergina, karščiausiai jiems atsiduodanti, rytoj gali tapti karštai atsidavusia žmona, meilužė, motina. Taigi būtina paaiškinti ne homoseksualistės pasirinkimo pozityvųjį aspektą, o negatyviąją pusę: ji išsiskiria ne savo potraukiu moterims, o šio potraukio vienašališkumu.

Dažnai skiriami, – pagal Jonesą ir Hesnard'ą, – du lesbiečių tipai: „vyriškosios", kurios „nori pamėgdžioti vyrą", ir „moteriškosios", kurios „bijo vyro". Apskritai paėmus, iš tiesų galima išskirti du homoseksualisčių polinkius: vienos moterys atmeta pasyvumą, o kitos pasirenka moterišką glėbį, kad pasyviai jam atsiduotų; tačiau šios pozicijos veikia viena kitą; santykiai su pasirinktu objektu ir santykiai su atsižadėtu objektu paaiškina vieni kitus. Dėl daugelio priežasčių, kaip pamatysime, nurodytas skirstymas man atrodo nelabai pagrįstas.

Apibūdinti lesbietę kaip „vyrišką" dėl jos noro „pamėgdžioti vyrą" reiškia pasmerkti ją neautentiškumui. Jau minėjau, kiek dviprasmybių sukuria psichoanalitikai, priimdami „vyriškumo" ir „moteriškumo" ka-

[88] Heteroseksuali moteris lengvai susidraugauja su kai kuriais pederastais, nes tokie neseksualiniai ryšiai suteikia jai saugumo ir smagumo. Bet apskritai ji jaučia priešiškumą šiems vyrams, kurie savyje ar kitame nužemina vyrą valdovą ir padaro jį pasyvų.

[89] Reikia pažymėti, kad anglų įstatymai baudžia vyrus už homoseksualizmą, o moterų homoseksualizmas nelaikomas nusikaltimu.

tegorijas tokias, kaip jas apibrėžia dabartinė visuomenė. Iš tikrųjų vyras šiandien atstovauja pozityvumui ir neutralumui, tai yra ir patinui, ir žmogiškai būtybei, o moteris yra tik negatyvi, tik patelė. Kaskart, kai ji elgiasi kaip žmogiška būtybė, skelbiama, kad ji tapatinasi su vyru. Jos sportinė, politinė, intelektualinė veikla, jos aistra kitoms moterims yra aiškinama kaip „vyriškas protestas"; atsisakius atsižvelgti į vertybes, kurių siekdama ji peržengia save, aiškiai peršasi išvada, kad jos, kaip subjekto, pasirinkimas yra neautentiškas. Didžiausias nesusipratimas, kuriuo remiasi toks aiškinimo būdas, yra prielaida, kad moteriškai žmogiškai būtybei yra *natūralu* pasidaryti *moteriška* moterimi: šiam idealui pasiekti neužtenka būti heteroseksualiai ir net motinai; „tikra moteris" yra dirbtinis produktas, pagamintas civilizacijos, kaip neseniai būdavo gaminami kastratai; tariamieji koketiškumo, paklusnumo „instinktai" yra įteigiami jai, kaip vyrui įteigiamas pasididžiavimas falu; vyras ne visada priima savo vyrišką pašaukimą; moteris turi priežasčių dar nenuolankiau priimti jai skirtą pašaukimą. Sąvokos „nepilnavertiškumo kompleksas" ir „vyriškumo kompleksas" primena man istoriją, kurią Denis de Rougemont'as pasakoja *Velnio dalyje* (*La Part du diable*): viena dama įsivaizdavo, kad vaikščiojant po kaimą ją puola paukščiai; po kelių psichoanalitinio gydymo mėnesių, nepavykus jos išgydyti nuo šios manijos, gydytojas, palydėjęs ją į klinikos sodą, pamatė, kad *ją puola paukščiai*. Moteris jaučiasi pažeminta, nes moteriškumo priedermės iš tiesų ją žemina. Ji spontaniškai pasirenka būti pilnaverčiu individu, subjektu ir laisva būtybe, kuriai atsiveria pasaulis ir ateitis; šis pasirinkimas sutampa su vyriškumo pasirinkimu tiek, kiek moteriškumas šiandien reiškia sužalojimą. Iš homoseksualisčių išpažinčių, – pirmu atveju tai platoniškas polinkis, antru atveju – aiškiai išreikštas homoseksualizmas, – užrašytų Havelocko Elliso ir Stekelio, aiškiai matyti, kad abi jos buvo pasipiktinusios moterų *specifikacija*.

„Kiek save pamenu, – pasakoja viena, – į mane visuomet buvo žiūrima kaip į mergaitę, ir tai mane nuolatos trikdydavo. Būdama penkerių ar šešerių metų, pasakiau sau, jog, nepaisant žmonių nuomonės, jei aš ir nesu berniukas, tai, šiaip ar taip, nesu ir mergaitė... Žiūrėjau į savo kūno sandarą kaip į paslaptingą nelaimę... Dar beveik nemokėdama vaikščioti, domėjausi plaktukais ir vinimis, norėdavau, kad mane pasodintų ant arklio. Apie septintus metus man paaiškėjo, kad viskas, ką mėgstu, nedera

mergaitei. Jaučiausi nelaiminga, dažnai verkdavau ir pykdavau, nes mane siutindavo pokalbiai apie mergaites ir berniukus... Kiekvieną sekmadienį eidavau žaisti su berniukais iš mano brolių mokyklos... Apie vienuoliktus metus... norėdami nubausti mane, kad esu tokia, mane atidavė į internatą... Kai buvau maždaug penkiolikos, mano požiūris visais klausimais visuomet sutapdavo su berniukų požiūriu... Jaučiau gilią užuojautą moterims... Tapau jų globėja ir padėdėja."

Stekelio transvestitės istorija tokia:

Iki šešerių metų, nepaisydama aplinkinių nuomonės, ji manė esanti berniukas, aprengtas mergaite dėl jai nežinomų priežasčių... Būdama šešerių, ji sakydavo sau: „Aš būsiu leitenantas, o jei Dievas duos man ilgą gyvenimą, net maršalas". Ji dažnai svajojo užsėdanti ant žirgo ir išjojanti iš miesto armijos priešakyje. Labai protinga, ji jautėsi nelaiminga, kai ją iš pedagoginės mokyklos perkėlė į licėjų, nes *bijojo sumoteriškėti.*

Šis maištas jokiu būdu nereiškia, kad sapfizmas yra nulemtas iš anksto: didžiuma mergaičių vaikystėje jaučia tokį pat pasipiktinimą ir tokią pat neviltį sužinojusios, kad dėl kūnų sandaros, tekusios joms per atsitiktinumą, jų pomėgiai ir siekiai tampa smerktini; taip Colette Audry[90], būdama dvylikos metų, įširsta sužinojusi, kad .niekuomet negali tapti jūreiviu; nieko nuostabaus, kad būsimoji moteris piktinasi apribojimais, kuriuos primeta jos lytis. Problema ne ta, kodėl ji juos atmeta: verčiau reikėtų mėginti suprasti, kodėl ji juos priima. Jos prisitaikėliškumas kyla iš jos paklusnumo, nedrąsumo; tačiau šis susitaikymas su likimu lengvai taps maištu, jei visuomenės pasiūlytos kompensacijos atrodys nepakankamos. Būtent taip atsitiks tais atvejais, kai paauglė laikys save gamtos nuskriausta kaip moteris: dėl tokio minties posūkio anatominiai duomenys visų pirma ir įgauna svarbos; negraži, nevikri ar tokia save laikanti moteris atsižada moters likimo, kuriam jaučiasi neturinti duomenų; tačiau būtų neteisinga teigti, kad vyriškas elgesys perimamas siekiant kompensuoti moteriškumo stoką: greičiau galimybės, suteiktos paauglei, atrodo jai per daug menkos, palyginti su vyrų pranašumais, kuriuos iš jos reikalaujama paaukoti. Visos mergaitės pavydi berniukams patogių drabužių; žiūrėdamos į savo atvaizdą veidrodyje ir matydamos daug žadančią ateitį, jos pamažu ima vertinti savo raukti-

[90] *Aux yeux du souvenir.*

nukus, bet jei veidrodis negailestingai atspindi niekuo neišsiskiriantį veidą, jei jis nieko nežada, nėriniai ir kaspinai lieka varžančiomis ar net juokingomis puošmenomis, ir „nenusisekęs berniukas“ užsispiria likti berniuku.

Net gražios figūros ir dailaus veido moteris, jei ji turi savų planų ar apskritai gina savo teisę į laisvę, atsisako atsižadėti savęs kitos žmogiškos būtybės labui; ji pažįsta save veiksmuose, o ne imanentinėje būklėje: vyro aistra, kuri sumenkina ją, paversdama tik kūnu, pribloškia ją taip pat, kaip ji pribloškia jauną vaikiną; ji bjaurisi savo paklusniomis draugėmis, lygiai kaip vyriškas vyras bjaurisi pasyviu pederastu. Vyrišką elgseną ji iš dalies perima todėl, kad nori išvengti santykių su jomis; ji rengiasi vyriškais drabužiais, perima vyro eiseną, kalbėseną, sudaro su savo drauge moterimi porą, kur ji vaidina vyro vaidmenį: ši komedija – tai iš tiesų „vyriškas protestas“, bet ji tėra antraeilis reiškinys; pirmiausia spontaniškai kyla subjekto – užkariautojo ir valdovo – pasibaisėjimas virsti kūnišku grobiu. Nemažai sportininkių yra homoseksualistės: jos negali laikyti pasyviu kūno, kuris reiškia raumenų įtampą, judesį, atsipalaidavimą, veržlumą; šis kūnas ne šaukiasi burtais glamonių, jis reiškia susirėmimą su pasauliu, o ne vieną iš pasaulio daiktų: praraja, egzistuojanti tarp kūno sau ir kūno kitam, šiuo atveju atrodo neperžengiama. Panašus pasipriešinimas būdingas veikliai moteriai, moteriai „su galva“, kuriai savęs atsižadėjimas, netgi kūnišku pavidalu, yra neįmanomas. Jei lyčių lygybė būtų konkrečiai įgyvendinta, ši kliūtis daugeliu atvejų būtų pašalinta; tačiau vyras vis dar tikras savo pranašumu, ir jo įsitikinimas sunkiai slegia moterį, jei jos nuomonė kitokia. Tačiau reikia pažymėti, kad pačios savavališkiausios, pačios valingiausios moterys beveik nedvejodamos stoja prieš vyrą: vadinamoji „vyriška“ moteris dažnai yra grynai heteroseksuali. Ji nenori atsisakyti savo, kaip žmogiškos būtybės, teisių, bet ji neketina ir darkyti savo moteriškumo, ji apsisprendžia įžengti į vyrų pasaulį ir netgi jį užvaldyti. Stiprus jos geidulingumas nebijo patino šiurkštumo; siekiant gauti džiaugsmo iš vyro kūno, jai tenka įveikti mažesnį pasipriešinimą negu droviai nekaltai merginai. Netašyta, gyvuliška prigimtis nejus pažeminimo sueities metu; drąsios dvasios intelektualė atmes jį; savim pasitikinti, kovingai nusiteikusi moteris žvaliai stos į dvikovą, neabejodama savo pergale. George Sand atiduodavo pirmenybę jaunuoliams, „moteriš-

kiems“ vyrams, tačiau ponią de Staël meilužių jaunystė ir grožis traukė tik vėlyvame amžiuje: valdydama vyrus savo dvasios jėga, išdidžiai priimdama jų susižavėjmą, ji tikriausiai anaiptol nesijautė grobiu jų glėbyje. Tokia nepriklausoma moteris kaip Rusijos imperatorė Jekaterina net galėjo sau leisti mazochistinę ekstazę: šiuose žaidimuose ji likdavo vienintele valdove. Isabelle Ehberardt, kuri, persirengusi vyru, perjojo Sacharą, nejautė jokio pažeminimo atsiduodama kokiam tvirtam šauliui. Moteris, kuri nenori būti vyro vasale, toli gražu ne visada jo vengia: ji greičiau mėgina padaryti jį savo malonumo įrankiu. Susiklosčius palankioms aplinkybėms, kurios labiausiai priklauso nuo jos partnerio, pati varžybų sąvoka išnyks, ir ji su malonumu išgyvens visą savo, kaip moters, padėties pilnatvę, kaip kad vyras išgyvena savo, kaip vyro, padėtį.

Tačiau suderinti savo aktyvų individualumą ir pasyvų patelės vaidmenį, nepaisant visko, jai daug sunkiau negu vyrui; nemažai moterų verčiau atsisakys tokių pastangų, negu eikvos tam jėgas. Tarp moterų menininkių ir rašytojų yra daug lesbiečių. Reikalas ne tas, kad seksualinis jų savitumas yra kūrybinės energijos šaltinis ar tos aukštesnės energijos apraiška; greičiau jos, pasinėrusios į rimtą darbą, neketina nei eikvoti laiko, vaidindamos moters vaidmenį, nei kovoti su vyrais. Nepripažindamos vyrų pranašumo, jos nenori nei apsimesti jį pripažįstančios, nei vargintis jį ginčijant; seksualiniame malonume jos ieško atsipalaidavimo, nusiraminimo, išsiblaškymo: jos labiau linkusios nusisukti nuo partnerio, kuris pasirodo kaip priešininkas; tokiu būdu jos nusikrato pančių, kuriuos uždeda moteriškumas. Žinoma, dažnai būtent heteroseksualinės patirties pobūdis padės „vyriškai“ moteriai apsispręsti arba priimti, arba atmesti savo lytį. Vyrų panieka sutvirtins negražios moters įsitikinimą, kad ji yra gamtos nuskriausta; meilužio pasipūtimas įžeis išdidžią moterį. Čia vėl matyti visos frigidiškumo priežastys, kurias jau išnagrinėjome: pagieža, apmaudas, nėštumo baimė, aborto sukeltos traumos ir t.t. Jos turi tuo didesnę reikšmę, kuo didesnis nepasitikėjimas, su kuriuo moteris žiūri į vyrą.

Tačiau valdingai moteriai homoseksualizmas ne visada pasirodo visiškai patenkinanti išeitis; kadangi ji stengiasi save įtvirtinti, jai nepatinka, kad ji iki galo nerealizuoja savo, kaip moters, galimybių; heteroseksualiniai ryšiai jai tuo pat metu yra ir pažeminimas, ir savęs pra-

turtinimas; atsisakiusi jos lyčiai primestų apribojimų, ji suvokia apribojanti save kitokiu būdu. Taip, kaip frigidiška moteris norėtų malonumo, nors jo ir atsisako, taip lesbietė dažnai norėtų būti normalia ir pilnaverte moterimi, nors to ir nesiekia. Šitoks svyravimas pasireiškia transvestitės, kurią tyrinėjo Stekelis, atveju.

Kaip matėme, jai patiko tik berniukai ir ji nenorėjo „sumoteriškėti". Būdama šešiolikos metų, ji užmezgė pirmuosius ryšius su merginomis; ji jautė joms didžiulę panieką, ir todėl jos erotiškumas iškart įgavo sadistinį pobūdį; ji karštai meilinosi vienai draugei, kurią gerbė, bet jų santykiai buvo platoniški: toms, kurias užvaldydavo, ji jausdavo pasibjaurėjimą. Ji su įkarščiu atsidėjo rimtoms studijoms. Nusivylusi savo pirmąja didele lesbietiška meile, ji aistringai pasinėrė į grynai kūniškus malonumas ir pradėjo gerti. Septyniolikos metų ji susipažino su vienu jaunuoliu ir už jo ištekėjo, bet laikė jį savo žmona; ji vyriškai rengėsi, toliau gėrė ir studijavo. Iš pradžių ji kentėjo nuo vaginizmo ir sueities metu niekuomet nepatirdavo orgazmo. Ji laikė savo padėtį „žeminančia"; ji visada imdavosi agresyvaus ir aktyvaus vaidmens. Ji paliko savo vyrą, vis dar jį „beprotiškai mylėdama", ir atnaujino santykius su moterimis. Vėliau ji susipažino su vienu menininku ir atsidavė jam, bet taip pat nepatyrė orgazmo. Jos gyvenimas buvo pasidalijęs į ryškiai atsiskiriančius periodus: tarpais ji rašydavo, dirbdavo kūrybinį darbą ir jautėsi tikru vyru; tuomet ji gulėdavo su moterimis – šie ryšiai būdavo trumpalaikiai ir sadistinio pobūdžio. Vėliau jai užeidavo moteriškasis periodas. Ji kreipėsi į psichoanalitiką, nes norėjo pasiekti orgazmą.

Lesbietė lengvai sutiktų prarasti savo moteriškumą, jei mainais įgytų triumfuojantį vyriškumą. Deja! Ji, aišku, neturi vyriško lytinio organo; ji gali defloruoti savo draugę ranka ar panaudoti dirbtinį penį imituodama lytinį aktą, bet vis vien tėra lyg kastratas. Pasitaiko, kad ji dėl to baisiai kenčia. Ji neužbaigta kaip moteris, bejėgė kaip vyras, ir nemaloni jos būsena kartais baigiasi psichozėmis. Viena ligonė sakė Dalbiez[91]: „Jei aš turėčiau kuo įsiskverbti, viskas eitųsi geriau". Kita norėjo, kad jos krūtys būtų kietos. Dažnai lesbietė mėgins kompensuoti savo vyrišką nepilnavertiškumą arogancija ir ekshibicionizmu, kurie iš tiesų parodo tik jos vidinės pusiausvyros stoką. Kartais jai pasiseks sukurti su kitomis moterimis santykius, visiškai analogiškus tiems, ku-

[91] *La Méthode psychanalytique et la doctrine freudienne.*

riuos su jomis palaiko „moteriškas“ vyras ar jaunuolis, dar nepasitikintis savo vyriškumu. Vienas įdomiausių tokios rūšies atvejų yra „Sandoro“ atvejis, pateiktas Kraffto Ebbingo. Savo gudrybe ši moteris pasiekė visišką pusiausvyrą, kurią sugriovė tik visuomenės įsikišimas.

Sarolta buvo kilusi iš kilmingos vengrų šeimos, pagarsėjusios savo ekscentriškumu. Jos tėvas auklėjo ją kaip berniuką: ji jodinėjo, medžiojo ir t.t. Tėvo įtaka truko iki trylikos metų, kol ją atidavė į pensioną: tuomet ji įsimylėjo anglę mergaitę ir tikindama, kad yra berniukas, su ja pabėgo. Netrukus ji grįžo pas motiną, pasivadinusi Sandoru; apsirengusi kaip berniukas, ji išvyko į kelionę su savo tėvu; ji atsiduodavo vyriškam sportui, gėrė ir lankydavosi viešnamiuose. Ji jautė, kad ją labiausiai traukia aktorės ar vienišos moterys, ypač ne pirmos jaunystės; jai patikdavo, jei jos būdavo iš tikrųjų „moteriškos“. „Aš mėgau, – pasakojo ji, – moterišką aistrą, apgaubtą poezijos šydu. Bet koks moters akiplėšiškumas man sukeldavo pasibjaurėjimą... Aš neapsakomai dygėjausi moters drabužiais ir apskritai viskuo, kas moteriška, bet tik ant savęs ir savyje; mat, antra vertus, aš žavėjausi dailiąja lytimi.“ Ji turėjo gausybę ryšių su moterimis ir tam išleido daug pinigų. Tačiau ji bendradarbiavo dviejuose solidžiuose sostinės laikraščiuose. Trejus metus ji kaip su žmona gyveno su dešimčia metų vyresne moterimi, ir toji labai sunkiai susitaikė su išsiskyrimu. Ji įkvėpdavo pašėlusias aistras. Įsimylėjusi vieną jauną mokytoją, ji sudarė su ja tariamą santuoką: jos sužadėtinė ir sužadėtinės šeima laikė ją vyru; jos uošvis kartą matė savo būsimo žento organą erekcijos būklėje (turbūt priapą); ji dėl vaizdo skusdavosi, bet kambarinė rado jos baltiniuose menstruacinio kraujavimo pėdsakų ir, pasižiūrėjusi pro rakto skylutę, įsitikino, kad Sandoras yra moteris. Demaskuota, ji buvo pasodinta į kalėjimą, bet išteisinta. Ji baisiai sielvartavo, atskirta nuo savo mylimosios Marie, ir rašė jai iš savo kameros aistringiausius laiškus. Jos figūra buvo visai nemoteriška: ji buvo labai siaurų klubų ir neturėjo talijos. Krūtys buvo išsivysčiusios, lytiniai organai visiškai moteriški, bet ne visai išsivystę. Mėnesinės jai prasidėjo tik septyniolikos metų, ir ji be galo baisėjosi šiuo reiškiniu. Mintis apie lytinius santykius su vyrais kėlė jai siaubą; ji jautė gėdą tik prieš moteris ir verčiau būtų gulėjusi vienoje lovoje su vyru negu su moterimi. Kai į ją būdavo žiūrima kaip į moterį, ji labai sutrikdavo, o kai jai tekdavo vėl apsivilkti moteriškais drabužiais, ją pagaudavo tikra baimė. Ji jautė, kad ją „lyg magnetas traukia dvidešimt ketverių–trisdešimties metų moterys“. Ji patirdavo seksualinį pasitenkinimą tik glostydama savo draugę, bet ne pati glostoma. Progai pasitaikius, ji pasinaudodavo kaip priapu pakulų prikimšta kojine. Ji nekentė vyrų. Ji buvo labai jautri kitų mora-

liniam vertinimui, turėjo didelį literatūrinį talentą, buvo aukštos kultūros ir nepaprastos atminties.

„Sandoras" nebuvo ištirta psichoanalizės būdu, bet jau patys čia išdėstyti faktai rodo keletą įsidėmėtinų momentų. Regis, kad ji, nereikšdama jokio „vyriško protesto", dėl savo auklėjimo ir kūno sandaros visai spontaniškai visuomet galvojo apie save kaip apie vyrą; tas būdas, kuriuo tėvas įtraukė ją į savo keliones, į savo gyvenimą, aiškiai turėjo lemiamą įtaką; ji taip buvo įsitikinusi savo vyriškumu, kad nerodė jokių prieštaringų jausmų moterų atžvilgiu: jos meilė joms buvo grynai valdingo ir aktyvaus pobūdžio, nepripažįstanti jokio abipusiškumo. Tačiau stulbina tai, kad ji „nekentė vyrų" ir ypač mėgo pagyvenusias moteris. Tai perša mintį, kad „Sandoras" turėjo savo motinos atžvilgiu *vyrišką* Edipo kompleksą; ji išsaugojo vaikišką požiūrį, būdingą visoms mažoms mergaitėms, – jos, sudarydamos porą su motina, puoselėja viltį vieną dieną ją globoti ir valdyti. Labai dažnai atsitinka, kad mergaitę, kuriai trūko motiniško švelnumo, ir suaugusią visą gyvenimą persekioja šio švelnumo poreikis: auklėta tėvo, „Sandoras" tikriausiai svajojo apie mylinčią ir mylimą motiną ir vėliau ieškojo jos kitose moteryse; tai paaiškina didžiulį jos pavydą kitiems vyrams, susijusį su jos pagarba, jos „poetiška" meile „vienišoms" ir pagyvenusioms moterims, kurios jai atrodė šventos. Jos požiūris į moteris buvo lygiai toks pat kaip Rousseau požiūris į ponią de Warens ar kaip jauno Benjamino Constant'o požiūris į ponią de Charrière: jautrūs, „moteriški" paaugliai taip pat nukreipia savo dėmesį į motiniškas meilužes. Dažnai sutinkamas, aiškiai ar ne taip aiškiai išreikštas, toks tipas lesbietės, kuri niekada nebuvo susitapatinusi su motina – todėl, kad per daug ja žavėjosi ar kad per daug jos nekentė, – bet kuri, atsisakydama būti moterimi, nori jausti aplink save švelnią moterišką globą; iš šių šiltų įsčių ji gali iškilti į pasaulį, kupina berniokiškos drąsos; ji elgiasi kaip vyras, bet turi vyriško silpnumo ir todėl trokšta vyresnės meilužės meilės; ši pora atkartos klasikinę heteroseksualią porą: vyresnio amžiaus moteris ir paauglys.

Psichoanalitikai didelę reikšmę skyrė santykiams, kuriuos homoseksualistė kadaise palaikė su savo motina. Paauglei sunku išvengti motinos poveikio dviem atvejais: jei motina, dėl jos nerimaudama, per daug karštai ją glosto, arba jei „bloga motina", persekiodama ją, įkvėpė jai

kaltės jausmą; pirmuoju atveju jų santykiai dažnai artimi homoseksualizmui: jos kartu miega, glamonėja viena kitą ar bučiuoja viena kitai krūtis; mergina vėliau ieškos tokios pačios laimės kitame glėbyje. Antruoju atveju ji jaus begalinį „geros motinos" poreikį, motinos, kuri gintų ją nuo pirmosios, nukreiptų prakeikimą, kabantį virš jos galvos. Viena moteris, kurios istoriją pasakoja Havelockas Ellis, nekentusi savo motinos per visus vaikystės metus, šitaip aprašo savo meilę vyresnei moteriai, kurią išgyveno būdama šešiolikos metų:

> Jaučiausi kaip našlaitė, staiga įsigijusi motiną, ir suaugusieji man jau nebekėlė tokio priešiškumo, aš net ėmiau jausti jiems pagarbą... Mano meilė jai buvo visiškai tyra, ir aš galvojau apie ją kaip apie motiną... Mėgdavau, kad ji mane liestų, ir kartais ji suspausdavo mane savo glėbyje arba leisdavo atsisėsti jai ant kelių... Kai atsiguldavau, ji ateidavo pasakyti man labanakt ir pabučiuodavo mane į lūpas.

Jei vyresnė moteris į tai linkusi, jaunesnioji su džiaugsmu atsiduos ir aistringesnėms glamonėms. Paprastai ji vaidins pasyvų vaidmenį, nes nori būti valdoma, globojama, liūliuojama ir glostoma kaip vaikas. Ar šie santykiai lieka platoniški, ar tampa kūniški, bet kuriuo atveju jie dažnai yra tikra meilės aistra. Tačiau jau pats faktas, kad jie tėra įprastas paauglės vystymosi etapas, rodo, kad vien tik jais negalima paaiškinti galutinio homoseksualizmo pasirinkimo. Mergina šiuose santykiuose ieško tiek išsilaisvinimo, tiek saugumo, kuriuos galėtų rasti ir vyro glėbyje. Išgyvenusi entuziastingą meilės periodą, jaunesnioji dažnai jaučia vyresniajai moteriai dvejopą jausmą, kurį jautė ir savo motinai; ji pasiduoda jos įtakai, tuo pat metu trokšdama iš jos išsivaduoti; jei antroji atkakliai stengiasi ją sulaikyti, ji kurį laiką liks jos „belaisve"[92], bet galų gale, po audringų scenų ar taikiai, ji išsivaduoja; pasibaigus paauglystės laikotarpiui, ji jaučiasi subrendusi normalios moters gyvenimui. Kad pasireikštų lesbietiškas jos pašaukimas, reikia, kad ji – kaip „Sandoras" – atsisakytų savo moteriškumo ar kad jos moteriškumas galėtų laimingiausiai tarpti moters glėbyje. Kitaip tariant, negalima homoseksualizmo paaiškinti vien tik prisirišimu prie motinos. Be to, homoseksualizmas gali būti pasirinktas visai kitais sumetimais. Išsamūs ar daliniai bandymai gali padėti moteriai atskleisti ar nujausti, kad hete-

[92] Kaip Dorothy Baker romane *Trio*, kuris, beje, yra be galo lėkštas.

roseksualiniai ryšiai nesuteiks jai malonumo, kad ją patenkinti gali tik kita moteris: ypač moteriai, kuri puoselėja savo moteriškumo kultą, sapfiškos glamonės duoda didžiausią pasitenkinimą.

Be galo svarbu pabrėžti, kad atsisakymas tapti objektu ne visada veda moterį į homoseksualizmą; dauguma lesbiečių, priešingai, stengiasi pasinaudoti savo moteriškumo turtais. Sutikti pavirsti pasyviu daiktu – nereiškia atsisakyti bet kokių pretenzijų į subjektyvumą: tokiu būdu moteris tikisi pasiekti save „pačios savaime" pavidalu; tačiau tuo atveju ji stengsis atgauti save savo kitoniškume. Vienatvėje jai nepavyksta iš tikrųjų susidvejinti: glostydama sau krūtinę, ji nežino, kaip jos krūtys pasirodytų svetimai rankai nei kaip jos jaustųsi po svetima ranka; vyras gali jai atskleisti jos kūno egzistavimą *pačiam sau*, bet ne tai, kas jis yra *kitam*. Tik tuomet, kai jos pirštai modeliuoja moters kūną, o tos moters pirštai modeliuoja jos kūną, įvyksta veidrodžio stebuklas. Vyro ir moters meilė yra veiksmas; kiekvienas, atplėštas nuo savęs, tampa kitu: įsimylėjusią moterį sužavi tai, kad pasyvų jos kūno suglebimą atspindi vyro veržlumas; tačiau narcisistei jo pakilusiame lytiniame organe per daug sunku atpažinti savo apžavus. Moterų tarpusavio meilė yra stebėjimas; glamonės yra skirtos ne tiek užvaldyti kitai, kiek pamažu per ją atkurti save; čia nebėra atskirtumo, nėra nei kovos, nei pergalės, nei pralaimėjimo; viešpataujant visiškam abipusiškumui, kiekviena yra vienu metu ir subjektas, ir objektas, valdovė ir vergė; dvilypumas tampa bendrininkavimu. „Visiškas panašumas, – sako Colette[93], – sustiprina seksualinį malonumą. Draugė su pasitenkinimu ir pasitikėjimu glamonėja kūną, kurio paslaptis pažįsta ir kurio pranašumus parodo jos pačios kūnas". O Renée Vivien rašo:

Mūsų moteriškos širdys taip vienodos
O brangioji! Mūsų kūnai taip panašūs
Slegia mus likimas vienas, bendros mūsų godos
Mano veidas – tai šešėlis tavo veido mielo
Ir švelnumas mano – atspindys tavasis
Kokios artimos ir gimingos mūsų sielos
Myliu aš tave kaip savo vaiką, savo draugę, savo sesę.[94]

[93] *Ces plaisirs.*

[94] *Sortilèges.*

Šis susidvejinimas gali įgauti motinišką formą; motina, savo dukteryje atpažįstanti save ir susvetimėjanti, dažnai jaučia jai seksualinį prieraišumą; pomėgis globoti ir supti glėbyje švelnų kūną būdingas tiek jai, tiek lesbietei. Colette pabrėžia šią analogiją kūrinyje *Vynuogienojo ūsai* (*Les Vrilles de la vigne*):

> Tu suteiksi man malonumo, palinkusi virš manęs, žvelgdama į mane su motinišku rūpesčiu, tu, savo aistringoje draugėje ieškanti vaiko, kurio neturėjai.

Ir Renée Vivien eilėse atsispindi tas pats jausmas:

Tik ateik, ir išnešiu tave tarsi sergantį vaiką
Tarsi verkiantį ir išsigandusį sergantį vaiką
Mano rankos tvirtai tavo kūną suspaudusios laiko
Nebijok, aš mokėsiu tave ir pagydyt, ir ginti
Mano rankos yra tiktai tau apkabinti[95]

Ir toliau:

Man patinka, kada taip silpna, taip graži
Užmiegi mano rankose tarsi lopšy

Kiekvienoje meilėje – tiek seksualinėje, tiek motiniškoje – tuo pat metu esama godumo ir dosnumo, noro užvaldyti kitą ir viską jam atiduoti; tačiau motina ir lesbietė ypač panašios tiek, kiek abi yra narcisistės glamonėdamos vaiką ar mylimąją kaip savo atžalą ar savo atspindį.

Tačiau narcisizmas taip pat ne visada skatina homoseksualizmą: tai įrodo Marijos Baškircevos pavyzdys; jos kūriniuose nerandame nė menkiausio meilės moteriai pėdsako; būdama greičiau racionali nei geidulinga, kupina tuštybės, ji nuo vaikystės svajoja būti įvertinta vyro: ją domina tik tai, kas gali prisidėti prie jos šlovės. Moteris, kuri aklai dievina tik save ir siekia abstrakčios sėkmės, negeba jausti šilto bendrumo jausmo kitoms moterims; ji laiko jas tik varžovėmis ir priešėmis.

Tiesą sakant, joks veiksnys niekada nėra lemiamas; svarbiausias dalykas visuomet yra pasirinkimas, padarytas bendroje kompleksinėje situ-

[95] *L'Heure des mains jointes.*

acijoje ir pagrįstas laisvu apsisprendimu; joks seksualinis likimas nevaldo individo gyvenimo: jo erotiškumas, priešingai, atspindi bendrą jo požiūrį į gyvenimą.

Tačiau aplinkybės taip pat turi svarbią reikšmę šiam pasirinkimui. Šiandien abi lytys dar gyvena daugiausia skyrium: pensionuose, merginų mokyklose greitai pereinama nuo artimumo prie seksualumo; daug mažiau lesbiečių sutinkama toje aplinkoje, kur merginos ir vaikinai bendrauja tarpusavyje ir jiems lengviau išbandyti heteroseksualinę patirtį. Daugelis moterų, dirbančių atelje ir kontorose, tarp moterų, turėdamos mažai progų bendrauti su vyrais, užmegs meilės ryšius tarpusavyje: joms bus patogu ir materialiai, ir moraliai sujungti savo gyvenimus. Heteroseksualinių ryšių nebuvimas ar sunkumai pasmerks jas homoseksualizmui. Sunku nubrėžti ribą tarp susitaikymo su likimu ir pirmenybės atidavimo: moteris gali atsidėti moterims todėl, kad vyras ją apvylė, bet kartais jis ją apvilia todėl, kad ji jame ieškojo moters. Dėl visų šių priežasčių būtų klaidinga griežtai atskirti heteroseksualią ir homoseksualią moterį. Perėjęs neryžtingą paauglystės tarpsnį, normalus vyras nebeleidžia sau homoseksualinių kvailysčių, tačiau normali moteris dažnai grįžta prie meilės ryšių, kurie – platoniški arba ne – buvo sužavėję ją jaunystėje. Apgauta vyro, ji ieškos moters glėbyje meilužio, kuris ją išdavė; Colette romane *Klajūnė* (*La Vagabonde*) parodė, kokį guodžiantį vaidmenį moterų gyvenime dažnai vaidina uždrausti malonumai: pasitaiko, kad kai kurios moterys šitaip guodžiasi visą gyvenimą. Netgi moteris, kuriai netrūksta vyriškų glamonių, gali nieniekinti ir ramesnių malonumų. Jei ji pasyvi ir geidulinga, draugės glamonės nekels jai pasibjaurėjimo, nes jai tereikės atsiduoti joms ir leisti save patenkinti. Jei moteris aktyvi, karšta, ji atrodys esanti „androginas“, bet ne dėl nesuvokiamo hormonų derinio, o vien todėl, kad agresyvumas ir polinkis valdyti laikomi vyriškomis savybėmis; Claudine, įsimylėjusią Renaud, vis vien traukia Rezi apžavai; ji yra pilnavertė moteris, bet ir toliau trokšta imti ir glamonėti. Žinoma, „padorios moterys“ šiuos „iškrypėliškus“ troškimus rūpestingai slopina, tačiau jie pasireiškia tyromis, bet aistringomis draugystėmis ar prisidengus motinišku švelnumu; kartais jie ūmai prasiveržia psichozės ar kritinio menopauzės periodo metu.

Dėl dar rimtesnės priežasties beprasmiška dalyti lesbietes į dvi atskiras kategorijas. Kadangi socialinė komedija dažnai uždeda žymę tikriems jų santykiams, norėdamos vaidinti biseksualią porą, jos pačios pasiūlo skirstyti lesbietes į „vyriškas" ir „moteriškas". Bet jei viena jų dėvi griežtą kostiumą, o kita laisvą suknelę, nereikia apsigauti. Iš arčiau įsižiūrėjus pastebime, kad – išskyrus retus atvejus – jų seksualumas yra dviprasmis. Moteris, kuri tampa lesbiete atmesdama vyro valdžią, dažnai patiria džiaugsmą, atpažindama kitoje tokią pat išdidžią amazonę; neseniai nusikalstami meilės ryšiai klestėte klestėdavo tarp Sevro mokinių, kurios gyveno kartu toli nuo vyrų; jos didžiavosi priklausančios moterų elitui ir norėjo likti autonomiškais subjektais; šis tarpusavio supratimas, vienijantis jas prieš privilegijuotąją kastą, leido kiekvienai jų žavėtis savo draugėje ta nuostabia būtybe, kurią ji brangino savyje; apglėbdamos viena kitą, jos abi būdavo kartu ir vyras, ir moteris ir žavėdavosi savo androginiškomis savybėmis. Antra vertus, moteris, trokštanti moters glėbyje džiaugtis savo moteriškumu, tuo pat metu jaučia ir pasididžiavimą, kad nepaklūsta jokiam ponui. Renée Vivien dievino moters grožį ir norėjo pati būti graži; ji puošėsi, didžiavosi savo ilgais plaukais; bet jai taip pat patiko jaustis laisvai, nelytėtai; savo eilėse ji reiškia panieką toms, kurios ištekėdamos sutinka tapti vyro vergėmis. Jos pomėgis stipriems gėrimams, o kartais ir nešvanki kalba rodo, kad ji troško vyriškumo. Iš tiesų daugumos porų glamonės būna abipusiškos. Iš to išplaukia, kad vaidmenų pasiskirstymas yra labai neapibrėžtas: infantiliausia moteris gali vaidinti tiek paauglio vaidmenį poroje su vyresne moterimi globėja, tiek meilužės, atsirėmusios į meilužio ranką. Jos gali mylėti viena kitą lygiomis teisėmis. Kadangi partnerės yra homologiškos, bet kokie deriniai, perstatymai, pasikeitimai, vaidinimai yra galimi. Jų santykiai nusistovi priklausomai nuo kiekvienos draugės psichologinių polinkių ir bendros situacijos. Jei viena iš jų padeda kitai ar ją išlaiko, ji prisiima vyro funkcijas: tironiško globėjo, išnaudojamo mulkio, gerbiamo valdovo, o kartais net sutenerio; moralinis, socialinis, intelektualinis pranašumas dažnai suteiks jai valdžią; tačiau labiau mylima naudosis privilegijomis, kurias jai suteiks labiau mylinčios draugės aistringas atsidavimas. Dviejų moterų sąjunga, kaip vyro ir moters sąjunga, gali įgauti daugybę įvairių formų; ji gali remtis jausmu, išskaičiavimu ar įpročiu; ji gali būti santuokinė ar ro-

mantiška; joje randa vietą sadizmas, mazochizmas, kilnumas, ištikimybė, atsidavimas, kaprizai, egoizmas, išdavystė; tarp lesbiečių būna ir prostitučių, ir karštai mylinčių moterų.

Tačiau tam tikros aplinkybės suteikia šiems ryšiams ypatingą pobūdį. Jie nėra įteisinti jokios institucijos ar papročių nei reguliuojami jokių sutarčių: todėl jie pasižymi didesniu nuoširdumu. Vyras ir moteris – kad ir susituokę – daugiau ar mažiau vaidina vienas prieš kitą, ypač moteris, kuriai vyras visuomet primeta kokias nors taisykles: jis reikalauja iš jos pavyzdinės dorybės, žavesio, koketiškumo, vaikiškumo ar griežtumo; šalia vyro ir vaiko ji niekada nesijaučia esanti visiškai pati savimi; šalia draugės ji nesipuikuoja, jai nėra reikalo apsimetinėti, jos yra per daug panašios ir gali rodytis viena kitai tokios, kokios yra. Dėl šio panašumo jų santykiai gali tapti nepaprastai artimi. Erotika dažnai šiose sąjungose sudaro tik gana menką dalį; seksualinis malonumas čia ne toks pribloškiantis, ne toks svaiginantis kaip vyro ir moters santykiuose, jis neatneša tokių sukrečiančių metamorfozių; bet kai meilužių kūnai atsiskiria, jie vėl tampa svetimi; vyro kūnas moteriai net atrodo atstumiantis; ir vyras kartais junta savotišką pasidygėjimą savo draugės kūnu; moterų kūniška meilė viena kitai yra vienodesnė, ilgiau trunkanti; jų nepagauna pašėlusios ekstazės, bet jų niekada neapima ir priešiškas abejingumas; žiūrėti vienai į kitą, lytėti vienai kitą – tai ramus malonumas, tyliai pratęsiantis lovos malonumą. Sarah Posonby sąjunga su savo mylimąja truko beveik penkiasdešimt metų, netemdoma jokio debesėlio: jos, regis, mokėjo, atitrūkusios nuo šio pasaulio, susikurti sau ramų rojų. Tačiau už nuoširdumą taip pat reikia mokėti. Kadangi jos atvirai rodo save, nesirūpindamos nei maskuotis, nei savęs kontroliuoti, tarp moterų kyla neįtikėtinai audringų scenų. Vyrą ir moterį varžo jų skirtingumas: jis jaučia jai gailestį, nerimauja dėl jos; jis stengiasi elgtis su ja mandagiai, atlaidžiai, santūriai; jinai jį gerbia ir šiek tiek jo prisibijo, ji stengiasi tvardytis jo akivaizdoje; kiekvienam rūpi tausoti paslaptingąjį kitą, kurio jausmus ir reakcijas jam sunku suvokti. Moterys yra negailestingos viena kitai; jos žlugdo, provokuoja, persekioja, kiršina ir traukia viena kitą į patį niekšybės dugną. Vyro ramybė – ar iš abejingumo, ar iš susivaldymo – yra molas, į kurį sudūžta moters iškeltos scenos; tuo tarpu dviejų draugių ašaros ir konvulsijos pakaitomis stiprėja; jų kantrybė kartojant priekaištus ir pasiaiš-

kinimus niekada neišsenka. Reikalavimai, kaltinimai, pavyduliavimas, tironizavimas – visos santuokinio gyvenimo rykštės įsisiautėja dukart smarkiau. Jei tokie meilės ryšiai dažnai yra audringi, jiems paprastai gresia ir didesnis pavojus negu heteroseksualinės meilės ryšiams. Lesbietes smerkia visuomenė, joms sunkiai sekasi į ją integruotis. Moteris, kuri prisiima vyro vaidmenį – dėl savo būdo, savo padėties ar savo aistros stiprumo – apgailestaus, kad negali duoti savo draugei normalaus ir garbingo gyvenimo, kad negali jos vesti, kad veda ją nepramintais keliais: tokius jausmus *Vienatvės šulinyje* Radcliffe'as Hallas priskiria savo herojei; šie sąžinės priekaištai pasireiškia liguistu nerimu ir ypač kankinančiu pavydu. Antra vertus, pasyvesnė ar mažiau įsimylėjusi draugė iš tikrųjų kentės, visuomenės smerkiama; ji laikys save smukusia, iškrypusia, apgauta ir jaus pagiežą tai, kuri primeta jai tokią dalią. Gali atsitikti ir taip, kad viena iš dviejų moterų nori vaiko; tuo atveju ji liūdėdama susitaiko su savo nevaisingumu arba jos abi įvaikina kūdikį, arba toji, kuri norėtų būti motina, prašo vyro paslaugų; vaikas kartais sustiprina jų sąjungą, o kartais tampa nauja nesutarimų priežastimi.

Homoseksualios moterys vyrišką būdą įgauna ne dėl savo erotinio gyvenimo, kuris, priešingai, uždaro jas moteriškame pasaulyje: taip atsitinka dėl daugybės pareigų, kurias jos priverstos užsikrauti, apsieidamos be vyrų. Jų padėtis yra priešinga padėčiai kurtizanės, kuri kartais perima vyro mąstyseną, nes gyvena tarp vyrų – kaip Ninon de Lenclos, – bet priklauso nuo jų. Ypatingą atmosferą, supančią lesbietes, sukuria kontrastas tarp ginaikėją primenančios aplinkos, kurioje teka jų asmeninis gyvenimas, ir jų vyriškos nepriklausomybės viešajame gyvenime. Jos elgiasi kaip vyrai pasaulyje be vyrų. Moteris be vyro visuomet atrodo truputį neįprastai; netiesa, kad vyrai gerbia moterį: jie gerbia vienas kitą per savo moteris – žmonas, meilužes, „išlaikomas mergaites“; netekusi vyro globos, moteris beginklė atsiduria prieš aukštesniąją kastą, agresyvią, pašaipią ar priešišką. Kaip „erotinis iškrypimas“ moters homoseksualumas paprastai kelia tik šypseną; bet jei jis reiškia gyvenimo būdą, sukelia panieką ar pasipiktinimą. Lesbiečių elgesyje esama daug iššūkio ir afektacijos todėl, kad joms nėra būdo natūraliai išgyventi savo padėtį: būti natūraliam – reiškia negalvoti apie save, veikti neįsivaizduojant savo veiksmų; tačiau kitų elgsena skatina lesbie-

tę nuolatos mąstyti apie save. Tik jau pagyvenusi ar turėdama didelį prestižą visuomenėje, ji galės eiti savo keliu rami ir abejinga.

Pavyzdžiui, sunku nuspręsti, ar lesbietė taip dažnai rengiasi vyriškai todėl, kad jai tai patinka, ar tai gynybinė reakcija. Žinoma, tai visų pirma spontaniškas pasirinkimas. Nieko nėra *nenatūralesnio* kaip rengtis moteriškai; be abejo, vyriški drabužiai jai taip pat yra dirbtinis dalykas, bet jie patogesni ir paprastesni, jie padeda veiksmui, užuot jam trukdę; George Sand, Isabelle Ehberardt dėvėdavo vyriškus kostiumus; Thyde Monnier savo paskutinėje knygoje[96] prisipažįsta atiduodanti pirmenybę kelnėms; kiekviena veikli moteris mėgsta žemus kulnus, stiprias medžiagas. Moters aprangos prasmė yra aiški: ji puošiasi, o puoštis reiškia siūlytis; heteroseksualios moterys neseniai pasirodė šiuo klausimu tokios pat nesukalbamos kaip ir lesbietės: jos atsisakė būti apžiūrai išstatyta preke, jos pasirinko kostiumus ir griežtas skrybėles; išpuoštos, dekoltuotos suknelės, jų nuomone, simbolizavo tą visuomeninę tvarką, prieš kurią jos kovojo. Šiandien joms pavyko pažaboti tikrovę, ir simbolis, jų akimis, turi jau mažiau reikšmės. Bet jis lieka svarbus lesbietei tiek, kiek ji dar jaučiasi ginanti savo teises. Taip pat pasitaiko – jei jos pašaukimą sąlygojo fizinės ypatybės, – kad griežti drabužiai jai labiau tinka. Reikia pridurti, jog viena iš puošimosi funkcijų yra patenkinti moters čiumpamąjį goslumą, tačiau lesbietė niekina aksomo, šilko žavesį; kaip ir „Sandorui“, jai tos medžiagos patiks ant jos draugių arba jas pakeis pats draugės kūnas. Dėl tos pačios priežasties dažnai lesbietė mėgsta išgerti, rūko stiprų tabaką, šiurkščiai kalba, prisiverčia daryti sunkius pratimus: erotikoje jos daliai tenka moteriškas švelnumas, ir kaip kontrastas jai patinka ne tokia prėska aplinka. Dėl to ji net gali mėgti vyrų draugiją. Tačiau čia atsiranda naujas veiksnys: santykiai, jos palaikomi su jais, dažnai yra dviprasmiški. Moteris, visiškai užtikrinta savo vyriškumu, norės draugauti tik su vyrais: tokį pasitikėjimą savimi turės tik moteris, kurią su jais sieja bendri interesai, kuri – biznyje, įvairioje veikloje ar mene – dirba ir pasiekia sėkmę kaip jie. Kai Gertrude Stein pasikviesdavo svečių, ji kalbėdavosi tik su vyrais, o užimti jų drauges pavesdavo Alice Toklas[97]. Labai vy-

[96] *Moi.*

[97] Heteroseksuali moteris, kuri mano – ar nori save įtikinti, – kad ji savo vertingumu peržengia lyčių skirtumą, mielai elgsis taip pat: taip elgėsi ponia de Staël.

riška homoseksualistė užims dvejopą poziciją moterų atžvilgiu: ji jas niekina, bet jaučia prieš jas nepilnavertiškumo kompleksą ir kaip moteris, ir kaip vyras: ji bijo pasirodyti joms esanti neišsivysčiusi moteris, nepilnavertis vyras, ir tai skatina ją arba išdidžiai rodyti savo pranašumą, arba elgtis su jomis, kaip darė Stekelio transvestitė, sadistiškai agresyviai. Tačiau toks atvejis gana retas. Kaip matėme, didžiuma lesbiečių linkusios vengti vyro: jos, kaip ir frigidiška moteris, yra pilnos pasibjaurėjimo, pagiežos, drovumo, pasipūtimo; jos nesijaučia iš tiesų lygios jiems; prie jų moteriškos pagiežos prisideda vyriškas nepilnavertiškumo kompleksas; vyrai yra jų varžovai, geriau apginkluoti vilioti, paimti ir išsaugoti savo grobį; jos nekenčia jų galios moterims, nekenčia „purvo", kurį pakęsti jie priverčia moterį. Jos taip pat niršta, matydamos vyrus turint socialinių privilegijų ir jaučiantis stipresnius už jas: skaudus pažeminimas nepajėgti kovoti su varžovu, žinoti, kad jis gali partrenkti jus kumščio smūgiu. Šis įvairiapusis priešiškumas – viena iš priežasčių, skatinančių kai kurias homoseksualistes afišuotis: jos bendrauja tik tarpusavyje; jos įkuria visokiausių klubų, siekdamos parodyti, kad joms nebereikia vyrų nei socialiniu, nei seksualiniu atžvilgiu. Nuo čia lengvai pereinama prie tuščių pagyrų ir visokių komedijų, reiškiančių neautentiškumą. Pirmiausia lesbietė vaidina esanti vyras; paskui net buvimas lesbiete tampa žaidimu; vyriški drabužiai, kurie iš pradžių buvo maskuotė, virsta uniforma; moteris, lyg ir siekdama išsivaduoti iš vyro priespaudos, tampa savo personažo auka; ji nenorėjo būti įkalinta moters padėtyje, bet ji įkalina pati save lesbietės padėtyje. Niekas nedaro tokio baisaus dvasinio ribotumo ir suluošinimo įspūdžio kaip šios išsilaisvinusių moterų grupės. Reikia pridurti, kad daug moterų skelbiasi homoseksualistėmis tik iš savanaudiško pataikavimo: su laiku išgudrėjusios, jos griebiasi dviprasmiško elgesio, tikėdamosi labiau privilioti vyrus, mėgstančius „ištvirkėles". Šios uolios pasekėjos, – kurios, aišku, labiausiai krinta į akis, – padeda diskredituoti tai, ką viešoji nuomonė laiko yda ir poza.

Iš tikrųjų homoseksualizmas yra sąmoningas iškrypimas ne daugiau kaip pražūtingas prakeikimas[98]. Tai yra pozicija, *pasirinkta tam tikroje*

[98] *Vienatvės šulinyje* parodoma psichofiziologinės lemties paženklinta herojė. Bet šio romano dokumentinė vertė, nepaisant jo plataus pripažinimo, yra labai menka.

situacijoje, tai yra tuo pat metu ir motyvuota, ir laisvai prisiimta. Nė vienas iš veiksnių, kuriuos subjektas pripažįsta šiuo pasirinkimu – fiziologiniai duomenys, psichologinė istorija, socialinės aplinkybės – nėra lemiamas, nors visi jie padeda jį paaiškinti. Moteriai tai yra vienas iš būdų išspręsti problemas, iškilusias dėl bendros jos padėties, ypač dėl jos erotinės situacijos. Kaip bet kokią žmogaus elgseną, homoseksualizmą lydės komedijos, pusiausvyros praradimas, nesėkmės, melas ar, priešingai, jis bus turtingos patirties šaltinis, ir, priklausomai nuo to, jį išgyvenant klestės nesąžiningumas, tinginystė ir neautentiškumas arba šviesus protas, kilnumas ir laisvė.

SITUACIJA

Penktas skyrius
IŠTEKĖJUSI MOTERIS

Santuoka – tai lemtis, kurią moteriai tradiciškai pasiūlė visuomenė. Šiandieną dauguma moterų ištekėjusios, buvo ištekėjusios, rengiasi ištekėti arba kenčia dėl to, kad nėra ištekėjusios. Netekėjusi moteris apibrėžiama lyginant ją su ištekėjusia, nesvarbu ar ši būtų tos institucijos sužlugdyta, ar prieš ją maištautų, ar netgi būtų visiškai jai abejinga. Taigi šios studijos tęsinys turėtų būti santuokos analizė.

Ekonominė moters būklės evoliucija jau gresia perversmu santuokos institucijoje: ši tampa laisvai pasirinkta dviejų savarankiškų individų sąjunga; sutuoktinių įsipareigojimai – asmeniniai ir abipusiški; svetimavimas abiem reiškia santuokos sutarties nutraukimą; skyrybų gali reikalauti tiek viena, tiek kita pusė vienodomis sąlygomis. Moteris neberibojama tik reprodukcine funkcija, didžia dalimi jau praradusia savo, kaip gamtos nulemtos vergystės, pobūdį, į ją žiūrima kaip į savanoriškai prisiimtą pareigą[99]; be to, ji jau prilygsta produktyviam darbui, nes nėštumo sąlygojamą poilsio laikotarpį dažniausiai motinai apmoka valstybė arba darbdavys. SSRS jau prieš keletą metų santuoka tapo individų sudaryta sutartim, grindžiama vien laisvu sutuoktinių noru; rodos, dabar ji – pareiga, kurią valstybė uždeda abiem sutuoktiniams. Ar nugalės viena iš šių dviejų tendencijų, ar kita, priklausys nuo bendros visuomenės struktūros, tačiau bet kuriuo atveju vyro globa moteriai jau nyksta. Vis dėlto feminizmo požiūriu mūsų epocha tebėra pereinamasis laikotarpis. Tik dalis moterų dalyvauja gamyboje, jos irgi priklauso visuomenei, kur dar gyvos senosios struktūros ir senosios ver-

[99] Žr. I tomą.

tybės. Šiuolaikinę santuoką galima suprasti tik iš praeities, kurią jinai įamžina, pozicijų.

Vyrui ir moteriai santuoka visuomet buvo iš esmės skirtingas dalykas. Abi lytys būtinos viena kitai, tačiau ši būtinybė niekada nesukūrė jųdviejų abipusiškumo; moterys niekad nesudarė kastos, kaip lygus su lygiu mainikaujančios ar pasirašančios sutartis su vyrų kasta. Socialiai vyras savarankiškas ir pilnavertis individas; į jį pirmiausia žiūrima kaip į gamintoją ir jo egzistenciją pateisina tas darbas, kurį jis atlieka bendruomenės labui; matėme[100], kodėl reproduktorės ir namų šeimininkės vaidmuo, kuriuo buvo apribota moteris, negarantavo jai tokio pat rango. Žinoma, vyrui reikia žmonos; kai kuriose primityviose tautose yra atvejų, kai viengungis, nepajėgiantis užsitikrinti pragyvenimo, tampa savotišku pariju; žemdirbių bendruomenėse valstiečiui būtina pagalbininkė, o ir didžiajai vyrų daugumai naudinga dalį sunkių darbų naštos perkelti ant gyvenimo draugės pečių; individas nori, kad jo lytinis gyvenimas būtų stabilus, jis geidžia palikuonių, o visuomenė reikalauja, kad jis prisidėtų prie jos įamžinimo. Tačiau su tokiu prašymu vyras kreipiasi ne į pačią moterį: vyrų bendruomenė kiekvienam savo nariui leidžia reikštis kaip vyrui ir kaip tėvui; moteris, kaip vergė ar vasalė integruota į šeimynines tėvų ar brolių valdomas grupes, visuomet būdavo atiduodama į žmonas vienų vyriškosios lyties atstovų kitiems vyriškosios lyties atstovams. Primityviose bendruomenėse klanas, tėvo šeima disponuoja ja beveik kaip daiktu: ji dviejų grupių abipusiškai sutartų mokesčių dalis; kai evoliucionuodama[101] santuoka įgijo sutarties formą, moters padėtis nedaug tepakito: gaudama kraitį ar dalį paveldimo turto, ji lyg ir tapo piliete, tačiau kraitis ir paveldėjimo dalis vis dar daro ją priklausomą nuo šeimos; ilgą laiką sutartis sudarinėdavo uošvis su žentu, o ne žmona su vyru; tuomet tik našlė naudodavosi ekonomine nepriklausomybe[102]. Merginos pasirinkimo laisvė visuomet buvo labai ribota, o viengungystė – išskyrus tuos išimtinius atvejus, kai ji sakralinio pobūdžio, – nužemina ją iki parazito ar parijo rango; santuoka – vienintelis jos pragyvenimo šaltinis ir vienintelis socialinis jos eg-

[100] Žr. I tomą.

[101] Ši evoliucija vyko su pertrūkiais. Ji pasikartojo Egipte, Romoje, nūdienos civilizacijoje; žr. I tomo skyrių „Istorija“.

[102] Todėl erotinėje literatūroje jauna našlė vaidina ypatingą vaidmenį.

zistencijos pateisinimas. Ji primetama moteriai dėl dviejų priežasčių: moteris privalo gimdyti bendruomenei vaikus, bet tik retais atvejais, – pavyzdžiui, Spartoje ir šiek tiek nacių režimo metu – Valstybė imasi tiesiogiai ją globoti ir nereikalauja iš jos nieko kito, tik būti motina. Net tos civilizacijos, kurios nesuvokia generatyvinio tėvo vaidmens, reikalauja, kad ji būtų globojama vyro, nes kita jos funkcija – tenkinti vyro lytinius poreikius ir rūpintis jo namais. Į pareigas, kurias jai skiria visuomenė, žiūrima kaip į vyrui padarytą *paslaugą*, todėl šis turi duoti žmonai dovanų ar užrašyti turtą ir įsipareigoja ją išlaikyti; jam tarpininkaujant, visuomenė atsiskaito su moterim, kurią jam paaukoja. Teisės, kurias žmona įgyja vykdydama savo pareigas, išreiškiamos vyrui primestais įsipareigojimais. Jis negali savavališkai nutraukti vedybinių saitų; išsižadėti žmonos ir gauti ištuoką jis gali tik sutikus viešajai valdžiai, tokiu atveju vyras kartais privalo sumokėti piniginę kompensaciją: Bocchorio laikų Egipte tuo buvo netgi piktnaudžiaujama, kaip ir nūdienos Jungtinėse Amerikos Valstijose piktnaudžiaujama *alimony* forma. Poligamija visuomet buvo daugiau ar mažiau atvirai toleruojama: vyras gali guldytis į lovą verges, sugyventines, meilužes, prostitutes, tačiau reikalaujama, kad jis gerbtų tam tikras teisėtos žmonos privilegijas. Jeigu ši mano, kad su ja blogai elgiamasi ar kad jai padaroma žala, ji turi galimybę – daugiau ar mažiau konkrečiai garantuotą – grįžti į savo šeimą, savo ruožtu reikalauti savarankiško gyvenimo arba skyrybų. Taigi abiem sutuoktiniams santuoka yra ir našta, ir privilegija; tačiau jų situacija – ne analogiška; merginoms vedybos – vienintelis būdas integruotis į visuomenę. „Niekieno nepanorėtos“, jos nurašomos į socialines atliekas. Štai kodėl motinos visuomet taip įnirtingai siekė jas ištekinti. Praėjusiame amžiuje buržuazijos sluoksniuose jų norų net nebūdavo atsiklausiama. Jas siūlydavo galimiems pretendentams per iš anksto numatytus „susitikimus“. Zola aprašė šį paprotį romane *Putos* (*Pot-Bouille*).

– Nepavyko, taip taip, nepavyko, – tarė ponia Josserand, susmukusi į kėdę.

– Ak! – tiek ir teatsakė ponas Josserand'as.

– Jūs paprasčiausiai nesuprantate, – šaižiu balsu vėl prabilo ponia Josserand, – aš jums sakau, kad štai nuplaukė dar vienos vedybos, ir šitaip nepavyksta jau ketvirtą kartą!

– Klausyk, – vėl pradėjo ponia Josserand, žengdama tiesiai į dukterį. – Kaip tu sugebėjai ir vėl prašauti pro šalį?

Berthe suprato, kad atėjo jos eilė.

– Nežinau kaip, mamyt, – sušnabždėjo.

– Įstaigos viršininko pavaduotojas, – toliau kalbėjo motina, – neturi dar nė trisdešimties, puiki ateitis. Kas mėnesį būtų nešęs tau pinigus; toks tvirtas pagrindas, tik tai ir tėra svarbu... Matyt, ir vėl iškrėtei kokią nors kvailystę kaip ir su anais?

– Tikrai ne, mamyt.

– Kai šokote, nuėjai su juo į mažąjį saloną?

Berthe sutriko:

– Taip, mamyt... O kai pasilikome vieni, jisai norėjo negražiai pasielgti, jis mane suglėbė ir va šitaip suspaudė. Aš išsigandau ir stumtelėjau jį, o jis atsitrenkė į krėslą.

Motina įtūžusi nutraukė ją: „Stumtelėjai, ir jis atsitrenkė į krėslą! Ak! Nelaimėle, atsitrenkė į krėslą!

– Bet, mamyt, jis buvo įsikibęs į mane.

– Nieko sau! Jis buvo įsikibęs į tave... tik pamanykit! Ir siųsk dar tokias kvaišas į pensionatą! Ko jus ten moko!.. Dėl vieno nekalto bučinio už durų! Ir iš viso ar tau dera pasakoti apie tai mums, savo tėvams? Tu stumdai žmones, jie atsitrenkia į krėslus, paleidi šuniui ant uodegos vedybas! – Ji nutaisė pamokomą miną ir kalbėjo toliau: – Baigta, praradau bet kokią viltį, tu tiesiog kvaila, dukra... Juk tu neturi turto, tai suprask, kad tau reikia prisivilioti vyrus kitais būdais. Tu privalai būti maloni, meiliai į jį žiūrėti, užmiršti, kad turi rankas, tu turi leisti jam nekaltai pažaisti, vaizduodama, kad to nepastebi. Juk pagaliau vyrą reikia susimedžioti... O labiausiai mane erzina tai, kad, kai to nori, ji būna visai neprasta, – neatlyžo ponia Josserand. – Na, nusišluostyk akis ir pažiūrėk į mane taip, lyg aš būčiau tau asistuojantis ponas. Tu taip numeti vėduoklę, kad ją pakeldamas tas ponas turėtų palytėti tavo pirštus... Ir nebūk įsitempusi, atpalaiduok nugarą. Vyrams lentos nepatinka. Ir svarbiausia – nekvailiok, jei jie nueis per toli. Per toli nuėjęs vyras – jau užsidegęs, brangioji.

Svetainės laikrodis išmušė dvi valandas; sudirgusi nuo šito užsitęsusio pokalbio, įnirtingai trokšdama tuoj pat ištekinti dukterį, užsimiršusi motina mąstė balsu, sukaliodama dukrą į visas puses it kartoninę lėlę. O ši, glebi, bevalė, jai pasidavė, tačiau baisus sunkumas slėgė jai širdį, baimė ir gėda gniaužė gerklę..."

Taigi mergina būna visiškai pasyvi; ji *ištekinama*, tėvai ją *atiduoda vyrui*. Vaikinai veda *patys*, jie *ima* moterį į žmonas. Santuokoje jie

ieško galimybių išsiskleisti, patvirtinti savo egzistenciją, o ne pačios teisės egzistuoti; tai pareigos, kurias jie prisiima laisva valia. Jie gali klausinėti vienas kitą apie santuokinio gyvenimo privalumus ir nepatogumus, kaip daro graikų ir viduramžių satyrikai; jiems ji – tik gyvenimo būdas, o ne lemtis. Jiems leidžiama rinktis viengungystės vienatvę, jei jie to nori, kai kurie jų veda vėlai arba išvis neveda.

Moteris ištekėdama gauna dalelę pasaulio – feodą; teisinės garantijos ją gina nuo vyro įnorių; tačiau ji tampa jo vasale. Ekonomiškai bendruomenės galva yra vyras ir būtent jis įkūnija tą viršenybę visuomenės akyse. Ji prisiima jo vardą, ji susiejama su jo religija, integruojama į jo klasę, į jo aplinką; ji jau priklauso jo giminei, ji tampa jo „puse“. Ji seka paskui jį visur, kur to reikalauja jo darbas: paprastai sutuoktiniai apsigyvena ten, kur vyras dirba; daugiau ar mažiau brutaliai ji nutraukia ryšius su savo praeitim ir įsitraukia į vyro aplinką; ji paaukoja jam savo individualybę, nes iš jos griežtai reikalaujama skaistybės ir ištikimybės. Ji praranda tą savo teisių dalį, kuri priklauso netekėjusiai moteriai. Romėnų teisė atiduodavo moterį į vyro rankas *loco filiae*; XIX amžiaus pradžioje Bonald'as paskelbė, kad moteris savo vyrui – tas pats, kas vaikas motinai; iki 1942 metų įstatymo prancūzų kodeksas reikalavo, kad ji paklustų savo vyrui; įstatymai ir papročiai tebeteikia sutuoktiniui didžiulę valdžią: jau numatytas tas vaidmuo, kurį jis vaidina šeimoje. Kadangi gamintojas – jis, tai jis ir yra tas, kuris, peržengdamas šeimos interesų ribas, sulieja juos su visuomenės interesais ir kaip kolektyvinės ateities kūrimo dalyvis atveria šeimai ateitį: kaip tik jis įkūnija transcendenciją. O moteris paaukota rūšiai išsaugoti ir namų židiniui kurstyti, tai yra imanentiškumui[103]. Tiesą pasakius, bet kokia žmogiška egzistencija yra sykiu transcendencija ir imanentiškumas: kad save pranoktų, ji privalo išlikti, kad išsiveržtų į ateitį, ji turi integruoti praeitį, o bendraudama su kitais ji turi save patvirtinti. Šiedu momentai neišvengiami bet kokioje veikloje: vyrui vedybos teikia galimybę sėkmingai juos suderinti; dirbdamas savo darbą, dalyvaudamas politikoje jis pasikeičia, daro pažangą, jis jaučiasi esąs išsklidęs erdvėje ir laike; o pavargęs nuo tokių klajonių jis sukuria šeimą, įsitvirtina, nuleidžia pasaulyje inkarą; vakare jis atsigauna na-

[103] Plg. I tomą. Šią tezę randame šv. Pauliaus, Bažnyčios Tėvų, Rousseau, Proudhono, Auguste'o, Comte'o, D. H. Lawrence'o ir kt. autorių kūriniuose.

muose, kur jo žmona prižiūri baldus, vaikus, rūpinasi tuo, kas sukaupta praeityje. O ji pati neturi jokio kito tikslo, tik saugo ir prižiūri grynu, identišku pavidalu pasireiškiančią gyvybę; ji įamžina nekintamą rūšį, užtikrina vienodą dienų ritmą ir žiūri, kad namuose, kurių duris ji laiko uždarytas, židinyje nuolat kūrentųsi ugnis; jai nesuteikta jokia galimybė tiesiogiai veikti ateitį ar pasaulį; ji išsiveržia į visuomenę tik vyrui tarpininkaujant.

Šiandieną santuoka didžia dalim yra išlaikiusi tą tradicinį pavidalą. Ir pirmiausia mergina, o ne vaikinas privalo griežtai jo laikytis. Esama dar gausių visuomenės sluoksnių, kur jai nenumatyta jokia kita perspektyva; netekėjusi valstietė – parijas; ji lieka savo tėvo, brolių, svainio tarnaitė; jai beveik neįmanoma išvykti į miestą; santuoka padaro ją vyro verge, bet sykiu ir namų šeimininke. Kai kuriuose buržuazijos sluoksniuose mergina vis dar neturi galimybės užsidirbti duoną, ji gali tik parazitiškai vegetuoti tėvo namuose arba vergauti pas svetimus. Net ir tais atvejais, kai ji labiau emancipuota, ekonominės vyrų privilegijos skatina ją pasirinkti veikiau vedybas nei kokį amatą: ji ieškos vyro su geresne padėtim nei josios arba tokio, kuris greičiau ir sėkmingiau už ją „prasimuš". Pripažįstama, jog meilės aktas kaip ir anksčiau yra moters vyrui daroma *paslauga*: jis *gauna* malonumą ir už tai turi atsilyginti. Moters kūnas – perkamas daiktas, jis – moters kapitalas, kurį jai leista eksploatuoti. Kartais ji atneša sutuoktiniui kraitį; dažnai įsipareigoja atlikti tam tikrus namų ruošos darbus: prižiūrėti namus, auginti vaikus. Bet kuriuo atveju ji turi teisę leistis būti išlaikoma ir tradicinė moralė tai netgi skatina. Natūralu, kad ji susigundo tuo lengvumu, juolab kad moteriški amatai dažnai būna nedėkingi ir prastai apmokami; santuoka – kur kas pelningesnė karjera už daugelį kitų. Papročiai vis dar trukdo netekėjusiai moteriai seksualiai išsilaisvinti; Prancūzijoje žmonos svetimavimas iki pat mūsų dienų buvo laikomas nusižengimu įstatymui, tuo tarpu joks įstatymas nedraudė moteriai užsiimti laisva meile; vis dėlto norėdama turėti meilužį, ji pirmiausiai privalėdavo ištekėti. Daugelis jaunų griežtai prižiūrimų buržuazijos sluoksnio merginų dar ir dabar išteka „kad būtų laisvos". Nemaža amerikiečių išsikovojo seksualinę laisvę, tačiau jų patirtis primena Malinowskio aprašytą puslaukinių jaunuolių, atsiduodančių tuščiam mylėji-

muisi „viengungių namuose“, patirtį; laukiama, kad jie vestų ir tik tuomet į juos bus žiūrima kaip į suaugusius. Amerikoje vieniša moteris socialiai labiau nepilnavertė būtybė negu Prancūzijoje, net jeigu ir užsidirba pragyvenimui: kad įgytų neginčijamą asmenybės rangą ir visas teises, ji privalo užsimauti ant piršto vestuvinį žiedą. O svarbiausia, gerbiama tik ištekėjusios moters motinystė; vieniša motina – tai socialinis skandalas, vaikas moteriai tampa didžiule kliūtimi. Todėl dauguma Senojo ir Naujojo pasaulio paauglių mergaičių, paklaustos apie ateities planus, šiandien atsako lygiai taip kaip kitados: „Noriu ištekėti“. Tuo tarpu nė vienas jaunuolis nežiūri į vedybas kaip į esminį savo ketinimą. Suaugusiojo statusą jam suteiks ekonominė sėkmė: ji gali numatyti vedybas – ypač valstiečio, – bet gali ir eliminuoti jas. Nūdienos gyvenimo sąlygos – ne tokios stabilios, kur kas mažiau garantuotos nei anksčiau – itin apsunkina jaunuoliui vedybų naštą; o jų privalumai, priešingai, sumažėjo, nes jis lengvai gali pats savimi pasirūpinti, o ir seksualinis pasitenkinimas jam lengvai prieinamas. Be abejonės, vedybos susijusios su materialiniais patogumais („Namuose valgai geriau negu restorane“), su erotiniais patogumais („Šitaip įsitaisai bordelį namuose“), išlaisvina individą iš vienatvės, įtvirtina jį erdvėje ir laike suteikdamos jam namus, vaikus; per jas jis visiškai išsiskleidžia kaip egzistentas. Nepaisant to, vyrų paklausa mažesnė už moterų pasiūlą. Tėvas ne tiek atiduoda savo dukrą, kiek ja atsikrato; ieškanti vyro mergina ne atsako į vyro kvietimą, o veikiau jį išprovokuoja.

Suderėtos santuokos neišnyko; visa padorioji buržuazija jas tebepraktikuoja. Prie Napoleono kapo, Operoje, puotoje, pliaže, geriant arbatą pretendentė su sulaižytais plaukais, nauja suknele, droviai demonstruoja savo fizinį grožį ir kuklią kalbos manierą; tėvai neduoda jai ramybės: „Tavo pasimatymai man jau pernelyg brangiai kainavo, apsispręsk. Kitąkart bus jau tavo sesers eilė“. Nelaimingoji kandidatė žino, jog artėjant senmergystei jos šansai mažėja; pretendentų ne itin daug ir rinktis ji gali ne ką laisviau nei jaunutės beduinės, kurias iškeičia į avių bandą. Kaip sako Colette[104]: „Brolių išlaikomai merginai, be turto ir be amato, nelieka nieko kito kaip tik prikąsti liežuvį, pasinaudoti atsiradusia galimybe ir dėkoti Dievui!“

[104] *La Maison de Claudine.*

Aukštuomenės sluoksniuose visa tai vyksta ne taip brutaliai, ten jauniems žmonėms leidžiama susitikinėti budriai stebint motinoms. Labiau emancipuotos merginos daugiau viešai bendrauja, lankosi paskaitose, mokosi amato, teikiančio joms galimybės susipažinti su vyriškiais. 1945–1947 metais ponia Claire Leplaie apklausos būdu ištyrė matrimonialinio pasirinkimo problemą Belgijos buržuazijos sluoksniuose[105]. Autorė naudojo interviu formą; pacituosiu kai kuriuos jos suformuluotus klausimus ir gautus atsakymys.

K.: *Ar dažnos suderėtos santuokos?*

A.: Suderėtų santuokų nebėra (51%).

Suderėtos santuokos labai retos, daugių daugiausia 1% (16%).

Nuo 1% iki 3% (28%).

Nuo 5% iki 10% (5%).

Apklaustieji asmenys pažymi, kad suderėtos santuokos, buvusios dažnos iki 1945 metų, beveik išnyko. O „kai kurių suderėtų santuokų motyvai išliko: nauda, ryšių stygius, drovumas arba amžius, noras sukurti gerą sąjungą". Šios santuokos dažnai suderamos kunigų, kartais mergina išteka pagal skelbimą laikraštyje. „Jos pačios raštu sukuria savo portretą, šis, gavęs tam tikrą numerį, patenka į specialią skiltį. Ten išspausdinta, tarkim, du šimtai kandidačių santuokai ir maždaug toks pat skaičius kandidatų. Jie irgi pateikė savo portretus. Visi gali laisvai rinktis korespondentą, kuriam parašo tai institucijai terpininkaujant."

K.: *Kaip jauni žmonės susirado sužadėtinį (sužadėtinę) per paskutiniuosius dešimt metų?*

A.: Viešuose susibūrimuose (48%).

Kartu studijuodami, dirbdami (22%).

Per asmenines pažintis, viešnagių metu (30%).

Visi sutinka, kad „santuokos tarp vaikystės draugų labai retos". Meilė ateina netikėtai.

K.: *Ar renkantis santuokos partnerį pinigai vaidina svarbiausią vaidmenį?*

A.: 30% santuokų pagrįsta pinigais (48%).

50% santuokų pagrįsta pinigais (35%).

70% santuokų pagrįsta pinigais (17%).

K.: *Ar tėvai trokšta ištekinti savo dukteris?*

A.: Tėvai trokšta ištekinti savo dukteris (58%).

[105] Plg. Claire Leplaie. *Les Fiançailles.*

Tėvai nori ištekinti savo dukteris (24%).
Tėvai nori, kad dukterys liktų su jais (18%).

K.: *Ar merginos trokšta ištekėti?*
A.: Merginos trokšta ištekėti (36%).
Merginos nori ištekėti (38%).
Merginos verčiau nori likti netekėjusios užuot prastai ištekėjusios (26%).
„Merginos atakuoja jaunuolius. Merginos išteka už pirmo pasitaikiusio, kad tik įsitaisytų. Jos visos tikisi ištekėti ir negaili tam pastangų. Nebūti geidžiamai merginai yra pažeminimas, todėl ji dažnai išteka už pirmo pasitaikiusio. Merginos išteka, kad ištekėtų. Merginos išteka, kad taptų ištekėjusiomis moterimis. Merginos skuba ištekėti, nes santuoka užtikrins joms didesnę laisvę." Šiuo požiūriu beveik visi paliudijimai sutampa.

K.: *Ar stengdamosios ištekėti merginos būna aktyvesnės už vaikinus?*
A.: Merginos išsako savo jausmus vaikinams ir siūlosi jiems į žmonas (43%).
Stengdamosios ištekėti merginos aktyvesnės už vaikinus (43%).
Merginos santūrios (14%).
Čia irgi atsakyta beveik vienbalsiai: paprastai vedybų iniciatyva priklauso merginoms. „Merginos aiškiai suvokia, kad neturi įgūdžių skintis kelią per gyvenimą; nežinodamos, kaip galėtų užsidirbti duoną, jos ieško išsigelbėjimo santuokoje. Merginos prisipažįsta mylinčios, puola vaikinams ant kaklo. Jos tiesiog siaubingos! Kad ištekėtų, mergina paleidžia į darbą viską... vyro ieško tik moteris ir t.t."

Panašaus dokumento apie Pranzūciją nėra, tačiau kadangi buržuazijos situacija Prancūzijoje ir Belgijoje analogiška, tikriausiai būtų prieita prie panašių išvadų; „suderėtų" santuokų Prancūzijoje visuomet būta daugiau negu bet kurioje kitoje šalyje, ir garsusis „Žaliųjų apvadų klubas", kurio nariai susirenka į pobūvius, skirtus abiem lytims suartėti, tebeklesti; matrimonialiniai skelbimai užima ilgiausias skiltis daugybėje laikraščių.

Prancūzijoje, kaip ir Amerikoje, motinos, vyresnės draugės, moterų žurnalai ciniškai moko jaunas mergaites meno „pasigauti" vyrą, tarsi jie būtų musės, kurias galima pagauti musgaudžiais; tai savotiškas „meškeriojimas", didelio įgudimo reikalaujanti „medžioklė": netaikykit nei pernelyg aukštai, nei pernelyg žemai; nebūkite romantikės, būkite tik realistės; koketavimą atmieškite kuklumu; nereikalaukit nei per daug, nei per mažai... Vaikinai nepasitiki moterimis, kurios „nori, kad jas

vestų". Vienas jaunas belgas teigia[106]: „Vaikinui nėra nieko nemaloniau nei jaustis persekiojamam, nei suvokti, kad moteris mėgina pagauti jį ant kabliuko". Jie mėgina išvengti tokių pinklių. Merginos pasirinkimas dažniausiai būna labai ribotas: iš tikro laisvas jis būtų tik tuomet, jeigu merginos laisvės nevaržytų būtinybė ištekėti. Paprastai jos pasiryžime daugiau išskaičiavimo, pasibjaurėjimo, išsižadėjimo nei entuziazmo. „Jeigu jos rankos prašantis jaunuolis jai bent kiek tinka (jo aplinka, sveikata, karjera), jinai sutinka su jo pasiūlymu, nors jo ir nemyli. Ji šaltakraujiškai sutinka su jo pasiūlymu net jeigu esama įvairių *bet*."

Bet mergina dažnai santuokos ir trokšta, ir bijo. Jai ji kur kas naudingesnė nei vyrui, todėl ji ir trokšta jos kur kas labiau; tačiau ji reikalauja ir didesnių aukų; pavyzdžiui, ji numato daug drastiškesnį saitų su praeitim nutraukimą. Matėme, kaip daugelį paauglių mergaičių kankindavo mintis, kad reiks palikti tėvų namus: tam įvykiui artėjant, nerimas didėja. Tuomet ir susergama įvairiomis neurozėmis. Tas pats nutinka ir jaunuoliams, kurie išsigąsta naujos jiems teksiančios atsakomybės, tačiau neurozės kur kas dažniau ištinka merginas dėl mūsų jau minėtų priežasčių, kurios šiuo krizės laikotarpiu itin sureikšminamos. Pacituosiu tik vieną pavyzdį, pasiskolintą iš Stekelio. Jis gydė neurotinių simptomų varginamą merginą iš geros šeimos.

> Kai Stekelis su ja susipažino, ją pykindavo, ji kas vakarą gerdavo morfijų, negalėdavo atsikratyti pykčio priepuolių, nesiprausdavo, valgydavo lovoje, neišeidavo iš savo kambario. Ji buvo susižiedavusi ir tvirtino aistringai mylinti savo sužadėtinį. Prisipažino Stekeliui, kad jau atsidavė jam... Vėliau papasakojo nepatyrusi iš to jokio pasitenkinimo: jo bučinius ji prisimenanti su pasišlykštėjimu, jie ir esą vėmimo priežastis. Paaiškėja, jog iš tikrųjų ji jam atsidavė norėdama nubausti savo motiną, nes jautėsi nepakankamai jos mylima; būdama vaikas, ji sekdavo naktimis tėvus, bijodama, kad jie nepadovanotų jai brolio ar sesers: ji dievino motiną. O dabar jai reikės ištekėti, palikti tėvų namus, nebesilankyti jų miegamajame? Tai buvo neįmanoma. Ji sąmoningai nutunka, nusidrasko ir susibjauroja rankas, tampa šiurkšti, ligota, kaip įmanydama užgaulioja savo sužadėtinį. Gydytojas ją išgydo, bet ji maldauja motiną atsisakyti minties apie jos ištekinimą: ji norėjo likti tėvų namuose visiems laikams, kad galėtų jaustis kaip vai-

[106] Plg. Claire Leplaie. *Les Fiançailles.*

kas. Motina įsakmiai reikalavo, kad ji ištekėtų. Savaitę prieš vestuves ją rado negyvą lovoje: ji nusišovė revolveriu.

Būna atvejų, kai mergina nenori pasveikti; ji puola į neviltį, nes jos būsena neleidžia jai ištekėti už „jos dievinamo" vyriškio; iš tikrųjų ji suserga, kad už jo neištekėtų, ir tik nutraukusi sužadėtuves atgauna pusiausvyrą. Kartais vedybų baimė atsiranda todėl, kad mergina jau yra turėjusi ją traumavusių erotinių išgyvenimų; dažniausiai ji bijo, kad nebūtų sužinota, jog prarado nekaltybę. Tačiau dažnai mintis, kad ji turės paklusti svetimam patinui, darosi nepakenčiama todėl, kad ji karštai myli tėvą, motiną, seserį ar apskritai yra prisirišusi prie tėvų namų. Ir daugelis tų, kurios pasiryžta ištekėti, nes taip reikia, nes joms daromas spaudimas, nes jos žino, kad tai vienintelė protinga išeitis, nes nori normalaus žmonos ir motinos gyvenimo, širdies gilumoje vis dėlto paslapčia atkakliai tam priešinasi ir šitai sunkina vedybinio gyvenimo pradžią, net gali apskritai sutrukdyti rasti jame darnią pusiausvyrą.

Taigi dažniausiai tuoktis pasiryžtama ne iš meilės. „Sutuoktinis visada yra tik mylimo vyro pakaitalas, o ne mylimas vyras", – yra pasakęs Freudas. Šis atskyrimas neatsitiktinis. Jis implikuotas pačios to instituto prigimties: santuokos tikslas – nukreipti ekonominę ir seksualinę vyro ir moters sąjungą visuomenės labui, o ne užtikrinti jų asmeninę laimę. Patriarchalinėse santvarkose būdavo atvejų – dar ir šiandien taip esti kai kuriose musulmonų šalyse, – kad tėvų parinkti sužadėtiniai iki vestuvių net nebūdavo kits kito matę. Negali būti nė kalbos, kad socialiai traktuojamas viso gyvenimo žygis būtų grindžiamas jausminiu arba erotiniu kaprizu.

> Šitame išmintingame sandėryje, – teigia Montaigne'is, – geismai nebūna tokie aistringi; jie apniūkę ir kur kas labiau atbukę. Meilė nepakenčia, kai vadovaujamasi kitais dalykais, o ne ja, ir labai nenoriai dedasi prie kitokiais pavadinimais užmezgamų ir palaikomų sajungų; būtent tokia yra santuoka: giminystės ryšiai, turtas čia taip pat ar net labiau svarbu – ir tai visai teisinga – nei žavesys ar grožis. Kad ir kas būtų kalbama, tuokiamasi ne dėl savęs, tuokiamasi – nė kiek ne mažiau, o gal net ir daugiau – dėl palikuonių, dėl šeimos (III knyga, V sk.).

Kadangi vyras „ima" moterį – ir ypač kai moterų pasiūla didelė, – jis turi šiek tiek didesnę galimybę rinktis. Kai į lytinį aktą žiūrima kaip

16*

į moteriai primestą *paslaugą*, kuria grindžiami jai teikiami pranašumai, logiška nepaisyti jos asmeninių norų. Santuokos paskirtis – apginti ją nuo vyro laisvės, bet kadangi be laisvės nėra nei meilės, nei individualybės, ji turi išsižadėti individo meilės, kad visam gyvenimui užsitikrintų patino globą. Girdėjau, kaip viena religinga motina aiškino dukterims, jog „meilė – tai šiurkštus vyrams skirtas jausmas, svetimas padorioms moterims". Tai tiesiog naiviai išreikšta doktrina, kurią Hegelis išdėstė *Dvasios fenomenologijoje* (II t., p. 25).

Motinos ir *žmonos* santykiai ypatingi tuo, kad iš dalies tai kažkas natūralaus, priklausančio malonumo sferai, iš dalies kažkas negatyvaus, įžvelgiančio jame tik savo pačių išnykimą; todėl ši ypatybė iš dalies irgi - kažkas atsitiktinio, ką visuomet galima pakeisti kita ypatybe. Šeimoje, kur vyrauja erotika, turima reikalo ne su būtent *šituo sutuoktiniu*, o su *sutuoktiniu* apskritai, su vaikais apskritai. *Šie žmonos santykiai grindžiami ne jautrumu, o universalumu*. Moters ir vyro etinis gyvenimas skiriasi būtent tuo, kad moteris, nors ir išsiskiria savo individualumu, pasitenkindama lieka tiesiogiai universali, nepripažįsta geismo inidividualumo. Vyro, priešingai, šiedvi pusės atsiskiria viena nuo kitos, ir kadangi vyras kaip pilietis turi įsisąmonintos *jėgos* ir *universalumo*, jis nusiperka teisę *geisti* ir tuo pat metu išsaugo laisvę šio geismo atžvilgiu. Taigi, jeigu į šiuos moters santykius įsipina individualumas, jos etinis aspektas tampa nebegrynas; bet kol šis etinis aspektas yra grynas, individualumas neturi reikšmės, ir moteris nesugeba atpažinti savęs kaip būtent šitos savęs kitame žmoguje.

Kitaip tariant, moteriai visai nesvarbu sukurti individualius santykius su pasirinktu vyru, jai rūpi tik apskritai motyvuoti savo moteriškų funkcijų ugdymą; seksualinį pasitenkinimą ji privalo pajusti specifine, bet ne individualizuota forma. Jos erotinio likimo požiūriu peršasi dvi pagrindinės išvados: pirmiausia, ji neturi teisės tenkinti geidulius už santuokos ribų; kadangi seksualiniai santykiai tapo institucija, abiejų lyčių geismas ir pasitenkinimas tapo pavaldūs socialiniams interesams; bet vyras, kaip siekiantis universalumo darbininkas ir pilietis, gali mėgautis atsitiktiniais malonumais ir prieš vestuves, ir už šeimyninio gyvenimo ribų, nes bet kuriuo atveju jis gali išsigelbėti kitokais būdais; o pasaulyje, kur moteris iš esmės apibrėžiama kaip patelė, privalu, kad ji būtų visiškai pateisinta kaip tokia. Kita vertus, jau matėme, kad ryšys tarp bendra ir atskira biologiškai skiriasi vyrų ir moterų atveju:

vykdydamas savo specifinę sutuoktinio ir giminės tęsėjo funkciją, vyras užtikrintas, kad gaus pasitenkinimą[107]; moters atveju, priešingai, genitalinės funkcijos atsietos nuo lytinio pasitenkinimo. Tad siekdama suteikti etinio taurumo erotiniam gyvenimui, santuoka netgi faktiškai siūlosi jį panaikinti.

Ši seksualinė moters frustracija buvo ryžtingai vyrų aprobuota; matėme, kaip jie lengvai išsižadėdavo moters bėdų, motyvuodami optimistiniu natūralizmu, esą tai josios dalia; biblinis prakeikimas tik patvirtina tą jiems patogią nuomonę. Nėštumo kančios – tas sunkus atpildas, skirtas moteriai mainais už trumpą ir abejotiną malonumą – net tapo daugelio juokų tema. „Penkios minutės malonumo – devyni mėnesiai vargo... Įkišti lengviau negu ištraukti." Tasai kontrastas dažnokai juos pralinksmindavo. Šioje filosofijoje esama sadizmo: daugelis vyrų džiaugiasi matydami moters vargus ir jiems bjauru net pagalvoti, kad kas nors nori juos palengvinti[108]. Taigi suprantama, kad vyrai be jokių skrupulų neigė seksualinę savo gyvenimo draugės laimę; jie netgi manė esant naudinga sykiu su pasitenkinimo autonomija uždrausti joms ir geidulio pagundas[109].

[107] Žinoma, priežodis: „Skylė – visuomet skylė" – grubiai humoristinis; vyras ieško ne vien grubaus pasitenkinimo; ir vis dėlto tam tikrų „urminių viešnamių" suklestėjimo pakanka įrodyti, kad vyrą gali patenkinti pirma pasitaikiusi moteris.

[108] Esama vyrų, kurie mano, kad gimdymo skausmai būtini motinos instinktui atsirasti: esą stirnos, atsivedusios vaikus užmarintos, nusisuko nuo savo stirniukų. Pateikti faktai lieka nepagrįsti, bet kuriuo atveju moteris – ne stirna.

[109] Net mūsų laikais moters noras siekti pasitenkinimo sukelia vyrams įsiūtį; šiuo požiūriu stulbinantis dokumentas – daktaro Grémillono veikaliūkštis *Teisybė apie venerinį moters organizmą* (*La Vérité sur l'orgasme vénérien de la femme*). Iš įžangos sužinome, kad autorius, 14–18 metų karo didvyris, išgelbėjęs gyvybę penkiasdešimt keturiems vokiečių belaisviams, didžiai moralus. Įnirtingai puldamas Steckelio veikalą *Frigidiška moteris* (*La Femme frigide*), jis, be kita ko, teigia: *„Normali vaisinga moteris nejaučia venerinio orgazmo"*. Daugybė moterų (beje, geriausių) niekada nepatyrė to nuostabaus spazmo... Erogeninės zonos, dažniausiai paslėptos, – ne natūralios, o dirbtinės. Didžiuojamasi jas įgijus, tačiau jos tėra nuopuolio stigmos... Pasakykite tai malonumų siekiančiam Vyrui, ir jis nieko nepaisys. Jis nori, kad jo gėdos draugė patirtų venerinį orgazmą, ir ji patirs jį. Jeigu jo nėra, jis bus sužadintas. Šiuolaikinė moteris nori, kad ją priverstų vibruoti. Mes jai atsakome: „Ponia, tam neturime laiko, ir mums tai draudžia higiena!.." Erogeninių zonų kūrėjas veikia savo nenaudai: jis kuria nepasotinamas moteris. Kekšė gali nepavargdama išsekinti daugybę vyrų... „Zonuota" tampa nauja moterimi, įgijusi naują dvasios būseną, kartais ji būna baisi ir gali žengti net iki nusikaltimo. Nebūtų neurozių, psichozių, jei žmonės būtų įsitikinę, kad „tapti dvinugariu gyvuliu" – toks pat indiferentiškas veiksmas kaip valgyti, šlapintis, tuštintis, miegoti..."

Būtent šitai su kerinčiu cinizmu ir išsako Montaigne'is:

Leisti sau meilės aistros diktuojamas beprotiškas, pašėlusias glamones tuose gerbtinuose ir šventuose giminystės santykiuose – savotiška kraujomaiša; Aristotelis moko, jog reikia „suartėti su savo žmona atsargiai ir santūriai, kad pernelyg gašliai ją pakutenus, malonumas neatimtų jai proto... Nežinau santuokų, kurios greičiau iširtų ir kuriose atsirastų daugiau bėdų, nei tos, kurios buvo sukurtos neatsilaikius prieš grožį ir meilės geismą; čia reikalingas tvirtesnis ir stabilesnis pamatas ir veikti čia reikia labai apdairiai; tas žaižaruojantis linksmumas ir skubėjimas nieko vertas... Gera santuoka, jeigu tokios esama, išsižada meilės draugijos ir sąlygų" (III kn., V. sk.). Jis taip pat teigia (II kn. XXX sk.): „Verti pasmerkimo netgi tie malonumai, kuriuos vyrai patiria intymiai bendraudami su savo žmonomis, jeigu nesilaikoma saiko; ir čia esama galimybių nuslysti į ištvirkavimą ir palaidumą kaip ir tuomet, kai santykiai neteisėti. Tos gėdingos glamonės, į kurias mus stumia ūmi aistra, ne tik nepadorios, bet ir kenkia mūsų žmonoms. Tegu kas nors kitas išmoko jas begėdiškumo. Jos ir be to pasiruošusios mums padėti... Santuoka – šventas, religinis ryšys, todėl jos teikiami malonumai privalo būti santūrūs, rimti ir netgi savotiškai griežti; tai turi būti atsargi ir sąmoninga aistra".

Teisybė, jog pažadinęs moters jusles, vyras jas pažadina apskritai, nes jis nebuvo pasirinktas kaip individas; jis paruošia žmoną malonumų ieškojimams kito vyro glėbyje; Montaigne'is dar sako, kad pernelyg smarkiai glamonėti žmoną – tai „nusituštinti į krepšį tam, kad paskui užsiverstum jį sau ant galvos". Beje, jis sąžiningai sutinka, kad dėl vyro apdairumo moteris atsiduria labai nedėkingoje padėtyje.

Moterys visai ne be reikalo nepaiso visuomenėje priimtų gyvenimo taisyklių; juolab kad jas sugalvojo vyrai jų neatsiklausę. Savaime suprantama, tarp jų ir mūsų randasi nesutarimų ir kivirčų. Mes elgiamės su jomis lengvabūdiškai: patyrę, kad jos nepalyginti gabesnės ir karštesnės už mus meilės reikaluose... mes vis dėlto nutarėme ypatingą susilaikymą paversti jų dalia, o jei to nepaisoma, bausti jas baisiausiomis ir kraštutiniausiomis bausmėmis... Mes norime, kad jos būtų sveikos, tvirtos, guvios, įmitusios ir sykiu nekaltos mergelės, kitaip tariant, karštos ir šaltos vienu metu; juk mes teigiame, kad santuokos paskirtis – neleisti moterims įsiliepsnoti, bet mūsų papročiai joms teikia itin mažai galimybių atvėsti.

Proudhonas ne toks skrupulingas: anot jo, atskirti meilę nuo santuokos – visai suderinamas su „teisingumu" dalykas:

Meilė privalo būti paskandinta teisingume... bet kokios kalbos apie meilę – nepadorios, net tarp sužadėtinių, net tarp sutuoktinių, jos griauna pagarbą namams, slopina meilę darbui ir trukdo vykdyti visuomeninius įsipareigojimus... (jei jau prisiėmėme meilės pareigas)... privalome ją pašalinti, kaip piemuo, sukrekinęs pieną, nupila pasukas...

Vis dėlto XIX amžiuje buržuazijos koncepcijos šiek tiek pakito; ji karštai gynė ir stengėsi išsaugoti santuoką; kita vertus, individualizmo pažanga neleido be skrupulų užgniaužti moterų reikalavimų: Saint-Simonas, Fourier'as, George Sand ir visi romantikai pernelyg brutaliai skelbė meilės teisę. Iškilo problema integruoti į santuoką individualius jausmus, kurių lig tol buvo kuo ramiausiai nepaisoma. Tuomet ir buvo išrasta dviprasmiška „santuokinės meilės" sąvoka, stebuklingas tradicinės santuokos dėl išskaičiavimo vaisius. Balzacas išreiškia konservatyviosios buržuazijos idėjas, išsaugodamas visą jų nenuoseklumą. Jis pripažįsta, kad iš esmės santuoka ir meilė neturi nieko bendra, tačiau jam atgrasu lyginti tokią garbingą instituciją su paprastu sandėriu, kur moteris laikoma daiktu, tad galiausiai jis prieina prie tokių gluminančių *Santuokos fiziologijos* nenuoseklumų:

Politiškai, pilietiškai, moraliai į meilę galima žiūrėti kaip į įstatymą, kaip į sutartį, kaip į instituciją... Vadinasi, meilė turi būti visuotinos pagarbos objektas. Visuomenė galėjo vertinti tik jos viršūnes, užgožiančias jai santuokos problemą.

Daugumas vyrų tuokdamiesi galvoja tik apie giminės pratęsimą, apie vaiko turtą, tačiau nei giminės pratęsimas, nei turtas, nei vaikas nesukuria laimės. *Crescite et multiplicamini* nenumato meilės. Reikalauti meilės iš merginos, kurią matei katuriolika kartų per penkiolika dienų, įstatymo, karaliaus ir teisingumo vardan – absurdas, vertas daugybės iš anksto nulemtų absurdų.

Tatai aišku kaip Hegelio teorija. Tačiau be jokio perėjimo Balzacas tęsia:

Meilė yra poreikio ir jausmo dermė, laimė santuokoje randasi iš tobulo sutuoktinių sielų sutarimo. Iš to išplaukia, kad, norėdamas būti laimingas, vyras privalo prisiversti laikytis tam tikrų padorumo ir mandagumo taisyklių. Pasinaudojęs poreikį įteisinančio visuomeninio įstatymo pranašumu, jis turi paklusti slaptiems gamtos dėsniams, kurie padeda išsi-

skleisti jausmams. Jeigu laimę jam reiškia būti mylimam, jisai privalo ir pats nuoširdžiai mylėti: prieš tikrą aistrą neatsilaiko niekas. Tačiau būti aistringam visuomet reiškia geisti. Ar galima visuomet geisti savo žmonos?
– Taip.

Paskui Balzacas aiškina santuokos mokslą. Tačiau netrukus suvokiame, kad vyrui svarbu ne būti mylimam, o nebūti apgautam: jis nedvejodamas privers žmoną laikytis sekinančio režimo, atsisakyti kultūros poreikių, atbukins ją vien tam, kad išgelbėtų savo garbę. Ar čia vis dar kalbama apie meilę? Jei pasistengtume rasti kokią prasmę šiose miglotose, nerišliose mintyse, tai ji būtų tokia: vyras turi teisę pasirinkti žmoną, su kuria numaldo savo, kaip vyro, poreikius, tas vyriškumas apskritai ir yra jo ištikimybės garantas, o vėliau nuo jo paties priklauso, ar jis pažadins savo žmonos meilę naudodamasis tam tikrais meilės receptais. Bet ar jis iš tikro *įsimylėjęs*, jeigu veda dėl turto, dėl palikuonių? O jeigu ne, tai kaip jo aistra taps tokia nenugalima, kad pažadins partnerės aistrą? Ir netgi Balzacas iš tikrųjų nežino, kad, nesulaukusi atsako, meilė, užuot viliojusi, priešingai, atstumia ir kelia pasidygėjimą? Visos jo vingrybės išryškėja didaktiniame laiškų romane *Dviejų jaunamarčių prisiminimai* (*Mémoires de deux jeunes mariées*). Louise de Chaulieu įsivaizduoja, kad jos santuoka pagrįsta meile: apimta nenumaldomos aistros ji užmuša savo pirmąjį vyrą; vėliau pati miršta iš egzaltuoto pavydo antrajam. Renée de L'Estorade savo jausmus paakojo protui, bet motinystės džiaugsmai ją visai tenkina ir ji sukuria tvirtą laimę. Pirmiausia kyla klausimas, koks prakeikimas – jei ne paties autoriaus dekretas – draudžia įsimylėjusiai Louise geisti motinystės, juk meilė niekada netrukdė pastoti; kita vertus, pradedi galvoti, jog tam, kad su džiaugsmu pultų į savo vyro glėbį, Renée reikėjo pasinaudoti ta „veidmainyste“, kuria taip bjaurėjosi Stendhalis, stebėdamas „padorias moteris“. Vestuvių naktį Balzacas aprašo tokiais žodžiais:

> Gyvulys, kurį mes, kaip tu sakai, vadiname sutuoktiniu, dingo, – rašo Renée savo draugei. – Vieną nepaprastai malonų vakarą aš pamačiau įsimylėjusį vyriškį, kurio žodžiai smigo man tiesiog sielon ir į kurio ranką aš rėmiausi su neapsakomu malonumu... mano širdy sukilo smalsumas... Tačiau, žinok, netrūko nė vieno iš tų dalykų, kurių reikalauja subtiliausia meilė, nei iš to, kas nenumatoma ir savotiškai vainikuoja tą akimirką:

slaptingos malonės, kurių reikalauja mūsų vaizduotė, viską pateisinantis gundymas, išviliotas sutikimas, idealūs ilgai laukti geiduliai, pavergiantys mūsų sielą dar prieš tai, kai mes jiems pasiduodam iš tikrųjų, visi tie kerintys dalykai čia reiškėsi pačia žaviausia forma.

Šis nuostabus stebuklas, matyt, nedažnai kartodavosi, nes po keletos laiškų matome Renée jau apsipylusią ašaromis: „Anksčiau aš buvau žmogus, o dabar aš – daiktas"; ir, skaitydama Bonald'ą, ji guodžiasi dėl savo „santuokinės meilės" naktų. Ir vis dėlto būtų įdomu sužinoti, pagal kokį receptą pačiu sunkiausiu moters iniciacijos momentu vyras virto kerėtoju; tie, kuriuos Balzacas siūlo *Santuokos fiziologijoje*, pernelyg glausti: „Niekad nepradėkite santuokos nuo išprievartavimo", arba migloti: „Vyro talentas – tai mokėjimas mikliai pagauti malonumo niuansus, juos išrutulioti, suteikti jiems naują stilių, savitą išraišką". Beje, jis iš karto priduria: „Kai du žmonės vienas kito nemyli, tas talentas – tai ištvirkavimas". Taigi Renée kaip tik ir nemyli Louiso, tad iš kur randasi tas mums nupieštas „talentas"? Tiesą pasakius, Balzacas ciniškai aplenkė problemą. Jis neįvertino to fakto, kad neutralių jausmų nėra ir kad tuomet, kai nėra meilės, atsiranda prievarta, iš nuobodulio veikiau randasi pagieža, nekantrumas, priešiškumas, o ne švelnus draugiškumas. Jis nuoširdesnis romane *Lelija slėnyje* (*Le Lys dans la vallée*) ir nelaimingosios ponios de Mortsauf likimas atrodo kur kas mažiau pamokomas.

Sutaikyti santuoką ir meilę – tai toks *tour de force*, jog reikia ne mažiau nei dievo įsikišimo, kad jis pavyktų; tokią išvadą priėjo Kierkegaardas po daugybės sudėtingiausių nukrypimų. Jam patinka kelti į viešumą santuokos paradoksą:

> Koks keistas išradimas toji santuoka! Ir dar keistesnė ji atrodo todėl, kad dedasi esanti spontaniškas veiksmas. Tuo tarpu nėra kito veiksmo, kuris būtų toks apgalvotas... Vadinasi, tokį apgalvotą veiksmą reikėtų atlikti spontaniškai[110].
>
> Sunkumas čia toks: meilė ir meilės potraukis – visiškai spontaniški dalykai, vedybos – tai pasiryžimas; tuo tarpu meilės potraukį turi sužadinti santuoka arba pasiryžimas: norėti vesti – reiškia, jog tai, kas labiausiai spontaniška, tuo pat metu turi būti pats laisviausias pasiryžimas ir jog tai,

[110] *In vino veritas.*

kas dėl savo spontaniškumo yra taip nepaaiškinama, kad priskiriama dievybės apraiškai, turi tuo pat metu rastis iš refleksijos ir tokios sekinančios refleksijos, kad jos išdava bus pasiryžimas. Beje, tie dalykai neturi sekti vienas paskui kitą, pasiryžimas neturi kaip vilkas eiti iš paskos spontaniškumui, viskas turi įvykti vienu metu, abu dalykai turi susijungti atomazgos akimirką[111].

Vadinasi, mylėti anaiptol nereiškia tuoktis, ir labai sunku suprasti, kaip meilė gali tapti pareiga. Tačiau šis paradoksas Kierkegaardo negąsdina; jo esė apie santuoką rašomas norint paaiškinti tą slėpinį. Jis sutinka, jog teisybė, kad:

> „Refleksija yra spontaniškumo angelas žudikas... Jeigu būtų tiesa, kad refleksijai pakanka meilės potraukio, vedybos niekad neįvyktų." Tačiau „pasiryžimas – tai naujas spontaniškumas, atsiradęs iš refleksijos, patirtas grynai idealiai, tai toks spontaniškumas, kuris tiksliai atitinka meilės potraukio spontaniškumą. Pasiryžimas – tai religinė gyvenimo koncepcija, pagrįsta etikos duomenimis, ji turi atverti kelią meilės potraukiui ir jį apsaugoti nuo bet kokio išorinio ar vidinio pavojaus". Štai kodėl „sutuoktinis, tikras sutuoktinis jau pats savaime yra stebuklas!.. Gebėti išsaugoti meilės malonumą, kai būtis ties juo ir ties mylimąją sukaupia visą rimtumo galią!"

O dėl moters, tai protas – ne jos dalia, „refleksija jai nebūdinga"; be to, „ji pereina nuo meilės netarpiškumo į religinį netarpiškumą". Išvertus visa tai į aiškią kalbą, ši doktrina teigia, kad mylintis vyras pasiryžta vedyboms tikėjimo į Dievą aktu, kuris privalo garantuoti jam jausmo ir įsipareigojimo dermę, o moteris, vos tik pamilusi, geidžia ištekėti. Aš pažinojau vieną seną katalikę, dar naiviau tikėjusią į „sakramentalų žaibo trenksmą"; ji tvirtino, kad tą akimirką, kai sutuoktiniai prie altoriaus ištaria galutinį „taip", jie pajunta, kaip jų širdys suartėja. Kierkegaardas sutinka, kad pirma atsiranda „potraukis", bet tai, kad žadama, jog jis truks visą gyvenimą, ne mažesnis stebuklas.

Tuo tarpu Prancūzijoje amžiaus pabaigos romanistai ir dramaturgai, mažiau pasitikintys sakramento galia, siekia užtikrinti santuokinę laimę žmogiškesniais būdais; drąsiau negu Balzacas jie ieško galimybių integruoti į teisėtą meilę erotiką. Romane *Įsimylėjėlė* (*Amoureuse*) Porto-Riche'as teigia, kad seksualinė meilė ir šeima nesuderinami dalykai:

[111] *Propos sur le mariage.*

išvargintas žmonos aistrų vyras ieško nusiraminimo pas santūresnę meilužę. Bet Pauliui Hervieu paakinus, į kodeksą įrašoma, kad „meilė" – tai sutuoktinių pareiga. Marcelis Prévostas nuolat kartoja jaunam sutuoktiniui, kad su žmona reikia elgtis kaip su meiluže ir diskretiškai aprašinėja vedybinio gyvenimo malonumus. Bersteinas tampa įteisintos meilės dramaturgu: šalia amoralios, meluojančios, geidulingos, vagiančios, piktos žmonos vyras iškyla kaip išmintinga, tauri būtybė; spėjama, kad jis yra ir pajėgus bei patyręs meilužis. Kaip reakcija į romanus apie svetimavimą atsiranda daugybė romantiškų santuokos apologijų. Net Colette pasiduoda šitam miglotam moralizavimui, kai romane *Nepatyrusi ištvirkėlė* (*L'Ingénue libertine*), aprašiusi ciniškus jaunamartės, kuriai negrabiai buvo atimta nekaltybė, patyrimus, nutaria leisti jai pajusti erotinį malonumą sutuoktinio glėbyje. Panašiai ir ponas Martinas Maurice'as savo sukėlusioje šiek tiek triukšmo knygoje sugrąžina jauną moterį po trumpo pasismaginimo miklaus meilužio lovoje į vyro glėbį, ir šis pasinaudoja jos įgyta patirtim. Dėl kitų priežasčių ir kitaip nūdienos amerikiečiai, gerbiantys santuokos institutą ir sykiu išliekantys individualistais, įvairina pastangas integruoti erotiką į santuoką. Kasmet pasirodo daugybė veikalų, supažindinančių skaitytoją su santuokiniu gyvenimu, kurių tikslas išmokyti sutuoktinius prisitaikyti vienam prie kito ir ypač duoti vyrui pamokas, kaip darniai kurti laimę su žmona. Psichoanalitikai, gydytojai vaidina „šeimos patarėjų" vaidmenį; pripažinta, kad moteris irgi turi teisę į seksualinį pasitenkinimą ir kad vyrui privalu žinoti būdus, kaip to pasiekti. Tačiau jau matėme, kad seksualinis pasitenkinimas priklauso ne vien nuo technikos. Net jeigu jaunas vyras būtų ir mintinai išmokęs dvidešimt tokių vadovėlių, kaip *Ką turi žinoti kiekvienas vyras, Šeimyninės laimės paslaptis, Meilė be baimės,* jis nebus tikras, kad sugebės priversti žmoną jį mylėti. Juk ji reaguoja į psichologinės situacijos visumą. O tradicinė santuoka anaiptol nesukuria pačių palankiausių sąlygų moterų erotizmui atsirasti ir išsiskleisti.

Kitados bendruomenėse, kur vyravo motininė teisė, iš jaunamartės nebuvo reikalaujama nekaltybės, ji dažnai netgi privalėjo prieš vestuves ją prarasti. Kai kuriuose Prancūzijos kaimuose vis dar sutinkame tokių senųjų laikų laisvės apraiškų: iš merginų nereikalaujama priešvedybinės skaistybės ir net „paklydusios" merginos, tai yra vienišos motinos, kar-

tais lengviau nei kitos susiranda vyrą. Kita vertus, moters emancipacijai neprieštaraujančiuose sluoksniuose merginoms pripažįstama tokia pat seksualinė laisvė kaip ir vaikinams. Tuo tarpu paternalistinė etika griežtai reikalauja, kad jaunamartė atitektų sutuoktiniui nekalta; vyras nori būti tikras, kad ji nenešioja savo įsčiose svetimos sėklos; jis nori visiškai ir vienas valdyti kūną, kurį pasisavino[112], skaistybė įgijo moralinės, religinės bei mistinės vertės, dar ir šiandien ji visuotinai pripažįstama. Prancūzijoje esama regionų, kur jaunikio draugai pasilieka už jaunavedžių miegamojo durų, juokauja ir dainuoja tol, kol sutuoktinis išeina pergalingai nešinas krauju sutepta paklode arba rytą po vestuvių tėvai pademonstruoja ją kaimynams[113]. Nors ir ne tokia brutalia forma, šis „vedybų nakties" paprotys vis dar gana paplitęs. Neatsitiktinai jis paakino atsirasti gausybę nešvankios literatūros: visuomeniško ir kūniškojo pradų atskyrimas neišvengiamai gimdo nešvankybes. Humanistinė moralė reikalauja, kad bet koks stiprus patyrimas turėtų žmogišką prasmę, kad jis būtų laisvas; tikrai moraliame erotiniame gyvenime geismas ir pasitenkinimas išgyvenami laisvai ar bent jau jaudinamai kovojama, kad sekso sferoje būtų atgauta laisvė, bet tai įmanoma tiktai tuomet, jeigu reiškiantis meilei ar geismui kitas pripažįstamas esąs individas. Kai seksą ima gelbėti nebe *individas*, o Dievas arba kai jį pateisinti imasi visuomenė, abu partnerius tesieja tik kūniškas ryšys. Suprantama, kad padorios matronos apie kūno potyrius kalba su pasibjaurėjimu: jos nužemino juos iki skatologinių funkcijų lygmens. Štai kodėl per vestuvių pokylius išgirstame tiek nepadorių juokų. Čia esama nešvankaus paradokso – pompastiška ceremonija karūnuoja gyvulišką brutalios tikrovės funkciją. Vedybų ceremonija demonstruoja universalią ir abstrakčią savo reikšmę: simboliškomis apeigomis vyras ir moteris sujungiami visų akivaizdoje, bet lovos slėpiny susiduria konkretūs individai ir visų žvilgsniai nusigręžia nuo jų glamonių. Trylikametė Colette, patekusi į valstiečių vestuves, nepaprastai sutriko, kai draugė nusivedė ją į jaunavedžių kambarį:

[112] Žr. I t., sk. „Mitai".

[113] „Šiandien kai kuriuose Jungtinių Valstijų regionuose pirmosios kartos emigrantai vis dar siunčia sukruvintas paklodes Europoje likusiems giminaičiams kaip įvykusių vedybų įrodymą", – sakoma Kinsey pranešime.

Jaunavedžių kambarys... Po andrinoplio užuolaidomis siaura, aukšta lova, prikimšta plunksnų, apkrauta pagalvėmis iš žąsies pūkų, lova, kurioje baigsis ši diena, persunkta prakaito, smilkalų, gyvuliško kvėpavimo, garuojančio padažo kvapų... Netrukus čionai ateis jaunavedžiai. Aš apie tai nepagalvojau. Jie nugrims į šitas plunksnas... Ir prasidės toji neaiški kova, apie kurią aš žinojau tiek daug ir sykiu tiek mažai iš drąsiai atvirų motinos žodžių ir stebėdama gyvulių gyvenimą. O paskui? Aš bijau šito kambario ir šitos lovos, apie kurią negalvojau[114].

Užplūdus vaikiškam sielvartui, mergaitė pajuto kontrastą tarp šeimos šventės paradiškumo ir didžiulės užskleistos lovos gyvuliško paslaptingumo. Komiškoji ir nešvanki pusė beveik neatsiskleidžia Rytų Graikijos, Romos civilizacijose, kurios neindividualizuoja moters; gyvuliškoji funkcija čia atrodo tokia pat visuotina kaip ir socialinės apeigos, o mūsų laikais Vakaruose vyrai ir moterys suvokiami kaip individai, ir vestuvių svečiai šaiposi, nes būtent šitas vyras ir šita moteris atliks aktą, kuris apkaišomas ritualais, kalbomis ir gėlėmis. Žinoma, esama ir makabriško kontrasto tarp didžio laidotuvių pompastiškumo ir kapo puvėsių. Tačiau guldomas į žemę numirėlis nepabunda, o jaunamartė patiria siaubingą nuostabą, suvokusi *realios* patirties, kurią jai žada trispalvis mero šalis ir bažnyčios vargonai, ypatingumą ir tikimybę. Ne tik vodeviliuose matome jaunas moteris sugrįžtant apsiašarojusias į motinos namus vedybų naktį: psichiatrijos knygose gausu tokios rūšies pasakojimų; man pačiai buvo papasakota ne viena tokia istorija: tos merginos buvo pernelyg gerai išauklėtos, negavo jokių seksualinio gyvenimo pamokų ir netikėtas erotikos atradimas jas pribloškė. Praėjusiame amžiuje ponia Adam įsikalė į galvą, kad jos šventa pareiga ištekėti už vyro, pabučiavusio ją į lūpas, nes manė, kad tai ir yra tikrasis seksualinis ryšys. O neseniai Stekelis papasakojo apie vieną jaunamartę: „Kai per povestuvinę kelionę vyras jai atėmė nekaltybę, ji pamanė, kad jis beprotis ir neišdrįso pratarti nė žodžio iš baimės turėti reikalo su ligoniu“[115]. Būta net atvejo, kai mergina dėl patyrimo stokos ištekėjo už lytinės iškrypėlės ir ilgai gyveno su savo pseudovyru nė neįtardama, kad turi reikalų su moterim.

[114] *La Maison de Claudine.*

[115] *Les États nerveux d'angoisse.*

Jeigu vestuvių dieną, grįždamas namo, įleisit žmoną nakčiai šulinin, jinai apstulbs. Kad ir kaip ji būtų nerimavusi...

Taigi, taigi, taria ji pati sau, tokios tad ir yra vedybos. Todėl jų smulkmenos ir buvo laikomos didžiulėje paslaptyje. Aš užkibau ant to kabliuko.

Tačiau suirzusi ji nieko nepasako. Tad galite drąsiai panardint ją šulinin ilgam, dargi nevienąsyk, jūs nesukelsite aplink jokio skandalo.

Šis Michaux eilėraščio[116], pavadinto *Vestuvių naktys* (*Nuits de noces*), fragmentas pakankamai tiksliai atspindi situaciją. Šiandien daugumas jaunų merginų kur kas labiau patyrusios, tačiau jų sutikimas tekėti vis dar lieka abstraktus, o jų nekaltybės praradimas vis dar primena išprievartavimą. „Be abejonės, kur kas dažniau išprievartaujama santuokoje nei už santuokos ribų“, – teigia Havelockas Ellis. Savo veikale *Monatsschrift für Geburtshilfe*, 1889, t. IX, Neugebaueris užregistravo daugiau kaip šimtą penkiasdešimt penio per sueitį moteriai padarytų žaizdų; priežastys: šiurkštumas, girtumas, neteisinga padėtis, organų disproporcija. Havelockas Ellis teigia, kad Anglijoje viena dama paklausė šešių inteligentiškų viduriniosios klasės moterų apie jų reakciją į vestuvių naktį – visoms sueitis buvusi šokas: dvi iš jų nieko apie tai nežinojusios; kitos įsivaizdavo žinojusios ir vis dėlto buvo psichiškai traumuotos. Adleris irgi teigia, kad nekaltybės atėmimo aktas psichikai labai svarbus.

Šis pirmasis momentas, kai vyras įgyja visas teises, dažnai nulemia tolesnį šeimos gyvenimą. Nepatyręs ir pernelyg įsijaudrinęs, jis gali pasėti nejautrumo sėklą moteryje ir savo negrabumu ir šiurkštumu padaryti ją frigidišką visiems laikams.

Ankstesniame skyriuje matėme daug tokios nesėkmingos iniciacijos pavyzdžių. Štai dar vienas Stekelio papasakotas atvejis:

Ponia H. N..., labai puritoniškai išauklėta, sudrebėdavo nuo minties apie vestuvių naktį. Vyras ją nurengė kone su įtūžiu, neleido atsigulti. Pats nusirenginėjo reikalaudamas, kad ji žiūrėtų į jį nuogą ir žavėtųsi jo peniu. Ji užsidengė veidą rankomis. Tuomet jisai sušuko: „Kodėl nelikai savo kambaryje, kvaile!“ Paskui sviedė ją ant lovos ir šiurkščiai atėmė jai nekaltybę. Savaime suprantama, ji liko frigidiška visiems laikams.

[116] Plg. *La Nuit remue*.

Jau matėme, kokį vidinį pasipriešinimą turi įveikti nekalta mergina, norėdama realizuoti savo seksualinę lemtį; jos iniciacija reikalauja didžiulio „darbo", ir fiziologinio, ir psichinio. Kvaila ir barbariška norėti atlikti jį per vieną naktį; absurdiška paversti pareiga tokį sudėtingą dalyką kaip pirmoji sueitis. Moterį juo labiau užvaldo baimė, nes toji keista procedūra, kurią jai privalu ištverti, – šventa, nes visuomenė, religija, šeima, draugai iškilmingai įteikė ją sutuoktiniui kaip šeimininkui; baimė užvaldo moterį dar ir todėl, kad jai atrodo, jog šitas aktas susaisto visą jos ateitį, nes santuoka tebelaikoma neišardoma, visiems laikams nulemta. Tuo momentu ji ir pasijunta iš tikro atsiskleidusi absoliutui: šis vyras, kuriam ji skirta amžiams, įkūnija jos akyse apskritai Vyrą; jis jai irgi atsiskleidžia nežinomu pavidalu, tačiau kaip nepaprastai svarbus, nes jis bus viso jos gyvenimo draugas. Tuo tarpu vyrą kankina nerimas dėl jam užkrautos atsakomybės; jis turi savo sunkumų, savo kompleksų, darančių jį drovų ir negrabų arba, atvirkščiai, brutalų; nemaža vyrų patiria negalią vestuvių naktį vien dėl vedybų ceremonijos iškilmingumo. Janetas veikale *Obsesijos ir psichostenija* (*Les Obsessions et la psychasthénie*) rašo:

> Kas nepažįsta tų jaunikių, kurie jaučia gėdą dėl savo dalios, kuriems nepavyksta atlikti vedybinio akto ir kuriuos dėl to persekioja gėdos ir nevilties jausmas? Praėjusiais metais mes buvome labai keistos tragikomiškos scenos liudininkai, kai įtūžęs uošvis atsivedė nusižeminusį ir atsidavusį likimo valiai žentą į neuropsichiatrinę ligoninę ir paprašė medicininės pažymos, leidžiančios reikalauti skyrybų. Vargšas jaunuolis aiškino, jog anksčiau jis buvęs pajėgus, bet po vedybų nejaukumo ir gėdos jausmas padarė jį nepajėgų.

Pernelyg didelis įkarštis išgąsdina skaistuolę, pernelyg didelis pagarbumas ją pažemina; moterys visiems laikams pajunta neapykantą vyriškiui, egoistiškai pasitenkinusiam jų kentėjimo sąskaita, bet jos jaučia ir amžiną apmaudą tam vyrui, kuris jas lyg ir paniekino[117], o dažnai ir tam, kuris nesusigundė atimti iš jų nekaltybę pirmą naktį arba nesugebėjo to padaryti. Hélène Deutsch nurodo[118], jog kai kurie drovūs ar negrabūs vyrai prašo gydytojų, kad jie chirurginiu būdu atimtų jų žmo-

[117] Žr. Stekelio pastebėjimus, cituotus ankstesniame skyriuje.

[118] *Psychology of Women.*

nai nekaltybę dingstim, kad ji prastai sudėta, kas dažniausiai esti neteisybė. Ji teigia, kad moterys visuomet jaučia panieką arba pagiežą vyrui, kuris nesugebėjo normaliai į jas įsiskverbti. Vienas iš Freudo[119] pastebėjimų rodo, kad vyro negalia gali traumuoti moterį:

> Viena ligonė turėjo įprotį lakstyti iš vieno kambario į kitą, kurio vidury stovėjo stalas. Ten ji savaip patvarkydavo staltiesę, paskambindavo tarnaitei: ši privalėdavo prieiti prie stalo, paskui jai būdavo leidžiama išeiti... Kai ji mėgino paaiškinti šitą obsesiją, prisiminė, kad ant tos staltiesės buvo bjauri dėmė ir kad kiekvienąsyk ji patvarkydavo ją taip, kad ta dėmė kristų tarnaitei į akis... Visa tai buvo atgaminimas atmintyje vestuvių nakties, kai josios vyras pasirodė nesąs vyriškas. Jisai atbėgdavo pas ją iš savo kambario šimtus kartų pamėginti dar sykį. Gėdydamasis tarnaitės, klodavusios lovas, jis papylė ant paklodės raudono rašalo, kad ši pamanytų, jog tai kraujas.

„Vestuvių naktis" paverčia erotinį patyrimą išbandymu, kurio kiekvienas iš sutuoktinių baiminasi neištversiąs, nes būna pernelyg įnikęs į savo problemas, kad turėtų laiko kilniaširdiškai pagalvoti apie kitą; jai suteikiamas iškilmingumas, darąs ją grėslią, ir nenuostabu, kad dažnai ji pasmerkia moterį amžinam frigidiškumui. Sutuoktiniui iškyla štai tokia kebli problema: jei jis „pernelyg geidulingai kutens žmoną", ji gali būti šokiruota ir įžeista; rodos, ši baimė paralyžiuoja ir amerikiečius vyrus, ypač iš tų porų, kurios yra gavusios universitetinį išsilavinimą, kaip pažymėta Kinsey pranešime, nes geriau suprantančios save moterys būna kur kas mažiau impulsyvios. Kita vertus, jei vyras „gerbia" savo žmoną, jam nepavyksta pažadinti jos geidulingumo. Šią dilemą sukuria moters elgsenos dviprasmiškumas: jauna moteris sykiu geidžia pasitenkinimo ir jo atsisako; ji reikalauja diskretiškumo, nuo kurio pati kenčia. Jei ne išskirtinis laimingas atvejis, vyras būtinai pasirodys esąs ištvirkėlis arba nevėkšla. Tad nenuostabu, kad „vedybinės pareigos" žmonai dažniausiai tėra atstumiantis lažas.

> Vergavimas šeimininkui, kuriuo ji bjaurisi, jai yra kančia, – sako Diderot'as[120]. Mačiau, kaip viena garbinga moteris sudrebėjo iš siaubo, pamačiusi besiartinant savo vyrą; mačiau, kaip ji paniro į vonią ir manė niekad

[119] Mes jį cituojame iš Steklio veikalo *La Femme frigide*.

[120] *Sur les femmes*.

nenusiplausianti dėmės, kurią jai paliko įvykdyta pareiga. Mums beveik nepažįstamas tokios rūšies pasibjaurėjimas. Mūsų organas atlaidesnis. Nemaža moterų taip ir numirs nepatyrusios geismo kulminacijos. Šį pojūtį, kurį sutikčiau laikyti neilgai trunkančiu epilepsijos priepuoliu, jos patiria labai retai, o mes jį galim išsiprovokuoti visada. Aukščiausioji palaima apeina jas jų dievinamo vyro glėbyje. O mes ją patiriame šalia mums nepatinkančios paslaugios moters. Prastesnės savo jutimų šeimininkės, jos ir atpildą gauna ne tokį greitą bei užtikrintą kaip mes. Jų laukimas būna šimtus kartų nuviltas.

Daugelis moterų iš tikro tampa motinomis ir senelėmis taip ir nepatyrusios seksualinio pasitenkinimo ar šiaip jau erotinio jaudulio; jos mėgina išvengti „pareigos dėmės" išsireikalaudamos gydytojo pažymą ar kitomis dingstimis. Kinsey pranešime nurodoma, kad daugelis žmonų Amerikoje „pareiškia manančios, kad jų sueitis pernelyg dažna ir jos norėtų, kad vyras negeistų tokių dažnų santykių. Labai nedaug moterų norėtų, kad sueitis būtų dažnesnė". Bet mes juk matėme, kad erotinės moters galimybės beveik neribotos. Šis prieštaravimas aiškiai rodo, kad santuoka, siekdama reglamentuoti moteriškąjį erotizmą, jį nuslopina.

Romane *Thérèse Desqueyroux* Mauriacas aprašė jaunos „protingai ištekėjusios" moters reakciją į santuoką apskritai ir į žmonos pareigas skyrium:

Gal ji veikiau ieškojo santuokoje prieglobsčio, o ne galimybės dominuoti, turėti? Ar tik ne panika ją pastūmėjo, šitam žingsniui? Praktiška mergaitė, namų vaikas, ji skubėjo įgyti savo rangą, visiems laikams užimti savo vietą; ji norėjo apsidrausti nuo nežinomo pavojaus. Ji niekad neprotavo blaiviau nei per savo sužieduotuves: ji inkrustavo save į šeimos uolieną, „ji įsitaisė", ji žengė tvarkos keliu. Ji save gelbėjo. Troškią vestuvių dieną ankštoje Sen Klero bažnyčioje, kur ponių tarškesys stelbė iš visų jėgų griaudėjančios fisharmonijos garsus, o jų kvapai permušė smilkalus, būtent tą dieną Thérèse pasijuto pražuvusi. Kaip lunatikė įėjo į narvą, ir dusliai subildėjus uždaromoms durims vargšas vaikas staiga nubudo. Niekas nepasikeitė, tik ją apniko jausmas, kad nuo šiol ji jau nebegalės klaidžioti viena. Šeimos gūdumoj jinai rusens, panaši į pasalūnę ugnį, siekiančią prasimušti pro šaką...

Šitų pusiau valstietiškų, pusiau miesčioniškų vestuvių vakarą žmonių būreliai su ryškiai švysčiojančiomis merginų suknelėmis privertė sutuokti-

nių automobilį sulėtinti greitį, juos sveikino šauksmais... Prisiminusi naktį, stojusią po to, Thérèse sušnabžda: „Tai buvo klaiku“, paskui pasitaiso: „Ne... ne taip jau ir klaiku“. Ar labai ji kentėjo per tą kelionę prie Italijos ežerų? Ne, ne, ji žaidė tokį žaidimą: neišsiduoti... Thérèse mokėjo kūnu prisitaikyti prie tų veidmainysčių ir pajusdavo kartėlio atmieštą malonumą. Vaizduotė padėjo jai suvokti, kad šis nepažįstamas juslių pasaulis, į kurį kažkoks vyras privertė ją skvebtis, galbūt galėtų suteikti laimės ir jai, bet kokios laimės? Kaip priešais lietaus gaubiamą peizažą įsivaizduojame, kaip jis atrodytų apšviestas saulės, taip ir Thérèse suvokė, kas yra geismas. Bernard'as, tas vaikinas tuščiu žvilgsniu... kokia ji neapsakoma kvaiša. Jisai nematė nieko, vien tik savo malonumą, kaip tie jauni žavūs paršiukai, į kuriuos taip smagu žiūrėti pro pinučius, kai jie šnopuoja iš laimės priešais lovį: „O tas lovys – tai aš“, – galvoja Thérèse... Iš kur jisai išmoko klasifikuoti viską, kas susiję su kūnu, atskirti garbingo vyro glamones nuo satyro glamonių? Jis niekad nė trupučio nedvejoja...

... Vargšas Bernard'as, neprastesnis už bet kurį kitą! Bet geismas paverčia besiartinančią prie mūsų būtybę į visai nepanašią į ją baidyklę. „Aš apsimesdavau negyva, lyg tas beprotis, tas epileptikas būtų galėjęs mane pasmaugti vos tik man krustelėjus.“

O štai šiurkštesnis liudijimas. Tai Stekeliui atlikta išpažintis, ir aš cituoju tą jos dalį, kur kalbama apie vedybinį gyvenimą. Čia aprašoma dvidešimt aštuonerių metų moteris, išaugusi rafinuotoje išsilavinusių žmonių aplinkoje:

Aš buvau laiminga sužadėtinė: pagaliau pasijutau turinti prieglobstį, staiga virtau kažkuo, kas traukė dėmesį. Buvau išlepinta, sužadėtinis mane dievino, visa tai man buvo nauja... Bučiniai (sužadėtinis niekad nemėgino kitų glamonių) taip mane įaudrindavo, kad aš laukiau nesulaukiau vestuvių dienos... Vestuvių rytą taip susijaudinau, kad mano marškiniai beregint permirko prakaitu. Vien nuo minties, kad pagaliau pažinsiu tą nepažįstamą, kurio taip geidžiau. Aš vaikiškai įsivaizdavau, kad vyras turi šlapintis į moters makštį... Truputį nusivyliau mūsų kambaryje, kai vyras paklausė, ar jam pasišalint. Paprašiau, kad jis tai padarytų, nes iš tikrųjų jo gėdijausi. Nusirengimo scena vaidino svarbų vaidmenį mano vaizduotėje. Labai sutrikęs jis sugrįžo, kai jau gulėjau lovoje. Vėliau man prisipažino, kad išvydęs mane, jis išsigando: aš buvau trykštančios jaunystės įsikūnijimas ir kupina laukimo. Tik nusirengęs, jis iškart užgesino šviesą. Vos pabučiavęs iškart pamėgino mane užvaldyti. Aš labai išsigandau ir paprašiau, kad jis duotų man ramybę. Norėjau būti kuo toliau nuo jo. Toks mėginimas be

išankstinių glamonių sukėlė man siaubą. Man tatai pasirodė brutalu, ir aš dažnai jam priekaištaudavau dėl to vėliau: tai buvo ne brutalumas, o baisus negrabumas ir jautrumo stoka. Visi jo mėginimai buvo nesėkmingi kiaurą naktį. Pasijutau labai nelaiminga, man buvo gėda, kad aš tokia kvaila, maniau esanti kalta ir negrabi... Galiausiai pasitenkinau jo bučiniais. Po dešimties dienų jam pagaliau pavyko atimti man nekaltybę, sueitis truko vos kelias sekundes ir, be menko skausmo, aš nieko nepajutau. Tai buvo didžiulis nusivylimas! Vėliau pajusdavau truputį džiaugsmo per sueitį, bet ji labai sunkiai pavykdavo, vyras vis dar sunkiai triūsdavo, norėdamas pasiekti tikslą... Prahoje, svainio kambaryje vaizdavausi, ką pajustų mano svainis sužinojęs, kad miegojau jo lovoje. Būtent tuomet ir patyriau pirmąjį orgazmą ir pasijutau labai laiminga. Pirmąsias savaites mano vyras mylėjosi su manimi kasdien. Patirdavau orgazmą ir toliau, tačiau patenkinta nebuvau, nes jis trukdavo pernelyg trumpai, aš susijaudindavau iki ašarų... Po dviejų gimdymų... sueitis darėsi vis mažiau ir mažiau patenkinama. Orgazmą patirdavau retai, vyras visuomet patirdavo jį anksčiau negu aš; aš sielvartingai sekdavau kiekvieną seansą (kiek laiko jis truks?). Jei jis pasitenkindavo palikdamas mane pusiau patenkintą, aš jo neapkęsdavau. Kartais sueities metu vaizduodavausi savo pusbrolį ar gydytoją, kuris padėjo man gimdyti. Vyras pamėgino įjaudrinti mane pirštu... Aš labai įsijaudrinau, tačiau sykiu šis būdas atrodė man gėdingas, nenormalus, ir aš nepajutau jokio malonumo... Per visą mūsų santuoką jis niekad nepaglamonėjo nė vienos mano kūno vietelės. Kartą jis man pasakė, kad nedrįso nieko su manim daryti... Jis niekad nėra matęs manęs nuogos, nes mes miegodavome su naktiniais baltiniais, jis sueidavo su manim tik naktį.

Ši iš tikro labai geidulinga moteris vėliau buvo visiškai laiminga meilužio glėbyje.

Sužadėtuvių paskirtis – laipsniškai supažindinti merginą su tuo, kas jos laukia, bet papročiai dažnai primeta sužadėtiniams griežtą skaistybę. Tais atvejais, kai nepraradusi nekaltybės mergina „pažįsta“ būsimąjį vyrą sužadėtuvių metu, jos padėtis ne ką tesiskiria nuo jaunamartės padėties; ji leidžiasi užvaldoma tiktai todėl, kad sužadėtuvės atrodo jai tokios pat galutinės, kaip ir vedybos, ir pirmoji sueitis būna tarsi išbandymas; sykį atsidavusi vyrui – net jeigu ir nepastoja, o tai jau būtų visiškas jos susaistymas, – ji labai retai teišdrįsta atsiimti duotą sutikimą.

Pirmųjų potyrių sunkumai lengvai įveikiami, jei meilė arba geismas taip užvaldo abu partnerius, kad jie jam visiškai paklūsta. Džiaugsmas,

kurį mylintys žmonės teikia kits kitam abipusiškai suvokdami savo laisvę, yra tas pagrindas, iš kurio kūniškoji meilė semiasi jėgos ir taurumo; tuomet nėra nieko gėdingo visame, ką jie daro, nes tiek vienam, tiek ir kitam tai savanoriškas dosnumas, o ne prievarta. Vis dėlto santuoka yra nepadori iš esmės, nes ji paverčia teisėmis ir pareigomis tuos tarpusavio santykius, kurie turi būti pagrįsti spontanišku polėkiu; pasmerkdama abu kūnus suvokti save kaip bendrybę, ji suteikia jiems instrumentinį, todėl degraduojantį pobūdį; vyrą dažnai stingdo mintis, esą jis vykdo pareigą, o moteris gėdijasi jausdamasi atiduota kažkam, kas reiškia į ją teises. Žinoma, būna atvejų, kai santykiai individualizuojami jau santuokinio gyvenimo pradžioje; seksualiniai įgūdžiai kartais randasi iš lėto ir palaipsniui; fizinis potraukis gali rastis tarp sutuoktinių ir pačią pirmą naktį. Santuoka palengvina moteriai atsidavimo aktą, pašalindama nuodėmės sąvoką, vis dar dažnai siejamą su kūnu; reguliarus ir dažnas lytinis santykiavimas skatina kūnišką artumą, itin palankų seksualiniam brendimui, todėl pirmaisiais vedybų metais nemaža moterų jaučiasi labai laimingos. Reikia pažymėti, jog už tai jos jaučia vyrui dėkingumą, kuris vėliau padeda joms atleisti visas jų būsimas klaidas. Stekelis teigia, jog „iš nepavykusios santuokos niekad negali išsilaisvinti tos moterys, kurias vyras patenkino". Nepaisant to, mergina, įsipareigodama visą gyvenimą miegoti tik su vienu vyru, kurio ji nepažįsta seksualiai, siaubingai rizikuoja, nes jos erotiniai išgyvenimai iš esmės priklauso nuo jos partnerio asmenybės: tai paradoksas, kurį pagrįstai atskleidė savo knygoje apie santuoką Leonas Blumas.

Įsivaizduoti, kad sąjungoje, grindžiamoje sutartomis elgesio normomis, būtų daug šansų atsirasti meilei, – veidmainystė; reikalauti, kad abu sutuoktiniai, susiję praktiniais, socialiniais ir moraliniais interesais, visą gyvenimą jaustų vienas kitam lytinį potraukį – grynas absurdas. Tačiau vedybų pagal išskaičiavimą šalininkai pagrįstai įrodinėja, kad ir vedybos iš meilės turi ne itin daug šansų užtikrinti sutuoktiniams laimę. Visų pirma ideali meilė, kurią dažnai jaučia mergina, ne visuomet ją paakina seksualinei meilei; platoniški jos garbinimai, jos svajonės, aistros, į kurias ji nukreipia savo vaikiškas ar paaugliškas įkyrias mintis, skirtos ne tam, kad tvertų kasdienybės išbandymus ar ilgai truktų. Net jeigu ji ir jos sutuoktinis jaučia nuoširdų, aistringą lytinį potraukį,

vis dėlto tai nėra pakankamai tvirtas pagrindas, ant kurio būtų galima statyti gyvenimo statinį.

Bekraštėje meilės dykumoje geismai užima ugningą ir labai nedidelę vietą, tokią švytinčią, kad iš pradžių nematai nieko kito, rašo Colette.[121] Aplink tą mirgantį židinį – nežinia, pavojus. Kai tik išsivaduosim iš neilgai trunkančių glamonių ar net ilgos nakties, reikės pradėti gyventi vienam šalia kito, vienas kitam.

Be to, net ir tais atvejais, kai kūniškoji meilė jau egzistuoja prieš vestuves arba pažadinama vestuvių naktį, labai retai ji trunka metų metus. Žinoma, seksualinei meilei ištikimybė būtina, nes geismas, apėmęs abu įsimylėjėlius, neatskiriamas nuo jų individualumo; jie nenori, kad jis būtų nustelbtas pašalinių potyrių, jie nori būti kits kitam nepakeičiami; tačiau šita ištikimybė turi prasmę tik tuomet, kai ji spontaniška, o erotizmo magija spontaniškai ir gana greitai išsisklaido. Stebuklas tai, kad kiekvienam mylinčiajam ji akimirką patiki kūną būtybės, kurios būtis – beribė transcendencija: be abejonės, visai *užvaldyti* tos būtybės neįmanoma, tačiau šitai galima pasiekti bent jau iš dalies – išskirtiniu ir pagauliu būdu. Kai individai šito nebenori, nes tarp jų atsiranda priešiškumas, pasidygėjimas, abejingumas, lytinis potraukis išnyksta; beveik visada jis išnyksta pagarbos ir draugiškumo atmosferoje, nes dviem žmonėm, kuriuos suartina jų transcendencijos impulsas, pasaulis ir bendri ketinimai, kūniškas susijungimas nebereikalingas; o kadangi šis susijungimas prarado prasmę, jis darosi jiems atgrasus. Montaigne'o ištartas žodis *incestas* – labai gilus. Erotizmas – tai judėjimas *Kito* link, čia ir glūdi jo esmė, o sutuoktinių poroje vyras ir žmona tampa vienas kitam *Tas pats*; tarp jų nebeįmanomas joks keitimasis vertybėmis, joks dovanojimas, joks užkariavimas. Taigi jei jie mylisi ir toliau, tai dažnai to gėdijasi: jie jaučia, kad lytinis aktas – jau nebe dviejų subjektų vienas kitam teikiamas patyrimas, kuriame kiekvienas save pranoksta, o savotiška bendra masturbacija. Tai, kad jie žiūri vienas į kitą kaip į indą, būtiną savo poreikiams patenkinti, - tiesa, kurią užmaskuoja šeimyninis mandagumas, tačiau kuris bado akis, vos tik to mandagumo atsisakoma, pavyzdžiui, daktaro Lagache pastebėjimuose, papasakotuose jo veikale *Pavydo prigimtis ir forma* (*Nature et forme de*

[121] *La Vagabonde*.

la jalousie); moteriai vyro lytinis organas – tam tikras jai priklausantį malonumą teikiantis daiktas, kurio ji šykšti taip pat kaip ir indaujoje sukrautų konservų: jeigu vyras duos jo kaimynei, jo neliks jai; ji įtariai apžiūrinėja vyro apatines kelnes, kad įsitikintų, jog jis neiššvaistė tos brangios sėklos. Jouhandeau savo knygoje *Šeimyninės kronikos* (*Chroniques maritales*) aprašo tą „kasdienę teisėtos žmonos vykdomą cenzūrą, kai ji akylai apžiūrinėja jūsų marškinius ir seka jūsų miegą, kad aptiktų jūsų niekšiškumo požymius". Savo ruožtu vyras su ja tenkina savo poreikius neatsiklausdamas jos nuomonės.

Beje, šio poreikio šiurkštaus patenkinimo nepakanka žmogaus seksualumui numaldyti. Štai kodėl dažnai tokiose glamonėse, laikomose visiškai teisėtomis, esama lyg kokio ydos prieskonio. Dažnai moteris sau padeda erotiniais fantazmais. Stekelis perpasakoja vienos dvidešimt penkerių metų moters pasakojimą: ji „gali pajusti šiokį tokį orgazmą santykiaudama su savo vyru, jeigu įsivaizduoja, kad stiprus ir kur kas vyresnis vyras užvaldo ją jėga, jos neatsiklausęs, o ji negali nuo jo apsiginti". Ji vaizduojasi, kad ją žagina, muša, kad jos vyras – ne jis pats, o *kitas*. Vyras puoselėja tokias pačias svajones: santykiaudamas su žmona, jis užvaldo miuzikholo scenoje matytos šokėjos šlaunis, anos dailios mergaitės, kurios fotografiją taip ilgai tyrinėjo, krūtis, jis užvaldo tai, kas išnyra iš atminties, matytą atvaizdą; arba jis vaizduojasi savo žmoną geidžiamą, užvaldomą, žaginamą kito vyro, ir tai yra būdas sugrąžinti jai prarastą kitoniškumą. „Santuoka sukuria groteskiškas transpozicijas bei inversijas, rafinuotus aktorius, komedijas, vaidinamas dviejų partnerių, kurie grasina sunaikinsią bet kokią ribą tarp iliuzijos ir tikrovės", – sako Stekelis. Galiausiai atsiskleidžia konkrečios ydos. Vyrui darosi būtina pasislėpus stebėti (arba žinoti apie tai), kaip žmona guli su savo meilužiu, kad ji vėl taptų jam bent kiek paslaptinga; arba jis sadistiškai išprovokuoja jos protestus, kad galiausiai suvoktų, jog ji sąmoninga ir laisva būtybė, ir taip pasijustų užvaldęs žmogų. Ir atvirkščiai, moteris, siekianti sukelti šeimininkiškas, tironiškas savo vyro paskatas, kurių jis neturi, pradeda elgtis mazochistiškai; pažinojau vieną labai dievobaimingą damą, išauklėtą vienuolyne; dieną ji būdavo labai valdinga ir diktatoriška, o naktimis aistringai maldaudavo savo vyrą plakti ją rykštėmis; jam šitai kėlė siaubą, bet jis paklusdavo. Santuoko-

je yda net tampa organizuota ir šaltakraujiška, rimta, ir tai liūdniausias iš visų kraštutinių atvejų.

Po teisybei į fizinę meilę negali būti žiūrima nei kaip į absoliutų tikslą, nei kaip vien tik į priemonę; ji negali būti egzistencijos pateisinimas, bet ji negali būti pateisinta ir iš šalies. Kitaip tariant, kiekvieno žmogaus gyvenime ji turi vaidinti epizodinę ir autonomišką rolę. Kitaip tariant, visų pirma ji turi būti laisva.

Tai, ką jaunamartei žada buržuazinis optimizmas, irgi nėra meilė: jai prieš akis pamirguliuoja laimės idealu, kitaip tariant, ramia pusiausvyra imanentiškumo ir pasikartojimų ribose. Tam tikromis gerovės ir saugumo paženklintomis epochomis tai buvo visos buržuazijos ir ypač žemvaldžių idealas; jų tikslas buvo ne užkariauti ateitį ir pasaulį, o taikiai užkonservuoti praeitį, išlaikyti *status quo*. Paauksuotas vidutiniškumas, be jokių siekių, be aistrų, niekur nevedančios ir amžinai atsikartojančios dienos, pamažėle mirties link slenkantis gyvenimas, neieškantis savo priežasčių, – būtent šitai ir liaupsina, pavyzdžiui, *Laimės soneto* (*Sonnet du bonheur*) autorius; ši pseudoišimtis, vangiai įteigta Epikūro ir Zenono, šiandien jau diskredituota: išsaugoti ir atkartoti pasaulį tokį, koks jis yra, nebeatrodo nei geidžiama, nei įmanoma. Vyriškosios lyties atstovo pašaukimas – veikla; jam reikia gaminti, kautis, kurti, progresuoti, save pranokus įsiskverbti į pasaulio visumą ir į ateities begalybę; tačiau tradicinė santuoka neskatina moters transcenduoti kartu su juo; ji uždaro ją imanentiškume. Moteris negali pasiūlyti sau nieko kito, tik kurti ramų gyvenimą, kuriame vyrauja pusiausvyra, kur dabartis, tęsianti praeitį, išvengia rytdienos pavojų, kitaip tariant, kurti būtent laimę. Kai nėra meilės, ji jaus vyrui švelnumą ir pagarbą, vadinamą santuokine meile; tarp namų, kuriuos jai pavesta tvarkyti, sienų ji užsisklęs nuo pasaulio; ji užtikrins žmogaus, kaip rūšies, išlikimą ateičiai. Tuo tarpu joks egzistentas niekad neatsisako savo transcendencijos, net ir tuomet, kai atkakliai ją neigia. Senų laikų buržua manė, kad išsaugodamas nustatytą tvarką, savo gerove demonstruodamas jos pranašumus, jis tarnauja Dievui, tėvynei, santvarkai, civilizacijai: būti laimingam reiškė atlikti savo žmogiškąją funkciją. Moteriai irgi reikia, kad darnus šeimos gyvenimas būtų pranokstamas siekiant kokių nors tikslų, bet tarpininkas tarp moters individualybės ir

pasaulio bus vyras, būtent jis suteiks žmogiškos vertės savaiminiam jos bergždumui. Būtent jis, semdamasis iš santykių su ja jėgų iniciatyvai, veiklai, kovai, ją pateisina: jai tereikia įdėti savo egzistenciją jam į rankas, ir jis suteiks jai prasmę. Tatai suponuoja, kad savo ruožtu ji nuolankiai išsižadės savęs, tačiau už tai jai bus atlyginta, nes vadovaujama ir saugoma vyriškos jėgos, išvengs prigimtinės vienišystės: ji taps būtina. Motinėlė savo avilyje, ramiai pasikliaujanti savimi savo valdose, bet vyro tarpininkavimo dėka nešama per beribį pasaulį ir laiką, žmona, motina, namų šeimininkė, moteris randa santuokoje jėgų gyventi, o drauge ir savo gyvenimo prasmę. Pažvelkime, kaip šitas idealas reiškiasi tikrovėje.

Laimės idealas visuomet būdavo materializuojamas namo, trobelės, pilies pavidalu; namas įkūnija pastovumą ir atsiskyrimą nuo pasaulio. Tarp tų namo sienų šeima susiburia į atskirą ląstelę ir keičiantis kartoms įtvirtina savo tapatybę; baldų, protėvių portretų pavidalu užkonservuota praeitis žada saugų rytojų; sode daržovės raminamai registruoja metų laikus; kasmet tas pats pavasaris, pasipuošęs tomis pačiomis gėlėmis, žada sugrįšiant nekintamą vasarą bei rudenį su vaisiais, identiškais visų rudenų vaisiams: nei laikas, nei erdvė neišsprūsta į begalybę, jie paklusniai sukasi ratu. Kiekvienoje žemėvalda pagrįstoje civilizacijoje gausu literatūros, apdainuojančios namų poeziją, gerąsias jų savybes. Būtent taip pavadintame Henry Bordeaux romane *Namai* (*La Maison*) – apibendrinamos visos buržuazinės vertybės: ištikimybė praeičiai, kantrybė, taupumas, apdairumas, šeimos, gimtinės meilė ir pan.; dažnai namus apdainuoja moterys, nes užtikrinti šeimos narių laimę – jų uždavinys, jų vaidmuo – būti „namų šeimininke“ kaip ir anais laikais, kai *domina* sėdėdavo atriume. Šiandien namai prarado savo patriarchalinį spindesį; daugumai žmonių jie tėra būstas, kurio neslegia išnykusių kartų prisiminimas, kurie nebeįkalina būsimų amžių. Bet moteris tebesistengia suteikti savo „interjerui“ tą prasmę ir tą vertę, kurias turėjo tikrieji namai. Romane *Cannery Road* Steinbeckas aprašo valkataujančią moterį, kuri nesiliauja puošusi kilimu ir užuolaidomis kažkokio išmesto mechanizmo cilindrą, kuriame jiedu su vyru gyvena: bergždžiai jis prieštarauja jai aiškindamas, kad nesant langų užuolaidos nebereikalingos.

Šis rūpestis – grynai moteriškas. Normalus vyras į jį supančius daiktus žiūri kaip į įrankius; jis juos išdėlioja pagal jų paskirtį; jo „tvarka“ – moteriai tai dažniausiai atrodys tik netvarka – padaryti taip, kad po ranka būtų cigaretės, popieriai, įrankiai. Tarp kitų žmonių, menininkams, kuriems lemta perkurti pasaulį pasinaudojus kokia medžiaga (skulptoriams bei tapytojams), visai nerūpi jų gyvenamoji aplinka. Rilke rašė apie Rodiną:

> Pirmąsyk atėjęs pas Rodiną supratau, kad jo namai jam buvo tik vargana būtinybė: prieglobstis nuo šalčio, stogas, po kuriuo galima išsimiegoti. Jis buvo jiems abejingas ir jie nė trupučio neslėgdavo jo vienatvės ar susikaupimo. Namų židinį jis rasdavo savyje: šešėlį, prieglobstį, ramybę. Jis pats sau buvo dangumi, mišku, nebesulaikoma didžiule upe.

Bet kad rastum namų židinį savyje, pirmiausia reikia būti išsiskleidusiam kūriniuose ar veikloje. Vyras labai menkai tesidomi savo gyvenamąja aplinka todėl, kad jam prieinamas visas pasaulis ir todėl, kad jis gali reikštis savo ketinimais. Tuo tarpu moteris lieka uždaryta šeimos ribose: jai svarbu šitą kalėjimą paversti karalyste. Jos požiūrį į savo namus diktuoja ta pati dialektika, kuri apibrėžia jos padėtį apskritai: darydamasi auka, ji ima; išsižadėdama savo teisių, ji išsilaisvina; atsisakydama pasaulio, ji nori tą pasaulį užkariauti.

Ji ne be apgailestavimo uždaro paskui save naujų namų duris; kai buvo jauna mergaitė, jos tėvynė buvo visa žemė, jai priklausė ištisi miškai. Dabar ji uždaryta ankštoje erdvėje; gamta susitraukė iki snapučių vazono matmenų; sienos užstoja horizontą. Viena V. Woolf[122] herojė šnabžda:

> Dabar aš skiriu vasarą ir žiemą ne pagal žolę arba viržį, o pagal garą arba šerkšną, kuris aptraukia langų stiklus. Kitados vaikštinėdavusi po skroblų giraites, netekdavusi žado nuo mėlynos spalvos, kuria nušvinta krisdama kėkšto plunksna, kitados sutikdavusi kelyje valkatą ar piemenį... dabar einu iš kambario į kambarį su plunksnų šluotele rankoje.

Tačiau ji stengsis neigti šitą apribojimą. Pigesnių ar brangesnių niekniekių pavidalu ji uždaro tarp savo namų sienų pasaulio fauną ir florą, egzotiškas šalis, praėjusias epochas; ji uždaro tarp jų savo vyrą, kuris atstoja jai žmonių bendruomenę, ir vaiką – portatyvinį savo ateities

[122] *The Waves*.

modelį. Namų židinys tampa pasaulio centru ir netgi vienintele jo tiesa; kaip teisingai pažymi Bachelard'as, tai „savotiškas antipasaulis arba priešybės pasaulis"; tasai prieglobstis, priebėga, grota, įsčios, apsaugo nuo išorės pavojų: nerealus tampa būtent tas sumišas išorinis pasaulis. Ypač vakare, kai užtraukiamos užuolaidos, moteris pasijunta karaliene; vidudienio šviesa, sklindanti nuo visam pasauliui šviečiančios saulės, ją vargina; vakare ji nebesijaučia apdalinta, nes atmeta tai, ko neturi; ji mato, kaip po lempos gaubtu dega jai priklausanti šviesa, apšviečianti tik josios būstą: niekas kita neegzistuoja. Vienas V. Woolf tekstas parodo mums tikrovę, kuri susikoncentruoja namuose, kai išorės erdvė išnyksta.

> Langų stiklai dabar atskyrė naktį ir užuot perteikę tikslų išorinio pasaulio vaizdą, keistai išgaubė jį tokiu būdu, kad tvarka, pastovumas, tvirtas pagrindas, rodos, susitelkė namų viduje, o išorėje liko tik atšvaitas, kuriame išskydę daiktai virpėjo, paskui dingdavo.

To aksomo, šilkų, porceliano, kuriais ji save apsupa, dėka moteris iš dalies gali numaldyti troškimą prisiliesti, kurio dažniausiai nenumaldo savo erotiniame gyvenime; per tą dekorą ji gali išreikšti ir savo asmenybę; juk būtent ji išrinko, sukurpė, „iškniso" tuos niekučius ir baldus, išdėliojo juos laikydamasi estetikos principų, kur paprastai svarbų vaidmenį vaidina simetrijos siekis; jie atspindi jos individualybę, o sykiu liudija jos pragyvenimo lygį. Taigi jos namai yra tai, kas jai šioje žemėje skirta, tai yra jos socialinės vertės, jos intymiausios tiesos išraiška. Kadangi ji nieko nedaro, ji atkakliai stengiasi reikštis per tai, ką *turi*.

Savo „gūžtą" moteris sutvarko pati; štai kodėl net ir „tarnaitei padedant" ji vis tiek nori visame kame dalyvauti pati; bent jau prižiūrėdama, kontroliuodama, kritikuodama, ji stengiasi pasisavinti tarnų pasiektus rezultatus. Būsto tvarkymu ji pateisina save socialiai; be to, jai skirta rūpintis maitinimu, apranga ir apskritai prižiūrėti šeimos narius. Taip ji reiškiasi ir kaip veikli būtybė. Tačiau, kaip pamatysime vėliau, toji veikla neišvaduoja jos iš imanentiškumo ir neleidžia jai išsiskleisti kaip individualybei.

Namų ruošos poezija buvo labai išliaupsinta. Teisybė, kad ji verčia moterį susikibt su materija, kad tokiu būdu moteris suartėja su daik-

tais atsiskleisdama kaip žmogus, vadinasi, praturtėdama. Knygoje *Ieškant Marijos* (*A la recherche de Marie*) Madeleine Bourdhouche aprašo, su kokiu malonumu jos herojė ištepa krosnį valikliu: pirštų galais ji jaučia tą laisvę ir galią, kurią spinduliuoja gerai nušveistas ketus.

Lipdama iš rūsio, ji mėgsta jausti tą pilnų kibirų svorį, kuris didėja sulig kiekvienu laipteliu. Jai visuomet patiko paprasti daiktai, turintys savo kvapą, savo nelygumus ar išlinkį. Ir nuo tada ji žino, kaip su jais elgtis. Nedvejodamos, netrūkčiodamos Marie rankos pasineria į užgesusias krosnis, į muiluotą vandenį, nuvalo nuo geležies rūdis ir ištepa ją alyva, išsklaido grindų vašką, vienu plačiu mostu surenka lupenas nuo stalo. Tarp jos delnų ir tų daiktų, kuriuos ji liečia, randasi tobulas sutarimas.

Daugybė moterų rašytojų su meile pasakojo apie ką tik išlygintus baltinius, apie melsvą muilino vandens atspalvį, apie baltas paklodes, apie žvilgančius vario rykus. Kai namų šeimininkė valo ir blizgina baldus, „įsismelkimo svajonės prilaiko švelnią kantrią ranką, gražinančią medį vašku“, – sako Bachelard'as. Atlikusi užduotį, namų šeimininkė patiria kontempliavimo džiaugsmą. Tačiau kad atsiskleistų tos vertingosios savybės – stalo šlifas, žvakidės blizgesys, ledinis krakmolytos patalynės baltumas – reikia, kad iš pradžių įvyktų negatyvus veiksmas; reikia, kad būtų išvarytas bet koks blogas pradas. Būtent tai ir yra, anot Bachelard'o, esminės svajonės, į kurias pasineria namų šeimininkė: tai aktyviosios švaros svaja, kitaip tariant, švaros, atkariautos iš nešvaros[123]. Jis ją aprašo šitaip:

Taigi, rodos, kovos už švarą vaizdiniai turi būti išprovokuoti. Tie vaizdiniai turi atsirasti iš klastingo pykčio. Su kokia apmaudžia šypsena tepamas valiklis ant praustuvo čiaupo. Jis stačiai apkraunamas trepelio atliekomis, užteptomis ant seno, purvino, taukuoto skuduro. Dirbančiojo širdyje susikaupia apmaudas ir priešiškumas. Kodėl jis turi dirbti tokius vulgarius darbus? Bet ateina metas sausam skudurui, tuomet pagauna linksmas piktumas, energingas ir plepus piktumas: čiaupe, tu blizgėsi kaip veidrodis, katile, tu šviesi kaip saulė! Pagaliau, kai varis sužvilga ir nušvinta šiurkščia it šaunaus vyruko šypsena, stoja ramybė. Šeimininkė atidžiai apžiūrinėja savo spindinčius laimėjimus.

[123] Bachelard. *La Terre et les rêveries du repos.*

Ponge aprašė nešvarumo ir švaros kovą skalbimo katile:

Kas artimai neišgyveno bent vienos žiemos su skalbimo katilu, tas nepatyrė krūvos tam tikrų savybių ir labai jaudinančių jausmų.

Reikia – klumpant – vienu mostu pakelti jį, pilną purvinų skalbinių, nuo žemės ir nunešti prie krosnies, paskui užkelti jį taip, kad stovėtų tiesiai per vidurį.

Reikia pakurstyt po juo ugnį, tolydžio katilą judinti, dažnai prisiliesti prie ataušusių ar svylančių sienelių, paskui įsiklausyti į gurgėjimą jo viduje, ties dugnu, po to, pakėlus dangtį, patikrinti čiurkšlių spaudimą ir įsitikinti, ar nuolat pilamas vanduo.

Pagaliau reikia jį, verdantį, vėl apkabinti, kad pastatytum ant žemės...

Skalbimo katilas sumanytas taip: iki kraštų prikrautas nešvarių skalbinių, jis, apimtas emocijų, kunkuliuojantis pasipiktinimu, nukreiptu į viršutinę jo esybės dalį, pliūpteli ant tos nešvarių skalbinių krūvos, sukėlusios jam vėmulį – ir šitai vyksta beveik be atvangos – tol, kol žlugtas švariai išskalbiamas...

Žinoma, prieš patekdami į skalbimo katilą, baltiniai jau buvo kiek apšvarinti...

Ir vis dėlto jis suvokia, ar jaučia pasklidusį savy tą skalbiamų daiktų purvą, kurį jisai įveikia savo sukilusių emocijų, aistringų pastangų dėka, jam taip pavyksta pašalinti tą purvą iš audinių, kad išskalauti galingu drungno vandens srautu, jie tampa akinamai balti.

Ir štai įvyko tikras stebuklas:

Staiga išsiskleidė tūkstantis baltų vėliavų – jos liudija ne kapituliaciją, o pergalę – ir, galimas daiktas, jos nėra tik vietos gyventojų kūno švaros ženklas...

Tokia dialektika namų ruošos darbams gali suteikti žaidimo patrauklumo: maža mergaitė labai patenkinta šveičia sidabro rykus, blizgina durų rankenas. Tačiau kad moteris rastų pozityvaus pasitenkinimo, reikia, kad ji aukotų savo triūsą interjerui, kuriuo didžiuojasi, kitaip ji niekad nepatirs kontempliavimo malonumo, kuris vienintelis gali atlyginti jos pastangas. Vienas amerikiečių žurnalistas[124], keletą mėnesių gyvenęs tarp „vargšų baltųjų“ JAV pietuose, aprašė jaudinantį likimą vienos iš tų vargo prislėgtų moterų, kurios bergždžiai iš kailio neriasi, kad suteiktų jaukumo savo lūšnoms. Ji gyveno su vyru ir septyniais vaikais mediniame barake, kurio sienos buvo suodinos, vibždėte vibž-

[124] Plg. Algee. *Let us now praise famous men.*

dėjo blusų; ji pamėgino „pagražinti namus"; didžiajame kambaryje melsvai aptinkuota krosnis, stalas ir keletas ant sienos pakabintų paveikslų priminė savotišką altorių. Bet lūšna taip ir liko lūšna, ir ponia G. kalbėjo su ašaromis akyse: „Ak! Aš nekenčiu šitų namų! Man atrodo, kad niekas pasaulyje negalėtų padaryti jų gražių!" Begalė moterų, kovodamos kovą, kuri niekad nesibaigia pergale, atlyginamos va šitaip, tik nuolat atsikartojančiu nuovargiu. Net ir sėkmingesniais atvejais ta pergalė niekada nebūna galutinė. Nedaug užduočių labiau primena Sizifo kančią nei namų ruošos darbai; diena iš dienos reikia plauti dubenis, šluostyti nuo baldų dulkes, lopyti baltinius, kurie rytoj ir vėl bus purvini, apdulkėję, suplėšyti. Namų šeimininkė išsenka trypčiodama vietoje; ji nieko nepadaro, ji tik įamžina dabartį; ji niekad nesijaučia užkariaujanti pozityvų Gėrį, o tik kovojanti nepabaigiamą kovą su Blogiu. Tai kasdien atsinaujinanti kova. Visiems žinoma kamerdinerio, melancholiškai atsisakiusio išblizginti savo šeimininko batus, istorija: „O kam? – atsakė jis, – juk rytoj vėl reikės daryti tą patį". Daugelis dar ne visai pasidavusių likimui jaunų merginų jaučia tokią pačią neviltį. Prisimenu vienos šešiolikametės mokinės rašinį, kurį jinai pradėjo maždaug tokiais žodžiais: „Šiandien didžiojo tvarkymosi diena. Girdžiu, kaip salone burzgia mamos traukiamas dulkių siurblys. Man kyla noras pabėgti. Prisiekiu, kai užaugsiu, mano namuose niekad nebus didžiojo tvarkymosi dienos". Vaikas miglotai vaizduojasi ateitį kaip kopimą į nežinomą viršūnę. Tačiau ūmai virtuvėje, kur motina plauna indus, mergaitė suvokia, kad metai iš metų kiekvieną popietę, tą pačią valandą, rankos panardinamos į riebaluotą vandenį, paskui porcelianas šluostomas šiurkščiu skuduru. Ir jos bus pasmerktos tokiam ritualui iki mirties. Valgyti, miegoti, valyti... metai nebekopia į dangų, vienodi, pilki, jie išsidriekia horizontaliai lyg kokia staltiesė; kiekviena diena atkartoja vakarykštę; tai amžina dabartis, bergždžia ir beviltiška. Novelėje, pavadintoje *Dulkės* (*La Poussière*)[125], Colette Audry subtiliai aprašė liūdną tokios veiklos, įnirtingai besipriešinančios laikui, tuštybę:

> Rytojaus dieną pabraukusi po sofa ašutine šluota, ji ištraukė kažką, ką iš pradžių pamanė esant seno skuduro gabalėliu ar didžiuliu pūkų gniūžiu. Tačiau tai buvo tik dulkių gumulas: tokie susiformuoja ant aukštų spintų,

[125] *On joue perdant.*

kurias užmiršti nuvalyti, arba už baldų nugarėlės. Žiūrėdama į šitą keistą medžiagą, ji susimąstė. Taigi dar tik kokios aštuonios ar dešimt savaičių, kai jie gyvena šiuose kambariuose, o jau užteko laiko, kad ir kokia budri buvo Juliette, susivelti, išpampti dulkių gumului, užsiglaudusiam patamsyje nelyginant tie pilki gyvulėliai, kurie jai kėlė baimę, kai ji buvo maža. Smulkutės dulkelės skelbia nerūpestingumą, apsileidimo pradžią, tai neapčiuopiama oro, kuriuo kvėpuoji, plevėsuojančių drabužių, pro atvirus langus įsiskverbiančio vėjo buveinė, bet šitas gumulas buvo jau antroji dulkių stadija – tai buvo triumfuojančios dulkės, tai buvo jau įgaunanti formą masė, iš sankaupos virstanti atmatomis. Jis buvo beveik gražus pažiūrėti, perregimas ir lengvutis, kaip tie ant gervuogių dyglių užkimbantys pūkų gniužulai, tiktai blausesni.

... Dulkių greitis pranoko visas kvėpuojamąsias pasaulio galias. Jos paskandino pasaulį, o dulkių siurblys tebuvo daiktas–liudytojas, kurio paskirtis – parodyti, kiek darbo, medžiagos, išradingumo žmonės sugebėjo paleisti vėjais, kovodami su neįveikiama nešvara. Tai buvo įrankiu virtusios atmatos.

... Viso to priežastis buvo bendras jų gyvenimas, jų valgiai, nuo kurių likdavo lupenų, jo ir jos dulkių mišinys... Kiekviena šeima sukaupia atmatų, kurių reikia atsikratyti, kad atsirastų vietos kitoms... Nieko sau gyvenimas – ir visa tai darai vien tam, kad galėtum išeiti su švariai išskalbta palaidinuke, kuri patrauks praeivių dėmesį, kad kažkoks inžinierius – tavo vyras – atrodytų puikiai įsitvirtinęs gyvenime. Formulės sukosi Marguerite galvoj: žiūrėti, kad būtų išvaškuotas parketas... išsveisti puodai, nusamdyti... jai buvo pavesta prižiūrėti kažkokias dvi būtybes iki pat gyvenimo pabaigos.

Skalbti, lyginti, šluoti, traukioti iš po spintų tamsos dulkių gumulus – reiškia atitolinti mirtį ir sykiu neigti gyvenimą: juk laikas vienu metu ir kuria, ir naikina; namų šeimininkė suvokia tik neigiamą to proceso aspektą. Jos pozicija – manichėjininko pozicija. Manicheizmas ne tik pripažįsta du pradus – gerą ir blogą, – bet ir teigia, kad gėris pasiekiamas naikinant blogį, o ne pozityvia veikla; šia prasme krikščionybė vargiai manichėjiška, nors joje ir esama šėtono, nes geriausiai demonas nugalimas pasišventus Dievui, o ne stengiantis nurungti jį tiesiogiai. Bet kuri transcendencijos ir laisvės doktrina blogio pralaimėjimą pajungia pažangai gėrio link. Bet moteris nepašaukta kurti geresnio pasaulio: namai, kambarys, purvini baltiniai, parketas – tai sustingę daiktai, ji tegali kovoti nepabaigiamą kovą su juos apninkančiais blogio

pradais; ji puola dulkes, dėmes, purvą, nešvarumus; ji kaunasi su nuodėme, ji rungiasi su Šėtonu. Tačiau nuolat atremti priešą, užuot būti pasigręžus į pozityvius tikslus, – liūdna dalia; dažnai namų šeimininkė paklūsta jai su įtūžiu. Bachelard'as taiko jai žodį „piktumas" *(méchanceté)*, jį vartoja ir psichoanalitikai. Jų akimis, namų tvarkymo manija – tai sadomazochizmo forma; manijoms ir ydoms būdinga tai, kad jos priverčia laisvą būtybę norėti to, ko ji nenori; nepakęsdama to, kad jos dalia – negatyvumas, nešvara, blogis, maniakė namų šeimininkė įnirtingai puola dulkes, mesdama iššūkį savo daliai, kuri ją piktina. Per atmatas, kurias palieka bet kokia gyva būtybė, ji išlieja pyktį ant paties gyvenimo. Vos tik kokia gyva būtybė įžengia į jos valdas, jos akys užsidega pikta ugnim: „Valykis kojas, neištaršyk visko, neliesk šito". Ji norėtų uždrausti savo namiškiams kvėpuoti: menkiausias atodūsis – jau grėsmė. Kiekvienas nutikimas numato nedėkingo darbo grėsmę: vaiko kūliavirstis – skylė, kurią reikės užtaisyti. Matydama gyvenime tiktai irimo galimybę, nesibaigiančias pastangas, ji praranda bet kokį gyvenimo džiaugsmą; jos žvilgsnis įdiržta, veidas visuomet susirūpinęs, rimtas, budrus; ji ginasi apdairumu ir šykštumu. Ji uždaro langus, nes kartu su saule į kambarį patenka vabzdžiai, mikrobai, dulkės; beje, saulė ėda apmušalų šilką; senoviniai foteliai apdengiami aptraukalais ir iškvėpinami naftalinu, mat saulė gali juos išblukinti. Ji net nejaučia malonumo parodyti tuos turtus svečiams, nes žavėjimasis palieka dėmes. Šis nepasitikėjimas virsta pagieža ir sukelia priešiškumą visam, kas gyva. Buvo nemažai kalbėta apie tas buržuazijos atstoves iš provincijos, kurios užsimaudavo baltas pirštines, kad patikrintų, ar ant baldų neliko nematomų dulkių: tokias moteris prieš keletą metų ir nužudė seserys Papin; jų neapykanta nešvarai nesiskyrė nuo jų neapykantos tarnaitėms, pasauliui ir sau pačioms.

Nedaugelis moterų renkasi tokią niūrią ydą nuo pat jaunystės. Tos, kurios beatodairiškai myli gyvenimą, būna nuo jų apsaugotos. Collete taip pasakoja mums apie Sido:

> Ji buvo guvi, nenustygstanti, bet anaiptol nepanaši į maniakę ir vienišę, kuri skaičiuoja servetėles, cukraus gabalėlius ir pilnus butelius. Laikydama rankoje flanelinį skudurą ir nenuleisdama akių nuo tarnaitės, ilgai valančios langų stiklus ir persimetančios juokeliais su kaimynu, ji kartais nervingai, nekantraudama šaukdavosi laisvės: „Kai aš ilgai ir rūpestingai šluostau

porceliano puodelius, sakydavo jinai, jaučiuosi senstanti". Ji ištikimai atlikdavo savo užduotį iki galo. Paskui peržengdavo abu mūsų slenksčio laiptelius, įžengdavo į sodą. *Niaurus jos susierzinimas* ir *jos apmaudas* dingdavo akimoju.

Toks nervingumas, toks apmaudas teikia pasitenkinimo frigidiškoms bei apviltoms moterims, senmergėms, nusivylusioms žmonoms, toms, kurias valdingas vyras pasmerkia vienišai ir tuščiai būčiai. Tarp kitų pažinojau vieną seną damą, kuri kas rytą keldavosi penktą valandą apžiūrėti spintų ir vėl viską jose perdėti; rodos, dvidešimties metų ji buvo linksma ir koketiška, bet atskirta nuo pasaulio nuošalioj sodyboj su vyru, kuris nepaisė nei jos, nei vienturčio jųdviejų vaiko, ji pradėjo kuoptis, kaip kiti pradeda gerti. Elizos iš *Šeimos kronikų*[126] pomėgis tvarkytis kyla iš nepaprasto noro valdyti pasaulį, iš kunkuliuojančio jėgų pertekliaus ir siekio viešpatauti; nesant objekto, visa tai tampa bergždžiais apsisukimais; tai irgi iššūkis, mestas laikui, pasauliui, gyvenimui, žmonėms, visam kam, kas egzistuoja.

Nuo pat pietų ištisas devynias valandas ji skalbia. Vidurnaktis. Aš jau pradėjau snausti, tačiau jos atkaklumas tarsi paversdamas mano poilsį tingumu, mane žeidžia.

ELISE: Kad apsišvarintum, pirmiausia turi nebijoti susitepti rankų.

Ir netrukus namai taps tokie švarūs, kad bus nebedrąsu juose gyventi. Turime lovų poilsiui, bet ilsėtis siūloma šalia jų, ant grindų. Pernelyg jau naujos tos pagalvės. Baisu, kad susiteps arba išbluks, atrėmus į jas galvas arba kojas, o kai aš užminu ant kilimo, kiekvienąsyk ranka, apsiginklavusi kokiu nors įrankiu ar skuduru, švysteli man įkandin ir panaikina mano pėdsaką.

Vakare:

– Pagaliau baigiau.

Kas jai rūpi nuo pat ankstyvo ryto, kai atsikelia, iki vėlyvo vakaro, kai užmiega? Pastumt kiekvieną daiktą, kiekvieną baldą ir iščiupinėti visas namų grindis, sienas, lubas.

Dabar joje triumfuoja namų šeimininkė. Nušluosčiusi dulkes nuo lentynų sieninėse spintose, ji valo jas nuo snapučių ant palangių.

JOS MOTINA: Eliza visuomet taip užsiėmusi, kad pati nepastebi, jog egzistuoja.

[126] Jouhandeau. *Chroniques maritales.*

Namų ruoša iš tikro leidžia moteriai pabėgti kuo toliausiai nuo savęs pačios. Būtent tai ir tvirtina Chardonne:

Tai kruopšti ir nežabota užduotis, neturinti nei stabdžių, nei ribų. Namuose moteris, tikra, kad patinka vyrui, netrukus taip susieikvoja, pasiekia tokią išsiblaškymo ir dvasinės tuštumos būseną, kuri ją sunaikina...

Šis bėgsmas, šis sadomazochizmas, kai moteris įnirtingai priešinasi sykiu daiktams ir sau pačiai, dažnai įgyja seksualinį pobūdį. „Namų ruoša", reikalaujanti kūno gimnastikos, – tai moteriai prieinamas viešnamis", – sako Violette Leduc[127]. Krinta į akis tai, kad švaros pomėgis ypač išplitęs Olandijoje, kur moterys šaltos, ir puritoniškose civilizacijose, kurios kūno džiaugsmams priešpriešina tvarkos ir švaros idealą. Viduržemio jūros pakrančių gyventojus supa džiaugsminga nešvara ne tik todėl, kad ten maža vandens: kūno ir jo gyvūniškumo meilė leidžia toleruoti žmogaus kvapus, purvą ir netgi parazitus.

Valgio gaminimas – pozityvesnis ir dažnai džiugesnis darbas nei valymas. Visų pirma tai – apsipirkimas, kuris daugeliui šeimininkių yra mėgstamiausias dienos momentas. Namų vienatvė taip slegia moterį, kad kasdieninės užduotys neužgožia jos sąmonės. Ji būna laiminga, kai Viduržemio jūros pakrančių miestuose gali siūti, mazgoti, skusti daržoves sėdėdama ant slenksčio ir plepėdama su kaimynėmis; eiti į upę pasisemti vandens – didžiulis nuotykis pusiau uždarytoms musulmonėms; man yra tekę matyti nediduką Kabilijos kaimelį, kur moterys tiesiog nuniokojo fontaną, kurį aikštėje pastatydino vienas administratorius: leistis drauge kas rytą iki apačioje tekančio upelio buvo vienintelė jų pramoga. Išėjusios apsipirkti, eilėse, krautuvėlėse, ties gatvės kampu moterys teigia „namų ruošos svarbą" – savo reikšmingumo šaltinį; jos pasijunta esančios vienos bendruomenės, kuri – akimirkai – priešpriešinama vyrų bendruomenei kaip pagrindinė nepagrindinei, narės. Bet svarbiausia, pirkinys – didžiulis malonumas: jis – atradimas, kone išradimas. Gide'as savo *Dienoraštyje* (*Journal*) pažymi, kad musulmonai, nežinantys, kas yra lošimas, pakeitė jį paslėptų lobių ieškojimu. Būtent čia ir slypi merkantiliškų civilizacijų poezija ir rizikingas žygis. Namų šeimininkė ne ką teišmano apie lošimo nepagrįstumą, tačiau tvirtai susukta kopūsto gūžė, išlaikytas kamamberas – tai krautuvininko

[127] *L' Affamée.*

gudriai slepiamas lobis, kurį reikia subtiliai iš jo išgauti; tarp pardavėjo ir pirkėjos susiformuoja kovos ir gudravimo santykiai: pastaroji laimi nupirkusi geriausią prekę žemiausia kaina; ta menka ekonomija tampa itin reikšminga ne kaip skurdaus biudžeto palopymas, o kaip laimėtas lošimas. Kol namų šeimininkė įtariai apžiūrinėja prekydėžes, ji – karalienė: pasaulis guli jai po kojų su visais turtais ir pinklėmis, kad ji nusižiūrėtų sau jame laimikį. Iškraudama ant stalo tinklelį su produktais, ji mėgaujasi trumpalaike pergale. Ji sudeda į sieninę spintą konservus, negendančius maisto produktus, saugosiančius ją nuo ateities negandų, ji su pasitenkinimu apžiūrinėja išvyniotas daržoves ir mėsą, kurias netrukus ims doroti.

Dujos ir elektra padarė galą ugnies magijai, bet kaime dar nemaža moterų patiria džiaugsmą iš negyvo medžio įskeldamos gyvą liepsną. Vos tik įsidegė ugnis – moteris jau pavirto burtininke. Nuo jos paprastų rankos judesių (plaka kiaušinius, minko tešlą) ar ugnies magijos dėka įvyksta substancijų virsmas – produktai tampa valgiu. Colette aprašo tokios alchemijos kerus:

> Viskas – paslaptis, magija, burtai, visa, kas atsitinka tuo momentu, kai ant ugnies pastatomas prikaistuvis, metalinis virintuvas, puodas su jų turiniu ir tos akimirkos, kupinos saldaus nerimo, geidulingos vilties, kai jūs atidengiat ant stalo savo garuojantį patiekalą...

Be kita ko, ji su malonumu aprašinėja metamorfozes, vykstančias po slaptingais karštais pelenais.

> Medžio pelenai gardžiai iškepa tai, ką tu jiems patiki. Obuolys, kriaušė, paguldyti į karštų pelenų gūžtą, iš jos ištraukiami susiraukšlėję, aprūkę, tačiau minkšti po kurmio pilvą primenančia odele, ir kad ir kokia „boba“ tampa ant virtuvės viryklės obuolys, jis anaiptol nepanašus į tuos virtus vaisius, suspaustus savo prigimtiniuose apvalkaluose, pritvinkusius syvų ir išspaudusius tik – jeigu jūs mokat su jais apsieiti – menkas ašarėles... Trikojis aukštas katilas buvo pribertas išsijotų pelenų, niekad nematančių ugnies. Bet pilnas bulvių, taip išdėliotų, kad nelietė viena kitos, tvirtai stovįs ant savo juodų kojų žarijose, tas katilas išspjaudavo mums baltus it sniegas gumburėlius, deginančius, žvynuotus.

Moterys rašytojos ypač šlovino uogienių poeziją: suderinti vario rykuose kietą ir švarų cukrų su glebiu vaisių minkštimu – nemažas žygdarbis; išgaunama garuojanti, lipni, deginanti substancija pavojinga: tai

verdanti lava, kurią šeimininkė sutramdo ir išdidžiai supilsto į indus. Aprišusi juos pergamentu ir užrašiusi savo pergalės datą, ji jaučia nugalėjusi patį laiką: ji pagavo trukmę į cukraus pinkles, ji supilstė gyvybę į bokalus. Virtuvės darbai įgalina ne tik įsiskverbti į medžiagų gelmę. Jie jas iš naujo sumodeliuoja, jie jas iš naujo sukuria. Minkydama tešlą, šeimininkė pajunta savo galią. „Ranka kaip ir žvilgsnis turi savo svajones ir savo poeziją", – sako Bachelard'as[128]. Jis kalba apie „tą pilnatvės tamprumą, tamprumą, kurio pilna ranka, kuris be paliovos liejasi iš medžiagos į ranką ir iš rankos į medžiagą". Tešlą minkanti virėjos ranka – „laiminga ranka", o kepimas suteikia tešlai naują vertę. „Taigi kepimas – tai didis materialus virsmas, virsmas, prasidedantis blyškumu ir užsibaigiantis aukso spalva, prasidedantis tešla ir užsibaigiantis pluta": moteris gali patirti ypatingą pasitenkinimą pavykus pyragui ar sluoksniuotai tešlai, nes tai ne kiekvienam pasiekiama – tam reikia turėti gabumų. „Nėra nieko sudėtingesnio už tešlos pagaminimo meną, – rašo Michelet'as, – nieko mažiau pareguliuojamo, mažiau išmokstamo. Reikia būti tam gimus. Viskas – motinos dovana."

Suprantama, kad ir čia maža mergaitė be galo mėgsta pamėgdžioti vyresniąsias šeimos nares: ji daro pakaitalus iš kreidos, žolių, jai dar didesnis džiaugsmas, kai ji gauna dovanų tikrą mažą krosnelę arba kai motina įsileidžia ją į virtuvę ir duoda jai pakočioti tarp delnų pyrago tešlą arba supjaustyti karštą karamelę. Bet ir čia, kaip ir namų ruošoje nuolatinis kartojimasis greit sunaikina malonumą. Meksikos indėnų, daugiausia mintančių kukurūzų paplotėliais, moterys pusę savo gyvenimo praleidžia minkydamos tešlą, ją kepdamos, šildydamos ir vėl minkydamos paplotėlius, kurie vienodi po kiekvienu stogu, tokie pat jau daugybę amžių: jos nebejaučia krosnies magijos. Neįmanoma kasdien apsipirkimą paversti lobių medžiokle, neįmanoma pulti į ekstazę prieš žvilgantį praustuvo čiaupą. Tas pergales lyriškai kelia į padanges ypač vyrai ir moterys rašytojos, nes neužsiima namų ruoša arba daro tai pernelyg retai. Atliekamas kasdien, tas darbas tampa monotoniškas, mašinalus; jį nuolat pertraukia laukimai: reikia palaukti, kol užvirs vanduo, iškeps kepsnys, išdžiūs skalbiniai; net jei įvairios užduotys sureguliuotos, daug laiko praleidžiama nieko neveikiant, tuščiai; tos užduotys

[128] Bachelard. *La Terre et les rêveries de la volonté.*

17*

daugeliu atvejų vykdomos nuobodžiai; jos tėra tik neesminis tarpininkas tarp nūdienos ir rytojaus. Jei jas atliekantis individas pats yra gamintojas, kūrėjas, tuomet jos tampa jo gyvenimo dalimi taip pat natūraliai kaip ir organinės funkcijos; štai kodėl kasdieniniai namų ruošos darbai atrodo ne tokie liūdni, kai juos atlieka vyrai; jiems jie tėra nemaloni, atsitiktinė akimirka, kurios jie skuba atsikratyti. Moters-tarnaitės dalią apsunkina tai, kad darbo padalijimas pasmerkia ją aukotis tam, kas bendra ir neesminga; būstas, maistas reikalingi gyvenimui, bet nesuteikia jam prasmės: tiesioginiai namų šeimininkės uždaviniai tėra priemonės, o ne tikrieji tikslai ir juose teatsispindi tik anonimiški ketinimai. Suprantama, kad norėdama padrąsinti save tam darbui, ji mėgina įdėti į jį savo ypatumo, o gautiems rezultatams suteikti absoliučią vertę; ji turi savo ritualus, savo prietarus, savaip išdėlioja ant stalo indus, sustumdo salono baldus, sutaiso kokį daiktą, pagamina kokį patiekalą; ji įsitikina, kad niekam kitam nepavyksta taip puikiai iškepti kepsnį ar išblizginti grindis, baldus ar rykus; jeigu vyras ar duktė nori jai padėti ar mėgina apsieiti be jos, ji ištraukia adatą ar šluotą jiems iš rankų. „Tu nesugebėsi įsisiūti sagos." Dorothy Parker[129] su graudžia ironija aprašė sąmyšį vienos jaunos moters, kuri įsimušė į galvą, kad jos tvarkomuose namuose privalo suskambėti jos asmeninė gaida, tačiau nežinančios, kaip tai padaryti.

Ponia Ernest Weldon vaikščiojo iš kampo į kampą tame vieno kambario butelyje moteriškai patvarkydama čia vieną, čia kitą kertę. Ji neturėjo ypatingų patvarkymo meno įgūdžių. Toji mintis buvo graži ir gundanti. Kol dar nebuvo ištekėjusi, jinai vaizduodavosi, jog pamažėle vaikščios sau po savo naują būstą, čia perkels kiton vieton kokią rožę, ten ištiesins kokią gėlę ir taip pavers namus „židiniu". Net ir dabar, po septynerių vedybinio gyvenimo metų, ji mėgo vaizduotis atsiduodanti šitam grakščiam užsiėmimui. Tačiau nors ji ir sąžiningai tai mėgindavo daryti kas vakarą vos užsidegus lempoms su rausvais gaubtais, visuomet liūdnokai savęs paklausdavo, nuo ko pradėti, kad įvyktų tie menki stebuklai, kurie atveria namų viduj visai kitokį pasaulį... Žmonos vaidmuo buvo daryti namus moteriškai jaukius. Ir ponia Weldon buvo ne iš tų moterų, kurios šitos pareigos vengtų. Su kone gailaus netikrumo išraiška veide ji apčiuopė pirštais židinio atbrailą, paėmė į rankas nedidukę japonišką vazą ir stovėjo, laikydama ją

[129] Plg. *Too bad.*

rankoje, neviltingai apžiūrinėdama kambarį... Paskui žengtelėjo žingsnį atgal ir įdėmiai apžiūrėjo, ką pakeitė. Buvo tiesiog neįtikėtina, kad tie keli pakeitimai taip atnaujino kambarį.

Šitaip ieškodama savitumo ir reto tobulumo, moteris eikvoja daug laiko ir jėgų; būtent šitai ir daro jos darbą, anot Chardonne, „kruopščia ir pakrika užduotim, neturinčia nei stabdžių, nei ribų“, ir kaip tik todėl sunku įvertinti tikrąjį namų ruošos krūvį. Pagal neseną apklausą (išspausdintą 1947 metais laikraštyje *Combat*, pasirašytą C. Hebert pavarde) ištekėjusios moterys kiekvieną darbo dieną paaukoja namų ruošai (tvarkymuisi, apsirūpinimui maisto produktais ir pan.) tris valandas keturiasdešimt penkias minutes, o poilsio dienomis – po aštuonias valandas, – kitaip tariant, trisdešimt valandų per savaitę, o tai tolygu trims ketvirtadaliams darbininkės ar tarnautojos darbo savaitės; tai milžiniškas skaičius, jeigu moteris turi tai atlikti šalia profesinio darbo, tai nedaug, jeigu moteris nedaro nieko kito (juolab kad darbininkė ir tarnautoja praranda daug laiko neturintiems ekvivalentų važinėjimams). Rūpinimasis vaikais, jeigu jų daug, nuvargina moterį dar labiau: neturtingos šeimos motina be saiko eikvoja jėgas kiauras dienas. Buržuazijos moterys, nusisamdančios tarnaites, priešingai, kone dykinėja, ir už tą dyką buvimą sumoka nuoboduliu. Nuobodžiaudamos jos nežabotai komplikuoja ir daugina savo užduotis, kol galiausiai šios tampa kur kas labiau varginančios už kvalifikuotą darbą. Mano draugė, išgyvenusi ne vieną nervinę depresiją, pasakojo, jog būdama sveika ji sutvarkydavo namus net apie tai nepagalvojusi ir dar likdavo laiko kitiems darbams, kur kas slogesniems; kai neurastenija sulaikydavo ją nuo tų kitų darbų, ji pasinerdavo į namų ruošą ir jai sunkiai pavykdavo ją užbaigti, nors ji ir skirdavo jai kiauras dienas.

Liūdniausia tai, kad šitas darbas neturi net tvaraus rezultato. Moteris jaučia pagundą – juo didesnę, juo kruopščiau visa tai buvo atlikta – žiūrėti į savo darbą kaip į savitikslį. Įdėmiai apžiūrinėdama ištrauktą iš orkaitės pyragą, ji atsidūsta: iš tikro gaila jį suvalgyti! Iš tikro apmaudu, kai vyras ir vaikai nenusivalę kojų velka jas per išvaškuotą parketą. Vos tik pradedami naudoti, daiktai supurvinami arba sunaikinami; jau matėme, kaip šeimininkė nori apsaugoti juos nuo bet kokio vartojimo; viena laiko paslėpusi uogienes tol, kol jos apsitraukia pelėsiais; kita užrakina saloną. Tačiau laiko nesustabdysi: maisto atsar-

gos vilioja žiurkes, į jas įsimeta kirminai. Antklodes, užuolaidas, drabužius užpuola kandys: pasaulis – ne iš akmens iškalta svajonė, jis sudarytas iš abejotinos substancijos, kuriai gresia sunykimas; ėdamas audeklas toks pats dviprasmiškas kaip ir S. Dali laikrodžiai iš mėsos: jis atrodė esąs inertiškas, neorganiškas, bet jame pasislėpusios lervos pavertė jį lavonu. Namų šeimininkė, susvetimėjanti daiktuose, kaip ir patys daiktai, priklauso nuo viso pasaulio: baltiniai ruduoja, kepsnys pridega, porcelianas dūžta; tai tikros katastrofos, nes daiktai, kai jie sunyksta, sunyksta amžiams. Per juos pasiekti tvarumą ir saugumą neįmanoma. Karai su plėšikavimais ir bombomis – tai grėsmė spintoms, namams.

Taigi būtina, kad namų ruošos produktas būtų suvartotas. Iš moters, kurios veiksmai visuomet baigiasi destrukcija, reikalaujama nuolatinio išsižadėjimo. Kad ji su tuo sutiktų be apgailestavimo, reikia, kad tie smulkūs holokaustai sukeltų kam nors džiaugsmą, malonumą. Tačiau kadangi namų šeimininkės darbas apsiriboja *status quo* palaikymu, tai grįžęs namo vyras pastebi netvarką ir aplaidumą, o tvarka ir švara jam atrodo atsirandanti savaime. Jį labiau domina gerai pagamintas maistas. Virėjos triumfo akimirka – kai ji padeda ant stalo nusisekusį patiekalą: vyras ir vaikai džiugiai jį priima ne tik žodžiais, bet ir smagiai jį valgydami. Kulinarinės alchemijos reakcijos vyksta toliau, maistas tampa pieno sultimis (*chyle*) ir krauju. Kūno priežiūros nauda konkretesnė, gyvybiškesnė nei parketo priežiūros; virėjos pastangos akivaizdžiai transcenduojamos į ateitį. Vis dėlto, nors pasikliauti svetima laisve ne toks bergždžias dalykas, kaip susvetimėti daiktuose, tai ne mažiau pavojinga. Virėjos darbas įgyja savo vertę tik sėdinčiųjų prie stalo burnose; jai būtinas jų pritarimas; ji reikalauja, kad jie įvertintų jos patiekalus, kad įsidėtų dar; ji susierzina, kai jie pasisotina: galiausiai tampa nebeaišku, ar keptos bulvės skirtos vyrui, ar vyras keptoms bulvėms. Šitas dviprasmiškumas reiškiasi ir bendroję namų šeimininkės nuostatoje: ji prižiūri namus savo vyrui, bet sykiu nori, kad visus savo uždirbtus pinigus jis paaukotų pirkti baldams ar šaldytuvui. Ji nori padaryti jį laimingą, bet pritaria tik tai jo veiklos sričiai, kuri telpa į jos sukurtos laimės rėmus.

Būta epochų, kai šie reikalavimai iš esmės būdavo patenkinami: tai laikai, kai laimė buvo ir nepaprastai prisirišusio prie namų šeimos vyro

idealas, ir kai patys vaikai norėdavo būti tėvų, tradicijų, praeities perėmėjai. Tuomet toji, kuri viešpatavo namuose, vadovavo prie stalo, buvo pripažinta svarbiausia persona; ji tebevaidina tą šlovingą vaidmenį kai kurių žemvaldžių, kai kurių turtingų valstiečių, kurie čia vienur, čia kitur tęsia patriarchalinę tradiciją, šeimose. Tačiau apskritai šiandien santuoka – jau mirusių papročių reliktas, ir žmonos situacija dabar kur kas nedėkingesnė nei anksčiau, nes pareigos išlikusios tos pačios, bet jos jau nebesuteikia jai tų pačių teisių; ji turi vykdyti tas pačias užduotis, tačiau už tai nebūna nei atlyginta, nei pagerbta. Šiandieną vyras veda, kad įsitvirtintų imanentiškume, bet neketina jame užsidaryti; jis nori turėti namų židinį, neprarasdamas laisvės iš jo ištrūkti; jis sukuria šeimą, tačiau dažnai širdyje lieka klajūnas; jis nieniekina laimės, bet nedaro iš jos sau tikslo; pasikartojimas jam kelia nuobodulį; jis ieško naujovių, rizikos, būtino įveikti pasipriešinimo, draugysčių, bičiulysčių, kurios išgelbėtų jį nuo vienatvės dviese. Vaikai dar labiau nei vyras trokšta išsiveržti iš šeimos aptvaro: visas jų gyvenimas – kitur, prieš juos; vaikas visuomet geidžia to, kas kita. Moteris stengiasi sukurti pasaulį, kuriame vyrautų pastovumas ir tęstinumas: vyras ir vaikai nori pranokti tą jos kuriamą situaciją, kuri jiems tėra tik duotybė. Štai kodėl, nors ji ir prieštaraudama sutinka su veiklos, kuriai aukoja visą gyvenimą, nepatikimumu, ji vis dėlto priversta jėga primesti savo paslaugas: iš motinos ir namų šeimininkės ji virsta pamote ir furija.

Taigi darbas, kurį moteris atlieka namuose, nesuteikia jai jokios autonomijos; jis nėra tiesiogiai naudingas bendruomenei, jis nekuria ateities, jis negamina jokio produkto. Prasmingas ir taurus jis tampa tik tuomet, kai būna integruotas į gyvenimus, kurie save pranoksta, transcenduoja visuomenės link per gamybą ir veiklą: kitaip tariant, anaiptol neišlaisvindamas matronos, jis daro ją priklausomą nuo vyro ir vaikų; per juos ji randa sau pateisinimą; bet jų gyvenime ji tėra neesminis tarpininkas. Tai, kad „paklusnumas" įstatymiškai nebėra viena iš josios pareigų, jos situacijoje nieko nekeičia, nes pastaroji priklauso ne nuo sutuoktinių valios, o nuo pačios santuokinės bendruomenės struktūros. Moteriai neleista *daryti* pozityvių darbų ir šitaip reikštis kaip tobulai asmenybei. Kad ir kaip gerbiama, ji visuomet bus priklausoma, antraeilė, parazitė. Sunkus ją slegiantis prakeikimas yra tai,

kad pati gyvenimo prasmė – ne jos rankose. Štai kodėl santuokinio jos gyvenimo sėkmė ir nesėkmės kur kas svarbesnės jai nei vyrui: jis visų pirma yra pilietis, gamintojas, o tik paskui sutuoktinis, o ji pirmiausia, ir dažniausiai yra tiktai žmona; jos darbas neišlaisvina jos iš jos dalios; priešingai, jos darbas įgyja didesnę ar menkesnę vertę priklausomai nuo tos jos dalios. Įsimylėjusi, dosniai aukodamasi, ji vykdys savo užduotis su džiaugsmu, ir jos atrodys jai nuobodus lažas, jeigu ji atliks jas kupina pagiežos. Jos likime tos užduotys vaidins tik neesminį vaidmenį; vedybinio gyvenimo pasikeitimuose į bloga jos nebus išsigelbėjimas. Taigi mums reikia apžvelgti, kaip moteris konkrečiai išgyvena tą savo dalią, iš esmės apibrėžiamą kaip lovos bei namų ruošos „paslaugas“, kuriose moteris tampa ori tiktai sutikdama būti vasalė.

Pereidama iš vaikystės į paauglystę mergaitė patiria krizę; dar didesnę krizę ji patiria pasinerdama į savo, kaip subrendusios moters, gyvenimą. Prie vidinės sumaišties, kurią moteriai lengvai sukelia šiurkštoka lytinė iniciacija, prisideda nerimas, būdingas bet kokiam „perėjimui“ iš vienų sąlygų į kitas.

> Būti nusviestai vedybų lyg kokio žaibo blyksnio į tikrovę ir žinojimą, staiga suvokti meilę ir gėdą kaip prieštaraujančius kits kitam dalykus, privalėti jausti tam pačiam objektui susižavėjimą, pasiaukojimą, gailestį ir siaubą dėl to, kad netikėtai Dievas susigretino su gyvuliu... Čia ir buvo sukurta sielos, bergždžiai ieškančios kitos sau lygios sielos, painiava, rašo Nietzsche.

Tradicinės „povestuvinės kelionės“ jaudulys iš dalies ir buvo skirtas tai sumaiščiai užmaskuoti: išmesta kelioms savaitėms iš kasdieninio pasaulio, laikinai nutraukusi visus ryšius su visuomene, jaunoji moteris prarasdavo savo vietą erdvėj, laike, tikrovėje[130]. Bet anksčiau ar vėliau jai reikia į juos sugrįžti; ir atsidūrusi naujuose savo namuose ji visuomet jaučia nerimą. Jos ryšiai su tėvų namais kur kas glaudesni nei jaunuolio. Pasitraukti iš savo šeimos – tai galutinis nujunkimas: kaip tik tuomet jinai pajunta visą apleistumo nerimą ir laisvės svaigulį. Nelygu atvejis, tas santykių nutraukimas daugiau ar mažiau skausmingas; jei ji jau buvo nutraukusi ryšius, siejusius ją su tėvu, broliais ir sese-

[130] *Fin de siècle* literatūroje labai dažnos scenos, kai nekaltybė atimama traukinio vagone, o tai yra savotiškas būdas pavaizduoti tai įvykstant „niekur“.

rimis, o ypač su motina, tuomet jinai palieka juos neišgyvendama dramos; jeigu jų vis valdoma ji gali dar tikėtis praktiškos jų globos, jos dalios pasikeitimas nebus toks ryškus; bet paprastai, net jeigu ir norėjo išsivaduoti iš tėvų namų, ji jaučiasi sutrikusi būdama atskirta nuo tos mažos bendrijos, į kurią buvo integruota, atkirsta nuo savo praeities, nuo vaikystės pasaulio, kuriame vyravo saugūs pradai ir garantuotos vertės. Tik aistringas ir kaupinas erotinis gyvenimas galėtų vėl panardinti ją į imanentiškumo ramybę, tačiau dažniausiai ji iš pradžių būna labiau apstulbusi nei jaučianti pilnatvę; geriau ar prasčiau pavykusi seksualinė iniciacija tiktai padidina jos nerimą. Rytojaus dieną po vestuvių daugelis jos reakcijų primena tas, kurios sukilo joje po pirmųjų menstruacijų: dažnai ji jaučia pasišlykštėjimą šitam aukščiausiam savo moteriškumo atsivėrimui, o mintis, kad ši patirtis kartosis, jai kelia siaubą. Ji patiria ir kartų nusivylimą dėl rytojaus; atsiradus mėnesinėms, mergaitė su liūdesiu pastebėdavo, kad ji dar nesuaugusi; praradusi nekaltybę, jaunoji moteris pasijunta suaugusi, paskutinis etapas jau peržengtas – o kas toliau? Beje, šis nerimo kupinas nusivylimas tiek pat susijęs su vedybomis, kiek ir su nekaltybės praradimu: moteris, jau „pažinusi" savo sužadėtinį ar kitus vyrus, tačiau kuriai santuoka reiškia tikrą įžengimą į suaugusių gyvenimą, dažnai sureaguoja panašiai. Kokios nors iniciatyvos pradžia visuomet susijusi su džiugesiu, bet niekas neslegia labiau už atsivėrusį nekontroliuojamą likimą. Šito galutinumo, nekintamumo fone laisvė atrodo nepakenčiamai bergždžia. Kitados mergina, globojama tėvų, naudojosi savo laisve maištaudama ir vildamasi; ji griebdavosi jos, kad paneigtų sąlygas, kuriose jautėsi saugi, ir kad jas pranoktų; iš šeimyninės šilumos gelmių ji transcendavo santuokos link; dabar ji *jau* ištekėjusi, priešais ją nebėra *kitos* ateities. Namų durys užsisklendė jai už nugaros: ir tai bus visa, kas jai skirta šioje žemėje. Ji puikiai žino, kokios užduotys jos laukė: tos, kurias atlikdavo jos motina. Diena iš dienos kartosis tie patys ritualai. Kai buvo mergina, jos rankos buvo laisvos: vildamasi, svajodama ji turėjo viską. Dabar ji įsigijo pasaulio dalelę ir sielvartingai mąsto: tik šitai, amžiams. Amžiams šitas vyras, šitie namai. Jai nebėra ko laukti, nebeliko nieko svarbaus norėti. Ir vis dėlto ji bijo savo naujųjų pareigų. Net jei jos vyras ir subrendęs, turi autoritetą, tas faktas, kad ji santykiauja su juo lytiškai, sumenkina jo prestižą: jis negali atstoti tė-

vo, juolab motinos, jis negali išvaduoti jos ir jos laisvės. Naujų namų vienatvėje, susijusi su vyru, kuris jai daugiau ar mažiau svetimas, jau nebe vaikas, o žmona, be to, pasmerkta tapti motina, ji jaučiasi sužvarbusi; suvisam atplėšta nuo motinos krūties, pasimetusi pasaulyje, kur jos nebevilioja jokia ateitis, visų apleista ledinėje dabartyje, jinai suvokia, kas yra nuobodulys ir gryno apsimestinumo banalybė. Būtent ši širdgėla taip jaudinamai ir išreikšta jaunosios grafienės Tolstajos dienoraštyje; ji entuziastingai ištekėjo už didžiojo rašytojo, kuriuo žavėjosi; po aistringų glamonių, patirtų mediniame Jasnaja Poliana namų balkone, ji pasijunta besibjaurinti kūniška meile, toli nuo saviškių, atskirta nuo praeities, šalia vyro, kurio sužadėtine buvo tik savaitę, septyniolika metų už ją vyresnio, kurio praeitis ir interesai jai visai svetimi; viskas jai atrodo tuščia, šalta, gyvenimas jai tapo tik snūduliu. Verta pacituoti pasakojimą apie jos vedybinio gyvenimo pradžią ir tuos jos dienoraščio puslapius, kuriuos ji rašė pirmaisiais vedybų metais.

1862 metų rugsėjo 23-ioji, Sofija išteka ir vakare palieka tėvų namus:

Kankinantis, skausmingas jausmas surakino man gerklę ir dusino. Tuomet pajutau, kad atėjo metas visiems laikams palikti savo šeimą ir visus tuos, kuriuos labai mylėjau ir su kuriais gyvenau visąlaik... Prasidėjo atsisveikinimai, jie buvo klaikūs... Štai paskutiniosios minutės. Atsisveikinimą su mama tyčia palikau pačiai pabaigai... Kai išsivadavau iš jos glėbio ir neatsigręždama nuėjau ir įsėdau į brikelę, ji verkiamai suriko, – aš negalėjau užmiršti to riksmo visą gyvenimą. Rudens lietus nesiliovė lijęs... Susigūžusi kamputyje, sugniuždyta nuovargio ir sielvarto, daviau valią ašaroms. Levas Nikolajevičius atrodė labai nustebęs, net nepatenkintas... Kai išvažiavome iš miesto, jau sutemus pajutau net baimę... Prieblanda mane slėgė. Iki pirmos stotelės, Biriuliovo, jeigu neklystu, mes beveik neapsikeitėm nė vienu žodžiu. Prisimenu, kad Levas Nikolajevičius buvo man labai švelnus ir rūpestingas. Biriuliove mums išskyrė vadinamuosius caro apartamentus, didžiulius kambarius su raudonu ripsu trauktais baldais, labai nejaukius. Atnešė virtuvą. Įsispaudusi į sofos kampą, aš tylėjau lyg būčiau pasmerkta. „Na! – prabilo Levas Nikolajevičius. – Gal pavadovautum?" Aš paklusau ir išpilsčiau arbatą. Buvau sutrikusi ir negalėjau atsikratyti kažkokios baimės. Nedrįsau tujinti Levo Nikolajevičiaus ir vengiau vadinti jį vardu. Gana ilgai aš vis dar kreipdavausi į jį „jūs".

Po dvidešimt keturių valandų jie atvyksta į JasnąjąOlianą. Spalio 8-ąją Sofija vėl pradeda rašyti dienoraštį. Ją kamuoja nerimas. Ji kankinasi dėl vyro praeities.

Kiek save prisimenu, visuomet svajojau apie tobulą, tyrą, *nesusitepusią* būtybę, kurią pamilsiu... man sunku išsižadėti šitų vaikiškų svajonių. Kai jis mane bučiuoja, įsivaizduoju, jog esu ne pirmoji, kurią jis taip bučiuoja.

Rytojaus dieną ji užrašo:

Jaučiuosi labai nejaukiai. Šiąnakt sapnavau blogus sapnus ir nors negalvoju apie tai nuolat, vis tiek jaučiuosi prislėgta. Susapnavau mamytę ir nuo to labai suskaudo širdį. Tarsi miegočiau niekaip negalėdama nubusti... Kažkas mane slegia. Nuolat atrodo, kad numirsiu. Dabar, kai turiu vyrą, tatai atrodo labai keistai. Girdžiu, kaip jisai miega, o aš visai viena bijau. Jis neįsileidžia manęs į savo vidų ir mane tai liūdina. Visi tie kūniški santykiai šlykštūs.

Spalio 11-oji. Klaiku! Nežmoniškai liūdna! Aš vis labiau užsisklendžiu savy. Vyras serga, jo prasta nuotaika ir jis manęs nemyli. Aš to tikėjausi, bet nemaniau, kad tai bus taip siaubinga. Kam rūpi mano laimė? Niekam nekyla abejonių, kad aš nesugebu sukurti laimės nei jam, nei sau. Kai apima liūdnumas, kartais klausiu save: kam gyventi, kai viskas taip prastai klojasi ir man, ir kitiems! Keista, bet ši mintis mane persekioja. Jis darosi kasdien vis šaltesnis, o aš, priešingai, myliu jį vis labiau ir labiau.... Prisimenu saviškius. Koks tuomet lengvas buvo gyvenimas! O dabar, Viešpatie! Mano siela sumaitota! Niekas manęs nemyli... Brangi mamytė, brangi Tania, kokios malonios jos buvo!

Kodėl aš su jomis išsiskyriau? Taip liūdna, taip baisu! Ir vis dėlto Liovočka – nuostabus... Kitados aš taip karštai norėjau gyventi, dirbti, imtis namų ruošos. Dabar viskam atėjo galas: galėčiau tylėti kiauras dienas, sudėjusi ant krūtinės rankas ir sijoti mintyse praėjusius metus. Norėčiau dirbti, bet negaliu... Skambinti pianinu man būtų buvęs malonumas, bet čia tai labai nepatogu... Šiandien Liovočka pasiūlė man likti namuose, kol jis suvažinės į Nikolskoje. Reikėjo su tuo sutikti, taip būčiau išvadavusi jį nuo savęs, tačiau pristigo jėgų... Aš – vargšė! Jis visur ieško pramogų ir dingsčių manęs išvengti. Dėl ko esu šioje žemėje?

1863, lapkričio 13-oji: Prisipažįstu, jog nemoku susikaupti darbui. Liovočka laimingas, nes jis protingas ir talentingas, o aš neturiu nei vieno, nei kito bruožo. Nesunku susirasti, ką veikti, darbų netrūksta. Tačiau reikia tą triūsą pamėgti, įprasti jį mylėti: prižiūrėti paukštidę, barškinti pianinu, skaityti daug nesąmonių ir labai nedaug įdomių dalykų, rauginti agurkus... Aš

vėl taip pasinėriau į snūdulį, kad nei mūsų kelionė į Maskvą, nei vaiko laukimas manęs nė kiek nejaudina, neteikia nė menkiausio džiaugsmo, nieko. Kas nurodys, kaip man nubusti, atgyti? Toji vienatvė mane slegia. Aš prie jos nepratusi. Namuose buvo taip linksma, o čia, kai jo nėra, viskas taip niūru. Jam vienatvė – įprastas dalykas. Jam malonumą teikia ne artimi draugai, kaip man, o jo veikla... Jisai išaugo be šeimos.

Lapkričio 23-oji: Žinoma, aš neveikli, tačiau esu tokia ne iš prigimties. Aš paprasčiausiai nežinau, kokio darbo imtis. Kartais jaučiu beprotišką norą išvengti jo įtakos... Kodėl jo įtaka taip mane vargina?.. Aš tvardausi, bet juk aš netapsiu juo. Aš tik prarasiu savo individualumą. Aš jau nebesu tokia, kokia buvau, ir tai dar labiau apsunkina mano gyvenimą.

Balandžio 1-oji: didžiulis mano trūkumas – nerandu išteklių savy... Liova labai užsiėmęs savo darbu ir dvaro valdymu, o aš tuo tarpu neturiu jokių rūpesčių. Neturiu jokių gabumų. Norėčiau turėti daugiau darbo, bet tikro darbo. Kitados tokiomis gražiomis pavasario dienomis jausdavau poreikį, norą kažką daryti. Dievai žino, apie ką aš svajodavau! Šiandieną man nereikia nieko, aš nebejaučiu to neaiškaus ir kvailo noro siekti nežinia ko, nes, viską radusi, nebeturiu ką slėpti. Vis dėlto man kartais tenka nuobodžiauti.

Balandžio 20-oji: Liova vis labiau ir labiau nuo manęs tolsta. Jam labai svarbi kūniška meilė, o man ji – niekas.

Matome, kad jauna moteris pirmuosius šešis mėnesius kenčia išsiskyrusi su saviškiais, jaučia vienatvę, nes jos lemtis tapo nebepakeičiama; ji bjaurisi kūniškais ryšiais su savo vyru ir nuobodžiauja. Tokį pat nuobodulį iki ašarų akyse jaučia Colette motina po savo pirmųjų vedybų, kurioms pasiryžti ją įkalbino broliai:

Taigi jinai paliko šiltus namus Belgijoje, virtuvę rūsyje, kur jausdavai dujų kvapą, kur kvepėjo šilta duona ir kava, jinai paliko pianiną, smuiką, didįjį Salvatorą Rosą, kurį testamentu paliko tėvas, puodynę tabakui ir plonas molines pypkes su ilgu vamzdeliu, atverstas knygas ir sulamdytus laikraščius, kad kaip jaunamartė įžengtų į namus su priebučiu, gaubiamus rūsčios to miškingo krašto žiemos. Juose ji rado netikėtą baltai auksinį saloną pirmame aukšte, bet antras aukštas buvo vos ištinkuotas, apleistas kaip daržinė... lediniai miegamieji nebylojo nei apie meilę, nei apie saldų miegą... Sido, ieškojusi draugų, nekalto ir linksmo bendravimo, rado savo namuose tiktai tarnus ir suktus ūkininkus... Ji apstatė gėlėmis didįjį namą, išbaltino tamsią virtuvę, pati prižiūrėdavo, kaip gaminami flamandiški patiekalai, minkydavo tešlą pyragams su razinomis ir tikėjosi sulauksianti

savo pirmojo kūdikio. Laukinis nusišypsodavo jai tarp dviejų išvykimų ir vėl dingdavo... Pasibaigus gurmaniškiems receptams, kantrybei, grindų vaškui, sumenkusi nuo vienišystės Sido apsiverkė...

Marcelis Prévost'as *Laiškuose ištekėjusiai Fransuazai* (*Lettres à Françoise mariée*) aprašo iš povestuvinės kelionės grįžusios jaunos moters sąmyšį:

Ji prisimena motinos butą su jo Napoleono III ir Mac-Mahono stiliaus baldais, pliušiniais spintos veidrodžių apkraštavimus, baldus iš juodo slyvmedžio, visa tai, kas jai atrodė taip senamadiška, taip juokinga... Visa tai akimirksniu išnyra jos atmintyje kaip tikras prieglobstis, kaip tikras lizdas, *lizdas*, kuriame ji buvo išperėta su beatodairišku švelnumu, saugoma nuo prastų orų ir bet kokio pavojaus. O šitas kambarys, tvoskiantis nauju kilimu, su langais be užuolaidų, su krėslų sarabanda, su visu savo netikėtumu ir netikro išvykimo atmosfera, ne, tai ne lizdas. Tai tik vieta lizdui, kurį reikia susukti... Staiga jai pasidaro klaikiai liūdna, taip liūdna, tarsi ji būtų palikta viena dykumoje.

Neretai šis sąmyšis perauga į ilgai trunkančią jaunų moterų melancholiją ir įvairias psichozes. Dažniausiai savo tuščios laisvės svaigulį ji patiria įvairių psichasteninių obsesijų pavidalu; pavyzdžiui, ugdo mūsų jau minėtus jaunai merginai būdingus prostitucijos fantazmus. Pierre Janet'as[131] kaip pavyzdį pateikia vieną jauną moterį, kuri negalėdavo likti viena savo bute, nes vaizdavosi jaučianti pagundą pulti prie lango ir merkti akį praeiviams. Kitos tampa bevalės prieš pasaulį, kuris „atrodo nebetikras“, pilnas vien šmėklų ir nuspalvintų kartoninių figūrų. Yra ir tokių, kurios stengiasi neigti esančios suaugusios, ir atkakliai neigs tai visą gyvenimą. Štai kita ligonė, kurią Janet'as žymi inicialais Qi.

Qi, trisdešimt šešerių metų moteris, apnikta minties, kad ji maža dešimties ar dvylikos metų mergytė; dažniausiai pasilikusi viena ji pradeda šokinėti, juoktis, šokti, paleidžia plaukus, kad jie plaikstytųsi ant pečių, arba bent jau dalį jų pasikerpa. Ji norėtų visiškai atsiduoti šitai svajonei būti vaiku, ji nelaiminga, kad negali žaisti slėpynių, krėsti pokštų visų akivaizdoje... „Aš norėčiau, kad visi laikytų mane miela, bijau būti bjauri kaip utėlė, noriu, kad mane labai mylėtų, kad mane šnekintų, kad su manim lipšniai kalbėtų, kad man nuolat kartotų, jog mane myli, kaip myli

[131] *Les Obsessions et la psychasthénie.*

mažus vaikus... Mažą vaiką myli dėl jo išdaigų, dėl jo geros širdutės, meilumo, o ko iš jo reikalauja atsakan? Tik, kad jis mylėtų jus, nieko daugiau. Būtent šitai ir yra gerai, bet aš negaliu pasakyti šito savo vyrui, jis manęs nesuprastų. Žinot, aš labai norėčiau būti mažytė, turėti tėvą ar motiną, kurie pasisodintų mane ant kelių ir glostytų man plaukus... bet aš esu ponia, šeimos motina, turiu prižiūrėti namus, būti rimta, viską nuspręsti pati, ak! Koks gyvenimas!

Neretai ir vyras per vedybas išgyvena krizę: tatai įrodo faktas, kad daugelis vyrų psichozių atiranda sužadėtuvių metu arba sutuoktinio gyvenimo pradžioje. Mažiau prisirišęs prie šeimos nei seserys, jaunuolis priklausė tam tikrai brolijai: mokyklai, universitetui, amatų dirbtuvei, komandai, gaujai, saugojusiems jį nuo vienišystės; jis tą broliją palieka, kad pradėtų tikrąjį savo, kaip suaugusio žmogaus, gyvenimą; jis bijo artėjančios vienatvės ir dažnai veda tam, kad užbėgtų jai už akių. Tačiau lieka apgautas tos plačiai pasklidusios iliuzijos, kad šeima – tai „santuokinė *bendruomenė*“. Išskyrus tą trumpą laikotarpį, kai liepsnoja meilės gaisras, du individai vargiai geba kurti pasaulį, galintį apginti kiekvieną jų nuo pasaulio: būtent šitai abu ir patiria jau antrą dieną po sutuoktuvių. Netrukus tapusi įprastine, priklausoma, žmona nebeslepia nuo vyro savo laisvės; ji – našta, o ne alibi; jinai nenuima nuo jo atsakomybės naštos, o tik pasunkina ją. Lyčių skirtumas dažnai implikuoja amžiaus, išsilavinimo, padėties skirtumus, kurie trukdo rastis kokiam realiam sutarimui: nors ir pripratę kits prie kito, sutuoktiniai vis dėlto lieka svetimi. Kitados juos dažnai skirdavo tikra praraja: mergina, išauklėta kaip nepatyrusi, skaisti mergaitė, neturėdavo jokios „praeities“, o jos sužadėtinis tuo tarpu būdavo „pagyvenęs“: jis ir privalėdavo supažindinti ją su gyvenimo tikrove. Kai kurie vyriškosios lyties atstovai jaučiasi pamaloninti gavę šitą delikatų vaidmenį; kiti, blaiviau mąstantys, su nerimu matuoja nuotolį, skiriantį juos nuo būsimosios gyvenimo draugės. Romane *Nekaltumo amžius* (*The Age of Innocence*) Edith Wharton aprašo jauno 1870 metų amerikiečio nuogąstavimus savo lemties akivaizdoje:

Su pagarbia baime jis įdėmiai nužvelgia atvirą kaktą, rimtas akis, nekaltas ir linksmas lūpas tos jaunos būtybės, kuri patikės jam savo sielą. Šis bauginantis visuomeninės sistemos, kurios dalim buvo ir jis pats, kuria tikėjo, produktas – jauna mergina, nepatyrusi nieko, besivilianti visko –

dabar atrodė jam visai svetima... Iš tikro, ką jie žino vienas apie kitą, jeigu jo kaip padoraus vyro pareiga nuslėpti nuo sužadėtinės savo praeitį, o jos pareiga – tos praeities neturėti?.. Mergina, šitos ištobulintos apgaulių sistemos centras, buvo juolab sunkiau iššifruojama paslaptis, nes buvo atvira ir pasikliaujanti savimi. Brangi vargšelė, ji buvo atvira, nes neturėjo ką slėpti, patikli, nes neįsivaizdavo, kad reikėtų saugotis; ir va taip visiškai neparuošta jinai turėjo per vieną naktį pasinerti į tai, kas vadinama „gyvenimo tikrove..." Šimtąjį kartą apžiūrėjęs iš visų pusių šitą striuką sielą, nusiminęs jis vėl pagalvojo, kad tas dirbtinis nekaltumas, motinų, tetų, močiučių, net tolimų jų puritoniškų prosenelių sąmokslo taip vingriai sufabrikuotas, egzistavo vien tam, kad patenkintų jo asmeninius polinkius, kad jis turėtų galimybę naudotis ja savo valdingumui lavinti ir maigytų ją kaip figūrą iš sniego.

Šiandien tasai griovys ne toks gilus, nes mergina jau ne tokia nenatūrali būtybė; ji daugiau informuota, geriau paruošta gyvenimui. Tačiau dažnai ji būna daug jaunesnė už savo vyrą. Tai momentas, kurio reikšmė buvo nepakankamai pabrėžta; labai dažnai nevienodo brandumo padariniai suvokiami kaip lytiniai skirtumai; daugeliu atvejų moteris yra vaikas ne todėl, kad ji moteris, o todėl, kad ji iš tikro labai jauna. Vyro ir jo draugų rimtumas ją slegia. Sofija Tolstaja praėjus maždaug metams po vestuvių rašė:

> Jis senas, jis pernelyg užsiėmęs savo mintimis, o aš, šiandieną aš jaučiuosi tokia jauna ir taip norėčiau krėsti kvailystes! Užuot gulusi į lovą, norėčiau suktis, suktis, bet su kuo?
>
> Mane siaučia senatvės atmosfera, visa mano aplinka sena. Stengiuosi sutramdyti kiekvieną jaunystės polinkį, toks jis atrodo netaktiškas šitoje santūrioje aplinkoje.

Savo ruožtu vyras moteryje mato „kūdikį"; jam ji nėra lauktoji gyvenimo draugė, ir jis jai leidžia tai pajusti; dėl to ji jaučiasi pažeminta. Žinoma, palikusi tėvų namus, ji džiaugiasi susiradusi vadovą, tačiau nori, kad ir į ją žiūrėtų kaip į „suaugusią"; ji trokšta likti mergaite, ji nori tapti moterimi; vyresnis už ją vyras niekad nesugebės elgtis su ja taip, kad ją visai patenkintų.

Net jeigu amžiaus skirtumas ir nėra didelis, vis tiek mergina ir vaikinas buvo visiškai skirtingai auklėjami; jinai ateina iš moterų pasaulio, kur jai buvo įteigta moteriška išmintis, pagarba moteriškoms vertybėms, o jis būna persiėmęs vyriškosios lyties atstovų morale. La-

bai dažnai jiems būna sunku vienas kitą suprasti, tad netrunka kilti konfliktai.

Kadangi santuoka šiaip jau daro moterį pavaldžią vyrui, vedybinių santykių problema opiausiai iškyla jai. Santuokos paradoksas tas, kad ji sykiu atlieka erotinę ir socialinę funkciją: šis ambivalentiškumas atsispindi moters susikurtame vyro įvaizdyje. Jis – pusdievis, apdovanotas vyriškais kerais, o jo paskirtis – pakeisti tėvą; jis – gynėjas, tiekėjas, globėjas, vadovas; žmonos gyvenimas turi skleistis jo šešėlyje; jis – vertybių saugotojas, tiesos garantas, moralinis sutuoktinių poros pateisinimas. Tačiau sykiu jis ir patinas, su kuriuo tenka dalytis dažnai gėdinga, savotiška, bjauria ar sukrečiančia, šiaip ar taip atsitiktinai susiklosčiusia patirtimi; tvirtu žingsniu vesdamas ją idealo link, jis kviečia žmoną pasimurdyti su juo gyvuliškuose pomėgiuose.

> Vieną vakarą Paryžiuje, kur jie sustojo grįždami namo, Bernard'as pabrėžtinai išėjo iš miuzikholo, nes spektaklis jį šokiravo: „Nieko sau! Ir visa šitai mato užsieniečiai! Kokia gėda, juk pagal tai jie sprendžia apie mus..." Thérèse stebėjosi: juk ši drovi siela – tas pats vyriškis, kurio kantrias naktines išmones jai teks patirti nepraėjus nė valandai[132].

Tarp mentoriaus ir fauno esti nemaža hibridinių formų. Kartais vyras būna sykiu tėvas ir meilužis, lytinis aktas tampa šventa orgija, o žmona tuomet – mylinti moteris, randanti galutinį išsigelbėjimą vyro glėbyje absoliutaus išsižadėjimo kaina. Tokia meilė-aistra sutuoktinių gyvenime labai reta. Būna ir tokių atvejų, kai žmona myli savo vyrą platoniškai, bet atsisako atsiduoti jam, nes pernelyg jį gerbia. Būtent tokį atvejį atpasakoja Stekelis: „Ponia D. S., vieno labai didelio menininko našlė, sulaukusi jau keturiasdešimties, kad ir kaip dievino savo vyrą, buvo su juo visiškai frigidiška". Ir priešingai, ji gali patirti pasitenkinimą, kai intymius santykius su juo jaučia kaip bendrą judviejų nuopuolį, kuris sužlugdo jos pasididžiavimą juo ir pagarbą. Kita vertus, erotinė nesėkmė gali visiems laikams nužeminti vyrą iki storžievio rango: nekenčiamo kūno dvasia bus niekinama; matėme ir atvirkštinį atvejį, kai panieka, antipatija, pagieža pasmerkė moterį frigidiškumui. Gana dažnai nutinka taip, kad po seksualinių santykių vyras lieka gerbiamas ir viršesnis, jam atleidžiamos jo gyvuliškos silpnybės; panašu, kad tarpe kitų toks buvo ir Adėlės Hugo atvejis. Jis gali būti ir ma-

[132] F. Mauriac. *Thérèse Desqueyroux*.

lonus, tačiau neturintis autoriteto partneris. Novelėje *Preliudas* (*Prélude*) K. Mansfield aprašė vieną iš formų, kurią gali įgyti šitas ambivalentiškumas:

Ji iš tikrųjų jį mylėjo. Ji jį godojo, juo žavėjosi ir nepaprastai jį gerbė. O! Daugiau nei bet ką kitą pasaulyje. Ji pažinojo jį iki panagių. Jis buvo pats atvirumas, pats padorumas ir nors turėjo didžiulę patirtį, išliko paprastas, be galo naivus, lengvai pradžiuginamas, lengvai pažeidžiamas. Kad tik jis taip nešokinėtų aplink ją, nelotų taip garsiai, nežiūrėtų į ją tokiomis godžiomis, tokiomis meiliomis akimis! Jis buvo jai pernelyg stiprus. Nuo pat vaikystės ji nekentė ją užgriūvančių dalykų. Būdavo akimirkų, kai jis tapdavo pasibaisėtinas, iš tikrųjų pasibaisėtinas, ir ji vos ištverdavo nesurikusi iš visų jėgų: „Tu mane pribaigsi". Ir tuomet jai kildavo noras išsakyti jam grubiausius, šlykščiausius dalykus... Taip, taip, tai buvo teisybė, nepaisant jos didžiulės meilės, pagarbos Stenliui, nepaisant žavėjimosi juo, jinai jo nekentė. Dar niekad ji nebuvo to patyrusi taip aiškiai. Visi jos jausmai jam dabar buvo raiškūs, konkretūs, tikri tiek vienas, tiek ir kitas. O tasai kitas, toji neapykanta, tokia pat reali kaip ir visa kita. Ji galėjo sudėlioti juos į nedidukus paketėlius ir paduoti Stenliui. Paskutinįjį ji troško įteikti jam kaip siurprizą ir įsivaizdavo, kokios taps jo akys, kai jis tą paketą atidarys.

Anaiptol ne visada jauna moteris taip nuoširdžiai prisipažįsta savo jausmus. Mylėti vyrą, būti laimingai – jos pareiga sau ir visuomenei: būtent šito iš jos laukia šeima; o jei tėvai priešinosi toms vedyboms, – tai yra būdas jiems parodyti, jog jie klydo. Paprastai savo vedybinį gyvenimą ji pradeda išsisukinėdama nuo tiesos; su noru įtikina save jaučianti vyrui didžiulę meilę, ir ši aistra įgyja juo labiau maniakišką, savininkišką, pavydžią formą, juo moteris mažiau patenkinama seksualiai. Kad kompensuotų nusivylimą, kurio iš pradžių nenori pripažinti, ji jaučia nepasotinamą norą, kad vyras būtų šalia jos. Stekelis pateikia nemaža tokio liguisto prieraišumo pavyzdžių.

Moteris buvo frigidiška pirmaisiais santuokos metais dėl užsifiksavusių vaikiškumo apraiškų. Tuomet ji išsiugdė hipertrofuotą meilę, kaip dažnai atsitinka moterims, nenorinčioms matyti, kad jų vyras joms abejingas. Ji gyveno tik savo vyrui ir galvojo tik apie jį. Visai prarado valią. Iš ryto vyras turėjo numatyti jos dienos programą, pasakyti, ką ji turi nupirkti ir pan. Ji sąžiningai viską vykdydavo. Jei jis jai nieko nenurodydavo, ji likdavo jo kambaryje, nieko neveikdavo ir jo ilgėdavosi. Ji visur jį lydėdavo.

Ji negalėdavo likti viena ir mėgdavo laikyti jį už rankos... Jautėsi nelaiminga ir drebėdama dėl vyro verkdavo kiauras valandas, o jeigu nebūdavo dėl ko drebėti, prisigalvodavo dingsčių.

Kitas mano praktikoje pasitaikęs atvejis buvo toks: moteris, bijodama išeiti iš namų viena, užsidarydavo kambaryje nelyginant kalėjime. Radau ją įsikibusią į vyro ranką, meldžiančią jos nepalikti... Nors ji jau buvo ištekėjusi septynerius metus, jam niekaip nepavykdavo turėti su ja lytinių santykių.

Sofijos Tolstajos atvejis analogiškas. Iš mano jau cituotų pastraipų ir iš viso dienoraščio tęsinio darosi akivaizdu, kad, vos tik ištekėjusi, ji suprato nemylinti savo vyro. Kūniški santykiai su juo jai kėlė pasišlykštėjimą; ji priekaištavo jam dėl jo praeities, jis atrodė jai senas ir nuobodus, jo idėjoms ji jautė tik priešiškumą; beje, atrodo, kad būdamas nepasotinamas ir šiurkštus lovoje, jis jos nepaisė ir elgėsi su ja grubiai. Ir vis dėlto Sofijos nevilties šūksniai, prisipažinimai apie nuobodulį, liūdesį, abejingumą susipynę su aistringos meilės protestais; ji nori, kad mylimas vyras nuolat būtų šalia, vos tik jis atitolsta, ją pradeda kankinti pavydas. Ji rašo:

1863 01 11: Mano pavydas – įgimtas jausmas. Galimas daiktas, jis randasi iš to, kad mylėdama jį ir tik jį vieną, aš galiu jaustis laiminga tik su juo, tiktai per jį.

1863 01 15: Norėčiau, kad jis svajotų ir galvotų tik taip, kaip aš jam liepsiu ir mylėtų tik mane vieną... Vos pasakau sau: aš myliu šitai, o ne tai, iškart susigriebiu ir jaučiu, kad nemyliu nieko, išskyrus Liovočką. O vis dėlto būtinai turėčiau ką nors mylėti, kaip kad jis myli savo darbą... Juk jaučiu tokį nerimą, kai jo nėra. Jaučiu kasdien didėjantį poreikį jo nepalikti...

1863 10 17: Jaučiuosi nesugebanti jo suprasti, todėl ir seku jį taip pavydžiai...

1868 07 31: Koks keistas jausmas apėmė vėl perskaičius jo dienoraštį! Kiek prieštaravimų! Tarytum būčiau nelaiminga moteris! Ar yra darnesnių, laimingesnių šeimų už mūsiškę? Mano meilė tolydžio stiprėja. Aš vis dar myliu jį ta pačia neramia, aistringa, pavydžia, poetiška meile. Jo ramybė ir pasitikėjimas savimi kartais mane erzina.

1876 09 16: Vartydama jo dienoraštį, godžiai ieškau puslapių, kuriuose rašoma apie meilę, ir vos juos surandu, mane užplūsta pavydas. Aš pykstu ant Liovočkos už tai, kad jis išvyko. Nemiegu, beveik nieko nevalgau, ryju

ašaras arba verkiu paslapčiomis. Kasdien truputį karščiuoju, o vakarais mane krečia šaltis... Nejau esu baudžiama už tai, kad taip mylėjau?

Visuose šiuose puslapiuose jaučiamos bergždžios pastangos per moralinę ar „poetinę" egzaltaciją kompensuoti tikros meilės nebuvimą; būtent jos širdies tuštumą ir išreiškia tie reikalavimai, tas nerimas ir pavydas. Tokiomis aplinkybėmis išsivysto įvairios liguisto pavydo apraiškos; pavydas netiesiogiai išreiškia nepasitenkinimą, kurį moteris suobjektyvina išgalvodama varžovę; niekad nepatirdama pilnatvės jausmo šalia savo vyro ji savotiškai racionalizuoja savo nusivylimą vaizduodamasi, kad jis ją apgaudinėja.

Labai dažnai per moralizavimą, veidmainystę, puikybę ar drovumą moteris negali išbristi iš savo melo. „Dažnai antipatija mylimam vyrui lieka nepastebėta per visą gyvenimą: ji vadinama melancholija ar kokiu kitu vardu", – teigia Chardonne[133]. Bet neįvardintas priešiškumas išgyvenamas nė kiek ne silpniau. Daugiau ar mažiau smurtingai jis išreiškiamas jaunos moters pastanga atsisakyti vyro dominavimo. Po medaus mėnesio ir dažnai jį lydinčio sąmyšio periodo ji mėgina atsikovoti savo autonomiją. Tai nelengvas žygis. Kadangi vyras dažnai vyresnis, turi vyro autoritetą, yra „šeimos galva" pagal įstatymą, tai jis turi ir moralinę bei socialinę viršenybę; labai dažnai – bent jau išoriškai – jis turi ir intelektualinę viršenybę. Jis pranašesnis už moterį kultūros ar bent jau profesinio išsilavinimo požiūriu; nuo paauglystės jis domisi pasaulio reikalais: jie yra jo reikalai; jis šiek tiek susipažinęs su teise, jis seka politinį gyvenimą, jis priklauso kokiai nors partijai, kokiam nors sindikatui, kokioms nors asociacijoms; jis dirba, jis pilietis, jo mintys pajungtos veiklai; jam žinomi tikrovės, kurios neapgausi, išbandymai: vadinasi, vidutinis vyras turi samprotavimo įgūdžių, mėgsta remtis faktais ir patirtimi, turi tam tikrą kritiškumo jausmą; būtent šito dar trūksta daugeliui jaunų merginų; net jeigu jos ir apsiskaičiusios, lankė įvairias paskaitas, flirtavo su dailiaisiais menais, jų daugiau ar mažiau atsitiktinai sukauptos žinios dar nėra kultūra; jos prastai samprotauja ne dėl proto ydų, o todėl, kad praktiškai joms neteko to daryti; mintijimas joms veikiau žaidimas nei instrumentas; net būdamos protingos, jautrios, nuoširdžios, jos, neturėdamos intelektualinių įgūdžių, nemoka įro-

[133] Plg. *Eve*.

dyti savo nuomonės ir padaryti iš jos išvadų. Būtent todėl jų vyrai – net kur kas už jas vidutiniškesni – lengvai paims viršų; jie mokės įrodyti esą teisūs net klysdami. Vyrų rankose logika dažnai tampa smurtu. Chardonne savo romane *Vestuvinė giesmė* (*L'Epithalame*) puikiai aprašė tą veidmainišką priespaudos formą. Vyresnis, labiau išsilavinęs ir išsimokslinęs už Bertą, Albertas ir remiasi tuo pranašumu, kad nuvertintų bet kokią savo žmonos nuomonę, kai jai nepritaria; jis nenuilstamai *įrodinėja* jai esąs teisus; savo ruožtu ji irgi spyriojasi ir nepripažįsta jokio turinio vyro samprotavimuose: jis esą tiktai įsikibęs savo ketinimų, ir tiek. Tas juos slegiantis nesusipratimas kaskart didėja. Jis nesistengia suprasti jausmų, reakcijų, kurių ji nesugeba pateisinti, tačiau kurie joje giliai įsišakniję; ji nesupranta, kas gyvastinga slypi už tos pedantiškos logikos, kuria vyras ją gniuždo. Jį net suerzina jos neišmanymas, kurio ji, beje, niekad neslėpė, ir jis iššaukiamai užduoda jai klausimus iš astronomijos; vis dėlto vadovavimas jos lektūrai ir tai, kad ji jo klausosi ir jis lengvai ją pranoksta, glosto jo savimeilę. Kovoje, kur intelektualinis silpnumas pasmerkia ją nuolat pralaimėti, jaunoji moteris neturi kitos išeities, kaip tylėti, verkti ar tūžti:

> Apsunkusiomis smegenimis, tarsi sugniuždyta smūgių Berta nebegalėdavo nieko galvoti girdėdama šitą trūkčiojantį, šaižų balsą, ir Albertas tolydžio gaubė ją kažkokiu įsakmiu gaudesiu, kad, kilus sąmyšiui pažemintoj jos dvasioj, ją apkurtintų, įžeistų... Ji buvo nugalėta, sugluminta prieš kažkokios nesuvokiamos argumentacijos šiurkštumus ir norėdama išsivaduoti iš šitos neteisingos valdžios sušuko: „Duok man ramybę!“ Šitie žodžiai jai pasirodė per silpni; ant tualetinio stalelio ji pastebėjo stiklinį flakoną ir staiga sviedė puošniąją dėžutę į Albertą...

Kartais žmona pamėgina kovoti. Bet dažniausiai norom nenorom susitaiko, kaip Nora iš *Lėlių namų*[134], su tuo, kad vyras galvoja už ją; būtent jis bus šeimos sąmonė. Iš drovumo, negrabumo, tingumo žmona palieka vyrui rūpestį formuoti bendrą nuomonę visomis bendromis ir abstrakčiomis temomis. Viena inteligentiška, išsilavinusi, nepriklau-

[134] „Kai gyvenau su tėčiu, jis išsakydavo man savo nuomones ir maniškės būdavo tokios pačios, o jei jos būdavo kitokios, aš jas slėpdavau, nes jam tai būtų nepatikę... Iš tėvo rankų perėjau į tavąsias... Tu viską sutvarkei pagal savo skonį ir mano skonis buvo toks kaip ir tavasis arba dėjausi tokį turinti; gerai nė nežinau, tikriausiai buvau veikiama abiejų: tai vieno, tai kito. Jūs abu su tėčiu labai mane nuskriaudėte. Jūs kalti, kad aš buvau niekam tikusi.“

soma moteris, penkiolika metų dievinusi savo vyrą ir laikiusi jį viršesniu, man pasakojo, kaip sutriko po jo mirties suvokusi, jog dabar privalo pati spręsti apie savo įsitikinimus bei vertinti poelgius: ji vis dar mėgina spėti, ką jis būtų pamanęs ir nusprendęs kiekvienu atveju. Paprastai vyrui patinka vaidinti mentoriaus ir šefo vaidmenį[135]. Parėjęs namo po sunkios darbo dienos, kai reikėjo sudėtingai bendrauti su sau lygiais, paklusti viršesniems, jis džiaugiasi galįs jaustis viršesnis ir dalytis neginčijamomis tiesomis[136]. Jis pasakoja, ką nuveikė per dieną, aiškina, koks teisus buvo ginčydamasis su oponentais, koks jis laimingas matydamas savo žmonoje antrininką, patvirtinantį jo pasitikėjimą savim; jis komentuoja laikraštį ir politines naujienas, jis su mielu noru skaito žmonai balsu, kad net jos sąlytis su kultūra nebūtų autonomiškas. Kad padidintų savo autoritetą, jis su malonumu perdeda moterų nesugebėjimus; ji daugiau ar mažiau paklusniai priima šitą priklausomos būtybės vaidmenį. Visiems žinoma, kaip maloniai nustemba moterys, paliktos savarankiškai tvarkytis ir nuoširdžiai apgailestaujančios, kad nėra vyro, kai atranda savy tas netikėtas galimybes, kurių nė neįtarė esant; jos tvarko reikalus, auklėja vaikus, daro sprendimus niekieno nepadedamos. Jos kenčia, kai, vyrui sugrįžus, vėl lieka pasmerktos neišmanymui.

Santuoka skatina vyrą būti kaprizingu imperialistu: pagunda dominuoti – universaliausia, sunkiausiai įveikiama; atiduoti vaiką motinai, žmoną vyrui, reiškia kultivuoti žemėje tironiją; dažnai sutuoktiniui negana to, kad jam pritariama, kad juo žavimasi, kad jis pataria ir vado-

[135] Helmeris sako Norai: „Nejau manai, kad esi man mažiau brangi dėl to, kad nemoki elgtis pagal savo išmonę? Ne, ne, tau tik reikia atsiremti į mane, aš tau patarsiu, aš tau vadovausiu. Būčiau ne vyras, jei būtent dėl šito moteriško negebėjimo neatrodytum man dusyk patrauklesnė... Gerai pailsėk ir nurimk: aš turiu didelius sparnus tau apginti... Sąmoningai atleidęs savo žmonai vyras jaučia nenusakomą saldybę ir pasitenkinimą... Ji lyg ir tapo sykiu jo žmona ir vaiku. Štai kuo nuo šiol tu būsi man, maža, sutrikusi, sumišusi būtybė. Nesirūpink dėl nieko, Nora; tik kalbėk su manim atvirai, ir aš būsiu sykiu tavo valia ir sąžinė".

[136] Plg. Lawrence, *Fantaisie de l'inconscient*: „Jūs turite kovoti, kad žmona matytų jumyse tikrą vyrą, tikrą pionierių. Niekas nėra vyras, jeigu žmona nemato jame pionieriaus... Ir jums reikės kovoti sunkią kovą, kad žmona sutapatintų savo tikslą su jūsiškiu... O tuomet – koks nuostabus gyvenimas! Koks didis malonumas grįžti vakare pas ją ir rasti ją laukiančią, nerimaujančią! Kokia saldybė grįžti vakare namo ir atsisėsti šalia jos... Koks turtingas jautiesi, koks apsunkęs nuo dienos triūso, kai eini namo... Jauti neišmatuojamą dėkingumą žmonai, kuri tave myli, kuri tiki tavo siekiais".

vauja; jis įsakinėja, jis vaidina šeimininką; visą pagiežą, susikaupusią vaikystėje per ilgus gyvenimo metus, atsirandančią kasdieniuose jo santykiuose su kitais vyrais, kurių buvimas jį erzina ir žeidžia, jis išlieja namuose, primesdamas žmonai savo valdžią; jis demonstruoja smurtą, galią, nesukalbamumą, rūsčiu balsu skelbia įsakymus arba šaukia, daužo kumščiu į stalą: šita komedija – kasdienė žmonos realybė. Jis taip įtikėjęs savo teisėmis, kad menkiausia žmonos išsaugota autonomija jam atrodo maištas; jis norėtų uždrausti jai be jo kvėpuoti. Ir vis dėlto ji maištauja. Net jei iš pradžių vyro autoritetas jai ir darė įspūdį, tas akinantis vaizdas netrukus išsisklaido; vaikas pamato vieną gražią dieną, kad jo tėvas tėra atsitiktinis individas; žmona netrukus suvokia, kad priešais ją ne didingas Siuzerenas, Vadas, Šeimininkas, o paprastas vyriškis; ji nemato jokio pagrindo jam vergauti; jos akimis žiūrint, jis – nedėkinga ir neteisinga jai primesta pareiga. Kartais ji paklūsta jam su mazochistiniu pasitenkinimu: ji prisiima aukos vaidmenį ir jos rezignacija tėra tylus priekaištas, tačiau dažnai ji stoja ir į atvirą kovą su savo šeimininku ir mėgina jį engti savo ruožtu.

Vyras yra naivus manydamas lengvai priversiąs moterį paklusti savo norams ir „suformuosiąs" ją pagal savo įnorius. „Moteris tokia, kokią ją padaro jos vyras", – teigia Balzacas, tačiau po keletos puslapių tvirtina jau priešingai. Abstrakcijų ir logikos lygmenyje moteris dažnai nusileidžia ir sutinka priimti vyro valdžią, tačiau kai reikalas prieina prie jai iš tikro brangių dalykų arba įpročių, ji priešinasi jam su veidmainišku atkaklumu. Vaikystės ir jaunystės įtaka joje kur kas giliau įsišaknijusi nei vyre, nes ji labiau užsidariusi savo individualioje istorijoje. Tai, ką ji įgijo tuomet, lieka joje visiems laikams. Vyras gali įteigti žmonai politinę nuomonę, bet niekad nepakeis jos religinių įsitikinimų ir nepaveiks jos prietarų: tai konstatuoja Jeanas Barois, įsivaizdavęs turįs įtakos kvailutei davatkėlei, kurią įtraukė į savo gyvenimą. Nusiminęs jis teigia: „Tai mergaitės, užkonservuotos provincijos miesto šešėlyje, smegenys: viskas patvirtina nemokšišką kvailumą, šito graužte neišgrauši". Nepaisant prisiimtų nuomonių, nepaisant principų, kuriuos jinai kartoja kaip papūga, moteris išsaugo savo pasaulio viziją. Šis priešinimasis gali ją taip paveikti, kad ji jau nebesugebės suprasti protingesnio už save vyro; arba, priešingai, jis ją iškels virš vyriškos sveikos nuovokos, kaip atsitiko su Stendhalio ar Ibseno herojėmis. Kartais iš

priešiškumo vyrui - todėl, kad jis apvylė ją seksualiai, ar, priešingai, todėl, kad jis už ją viršesnis ir ji nori jam atkeršyti – ji įnirtingai kabinasi į svetimas vertybes; ji remiasi motinos, tėvo, brolio, kokio nors vyro, kuris atrodo jai „aukštesnio lygio", nuodėmklausio, sesers autoritetu, kad jį sugniuždytų. Arba nesiūlydama nieko pozityvaus, stengiasi nuolat jam prieštarauti, užsipulti jį, įžeisti; ji stengiasi įteigti jam nepilnavertiškumo kompleksą. Jei tik turės tam reikalingų sugebėjimų, ji, žinoma, apakins savo vyrą, įteigs jam savo nuomones, sprendimus, direktyvas ir pasigrobs visą moralinę valdžią. Tuo atveju, kai neįmanoma užginčyti dvasinę vyro viršenybę, ji mėgins atsirevanšuoti seksualiniame lygmenyje. Arba atsisakys turėti su juo santykius, kaip ponia Michelet, apie kurią Halevy pasakoja:

> Ji norėjo visur turėti viršenybę: lovoje, nes be to negalima buvo apsieiti, ir prie darbo stalo. Būtent į stalą ji ir taikėsi, ir Michelet iš pradžių jį gynė, o ji tuo tarpu gynė lovą. Keletą mėnesių šeima nesantykiavo lytiškai. Pagaliau Michelet gavo lovą, o Athenaïs Mialaret netrukus gavo stalą: ji tiesiog gimė būti moterim rašytoja ir ten buvo tikroji jos vieta...

Arba ji sustingsta jo glėbyje ir įžeidžia jį demonstruodama savo frigidiškumą; arba kaprizingai elgdamasi, koketiškai priverčia jį maldauti; jinai flirtuoja, ji verčia jį pavyduliauti, apgaudinėja jį; vienaip ar kitaip ji mėgina jį pažeminti kaip vyrą. Jeigu ji tiek apdairi, kad nesileidžia į kraštutinumus, tai vis tiek pasipūtėliškai saugo širdy savo išdidaus frigidiškumo paslaptį; kartais išduoda ją dienoraščiui, kur kas noriau draugėms: daugybė ištekėjusių moterų mėgaudamosios patiki viena kitai „triukus", kuriais naudojasi, kad apsimestų jaučiančios pasitenkinimą, kurio vaizduojasi nepatiriančios; jos be gailesčio juokiasi iš puikuoliško savo apgautų vyrų naivumo; šie išsipasakojimai, galimas daiktas, – kita komedija: riba tarp frigidiškumo ir noro būti frigidiškai neryški. Bet kuriuo atveju jos mano esančios seksualiai nejautrios ir šitaip patenkina savo pagiežos poreikį. Esama moterų – jos dažnai lyginamos su maldininke, – kurios nori triumfuoti ir naktį, ir dieną: jų šaltos glamonės, kupini paniekos pokalbiai, tironiški poelgiai. Būtent šitaip, anot Mabel Dodge, Frieda elgiasi su Lawrence'u. Negalėdama paneigti intelektualinio jo pranašumo, ji siekė įteigti jam savo pasaulio viziją, kurioje reikšmingos buvo tik seksualinės vertybės.

Jis turėjo matyti gyvenimą jos akimis ir būtent jos vaidmuo buvo parodyti jį sekso požiūriu. Būtent šiuo požiūriu ji ir priimdavo arba pasmerkdavo gyvenimą.

Vieną dieną ji Mabel Dodge pareiškė:

– Jis viską turi gauti iš manęs. Kol manęs nėra, jis nejaučia nieko, ničnieko; savo knygas jis irgi gauna iš manęs, – kalbėjo ji toliau puikuodamasi. – Niekas to nežino. Aš jam sukūriau ištisus jo knygų puslapius.

Ir vis dėlto ji jautė nenumaldomą būtinybę nuolat įrodinėti sau, kaip ji jam reikalinga; ji reikalauja, kad jis be paliovos ja domėtųsi: jei jis nedaro to spontaniškai, jinai jį spiria:

Frieda labai sąmoningai visomis išgalėmis trukdė ramiai plėtotis savo santykiams su Lawrence'u, kaip paprastai būna tarp vedusių žmonių. Vos tik pajusdavo jį grimztant į įpročio liūną, iškart sviesdavo į jį bombą. Ji elgėsi taip, kad jis negalėtų jos pamiršti. Šis amžino dėmesio poreikis... tapo (kai mačiau juodu) ginklu, kuris paprastai naudojamas kovojant su priešu. Frieda mokėjo įdurti jam į skaudamas vietas... Jeigu per dieną jis neatkreipdavo į ją dėmesio, vakare ji griebdavosi įžeidinėjimų.

Jų vedybinis gyvenimas tapo kaskart vis atsinaujinančių scenų, kur nė vienas nenorėjo nusileisti, seka, ir menkiausias kivirčas įgaudavo titaniškos Vyro ir Moters dvikovos formą.

Ir Jouhandeau Elise paveikslu[137], nors ir labai skirtingai, piešia tokį nenumaldomą norą viešpatauti, kuriam paklusdama herojė be atodairos žemina savo vyrą:

ELISE: Aš iškart sumenkinu aplink save viską. Paskui nurimstu. Ir tuomet turiu reikalų tik su beždžionėmis arba su keistuoliais.

Nubudusi ji mane šaukia:

– Mano baidykliuk.

Tai politika.

Ji nori mane pažeminti.

Su kokiu nuoširdžiu džiaugsmu ji privertė mane vieno paskui kitą išsižadėti visų iliuzijų apie save. Ji niekad nepraleido progos pasakyti, kad aš esu toks ar anoks vargšas žmogelis suglumusių mano draugų arba nustėrusių tarnų akivaizdoje. Galiausiai aš ja patikėjau. Ji taip mane niekina,

[137] *Chroniques maritales* ir *Nouvelles Chroniques maritales*.

kad nepraleidžia progos duoti pajusti, jog mano kūryba ją domina kur kas mažiau nei tai, kiek ji prisideda prie mūsų gerovės.

Niekas kitas, tik ji išsekino mano minčių šaltinį, kantriai, iš lėto, išmoningai naikindama mano pasitikėjimą savim, metodiškai mane žemindama, pamažėle, su aiškia, šalta, nenumaldoma logika versdama mane išsižadėti prieš valią savo išdidumo.

– Apskritai tu uždirbi mažiau nei darbininkas, – išrėžė ji man vieną dieną priešais grindų blizgintoją...

... Ji nori mane sumenkinti, kad atrodytų viršesnė ar bent jau lygi su manim ir kad ta panieka padėtų jai likti aukštai iškilusiai mano akyse... Ji gerbia mane tik tiek, kiek tai, ką aš darau, jai tampa laipteliu arba preke.

Siekdamos veikti vyro akivaizdoje kaip pagrindinis subjektas, Frieda ir Elise naudoja taktiką, kurią dažnai demonstruodavo vyrai: jos stengiasi paneigti jų transcendenciją. Vyrai lengvai įtiki, kad moteris svajoja, kaip juos iškastruoti, o iš tikrųjų jos nuostata dviprasmiška: ji veikiau nori pažeminti vyriškąją lytį, bet anaiptol ne sunaikinti. Tiksliau pasakius, ji nori suardyti vyro ketinimus, sugriauti jo ateitį. Jinai triumfuoja, kai vyras arba vaikas suserga, pavargsta, funkcionuoja tik kūniškai. Tuomet namuose, kur viešpatauja ji, jie tampa tokiais pat daiktais kaip ir visi kiti; ji elgiasi su jais kaip namų šeimininkė: sutvarsto, panašiai kaip suklijuoja sudužusią lėkštę, nuprausia, kaip kad nušveičia puodą: jos angeliškos rankos, lupenų ir pamazgų bičiulės, niekuo nesibjauri. Kalbėdamas apie Friedą, Lawrence'as sakė Mabel Dodge: „Jūs negalite įsivaizduoti, ką reiškia jausti ant savęs šitos moters ranką, kai sergi. Tokia sunki ranka, tarytum vokietės kūnas. Moteris tyčia uždeda ją visu svoriu, kad vyras pajustų, jog ir jis tėra tik kūniška būtybė. Jonhandeau atpasakota Elise nuostata jau siekia kraštutinę ribą:

Pavyzdžiui, prisimenu utėlę Tchang Tsen mūsų vedybinio gyvenimo pradžioje... Tik jos dėka patyriau artimus santykius su moterim tą dieną, kai Elise pasiguldė mane nuogą sau ant kelių, kad nukirptų kaip aviną, apšviesdama žvake visas mano kūno raukšleles. Ak! Ji iš lėto tyrinėjo mano pažastis, krūtinę, bambą, ištempus pirštais tarsi būgną sėklidžių odą ji ilgokai stabtelėdavo ties sėdmenimis, tarpukoju, apvedė skustuvu išeinamąją angą: galiausiai įpuolė į šviesių plaukų kaltūną, kur slėpėsi ta utėlė, kurią jinai sudegino, ir tuo pačiu metu, kada išlaisvino mane nuo jos ir jos landynių, ji vienu mostu pasmerkė mane naujai nuogybei ir vienišystės dykumai.

Moteris nori, kad vyras būtų ne subjektyvumą išreiškiantis kūnas, o pasyvūs raumenys. Ji teigia gyvenimą, o ne egzistenciją, kūniškas, o ne dvasiškas vertybes; vertindama vyrų žygius, ji linkusi pritarti humoristinei Pascalio nuostatai; kaip ir jis, ji mano, kad „visos vyrų bėdos kyla dėl vieno vienintelio dalyko – dėl to, kad jie nemoka vieni ramiai pasilikti savo kambaryje"; ji su mielu noru uždarytų juos namuose, bet kokia veikla ne šeimos labui sukelia jos priešiškumą; Bernard'o Palissy žmona piktinasi, kai jis sudegina baldus, kad išrastų naują emalį, be kurio pasaulis iki tol apsiėjo; Racine'o žmona nori, kad jos vyras domėtųsi raudonaisiais serbentais, ir neskaito jo tragedijų. Jouhandeau *Vedybinio gyvenimo kronikose* dažnai puola į neviltį dėl to, kad Elise jo literatūrinis darbas tėra materialinės naudos šaltinis.

Aš jai sakau: „Šiandieną bus išspausdinta mano novelė". Be jokio noro būti cinike, vien tik todėl, kad tik šitai ją ir jaudina iš tikrųjų, ji atsakė: „Vadinasi, bus mažiausiai trimis šimtais frankų daugiau šį mėnesį".

Šie konfliktai kartais taip išsiplėtoja, kad baigiasi santykių nutraukimu. Tačiau apskritai žmona nori „išsaugoti" sutuoktinį, nors ir priešinasi jo dominavimui. Ji su juo kovoja norėdama apginti savo autonomiją ir drauge kovoja su visu pasauliu, kad išsaugotų „padėtį", kuri pasmerkia ją būti priklausoma. Sunku žaisti tokį dvigubą žaidimą ir iš dalies tatai paaiškina tą nerimo ir nervingumo būseną, iš kurios daugelis moterų neišsivaduoja visą gyvenimą. Stekelis pateikia labai reikšmingą tokio atvejo pavyzdį:

Ponia Z. T., niekada nepatyrusi orgazmo, labai išsilavinusio žmogaus žmona. Bet ji negali pakęsti jo pranašumo ir norėdama su juo susilyginti pradeda studijuoti jo specialybę. Kadangi tai buvo pernelyg varginantis dalykas, ji meta studijas iškart po sužieduotuvių. Tas vyras labai garsus ir turi daug mokinių, kurios laksto paskui jį. Ji užsibrėžė tikslą nepasiduoti šitam juokingam garbinimui. Šeimyniniame gyvenime ji buvo nejautri nuo pat pradžių ir tokia liko. Orgazmą patirdavo onanizuodamasi, po to, kai pasitenkinęs vyras nuo jos pasitraukdavo; ji pasakodavo jam apie tai. Ji atsisakydavo jo mėginimų sužadinti ją glamonėmis... Netrukus ji pradėjo traukti per dantį ir nuvertinti vyro darbą. Žinodama to didžio žmogaus privataus gyvenimo užkulisius, ji negalėjo suprasti „tų žąsų, kurios lakstė paskui jį". Kasdieniuose jų kivirčuose pasitaikydavo tokių frazių: „Tik jau ne man tu darai įspūdį tomis savo keverzonėmis" arba: „Manai, kad gali

daryti su manim ką nori todėl, kad esi rašytojūkštis". Vyras skirdavo kaskart daugiau dėmesio savo mokinėms, ji apsupo save jaunuoliais. Taip truko daugelį metų, kol galiausiai vyras įsimylėjo kitą moterį. Ji visuomet pakęsdavo jo trumpalaikius ryšius ir netgi tapdavo drauge „vargšių kvailelių", kurias jisai palikdavo... Bet tąsyk ji pakeitė savo nuostatą ir be orgazmo atsidavė pirmam pasitaikiusiam jaunuoliui. Prisipažino vyrui jį išdavusi, jis sutiko šią žinią be jokių priekaištų. Buvo galima kuo ramiausiai išsiskirti... Ji atsisakė skyrybų. Įvyko didysis santykių išsiaiškinimas ir susitaikymas... Ji atsidavė jam verkdama ir pajuto pirmą stiprų orgazmą...

Matome, kad kovodama su savo vyru ji niekad neketino jo palikti. „Pasigauti vyrą" – menas, „išlaikyti" jį – profesija. Tam reikia didelių įgūdžių. Vienai vaidingai jaunai moteriai apdairi sesuo patarė: „Būk atsargesnė, keldama Marseliui scenas, kitaip prarasi savo *padėtį*". Ant kortos statomi patys rimčiausiai dalykai: materialinis ir moralinis saugumas, namai, žmonos padėties sąlygojamas orumas, daugiau ar mažiau sėkmingas meilės, laimės pakaitalas. Moteris greit suvokia, kad erotinis jos patrauklumas – silpniausias iš jos ginklų; vienam prie kito pripratus, jis išnyksta; ir, deja, pasaulyje yra kitų patrauklių moterų; ji neriasi iš kailio norėdama būti patraukli, norėdama patikti; dažnai ji blaškosi tarp išdidumo, darančio ją frigidiška, ir minties, kad aistringomis glamonėmis ji įsiteiks vyrui ir pririš jį prie savęs. Ji pasikliauja įpročio galia, jaukių namų, gero maisto kerais, jo meile vaikams; ji stengiasi „daryti jam garbę" mokėjimu priimti svečius, rengtis, veikti jį savo patarimais, savo įtaka; kol gali šitai daryti, ji bus jam būtina – tiek jo sėkmei visuomenėje, tiek ir jo darbui. Bet, svarbiausia, esama labai senos tradicijos, kuri moko žmonas meno „tvarkyti vyrus"; reikia surasti ir pagirti jų silpnybes, išmoningai dozuoti meilikavimą ir panieką, paklusnumą ir maištingumą, budrumą ir atlaidumą. Paskutinysis derinys ypač delikatus. Vyrui reikia palikti nei per daug, nei per mažai laisvės. Pernelyg paslaugiai moteriai vyras išsprūsta iš nagų; jis apvagia ją: pinigus, meilės aistrą išeikvoja su kitomis moterimis; be to, ji rizikuoja, kad meilužė suteiks jam tokią galią, kad jis pareikalaus skyrybų, ar bent jau užims jo gyvenime pirmą vietą. Tuo tarpu drausdama jam visus nuotykius, įkyrėdama savo sekimo manija, scenomis, reikalavimais, ji gali iš tikro nuteikti jį prieš save. Svarbu mokėti gudriai „dary-

ti nuolaidas"; jei vyras šiek tiek „papokštauja", reikia užmerkti akis, kitais momentais reikia atverti jas kuo plačiausiai; ištekėjusi moteris ypač nepasitiki jaunomis merginomis, kurios, jos manymu, labai džiaugtųsi pavogusios iš jos „padėtį". Norėdama atskirti vyrą nuo nerimą keliančios varžovės, ji išsiveš jį į kelionę, pamėgins jį išblaškyti, o esant būtinybei – sekdama Ponios de Pompadour pavyzdžiu – suras jam kitą, ne tokią pavojingą varžovę; jei niekas nepadės, ji puls į ašaras, ją ištiks nervų priepuoliai, ji mėgins žudytis ir pan.; tačiau pernelyg daug scenų ir kaltinimų išvarys vyrą iš namų, žmona taps nebepakenčiama būtent tuo momentu, kai jai labiausiai reikia būti gundančiai; norėdama išlošti lošimą, ji sumaniai dozuos jaudinančias ašaras ir herojiškas šypsenas, šantažą ir koketiškumą. Nuslėpti, gudrauti, patylomis nekęsti ir bijoti, žaisti vyro tuštybe ir silpnybėmis, išmokti jį pergudrauti, vedžioti už nosies, manevruoti juo – itin liūdnas mokslas. Čia moterį pateisina tik tai, kad ji buvo priversta atsiduoti santuokai visa savim: ji neturi profesijos, jokių sugebėjimų, jokių asmeninių ryšių, netgi jos vardas jai nebepriklauso; ji tik savo vyro „pusė". Jeigu jis ją paliks, dažniausiai ji neras jokio išsigelbėjimo nei savyje, nei už savęs. Lengva mesti akmenį į Sofiją Tolstają, kaip padarė A. de Monzie ir Montherlant'as, bet jei ji būtų atsisakiusi veidmainystės santuokoje, kur būtų nuėjusi? Koks likimas jos laukė? Žinoma, panašu, kad ji buvo itin bjauri furija, bet argi buvo galima reikalauti, kad ji mylėtų savo tironą ir laimintų savo vergystę? Kad tarp sutuoktinių įsivyrautų ištikimybė ir draugystė, *sine qua non* sąlyga – jie privalo būti laisvi ir lygūs vienas kito atžvilgiu. Jei tiktai vyras turi ekonominę nepriklausomybę ir privilegijų, kurias vyrams teikia įstatymas ir papročiai, natūralu, kad neretai jis elgsis kaip tironas, o tai skatins žmoną maištauti ir gudrauti.

Niekas nemano nuneigti vedybinių tragedijų ir apgailėtinų momentų, bet santuokos adeptai teigia, kad sutuoktinių konfliktai randasi iš blogos individų valios, o ne iš paties santuokos instituto. Be kita ko, *Karo ir taikos* epiloge Tolstojus aprašė idealią sutuoktinių – Pjero ir Natašos – porą. Jaunystėje ji buvo koketė ir romantiška asmenybė, o ištekėjusi nustebina visus aplinkinius, kai atsisako tualetų, aukštuomenės gyvenimo, bet kokių pramogų, aukodamasi vien savo vyrui ir vaikams; ji tampa tipiška matrona.

Neliko tos negęstančios gyvenimo liepsnos, kuri kitados darė ją tokią žavią. Dabar dažniausiai buvo matyti tik jos veidas ir kūnas, sielos nesimatė išvis, regėdavai tik drūtą patelę, gražią ir vislią.

Ji ir iš Pjero reikalauja tokios pat išimtinės meilės, kokią jaučia pati; ji jo pavydi; jis irgi atsisako balių, buvusių draugysčių, kad galėtų visas aukotis šeimai.

Jis nebedrįsdavo nei pietauti klubuose, nei ilgesniam laikui išvykti, išskyrus į tas dalykines keliones, kurioms ji teikė ypač daug reikšmės, nieko apie jas neišmanydama.

Pjeras buvo „po savo žmonos padu“, užtat:

Namuose Nataša tapo savo vyro verge. Čia viskas buvo tvarkoma pagal vadinamuosius vyro įsakymus, kitaip tariant, pagal Pjero norus, kuriuos Nataša stengėsi atspėti.

Pjerui sugrįžus iš ilgos kelionės, Nataša jį sutinka nekantraudama, nes kankinosi, kai jo nebuvo; sutuoktiniai nuostabiai sutaria, jie supranta kits kitą iš pusės žodžio. Apsupta vaikų, namuose, šalia mylimo ir gerbiamo vyro ji jaučia laimę, kurios beveik netemdo šešėliai.

Šitą idilišką paveikslą vertėtų pastudijuoti iš arčiau. Anot Tolstojaus, Nataša ir Pjeras sujungti taip, kaip siela būna sujungta su kūnu; tačiau sielai palikus kūną, jis tampa negyvas; kas nutiktų Pjerui, jeigu jis liautųsi mylėjęs Natašą? Lawrence'as irgi atmeta vyriško nepastovumo hipotezę: Don Ramonas nesiliaus mylėjęs mažutės indės Terezos, padovanojusios jam savo sielą. Vis dėlto vienas karščiausių vienintelės, absoliučios, amžinos meilės puoselėtojų, André Bretonas, priverstas pripažinti, kad bent jau šiuolaikinėmis sąlygomis tokia meilė gali pasirinkti ne tą objektą: bet ar tai būtų klaida, ar pastovumo stoka, moteris vis tiek bus palikta. Juslingą drūčkį Pjerą kūniškai patrauks kitos moterys; Nataša pavydi: netrukus judviejų santykiuose atsiras pagiežos; arba jis ją paliks, ir jos gyvenimas sužlugs, arba jisai meluos ir ją pakęs tik jausdamas pagiežą, o tai sugadins jam gyvenimą, arba jie gyvens vadovaudamiesi kompromisu ir pusinėmis priemonėmis, o tai juodu abu padarys nelaimingus. Mums bus paprieštarauta, kad Natašai bent jau liks vaikai, bet juk vaikai džiaugsmo šaltinis tik tada, kai santykiai subalansuoti, ir viena iš viršūnių čia yra tėvas; paliktai pavy-

džiai žmonai jie tampa sunkia našta. Tolstojus žavisi aklu Natašos atsidavimu Pjero idėjoms, o kitas vyras, Lawrence'as, irgi reikalaujantis iš moters aklo atsidavimo, juokiasi iš Pjero ir Natašos; vadinasi, kitų vyrų akyse vyras gali būti molio Motiejus, o ne tikras dievas; jį garbindamas, užuot išsaugojęs gyvenimą, jį prarandi; kaip sužinoti? Vyrų pretenzijos prieštarauja viena kitai: autoritetas nebevaidina jokio vaidmens, reikia, kad moteris spręstų ir kritikuotų, ji nebegali likti tik paklusnus jo šešėlis. Beje, įteigti jai principus ir vertes, kurių jinai nepasirinko laisvu noru, reiškia ją žeminti; ji gali pritarti vienoms ar kitoms vyro mintims tik priėmusi savo sprendimą; ir nereikia jos versti nei priimti, nei neigti tai, kas jai svetima; ji negali skolintis iš kito savo egzistencijos pagrindų.

Radikaliausias Pjero–Natašos mito pasmerkimas – santuokinė pora Levas–Sofija Tolstojai, davusi pagrindą tam mitui atsirasti. Sofija jaučia pasišlykštėjimą savo vyru, jis jai atrodo „be galo nuobodus"; jis ją apgaudinėja su visomis aplinkinėmis valstietėmis, ji pavyduliauja ir nuobodžiauja; ji neurotiškai išgyvena daugybę savo nėštumų, vaikai neužpildo nei jos širdies, nei gyvenimo tuštumos; namai jai tėra sausringa dykuma, jam – pragaras. Ir visa šitai baigiasi tuo, kad ta sena isteriška moteris atsigula pusnuogė naktį drėgname miške, o tas užguitas senas vyras pabėga iš namų ir taip galiausiai paneigia viso savo gyvenimo „sąjungą".

Žinoma, Tolstojaus atvejis išimtinis; esama daugybės šeimų, kur viskas „rūksta kaip iš pypkės", kitaip tariant, sutuoktiniai randa kompromisą; jie gyvena vienas šalia kito ne itin kankindamiesi, ne per daug meluodami vienas kitam. Tačiau vieno prakeikimo jie labai retai išvengia: nuobodulio. Nepriklausomai nuo to, ar vyrui pavyksta paversti žmoną savo paties šešėliu, ar kiekvienas jų įsitvirtina savame pasaulyje, po keletos mėnesių ar metų jie nebeturi ką vienas kitam pasakyti. Sutuoktinių pora – tai tokia bendruomenė, kurios nariai prarado autonomiją neišsilaisvinę iš vienišystės; jie statiškai supanašėja vienas su kitu, užuot palaikę dinamišką ir gyvą tarpusavio ryšį; štai kodėl tiek dvasiškai, tiek ir erotiškai jie nieko kits kitam neduoda, niekuo nesikeičia. Vienoje iš savo geriausių novelių *Gaila* (*Too bad!*) Dorothy Parker taip apibendrino liūdną daugelio vedybinių gyvenimų romaną. Vakare ponas Weltonas grįžta namo:

Išgirdusi jo skambutį, ponia Welton atidarė duris.

– Sveikas! – džiaugsmingai pasakė ji.

Jie linksmai kits kitam nusišypsojo.

– Sveika! – atsakė jis. – Nebuvai išėjusi iš namų?

Jie pakštelėjo kits kitam į žandą. Su mandagiu susidomėjimu ji žiūrėjo, kaip jis kabina paltą, kepurę, kaip išsitraukia iš kišenės laikraščius ir jai paduoda.

– Atnešei laikraščius! – ištaria juos paimdama.

– Na, o ką tu veikei visą dieną? – paklausė jis.

Ji laukė to klausimo; prieš jam sugrįžtant, ji vaizdavosi, kaip jam papasakos visus menkus dienos nutikimus... O dabar visa tai atrodė ilga ir nuobodi istorija.

– O! Nieko ypatingo, – atsakė ji linksmai nusijuokdama. – Ar gerai praleidai popietę?

– Žinai! – pradėjo jis... Bet jam tai pasidarė nebeįdomu dar neprabilus... Beje, ji įnirtingai traukė siūlą iš vilnonio pagalvėlės kuto.

– O, visko buvo, – toliau kalbėjo jis.

... Ji mokėjo kalbėti su kitais žmonėmis... Ir Ernestas prie žmonių būdavo gana plepus... Ji pamėgino prisiminti, apie ką jiedu kalbėdavo prieš vedybas, kai buvo dar tik susižadėję. Jie visada nedaug ką turėjo pasakyti vienas kitam. Bet ji dėl to ir nesikrimto... Buvo bučinių ir kitokių dalykų, kuriais būdavo prikimšta galva. Tačiau praėjus septyneriems metams negali tikėtis bučinių ir visų tų kitų dalykų.

Galima manyti, kad per septynerius metus prie visko pripranti, suvoki, kad taip jau gyvenime sutvarkyta, ir susitaikai su ta mintim. Bet ne. Galiausiai tai pradeda erzinti. Ne kuris nors iš tų jaukių, draugiškų patylėjimų kartais atskiria žmones kits nuo kito. Imi jausti, kad reikia kažką daryti, kad nevykdai savo pareigos. Taip būna šeimininkei, kai nepavyksta pobūvis... Ernestas sėdo skaityti laikraštį, įniko, bet įpusėjęs pradėjo žiovauti. Kai jis tai darė, kažkas dėjosi ponios Welton viduje. Ko gero, reikia pasakyti, kad ji turi pasikalbėti su Delija ir išbėgti į virtuvę. Ten ji kurį laiką pabūtų, pasižvalgytų po puodus, patikrintų skalbyklos sąrašus, o kai sugrįš į kambarį, jis jau ruošis miegoti.

Trys šimtai vakarų jų namuose praeidavo štai taip. Septyniskart trys šimtai – daugiau kaip du tūkstančiai.

Kartais manoma, jog pats toksai tylėjimas rodo už bet kokius žodžius didesnį artimumą; žinoma, niekas ir neketina neigti, kad vedybinis gyvenimas sukuria artumą; jo esama visuose šeimyniniuose santykiuose, nors vis dėlto juose slypi ir daug neapykantos, pavydo, apmau-

do. Jouhandeau ryškiai parodo skirtumą tarp tokio artumo ir tikrosios žmonių brolystės:

> Elise – mano žmona ir, be abejonės, niekas iš mano draugų, niekas iš mano giminių, niekas iš šeimos narių man nėra artimesnis už ją; bet kad ir kokią artimą vietelę šalia manęs jinai užsiėmė, kad ir kokią artimą vietelę aš jai paskyriau intymiausiame savo pasaulyje, kad ir kaip ji įsišaknijo į painų mano kūno ir sielos audinį (čia ir glūdi visa mūsų neišardomos sąjungos paslaptis ir drama), vis tiek tas nepažįstamasis, štai einantis dabar bulvaru, kurį aš vos įžiūriu pro savo langą, kad ir koks jis būtų, kaip žmogus man ne toks svetimas kaip ji.

Kitur jis teigia:

> Suvoki tapęs kažkokio nuodo auka, bet pripratai prie jo. Kaip šito išsižadėti neišsižadant savęs?

Ir dar:

> Kai apie ją galvoju, jaučiu, kad santuokinė meilė neturi nieko bendro nei su simpatija, nei su juslingumu, nei su aistra, nei su draugyste, nei su meile. Adekvati tik sau, nesuskaidoma nei į vieną iš tų įvairių jausmų, ji turi savo prigimtį, ypatingą esmę ir unikalų pobūdį – nelygu kokią porą sujungia.

Santuokinės meilės užtarėjai[138] mielai skelbia, kad tai – ne meilė ir kad būtent tai daro ją nuostabią. Juk paskutiniaisiais metais buržuazija sukūrė tokį epinį stilių: rutina įgyja nuotykio, ištikimybė – taurios beprotybės formą, nuobodulys tampa išmintingumu, o šeimyninė neapykanta įgyja giliausią meilės formą. Iš tikrųjų tokia situacija, kai du individai nekenčia vienas kito negalėdami vienas be kito apsieiti, anaiptol ne tikriausias ir labiausiai jaudinantis iš visų žmogiškų ryšių, jis tik visų apgailėtiniausias. Idealus atvejis būtų priešingas – kai visiškai nepriklausomi žmonės vienas su kitu susiję tik laisvu, meilės diktuojamu sutarimu. Tolstojus žavisi, kad Natašos ir Pjero ryšys – tai kažkas „neapibrėžiama, bet tvirta, stipru, kaip jo sielos ir kūno ryšys“. Jeigu sutiksime su dualistine hipoteze, tai kūnas sielai tėra tik kažkas visai

[138] Santuokoje meilė galima, bet tuomet nekalbama apie „santuokinę meilę“; šie žodžiai vartojami tuomet, kai meilės nėra; panašiai sakant apie žmogų, esą jis „*labai* komunistiškas“, iš tikro teigiama, kad jis ne komunistas; „didis garbingas žmogus“ nepriklauso garbingų žmonių kategorijai ir pan.

atsitiktinio; taigi vedybinėje sąjungoje kiekvienas asmuo slėgs kitą asmenį neišvengiamu duotybės atsitiktinumu; partneris turi būti priimtas ir mylimas kaip absurdiška ir nepasirinkta esatis, kaip neišvengiama egzistencijos sąlyga ir net pati materija. Tiedu žodžiai sąmoningai painiojami, iš to randasi apgaulė: žmogus nemyli to, ką prisiima. Prisiimi savo kūną, praeitį, dabartinę situaciją, o meilė yra judėjimas kito link, egzistencijos, atskiros nuo manosios, link, tikslo, ateities link; naštos, tironijos prisiėmimas numato ne meilę, o maištą. Tiesioginiai žmonių ryšiai neturi vertės; pavyzdžiui, vaikų ir tėvų ryšiai įgauna vertę tik atsispindėję sąmonėje; tad nereikia stebėtis, kad vedybiniuose santykiuose žmonės įpuola į netarpiškumą ir žmona bei vyras čia praranda savo jausmų laisvę. Šis sudėtingas švelnumo, pagiežos, suvaržymų, išsižadėjimo, tingumo, veidmainystės mišinys, vadinamas santuokine meile, apsimestinai gerbiamas tik todėl, kad juo naudojamasi kaip alibi. Bet ir draugystė, lygiai kaip ir fizinė meilė, kad būtų autentiška, pirmiausia turi būti laisva. Laisvė – ne kaprizas: jausmas – tai įsipareigojimas, pranokstantis šią akimirką, bet tik nuo individo priklauso, ar jo valia apskritai ir paskiri jo poelgiai palaikys, ar, atvirkščiai, sužlugdys jo ryžtą; jausmas laisvas tik tuomet, kai nepriklauso nuo jokios svetimos prievartos, kai išgyvenamas nuoširdžiai ir be baimės. „Santuokinės meilės“ suvaržymai, priešingai, slopina ir verčia meluoti. Pirmiausia jie trukdo sutuoktiniams pažinti vienas kitą iš tikrųjų. Vyras pernelyg gerbia savo žmoną, kad domėtųsi jos psichologinio gyvenimo metamorfozėmis, nes tai reikštų pripažinti jai slaptą autonomiją, kuri galėtų pasirodyti varžanti, pavojinga: ar ji iš tikro patiria malonumą lovoje? Ar ji iš tikro myli savo vyrą? Ar ji iš tikro džiaugiasi jam paklusdama? Jis bemeilija neklausti savęs to, tie klausimai dargi atrodo jam šokiruojantys. Jis vedė „dorą moterį“, vadinasi, jau pačia savo esme ji yra dorovinga, atsidavusi, ištikima, švari, laiminga ir galvoja tai, kas jai dera galvoti. Vienas ligonis, padėkojęs draugams, artimiesiems, slaugėms, kreipėsi į savo jauną žmoną, šešis mėnesius neatsitraukusią nuo jo lovos: „Tau aš nedėkoju, tu tik atlikai savo pareigą“. Jokios savo žmonos geros savybės vyras nelaiko ypatingu nuopelnu: jas garantuoja visuomenė, jos implikuotos pačiame santuokos institute; vyras nesuvokia, kad jo žmona nėra nužengusi iš Bonald'o romano, kad ji – žmogus iš kūno ir kraujo; jis priima kaip duotą jos ištikimybę užsibrėžtiems nu-

18. 900

rodymams, neatsižvelgdamas į tai, kad jai gali tekti kovoti su pagundomis, kad ji gali prieš jas neatsilaikyti, kad bet kuriuo atveju jos kantrybė, skaistybė, padorumas – tai sunkios pergalės; jam juo labiau nežinomos jos svajonės, fantazmai, ilgesys, tas emocinis klimatas, kuris gaubia kasdienį jos gyvenimą. *Evoje* Chardonne pavaizdavo vyrą, kuris metų metais rašo savo vedybinio gyvenimo dienoraštį: jis aprašinėja savo žmoną su delikačiomis smulkmenomis, tačiau tik tokią, kokią ją mato jis, tokią, kokia ji yra jam, niekada neparodydamas jos visos kaip laisvo individo; ir kai staiga jis sužino, kad jinai jo nemyli ir jį palieka, jis jaučiasi it žaibo trenktas. Ne sykį buvo aprašytas naivaus ir ištikimo vyro, patyrusio moterišką klastą, nusivylimas: Bernsteino pjesių sutuoktiniai didžiai piktinasi patyrę, kad jų gyvenimo draugė – vagilė, netikusi, svetimaujanti moteris; jie vyriškai narsiai priima tą smūgį, tačiau autoriui vis tiek nepavyksta parodyti juos kilniaširdžius ir stiprius: priešingai, jie atrodo mums bejausmiai ir negeranoriški storžieviai; vyrai priekaištauja moterims dėl jų dviveidiškumo, bet reikia būti labai nuolaidžiam, kad leistumeisi taip metodiškai apgaudinėjamas. Moteris pasmerkta amoralumui, nes būti moraliai jai reiškia įkūnyti antžmogiškas dorybes: būti stipria moterim, tobula motina, dora žmona ir pan. Vos tik ji pradeda galvoti, svajoti, miegoti, geisti, kvėpoti ne pagal nurodymus, ji iškart sugriauna vyro susikurtą moters idealą. Štai kodėl tiek daug moterų leidžia sau „būti savimi“ tik tuomet, kai vyro nėra. Kita vertus, moteris nepažįsta savo vyro; ji mano matanti jį tokį, koks jis yra iš tikro, nes regi jį įvairiose kasdieninėse situacijose; bet pirmiausia vyras yra tai, ką jisai *daro* pasaulyje, atsidūręs tarp kitų vyrų. Nenorėti suprasti jo transcendencijos polėkio, reiškia matyti iškreiptą jo vaizdą. „Išteki už poeto, – sako Elise, – ir tapusi jo žmona pirmiausiai pastebi, kad jis užmiršta patraukti tualeto virvutę“[139].

Dėl to jis nenustoja buvęs poetu, ir nesidominti jo kūryba moteris pažįsta jį mažiau nei tolimas skaitytojas. Dažnai moteris nekalta dėl to, kad negali būti jo bendrininke: ji negali visad būti pasinėrusi į vyro reikalus, ji neturi pakankamos patirties, reikiamos kultūros, kad galėtų juo „sekti“: jai nepavyksta susijungti su juo ketinimuose, kurie jam daug svarbesni nei atsikartojančių dienų monotonija. Kai kuriais išskir-

[139] Plg. Jouhandeau. *Chroniques maritales*.

tiniais atvejais moteriai pavyksta tapti tikra vyro bendrininke: ji drauge aptaria jo sumanymus, pataria jam, su juo bendradarbiauja. Tačiau manydama, kad taip atlieka savo darbą, ji pasiduoda iliuzijoms: laisvu ir atsakingu veikėju lieka tik jis vienas. Kad galėtų džiaugtis jam tarnaudama, ji privalo jį mylėti; antraip ji jaus tik apmaudą, nes patirs skriaudą – ji išstumta iš savo pastangų rezultato. Vyrai – ištikimi Balzaco nurodymui žiūrėti į moterį kaip į vergę sykiu įtikinėjant ją, kad ji karalienė, – labai perdeda kalbėdami apie moterų jiems daromą įtaką; širdies gilumoje jie puikiai žino, kad meluoja. Georgette Leblanc pasidavė šitai apgaulei, kai pareikalavo, kad Maeterlinckas užrašytų jų abiejų pavardes ant knygos, kurią jie, jos manymu, parašė abu. Šios dainininkės *Atsiminimų* įžangoje Grassetas jai be užuolankų paaiškina, kad kiekvienas vyras pasiryžęs pasveikinti besidalijančią su juo gyvenimu moterį kaip kolegę ir įkvėpėją, tačiau nepaisant to, žiūri į savo darbą kaip į priklausantį tik jam vienam, ir taip darydamas neklysta. Bet kurioje veikloje, kiekviename kūrybos akte svarbu pasirinkimo ir pasiryžimo momentas. Moteris dažniausiai vaidina to stiklinio rutuliuko, su kuriuo tariasi būrėjos, vaidmenį: kita atliktų tai taip pat sėkmingai. Ir to įrodymas – vyras labai dažnai taip pat patikliai priima kitą patarėją, kitą bendradarbę. Sofija Tolstaja perrašinėdavo savo vyro rankraščius, taisydavo jų klaidas, o vėliau jis patikėjo šitai vienai iš savo dukterų: tuomet jinai suprato, kad net jos uolumas nepadėjo jai tapti nepakeičiama. Tik savarankiškas darbas gali užtikrinti moteriai tikrą autonomiją.[140]

Nelygu atvejis, santuokinis gyvenimas įgyja skirtingus pavidalus. Tačiau daugumai moterų diena prabėga panašiai. Iš ryto vyras skubėdamas palieka žmoną, o ji apsidžiaugia išgirdusi užsitrenkus jam už nugaros duris; jai patinka vėl pasijusti laisvai, niekieno nenurodinėjamai, jai patinka būti šeimininke savo namuose. Vaikai išeina į mokyklą; ji lieka viena kiaurą dieną: spurdantis lopšyje ar žaidžiantis gardelyje kūdikis – ne draugas. Daugiau ar mažiau laiko ji sugaišta savo tualetui,

[140] Kartais tarp vyro ir moters esama *tikro* bendradarbiavimo, kai abu yra iš tikrųjų savarankiški: pavyzdžiui, Joliot-Curie pora. Tačiau tuomet moteris, būdama tokia pat išmananti kaip ir vyras, peržengia savo, kaip žmonos, ribas: jų ryšys – jau nebe šeimyninis. Esama ir tokių moterų, kurios pasinaudoja vyru, kad pasiektų asmeninių tikslų: tokios išvengia ištekėjusios moters dalios.

tvarkydama namus; jei turi tarnaitę, duoda jai nurodymus, pagaišuoja plepėdama virtuvėje; jeigu jos neturi – eina pasišlaistyt po turgų, šnekteli su kaimynėmis ar maisto tiekėjais apie pragyvenimo lygį. Jei vyras ir vaikai grįžta namo priešpiečių, ji ne itin džiaugiasi jų buvimu, nes turi pernelyg daug darbo: gamina valgį, patiekia jį į stalą, paskui nurenka indus; dažniausiai priešpiečius jie valgo ne namie. Bet kuriuo atveju jos popietė – ilga ir tuščia. Ji išveda mažiausius vaikus į parką ir sekdama juos viena akimi, mezga ar siuvinėja; arba atsisėdusi namuose prie lango ado, lopo drabužius; jos rankos dirba, o protas niekuo neužimtas; ji persijoja savo rūpesčius, susiplanuoja tolesnę veiklą, truputį pasvajoja, truputį panuobodžiauja; nė vienas tų užsiėmimų netenkina jos pačios poreikių; visos jos mintys sukasi apie vyrą, vaikus, užsivilksiančius būtent tuos marškinius, suvalgysiančius jos gaminamą patiekalą; ji gyvena tik jiems; o ar jie jai už tai dėkingi? Nuobodulys pamažėle perauga į nekantravimą, ji pradeda nerimastingai laukti jų sugrįžtant. Vaikai grįžta iš mokyklos, ji pabučiuoja juos, paklausia, kaip jiems sekėsi, tačiau jiems reikia ruošti namų darbus, jie nori pažaisti vienas su kitu, jie nuo jos pasitraukia, jie neišblaško jos. Be to, kažkuris iš jų gavo prastą pažymį, pametė skarelę, triukšmauja, viską jaukia, jie mušasi: visuomet reikia daugiau ar mažiau juos subarti. Jų buvimas motiną veikiau vargina nei ramina. Ji vis labiau ir labiau laukia sugrįžtant vyro. Ką jis veikia? Kodėl jo dar nėra? Jis dirbo, matėsi su žmonėmis, kalbėjosi su jais, o apie ją nepagalvojo; ji pradeda nervingai gromuliuoti tas mintis: kokia kvaila iš tikrųjų ji buvo, kad paaukojo jam savo jaunystę; jis nejaučia jai jokio dėkingumo už tai. O vyras, eidamas namo, kur sėdi uždaryta jo žmona, jaučiasi lyg ir kaltas; pirmaisiais vedybų metais jis parnešdavo jai gėlių puokštę, kokią dovanėlę, tačiau šis ritualas netrukus prarado bet kokią prasmę; dabar jis grįžta tuščiomis rankomis ir, žinodamas, kaip bus sutiktas, ne itin skuba. Ir iš tiesų, visą dieną laukusi žmona dažnai atsikeršija nuobodulio scena; taip ji užbėga už akių nusivylimui, kurį, nepateisinęs jos visos dienos lūkesčių, sukels vyras. Net jei žmona ir neišsako savo širdgėlų, vyras irgi lieka apviltas. Juk jis nepramogavo savo įstaigoje, jis pavargęs – jis užvaldytas prieštaringų norų: noro būti paakintas ir noro pailsėti. Pernelyg įprastas žmonos veidas nepadeda jam išsigauti iš savęs paties; jis jaučia, kad ji norėtų priversti jį pasidalyti su ja rūpes-

čiais, kad ir ji laukia, jog jis padės jai prasiblaškyti ir atsipalaiduoti: jos buvimas slegia jį neteikdamas džiaugsmo, būdamas šalia jos jis negali gerai pailsėti. Vaikai irgi neišblaško ir nenuramina; vakarienė ir vakaras prabėga paženklinti nei šiokia, bei tokia prasta nuotaika: skaitant, klausantis radijo, vangiai šnekučiuojantis; kiekvienas jų lieka vienišas po artimumo skraiste. Ir vis dėlto žmona savęs paklausia (su nerimastinga viltim arba su ne mažiau nerimastinga baime): gal šiąnakt – pagaliau! Gal dar kas nors įvyks? Paskui užmiega nusivylusi, susierzinusi ar nurimusi; ji su džiaugsmu klausysis, kaip iš ryto trinktelės durys. Moterų dalia juo sunkesnė, juo jos neturtingesnės ir juo labiau apkrautos sunkiu darbu; ji prašviesėja, kai jos turi ir laisvo laiko, ir pramogų. Bet ši schema: nuobodulys, laukimas, nusivylimas daugeliu atvejų atsikartoja.

Moterys turi ir šiokių tokių galimybių išsilaisvinti, bet praktiškai jos ne visoms prieinamos. Santuokos grandinės ypač sunkios provincijoje, ir moteriai reikia išmokti prisitaikyti prie padėties, iš kurios ji negali išsivaduoti. Kaip matėme, esama tokių, kurios, pasikėlusios į puikybę, tampa tironiškomis matronomis ir furijomis. Kitos mėgaujasi aukos vaidmeniu, tampa įskaudintomis savo vyro ir vaikų vergėmis ir šitaip patiria mazochistinį džiaugsmą. Kitos ir toliau elgiasi narciziškai (tokį elgesį aprašėme, kai kalbėjome apie mergaitę); jos irgi kenčia negalėdamos realizuotis jokioje veikloje ir jausdamosios esančios niekas, nors ir nesistengia kuo nors tapti; neįspraustos į rėmus, jos įsivaizduoja, kad yra beribės ir nesuprastos; jos melancholiškai save garbina; jos nusišalina pasinerdamos į svajones, vaidybą, ligas, scenas; ten, kur jos, ten vyksta dramos, jos užsidaro savo vaizduotės pasaulyje; Amielio nupieštoji „besišypsanti ponia Beudet" būtent tokio tipo moteris. Uždarytą monotoniškame provincijos gyvenime šalia bukagalvio vyro, neturinčią progos nei veikti, nei mylėti, ją graužia tuštumos ir gyvenimo beprasmybės jausmas; ji stengiasi rasti kompensaciją pasinerdama į romantiškas svajones, apsupdama save gėlėmis, rūpindamasi savo tualetais, savo asmeniu; tačiau jos vyras suardo net šiuos žaidimus. Galiausiai ji pamėgina jį nužudyti. Jei moteris nusišalina ir elgiasi simboliškai, gali rastis iškrypimų, jos obsesijos gali baigtis nusikaltimais. Esama santuokinių nusikaltimų, padiktuotų ne tiek naudos, kiek neapykantos. Mauriacas vaizduoja Thérèse Desqueyroux, mėginančią nunuodyti savo vy-

rą, kaip kitados padarė ponia Lafarge. Neseniai buvo išteisinta viena keturiasdešimtmetė moteris, dvidešimt metų kentusi siaubingą savo vyrą ir vieną gražią dieną pasmaugusi jį, padedama vyresniojo sūnaus. Ji neturėjo kito būdo išsilaisvinti iš savo nepakenčiamos padėties.

Moteriai, kuri sutinka kęsti savo padėtį aiškiai ją suvokdama, neapsimesdama, dažniausiai nelieka kitos išeities, kaip tik stoiškas išdidumas. Priklausydama nuo visko ir nuo visų, ji gali patirti tik vidinę, vadinasi, abstrakčią laisvę; ji neigia gatavus principus ir visų pripažintas vertybes, ji daro sprendimus, ji kelia klausimus ir taip išvengia santuokinės vergovės; bet išdidus jos santūrumas, formulės „Iškęsk ir susitvardyk“ laikymasis sukuria tik negatyvią nuostatą. Sustabarėjusiai išsižadėjime, cinizme, jai stinga galimybės tinkamai panaudoti savo jėgas; jei ji aistringa, guvi, tuomet susigalvoja būdų, kaip šias savybes panaudoti: ji padeda kitam, ji guodžia, gina, duoda, ji susiranda įvairiausių užsiėmimų, tačiau kenčia negalėdama rasti jokio uždavinio, kur neaukodama savo veiklos jokiam tikslui būtų iš tikro reikalinga. Dažnai, graužiama vienatvės ir bergždumo, ji galiausiai pradeda save neigti ir žlugdyti. Nuostabus tokios lemties pavyzdys – ponia de Charrière. Įdomioje jai skirtoje knygoje[141] Geoffrey Scottas taip ją apibūdina: „Bruožai ugningi, kakta ledinė“. Bet anaiptol ne protas užgesino tą jos gyvybės liepsną, kuri, anot Hermencheso, būtų „sušildžiusi lapono širdį“; tą žaižaruojančią Zuyleno gražuolę pamažu nužudė santuoka; ji susitaikė su savo rezignacija: reikėjo būti didvyre arba genialia moterimi, kad surastum kitą išeitį. Tai, kad jos didžių, retų savybių nepakako jai išgelbėti – vienas ryškiausių santuokos instituto pasmerkimų istorijoje.

Akinanti, išsilavinusi, protinga, aistringa panelė de Tuyle stulbino Europą; ji gąsdino jaunikius; ji atstūmė jų daugiau kaip dvylika, o kiti, gal tinkamesni, pasitraukė patys. Negalėjo būti nė kalbos, kad ji padarytų savo vyru vienintelį ją dominusį vyriškį, Hermenchesą; ji susirašinėjo su juo dvylika metų, tačiau galiausiai jai jau nebepakako tos draugystės, tų studijų; „Skaisti mergelė ir kankinė“ – tai pleonazmas, - teigė ji; o ir varžantis gyvenimas Zuylene jai buvo nebepakenčiamas; ji norėjo tapti moterimi, būti laisva; trisdešimtmetė, ji ištekėjo už pono

[141] *Le Portrait de Zélide.*

de Charrière'o, ji vertino jo „širdies kilnumą“, „jo teisingumo jausmą“ ir iš pradžių buvo nusprendusi padaryti jį „švelniausiai mylimu vyru pasaulyje“; vėliau Benjaminas Constant'as papasakos, kad „ji labai kankino jį, norėdama užkrėsti tokia kaip jos energija“; jai nepavyko įveikti jo metodiško abejingumo; uždaryta Kolombjė šalia savo garbingo, niūraus vyro, nukaršusio šešuro, dviejų nesimpatingų mošų, ponia de Charrière pradėjo nuobodžiauti; provinciali Nešatelio visuomenė jai nepatiko, nes buvo labai ribota; ji bergždžiai leido dienas skalbdama baltinius, o vakarais lošdavo „Kometoje“. Vienas jaunuolis paskubom perėjo jos gyvenimą ir paliko ją dar vienišesnę nei anksčiau. „Palaikiusi nuobodulį mūzos dvelktelėjimu“ parašė keturis romanus apie Nešatelio papročius, ir jos draugų ratas dar labiau susiaurėjo. Viename iš jų aprašė ilgai trukusią nelaimingą gyvos ir jautrios moters bei gero, tačiau šalto ir buko vyro santuoką: vedybinį gyvenimą ji regėjo kaip nesusipratimų, nusivylimų, smulkmeniškų pagiežos apraiškų seką. Akivaizdu, kad ji pati buvo nelaiminga; ji susirgo, pasveiko, grįžo ilgon vienatvėn, kurią lydėjo kiti žmonės, vienatvė ir buvo jos gyvenimas. „Akivaizdu, kad Kolombjė gyvenimo rutina ir negatyvus, vergiškas jos vyro švelnumas rausdavo amžinas kiaurymes, kurių negalėdavo užpildyti jokia veikla“, – rašo jos biografas. Štai tuomet ir atsirado Benjaminas Constant'as, ji aistringai domėjosi juo aštuonerius metus. Kai, būdama pernelyg išdidi, kad kovotų dėl jo su ponia de Staël, ji jo išsižadėjo, jos išdidumas tapo dar nelankstesnis. Kartą ji jam parašė: „Gyvenimas Kolombjė man buvo nepakenčiamas ir aš visuomet grįždavau ten kupina nevilties. Nebepanorau iš ten išvykti ir pasidariau jį pakenčiamą“. Ji užsidarė ten ir penkiolika metų neišėjo iš savo sodo; taip ji pritaikė sau stoišką taisyklę: užuot stengusis įveikti lemtį, reikia stengtis įveikti savo širdį. Kalinė, ji galėjo susirasti laisvę tik pasirinkdama kalėjimą. „Ji susitaikė su pono de Charrière'o buvimu šalia, kaip susitaikė su Alpėmis“, – sako Scottas. Bet turėjo pernelyg šviesų protą, kad nesuprastų, jog šita rezignacija buvo tik savęs apgaudinėjimas; ji taip užsidarė savyje, taip įdiržo, įpuolė į tokią neviltį, jog stačiai gąsdino. Ji atvėrė savo namų duris į Nešatelį plūstantiems emigrantams, ji juos priglausdavo, pagelbėdavo jiems, pavadovaudavo; ji rašė elegantiškus ir kupinus nevilties kūrinius, kuriuos vertė skurstantis vokiečių filosofas Hüberas; ji dosniai žarstė savo patarimus jaunų moterų rate-

liui ir dėstė Locke'o mokymą savo favoritei Henrietei; jai patiko vaidinti apylinkės valstiečių užtarėjos vaidmenį; kaskart vis labiau vengdama Nešatelio visuomenės, ji išdidžiai varžė savo gyvenimą; ji „negailėjo pastangų tik vienam dalykui – kurti rutiną ir ją kęsti. Net jos begalinio gerumo gestai turėjo savy kažką gąsdinančio, toks ledinis buvo jos diktuojamas šaltakraujiškumas... Ją supantiems žmonėms ji darė tuščiame kambaryje slankiojančio šešėlio įspūdį“[142]. Retomis progomis – pavyzdžiui, kam nors apsilankius – vėl surusendavo gyvybės liepsna. Bet „metai slinko nuobodžiai. Ponas ir ponia Charrière seno vienas greta kito, atskirti ištiso pasaulio, ir ne vienam lankytojui, su palengvėjimu atsidusdavusiam išėjus iš tų namų, susidarydavo įspūdis, kad jie išsigavo iš uždaryto kapo... Laikrodis mušė savo tiktak, ponas de Charrière'as apačioje sprendė savąsias matematikos problemas, iš daržinės sklisdavo ritmingas spragilų kaukšėjimas... Gyvenimas tekėjo savo vaga, nors spragilai ir iškūlė iš jo grūdus... Gyvenimas, susidedantis iš menkų dalykėlių, beviltiškai pasmerktų užkaišioti mažiausius dienos plyšelius, – štai kuo baigė šitoji Zelida, nekentusi menkystės“.

Kas nors gal pasakys, kad pono de Charrière'o gyvenimas buvo ne linksmesnis nei jo žmonos, bet bent jau tokį jis pats pasirinko, ir, rodos, jis puikiai derėjo prie jo vidutiniškumo. Įsivaizduokim vyrą, apdovanotą išskirtinėmis Zuyle Gražuolės savybėmis, – nekyla jokių abejonių, kad jis nebūtų taip užgesęs nykioje Kolombjė vienatvėje. Jis būtų susiradęs sau vietą pasaulyje, kur būtų ėmęsis žygių, kovojęs, veikęs, gyvenęs. Kiek moterų, nugramzdintų vedybinio gyvenimo, anot Stendhalio, „prarado žmonija“! Kalbama, kad vyrą vedybos sumenkina ir dažnu atveju tai teisybė, bet moterį jos kone visuomet sunaikina. Su tuo sutinka net pats Marcelis Prévost'as, santuokos gynėjas:

> Šimtus kartų sutikęs po keletos mėnesių ar metų jauną moterį, kurią pažinojau dar prieš jai ištekant, likdavau pritrenktas subanalėjusio jos būdo, susmulkėjusio gyvenimo.

Beveik tuos pačius žodžius skaitome Sofijos Tolstajos dienoraštyje praslinkus šešiems mėnesiams po vestuvių.

[142] G. Scott.

Mano gyvenimas toks banalus: tiesiog mirtis. O jis gyvena kaupiną gyvenimą, vidinį gyvenimą, talentingą ir nemirtingą gyvenimą (1863 gruodžio 12.)

Po keletos mėnesių jai išsprūdo dar vienas skundas:

Kaip moteris gali būti patenkinta, jei ji kiaurą dieną sėdi su adata rankoje, skambina pianinu, būna viena, visai viena, ir galvoja, kad vyras jos visai nemyli ir visiems laikams pasmerkė ją vergystei? (1863 gegužės 9d.)

Praėjus dar vienuolikai metų ji parašo žodžius, po kuriais dar ir šiandien pasirašytų daugelis moterų (1875 spalio 2d.):

Šiandien, rytoj, ištisus mėnesius, ištisus metus, visada, visada tas pats ir tas pats. Pabundu iš ryto ir neturiu jokio noro nei jėgų keltis. Kas man padės nusipurtyti stingulį? Kas manęs laukia? Taip, ateis virėjas, paskui auklė. Paskui tyliai atsisėsiu ir paimsiu į rankas angliškąjį siuvinį, paskui priversiu Pjerą pakartoti gramatiką ir gamas. Atėjus vakarui vėl sėsiu prie angliškojo siuvinio, o tetulė ir Pjeras tuo tarpu nesiliaudami dėlios pasjansą...

Ponios Proudhon skundas – iš tos pačios operos: „Jūs turite savo idėjas, – sakydavo ji vyrui. – O aš neturiu nieko, kai jūs dirbate, kai vaikai mokosi".

Dažnai pirmaisiais metais moteris užliūliuoja save iliuzijomis, stengiasi besąlygiškai žavėtis savo vyru, be saiko jį mylėti, jaustis būtina jam ir vaikams; paskui atsiveria tikrieji jos jausmai; ji pastebi, kad vyras galėtų apsieiti ir be jos, kad vaikams lemta ją palikti: jie visuomet būna daugiau ar mažiau nedėkingi. Namai nebegina jos nuo niekam nereikalingos jos laisvės; ji pasijunta vieniša, apleista pavaldine ir neranda kur saves realizuoti. Prieraišumas, įpročiai dar gali nemažai padėti, bet nebegali būti išsigelbėjimas. Visos nuoširdžios moterys rašytojos rašė apie tą melancholiją, kuri užvaldo „trisdešimtmečių moterų" širdis; tai bendras Katherine Mansfield, Dorothy Parker, Virginijos Woolf herojų bruožas. Cécile Sauvage, savo gyvenimo pradžioje apdainavusi santuoką ir motinystę, vėliau išreiškė subtilų sielvartą. Verta pažymėti štai tokį faktą: palyginę nusižudžiusių netekėjusių moterų skaičių su ištekėjusių savižudžių skaičiumi, pamatysime, kad pastarosios kur kas labiau apsaugotos nuo pasibjaurėjimo gyvenimu iki trisdešim-

ties metų, bet ne vėliau. „Jeigu kalbėsime apie santuoką, – rašo Halbwachsas[143], – ji vienodai apsaugo moterį tiek provincijoje, tiek Paryžiuje, ypač iki trisdešimties metų, bet kaskart vis mažiau vyresniame amžiuje."

Santuokos drama – ne tai, kad ji neužtikrina moteriai žadamos laimės (laimės užtikrinti negalima), o tai, kad ji žaloja ją – ji pasmerkia ją kartojimuisi ir rutinai. Pirmiesiems dvidešimčiai moters gyvenimo metų būdingas nepaprastas turiningumas; moteris išgyvena menstruacijų, lytinių santykių, santuokos, motinystės patyrimus; ji atveria pasaulį ir savo lemtį. Sulaukusi dvidešimties metų – namų šeimininkė, visiems laikams susijusi su vienu vyru, su vaiku ant rankų – ji jau suvisam baigė savo gyvenimą. Tikra veikla, tikras darbas – vyro prerogatyva, moteris turi užsiėmimų, kurie kartais vargina, tačiau niekad neteikia tikro pasitenkinimo. Jai buvo išgirtas išsižadėjimas, pasiaukojimas, tačiau dažnai jai atrodo itin beprasmiška aukotis „kažkokioms dviem būtybėms prižiūrėti iki jų gyvenimo pabaigos". Labai gražu užmiršti save, bet reikia dar žinoti, kam ir kodėl tai darai. O blogiausia, kad net pats jos aukojimasis atrodo įkyrus; vyro akyse jis virsta tironija, nuo kurios jis stengiasi išsigelbėti; bet būtent jis įperša ją žmonai kaip aukščiausią, vienintelį jos pateisinimą. Ją vesdamas, jis ją įpareigoja atsiduoti jam visa savim, bet pats neprisiima tokio įsipareigojimo. Sofijos Tolstajos žodžiai: „Aš gyvenu juo, jam, aš reikalauju to paties sau", be abejo, kelia pasipiktinimą, bet Tolstojus iš tikro reikalavo, kad ji gyventų tik jam ir juo, – tokią nuostatą gali pateisinti tik abipusiškumas. Kaip tik vyro dviveidiškumas ir pasmerkia žmoną nesėkmei, kurios auka vėliau jis pats skundžiasi tapęs. Kaip jis reikalauja, kad lovoje ji būtų sykiu karšta ir šalta, taip ir gyvenime jis reikalauja, kad ji priklausytų tik jam vienam, tačiau nebūtų našta; jis nori, kad ji padėtų tvirtai stovėti ant žemės ir sykiu paliktų laisvą, kad užtikrintų monotonišką dienų tėkmę ir neįkyrėtų, visuomet būtų, bet nevargintų; jis nori, kad ji visa būtų tik jo, bet kad jis pats nepriklausytų jai, nori gyventi dviese ir likti vienas. Taigi nuo tos akimirkos, kai jis ją veda, jis ją apgaudinėja. Visas jos gyvenimas prabėga matuojant šitos išdavystės mastą. Tai, ką D. H. Lawrence'as kalba apie seksualinę meilę,

[143] *Les Causes du suicide*, p. 193–239. Cituota pastaba tinka Prancūzijai ir Šveicarijai, bet ne Vengrijai ar Oldenburgui.

turi bendresnę prasmę: dviejų žmogiškų būtybių sąjunga pasmerkta žūčiai, jeigu ja vienas stengiasi papildyti kitą, nes tai jau suponuoja pradinį suluošinimą; santuoka privalo būti dviejų nepriklausomų būčių kombinacija, o ne atsitraukimas, aneksija, pabėgimas, vaistas. Būtent šitai supranta Nora[144], kai nusprendžia, kad, prieš tapdama žmona, motina, ji turi tapti asmenybe. Sutuoktinių pora neturi būti laikoma bendruomene, uždara ląstele, veikiau kiekvienas jos individas privalo būti integruotas į visuomenę, kurioje jis galės išsiskleisti be niekieno pagalbos; tuomet jis galės kurti tikrai kilniaširdiškus ryšius su kitu individu, kaip ir jis prisitaikiusiu prie kolektyvo, ryšius, pagrįstus abiejų laisvės pripažinimu.

Tokia subalansuota pora – ne utopija; tokių kartais pasitaiko net santuokoje, bet dažniausiai – už jos ribų. Vienus sieja didelė seksualinė meilė, paliekanti juos laisvus draugystėje ir darbe; kitus sieja draugystės saitai, nepančiojantys seksualinės jų laisvės; rečiau pasitaiko atvejų, kai jie – sykiu mylintys vienas kitą žmonės ir draugai, neieškantys kits kitame išimtinės gyvenimo prasmės. Vyro ir moters santykiuose galima rasti daugybę niuansų: bičiulystėje, malonumuose, pasitikėjime, švelnume, bendradarbiavime, meilėje jie gali būti vienas kitam gausiausias žmogui prieinamas džiaugsmo, dvasinių turtų, jėgos šaltinis. Dėl santuokos nesėkmės kaltinti reikia ne individus: dėl to kaltas – priešingai nei mano Bonald'as, Comte, Tolstojus – pats tasai nuo pat savo atsiradimo išsigimęs institutas. Paskelbti, kad vyras ir moteris, kurie netgi nepasirinko vienas kito, *privalo* patenkinti vienas kitą visais požiūriais visą gyvenimą – niekšybė, iš kurios būtinai atsiranda veidmainystė, melas, priešiškumas, nelaimė.

Tradicinė santuokos forma keičiasi, tačiau joje dar esama engimo, kurį abudu sutuoktiniai jaučia skirtingai. Jeigu žiūrėsime tik į abstrakčias teises, kuriomis jie naudojasi, šiandien jie – beveik lygūs; jie pasirenka vienas kitą laisviau negu anksčiau, jie gali daug laisviau išsiskirti, ypač Amerikoje, kur skyrybos – dažnas dalykas; dabar sutuoktiniai kur kas jaunesni nei anksčiau, mažesnis kultūros skirtumas; vyras lengviau pripažįsta žmonai autonomiją, kurios ji reikalauja; pasitaiko ir tokių atvejų, kai jie vienodai dalijasi buitiniais rūpesčiais; jie kartu

[144] Ibsenas. *Lėlių namai.*

pramogauja: iškylauja, važinėja dviračiu, plaukioja ir pan. Žmona nebelaukia kiaurą dieną grįžtant vyro: ji sportuoja, dalyvauja asociacijų, klubų veikloje, turi užsiėmimų ne namuose; kartais ji net turi profesiją ir užsidirba šiek tiek pinigų. Daugumas jaunų šeimų atrodo esančios visiškai lygios. Tačiau kol vyras ekonomiškai atsakingas už šeimą, tai – tik iliuzija. Būtent jis parenka šeimos gyvenamąją vietą priklausomai nuo savo darbo reikalavimų: ji *seka paskui* jį iš provincijos į Paryžių, iš Paryžiaus į provinciją, į kolonijas, į užsienį; gyvenimo lygis nusistovi priklausomai nuo jo atlyginimo; dienų, savaičių, metų ritmas reguliuojamas priklausomai nuo jo užsiėmimo; ryšiai ir draugystės daugiausia priklauso nuo jo profesijos. Tinkamiau integruotas į visuomenę nei jo žmona, vyras yra šeimos intelektualinės, politinės, moralinės veiklos vadovas. Skyrybos moteriai – tik abstrakti galimybė, jei ji neturi galimybių pati užsidirbti pragyvenimui: jeigu Amerikoje *alimony* vyrui – sunki našta, tai Prancūzijoje moters, vienišos motinos, gaunančios juokingą pensiją, dalia – skandalas. Tačiau dažniausiai nelygybė kyla iš to, kad vyras konkrečiai reiškiasi darbe arba veikloje, o žmonai laisvė tėra negatyvus įvaizdis: jaunų amerikiečių situacija primena dekadanso laikotarpio emancipuotų romėnių situaciją. Matėme, kad pastarosios galėjo rinktis vieną iš dviejų elgsenos būdų: vienos tęsė savo senelių gyvenimo būdą ir įamžino jų vertybes, kitos leido laiką tuščiai blaškydamosios; panašiai ir daugelis amerikiečių lieka „namų moterimis“, prisitaikiusiomis prie tradicinio modelio; kitos iššvaisto jėgas ir laiką. Prancūzijoje, kai tik jauna moteris tampa motina, namų ruošos rūpesčiai prislegia ją ne mažiau nei senais laikais, net jeigu vyras ir turi pačių geriausių ketinimų.

Jau tapo banalybe pasakymai, kad šiuolaikinėse šeimose, ir ypač JAV, moteris pavertė vyrą vergu. Šis faktas – nenaujas. Dar senovės graikai skundėsi Ksantipės tironija; teisybė tai, kad moteris įsigauna į tas sritis, kurios kitados jai buvo uždraustos; pavyzdžiui, aš pažįstu tokių studentiškų porų, kur žmonos aršiai kaunasi dėl savo patinų sėkmės; jos sudarinėja jų tvarkaraštį, valgiaraštį, seka jų darbą; jos nušalina jį nuo bet kokių pramogų, kone užrakina kambaryje; tiesa ir tai, kad vyras labiau beginklis nei anksčiau prieš tokį moters despotizmą, jis pripažįsta žmonai abstrakčias teises ir supranta, kad ji negali padaryti jų konkrečiomis kitaip, kaip tik per jį: jis savo kailiu kompensuos

tą negalią, tą bergždumą, kuriam pasmerkta moteris; kad tarp jųdviejų atsirastų menama lygybė, reikia, kad jis duotų daugiau, nes jis daugiau ir turi. Tačiau būtent todėl, kad ji yra neturtingesnė, ji ir gauna, ima, reikalauja. Čia šeimininko ir vergo dialektika randa konkrečiausią pritaikymą: engdamas tampi engiamuoju. Vyrus supančioja jų pačių viršenybė: kadangi tik jie uždirba pinigus, žmona reikalauja čekių, kadangi tik jie turi profesiją, žmona reikalauja, kad ji būtų nusisekusi, kadangi tik jie įkūnija transcendenciją, ji nori ją iš jų pavogti: pasisavina jų ketinimus, jų sėkmę. Ir atvirkščiai, moters demonstruojama tironija tik rodo jos priklausomybę: ji žino, kad šeimos sėkmė, jos ateitis, jos laimė, jos pateisinimas – kito žmogaus rankose; jeigu ji įnirtingai stengiasi palenkti jį savo valiai, vadinasi, jos, kaip individo, interesai glūdi jame. Ji naudojasi jo silpnumu kaip ginklu, tačiau jinai pati yra, be abejonės, silpna. Santuokinė vergovė kasdieniškesnė, ji labiau vargina vyrą, tačiau giliau įsišaknijusi į moterį; nuobodžiaujanti moteris, nepaleidžianti nuo savęs vyro ištisomis valandomis, jį erzina ir tampa jam našta, tačiau galiausiai jis gali apsieiti be jos kur kas lengviau nei ji be jo; jeigu jis ją paliks, sugriautas bus jos gyvenimas. Didžiulis skirtumas – tai, kad moters nepriklausomybė interiorizuota: moteris – *vergė* net tuomet, kai elgiasi taip, tarytum būtų laisva; tuo tarpu vyras – iš tikro yra savarankiškas ir tik išoriškai atrodo suvaržytas. Jei vyras mano, kad auka – jis, tai tik todėl, kad jo įsipareigojimai akivaizdesni: moteris minta juo kaip parazitas, bet parazitas negali būti triumfuojantis šeimininkas. Teisybė tai, kad kaip biologiškai patinai ir patelės niekada nebūna vienas kito aukos, o jie visi kartu – rūšies aukos, taip ir sutuoktiniai sykiu yra engiami instituto, kurį sukūrė ne jie. Išgirdęs, kad *vyrai* engia moteris, sutuoktinis pasipiktina: juk engiamas jaučiasi jis; taip ir yra iš tikro, bet teisybė ir tai, kad vyrų sukurtas teisynas, visuomenė, vyriškos lyties atstovų plėtota taip, kaip jiems buvo naudinga, suteikė moters daliai tokią formą, kuri dabar yra kančių šaltinis abiejų lyčių atstovams.

Reikėtų keisti situaciją bendram jų labui ir neleisti, kad santuoka taptų moters „karjera“. Vyrai, pasiskelbę antifeministais ta dingstim, kad „moterys jau ir taip yra pakankamai demoralizuojančios asmenybės“, samprotauja ne itin logiškai: būtent todėl, kad santuoka paverčia jas „maldininkėmis“, „dėlėmis“, „nuodais“, ją ir reikia keisti, sykiu kei-

čiant ir moters padėtį. Moteris taip sunkiai slegia vyrą todėl, kad jai neleidžiama pasikliauti savimi: vyras išsilaisvins išlaisvinęs moterį, kitaip tariant, suteikęs jai galimybę ką nors *daryti* šiame pasaulyje.

Esama jaunų moterų, kurios jau mėgina užsikariauti šią pozityvią laisvę, tačiau nedaug tokių, kurios atkakliai ir ilgai siekia mokslo ar profesijos: dažniausiai jos žino, kad jų darbo interesai bus paaukoti vyro karjerai; jos atneš į šeimą tik papildomą uždarbį; jos labai droviai imasi žygių, kurie vis tiek neišlaisvina jos iš santuokos vergovės. Net tos, kurios turi rimtą profesiją, negauna iš jos tų pačių socialinių privilegijų kaip vyrai: pavyzdžiui, advokatų žmonos, mirus vyrui, turi teisę gauti pensiją, tačiau mirus advokatei, jos vyras tokios pensijos negaus. Tai reiškia, kad dirbanti moteris nelaikoma tokia pat kaip vyras šeimos maitintoja. Esama moterų, kurios jaučiasi nepriklausomos savo profesinėje veikloje, tačiau daug yra ir tokių, kurioms darbas „už namų" tėra tik papildomas vargas. Beje, dažniausiai gimus vaikui jos būna priverstos apsiriboti matronos vaidmeniu; suderinti darbą ir motinystę iš tikrųjų labai sunku.

Tradiciškai būtent vaikas turi užtikrinti moteriai konkrečią autonomiją, išlaisvinančią ją nuo aukojimosi siekiant kitų tikslų. Jeigu ji nepasiekia pilnatvės kaip žmona, ji gauna ją tapusi motina: vaikas – tai jos džiaugsmas ir jos egzistavimo pateisinimas. Tik augindama vaiką ji atsiskleidžia kaip seksuali ir visuomeniška būtybė; tik tapus motina santuokos institutas įgyja prasmę ir pasiekia savo tikslą. Tad panagrinėkime tą aukščiausiąjį moters išsivystymo etapą.

Šeštas skyrius

MOTINA

Savo fiziologinę lemtį moteris iki galo realizuoja kaip motina; būtent čia jos „gamtinis“ pašaukimas, nes visas jos organizmas orientuotas rūšiai išsaugoti. Tačiau mes jau minėjome, kad žmonių visuomenė niekad nepaliekama vien gamtos valiai. O ypač reprodukcinė funkcija jau kone visas amžius nebepriklauso vien nuo biologinio atsitiktinumo, ji jau kontroliuojama individų valios[145]. Kai kurios šalys oficialiai įteisino konkrečius kontracepcijos metodus; šalyse, kuriose itin stipri katalikybės įtaka, jie taikomi slapta: arba vyras praktikuoja *coitus interruptus*, arba moteris po meilės akto išplauna spermą. Dažnai tai tampa meilužių ar sutuoktinių konfliktų bei apmaudo priežastimi: vyrą erzina būtinybė saugotis pasitenkinimo metu, moteris nekenčia apsiplovimų; jį erzina pernelyg vaisingos moters įsčios, ji bijo, kad jis paliks joje gyvybės sėklą. Ir abu nustėrsta, kai ji pasijunta „pagauta“, nors buvo imtasi visų saugumo priemonių. Tai dažna šalyse, kur kontracepcijos metodai primityvūs. Tuomet tenka rinktis itin rimtą išeitį – abortą, draudžiamą ir tose šalyse, kur kontracepcijos priemonės legalizuotos, bet ten abortai vis dėlto daromi kur kas rečiau. Tačiau Prancūzijoje daugybė moterų priverstos jo griebtis ir jis nuodija daugelio jų seksualinį gyvenimą.

Nedaug tėra temų, kurias liesdama buržuazinė visuomenė labiau veidmainiautų: abortas – šlykštus nusikaltimas, apie kurį draudžiama net užsiminti. Jeigu rašytojas aprašinėja gimdyvės džiaugsmus ir kančias, – viskas puiku; vos jis prabyla apie abortą pasidariusią moterį,

[145] Žr. I tomo p. 150 ir toliau, kur gvildenama kontracepcijos priemonių ir aborto problema.

iškart apkaltinamas kapstymusi mėšle ir žmonijos juodinimu, nors Prancūzijoje abortų skaičius kasmet prilygsta gimdymų skaičiui. Šis reiškinys taip išplitęs, kad į jį reikia žiūrėti kaip į vieną iš normalių moters dalios rizikos faktorių. Teisynas vis dėlto atkakliai kvalifikuoja jį kaip nusižengimą įstatymui: jis reikalauja, kad ši delikati operacija būtų atliekama slapta. Nėra nieko absurdiškesnio už argumentus, pateikiamus prieš aborto įteisinimą. Į abortą žiūrima kaip į pavojingą intervenciją. Tačiau garbingi medikai drauge su daktaru Magnusu Hirschfeldu pripažįsta, jog „atliktas specialisto, klinikoje, iš anksto pasitelkus būtinas atsargumo priemones, abortas nėra toks baisiai pavojingas, kaip teigia baudžiamasis kodeksas". Kaip tik priešingai, jis itin pavojingas moteriai tuomet, kai būna atliekamas dabartinėmis sąlygomis. „Pagalbininkių" nemokšiškumas, sąlygos, kuriomis jos operuoja, lemia nemaža nelaimingų atsitikimų, kartais net mirtinų. Priverstinės motinystės padarinys – į pasaulį paleidžiami silpni vaikai, kurių tėvai nesugebės išmaitinti, kurie taps Viešosios globos aukomis arba „vaikais kankiniais". Verta pažymėti, jog visuomenė, taip įnirtingai ginanti embriono teises, liaujasi domėjusis tais vaikais, kai tik jie gimsta; persekiojamos moterys, darančios abortus, užuot stengusis reformuoti skandalingą institutą, pavadintą Viešąja globa; atsakingi asmenys, atiduodantys globotinius kankintojams, vaikšto laisvi; nekreipiama dėmesio į siaubingą tironiją, kurią „auklėjimo namuose" ar privačiuose vaikų priežiūros namuose praktikuoja vaikų budeliai; ir nors nepripažįstama, kad gemalas priklauso jį nešiojančiai moteriai, mielai sutinkama su tuo, kad vaikas – savo tėvų daiktas; tą pačią savaitę buvome liudytojai vieno chirurgo savižudybės, nes jis leidosi įtikinamas padaryti abortą, ir teismo proceso, kai tėvas, kone mirtinai primušęs savo sūnų, buvo nuteistas kalėti tris mėnesius *atidedant bausmę*. Neseniai vienas tėvas dėl priežiūros stokos numarino sūnų, sergantį krupu; viena motina, besąlygiškai paklusdama Dievo valiai, atsisakė pakviesti gydytoją savo dukteriai; kapinėse vaikai apmėtė ją akmenimis, tačiau kai savo pasipiktinimą išreiškė keletas žurnalistų, garbingų žmonių būrys užprotestavo: esą vaikai priklausą tėvams ir bet koks kišimasis į tuos dalykus iš šalies – neleistinas. Šiandien „milijonas vaikų atsidūrę pavojuje", teigia laikraštis *Ce soir*, o *France-Soir* skelbia, kad „penkiems šimtams tūkstančių vaikų gresia fizinio ar moralinio susidorojimo pavojus". Arabė Šiaurės Afrikoje neturi galimybių pa-

sidaryti abortą: iš dešimties jos pagimdytų vaikų septyni ar aštuoni numiršta ir niekam tai nerūpi, nes sunkūs ir absurdiški nėštumai jau užmušė jos motinystės jausmą. Jeigu tai patenkina moralę, ką manyti apie tokią moralę? Reikia pridurti dar ir tai, kad labiausiai rūpinasi embriono gyvybe tie, kurie greičiausiai puola pasmerkti suaugusius mirčiai kare.

Praktiški argumentai prieš legalų abortą niekuo nepagrįsti, o moraliniai argumentai apibendrinami senu katalikišku argumentu: embrionas turi sielą, nepakrikštyta ji praranda galimybę patekti į rojų. Reikia pažymėti, jog kartais Bažnyčia pritaria suaugusių žmonių žudymui per karus, pasmerktiesiems myriop, bet embrionui ji be kompromisų humaniška. Mat embrionas neatpirktas krikšto. Bet per šventuosius karus netikėliai irgi buvo neatpirkti krikšto, tačiau jų žudynės buvo itin skatinamos. Tikriausiai ir inkvizicijos ne visos aukos gaudavo malonę kaip ir nūdienos giljotinuojamas nusikaltėlis ar karo lauke žuvęs kareivis. Visais šiais atvejais Bažnyčia atsiduoda Dievo malonei; ji pripažįsta, kad žmogus tėra įrankis jo rankose ir kad sielos išgelbėjimas – jos pačios ir Dievo reikalas. Tad kam drausti Dievui priimt į savo dangų embriono sielą? Jeigu Bažnyčios konsiliumas tam pritartų, jis neprieštarautų, kaip amžiaus pradžioje neprieštaravo religinėms indų skerdynėms. Tiesą pasakius, čia atsitrenkiame į seną atkaklią tradiciją, neturinčią nieko bendro su morale. Tenka skaitytis ir su senuoju vyrišku sadizmu, apie kurį aš jau turėjau progos kalbėti. Daktaro Roy knyga, 1943 metais dedikuota Pétainui, – stulbinantis pavyzdys; tai monumentas vingrybei. Daktaras tėviškai susirūpinęs kartoja apie aborto keliamus pavojus; higieniškiausias jam atrodo Cezario pjūvis. Jis nori, kad abortas būtų laikomas nusikaltimu, o ne nusižengimu įstatymui, jis nori, kad jis būtų draudžiamas net kaip terapijos priemonė, tai yra kai nėštumas kelia grėsmę motinos gyvybei ar sveikatai: amoralu rinktis vieną iš dviejų gyvybių, pareiškia jis ir, remdamasis tokio argumento galia, pataria aukoti motiną. Jis deklaruoja, kad embrionas nepriklauso motinai, kad jis – savarankiška būtybė. Tuo tarpu tie patys „dorybingi“ gydytojai, keldami į padanges motinystę, teigia, kad embrionas tėra motinos kūno dalis, o ne ja mintantis svetimkūnis. Iš uolumo, su kuriuo kai kurie vyrai neigia viską, kas galėtų išlaisvinti moterį, matome, koks dar gajus antifeminizmas.

Beje, įstatymas, pasmerkiantis mirčiai, nevaisingumui, ligai daugybę moterų, visiškai bejėgis užtikrinti prieaugio didėjimą. Tiek legalaus aborto šalininkai, tiek ir jo priešininkai sutaria dėl vieno dalyko – kad tai radikali represinės teisėsaugos nesėkmė. Anot profesorių Dolériso, Balthazard'o, Lacassagne'o, apie 1933 metus Prancūzijoje buvo atliekama maždaug penki šimtai abortų per metus. Pagal 1938 metų statistiką (pateiktą daktaro Roy), šis skaičius siekia milijoną. 1941 metais daktaras Aubertinas de Bordeaux'as teigė, kad šis skaičius svyruoja tarp aštuonių šimtų tūkstančių ir milijono. Paskutinysis skaičius atrodo esąs arčiausiai tiesos. Straipsnyje iš laikraščio *Combat*, datuojamame 1948 metų kovu, daktaras Desplasas rašo:

> Abortas tapo papročiu... Represijos praktiškai patyrė nesėkmę. 1943 metais Senos departamente iš 1300 apklaustų moterų 750 buvo apkaltintos padarius abortą, 360 iš jų buvo sulaikytos, 513 nuteistos kalėti nuo kelių mėnesių iki penkerių metų; ir tai yra nedaug palyginti su 15 000 abortų, kurie, kaip manoma, buvo atlikti iš tikrųjų tame departamente. Toje teritorijoje suskaičiuota 10 000 teisminių pareiškimų.

Ir priduria:

> Vadinamasis kriminalinis abortas toks pat dažnas visuose socialiniuose sluoksniuose kaip ir kontracepcinės politikos apraiškos, su kuriomis susitaikė veidmainiška mūsų visuomenė. Du trečdaliai pasidariusiųjų abortą – ištekėjusios moterys... Galima manyti, kad abortų skaičius Prancūzijoje maždaug lygus gimimų skaičiui.

Kadangi ta operacija dažnai atliekama katastrofiškomis sąlygomis, nemaža abortų baigiasi moters mirtimi.

> Kas savaitę į Paryžiaus teisinės medicinos institutą atgabenami du abortą patyrusių moterų lavonai; daugelis tokių operacijų sukelia nepagydomas ligas.

Kartais būdavo tvirtinama, kad abortas – tai „klasinis nusikaltimas" ir didžia dalimi tai tiesa. Kontracepcijos kur kas plačiau imamasi buržuazijos sluoksniuose; ją kur kas lengviau taikyti, kai bute yra tualetas, o darbininkų ir valstiečių butuose nėra net vandentiekio; buržuazijos sluoksnio merginos atsargesnės už kitas, be to, tokiose šeimose vaikas – ne itin didelė našta. Dažniausia aborto priežastis – skurdas, neturėjimas kur gyventi, būtinybė moteriai dirbti ne namuose. Rodos, daž-

niausiai šeima nutaria apriboti gimimų skaičių susilaukusi dviejų vaikų; taigi toji šlykšti pasidariusi abortą moteris – toji pati nuostabi motina, kuri supa ant rankų du šviesius angelus. Viename žurnalo *Temps modernes* 1945 metų spalyje išspausdintame dokumente, pavadintame „Bendra salė“, ponia Geneviève Sarreau aprašo ligoninės salę, kur jai teko pabuvoti ir kur daugelis ligonių ateidavo darytis valymą: penkiolika iš aštuoniolikos moterų patyrė persileidimą, pusė jų buvo išprovokuoti. Devinta buvo Halių kroviko žmona, iš dviejų santuokų ji susilaukusi dešimties vaikų, iš kurių gyvi liko tik trys, be to, ištvėrusi septynis persileidimus, kurių penki buvo išprovokuoti; ji mielai naudodavosi „metalinio strypo“, kurį maloniai rodė, technika, taip pat tabletėmis, kurių pavadinimus susakė savo likimo draugėms. Šešiolikta moteris – šešiolikametė, ištekėjusi, – turėjo meilės nuotykių ir po vieno aborto susirgo salpingitu. Septinta – trisdešimt penkerių metų moteris, – aiškino: „Aš jau dvidešimt penkeri metai ištekėjusi, niekados jo nemylėjau, dvidešimt metų buvau švari. Susiradau meilužį tik prieš tris mėnesius. Mudu mylėjomės tik vieną kartą, viešbučio kambaryje. Ir aš pastojau... Taigi reikėjo ieškoti išeities, argi ne? Aš jo atsikračiau. Niekas apie tai nieko nežino, nei mano vyras, nei... jis. Dabar jau viskas baigta, niekad nebepradėsiu. Pernelyg jau daug kančių... aš kalbu ne apie valymą... Ne, ne, tai visai kas kita: tai... savimeilė, suprantate“. Keturiolikta susilaukė penkių vaikų per penkerius metus: keturiasdešimtmetė moteris atrodė jau sena. Visos buvo desperatiškai pasidavusios likimui: „Moteris sukurta kentėti“, – liūdnai kalbėjo jos.

Tokio išbandymo rimtumas labai priklauso nuo aplinkybių. Ištekėjusios arba gerai išlaikomos buržuazijos atstovės, būdamos tikros dėl vyro paramos, turinčios pinigų ir ryšių, padėtis nepalyginti geresnė; visų pirma ji kur kas lengviau nei bet kuri kita gauna leidimą „terapeutiniam“ abortui; esant reikalui, ji gali apsimokėti kelionę į Šveicariją, kur abortas nedraudžiamas; šiuolaikinės ginekologijos sąlygomis, atliekama specialisto su visomis higienos garantijomis ir, jeigu reikia, taikant anesteziją, tai nepavojinga operacija; nesant oficialaus bendrininkavimo, tokia moteris randa kitų garantuotų būdų sau pagelbėti: ji žino patikimus adresus, ji turi pakankamai pinigų apsimokėti už sąžiningą slaugą ir nelaukia, kol nėštumas bus toli pažengęs, su ja bus

elgiamasi pagarbiai; kai kurios iš tų privilegijuotųjų mano, kad šita menka intervencija naudinga sveikatai ir paryškina veido odą. Kita vertus, nedaugelio tų nelaimingų moterų situacija būna labiau apgailėtina už padėtį vienišos, neturinčios pinigų jaunos merginos, priverstos daryti „nusikaltimą“, kad nutrintų savo „kaltę“, kurios aplinka jai nedovanotų. Būtent į tokią padėtį Prancūzijoje kasmet patenka trys šimtai tūkstančių tarnautojų, studenčių, darbininkių, valstiečių; neįteisinta motinystė – vis dar tokia baisi yda, kad daugelis moterų, užuot tapusios vienišomis motinomis, pasirenka savižudybę arba vaikžudystę, kitaip tariant, jokia bausmė negali sukliudyti joms „atsikratyti kūdikio“. Štai banali, tūkstančius kartų pasikartojanti istorija, papasakota daktaro Liepmanno[146]. Ji – berlynietė, nesantuokinis vaikas, batsiuvio ir tarnaitės duktė:

> Susipažinau su dešimčia metų vyresniu už save kaimynų sūnumi... Glamonės man buvo toks naujas, nepažintas dalykas, kad, dievaži, aš nesusivaldžiau. Tačiau tai tikrai nebuvo meilė. Vis dėlto jis ir toliau įvairiausiais būdais mane mokė, duodamas skaityti knygas apie moterį; galiausiai padovanojau jam savo nekaltybę. Kai, išlaukusi du mėnesius, gavau vaikų darželio auklėtojos vietą Speuze, buvau nėščia. Dar du mėnesius mėnesinių nebuvo nė ženklo. Mano suvedžiotojas rašė, kad būtinai privalau gerti žibalą ir valgyti ūkinį muilą, kad vėl susirgčiau mėnesinėmis. Nebesugebėčiau aprašyti jums kančių, kurias tuomet kentėjau... Turėjau pati viena išsikapstyti iš tos bėdos. Baimė susilaukti vaiko privertė mane padaryti siaubingą dalyką. Tuomet aš ir ėmiau neapkęsti vyro.

Vaikų darželio pastorius, iš pasiklydusio laiško sužinojęs tą istoriją, atskaito merginai ilgą pamokslą ir ji išsiskiria su jaunuoliu; su ja elgiamasi kaip su niežais apnikta avim.

> Jaučiausi tarsi aštuoniolika mėnesių išgyvenusi pataisos namuose.

Vėliau ji tampa aukle profesoriaus namuose ir išbūna ten ketverius metus.

> Tuomet susipažinau su vienu teismo pareigūnu. Buvau laiminga galėdama mylėti tikrą vyrą. Kartu su meile atidaviau jam viską. Mūsų santykiai baigėsi tuo, kad, sulaukusi dvidešimt ketverių, pagimdžiau tvirtą berniuką. Šiandien jam dešimt metų. Jo tėvo nemačiau jau devynerius su puse me-

[146] *Jeunesse et sexualité.*

tų... kadangi du tūkstančiai penki šimtai markių man atrodė nepakankama suma, o jis, atsisakęs duoti vaikui savo pavardę, išsižadėjo tėvystės, tarp mūsų viskas buvo baigta. Joks vyras nebepažadina man geidulio.

Dažnai pats suvedžiotojas įtikina moterį atsikratyti vaiko. Arba jis jau būna ją palikęs, kai ji laukiasi, arba ji kilniai stengiasi nuslėpti nuo jo savo bėdą, arba jis niekuo negali jai padėti. Kartais ji ne be gailesčio atsisako vaiko, ji nepasiryžusi atsikratyti juo iškart: gal todėl, kad nežinojo reikalingo adreso, gal kad neturėjo atliekamų pinigų, gal kad prarado namaža laiko mėgindama neefektyvius vaistus, ji jau įkopė į trečią, ketvirtą, penktą nėštumo mėnesį, kai nusprendė atsikratyti vaisiaus; tuomet abortas nepalyginti pavojingesnis, skausmingesnis, labiau kompromituojantis nei tuo atveju, jei būtų buvęs atliktas pirmomis nėštumo savaitėmis. Moteris tai žino; apimta baimės ir nevilties, ji mėgina išsilaisvinti. Kaime zondu beveik nesinaudojama; „suklupusi“ valstietė puola nuo daržinės kopėčių arba nuo laiptų ir dažnai susižeidžia, nepasiekusi norimo rezultato; pasitaiko ir tokių atvejų, kai gyvatvorėse, miško tankumynuose, kanalizacijos grioviuose randamas pasmaugtas lavonėlis. Mieste moterys viena kitai padeda. Bet ne visada lengva rasti akušerę, darančią kriminalinius abortus, o dar sunkiau surinkti reikalaujamą pinigų sumą; nėščia moteris prašo, kad draugė pagelbėtų arba operuojasi pati; tokios savamokslės chirurgės netrunka persidurti metaliniu strypu ar virbalu; vienas gydytojas pasakojo, kaip tokia nemokša virėja, norėdama įsišvirkšti į gimdą acto, įsišvirkštė jo į šlapimo pūslę ir sukėlė siaubingus skausmus. Neatsargiai pradėtas ir nerūpestingai atliktas abortas dažnai būna skausmingesnis už normalų gimdymą; jis gali būti nervinių sutrikimų, besiribojančių su epileptine krize, priežastimi, kartais jis sukelia sunkias vidaus ligas ir gali baigtis kraujoplūdžiu bei mirtimi. Romane *Surūgėlė* (*Gribiche*) Colette aprašė sunkią miuzikholo šokėjos, atsidavusios nemokšiškoms motinos rankoms, agoniją; motina teigė, jog įprastas vaistas – išgerti muilo koncentruoto tirpalo, paskui ketvirtį valandos pabėgioti: šitokiais metodais vaiku dažniausiai atsikratoma pribaigus motiną. Man pasakojo apie vieną mašininkę, kuri išbuvo keturias dienas savo kambaryje plūsdama krauju, nevalgiusi negėrusi, nes nedrįso paskambinti ir išsikviesti pagalbą. Sunku įsivaizduoti baisesnę aplaidą už tą, kur mirties grėsmė pinasi su nusikaltimo

ir gėdos grėsme. Tasai išbandymas būna ne toks baisus, kai neturtingos ištekėjusios moterys daro tai su vyro pritarimu, nesikankindamos dėl nereikalingų skrupulų: viena socialinės globos tarnautoja man pasakojo, kad „zonoje" jos duoda viena kitai patarimus, skolina instrumentus ir padeda viena kitai taip paprastai, tarsi tai būtų nuospaudų nuo padų šalinimas. Tačiau jos patiria sunkius fizinius skausmus; ligoninės privalo priimti moterį prasidėjus persileidimui, bet ji sadistiškai *baudžiama* – jai neduodama jokių raminamųjų, kai ją kankina skausmai, ir net per valymo procedūrą. Kaip matėme iš G. Sarreau surinktų paliudijimų, tokie persekiojimai nekelia pernelyg pripratusių prie kentėjimo moterų pasipiktinimo, tačiau jos jautriai reaguoja į joms sviedžiamus pažeminimus. Tas faktas, kad patirta operacija draudžiama ir laikoma kriminaline, tik daro ją pavojingesnę, žeminančią bei kankinančią. Skausmas, liga, mirtis tampa savotiška bausme: visi žino, koks didžiulis skirtumas tarp kančios ir kankinimo, nelaimingo atsitikimo ir bausmės; išgyvendama tuos pavojus, moteris jaučiasi kalta, tas skausmo ir kaltės suvokimas ypač sunkus.

Moralinis šios dramos aspektas išgyvenamas stipriau ar silpniau, nelygu aplinkybės. Labiau „emancipuotoms" moterims (dėl jų turto, socialinės padėties, laisvesnių pažiūrų) ir toms, kurias vargas ir skurdas išmokė niekinti buržuazinę moralę, čia nekyla jokių klausimų: reikia išgyventi vieną daugiau ar mažiau nemalonų momentą ir jis turi būti išgyventas, štai ir viskas. Tačiau nemaža moterų vis dar varžo moralė, jų akyse išlaikiusi savo prestižą, nors jų pačių poelgiai ir neatitinka moralės normų; širdy jos gerbia įstatymą, kurį pažeidžia, ir kenčia jam nusižengusios; jos dar labiau kenčia dėl to, kad turi ieškoti to nusižengimo bendrininkių. Visų pirma jos kenčia pažeminimą todėl, kad yra priverstos kaulyti: jos kaulija adreso, jos kaulija gydytojo, akušerės; jos baiminasi, kad bus paniekinamai subartos, arba atsiduoda smukdančiam bendrininkavimui. Sąmoningai pasiūlyti kitam įvykdyti nusižengimą – daugeliui vyrų nepažįstama situacija, o moteris ją išgyvena su baime ir gėda. Širdies gilumoje ji dažnai išsižada intervencijos, kurios prašo. Ji susidvejina. Galimas daiktas, kad spontaniškai ji geidžia išsaugoti tą kūdikį, kuriam neleidžia gimti; net jeigu ji tiesiogiai ir nenori tapti motina, jai nejauku dėl jos atliekamo dviprasmiško veiksmo, nes

jeigu teiginys, kad abortas – tai žmogžudystė, netiesa, vis tiek jo negalima vertinti kaip paprastos nėštumo atsikratymo priemonės; atsitiko kažkas, kas yra absoliuti pradžia, ir staiga vystymasis sustabdomas. Kai kurias moteris persekios negimusio vaiko prisiminimas. Hélène Deutsch[147] pasakoja apie vieną ištekėjusią psichiškai normalią moterį, kuri dėl savo fizinės būklės dusyk praradusi trijų mėnesių embrioną, pastatydino jiems du mažus antkapius, kuriuos labai dievobaimingai prižiūrėjo net ir po to, kai pagimdė nemažai vaikų. Moteris juolab jausis padariusi nuodėmę, jeigu bus išprovokuotas persileidimas. Ją ima graužti sąžinė, kad vaikystėje iš pavydo norėjo, jog naujagimis broliukas numirtų, ir moteris jaučiasi kalta, tarytum būtų nužudžiusi vaiką. Toks kaltės jausmas būdingas patologiškos melancholijos būsenoms. Be moterų, manančių, jog jos pasikėsino į svetimą gyvybę, nemaža ir tokių, kurios tiki, jog iš dalies pačios susiluošino, todėl kyla pagieža vyrui, kuris su tuo sutiko arba tokio susiluošinimo reikalavo. H. Deutsch pasakoja apie dar vieną jauną moterį, aistringai įsimylėjusią savo meilužį, kuri pati spyrėsi atsikratyti vaiko, nes jis būtų kliudęs jų laimei; išėjusi iš ligoninės, ji visiems laikams atsisakė matytis su vyriškiu, kurį mylėjo. Jeigu toks galutinis išsiskyrimas ir retas daiktas, tai, kita vertus, atvejis, kai moteris tampa frigidiška su visais vyrais, arba tam, nuo kurio pastojo, gana dažnas.

Vyrai linkę žiūrėti į abortą pro pirštus; jie laiko jį vienu iš daugelio tų nemalonių dalykų, kuriems gudri gamta pasmerkė moterį: jie nesuvokia jame slypinčių verčių. Pasiryžusi abortui moteris paneigia moteriškumą, savo vertę tuo momentu, kai patinų etika užginčija save pačiu radikaliausiu būdu. Tatai ją morališkai sukrečia visam laikui. Juk nuo vaikystės moteriai kartojama, kad ji sukurta gimdyti, jai nuolat suokiama apie motinystės džiaugsmus; nepatogumai – mėnesinės, ligos ir pan., – namų ruošos sunkumai ir nuobodybė, viskas pateisinama nuostabia privilegija – gimdyti vaikus. Ir štai vyras, norėdamas išsaugoti savo laisvę, neapsunkinti ateities, dėl profesinių sumetimų prašo moterį atsisakyti jos, kaip patelės, triumfo. Vaikas jau – nebe neįkainojamas turtas, gimdyti jau – nebe šventa funkcija: tasai nežmoniškas ląstelių

[147] *Psychology of Women.*

dauginimasis tampa atsitiktiniu, varginančiu reiškiniu, tai yra dar viena moters yda. Palyginti su tuo, menstruacijų lažas atrodo tarytum palaima: su nerimu, nekantriai laukiama vėl pasirodant tų raudonų išskyrų, sukėlusių siaubą jaunai mergaitei, kuri anuomet buvo guodžiama gimdymo džiaugsmais. Net ir sutikdama daryti abortą, net jo trokšdama, moteris jaučiasi aukojanti moteriškumą: ji priversta pripažinti savo lyties prakeikimą, luošumą, sutikti su pavojais. Galų gale šitas neigimas kai kurias aborto traumuotas moteris paverčia homoseksualistėmis. Tuo tarpu vyras atskleidžia vyrų moralinio kodekso veidmainiškumą jau tą pačią akimirką, kai norėdamas sėkmingai įvykdyti tai, kas jam kaip vyrui skirta, prašo moterį paaukoti jos kūno galimybes. Vyrai visuotinai draudžia abortą, bet kartais jam pritaria kaip patogiam sprendimui; jie gali prieštarauti sau su lengvabūdišku cinizmu, bet moteris juk patiria šiuos prieštaravimus sužalotu savo kūnu; dažniausiai ji būna pernelyg drovi, kad ryžtųsi sukilti prieš vyrų nesąžiningumą; nors ir laikydama save neteisybės, paskelbusios ją nusikaltėle prieš josios valią, auka, ji vis tiek jaučiasi susitepusi, pažeminta; būtent ji konkrečiu ir netarpišku pavidalu, pačia savim įkūnija vyro prasižengimą; vyras prasižengia, tačiau prasižengėle laikoma ji; jis tik išsako žodžius – maldaujamu, grėsmingu, įtikinamu arba įtūžio kupinu tonu, ir tuoj pat juos užmiršta; o ji privalo paversti tuos žodžius skausmu ir krauju. Kartais jis nieko nepasako ir nueina, bet jo tylėjimas ir nusišalinimas – dar akivaizdesnis neigimas nei visas vyriškosios lyties atstovų reglamentuotas moralės kodeksas. Nereikia stebėtis tuo, kas vadinama moterų „amoralumu“, – tai mėgstamiausia mizoginų tema; argi jos gali nepajusti vidinio nepasitikėjimo tais arogantiškais principais, kuriuos vyrai viešai skelbia, o paslapčia neigia? Jos išmoksta nebetikėti tuo, ką vyrai sako, kai kelia į padanges moterį ar vyrą: vienintelis tikras dalykas – tai tas nuniokotas, kraujuojantis pilvas, tie raudoni gyvybės skutai, tas vaiko nebuvimas. Būtent po pirmojo aborto moteris ir pradeda „suprasti“. Daugeliui jų pasaulis atrodys jau kitoks. Ir vis dėlto, nesant plačiai prieinamų kontracepcijos priemonių, Prancūzijoje abortas šiandien tėra vienintelis kelias, atviras moteriai, kuri nenori gimdyti vaikų, pasmerktų mirti nuo skurdo. Stekelis[148] tai labai tiksliai išreiškė: „Aborto

[148] *La Femme frigide.*

draudimas – amoralus įstatymas, nes jis kas dieną, kas valadą neišvengiamai turi būti laužomas."

*

Kontracepcijos priemonės ir legalus abortas leistų moteriai laisvai imtis motinystės pareigų. Iš tikrųjų moters gebėjimas daugintis iš dalies yra savanoriškas, iš dalies atsitiktinis dalykas. Kadangi dirbtinis apvaisinimas dar nėra plačiai išplitęs, pasitaiko, kad moteris nori, tačiau negali tapti motina – arba todėl, kad nesantykiauja su vyrais, arba todėl, kad jos vyras yra nevaisingas, arba todėl, kad pati negali pastoti. Ir priešingai, dažnai jai tenka gimdyti prieš savo valią. Nėštumas ir motinystė bus labai skirtingai išgyventi priklausomai nuo to, ar bus maištaujama, ar atsiduota likimo valiai, ar šito bus laukiama su pasitenkinimu ir džiugesiu. Reikia turėti omeny, kad viešai išsakyti jaunos motinos ketinimai ir jausmai ne visuomet atitinka jos slapčiausius norus. Vieniša motina gali jaustis prislėgta materialios netikėtai ją užgriuvusios naštos, atvirai reikšti savo neviltį, ir vis dėlto kūdikis tenkins jos slapta puoselėjamas svajones; ir priešingai, jaunamartė, kuri džiaugiasi ir didžiuojasi savo nėštumu, dėl obsesijų, fantazmų, vaikystės prisiminimų, kuriuos neigia, gali širdy jo bijoti, nekęsti. Tai viena iš moters ypatingo uždarumo priežasčių. Jos tyli iš dalies todėl, kad joms patinka apgaubti paslaptim tik joms vienoms teprieinamą patirtį, tačiau sykiu jos blaškosi dėl vidinių prieštaravimų ir konfliktų. „Nėštumo rūpesčiai – tai sapnas, užmirštamas taip pat absoliučiai kaip ir gimdymo skausmų sapnas"[149], – yra pasakiusi viena moteris.

Tuomet moterims atsiveria sudėtingos tiesos, kurias jos stengiasi skandinti užmarštin.

Matėme, kad vaikystėje ir paauglystėje moteris išgyvena keletą susijusių su motinyste stadijų. Kol mergaitė dar visai maža, motinystė jai – stebuklas ir žaidimas: lėlę, būsimą vaiką ji suvokia kaip daiktą, kurį galima turėti ir valdyti. Paauglystės metais ji jau, priešingai, įžiūri jame grėsmę savo pačios asmenybės, kuri jai labai brangi, integralumui. Arba ji nuožmiai jį atmeta, kaip Colette Audry[150] herojė, kuri prisipažįsta:

[149] N. Halc.
[150] *On joue perdant.* „L'Enfant".

Aš nekenčiau mažų smėlyje žaidžiančių vaikų, nes jie išėję iš moters... Suaugusiųjų aš irgi nekenčiau, nes jie tramdė vaikus, nuolat duodavo jiems vidurius laisvinančių, plekšnodavo per užpakalį, rengdavo, bjaurojo pačiais įvairiausiais būdais: tos moterys glebiais kūnais, visuomet pasirengusios išperėti naujų mažylių, tie vyrai, su pasitenkinimu atsainiai žiūrintys į tas jiems priklausančias moterų ir vaikų minkštas vietas. Mano kūnas priklausė tik man vienai, aš mėgau jį tik tuomet, kai jis būdavo įdegęs, apneštas jūros druska, subraižytas dygiųjų kryklių. Jis turėjo likti stangrus ir niekieno nepaliestas.

Arba ji bijo jo ir sykiu geidžia, ir šitaip randasi nėštumo fantazmai bei įvairaus pobūdžio baimės. Kai kurioms jaunoms merginoms patinka būti motiniškai valdingoms, bet jos nelinkusios prisiimti visos su motinyste susijusios atsakomybės. Tai H. Deutsch papasakotas Lydijos atvejis: šešiolikametė užsieniečių nusamdyta auklė be galo nuoširdžiai ir rūpestingai prižiūrėjo jai patikėtus vaikus; tai buvo jos vaikiškų svajonių, kuriose ji vaizdavosi sukūrusi su savo motina šeimą vaikui auginti, tąsa; staiga ji tapo atsaini tarnyboje, abejinga vaikams, išeidavo iš namų, ėmė flirtuoti; žaidimų laikas baigėsi ir jai parūpo tikrasis gyvenimas, kur motinystės geismui vietos buvo skirta nedaug. Vienos moterys visą gyvenimą trokšta valdyti vaikus, bet mintis apie su gimdymu susijusį biologinį procesą joms įvaro siaubą: jos tampa akušerėmis, medicinos seselėmis, mokytojomis, pasiaukojančiomis tetomis, tačiau gimdyti atsisako. Kitos, nors ir neatstumia motinystės su pasibjaurėjimu, pernelyg užsiėmusios savo meilės gyvenimu ar karjera, kad skirtų jai bent kokią vietą savo gyvenime. Kartais jos bijo naštos, kurią vaikas užkraus joms arba jų vyrui.

Dažnai moteris nepastoja sąmoningai – vengia lytinių santykių, taiko kontracepcijos priemones, bet esama ir tokių atvejų, kai ji neprisipažįsta bijanti vaiko, ir tuomet pastoti trukdo psichinė savigynos reakcija; tuomet atsiranda funkcinių nervinės kilmės sutrikimų, kurie nustatomi medicininių tyrimų metu. Daktaras Arthus[151] pateikia ir tokį stulbinantį pavyzdį:

Ponia H... buvo labai prastai motinos paruošta moters gyvenimui; ši visuomet pranašaudavo dukrai baisiausias katastrofas, jei ji netikėtai pa-

[151] *Le Mariage*.

stotų... Kai ponia H... ištekėjo, pasijuto pastojusi jau kitą mėnesį; paskui suprato klydusi; tas pats pasikartojo po trijų mėnesių: ji ir vėl suklydo. Po metų nuėjo konsultuotis pas ginekologą, bet šis nustatė, kad tiek ji, tiek jos vyras vaisingi. Po trejų metų ji apsilankė pas kitą ginekologą, kuris jai pasakė: „Jūs pastosite, kai pradėsite mažiau apie tai kalbėti..." Po penkerių santuokos metų ponia H... ir jos vyras susitaikė su mintim, kad neturės vaikų. Kūdikis gimė baigiantis šeštiesiems santuokos metams.

Norui ar nenorui pastoti turi poveikio tie patys faktoriai, kurie veikia nėštumą apskritai. Nėštumo metu atgyja moters vaikystės svajonės ir paauglystės baimės; jis išgyvenamas labai skirtingai priklausomai nuo moters santykių su savo motina, su savo vyru, su savimi pačia.

Tapusi motina, moteris savo ruožtu savotiškai užima motinos vietą: jai tai – visiškas išsilaisvinimas. Jeigu ji nuoširdžiai trokšta išsilaisvinti, ji džiaugsis savo nėštumu ir turės drąsos ištverti jį be niekieno pagalbos; bet jeigu motina ją tebevaldo ir ji pati su tuo sutinka, tuomet ji, priešingai, atsiduos motinos valiai; naujagimis jai veikiau atrodys esąs brolis ar sesuo, o ne jos pačios vaikas; jeigu ji nori, bet nedrįsta išsilaisvinti, tuomet ji baiminasi, kad vaikas, užuot išgelbėjęs, neįkinkytų jos į naują jungą: tokia baimė gali sukelti persileidimą. H. Deutsch pateikia pavyzdį jaunos moters, kuri turėjusi lydėti savo vyrą į kelionę, o kūdikį palikti motinai, pagimdė negyvą vaiką; ne itin dėl to verkusi, nustebo: iš tikrųjų ji labai geidė kūdikio, bet mintis, kad jį reikės palikti motinai, kuri per vaiką valdys ją pačią, kėlė jai siaubą. Matėme, kad paauglė dažnai jaučiasi kalta dėl to, kad nekentė motinos; jeigu tas jausmas gajus, moteris įsivaizduoja, kad jos vaikus ir ją pačią slegia prakeikimas; ji mano, kad ateidamas į pasaulį, vaikas atims jai gyvybę arba pats mirs gimdamas. Baimę, kad nėštumas baigsis nesėkmingai, tokią dažną tarp jaunų moterų, dažnai sukelia sąžinės graužatis. Iš H. Deutsch cituojamo pavyzdžio matome, kokių pragaištingų padarinių gali turėti moters santykiai su motina:

Ponią Smith, jauniausią didelės šeimos, kur buvo tik vienas berniukas, vaiką, motina, norėjusi sūnaus, sutiko su apmaudu; ji ne itin dėl to kentėjo, nes tėvas ir viena vyresnė sesuo labai ją mylėjo. Bet kai ji ištekėjo ir pati laukėsi, nors ir labai geidė vaiko, motinai kitados jausta neapykanta darė nepakenčiamą mintį, kad ji pati taps motina; mėnesiu anksčiau ji pagimdė negyvą kūdikį. Pastojusi antrą kartą, baiminosi naujo nelaimingo

atsitikimo; laimė, viena iš artimų jos draugių pastojo tuo pat metu kaip ji; ši turėjo labai švelnią motiną, globojusią abi jaunas moteris nėštumo metu; bet draugė pastojo mėnesiu anksčiau už ponią Smith, ir ši paklaiko nuo minties, kad jai teks išnešioti kūdikį iki galo vienai; visų nuostabai, draugė dar mėnesį pernešiojo kūdikį[152], ir abi moterys pagimdė tą pačią dieną. Draugės nutarė pastoti tą pačią dieną kitą kartą ir ponia Smith ramiai ėmė lauktis antro kūdikio. Bet trečią mėnesį draugė buvo priversta išvykti į kitą miestą; nuo tos žinios poniai Smith tą pačią dieną įvyko persileidimas. Jai taip ir nepavyko susilaukti kito vaiko: motinos atminimas pernelyg smarkiai ją slėgė.

Ne mažiau svarbus ir motinos ryšys su vaiko tėvu. Subrendusi, nepriklausoma moteris gali norėti vaiko, kuris priklausytų tik jai vienai; pažinojau vieną moterį, kurios akys įsiliepsnodavo pamačius gražų patiną, bet ne dėl to, kad ji jo geisdavo, o todėl, kad įvertindavo jo veislines savybes; tai motiniškos amazonės, entuziastingai sveikinančios dirbtinio apvaisinimo stebuklą. Jei tokio tipo moteris išteka už savo vaiko tėvo, ji neigia bet kokią jo teisę į atžalą, ji stengiasi sudaryti uždarą sąjungą su jųdviejų mažyliu – tokia Paulio motina D. H. Lawrence'o *Sūnuose ir meilužiuose*. Tačiau daugeliu atvejų moteriai būtina vyro parama, kad ji galėtų atlikti naujas savo pareigas; ji su džiaugsmu pasiaukos naujagimiui tik tuomet, jeigu vyras pasiaukos jai.

Juo ji infantiliškesnė ir drovesnė, juo šis poreikis stipresnis. H. Deutsch pasakoja istoriją jaunos moters, kuri, būdama penkiolikos metų, ištekėjo už šešiolikamečio, nuo kurio pastojo. Kai buvo maža, ji labai mėgo kūdikius ir visuomet padėdavo motinai prižiūrėti jaunesniuosius brolius ir seseris. Bet vieną sykį, pati jau būdama dviejų vaikų motina, ji staiga puolė į paniką. Ji reikalavo, kad vyras nuo jos nesitrauktų; jam teko imtis darbo, kuris jam leido daug būti namuose. Jos nepalikdavo baimė, vaikų kivirčai jai atrodydavo itin rimti, ji teikdavo pernelyg daug reišmės menkiausiems jų nutikimams. Daugelis jaunų moterų kaip tik šitaip reikalauja vyrų pagalbos ir kartais be galo vargindamos išvaro juos iš namų. H. Deutsch pasakoja ir tokį atvejį:

Viena jauna moteris pamanė esanti nėščia ir nepaprastai apsidžiaugė; būdama kelionėje, toli nuo vyro, turėjo trumpą meilės nuotykį, į kurį lei-

[152] H. Deutsch tvirtina patikrinusi, kad vaikas iš tikrųjų gimė dešimties mėnesių.

dosi kaip tik todėl, kad ją užvaldė motinystės jausmas ir visa kita jai atrodė neturėsiant jokių padarinių; grįžusi pas vyrą, kiek vėliau suprato apsirikusi dėl pastojimo datos: jinai pastojo kelionėje. Kai vaikas gimė, ji pradėjo abejoti, ar tai jos vyro, ar sutikto meilužio vaikas ir prarado bet kokį jausmą taip lauktam kūdikiui; kupina nerimo, nelaiminga, ji kreipėsi į psichiatrą ir kūdikis parūpo jai tik tuomet, kai ji nusprendė laikyti savo vyrą kūdikio tėvu.

Mylinti savo vyrą žmona dažniausiai derina savo ir sutuoktinio jausmus: džiaugiasi arba liūdi pastojusi ar tapusi motina priklausomai nuo to, ar vyras tuo didžiuojasi, ar jaučiasi varginamas. Kartais vaiko pageidaujama norint sutvirtinti ryšius, santuoką, ir motinos jam jaučiami jausmai priklauso nuo tų jos planų sėkmės ar nesėkmės. Jeigu ji jaučia vyrui priešiškumą, tuomet situacija vėl kita: ji gali aistringai aukotis vaikui, neigdama jo priklausymą tėvui, arba, priešingai, neapkęsti niekinamo vyro atžalos. Ponia H. N..., apie kurios vestuvių naktį mes jau pasakojome cituodami Stekelį, iškart pastojo, vėliau visą gyvenimą nekentė mergaitės, pradėtos tos brutalios iniciacijos siaube. Iš Sofijos Tostajos *Dienoraščio* matome, kad jos jausmai savo vyrui tampa ambivalentiški pirmojo jos nėštumo metu. Ji rašo:

> Ši būsena man nepakenčiama tiek fiziškai, tiek morališkai. Fiziškai aš visąlaik negaluoju, o morališkai jaučiu baisų nuobodulį, baisią tuštumą, baisų nerimą. Liovai aš nustojau egzistavusi... Nebegaliu teikti jam jokio džiaugsmo, nes esu nėščia.

Vienintelis tokioje būsenoje jos patiriamas malonumas – mazochistinis: tikriausiai toks infantiliškas poreikis save nubausti radosi iš jos nenusisekusių meilės santykių.

> Nuo vakar esu visiška ligonė, bijau, kad neįvyktų persileidimas. Tas skausmas pilve netgi teikia man džiaugsmo. Tai primena man tuos laikus, kai, būdama vaikas, aš padarydavau kokią kvailystę ir mama man atleisdavo, bet aš pati sau neatleisdavau. Įsižnybdavau ar smarkiai įsidurdavau ranką, ir taip kentėdavau, kol skausmas tapdavo nebepakeliamas. O vis dėlto aš jį pakeldavau ir dėl to jausdavau milžinišką malonumą... Kai... gims vaikas, šitai vėl prasidės, tai tiesiog šlykštu! Viskas man atrodo nuobodu. Valandos muša taip liūdnai. Viskas nyku. Ak! Jeigu Liova!..

Tačiau nėštumas – tai baisi moters viduje vykstanti drama; ji patiria ją kaip praturtėjimą ir sykiu kaip susiluošinimą; embrionas – ir jos

kūno dalis, ir ją eksploatuojantis svetimkūnis; ji valdo jį ir sykiu yra jo valdoma; jis jos ateitis ir, nešiodama jį savy, moteris jaučiasi esanti neaprėpiama kaip pasaulis; tačiau tas turtingumas ją kartu ir sužlugdo, ji jaučiasi tapusi niekas. Rasis nauja gyvybė, ji pateisins jos pačios egzistenciją, ji tuo didžiuojasi, bet kartu jaučiasi esanti ir paslaptingų jėgų žaisliukas, ji purtoma, prievartaujama. Nėščia moteris ypatinga tuo, kad būtent tuomet, kai jos kūnas transcenduoja, ji suvokia jį kaip imanentišką: pykinant ir negaluojant, jis susigūžia savyje; jis liaujasi egzistavęs sau pačiam ir būtent tuomet tampa kaip niekad didelis. Amatininko, veiklos žmogaus transcendencija subjektyvi, o būsimoje motinoje subjekto ir objekto priešprieša išnyksta; ji ir jos viduje esantis vaikas sudaro dviprasmišką gyvybe tvinksinčią porą; įviliota į gamtos žabangus, ji – augalas ir gyvūnas, koloidų rezervas, inkubatorius, kiaušinis; ji gąsdina vaikus, besididžiuojančius savo jaunu tvirtu kūnu ir sukelia jaunų žmonių šypsenas, nes ji – žmogus, sąmoninga ir laisva būtybė, tapusi pasyviu gyvenimo įrankiu. Šiaip jau gyvybė tėra būties sąlyga; nėštumo laikotarpiu ji tampa kūrybine galia, tačiau toji kūryba keista, ji skleidžiasi atsitiktinai susiklosčius aplinkybėms, eventualiai. Yra moterų, kurioms nėštumas ir žindymas teikia tiek daug džiaugsmo, kad jos nori, jog tai kartotųsi be paliovos: vos tik kūdikis nujunkomas, jos iškart pasijunta apviltos. Tokios moterys, veikiau „perekšlės“ nei motinos, godžiai ieško galimybės paaukoti savo laisvę kūno funkcijoms: joms atrodo, kad jų būtį kuo ramiausiai pateisina pasyvus jų kūno vaisingumas. Jei kūnas visai inertiškas, jis net ir būdamas deformuotas negali įkūnyti transcendencijos, jis – tingumas ir nuobodulys, bet, vos sukrovęs pumpurus, iš karto tampa pradžia, šaltiniu, gėle, tuomet jis save pranoksta, tuomet jis – ir judėjimas ateities link, ir intensyvi esatis. Atskyrimas, dėl kurio moteris kitados kentėjo per nujunkymą, kompensuojamas: ji vėl panyra į gyvenimo tėkmę, vėl integruojasi į visumą, ji tik grandelė begalinėje kartų grandinėje, kūnas, egzistuojantis kitam kūnui ir jo dėka. Susijungimą, kurio moteris ieškojo vyro glėbyje, – ir kuris, vos tik įvykęs, iškart paneigiamas, – moteris realizuoja jausdama kūdikį savo apsunkusiose įsčiose ar spausdama jį prie išbrinkusių krūtų. Ji jau nebe subjektui paklusnus objektas ir ne būgštaujantis dėl savo laisvės subjektas, ji – dviprasmiška tikrovė, ji – gyvybė. Jos kūnas pagaliau tampa josios kūnu, nes egzistuoja vai-

kui, kuris jai priklauso. Visuomenė pripažįsta jai teisę jį turėti, be to, apgaubia jį šventumo aureole. Krūtis, prieš tai buvusi erotiniu objektu, jau gali būti laisvai rodoma, ji – gyvybės šaltinis: net religiniai paveikslai vaizduoja Skaisčiausiąją Motiną atidengta krūtine, kai ji maldauja savo Sūnų išgelbėti žmoniją. Kreipdama dėmesį į savo kūną ir stengdamasi išlaikyti savo socialinį orumą, motina raminasi iliuzija, kad jaučiasi žmogumi *savaime*, absoliučia *vertybe*.

Tačiau tai tik iliuzija. Nes iš tikrųjų vaiko ji nesukuria: jis joje susikuria; jos kūnas gimdo tiktai kūną: ji nesugeba suformuoti būties, kuri turės susiformuoti pati; laisvai emanuojantys kūrybiniai aktai objektą paverčia vertybe ir suteikia jam būtinybės pobūdį, tuo tarpu motinos įsčiose vaikas dar nepateisintas, jis kol kas tėra nepagrįstas ląstelių dauginimasis, savaiminis gamtos faktas, atsitiktinis kaip ir mirtis. Motina gali turėti *savo* priežasčių norėti šaip jau vaiko, tačiau ji nesugebės suteikti *šitai* nepriklausomai rytoj atsirasiančiai asmenybei savo pačios egzistencijos prasmės; ji jį pagimdo kaip savo kūną apskritai, o ne kaip savo ypatingos egzistencijos produktą. Būtent šitai turi galvoje Colette Audry herojė sakydama:

> Aš niekad negalvojau, kad jis gali suteikti mano gyvenimui prasmės... Jo gyvybė užsimezgė manyje ir aš turėjau išnešioti ją iki galo, kad ir kas atsitiktų, negalėdama paspartinti proceso, net jeigu būtų reikėję dėl to numirti. Be to, jis jau atsirado, gimė iš manęs; taigi jis buvo panašus į kūrinį, kurį aš būčiau galėjusi sukurti gyvenime... tačiau jis juo nebuvo[153].

Tam tikra prasme kiekviena moteris kartoja inkarnacijos paslaptį; kiekvienas gimstantis vaikas – žmogumi tampantis dievas: jis negalėtų išsiskleisti kaip sąmoninga ir laisva būtybė, jeigu negimtų; motina prisitaiko prie tos paslapties, bet jos nekontroliuoja; aukščiausioji būtybės, kuri susiformuoja jos įsčiose, tiesa jai nepavaldi. Tas jos dviprasmiškumas reiškiasi dviem prieštaringais fantazmais: visos motinos mano, kad jų vaikas bus didvyris; šitaip jos išreiškia savo susižavėjimą tuo, kad pagimdys sąmoningą, laisvą būtybę; tačiau sykiu moteris bijo, kad pagimdys luošį, baidyklę, nes žino, su kokiais siaubingais atsitiktinumais susijęs kūnas, o šitas joje esantis embrionas tėra kūnas. Pasitaiko atvejų, kai ją pakeri vienas ar kitas mitas, tačiau dažniausiai

153 Plg. *On joue perdant*. „L'Enfant".

moteris tarp jų blaškosi. Ji jaučia dar ir kitą dviprasmybę. Veikiama didžiojo rūšies ciklo, ji teigia gyvenimą, kurį neigia laikas ir mirtis: šitaip ji siejasi su amžinybe, tačiau kūnu ji jaučia ir Hegelio pasakytą tiesą: „Vaikų gimimas reiškia tėvų mirtį". Be to, Hegelis teigia, kad vaikas tėvams – „iš jų išsiveržusi jų pačių meilės būtis sau", ir, atvirkščiai, vaikas įgys savo būtį sau „atsiskyrime nuo savo šaltinio, atsiskyrime, kuris išsekins tą versmę". Tas savęs pranokimas sykiu pranašauja moteriai mirtį. Šią tiesą ji išreiškia baime, kurią jaučia vaizduodamasi gimdymą: ji bijo gimdydama prarasti savo pačios gyvybę.

Kadangi nėštumo reikšmė tokia ambivalentiška, natūralu, kad moters požiūris į jį irgi ambivalentiškas: beje, jis keičiasi priklausomai nuo gemalo stadijų. Pirmiausiai reikia pabrėžti, kad to proceso pradžioje vaiko dar nėra, jo buvimas kol kas tėra vaizduotės padarinys; motina gali svajoti apie tą mažą po kelių mėnesių gimsiantį individą, rūpintis jo lopšiu, kraiteliu, bet konkrečiai ji suvokia tik jos organizme vykstančius organinius reiškinius. Kai kurie Gyvybės ir Vaisingumo žyniai mistiškai teigia, kad moteris iš patirto malonumo pobūdžio suvokia, jog vyras ją apvaisino: tai vienas iš mitų, kurį reikia iškart atmesti. Ji niekad nepajunta šito fakto intuityviai: ji padaro tokią išvadą vėliau, remdamasi kai kuriais neaiškiais požymiais. Ji liaujasi sirgusi mėnesinėmis, pastorėja, jos krūtys apsunksta ir pradeda skaudėti, ima svaigti galva, pykina; kartais jai paprasčiausiai atrodo, kad ji nesveikuoja, ir gydytojas praneša jai tikrąją jos negalavimų priežastį. Tuomet ji sužino, kad jos kūnui lemta save pranokti; diena iš dienos auglys, atsiradęs iš jos kūno ir jam svetimas, didės; ji – rūšies, kuri primeta jai savo paslaptingus dėsnius, auka ir kaip paprastai toks nušalinimas ją gąsdina: ta baimė reiškiasi pykinimu. Vėmimą iš dalies sukelia skrandžio sekrecijos pakitimai, tačiau ši reakcija, kurios nepatiria kitų žinduolių patelės, tampa tokia svarbi tik dėl psichinių priežasčių: ji išreiškia žmogaus patelės išgyvenamo konflikto tarp rūšies ir individo ūmumą[154]. Net jeigu moteris ir labai geidžia vaiko, jos kūnas iš pradžių priešinasi gimdymui. *Nervinėse baimės būsenose* (*Les Etats nerveux d'angoisse*) Stekelis teigia, kad nėščios moters vėmulys visuomet reiškia tam tikrą norą atsikratyti vaiko; ir jeigu moteris vaiko atžvilgiu nusiteikusi

[154] Plg. I t. 1 sk.

priešiškai – dažnai ji turi tam slaptų priežasčių – skrandžio negalavimai paūmėja.

„Psichoanalizė mums paaiškino, jog vėmimo simptomai paūmėja dėl psichinių priežasčių tik tais atvejais, kai vėmimu išreiškiamas priešiškumas nėštumo būsenai ar gemalui“, – teigia H. Deutsch. Ji priduria: „Dažnai psichologinės nėščiųjų vėmimo priežastys visiškai tokios pat kaip ir merginų isteriškas vėmimas; jį sukelia nėštumo fantazmas“[155]. Abiem atvejais atgaivinama nenauja mintis apie apvaisinimą per burną: taip dažnai mano vaikai. Ypač infantiliškos moterys nėštumą įsivaizduoja kaip virškinamojo trakto ligą: taip buvo manoma senovėje. H. Deutsch pateikia pavyzdį ligonės, kuri baimingai ir įdėmiai tyrinėdavo savo vėmalus, ieškodama juose embriono gabaliukų, nors ir *žinojo*, kad šita mintis absurdiška. Bulimija, apetito stoka, pasišlykštėjimo pojūčiai reiškia tas pačias dvejones: norą išsaugoti ir sunaikinti embrioną. Aš pažinojau jauną moterį, kurią kamavo baisūs vėmimai ir stiprus vidurių užkietėjimas; kartą ji pati man pasisakė, jog jai atrodo, kad ji nori atsikratyti gemalo ir sykiu stengiasi jį sulaikyti savyje, ir tai iš tikrųjų atitiko slaptus jos norus. Daktaras Arthus[156] pateikia štai tokį mano apibendrintą pavyzdį:

> Ponia T... labai negaluoja dėl nėštumo – be perstojo vemia... Jos padėtis tokia sunki, kad verta pagalvoti apie terapinį abortą... Toji mintis nuliūdina jauną moterį... Trumpa analizė, kurią galėjome padaryti, atskleidžia, kad ponia T... nesąmoningai identifikavosi su viena iš savo senų mokyklos draugių, kuri vaidino labai svarbų vaidmenį jos emociniame gyvenime ir mirė nuo pirmojo nėštumo. Kai tik atskleidėme priežastį, negalavimai aprimo; po dviejų savaičių šleikštulys retkarčiais dar pasikartodavo, bet buvo jau visai nepavojingas.

Vidurių užkietėjimas, viduriavimas, išstūmimo įstangos visuomet rodo tą patį geismo ir neaiškios baimės mišinį, kartais šių negalavimų išdava būna persileidimas: beveik visų savaiminių persileidimų šaknys glūdi psichikoje. Šie negalavimai juo labiau sustiprėja, juo daugiau mo-

[155] Man pasakojo apie vieną vyrą, kurį pirmaisiais jo žmonos nėštumo mėnesiais – beje, jis ne itin ją mylėjo – kankino šleikštulys, galvos svaigimas ir vėmimas, tai yra nėščioms moterims būdingi negalavimai. Jie akivaizdžiai isteriškai išreiškė sąmonės konfliktus.

[156] *Le Mariage.*

19. 900

teris teikia jiems reikšmės ir juo labiau į save „įsiklauso“. Ypač visų žinomi nėščių moterų „įnoriai“, mielai puoselėjamos infantiliškos obsesijos; jos visuomet susijusios su valgiu kaip vaikiškos minties apie apsivaisinimą valgant išraiška; moteris, jaučianti savo kūno negalią, nejaukumo pojūtį transformuoja kokia nors užgaida, kuri ją užvaldo, kaip dažnai atsitinka sergant psichastenija. Beje, tie įnoriai tradiciškai toleruojami, kaip kitados buvo toleruojama isterija; moteris laukia įnorio, ji tyko jo, ji jį susigalvoja. Man pasakojo apie jauną vienišą motiną, kuri taip užsigeidė špinatų, kad nubėgo nusipirkti jų į turgų ir trypčiojo iš nekantrumo žiūrėdama, kaip jie verda: taip ji išreiškė abstrakčią vienatvės baimę; žinodama, kad negali pasikliauti niekuo kitu, tik savimi pačia, ji karštligiškai nuskubėjo patenkinti savo užgaidos. Kunigaikštienė d'Abrantès savo *Memuaruose* labai įdomiai aprašė atvejį, kai tą įnorį primygtinai įteigia moters aplinka. Ji skundžiasi, jog tuomet, kai buvo nėščia, ją supo pernelyg didelis aplinkinių susirūpinimas.

Nuo to susirūpinimo, paslaugumo jaučiausi tik blogiau – pykino, tapau nervinga, patyriau begales visokių kitų kančių, kurios beveik visuomet lydi moterį per pirmąjį nėštumą. Aš visa tai patyriau... Viską pradėjo mano motina vieną dieną, kai pas ją pietavau... „Ak! Viešpatie, – staiga prabilo ji padėjusi šakutę, žiūrėdama į mane nustėrusi, – ak! Viešpatie! Užmiršau paklausti apie *tavo įnorį*.

– Aš neturiu jokio įnorio, – atsakiau.

– Tu neturi jokio įnorio! – sušuko motina... – Tu neturi jokio įnorio! Negirdėtas daiktas! Tu klysti. Tu tiesiog neatkreipei į tai dėmesio. Pakalbėsiu apie tai su tavo anyta.

Ir štai abi motinos tariasi. Junot'as, bijodamas, kad aš jam pagimdysiu vaiką su šerno knysle, kas rytą mane klausia: „Laura, ko gi tu nori?“ Sugrįžusi iš Versalio mano moša įkiša savo trigrašį į visą tų klausimų chorą sakydama... kad matė begales moterų, subjaurotų dėl nepatenkintų įnorių... Galiausiai aš pati išsigandau... Pradėjau sukti galvą, kas man geriausiai tiktų ir nieko neradau. Pagaliau vieną gražią dieną čiulpiant ananaso pastilę man toptelėjo, kad ananasas būtų pats tas daiktas... Vos įsitikinusi, kad *noriu* ananaso, pirmiausia labai smarkiai jo užsigeidžiau, paskui tas noras dar labiau išaugo, kai Corcelet pareiškė, kad... dabar ne ananasų sezonas. O! Tuomet patyriau kančią, panašią į įsiūtį, kai, rodos, mirsi, jeigu nepatenkinsi to noro.

(Junot'as po daugybės žygių galiausiai gavo ananasą iš ponios Bonaparte rankų. Kunigaikštienė d'Abrantès džiugiai jį priėmė ir visą naktį jį uodė

ir čiuopė, nes gydytojas leido valgyti jį tik rytais. Kai pagaliau Junot'as jai padavė jį su lėkšte.)

Nustūmiau lėkštę kuo toliausiai. „Nežinau... kas su manim dedasi, aš negaliu paimti jo į burną." Jis kyštelėjo nelemtą lėkštę man po nosim ir tai tik dar patvirtino tą faktą, kad negaliu valgyti ananaso. Teko ne tik išnešti jį, bet ir atverti langus, iškvėpinti kambarį, kad būtų visiškai pašalintas tas kvapas, kuris per vieną sekundę padarytų mane atstumiančią. Svarbiausias šitos istorijos momentas – nuo to laiko aš visuomet turėdavau prisiversti valgyti ananasą...

Moterys, kuriomis pernelyg rūpinamasi arba kurios pernelyg rūpinasi pačios savimi, tampa liguistos. Lengviausiai nėštumo išbandymus atlaiko matronos, visiškai pasišventusios gimdymo funkcijai, ir, kita vertus, vyriškos moterys, nesižavinčios savo kūno nuotykiais ir pasiryžusios lengvai juos ištverti: ponia de Staël taip pat ryžtingai elgdavosi būdama nėščia, kaip ir per pokalbius savo salone.

Augant embrionui, keičiasi ryšys tarp jo ir motinos. Embrionas įsitvirtina motinos pilve, abu organizmai prisitaiko vienas prie kito, tarp jų randasi biologiniai mainai, suteikiantys moteriai galimybę atgauti pusiausvyrą. Ji nebesijaučia valdoma rūšies: dabar ji valdo vaisių savo įsčiose. Pirmaisiais mėnesiais ji buvo paprasčiausia moteris, be to, sumenkinta to slapto joje vykstančio proceso; vėliau ji akivaizdžiai tampa motina ir jos nusilpimas tampa išvirkščiąja jos šlovės puse. Didėjantis jos silpnumas viską pateisina. Daugelis moterų būdamos nėščios patiria nuostabią ramybę: jos jaučiasi save pateisinusios. Jos visad mėgdavo save stebėti, tyrinėti savo kūną, tačiau nedrįsdavo to atvirai daryti iš socialinio padorumo: dabar jos įgijo tam teisę, visa, ką jos daro savo gerovei, daro sykiu ir vaiko gerovei. Iš jų nebereikalaujama nei darbo, nei pastangų; joms nebereikia rūpintis likusiu pasauliu; jų godojamos godos įprasmina dabarties momentą; joms tereikia gyventi į valias: jos atostogauja. Jų egzistencijos prasmė – čia, jų pilve, ir ji suteikia joms tobulą pilnatvės pojūtį. „Tai tarsi nedidukė krosnis žiemą, kuri visuomet užkurta, kuri štai čia, kūrenasi tik jums, visiškai paklusdama jūsų valiai. Tai tarsi gaivus dušas, nuolat trykštantis vasarą. Jis čia", – sako viena H. Deutsch cituojama moteris. Patyrusi pilnatvę moteris patenkinta dar ir todėl, kad jaučiasi „esanti įdomi", o tai buvo jos didžiausias noras nuo paauglystės metų; kaip žmona ji kentė nuo priklausomybės vyrui; dabar ji jau nebe seksualinis objektas, nebe tarnaitė; juk

ji įkūnija rūšį, ji žada gyvybę, amžinybę; aplinkiniai ją gerbia, net jos aikštys tampa šventos; būtent tai, kaip matėme, padrąsina ją susigalvoti „įnorių"... „Nėštumas leidžia moteriai racionalizuoti savo poelgius, kurie kitaip atrodytų absurdiški", – teigia H. Deutsch. Pateisinta kitos būtybės, esančios jos įsčiose, galiausiai ji be išlygų naudojasi galimybe būti savimi.

Romane *Vakarė žvaigždė* (*L'Etoile Vesper*) Colette aprašė savo nėštumą:

> Klastingai, neskubėdama mane užplūdo pritvinkusių patelių palaima. Aš jau nebebuvau jokių negalavimų, jokių skausmų vergė. Euforija, murkimas iš pasitenkinimo, – kokiu vardu, moksliniu ar buitiniu, – įvardyti šitą saugumo pojūtį? Matyt, jis buvo galingas, jei negaliu jo pamiršti... Pavargsti slėpdamas savyje tai, ko niekada nesi išsakęs, pavyzdžiui, išdidumo būsenos, banalios didybės, kurią jutau su malonumu brandindama savo vaisių... Kas vakarą pamažėle atsisveikindavau su vienu iš puikiųjų savo gyvenimo laikotarpių. Gerai žinojau, kad jo gailėsiuos. Bet džiugesys, murkimas, euforija paskandindavo viską, ir mane užplūsdavo saldus gyvuliškumas, nerūpestingumas, kurį sukeldavo didėjantis svoris ir begarsiai mano brandinamos būtybės prašymai.
>
> Šeštas, septintas mėnuo... Pirmosios braškės, pirmosios rožės. Ar galiu pavadinti savo nėštumą kaip nors kitaip kaip ilga švente? Gimdymo skausmai užmirštami, neužmirštama ilga nepakartojama šventė: aš nieko nepamiršau. Ypač prisimenu, kaip keisčiausiomis akimirkomis mane surakindavo miegas ir aš kaip vaikystėje būdavau priversta užmigti ant žemės, ant žolės, ant įšilusios dirvos. Vienintelis „įnoris", sveikas įnoris.
>
> Į nėštumo pabaigą panėšėjau į žiurkę, tįsiančią pavogtą kiaušinį. Nepatogi pati sau, kartais jausdavausi pernelyg pavargusi, kad atsigulčiau... Nepaisant alinančio svorio, nuovargio, mano šventė vis dar nesibaigė. Buvau nešama ant privilegijų ir dėmesingumo skydo...

Colette mums pasakoja, kad vienas iš jos draugų tą laimingąjį nėštumą pavadino „vyrišku". Iš tikro ji panaši į tas moteris, kurios narsiai ištveria tą savo būseną, nes nesileidžia jos sugniuždomos. Būdama nėščia, ji rašė: „Vaikas paskelbė, kad netrukus pasirodys, ir aš užsukau savo parkerio antgalį".

Kitos moterys labiau apsunksta nuo nėštumo; jos nesiliauja mąsčiusios apie savo įgytą reikšmingumą. Vos paakintos, jos prisitaiko sau vyrų sukurtus mitus: proto šviesumui priešpriešina vaisingą Gyvybės naktį, šviesiai sąmonei – vidujiškumo slėpinius, produktyviajai laisvei –

tą siaubingai didėjantį nepriklausomai nuo žmogaus valios pilvą; būsimoji motina jaučiasi esanti humusas, arimas, versmė, šaknis; kai ji užsnūsta, jos miegas – chaoso, kuriame fermentuojasi pasauliai, miegas. Yra tokių, kurios užmiršta save ir ypač džiaugiasi didėjančiu jose gyvybės lobiu. Būtent šitą džiaugsmą išreiškia Cécile Sauvage savo eilėraščiais rinkinyje *Susipumpuravusi siela* (*L'Ame en bourgeon*):

Tu priklausai man kaip aušra priklauso kloniui,
Aplink tave mano gyvenimas vyniojasi lyg šilta vilna,
Kur auga paslapčia tavo jautrios galūnės.

Ir kiek tolėliau:

O tu, kurį aš taip meiliai ir baimingai supu į vatą,
Mažoji susipumpuravusi siela, pritvirtinta prie mano gėlės koto,

Iš savo širdies dalelės lipdau tavo širdį,
Mano pūkuotas vaisiau, mano maža drėgna burnyte.

O laiške savo vyrui:

Keista, bet man atrodo, kad aš dalyvauju kuriant mažylytę planetą ir formuoju jos gležną paviršių. Niekada nebuvau taip arti gyvybės. Niekada taip nesijaučiau esanti žemės su jos augalais ir syvais sesuo. Mano kojos žengia žeme tarsi gyva būtybė. Kai jis manyje spardosi ir juda, svajoju apie fleitų, dūzgiančių bičių, rasos kupiną dieną. Kad tu žinotum, kokios pavasaringos gaivos, kokios jaunystės ši susipumpuravusi siela įlieja man į širdį. Tik pamanyk, juk tai vaikiška Pjero siela ir mano esybės naktyje jinai formuoja dvi didžiules begalybės akis, panašias į jojo.

Kita vertus, labai koketiškos moterys, iš esmės suvokiančios save kaip erotinį objektą, įsimylėjusios savo gražų kūną, kenčia matydamos save deformuotas, subjaurotas, negalinčias sukelti geismo. Nėštumas joms visai nepanašus į šventę ar savęs praturtinimą, jis joms – savojo aš sumenkinimas.

Isadora Duncan *Mano gyvenime* rašo:

Vaiką jau buvo galima pajusti... Gražus marmurinis mano kūnas ėmė glebti, lūžinėti, jis deformavosi... Kartais, vaikštinėdama jūros pakrante,

jausdavau jėgų ir energijos perteklių ir sakydavau sau, kad šita maža būtybė bus mano, mano vienos, tačiau kitomis dienomis... pasijusdavau it patekęs į spąstus varganas gyvulys... Apimta čia vilties, čia nevilties, dažnai galvodavau apie savo jaunystės keliones, klajonių žygius, apie tai, kaip atrasdavau menus, ir visa tai tebuvo labai senas, migloje skendintis prologas, kuris štai baigėsi vaiko laukimu, šedevru, prieinamu kiekvienai valstietei... Mane ėmė persekioti įvairiausios baimės. Bergždžiai įtikinėjau save, kad visos moterys turi vaikų. Tai buvo kažkas natūralu, ir vis dėlto aš bijojau. Bijojau ko? Žinoma, ne mirties ir netgi ne kančių. Mane kankino kažkokia nežinoma man nežinomų dalykų baimė. Gražus mano kūnas vis labiau ir labiau deformavosi mano kupinose nuostabos akyse. Kur dingo mano gracingos, jaunatviškos Najadės formos? Kur dingo mano siekiai, mano renomė? Dažnai prieš savo pačios norus jausdavausi vargšė ir nugalėta. Kova su gyvenimu, šituo gigantu, buvo nelygi, bet tuomet aš pagalvodavau apie gimsiantį vaiką ir visos mano širdgėlos išnykdavo. Žiaurios laukimo valandos naktį. Kaip brangiai mes sumokame už šlovę būti motina!..

Prieš pat gimdymą atsiranda motinos ir vaiko išsiskyrimo požymių. Moterys skirtingai pajunta pirmąjį vaiko judesį, kojytės spyrį į pasaulio duris, spyrį į pilvo sieneles, kurios jį skiria nuo pasaulio. Vienos susižavėjusios džiaugiasi tuo signalu, skelbiančiu savarankiškos gyvybės atsiradimą, kitos su pasibjaurėjimu pasijunta esančios svetimo individo buveinė. Ir vėl gemalo ir motinos kūno sąjunga susijaukia: gimda nusmunka žemyn, moteris jaučia spaudimą, įtampą, jai darosi sunkiau kvėpuoti. Dabar ją valdo ne nediferencijuota rūšis, o tasai gimsiantis vaikas; ligi šiol jis buvo tik įvaizdis, viltis, dabar jis tampa sunkiai slegiančia realybe. Jo buvimas sukuria naujų problemų. Kiekvienas perėjimas į naują būvį kelia neaiškią baimę: gimdymas ypač baisus. Kai priartėja laikas gimdyti, atgyja visos moters vaikystės laikų baimės; jeigu kankinama kaltės jausmo ji mano esanti prakeikta motinos, tai įtikinėja save, kad mirs pati arba jos vaikas. *Kare ir taikoje* Lizos paveikslu Tolstojus pavaizdavo tokią infantilišką moterį: gimdymas jai tolygus pasmerkimui mirti ir ji iš tikrųjų miršta.

Gimdymo pobūdis labai skirsis, nelygu atvejis: motina geidžia saugoti savo pilve tą kūnišką lobį, brangų josios „aš“ gabalą ir sykiu atsikratyti jo, nes jis ją varžo; galiausiai ji nori turėti rankose savo svajonę, bet bijo naujos atsakomybės, kurią uždės jos materializavimas: vienas ar kitas noras gali dominuoti, tačiau dažniausiai ji lieka draskoma abiejų. Be to, dažnai ji neryžtingai priima kankinantį išbandymą:

nori įrodyti sau ir savo artimiesiems – motinai, vyrui, – kad sugeba ištverti jį be niekieno pagalbos, bet tuo pat metu pyksta ant pasaulio, ant gyvenimo, ant savo artimųjų už tas jai primestas kančias ir protestuodama išlieka pasyvi. Nepriklausomos moterys – moteriškos ar vyriškos – laiko savo pareiga būti aktyviomis prieš gimdymą ir netgi jo metu; labai infantiliškos pasyviai atsiduoda akušerei ar savo motinai; kai kurios didžiuojasi tuo, kad nerėkia, dar kitos atsisako vykdyti bet kokius nurodymus. Šiaip jau galima pasakyti, kad šios krizės metu jos išreiškia savo požiūrį į pasaulį apskritai ir į savo motinystę skyrium: jos būna stoiškos, rezignuojančios, reiklios, valdingos, maištingos, pasyvios ar įsitempusios... Tokios psichologinės nuostatos turi didžiulę įtaką gimdymo trukmei ir su gimdymu susijusiems sunkumams (tai, žinoma, priklauso ir nuo paties organizmo būklės). Reikšminga tai, kad normaliai moteriai – kaip ir kai kurioms naminių gyvulių patelėms – reikia pagalbos, kad ji galėtų atlikti gamtos jai skirtą funkciją; yra gyvuliškomis sąlygomis gyvenančių valstiečių bei negalinčių atsikratyti gėdos jausmo vienišų moterų, kurios gimdo niekieno nepadedamos, tačiau jų vienišumas tokiu momentu dažnai baigiasi vaiko mirtimi ar nepagydomomis motinos ligomis. Tą akimirką, kai moteris baigia atlikti savo, moters, misiją, ji tebėra priklausoma ir tai tik dar vienas įrodymas, kad žmonių giminės reikaluose gamta ir išmonė neatskiriamos. Natūraliomis sąlygomis konfliktas tarp moters, kaip individo, ir tarp rūšies interesų toks stiprus, kad dažnai baigiasi motinos arba kūdikio mirtimi ir tik žmogaus įsikišimas – chirurginė pagalba – smarkiai sumažino ir beveik visiškai pašalino kitados tokius dažnus mirties atvejus. Anestezija įgalino paneigti biblinį pasakymą: „Tu gimdysi skausmuose“; plačiai taikoma Amerikoje, ji pamažu plinta ir Prancūzijoje; 1949 metų kovo mėnesio dekretu anestezija paskelbta privaloma Anglijoje[157].

[157] Aš jau minėjau, jog kai kurie antifeministai gamtos ir Biblijos vardu piktinosi dėl ketinimų sumažinti gimdymo skausmus, atseit, jie esą vienas iš motiniškojo „instinkto“ šaltinių. H. Deutsch, rodos, linkusi palaikyti tą nuomonę: ji aiškina, kad motina, nepajutusi, koks sunkus yra gimdymas, iš esmės nepripažįsta, kad tai jos vaikas tuo momentu, kai jai jį parodo; tačiau ji sutinka ir su tuo, kad toks pat tuštumos ir svetimumo jausmas apima tas gimdyves, kurios patyrė gimdymo kančias; be to, visuose savo knygos skyriuose ji teigia, kad motinos meilė – tai sąmoningas jausmas, nuostata, o ne instinktas, kad ji nebūtinai susijusi su nėštumu; anot jos, moteris gali motiniškai mylėti įvaikintą vaiką, vyro vaiką iš kitos santuokos ir pan. Šis prieštaravimas akivaizdžiai kyla iš to, kad ji mato moterį kaip mazochizmo auką, ir toks įsitikinimas skatina ją teikti didžiulę reikšmę moters kančiai.

Sunku nustatyti, kiek nuskausminimas palengvina moters kančias. Tas faktas, kad pats gimdymo procesas kartais trunka daugiau kaip dvidešimt keturias valandas, o kartais viskas įvyksta per dvi tris valandas, verčia susilaikyti nuo bet kokių apibendrinimų. Kai kurioms moterims gimdymas – tai kankynė. Taip gimdė Isadora Duncan: ji išgyveno savo nėštumą lydima neaiškios baimės ir, matyt, psichinis pasipriešinimas padidino gimdymo skausmus. Ji rašo:

> Gali ką nori kalbėti apie ispanų inkviziciją, jokia moteris, pagimdžiusi vaiką, jos neišsigąstų. Tai tik žaidimas, palyginti su gimdymo skausmais. Be perstojo, be atvangos, be gailesčio tas nematomas ir žiaurus genijus laikė mane savo gniaužtuose, plėšė man kaulus ir gyslas. Sakoma, kad tokios kančios greit užmirštamos. Galiu atsakyti į tai, jog pakanka man užmerkti akis, ir vėl išgirstu savo riksmus ir dejones.

Kai kurios moterys, priešingai, mano, kad tai palyginti nesunkus išbandymas. Retais atvejais gimdydamos jos jaučia lytinį pasitenkinimą.

Aš tokia seksuali būtybė, kad net gimdymas man – lytinis aktas, – rašo viena moteris[158]. Vaikystėje turėjau labai gražią auklę. Ji mane maudydavo ir apiplaudavo po dušu. To pakakdavo, kad aš baisiausiai susijaudinčiau ir nervingai krūpčiočiau.

Yra ir tokių moterų, kurios teigia patyrusios per gimdymą kūrybinės galios pojūtį; jos iš tikrųjų atliko valingą ir produktyvų darbą. Kita vertus, nemaža ir tokių, kurios jautėsi esančios pasyvios, tarsi koks kenčiantis ir kankinamas padaras.

Pirmieji motinos ryšiai su naujagimiu irgi labai skirtingi. Kai kurios moterys kenčia dėl tos tuštumos, kurią pagimdžiusios pajunta savo kūne; joms atrodo, kad iš jų pagrobė jų lobį.

Aš – bežadis avilys,
Kurio spiečius išskrido.
Aš nebeįlieju
Savo kraujo į tavo gležną kūną.
Mano esybė – uždaras namas,
Iš kurio pagrobė numirėlį, –

[158] Stekelio cituojama išpažintis, kurią mes iš dalies reziumavome.

rašo Cécile Sauvage. Ir dar:

Tu jau ne visas mano. Tavo galva
Mintija apie kitas padanges.
....
Jis gimė, aš netekau savo jauno mylimojo,
Jis jau gimė ir aš likau viena, jaučiu,
Kaip mano kraujo tuštuma many pašiurpsta...

Ir vis dėlto tuo pat metu kiekviena jauna motina būna apimta susižavėjimo kupino smalsumo. Keistas stebuklas matyti, laikyti rankose gyvą būtybę, kuri tavy susiformavo, iš tavęs išėjo. Tačiau kokia to nepaprasto įvykio, kuris atveda į pasaulį naują gyvybę, dalis iš tikro tenka motinai? Ji to nežino. Be jos jo nebūtų ir vis dėlto jis ją palieka. Keista ir liūdna matyti jį išorėje, atskirtą nuo savęs. Ir beveik visuomet jaučiamas nusivylimas. Moteris norėtų jausti tą naują žmogų esant *savo* taip pat, kaip jaučia esant savo ranką, bet visi jo patyrimai – jo viduje, jis nepermatomas, nesuvokiamas, atskirtas; ji netgi jo neatpažįsta, kadangi nepažįsta; savo nėštumą ji išgyveno be jo: su ta mažyte svetima būtybe jos nesieja jokia bendra praeitis; ji tikėjosi, kad ji iškart taps jai artima, bet taip nėra, ji – naujas atvykėlis, ir moteris lieka priblokšta to abejingumo, su kuriuo jinai jį sutinka. Nėštumo laikų svajonėse jis buvo susikurtas įvaizdis, jis buvo beribis, ir motina mintyse džiaugiasi savo būsima motinyste: dabar tai mažulytis apribotas individas, jis iš tikrųjų yra štai čia – atsitiktinai susiklosčiusių aplinkybių padarinys, gležnas, reikalaujantis. Visai realus džiaugsmas, kad pagaliau jis atsirado, miešiasi su apgailestavimu, kad jis yra tik štai šitai.

Intymius gyvūniškus ryšius su savo kūdikiu po to, kai jis atsiskiria, daugelis jaunų motinų atstato jį žindydamos; žindymas nuvargina labiau negu nėštumas, tačiau suteikia žindyvei galimybę pratęsti „atostogų“, ramybės, pilnatvės būseną, kuria ji mėgavosi būdama nėščia.

> Kai vaikas žįsdavo, nebuvo kas daugiau daryti, ir tai galėdavo trukti valandų valandas, – pasakoja Colette Audry apie savo heroję[159], – ji net negalvodavo apie tai, kas bus po to. Likdavo tik laukti, kada jis atsitrauks nuo krūties kaip ta didžiulė bitė.

[159] *On joue perdant.*

Bet pasitaiko moterų, kurios negali maitinti kūdikio ir jų nuostabos kupinas pirmųjų valandų abejingumas trunka tol, kol jos suranda konkrečius ryšius su vaiku. Taip, beje, buvo su Colette, kuri negalėjo maitinti dukters ir su įprastu jai nuoširdumu aprašė pirmuosius savo motiniškus jausmus[160]:

Paskui prasidėjo kontempliavimas naujos personos, kuri atėjo į namus ne pro duris... Ar tame mano kontempliavime buvo pakankamai daug meilės? Nedrįstu tvirtinti. Žinoma, aš turėjau įprotį – ir vis dar jo neprarandu – žavėtis įvairiais dalykais. Aš ir toliau ugdžiau jį žvelgdama į tą stebuklą – naujagimę: žavėjausi jos nagiukais, vaiskumu primenančiais išgaubtą rausvą krevetės kevalą, pėdutėmis, atėjusiomis pas mus nelytint žemės. Lengvutės, švelnios, nusileidusios ant skruostų jos blakstienos buvo įsiterpusios tarp žemės peizažų ir žydrų sapnuojančių akių. Mažytė jos lytis, toks vos įrėžtas migdolas, dvigeldė, susivėrusi lūpa lūpon. Vis dėlto aš negalėjau įvardinti to kruopščiai detalizuoto žavėjimosi savo dukra, aš nejutau jo taip, kaip jaučiama meilė. Iš tų taip ilgai lauktų reginių aš neįgijau apakintoms motinoms būdingo budrumo ir noro varžytis. Kada gi pajusiu ženklą, reiškiantį antrąjį, sunkesnį įsibrovimą į mano gyvenimą? Turėjau susitaikyti su mintimi, kad daugybė įspėjimų, slapto pavydo apraiškų, klaidingų ir netgi teisingų nuojautų, pasididžiavimas, jog laikau savo rankose gyvybę, kurios nuolanki kūrėja pati esu, pagaliau padarys mane paprasta motina. Tačiau ramybė ir giedra sugrįžo man tik tuomet, kai ant žavių jos lūpų pražydo nesuprantama kalba, kai sąmoningumas, gudrumas, netgi švelnumas tapo tokie akivaizdūs, kad standartinė lėlė tapo mergaite, o mergaitė – mano dukra!

Esama ir tokių motinų, kurios išsigąsta atsakomybės. Nėštumo metu joms tereikėjo atsiduoti savo kūno reikmėms, iš jų nebuvo reikalaujama jokios iniciatyvos. Dabar prieš jas yra asmuo, turintis į jas teisių. Kai kurios moterys su džiaugsmu glamonėja savo kūdikį, kol linksmos ir nerūpestingos dar būna ligoninėje, bet pradeda žiūrėti į juos kaip į naštą vos grįžusios namo. Net žindymas neteikia joms jokio džiaugsmo, priešingai, jos bijo subjauroti krūtinę, su apmaudu jaučia sutrūkinėjusį krūties spenelį, skaudančias pieno liaukas; vaiko lūpos jas žeidžia: joms atrodo, kad jis sugeria jų jėgas, gyvenimą, laimę. Jis primeta joms sunkią vergystę, ir jis jau – nebe jų dalis: jis tampa tironu; jos pradeda

[160] Colette. *L'Etoile vesper.*

priešiškai žiūrėti į šitą mažytį svetimą individą, keliantį grėsmę jų kūnui, jų laisvei, visam jų „aš".

Čia įsiterpia ir daugelis kitų faktorių. Moters santykiai su savo motina nepraranda reikšmės. H. Deutsch pateikia pavyzdį jaunos žindyvės, kuriai kiekvieną sykį, kai motina ateidavo jos aplankyti, pranykdavo pienas; dažnai ji prašydavosi padedama, bet kai kas nors kitas rūpindavosi vaiku, ji pavydėdavo ir jausdavo tam žmogui neprielankumą. Santykiai su vaiko tėvu, jo jausmai kūdikiui irgi turi didžiulės įtakos. Visa ekonominių, emocinių veiksnių visuma paverčia vaiką našta, grandinėmis, arba suteikia motinai išsilaisvinimą, turtą, saugumo garantą. Kartais priešiškumas virsta atvira neapykanta, pasireiškiančia baisiu aplaidumu arba netikusiu elgesiu su vaiku. Dažniausiai savo pareigas suvokianti motina įveikia tą priešiškumą; ji jaučia sąžinės graužimą (dėl kurio atsiranda įvairios neaiškios baimės) ir nesiliauja baimintis nėštumo. Visi psichoanalitikai sutinka su tuo, kad moterys, persekiojamos įkyrios minties pakenkti savo kūdikiui, įsivaizduojančios šiurpius nelaimingus atsitikimus, jaučia jam priešiškumą, kurį stengiasi nuslopinti. Bet kuriuo atveju iš visų kitų žmogiškų ryšių nuostabu ir išskirtina tai, kad iš pradžių pats vaikas prie to neprisideda aktyviai: jo šypsniai, vapėjimas turi tik tą prasmę, kurią jiems suteikia motina; ar jis atrodo jai žavus, vienintelis, ar nuobodus, banalus, bjaurus, priklauso ne nuo jo, o nuo jos pačios. Todėl šaltos, nepatyrusios pasitenkinimo, melancholiškos moterys, laukusios iš vaiko draugystės, šilumos, jaudulio, tai yra to, kas galėtų atplėšti jas nuo savęs pačių, visuomet labai nusivilia. Kaip brendimo meto, lytinės iniciacijos, vedybų, taip ir motinystės „pereinamasis laikotarpis" lemia niūrų nusivylimą tų moterų, kurios tikisi, kad koks nors išorinis įvykis atnaujins ir pateisins jų gyvenimą. Tai būdinga Sofijai Tolstajai. Ji rašo:

> Tie devyni mėnesiai buvo baisiausi mano gyvenime. O apie dešimtą geriau išvis nekalbėti.

Veltui ji stengiasi aprašyti savo dienoraštyje įprastinį džiaugsmą: mus sukrečia jos liūdesys ir atsakomybės baimė.

> Viskas jau įvyko. Aš pagimdžiau, aš iškentėjau savo skausmų dalį, aš atkutau ir pamažėle grįžtu gyveniman nuolat bijodama ir nerimaudama dėl vaiko ir ypač dėl savo vyro. Kažkas many palūžo. Kažkas man sako, kad

aš nuolat kentėsiu, manau, jog tai būgštavimai, kad nesugebėsiu atlikti savo pareigų *šeimai*. Aš lioviausi buvusi natūrali, nes bijau tos vulgarios meilės, kuria patelė myli savo mažylius, ir bijau pernelyg didelės meilės savo vyrui. Visi sako, kad mylėti savo vyrą ir vaikus – dorybė. Kartais ta mintis mane paguodžia... Koks galingas tas motinystės jausmas ir kaip man atrodo natūralu būti motina. Juk tai Liovos vaikas ir būtent todėl aš jį myliu.

Tačiau mums aišku, kad ji taip afišuoja savo meilę vyrui būtent todėl, kad jo nemyli; ta antipatija persiduoda vaikui, pradėtam glamonėse, kurios jai buvo šlykščios.

K. Mansfield aprašė dvejones jaunos moters, kuri mano labai mylinti savo vyrą, tačiau bjaurisi jo glamonėmis. Vaikams ji jaučia švelnumą ir sykiu tuštumos jausmą, kurį niūriai aiškina kaip visišką abejingumą. Ilsėdamasi sode šalia savo paskutinio naujagimio, Linda galvoja apie savo vyrą Stanley[161]:

Ką gi, ji už jo ištekėjo. Ji dargi mylėjo jį. Ne tą Stanley, kurį visi pažinojo, ne kasdieninį Stanley, o tą drovų, jautrų, tyrą Stanley, kuris kas vakarą atsiklaupęs kalbėdavo maldas. Tačiau visa bėda buvo ta, kad ji taip retai matydavo *savo* Stanley. It žaibo blyksniai pasitaikydavo ramybės akimirkų, o likusį laiką ji jautėsi gyvenanti degančiuose namuose, skęstančiame laive. Ir tas pavojus nuolat supo Stanley. Visas jos laikas praeidavo jį gelbstint, slaugant, raminant, klausantis jo istorijų. Likusį laiką ji praleisdavo baimėje, kad susilauks vaikų... Labai gražu teigti, kad visų moterų dalia turėti vaikų. Bet tai netiesa. Ji, pavyzdžiui, galėtų įrodyti, kad tai netiesa. Jos nėštumai ją palaužė, nusilpnino, padarė neryžtingą. O visų sunkiausia buvo ištverti tai, kad ji nemylėjo savo vaikų. Neverta buvo nė apsimetinėti... Ne, tarsi koks šaltas vėjas ją sustingdydavo per visas tas klaikias keliones ir jai nebelikdavo šilumos jiems. O mažasis berniukas (ką gi, dėkui Dievui, jį pasiėmė mama) priklausė jos motinai, Beryl ar bet kam kitam, kas jo norėjo. Ji beveik nepaimdavo jo ant rankų. Ji būdavo jam tokia abejinga, kai jis ilsėdavosi prie jos kojų. Ji pažvelgė žemyn... Jo šypsena buvo kažkokia keista, netikėta, tad Linda irgi nusišypsojo. Tačiau susigriebė ir šaltai pasakė vaikui: „Aš nemėgstu mažų vaikų. – „Tu nemėgsti mažų vaikų?“ – Jis negalėjo tuo patikėti. – „Tu manęs nemyli?“ – Jis kvailai mojo motinai rankutėmis. Linda išsmuko iš krėslo ir atsisėdo ant žolės. „Kodėl tu nesiliauji šypsojęsis?“ – paklausė ji griežtai. – „Jeigu žinotum, ką aš galvojau, nesišypsotum...“ Lindą taip nustebino tos mažos

[161] *At the Bay*.

būtybės patiklumas... O ne, būk nuoširdi. Ne tai ji jautė, ji jautė kažką visai kitką, kažką labai nauja, labai... Ašaros virpėjo jos akyse, ji švelniai sušnabždėjo kūdikiui: „Laba diena, juokingasis mažyli..."

Visų šitų pavyzdžių pakanka įrodyti, kad nėra motinos instinkto: šis žodis vargiai taikytinas žmonėms. Motinos nuostatą lemia jos padėtis ir tai, kaip ji ją vertina. Kaip matėme, ji būna labai skirtinga.

Tuo tarpu tikra yra tai, kad jeigu aplinkybės iš esmės palankios, moteris jausis vaiko praturtinta.

Tai buvo tarsi jos pačios egzistencijos tikrasis atsakymas... per kūdikį ji iš pat pradžių galėjo daryti poveikį viskam ir sau pačiai, –

rašo C. Audry apie vieną jauną motiną.

Į kitos lūpas ji įdeda tokius žodžius:

Jis slėgė man rankas, krūtinę kaip sunkiausias pasaulyje daiktas, atimantis visas jėgas. Jis traukė mane prie žemės, į tylą, į tamsą. Vienu metu jis užmetė man ant pečių viso pasaulio naštą. Kaip tik todėl aš ir norėjau jo. Pati viena buvau per lengva.

Kai kurios moterys, veikiau „perekšlės" nei motinos, vos tik pagimdžiusios vaiką, vos tik nujunkiusios, nustoja juo domėtis ir geidžia tik vieno – vėl pastoti, bet daugelis, priešingai, pajunta, kad vaikas joms yra būtent atsiskyrimas; jis jau nebe neapibrėžtas jų „aš" gabalas, o pasaulio dalelė; jis nebevargina kūno įkyriai, patylomis, jis jau matomas, paliečiamas; po gimdymo liūdesio Cécile Sauvage išreiškia savininkiškos motinystės džiaugsmus:

Štai tu, mano mažytis mylimasis,
Ant didžiulės mano mamytės lovos.
Galiu tave bučiuoti, laikyti rankose,
Svajoti apie tavo gražią ateitį;
Sveika, mano mažoji statula
Iš kraujo, džiaugsmo ir nuogo kūno,
Mano mažasis antrininke, mano jauduly...

Daugybę kartų buvo tvirtinama, kad moteriai malonu žvelgti į vaiką kaip į penio ekvivalentą: tai visiškai netikslus teiginys. Suaugęs vyras nebežiūri į savo penį kaip į nuostabų žaisliuką; tai – faktas: šio organo

vertę jis matuoja galimybe užvaldyti geidžiamą objektą; panašiai ir suaugusi moteris pavydi patinui jo užgrobtos aukos, o ne to užgrobimo įrankio; vaikas numaldo jos agresyvų erotizmą, kurį ne visai patenkina vyro glamonės: vaikas moteriai yra tos meilužės, kuria ji stengiasi būti patinui, kai jis nėra jos meilužis, analogas. Savaime suprantama, tikslaus atitikimo čia nėra: visi ryšiai yra nepakartojami, bet motina, glamonėdama vaiką – kaip meilužis, glamonėdamas meilužę, – patiria kūnišką pilnatvę, ir patiria ją ne atsiduodama, o užvaldydama; jame ji regi tai, ko vyras ieško moteryje: kitą, kuriame gamta neatsiejama nuo sąmonės, savo auką, savo *antrininką*. Jis įkūnija visą gamtą. C. Audry herojė teigia, kad žiūrėdama į savo vaiką ji regi

> sukurtą mano pirštams odą, išlaikiusią visų kačiukų, visų gėlių pranašautų lūkesčių išsipildymą...

Jo kūne esama to švelnumo, to šilto tamprumo, kurio, būdama maža mergaitė, moteris aistringai ieškojo motinos kūne, o vėliau ir visame kame. Jis – augalas, gyvūnas, jo akyse – lietūs ir upės, dangaus ir jūros žydrynė, jo nagai – koralai, plaukai – šilkinės atžalos, jis – gyva lėlė, paukštis, kačiukas; „mano gėlelė, mano perlas, mano viščiukas, mano ėriukas“... motina šnabžda kone meilužio žodžius ir kaip ir jis su goduliu beria savybinius įvardžius; ji naudojasi tais pačiais savinimosi gestais: glamonėmis, bučiniais, ji spaudžia vaiką prie krūtinės, apgaubia jį savo rankų, savo lovos šiluma. Kartais šie santykiai įgyja aiškiai seksualinį pobūdį. Taip Stekelio užrašytoje vienos moters išpažintyje, kurią jau citavau, skaitome:

> Aš žindžiau savo sūnų, bet nejutau džiaugsmo, nes jis neaugo ir mudu abu menkome. Man tai buvo kažkas seksualu ir aš gėdijausi duodama jam krūtį. Patirdavau didžiulį malonumą jausdama mažą šiltą kūnelį, besiglaudžiantį prie mano kūno; suvirpėdavau, kai kūnu pajusdavau jo rankeles... Visa mano meilė tarsi atsiskirdavo nuo manęs ir susitelkdavo ties sūnumi... Vaikas būdavo su manim per dažnai. Vos pamatydavo mane lovoje – tuomet jam buvo dveji metai – puldavo prie jos ir stengdavosi užsiropšti ant manęs. Jis glamonėdavo savo rankelėmis man krūtis, pirštu mėgindavo įspausti vidun spenelį ir tatai būdavo man taip malonu, kad pristigdavau jėgų jį nuvaryti. Dažnai man tekdavo grumtis su pagunda pažaisti jo peniu...

Vaikui augant, motinystė įgauna naują pobūdį; iš pradžių jis tik „lėliukas kaip ir visi kiti“ ir egzistuoja tik kaip vaikas apskritai; pamažėle jis tampa individu. Labai valdingos ar labai geidulingos moterys tuomet jam atšąla; kitos – tokios kaip Colette – būtent tuomet juo ir susidomi. Motinos ryšys su vaiku tampa kaskart sudėtingesnis: jis – jos antrininkas ir kartais ją apima pagunda visiškai jame susvetimėti, tačiau jis – nepriklausomas subjektas, taigi maištininkas; šiandieną jis labai realus, tačiau vaizduotėje jis – būsimasis paauglys, suaugęs žmogus; jis – turtas, lobis; jis ir našta, tironas. Džiaugsmas, kurį jis teikia motinai, – dosnios širdies džiaugsmas; reikia, kad jai patiktų tarnauti, duoti, kurti laimę kaip tai motinai, kurią aprašė C. Audry:

> Taigi jo vaikystė buvo laiminga, kaip knygose, tačiau į knygose aprašytą vaikystę ji panėšėjo tiek, kiek gyvos rožės būna panašios į rožes iš atvirukų. Ir ta jo laimė tryško iš manęs kaip pienas, kuriuo aš maitinau jį.

Kaip ir įsimylėjusi moteris, motina džiūgauja jausdamasi būtina; ją pateisina tos reikmės, kurias ji tenkina; tačiau motinos meilę sunkią ir didžią daro tai, kad ji nėra abipusiška; moteris bendrauja ne su vyru, ne su herojumi, ne su pusdieviu, o su mažyte vapančia sąmoninga būtybe, turinčia gležną, atsitiktinai aplinkybėms susiklosčius atsiradusį kūną; tas vaikas neturi jokių vertybių, jis negali jų teikti; su juo moteris būna viena; ji nelaukia jokio atpildo už tai, ką duoda, ji laisva pati tatai pateisinti. Toks širdies dosnumas pelno pagyrimus, kurių vyrai moterims negaili, tačiau mistifikacija prasideda tuomet, kai Motinystės kultas paskelbia, kad visos motinos – šventuolės. Nors motinos pasiaukojimas gali būti ir nepaprastai tikras, tačiau tikrovėje tai labai retas atvejis. Dažniausiai motinystė – tai keistas kompromisas tarp narciziškumo, altruizmo, svajonės, nuoširdumo, vingrybės, pasiaukojimo, cinizmo.

Didžiausias pavojus, kurį primeta vaikui mūsų papročiai, yra tai, kad motina, kuriai jis patikimas visiškai bejėgis, paprastai būna nepajutusi pasitenkinimo moteris: seksualiai ji frigidiška ar vyro nepatenkinta, socialiai ji jaučiasi esanti labiau pažeminta nei vyras; ji negali užvaldyti nei pasaulio, nei ateities. Ji stengsis kompensuoti savo trūkumus atsiduodama vaikui. Suvokus, kaip dabartinė moters situacija trukdo jai atskleisti savo galimybes, suvokus, kiek joje slypi geismų, maištingu-

mo, pretenzijų, reikalavimų, išsigąsti, kad jos globai atiduodami beginkliai vaikai. Jos poelgiai simboliški kaip ir tuomet, kai ji čia čiūčiuodavo, čia kankindavo savo lėles, tačiau vaikui tie simboliai tampa karčia tikrove. Motina, talžanti savo vaiką, muša ne tik jį (tam tikra prasme ji išvis jo nemuša) – ji keršija už kokį nors vyrą, už pasaulį,. už save pačią, bet tuos kirčius gauna būtent vaikas. Romane *Enrico* Mouloudji pavaizdavo tokį skaudų nesusipratimą: Enrikas supranta, kad motina taip pašėlusiai talžo ne jį, ir vėliau, atsipeikėjusi iš savo kliedesio, ji verkia graudždamasi ir apimta švelnumo; berniukas nejaučia jai pagiežos, bet vis dėlto lieka subjaurotas jos smūgių. Panašiai ir Violette Leduc romano *Uždusimas* (*L'Asphyxie*) motina, įnirtingai išliejusi pyktį ant dukros, tokiu būdu atsikeršija ją palikusiam suvedžiotojui, ją pažeminusiam ir nugalėjusiam gyvenimui. Šis žiaurus motinystės aspektas žinomas nuo seno, tačiau „blogos motinos" įvaizdis buvo veidmainiškai eliminuotas sugalvojus pamotės tipą: tai antroji žmona, kuri kankina mirusios „geros motinos" vaiką. Tiesą pasakius, ponia de Ségur ponios Fichini paveikslu pateikia tikslų pavyzdingos motinos, ponios de Fleurville, analogą. Po Jules'o Renard'o romano *Morkos lupena* (*Poil de carotte*) kaltinamųjų aktų padaugėjo: *Enrico, l'Asphyxie*, S. de Tervagnes'o *Motiniškoji neapykanta* (*La Haine maternelle*), Hervé Bazino *Gyvatė kumštyje* (*Vipère au poing*). Jeigu šiuose romanuose aprašyti tipai kiek išskirtiniai, tai tik todėl, kad daugumas moterų, veikiamų doros, užslopina spontaniškus jausmus, tačiau jie netikėtai išsprūsta scenų, antausių, pykčio priepuolių, įžeidimų, bausmių ir kitais panašiais pavidalais. Be atvirai sadistiškų motinų, nemaža yra ir ypač aikštingų; jas žavi jų valdingumas; kol vaikas dar visai mažas, jis laikomas žaisliuku: jei jis berniukas, jos be skrupulų žaidžia su jo lytiniu organu, jei ji duktė, jos paverčia ją lėle; vėliau jos geidžia, kad tas mažas vergas joms aklai paklustų: kupinos tuštybės, jos demonstruoja jį kaip dresiruotą gyvūną, būdamos pavydžios ir kategoriškos, jos slepia jį nuo kitų. Be to, moteris dažnai tikisi, kad jai bus atlyginta už rūpinimąsi vaiku: ji regi įsivaizduojamą būtybę, kuri su dėkingumu pripažins ją esant nuostabia motina, o ji atpažins jame save. Kai Cornélie, rodydama savo sūnus, išdidžiai pareiškė: „Štai mano brangenybės", ji parodė pragaištingiausią pavyzdį ateities kartoms; pernelyg daug motinų gyvena

vildamosios vieną gražią dieną pakartoti šį išdidų gestą ir nedvejodamos aukoja šitam tikslui mažąjį individą iš kūno ir kraujo, kurio atsitiktinė, neapibrėžta egzistencija neužpildo jų su kaupu. Jos stengiasi, kad jis būtų panašus į jų vyrą arba, priešingai, nepanašus, nori kad įkūnytų didžiai gerbiamą tėvą, motiną ar prosenelį; jos pamėgdžioja kokį nors autoritetingą modelį. H. Deutsch pasakoja, kaip viena vokiečių socialistė labai žavėjosi Lili Braun: garsioji agitatorė turėjo genialų sūnų, kuris mirė jaunas; jos pamėgdžiotoja irgi atkakliai elgėsi su savo sūnumi kaip su būsimu genijum ir galiausiai jis tapo banditu. Tokia neadekvati tironija pražūtinga vaikui ir visuomet būna nusivylimo šaltinis motinai. H. Deutsch pateikia dar vieną stulbinantį tokio pobūdžio pavyzdį (daugelį metų ji stebėjo vienos italės gyvenimą).

Ponia Mazetti augino daug vaikų ir nuolat skundėsi turinti sunkumų tai su vienu, tai su kitu; ji prašydavosi pagalbos, bet jai pagelbėti būdavo nelengva, nes ji jautėsi viršesnė už visus, ir ypač už vyrą ir vaikus; su svetimais ji elgdavosi labai santūriai ir oriai, o namuose, priešingai, būdavo labai dirgli ir keldavo audringas scenas. Jos tėvai buvo neišsimokslinę skurdeivos ir ji visuomet norėjo „pakilti aukščiau", ji lankė vakarinius kursus ir, galimas dalykas, būtų įgyvendinusi savo siekius, jeigu šešiolikos metų nebūtų ištekėjusi už vyriškio, kuris ją traukė fiziškai ir padarė ją motina. Ji ir toliau mėgino išsiveržti iš savo aplinkos lankydama kursus ir pan.; jos vyras buvo geras kvalifikuotas darbininkas, bet agresyvi ir paniekinama žmonos elgsena pastūmėjo jį – tai buvo reakcija į jos elgesį – į alkoholizmą; galimas daiktas, norėdamas atsikeršyti jis privertė ją pastoti daug kartų. Palikusi vyrą, po kurio laiko, kai jau susitaikė su savo padėtim, ji pradėjo elgtis su vaikais lygiai taip pat kaip su jų tėvu; kol buvo maži, ji buvo jais patenkinta; jie gerai dirbo, gerai mokėsi ir pan. Bet kai Luise, vyresnioji duktė, sulaukė šešiolikos metų, motina išsigando, kad ji nepakartotų jos gyvenimo: ji tapo tokia griežta ir šiurkšti, kad atsikeršydama Luise iš tikro susilaukė neteisėto kūdikio. Apskritai vaikai visi kartu stojo ginti tėvą, nes motina juos vargino, reikalaudama aukštos moralės; ji sugebėdavo prisirišti tik prie vieno kurio vaiko, sudėdavo tuokart į jį visas viltis; paskui be jokios priežasties ji savo numylėtinį pakeisdavo tuo siutindama kitus vaikus ir sukeldama jų pavydą. Dukterys viena po kitos pradėjo lytiškai santykiauti su vyrais, sirgdavo sifiliu, parnešdavo namo neteisėtus vaikus; berniukai tapo vagimis. O motina nenorėjo suprasti, kad kaip tik dėl to, kad ji reikalavo iš vaikų tobulumo, ir pastūmėjo juos į tą kelią.

Toks mano minėtas auklėtojo užsispyrimas ir kaprizingas sadizmas dažnai susipina: motina teisina savo pykčio proveržius noru „išauklėti" vaiką ir nesėkmingi jos ketinimai tik dar padidina jos priešiškumą.

Kita dažna nuostata, ne mažiau pragaištinga vaikui, – mazochistinis pasiaukojimas. Kai kurios motinos, norėdamos užpildyti savo širdies tuštumą ir nubausti save už priešiškumą, kurio nenori prisipažinti, tampa savo palikuonių vergėmis; jos visad būna liguistai susirūpinusios, neleidžia vaikui bent kiek atitolti; jos atsisako bet kokių malonumų, bet kokio asmeninio gyvenimo ir tai suteikia joms galimybę dėtis auka; tos aukos lyg ir duoda joms teisę neigti bet kokią vaiko nepriklausomybę; tokio pobūdžio išsižadėjimas lengvai suderinamas su tironišku dominavimo siekiu; *mater dolorosa* savo kančias paverčia ginklu, kuriuo sadistiškai naudojasi; išsižadėjimo scenos išugdo vaikui kaltės jausmą, kuris dažnai slegia jį visą gyvenimą: jos padaro kur kas daugiau žalos nei agresyvios scenos. Stumdomas, išmuštas iš vėžių, vaikas nebežino, kaip gintis: čia smūgiai, čia ašaros rodo jį esant nusikaltėliu. Pagrindinis motinos pasiteisinimas yra tai, kad vaikas anaiptol nepadeda sėkmingai išsiskleisti iki galo jai pačiai, kaip jai buvo žadėta vaikystėje: ji išlieja ant vaiko apmaudą už apgaulę, kurios auka ji tapo ir kurią jis, būdamas nekaltas, atskleidžia. Su savo lėlėmis ji elgdavosi kaip jai šaudavo į galvą, kai padėdavo prižiūrėti sesers, draugės kūdikį, jos neslėgė jokia atsakomybė. O dabar visuomenė, vyras, motina, jos pačios išdidumas reikalauja ataskaitos už tą mažytį svetimą gyvenimą lyg jis būtų tik jos vienos kūrinys: ypač vyras susierzina dėl vaiko ydų tarsi tai būtų nepavykę pietūs ar netikęs žmonos poelgis; jo abstraktūs reikalavimai dažnai apsunkina motinos ir vaiko santykius. Nepriklausoma moteris dėl savo vienatvės, nerūpestingo gyvenimo ar autoriteto šeimoje bus nepalyginti giedresnė už tas, kurias slegia kito noras valdyti, ir ji norom nenorom turi paklusti jam versdama paklusti ir vaiką. Juk nepaprastai sunku įsprausti į iš anksto numatytus rėmus tokią mįslingą egzistenciją, kokia yra gyvūnų egzistencija, tokią audringą ir pakriką egzistenciją, kokia yra gamtos jėgų ir vis dėlto žmogaus egzistencija; vaiko negalima išdresiruoti nesikalbant su juo, kaip išdresiruojamas šuo, ar įtikinti suaugusiųjų žodžiais; jis pasinaudoja šita dviprasmiška situacija, atsakymas į žodžius verksmu ar traukuliais, į prievartą – įžūliais žodžiais. Žinoma, šitaip keliama problema – masinanti ir, turėdama

laisvo laiko, motina mėgaujasi auklėtojos vaidmeniu: ramiai leidžiantis laiką parke kūdikis vėl tampa pateisinimu kaip ir anuomet, kai tūnojo jos įsčiose; dažnai pati būdama daugiau ar mažiau infantiliška, ji džiaugiasi kvailiodama kartu su juo, vėl prisimindama seniai užmirštų laikų žaidimus, žodžius, rūpesčius, džiaugsmus. Bet kai ji skalbia, gamina valgį, žindo kitą kūdikį, eina apsipirkti, priima svečius ir ypač kai rūpinasi savo vyru, vaikas tėra tik įkyrus ir varginantis padaras; ji nebeturi laiko jį „auklėti", pirmiausia reikia žiūrėti, kad jis ko neiškrėstų; jis laužo, plėšo, purvina, jis – pavojingas daiktams ir sau pačiam; jis nuolat juda, šaukia, kalba, triukšmauja: jis gyvena savo gyvenimą ir tas jo gyvenimas trukdo gyventi tėvams. Jo ir jų interesai skirtingi: čia ir subręsta drama. Nuolat jo varginami, tėvai tolydžio perša jam aukas, kurių prasmės jis nesupranta: jie jį aukoja savo ramybei ir sykiu jo paties ateičiai. Natūralu, kad jis maištauja. Jis nesupranta motinos aiškinimų: ji negali įsismelkti į jo sąmonę; jo svajonės, jo baimės, jo obsesijos, jo geismai sukuria tamsų, neaiškų pasaulį: motina gali tik iš išorės, aklai nurodinėti būtybei, kuriai jos abstrakčios taisyklės atrodo absurdiškas smurtas. Vaikui paūgėjus, nesupratimas išlieka: jis įsibrauna į interesų, vertybių pasaulį, iš kurio motina yra išstumta; dėl to vaikas labai dažnai ją niekina. Ypač berniukas šaiposi iš moterų tvarkos didžiuodamasis savo vyriškomis prerogatyvomis: ji reikalauja, kad jis atliktų namų darbus, nors pati nemokėtų išspręsti tų jam iškilusių problemų ar išversti lotyniško teksto; ji negali žengti su juo „koja kojon". Motina kartais susinervina iki ašarų spręsdama tą nedėkingą uždavinį, kurio sunkumą vyras retai tesuvokia – vadovauti būtybei, su kuria neturi bendrų interesų ir kuri vis dėlto yra žmogus; brautis į kito žmogaus, kuris nesusivokia ir reiškiasi tik priešindamasis, laisvę.

Situacija skiriasi priklausomai nuo to, ar vaikas yra berniukas, ar mergaitė; ir nors pirmasis atvejis „sunkesnis", motina paprastai geriau prie jo prisitaiko. Dėl to, kad moteris apgaubia vyrą pagarba, ir dėl konkrečių vyrų privilegijų daugelis moterų geidžia sūnaus. „Nuostabu pagimdyti vyrą!" – teigia jos; matėme, kaip jos svajodavo pagimdyti didvyrį ir, savaime suprantama, vyriškos lyties. Sūnus bus vadas, žmonių vadovas, kariškis, kūrėjas; jis primes savo valią žemėje ir motinai teks dalis jo nemirtingumo; jis klos jai po kojų namus, kurių ji nepastatė, šalis, kurių ji neištyrė, knygas, kurių ji neperskaitė. Jis duos jai

pasaulį: bet tik su sąlyga, kad turės sūnų. Taip jos nuostata darosi paradoksali. Freudas mano, kad motinos ir sūnaus ryšys yra mažiausiai dviprasmiškas, tačiau iš tikro motinos, kaip ir žmonos ar mylinčios moters, požiūris į vyriškąją transcendenciją yra dviprasmiškas; jeigu jos vedybinis ar emocinis gyvenimas padarė ją priešišką vyrams, ji jaus pasitenkinimą valdydama patiną, prilygintą vaikui; ji su ironišku familiarumu žiūrės į jo lytį, turinčią arogantiškų pretenzijų: kartais mėgins pagąsdinti vaiką sakydama, kad ji bus atimta iš jo, jeigu jis bus nepaklusnus. Net ir tuomet, kai būdama kuklesnė, taikesnė, ji gerbia savo sūnų kaip būsimą didvyrį, vis tiek stengiasi nužeminti jį iki imanentiškos jo realybės, kad įsitikinintų, jog jis priklauso jai: su savo vyru elgdamasi kaip su vaiku, su savo vaiku ji elgiasi kaip su kūdikiu. Pernelyg racionalu, pernelyg paprasta manyti, kad ji geidžia kastruoti savo sūnų; jos svajonė prieštaringesnė: ji nori, kad jis būtų didis ir vis dėlto sutilptų jai į delną, kad jis valdytų visą pasaulį ir klūpotų prieš ją. Ji skatina jį būti švelnų, besaikį, dosnų, drovų, sėslų, ji draudžia jam sportuoti, lankytis pas draugus, ji atima iš jo pasitikėjimą savimi, nes ketina *turėti* jį sau; bet ji nusivilia, jeigu jis tuo pačiu metu netampa nuotykių ieškotoju, čempionu, genijum, kuriuo jinai galėtų didžiuotis. Tai, kad dažnai jos įtaka būna pragaištinga, kaip tvirtino Montherlant'as, kaip rašė romane *Génitrix* Mauriacas, – nekelia jokių abejonių. Laimė, berniukas gali gana lengvai išvengti tokio poveikio: tam jį padrąsina papročiai, visuomenė. O ir pati motina atsisako savo ketinimų: ji puikiai žino, kad kova su vyru – nelygi kova. Ji pasiguodžia vaidindama *mater dolorosa* arba nesiliaudama galvoti, kokia išdidi gali jaustis, kad pagimdė vieną iš tokių nugalėtojų.

Mergaitė kur kas labiau priklausoma nuo motinos, tad ir su ja susijusios pretenzijos kur kas didesnės. Jų santykiai įgyja kur kas dramatiškesnį pobūdį. Motina nepasveikina dukters kaip išrinktosios kastos narės: ji ieško joje savo antrininkės. Ji sutelkia į ją visą savo santykių su savimi pačia dviprasmiškumą, o kai pasitvirtina ta *alter ego* kitoniškumas, ji jaučiasi išduota. Mūsų minėtieji konfliktai itin aštrūs kaip tik motinos ir dukters santykiuose.

Yra moterų, pakankamai patenkintų savo gyvenimu, todėl jos netrokšta persikūnyti į jauną mergaitę ar bent jau nepriima jo nusivylusios; jos norės suteikti savo vaikui ir tas galimybes, kurias turėjo pa-

čios, ir tas, kurių neturėjo: jos pasirūpins, kad jos jaunystė būtų laiminga. Colette pavaizdavo santūrią ir kilniaširdę moterį: Sido labai myli savo dukterį nesikėsindama į jos laisvę; ji pripildo jos gyvenimą džiaugsmų nieko už tai nereikalaudama, nes džiaugsmų semiasi iš savo pačios širdies. Galimas daiktas, kad aukodamasi savo antrininkei, kurioje atpažįsta ir pranoksta save, motina galiausiai visiškai joje susvetimės; ji išsižada savojo aš, vienintelis jos rūpestis – jos vaiko laimė; ji netgi pasirodys egoistė visiems kitiems; jai gresia pavojus įkyrėti tai, kurią ji dievina, kaip ponia de Sévigné įkyrėjo poniai de Grignan; duktė pamėgins piktai atsikratyti to tironiško pasiaukojimo; dažnai jai tai nekaip pavyksta, todėl ji infantiliška, droviai atlieka savo pareigas visą gyvenimą, nes buvo pernelyg kruopščiai prižiūrima. Bet pavojingiausia yra tai, kad tam tikra mazochistinė motinystės forma gali sunkiai prislėgti merginą. Kai kurios moterys suvokia savo moteriškumą kaip absoliutų prakeikimą: jos geidžia dukters arba priima ją karčiai džiūgaudamos, kad kitoje aukoje atpažino save; sykiu jos jaučiasi kaltos ją pagimdžiusios; jų sąžinės graužimas, gailestis, kurį dėl dukros jaučia sau pačioms, reiškiasi nesibaigiančiu nerimu; jos nesitraukia nuo mergaitės nė per žingsnį; jos miegos su ja vienoje lovoje penkiolika, dvidešimt metų; mažąją mergaitę šitos neramios aistros liepsna sunaikins.

Daugumas moterų ir geidžia savo moteriškos dalios, ir nekenčia jos; jos išgyvena ją kupinos pagiežos. Pasibjaurėjimas, kurį jos jaučia savo lyčiai, galėtų paskatinti jas auklėti savo dukteris kaip vyrus; bet retai jų protas ir širdis būna dosnūs. Susierzinusi, kad pagimdė mergaitę, motina pasitinka ją su tokiu dviprasmišku prakeiksmu: „Tu būsi moteris". Ji viliasi išpirkti savo nepilnavertiškumą sukurdama aukštesnę būtybę iš tos, į kurią žiūri kaip į savo antrininkę ir sykiu stengiasi primesti jai tą ydą, dėl kurios pati kentėjo. Kartais ji stengiasi įpiršti vaikui savo pačios likimą: „Tai, kas buvo pakankamai gera man, bus gera ir tau; aš buvau šitaip auklėjama, ir tau bus skirta mano dalia". Kartais, priešingai, ji įnirtingai draudžia dukrai būti panašiai į save: ji nori, kad jos patirtis būtų naudinga, tai vienas iš būdų atsigriebti. Kurtizanė siunčia savo dukterį į vienuolyną, tamsuolė verčia savo dukrą mokytis. Romane *Uždusimas* motina, žiūrėdama į savo dukrą kaip į bjaurų jaunystėje padarytos klaidos padarinį, įsiutusi jai sako:

Pasistenk suprasti. Jeigu toks dalykas atsitiktų tau, aš tavęs išsižadėčiau. Aš buvau neišmanėlė. Nuodėmė! Kas tai per daiktas, nuodėmė! Jeigu koks vyras tave kviestųsi, neik paskui jį. Eik savo keliu. Neatsigręžk. Girdi? Aš tave įspėjau, tau šitai neturi atsitikti, jei šitai atsitiktų, tavęs nepasigailėčiau, netraukčiau tavęs iš purvo.

Matėme, kaip ponia Mazetti, norėdama apsaugoti savo dukterį nuo paklydimo, kurio auka pati tapo jaunystėje, ją tik pastūmėjo ten link. Stekelis pasakoja sudėtingą „motiniškos neapykantos" dukteriai atvejį:

Pažinojau vieną motiną, kuri nuo pat gimimo negalėjo pakęsti savo ketvirtos dukters, žavingos ir švelnios mažos būtybės... Ji kaltino ją, esą ji paveldėjusi visas tėvo ydas... Vaikas gimė tuomet, kai jai asistavo kitas vyras, poetas, kurį ji buvo aistringai įsimylėjusi; ji vylėsi, kad vaikas įgys mylimo vyro bruožų – kaip Goethe's *Rinktiniuose panašumuose*. Bet nuo pat gimimo mergaitė buvo panaši į savo tėvą. Be to, toje mergaitėje moteris regėjo savo pačios atspindį: entuziastinga, švelni, pasiaukojanti, geidulinga. Ji norėjo būti stipri, nepalenkiama, tvirta, skaisti, energinga. Tame vaike ji daug labiau nekentė savęs nei savo vyro.

Tikrieji konfliktai kyla tuomet, kai mergaitė paūgėja. Matėme, kaip ji nori būti nepriklausoma nuo motinos: anot motinos, tai būtent ir yra baisaus nedėkingumo požymis; ji atkakliai stengiasi „pažaboti" tą slaptą norą; ji nesutinka, kad jos antrininkė taptų *kita*. Malonumą, kurį vyras patiria bendraudamas su moterimi – jaustis absoliučiai viršesniam, – moteris patiria tik bendraudama su savo vaikais ir ypač su dukromis; ji jaučiasi nuskriausta, jeigu jai reikia atsisakyti savo privilegijų, savo autoriteto. Nesvarbu, ar ji būtų aistringai mylinti, ar nusiteikusi priešiškai, vaiko nepriklausomybė sugriauna motinos viltis. Ją kankina dvejopas pavydas: pasauliui, kuris atima iš jos dukrą, ir dukrai, kuri, užsikariaudama dalį pasaulio, nuvagia jį iš motinos. Tas pavydas pirmiausia nukreiptas į mergaitės santykius su tėvu; kartais motina pasinaudoja vaiku, norėdama pririšti vyrą prie šeimos: jei tai nepavyksta, jai sukyla apmaudas, bet jei tiktai tas manevras įvykdomas sėkmingai, joje kaip mat atgyja išvirkščias infantiliškas kompleksas: ji supyksta ant dukters, kaip kitados buvo supykusi ant savo motinos; ji niurzga, ji jaučiasi apleista ir nesuprasta. Viena prancūzė, ištekėjusi už užsieniečio, kuris labai pamilo jos dukras, vieną dieną piktai išrėžė: „Gana jau man gyventi su tais metekais!" Dažnai vyresnioji duktė, tėvo numylė-

tinė, būna ypač ujama motinos. Motina apkrauna ją sunkiomis užduotimis, reikalauja, kad ji būtų ne pagal amžių rimta: kadangi ji varžovė, į ją bus žiūrima kaip į suaugusią, ji irgi sužinos, kad „gyvenimas – tai ne romanas, ne viskas nutapyta rožinėmis spalvomis, gali daryti ne viską, ką nori, atėjai į pasaulį ne linksmintis..." Labai dažnai motina nesitvardydama skaldo vaikui antausius tik tam, kad jį „pamokytų"; be kita ko, jai svarbu įrodyti dukrai, kad šeimininke lieka ji, nes ją labiausiai erzina tai, kad ji neturi jokios realios viršenybės, kurią galėtų priešpiešinti vienuolikos ar dvylikos metų vaikui; o ši jau gali kuo puikiausiai susidoroti su namų ruošos uždaviniais, ji jau – „mažutė moterytė"; ir savo gyvumu, smalsumu, blaiviu požiūriu į daiktus ji tampa pranašesnė už suaugusias moteris. Motinai patinka neprieštaraujamai viešpatauti savo moteriškame pasaulyje; ji įsivaizduoja esanti vienintelė, nepakeičiama; ir štai jos jaunoji padėdėja paverčia ją viena iš daugelio moterų, atliekančių savo funkciją. Ji žiauriai bara dukterį, jeigu nebuvusi namuose dvi dienas randa juos sujauktus, bet ją ištinka stačiai įniršio priepuolis, įsitikinus, kad be jos šeimyninis gyvenimas klojosi kuo puikiausiai. Ji negali susitaikyti su tuo, kad jos duktė iš tikrųjų taptų jos antrininke, jos substitutu. Bet dar nepakenčiamesnė jai mintis, kad ji atvirai reiškiasi kaip kita. Ji sistemingai nekenčia draugių, pas kurias duktė bėga vaduotis nuo šeimos jungo ir kurios „daro poveikį jos jausmams"; ji jas kritikuoja, draudžia dukrai pernelyg dažnai su jomis matytis arba net, pasinaudojusi dingstim, kad jos „daro jai blogą įtaką", kategoriškai uždraudžia su jomis matytis. Bet kokia įtaka, išskyrus josios, yra bloga; ypatingą priešiškumą ji jaučia savo amžiaus moterims – mokytojoms, draugių motinoms, – su kuriomis mergaitę sieja emociniai ryšiai: ji paskelbia, kad tie jausmai juokingi arba liguisti. Kartais pakanka, kad vaikas būtų linksmas, nerūpestingas, vaikiškai juoktųsi ir žaistų, kad ji prarastų savitvardą; berniukams ji šitai atleidžia kur kas lengviau; jie pasinaudoja savo patiniškąja privilegija, ir tai natūralu – ji jau seniai atsisakė neįmanomų varžybų. Bet kodėl jos duktė, toji kita moteris turėtų džiaugtis privalumais, kurių neturi ji pati? Patekusi į rimtumo pinkles, ji pavydi bet kokių darbų ar džiaugsmų, išplėšiančių mergaitę iš namų nuobodybės; šis išsilaisvinimas demaskuoja visas vertybes, kurioms ji buvo pasišventusi. Juo vaikas vyresnis, juo didesnis apmaudas graužia motinos širdį; kiekvienais metais

motina artėja prie savo saulėlydžio; metai po metų jaunatviškas kūnas formuojasi, išsiskleidžia; motinai atrodo, kad iš jos nuvagiama ta ateitis, kuri atsiveria josios dukteriai; todėl kai kurios moterys ir susierzina, kai jų dukros suserga mėnesinėmis; jos supyksta, kad nuo šiol jos jau tapo tikromis moterimis. Kaip kontrastas pasikartojimams ir rutinai, kurie yra vyresniosios moters dalia, šiai naujai atvykėlei atsiveria dar neribotos galimybės, kurių motina pavydi ir nekenčia; negalėdama jų pasisavinti, ji dažnai mėgina jas apriboti; ji laiko dukterį namuose, nenuleidžia nuo jos akių, kankina, tyčia neskoningai rengia, atima jos laisvalaikį, baisiausiai įsiunta, jei paauglė pradeda dažytis, lankosi „pobūviuose“; visą savo pagiežą gyvenimui ji nukreipia prieš tą jauną gyvybę, besiveržiančią į ateitį; ji mėgina jauną merginą pažeminti, išjuokia jos ketinimus, tyčiojasi iš jos. Dažnai tarp jų paskelbiamas atviras karas, ir suprantama, kad jį laimi jaunesnioji, nes laikas veikia jos naudai; tačiau jos pergalę apkartina prasižengimo skonis: motinos nuostata verčia ją maištauti, bet kartu ją graužia sąžinė; jau vien motinos buvimas paverčia ją nusikaltėle: matėme, kad šitas jausmas gali sunkiai slėgti jos ateitį. Norom nenorom motina galiausiai susitaiko su pralaimėjimu; kai duktė suauga, tarp jų susiklosto daugiau ar mažiau nerami draugystė. Tačiau viena iš jų nusivilia visiems laikams; kita dažnai mano esanti prakeikimo auka.

Mes dar kalbėsim apie pagyvenusios moters santykius su savo vaikais, tačiau svarbiausią vietą motinos gyvenime jie, be jokios abejonės, užima pirmuosius dvidešimt metų. Iš mano jau pateiktų pavyzdžių akivaizdžiai išryškėja pavojingas dviejų plačiai paplitusių prietarų apgaulingumas. Pirmasis prietaras – teiginys, kad bet kuriuo atveju motinystės pakanka moters būčiai užpildyti: taip nėra. Nemaža motinų yra nelaimingos, kupinos pagiežos, nepatenkintos. Čia reikšmingas Sofijos Tolstajos, gimdžiusios daugiau kaip dvylika kartų, pavyzdys: savo dienoraštyje ji nesiliauja kartojusi, kad viskas jai atrodo bergždžia ir tuščia pasauly ir joje pačioje. Vaikai jai teikia savotišką mazochistinę ramybę. „Būdama su vaikais, aš nebesijaučiu jauna. Esu rami ir laiminga.“ Jaunystės, grožio, asmeninio gyvenimo išsižadėjimas ją šiek tiek nuramina, ji pasijunta senstelėjusi, pateisinusi savo egzistenciją. „Jausmas, kad jie būtini, man – didžiulė laimė.“ Jie – ginklas, leidžiantis jai neigti vyro viršenybę: „Vieninteliai mano ištekliai, vienintelis ginklas, leidžiantis

atstatyti mudviejų lygybę – vaikai, energija, džiaugsmas, sveikata..." Bet to anaiptol nepakanka, kad suteiktum prasmę nuobodulio graužiamai būčiai. 1905 metų sausio 25-ąją po pakilios akimirkos ji rašo:

> *Iš aš noriu, ir galiu viską*[162]. Bet vos tik šis jausmas dingsta, aš konstatuoju, kad nieko nenoriu ir negaliu, nieko, išskyrus rūpestį lėliukais, valgymą, gėrimą, miegojimą, išskyrus meilę savo vyrui ir vaikams. Iš tikro tai turėtų būti laimė, tačiau šitai mane tik liūdina ir, kaip ir vakar, kelia norą verkti.

O po vienuolikos metų:

> Aš energingai ir su aistringu noru pasišvenčiu vaikų auklėjimui. Bet, Viešpatie, kokia aš nekantri, irzli, kaip aš rėkiu!.. Kokia liūdna ta amžina kova su vaikais!

Motinos ir vaiko santykiai susiformuoja priklausomai nuo jos gyvenimo visumos; jie priklauso nuo jos santykių su savo vyru, su praeitim, su profesija, su savimi pačia; pragaištinga ir absurdiška klaida įsivaizduoti, jog vaikas – universali panacėja. Prie tos išvados prieina ir H. Deutsch mano dažnai cituojamame veikale, kur ji, remdamasi savo, kaip psichiatrės, patirtim, analizuoja motinystės fenomeną. Ji labai vertina šią moters funkciją; jos nuomone, kaip tik būdama motina moteris visiškai išsiskleidžia, tačiau su sąlyga, kad motinystė būtų *laisvai* pasirinkta ir *nuoširdžiai* geidžiama; reikia, kad psichologinė, moralinė ir materialinė jaunos moters padėtis sudarytų jai galimybes pakelti motinystės naštą, priešingu atveju jos padariniai bus katastrofiški. Ypač nusikalstama, kai vaikas kaip vaistas siūlomas melancholikėms arba neurotikėms; tai reiškia padaryti nelaimingus ir moterį, ir vaiką. Tik išlaikanti pusiausvyrą, sveika, savo atsakomybę suvokianti moteris gali tapti „gera motina".

Jau minėjau, kad santuoką slegia prakeikimas todėl, kad pernelyg dažnai individai jungiasi skatinami savo silpnybių, o ne stiprybės: kiekvienas reikalauja iš kito duoti, užuot stengęsis turėti malonumą. Kita, dar apgaulingesnė iliuzija, – svajoti, jog per vaiką pasieksi pilnatvę, šilumą, įgysi vertybes, kurių nesugebi sukurti pats; vaikas teikia džiaugsmą tik moteriai, gebančiai nesavanaudiškai geisti laimės kitam, tai, ku-

[162] Kursyvas S. Tolstajos.

ri siekia pranokti savo būtį nebūdama įnikusi į save. Žinoma, vaikas – tai žygis, kuriam galima deramai pasiaukoti, tačiau kaip ir bet koks kitas žygis jis negali būti iš anksto pateisintas; reikia, kad vaikas būtų geidžiamas dėl jo paties, o ne dėl hipotetiškos naudos. Stekelis labai teisingai teigia:

> Vaikai – tai ne meilės erzacas, jie neatstoja nepasiekto gyvenimo tikslo, jie – ne medžiaga, kurios paskirtis užpildyti mūsų gyvenimo tuštumą, jie – atsakomybė ir sunki pareiga, jie – dosniausi laisvos meilės žiedai. Jie nėra tėvų žaisliukai, jie ne poreikio gyventi išsipildymas, jie nėra nepatenkintų ambicijų pakaitalas. Vaikai – tai įsipareigojimas formuoti laimingus žmones.

Toks įsipareigojimas anaiptol nėra *natūralus*: gamta negali diktuoti moralinio pasirinkimo; šis implikuoja angažavimąsi. Turėti vaiką – tai angažuotis; jeigu motina vėliau vangstosi to įsipareigojimo, ji nusikalsta žmogaus egzistencijai, laisvei, bet niekas negali priversti ją angažuotis. Tėvų santykiai su vaikais, kaip ir sutuoktinių tarpusavio santykiai, turi būti diktuojami laisvos valios. Netiesa net ir tai, kad vaikas moteriai – privilegijuotasis savęs realizavimas; dažnai sakoma, kad moteris – koketė, lengvai įsimylinti, lesbietė ar amibicinga todėl, kad „neturi vaiko"; neva jos seksualinis gyvenimas, tikslai, siekiamos vertybės tėra vaiko pakaitalas. Iš tikro čia esama pirmapradžio neaiškumo: lygiai taip pat galima pasakyti, kad moteris geidžia vaiko dėl meilės, profesijos, gebėjimo patenkinti savo homoseksualinius polinkius. Po šiuo pseudonatūralizmu slypi socialinė ir dirbtinė moralė. Teiginys, kad vaikas yra didžiausias moters tikslas, tėra tik reklaminis lozungas.

Antrasis prietaras, tiesiogiai implikuojamas pirmojo, – kad vaikas patiria tikrąją laimę motinos glėbyje. Nėra „nenatūralios" motinos, kadangi motinos meilėje nėra nieko natūralaus: tačiau kaip tik todėl ir esama blogų motinų. Ir viena iš didžių psichoanalizės paskelbtų tiesų – pavojus, kurį vaikams kelia „normalūs" tėvai. Kompleksų, obsesijų, neurozių, nuo kurių kenčia suaugę, šaknys glūdi jų šeimos praeityje; tėvai, negalintys išvengti konfliktų, kivirčų, dramų – prasčiausia bendrija vaikams. Neišdildomai paženklinti šeimyninio savo tėvų gyvenimo, jie ir savo vaikams primeta kompleksus ir įsišaknijusias nuoskaudas: taip ši vargo grandinė tęsiasi be galo, be krašto. Ypač motinos sadomazochizmas išugdo dukters kaltės jausmą, kuris reikšis sadomazochistiniais po-

elgiais savo vaikų atžvilgiu, ir tam nebus galo. Paniekos, kuria apdalijamos moterys, ir pagarbos, kuria apgaubiamos motinos, derinyje esama ekstravagantiškos vingrybės. Nusikalstamas paradoksas drausti moteriai bet kokią visuomeninę veiklą, užtverti jai kelius siekti tokios karjeros, kokios siekia vyrai, skelbti, kad ji esą negeba reikštis visose srityse ir tuo pat metu patikėti jai subtiliausią ir pačią atsakingiausią užduotį – žmogaus formavimą. Yra dar nemaža moterų, kurioms papročiai, tradicija vis dar draudžia siekti mokslo, kultūros, imtis atsakomybės, veiklos, nes tai esanti vyrų privilegija, bet joms be skrupulų brukami į glėbį vaikai; taip kitados jos buvo guodžiamos dėl jų nepilnavertiškumo, palyginti su berniukais, brukant joms į rankas lėlę; joms trukdoma gyventi, tačiau leidžiama žaisti su žaislais iš kūno ir kraujo. Moteris turi būti visiškai laiminga arba šventa, kad atsisakytų pagundos papiktnaudžiauti savo teisėmis. Montesquieu, ko gero, buvo teisus, kai sakė, jog verčiau derėtų patikėti moterims vadovauti valstybei negu šeimai, nes, kai tik jai suteikiama ta proga, moteris tampa tokia pat racionali, tokia pat veiksminga kaip ir vyras: kaip tik abstrakčiame mintijime, suderintoje veikloje ji lengviausiai pranoksta savo lytį; jai kur kas sunkiau *konkrečiai* išsivaduoti iš savo moteriškos praeities ir surasti emocinę pusiausvyrą, kurios niekas neskatina. Vyras darbe irgi kur kas ramesnis ir racionalesnis negu šeimoje: ten jis viską apskaičiuoja su matematiniu tikslumu, o būdamas šalia žmonos, „atleidęs vadžias“, tampa nelogiškas, melagis, kaprizingas; panašiai ir moteris „atleidžia vadžias“ santykiuose su vaikais. Toks jos mėgavimasis savimi gerokai pavojingesnis, nes ji gali kur kas lengviau apsiginti nuo savo vyro nei vaikas nuo jos. Savaime suprantama, vaikui būtų kur kas geriau, jie motina būtų nesuluošinta, jei ji būtų išsiskleidusi asmenybė, moteris, galinti save realizuoti darbe, kolektyve, o ne ujanti savo vaiką; be to, būtų labai pageidautina, kad jis daug mažiau laiko nei dabar praleistų su savo tėvais, kad jis mokytųsi, pramogautų drauge su kitais vaikais ir būtų kontroliuojamas suaugusių, kuriuos su juo sieja tik neasmeniški ir tyri ryšiai.

Net ir tuomet, kai vaikas atrodo kaip tikras turtas laimingo ar bent jau pusiausvyros kupino gyvenimo tėkmėje, jis neturi užstoti motinai horizonto. Jis nepadeda jai išsivaduoti iš jos imanentiškumo; ji formuoja jo kūną, jį maitina, rūpinasi juo, tačiau gali sukurti tik tokią situa-

ciją, kurią pranokti turi pats vaikas – kaip laisva būtybė; kai ji stato ant kortos jo ateitį, ji transcenduoja per erdvę ir laiką tik kaip jo įgaliotinė, kitaip tariant, ji dar sykį pasmerkia save priklausomybei. Ne tik sūnaus nedėkingumas, bet ir jo nesėkmė sugriaus visas jos viltis: taip santuokoje ar meilėje ji palieka kitam rūpestį pateisinti savo gyvenimą, tuo tarpu vienintelė nepriklausoma elgsena būtų laisvai jį gyventi. Matėme, kad moters nepilnavertiškumas atsirado iš to, kad ji pirmiausiai apsiribojo gyvybės pakartojimu, o vyras išradinėjo gyvenimo prasmės argumentus, kurie, jo akimis žiūrint, svarbesni už gryną būties eventualumą; apriboti moterį motinyste, reikštų pritarti šiai situacijai. Šiandien ji reikalauja galimybės dalyvauti veikloje, kuria žmonija nuolat mėgina save pateisinti per transcendenciją; ji gali sutikti su tuo, kad teiks gyvybę tik tuo atveju, jei ta gyvybė turės prasmę; ji negali būti motina nemėgindama vaidinti tam tikro vaidmens ekonominiame, politiniame, socialiniame gyvenime. Ne tas pats gimdyti patrankų mėsą, vergus, aukas ar laisvus žmones. Deramai organizuotoje visuomenėje, kur vaikas didžia dalim bus išlaikomas bendruomenės, kur moterimi bus rūpinamasi ir jai padedama, motinystė nebus nesuderinama su moters darbu. Priešingai, kaip tik dirbančios moters – valstietės, chemikės ar rašytojos – nėštumas bus lengvesnis, nes ji nesižavės savo persona; kaip tik moteris, kurios asmeninis gyvenims bus turtingesnis, daugiau duos vaikui ir mažiau iš jo reikalaus; kaip tik ji, per pastangas, per kovą patyrusi, kas yra tikros žmogiškosios vertybės, bus geriausia auklėtoja. Šiandien moteris pernelyg dažnai vargsta, kad suderintų profesijos reikmes, ilgam laikui atitraukiančias ją nuo namų ir atimančias visas jėgas, su vaiko interesais, nes, viena vertus, moters darbas dar pernelyg dažnai panašus į vergiją, kita vertus, nebuvo padaryta jokių žygių, kad vaiko priežiūra, slauga, auklėjimas už šeimos ribų būtų garantuotas. Čia susiduriame su visuomenės nepajėgumu, bet pateisinti tai teiginiu, kad įstatymas, parašytas danguje ar žemėje, reikalauja, kad motina ir vaikas priklausytų tik vienas kitam, būtų sofizmas: ši abipusiška priklausomybė iš tikro tėra tik dvigubas ir pražūtingas jungas.

Apgaulė tvirtinti, kad per motinystę moteris iš tikro susilygina su vyru. Psichoanalitikai dėjo labai daug pastangų įrodinėdami, kad vaikas moteriai atstoja penį: kad ir koks geidžiamas būtų šis atributas, niekas

nemano, kad vien tik jo turėjimas gali pateisinti kieno nors egzistenciją, niekas nesako, kad jis galėtų būti didžiausias tikslas. Itin daug buvo kalbama ir apie šventas moters teises, bet teisę balsuoti moterys gavo ne kaip motinos; vieniša motina vis dar niekinama; motina šlovinama tik tuomet, jeigu ji ištekėjusi, tai yra tiek, kiek ji yra priklausoma nuo vyro. Kol vyras išlaiko šeimą, nors moteris ir skiria vaikams kur kas daugiau laiko, jie labiau priklauso nuo jo negu nuo jos. Štai kodėl, kaip jau matėme, motinos santykiams su vaikais didžiulį poveikį turi jos santykiai su vyru.

Taigi vedybiniai santykiai, namų ruoša, motinystė sudaro visumą, kurios visi momentai veikia vienas kitą; susijusi su vyru meilės ryšiais, moteris gali su džiaugsmu nešti namų ruošos naštą; radusi laimę vaikuose, ji gali būti atlaidi vyrui. Bet šita harmonija nelengvai pasiekiama, nes įvairios moteriai skirtos funkcijos sunkiai suderinamos. Moterų žurnalai be paliovos moko namų šeimininkę meno išsaugoti savo seksualinį patrauklumą neatsisakant indų plovimo, likti elegantiška ir nėštumo metu, derinti koketiškumą, motinystę ir taupumą, bet net ir ta, kuri laikysis visų tų patarimų, netrukus bus išmušta iš vėžių ir suniokota rūpesčių; labai nelengva likti geidžiamai, kai rankos sutrūkinėjusios, o kūnas deformuotas gimdymų; kaip tik todėl mylinti moteris dažnai jaučia apmaudą vaikams, kad jie sunaikino jos patrauklumą ir atėmė vyro glamones; ir priešingai, jei ji itin motiniška, tuomet pavyduliauja vyrui, kuris irgi reikalauja, kad vaikai priklausytų jam. Kita vertus, šeimininkės idealas prieštarauja, kaip matėme, gyvenimo veiklai; vaikas – išvaškuoto parketo priešas. Motinos meilė dažnai pasiklysta tarp barnių ir pykčių, atsirandančių rūpinantis namų tvarka. Todėl nenuostabu, kad moteris, besiblaškanti tarp šių prieštaravimų, dažnai būna nervinga ir kupina pagiežos; ji visuomet kur nors pralošia, o jos laimėjimai būna laikini, jie neįrašomi į jokį tikrų sėkmių sąrašą. Ji niekada neranda išsigelbėjimo savo darbe; jis atima jai laiką, bet niekada nepasiteisina: tas pateisinimas skirtas kitoms laisvoms asmenybėms. Įkalinta šeimoje, moteris negali pagrįsti savo egzistencijos; ji neturi galimybių reikštis kaip individas, todėl jai nepripažįstamas jos individualumas. Arabės, indės, daugelis kaimo moterų tebėra naminės patelės, vertinamos pagal jų atliktą darbą, be širdgėlos pakeičiamos kitomis, kai miršta. Šiuolaikinėje civilizacijoje moteris vyro akyse dau-

giau ar mažiau individualizuojama; bet jeigu ji neišsižada savęs visiškai, pasinerdama, kaip Nataša iš *Karo ir taikos*, į aistringą ir tironišką tarnavimą šeimai, ji kenčia dėl to, kad į ją žiūrima tik kaip į rūšies atstovę. Ji yra *apskritai* namų šeimininkė, *apskritai* žmona, *apskritai* motina, vienintelė ir neišskiriama iš kitų; Natašai patinka jausti šitą didžiausią susinaikinimą, ir ji, atsisakydama bet kokio supriešinimo, neigia *kitus*. O šiuolaikiška Vakarų moteris, priešingai, nori būti kito pastebėta kaip *šita* namų šeimininkė, *šita* žmona, *šita* motina, *šita* moteris. Kaip tik tokio pasitenkinimo ji ieškos visuomeniniame gyvenime.

Septintas skyrius
VISUOMENĖS GYVENIMAS

Šeima – ne uždara bendruomenė, nors ir atsiskyrusi, ji palaiko ryšius su kitomis visuomenės ląstelėmis. Šeima – ne tik „interjeras", kuriame užsidaro sutuoktinių pora, ji kartu yra ir jos gyvenimo standartų, turto, skonio išraiška: ji turi būti parodyta kitiems. Dažniausiai šie ryšiai su visuomene palaikomi per moterį. Kaip gamintojas ir pilietis, vyras susijęs su bendruomene solidarumo, grindžiamo darbo pasidalijimu, ryšiais. Sutuoktinių pora – tai socialinis asmuo, apibrėžiamas savo šeimos, klasės, aplinkos, rasės, mechaninio solidarumo ryšiais, ji susijusi su analogiškos socialinės padėties žmonių grupėmis; žmona gali tinkamiausiai juos įkūnyti, nes vyro profesiniai ryšiai dažnai neatitinka visuomeninio jo statuso, tuo tarpu žmona, neturinti jokių profesinių įsipareigojimų, gali apsiriboti santykiais su sau lygiais visuomenės atstovais; be to, ji turi laisvo laiko „vizitais" ir „priėmimais" palaikyti praktinės naudos neduodančius ryšius, svarbius, žinoma, tik tos kategorijos žmonėms, kurie stengiasi išlaikyti savo rangą visuomenės hierarchijoje, kitaip tariant tiems, kurie laiko save aukštesniais už kitus. Ji mėgaujasi demonstruodama savo „interjerą", net savo pačios išorę; vyras ir vaikai šito nepastebi, nes tatai mato nuolat. Visuomeninė jos pareiga – „reprezentuoti" – neatsiejama nuo malonumo, kurį ji jaučia demonstruodama save.

Pirmiausia jai privalu reprezentuoti save pačią: namuose, dirbdama savo darbus, ji tiktai vilki drabužius, o eidama į svečius ar juos priimdama, ji „apsirengia". Tualetai atlieka dvejopą funkciją: jie skirti pademonstruoti visuomeninį moters rangą (jos gyvenimo standartus, turtą, aplinką, kuriai jinai priklauso), bet kartu jie ir sukonkretina moters narciziškumą; jie ir uniforma, ir puošmena; moteris, kenčianti dėl to,

kad nieko *nedaro*, įsivaizduoja išreiškianti jais tai, kuo ji *yra*. Rūpintis savo grožiu, ištaigingai rengtis – savotiškas darbas, suteikiantis jai galimybę užvaldyti save pačią, kaip kad nudirbdama namų ruošos darbus ji užvaldo savo namus; tuomet jai atrodo, kad ji pati pasirinko ir perkūrė savąjį „aš". Papročiai tik paakina ją šitaip užsisklęsti savyje. Vyro drabužiai, kaip ir jo kūnas, turi ženklinti transcendenciją ir nekristi į akis[163]; nei elegancija, nei grožis nėra jo siekiamas tikslas, tad dažniausiai savo išorės jis nelaiko savojo „aš" atspindžiu. Iš moters, priešingai, visuomenė net reikalauja, kad ji taptų erotikos objektu. Madų, kurioms ji vergauja, tikslas – ne atskleisti ją kaip nepriklausomą individą, o priešingai, atskirti ją nuo jos transcendencijos ir pasiūlyti patinų geiduliams kaip auką; taigi visuomenė siekia ne padėti įgyvendinti jos ketinimus, o priešingai, ją supančioti. Sijonas ne toks patogus kaip kelnės, aukštakulniai bateliai varžo žingsnį; elegantiškiausi būna nepraktiškiausi bateliai ir suknelės, netvirčiausios skrybėlaitės ir kojinės; drabužis gali kūną paslėpti, deformuoti ar aptempęs išryškinti, tačiau bet kuriuo atveju jis patraukia kitų žvilgsnius. Todėl mažai mergaitei, kuri mėgsta save apžiūrinėti, tualetai yra kerintis žaidimas; vėliau jos vaikiškas nepriklausomybės jausmas sukyla prieš primestus šviesių muslinų ir lakuotų batelių suvaržymus; paauglystėje ją drasko priešingi jausmai – noras ir nenoras pasirodyti; suvokusi, kad jos pašaukimas – būti seksualiniu objektu, ir su tuo susitaikiusi, ji pamėgsta puoštis.

Jau minėjau[164], kad puošdamasi moteris susilieja su gamta, priversdama ją susitaikyti ir su išmonės dalykais; vyrui ji tampa gėle, brangakmeniu, jais ji tampa ir pati sau. Prieš perteikdama jam kailių bangavimą, šiltą jų švelnumą, pirmiausia jais ji pasinaudoja pati. Jos ryšys su gražiais daikčiukais, kilimais, pagalvėlėmis, gėlių puokštėmis ne toks intymus kaip su plunksnomis, perlais, brokatais ir šilkais, prie kurių glaudžiasi jos kūnas; tviskantys jų atspalviai, švelnus prisilytėjimas kompensuoja jos daliai išpuolusio erotinio pasaulio šiurkštumą: juo mažiau

[163] Žr. I tomą. Išimtis – pederastai, suvokiantys save kaip seksualinius objektus; kita išimtis – dendžiai, kuriuos reikėtų panagrinėti atskirai. Šiandien Šiaurės Amerikos negrų, dėvinčių originalaus kirpimo švicsius drabužius, „zuitsuitizmas" aiškintinas labai sudėtingomis priežastimis.

[164] I tomas.

patenkinamas jos geidulingumas, juo daugiau dėmesio ji jiems skiria. Daugumas lesbiečių rengiasi vyriškai ne tik todėl, kad pamėgdžioja vyriškosios lyties atstovus ir meta iššūkį visuomenei: joms nereikia aksomo ir atlaso glamonių, nes jas joms gali suteikti moters kūnas[165].

Skirta šiurkščioms vyro glamonėms – net jeigu jos jai ir patinka, o juolab jeigu ji atsiduoda joms be malonumo, – moteris gali apglėbti tik vieną kūnišką auką, – savo kūną: ji iškvėpina jį, norėdama paversti jį gėle, o deimantų, kuriais jinai apjuosia savo kaklą, spindesys susilieja su jos odos spindesiu – kad juos turėtų, ji susitapatina su visais pasaulio turtais. Ji geidžia ne vien juslinių malonumų, kartais jai reikia ir emocinių, idealių vertybių. Šitas papuošalas – prisiminimas, anas – simbolis. Yra moterų, kurios pavirsta gėlių puokšte, paukščių narveliu; kitos tampa muziejais, hieroglifais. Prisimindama jaunystę, Georgette Leblanc pasakoja savo *Memuaruose*:

> Visuomet būdavau panaši į moterį iš paveikslo. Eidavau pasivaikščioti apsitaisiusi kaip Van Eycko dama, kaip Rubenso alegorija arba kaip Memlingo Skaisčiausioji Panelė. Vis dar prisimenu save žingsniuojančią Briuselio gatvėmis vieną žiemos dieną, apsirengusią ametisto spalvos aksomine suknele, apsiuvinėta iš arnoto pasiskolintais sidabriniais galionais. Vilkdama ilgą šleifą, kurį pakelti man atrodė būsią niekinga, aš sąmoningai šlaviau šaligatvius. Gaubčiukas iš geltono kailio rėmino mano šviesius plaukus, o užvis įžūliausias buvo deimantas, nuleistas raišteliu per vidurį kaktos. Kam viso to reikėjo? Ogi man paprasčiausiai tai patiko ir šitaip elgdamasi aš galvojau, kad gyvenu nepaisydama jokių bendravimo taisyklių. Juo labiau praeiviai iš manęs juokėsi, juo energingiau aš vėl prasimanydavau ką nors juokinga. Man būtų buvę gėda keisti savo išorę dėl to, kad iš manęs juokiamasi. Tai būtų man atrodę kaip žeminantis kapituliavimas... Namuose viskas buvo kitaip. Čia modeliais buvo Gozzoli, Fra Angelico angelai, Burne Joneso ir Wattso paveikslai. Aš visuomet vilkėdavau žydrus ir tviskančius rausvos spalvos apdarus, plačios mano suknelės driekdavosi aplinkui gausybe šleifų.

Gražiausi to magiško pasaulio suvokimo pavyzdžiai pasitaiko psichiatrinėse ligoninėse. Moteris, nebekontroliuojanti savo aistros brangiems daiktams ir simboliams, užmiršta, kaip ji iš tikrųjų atrodo, ir

[165] Sandor, apie kurią pasakojo Krafft-Ebingas, dievino ištaigingai „apsirengusias moteris", bet pati taip nesirengė.

20.900

drįsta rengtis ekstravagantiškai. Antai maža mergaitė tualetuose pirmiausia regi galimybę pavirsti fėja, karaliene, gėle; vos spėjusi apsisiausti girlianda ir kaspinais, ji mano tapusi graži, nes identifikuojasi su tais nuostabiais pablizgais; pakerėta kokio nors audinio spalvos, naivi mergina nemato, kaip ji blyškina jos veidą; toks plačiai išsikerojęs prastas skonis būdingas ir suaugusioms menininkėms ar intelektualėms, kurios, nesuvokdamos, kaip jos atrodo, labiau žavisi išoriniu pasauliu: apakintos senovinių audinių ir papuošalų, jos svaiginasi atgaivinusios Kiniją ar viduramžius ir tik probėgšmom, būdamos šališkai nusiteikusios, žvilgteli į veidrodį. Kartais net keista, kaip patinka pagyvenusioms moterims juokingi apdarai: diademos, mezginiai, akį rėžiančios suknelės, keisti kaklo vėriniai, deja, atkreipią dėmesį į nuniokotus jų veido bruožus. Praradusios gebėjimą vilioti, neretai tos moterys vertina tualetus kaip tuščią žaidimą, kurį jos žaisdavo vaikystėje. Elegantiška moteris, priešingai, esant reikalui gali ieškoti savo tualetuose juslinių ar estetinių malonumų, tačiau ji harmoningai derina juos prie savo išorės: suknelės spalva paryškins jos veido odą, o drabužio kirpimas pabrėš arba pakoreguos figūrą. Ji brangina pasipuošusią save, o ne ją puošiančius daiktus.

Tualetai – ne tik puošmena; kaip jau minėjome, jie yra moters visuomeninės padėties veidrodis. Tik prostitutė, kurios išskirtinė funkcija – būti erotiniu objektu, savo išore pabrėš vien tik šitai; kaip kitados kroku dažyti plaukai ir gėlėmis nusagstyta suknelė, taip šiandien aukšti kulniukai ir apgulantis kūną atlasas, drastiškas makiažas, tirštas kvepalų tvaikas rodo jos profesiją. Bet kuri kita moteris bus išjuokta, jeigu rengsis „kaip kekšė“. Erotinės moters savybės integruotos į socialinį gyvenimą ir gali būti demonstruojamos tik santūriai. Bet reikia pabrėžti, kad griežtas ir kuklus apsirengimas dar nereiškia padorumo. Pernelyg akivaizdžiai apeliuojanti į vyro geidulius moteris – prasto skonio moteris, bet ta, kuri sudaro įspūdį, kad nori jų išsižadėti, ne ką labiau pagirtina; žmonės mano, kad ji trokšta suvyriškėti ir tikriausiai yra lesbietė, arba kad nori išsiskirti iš kitų ir yra ekscentrikė; atsisakydama jai skirto objekto vaidmens, ji meta iššūkį visuomenei: ji – anarchistė. Norėdama likti niekieno nepastebėta, moteris privalo išsaugoti savo moteriškumą. Kompromisą tarp ekshibicionizmo ir kuklumo reglamentuoja papročiai: „garbinga moteris“ privalo užsidengti čia krūti-

nę, čia kulkšnis; mergina, siekianti prisivilioti pretendentus, turi teisę pabrėžti iškilias savo kūno vietas, o ištekėjusi moteris atsisako bet kokių puošmenų: toks paprotys vyrauja daugelyje valstietiškų civilizacijų; kartais jaunos merginos būna verčiamos dėvėti labai plonas, pigių spalvų kuklaus kirpimo sukneles, o vyresnėms moterims leidžiama vilkėti aptemptomis suknelėmis, sunkiais audiniais, joms leidžiamos sodrios spalvos, iššaukiantis fasonas; ant šešiolikametės kūno juoda spalva labai krinta į akis, nes paprastai tokiame amžiuje nedėvima šios spalvos drabužiais[166].

Žinoma, tų taisyklių reikia laikytis, tačiau bet kuriuo atveju ir netgi sluoksniuose, kur jų griežčiausiai laikomasi, seksualinės moters savybės bus pabrėžiamos: pavyzdžiui, pastoriaus žmona suka plaukus, neryškiai dažosi, santūriai laikosi mados, tuo rūpinimusi savo išoriniu patrauklumu parodydama, jog susitaiko su patelės vaidmeniu. Šis erotizmo integravimasis į socialinį gyvenimą ypač akivaizdus dėvint „vakarinę suknelę“. Šventiškumui, kitaip tariant, prabangai ir švaistūniškumui pabrėžti, tos suknelės turi būti brangios ir greit sudėvimos; jos privalo būti ir itin nepatogios; sijonai – ilgi ir tokie platūs arba tokie siauri, kad trukdo vaikščioti; apsikarsčiusi brangakmeniais, apsiuvais, blizgučiais, gėlėmis, plunksnomis, perukais, moteris tampa gyva gėle; tas gyvas kūnas demonstruojamas; kaip savaime išsiskleidžia gėlė, taip ir moteris be niekur nieko demonstruoja savo pečius, nugarą, krūtinę; išskyrus orgijas, vyras neturi rodyti jos geidžiąs: jis turi teisę tik mėtyti žvilgsnius ir gali apkabinti ją šokant; tačiau jis gali jaustis pakerėtas to, kad jis – tokių švelnių lobių pasaulio karalius. Vyrų akimis žiūrint, šventė čia tampa ceremonija, kurioje keičiamasi dovanomis: kiekvienas jų kaip dovaną visiems kitiems pasiūlo reginį to kūno, kuris priklauso jam. Moteris, vilkinti vakarinę suknelę, tampa moterimi, kurios paskirtis – teikti malonumą visiems vyriškosios lyties atstovams ir būti savo savininko pasididžiavimu.

Tualetui suteikus socialinę reikšmę, moters rengimosi maniera išreiškia savo požiūrį į visuomenę. Jei ji paklūsta nustatytai tvarkai, ji

[166] Viename, beje, kvailame filme, kur veiksmas vyksta devynioliktajame amžiuje, Bette Davis sukėlė skandalą apsivilkusi raudoną suknelę, nes iki vedybų mergaitėms derėjo dėvėti baltas sukneles. Jos poelgis buvo traktuojamas kaip maištas prieš nusistovėjusią tvarką.

20*

bus diskretiška ir laikysis gero tono taisyklių; čia galimi įvairūs niuansai: ji dėsis esanti trapi, infantiliška, paslaptinga, atvira, santūri, linksma, rimta, drąsoka, kukli. Arba, priešingai, būdama originali, ji tik patvirtins, jog nekreipia dėmesio į visuotines elgesio taisykles. Į akis krinta tai, kad daugelyje romanų „emancipuota" moteris išsiskiria savo drąsiu tualetu, ir tai tik pabrėžia jos, kaip seksualinio objekto, prigimtį, taigi jos priklausomybę. Pavyzdžiui, Edith Wharton romane *Nekaltybės amžius* (*The age of innocence*) jauna išsiskyrusi ir drąsios širdies moteris su nuotykinga praeitim pirmiausia parodoma perdėm apsinuoginusi; jos sukelto skandalo vilnys jai tėra apčiuopiamas paniekos konformizmui atspindys. Antai mergina mėgausis rengdamasi kaip subrendusi moteris, pagyvenusi moteris – kaip maža mergaitė, kurtizanė – kaip aristokratė, o ši – kaip moteris vampyras. Net ir tuomet, kai moteris rengiasi pagal savo statusą, neišvengiama žaidimo. Kaip ir menas, išmonė – vaizduotės padarinys. Kūną ir veidą maskuoja ne tik korsetas, liemenėlė, dažyti plaukai, makiažas; net ir visai nerafinuota moteris, kai tik „apsirengia", iš karto demonstruoja ne save: ji tampa tarsi paveikslu, statula, aktore scenoje, analogu, kurio pagalba įsivaizduojamas kažkas čia nesantis, tas, ką ji atstoja, tačiau tas yra ne ji. Jos savimeilę glosto būtent tai, kad ji siejama su kažkuo nerealiu, būtinu, tobulu kaip romano herojus, kaip portretas ar biustas; ji kiek įmanydama stengiasi susvetimėti toje būtybėje ir tokiu būdu pati sau atrodyti tvirtai stovinti ant žemės, pateisinta.

Marijos Baškircevos *Intymiuose rašiniuose* matome, kaip ji puslapis po puslapio be atvangos gausina savo įvaizdžius. Ji nepraleidžia progos aprašyti savo suknelės: apsirengusi kaskart nauju tualetu, ji įsivaizduoja tapusi kita ir vėl iš naujo gėrisi savim.

> Pasiėmiau didįjį mamos šalį, padariau jame iškirptę galvai ir susiuvau du jo kraštus. Krisdamas klasikinėmis klostėmis, šis šalis daro mane panašią į rytietę, į keistą biblinį personažą.
>
> Einu pas Laferrière'us, ir Caroline per tris valandas man pasiuva suknelę, su kuria aš atrodau lyg apsiausta debesio. O tai tik angliškojo krepo gabalas, kurį ji suraukia ant manęs, ir jis padaro mane liekną, elegantišką, pailgina mano kūno formas.
>
> Apsivilkusi dailiai suklostytą vilnonę suknelę, tapau Lefèvre'o, taip puikiai mokančio piešti lanksčius, jaunus, po kukliom draperijom pasislėpusius kūnus, personažu.

Šis priedainis kartojamas diena iš dienos: „Aš buvau žavinga vilkėdama juodais drabužiais... Su pilka suknele aš buvau žavinga... Vilkėjau baltai, buvau žavinga“.

Ponia de Noailles, irgi teikusi didelės reikšmės savo apdarams, *Memuaruose* su liūdesiu prisimena nepavykusios suknelės sukeltą dramą.

> Aš mėgau ryškias spalvas, drąsius jų kontrastus, suknelė man būdavo tarsi peizažas, likimo pradžia, nuotykio pažadas. Kai apsivilkdavau prastai pasiūtą suknelę, kentėte iškentėdavau visus jos trūkumus.

Daugelis moterų teikia tualetui tiek daug reikšmės todėl, kad jis suteikia joms iliuziją, neva pasaulis ir sykiu jos pačios pasikeičia. Vokiečių romane *Mergina, vilkinti dirbtinio šilko drabužiais*[167] perteikta jaunos neturtingos merginos aistra kailiniams iš Sibiro voverės kailio; visomis juslėmis ji mėgaujasi minkšta jų šiluma, glotniu švelnumu; apsigaubusi tuo brangiu klostėmis krintančiu apdaru, ji gėrisi pasikeitusia savimi; galiausiai pasaulio grožis, prie kurio ji niekad nebuvo prisilietusi, ir švytinti ateitis, apie kurią ji net ir nesvajojo, priklauso jai.

> Ir štai aš matau tuos ant vagio kabančius kailinius, tokį glebų, tokį minkštą, tokį švelnų, tokį pilką, tokį kuklų kailį: man kilo noras jį išbučiuoti, toks jis buvo mielas. Jis nelyginant dangus panėšėjo į paguodą, į Visų Šventųjų dieną, į visišką saugumą. Tai buvo tikras Sibiro voverės kailis. Patylomis nusivilkau lietpaltį ir įsmukau į tuos kailinius. Jie buvo tarsi deimantas mano odai, kuri juos mylėjo, o tai, ką myli, sykį gavęs, nebeatiduodi. Viduje – krepmarokeno pamušalas, grynas šilkas, su rankų darbo siuvinėjimais. Kailiniai mane apgaubė ir Huberto širdžiai jie sakė kur kas daugiau nei aš... Su šitais kailiniais aš tokia elegantiška. Jie tarsi retas vyras, kuris mane mylėdamas pavers mane brangiu daiktu. Šitie kailiniai nori manęs, o aš noriu jų; mes nebepaleisim vienas kito.

Moteris yra objektas, tad suprantama, kad iš esmės ji vertinama pagal tai, kaip puošiasi ir rengiasi. Šilkinėms kojinėms, pirštinaitėms, skrybėlaitei tiek dėmesio ji skiria anaiptol ne iš tuštybės: išlaikyti savo pozicijas - įsakmi būtinybė. Amerikoje milžiniška darbininkės biudžeto dalis skiriama drabužiams ir grožiui palaikyti; Prancūzijoje šios išlaidos šiek tiek menkesnės; vis dėlto, juo moteris „geriau atrodo“, juo labiau ji gerbiama; juo labiau jai būtina susirasti darbą, juo naudingiau jai

[167] Keun.

atrodyti pasiturinčiai; elegancija – ginklas, vėliava, savigynos priemonė, rekomendacinis laiškas.

Elegancija – sykiu ir našta; reikia sumokėti už jos teikiamus privalumus, ir ta kaina tokia didžiulė, kad kartais didžiosiose parduotuvėse inspektorius pagauna kokią aukštuomenės damą ar aktorę, begvelbiančią kvepalus, šilkines kojines ar baltinius. Daugelis moterų parsiduoda arba „priima pagalbą", kad galėtų ištaigingai apsirengti: papildomi pinigai reikalingi būtent tualetams. Kad ištaigiai apsirengtum, dar reikia laiko ir triūso; kartais tas uždavinys tampa teigiamų emocijų šaltiniu: čia irgi atrandami „paslėpti lobiai", deramasi, gudraujama, kombinuojama, išrandama; apsukri moteris gali tapti net kūrėja. Mugių dienos – ypač nupigintų prekių - tai aistringų nuotykių metas. Jau vien nauja suknelė – didžiulė šventė. Makiažas, šukuosena – meno kūrinio erzacas. Šiandien kaip niekada moteris džiaugiasi modeliuodama savo kūną, sportuodama, gimnastikuodamasi, maudydamasi vonioje, masažuodamasi, laikydamasi dietų[168]; ji pati sprendžia, koks turi būti jos svoris, kūno linijos, odos spalva; šiuolaikinė estetika leidžia jai derinti grožį su aktyvumu; ji turi teisę turėti ištreniruotus raumenis, ji saugosi, kad neapaugtų riebalais; fizinėje kultūroje ji reiškiasi kaip subjektas; čia ji savotiškai išsilaisvina iš aplinkybių suformuoto kūno, bet šitas išsilaisvinimas lengvai pavirsta priklausomybe. Holivudo žvaigždė triumfuodama nurungia gamtą, bet tampa pasyviu objektu prodiuserio rankose.

Šalia pergalių, kai moteris gali teisėtai džiaugtis savimi, koketavimas – kaip ir namų ruošos darbai – numato kovą su laiku, nes moters kūnas irgi yra objektas, kurį naikina laikas. Colette Audry aprašė kovą, panašią į namų šeimininkės kovą su dulkėmis[169].

> Tai jau nebebuvo glotnus jaunatviškas kūnas; rankų ir šlaunų raumenis dengė riebalų sluoksnis ir kiek suglebusi oda. Sunerimusi ji vėl permetė akimis savo dienotvarkę: rytas prasideda pusvalandžiu gimnastikos, o vakaras, prieš atsigulant į lovą, baigiasi ketvirčiu valandos masažo. Ji pradėjo skaitinėti medicinos vadovėlius, madų žurnalus, nuolat matuoti savo liemenį. Ji išsispaudavo sau vaisių sulčių, retkarčiais išsivalydavo žarnyną, o

[168] Vis dėlto iš paskutiniųjų apklausų susidaro vaizdas, kad Prancūzijoje moterų gimnazijos beveik ištuštėjusios; prancūzės plačiai praktikavo fizinę kultūrą, ypač 1920–1940 metais. Šiuo metu jas pernelyg sunkiai slegia namų ruošos rūpesčiai.

[169] *On joue perdant.*

indus plaudavo su guminėmis pirštinėmis. Abu jos rūpesčiai – atjauninti savo kūną ir išblizginti namus – galiausiai tapo vienas ir tas pats ir perėjo į savotišką merdėjimą... pasaulis tarsi sustojo ties senėjimo ir irimo riba... Kad ištobulintų savo stilių, dabar ji mokėsi plaukti baseine, o moterų žurnalai traukė ją nuolat skelbiamais naujais receptais. Ginger Rogers išduoda savo paslaptį: „Kas rytą aš perbraukiu šukomis plaukus šimtą kartų, tai trunka lygiai dvi su puse minutės – ir mano plaukai tampa šilkiniai..." Kaip paploninti kulkšnis? – kasdien pasistiepkite ant pirštų galiukų trisdešimt kartų, neliesdamos kulnais grindų, šitam pratimui tereikia vienos minutės, o kas yra minutė palyginti su diena? Kitąkart tai būdavo aliejaus vonelės nagams, citrinos košelė rankoms, sutrintos braškės skruostams.

Veido ir kūno priežiūros, garderobo rūpesčių rutina ir vėl tampa varginančiu dalyku. Nuosmukio, kurio neišvengia bet kuris gyvas virsmas, baimė kai kurias šaltas ir apviltas moteris verčia bijoti paties gyvenimo: jos stengiasi užsikonservuoti, kaip konservuojami baldai ar uogienės; toks negatyvus užsispyrimas daro jas jų pačių egzistencijos priešėmis, jos tampa priešiškomis kitiems: nuo gero maisto deformuojasi figūra, nuo vyno veido oda praranda skaistumą, nuo per dažno šypsojimosi veidas susiraukšlėja, saulė niokoja odą, poilsis apsunkina kūną, darbas jį išsekina, nuo meilės pajuosta paakiai, nuo bučinių įrausta skruostai, nuo glamonių deformuojasi krūtys, nuo stiprių apsikabinimų raukšlėjasi kūno oda, gimdynas subjauroja veidą ir kūną; visi žinome, su kokiu įniršiu jaunos motinos nustumia vaiką, susižavėjusį jos baline suknele: „Neliesk manęs, tavo drėgnos rankos, tu mane sutepsi"; koketė panašiai atstumia paslaugų vyrą ar meilužį. Kaip baldai dengiami aptraukalais, taip ir ji norėtų išsilenkti vyrų, pasaulio, laiko. Bet visos atsargumo priemonės neapsaugo nuo žilų plaukų ir nuo raukšlelių po akimis. Nuo pat jaunystės moteris žino, kad šitai neišvengiama. Kad ir kokių atsargumo priemonių griebtųsi, ji tampa tų nelaimingų atsitikimų auka: vyno lašas užtrykšta jai ant suknelės, cigaretė išdegina joje skylę, tuomet prašmatni šventiškai nusiteikusi būtybė, kuri šypsodamasi ir puikuodamasi vaikštinėja po saloną, dingsta, ir mes išvystame surimtėjusį, griežtą namų šeimininkės veidą; tuomet staiga suvokiame, kad jos tualetas nebuvo puokštė, fejerverkas, trumpalaikis šaltas spindesys, kurio paskirtis – sublizgėti tą akimirką; jis veikiau – turtas, kapitalas, investicija; jis kainavo aukų, jo praradimas – nepataisoma katastrofa. Dėmės, skylės, nenusisekusios suknelės ar šukuosenos – tai daug di-

desnės katastrofos nei sudegęs kepsnys ar sudaužyta vaza, nes koketė ne tik susvetimėja daiktuose, bet ir įsivaizduoja pati esanti daiktas, šitaip tiesiogiai jausdama pasaulio grėsmę. Jos santykiai su siuvėja, su modiste, jos nekantravimai ir reikalavimai rodo jos rimtą požiūrį į tuos dalykus ir saugumo stoką. Nusisekusi suknelė paverčia ją jos svajonių personažu, tačiau su nenauju ar nepavykusiu drabužiu ji jaučiasi puolusi.

Nuo suknelės priklausė mano nuotaika, mano laikysena ir mano veido išraiška, žodžiu, viskas, – rašo Marija Baškirceva. – Ir dar vienas dalykas: turi arba vaikščioti visai nuoga, arba rengtis pagal savo figūrą, skonį, būdą. Kai nepaisau šito, jaučiuosi nevėkšla, banali, taigi pažeminta. Kas atsitinka su nuotaika, su dvasia? Joms rūpi skudurai, ir tuomet tampi kvaila, nuobodi, nežinai kur dėtis.

Daugelis moterų verčiau atsisakytų šventės nei ateitų į ją prastai apsirengusios, net jeigu joms ir nebūtina, kad jas pastebėtų.

Nors kai kurios moterys ir tvirtina: „Aš rengiuosi tik sau", matėme, kad net narciziškumas implikuoja kito žmogaus žvilgsnį. Tik psichiatrinėse ligoninėse koketės nuoširdžiai tiki nematomais žvilgsniais; normaliai moteriai reikalingi liudytojai.

„Norėčiau būti patraukli, kad visi sakytų, jog aš graži, ir kad Liova tai matytų ir girdėtų... O kam būti gražiai? Mano žavusis mažasis Petia savo seną auklę myli taip, tarsi mylėtų gražuolę, o Liovočka priprastų ir prie paties bjauriausio veido... Noriu susisukti plaukus. To padaryti niekas nemokės, ir vis dėlto tai bus nuostabu. Kam man reikia, kad mane matytų? Kaspinai ir kokardos man teikia didžiausio džiaugsmo, norėčiau naujo odinio diržo, o štai dabar, šitai parašius, man norisi verkti..." - dėsto Sofija Tolstaja po dešimties vedybinio gyvenimo metų.

Vyras tą liudytojo rolę atlieka labai prastai. Čia ir vėl jo reikalavimai būna dviprasmiški. Jei žmona pernelyg patraukli, jis ima pavyduliauti; be to, kiekvienas vyras – daugiau ar mažiau karalius Candaule; jis nori, kad žmona keltų jo prestižą, kad ji būtų elegantiška, graži, ar bent jau „tinkama", priešingu atveju jis sarkastiškai pasakys jai kaip tėtušis Ubas: „Šiandien jūs itin negraži! Ar dėl to, kad mes turime svečių?" Matėme, kad erotinės ir socialinės vertybės santuokoje prastai suderinamos: čia ir atsispindi tas antagonizmas. Žmona, kuri pabrėžia savo seksualinį patrauklumą, vyrui atrodo turinti prastą skonį, jis smer-

kia drąsią elgseną, kuri masintų jį, jei šitaip elgtųsi svetima moteris, šitas smerkiamas požiūris nuslopina bet kokį jo geismą. Jeigu žmona rengiasi kukliai, vyras tam pritaria, bet be entuziazmo: ji neatrodo jam patraukli ir jis nesąmoningai dėl to jai priekaištauja. Kaip tik todėl jis retai žiūri į ją kaip į savo poreikių tenkintoją, jis tyrinėja ją svetimo vyro akimis: „Ką apie ją pasakys kiti?“ Jo spėjimai nepasitvirtina, nes jis primeta kitam savo, kaip jos vyro, požiūrį. Labiausiai moterį erzina tai, kad jos vyras žavisi tokiomis kitos moters suknelėmis ar laikysena, dėl kurių kritikavo ją pačią. Beje, jis pernelyg arti jos sukiojasi, kad galėtų ją matyti; jam jos veidas visada toks pat, jis nepastebi nei jos naujų tualetų, nei šukuosenos. Net ir įsimylėjęs vyras ar aistringas meilužis dažnai būna abejingas moters tualetams. Jei jie aistringai myli ją nuogą, tuomet puošniausi apdarai paslėps jiems jos grožį, ji bus tokia pat brangi su prastu drabužiu, pavargusi, kaip ir spindinti naujais tualetais. Jeigu jie nebemyli jos, nepadės ir puošniausi drabužiai. Tualetai gali būti užkariavimo, bet ne gynybos įrankis; moters menas – kurti miražus, ji siūlo žvilgsniams tariamą objektą, o kūno glamonės, kasdieniai susitikimai miražą išsklaido; sutuoktinių jausmai, kaip ir kūniška meilė, egzistuoja tikrovės lygmenyje. Moteris rengiasi ne mylimam vyrui. Vienoje iš savo novelių[170] Dorothy Parker aprašo jauną moterį, kuri, nekantriai laukdama trumpam atvykstančio savo vyro, nusprendžia ta proga pasigražinti:

> Ji nusipirko naują suknelę, – juodą (būdamas neįmantrus, jis mėgo juodas kuklias sukneles) ir tokią brangią, kad stengėsi net nebegalvoti apie tai, kiek ji kainavo...
>
> – Tau patinka mano suknelė?
>
> – O taip! Tu visuomet patikdavai man su šita suknele.
>
> Ji tartum suakmenėjo.
>
> – Šita suknelė, – atsakė ji, įžeidžiamai aiškiai ištardama kiekvieną skiemenį, – naujut naujutėlaitė. Aš niekada jos nevilkėjau. Jei tave domina, nusipirkau ją būtent šiai progai.
>
> – Atleisk, brangioji, – ištarė jis. – Ak! Žinoma, dabar matau, kad ji visai ne tokia kaip ana, ji nuostabi, tu man visuomet patinki su juodu rūbu.

[170] *The Lovely Eave.*

– Tokiomis akimirkomis, – atrėžė ji, – aš beveik noriu dėvėti juodus rūbus kita dingstim.

Dažnai būdavo teigiama, kad moteris puošniai rengiasi, norėdama sukelti kitų moterų pavydą. Tas pavydas iš tikrųjų – neabejotinas sėkmės ženklas, tačiau jis nėra vienintelis besipuošiančios moters tikslas. Pavydžiuose ar susižavėjimo kupinuose vertinimuose moteris ieško savo absoliutaus grožio, savo elegancijos, savo skonio patvirtinimo, kitaip tariant, – savęs pačios. Ji puošniai rengiasi, kad pasirodytų, ji rodosi, kad būtų. Šitaip ji pasmerkia save skaudžiai priklausomybei. Namų šeimininkės uolumas teikia naudą net ir tuomet, kai būna nepripažintas; koketės pastangos lieka bergždžios, jeigu nepatraukia niekieno dėmesio. Ji siekia, kad ją įvertintų visiems laikams, būtent šitas absoliuto siekis ir apsunkina jos ieškojimus; jei kas nors vienas išpeikia skrybėlaitę, ji iškart *tampa* bjauri. Komplimentas paglosto moters savimeilę, o kritika ją tiesiog sužlugdo, ir kadangi absoliuto išraiška – tik neribota pasirodymų seka, ji niekad nesijaus absoliučiai laimėjusi. Todėl koketė ir būna tokia įtari, todėl kai kurios gražios, išlepintos moterys liūdi pajutusios, jog nėra nei gražios, nei elegantiškos, nes joms kaip tik trūksta pašalinio teisėjo galutinio pritarimo: jos nori įtvirtinti pastovų vidinį būvį, kuris yra nepasiekiamas. Retai pasitaiko prašmatnių elegantiškų moterų, įkūnijančių elegancijos dėsnius, ir jų niekas negalėtų apkaltinti suklydus, nes būtent jos sprendžia, kas yra sėkmė ir nesėkmė; kol trunka jų viešpatija, jos gali būti laikomos sėkmės etalonais. Visa bėda, kad ši sėkmė nieko ir niekam neduoda.

Tualetai iš karto reikalauja vizitų ir priėmimų savo namuose, beje, tokia ir buvo jų paskirtis iš pat pradžių. Moteris demonstruoja savo naują kostiumėlį čia viename, čia kitame, čia trečiame salone ir kviečia kitas moteris pažiūrėti, kaip ji viešpatauja savo pačios „interjere“. Tam tikrais ypač iškilmingais atvejais į „priėmimus“ ją lydi vyras, bet dažniausiai ji atlieka savo „visuomenines pareigas“ tuomet, kai vyras būna darbe. Mirtina tokių sambūrių nuobodybė buvo aprašyta tūkstančius kartų. Ji atsiranda todėl, kad moterys, susirinkusios atlikti „visuomenines pareigos“, neturi ką viena kitai pasakyti. Joks bendras interesas nesieja advokato žmonos su gydytojo žmona, o juolab daktaro Dupont'o žmonos su daktaro Durand'o žmona. Užsiminti apie kvailus

vaikų išsišokimus ar apie namų ruošos bėdas bendrame pokalbyje – blogas tonas. Tad apsiribojama kalbomis apie orą, apie paskutinį madingą romaną, pasikeičiama kai kuriomis iš vyrų pasiskolintomis nereikšmingomis mintimis. Moterų savaitinių susibūrimų paprotys tolydžio nyksta, tačiau įvairių „vizitų" lažas Prancūzijoje vis dar gyvas. Amerikietės mielai iškeičia pokalbius į bridžą, tačiau tai teikia privalumų tik toms moterims, kurios mėgsta šį žaidimą.

Vis dėlto aukštuomenės gyvenime būna ir patrauklesnių dalykų nei tuščias mandagumo demonstravimas. Priimti svečius – tai ne tik priimti kitą žmogų savo bute; tai reiškia ir paversti jį kerinčia vieta; aukštuomenės susibūrimai – tai šventė ir sykiu dovanų apsikeitimo ceremonija. Namų šeimininkė demonstruoja savo turtus: sidabro indus ir stalo įrankius, staltieses, krištolą, ji išpuošia namus gėlėmis, o trumpalaikės, neduodančios jokios naudos gėlės rodo švenčių, kurios tėra tik išlaidos ir nereikalinga prabanga, bergždybę: išsiskleidusios vazose, pasmerktos greitai mirčiai, jos – džiaugsmo ugnys, smilkalai, myra, puota, aukojimas. Stalas padengiamas rafinuotais valgiais, brangiais vynais. Svarbu, kad tenkindamas svečių poreikius sugalvotum elegantiškas dovanas, atspėdamas jų norus; valgymo ritualas tampa paslaptinga ceremonija. V. Woolf pabrėžia šį aspektą romane *Ponia Delovėj:*

> Ir prasidėjo tylus bei rafinuotas merginų su prijuostėmis ir baltomis kepuraitėmis bėginėjimas pro dvivėres duris, – jos buvo ne tarnaitės, o vaidilutės tų paslaptingų apeigų ar didžiosios apgaulės, kurios griebdavosi Meifero namų šeimininkės nuo pusės dviejų iki dviejų, kai mostelėjus ranka sustoja eismas gatvėje ir įsiviešpatauja toji apgaulinga iliuzija, pirmiausia susijusi su maistu, už kurį, pasirodo, nesumokėta; paskui stalas pats pasidengia krištolais ir sidabriniais indais, šiaudinėmis servėtėlėmis ir lėkštelėmis su raudonais vaisiais; rudo padažo šydas maskuoja plekšnę, puoduose plaukioja supjaustyti viščiukai, iškilminga ir tarsi paspalvinta dega ugnis ir kartu su vynu bei kava (už kuriuos nesumokėta) smagios vizijos iškyla priešais padūmavusias akis, priešais švelnias medituojančias akis, akis, kurioms gyvenimas atrodo pilnas muzikos ir paslapties...

Moteris, vadovaujanti šitoms misterijoms, didžiuojasi jausdamasi tobulos akimirkos kūrėja, laimės, džiaugsmo dalintoja. Būtent ji suvienija valgančiuosius, būtent ji padaro, kad visa tai įvyktų, ji – atsitiktinis džiaugsmo, harmonijos šaltinis.

Būtent šitai ir jaučia ponia Delovėj:

> O jeigu Piteris pasakytų jai: „Taip, taip, bet tie jūsų pobūviai... kokia tų pobūvių prasmė?" – ji nieko kita negalėtų atsakyti (kas, kad niekas to nesupras), kaip tik: „Tai aukojimas", nors labai jau miglota tų žodžių prasmė... Štai, pavyzdžiui, Tas ir Tas gyvena pietų Kensingtone, anas – Beizvoteryje, o trečias, tarkim, Meifere. Ir ji visąlaik jaučia juos egzistuojant, tuščiai egzistuojant, ir jai dėl to apmaudu, ir ji mano, jog reikėtų juos suvesti, – ir suveda. O tai ir yra aukojimas – jungti skirtingus dalykus, kurti. Tik kam skiriama toji auka?
>
> Gal tai aukojimas dėl aukojimo? Šiaip ar taip, vis dėlto tai būdavo jos dovana. Ji neturi nieko kito, kas būtų bent kiek reikšminga...
>
> Bet kuris kitas žmogus galėtų padaryti šitai, padaryti puikiai. Ir vis dėlto nuostabu, – galvojo ji, juk ji padarė, kad šitai įvyktų.

Jeigu šitoje kitam žmogui pareikštoje pagarboje esama tikro širdies dosnumo, tuomet šventė iš tikrųjų tampa švente. Tačiau socialinė rutina netrukus tą dovanų apsikeitimo ceremoniją paverčia institutu, dovaną – pareiga, o šventę – ritualu. Džiaugdamasi per „kviestinius pietus", viešnia galvoja, kad reikės atsilyginti tuo pačiu: kartais ji skundžiasi pernelyg gerai pavaišinta. „X šeima paprasčiausiai norėjo mus apstulbinti", – su kartėliu sako ji savo vyrui. Be kita ko, girdėjau pasakojant, kad per paskutinį karą arbatos gėrimo vakarėliai mažame Portugalijos miestelyje virto brangiausiomis ceremonijomis: kiekvienąsyk namų šeimininkė jautė pareigą patiekti daugiau ir įvairesnių pyragaičių nei ankstesniame susiėjime; tai tapo tokia nebepakeliama našta, kad vieną dieną visos moterys nutarė nieko nebetiekti prie arbatos. Tuomet šventė praranda ištaigingumą, ji tampa tokiu pat lažu kaip ir bet koks kitas; šventiškumo atributai sukelia tik rūpesčius: reikia žiūrėti, kad nesudužtų krištoliniai indai, kad nebūtų sulaistyta staltiesė, apskaičiuoti, kad visiems užtektų šampano ir pyragaičių; sudaužytas puodelis, fotelio šilke pradeginta skylė – katastrofa; rytoj reikės viską išvalyti, sustumdyti į senas vietas baldus, susitvarkyti: papildomas darbas kelia moteriai siaubą. Ji patiria įvairialypę, namų šeimininkės daliai būdingą priklausomybę; ji priklauso nuo suflė, nuo kepsnio, nuo mėsininko, nuo virėjos, nuo pagalbininkų, nuo vyro, kuris suraukia antakius, vos tik kas nors sušlubuoja; ji priklauso nuo svečių, kurie įvertina baldus, vynus ir sprendžia, ar pobūvis pavyko, ar ne. Tik kilniasie-

lės ir savimi pasitikinčios moterys ramia širdimi pakels tokį išbandymą. Sėkmė gali suteikti joms didžiulį pasitenkinimą. Tačiau daugumas moterų šiuo požiūriu panašios į ponią Delovėj, kurią V. Woolf taip apibūdina: „Nors ir mėgo tas pergales... jų spindesį ir jų teikiamą jaudulį, ji negalėjo nejausti tos jų sukeltos tuštumos, to jų apgaulingumo“. Moteris gali iš tikrųjų džiaugtis sėkme tik tuomet, jeigu neteikia jai itin didelės reikšmės; antraip ji patirs niekad nepatenkintos tuštybės kančias. Beje, pakankamai turtingų moterų, galinčių visą savo gyvenimą skirti „aukštuomenės veiklai“, yra nedaug. Tos, kurios atsiduoda tam visiškai, dažnai stengiasi ne tik būti garbinamos, bet ir suteikti tai veiklai vienokį ar kitokį tikslą: tikrieji „salonai“ būna literatūriniai arba politiniai. Šitaip moterys mėgina daryti įtaką vyrams ir pačios vaidinti tam tikrą vaidmenį. Jos išsivaduoja iš ištekėjusios moters būvio. Ištekėjusiai moteriai tie malonumai, kaip ir retos trumpalaikės pergalės, dažniausiai būna lygiai tiek pat varginantys, kiek ir džiuginantys. Aukštuomenės gyvenimas reikalauja, kad moteris save „reprezentuotų“, demonstruotų, o ne iš tikro bendrautų su kitais žmonėmis. Jis neišvaduoja jos iš vienatvės.

„Liūdna pagalvojus, – rašo Michelet'as, – kad moteris, reliatyvi būtybė, galinti gyventi tik kaip vienas iš poros narių, dažniau būna vieniša nei vyras. Vyras visur susiranda draugiją, užmezga naujus ryšius. O ji be šeimos – niekas. Tačiau šeima ją slegia: visa našta gula ant jos pečių.“ Iš tikrųjų, uždaryta, nuo visų atskirta moteris nepatiria draugystės džiaugsmų, atsirandančių siekiant bendrų tikslų; darbas nereikalauja jos proto, auklėjimas neįskiepijo jai nei nepriklausomybės siekio, nei įpročio juo naudotis ir ji leidžia savo dienas vienatvėje; matėme, jog tai viena iš bėdų, dėl kurių skundėsi Sofija Tolstaja. Santuoka atskyrė ją nuo tėvų namų, nuo jaunystės draugų. Knygoje *Mano pamokos* (*Mes apprentissages*) Colette aprašė, kaip viena jauna ištekėjusi moteris, atsikėlusi iš provincijos į Paryžių, pasijuto nebeturinti šaknų; vienintelis jos išsigelbėjimas buvo ilgi laiškai motinai ir atsakymų į juos laukimas; tačiau laiškai neatstoja žmogaus buvimo ir ji negali prisipažinti Sido savo nusivylimų. Dažnai tikrasis artumas tarp jaunos moters ir tėvų šeimos nutrūksta: nei motina, nei seserys jai jau nebe draugės. Šiandien, esant butų krizei, daugumas jaunų šeimų gyvena pas vienus

ar pas kitus tėvus, bet toks priverstinis susijungimas anaiptol nesukuria tikro bendravimo galimybių.

Moterų draugystė, kurią jaunajai žmonai pavyksta išsaugoti ar susikurti, jai labai brangi; moterų ryšiai labai skiriasi nuo vyrų ryšių: vyrams kaip individams padeda bendrauti jų asmeninės idėjos, kuriami projektai, o moteris, varžomas bendros lemties, jungia savotiškas imanentiškas bendrininkavimas. Pirmiausia jos ieško vienos kitose savojo pasaulio patvirtinimo. Jos nesikeičia nuomonėmis, jos dalijasi slaptais prisipažinimais ir receptais; jos sudaro sąjungą, kad sukurtų savotišką kontrapasaulį, kurio vertybės nusvertų vyriškąsias vertybes. Susijungusios draugėn, jos randa jėgų savo grandinėms nusimesti; jos neigia seksualinį vyro dominavimą, prisipažįsta viena kitai apie savo frigidiškumą, ciniškai išjuokia savo vyrų apetitus ar negrabumą; be to, jos su ironija neigia moralinę ir intelektualinę savo vyrų ir apskritai vyrų viršenybę. Jos pasidalija savo išgyvenimais: šneka apie nėštumus, gimdymus, vaikų, savo ligas, namų ruošos bėdos tampa pagrindiniais žmonijos istorijos įvykiais. Jų darbas – anaiptol ne techniniai įgūdžiai: pasikeisdamos kulinariniais ir kitokiais patarimais, jos suteikia jam paslaptingo mokslo, grindžiamo žodine tradicija, orumo. Kartais jos kartu tyrinėja moralines problemas. Moterų žurnalų „laiškų" skiltys duoda gražių tokio pobūdžio mainų pavyzdžių; sunku įsivaizduoti, kad vyrams spaudoje būtų skirtas „širdies reikalų" kampelis; jie susitinka pasaulyje *apskritai*, kuris yra *jų* pasaulis, tuo tarpu moterys savo specifinį pasaulį turi apibrėžti, išmatuoti, ištirti; dažniausiai jos dalijasi patarimais, kaip išsaugoti grožį, valgių receptais, mezginių modeliais ir viena kitos klausia patarimo; kartais pamėgis plepėti ir rodytis išduoda jų miglotas baimes. Moterys žino, kad vyrų moralinis kodeksas – ne jų kodeksas, jos žino, kad vyras numato, jog ji jo nesilaikys, nes jis ją verčia daryti abortą, svetimauti, prasižengti, išduoti, meluoti, nors pats oficialiai tai smerkia. Todėl ji prašo kitų moterų padėti jai apibrėžti „vidurio taisykles", savotišką grynai moterų moralinį kodeksą. Moterys ne tik iš piktavališkumo be galo, be krašto komentuoja ir kritikuoja savo draugių poelgius: kad galėtų juos vertinti ir reguliuoti savo pačių elgseną, joms reikia kur kas daugiau moralinio išradingumo negu vyrams.

Vertės tokiems santykiams teikia juose glūdinti tiesa. Prieš vyrą moteris visuomet vaidina; ji meluoja dėdamasi sutinkanti su antraeilės

kitos vaidmeniu, ji meluoja, kai mimika, tualetais, iš anksto pasirinktais žodžiais nori pavaizduoti tokią, kokia ji iš tikrųjų nėra. Šita komedija reikalauja nuolatinės įtampos; šalia vyro, šalia meilužio, kiekviena moteris daugiau ar mažiau galvoja: „Tai – ne aš". Vyrų pasaulis grubus, aštriabriaunis, jo balsai pernelyg garsūs, šviesos pernelyg ryškios, kontrastai pernelyg šiurkštūs, o šalia kitų moterų ji jaučiasi kaip už uždangos; ji blizgina ginklus, ji nesikauna; ji derina savo drabužius, kuria makiažą, rezga pinkles: – prieš pasirodydama scenoje slampinėja su šlepetėmis ir chalatu užkulisiuose; jai patinka šilta, švelni atmosfera be įtampos. Štai taip Colette aprašo akimirkas, praleistas su savo drauge Marco:

Trumpos išpažintys, atsiskyrėlių pramogos, valandos, panašios čia į tas, kurios praleidžiamos rankdarbių salėse, čia į sveikstančio ligonio laisvalaikius...[171]

Jai patiko vaidinti patarėjos vaidmenį vyresnei už save moteriai:

Karštomis popietės valandomis po balkono užuolaida Marco taisydavo baltinius. Siuvo ji prastai, tačiau su atida, ir aš puikavausi savo jai duodamais patarimais... „Negalima kraštuoti marškinių žydru siūlu, rausvas geriau dera prie baltinių ir prie odos." Negaišuodama susakiau jai ir kitus dalykus: apie ryžių pudrą, apie jos lūpų dažų spalvą, apie pernelyg kietą pieštuką, kuriuo ji apibrėždavo gražų savo akių voko kontūrą. „Jūs taip manote? Jūs taip manote?" – klausdavo jinai. Mano jaunas autoritetas buvo tvirtas. Aš imdavau į rankas šukas, padarydavau dailų sklastymą tankiuose jos kirpčiukuose, išmoningai paryškindavau akis, įdegdavau aušros spindulį skruostikaulių viršuj ties pačiais smilkiniais.

Tolėliau ji rodo mums Marco, nekantriai besiruošiančią pasimatyti su jaunu vyriškiu, kurį norėtų pavergti:

... Ji norėjo nusišluostyti sudrėkusias akis, aš jai neleidau to daryti.

– Leiskit man.

Nykščiais kilstelėjau aukštyn akių vokus, kad abi benuriedančios ašaros nenuplautų blakstienų dažo.

– Stop! Palaukit, dar nebaigiau.

Padailinau visus jos bruožus. Jos lūpos virpčiojo. Ji kantriai leidosi mano tvarkoma, iš lengvo atsidusdavo, tarsi būčiau brūžavusi ją šepe-

[171] *Le Képi.*

čiu. Galiausiai padažiau pūkutį į rausvesnę pudrą. Mudvi abi nepratarėm nė žodžio.

– Kad ir kas atsitiktų, – pasakiau jai, – neverkite. Jokiu būdu nesileiskite užvaldoma ašarų.

Ji brūkštelėjo ranka per kirpčiukus.

– Reikėjo nusipirkti tą juodą suknelę, kurią mačiau aną šeštadienį pas perpardavėją... Ar galėtumėt paskolinti man labai plonas kojines? Nebeturiu laiko.

– Na žinoma, žinoma, galiu.

– Ačiū. Ar jums neatrodo, kad gėlė paryškintų mano suknelę? Ne, jokių gėlių prie korsažo. Ar teisybė, kad vilkdalgių kvapas jau nebemadingas? Rodos, turėčiau išsiklausinėti jūsų begales dalykų, begales dalykų...

Kitoje savo knygoje *Šunų mylėtojas* (*Le Toutounier*) Colette pavaizdavo išvirkščiąją moterų gyvenimo pusę. Trys nelaimingos ar sunerimusios dėl savo meilės seserys kas vakarą susirenka prie senos vaikystės laikų kanapos; čia jos atsipalaiduoja, perkratydamos dienos rūpesčius, rengdamosios rytojaus mūšiams, mėgaudamosios trumpalaikiais apgalvoto poilsio, gero miego, karštos vonios, ašarų priepuolio malonumais; jos beveik nesikalba, tačiau kiekviena jų susuka kitoms savotišką gūžtą ir visa tai, kas tarp jų vyksta, yra tikra.

Kai kurioms moterims tas lengvabūdiškas ir šiltas artumas brangesnis už rimtus, pompastiškus santykius su vyrais. Kitoje moteryje, kaip ir savo paauglystės metais, narciziška moteris regi privilegijuotą antrininkę; įdėmiame ir išmanančiame jos žvilgsnyje ji galės žavėtis savo gerai sukirpta suknele, savo rafinuotu vidum. Po vedybų širdies draugė vis dar lieka pasirinktuoju liudytoju, bet ji gali likti ir geistinu, geidžiamu objektu. Jau minėjome, kad kiekviena jauna mergina linkusi į homoseksualizmą, negrabios vyro glamonės dažnai tų polinkių nenuslopina; tuo ir aiškintinas juslinis švelnumas, kurį moteris patiria šalia savo lyties atstovių ir kuris neturi atitikmens bendraujant su vyrais. Juslinė dviejų draugių trauka gali tapti egzaltuotu sentimentalumu arba gali būti išreikšta žodinėmis ar konkrečiomis glamonėmis. Kita vertus, moterų glamonės gali būti tik laisvalaikio žaidimas (taip būna su haremo moterimis, kurių didžiausias rūpestis – prastumti laiką), bet gali tapti ir nepaprastai svarbios.

Tik labai retais atvejais moterų bendrininkavimas perauga į tikrą draugystę. Moterys solidarizuojasi spontaniškiau nei vyrai, tačiau, bū-

damos solidarios, jos transcenduoja ne viena kitos link, o visos drauge pasigręžia į vyrų pasaulį, kurio vertybes nori užsigrobti kiekviena sau. Moterų ryšiai grindžiami ne jų individualumu, jie netarpiškai išgyvenami kaip visuotiniai ir todėl juose iškart randasi priešiškumo elementas. Nataša iš *Karo ir taikos* nuoširdžiai mylėjo savo šeimos moteris, nes jos buvo jos kūdikių gimimo liudytojos, ir vis dėlto ji joms pavydėjo, nes kiekviena jų Pjero akyse galėjo būti *apskritai* moters įsikūnijimas. Moterų sutarimas randasi iš to, kad jos viena su kita susitapatina, tačiau dėl tos pačios priežasties jos ir neigia viena kitą. Namų šeimininkės ryšiai su tarnaite kur kas artimesni nei kokio nors vyro – jei tik jis ne pederastas – su savo kamerdineriu ar vairuotoju; jos pasisako viena kitai savo paslaptis, kartais tampa bendrininkėmis, tačiau tarp jųdviejų esama ir priešiško rungtyniavimo, nes šeimininkė, neprisidėdama prie darbo, nori prisiskirti sau jo nuopelnus ir atsakomybę; ji nori jaustis nepakeičiama, būtina: „Kai tik manęs nėra namie, viskas apvirsta aukštyn kojom“. Ji energingai stengiasi pagauti tarnaitę nusikaltimo vietoje: mat jeigu ši be priekaištų atlieka savo pareigas, ana nebegali didžiuotis esanti vienintelė. Ji nuolat pykstasi su mokytojomis, su guvernantėmis, žindyvėmis, kurios prisideda prie vaiko auklėjimo, taip pat su giminaitėmis ir draugėmis, padedančiomis jį prižiūrėti; dingstis – esą jos negerbiančios „jos valios“, neklausančios jos nurodymų, nediegiančios „jos idėjų“. Iš tikro ji neturi nei valios, nei ypatingų idėjų ir ją erzina tai, kad kitos atlieka jos funkciją lygiai taip, kaip ją atliktų ji. Būtent čia ir yra vienas iš pagrindinių visų šeimos kivirčų ir kivirčų su tarnais, nuodijančių namų gyvenimą, šaltinis: juo mažiau moteris turi galimybių priversti pripažinti savo ypatingus nuopelnus, juo energingiau ji reikalauja būti pripažinta viršiausia. Tačiau kita moteris būna didžiausias priešas koketavimo ir meilės sferoje. Aš jau kalbėjau apie jaunų merginų varžybas: dažnai jos trunka visą gyvenimą. Matėme, kad elegantiškos moters, aristokratės idealas – absoliutus įvertinimas; ji kenčia, kai šlovės aureolė negaubia jos galvos, matyti net menkiausią kitos moters aureolės švytėjimą jai tiesiog šlykštu: juk bet koks kitos moters gautas pritarimas yra nuvogtas iš jos; ką reiškia absoliutas, jeigu jis ne vienintelis? Nuoširdžiai mylinti moteris tenkinasi tuo, kad viešpatauja mylimojo širdyje, ji nepavydės savo draugėms paviršutiniškų sėkmių, tačiau ji jaučia savo meilei gresiantį pavojų. Moters, kurią išduoda jos

geriausia draugė, tema iš tikro nėra vien literatūrinis šablonas; juo labiau dvi moterys susidraugauja, juo pavojingesnis tampa jų dvilypumas. Širdies reikalų patikėtinė kviečiama pažvelgti įsimylėjusiosios akimis, pajusti jos širdimi, jos kūnu: mylimasis, vyras, kuris pakerėjo jos draugę, ją patraukia, sužavi. Ji mano esanti pakankamai apginta savo ištikimybės draugei, kad galėtų atsiduoti jausmams, tačiau ją erzina tai, kad ji vaidina tik šalutinį vaidmenį ir ji netrunka nusileisti savo silpnybėms, pasisiūlyti. Daugelis apdairių moterų, kai tik įsimyli, pradeda vengti „intymių draugių". Toks ambivalentiškumas trukdo moterims pasitikėti abipusiškais jausmais. Jas visuomet sunkiai slegia vyro šešėlis. Net ir tuomet, kai jos apie jį nekalba, joms galima pritaikyti Saint-John Perse'o eiles:

Saulė neįvardyta, bet jos galia tvyro tarp mūsų.

Jos kartu jam keršija, rezga pinkles, prakeikia jį, įžeidinėja, – bet jos jo laukia. Stagnuodamos ginaikėjoje, moterys būna priklausomos nuo atsitiktinai susiklosčiusių aplinkybių, pasiduoda lėkštumui ir nuoboduliui. Čia dar esama šiek tiek motiniškos krūties šilumos, bet ji vis tiek netikra. Moteris mielai joje gaišuoja tik su sąlyga, kad netrukus iš jos išsiverš. Pavyzdžiui, ji gerai jaučiasi drėgnoje vonioje tiktai įsivaizduodama gerai apšviestą saloną, į kurį netrukus įžengs. Vienos kitoms moterys yra bendros vergystės draugės, jos padeda viena kitai ištverti tą kalėjimą, netgi ruošiasi drauge iš jo pabėgti, tačiau išlaisvintojas ateis iš vyrų pasaulio.

Daugeliui moterų vyrų pasaulis išsaugo savo spindesį ir po vedybų, tik jų pačių vyras praranda autoritetą: moteris suvokia, kad vyro esmė jame jau degradavusi. Vis dėlto vyras jai ir toliau išlieka pasaulio tiesa, didžiausias autoritetas, stebuklas, nuotykis, šeimininkas, akys, auka, malonumas, išsigelbėjimas; jis vis dar įkūnija transcendenciją, jis – atsakymas į visus klausimus. Ištikimiausia žmona niekad nesutiks visiškai jo išsižadėti ir užsisklęsti niūriame *tête-à-tête* su atsitiktiniu individu. Nuo vaikystės joje išlikęs įsakmus poreikis būti vadovaujamai; kai jos vyrui nepavyksta vaidinti šitos rolės, ji kreipiasi į kitą vyrą. Kartais tėvo, brolio, dėdės, kokio kito giminaičio ar seno draugo autoritetas nenublanksta: tuomet ji atsirems į jį. Dviem vyrų kategorijoms – dvasinin-

kams ir gydytojams – profesija suteikė galimybę tapti paslapčių patikėtiniais ir mentoriais. Pirmieji turi tą pranašumą, kad jiems nereikia mokėti už konsultacijas; žmonoms nuodėmklausys leidžia nedraudžiamai išsilieti kaip ir visoms pamaldžioms moterims; jis kiek įmanydamas vengia „zakristijos blusų", „krikštyklos varlių", tačiau jo pareiga – vesti savo aveles doros keliais, ir ta pareiga tampa juo įsakmesnė, juo sparčiau didėja socialinė ir politinė moterų reikšmė, nes Bažnyčia stengiasi paversti jas savo įrankiu. „Sielos ganytojas" diktuoja atgailaujančiajai savo politinius įsitikinimus, pataria už ką balsuoti, o daugelį vyrų erzina jo kišimasis į sutuoktinių gyvenimą, nes nuodėklausio pareiga – pasakyti, kas paslaptingoje miegamojo veikloje teisėta, o kas neteisėta. Jis domisi ir vaikų auklėjimu, jis pataria moteriai, kaip jai elgtis su savo vyru. Ta, kuriai vyras visuomet buvo dievas, mielai klaupiasi prieš vyriškosios lyties atstovą, Dievo substitutą žemėje. Gydytojas labiau apsaugotas, nes reikalauja atlyginimo; be to, prieš itin įkyrias klientes jis gali užtrenkti duris, tačiau jis pasmerktas konkretesniems ir atkaklesniems puolimams; trys ketvirtadaliai erotomanių persekiojamų vyrų yra gydytojai: apsinuoginti prieš vyrą daugeliui moterų – didžiulis ekshibicionistinis malonumas.

Pažįstu keletą moterų, – teigia Stekelis, – jaučiančių didžiausią malonumą, kai jas apžiūrinėja gydytojas, kuris joms patinka. Ypač daug tokių moterų tarp senmergių. Jos ateina pas gydytoją dėl visokių niekų, kad jis „labai atidžiai" jas apžiūrėtų. Kitas kankina vėžio ar infekcijos (gautos tualete) fobijos ir tos fobijos tampa dingstim ateiti pasitikrinti.

Jis pasakoja tokius du atvejus:

Viena sena keturiasdešimt trejų metų pana, B. V., turtinga, kartą per mėnesį, po menstruacijų, ateina pasitikrinti pas gydytoją, reikalaudama, kad šis labai kruopščiai ją apžiūrėtų, nes jai atrodo, kad kažkas su ja ne taip, kaip turi būti. Kas mėnesį ji keičia gydytoją ir kaskart vaidina tą pačią komediją. Gydytojas paprašo ją nusirengti ir atsigulti ant stalo ar ant sofos. Ji atsisako, teigdama esanti pernelyg drovi, negalinti to padaryti, nes tai prieštaraują gamtai! Gydytojas ją griežtai arba švelniai įtikinėja, galiausiai ji nusirengia, aiškindama jam, kad ji dar nekalta ir jis turįs būti atsargus. Jis pažada patikrinsiąs ją per tiesąją žarną. Dažnai ji patiria orgazmą gydytojui tik pradėjus apžiūrinėti, orgazmas pasikartoja dar intensyviau, kai gydytojas čiuopia gimdą per tiesiąją žarną. Ji kaskart prisistato išgal-

vota pavarde, paskui sumoka už vizitą... Ji prisipažįsta puoselėjusi viltį būti gydytojo išprievartauta...

Ponia L. M., trisdešimt aštuonerių metų, ištekėjusi, sakosi esanti visiškai abejinga savo vyrui. Ji atėjusi pasitikrinti. Po dviejų vizitų ji man prisipažįsta susiradusi meilužį. Tačiau jam nepavykę sukelti jai orgazmo. Ji jį patyrusi tiktai apžiūrinėjama ginekologo. (Jos tėvas buvo ginekologas!) Maždaug po dviejų ar trijų apsilankymų ji pajusdavusi poreikį vėl pasitikrinti pas gydytoją. Kartkartėmis ji reikalaudavusi gydymo ir tai būdavęs laimingiausias metas. Paskutinį kartą ginekologas ilgai ją masažavęs dėl tariamai nusmukusios gimdos. Kiekvieno masažo metu ji kelissyk patirdavusi orgazmą. Aistrą tikrintis pas gydytoją ji aiškina pirmuoju jo prisilytėjimu, sukėlusiu jai pirmąjį orgazmą gyvenime...

Moteris nesunkiai įsivaizduoja, kad vyras, prieš kurį ji apsinuogino, buvo sužavėtas jos kūno ar sielos grožio ir taip patologiškai įtikina save, kad dvasininkas ar gydytojas ją myli. Net ir būdama normali, ji mano, kad tarp jųdviejų egzistuoja subtilus ryšys; jai patinka pagarbiai jam paklusti; beje, kartais ji šitaip pasijunta esanti saugi ir tai jai padeda susitaikyti su savo gyvenimu.

Tačiau yra ir tokių moterų, kurioms negana paremti savo egzistenciją moraliniu autoritetu; joms būtina patirti romantišką egzaltaciją. Jei jos nenori nei apgauti, nei palikti savo vyro, jos griebsis to, ko griebiasi jauna vyrų bijanti mergina: jos atsiduoda menamoms aistroms. Stekelis pateikia keletą tokių pavyzdžių[172].

Viena ištekėjusi moteris, labai padori, iš gerų namų, skundžiasi nervingumu ir depresijomis. Vieną vakarą Operoje ji suvokia beprotiškai įsimylėjusi tenorą. Jo klausydamasi, ji jaučia nepaprastą jaudulį. Ji tampa aistringa to dainininko gerbėja. Nepraleidžia nė vieno jo spektaklio, nusiperka jo nuotrauką, svajoja apie jį, net nusiunčia jam rožių puokštę su dedikacija: „Nuo dėkingos nepažįstamosios". Ji net pasiryžta parašyti jam laišką (ir vėl pasirašo: „Nepažįstamoji"). Tačiau ji laikosi nuo jo atokiai. Pasitaikius progai su juo susipažinti, supranta, kad į susitikimą neis. Ji nenori pažinti jo iš arti. Jo buvimas jai nėra būtinas. Ji laiminga galėdama entuziastingai jį mylėti ir likti ištikima žmona.

Viena dama pradėjo garbinti Kainzą, labai garsų Vienos aktorių. Savo bute ji paskyrė jam kambarį, kur iškabino daugybę didžiojo artisto portre-

[172] Stekel. *La femme frigide.*

tų. Viename kampe atsirado Kainzo biblioteka. Ten buvo viskas, ką tik ji galėjo surinkti: knygos, brošiūros ir laikraščiai, kuriuose buvo rašoma apie jos herojų, buvo rūpestingai išsaugoti kartu su teatrų programomis, jo premjerų ar jubiliejų aprašymais. Tabernakuliu tapo fotografija su didžiojo artisto parašu. Kai stabas mirė, dama metus vilkėjo gedulo drabužiais ir metus leisdavosi į ilgas keliones klausytis paskaitų apie Kainzą. Kainzo kultas imunizavo jos erotizmą ir geidulingumą.

Visi gerai prisimename, kiek ašarų buvo išlieta per Rudolfo Valentino laidotuves. Ištekėjusios moterys, lygiai kaip ir jaunos merginos, garbina kino herojus. Kartais jos juos vaizduojasi atsiduodamos vienos pačios malonumams arba fantazuodamos vyro glėbyje. Kartais jie atgyja vaikystės prisiminimuose senelio, brolio, mokytojo ir pan. pavidalais. Tačiau žmonos aplinkoje yra ir realių vyrų; nepriklausomai nuo to, ar ji seksualiai patenkinta, frigidiška ar apvilta – išskyrus labai retus atvejus, kai meilė būna tikra, absoliuti, išskirtinė – ji nepaprastai vertina jų pritarimą. Kasdienio vyro žvilgsnio nebepakanka įvaizdžiui atgaivinti; jai būtina, kad jos paslaptingumą atskleistų dar ir kupinas paslapties žvilgsnis; jai reikia, kad gilus protas, esantis prieš ją, išklausytų jos prisipažinimus, atgaivintų išblukusias fotografijas, įvertintų duobutę jos skruoste, tik jai vienai būdingą blakstienos virptelėjimą; ji geidžiama, mylima tik tuomet, jeigu jos geidžia, jeigu ją myli. Jei ji daugmaž jau susitaikė su savo santuoka, tai kituose vyruose ji ieško tik savo tuštybės poreikių patenkinimo: ji kviečia juos ją garbinti, ji gundo, ji patinka, ji džiaugiasi svajodama apie uždraustą meilę: „Jeigu norėčiau...“; ji bemeilija pakerėti keletą garbintojų, nenori stipriai prisirišti prie vieno; būdama aistringesnė už jauną merginą, ne tokia nuožmi kaip toji, ji koketuodama reikalauja, kad vyrai patvirtintų jos susikurtą savo vertės ir galios įvaizdį; dažnai ji būna juo drąsesnė, juo tvirčiau jaučiasi namuose; kai jai pavyksta užkariauti kokį vyrą, ji žaidžia tą žaidimą nepuoselėdama didelių vilčių ir pernelyg nerizikuodama.

Kartais po ilgiau ar trumpiau trukusio ištikimybės periodo žmona neapsiriboja flirtu ir koketavimu. Dažnai ji pasiryžta apgauti savo vyrą iš apmaudo. Anot Adlerio, moters neištikimybė – tai visuomet kerštas. Tas teiginys pernelyg kategoriškas, bet faktas, kad dažnai ji pasiduoda

ne tiek meilužio gundymams, kiek norui mesti iššūkį savo vyrui: „Jis – ne vienintelis pasaulyje, yra dar ir kitų, kuriems aš galiu patikti, aš – ne jo vergė, jis įsivaizduoja esąs labai gudrus, bet jį nesunku apmulkinti". Pasitaiko atvejų, kai pajuoktas vyras žmonos akyse išlieka svarbiausias; kaip jauna mergina kartais susiranda meilužį maištaudama prieš motiną, norėdama pasiskųsti tėvais, jiems nepaklusti, patvirtinti savo „aš", taip ir jauna moteris, kurią net apmaudas sieja su vyru, ieško meilužyje širdies patikėtinio, liudytojo, kuris matytų joje auką, bendrininko, padėsiančio jai pažeminti savo vyrą. Ji nuolat kalba su juo apie vyrą, tikėdamasi sukelti meilužio panieką jam, ir jei šitai nepavyksta, ji nepatenkinta nuo jo nusigręžia ir arba sugrįžta pas vyrą, arba ieško kito guodėjo. Tačiau labai dažnai ne tiek apmaudas, kiek nusivylimas sviedžia ją į meilužio glėbį; santuokoje neradus meilės, sunku visiems laikams išsižadėti geidulių, džiaugsmų, kurių laukimas taip kerėjo ją jaunystėje. Atimanti iš moterų erotinį pasitenkinimą, paneigiantį jų laisvę ir jausmų individualumą santuoka neišvengiamai priverčia moterį svetimauti.

> Nuo pat vaikystės mes ugdome jas meilei, – teigia Montaigne'is, – jų grakštumas, pomėgis puoštis, jų išmonės, jų žodžiai, jų išsiauklėjimas nukreipiami vieninteliam tikslui. Jų guvernantės padeda joms susikurti meilės įvaizdį, nors jų vienintelis tikslas – kuriant jį, nuo jo atgrasinti...

Ir kiek toliau priduria:

> Beprotybė mėginti pažaboti tokį karštą ir tokį natūralų moterų norą.

O Engelsas deklaruoja:

> Su monogamija atsiranda dvi nuolatinės specifinės socialinės figūros: moters meilužis ir apgautas vyras... Šalia monogamijos ir heterizmo, svetimavimas tampa socialine institucija, neišvengiama, uždrausta, griežtai baudžiama, tačiau nesunaikinama.

Jei santuokos glamonės pažadino moters smalsumą nenumalšindamos jos geidulių, kaip parodyta Colette romane *Naivi ištvirkėlė,* tuomet ji stengiasi baigti savo mokslus svetimų vyrų lovose. Jeigu vyrui pavyko pažadinti jos seksualumą, ji norės pasimėgauti jo suteiktais malonumais su kitais vyrais, nes nejaučia jam ypatingo prieraišumo.

Moralistai piktinosi meilužiui teikiama pirmenybe, o aš pabrėžiau buržuazinės literatūros pastangas reabilituoti vyro personažą, juk absurdiška jį ginti rodant, kad dažnai visuomenės akyse – kitaip tariant, kitų vyrų akyse – jis pranašesnis už savo varžovą. Šiuo atveju svarbu, koks jis atrodo savo žmonai. Taigi jį daro atstumiantį du bruožai. Pirmiausia, būtent jis vaidina nedėkingą iniciatoriaus vaidmenį. Dar nepraradusios nekaltybės moters, svajojančios būti išprievartauta ir sykiu gerbiama, prieštaringi reikalavimai neišvengiamai pasmerkia jį nesėkmei; jo glėbyje ji visiems laikams tampa frigidiška. O su meilužiu ji nepatiria nei nekaltybės praradimo kančių, nei pirmojo išniekintos nekaltybės pažeminimo; su juo ji išvengia ir netikėtumo traumos: ji maždaug žino, kas jos laukia; nuoširdesnė, ne tokia įtari, ne tokia naivi kaip vedybų naktį, ji nebepainioja idealios meilės su kūniškais geiduliais, jausmų su erotiniu potraukiu: rinkdamasi meilužį, ji žino, kad ji nori meilužio. Tas blaivus žvilgsnis – vienas iš jos laisvo pasirinkimo aspektų. Būtent čia glūdi kita vyrą slegianti blogybė: vyras dažniausiai būna primestas aplinkybių, o ne pasirinktas. Arba žmona ištekėjo už jo neturėdama kitos išeities, arba ji buvo jam atiduota savo šeimos; bet kuriuo atveju (net jeigu ištekėjo už jo iš meilės) ji padarė jį savo šeimininku; jų ryšiai tapo pareiga ir dažnai jis pasirodo esąs tironas. Ir meilužio pasirinkimas, be abejo, yra ribojamas aplinkybių, tačiau meilužių ryšiuose esama laisvės elemento: ištekėti – tai pareiga, susirasti meilužį – prabanga; moteris nusileidžia meilužiui, nes jis to prašo: ji gali būti tikra, jog yra, jei ir nemylima, tai bent jau geidžiama; meilužis nusileidžia paklusdamas ne įstatymams. Jis turi dar ir tą privalumą, kad jo vilionių ir autoriteto neatbukina kasdienė trintis: jis lieka nuošalėje, jis išlieka kitas. Susitikusi su juo, moteris jaučiasi išsiveržusi iš savo kiauto, jai tampa prieinami nauji turtai: ji jaučiasi esanti kita. Kai kurios moterys tokiuose ryšiuose pirmiausia to ir ieško: būti kito užkariauta, nustebinta, išplėšta iš savo pačios kiauto. Tiems ryšiams nutrūkus, jos patiria beviltišką tuštumos jausmą. Janet'as[173] pateikia keletą tokio beviltiško liūdesio pavyzdžių, kurie mums gerai parodo, ko moteris ieško meilužyje ir ką jame randa:

[173] Plg. *Les Obsessions et la psychasthénie*.

Viena trisdešimt devynerių metų moteris, apimta sielvarto, kad ją paliko rašytojas, penkerius metus siejęs ją su savo darbu, rašo Janet'ui: „Jis gyveno tokį turtingą gyvenimą ir buvo toks despotiškas, kad aš negalėjau rūpintis niekuo kitu, tik juo, ir negalėjau galvoti apie jokius kitus dalykus".

Kita, trisdešimt vienerių metų moteris, susirgo nutraukusi ryšius su meilužiu, kurį dievino. „Aš norėčiau būti rašaline ant jo rašomojo stalo, kad galėčiau jį matyti, girdėti", – rašo ji. Ir paaiškina: „Viena aš nuobodžiauju, mano vyras neduoda pakankamai peno mano mintims, jis nieko neišmano, iš jo aš nieko nesužinau, jis manęs *nestebina*... jis turi tik blaivų protą, ir tai mane vargina". Apie meilužį, priešingai, ji rašo: „Tai *stulbinantis* žmogus, aš nė karto nemačiau, kad jis būtų sunerimęs, susijaudinęs, linksmas, atsipalaidavęs, jis visuomet ramus, pašaipus, visuomet toks šaltas, kad gali numirt iš liūdesio, ir drauge įžūlus, šaltakraujis, sąmojingas, guvaus proto, – visa tai mane svaiginte svaigino..."

Yra moterų, kurios jaučia pilnatvę ir džiugų svaigulį tik pirmomis akimirkomis; jeigu meilužis nepatenkina jų tuojau pat, – o tatai dažnai nutinka pirmą kartą, nes partneriai išsigąsta kits kito ir būna vienas prie kito dar neprisitaikę, – jos pajunta apmaudą ir pasibjaurėjimą; tokios mesalinos nesiliauja kaupusios patirtį ir keičia meilužius vieną po kito. Bet pasitaiko ir tokių atvejų, kai moterį, kuriai nenusisekęs vedybinis gyvenimas atvėrė akis, patraukia vyras, kuris jai iš tikro tinka, ir tarp judviejų užsimezga tvarus ryšys. Dažnai jis jai patinka kaip tik todėl, kad yra jos vyro priešingybė. Be abejonės, Saint-Beuvas patraukė Victoro Hugo žmoną Adèle, nes buvo jos vyro priešingybė. Stekelis pasakoja tokį atvejį:

Ponia P. H. ... jau aštuoneri metai ištekėjusi už atletų klubo nario. Ji eina konsultuotis į ginekologinę kliniką dėl lengvos formos salpingito skųsdamasi, kad vyras neduodąs jai ramybės... ji jaučianti tik skausmą. Vyras – šiurkštus ir žiaurus. Galiausiai jis susirado meilužę, ir ji apsidžiaugė. Ji nori su juo išsiskirti, advokatų kontoroje ji susipažįsta su sekretoriumi, visiška savo vyro priešingybe. Jis – lieknas, gležnas, silpnas, bet labai malonus ir švelnus. Jiedu suartėja, vyriškis ilgisi meilės ir rašo jai švelnius, be galo dėmesingus laiškus. Jie suranda bendrų dvasinių interesų... Pirmas bučinys ištirpdo jos nejautrumą... su sąlygiškai silpno pajėgumo vyru moteris patiria stipriausius orgazmus. (...) Po jos skyrybų jie susituokė ir labai laimingai gyveno... Jam pavykdavo sukelti jai orgaz-

mą bučiniais ir glamonėmis. Ir tai buvo toji pati moteris, kurią itin pajėgus vyras kaltino frigidiškumu!

Ne visi ryšiai baigiasi taip pasakiškai kaip šis. Pasitaiko ir tokių atvejų, kai moteris laukia, kad meilužis išvaduotų ją iš santuokos jungo, kaip kad jauna mergaitė svajoja apie išlaisvintoją, išvaduosiantį ją iš tėvų namų. Itin nuvalkiota tema – aistringas meilužis atšąla ir pabėga, kai tik jo mylimoji pradeda kalbėti apie vedybas; dažnai toks jo neryžtingumas moterį įžeidžia ir jų ryšius iškreipia apmaudas ir priešiškumas. Jeigu meilužių ryšiai nusistovi, galiausiai jie tampa panašūs į šeimyninius, santuokinius: juose vėl regime visas santuokinio gyvenimo ydas: nuobodulį, pavydą, išskaičiavimą, gudravimą. Ir moteris pradeda svajoti apie kitą vyrą, kuris ištrauks ją iš tos rutinos.

Svetimavimas būna labai įvairus priklausomai nuo papročių ir aplinkybių. Mūsų civilizacijoje, kur dar išlikę nemaža patriarchalinių tradicijų, į santuokinę moters neištikimybę žiūrima kur kas rimčiau negu į vyro:

> Koks neteisingas ydų vertinimas! – sako Montaigne'is. – Mes ydingai elgiamės ir vertiname ydas, ne pagal gamtos diktuojamus poreikius, o pagal mūsų interesus, todėl jos ir įgyja tokius skirtingus pavidalus. Mūsų dekretų griežtumas moterų polinkį ydingai elgtis vertina kaip sunkesnį prasižengimą, nei jis yra gamtos nulemtas, ir sukelia padarinius, blogesnius už pačias priežastis.

Jau matėme, iš kur tas griežtumas randasi: moters svetimavimas pavojingas tuo, kad, atvedus į šeimą svetimo vyro sūnų, bus nuskriausti teisėtieji turto paveldėtojai; vyras yra šeimininkas, žmona – jo nuosavybė. Socialiniai pasikeitimai, kontracepcijos priemonės tuos argumentus labai susilpnino. Tačiau noras išlaikyti moterį priklausomą vis dar neduoda galimybės panaikinti tuos draudimus. Dažnai moteris juos užgniaužia; ji užsimerkia, vaizduoja nematanti savo vyro išdaigų, nors religija, moralė, jos „dora“ draudžia tai daryti ir jai. Visuomenė – ypač Senojo ir Naujojo pasaulio „mažų miestelių“ – ją kontroliuoja kur kas griežčiau negu jos vyrą: jis dažniau išeina iš namų, jis keliauja, todėl į jo paklydimus žiūrima daug atlaidžiau, o neištikima žmona tokiu atveju rizikuoja prarasti ištekėjusios moters reputaciją ir padėtį. Dažnai aprašinėjamos gudrybės, padedančios moteriai išsisukti; pati žinau vieną senų griežtų papročių miestelį Portugalijoje, kur jaunos moterys

išeina iš namų tik lydimos anytos arba mošos, tačiau kirpėjas virš darbo salės nuomoja kambarius: per petraukėles tarp „plaukų susukimo" ir sušukavimo įsimylėjėliai paskubom vienas kitu pasidžiaugia. Didžiuosiuose miestuose žmona turi mažiau prižiūrėtojų, tačiau „arbatėlės nuo penkių iki septynių", dar neseniai tokios madingos, beveik neleido sėkmingai skleistis neteisėtiems jausmams. Skubotas, nelegalus svetimavimas nekuria žmogiškų, laisvų ryšių; jo sąlygojamas melas galiausiai išklibina net tvirtus santuokinius ryšius.

Daugelyje visuomenės sluoksnių moterys šiandien iš dalies atsikovojo seksualinę laisvę, tačiau suderinti santuokinį gyvenimą su erotiniais poreikiais tebėra sunki problema. Kadangi fizinės meilės santuoka dažniausiai nenumato, būtų protinga tuodu dalykus atskirti. Visi sutinka, kad vyras gali būti puikus ir vis dėlto nepastovus sutuoktinis: seksualinės jo užgaidos iš tikrųjų netrukdo jam draugiškai gyventi ir tvarkyti bendrą ūkį su žmona; kuo laisvesnis bus vyras, tuo jo draugiški jausmai bus tyresni ir mažiau dviprasmiški, juo mažiau draugystė panėšės į grandines. Galima manyti, kad lygiai taip pat geriau nuo to būtų ir žmonai: dažnai ji nori gyventi bendrą gyvenimą su savo vyru, kurti su juo namų židinį vaikų labui ir vis dėlto geidžia patirti kitų vyrų glamones. Būtent apdairumo ir veidmainystės kompromisai smukdo svetimavimą, laisve ir nuoširdumu pagrįstas susitarimas panaikintų vieną iš santuokos trūkumų.

Vis dėlto reikia pripažinti, kad *šiandien* erzinantis pasakymas, įkvėpęs Dumas sūnaus Francillonę: „Moteriai tai visai kas kita", yra iš dalies teisingas. Tas skirtumas nėra natūralus. Manoma, kad moteriai lytiniai santykiai ne tokie svarbūs kaip vyrui: tai anaiptol ne taip. Seksualiai nepatenkintos moterys tampa barningomis žmonomis, sadistiškomis motinomis, fanatiškomis namų šeimininkėmis, nelaimingomis ir pavojingomis būtybėmis. Bet kuriuo atveju, net jeigu moteris patiria geidulius ir ne taip dažnai, nėra pagrindo manyti, kad jų patenkinti nereikia. Skirtumą lemia bendra erotinė vyro ir moters situacija, apibrėžta šiuolaikinės tradicijos ir visuomenės. Į moters meilės aktą vis dar žiūrima kaip į *paslaugą*, kurią ji teikia vyrui, taigi paverčia jį jos šeimininku. Matėme, kad jis visuomet gali *pasiimti* žemesnio luomo moterį, tačiau moteris laikoma puolusia, jei ji *atsiduoda* žemesnio visuomenės sluoksnio vyrui; bet kuriuo atveju jos sutikimas traktuojamas

kaip kapituliacija, kaip nuopuolis. Moteris dažnai geraširdiškai sutinka su tuo, kad jos vyras turi kitų moterų: tas netgi glosto jos savimeilę; rodos, Adèle Hugo be apgailestavimo žiūrėjo į savo karštą vyrą, skubantį malšinti aistras kitų moterų lovose; kai kurios, pamėgdžiodamos garsiąją de Pompadour, sutikdavo tapti sąvadautojomis[174]. Kita vertus, svetimo vyro glamonėjama moteris tampa objektu, auka; jos vyrui atrodo, kad ji persisunkia svetima mana, kad ji liaujasi jam priklausiusi, kad ji iš jo pavogta. Tiesa, kad lovoje moteris dažnai jaučia norą būti užvaldyta, ir tąsyk taip ir būna; tiesa ir tai, kad vyro autoritetas verčia ją pritarti jam ir pamėgdžioti tą patiną, kuris, ją užvaldęs, tampa jos akyse apskritai vyro įsikūnijimu. Jos vyras ne be reikalo susierzina girdėdamas iš jos lūpų sklindant svetimos minties aidą: jam net atrodo, kad užvaldytas, išprievartautas buvo jis. Ponia de Charrière nutraukė ryšius su jaunuoju Benjaminu Constantu, vaidinusiu moters vaidmenį tarp dviejų vyriškų moterų, nes baisiai susierzindavo matydama, kaip smarkiai jis paženklintas ponios de Staël nekenčiamos įtakos. Kol moteris leidžiasi būti vyro, kuriam „atsiduoda“, verge ir atspindžiu, ji turi žinoti, kad jos neištikimybė labiau atitraukia ją nuo vyro nei jo svetimavimas atstumia jį nuo jos.

Norėdama išsaugoti savo integralumą, ji rizikuoja, kad vyras bus sukompromituotas jos meilužio sąmonėje. Moteris net netrunka įsivaizduoti, kad pergulėjusi su kitu vyru – tegu ir vieną kartą, paskubom, ant sofos – ji jau tampa pranašesnė už teisėtą žmoną; juolab vyras, manąs užvaldęs savo meilužę, įsivaizduoja apmulkinęs jos vyrą. Todėl Bataille'o knygoje *Švelnumas* (*La Tendresse*) ir Kesselio *Dienos gražuolė* (*Belle de Jour*) moteris kruopščiai renkasi žemesnės klasės meilužius: ji nori su jais patenkinti geidulius, tačiau nenori suteikti jiems galimybę jaustis pranašesniems už gerbiamą vyrą. Romane *Žmogaus dalia* (*La Condition humaine*) Malraux vaizduoja porą, kur vyras ir žmona sudarė abipusės laisvės sutartį: ir vis dėlto, kai May pasipasakoja Kyo gulėjusi su vienu draugu, jis kankinasi, kad tas vyriškis įsivaizdavo ją „turįs“: juk jis nusprendė gerbti jos nepriklausomybę, nes gerai žino, kad joks žmogus *neturi* kito žmogaus, ir vis dėlto kito vyro puoselėjamas mėgavimasis savimi jį žemina ir žeidžia per May. Žmonės painioja

[174] Aš čia kalbu tik apie santuoką. Meilėje, kaip pamatysim, vyrauja visai kitoks požiūris.

laisvo elgesio moterį su pasileidusia moterim, net ir meilužis nenoriai pripažįsta laisvę, kuria naudojasi; jis mieliau tiki, kad jo meilužė jam neatsispyrė, leidosi suvedžiojama, kad jis ją užkariavo, suviliojo. Išdidi moteris pati gali taikstytis su savo partnerio tuštybe, tačiau jai bus bjauru matyti, kad jos gerbiamas vyras pakenčia meilužio arogantiškumą. Moteriai labai sunku elgtis su vyru kaip lygus su lygiu, kol ši lygybė nėra visuotinai pripažinta ir konkrečiai realizuota.

Bet kuriuo atveju svetimavimas, draugystė, aukštuomenės gyvenimas tėra tik santuokinio gyvenimo pramogos; tie dalykai gali padėti ištverti jo suvaržymus, tačiau jų nepanaikina. Tai tik tariamasis bėgimas nuo tikrovės, jokiu būdu nesuteikiantis moteriai galimybės kontroliuoti savo lemtį.

Aštuntas skyrius
PROSTITUTĖS IR HETEROS

Santuoka, kaip matėme[175], tiesiogiai susijusi su prostitucija. „Heterizmas, – teigia Morganas, – lydi žmoniją nuo senovės iki nūdienos tarytum tamsus virš šeimos susitelkęs šešėlis.“ Būdamas apdairus, vyras pasmerkia savo žmoną skaistybei, tačiau pats nesilaiko jai primestos drausmės.

> Persijos karaliai, – pasakoja Montaigne'is, pritardamas jų išmintingumui, – kviesdavosi į puotas žmonas, tačiau kai išgėrę vyno jie įsijaudrindavo ir nebegalėdavo tramdyti savo gašlumo, siųsdavo jas į jų asmeninius apartamentus, kad ir jos neužsikrėstų besaikiu apetitu, o vietoj žmonų atsikviesdavo moteris, kurios nevaržė jų įsipareigojimu rodyti pagarbą.

Kad rūmų sveikumas būtų garantuotas, reikia apsivalymo, teigė Bažnyčios tėvai. O Mandeville viename daug triukšmo sukėlusiame veikale pareiškė: „Akivaizdu, kad būtina paaukoti dalį moterų, norint išsaugoti kitą jų dalį ir užkirsti kelią dar šlykštesnės prigimties purvui“. Vienas amerikiečių vergovės šalininkų argumentas vergovei išsaugoti buvo teiginys, kad išlaisvinti nuo vergiško darbo Pietų provincijų baltieji galėjo palaikyti tarpusavy demokratiškiausius ir rafinuočiausius santykius; lygiai taip ir „puolusių merginų“ kastos buvimas leidžia riteriškai gerbti „garbingą moterį“. Prostitutė – atpirkimo ožys: vyras elgiasi su ja begėdiškai ir jos išsižada. Nesvarbu, ar ji dirba legaliai policijos prižiūrima, ar slapta, į ją vis tiek žiūrima kaip į pariją.

Ekonominiu požiūriu jos situacija tokia pat kaip ir ištekėjusios moters. „Vienintelis skirtumas tarp parsiduodančių prostitučių, ir tų, ku-

[175] Žr. I t. 2 d.

rios parsiduoda kaip teisėtos žmonos, – kaina ir sutarties trukmė", – teigia Marro[176]. Abiem lytinis aktas – tai paslauga; žmona įsipareigojusi visą gyvenimą vienam vyrui, prostitutė turi daug klientų, kurie jai moka tiesiogiai. Žmoną vienas vyriškosios lyties atstovas gina nuo visų kitų, prostitutę – visi vyriškosios lyties atstovai gina nuo išimtinės kiekvieno jų tironijos. Bet kuriuo atveju naudą, kurią jos gauna atiduodamos savo kūną, riboja konkurencija; vyras žino galįs gauti kitą žmoną: „santuokinių pareigų" vykdymas – ne malonė, o sutarties vykdymas. Prostitucijos atveju specifinį, bet neindividualizuotą objekto atžvilgiu vyro geidulį gali patenkinti bet kuris kūnas. Ir žmonoms, ir heteroms pavyksta išnaudoti vyrą tik tuomet, jei jos geba daryti jam ypatingą įtaką. Didžiulis skirtumas tarp jų tik tas, kad teisėta žmona, nors ir engiama kaip ištekėjusi moteris, kaip žmogus yra gerbiama; ši pagarba pamažu tampa rimtu atkirčiu engimui. Kadangi prostitutė neturi asmeninių teisių, ji apibendrina visas moteriškos vergystės formas.

Naivu klausti save, kokie motyvai stumia moterį tapti prostitute; šiandieną niekas rimtai nežiūri į Lombroso teoriją, neskiriančią prostitučių nuo kriminalinių nusikaltėlių ir traktuojančią tas abi kategorijas kaip išsigimėlius; galimas daiktas, – tai patvirtina statistika, – kad prostitučių protinis lygis apskritai kiek žemesnis už vidutinį ir kad kai kurios iš jų iš tikrųjų protiškai atsilikusios: moterys, kurių protiniai sugebėjimai kiek menkesni, mielai pasirenka amatą, nereikalaujantį iš jų jokios specializacijos; tačiau dauguma jų – visiškai normalios, o kai kurios labai protingos. Jų neslegia joks fatališkas paveldėjimas, jokia psichologinė kliauda. Tiesą pasakius, pasaulyje, kur siaučia skurdas ir nedarbas, vos tik atsiranda kokia nauja profesija, iškart į ją priplūsta žmonių: kol egzistuoja policija, prostitucija, visuomet bus policininkų ir prostitučių. Juolab kad vidutiniškai šios profesijos kur kas geriau apmokamos nei kitos. Veidmainiška stebėtis pasiūla, atsirandančia dėl vyrų reikmių: tai paprasčiausias ir visuotinis ekonominis procesas. „Iš visų prostitucijos gyvavimo priežasčių, – 1857 metais rašė Parent-Duchâtelet'as, atlikęs savo apklausą, – pačios veiksmingiausios – darbo stoka ir skurdas, kuris yra neišvengiamas nepakankamų atlyginimų padarinys." Konformistiški moralistai atsako į tai šaipydamiesi, esą graudūs

[176] *La Puberté*.

prostitučių pasakojimai tėra romantiškos istorijos naiviems klientams. Iš tikrųjų daugeliu atvejų prostitutė galėtų užsidirbti duoną ir kitais būdais, tačiau šis, kurį ji pasirinko, jai neatrodo pats blogiausias, ir tatai neįrodo, kad jos yda prigimtinė; veikiau tai prakeiksmas visuomenei, kur šis amatas daugumai moterų atrodo vienas iš mažiausiai atstumiančių. Dažnai klausiama: kodėl ji tai pasirinko? Klausimas veikiau formuluotinas taip: o kodėl jai to nepasirinkus? Beje, pastebėta, kad didžiuma „merginų" pasitaiko tarp tarnaičių; būtent tokius duomenis daugelyje šalių surinko Parent-Duchâtelet'as, Lily Braun pastebėjo šitai Vokietijoje, o Ryckère'as Belgijoje. Maždaug 50% prostitučių prieš jomis tapdamos buvo tarnaitės. Vieno žvilgsnio, mesto į „tarnaitės kambarį", pakanka tam faktui paaiškinti. Eksploatuojama, pavergta, traktuojama veikiau kaip daiktas, o ne kaip žmogus, tarnaitė turi daryti viską, nieko nesitikėdama iš ateities; kartais jai tenka patirti šeimininko kaprizus; vietoj tarnaitės vergovės ir tarnaitei skirtos meilės ji pasirenka vergovę, kuri nėra gėdingesnė ir jai atrodo atnešianti daugiau laimės. Be to, dažnai tarnaitės būna atplėštos nuo namų: manoma, kad 80% Paryžiaus prostitučių atvykusios iš provincijos arba iš kaimo. Šeimos narių artumas, noras išsaugoti reputaciją neleistų moteriai imtis visuotinai smerkiamos profesijos, tačiau pasiklydusiai dideliame mieste, nebeintegruotai į visuomenę merginai abstrakti „moralumo" idėja nėra barjeras. Jei buržuazija apgaubia lytinį aktą – ir ypač nekaltybę – bauginančiais tabu, tai didžiumoje valstiečių ir darbininkų sluoksnių jiems neteikiama jokios reikšmės. Nemažas skaičius anketų rodo, kad dauguma merginų praranda nekaltybę su pirmu pasitaikiusiu vyriškiu ir po to joms atrodo natūralu atsiduoti bet kam. Daktaras Bizard'as, apklausęs šimtą prostitučių, atskleidė tokius faktus: viena jų prarado nekaltybę būdama vienuolikos metų, dvi – būdamos dvylikos, dvi – trylikos, šešios – keturiolikos, septynios – penkiolikos, dvidešimt viena – šešiolikos, devyniolika – septyniolikos, septyniolika – aštuoniolikos, šešios – devyniolikos metų, kitos – po dvidešimt vienerių metų. Taigi 5% jų buvo išprievartautos dar nesubrendusios. Daugiau kaip pusė sakėsi atsidavusios iš meilės, kitos sutikusios iš nežinojimo. Pirmasis suvedžiotojas paprastai būna jaunas. Dažniausiai tai cecho draugas, įstaigos kolega, vaikystės bičiulis; paskui – kariškiai, meistrai, kamerdineriai, studentai; be kita ko, daktaro Bizard'o sąraše buvo du advokatai, vie-

nas architektas, gydytojas, vaistininkas. Priešingai paplitusiai legendai, pats darbdavys tuo pirmuoju vyru būna gana retai, tačiau dažnai juo tampa jo sūnus, sūnėnas ar kuris iš jo draugų. Commenge'as savo studijoje irgi nurodo keturiasdešimt penkias merginas nuo dvylikos iki septyniolikos metų, kurioms nekaltybę atėmė nepažįstamieji, su kuriais jos daugiau niekad nesimatė; jos pakluso jiems abejingai, nepatirdamos malonumo. Be kita ko, daktaras Bizard'as aprašė štai tokius atvejus:

Aštuoniokikametė panelė G. de Bordeaux, grįžtanti iš vienuolyno pensionato, nieko blogo negalvodama iš smalsumo leidžiasi įtraukiama į furgoną, kur nepažįstamas prekijas atima jai nekaltybę.

Trylikametė mergaitė negalvodama atsiduoda gatvėje sutiktam vyriškiui, kurio nepažįsta ir kurio daugiau niekad nematė.

M... papasakojo mums žodis į žodį, kaip jai, sulaukusiai septyniolikos, atėmė nekaltybę nepažįstamas jaunuolis... ji leidosi suviliojama iš visiško nežinojimo.

R..., septyniolikos su puse metų merginai, nekaltybę atėmė nepažįstamas jaunuolis, atsitiktinai sutiktas pas kaimynystėje gyvenusį gydytoją, kurio ji atėjo pakviesti pas ligonę seserį. Jaunuolis pasisiūlė pavežti ją mašina, kad būtų greičiau, o iš tikrųjų, gavęs iš jos, ko norėjo, paliko gatvėje.

B... prarado nekaltybę būdama penkiolikos su puse metų „negalvodama, ką daro“ (tai mūsų klientės žodžiai) su jaunuoliu, kurio daugiau niekad nematė; po devynių mėnesių ji pagimdė sveiką kūdikį.

Keturiolikametei S... atėmė nekaltybę jaunuolis, atsiviliojęs ją pas save sakydamas, kad nori supažindinti ją su savo seseria. Iš tikro jis neturėjo sesers, bet sirgo sifiliu ir užkrėtė mergaitę.

R... būdama aštuoniolikos metų prarado nekaltybę senuose apkasuose, kai apžiūrinėjo mūšio lauką su savo vedusiu pusbroliu; nuo jo pastojo, ir jis privertė ją palikti savo šeimą.

C... būdama septyniolikos metų vieną vasaros vakarą prarado nekaltybę pliaže su viešbutyje sutiktu jaunuoliu už šimto metrų nuo tos vietos, kur judviejų mamytės lengvabūdiškai šnekučiavosi. Užkrėsta gonorėja.

Trylikametei L... nekaltybę atėmė dėdė, klausydamasis radijo, tuo tarpu teta, mėgdavusi anksti gultis, ramiai ilsėjosi gretimame kambaryje.

Šios pasyviai pasidavusios jaunos merginos vis dėlto, be jokios abejonės, praradusios nekaltybę patyrė traumą; būtų įdomu sužinoti, kokios psichologinės įtakos ši brutali patirtis turėjo jų ateičiai, tačiau psichoanalizė tokių „merginų“ netiria, nes jos nesugeba apie save papasakoti ir dažniausiai kalba klišėmis. Kai kurių lengvas atsidavimas

pirmam pasitaikiusiam vyriškiui aiškinamas mūsų jau minėtais prostitucijos fantazmais: pasitaiko labai jaunų mergaičių, kurios pamėgdžioja prostitutes iš pagiežos šeimynykščiams, iš siaubo prieš sukylantį seksualinį potraukį, iš noro vaidinti suaugusią. Jos ryškiai dažosi, lankosi pas vaikiną, dedasi koketėmis ir provokuoja; būdamos dar infantiliškos, lytiškai nesubrendusios, šaltos, jos mano galinčios nebaudžiamai žaisti su ugnimi; vieną gražią dieną koks nors vyriškis priverčia jas laikytis žodžio, ir jų svajonės pavirsta realybe.

„Kai durys jau išlaužtos, sunku laikyti jas uždarytas“, – sakė viena keturiolikametė prostitutė[177]. Vis dėlto jauna mergina retai pasiryžta išeiti uždarbiauti į gatvę iškart po to, kai praranda nekaltybę. Kartais ji prisiriša prie savo pirmojo meilužio ir toliau gyvena su juo; ji imasi „garbingo“ amato, kai meilužis ją palieka, tuomet ją paguodžia kitas, o kadangi ji jau nebepriklauso vienam vyrui, tai mano galinti atsiduoti visiems; kartais pats meilužis – pirmasis, antrasis – įteigia mintį tokiu būdu užsidirbti pragyvenimui. Nemaža merginų prostitutėmis paverčia tėvai; yra šeimų – pavyzdžiui, garsioji amerikiečių Juke'ų šeima, – kur visos moterys aukojamos šiai profesijai. Tarp jaunų valkatų irgi nemaža artimųjų paliktų mergaičių, kurios iš pradžių elgetauja, o paskui ima verstis prostitucija. 1857 metais Parent-Duchâtelet'as nustatė, kad iš 5000 prostitučių 1441 jomis tapo dėl skurdo, 1425 – dėl to, kad buvo suviliotos ir pamestos, 1255 buvo paliktos tėvų ir neturėjo jokio pragyvenimo šaltinio. Šiuolaikinės anketos pateikia beveik tokias pat išvadas. Dažnai moterį priverčia verstis prostitucija liga, nesugebėjimas dirbti įprastinio darbo arba darbo netekimas; liga pakenkia šeimos biudžetui ir verčia moterį skubiai ieškotis naujų resursų. Panašiai atsitinka ir gimus vaikui. Daugiau kaip pusė Sen Lazaro kalėjime kalėjusių moterų turėjo bent po vieną vaiką; daugelis jų buvo išauginusios tris-šešis vaikus; daktaras Bizard'as nurodo vieną kalinę, pagimdžiusią keturiolika vaikų, iš kurių aštuoni buvo dar gyvi tuomet, kai jis ją pažinojo. Jis teigia, kad nedaugelis jų palieka savo mažylius ir dažnai atsitinka taip, kad vieniša motina tampa prostitute, norėdama išmaitinti vaiką. Tarp kitų, jis pasakoja ir tokį atvejį:

[177] Citata iš Marro. *La Puberté.*

21.900

Devyniolikos metų pastojusi nuo šešiasdešimtmečio šeimininko provincijoje, kai dar gyveno su savo šeima, ji (...) buvo priversta palikti saviškius ir pagimdė sveiką mergaitę, kurią labai tinkamai auklėjo. Pagimdžiusi kūdikį, ji atvyko į Paryžių, tarnavo žindyve, o ištvirkauti pradėjo būdama dvidešimt devynerių metų. Taigi ji pardavinėja savo kūną jau trisdešimt treji metai. Išsekus jėgoms ir ryžtui, dabar prašosi paguldoma į Sen Lazaro kalėjimo ligoninę.

Visiems žinoma ir tai, kad prostitučių pagausėja per karus ir juos lydinčias krizes.

Vienos prostitutės gyvenimo (fragmentai buvo išspausdinti žurnale *Temps modernes*[178]) autorė taip pasakoja apie savo profesinio gyvenimo pradžią:

Šešiolikos metų aš ištekėjau už trylika metų vyresnio vyro. Ištekėjau, kad galėčiau palikti tėvų namus. Mano vyrui terūpėjo daryti man vaikus. „Taip sėdėsi namuose ir niekur neisi“, – sakydavo. Jis nenorėjo, kad aš dažyčiausi, nesivesdavo manęs į kiną. Turėjau pakęsti anytą, kuri nuolat ateidavo pas mus ir vis teisindavo savo niekšą sūnų. Pirmasis mano vaikas buvo berniukas, Žakas; po keturiolikos mėnesių pagimčiau kitą, Pjerą... Kadangi labai nuobodžiavau, užsirašiau į medicinos seserų kursus, man tai labai patiko... Pradėjau dirbti ligoninėje Paryžiaus priemiestyje, moterų skyriuje. Viena seselė, visai dar mergaičiukė, išmokė mane tokių dalykų, kurių anksčiau nė nežinojau. Miegoti su savo vyru tapo tikra kančia. Šešis mėnesius aš bendravau su vyrais tik iš tolo. Ir štai vieną dieną toks tikras Šiaurės Afrikos kareivis, šiurkštus, tačiau gražus jaunuolis įeina į mano kambarį. Jis leido man suprasti, kad aš galėčiau pakeisti savo gyvenimą, išvažiuoti su juo į Paryžių, nebedirbti... Jis nuostabiai mokėjo užliūliuoti mane svajonėmis... Nusprendžiau važiuoti su juo. Mėnesį buvau iš tikrųjų laiminga... Kartą jis atvedė ištaigingai apsirengusią elegantišką moterį ir pasakė: „Štai šita moka pasirūpinti savim“. Iš pradžių aš atsisakiau. Aš net susiradau medicinos seselės vietą kvartalo klinikoje, norėdama jam parodyti, jog nenoriu parsidavinėti, tačiau ilgai priešintis negalėjau. Jis man sakydavo: „Tu manęs nemyli. Kai moteris myli savo vyrą, ji jam dirba“. Aš verkdavau. Klinikoje visuomet būdavau liūdna. Galiausiai sutikau nuvesdinama pas kirpėją... Pradėjau nuo „smulkių darbų“. Julot'as sekdavo man

[178] Šis pasakojimas nelegaliai išspausdintas Marijos Terezos pseudonimu, toliau jo autorę taip ir vadinsiu.

įkandin ir žiūrėdavo, ar deramai saugausi, be to, įspėdavo, jei pasirodydavo policija...

Tam tikrais aspektais ši istorija primena klasikinę merginos, kurią suteneris išstumia į gatvę, istoriją. Kartais tą vaidmenį suvaidina moters vyras. Kartais – kita moteris. 1931 metais L. Faivre'as apklausė 510 jaunų prostitučių[179]; jis nustatė, kad 284 iš jų gyveno vienos, 132 – su draugu, 94 – su drauge, su kuria buvo susijusios homoseksualiniais ryšiais. Jis cituoja tokias jų laiškų ištraukas:

> Siuzana, septyniolikos metų. Tapusi prostitute, atsiduodavau daugiausia prostitutėms. Viena, laikiusi mane ilgai, buvo labai pavydi, tai aš ir pasitraukiau iš... gatvės...
>
> Andrée penkiolikos su puse metų. Palikau tėvus, kad galėčiau gyventi su viena baliuje sutikta drauge, netrukus pastebėjau, kad ji nori mylėti mane kaip vyras, aš išbuvau su ja keturis mėnesius, paskui...
>
> Jeanne, keturiolikos metų. Mano vargšas tėvelis buvo vardu X..., jis mirė nuo karo padarinių ligoninėje 1922 metais. Mano motina ištekėjo antrą kartą. Lankiau mokyklą, kad gaučiau mokslo pažymėjimą, paskui, kai jį gavau, teko išmokti siūti... paskui, kai labai mažai uždirbdavau, prasidėjo barniai su patėviu... Turėjau eiti dirbti kambarine pas ponią..., ... gatvėje. Dešimt dienų išbuvau viena su jos jauna dukra, kuriai galėjo būti kokie dvidešimt penkeri metai; pastebėjau, kad ji labai pasikeitė. Paskui vieną dieną ji visai kaip jaunas vyras prisipažino jaučianti man didžiulę meilę. Aš dvejojau, paskui, bijodama būti išvaryta, galiausiai nusileidau; tuomet supratau kai kuriuos dalykus... Aš dirbau, paskui, netekusi darbo, turėjau eiti į Mišką, kur parsiduodavau kitoms moterims. Susipažinau su viena labai dosnia moterimi ir t.t.

Gana dažnai moteris žiūri į prostituciją kaip į laikiną priemonę savo ištekliams padidinti, bet jau ne kartą buvo aprašyta, kaip ji tokiu būdu susipančioja visiems laikams. Nors „baltosios vergovės" atvejai, kai ji tampa aplinkybių auka dėl smurto, melagingų pažadų, apgaulės ir pan., palyginti reti, ji vis dėlto priverčiama likti prostitute prieš savo valią. To verslo pradžiai reikalingą kapitalą jai parūpina suteneris ar kokia kekšė, gavę į ją teises ir pasisavinantys didesnę jos pajamų dalį. Jų atsikratyti ji negali. „Marija Tereza" daugelį metų kaute kovėsi, norėdama išsivaduoti.

[179] *Les Jeunes Prostituées vagabondes en prison.*

21*

Galiausiai supratau, kad Julot'ui reikėjo tik mano pinigų ir maniau, kad, nusišalinusi nuo jo, galėsiu bent kiek jų sutaupyti... Iš pradžių buvau drovi tuose namuose, nedrįsdavau prisiartinti prie klientų ir pasakyti: „Lipk į viršų". Vieno Julot'o draugo žmona nuolat sekiojo man iš paskos ir skaičiuodavo mano klientus... Ir štai Julot'as man rašo, kad turiu kas vakarą atiduoti pinigus šeimininkei: „Taip jų iš tavęs nepavogs..." Kai norėdavau nusipirkti suknelę, viešnamio šeimininkė sakydavo, kad Julot'as uždraudė atiduoti man mano pinigus... Tuomet nusprendžiau kaip galima greičiau palikti tą viešnamį. Kai šeimininkė sužinojo, kad noriu išvykti, neįdėjo man tampono[180] prieš vizitą kaip visais kitais kartais, ir aš buvau sulaikyta ir paguldyta į ligoninę... Man teko grįžti į viešnamį, kad užsidirbčiau pinigų kelionei, bet išbuvau tame bordelyje tik keturias savaites... Keletą dienų dirbau Barbeso kvartale, kaip ir anksčiau, bet labai jau pykau ant Julot'o, todėl negalėjau likti Paryžiuje: mudu plūsdavomės, jis mane mušdavo, vienąsyk vos neišmetė pro langą... Susitariau su vienu agentu išvykti į provinciją. Kai supratau, kad agentas pažinojo Julot'ą, nenuėjau į pasimatymą, kaip buvo sutarta. Dvi to agento mergos po to pamatė mane Belomo gatvėje ir davė į kailį... Rytojaus dieną susikroviau lagaminą ir visai viena išvykau į T... salą. Po trijų savaičių man jau buvo per akis to viešnamio, aš parašiau daktarui, kai jis atvyko mūsų tikrinti, kad pažymėtų mane kaip išeinančią... Julot'as pamatė mane Magenta bulvare ir trenkė... Po to smūgio Magenta bulvare man ant veido liko žymė. Nebegalėjau pakęsti to Julot'o. Pasirašiau sutartį vykti į Vokietiją...

Literatūra išpopuliarino „Julot'o" personažą. Merginos gyvenime jis vaidina gynėjo vaidmenį. Jis skolina jai pinigų nusipirkti tualetams, gina nuo kitų moterų konkurencijos, nuo policijos – kartais jis ir pats tarnauja policijoje, – nuo klientų, kurie mielai norėtų pasinaudoti ja nesumokėję pinigų; pasitaiko ir tokių, kurie pasinaudoja ja savo sadistiniams poreikiams tenkinti. Prieš keletą metų fašistinis „auksinis" jaunimas linksminosi Madride mėtydamas prostitutes į upę šaltomis naktimis; Prancūzijoje įsišėlę studentai kartais nusiveždavo moteris į kaimą ir palikdavo ten nakčiai visiškai nuogas; kad gautų savo pinigus, išvengtų grubaus elgesio, prostitutei reikia vyro. Be to, jis jai būna ir moralinė parama: „Viena dirbi prasčiau, įdedi mažiau širdies, paleidi vadžias", – aiškina kai kurios. Dažnai ji myli jį; būtent meilė ir pa-

[180] „Tampono nukenksminti gonokokams, kurį ji duodavo moterims prieš gydytojo vizitą; tad gydytojas aptikdavo užsikrėtusią moterį tik tuomet, kai viešnamio šeimininkė norėdavo ja atsikratyti."

skatino ją imtis tos profesijos arba ją pateisina; jos aplinkoje vyras nepalyginti viršesnis už moterį: ta distancija palanki atsirasti meilei-religijai ir tuo paaiškinamas aistringas kai kurių prostitučių pasiaukojimas. Savo patino agresyvumą jos vertina kaip vyriškumą ir dėl to nuolankiau jam paklūsta. Santykiaudamos su juo, jos patiria pavydą, kančias, bet drauge ir mylinčios moters džiaugsmus.

Ir vis dėlto dažnai jos jaučia jam tik priešiškumą ir apmaudą: jos lieka priklausomos nuo jo iš baimės ir todėl, kad jis jas laiko savo gniaužtuose, kaip ką tik minėtą Mariją Terezą. Tuomet jos guodžiasi meilužiui, kurį pasirenka iš klientų tarpo.

> Be savo Julot'o, visos moterys turėjo dar ir meilužių, aš irgi, – rašo Marija Tereza. – Jis buvo jūreivis, labai gražus jaunuolis. Nors jis gerai mylėjosi, aš negalėjau su juo suartėti, bet mudu jutom vienas kitam didžiulį draugiškumą. Dažnai jis užlipdavo su manim viršun ne mylėtis, o tik pasikalbėti, jis sakė man, kad man reikėtų iš čia išeiti, kad mano vieta – ne čia.

Jos guodžiasi ir moterims. Nemaža prostitučių homoseksualios. Matėme, jog dažnai jų karjera prasidėdavo nuo nuotykio su moterimi, daugelis jų ir toliau gyvendavo su drauge. Anot Annos Reuling, Vokietijoje apie 20% prostitučių, atrodo, yra homoseksualios. Faivre'as pažymi, kad kalėjime jaunos kalinės keičiasi labai aistringais pornografiniais laiškais, pasirašytais: „Amžinai tavo". Šie laiškai panašūs į tuos, kuriais keičiasi savo širdyse „liepsnas" kurstančios moksleivės; jos būna mažiau patyrusios, drovesnės, o jaunos kalinės iki galo išreiškia savo jausmus tiek žodžiais, tiek veiksmais. Iš Marijos Terezos gyvenimo aprašymo sužinome, kad į juslių pasaulį ją įvedė moteris, matome, koks išskirtinis vaidmuo tenka „bičiulei" palyginti su niekinamu klientu ar valdingu suteneriu:

> Julot'as atsivedė mergaitę, vargną tarnaičiukę, kuri neturėjo net batų. Jai viskas buvo nupirkta sendaikčių turguje, paskui ji pradėjo dirbti kartu su manim. Ji buvo labai miela, o kadangi, be to, dar mylėjo moteris, mudvi gerai sutarėme. Ji priminė man visa tai, ko aš išmokau iš medicinos seselės. Mudvi dažnai linksmindavomės ir užuot dirbusios nueidavome į kiną. Aš džiaugiausi, kad ji atsirado tarp mūsų.

Matome, kad bičiulė atlieka maždaug tą patį vaidmenį, kokį moterų draugijoje užsidariusiai garbingai moteriai vaidina širdies draugas: ji

– malonumų draugė, santykiai su ja – laisvi, nesavanaudiški, taigi pageidaujami; pavargusi nuo vyrų, bjaurėdamasi jais arba norėdama prasiblaškyti, prostitutė dažnai ieško atsipalaidavimo ir malonumo kitos moters glėbyje. Bet kuriuo atveju mano minėtasis bendrininkavimas, siejantis moteris tiesiogiai, tarp prostitučių kur kas stipresnis nei bet kur kitur. Kadangi jų ryšiai su puse žmonijos yra komercinio pobūdžio, o visuomenė apskritai žiūri į jas kaip į parijus, prostitutės nepaprastai solidarios tarpusavyje; kartais jos tampa varžovėmis, pavydi viena kitai, įžeidinėja viena kitą, susimuša, tačiau jos be galo reikalingos viena kitai, kad sukurtų „kontrapasaulį", kuriame jos atgauna savo žmogiškąjį orumą; draugė – išskirtinė patikėtinė ir liudytoja; būtent ji įvertina suknelę, šukuoseną – priemones suvilioti vyrui, kurios pavydžiuose ir susižavėjimo kupinuose kitų moterų žvilgsniuose tampa savitikslės.

Prostitutės požiūriai į santykius su savo klientais labai įvairuoja, tačiau kiekvienas atvejis būna skirtingas. Dažnai būdavo pabrėžiama, kad į lūpas ji bučiuoja tik mylimąjį ir tai yra jos laisvai pasirinktos meilės išraiška, be to, meilės glamones ir profesines glamones ji vertina kaip du visiškai nepalyginamus dalykus. Vyrų liudijimai yra abejotini, nes jų tuštybė skatina juos leistis apgaunamiems pasitenkinimo komedijos. Reikia pasakyti, kad viskas atrodo labai skirtingai, nelygu atvejis: ar reikia skubiai klientą aptarnauti (dažniausiai tai baigiasi sekinančiu fiziniu nuovargiu), ar „perguléti", ar reguliariai santykiauti su gerai pažįstamu klientu. Marija Tereza paprastai abejingai atlikdavo savo pareigas, bet kai kurias naktis prisimena su didžiausiu malonumu; kartais ji „trumpam įsimylėdavo" kaip ir jos draugės; pasitaiko ir tokių atvejų, kai moteris atsisako imti pinigus iš jai patikusio kliento, o kartais, jeigu jis varžosi, pasisiūlo jam padėti. Šiaip jau moteris dirba „šaltai". Kai kurios jaučia savo klientams panieka kiek atmieštą abejingumą. „O! Kokie mulkiai tie vyrai! Kaip moterys gali sukrauti jiems į galvą viską, ką nori!" – rašo Marija Tereza. Tačiau daugelis jų jaučia jiems pasibjaurėjimo kupiną pagiežą; ypač atgrasios joms jų ydos. Ar todėl, kad eina į viešnamį norėdami patenkinti ydas, apie kurias nedrįsta prisipažinti žmonai ar meilužei, ar todėl, kad pats buvimo viešnamyje faktas skatina juos susigalvoti ydų, daugelis vyrų reikalauja iš prostitutės „fantazijos". Marija Tereza ypač skundėsi prancūzais, kurių vaizduotė nepasotinama. Daktaro Bizard'o gydytos ligonės prisipažino

jam, kad „visi vyrai daugiau ar mažiau ydingi". Viena mano draugė ilgai šnekėjosi Božono ligoninėje su jauna prostitute, labai protinga moterim, kuri pradėjo kaip tarnaitė ir gyveno su savo dievinamu suteneriu. „*Visi* vyrai ydingi, – sakė ji, – išskyrus manišką. Užtat aš jį ir myliu. Jei tik kada pastebėsiu jį turint kokią ydą, iškart paliksiu jį. Pirmąsyk atėjęs klientas būna nedrąsus, jis atrodo normalus, tačiau atėjęs kitąsyk užsinori visokiausių dalykų... Jūs sakote, kad jūsų vyras neturi ydų: pamatysite. Visi jie jų turi." Ji niekino juos už tas ydas. Kita mano draugė 1943 metais Frene artimai susibičiuliavo su viena prostitute. Ši tvirtino, kad 90% jos klientų turėjo ydų, maždaug 50% iš jų buvo begėdiški pederastai. Tie, kurie turėjo pernelyg lakią vaizduotę, ją gąsdino. Vienas vokiečių karininkas reikalavo, kad ji vaikščiotų nuoga po kambarį su gėlių puokšte, o pats tuo tarpu vaidino kylantį į orą paukštį; nors jis buvo labai galantiškas ir dosnus, ji pabėgdavo kiekvienąsyk vos jį pamačiusi. Marijai Terezai tokios „fantazijos" kėlė siaubą, nors už jas būdavo daug daugiau mokama nei už paprastą sueitį ir dažnai jos būdavo mažiau varginančios. Šios trys moterys buvo labai protingos ir jautrios. Be abejonės, jos puikiai suprato, kad vos tik ištrūkusios iš savo amato rutinos, kai vyras liaudavosi buvęs apskritai klientas ir individualizuodavosi, jos tapdavo kaprizingos, laisvos, sąmoningos būtybės auka – tai jau nebebūdavo paprastas sandėris. Tačiau kai kurios prostitutės sutinka „fantazuoti", nes už tai daugiau mokama. Jų priešiškumui kliento atžvilgiu dažnai turi įtakos klasinė pagieža. Hélène Deutsch smulkiai atpasakoja gražios blondinės prostitutės Annos, vaikiškos, šiaip jau labai švelnios, tačiau siaubingai įtūždavusios nuo bendravimo su kai kuriais vyrais, istoriją. Ji kilusi iš darbininkų. Tėvas gėrė, motina buvo ligonė, ta nelaiminga šeima įskiepijo jai tokį pasibaisėjimą šeimyniniu gyvenimu, kad ji visuomet atsisakydavo tekėti, nors jai dirbant prostitute tai būdavo neretai siūloma. Kvartalo jaunuoliai ją tvirkino, ji mėgo savo amatą, bet, kai, susirgusi džiova, buvo nusiųsta į ligoninę, pradėjo siaubingai nekęsti gydytojų; „respektabilūs" vyrai jai atrodė šlykštūs, ji negalėjo pakęsti savo gydytojo mandagumo, rūpestingumo. „Ar mes nežinom, kad šitie vyrai lengvai nusimeta draugiškumo, orumo, savitvardos kaukę ir elgiasi kaip gyvuliai?" – klausė ji. Šiaip jau ji buvo išlaikiusi psichinę pusiausvyrą. Ji teigė žindžiusi kū-

dikį, žinoma, jeigu tai buvo tiesa. Mirė nuo džiovos. Kitai jaunai prostitutei, Julijai, kuri nuo penkiolikos metų atsiduodavo visiems sutiktiems jaunuoliams, patiko tik neturtingi ir silpni vyrai, su jais ji būdavo maloni ir švelni, o į kitus žiūrėjo kaip į „laukinius gyvulius, nusipelniusius šiurkščiausio elgesio". Ji turėjo labai ryškų nepatenkintos motinystės kompleksą: vos tik išgirdus žodžius „motina", „vaikas" ar pan., ją apimdavo siaubingas transas.

Daugumas prostitučių moraliai prisitaikiusios prie savo sąlygų: tai nereiškia, kad jos amoralios nuo gimimo ar amoralumą paveldėjo, o tiktai tai, kad jos pagrįstai jaučiasi integruotos į visuomenę, kuri reikalauja jų paslaugų. Jos puikiai žino, kad jas registruojančio policininko pamokslai tėra gryni plepalai, o kilnūs klientų jausmai, kuriuos jie afišuoja už viešnamio sienų, mažai jas tevaržo. Marija Tereza aiškina kepyklos savininkei, pas kurią gyvena Berlyne:

> Aš myliu visus. Kai kvepia pinigais, ponia... Taip, juk jei gulėsi su vyru dėl gražių akių, už dyką, vis tiek sakys, kad esi kekšė, lygiai kaip ir tada, jeigu imsi už tai pinigus, tik tuomet sakys, kad esi gudri kekšė; juk kai paprašai, kad vyras sumokėtų, gali būti tikra, kad jis iš karto pasakys: „O! Aš nežinojau, kad tu dirbti tokį darbą" arba: „Ar turi kokį vyrą?" Štai kaip. Už pinigus ar be pinigų – man tas pats. „O! Taip, – atsako ji. – Jūs teisi." Juk jūs pusvalandį stovite eilėje, kad gautumėte taloną batams, – sakau aš jai, – o aš per tą pusvalandį išlošiu. Turiu batus, o jeigu moku gražiai pašnekėti, tai man dar ir sumoka už darbą. Tad matote, kad aš teisi.

Prostitučių dalią daro sunkią ne jų moralinė ir psichologinė būsena. Daugeliu atvejų apverktina jų materialinė padėtis. Eksploatuojamos sutenerio, viešnamio savininkės, jos jaučiasi nesaugios ir trys ketvirtadaliai jų visai neturi pinigų. Po penkerių darbo metų maždaug 75% prostitučių suserga sifiliu, teigia daktaras Bizard'as, gydęs jų tūkstančius; nepatyrusios nepilnametės užsikrečia nepaprastai lengvai: beveik 25% jų reikia operuoti po gonorėjos komplikacijų. Vien iš dvidešimties suserga džiova, 60% tampa alkoholikėmis arba narkomanėmis; 40% miršta nesulaukusios keturiasdešimties. Reikia pridurti, kad, nepaisant atsargumo priemonių, kartais jos pastoja ir dažniausiai pačios operuojasi prastomis sąlygomis. Legali prostitucija – varginantis amatas; engiama seksualiai ir ekonomiškai, priklausanti nuo policijos savivalės, nuo že-

minančios medicininės priežiūros, nuo klientų kaprizų, pasmerkta mikrobams ir ligoms, skurdui moteris iš tikro paverčiama daiktu[181].

Nemaža pakopų skiria paprastą prostitutę nuo aukšto lygio heteros. Esminis skirtumas tarp jų tas, kad pirmoji prekiauja savo gryna bendrybe, kaip moteris apskritai, ir todėl konkurencija pasmerkia ją skurdui, tuo tarpu antroji stengiasi būti pripažinta kaip individualybė, ir jeigu jai tai pavyksta, ji gali turėti didelių siekių. Grožis, žavesys ar seksualinis patrauklumas jai būtini, tačiau to nepakanka: reikia, kad moteris būtų *išskirta* viešosios nuomonės. Tokios moters vertė dažniausiai atsiskleidžia per vyro geismą, tačiau ji išgarsės tik tuomet, kai tas vyras paskelbs jos kainą visuomenei. Praėjusiame amžiuje namas mieste, karieta, perlai liudijo „kokotės" įtaką savo globėjui ir iškeldavo ją iki „pusiau aukštuomenės" damos rango; apie jos nuopelnus būdavo prisimenama tol, kol vyrai švaistydavo dėl jos savo turtą. Socialiniai ir ekonominiai pakitimai sunaikino tą Blanche d'Antigny tipą. Nebeliko „pusiau aukštuomenės", kur galėtų įsitvirtinti tokia reputacija. Ambicinga moteris dabar kitokiais būdais stengiasi išsikovoti renomė. Paskutinis heteros įsikūnijimas – kino žvaigždė. Nors ir lydima vyro – to kategoriškai reikalaujama Holivude – ar kokio rimto draugo, ji vis tiek – iš Frinijos, Imperijos, Aukso šalmo giminės. Tos giminės moteris – vyrų svajonė, o jie mainais atiduoda jai turtą ir šlovę.

Tarp prostitucijos ir meno yra tam tikras ryšys, nes grožis dviprasmiškai siejamas su geidulingumu; tiesą pasakius, geismą sukelia ne Grožis, tačiau platoniškos meilės teorija veidmainiškai pateisina geidulingumą. Frinija, apnuoginusi krūtis prieš areopagą, siūlo kontempliuoti gryną idėją. Nepridengto kūno demonstravimas tampa menišku reginiu; amerikietiškos „burleskos" nusirenginėjimą pavertė drama. „Aktas yra skaistus", – tvirtina seni ponai, kolekcionuojantys nepadorias fotografijas, kurias jie vadina „meniškais aktais". Viešnamyje „rinkimosi" procedūra jau yra paradas; klientams siūloma pasižiūrėti ir „gyvų paveikslų", ir „meniškų pozų". Prostitutė, trokštanti, kad ją ypač vertintų,

[181] Savaime suprantama, situacija negali būti pakeista negatyviomis ar veidmainiškomis priemonėmis. Kad prostitucija išnyktų, reikia dviejų dalykų: kad visoms moterims būtų užtikrintas padorus amatas ir kad papročiai nedarytų jokių kliūčių meilės laisvei. Prostitucija bus panaikinta tik panaikinus reikmes, kurias jis atitinka.

neapsiriboja pasyviai demonstruodama savo kūną, ji stengiasi parodyti ypatingus talentus. Senovės Graikijos fleitistės kerėjo vyrus muzika ir šokiais. Alžyro arabės, šokančios pilvo šokį, ispanės, šokančios ir dainuojančios Barrio-Chino, tiesiog rafinuotai siūlosi žinovui. Zola herojė Nana pasirodo scenoje tik tam, kad susirastų „globėjų". Kai kurie miuzikholai, kaip kitados naktiniai klubai, tėra paprasti viešnamiai. Visi amatai, kur moteris save demonstruoja, gali būti panaudoti meilės intrigai. Žinoma, yra merginų – profesionalių partnerių dansinguose, striptizo šokėjų, viešnamių savininkių, fotomodelių, manekenių, dainininkių, aktorių, – kurios nepainioja savo erotinio gyvenimo su profesija; juo daugiau įgūdžių, išradingumo ta profesija reikalauja, juo ji siektinesnė kaip tikslas, tačiau dažnai moteris, kuri „rodosi" viešai, kad užsidirbtų pragyvenimui, gundoma intymiau parduoti savo žavesį. Ir atvirkščiai, kurtizanė siekia turėti amatą, kuris būtų jai alibi. Reta kuri į draugo kreipinį „brangi artiste", atsako kaip Colette Léa: „Artiste? Mano meilužiai iš tikro nepasižymi kuklumu". Mes jau minėjome, kad heteros reputacija suteikia jai prekinę vertę, o šiandien scenoje ar ekrane įgytas „vardas" tampa pagrindine preke.

Pelenė ne visada svajoja apie Nuostabųjį Princą: ji bijo, kad tiek kaip vyras, tiek kaip meilužis jis netaptų tironu; ji mieliau svajoja apie savo pačios portretą, besišypsantį didžiųjų kinoteatrų reklamose. Tačiau dažniausiai ji pasiekia savo tikslą „globojama" vyrų, ir būtent jie – sutuoktinis, meilužis, gerbėjas – patvirtina jos triumfą, leisdamas jai dalytis su juo turtu ar renomė. Būtent šitas poreikis *patikti* individams, miniai sieja „žvaigždę" su hetera. Visuomenėje jos vaidina analogišką vaidmenį: aš vadinsiu heteromis visas moteris, kurių ne tik kūnas, bet ir asmenybė yra eksploatuojamas kapitalas. Jų nuostata labai skiriasi nuo kūrėjo nuostatos, nes jis, transcenduodamasis į kūrinį, pranoksta tai, kas duota, ir kreipiasi į kito žmogaus laisvę, kuriai atveria kelius; hetera neatskleidžia pasaulio, ji neatveria jokio kelio žmogiškajai transcendencijai[182]; priešingai, ji stengiasi klastingai ją pavergti savo naudai; siūlydamasi pritariantiems gerbėjams, ji neneigia pasyvaus moterišku-

[182] Pasitaiko atvejų, kad *ir* ji yra menininkė, kuri, stengdamasi patikti, kažką išranda, sukuria. Tuomet ji arba suderina abi funkcijas, arba po meilės intrigų gali tapti aktore, dainininke, šokėja ir pan., tai yra pereiti į moterų kategoriją, apie kurią kalbėsime toliau.

mo, dėl kurio tampa vyro auka: ji suteikia jam magišką galią, leidžiančią jai pagauti patinus į savo esaties pinkles ir jais misti; ji padaro juos imanentiškus.

Tokiu būdu moteriai pavyksta įgyti savotišką nepriklausomybę. Leisdama naudotis savimi keliems vyrams, ji iš tikrųjų nepriklauso nė vienam; jos kaupiami pinigai, jos vardas, „išgarsintas" kaip koks produktas, užtikrina jai ekonominį savarankiškumą. Laisviausios antikos moterys nebuvo nei matronos, nei viešnamių prostitutės, jos buvo heteros. Renesanso kurtizanės, japonų geišos naudojosi nepalyginamai didesne nepriklausomybe nei jų amžininkės. Prancūzijoje beveik kaip vyras nepriklausoma atrodo mums, ko gero, Ninon de Lenclos. Paradoksas, kad moterys, kurios iki galo eksploatuoja savo moteriškumą, susikuria beveik tokią pat padėtį kaip ir vyras; naudodamosios savo lytimi, kuri paverčia jas vyriškosios lyties atstovų objektu, jos tampa subjektais. Jos ne tik užsidirba pragyvenimui kaip vyrai, bet ir gyvena beveik išimtinai vyrų draugijoje; galėdamos laisvai elgtis ir kalbėti, jos gali kaip Ninon de Lenclos pasiekti visišką dvasios laisvę. Įžymiausios jų dažnai būna apsuptos menininkų ir rašytojų, kuriems „padorios moterys" kelia nuobodulį. Būtent hetera kaip niekas kitas masinamai įkūnija vyrų mitus: ji labiau nei bet kuri kita – kūnas ir protas, stabas, įkvėpėja, mūza; tapytojai ir skulptoriai geidžia jos kaip modelio, ji teikia peno poetų svajoms, intelektualas atranda joje moteriškos „intuicijos" lobius; jai lengviau negu matronai būti protingai, nes ji nelinkusi veidmainiauti. Ypatingai gabios nepasitenkins Egerijos vaidmeniu: joms reikės savarankiškai atskleisti gabumus, kuriuos pastebėjo kiti, jos norės savo pasyvias savybes panaudoti veiklai. Įsiliedamos į visuomenę kaip nepriklausomi subjektai, jos rašo eilėraščius, prozą, tapo, kuria muziką. Taip Impéria išgarsėjo tarp italių kurtizanių. Be to, moteris gali panaudoti vyrą kaip įrankį ir vykdyti per jį vyriškas funkcijas: „didžiosios favoritės" savo galingųjų meilužių dėka dalyvavo pasaulio valdyme[183].

Toks išsilaisvinimas, be kita ko, gali reikštis ir erotinėje sferoje. Pinigais ar paslaugomis, kuriuos moteris išgauna iš vyro, moteris kar-

[183] Taip vienos moterys naudojasi vedybomis savo asmeniniams tikslams pasiekti, kitos pasinaudoja meilužiais kaip priemone pasiekti politinį, ekonominį tikslą ir pan. Jos pasiekia daugiau negu heteros, o heterų padėtis geresnė už matronų.

tais gali kompensuoti savo, kaip moters, nepilnavertiškumo kompleksą; pinigai vaidina grynintojo vaidmenį; jie panaikina lyčių kovą. Daugelis profesijos neturinčių moterų siekia ištraukti iš savo meilužių čekių ir dovanų ne tik iš gobšumo: priversti vyrą mokėti – taip pat ir jam mokėti, kaip matysime vėliau, – reiškia paversti jį įrankiu. Bet pati moteris įrankiu netampa; gal vyras ir mano ją „turįs", tačiau toks seksualinis turėjimas tėra iliuzija; tai jinai jį *turi*, nes kontroliuoja kur kas tvirtesnį – ekonominį – pagrindą. Jos savimeilė patenkinta. Ji gali atsiduoti meilužio glamonėms, bet ji nepaklūsta svetimai valiai, nes malonumas negali būti jai „primestas", veikiau jis atrodo kaip papildoma privilegija; ji nebus „paimta", nes jai už tai sumokėta.

Vis dėlto kurtizanė turi šaltos moters reputaciją. Jai pravartu mokėti kontroliuoti savo širdį ir lytinius pojūčius: būdama jausminga ir geidulinga, ji rizikuoja patirti vyro, kuris ją eksploatuos, užgrobs ar privers kentėti, įtaką. Daugelis glamonių – ypač karjeros pradžioje – ją žemina: jos maištas prieš patino aroganciją reiškiasi frigidiškumu. Kaip ir matronos, heteros dažnai pasipasakoja viena kitai „triukus", kurie padeda joms „vaidinti". Panieka, pasibjaurėjimas vyru puikiai rodo, kad jos anaiptol nesijaučia iš tikro laimėjusios engiančiojo-engiamojo žaidimo. Ir iš tikrųjų daugelis iš jų tebėra priklausomos.

Joks vyras nėra absoliutus jų šeimininkas. Bet vyras joms būtinas. Kurtizanė praranda visus pragyvenimo išteklius, jeigu jis liaujasi jos geidęs; pradedančioji žino, kad jos ateitis – vyrų rankose; net žvaigždė, netekusi vyro paramos, mato, kaip jos šlovė blėsta: Orsono Welleso palikta Rita Hayworth su vargšės našlaitės mina klajojo po Europą, kol susitiko Ali Khaną. Net ir gražuolių gražuolė niekad negarantuota dėl savo rytdienos, nes jos ginklai – magiški, o magija kaprizinga: ji beveik taip pat tvirtai susijusi su savo globėju – vyru ar meilužiu – kaip „padori" žmona su savo vyru. Ji ne tik turi teikti jam lovos paslaugas, bet ir ištverti jo buvimą, šnekas, draugus ir ypač tenkinti jo tuštybę. Mokėdamas už savo sugyventinės aukštakulnius batelius, atlaso sijoną, patronas investuoja ir tos investicijos jam duos dividendų; pramonininkas, gamintojas, dovanodamas savo draugei perlus ir kailius, įrodo esąs turtingas ir galingas, bet nepriklausomai nuo to, ar moteris yra priemonė pinigams uždirbti, ar dingstis jiems išleisti, vergystė abiem atvejais vienoda. Dovanos, kuriomis ji apiberiama, – gran-

dinės. Ar tualetai, brangakmeniai, kuriuos ji dėvi, iš tikro priklauso jai? Vyras kartais pareikalauja, kad jie būtų sugrąžinti jam nutraukus santykius, kaip andai elegantiškai pasielgė Sacha Guitry. Kad „išsaugotų“ savo globėją neatsisakydama malonumų, moteris naudoja tas pačias gudrybes, manevrus, melą, veidmainystę, kurie teršia šeimos garbę; nesvarbu, kad ji tik dedasi esanti vergė, juk pati vaidyba yra vergiška. Būdama graži, garsi, ji gali pasirinkti kitą, jeigu tuometinis šeimininkas jai tampa nebepakenčiamas. Bet grožis – tai rūpestis, tai trapus turtas: hetera labai priklauso nuo savo kūno, kurį negailestingai bjauroja laikas, jos kova su senėjimu tampa itin dramatiška. Turėdama didelį autoritetą, ji ištvers veido ir figūros senėjimą, bet rūpinimasis patikimiausiu savo turtu – renomė – pasmerkia ją sunkiausiai – viešosios nuomonės – tironijai. Visiems žinoma, į kokią vergiją patenka Holivudo žvaigždės. Jų kūnas joms nebepriklauso: prodiuseris sprendžia, kokia turi būti jų plaukų spalva, jų svoris, jų figūra, jų tipažas; kad pakeistų skruostų kontūrą, jie gali priversti jas išsirauti dantis. Dietos, gimnastika, apdarų matavimasis, makiažas – tai kasdienis lažas. Rubrikoje „Pasirodymas asmeniškai“ numatyti pobūviai, flirtas; asmeninis gyvenimas tampa tik viešojo gyvenimo akimirka. Prancūzijoje tokio rašytinio reglamento nėra, bet apdairi ir apsukri moteris žino, ko iš jos reikalauja jos „reklama“. Žvaigždė, atsisakanti paklusti šitiems reikalavimams, bus brutaliai arba lėtai, tačiau neišvengiamai smukdoma. Prostitutė, parduodanti tik savo kūną, ko gero, mažesnė vergė už moterį, kurios profesija – patikti. Šio to pasiekusi moteris, turinti rimtą profesiją, kurios talentas visuotinai pripažintas, – aktorė, dainininkė, šokėja, – išvengia heteros dalios; tokios moterys gali patirti tikrą nepriklausomybę, tačiau daugelis jų visą gyvenimą jaučiasi nesaugios; joms be paliovos tenka vis iš naujo vilioti publiką ir vyrus.

Labai dažnai išlaikoma moteris savo priklausomybę slepia savy; paklusdama viešajai nuomonei, ji taikstosi su jos vertybėmis; ji žavisi „aukštuomene“ ir perima jos papročius; ji nori būti vertinama pagal buržuazijos standartus. Taigi, būdama turtingosios buržuazijos svetimkūniu, ji tampa jos idėjų šalininke; ji „mąsto taip, kaip reikia“; kitados ji mielai suteikdavo savo dukroms vienuolyno auklėjimą, o pasenusi, po pompastiško atsivertimo, pati lankydavo bažnyčią. Jos pažiūros konservatyvios. Ji pernelyg didžiuojasi tuo, kad jai pavyko užimti

savo vietą šiame pasaulyje, todėl nenori jo pakeisti. Kova, kurią ji kovoja, kad prasimuštų, nežadina jai brolybės, žmogiško solidarumo jausmų; ji sumokėjo pernelyg vergišku nuolankumu už savo sėkmę, kad nuoširdžiai geistų visuotinės laisvės. Zola pabrėžė šitą bruožą Nana paveikslu:

> Apie knygas ir pjeses Nana turėjo labai tvirtą nuomonę: ji norėjo, kad tai būtų švelnūs ir taurūs kūriniai, paakinantys ją svajoti ir sutaurinantys jos sielą... Ji tūžo ant respublikonų. Ko gi jie nori, tie niekad nesiprausiantys driskiai? Argi žmonės nėra laimingi, ar imperatorius ne viską padarė liaudžiai? Nieko sau mėšlas ta liaudis! Ji ją pažinojo, ji turėjo teisę apie ją kalbėti: ne, iš tikrųjų, ta jų respublika bus baisi nelaimė visiems. Ak! Kad Dievas išsaugotų mums imperatorių kaip galima ilgiau.

Nėra agresyvesnių patriočių per karus nei didžiosios paleistuvės; savo demonstruojamų jausmų kilnumu jos tikisi pakilti iki grafienių lygio. Banalybės, štampai, prietarai, stereotipiniai jausmai – jų viešųjų kalbų pagrindas ir dažnai jos praranda nuoširdumą. Prisodrinta melo ir hiperbolių, jų kalba sunyksta. Visas heteros gyvenimas – paradas: jos žodžiai, mimika skirti ne jos mintims išreikšti, o efektui sukelti. Ji vaidina meilės komediją savo globėjui, kartais ji ją vaidina pati sau. Viešajai nuomonei ji vaidina padorumo ir prestižo komedijas: galiausiai ji pati įtiki esanti dorybės pavyzdys ir šventumo stabas. Atkaklumas ir vingrumas užvaldo jos vidinį pasaulį, dėl to jos sąmoningas melas tampa panašus į tiesą. Kartais jos gyvenime pasitaiko ir spontaniškų proveržių: meilė nevisiškai jai svetima – ji susižavi, įsimyli, kartais net rimtai „užkimba“ ant kokio vyriškio. Tačiau pernelyg užgaidi, pasiduodanti jausmui, malonumui, netrukus praranda savo „padėtį“. Dažniausiai savo fantazijose ji tokia pat apdairi kaip ir svetimaujanti žmona: ji slepia tai nuo savo globėjo ir nuo viešosios nuomonės, taigi negali atsiduoti savo „širdies išrinktiesiems“; jie tėra jai tik prabanga, atvanga. Beje, dažniausiai ji pernelyg paskendusi rūpesčiuose dėl savo sėkmės, kad jai padėtų užsimiršti tikra meilė. O kitas moteris hetera labai dažnai myli kūniškai: ji yra vyrų, kurie jai primeta savo viešpatavimą, priešas, bet draugės glėbyje ji patenkina geidulius ir sykiu gali atsikeršyti kaip Nana šalia mylimos Satin. Norėdama vaidinti pasaulyje aktyvų vaidmenį, kad galėtų pozityviai panaudoti savo laisvę, ji mėgsta užvaldyti kitus: jaunuolius, kuriems nori „padėti“, arba jaunas moteris,

kurias mielai išlaiko, šalia kurių vienaip ar kitaip vaidina vyro vaidmenį. Nesvarbu, ar ji turės homoseksualinių polinkių ar ne, jos santykiai su moterimis apskritai, kaip jau minėjau, bus sudėtingi; jai reikia jų kaip teisėjų ir liudytojų, kaip paslapčių patikėtinių ir bendrininkių, kad ji galėtų sukurti tą „kontrapasaulį", kurio reikia kiekvienai vyro engiamai moteriai. Tačiau čia moterų varžybos pasiekia kulminaciją. Prostitutė, parduodanti save kaip moterį apskritai, turi varžovių, bet jeigu darbo užtenka visoms, tai net ir pykdamosios jos jaučiasi esančios solidarios. Hetera, kuri stengiasi „išsiskirti" *a priori*, priešiška bet kuriai kitai, kaip ir ji geidžiančiai privilegijuotos padėties. Būtent šiuo atveju visiems žinomi pasakojimai apie moterų „nedorus poelgius" visiškai pasitvirtina.

Didžiausia heteros nelaimė yra ne tik tai, kad jos nepriklausomybė yra apgaulinga begalės priklausomybių išvirkščioji pusė, bet ir tai, kad pati ši laisvė – negatyvi. Tokia aktorė, kaip Rachel, tokia šokėja, kaip Isadora Duncan, net jeigu vyrai joms ir padeda, turi profesiją, reikalaujančią sugebėjimų, kurie jas pateisina; dirbdamos pasirinktą, mylimą darbą, jos įgyja konkrečią laisvę. Tačiau didžiajai moterų daugumai menas, profesija yra tik priemonė; jos nesukoncentruoja į tai tikrų ketinimų. Kinas, kur žvaigždė ypač priklausoma nuo režisieriaus, nesuteikia jai galimybės būti kūrybingai, trukdo progresuoti. *Kažkas* eksploatuoja tai, kuo ji *yra*; ji nesukuria nieko naujo. Be to, ne kiekvienai nusišypso laimė tapti žvaigžde. Grynos „meilės intrigos" baruose neatsiveria kelias transcendencijai. Čia ir vėl nuobodulys lydi imanentiškume užsidariusią moterį. Zola išryškino šitą bruožą Nana paveiksle:

> Ir vis dėlto Nana mirtinai nuobodžiavo supama šitų rūmų prabangos. Ji turėjo vyrų kiekvienai nakties minutei ir pinigų visur, net savo tualetinio stalelio stalčiuose, bet šitai jos nebepatenkino, kažkur viduje ji jautė tarsi tuštumą, proplėšą, kuri keldavo jai žiovulį. Ji gyveno dyką gyvenimą, kartojos vis tos pačios monotoniškos valandos... Būdama tikra, kad bus pamaitinta, ji gulėdavo kiaurą dieną nieko neveikdama, apimta baimės, vienuoliško paklusnumo snūdulio, tarsi užspeista savo kurtizaniškos profesijos. Ji stūmė laiką kvailai pramogaudama, laukdama vienintelio savo vyro.

Amerikiečių literatūroje daug kartų buvo aprašytas tas neįveikiamas nuobodulys, kuris slegia Holivudą ir surakina čionai atvykusį keliauninką; beje, aktoriai ir statistai nuobodžiauja ne mažiau už moteris, kurių

dalia nė kiek nesiskiria nuo jų dalios. Ir Prancūzijoje oficialūs priėmimai dažnai panašūs į varginančią prievolę. Jaunos žvaigždės gyvenime karaliaujantis globėjas, – pusamžis vyras, jo draugai irgi pagyvenę: jų rūpesčiai svetimi jaunai moteriai, jų pokalbiai ją vargina; dar gilesnė praraja nei buržuazinėje santuokoje skiria dvidešimtmetę debiutantę ir keturiasdešimt penkerių metų bankininką, leidžiančius vienas šalia kito dienas ir naktis.

Molochas, kuriam hetera aukoja savo malonumus, meilę, laisvę – tai jos karjera. Matronos idealas – statiška laimė, gaubianti jos santykius su vyru ir vaikais. Toji „karjera" trunka tam tikrą laiką, tačiau dėl to ji nesiliauja buvusi vardu reziumuojamas imanentinis tikslas. Vardas, juo ryškiau užrašomas afišose ir juo garsiau tariamas žmonių lūpų, juo aukštesnė visuomeninės skalės pakopa įveikiama. Nelygu temperamentas, moteris tvarko savo biznio reikalus apdairiai arba drąsiai. Viena savo karjeroje mėgaujasi lankstančios ir dedančios gražius baltinius į spintą šeimininkės malonumais, kita svaiginasi nuotykiu. Kartais moteris apsiriboja nuolat palaikydama pusiausvyrą situacijoje, kuri bet kada gali baigtis ir kai kada baigiasi; kartais ji tolydžio kuria savo renomė, lyg statytų bergždžiai į dangų taikantį Babelio bokštą. Kai kurios, siedamos meilės intrigą su kitokia veikla, tampa tikromis nuotykių ieškotojomis; jos – šnipės, kaip Mata Hari, arba slaptosios agentės; paprastai tų ketinimų iniciatyva priklauso ne joms, jos yra veikiau įrankiai vyrų rankose. Tačiau apskritai heteros požiūris panašus į nuotykių ieškotojos požiūrį: kaip ir pastaroji, ji dažniausiai atsiduria pusiaukelėje tarp *rimtų* dalykų ir *nuotykio* tikrąja to žodžio prasme; ji taiko į gatavas vertybes – pinigus ir šlovę, bet pats jų siekimas jai tiek pat vertingas kaip ir jų turėjimas; o galiausiai, anot jos, didžiausia vertybė – subjektyvi jos sėkmė. Ji irgi pateisina individualizmą daugmaž pagrįstu nihilizmu, tik išgyventu su dar didesniu įsitikinimu, nes ji priešiška vyrams ir mato priešus kitose moteryse. Jei ji pakankamai protinga ir jaučia poreikį moraliai pasiteisinti, ji griebsis daugiau ar mažiau asimiliuoto Nietzsche's mokymo: ji teigs, kad elito atstovas turi daugiau teisių nei vulgari minia. Jos pačios asmenybė jai atrodo esąs lobis, kurio egzistavimas jau yra dovana žmonijai, ir netgi rūpindamasi pati savimi, ji mano tarnaujanti bendruomenei. Vyrui pasišventusios moters

gyvenime dominuoja meilė, o ta, kuri eksploatuoja patiną, garbina pati save. Ji labai vertina savo šlovę ne tik iš ekonominio intereso: joje ji ieško savo narcizìškumo apoteozės.

Devintas skyrius
NUO BRANDOS IKI SENATVĖS

Moterį dar pančioja patelės funkcija, todėl moters gyvenimo istorija kur kas labiau nei vyro priklauso nuo jos fiziologijos, o jos kreivė yra gerokai kampuotesnė nei vyro. Kiekvienas moters gyvenimo periodas – ramus ir monotoniškas, bet perėjimai nuo vienos stadijos prie kitos – pavojingi, brutalūs, krizės kur kas gilesnės nei vyrų. Tos stadijos – brendimo laikotarpis, seksualinė iniciacija, klimakterinis laikotarpis. Vyras sensta palaipsniui, o moteris netenka moteriškumo staiga; dar būdama pakankamai jauna ji praranda erotinį patrauklumą ir vaisingumą, kurie visuomenės ir jos pačios akyse pateisino jos egzistenciją ir teikė galimybių būti laimingai: jai tenka gyventi be ateities beveik pusę savo brandaus amžiaus.

„Pavojingajam amžiui“ būdingi tam tikri organiniai pakitimai[184], tačiau jie tampa svarbūs dėl simbolinės reikšmės, kuri jiems suteikiama. Krizę ne taip skausmingai išgyvena tos moterys, kurios ne viską siejo su savo moteriškumu; tos, kurios sunkiai dirba – namuose ar kur kitur, – su palengvėjimu sutinka menstruacijų naštos pabaigą; valstietė, darbininko žmona, kurioms gresia nuolatiniai nėštumai, pasijunta laimingos, kai tas pavojus išnyksta. Šitie moters negalavimai, kaip ir daugelis kitų, yra ne tiek fiziologiniai, kiek psichologiniai. Moralinė drama prasideda dažniausiai dar prieš atsirandant fiziologiniams pakitimams ir baigiasi tik gerokai po to, kai tie reiškiniai išnyksta.

Dar gerokai prieš galutinį nužydėjimą moterį persekioja senatvės baimė. Subrendęs vyras įsitraukia į svarbesnius nei meilės žygius, jo erotinės aistros nebe tokios stiprios kaip jaunystėje, o kadangi iš jo

[184] Žr. I t. 1 sk.

nereikalaujama pasyvių objekto savybių, dėl veido ir kūno pasikeitimų jis nenustoja patrauklumo. Moteris, priešingai. Dažniausiai ji erotiškai išsiskleidžia būdama maždaug trisdešimt penkerių, pagaliau įveikusi visus slopinimus: būtent tuomet jos geiduliai būna stipriausi ir ji nenumaldomai trokšta juos numalšinti; ji kur kas daugiau statė ant seksualinių vertybių kortos nei vyras; kad išlaikytų vyrą, kad užsitikrintų globą daugelyje veiklos sričių, ji privalo patikti; jai buvo leista užvaldyti pasaulį tik per vyrą: ką ji veiks, kai nebevaldys jo? Būtent šito ji klausia savęs nerimastingai, kai bejėgė žiūri į to kūno, su kuriuo sutapatina save, nuosmukį; ji stoja į kovą, tačiau dažyti plaukai, odos priežiūra, plastinės operacijos tik pailgins jos begęstančią jaunystę. Gal ji gali apgauti bent veidrodį. Bet kai prasideda lemtingas, negrįžtamas procesas, kuris sugriaus visą brendimo laikotarpiu statytą pastatą, ji pasijunta paliesta pačios fatališkos mirties.

Būtų galima manyti, kad didžiausią sąmyšį patiria būtent ta moteris, kuri aistringiausiai svaiginosi savo grožiu, savo jaunyste, bet ne, – ta narciziška pernelyg susirūpinusi savimi būtybė neišvengiamą senėjimą buvo numačiusi, ir ji pasiruošusi atsitraukti. Žinoma, ji kenčia dėl savo luošumo, bet ji bent jau nebūna užklupta iš netyčių ir gana greitai susitaiko su savo padėtim. O ta, kuri savim nesirūpino, aukojosi, bus kur kas labiau priblokšta netikėto atradimo: „Man buvo skirta nugyventi tik vieną gyvenimą; tai štai kokia dalia man teko, pažvelkit į mane dabar!“ Aplinkinių nuostabai tuomet ji iš esmės pasikeičia: išstumta iš savo priebėgų, atplėšta nuo savo ketinimų, ji staiga pasijunta beginklė ir vieniša. Peržengus barjerą, į kurį ji atsitrenkė taip netikėtai, jai atrodo, kad nieko kito nebelieka, kaip tik gyventi nustojus būti savimi; jos kūnas nieko nebežada, svajonės, norai, kurių ji nerealizavo, taip ir liks visiems laikams neišsipildę; būtent iš šios naujos perspektyvos ji pažvelgia į praeitį – atėjo laikas užbrėžti liniją, viską susumuoti ir ji tai daro. Ir pašiurpsta pamačiusi, kokias siauras ribas jai nubrėžė gyvenimas. Šiuo trumpu ir nuviliančiu savo gyvenimo periodu ji vėl pasijunta lyg paauglė ant vis dar nepasiekiamos ateities slenksčio: atmeta savo ribotumą, savo egzistencijos skurdumui priešpriešina tariamą savo asmenybės turtingumą. Kadangi, būdama moteris, ji daugiau ar mažiau pasyviai susitaikė su savo lemtim, jai atrodo, kad iš jos pavogė jos galimybes, kad ją apgavo, kad iš jaunystės į

brandos amžių ji nuslydo nesąmoningai. Jinai padaro atradimą, kad jos vyras, jos aplinka, jos profesija buvo jos neverti, ji jaučiasi nesuprasta. Ji pasitraukia iš aplinkos, už kurią jaučiasi esanti pranašesnė; ji užsidaro savyje, saugo širdy savo paslaptį ir mįslingąjį savo nelaimingos dalios raktą, ji stengiasi smulkiai išnagrinėti savo dar neišnaudotas galimybes. Ji pradeda rašyti dienoraštį; jei susiranda supratingų intymių dalykų patikėtinių, išsilieja begaliniais pokalbiais, ir dieną naktį svarsto savo širdgėlas, savo nuoskaudas. Jauna mergina svajoja apie tai, kokia *bus* jos ateitis, o ji prisimena, kokia *galėjo būti* jos praeitis; vaizduojasi praleistas progas ir kuria gražius retrospektyvinius romanus. H. Deutsch pasakoja apie vieną moterį, kuri, būdama labai jauna, nutraukė nevykusią santuoką, paskui nugyveno daug giedrų metų su antruoju vyru, bet sulaukusi keturiasdešimt penkerių pradėjo skaudžiai gailėtis pirmojo ir ją apimdavo liūdesys. Atgyja vaikystės ir brendimo laikotarpio rūpesčiai, moteris nuolat perkratinėja savo jaunystės metus ir ilgai snūduriavę jos jausmai tėvams, broliams, seserims, vaikystės draugams vėl sukyla. Kartais ji pasiduoda svajingam ir pasyviam nusiminimui. Tačiau dažniausiai ji mėgina vienu šuoliu išgelbėti prarastą savo egzistenciją. Ji pasijunta asmenybe, verta kur kas geresnio gyvenimo, nei jai buvo lemta gyventi, ji giria savo nuopelnus, ji įsakmiai reikalauja, kad jai būtų atiduota tai, kas priklauso. Subrandinta patirties, ji mano pagaliau galinti parodyti, ko verta: ji norėtų atsigriebti. Ir pirmiausia ji patetiškai stengiasi sustabdyti laiką. Motiniška moteris tvirtina dar galinti gimdyti vaikus: ji aistringai siekia dar kartą sukurti gyvybę. Geidulinga moteris stengiasi užsikariauti naują meilužį. Koketė kaip niekada godžiai trokšta patikti. Visos jos tvirtina niekad nesijautusios tokios jaunos. Jos nori įtikinti kitus, kad laiko bėgsmas iš tikrųjų jų nepalietė; jos pradeda „rengtis kaip jaunos merginos“, jos vaikiškai maivosi. Senstanti moteris puikiai žino, jog ji liovėsi buvusi seksualiniu objektu ne tik todėl, kad jos kūnas nebeteikia vyrui atgaivos, bet ir todėl, kad jos praeitis, jos patyrimas norom nenorom padaro ją asmenybe: ji kovojo, mylėjo, norėjo, kentėjo, džiaugėsi – toks savarankiškumas varžo kitą; ji mėgina jį paneigti, ji perdėtai pabrėžia savo moteriškumą: puošiasi, kvėpinasi, tampa nepaprastai žavinga, gracinga, tiesiog pats imanentiškumas; naiviu žvilgsniu ir vaikiškomis intonacijomis ji

keri pašnekovą, nesiliauja tarškėjusi apie savo vaikystę; užuot šnekėjusi ji čiauška, ploja rankomis, garsiai juokiasi. Ji savotiškai nuoširdžiai vaidina šitą komediją. Juk jos naujieji interesai, noras išsiveržti iš buvusios rutinos ir viską pradėti iš naujo verčia ją įsivaizduoti, kad jos gyvenimas prasideda iš naujo.

Iš tiesų tai nėra tikras startas; ji nemato pasaulyje naujų tikslų, kurių imtųsi siekti laisvai ir veiksmingai. Jos blaškymasis tampa ekscentriškas, padrikas ir bergždžias, nes skirtas tik simboliškai kompensuoti praeities nesėkmėms ir klaidoms. Be kita ko, tokia moteris pasistengs, kol dar nevėlu, realizuoti visus savo vaikystės ir paauglystės norus: viena vėl sėda prie pianino, kita pradeda lipdyti, rašyti, keliauti, mokosi slidinėti, užsienio kalbų. Visa, ką iki tol ji savo valia neigė, dabar ryžtasi – kol dar ne vėlu – priimti išskėstomis rankomis. Ji prisipažįsta jaučianti pasibjaurėjimą savo vyru, kurį kitados pakentė, ir jo glėbyje tampa frigidiška; arba, priešingai, atsiduoda aistroms, kurias anksčiau tramdė; ji vargina vyrą savo reikalavimais, vėl pradeda masturbuotis, nors nedarė to nuo vaikystės. Homoseksualinės tendencijos – kurios užmaskuota forma egzistuoja beveik kiekvienoje moteryje – ima reikštis atvirai. Dažnai ji nukreipia jas į dukterį, bet kartais tuos neįprastus jausmus sužadina ir kokia nors draugė. Savo veikale *Lytis, gyvenimas ir tikėjimas* (*Sex, life and faith*) Romas Landau pasakoja istoriją, kurią jam išpažino tos istorijos dalyvė:

> Ponia X... artėjo prie penkiasdešimties; ištekėjusi jau dvidešimt penkeri metai, trijų suaugusių vaikų motina, užimanti iškilią vietą visuomeninėse ir labdaringose savo miesto organizacijose, ji susitiko Londone dešimčia metų jaunesnę už save moterį, kuri kaip ir ji pasiaukojo visuomeninei veiklai. Juodvi susidraugavo ir panelė Y... pasiūlė jai ateinantį kartą apsistoti jos namuose. Ponia X... sutiko ir kitą savo viešnagės vakarą staiga pasijuto aistringai bučiuojanti savo šeimininkę (vėliau ji daug kartų įtikinėjo niekaip nesuprantanti, kaip tatai galėjo atsitikti); ji praleido naktį su savo drauge ir išsigandusi grįžo namo. Ligi tol ji nieko nenutuokė apie homoseksualumą, netgi nežinojo, kad „toks dalykas“ gali egzistuoti. Ji aistringai galvojo apie panelę Y... ir pirmą kartą gyvenime įprastos vyro glamonės ir bučiniai jai pasirodė nemalonūs. Ji nusprendė vėl pasimatyti su savo drauge, kad „viską išsiaiškintų“, bet jos aistra tik dar labiau įsiliepsnojo; tie santykiai teikė jai tokio malonumo, kokio ji dar nebuvo patyrusi. Bet ją kankino mintis, kad ji nusidėjo, ir ji kreipėsi į gydytoją norėdama sužinoti,

ar jos būseną galima „paaiškinti moksliškai“ ir ar ją galima pateisinti kokiais nors moraliniais argumentais.

Šiuo atveju subjektas pasidavė spontaniškam impulsui ir pats dėl to labai sunerimo. Bet dažnai moteris sąmoningai stengiasi išgyventi romanus, kurių ligi tol neturėjo, ir kurių netrukus nebegalės išgyventi. Ji nusišalina nuo šeimos, nes ji atrodo jai jos neverta, taip pat todėl, kad, ieškodama nuotykio, ji geidžia vienatvės. Jeigu jis pasitaiko, ji godžiai į jį leidžiasi. Panašiai kaip šioje Stekelio papasakotoje istorijoje:

Ponia B. Z..., sulaukusi keturiasdešimties, turėdama tris vaikus ir nugyvenusi dvidešimt metų santuokoje, ėmė manyti, kad ji nesuprasta, kad jos gyvenimas nuėjo vėjais; ji susigalvojo įvairiausių naujų veiklos barų ir, be kita ko, išsirengė į kalnus slidinėti; ten susitiko trisdešimtmetį vyrą, tapo jo meiluže, tačiau šis netrukus įsimylėjo ponios B. Z... dukterį. Ponia B. Z..., norėdama išsaugoti meilužį, sutiko su būsimomis jų vedybomis, motiną ir dukterį siejo homoseksualinė neišsakyta, bet labai stipri meilė, kuria iš dalies ir galima paaiškinti šitą sprendimą. Vis dėlto padėtis netrukus tapo nepakenčiama – meilužis kartais naktį palikdavo motinos lovą ir eidavo pas dukterį. Ponia B. Z... mėgino nusižudyti. Kaip tik tuomet – jai buvo keturiasdešimt šešeri – ji tapo Stekelio paciente. Ji nusprendė nutraukti santykius su savo meilužiu, o duktė savo ruožtu atsisakė ketinimų už jo ištekėti. Tuomet ponia B. Z... vėl tapo pavyzdine, pamaldžia žmona.

Susaistyta padorumo ir garbės tradicija, moteris ne visada imasi veiksmų. Bet jos sapnus užplūsta erotiniai fantazmai, kuriuos ji kursto ir būdraudama: ji tampa egzaltuotai ir geidulingai švelni vaikams, ji puoselėja kraujomaišiškas obsesijas sūnaus atžvilgiu, ji paslapčia įsimyli vieną jaunuolį po kito, ją kaip paauglę persekioja mintys apie išprievartavimą, ji patiria ir svaigų norą parduoti savo kūną. Tie ambivalentiški jos norai ir baimės sukelia nerimą, kartais peraugantį į neurozes: tuomet ji gąsdina savo artimuosius keistais poelgiais, kurie iš tikro tėra jos įsivaizduojamo gyvenimo išraiška.

Riba tarp įsivaizduojamų ir realių dalykų šiuo periodu dar mažiau ryški nei brendimo laikotarpiu. Vienas ryškiausių senstančios moters bruožų – nuasmenėjimo jausmas, dėl kurio ji praranda objektyvias gaires. Žmonės, kurie, būdami visiškai sveiki, iš arti regėjo mirtį, sakosi irgi pajutę keistą susidvejinimo jausmą; kai jautiesi sąmoningas, aktyvus, laisvas, tuomet fatališkumo veikiamas pasyvus objektas neišvengia-

mai atrodo kaip kitas: automobilis parverčia ne *mane*, ta sena moteris, kurios atvaizdą atspindi veidrodis, – ne *aš*. Moteris, „niekad nesijautusi tokia jauna“ ir niekad nemačiusi savęs tokios senos, nesugeba suderinti šitų dviejų savo aspektų: tik sapne laikas bėga, kėsinasi į ją. Taip tikrovė nutolsta, nublanksta ir tuo pačiu metu ima virsti iliuzija. Moteris labiau pasitiki tuo, ką jaučia savyje, nei tuo keistu pasauliu, kur laikas bėga atgal, kur jos antrininkė nebepanaši į ją, kur visa, kas įvyko, ją išdavė. Taip ji pradeda linkti į ekstazes, kliedesius, patiria proto nuskaidrėjimo akimirkų. O kadangi meilė tuomet kaip niekad tampa pagrindiniu jos rūpesčiu, normalu, kad ji pasiduoda iliuzijai, jog yra mylima. Devyni iš dešimties erotomanų yra moterys, ir beveik visos jų – nuo keturiasdešimties iki penkiasdešimties metų.

Vis dėlto ne visiems duota galia taip drąsiai perlipti tikrovės sieną. Nepatenkinusios savo žmogiškos meilės poreikio net svajonėse, daugelis moterų ieško pagalbos Dievuje; būtent klimakteriniu laikotarpiu koketė, geidulinga moteris, ištvirkėlė tampa dievobaiminga; miglotos lemties, paslapties, nesuprastos asmenybės idėjos, kurias moteris puoselėja ties savo rudens slenksčiu, religijoje racionaliai unifikuojamos. Dievobaiminga moteris į savo nenusisekusį gyvenimą žiūri kaip į Viešpaties siųstą išbandymą; nelaimė jos sielai suteikė išskirtinių nuopelnų, už kuriuos ji tampa verta Dievo malonės; ji mielai patikės, kad dangus jai apšviečia protą ar netgi – kaip ponia Krüdener, – kad jis įsakmiai patiki jai kažkokią misiją. Daugiau ar mažiau praradusi realybės jausmą, moteris tos krizės metu būna imli bet kokiai sugestijai: dvasios tėvas turi puikią progą daryti jai stiprų poveikį. Be to, ji entuziastingai sutinka su labiausiai ginčytinais autoritetais: ji – tiesiog išrinktoji religinių sektų, spiritualistų, pranašų, sielos gydytojų, visokiausių šarlatanų auka. Taip yra ne tik todėl, kad, praradusi kontaktą su realiu pasauliu, ji prarado bet kokią kritinę nuovoką, bet ir todėl, kad ji godžiai trokšta surasti neginčijamą tiesą: jai reikia vaistų, formulės, rakto, kuris staiga išgelbės ją, išgelbėdamas visą pasaulį. Ji kaip niekada niekina logiką, kuri, savaime suprantama, negali būti pritaikyta jos ypatingam atvejui; įtikinami jai atrodo tik tiek argumentai, kurie skirti būtent jai: ją ima persekioti visokie ženklai, žinios iš anapus, inspiracijos, apsireiškimai ir netgi stebuklai. Šie atradimai kartais pastūmėja ją veikti: ji imasi verslo, administravimo, avantiūrų, nes tai jai buvo pakuždėjęs

koks nors patarėjas ar vidinis balsas. Kartais ji apsiriboja, aukodama save tiesos ar absoliučios išminties saugotojos funkcijoms. Ji būna apimta karštligiškos egzaltacijos, nesvarbu, ar jos nuostata yra aktyvi ar pasyvi. Klimakterinio periodo krizė brutaliai padalija moters gyvenimą į dvi dalis; toks netolydumas sukelia moteriai „naujo gyvenimo“ iliuziją; priešais ją atsiveria *kitas* laikas: ji įžengia į jį su atsivertėlės įkarščiu: ji atsivertė meilei, gyvenimui, Dievui, menui, žmonijai, ir čia ji pasiklysta, kelia save į aukštybes. Ji – mirusi ir prisikėlusi iš numirusiųjų, ji žiūri į žemę anapusines paslaptis skrodžiančiu žvilgsniu ir mano kylanti į niekieno nepasiektas viršūnes.

Tuo tarpu žemė nesikeičia; viršūnės lieka nepasiekiamos; žinios, gautos iš anapus, – nors ir stulbinamai aiškiai pateiktos, – sunkiai leidžiasi iššifruojamos; vidinės šviesos gęsta; priešais veidrodį stovi nuo vakar dar viena diena pasenusi moteris. Polėkio valandėles pakeičia niūrios depresijos valandos. Šį ritmą diktuoja organizmas, nes moters hormonų sekrecijos sumažėjimą kompensuoja padidėjęs hipofizio aktyvumas, o nuotaikų kaita ypač priklauso nuo psichologinės būsenos. Juk blaškymasis, iliuzijos, polėkis tėra gynimasis nuo to, kas buvo, fatališkumo. Ir vėl neaiški baimė griebia už gerklės tą, kurios gyvenimas jau baigėsi, nors mirtis vis dar jos nepasiima. Užuot kovojusi su neviltim, dažniausiai ji pasirenka galimybę ja nuodytis. Ji tolydžio perkratinėja nuoskaudas, širdgėlas, priekaištus; ji įsivaizduoja, kad kaimynai, artimieji rezga prieš ją juodžiausias intrigas; jeigu ji turi savo amžiaus seserį ar artimą draugę, jos kartais drauge įsivaizduoja esančios persekiojamos. Bet ypač įnirtingai ir liguistai ji ima pavydėti savo vyro: ji pavydi jo draugams, jo seserims, jo profesijai ir, klysdama ar ne, dėl visų tų blogybių kaltina kokią nors varžovę. Dažniausiai patologinis pavydas būdingas penkiasdešimt ar penkiasdešimt penkerių metų moterims.

Moterų, kurios negali susitaikyti su senatve, klimakterinio periodo sunkumai trunka ilgai – kartais iki mirties; neturėdama kitų resursų, tik savo žavesį, ji kausis iš paskutiniųjų, kad jį išsaugotų; ji tūžmingai kausis ir tuomet, jei jos seksualinis potraukis išlieka stiprus. Tai anaiptol neretas atvejis. Princesės Metternich paklausė, kokio amžiaus moterį liaujasi kankinę kūno geismai. „Aš nežinau, – atsakė ji. – Man dar tik šešiasdešimt penkeri.“ Santuoka, kuri, anot Montaigne'o, pasiūlo moteriai tik „nedaug atgaivos“, su amžiumi tampa vis mažiau veiks-

mingu vaistu; dažnai brandaus amžiaus moteris sumoka už savo jaunystės ištvermę, šaltumą; kai pagaliau ji pajunta geismo karštinę, jos vyras jau būna seniai susitaikęs su jos abejingumu ir pasitvarkęs savo reikalus. Praradusi seksualinį patrauklumą dėl kasdienio įprastumo ir amžiaus, žmona beveik neturi galimybių vėl uždegti vedybinės meilės liepsną. Apimta pagiežos, nusprendusi „gyventi savo gyvenimą“, ji turės mažiau skrupulų nei anksčiau (jeigu išvis ji jų turėjo) susirasti meilužių; bet juos dar reikia įpainioti į savo pinkles: taip prasideda vyrų medžioklė. Moteris panaudoja tūkstantį gudrybių: apsimesdama, ji siūlosi, ji užsikaria ant sprando; mandagumą, draugiškumą, dėkingumą ji paverčia pinklėmis. Ji puola jaunus vyrus ne tik todėl, kad jai patinka gaivus kūnas: juk tik iš jų ji gali tikėtis to nesavanaudiško švelnumo, kurį paauglys kartais jaučia motiniškai meilužei; ji pati jau tapo agresyvi, valdinga; Léa daugiau laimės teikia Chéri paklusnumas nei grožis; ponia de Staël po keturiasdešimties metų rinkdavosi neapsiplunksnavusius jaunuolius, apstulbintus jos autoriteto; be to, drovų, nepatyrusį vyrą lengviau pagauti. Kai vilionės ir intrigos tampa neveiksmingos, užsispyrėlei lieka viena išeitis – mokėti pinigus. Populiari viduramžių pasaka apie „peiliukus“ iliustruoja šitų nepasotinamų žmogėdrų likimą: kaip atpildo už savo malones viena jauna moteris reikalaudavo iš kiekvieno meilužio „peiliuko“, kurį padėdavo į spintą; galiausiai vieną gražią dieną spinta buvo jų pilna, bet tuomet po kiekvienos meilės nakties jau meilužiai ėmė reikalauti iš jos peiliuko; spinta netrukus ištuštėjo, visi peiliukai buvo grąžinti, teko jų dar nusipirkti. Kai kurios moterys ciniškai žiūri į šitą situaciją: jos savo atgyveno, dabar joms atėjo laikas „grąžinti peiliukus“. Pinigai, jų akimis žiūrint, gali netgi vaidinti atvirkščią vaidmenį, ne tą, kurį vaidina kurtizanės gauti pinigai, bet tas vaidmuo taip pat bus gryninantis; jie paverčia patiną įrankiu ir suteikia moteriai erotinę laisvę, kurios kitados ji atsisakė dėl jaunatviško išdidumo. Bet būdama veikiau romantikė nei blaiviai mąstanti, geradarė meilužė dažnai mėgina nusipirkti švelnumo, susižavėjimo ir pagarbos miražą; ji net įtikina save, kad duoda iš malonumo duoti nieko nereikalaudama atsakan: tam ir vėl pasirenkamas jaunas meilužis, nes prieš jį galima puikuotis motinišku kilniaširdiškumu; be to, jis turi truputį to „paslaptingumo“, kurio vyras reikalauja iš moters, kuriai „padeda“, nes šitaip sandėrio brutalumas mįslingai užmas-

kuojamas. Bet ši vingrybė retai būna gailestinga ilgą laiką: lyčių kova virsta engėjo ir engiamojo dvikova, kurioje apvilta, pašiepta moteris rizikuoja patirti žiaurų pralaimėjimą. Būdama apdairi, ji ne itin delsdama ramiai „sudės ginklus", net jeigu jos aistros dar nebus užgesusios.

Nuo tos dienos, kai moteris susitaiko su artėjančia senatve, jos situacija pasikeičia. Iki šiol ji buvo dar jauna moteris, pasiryžusi įnirtingai kovoti su blogiu, kuris paslaptingai ją bjaurojo ir deformavo; dabar ji tampa kita, belyte, tačiau tobula būtybe: ji – sena moteris. Galima manyti, kad jos „pavojingojo amžiaus" krizė praėjo. Bet iš to negalima daryti išvados, kad nuo šiol jai bus lengva gyventi. Atsisakius kovoti su fatališku laiku, prasideda kita kova: ji turi išsaugoti savo vietą žemėje.

Būtent savo gyvenimo rudenį, žiemą moteris nusimeta grandines; ji pasinaudoja savo amžiumi kaip dingstimi ją slegiančių nemalonių pareigų naštos išvengti; pernelyg gerai pažindama savo vyrą, kad leistųsi jo varžoma, ji vengia jo glamonių, gaubiama draugiškumo, abejingumo ar priešiškumo, susitvarko savo gyvenimą jo pašonėje; jeigu jis smukteli žemyn greičiau už ją, ji imasi vadovauti šeimai. Ji gali sau leisti nepaisyti madų, viešosios nuomonės; jos nevaržo įsipareigojimai visuomenei, dietos, rūpinimasis savo grožiu, kaip Léa, kurią Chéri mato išsilaisvinusią iš siuvėjų, korsetininkių, kirpėjų ir palaimingai atsidavusią smaližiavimui. Jos suaugę vaikai jau apsieina be jos, jie veda ir išteka, jie palieka namus. Atsikračiusi pareigų, ji pagaliau sužino, kas yra laisvė. Visa bėda, kad kiekvienos moters gyvenime kartojasi faktas, kurį mes jau konstatavome aprašinėdami moters istoriją: ji sužino, kas yra laisvė, tuo momentu, kai nebeturi ką su ja veikti. Toks atsikartojimas anaiptol neatsitiktinis: patriarchalinė visuomenė visoms moters funkcijoms suteikė vergišką pavidalą; moteris išvengia vergovės tik tais momentais, kai ji praranda bet kokį veiksmingumą. Sulaukusi penkiasdešimties metų ji dar pilna jėgų, ji jaučiasi turinti patyrimo; būtent šitame amžiuje vyras pasiekia aukščiausią padėtį, svarbiausius postus, o ji – jau pensininkė. Ji buvo mokoma tik aukotis ir štai jos pasiaukojimo niekam nebereikia. Niekam nereikalinga, neginama, ji įdėmiai žiūri į tuos ilgus nieko nebežadančius metus, kurie jai liko nugyventi, ir šnabžda: „Niekam manęs nereikia!"

Ji ne iš karto susitaiko su savo padėtim. Kartais ji skausmingai kabinasi į savo vyrą; ji kaip niekad vargina jį savo rūpesčiais, bet santuokinio gyvenimo rutina pernelyg įsisenėjusi: arba ji jau seniai žino, kad savo vyrui nėra būtina, arba jis nemano, kad verta pateisinti jos pastangas. Užtikrinti, kad jų bendras gyvenimas sėkmingai klostytųsi, – toks pat nuo gyvenimo atsitiktinumų priklausantis uždavinys kaip ir rūpintis savimi vienatvėje. Jai lieka su viltimi atsigręžti į savo vaikus: jie dar nepasirinko savo kelio, jiems atviras pasaulis, jie turi ateitį ir ji norėtų pasinerti į ją sykiu su jais. Moteris, kuriai pasisekė pagimdyti vaiką sulaukus vėlyvo amžiaus, jaučiasi privilegijuota: ji dar jauna motina, kai kitos jau tapusios močiutėmis. Bet apskritai motina pamato, kad jos mažyliai jau suaugo būdama tarp keturiasdešimties ir penkiasdešimties metų. Būtent tuo momentu, kai jie nuo jos pasitraukia, ji aistringai stengiasi per juos išlikti.

Jos nusistatymas skiriasi priklausomai nuo to, ar ji tikisi išsigelbėti dėdama viltis į sūnų ar į dukrą; didžiausias viltis ji dažniausiai sudeda į sūnų. Štai tas vyras, kurio paslaptingo pasirodymo ji laukė žvelgdama į horizontą, ateina pas ją iš praeities glūdumos. Nuo naujagimio pirmojo klyksmo ji laukė tos dienos, kai jis apipils ją visais tais turtais, kuriais nesugebėjo apipilti tėvas. Nors ji ir skaldė jam antausius, duodavo garo, bet šitai ji užmiršo; tas, kurį ji nešiojo savo įsčiose, jau tuomet buvo vienas iš tų pusdievių, kurie valdo pasaulį ir moters dalią: dabar jis apgaubs ją motinystės aureole. Jis apgins ją nuo vyro pirmavimo, atkeršys būtiems ir nebūtiems meilužiams, jis bus jos išvaduotojas, išgelbėtojas. Ji vėl elgiasi su juo kaip viliokė, puikuojasi prieš jį kaip Nuostabaus Princo laukianti jauna mergaitė; žingsniuodama šalia, elegantiška, dar žavi, ji mano esanti panaši į jo „vyresniąją seserį“; ji džiūgauja, jeigu, mėgdžiodamas amerikietiškų filmų herojus, jis juokais ir pagarbiai ją paerzina, pakumščiuoja: taip su išdidžiu nuolankumu ji pripažįsta vyrišką pranašumą to, kurį nešiojo savo įsčiose. Kiek tokius jausmus galima laikyti kraujomaišiškais? Be abejonės, kai ji su pasitenkinimu atsirėmusi į jo ranką, prisistato kaip „vyresnioji sesuo“, tie žodžiai nekaltai išreiškia jos dviprasmiškus fantazmus; kai ji miega, kai ji savęs nekontroliuoja, svajos kartais nuneša ją labai toli; bet aš jau minėjau, kad sapnai ir fantazmai anaiptol ne visuomet išreiškia paslėptą realaus veiksmo norą: dažnai jie tėra tai, kuo yra, – visiškai

išsipildęs noras, kuriam pakanka būti patenkintam vaizduotėje. Kai motina daugiau ar mažiau atvirai vaidina matanti savo sūnuje meilužį, ji tik vaidina. Tikro erotizmo paprastai šioje poroje nedaug. Bet tai pora; savo moteriškos sielos gelmėse motina sveikina sūnų kaip vyrą valdovą; ji puola į jo glėbį kaip karštai mylinti moteris ir mainais už šią dovaną tikisi gauti vietą dievo dešinėje. Kad būtų taip išaukštinta, mylinti moteris apeliuoja į mylimojo laisvę: ji kilniaširdiškai rizikuoja; ir už tai jai atlyginama aistringais reikalavimais. O motina mano įgijusi šventas teises jau vien tuo, kad jį pagimdė; kad galėtų laikyti jį savo kūriniu, savo nuosavybe, ji nelaukia, kad sūnus atpažintų joje save; ji ne tokia reikli kaip mylinti moteris, nes jos vingrybės ne tokios painios; davusi kūną, ji savinasi egzistenciją: veiksmus, darbus, nuopelnus. Aukštindama savo vaisių, ji kelia į padanges save pačią.

Gyventi pagal įgaliojimą – nepatikima išeitis. Visa gali pasisukti nenorima linkme. Dažnai sūnus būna niekam tikęs, plevėsa, nevykėlis, bukagalvis, nedėkingas. Motina savaip įsivaizduoja didvyrį, kurį jis privalo įkūnyti. Rēta motinų, nuoširdžiai gerbiančių savo sūnų kaip žmogų, pripažįstančių jo laisvę su ja lydinčiomis nesėkmėmis bei drauge su juo prisiimančių kiekviename įsipareigojime glūdinčią riziką. Kur kas daugiau yra išgirtosios spartietės, linksmai patikėjusios savo atžalą šlovei arba mirčiai, varžovių; sūnaus paskirtis žemėje – pateisinti motinos egzistenciją, užkariauti abiem vertybes, kurias gerbia ji. Motina reikalauja, kad dievinamo vaiko ketinimai atitiktų jos pačios idealus ir kad jis pasiektų, ko nori. Kiekviena moteris nori pagimdyti didvyrį, genijų, bet visos didvyrių, genijų motinos pirmiausia skundėsi tuo, kad jie draskė joms širdį. Vyras dažniausiai prieš motinos valią laimi trofėjus, kuriais ji svajojo pasipuošti, o kai jis juos pakloja jai po kojų, ji jų net neatpažįsta. Net jeigu ji iš esmės ir pritaria sūnaus žygiams, ją drasko prieštaravimai, panašūs į tuos, kurie kankina įsimylėjusią moterį. Kad pateisintų savo – o sykiu ir savo motinos – gyvenimą, reikia, kad jis jį transcenduotų kokių nors tikslų link, o kad jų pasiektų, jis turi rizikuoti savo sveikata, susidurti su pavojais. Bet vertindamas kai kuriuos tikslus labiau už gyvybę, jis užginčija motinos jam duotą dovaną. Ją tatai šokiruoja: ji yra vyro valdovė tik tuomet, jeigu jos pagimdytas kūnas yra jos didžiausias turtas: jis neturi teisės sugriauti to, ką ji sukūrė kančiose. „Tu pavargsi, tu susirgsi, tau atsitiks kokia nelaimė“, –

kala ji jam į galvą. Vis dėlto ji puikiai supranta, kad vien gyventi nepakanka, kitaip gimdymas būtų nereikalingas darbas; ji pirmoji sunerimsta, kad jos atžala – tinginys, bailys. Jos protas niekad nesilsi. Kai jis išvyksta į karą, ji nori, kad jis grįžtų gyvas, bet su apdovanojimais. Ji nori, kad jis padarytų karjerą, bet dreba, kad jis nepervargtų. Kad ir ką jis darytų, ji, bejėgė, visuomet susirūpinusi seka jo karjerą, kurios negali kontroliuoti: ji bijo, kad jis nežengtų klaidingo žingsnio, bijo, kad jam nepasiseks, bijo, kad išgyvenęs sėkmę jis nesusirgtų. Net jeigu ji pasitiki juo, amžiaus ir lyties skirtumai neleidžia jai tapti tikra sūnaus bendrininke: ji neišmano jo darbų, iš jos nereikalaujama jokio bendradarbiavimo.

Štai kodėl motina nepatenkinta, net jeigu ir be saiko didžiuodamasi žavisi savo sūnumi. Manydama, kad pagimdė ne tik kūną, bet ir sukūrė absoliučiai būtiną egzistenciją, ji jaučiasi retrospektyviai pateisinta; bet teisės – ne profesija; kad užpildytų savo dienas, jai reikia plėtoti naudingą veiklą; ji nori jaustis būtina savo dievui; šiuo atveju pasiaukojimo apgaulė demaskuojama pačiu žiauriausiu būdu – iš jos tas funkcijas atims sūnaus žmona. Daug kartų buvo aprašytas jos priešiškumas svetimai moteriai, kuri „pasiima" jos vaiką. Motina pakylėjo gimdymą, išprovokuotą gyvenimo atsitiktinumų, į dieviškos paslapties aukštumas: ji atsisako susitaikyti su faktu, kad žmogaus pasiryžimas gali būti svaresnis. Jos akimis, vertybės yra gatavas produktas, jas suteikia gamta, jos ateina iš praeities: ji nesuvokia laisvai prisiimto įsipareigojimo kainos. Sūnus skolingas jai gyvybę, o ką gi jis skolingas šitai moteriai, kurios dar vakar nepažinojo? Tik kažin kokie apžavai padėjo jai įteigti jam esant ryšį, kurio lig tol *nebuvo*: ji intrigantė, savanaudė, pavojinga būtybė. Motina nekantriai laukia, kada ta apgavystė atsiskleis; paakinta seno mito apie gerą motiną, užglostančią rankomis piktos moters padarytas žaizdas, ji ieško sūnaus veide nelaimės žymių: ji jas suranda, net jeigu jis jas neigia; ji gaili jo, kai jis nesijaučia reikalingas gailesčio; ji šnipinėja savo marčią, ji ją kritikuoja, visoms jos naujovėms ji priešpriešina praeitį ir įpročius, kurie pasmerkia net patį tos įsibrovėlės buvimą. Kiekviena moteris savaip supranta mylimojo laimę; žmona nori matyti jame vyrą, kuris padės jai užvaldyti pasaulį; motina, kad išsaugotų sūnų, mėgina sugrąžinti jį į vaikystę; jaunos moters, laukiančios, kad jos vyras *taps* turtingas ar žymus, planams ji pateiks kaip

priešpriešą jo nekintamos esmės dėsnius: jis *yra* silpnas, jis turi nepervargti. Konfliktas tarp praeities ir ateities dar sustiprėja, kai naujoji atvykėlė pastoja. „Vaikų gimimas – tai tėvų mirtis"; būtent tuomet šita tiesa atsiskleidžia žiauriausiai: motina, kuri tikėjosi atgimti sūnuje, supranta, kad jis pasmerkia ją mirti. Ji davė gyvybę, o gyvybė tęsis be jos, ji jau nebe Motina *apskritai*, o tik grandelė; ji nukrinta iš amžinų stabų dangaus, ji tik ribotas, pasenęs individas. Tuomet, ypač patologiškais atvejais, jos neapykanta išauga iki tokio laipsnio, kad sukelia neurozes ar pastūmėja į nusikaltimą; būtent sužinojusi apie savo marčios nėštumą, ilgai jos nekentusi ponia Lefebvre nusprendžia ją nužudyti[185].

Dažniausiai močiutė įveikia savo priešiškumą; kartais ji atkakliai mato naujagimyje tik savo sūnaus vaiką ir despotiškai jį myli, bet dažniausiai jaunoji motina ir jos motina pareikalauja vaiko; pavyduliaudama močiutė jaučia kūdikiui vieną iš tų dviprasmiškų jausmų, kai priešiškumas slepiasi po išoriniu nerimu.

Motinos požiūris į savo suaugusią dukterį labai ambivalentiškas; sūnuje ji ieško dievo, dukra – jos antrininkė. „Antrininkas" – dviprasmiškas personažas; jis užmuša tą, iš kurio atsiranda, kaip matome Poe novelėse, *Doriano Grėjaus portrete,* Marcelio Schwobo papasakotose istorijose. Taigi duktė, tapdama moterimi, pasmerkia motiną mirčiai; ir vis dėlto ji leidžia jai išlikti gyvai. Motinos elgesys labai skiriasi priklausomai nuo to, ar savo vaiko išsiskleidime ji regi savo žlugimo, ar atgimimo galimybę. Daugelis motinų, apimtos priešiškumo, sustabarėja, jos nesutinka būti išstumtos nedėkingosios, kuri skolinga jai gyvybę; dažnai būdavo pabrėžiamas koketės pavydas jaunai paauglei, demaskuojančiai jos išmones: tai, kuri nekentė visų moterų kaip varžovių, varžovė bus net jos dukra; ji ją nušalina, paslepia nuo visų akių ar

[185] 1925 metais viena Šiaurės miestelėnė, ponia Lefebvre, šešiasdešimtmetė, gyvenusi su vyru ir vaikais, užmušė savo šeštą mėnesį nėščią marčią važiuodama automobilyje, kurį vairavo jos sūnus. Ją nuteisė mirties bausme, paskui mirties nuosprendžio vykdymas buvo atidėtas ir ji baigė savo dienas pataisos namuose nė kiek neatgailaudama; ji manė, kad marčios nužudymui Dievas pritarė – „kaip išraunama piktžolė, bloga sėkla ar užmušamas laukinis žvėris". Vienintelis jos pateiktas marčios laukiniškumo įrodymas buvo tai, kad kartą jaunoji moteris pasakė jai: „Jūs jau turite mane, todėl dabar reikia, kad jūs su manim skaitytumėtės". Būtent tuomet, kai įtarė marčią pastojus, ji nusipirko revolverį neva gintis nuo plėšikų. Pasibaigus klimakteriniam laikotarpiui, ji neviltingai kabinosi į motinystę: dvylika metų ją kankino negalavimai, panašūs į tariamo nėštumo simptomus.

įsigudrina atimti josios šansus. Toji, kuri didžiavosi esanti pavyzdinga ir vienintele Žmona, Motina, įnirtingai priešinasi išstumiama iš sosto, ji tolydžio kartoja, kad jos duktė dar vaikas, ji žiūri į jos ketinimus kaip į vaikišką žaidimą: ji pernelyg jauna tekėti, pernelyg gležna gimdyti, jei ji atkakliai reiškia norą turėti vyrą, šeimą, vaikų, – tai tik vingrybės; motina nenuilstamai kritikuoja, pašiepia ar pranašauja nelaimes. Jeigu jai leidžiama, ji pasmerkia dukterį amžinai vaikystei; jeigu neleidžiama, ji mėgina sugriauti suaugusios moters gyvenimą, į kurį ši drįsta pretenduoti. Matėme, kad dažnai jai tai pavyksta: nemaža jaunų moterų dėl tos pragaištingos įtakos lieka nevaisingos, neišnešioja kūdikio, negali žindyti ir auginti savo kūdikio, vadovauti namams. Jų santuokinis gyvenimas tampa nebeįmanomas. Nelaimingos, nuo visų atskirtos, jos ras prieglobstį valdingos motinos glėbyje. Jeigu jos priešinasi, nesibaigiantis konfliktas išskiria juodvi į dvi stovyklas; neišsipildžius lūkesčiams, motinos susierzinimą dėl dukters arogantiškos nepriklausomybės dažniausiai patiria žentas.

Aistringai susitapatinanti su savo dukra motina ne mažiau despotiška; turėdama brandžią patirtį ji siekia vėl išgyventi savo jaunystę: taip ji išgelbės savo praeitį išsigelbėdama nuo jos pati; ji pati išsirinks žentą, atitinkantį išsvajotąjį vyrą, kurio ji taip ir negavo: būdama koketė, jausminga, ji su mielu noru įsivaizduos, kad kažkuriuo savo širdies kampeliu jis veda būtent ją; dukra padeda jai patenkinti savo senus norus būti turtinga, susilaukti pasisekimo ir šlovės. Ne sykį buvo aprašytos moterys, aistringai „stumiančios" savo dukrą į flirto, kino, teatro kelią; dėdamasi, jog stebi ją, ji pasigrobia jos gyvenimą: man pasakojo net tokius kraštutinius atvejus, kai motina priima į savo lovą dukters gerbėjus. Tačiau duktė retai ilgą laiką pakenčia tokią globą; tą dieną, kai susiranda vyrą ar rimtą globėją, ji sukyla. Tuomet uošvė, pradėjusi globoti žentą, tampa jai priešiška; ji dejuoja dėl žmogiško nedėkingumo, dedasi esanti auka; taigi motina tampa priešu. Nujausdamos tuos nusivylimus, daugelis moterų tampa nenatūraliai abejingos savo augančioms dukterims, bet tuomet jos patiria nedaug džiaugsmo. Kad vaikų gyvenimas motinai būtų savęs turtinimo šaltinis, kad netaptų jų tironu ar nepaverstų jų budeliais, ji turi išsiugdyti retą savybę būti kilniadvasiška ir drauge abejinga.

Močiutės jausmai savo anūkams – tęsinys tų jausmų, kuriuos ji jaučia savo dukrai: dažnai ji nukreipia į juos savo priešiškumą. Daugelis moterų ne tik rūpindamosios viešąja nuomone, priverčia suvedžiotą dukterį pasidaryti abortą, atsisakyti vaiko, jį nužudyti: jos ypač džiaugiasi atėmusios iš jų motinystę, jos atkakliai siekia išsaugoti tą privilegiją sau. Net teisėtai motinai jos su mielu noru pataria išprovokuoti persileidimą, nežindyti vaiko, nušalinti jį nuo savęs. Pačios jos abejingai neigs tą mažą begėdišką egzistenciją arba be paliovos vaiką bars, baus, netgi blogai su juo elgsis. Ir priešingai, motina, kuri susitapatina su savo dukterim, dažnai myli kūdikį dar aistringiau negu jaunoji mama: ši būna sutrikdyta to mažo nepažįstamojo pasirodymo, o močiutei tai jau ne naujiena: ji sugrįžta dvidešimčia metų atgal, vėl tampa jauna gimdyve, ji vėl patiria visus savininkės ir viešpatės džiaugsmus, kurių jos vaikai jau seniai jai nebeteikia; motinystės troškimai, kurių ji išsižadėjo klimakteriniu laikotarpiu, tampa paslaptingai patenkinti; tikroji motina – tai ji, ji autoritetingai užsideda vaiko priežiūros naštą ir jeigu jį jai atiduoda, aistringai jam aukojasi. Visa bėda, kad jaunoji motina geidžia įtvirtinti savo teises: močiutei leista būti tik padėjėja, taip anksčiau su ja elgėsi vyresnės moterys; ji jaučiasi nušalinta nuo sosto; be to, reikia skaitytis su žento motina, kuriai ji, savaime suprantama, pavydi. Apmaudas dažnai iškreipia spontanišką meilę, kurią ji iš pradžių jautė kūdikiui. Dažnai regimas močiučių nerimas išreiškia tų jausmų ambivalentiškumą: jos myli anūką tiek, kiek jis priklauso joms, bet jos ir priešiškos tam svetimam žmogiukui, nes jis joms svetimas, ir tuomet to priešiškumo jos gėdijasi. Bet jei močiutė, nelaikydama anūkų savo nuosavybe, išsaugo jiems šiltus jausmus, ji gali vaidinti jų gyvenime išskirtinį angelo sargo vaidmenį: nepretenduodama nei į teises, nei į atsakomybę, ji myli juos grynai kilniaširdiškai; ji nesieja su jais narcizišku svajonių, ji nieko iš jų nereikalauja, ji neaukoja jų ateičiai, kurios pati nesulauks; ji paprasčiausiai globoja mažytes būtybes iš kūno ir kraujo, atsiradusias atsitiktinai, kurios yra čia, dabar; ji – ne auklėtoja, ji neįkūnija nei abstraktaus teisingumo, nei įstatymo. Būtent iš to kyla konfliktai, kartais supriešinantys vaikus ir tėvus.

Pasitaiko atvejų, kai moteris neturi palikuonių arba jai nerūpi jos ainiai; nesant natūralių ryšių su vaikais ar anūkais, ji kartais mėgina dirbtinai sukurti jų atitikmenis. Ji siūlo motinišką švelnumą jaunuo-

liams; nesvarbu, ar jos meilė tik platoniška, ar ne, ji ne tik veidmainiškai tvirtina mylinti savo jaunąjį globotinį „kaip sūnų“: motinos jausmų išvirkščioji pusė – meilė. Tiesa, kad ponios de Warens konkurentėms patinka dosniai apdovanoti, kilniaširdiškai formuoti vyrą, padėti jam: jos mano esančios kažkokios jas pranokstančios egzistencijos šaltiniu, būtina sąlyga, pagrindu; jos dedasi motinomis ir veikiau tokiu būdu, o ne kaip meilužės, ieško savo meilužiuose savęs. Motiniška moteris labai dažnai įdukrina ir mergaites: čia ir vėl jų santykiai įgyja daugiau ar mažiau seksualią formą; bet, nepriklausomai nuo to, ar ta meilė platoniška, ar ne, savo globotinėse ji ieško stebuklingai atjaunėjančios savo antrininkės. Aktorė, šokėja, dainininkė tampa pedagoge, ji ugdo mokinius; intelektualė – kaip ponia de Charrière Kolombjė vienatvėje – paakina mokinius sekti savo doktrina; dievota moteris suburia aplink save tikėjimo seseris; koketė tampa kekše. Toks uolus ir aistringas jų prozelitizmas kyla ne iš gryno intereso: jos aistringai siekia vėl įsikūnyti. Despotiškas jų kilniaširdiškumas sukelia daugmaž tuos pačius konfliktus, kurie kyla tarp kraujo ryšiais susijusių motinų ir dukterų. Galima įvaikinti ir anūkus: močiutės seserys, krikštamotės su mielu noru vaidina močiučių vaidmenį. Bet, šiaip ar taip, labai retais atvejais moteris savo palikuonyse – tikruose ar pasirinktuose – randa trumpėjančio savo gyvenimo pateisinimą: jai nepavyksta padaryti kurios nors iš tų jaunų būtybių karjeros sava. Arba ji užsispiria ją aneksuoti ir išsieikvoja kovose ir dramose, po kurių jaučiasi apvilta ir sutriuškinta, arba galiausiai sutinka joje kukliai dalyvauti. Tai dažniausias atvejis. Pasenusi motina, senelė sutramdo savo valdingumą, nuslepia apmaudą; jos pasitenkina tuo, ką jų vaikai nori joms duoti. Tik tuomet jie nėra joms didis išsigelbėjimas. Jos paliekamos akis į akį su ateities dykuma, paaukotos vienatvei, apgailestavimams, nuoboduliui.

Čia priėjome apgailėtiną senos moters tragediją: ji jaučiasi niekam nebereikalinga; visą gyvenimą buržuazijos moteris dažniausiai sprendžia juokingą problemą: kaip prastumti laiką? Bet kai vaikai suauga, vyras susitupi ar bent jau susitvarko reikalus, dienos ima slinkti tuščiai. „Moterų rankdarbiai“ buvo sugalvoti tam, kad užmaskuotų tą siaubingą dyką buvimą; rankos siuvinėja, mezga, jos juda; čia anaiptol ne tikras darbas, nes sukurtas daiktas nėra siekiamas tikslas; jis visiškai bereikšmis ir dažnai iškyla problema sugalvoti, kur jį dėti: rankdarbiai

padovanojami draugei, labdaringai organizacijai, jais apkraunamos židinių atbrailos ar staleliai; tas darbas nėra ir žaidimas, savo bergždumu išreiškiantis tikrąjį gyvenimo džiaugsmą; jis vargiai yra ir alibi, nes protas lieka neveiklus: tai Pascalio aprašyta absurdiška pramoga; virbalais ar vąšeliu moteris liūdnai audžia savo dienų nebūtį. Akvarelė, muzika, lektūra vaidina beveik tą patį vaidmenį; joms atsiduodama, dyka moteris nemėgina didinti savo galimybių užvaldyti pasaulį, ji tik stengiasi išsivaduoti iš nuobodulio; veikla, neatverianti ateities, virsta imanentiškumo tuštybe; dykinėtoja pradeda skaityti knygą ir ją numeta, pakelia pianino dangtį ir jį nuleidžia, vėl pradeda siuvinėti, nusižiovauja ir galiausiai eina prie telefono. Iš tikrųjų su didžiausiu noru ji ieško išsigelbėjimo viešajame gyvenime: ji rodosi visuomenėje, atsako į kvietimus apsilankyti, teikia didžiulės reikšmės – kaip ponia Dalloway – savo pobūviams; ji dalyvauja visose vestuvėse, visose laidotuvėse; nebeturėdama savo gyvenimo, ji minta kito žmogaus buvimu; buvusi koketė dabar – liežuvautoja, ji stebi, komentuoja, savo neveiklumą ji kompensuoja kritikuodama ir dalydama patarimus. Savo patirtimi ji nori padėti visiems tiems, kurie jos pagalbos neprašo. Jei turi lėšų, ji įsteigia savo namuose saloną: taip ji viliasi pasisavinti kitų iniciatyvas ir sėkmę; žinome, kaip despotiškai ponia du Deffand, ponia Verdurin vadovavo savo pavaldiniams. Būti traukos centru, kryžkele, įkvėpėja, kurti „aplinką“ – tai jau veiklos erzacas. Esama kitų, betarpiškesnių būdų įsibrauti į pasaulio reikalus; Prancūzijoje egzistuoja labdaringos organizacijos ir keletas „asociacijų“, o Amerikoje moterys dažnai susiburia į klubus, kur lošia bridžą, skirsto literatūrines premijas ir svarsto, kaip patobulinti visuomenę. Daugelio abiejų kontinentų tokių organizacijų būdingas bruožas – jos egzistuoja pačios sau: tikslai, kurių jos dedasi siekiančios, joms tėra dingstis. Viskas vyksta kaip Kafkos parabolėje[186]: niekam nerūpi pastatyti tą Babelio bokštą, aplink jo įsivaizduojamą vietą susikuria didžiulė aglomeracija, sueikvojanti visas administravimo, plėtros, vidinių nesantaikų šalinimo jėgas. Panašiai ir labdaringų asociacijų moterys geriausią laiką leidžia burdamos savo organizaciją; jos renka biurą, aptarinėja organizacijos statutus, kivirčijasi tarpusavy ir kovoja dėl autoriteto su konkuruojančia organizacija: iš jų neturi būti

[186] *Les Armes de la ville.*

pavogti *jų* skurdžiai, *jų* ligoniai, *jų* sužeistieji, *jų* našlaičiai; veikiau jos leis jiems numirti, užuot atidavusios kitai grupei. Jos anaiptol negeidžia santvarkos, kuri, panaikinusi neteisybę ir piktnaudžiavimus, padarytų jų aukojimąsi beprasmišką; jos laimina karus, badą, paverčiančius jas žmonijos geradarėmis. Jų akimis žiūrint, akivaizdu, kad ne vilnonės kepurės, siuntiniai skirti kareiviams ir badaujantiems, o būtent jie egzistuoja tik tam, kad gautų tuos mezginius ir siuntinius.

Nepaisant visko, kai kurios iš tų grupių pasiekia pozityvių rezultatų. JAV garbinamų „Moms" įtaka galinga; tai paaiškinama laisvalaikiais, kuriuos joms suteikia parazitinis gyvenimo būdas, o tai reiškia, kad jis pragaištingas. „Nieko nenutuokdama apie mediciną, meną, mokslą, religiją, teisę, sveikatą, higieną... ji retai domisi tuo, ką daro kaip vienos iš tų nesuskaičuojamų organizacijų narys: jai pakanka, kad tai būtų *kas nors*", – rašo apie amerikiečių Mom Philippe'as Wyllie'as[187]. Tų moterų pastangos neintegruotos į jokį darnų ir konstruktyvų planą, jose nesama objektyvių tikslų: jos išreiškia tik jų pomėgius, prietarus arba jomis siekiama įgyvendinti savo interesus. Pavyzdžiui, kultūros srityje tos moterys vaidina reikšmingą vaidmenį, nes būtent jos išperka daugiausia knygų, tačiau tų knygų skaitymas nesiskiria nuo pasjanso dėliojimo. Literatūra turi prasmę ir tampa tauri tuomet, kai apeliuoja į individus, turinčius kokių nors ketinimų, kai ji jiems padeda išplaukti į platesnius vandenis; ji turi būti integruota į žmogiškosios transcendencijos procesą. Tuo tarpu moteris piktnaudžiauja knygomis ir meno kūriniais, skandindama juos savo imanentiškume; paveikslas tampa bereikšmiu niekniekiu, muzika – nuvalkiotu priedainiu, romanas – tokiu pat pasinėrimu į tuščias svajones kaip ir vaikiško gaubčiuko nėrimas vąšeliu. Būtent amerikietės atsakingos už bestselerių subjaurojimą: tų knygų tikslas dabar ne tik tenkinti skaitytojo skonį, bet ir tenkinti dykas moteris, ieškančias būdų pabėgti nuo tikrovės. Jų veiklos visumą Philippas Wyllie'as apibūdina taip:

> Jos terorizuoja politikus, padaro juos verkšlentojais ir tarnais, jos kelia baimę pastoriams; jos įkyri bankų prezidentams ir sumala į druzgus mokyklų direktorius. *Mom* steigia organizacijas, kurių tikrasis tikslas – priversti aplinkinius su šlykščiu nuolankumu tarnauti jų egoistiniams troški-

[187] *Génération de vipères.*

22*

mams... jei tik įmanoma, ji ištremia iš miesto ir iš valstybės jaunas prostitutes... ji taip pasitvarko, kad autobusų maršrutai būtų patogūs jai, o ne darbininkams... ji rengia prabangias muges ir labdaros šventes, o jų pajamas atiduoda namsargei, kad ši rytojaus rytą nupirktų alaus komiteto nariams išsipagirioti... Klubai suteikia *Mom* begales progų kišti nosį į svetimus reikalus.

Šitoje agresyvioje satyroje daug tiesos. Nebūdamos nei politikos, nei ekonomikos, nei kokios nors techninės disciplinos specialistės, tos senos damos nedaro visuomenei jokios konkrečios įtakos; joms nesuprantamos veiklos problemos; jos nesugeba sudaryti jokios konstruktyvios programos. Jų moralė abstrakti ir formali kaip Kanto imperatyvai; jos skelbia draudimus, užuot siekusios atverti kelią pažangai; jos nemėgina pozityviai kurti naujų situacijų: jos puola esamą blogį; tuo ir paaiškinamas faktas, kad jos visuomet susitelkia prieš ką nors: prieš alkoholį, prostituciją, pornografiją; jos nesuvokia, kad grynai negatyvi pastanga pasmerkta nesėkmei, kaip jau įrodė sausasis įstatymas Amerikoje ar Marthe Richard teiktas balsavimui Prancūzijos parlamente įstatymas dėl viešnamių panaikinimo. Kol moteris parazituoja, ji negali veiksmingai prisidėti prie geresnio pasaulio kūrimo.

Nepaisant visko, vis dėlto pasitaiko atvejų, kad kai kurios moterys, parodžiusios kokią nors iniciatyvą, tampa iš tikro veiklios; tuomet jos nesistengia vien stumti savo laiką, bet numato sau tikslus; tapusios nepriklausomomis gamintojomis, jos išsivaduoja iš minėtosios parazitų kategorijos, tačiau toks atsivertimas – retas dalykas. Daugumas moterų savo asmeninėje ar viešoje veikloje nesiekia rezultato, tik ieško būdų prastumti laiką; o bet koks užsiėmimas bergždžias, jei jis yra tik laiko praleidimas. Daugelis jų dėl to kenčia; turėdamos už pečių nugyventą gyvenimą, jos patiria tokį pat sąmyšį kaip ir paaugliai, kurių gyvenimas dar neprasidėjo; niekas jų neskatina imtis veiklos, tiek vienus, tiek kitas supa tuštuma; apie bet kokią veiklą jie šnibžda: kam? Tačiau paauglys norom nenorom įtraukiamas į vyro egzistenciją, kur jis pažins, kas yra pareigos, tikslai, vertybės; jis įsviedžiamas į pasaulį, jis ryžtasi, jis angažuojasi. Pagyvenusi moteris, kai jai pasiūloma iš naujo žengti į ateitį, liūdnai atsako: jau per vėlu. Ir ne todėl, kad nuo dabar jos laikas bus matuojamas – ji labai anksti išleidžiama į pensiją, – o todėl, kad jai stinga polėkio, pasitikėjimo savimi, vilties, įtūžio, kurie

jai leistų susirasti naujų tikslų. Ji pasiduoda rutinai, kuri visuomet buvo jos dalia; pakartojimą ji paverčia sistema, ją apsėda namų šeimininkės manijos, ji tampa labai pamaldi, ji sustabarėja, tampa stoike kaip ponia de Charrière. Ji tampa sausa, abejinga, egoistiška.

Sena moteris dažniausiai pragiedrėja prieš pat gyvenimo pabaigą, kai ji jau išsižadėjusi kovos, kai artėjanti mirtis išvaduoja ją iš ateities baimės. Kadangi dažniausiai jos vyras būna už ją senesnis, ji su tyliu pasitenkinimu stebi jo nuosmukį: tai jos kerštas; jeigu jis miršta pirmas, ji linksmai pakelia našlystę; daug kartų pastebėta, kad vyrai kur kas sunkiau išgyvena vėlyvą našlystę: jie daugiau naudojasi santuokos privalumais nei moteris, ir ypač senatvėje; juk tuomet pasaulis susikoncentruoja šeimoje, dabartis neturi ateities, tuomet žmona užtikrina monotonišką juodu valdantį ritmą; praradęs savo visuomenines funkcijas, vyras tampa visiškai nebereikalingas; moteris bent jau tebetvarko namus, ji reikalinga savo vyrui, o jis tik trukdo. Moterys pradeda didžiuotis savo nepriklausomybe; pagaliau jos pradeda žiūrėti į pasaulį savo akimis; jos suvokia, kad visą gyvenimą buvo mulkinamos ir apgaudinėjamos; blaiviai mąstančios, nepatiklios, dažnai jos tampa kandžiomis cinikėmis. Ypač „vėtyta ir mėtyta" moteris pažįsta vyrus taip, kaip nė vienas vyras jų nepažįsta: juk ji matė ne tik jų viešai demonstruojamą veidą, bet ir tą atsitiktinėse gyvenimo situacijose atsiskleidžiantį individą, kuriuo jis būna nesant šalia tokių pačių kaip jis žmonių; ji pažįsta ir moteris, kurios nuoširdžiai atsiveria tik kitoms moterims: ji žino, kas slypi už dekoracijos. Bet nors jos patirtis leidžia demaskuoti apgaulę ir melus, jos nepakanka atskleisti tiesai. Linksma ar pagiežinga, senos moters išmintis tebelieka absoliučiai negatyvi: ji – prieštaravimas, kaltinimas, neigimas, ji bergždžia. Aukščiausia laisvės forma, prieinama parazituojančiai moteriai tiek mąstymo, tiek veiklos lygmenyje, – stoiškas iššūkis arba skeptiška ironija. Nė vienu savo gyvenimo periodu jai nepavyksta būti sykiu aktyviai ir nepriklausomai.

Dešimtas skyrius
SITUACIJA IR MOTERS CHARAKTERIS

Dabar galime suprasti, kodėl moterį kaltinančiose kalbose nuo graikų laikų iki mūsų dienų randame tiek daug bendrų bruožų; jos dalia išliko tokia pati, nors ir būta paviršutiniškų pakitimų ir būtent ji nulemia tai, kas vadinama moters „charakteriu": ji „mėgaujasi imanentiškumu", ji prieštaringa, ji apdairi ir smulkmeniška, ji nejaučia, kas yra tikra, tikslu, jai stinga dorovingumo, ji niekingai utilitari, ji melagė, artistė, savanaudė... Visuose šiuose tvirtinimuose esama tiesos. Tik tokią moters elgseną sąlygoja ne hormonai, ne smegenų struktūra, bet pati moters situacija. Pamėginsime apžvelgti tą situaciją apibendrindami ją būtent šiuo aspektu, tai nulems kai kuriuos pasikartojimus, bet drauge duos galimybę suvokti „amžinąjį moteriškumą" kaip ekonominių, socialinių, istorinių moters gyvenimo sąlygų visumos rezultatą.

Kartais „moterų pasaulis" priešpriešinamas vyrų pasauliui, bet reikia dar sykį pabrėžti, kad moterys niekad nebuvo suformavusios autonomiškos ir uždaros visuomenės; jos integruotos į vyrų valdomą bendriją, kur užima priklausomą vietą; kaip panašias vieną į kitą, jas vienija tik mechaninis solidarumas: joms stinga to organiško solidarumo, kuriuo grindžiama bet kuri suvienyta bendruomenė; tiek Eleusiso misterijų metu, tiek nūdienos klubuose, salonuose, rankdarbių dirbtuvėse jos visuomet stengėsi susiburti, kad suformuotų „kontrapasaulį", bet jos tai daro vyrų pasaulio ribose. Iš čia ir randasi jų situacijos paradoksalumas: jos priklauso vyriškosios lyties atstovų pasauliui ir sykiu tokiai sferai, kurioje šis pasaulis paneigiamas; užsklęstos vienoje sferoje, apsuptos kito pasaulio, jos niekur negali ramiai įsikurti. Jų nuolankumas visuomet eina sykiu su atsisakymu, atsisakymas – sykiu su sutiki-

mu; šiuo požiūriu jų nuostata artima jaunos merginos nuostatai, tik ją sunkiau išlaikyti, nes suaugusi moteris negali vien svajoti savo gyvenimą, grįsdama simboliais, ji privalo jį gyventi.

Pati moteris pripažįsta, kad pasaulis apskritai yra vyriškas; vyrai jį suformavo, valdė ir šiandien irgi jam vadovauja; moteris nesijaučia už jį atsakinga; savaime suprantama, kad vyras už ją pranašesnis, kad ji priklausoma; ji neišmoko smurto pamokų, ji niekad nesireiškė kaip subjektas tarp kitų bendrijos narių; savo kūno, savo būsto vergė, ji suvokia save kaip pasyvią būtybę tarp savo dievų žmogiškais veidais, nubrėžiančių tikslus ir vertes. Šia prasme pasakyme, kad ji – „amžinas vaikas", esama tiesos. Darbininkai, negrai vergai, kolonizuotų kraštų čiabuviai irgi buvo vadinami „amžinais vaikais", kol nepradėta jų bijoti; tatai reiškė, kad jiems buvo privalu be ginčų pritarti tiesoms ir įstatymams, kuriuos jiems siūlė kiti. Moters dalia – klusnumas ir pagarba. Ji net mintyse negali užvaldyti ją supančios tikrovės. Jos akimis žiūrint, tikrovė – neperregima esamybė. Juk ji iš tikro neturi techninių įgūdžių, kurie leistų jai užvaldyti materiją, pati ji rungiasi ne su materija, ji rungiasi su gyvenimu, o šis nesileidžia užvaldomas įrankiais: jis paklūsta tik paslaptingiems jo dėsniams. Moteriai pasaulis neatrodo esąs „namų apyvokos daiktų visuma", įsiterpusi į jos norus ir tikslus, kaip jį apibūdina Heideggeris: priešingai, ji suvokia pasaulį kaip atkaklų, nesutramdomą pasipriešinimą; jis valdomas fatališkumo ir kupinas paslaptingų kaprizų. Ta kraujo gumulėlio, motinos kūne virstančio žmogumi, paslaptis negali būti išreikšta jokia matematine lygtimi, joks mechanizmas nesugebėtų paspartinti ar sulėtinti to proceso; moteris jaučia tokią tęstinumo galią, kurios padalyti ar padauginti nesugeba net išradingiausi aparatai; ji patiria ją savo mėnulio ritmui pavaldžiu kūnu, kurį metai iš pradžių subrandina, paskui sunaikina. Virtuvė irgi kas dieną moko ją kantrybės ir pasyvumo, tai savotiška alchemija; reikia paklusti ugniai, vandeniui, „palaukti, kol ištirps cukrus", kol iškils tešla, kol išdžiūs skalbiniai, kol sunoks vaisiai. Namų ruošos darbai tampa panašūs į techninę veiklą, bet jie pernelyg primityvūs, pernelyg monotoniški, kad įtikintų moterį egzistuojant mechaninio priežastingumo dėsnius. Beje, net ir čia daiktai turi savo užgaidų: vieni audiniai skalbiami traukiasi, kiti nesitraukia, vienas dėmes galima pašalinti, kitų – ne, yra savaime dūžtančių daiktų ir savaime atsirandančių dulkių. Moters menta-

litetas įamžina magiškąsias žemės galias garbinančių žemdirbiškų civilizacijų mentalitetą: ji tiki magija. Kadangi jos erotiškumas pasyvus, ji suvokia geismą ne kaip valios ar agresijos apraišką, o kaip trauką, analogišką tai, kuri priverčia švytuoti versmės ieškotojo vytelę; jau vien jos kūnas verčia išbrinkti ir pakilti vyro lytį, tai kodėl pasislėpęs vanduo negalėtų priversti virpėti lazdyno vytelę? Ji jaučiasi apsupta bangų, spinduliavimo, fluidų; ji tiki telepatija, astrologija, radioterapija, mesmerizmu, teosofija, judančiais staliukais, aiškiaregėmis, šundaktariais; jos religija kupina primityvių prietarų: žvakių, *ex-voto* ir pan.; šventieji jai įkūnija senąsias gamtos dvasias: šitas globoja keliautojas, šita – gimdyves, anas suranda dingusius daiktus, ir, savaime suprantama, jos nestebina joks stebuklas. Ji pasikliauja užkalbėjimais ir malda; kad gautų tam tikrą rezultatą, ji paklus tam tikroms išmėgintoms apeigoms. Nesunku suprasti, kodėl jai artima rutina: laikas neturi jai naujumo dimensijos, jis nesusijęs su kūrybiniu proveržiu; kadangi ji pasmerkta kartojimuisi, ateityje ji įžvelgia tik praeities kopiją; jei žinai žodį ir formulę, tęstinumas susijungia su vaisingumo galiomis, bet šis paklūsta mėnesių, metų laikų ritmui; kiekvieno nėštumo, kiekvieno sužydėjimo ciklas identiškai pakartoja prieš tai buvusį; šitame judėjime ratu vienintelis laiko virsmas – lėtas degradavimas: jis ėda baldus ir drabužius lygiai taip, kaip niokoja veidą; vaisingumo galias pamažu sunaikina bėgantys metai. Todėl moteris nepasitiki ta įnirtinga naikinimo jėga.

Ji ne tik nežino, kas yra tikra, galinti pakeisti pasaulį veikla, bet ir yra pasiklydusi tame pasaulyje kaip tirštose klaidžiose ūkanose. Jai prastai sekasi naudotis vyriška logika. Stendhalis yra pastebėjęs, kad ji vadovaujasi ja taip pat išradingai kaip vyras, jeigu atsiranda toks poreikis. Bet toji logika – įrankis, kurio ji beveik neturi progos panaudoti. Silogizmas nepadeda nei suplakti majonezo, nei nuraminti verkiančio vaiko; vyriški samprotavimai neadekvatūs tikrovei, su kuria jai tenka susidurti. O vyrų viešpatijoje jos mintis, neįsiliejanti į jokį sumanymą, nes ji nieko nedaro, nesiskiria nuo svajonės; nebūdama veiksminga, ji nejaučia, kas yra tikra, ji rungiasi tik su įvaizdžiais ir žodžiais: štai kodėl ji lengvai sutinka su prieštaringiausiais tvirtinimais; jai nerūpi išsiaiškinti paslapties tos srities, kuri vienaip ar kitaip jai neprieinama; ji pasitenkina be galo miglotomis žiniomis: painioja partijas, nuomones, vietas, žmones, įvykius, jos galvoje – keistas chaosas. Pagaliau jai

nereikia matyti viską aiškiai: ji buvo išmokyta neabejoti vyrų autoritetu, taigi ji atsisako kritikuoti, tirti ir spręsti savo nuožiūra, ji palieka tai aukštesniajai kastai. Todėl vyrų pasaulis jai atrodo esąs transcendentiška, absoliuti tikrovė. „Vyrai kuria dievus, – teigia Frazeris, – o moterys juos garbina.“ Vyrai negali absoliučiai įtikėję atsiklaupti prieš savo sukurtus stabus, o moterys, sutikusios savo kelyje tas dideles statulas, neįsivaizduoja, kad jas sukūrė kieno nors rankos, ir paklusniai nusilenkia[188]. Ypač joms patinka, kai Tvarką, Teisę įkūnija koks vadas. Kiekviename Olimpe esama dievo-valdovo; labiausiai stulbinanti vyro esmė turi būti sukaupta archetipe, o tėvas, vyras, meilužiai – tik blyškūs to archetipo atspindžiai. Juokinga teigti, jog to didžiojo totemo kultas turi seksualinį pagrindą; žinoma, jo akivaizdoje jos iš tikrųjų visiškai patenkina infantilišką savęs išsižadėjimo ir atsiklaupimo ant kelių svajonę. Prancūzijoje tokie generolai kaip Boulangeras, Pétainas, de Gaulle'is[189] visuomet buvo palaikomi moterų; prisimename, kaip virpėjo *l'Humanité* žurnaliscių plunksna, kai jos sveikino Tito ir jo gražią uniformą. Generolas, diktatorius – erelio žvilgsnis, valingas smakras – tai dangaus tėvas, kurio rimtumo reikalauja pasaulis, tai absoliutus visų vertybių garantas. Moterų pagarba didvyriams ir vyrų pasaulio įstatymams kyla dėl jų neveiksmingumo ir neišmanymo; jos pripažįsta juos ne protu, bet tikėdamos, o fanatiška tikėjimo galia randasi iš to, kad jis neturi nieko bendra su žinojimu: tai aklas, aistringas, bukas, kvailas aktas; jis teigia besąlygiškai, prieštaraudamas protui, istorijai, visiems paneigimams. Šis bukas pagarbumas, nelygu aplinkybės, gali įgauti du pavidalus: moteris tampa aistringa arba įstatymo turinio, arba tuščios jo formos šalininke. Jei ji priklauso privilegijuotajam elitui, kuris naudojasi tos socialinės santvarkos privalumais, tuomet ji nori, kad ta santvarka būtų tvirta ir tampa nesutaikoma. Vyras žino, kad jis

[188] Plg. J.-P. Sartre. *Les Mains sales*. „Hoerdereris: Supranti, jos užsispyrusios, jos gauna gatavas idėjas ir įtiki į jas kaip į Dievą. Juk idėjas sukuriame mes ir mes žinome, kaip tai daroma, mes niekad nesame tikri, jog esame teisūs“.

[189] „Generolo kelyje publiką sudarė daugiausia moterys ir vaikai“ (Laikraščiai apie 1948 metų apsilankymą Savojoje).

„Generolui pasakius kalbą vyrai plojo, bet entuziazmu ypač išsiskyrė moterys. Buvo net tokių, kurias apimdavo ekstazė: palydėdamos kone kiekvieną žodį plojimais ir šauksmais, jos šaukė su tokiu įkarščiu, jog veidai išrausdavo it aguona.“ (*Aux écoutes*, 1947, balandžio 11).

gali sukurti kitas institucijas, kitą etiką, kitą kodeksą; suvokdamas save kaip transcendenciją, jis ir istoriją vertina kaip virsmą; net ir konservatyviausias vyras žino, kad tam tikra evoliucija neišvengiama ir kad jis turi prisitaikyti prie jos veikla ir mintimis; moteris, nedalyvaujanti istorijoje, nesupranta jos reikmių; ji nepasitiki ateitimi ir trokšta sustabdyti laiką. Jei tėvo, brolių, vyro siūlyti stabai nuverčiami nuo sosto, ji nebežino, kaip vėl užpildyti dangų, ji įnirtingai puola ginti senuosius stabus. Per Secesijos karą niekas iš pietiečių negynė vergovės taip aistringai kaip moterys; per būrų karą Anglijoje, per Komuną Prancūzijoje aršiausiai kovėsi moterys; savo neveiklumą jos stengėsi kompensuoti afišuojamų jausmų intensyvumu; jeigu iškovojama pergalė, jos tartum hienos puola sutriuškintą priešą; pralaimėjus įnirtingai atmetinėja bet kokias susitaikymo galimybes; kadangi jų idėjos tėra tik požiūriai, jos abejingai gina pasenusius reikalus: jos gali būti legitimistės 1914 metais, caristės – 1949-aisiais. Vyras kartais šypsodamasis jas paakina: jam patinka stebėti fanatiškai atspindėtas jo kur kas santūriau reiškiamas nuomones, nors kartais jį ir suerzina tas kvailas ir bukas pavidalas, suteikiamas jo paties idėjoms.

Tik tvirtai integruotų civilizacijų ir klasių moteris tampa tokia nepalenkiama. Dažniausiai aklai tikėdama ji gerbia įstatymą tik todėl, kad jis įstatymas; įstatymas keičiasi, bet savo kerus išsaugo; moterų akimis žiūrint, teisę sukuria jėga, nes jų pripažintos vyrų teisės atsiranda iš jų jėgos; todėl, bendruomenei iširus, jos pirmos puola nugalėtojams po kojų. Apskritai jos susitaiko su tuo, kas yra. Vienas iš joms būdingų bruožų – rezignacija. Kai Pompėjoje iškasė suanglėjusius kūnus, buvo pastebėta, kad vyrai sustingę maišto pozoje, tarsi mestų iššūkį dangui ar stengtųsi pabėgti, o moterys – susilenkusios, susirietusios, nugręžusios veidus į žemę. Jos jaučiasi bejėgės prieš viską: prieš vulkanus, prieš policininkus, globėjus, vyrus. „Moterys sukurtos kentėti, – sako jos, – toks jau gyvenimas... nieko neveiksi.“ Iš tos rezignacijos randasi jų kantrybė, kuria taip dažnai žavimasi. Jos kur kas lengviau nei vyras ištveria fizinį skausmą; aplinkybėms pareikalavus, jos gali pademonstruoti stoišką narsą: stokodamos agresyvios vyrų drąsos, daugelis moterų išsiskiria ramumu, pasyvaus pasipriešinimo ištvermingumu: jos kur kas energingiau nei jų vyrai pakelia krizes, skurdą, ne-

laimes; gerbdamos tęstinumą, kurio negali įveikti joks skubėjimas, jos neskaičiuoja savo laiko; imdamosios kokios nors iniciatyvos su ramiu užsispyrimu, jos kartais pasiekia stulbinančių rezultatų. „Ko nori moteris..." – sako patarlė. Kilniasielės moters rezignacija virsta atlaidumu: ji toleruoja viską, nieko nepasmerkia, nes mano, kad nei žmonės, nei daiktai negali būti kitokie, negu yra. Išdidi moteris gali paversti rezignaciją išpuikėliška vertybe, kaip, pavyzdžiui, atsitiko su stoiškai įdiržusia ponia de Charrière. Bet rezignacija padeda atsirasti ir bergždžiam apdairumui: moterys visuomet stengiasi užkonservuoti, sulopyti, sutvarkyti, užuot sugriovusios ir iš naujo atstačiusios; jos veikiau linkusios daryti kompromisus ir susitarti, nei kelti revoliucijas. XIX amžiuje jos buvo viena didžiausių kliūčių darbininkų išsivaduojamajame judėjime: vienai Florai Tristan, vienai Louise Michel teko daugybė kuklių namų šeimininkių, maldavusių savo vyrus nerizikuoti! Jos bijojo ne tik streikų, nedarbo, skurdo: jos bijojo, kad maištas nebūtų klaida. Suprantama, jeigu vienaip ar kitaip reikia kentėti, vietoj avantiūros, jos pasirenka rutiną: jos lengviau išsikovoja menkutę laimę namuose nei keliuose. Jų dalia susipynusi su netvarių dalykų dalia: juos praradusios, jos prarastų viską. Tik laisvas subjektas, kuris reiškiasi nepriklausomai nuo tęstinumo, gali sustabdyti bet kokią žūtį; moteriai toji aukščiausia priebėga buvo uždrausta. Būtent todėl, kad niekad nepatyrė laisvės galių, ji netiki jokiu išsivadavimu: pasaulis jai atrodo valdomas neaiškios lemties, prieš kurią sukilti – pasipūtėliška. Ji pati nepramynė tų pavojingų kelių, kuriais norima ją priversti eiti: normalu, kad ji to daryti ir nepuola.[190] Jei tik jai būtų atverta ateitis, ji nebesikabintų į praeitį. Kai moterys konkrečiai pakviečiamos veikti, kai numatyti tikslai sutampa su jų interesais, jos būna tokios pat drąsios ir narsios kaip ir vyrai[191].

Dauguma ydų, dėl kurių joms priekaištaujama: dvasios menkumas,

[190] Plg. Gide. *Journal.* „Kreuza ar Loto žmona: viena lūkuriuoja, kita atsigręžia, o tai vienas iš būdų lūkuriuoti... Nėra stipresnio aistros šauksmo už šį:

Ir Fedra, nusileidusi labirintan su jumis,
Su jumis vėl atras save arba žus su jumis.

Bet aistra ją apakina, po kelių žingsnių ji, tiesą pasakius, tikriausiai atsisės, arba norės sugrįžti – galiausiai privers save nešti."

[191] Būtent šia kryptim per vieną amžių pasikeitė proletariato moterų požiūris: ypač per pastaruosius streikus Šiaurės anglies kasyklose, manifestuodamos ir kovodamos drauge su vyrais, jos įrodė turinčios ne mažiau aistros ir energijos.

skurdus protas, drovumas, smulkmeniškumas, tingumas, lengvabūdiškumas, servilizmas, reiškia, kad joms užsklęstas horizontas. Sakoma, kad moteris yra gašli, kad ji mėgaujasi imanentiškumu, bet juk visų pirma jai nebuvo leidžiama iš jo ištrūkti. Hareme uždaryta vergė nejaučia jokios liguistos aistros rožių žiedlapių uogienėms, kvapnioms vonioms: ji turi prastumti laiką. Kol moteris dūsta niūrioje ginaikėjoje – viešnamyje ar buržuazinėje šeimoje, – ji priversta ieškoti priebėgos komforte ir gerovėje; beje, ji dažnai godžiai ieško seksualinių malonumų dėl to, kad jie iš jos atimti; seksualiai nepatenkinta, paaukota vyrų atšiaurumui, „pasmerkta vyrų šlykštybėms", ji guodžiasi riebiais padažais, svaigiais vynais, aksomais, vandens, saulės, draugės, jauno meilužio glamonėmis. Ji atrodo vyrui labai „kūniška" būtybė tik todėl, kad jos gyvenimo aplinkybės skatina ją teikti ypatingos reikšmės savo gyvūniškumui. Jos kūno šauksmas ne stipresnis už vyro kūno šauksmą, tik ji įsiklauso į menkiausius jo šnabždesius ir juos sustiprina; geidulingumas, kaip ir draskanti kančia – tai stulbinantis betarpiškumo triumfas; žiauri akimirka paneigia ateitį ir pasaulį, visa, kas nėra kūniškų geismų liepsna, – niekas; tos trumpos apoteozės metu moteris nebesijaučia nei luošinama, nei apviliama. Bet ir vėl ji taip brangina imanentiškumo triumfą tik todėl, kad imanentišumas – vienintelė jos dalia. Jos lengvabūdiškumas ir „šlykštus materializmas" atsiranda dėl tos pačios priežasties: ji teikia reikšmės menkiems dalykams, nes dideli jai nepasiekiami; beje, tie niekai, kuriais ji užpildo savo dienas, dažnai būna labai rimti dalykai, nes jos žavesys, jos galimybės priklauso nuo jos tualetų, nuo jos grožio. Dažnai ji atrodo tingi, apatiška, bet jai siūlomi darbai tokie pat tušti kaip ir dykas laiko leidimas; norėdama apgauti savo dyką buvimą, ji tampa plepe, rašeiva: neįmanomus veiksmus ji pakeičia žodžiais. Tiesa, kad moteris, kuri angažuojasi žmogaus vertai iniciatyvai, moka būti tokia pat aktyvi, veiksminga, tyli, tokia pat asketiška kaip ir vyras. Dažnai ji kaltinama vergavimu: sakoma, kad ji visuomet pasiruošusi atsigulti prie savo šeimininko kojų ir pabučiuoti jai kirtusią ranką; dažnai jai iš tikrųjų stinga tikrojo išdidumo; „širdies reikalų" skyrelio patarimai apgautoms žmonoms, paliktoms meilužėms būna įkvėpti bjauraus nuolankumo; moteris eikvoja savo jėgas arogantiškoms scenoms ir galiausiai surenka trupinius, kuriuos jai teikiasi numesti

patinas. Bet ką gali moteris, kuriai vyras yra ir vienintelė gyvenimo galimybė, ir prasmė, be vyro paramos? Ji tiesiog įpareigojama iškęsti visus pažeminimus; vergas nesugeba išsiugdyti „žmogiško orumo" jausmo: jam pakanka to, kad jis išsaugo sveiką kailį. Pagaliau ji „labai žemiška", „miesčionė", utilitari ir neturi polėkio tik todėl, kad verčiama aukoti savo egzistenciją valgiui gaminti bei švarintis: didiems dalykams jausmo iš to nepasisemsi. Ji turi užtikrinti monotonišką gyvybės pasikartojimą atsitiktinai susiklosčiusiomis gyvenimo aplinkybėmis: natūralu, kad ir jinai pati nuolat viską kartoja, vėl kažką pradeda, niekad nesugalvoja nieko naujo, ir kad laikas jai atrodo besisukąs ratu vietoje ir niekur nevedąs; ji visada užsiėmusi, nors nieko *nedaro*: taigi ji nusišalina į tai, ką *turi*; priklausomybė nuo daiktų yra jos priklausomybės nuo vyrų padarinys, tuo paaiškinamas ir jos taupumas, šykštumas. Jos gyvenimas betikslis; ji pasineria į daiktų, kurie tėra priemonės, pasaulį – ji gamina valgį, rūpinasi drabužiais, prižiūri būstą, o visa tai tėra neesminiai tarpininkai tarp kūniško gyvenimo ir laisvos egzistencijos; vienintelė vertybė, būdinga neesminei priemonei, – naudingumas; taigi namų šeimininkei svarbu tai, kas naudinga, ir jos pačios savimeilę gali paglostyti tik tai, kad ji naudinga savo artimiesiems. Bet joks egzistentas negali pasitenkinti šalutiniu vaidmeniu, jis iškart priemonę paverčia tikslu (taip, beje, matome elgiantis politikus), ir priemonės vertė jam tampa absoliučia vertybe. Taigi nauda namų šeimininkės padangėje viršesnė už tiesą, grožį, laisvę, ir visą pasaulį ji mato būtent šiuo rakursu; štai kodėl ji laikosi aristoteliškos aukso vidurio, pusėtinumo moralės. Tad iš kur gi rasis joje narsa, polėkis, nesavanaudiškumas, didūs dalykai? Šitos savybės atsiranda tik tuomet, jei laisva asmenybė žiūri į ateitį, ištrūksta iš kasdienybės. Moteris uždaroma virtuvėje ar buduare, o paskui stebimasi, kad jos horizontas ribotas; jai pakerpami sparnai, o paskui apgailestaujama, kad ji nemoka skraidyti. Atverkite jai ateitį ir ji nebebus priversta gaišuoti dabartyje.

Toks pats nenuoseklumas išryškėja, kai, uždarytoms ankštame asmeniniame pasaulyje moterims priekaištaujama dėl narciziškumo, egoizmo ir viso, kas tas savybes lydi: tuštybės, įtarumo, piktumo ir pan.; iš moters atimama bet kokia galimybė bendrauti su kitais žmonėmis; ji nežino, kas yra solidarumo jausmas, jo privalumai, nes yra paaukota šeimai, atskirta nuo kitų ir todėl vargiai galima laukti, kad ji transcen-

duotų bendro gėrio link. Ji užsisklendžia jai įprastoje aplinkoje, kur ji gali kontroliuoti daiktus, kur ji jaučiasi turinti bent šiokią tokią nepriklausomybę.

Ir vis dėlto, kad ir uždariusi duris, užtraukusi langų užuolaidas, •savo namuose moteris vis tiek nesijaučia visiškai saugi; ją supa vyrų pasaulis, kurį ji gerbia iš tolo, į kurį ji nedrįsta brautis; kadangi tam pasauliui suvokti jai stinga įgūdžių, griežtos logikos, išmanymo, ji jaučiasi tarytum vaikas ar laukinė, apsupta pavojų keliančių paslapčių. Ji projektuoja į jį savo magiškąją tikrovės sampratą: įvykių tėkmė jai atrodo fatališka ir vis dėlto visko toje tikrovėje gali atsitikti; ji prastai skiria tai, kas įmanoma, nuo to, kas neįmanoma, ji pasiruošusi patikėti bet kuo; ji renka ir skleidžia gandus, sukelia paniką, net ir ramybės periodais ji skendi rūpesčiuose; naktį, pusiaumiga, ji išsigąsta tikrovės košmarų: moteriai, pasmerktai pasyvumui, neaiški ateitis knibždėte knibžda karo, revoliucijos, bado, skurdo šmėklų; negalėdama veikti, ji nerimauja. Vyras, sūnūs, ėmęsi kokios nors iniciatyvos, įtraukti į kokį nors įvykį, rizikuoja savimi: jų ketinimai, nurodymai, kuriuos jie vykdo, parodo jiems aiškų kelią tamsoje, o moteris kepurnėjasi painiose tamsybėse; ji „prie jų prisitaiko“, nes nieko nedaro; vaizduotėje visa, kas įmanoma, vienodai realu: traukinys gali nuvirsti nuo bėgių, operacija gali nepavykti, komercinis sumanymas gali sužlugti; ilgais niūriais apmąstymais ji bergždžiai stengiasi nuvyti savo pačios bejėgiškumo šmėklą.

Susirūpinimas išreiškia jos nepasitikėjimą esamu pasauliu; jis jai atrodo kupinas grėsmių, pasmerktas pražūtingoms katastrofoms todėl, kad ji nesijaučia jame laiminga. Didžiąją laiko dalį ji verčiama paklusti, bet tam priešinasi; ji puikiai žino, kad tai, ką iškenčia, iškenčia ne savo noru: ji – moteris, bet niekas jos neklausė, ar ji nori ja būti; ji nedrįsta maištauti, ji pasiduoda nenorom, jos nuostata – nuolatiniai priekaištai. Visi tie, kuriems moterys išsipasakoja savo bėdas, – gydytojai, kunigai, socialinės apsaugos tarnautojai, – žino, kad įprastinis moters tonas – tai skundas; tarp draugių jos skundžiasi savo bėdomis viena kitai, o visos sykiu – neteisinga dalia, vyrų pasauliu apskritai. Laisvas individas dėl nesėkmių kaltina tik save patį, jis prisiima už jas atsakomybę, o moteriai visuomet viskas atsitinka dėl kito kaltės, už jos nelaimes visad atsakingas kitas. Jos įnirtinga neviltis priešinasi bet ko-

kiems vaistams; siūlyti išeitis nuolatos besiskundžiančiai moteriai – tuščias darbas: nė viena išeitis jai neatrodo priimtina. Ji nori išgyventi savo situaciją būtent taip, kaip išgyvena – apimta bejėgio įtūžio. Kai jai pasiūloma situaciją pakeisti, ji pakelia aukštyn rankas: „Tik to ir betrūko!“ Ji žino, kad jos ligos priežastys gilesnės nei tos, kurias jinai nurodo, ir kad kurios nors vienos išeities nepakanka, kad ji iš jos išsivaduotų; ji pyksta ant viso pasaulio dėl to, kad jis buvo sukurtas be jos ir prieš ją; ji priešinasi savo likimui nuo vaikystės, nuo paauglystės; jai buvo pažadėta atlyginti, jai buvo tvirtinama, kad jei ji patikės savo šansus vyrams, jie bus jai sugrąžinti šimteriopai. Taigi ji jaučiasi apgauta, ji kaltina vyrų pasaulį; pagieža – tai priklausomybės išvirkščioji pusė: kai atiduodi viską, niekad neužtenka to, kas sugrąžinama. Tuo tarpu ji privalo gerbti vyrų pasaulį; ji jaustųsi nesaugiai be stogo virš galvos, jeigu neigtų jį apskritai: ji laikosi manichėjiškos nuostatos, kurią jai, kaip namų šeimininkei, įteigia patirtis. Veiklus individas prisipažįsta esąs kaip ir kiti atsakingas ir už blogį, ir už gėrį, jis žino, kad pats turi apibrėžti tikslus, sėkmingai juos pasiekti; veikdamas jis patiria, kad kiekvienas sprendimas turi dvejopą prasmę; teisingumas ir neteisingumas, laimėjimai ir praradimai glaudžiai susiję. Tačiau bet kuris pasyvus asmuo pasitraukia iš žaidimo ir atsisako kelti etines problemas net mintyse: gėris *turi* būti realizuotas ir jeigu taip neatsitinka, vadinasi, padaryta klaida, už kurią kaltuosius reikia nubausti. Moteris kaip vaikas įsivaizduoja gėrį ir blogį lyg primityvius Epinalio paveikslėlius; manichėjiškumas nuramina protą panaikindamas pasirinkimo baimę: pasirinkti tarp milžiniško blogio ir mažesnio blogio, tarp dabartinio gėrio ir didesnio gėrio ateityje, pačiam apibrėžti, kas yra pralaimėjimas, o kas pergalė, reiškia imtis siaubingos rizikos; manichėjas kvietį gerai skiria nuo vikio; purvas pats save pasmerkia, o švara – tai absoliutus purvo nebuvimas; valyti – reiškia šalinti atmatas ir purvą. Taip moteris mano, kad „dėl visko kalti“ žydai arba frankmasonai, arba bolševikai, arba valdžia; ji visuomet nusistačiusi *prieš* kokį nors žmogų ar daiktą; antidreifusininkės moterys buvo žiauresnės už vyrus; jos ne visuomet žino, kur glūdi blogio pagrindas, bet iš „geros valdžios“ jos laukia, kad jinai jį pašalintų, kaip namuose pašalinamos dulkės. Aistringoms degolininkėms de Gaulle'is panašus į šlavėjų karalių; jos vaizduojasi jį ap-

sikaišiusį plunksnomis, su skuduru rankoje grandantį ir blizginantį Prancūziją, kad ji taptų „švari".

Bet šitos viltys visuomet nukreiptos į negarantuotą ateitį; jos belaukiant, blogis ėda gėrį, o kadangi po ranka nėra nei žydų, nei bolševikų, nei frankmasonų, moteris ieško to, kuris už visa tai atsakingas, kad galėtų piktintis tik juo: pasirinkimo auka tampa jos vyras. Jis įkūnija vyrškąjį pasaulį, per jį vyriškoji visuomenės dalis įsipareigojo ja rūpintis ir apgavo; pasaulio našta gula ant jo pečių ir jeigu reikalai pakrypsta blogyn, tai dėl to kaltas jis. Kai jis sugrįžta vakare namo, ji skundžiasi jam vaikais, maisto tiekėjais, namų ūkiu, pragyvenimo lygiu, reumatu, blogu oru ir nori, kad jis jaustųsi dėl to kaltas. Jam ji dažniausiai turi ypatingų pretenzijų, bet visų pirma jis kaltas dėl to, kas yra vyras; jis irgi gali sirgti, turėti savo rūpesčių, bet tai jau – „visai kas kita", nes jis turi vieną privilegiją, kurią moteris nuolat jaučia kaip neteisingumo apraišką. Stebėtina tai, kad priešiškumas, kurį ji jaučia vyrui, meilužiui, veikiau susieja ją su jais, negu nutolina nuo jų; vyras, pradėjęs nekęsti žmonos ar meilužės, stengiasi nuo jos pabėgti, o ši nori turėti po ranka tą nekenčiamą vyrą, kad galėtų priversti jį už tai sumokėti. Jei renkiesi priekaištus, vadinasi, nori mėgautis jais, o ne ieškai būdų, kaip jų išvengti; didžiausia moters paguoda – dėtis kankine. Gyvenimas, vyrai ją nugalėjo; bet ji ir tą pralaimėjimą pavers pergale. Štai kodėl ji taip lengvai, kaip vaikystės metais, ima tūžmingai raudoti, kelia scenas.

Žinoma, moteris taip lengvai pravirksta todėl, kad jos gyvenimas kuriamas ant bejėgiško maišto pamato; be abejo, psichologiškai ji prasčiau už vyrą kontroliuoja savo nervų sistemą, o išsiauklėjimas išmokė ją nesitvardyti: čia griežti nurodymai vaidina didžiulį vaidmenį, juk Diderot'as, Benjaminas Constant'as skendėte skendėjo ašarose, ir vyrai liovėsi raudoję tik tuomet, kai papročiai jiems šitai uždraudė. Bet svarbiausia – moteris su pasauliu visuomet linkusi elgtis kaip pralaimėtoja, nes ji niekad nuoširdžiai nebuvo jo priėmusi. Vyras priima pasaulį, net nelaimė nepakeis jo požiūrio, jis drąsiai priešinsis jam, jis nesileis „sudorojamas", tuo tarpu moteriai pakanka menkiausio neišsipildžiusio noro, kad ji vėl įžvelgtų pasaulio priešiškumą ir jos daliai atitekusią neteisybę. Tuomet ji skubiai puola į patikimiausią savo priebėgą – į save pačią: šilti ašarų pėdsakai ant skruostų, paraudusios akys – tai akivaiz-

dus jos skaudančios sielos įrodymas; vėsinančios odą, sūrokos palietus liežuviu ašaros yra švelniai karti glamonė; nuo to maloningo vandens tekėjimo dega veidas. Ašaros yra skundas ir paguoda, karštis ir raminanti atgaiva. Jos ir geriausias alibi; ūmios kaip audra, išsiliejančios protrūkiais, ciklonu, liūtimi, trumpu pavasario lietum, jos paverčia moterį aimanuojančiu fontanu, audrotu dangumi; jos akys nebemato, jas užtraukia migla; jos nieko neberegi, jos tapo lietumi: apakusi moteris tampa pasyvi kaip visi gamtos objektai. Norima, kad ji būtų nugalėta, bet ji taikstosi su savo pralaimėjimu; ji krinta stačiai žemyn, ji nuskęsta, ji išsprūsta iš vyro rankų, įdėmiai, bejėgiškai į ją žiūrinčio, tarsi į krioklį. Jam tokia elgsena atrodo išdavikiška, o jai atrodo, kad kova nuo pat pradžių buvo išdavikiška, nes niekas neįdėjo jai į rankas jokio veiksmingo ginklo. Ji dar sykį griebiasi magiškų užkalbėjimų. O tai, kad jos raudos įsiutina patiną, tėra papildoma dingstis griebtis raudos.

Jei ašarų nepakanka maištui išreikšti, ji kels scenas, kurių nenuoseklus smurtingumas dar labiau išmuš iš vėžių vyrą. Vienuose visuomenės sluoksniuose pasitaiko, kad vyras muša moterį, kituose, kaip tik todėl, kad vyras stipresnis ir jo kumštis – veiksmingas įrankis, jis niekad nesiims jokio smurto. O moteris, kaip ir vaikas, linkusi simboliškai pasiautėti: ji gali užpulti vyrą, gali jį apdraskyti, bet tai – tik gestai. Dažniausiai neva nervinio priepuolio ištikta, ji mėgina savo kūnu pademonstruoti neklusnumą, kurio iš tikrųjų realizuoti neturi galimybių. Jos polinkio mėšlungiškai manifestuoti priežastys – ne vien psichologinės: mėšlungis – tai į išorinį pasaulį nukreiptos ir nerandančios kur išsilieti energijos protrūkis; tai tuščia visų situacijos sukeltų neigiamų emocijų iškrova. Motiną retai ištinka nervų priepuolis jos mažų vaikų akivaizdoje, nes ji gali juos mušti, bausti; o moteris iš nevilties tūžta ant savo suaugusio sūnaus, vyro, meilužio, nes ji jų negali užvaldyti. Isteriškos Sofijos Tolstajos scenos reikšmingos; žinoma, ji labai klydo niekad nesistengdama suprasti savo vyro, ir iš dienoraščio neatrodo, kad ji buvo kilnios sielos, jautri, nuoširdi, ji anaiptol nėra patraukli figūra, bet nepriklausomai nuo to, ar ji klydo, ar ne, jos situacija nė kiek ne mažiau siaubinga: visas jos gyvenimas susidėjo iš to, kad ji turėjo pakelti nuolatinių priekaištų lydimas santuokinio gyvenimo glamones, gimdymus, vienatvę, vyro jai primetamą gyvenimo būdą: kai nauji Tolstojaus sprendimai tik dar pagilino konfliktą, ji pasijuto be-

ginklė prieš priešišką valią, kurią neigė visa savo bejėge valia; ji griebėsi išsižadėjimo komedijų – apsimestinių savižudybių, apsimestinių bėgimų iš namų, apsimestinių ligų ir pan., šlykščių ją supantiems žmonėms, sekinančių ją pačią; sunku įsivaizduoti, kokią kitą išeitį ji būtų galėjusi pasirinkti, nes nebuvo jokio pozityvaus pagrindo jos maištingiems jausmams numaldyti ir jokio veiksmingo būdo juos išreikšti.

Visko atsižadėjusiai moteriai yra viena išeitis – savižudybė. Bet, rodos, moteris tuo naudojasi rečiau nei vyras. Statistikos duomenys čia labai dviprasmiški[192]: jeigu turėsime galvoje pavykusias savižudybes, tai į savo gyvybę kėsinasi kur kas daugiau vyrų nei moterų, tačiau kur kas dažniau bando žudytis moterys. Galimas daiktas, taip yra todėl, kad jos dažniau tenkinasi vaidyba: jos dažniau už vyrą *vaidina* savižudybę, bet *geidžia* jos rečiau. Iš dalies taip yra todėl, kad brutalios priemonės joms atgrasios: jos beveik niekada nenaudoja nei šaltojo, nei šaunamojo ginklo. Jos kur kas dažniau skandinasi, kaip Ofelija, demonstruodamos moters artumą pasyviam vandeniui ir tamsiai nakčiai, kur visos gyvenimo problemos, rodos, gali būti išspręstos pasyviai. Apskritai čia matome mano jau minėtą dviprasmiškumą: moteris iš tikrųjų nelinkusi palikti tai, ko ji nekenčia. Ji vaidina nutraukusi santykius, bet galiausiai lieka su vyru, kuris ją verčia kentėti; ji apsimeta išeinanti iš gyvenimo, kuris ją žeidžia, bet santykiškai retai nusižudo. Jai nepatinka galutiniai sprendimai: ji protestuoja prieš vyrą, prieš gyvenimą, prieš savo dalią, bet nuo jų nebėga.

Nemaža moters elgesio normų reikėtų vertinti kaip protesto apraiškas. Matėme, jog dažnai moteris apgaudinėja savo vyrą ne dėl malonumo, o norėdama mesti jam iššūkį; ji gali tyčia būti lengvabūdiška ir išlaidi todėl, kad jis pedantiškas ir taupus. Mizoginai, kaltinantys moterį, kad ji visuomet vėluoja, mano, kad jai stinga „punktualumo jausmo". O iš tikrųjų matėme, kaip paklusniai moteris prisitaiko prie laiko reikalavimų. Kai ji vėluoja, daro tai sąmoningai. Kai kurios koketės mano tokiu būdu skatinančios vyro geismą ir pakeliančios savo buvimo kainą, bet dažniausiai, priversdama vyrą valandėlę palaukti, moteris protestuoja prieš tą ilgą laukimą, kuris ir yra josios gyvenimas. Tam

[192] Žr. Halbwachs. *Les Causes du suicide.*

tikra prasme visa jos egzistencija yra laukimas, nes ji lieka uždaryta imanentiškumo, gyvenimo atsitiktinumų kalėjime ir jos pateisinimas visuomet yra kito rankose: ji laukia, kad vyrai ją garbintų, jai pritartų, ji laukia meilės, ji laukia savo vyro, meilužio dėkingumo ir pagyrų, ji laukia, kad vyrai suteiktų prasmę jos egzistencijai, o jai – vertę ir netgi jos pačios esybę. Ji laukia, kad vyrai ją aprūpintų; nepriklausomai nuo to, ar ji turi čekių knygelę, ar gauna kas savaitę ar kas mėnesį vyro jai skirtą pinigų sumą, jam reikia paimti tą atlyginimą ar jo priedą, kad ji galėtų atsiskaityti su bakalėjininku ar nusipirkti naują suknelę. Ji laukia pasirodant vyrų, nes dėl ekonominės priklausomybės ji yra jų valioje; ji – tik vyrų gyvenimo dalis, tuo tarpu jai vyras – visas gyvenimas; vyras turi reikalų už namų ribų, žmona kenčia jo nebuvimą kiauras dienas; kad ir koks būtų aistringas, vis dėlto meilužis, priklausomai nuo savo įsipareigojimų, sprendžia, kada išsiskirti, ir kada susitikti. Lovoje ji laukia, kol patinui sukils geismas, ji laukia – kartais su nerimu, – kada pati pajus pasitenkinimą. Viskas, ką ji gali padaryti, tai pavėluoti į meilužio paskirtą pasimatymą, nebūti pasiruošusi tai valandai, kurią nurodė vyras; tokiu būdu ji patvirtina, kokie svarbūs yra jos pačios darbai, reikalauja nepriklausomybės, valandėlei vėl tampa pagrindiniu subjektu, kurio valią pasyviai pajunta kitas žmogus. Bet tai tik drovūs atsikeršijimai; kad ir kaip atkakliai ji verstų vyrus laukti, ji niekada nekompensuos tų nesibaigiančių valandų, kurias pati praleidžia laukdama, vildamasi, teikdama vyrui malonumą.

Apskritai, nors ir pripažindama vyrų pranašumą, sutikdama su jų autoritetu, garbindama jų stabus, ji pamažėle mėgina paneigti jų viešpatiją; taip atsiranda ta garsioji „prieštaravimo dvasia“, dėl kurios jai dažnai būdavo priekaištaujama; neturėdama nepriklausomų valdų, ji negali pateikti kaip priešpriešos jokių tiesų, jokių pozityvių vertybių toms, kurias įtvirtina vyriškosios lyties atstovai, ji gali jas tik neigti. Jos neigimas būna daugiau ar mažiau sistemingas, nelygu kiek joje pagarbos ir apmaudo. Tačiau nekelia abejonių tai, kad jai žinomi visi vyrų trūkumai ir ji skuba juos demaskuoti.

Moterys nedaro įtakos vyrų pasauliui, nes patirtis neišmoko jų vadovautis logika ir techniniais įgūdžiais: atvirkščiai, vyrų taikomos priemonės praranda galią ties moteriškųjų valdų riba. Yra viena plati žmo-

giškosios patirties sritis, kurios vyras tiesiog sąmoningai vengia, nes jam nepavyksta *suvokti* jos *protu*: moteris tą patyrimą *išgyvena*. Inžinierius, taip tiksliai braižantis savo projektus, namuose elgiasi kaip demiurgas: pakanka jam ištarti žodį, ir stalas jau padengtas, marškiniai iškrakmolyti, vaikai nutildyti; gimdymas – toks pat greitas veiksmas kaip Mozės mostelėjimas lazdele; vyras nemato nieko nuostabaus tuose stebukluose. Stebuklo sąvoka skiriasi nuo magijos idėjos: ji teigia racionaliai apibrėžto pasaulio gelmėse esant esminį bepriežastinio įvykio netolydumą, prieš kurį mintis sudūžta į druzgus; tuo tarpu magiškus reiškinius jungia slaptos jėgos, kurių nuolatinį tapsmą paklusni sąmonė gali priimti net jo nesuprasdama. Naujagimis yra stebuklingas tėvui demiurgui, magiškas motinai, kuri jį subrandino savo įsčiose. Vyro patirtis aiški, bet joje gausu tuštumos; moters patirtis jai pačiai neaiški, bet turtinga. Tas neaiškumas ją apsunkina; ji lengvai bendrauja su patinu: jam būdingas diktatorių, generolų, teisėjų, biurokratų, kodeksų ir abstrakčių principų lengvumas. Būtent šitai, matyt, ir norėjo pasakyti viena namų šeimininkė, kai, gūžtelėjusi pečiais, sužnabždėjo: „Vyrai niekad negalvoja!". Moterys dar kartoja: „Vyrai nieko neišmano, jie nepažįsta gyvenimo". Maldininkės mitui jos priešpriešina lengvabūdiško ir įkyraus trano mitą.

Suprantama, kad, vertindama iš tokių pozicijų, moteris atmeta vyro logiką. Ji ne tik negali būti pritaikyta jos patirčiai, ji dar žino ir tai, kad vyro protavimas tampa pasalūniška smurto forma; vyrų kategoriškų pareiškimų tikslas – ją apgauti. Jai siūloma dilema: arba tu sutinki, arba ne; iš pagarbos ji privalo sutikti su prisiimtų principų sistema: atsisakydama sutikti, ji atmeta visą sistemą; ji negali leisti sau taip rizikuoti; ji neturi galimybių sukurti kitokią visuomenę, o šitai ji vis dėlto nepritaria. Atsidūrusi pusiaukelėje tarp maišto ir vergovės, ji nenorom pasiduoda Vyro autoritetui. O jam smurtu tenka priversti ją kiekviena proga atsakyti už nenuoširdaus paklusnumo padarinius. Vyras tvirtai įsitikinęs, kad jo bendrakeleivė tapo verge laisva valia: jis nori, kad paklusdama jam ji paklustų ir jo įtikinamiems argumentams, tačiau ji žino, kad jis pats pasirinko postulatus, iš kurių daro kategoriškas išvadas; kol jinai vengia jas kvestionuoti, jis lengvai privers ją tylėti, bet neįtikins jos, nes ji nuspėja, kada argumentas nepagrįstas.

Todėl jis susierzinęs kaltina ją užsispyrimu, nelogiškumu; o ji atsisako žaisti tą žaidimą, nes žino, kad kauliukai sužymėti.

Moteris nėra tvirtai įsitikinusi, kad tiesa – tai kažkas *kita*, nei teigia vyrai: veikiau ji pripažįsta, kad tiesos *nėra*. Ne tik gyvenimo tapsmas skatina ją įtariai žiūrėti į tapatumo pradą, ir ne ją supantys magiški reiškiniai griauna priežastingumo sąvoką – pačiame vyrų pasaulyje, ir ji pati, kaip tam pasauliui priklausanti, suvokia, kad bet koks pradas, bet kokios vertybės, visa, kas egzistuoja, yra dviprasmiška. Ji žino, kad vyrų moralė, bent jau kiek ji susijusi su ja, – didžiulė apgaulė. Vyras jai pompastiškai primeta savo dorybių ir garbės kodeksą, o patylom siūlo jo nesilaikyti ir netgi tikisi jos nepaklusnumo; be moters visas tas gražus fasadas, už kurio jis glaudžiasi, sugriūtų.

Vyras mielai pritaria Hegelio minčiai, kad pilietis įgyja etinio taurumo transcenduodamas universalių dalykų link, nors kaip atskiras individas jis turi teisę į geismą, į malonumą. Jo santykiai su moterimi patenka į atsitiktinumų sritį, kurioje moralės ir poelgių nepaisoma. Jos santykiuose su kitais vyrais vertybės yra implikuotos; jis – laisva būtybė, stojanti prieš kitas laisvas būtybes, jis laikosi visų pripažintų bendravimo dėsnių, o likęs su moterimi, – tam ji ir buvo sukurta, – liaujasi laikęsis savo įsipareigojimų egzistencijai, pasiduoda savo *en-soi* miražui, įspraudžia save į neautentišką lygmenį. Jis pasirodo esąs despotiškas, į smurtą linkęs sadistas, arba vaikiškas, amžinai dejuojantis mazochistas; jis stengiasi patenkinti savo obsesijas, manijas; jis „atsipalaiduoja“, „atleidžia pavadžius“, naudodamasis teisėmis, kurias įgijo savo viešajame gyvenime. Jo žmoną dažnai stebina – kaip Thérèse Desqueyroux – kontrastas tarp skambių jo frazių, elgsenos viešose vietose ir „ištvermingų patamsio išmonių“. Jis postringauja apie gyventojų prieaugį, bet išmoningai sugeba išvengti pradėti daugiau vaikų, negu jam dera. Jis aukština tyras ir ištikimas žmonas, bet kviečia svetimauti kaimyno žmoną. Matėme, kaip veidmainiškai vyrai skelbė, kad abortas – kriminalinis nusikaltimas, kai tuo tarpu kas metai Prancūzijoje milijonas moterų vyro įstumiamos į tokią padėtį, kai abortas neišvengiamas; labai dažnai vyras ar meilužis įteigia joms tą išeitį; be to, dažnai jie patylomis tikisi, kad prireikus bus griebtasi būtent tokios išeities. Jie atvirai viliasi, kad moteris sutiks prisiimti kaltę už tą prasižengimą: jos

„amoralumas“ būtinas vyrų gerbiamos moralios visuomenės harmonijai. Akivaizdžiausias tokio dviveidiškumo pavyzdys – patino požiūris į prostituciją: būtent jo sukuriama paklausa lemia pasiūlą; aš jau minėjau, su kokiu pasibjaurėjimo kupinu skepticizmu prostitutės žiūri į garbingus ponus, kurie smerkia ydą apskritai, tačiau būna nepaprastai atlaidūs savo asmeninėms silpnybėms; tuo tarpu ištvirkėlėmis ir iškrypėlėmis laikomos savo kūnu užsidirbančios pragyvenimui merginos, o ne jomis pasinaudojantys patinai. Štai istorija, iliustruojanti tokį dalykų supratimą: praėjusio amžiaus pabaigoje policija rado viešnamyje dvi mažas mergaites, dvylikametę ir trylikametę; joms teko duoti parodymus teisme; kai jos kalbėjo apie savo klientus, kurie buvo žymūs ponai, viena jau buvo beištarianti pavardę. Prokuroras skubiai nutraukė ją: *Nepurvinkit garbingo žmogaus vardo*! Ponas, apdovanotas Garbės legiono ordinu, išlieka garbingu žmogumi ir atėmęs nekaltybę mažai mergaitei, mat jis turi silpnybių, bet kas jų neturi? Tuo tarpu nesiekianti universalios moralės aukštumų maža mergaitė, kuri nėra nei teismo pareigūnė, nei generolė, nei kokia didi prancūzė, o tik maža mergaitė – rizikuoja savo moralumu atsitiktinėj sekso sferoj: ji ·ištvirkėlė, išvesta iš doros kelio, ydinga ir tinka tik pataisos namams. Daugeliu atvejų, nesuteršdamas savo garbingo įvaizdžio, vyras gali drauge su moterimi atlikti tuos veiksmus, kurie nuplėšia jai garbę. Ji prastai suvokia tas subtilybes, ji supranta tik tai, kad vyro poelgiai nesuderinami su jo skelbiamais principais ir kad jis reikalauja, jog ji jiems nepaklustų; jis nenori to, ką teigia norįs, tai ir ji neduoda jam to, ką dedasi duodanti. Ji bus tyra ir ištikima žmona, bet paslapčia tenkins jo norus; ji bus nuostabi motina, bet rūpestingai naudosis kontraceptinėmis priemonėmis ir, reikalui esant, pasidarys abortą. Oficialiai vyras ją demaskuoja (tokios žaidimo taisyklės), tačiau slapta yra dėkingas vienai už „mažąją dorybę“, kitai – už jos bergždumą. Moteris vaidina vaidmenį slaptųjų agentų, pasmerkiamų sušaudyti, jei leidžiasi pagaunami, ir gausiai atlyginamų, jei sėkmingai įvykdo užduotį; ant jos pečių gula visa vyrų amoralumo našta: ne tik prostitutė, bet visos moterys tampa kanalizacijos vamzdžiu tuose žėrinčiuose ir sveikata trykštančiuose rūmuose, kuriuose gyvena garbingi žmonės. Kai vėliau joms kalbama apie orumą, garbę, ištikimybę, didžiąsias vyrų dorybes, nereikia stebėtis, kad

jos atsisako „veikti“. Jos ypač šaiposi tuomet, kai dorybingi patinai apipila jas priekaištais dėl savanaudiškumo, vaidybos, melo[193]: jos puikiai žino, kad visi kiti keliai joms užkirsti. Vyras irgi „domisi“ pinigais, sėkme, bet jis turi galimybių įgyti juos savo darbu. Moteriai buvo skirtas parazito vaidmuo: kiekvienas parazitas neišvengiamai yra išnaudotojas; kad įgytų žmogišką orumą, kad turėtų ką valgyti, galėtų mėgautis gyvenimu, gimdyti, moteriai reikalingas vyras; savo privilegijas ji gauna teikdama seksualines paslaugas, o kadangi jai skiriama tik šita funkcija, tai ji tampa tikru išnaudojimo įrankiu. O dėl melo, išskyrus prostitutes, negali būti nė kalbos apie tai, kad tarp moters ir jos globėjo atvirai sudaromas sandėris. Vyras netgi reikalauja, kad ji vaidintų jam komediją: jis nori, kad ji būtų *Kita*, tačiau bet koks egzistentas, kad ir kaip beprotiškai save neigtų, yra subjektas; vyras nori, kad ji būtų objektas: ji *tampa* objektu; tuo momentu, kai ji juo tampa, ji veikia savo noru. Būtent čia ir glūdi jos pirmapradė išdavystė: pati nuolankiausia, pati pasyviausia moteris yra sąmoninga būtybė, ir kartais pakanka to, kad patinas pastebėtų, jog jam atsiduodama ji stebi jį ir vertina – ir jis pasijunta pagautas; jai leidžiama būti tik dovanotu daiktu, auka. Beje, jis reikalauja dar, kad ir tą daiktą ji atiduotų jam savo noru: lovoje jis reikalauja, kad ji jaustų malonumą, namuose ji turi nuoširdžiai pripažinti jo pranašumą ir nuopelnus; taigi tuo momentu, kai paklūsta, ji privalo apsimesti esanti nepriklausoma, tuo tarpu kitais kartais ji aktyviai vaidina pasyvumo komediją. Moteris meluoja, kad sulaikytų vyrą, kuris užtikrina jai kasdieninę duoną: scenos ir ašaros, meilės proveržiai, nervų priepuoliai – viskas vaidinama; ji meluoja ir norėdama išvengti tironijos, su kuria taikstosi siekdama naudos. Vyras paakina ją komedijoms, kurios glosto valdingą jo savimeilę ir tuštybę; savo nenuoširdumą ji nukreipia prieš jį; taip ji gauna iš keršto dvigubą malonumą, nes apgavusi vyrą patenkina savo norus ir mėgaujasi malonumu jį išjuokti. Žmona, kurtizanė meluoja apsimesdamos, jog patiria didžiulį džiugesį, kurio iš tikro nepatiria; po to jos

[193] „Visos nutaiso tą delikatumo ir nepaprasto jautrumo miną, kurią išsiugdė vergaudamos, nes jos neturi jokios kitos galimybės išsigelbėti ir užsidirbti duoną, išskyrus šitą gundančią miną, kuri laukia išmušant savo valandos.“ Jules Laforgue.

pasišaipo su meilužiu, su draugėmis iš naivios apgautojo tuštybės: „Jie ne tik nesugeba suteikti mums malonumo, bet dar nori, kad leiptum šaukdama iš pasitenkinimo“, – sako jos su pagieža. Tokios šnekos primena šnekas tarnaičių kambariuose, kai jos apkalba savo „beždžiones“. Žmonai būdingos tokios pačios ydos, nes ji – tokio pat paternalistinio išnaudojimo auka; jai būdingas toks pat cinizmas, nes ji pažįsta savo vyrą iki panagių, kaip tarnas savo šeimininkus. Tačiau visiškai aišku, kad nė vienas iš tų jos bruožų neišreiškia prigimtinio moters esmės ar valios iškrypimo: jie tik atspindi situaciją. „Visur, kur viešpatauja prievartinė santvarka, esama melo“, – teigia Fourier'as. „Draudimas neatskiriamas nuo meilės kaip kontrabanda nuo prekybos.“ O vyrai taip puikiai žino, kad moters ydos atspindi jos gyvenimo sąlygas, kad, stengdamiesi išlaikyti lyčių hierarchiją, ugdo tuos savo bendražygės bruožus, kurie leidžia ją niekinti. Žinoma, vyrui meilužiui nepatinka moters, su kuria gyvena, ydos, bet liaupsindami moteriškumą apskritai, jie mano, kad moteriški kerai neatskiriami nuo jos ydų. Jeigu moteris nėra klastinga, lengvapėdė, baili, vangi, ji tampa nepatraukli. *Lėlės namuose* Helmeris aiškina, koks stiprus, supratingas, tolerantiškas yra vyras, kai jis atleidžia silpnai moteriai jos vaikiškas klaidas. Taip, autoriui pritariant, Bernsteino vyrai susigraudina dėl vagišės, piktavalės, svetimaujančios žmonos; atlaidžiai virš jos palinkę, jie vertina savo vyrišką išmintį. Amerikos rasistai, Prancūzijos kolonistai irgi nori, kad negras būtų vagišius, tinginys, melagis; tuo jis įrodo savo niekšiškumą, ir išnaudotojai tampa teisūs; jeigu jis atkakliai siekia būti doras, ištikimas, į jį žiūrima kaip į „prastą aktorių“. Moters trūkumai juolab išdidinami, nes ji neįstengia jų įveikti, priešingai, ji naudojasi jais kaip papuošalais.

Moteris, nepripažįstanti logikos principų, moralinių imperatyvų, skeptikė gamtos dėsnių atžvilgiu, neturi universalumo pojūčio; pasaulis jai atrodo kaip paini pavienių dalykų visuma; todėl ji lengviau patiki kaimynės plepalu nei moksliniais aiškinimais; žinoma, ji gerbia išspausdintą knygą, tačiau ši pagarba nuslysta prirašytais puslapiais neužkibdama už turinio, o istorija, kurią papasakoja koks nors nepažįstamasis eilėje ar salone, atvirkščiai, iškart padaro stulbinantį poveikį; moters valdose viskas magiška, o viskas, kas už jų, – paslaptis; ji nežino, kas yra įtikinamumo kriterijus; ją įtikina tik tiesioginė patirtis, jos pačios ar

kieno nors kito, jeigu tas kitas geba ją įteigti. Pati ji mano esanti ypatinga, nes užsidariusi savo namuose su kitomis moterimis beveik nebendrauja; ji visuomet laukia, kad lemtis ir vyrai padarys jai išimtį; ji tiki savo intuicija kur kas labiau nei visiems priimtinais samprotavimais; ji lengvai sutinka su tuo, kad proto prašviesėjimą jai pasiuntė Dievas ar kokia piktoji dvasia; apie kai kurias bėdas ar nelaimes ji ramiai galvoja: „Man tai neatsitiks“ ir, atvirkščiai, įsivaizduoja, kad „jai“ bus padaryta išimtis: ji mėgsta išimtines malones – prekybininkas parduos jai su nuolaida, policininkas praleis be raštiško leidimo; ją išmokė perdėtai aukštai vertinti savo šypseną, tik užmiršo pasakyti, kad šypsosi visos moterys. Ji nemano esanti ypatingesnė už savo kaimynę: ji su ja tiesiog nesilygina, todėl labai retai patirtis parodo jai, kokia ji neteisi: ji patiria vieną nesėkmę, paskui kitą, tačiau jų nesusumuoja.

Štai kodėl moterims nepavyksta sukurti tvirto „konrapasaulio“, iš kurio jos galėtų mesti iššūkį vyriškosios lyties atstovams. Retkarčiais jos išplūsta vyrus apskritai, papasakoja viena kitai lovos ir gimdymų istorijas, keičiasi horoskopais ir grožio receptais. Bet kad iš tikrųjų sukurtų tą „keršto pasaulį“, kurio geidžia jų pagieža, joms stinga įsitikinimo, jų požiūris į vyrą pernelyg ambivalentiškas. Be abejonės, jis – vaikas, nenumatytai atsiradęs pažeidžiamas kūnas, jis – naivuolis, įkyrus tranas, smulkmeniškas tironas, egoistas, išpuikėlis, bet jis ir didvyris išlaisvintojas, vertybes skirstanti dievybė. Jo geismas – tai grubus apetitas, jo glamonės – tai žeminanti sunki pareiga, tačiau vyro aistra, jo vyriškoji galia sykiu atrodo ir kaip kuriamoji energija. Kai moteris susižavėjusi sušunka: „Tai vyras!“, ji turi galvoje savo garbinamo vyro seksualinę potenciją ir socialinį veiksmingumą: tiek vienoje, tiek kitoje srityje reiškiasi tas pats kūrybinis pranašumas; moteris neįsivaizduoja, kad, nebūdamas galingas meilužis, vyras galėtų būti didis menininkas, didis politinis veikėjas, generolas, vadas; jo sėkmė visuomeninėje sferoje visuomet turėjo ir seksualinio patrauklumo; ir atvirkščiai, ją patenkinantį patiną moteris pasiruošusi pripažinti genijum. Beje, čia jinai vėl sugrįžta prie vyrų sukurto mito. Lawrence'ui ir daugeliui kitų falas yra ir gyvybinė energija, ir žmogiškoji transcendencija. Taigi moteris lovos malonumus gali vertinti kaip bendravimą su pasaulio dvasia. Mistiškai garbindama vyrą, ji pasiklysta ir vėl save suranda gaubiamą šlovės.

Prieštaravimas čia lengvai pakeliamas, nes vyriškai besielgiančių individų daug. Vieni (su jų nenumatytu egzistavimu ji susiduria kasdienybėje) – tai žmogiškojo niekingumo įsikūnijimas, kituose žiburiuoja žmogiškoji didybė. Bet moteris sutinka net su tuo, kad tos dvi figūros būtų susipynusios viename žmoguje. „Jei aš tapsiu garsi, – rašė viena jauna mergina, įsimylėjusi vyrą, kuį laikė pranašesniu už save, – R... tikrai mane ves, nes bus pamaloninta jo tuštybė; jis pūstųsi iš pasididžiavimo, kai eičiau įsikibusi jam į ranką." Ir vis dėlto ji dievinte jį dievino. Tas pats individas moters akyse gali būti šykštus, smulkmeniškas, kupinas tuštybės, apgailėtinas ir sykiu dievas: juk galų gale ir dievai turi silpnybių. Kai individas mylimas kaip laisva būtybė, kaip žmogus, į jį žiūrima su reikliu griežtumu, kuris yra išvirkščioji tikros pagarbos pusė; tuo tarpu moteris, klūpodama prieš savo patiną (nors gali ramiausiai girtis, kad „moka jį suimti į nagą", „juo manevruoti") pataikaujamai giria jo „silpnybes", ir dėl to jis nepraranda savo autoriteto; tai įrodymas, kad jai nerūpi jo asmenybė, jo realūs poelgiai; ji nuolankiai lenkiasi prieš vyriškumą apskritai, kuriam jos stabas atstovauja, prieš tą šventą aurą, tą duotą, sustabarėjusią vertybę, kuri reiškiasi nepriklausomai nuo ją nešiojančio individo menkumo; pats individas neturi jokios reikšmės, priešingai, pavydinti jo privilegijų moteris kiekvienąsyk mėgaujasi gudriai jį pranokusi.

Moters jausmų vyrui dviprasmiškumas atsikartoja jos požiūryje į save ir į pasaulį; jos uždaros valdos, apsuptos vyrų pasaulio, tačiau dažnai jas lanko neaiškios jėgos, kurių žaisliukais tampa patys vyrai; susijungusi su šitomis magiškomis jėgomis, ji savo ruožtu išsikovos valdžią. Visuomenė pavergia Gamtą, tačiau Gamta ją valdo; Dvasia reiškiasi anapus Gyvybės, tačiau užgęsta, jei gyvybė jos nepalaiko. Ta dviprasmybė moteriai yra dingstis matyti daugiau tiesos sode nei mieste, ligoje nei idėjoje, gimdyme nei revoliucijoje; ji stengiasi atstatyti tą Baschoffeno išsvajotą žemės, Motinos karalystę, kad vėl taptų pagrindinė nepagrindinio akivaizdoje. Bet kadangi ir ji yra egzistentas, turintis transcendencijos galimybių, ji sugebės įvertinti sritį, kurioje yra uždaryta, tik ją keisdama: ji suteikia jai transcendentinę dimensiją. Vyras gyvena darniame pasaulyje, – minties sukurtoje tikrovėje. Moteris kaunasi su magiška protui nepavaldžia tikrove: ji išsivaduoja iš jos per

mintis, neturinčias realaus turinio. Užuot prisiėmusi atsakomybę už savo egzistenciją, ji kontempliuoja padebesiuose gryną savo lemties Idėją, užuot veikusi, ji kuria vaizduotėje savo paveikslą, užuot protavusi, ji svajoja. Tuo ir paaiškinama tai, kad, būdama tokia „fiziška“, ji sykiu yra ir dirbtinė, būdama tokia žemiška, ji būna ir itin dvasinga. Jos gyvenimas praeina šveičiant puodus ir tai – nuostabus romanas; būdama vyro vasalė, ji įsivaizduoja esanti jo stabas; pažeminta kūniškai, ji kelia į aukštybes Meilę. Būdama pasmerkta išgyventi tik atsitiktinai jai atitekusį konkretų gyvenimą, ji dedasi esanti Idealo žynė.

Tas ambivalentiškumas akivaizdus moters požiūryje į savo kūną. Jis – našta: niokojamas rūšies išsaugojimo poreikių, kas mėnesį kraujuojantis, pasyviai proliferuojantis, jis jai – tik neaiški esamybė, o ne pasaulio užvaldymo įrankis; jis nėra tiktai malonumų šaltinis ir pats „susikuria“ skausmus, kurie jį drasko; jis kupinas grėsmių: ji jaučia savo „viduriuose“ glūdint pavojų. Moters kūnas – „isteriškas“, nes jį valdo endokrininė ir nervų sistemos, kontroliuojančios raumenis ir vidaus organus; jame vyksta reakcijos, už kurias moteris atsisako prisiimti atsakomybę: verkiant, traukant mėšlungiui, vemiant, jis jai nepavaldus, jis ją išduoda; jis – jos intymiausia tiesa, bet toji tiesa gėdinga ir moteris nori ją paslėpti. O vis dėlto tas kūnas yra ir jos stebuklingas antrininkas; nustėrusi ji įdėmiai žiūri į jį veidrodyje; jis – laimės pažadas, meno kūrinys, gyva statula; ji modeliuoja jį, puošia, demonstruoja. Kai šypsosi sau, žiūrėdama į veidrodį, jinai užmiršta jo atsitiktinę fizinę prigimtį; meilės glėbyje, išgyvenant motinystę, jo įvaizdis išnyksta. Tačiau dažnai svajodama apie save pačią, ji nustemba, kad tuo pat metu yra ir personažas, ir kūnas.

Gamta analogiškai rodo jai savo dvejopą veidą: duoda peno žemiškiems dalykams ir skatina mistinius išsiliejimus. Tapusi namų šeimininke, motina, moteris atsisakė klajonių po lygumas ir miškus, ji iškeitė jas į ramų darbą darže, ji prisijaukino gėles ir sumerkė jas į vazas, o vis dėlto ji vis dar gėrisi mėnesienomis ir saulėlydžiais. Žemės faunoje ir floroje ji visų pirma mato maistą ir ornamentą, tačiau juose teka taurūs ir magiški syvai. Gyvybė – ne tik imanentiškumas ir pasikartojimas: ji turi ir akinantį šviesos pavidalą, žydinčiose pievose ji išsiskleidžia Grožiu. Susieta su gamta savo įsčių vaisingumu, moteris jaučiasi

glostoma ir ją gaivinančio dvasios dvelksmo. Kiek ji nepatenkinta, kiek jaučiasi kaip jauna, dar neįgyvendinusi savo troškimų mergaitė, tiek ir jos siela klajos į begalybę nutiestais keliais, beribių horizontų link. Ji, vyro, vaikų, šeimos vergė, svaigs iš laimės likusi viena, laisva kalnų papėdėje; ji jau nebe žmona, motina, namų šeimininkė, o žmogus; ji mąsliai stebi pasyvų pasaulį ir prisimena esanti sąmoninga būtybė, nenugalimas ir laisvas individas. Prieš vandens slėpinius, viršūnių polėkį patino pranašumas nublanksta; eidama pro viržius, panardinusi ranką į upę, ji gyvena ne kitam, o sau. Ta moteris, kuri išsaugojo nepriklausomybę per visą savo vergovę, aistringai mylės savo laisvę Gamtoje. Kitos ras joje tik pretekstą rafinuotoms ekstazėms ir nusileidus sutemoms ims dvejoti: ar geriau pasistengti išvengti slogos, ar patirti sielos alpulį.

Šis dvigubas priklausymas kūniškam ir „poetiniam" pasauliui apibrėžia metafiziką, išmintį, kurias moteris vertina daugiau ar mažiau pozityviai. Ji stengiasi suderinti gyvenimą ir transcendeciją, taigi atmeta kartezianizmą ir visas su juo susijusias doktrinas; jai priimtiniausias natūralizmas, artimas stoikų ar XVI a. neoplatonikų natūralizmui, todėl nenuostabu, kad moterys, tarp jų ir Margarita Navarietė, siejo save su tokia materialia ir sykiu tokia dvasinga filosofija. Socialiai būdama manichėjininkė, moteris jaučia didžiulį ontologinio optimizmo poreikį. Veiklos moralės jai netinka, nes jai uždrausta veikti; ji pavaldi duotybei, tad reikia, kad duotybė būtų Gėris; bet Gėris, atpažįstamas protu, kaip Spinozos gėris, arba skaičiavimais, kaip Leibnizo gėris, negalėtų jos sujaudinti. Jai reikia gėrio, kaip tikros Harmonijos, kuri jai būtina jau vien todėl, kad gyvena. Harmonijos sąvoka – tai vienas iš moteriškojo pasaulio raktų: ji numato tobulumą ramybės būvyje, tiesioginį kiekvieno nuo visumos priklausančio elemento pateisinimą ir pasyvų jo dalyvavimą visumoje. Taigi harmoningame pasaulyje moteris pasiekia tai, ko vyras ieško veikloje: ji panyra į pasaulį, jam jos reikia, ji prisideda prie Gėrio triumfo. Tos valandėlės, kai vidujai nurimusios moterys pasijunta gražiai sutariančios su tikrove, joms atrodo tarsi gyvenimo atradimai: tai tos spindulingos laimės akimirkos, kurias V. Woolf *Ponioje Delovėj, Kelionėje į švyturį,* o K. Mansfield visuose savo kūriniuose dovanoja savo herojėms kaip didžiausią atpildą. Džiaugs-

mas kaip laisvės pojūčio antplūdis skirtas vyrui, moteriai būdingas šypsančios pilnatvės pojūtis[194]. Suprantama, kad tiesiog ramybės būvis gali įgyti jos akyse didžiulę vertę, nes dažniausiai ji būna apimta neigimo, kaltinimų, reikalavimų sukeltos įtampos, tad negali jai priekaištauti, kai ji mėgaujasi gražia popiete ar šiltu vakaru. Bet ieškoti tame slaptosios pasaulio sielos tikrojo apibrėžimo būtų iliuzija. Į Gėrį negalima žiūrėti kaip į kažką, kas *yra*; pasaulis – ne harmonija ir joks individas nėra jam būtinas.

Esama pateisinimo, didžiausio atlyginimo, kurį visuomenė visuomet stengdavosi suteikti moteriai: tai – religija. Moteriai, kaip ir liaudžiai, reikia religijos ir ta reikmė paaiškinama tomis pačiomis priežastimis: kai lytis, klasė pasmerkiamos imanentiškumui, būtina pasiūlyti joms transcendencijos miražą. Vyras turi tą didžiulį privalumą, kad gali suversti Dievui atsakomybę už savo sukurtus kodeksus; o kadangi jis tvirtai valdo moterį, būtų ypač gerai, kad valdžią jam suteiktų aukščiausioji būtybė. Žydų, musulmonų, krikščionių ir kt. bendruomenėse vyras – tai šeimininkas iš Dievo malonės: taigi Dievo baimė užgniauš menkiausią engiamosios norą maištauti. Galima pasikliauti jos patiklumu. Į vyrų pasaulį moteris žiūri su pagarba ir tikėjimu: Dievas danguje jai atrodo esąs ne ką toliau už ministrą, o Pasaulio sukūrimo paslaptis tokia pat mįslinga kaip ir elektros jėgainių. Tačiau svarbiausia priežastis, dėl kurios ji taip mielai atsiduoda religijai, yra ta, kad ši patenkina jos giluminius poreikius. Šiuolaikinėje civilizacijoje, kuri net moteriai suteikia galimybę siekti laisvės, religija tampa ne tiek prievartos, kiek apgaulės įrankiu. Dievo vardan iš moters veikiau reikalaujama ne pripažinti savo nepilnavertiškumą, o įtikėti, kad Dievas jai padeda tapti lygia su valdovu vyru; apsimetus, kad neteisybė ištaisyta, panaikinama bet kokia pagunda maištauti. Iš moters nebeatimama transcendencija,

[194] Iš visos tokio pobūdžio tekstų gausybės pacituosiu štai šitas Mabel Dodge eilutes, kur globalinės pasaulio vizijos aprašymas nėra aiškus, tačiau aiškiai numanomas: „Buvo rami rudens diena, žėrinti auksu ir purpuru. Sėdėdamos ant žemės mudvi su Frieda rūšiavome vaisius, krūvas raudonų obuolių, supiltas aplink mus. Valandėlei paskelbėme paliaubas. Saulė ir vaisinga žemė mus šildė ir kvėpino, o obuoliai buvo gyvi pilnatvės, ramybės, turtingo gyvenimo ženklai. Žemė trykšte tryško syvais, panašiais į tuos, kurie tekėjo mūsų gyslomis, ir mudvi jautėmės linksmos, nepažabojamos ir kupinos turtų kaip tie sodai. Valandėlę mudvi su Frieda jungė tas kartais moteris apninkantis jausmas – lyg būtume tobulos, lyg mums nieko daugiau nereikėtų vien dėl to, kad buvome tokios kupinos sveikatos“.

nes ji aukoja savo imanentiškumą Dievui; sielos nuopelnai vertinami tik danguje ir anaiptol ne pagal tai, kas buvo padaryta žemėje; čia, apačioje, anot Dostojevskio, tik praleidžiamas laikas: šveisti batus ar statyti tiltą – vienoda tuštybė; nesant socialinės diskriminacijos apraiškų, atstatoma lyčių lygybė. Štai kodėl maža mergaitė, paauglė tiki Dievu nepalyginamai aistringiau negu jos broliai; berniuką žemina jo transcendenciją transcenduojančio Dievo žvilgsnis: taip tvirtai globojamas jis amžinai išliks vaikas, tai kur kas radikalesnis kastravimas už tą, kurio grėsmę jis jaučia kylant iš tėvo. Tuo tarpu „amžinas vaikas", mergaitė, tame paverčiančiame ją angelų seseria žvilgsnyje, randa išsigelbėjimą; tas žvilgsnis panaikina penio privilegiją. Nuoširdus tikėjimas labai padeda mergaitei išvengti nepilnavertiškumo komplekso: ji – nei vyras, nei moteris, ji – Dievo kūrinys. Štai kodėl daugelis didžių šventųjų buvo vyriškai tvirtos: šventoji Brigita, šventoji Kotryna Sienietė arogantiškai pretendavo tvarkyti pasaulį, nepripažino jokių vyriškų autoritetų, Kotryna netgi labai griežtai valdė savo dvasios tėvus; Jeanne'os d'Arc, šventosios Teresės, žengusių savo keliu, narsos nepranoko joks vyras. Bažnyčia prižiūri, kad Dievas neleistų moterims išsprūsti iš vyrų globos; tik vyrams jinai davė tokius baisius ginklus, kaip draudimą atleisti nuodėmes ir ekskomuniką; neatsižadėjusi vizijų Jeanne d'Arc buvo sudeginta. Vis dėlto nors ir Dievo valia paklūstanti vyrų įsakymams, moteris randa Jame saugią priebėgą nuo jų pačių. Švenčiausiosios paslaptys paverčia niekais vyrų logiką; vyrų puikybė tampa nuodėme, jų blaškymasis – ne tik absurdiškas, bet ir smerktinas: kam iš naujo kurti pasaulį, kurį sukūrė pats Dievas? Pasyvumas, kuriam moteris pasmerkta, – pašventintas. Kalbėdama prie židinio rožinį, ji jaučiasi esanti arčiau Dievo nei jos vyras, lakstantis į politinius mitingus. Nebūtina ką nors *daryti*, kad išgelbėtum savo sielą, pakanka *gyventi* neprieštaraujant. Gyvybės ir dvasios sintezė baigta: motina ne tik pagimdo kūną, ji duoda Dievui dar ir sielą; tai kur kas kilnesnis darbas, nei brautis į kažkokias atomo paslaptis. Dangaus tėvui bendradarbiaujant, moteris gali išdidžiai ginti savo moteriškumą nuo vyro.

Taip Dievas ne tik grąžina orumą moteriškajai lyčiai apskritai, bet dar ir kiekviena moteris ras ypatingą paramą dangiškajame Nesančiajame; kaip žmogus ir individas, ji ne itin reikšminga, bet kai tik ji pradeda veikti įkvėpta Dievo, jos norai tampa šventi. Ponia Guyon

sakė sužinojusi, kai viena vienuolė sirgo, „ką reiškia vadovauti Žodžiu ir tuo pačiu Žodžiu paklusti"; taip pamaldi moteris slepia valdingumą po nuolankaus paklusnumo rūbu; auklėdama vaikus, vadovaudama vienuolynui, kurdama labdaros bendriją, ji tėra paklusnus įrankis antgamtiškose rankose; negali jam nepaklusti neįžeidęs paties Dievo. Žinoma, ir vyrai neniekina šios paramos, bet ji nėra patikima, kai jie susiduria su tokiais kaip jie, nes jie irgi gali jos paprašyti: tuomet konfliktas sprendžiamas žmogiškame lygmenyje. Moteris šaukiasi dieviškosios valios, norėdama absoliučiai pateisinti savo autoritetą akyse tų, kurie ir taip nuo jos priklausomi, norėdama pateisinti jį savo pačios akyse. Toks bendradarbiavimas jai naudingas todėl, kad jai užvis labiausiai rūpi jos santykiai su savimi pačia – net ir tuomet, kada tie santykiai domina kitą žmgų; tik vidiniuose ginčuose aukščiausioji tyla gali įgyti įstatymo galią. Iš tikro moteriai religija tėra dingstis savo norams patenkinti. Frigidiška, mazochistė, sadistė, ji tampa šventa išsižadėdama kūno, vaidindama auką, slopindama aplink save bet kokį kito polėkį; save luošindama, niokodama, ji pakyla keliomis pakopomis aukščiau išrinktųjų hierarchijoje; kai kankindama vyrą ir vaikus, atima iš jų žemiškąją laimę, ji rengia jiems išskirtinę vietą rojuje; Margarita iš Kortonos, kaip pasakoja jos dievobaimingi biografai, „norėdama nubausti save už tai, kad nusidėjo", netikusiai elgėsi su savo atžala: ji duodavo valgyti vaikui tik po to, kai pamaitindavo visus pro šalį einančius elgetas; jau matėme, kad neapykanta nepageidautam vaikui – dažnas atvejis: jautiesi stačiai pamaloninta, kai gali atsiduoti jai su dorybingu įniršiu. Kita vertus, ne itin griežtos moralės moteris patogiai susitvarko savo reikalus su Dievu; garantija, kad rytoj po nuodėmės atleidimo būsi švari, dažnai padeda pamaldžiai moteriai įveikti savo skrupulus. Nesvarbu, ar ji pasirinko askezę ar geismus, išdidumą ar nuolankumą, rūpestis dėl išsigelbėjimo paakina ją atsiduoti didžiausiam malonumui – rūpinimuisi savimi; ji įsiklauso į savo širdies plakimą, seka savo kūno virpesius, pateisinta Dievo malonės, kurią jis jai suteikė, kaip nėščią moterį pateisina vaisius, kurį ji nešioja savo įsčiose. Ji ne tik nenuilstamai ir švelniai save tyrinėja, bet ir pasipasakoja apie viską sielos ganytojui; kitados ji netgi galėjo mėgautis svaigiomis viešomis išpažintimis. Biografai pasakoja, kad Margarita iš Kortonos, *norėdama nubausti save už tuštybę*, užlipo ant savo namų terasos ir ėmė šaukti tarsi

gimdyvė: „Kelkitės, Kortonos gyventojai, paimkite žibintus ir žvakes ir išeikite pasiklausyti nusidėjėlės!“ Šaukdama apie savo menkystę žvaigždėms, ji išvardijo visas savo nuodėmes. Taip triukšmingai nusižemindama, ji tenkino tą ekshibicionizmo poreikį, kurio pavyzdžių gausiai pateikia narciziškos moterys. Religija leidžia moteriai mėgautis savim, ji duoda jai vadovą, tėvą, mylimąjį, globojančią dievybę, kurių jai taip ilgesingai reikia; ji duoda peno jos svajonėms, ji užpildo jos tuščias valandas. Bet svarbiausia, teikdama geresnės ateities belyčiame danguje viltį, ji įtvirtina pasaulio tvarką, pateisina rezignaciją. Štai kodėl dar ir šiandien moterys yra toks galingas koziris Bažnyčios rankose; štai kodėl Bažnyčia taip priešinasi bet kokioms priemonėms, kurios gali palengvinti moters emancipaciją. Moterims reikia religijos: reikia moterų, „tikrų moterų“, kad išsaugotų religiją.

Matome, kad moters „charakterio“ visuma – jos įsitikinimai, vertybės, išmintis, moralė, pomėgiai, poelgiai – paaiškinami jos situacija. Tai, kad iš jos atimta transcendencija, trukdo jai normaliai siekti aukščiausių žmogiškumo apraiškų: didvyriškumo, maištavimo, nesavanaudiškumo, išmonės, kūrybos, bet tarp vyrų tos apraiškos irgi ne itin dažnos. Daug vyrų, panašiai kaip moteris, tėra tarpininkai, nepagrindinės figūros; darbininkas iš to išsivaduoja politine veikla reikšdamas revoliucinius siekius, o vadinamųjų „viduriniųjų“ sluoksnių vyrai įsikuria joje sąmoningai; kaip ir moteris, pasmerkti kartoti kasdienes užduotis, susvetimėti visų priimtose vertybėse, gerbiantys viešąją nuomonę ir ieškantys žemėje tik neapibrėžto komforto darbininkas, prekybininkas, biurokratas nėra nė trupučio pranašesni už savo gyvenimo drauges; gamindama valgį, skalbdama, tvarkydama namus, augindama vaikus, ji rodo daugiau iniciatyvos ir yra labiau nepriklausoma nei instrukcijoms vergaujantis vyras. Jis privalo kasdien paklusti savo viršininkams, dėvėti prisegamą baltą apykaklę ir išlaikyti savo visuomeninę padėtį; ji gali slankioti po savo butą su peniuaru, dainuoti, juoktis su kaimynėmis; ji daro taip, kaip jai patinka, truputį rizikuoja, stengiasi pasiekti šiokių tokių rezultatų. Moteris kur kas mažiau nei jos vyras saistoma visuotinai priimtų gyvenimo taisyklių ir išorinių reikalavimų. Biurokratinis pasaulis, kurį šalia kitų dalykų aprašė Kafka, tas ceremonijų, absurdiškų gestų, betikslių poelgių pasaulis iš esmės yra vyrų pasaulis; moteris tvirčiau įsikimba į tikrovę: juk išrikiavęs skaičius ar pavertęs pinigais

sardinių dėžutes, tarnautojas operuoja tik abstrakcijomis, o pamaitintas vaikas, gulintis lopšyje, balti skalbiniai, kepsnys – kur kas apčiuopiamesni ir vertingesni dalykai; ir vis dėlto būtent todėl, kad siekianti tų tikslų moteris suvokia jų atsitiktinumą – atitinkamai ir savo pačios atsitiktinumą – jai dažnai pavyksta nesusitapatinti su jais; ji lieka laisva. Vyro iniciatyvos yra sykiu ketinimai ir išsisukinėjimai; jis leidžiasi suėdamas karjeros, savo vaidinamo personažo; jis mielai tampa reikšmingu, rimtu; prieštaraudama vyrų logikai ir moralei, moteris į tokias pinkles neįkliūva – būtent šitą moters bruožą taip mėgo Stendhalis; ji nebėga nuo savo dviprasmiškos dalios ir nepasiduoda puikybei; ji nesidangsto žmogiško orumo kauke; ji nuoširdžiau atskleidžia savo nedrausmingas mintis, jausmus, spontaniškas reakcijas. Kaip tik todėl, kai ji ima kalbėti ne kaip ištikima savo šeimininko pusė, o savo pačios vardu, jos šnekos būna kur kas mažiau nuobodžios nei jos vyro; vyras kartoja vadinamąsis bendras tiesas, kitaip tariant, žodžius ir formuluotes, kurias aptinkame jo skaitomo laikraščio skiltyse ar specialiojoje literatūroje, o moteris išsako nors ir ribotą, bet konkrečią patirtį. Garsusis „moterų jautrumas“ iš dalies atsirado iš mito, iš dalies iš vaidybos, tačiau tiesa ir tai, kad moteris dėmesingesnė už vyrą sau ir pasauliui. Jos seksualinį gyvenimą supa atšiaurus vyriškas klimatas: todėl ji ieško paguodos „gražiuose daiktuose“, o iš to gali rastis maivymasis, bet sykiu ir subtilumas, kadangi jos viešpatija ribota, jos pasiekti tikslai atrodo jai labai brangūs: neapribodama jų nei koncepcijomis, nei ketinimais, ji atskleidžia jų turtingumą; ji nori ištrūkti ir todėl taip trokšta švenčių: ją keri jokios naudos neduodančios gėlių puokštės, pyrago, gražiai padengto stalo žavumas, jai patinka savo laisvalaikių tuštumą paversti dosnia dovana; ji mėgsta juoką, dainas, papuošalus, niekučius, todėl ji pasiryžusi priimti ir visa tai, kas pulsuoja aplink ją: gatvę, dangų, kvietimą pasisvečiuoti, balių, atveriantį jai naujus horizontus; vyras tokių malonumų labai dažnai atsisako; kai jis įžengia į namus, linksmi balsai nuščiūva, šeimos moterys nutaiso nuobodžią ir padorią miną, kurios jis iš jų laukia. Vienatvės, atsiskyrimo gelmėse moteris randa savo gyvenimo ypatingumo žymių: jos sąlytis su praeitimi, mirtimi, laiko tėkme intymesnis nei vyro; ji domisi savo širdies, kūno, dvasios būsena, nes žino, kad turi žemėje vienintelę dalią; ir būdama pasyvi, ji reaguoja į ją supančią tikrovę aistringiau, su dides-

niu jauduliu nei individas, kamuojamas ambicijų ar skendintis amato rūpesčiuose; ji turi laisvo laiko ir noro atsiduoti savo jausmams, tyrinėti savo pojūčius ir ieškoti jų prasmės. Jei jos vaizduotė nepasiklysta tuščiose svajonėse, ji tampa labai atjaučianti: stengiasi suprasti kitą žmogų kaip individą, susitapatinti su juo; su vyru, su mylimuoju ji iš tikrųjų gali susitapatinti: ji įsijaučia į jo ketinimus, jo rūpesčius, ir taip, kaip nesugebėtų net jis. Ji apdalija savo nerimastingu dėmesiu visą pasaulį; jis jai atrodo mįslė: kiekvienas žmogus, kiekvienas daiktas gali būti suvoktas ir ji godžiai klausinėja. Kai pasensta, apviltas jos laukimas pavirsta ironija, o dažnai ir kandžiu cinizmu; ji piktinasi vyrų apgaulėmis, suvokia, koks atsitiktinis, absurdiškas ir bergždžias tasai vyrų statytas impozantiškas statinys, mato jo išvirkščiąją pusę. Jos priklausomybė neleidžia jai būti abejingai, o kartais iš jai primesto pasiaukojimo ji semiasi tikrojo širdies dosnumo; ji užsimiršta vyro, mylimojo, vaiko labui, ji liaujasi galvojusi apie save, ji tampa tiesiog dovana, auka. Prastai prisitaikanti prie vyrų bendruomenės, dažnai ji būna priversta pati susivokti, kaip elgtis, dažnai jos netenkina gatavi receptai, klišės; jei ji geranoriška, jos nerimas tikresnis už išpuikėlišką jos vyro pasitikėjimą savim.

Bet ji įgys tas privilegijas tik atsisakiusi vyro siūlomų tariamų dorybių. Aukštuomenės moterys aistringai tampa savo šeimininkų bendrininkėmis, nes nori naudotis jų garantuojamomis lengvatomis. Matėme, kad stambiosios buržuazijos atstovės, aristokratės visuomet gynė savo klasinius interesus kur kas atkakliau nei jų sutuoktiniai: jos nedvejodamos visiškai paaukoja jiems savo žmogiškąją nepriklausomybę; jos užgniaužia savy bet kokią mintį, bet kokį kritinį vertinimą, bet kokį spontanišką polėkį; jos kaip papūgos kartoja visuotinai reiškiamas nuomones, susilieja su vyrų kodekso joms primestu idealu; nuoširdumas apleidžia jų širdis, net veide jo nematyti. Namų šeimininkė atgauna nepriklausomybę dirbdama namie, auklėdama vaikus: ji semiasi ribotos, tačiau konkrečios patirties, o ta, kurios darbą atlieka tarnai, nebedalyvauja pasaulio užvaldyme: ji gyvena sapne, abstrakcijose, tuštumoje. Ji nesuvokia savo skelbiamų idėjų reikšmės, jos tariami žodžiai prarado bet kokią prasmę. Finansininkas, pramonininkas, kartais net generolas žino, kas yra nuovargis, rūpesčiai, jie rizikuoja, jie įgyja privilegijų nedoru sandėriu, tačiau jie bent sumoka už tai savimi, o jų žmo-

nos nieko neduoda mainais už tai, ką gauna, nieko neveikia, jos kur kas labiau įsikibusios į savo nepažeidžiamas teises negu jų vyrai. Tuščia arogancija, visiškas negebėjimas, užsispyrėliškas neišmanymas paverčia jas tuščiausiomis menkystomis žmonijos istorijoje.

Taigi absurdiška kalbėti tiek apie „moterį" apskritai, tiek ir apie amžinąjį „vyrą". Suprantama, kodėl palyginimai, kuriais mėginama nustatyti, ar moteris yra pranašesnė, ar menkesnė už vyrą, ar lygi jam, yra tušti: jų situacijos iš esmės skirtingos. Jeigu palyginsime pačias tas situacijas, tai akivaizdžiai įsitikinsime, kad vyro padėtis kur kas geistinesnė, kitaip tariant, jis turi kur kas daugiau konkrečių galimybių pasinaudoti savo laisvę; iš to išplaukia neišvengiama išvada, kad vyrų laimėjimai nepalyginti didesni už moterų laimėjimus: joms beveik draudžiama ką nors *daryti*. Vis dėlto lyginti, kaip savo sferose vyrai ir moterys naudojasi laisve, – tai *a priori* beprasmiškas darbas, nes vyrai naudojasi ja nevaržomai. Vingrybių pinklės įvairios rimtų dalykų mistifikacijos tyko tiek vienų, tiek kitų; ir vieni, ir kiti naudojasi visiška vidine laisve. Tačiau kadangi moters laisvė tebėra abstrakti, nieko neduodanti, ji gali ja pasinaudoti tik maištaudama, nes maištas – vienintelis atviras kelias tiems, kurie neturi galimybės ką nors kurti; jiems privalu peržengti savo situacijos rėmus ir stengtis atverti kelius į ateitį; rezignacija – tai tik savo interesų išdavimas ir bėgimas nuo tikrovės; moteris neturi kitos išeities kaip stengtis išsivaduoti.

Išsivaduoti galima tik kolektyviai, ir, kad tai įvyktų, visų pirma reikia, kad stabilizuotųsi ekonominė moters padėtis. Tuo tarpu buvo ir tebėra daugybė moterų, pavieniui ieškančių galimybių išsigelbėti. Jos mėgina pateisinti savo egzistenciją imanentiškume, kitaip tariant, imanentiškume siekti transcendencijos. Tai paskutinė pastanga – kartais juokinga, dažnai patetiška, – kuria įkalintoji moteris siekia paversti savo kalėjimą šlovingu dangumi, savo vergystę – visiška laisve. Ypač šito siekia narciziška moteris, mylinti moteris, mistikė.

PATEISINIMAI

Vienuoliktas skyrius
NARCIZIŠKA MOTERIS

Kartais manoma, kad narciziškumas – tai pagrindinė visų moterų savybė[195], tačiau nepagrįstai išplėtę šitą sąvoką, ją paneigsime kaip La Rochefoucauld'as paneigė egoizmo sąvoką. Iš tikrųjų narciziškumas – tai tiksliai apibrėžtas susvetimėjimo procesas: „aš" paverčiamas absoliučiu tikslu ir subjektas ieško jame priebėgos. Moterį regim turint daug kitų autentiškų ir neautentiškų savybių: kai kurias jų jau tyrinėjome. Aplinkybės iš tikrųjų skatina moterį labiau nei vyrą atsigręžti į save ir savo meilę skirti sau.

Bet kokiai meilei reikia subjekto ir objekto dvilypumo. Moteris vedama į narciziškumą dviem viena linkme nutiestais keliais. Kaip subjektas ji jaučia, kad jos lūkesčiai neišsipildė; būdama maža mergaitė, ji neturėjo to *alter ego*, kurį berniukui atstoja penis, vėliau liko nepatenkintas jos agresyvus seksualumas. O svarbiausia – jai uždrausta vyriška veikla. Ji nuolat užsiėmusi, tačiau nieko *nedaro*; jos, kaip žmonos, motinos, namų šeimininkės, funkcijos nesuteikia jai galimybės būti pripažintai kaip individui. Vyro tiesa – tai jo statomi namai, kertami miškai, gydomi ligoniai, o moteris, negalėdama visiškai išsiskleisti, realizuodama savo ketinimus bei tikslus, stengsis surasti save savo asmens imanentiškume. Parodijuodama Sieyèso žodžius, Marija Baškirceva rašė: „Kas aš esu? Niekas. Kuo aš norėčiau būti? Viskuo". Būtent todėl, kad yra niekas, daugelis moterų įnirtingai riboja savo interesus savuoju „aš", taip jį hipertrofuoja, kad supainioja su Viskuo. „Aš esu savo pačios herojė", – dar sakė Marija Baškirceva. Veiklus vyras neišvengiamai susipriešina pats su savimi. Neveikli, atskirta moteris negali nei

[195] Plg. Helen Deutsch. *Psychology of Women.*

surasti sau vietos, nei savęs įvertinti; kadangi joks svarbus objektas jai nepasiekiamas, ji ima manyti esanti labai reikšminga pati sau.

Taigi ji gali siūlyti *save* savo pačios geismams todėl, kad nuo vaikystės manė esanti objektas. Auklėjimas paakino ją nusišalinti į savo kūną, brendimo laikotarpiu ji pamatė, kad tas kūnas yra pasyvus ir geidžiamas; jis – kažkas, ką ji gali lytėti rankomis kaip atlasą, aksomą, į ką gali mąsliai žiūrėti meilužio akimis. Kartais pati patenkindama savo lytinius poreikius, moteris susidvejina: tampa subjektu ir objektu – patinu ir patele; pavyzdžiui, Irène, kurios elgseną tyrinėjo Dalbiezas[196], pati sau sakydavo: „Aš save pamylėsiu“, arba aistringiau: „Aš save užvaldysiu“, o paroksizmo būsenoje – „Aš save apvaisinsiu“. Marija Baškirceva irgi yra sykiu subjektas ir objektas, kai rašo: „Vis dėlto gaila, kad niekas nemato mano rankų ir liemens, jų svaigumo, jaunumo“.

Tiesą sakant, neįmanoma būti iš tikrųjų *kita sau pačiai* ir matyti save sąmonės veidrodyje kaip objektą. Susidvejinimas tėra svajojamas dalykas. Vaikui tą svajonę įkūnija lėlė; mergaitei lėlė konkretesnė negu jos pačios kūnas, nes viena yra atskirta nuo kito. Tą poreikį susidvejinti, kad galėtum užmegzti jausmingą dialogą tarp savęs ir savęs ponia de Noailles išreiškė ir knygoje *Mano gyvenimo knyga* (*Le Livre de ma vie*).

> Aš mėgau lėles, maniau, kad jos yra gyvos kaip ir aš: atsiguldavai po šilta antklode tik tuomet, kai ir jos nugrimzdavo pūkų pataluose... Įsivaizduodavau, jog iš tikrųjų mėgaujuos gryna į dvi dalis padalyta vienatve... Poreikį išlikti nesuskaidyta, dusyk būti savimi pačia ankstyvoje vaikystėje jaučiau labai stipriai... Ak! Kaip tomis tragiškomis akimirkomis, kai mano svajingas švelnumas imdavo lietis karčiomis ašaromis, geisdavau, kad šalia manęs būtų kokia nors kita mažytė Anna, kuri apkabintų mano kaklą, mane paguostų, suprastų... Vėliau aš ją surasdavau savo širdyje ir stipriai apkabindavau: pagalba, kurią ji suteikdavo, įkvėpdavo man narsos, bet neteikė laukiamos paguodos.

Paauglė nustumia lėles į šalį. Tačiau visą gyvenimą moters pastangoms išsiveržti iš savęs ir vėl save surasti nepaprastai padeda veidro-

[196] *La Psychanalyse*. Vaikystėje Irėnė mėgo šlapintis kaip berniukas; sapne ji dažnai regi save undine, o tai patvirtina Havelocko Elliso mintis apie ryšį tarp narciziškumo ir to, ką jis vadina „undiniškumu“, t.y. savotiško urinarinio erotizmo.

džio magija. O. Rankas paaiškino, koks yra ryšys tarp veidrodžio ir antrininko mituose ir sapnuose. Moterys ypač lengvai susitapatina su savo atspindžiu veidrodyje. Vyro grožis gimdo jo transcendenciją, moters grožis – pasyvų imanentiškumą: tik sekundę sulaikytas žvilgsnis gali įkliūti į nejudrias veidrodžio amalgamos pinkles; vyras, manantis esąs veiklus, subjektas, vyras, kuris nori toksai būti, sustingusiame savo atvaizde savęs neatpažįsta: tas atvaizdas jam nepatrauklus, nes jis nelaiko vyro kūno geismo objektu; tuo tarpu moteris, žinodama, kad ji yra objektas, iš tikro juo tapdama, mano matanti veidrodyje *save*: pasyvus, realus atspindys, kaip ir ji pati, yra daiktas, o kadangi ji geidžia moters kūno, savo kūno, tai tuo susižavėjimu, geismu ji pagyvina savo inertiškas savybes, kurias regi. Ponia de Noailles, išmananti tuos dalykus, prisipažįsta:

Aš labiausiai didžiavausi ne tiek protu, kuriuo buvau apdovanota ir kuriuo nė trupučio neabejojau, kiek viedrodžio, į kurį dažnai kreipdavausi patarimo, atspindžiu... Tik fizinis malonumas visiškai patenkina sielą.

Pasakymas „fizinis malonumas“ čia neaiškus ir netikslus. Sielą patenkina tai, kad veidas, į kurį mąsliai žiūrima, yra čia pat, jis realus, nekeliantis abejonių, o proto buvimą reikia dar įrodyti. Šviesiame į rėmus įspraustame veidrodyje sutelpa visas pasaulis, jame sukaupta ateitis; už jo rėmų esantys daiktai – tik nežabotas chaosas; pasaulis susitraukia iki stiklo gabalo, kuriame švyti atvaizdas: Vienintelė. Kiekviena kontempliuojanti savo atvaizdą moteris viešpatauja erdvėje ir laike kaip nepriklausoma valdovė; ji turi visas teises į vyrus, turtą, šlovę, geidulius. Marija Baškirceva buvo taip apsvaigusi nuo savo grožio, kad norėjo įamžinti jį nedūliame marmure. Ji stengėsi įsiamžinti, rašydama šiuos žodžius:

Grįžusi namo, aš nusivelku drabužius ir apstulbstu nuo savo nuogo kūno grožio, tarytum niekada nebūčiau jo mačiusi. Reikia iškalti mano statulą, bet kaip? Kol neištekėsiu, tai beveik neįmanoma. O šitai padaryti būtina, juk laikui bėgant grožis ims blėsti, mano kūnas praras formas... Būtinai reikia susirasti vyrą, bent jau tam, kad būtų iškalta mano statula.

Rengdamasi pasimatyti su mylimuoju, Cécile Sorel sako:

Stoviu prieš savo veidrodį. Norėčiau būti gražesnė. Kariauju su kirpčiukais, panašiais į liūto karčius. Braukiant šukomis lekia žiežirbos. Mano galva – saulė, apsupta plaukų lyg aukso spindulių.

Prisimenu dar vieną jauną moterį, kartą ryte matytą vienos kavinės prausykloje. Laikydama rankoje rožę, apgirtusi ponia lūpomis siekė veidrodžio, tarsi būtų norėjusi sugerti savo atvaizdą. Šypsodamasi ji šnabždėjo: „Žavinga, aš tiesiog žavinga“. Būdama sykiu šventikė ir stabas, narciziška moteris, gaubiama šlovės nimbo, sklando po amžinybės pasaulį, o anapus debesų ją garbina klūpančios būtybės: ji – mąsliai žvelgiantis į save Dievas. „Aš save myliu, aš pati sau Dievas!“ – sakė ponia Merežkovskaja. Tapti Dievu – reiškia realizuoti neįmanomą *en-soi* ir *pour-soi* sintezę: valandėlės, kai individas mano patyręs sėkmę, jam yra išskirtinės, tai džiaugsmo, dvasinio pakilimo, pilnatvės valandėlės. Būdamas devyniolikos metų, Rousselis kartą palėpėje pajuto virš savo galvos šlovės aurą, ir nuo to niekad nepagijo. Mergina, išvydusi veidrodyje jos bruožus įgijusius grožį, geismą, meilę, laimę (ji mano, kad gyvybės jiems suteikė jos pačios sąmonė), visą gyvenimą stengsis naudotis šito stulbinančio atradimo perspektyvomis. „Būtent tave aš myliu“, – prisipažįsta vieną dieną Marija Baškirceva savo atvaizdui. Kitą dieną ji rašo: „Aš taip save myliu, jaučiuosi tokia laiminga, kad per pietus buvau tarsi beprotė“. Net jeigu moteris ir neapdovanota nepriekaištingu grožiu, ji regės švytint savo veide nepakartojamus sielos turtus ir to pakaks, kad ji svaigintųsi. Ponia Krüdener viename savo romanų (Valerijos prototipas – ji pati), apie save rašo:

> Ji turi kažką ypatinga, tai, ko dar nesu mačiusi jokioje kitoje moteryje. Kita moteris gali būti tokia pat žavi ir netgi daug gražesnė, bet jai neprilygs nė iš tolo. Gal ji ir nekelia susižavėjimo, bet joje esama kažko, kas idealu, kažko, kas keri, ir tai priverčia domėtis ja. Tokia švelni, tokia liekna, nelyg aksominė našlaitė...

Nėra ko stebėtis, kad net gamtos nuskriaustos moterys kartais prieš veidrodį patiria ekstazę: jas sujaudina vien tai, kad jos – štai čia esantis kūniškas daiktas; kaip vyro, taip ir jų nuostabai sukelti pakanka gryno jaunos moters kūno dosnumo; o kadangi jos suvokia save kaip ypatingą subjektą, tai kiek pagudravusios su savimi, suteiks savo specifiniams bruožams ypatingo žavesio, savo veide ar kūne jos įžvelgs kokių nors žavių, retų, pikantiškų bruožų; jos patikės esančios gražios jau vien todėl, kad jaučiasi esančios moterimis.

Beje, veidrodis anaiptol ne vienintelis, nors ir išskirtinis, sudvejinimo įrankis. Kiekvienas žmogus gali pamėginti susikurti dvynį brolį vi-

diniu dialogu. Nuobodžiaujanti ir didesnę dienos dalį leidžianti viena moteris turi laisvo laiko kurti savo įvaizdį svajonėse. Kol buvo jauna mergaitė, ji svajojo apie ateitį; įkalinta neapibrėžtoje dabartyje, ji pasakojasi savo gyvenimo istoriją; ji ją retušuoja, estetiškai viską sudėlioja, atsitiktinių aplinkybių suformuotą gyvenimą dar būdama gyva paverčia likimu.

Be kita ko, visiems žinoma, kaip moterys brangina savo vaikystės prisiminimus, tatai įrodo ir moterų literatūra; vyrų prisiminimuose vaikystė vaidina antraeilį vaidmenį, o moterys, priešingai, dažnai ir tepasakoja apie pirmuosius savo gyvenimo metus: jų romanuose, jų pasakojimuose jiems suteikiama išskirtinė vieta. Beveik visas istorijas, kurias moteris pasipasakoja draugei, mylimajam, ji pradeda žodžiais: „Kai aš buvau maža mergaitė..." Moterys ilgisi to savo gyvenimo laikotarpio. Juk tuomet, mėgaudamosios nepriklausomybės džiaugsmais, jos jautė virš galvos švelnią ir tvirtą tėvo ranką; suaugusiųjų ginamos ir pateisintos, jos buvo savarankiški individai, prieš kuriuos vėrėsi laisva ateitis, o dabar santuoka ir meilė jas gina prastai, todėl jos tapo tarnaitėmis arba kalinėmis. Anuomet, diena iš dienos užkariaudamos pasaulį, jos viešpatavo, o štai dabar jos nuo jo atskirtos, paaukotos imanentiškumui ir rutinai. Jos jaučiasi pažemintos. Tačiau labiausiai jos kenčia dėl to, kad negali reikštis kaip individualybės: ji – žmona, motina, namų šeimininkė, moteris, kaip ir milijonai kitų moterų; vaikystėje, kiekviena jų išgyveno savo dalią skirtingai, net nežinodama, kad jos ir jos draugų pasaulio suvokimas gana panašus; tėvai, mokytojai, draugės pripažino ją kaip individualybę; ji manė esanti nepalyginama su jokia kita, jai vienintelei turėjo nusišypsoti laimė. Ji su grauduliu prisimena tą jauną mergaitę, kurios laisvės, troškimų ir nepriklausomybės ji išsižadėjo, kurią daugiau ar mažiau išdavė. Moteris, kuria ji tapo, su gailesčiu prisimena žmogišką būtybę, kuria ji buvo; širdies gelmėse ji tikisi vėl surasti tą jau nebeegzistuojantį vaiką. Ji susijaudina išgirdusi sakant: „maža mergaitė", bet ją kur kas labiau jaudina pasakymas „keista maža mergaitė", nes tie žodžiai atgaivina prarastą originalumą.

Jai negana iš tolo žavėtis išskirtine vaikyste: ji mėgina atgaivinti ją savyje, stengiasi įtikinti save, kad jos pomėgiai, mintys, jausmai išsaugojo nepaprastą gaivumą. Čiupinėdama karolius ar sukiodama ant piršto

žiedą, ji suglumusi kreipiasi į tuštumą, ji šnabžda: „Keista... bet tokia jau aš esu... Įsivaizduokit – vanduo mane tiesiog kerėte keri... O! Aš einu iš proto dėl kaimo". Teikti kam nors pirmenybę laikoma ekscentriškumu, kiekviena nuomonė – iššūkis pasauliui. Šį itin dažną bruožą gyvai aprašė Dorothy Parker. Štai kaip ji vaizduoja ponią Welton:

> Jai patiko įsivaizduoti, kad ji moteris, kuri nesijaučia esanti laiminga, jeigu jos nesupa žydinčios gėlės... Trumpomis atvirumo valandėlėmis ji prisipažindavo be galo mylinti gėles. Trumpas prisipažinimas būdavo išsakomas kone atsiprašomu tonu, tarsi jinai maldautų klausytojų, kad jie nepamanytų, jog tas jos pomėgis pernelyg neįprastas. Ji sakytum laukė, kada pašnekovas nukris aukštielninkas ir ims šaukti iš nuostabos: „Ne! Ką jūs! Kas iš to išeis!" Retkarčiais ji prisipažindavo turinti ir kitų silpnybių; mažumą sutrikusi (tarsi tokiai delikačiai moteriai būtų nemalonu apgnuoginti širdį) ji pasipasakodavo mėgstanti spalvas, kaimą, pramogas, įdomias pjeses, gražius audinius, gerai sukirptus drabužius, saulę. Bet dažniausiai prisipažindavo mylinti gėles. Jai atrodė, kad būtent šitas pomėgis labiausiai išskiria ją iš mirtingųjų tarpo.

Moteris mielai patvirtina tokius pastebėjimus savo elgesiu: ji renkasi spalvą: „mano spalva – žalia"; ji turi mėgstamą gėlę, kvepalus, muzikantą, prietarus, manijas, į kurias žiūri su pagarba; kad išreikštų save kaip asmenybę per drabužius ar interjerus, jai nebūtina būti gražiai. Moters kuriamo personažo darna ir originalumas priklauso nuo jos inteligencijos, užsispyrimo ir nuo to, kaip giliai ji susvetimėja savyje. Vienos tik padrikai sumaišo atskirus neryškius bruožus, kitos sistemingai kuria įvaizdį, kurį nuolat vaidina; jau minėjome, kad moteris prastai atskiria tą žaidimą nuo tiesos. Aplink tą personažą vykstantis gyvenimas primena liūdną, nuostabų, bet visuomet keistoką romaną. Kartais tas romanas jau būna parašytas. Negalėčiau suskaičiuoti, kiek jaunų merginų sakėsi man atpažinusios save Judy iš *Dulkių* (*Poussière*); prisimenu vieną labai negražią seną damą, kuri turėjo įprotį kartoti: „Paskaitykite *Leliją slėnyje,* tai knyga apie mane; būdama vaikas, aš su pagarba nustėrusi žiūrėdavau į tą nuvytusią leliją. Kitos dar neaiškiau šnabžda: „Mano gyvenimas – tiesiog romanas". Jų kaktoje žymu laiminga ar nelaiminga žvaigždė. „Tai atsitinka tiktai man", – teigia jos. Tai jas ištisai lydi nesėkmė, tai joms nusišypso laimė: šiaip ar taip, tai jų likimas. Cécile Sorel dėl naivumo, kurio negali atsikratyti savo *Me-*

muaruose, rašo: „Štai šitaip aš įžengiau į pasaulį. Mano pirmieji draugai buvo Genijus ir Grožis". O ponia de Noailles *Mano gyvenimo knygoje,* šitame fantastiškame narciziškumo paminkle, rašo:

Vieną gražią dieną guvernantės dingo: į jų vietą stojo lemtis. Ji tyčiojosi iš tos galingos ir drauge silpnos būtybės lygiai tiek, kiek buvo ją apdovanojusi, ji saugodavo ją nuo katastrofų, o ši kovingoji, pakiliu balsu kalbanti Ofelija gelbėjo savo rūtas. Lemtis ją prašė neprarasti tikėjimo, kad pasitvirtintų toji paskutinė viltis: graikai griebiasi mirties.

Kaip narciziškos literatūros pavyzdį reikėtų pacituoti ir tokią pastraipą:

Iš tvirtos dailiomis, nors ir apvalainomis rankomis bei kojomis ir tarsi padažytais skruostais mergaičiukės, kokia buvau vaikystėje, paveldėjau gležnumą, neryškius kontūrus, pavertusius mane jaudinančia paaugle, nors manyje slypėjo gyvenimo versmė, galinti ištrykšti iš mano dykumos, iš mano bado, iš mano trumpų ir paslaptingų mirčių taip pat keistai kaip ir iš Mozės uolos. Nesigirsiu savo drąsa, nors ir turiu tam teisę. Aš ją tapatinu su savo jėgomis, su savo šansais. Galėčiau aprašyti ją taip: „Mano akys žalios, plaukai juodi, ranka maža ir stipri..."

Ir štai dar pavyzdys:

Šiandien man leista pripažinti, kad, palaikoma sielos ir harmoningų jos jėgų, aš gyvenau įsiklausydama į savo balsą...

Moteris, kuriai stinga grožio, žavesio, laimės, rinksis aukos vaidmenį; ji atkakliai stengsis įkūnyti *Mater dolorosa*, nesuprastą žmoną, jos akimis žiūrint, ji bus „nelaimingiausia pasaulio moteris". Stekelis[197] aprašo būtent tokios melancholijos atvejį:

Kasmet per Kalėdas ponia H. W..., išblyškusi, vilkėdama tamsių spalvų drabužiais, ateina pas mane pasiskųsti savo dalia. Ašarodama papasakoja liūdną istoriją. Vėjais nuėjęs gyvenimas, nenusisekusi šeima! Kai ji atėjo pirmą kartą, aš susijaudinau iki ašarų ir vos neverkiau drauge su ja... Nuo to laiko praslinko dveji ilgi metai, o ji vis dar gyvena savo vilčių griuvėsiuose ir verkia prarasto gyvenimo. Jos bruožuose išryškėjo pirmieji nuopuolio simptomai, ir tai tapo nauja dingstim skųstis. „Į ką aš pavirtau, aš, kurios grožiu buvo tiek žavėtasi!" Ji skundžiasi vis daugiau, ji pabrėžia savo neviltį, nes visi draugai jau žino, kokia baisi jos dalia. Savo skundais

[197] *La femme frigide.*

ji visiems įkyri. Tai jai dar viena proga jaustis nelaimingai, vienišai ir nesuprastai. Iš šito skausmo labirinto nebeliko jokios išeities... Moteris mėgavosi *tragišku vaidmeniu*. Ji svaiginosi tiesiogine šio žodžio prasme, mintimi, kad ji – nelaimingiausia moteris pasaulyje. Visos jos pastangos aktyviai įsijungti į gyvenimą nuėjo niekais.

Mažosios ponios Welton, išdidžiosios Annos de Noailles, nelaimingosios Stekelio ligonės ir daugybės kitų išskirtiniu likimu paženklintų moterų bendras bruožas – jos jaučiasi nesuprastos; aplinkiniai nepripažįsta (arba pripažįsta nepakankamai) jų savitumo; kitų neišmanymą arba abejingumą tokios moterys aiškina paslaptimi, kurią jos nešiojasi savy. Žinoma, daugumas jų tylomis užgniaužė savy vaikystės ir jaunystės epizodus, turėjusius joms didžiulės reikšmės; jos žino, kad oficiali jų biografija neatitinka tikrovės. Tačiau narciziškos moters puoselėjama herojė dažniausiai tėra vaizduotės kūrinys, nes pati moteris nesugebėjo išsiskleisti gyvenime; jos vientisumas randasi ne iš konkrečios tikrovės: tai tik paslėptas pradas, savotiška „jėga“, „ypatybė“, tokia pat neaiški kaip ir flogistonas; moteris tiki jį esant, bet jei norėtų atskleisti jį kitam, jai būtų taip pat keblu tai padaryti, kaip neurotikui, kuris įnirtingai stengiasi išpažinti neapčiuopiamus nusikaltimus. Abiem atvejais ta „paslaptis“ apsiriboja tuščiu įsitikinimu, esą jie turi savy raktą, įgalinantį paaiškinti ir pateisinti jausmus ir poelgius. Neurotikams tokią iliuziją teikia jų patologiška valios stoka, inertiškumas, o moteris mano nešiojanti savy neišsakomą paslaptį irgi todėl, kad nesugeba reikštis kasdienėje veikloje: garsusis moteriškosios paslapties mitas tiktai paskatina ją taip manyti ir savo ruožtu būna patvirtintas.

Kupina nepripažintų lobių, nesvarbu laiminga ar nelaiminga žvaigžde paženklinta moteris trokšta tapti lemties valdomos tragedijos heroje savo pačios akyse. Visas josios gyvenimas virsta pašventinta drama. Ji apgaubta iškilmingu apdaru, ji – sutanota šventikė ir drauge tikinčiųjų rankomis išpuoštas stabas, siūlomas garbinti pamaldiems žmonėms. Jos vidus tampa šventykla, kur garbinamas jos kultas. Marija Baškirceva rūpinasi savo fonu ne mažiau negu suknelėmis:

> Prie rašomojo stalo stovi senovinio stiliaus fotelis, taigi kam nors įėjus, man tereikia persėsti į jį, kad atsidurčiau priešais žmones... mano fonas – pedantiškas rašomasis stalas su knygomis, aš sėdžiu tarp paveikslų ir kam-

barinių gėlių, kojos matyti visos, ne taip, kaip prieš tai, kai tas juodas medis buvo mane užstojęs iki pusės. Virš sofos kabo dvi mandolinos ir gitara. Įsivaizduokite tarp visų tų daiktų, centre jauną baltai vilkinčią merginą su labai mažomis dailiomis rankomis, išvagotomis mėlynų gyslų.

Kai moteris puikuodamasi vaikšto po saloną, kai atsipalaiduoja mylimojo glėbyje, ji atlieka savo misiją: ji – Venera, dalijanti pasauliui savo grožio lobius. Kai Cécile Sorel sudaužė stiklinį gaubtą, dengiantį Bibo karikatūrą, ji gynė ne save, o Grožį, iš jos *Memuarų* matyti, kad visą savo gyvenimą ji ragino mirtinguosius garbinti Meną. Taip pat elgėsi ir Isadora Duncan. Savo autobiografijoje *Mano gyvenimas* ji rašo:

Po spektaklių su savo tunika ir rožėmis išdabintais plaukais aš būdavau tokia graži! Kodėl neduoti pasidžiaugti mano žavesiu kitiems? Kodėl vyras, kiaurą dieną sekinantis savo smegenis, negalėtų būti apkabintas šitų nuostabių rankų ir būti paguostas už savo vargus keliomis valandomis grožio ir užsimiršimo?

Narciziškos moters dosnumas jai naudingas: kupinose pasigėrėjimo kito žmogaus akyse ji kur kas geriau nei veidrodyje mato savo antrininkę su šlovės aureole virš galvos. Nesant paslaugios publikos, ji atveria širdį nuodėmklausiui, gydytojui, psichoanalitikui, ji konsultuojasi su chiromantėmis, su aiškiaregėmis. Pradedanti karjerą kino žvaigždė sakė: „Aš netikiu tuo, ką jie šneka, bet man taip patinka, kai apie mane kalba!“ Ji išsipasakoja draugėms; aistringiau nei bet kame kitame ji ieško klausytojo mylimajame; mylinti moteris greitai užmiršta savąjį „aš“, tačiau daugelis moterų nesugeba patirti tikros meilės kaip tik todėl, kad negali užmiršti savęs. Intymų miegamąjį jos mieliau iškeičia į erdvesnę sceną. Todėl joms toks svarbus gyvenimas visuomenėje: joms reikia, kad jas matytų kitų akys, girdėtų kitų ausys; kaip personažams, joms reikia kaip galima didesnės scenos. Kai Marija Baškirceva dar sykį aprašinėja savo kambarį, jai išsprūsta toks prisipažinimas:

Kai kas nors įeina ir pamato mane rašančią, *aš esu scenoje*.

Ir toliau:

Nusprendžiau sumokėti už *reikšmingą mizansceną*. Pasistatysiu namą, gražesnį už Saros, su didesnėmis studijomis...

Ponia de Noailles savo ruožtu rašo:

Mėgau ir vis dar mėgstu senąsias miestų aikštes. Be to, dažnai galėdavau nuraminti draugus, atsiprašinėdavusius dėl gausybės savo svečių, kurie, jų nuomone, galėjo mane erzinti, štai tokiu nuoširdžiu prisipažinimu: nemėgstu *vaidinti prieš tuščius suolus.*

Tą moters pomėgį save demonstruoti didžia dalim patenkina drabužiai, pokalbis. Bet narciziška, turinti ambicijų moteris trokšta pademonstruoti save kuo originaliau ir įvairiau. Pavyzdžiui, pavertusios savo gyvenimą pjese, už kurią tikisi sulaukti publikos aplodismentų, jos iš tikrųjų mėgausis ir būdamos tikroje scenoje. *Korinoje* (*Corinne*) ponia de Staël smulkiai papasakoja, kaip kerėjo minias italų deklamuodama poemas ir pati sau akompanuodama arfa. Jos mėgstamiausia pramoga Kopė pilyje buvo tragiškų eilių deklamavimas; tarytum Fedra ji su mielu noru aistringai prisipažindavo mylinti jaunus meilužius, kuriuos aprengdavo Ipolito drabužiais. Ponia Krüdener labiausiai mėgo šokti su šaliu, kurį *Valerijoje* ji aprašė šitaip:

Valerija, nubraukusi nuo kaktos plaukus, paprašė paduoti jos tamsiai mėlyną muslino šalį. Ji užsimetė jį ant galvos; nuslydęs smilkiniais, jis nukrito jai ant pečių; kakta išryškėjo lyg antikos teatre, plaukai dingo, akių vokai nusileido, įprasta šypsena pamažėle emė nykti: galva nulinko, šalis švelniai apgobė sukryžiuotas rankas, krūtinę, mėlynas drabužis, ta griežtų, švelnių linijų vaizduojanti ramią rezignaciją figūra atrodė lyg nupiešta Correggio; o kai akys prasimerkė, lūpos pamėgino nusišypsoti, buvo galima pamanyti, jog regi Shakespeare'o heroję - Kantrybę, besišypsančią Skausmui šalia kažkokio paminklo.

... Tai Valerija, kurią būtina pamatyti. Tai ji, drovi, kilni, be galo jautri, jaudinanti, žavi, ji graudina, išspaudžia ašaras ir verčia plakti širdį taip, kaip ši plaka tuomet, kai joje kyla didžiulis jaudulys; tai ji, apdovanota tuo kerinčiu natūraliu gracingumu, kurį gamta suteikia paslapčia kai kurioms aukštesnėms būtybėms.

Jei leidžia aplinkybės, didžiausias pasitenkinimas narciziškai moteriai – viešas pasiaukojimas teatrui.

Georgette Leblanc sako:

Teatras suteikė man tai, ko jame ieškojau, - dingstį patirti egzaltaciją. Šiandien jis man atrodo kaip *veiklos karikatūra*, kažkas, kas būtina audringiems temperamentams.

Jos pavartotas posakis – stulbinantis: negalėdama veikti, moteris susigalvoja veiklos pakaitalų, o teatras kai kurioms iš jų – išskirtinis erzacas. Beje, aktorė gali siekti labai įvairių tikslų. Vienoms moterims vaidyba – būdas užsidirbti pragyvenimui, tiesiog amatas, kitoms – galimybė pelnyti gerą vardą, kuris vėliau bus eksploatuojamas flirte, dar kitoms teatras – jų narciziškumo triumfas; garsiosios Rachel, E. Duse – puikios aktorės, persikūnijančios į savo kuriamą vaidmenį; prastai aktorei, priešingai, rūpi ne tai, ką ji padaro, o šlovė, kurios ji susilauks; pirmiausia ji stengiasi pabrėžti savo pačios privalumus. Kadangi užsispyrusi narciziška moteris nemoka aukotis, ji bus ribota tiek mene, tiek meilėje.

Tas trūkumas bus stipriai juntamas visuose jos veiklos baruose. Ją vilios visi į šlovę vedantys keliai, tačiau ji niekada nežengs jais beatodairiškai. Tapyba, skulptūra, literatūra – tai kūrybos sferos, reikalaujančios griežtos mokinystės ir pasiaukojamo darbo; daugelis moterų pamėgina jose reikštis, bet greitai šito išsižada, jei jų neskatina pozityvus kūrybos siekis; be to, daugelis užsispyrėlių tik „vaidina“ dirbančias. Marija Baškirceva, taip godžiai troškusi šlovės, ištisas valandas praleisdavo prie molberto, tačiau pernelyg mylėjo save, kad iš tikrųjų pamiltų tapybą. Ji ir pati tatai prisipažįsta po daugelio apmaudu paženklintų metų: „Taip, aš neatiduodu visų jėgų tapybai, šiandien save stebėjau: aš *sukčiauju*...“ Jei moteriai pavyksta ką sukurti, kaip poniai de Staël, poniai de Noailles, vadinasi, ji nebuvo vien savęs garbintoja, tačiau viena iš rimčiausių daugelio moterų rašytojų ydų – pataikavimas sau pačioms, nuodijantis jų nuoširdumą, jas varžantis ir menkinantis.

Daugelis moterų, visiškai įtikėjusios savo pranašumu, vis dėlto nesugeba pademonstruoti jo kitiems; tuomet jos sieks pasinaudoti, kaip tarpininku, kokiu nors vyru, kurį įtikins turinčios ypatingų nuopelnų; jos nesiekia sukurti kokių nors retų vertybių pačios, jos tiktai nori pasisavinti jau sukurtas vertybes, tad ir šliejasi prie įtakingų, užsikariavusių šlovę asmenybių, tikėdamosios – kaip mūzos, įkvėpėjos, egerijos – su jomis susitapatinti. Stulbinantis tokio elgesio pavyzdys – Mabel Dodge santykiai su Lawrence'u:

> Aš norėjau sugundyti jo dvasią, priversti jį kurti tam tikrus dalykus... Man reikėjo jo sielos, jo valios, jo kūrybinės vaizduotės ir spindulingos

vizijos. Kad tapčiau šitų pagrindinių įrankių šeimininke, man reikėjo užvaldyti jo kraują... Aš visuomet stengiausi priversti kitus daryti įvairius dalykus, nė nemėgindama ką nors daryti pati. Jausdavausi tarsi savotiškai veikiu, pasiekiu rezultatų kito žmogaus vardu. Tai buvo *savotiška kompensacija už liūdną neturėjimo ką veikti jausmą.*

Ir tolėliau:

Norėjau, kad Lawrence'as taptų užkariautoju *per mane*, kad jis pasinaudotų *mano* patirtimi, *mano* pastebėjimais, *mano* Taosu, ir kad suformuluotų visa šitai nuostabiame meno kūrinyje.

Panašiai Georgette Leblanc norėjo būti „penu ir ugnimi" Maeterlinckui, maža to, ji norėjo, kad ir jos vardas būtų įrašytas poeto knygos viršelyje. Čia mes kalbame ne apie ambicingas moteris, kurios asmeniniams tikslams pasiekti pasitelkia vyrus (kaip Ursinų princesė, ponia de Staël), o apie tas, kurios dega visai subjektyviu *reikšmingumo* troškimu, kurios nesiekia jokio objektyvaus tikslo, tik ketina pasiglemžti kito žmogaus transcendenciją. Anaiptol ne visuomet tatai pavyksta, tačiau dėl savo nesėkmių jos pernelyg nesisieloja, be to, jos įtikina save esančios apdovanotos patrauklumu, kuriam atsispirti neįmanoma. Žinodamos, kad gali sužadinti meilę, geidulį, susižavėjimą, jos iš tikrųjų jaučiasi mylimos, geidžiamos, keliančios susižavėjimą. Belisa – absoliučiai narciziška. Net ir ištikima Lawrence'ui tyroji Brett susikuria menkutį personažą, kurį gausiai apipila vilionėmis:

Pakeliu akis, kad įsitikinčiau, jog jūs gudriai žvelgiate į mane fauno žvilgsniu, provokuojantis atšvaitas blyksi jūsų akyse, Panai. Rimtai ir oriai perveriu jus žvilgsniu ir laukiu, kada tas švytėjimas išnyks iš jūsų veido.

Tokios iliuzijos gali sukelti tikrus kliedesius; Clérambaultas ne be pagrindo erotomaniją laikė „savotišku profesiniu kliedesiu"; jaustis moterimi reiškia jaustis geidžiamu objektu, reiškia manyti, kad esi geidžiama ir mylima. Verta pastebėti, jog devyni iš dešimties ligonių, sergančių „iliuzija, esą jie mylimi", – moterys. Labai aiškiai matyti, kad savo tariamame mylimajame jos ieško savo pačių narciziškumo apoteozės. Jos nori, kad jis būtų beatodairiškai gerbiamas: kunigas, gydytojas, advokatas arba koks aukštesnio rango vyras, kurio poelgiai atskleidžia nenuginčijamą tiesą; o neabejotina tiesa, kurią toks elgesys

atskleidžia, – jo ideali mylimoji pranoksta visas kitas moteris, ji kupina aukščiausiųjų dorybių, kurioms neįmanoma atsispirti.

Erotomanija gali būti įvairių psichozių padarinys, tačiau jos požymiai visuomet vienodi. Moterį ryškiai nušviečia ir iškelia į aukštybes labai žymaus vyro meilė: jį staiga pavergė jos žavesys (kai ji ničnieko iš jo nelaukė) ir jis reiškia savo jausmus netiesiogiai, bet labai atkakliai; šitas ryšys kartais išlieka idealus, kartais įgyja seksualinį pavidalą, tačiau esminis jo bruožas yra tai, kad galingasis ir šlovingasis pusdievis myli stipriau, nei yra mylimas ir savo aistrą reiškia keistais ir dviprasmiškais poelgiais. Iš psichiatrų papasakotų atvejų vieną tipišką apibendrinsiu remdamasi Ferdière'o veikalu[198]. Keturiasdešimt aštuonerių metų Marie-Yvonne prisipažįsta:

Tatai susiję su garbinguoju ponu Achille'u, buvusiu deputatu ir Valstybės sekretoriaus pavaduotoju, Advokatų kolegijos ir Tarybos nariu. Aš pažįstama su juo nuo 1920 metų gegužės 12 d.; tos dienos išvakarėse ieškojau jo Teisingumo rūmuose; iš tolo pastebėjau jo tvirtą stuomenį, tačiau dar nežinojau, kas jis, tik nugara perbėgo šiurpas... Taip, tarp mudviejų užsimezgė jausminis ryšys, abipusis; mūsų akys, žvilgsniai susidūrė. Įsimylėjau iš pirmo žvilgsnio; jis irgi... Šiaip ar taip, jis pirmasis prisipažino mylįs: tai buvo 1922 metų pradžioje; jis priimdavo mane savo salone, visuomet būdavo vienas; kartą netgi išprašė savo sūnų... Vieną dieną... jis atsistojo ir tęsdamas pokalbį priėjo prie manęs. Iškart suvokiau, kad tai jausmo proveržis... Pajutau tai iš jo kalbos. Iš įvairių mandagumo formulių supratau, kad mūsų jausmai abipusiai. Kitąsyk kaip visuomet savo kabinete jis priėjo prie manęs ir pasakė: „Jūs, tik jūs ir niekas kitas, ponia, girdite". Aš taip susijaudinau, jog nežinojau, ką atsakyti, ištariau tik tiek: „Ačiū, garbusis pone!" Kitąsyk, išlydėjęs mane iš savo kabineto į gatvę, jis netgi atsikratė jį lydėjusio pono, padavė jam ant laiptų dvidešimt su ir pasakė: „Palikit mane, mano berniuk, matote, kad aš einu su ponia!" Visa tai jis darė tik tam, kad mane palydėtų ir pabūtų su manim vienas. Jis visuomet stipriai suspausdavo man rankas. Sakydamas pirmą ginamąją kalbą, jis pamelavo – davė suprasti, kad jis viengungis.

Norėdamas pareikšti man apie savo meilę jis pasiuntė į mano kiemą dainininką... Žiūrėdavo į mano langus. Aš net galėčiau padainuoti jums jo romansą... Jis pasiuntė miesto orkestrą, kad šis pražygiuotų palei mano langus. Buvau kvaila. Į tuos ženklus suartėti reikėjo atsakyti. Aš atšaldžiau garbųjį poną Achille'ą... pamanęs, kad jį atstūmiau, jis pradėjo veikti; užuot

[198] *L'Erotomanie.*

pakalbėjęs atvirai, jis man atsikeršijo. Ponas Achille'as, pamanė, kad aš įsimylėjusi B... ir pradėjo pavyduliauti... Užkerėjęs mano fotografiją, jis privertė mane kentėti; bent jau šitai sužinojau šiemet studijuodama knygas ir žodynus. Jis gerokai padirbėjo su ta fotografija: visos mano bėdos – iš ten...

Tokio pobūdžio kliedesiai kartais virsta persekiojimo baime. Tokia baimė kartais apima ir normalius žmones. Narciziška moteris negali susitaikyti su tuo, kad niekas ja aistringai nesidomi; neturėdama akivaizdaus įrodymo, kad yra garbinama, mano, kad yra nekenčiama. Bet kokią į ją nukreiptą kritiką aiškina pavydu, apmaudu. Jos nesėkmės tėra piktų intrigų rezultatas ir tai tik vėl patvirtina jos nuomonę, kad ji – labai svarbi asmenybė. Ją apima didybės manija arba, priešingai, persekiojimo baimė, kuri yra išvirkščias didybės manijos pavidalas. Ji egocentriška, jai rūpi tiktai jos pasaulis, taigi ji tampa absoliučiu pasaulio centru.

Bet narciziška komedija rutuliojasi realaus gyvenimo sąskaita; įsivaizduojamas personažas nori, kad įsivaizduojama publika juo žavėtųsi; tapusi savojo „aš" auka, moteris praranda bet kokią konkrečią sąveiką su pasauliu, jai nerūpi užmegzti konkretų ryšį su kitu žmogumi; ponia de Staël nebūtų taip entuziastingai deklamavusi *Fedros*, jei būtų nujautusi, su kokia pašaipa vakare jos „gerbėjai" komentuodavo tuos pasirodymus savo užrašų knygelėse. Tačiau narciziška moteris nepripažįsta, kad ją galima matyti kitokią, nei ji save parodo; būtent tuo ir paaiškinamas jos nesugebėjimas save įvertinti, nors ji nuolatos save stebi. Ir dėl to ji tampa juokinga. Ji nebeklauso, ji tik kalba, o kai kalba, atmintinai kartoja savo vaidmenį.

Marija Baškirceva rašo:

> Man tai patinka. Aš su juo nesikalbu, aš *vaidinu*, o kadangi jaučiuosi esanti prieš vertinančią publiką, puikiai perteikiu vaikiškas, aikštingas intonacijas bei pozas.

Ji per daug žiūri į save, kad ką nors pamatytų; kituose ji supranta tiktai tai, ką atpažįsta kaip sava; tai, ko ji negali palyginti su savo atveju, su savo gyvenimo istorija, lieka jai svetima. Jai patinka gausinti savo patyrimą: ji nori išgyventi mylinčios moters svaigulius ir kančias, tyrus motinystės džiaugsmus, draugystę, vienatvę, nori verkti, juoktis, tačiau kadangi ji niekada negali atsiduoti tam visa, jos jaus-

mai ir emocijos būna dirbtiniai. Be abejonės, Isadora Duncan apverkė savo vaikų mirtį tikromis ašaromis. Tačiau kai ji didingu teatrališku gestu sviedė jų pelenus į jūrą, ji buvo tik artistė, ir neįmanoma be pasidygėjimo skaityti knygos *Mano gyvenimas* pastraipą, kurioje ji aprašo savo skausmą:

> Jaučiu savo kūno šilumą. Pažvelgiu į savo ištiestas kojas, į savo švelnias krūtis, į savo rankas, kurios niekad nebūna ramios, kurios be perstojo švelniai banguoja, ir regiu, kad jau dvylika metų esu pavargusi, kad šitoje krūtinėje glūdi neišsenkamas skausmas, kad šitos rankos paženklintos liūdesio ir kad man likus vienai šitos akys retai būna sausos.

Paauglė gali pasisemti drąsos akistatai su neramia ateitim iš savojo „aš“ garbinimo, tačiau tą etapą reikia skubiai išgyventi, antraip ateitis užsiveria. Mylinti moteris, neleidžianti mylimajam išsprūsti iš santuokinio gyvenimo imanentiškumo, pasmerkia jį mirčiai sykiu su savimi, o narciziška, įsijautusi į savo įsivaizduojamos antrininkės vaidmenį moteris save sunaikina. Jos prisiminimai sustabarėja, poelgiai tampa stereotipiniai, ji įkyriai kartoja tuos pačius žodžius, jos mimika pamažu nustoja raiškumo: iš čia tas skurdumo įspūdis, kuris atsiranda skaitant moterų rašytus dienoraščius ar autobiografijas; nieko nedaranti, visą savo laiką skirianti savęs liaupsinimui moteris, niekuo netampa, taigi ji liaupsina nieką.

Jos nelaimė, kad, nepaisant visų vingrybių, ji žino, jog visa tai – niekas. Negali būti realaus ryšio tarp individo ir jo antrininko, nes to antrininko nėra. Narciziška moteris patiria visišką pralaimėjimą. Ji negali suvokti savęs kaip visumos, kaip pilnatvės, ji negali išsaugoti iliuzijos, kad ji yra *en soi – pour soi*. Ir jos kaip ir bet kurio kito žmogaus vienatvė patiriama kaip atsitiktinai susiklosčiusių aplinkybių rezultatas ir izoliacija. Būtent todėl (jeigu nepasikeičia) ji pasmerkta nuolat bėgti nuo savęs į triukšmingą minią, būti tarp žmonių. Labai klystume manydami, kad pasirinkusi aukščiausiu tikslu save, ji išvengia priklausomybės: priešingai, ji paaukoja save dar didesnei vergystei: ji nesinaudoja savo laisve, ji paverčia save objektu, kuriam pavojinga būti pasaulyje ir kitų žmonių sąmonėje. Ne tik jos kūnas ir veidas – pažeidžiamos vietos, kurias niokoja laikas. Praktiškai brangiai atsieina sumanymas puošti stabą, sumūryti jam pjedestalą, pastatyti šventovę: matėme, kaip norėdama įamžinti savo formas nedūliame marmure Marija Baškirceva

būtų sutikusi ištekėti dėl pinigų. Vyrų turtais buvo sumokėta už Isadoros Duncan ar Cécile Sorel sosto auksą, smilkalus, mirą. Kadangi moterys savo likimą sieja su vyru, savo sėkmę jos paprastai vertina pagal tai, kiek ir kokių vyrų pakluso jų valdžiai. Bet čia ir vėl į žaidimą įsitraukia abipusiškumas: „maldininkei", kuri stengiasi paversti vyrą savo įrankiu, nepavyksta šitaip iš jo išsivaduoti, nes tam, kad surakintų jį grandinėmis, ji turi jam patikti. Amerikietė, norėdama tapti stabu, tampa savo gerbėjų verge, ji rengiasi, gyvena, kvėpuoja tik vyro dėka ir tik jam. Iš teisybės narciziška moteris tokia pat priklausoma kaip ir hetera. Ji išvengia paskiro vyro valdžios tik taikstydamasi su viešosios nuomonės tironija. Ryšys, siejantis ją su kitu žmogumi, nenumato abipusiškų mainų; jeigu ji pasistengtų būti pripažinta kitos laisvos būtybės sykiu pripažindama laisvę kaip veikla pasiekiamą tikslą, ji liautųsi būti narciziška. Jos nuostata paradoksali tuo, kad ji reikalauja, jog ją kaip vertybę pripažintų tas pasaulis, kurį ji laiko beverčiu, nes ji pati mano esanti svarbiausia. Kitų pritarimas tėra nežmogiška, paslaptinga, kaprizinga galia, kurią reikia pasistengti įgyti magišku būdu. Nepaisant dirbtinės arogancijos, narciziška moteris žino, kad jai gresia pavojus; štai kodėl ji nerami, įžeidi, irzli, visąlaik budri; jos tuštybė niekad nebūna pasotinta; juo labiau ji sensta, juo atkakliau ieško pagyrų ir pasisekimo, juo labiau įtaria, jog prieš ją rengiami sąmokslai; pasiklydusi, persekiojama obsesijų, ji nugrimzta į klaidžią tamsą ir dažnai visa tai bagiasi tuo, kad ji užsisklendžia paranojiškų kliedesių kiaute. Yra pasakymas, ypač tinkantis būtent jai: „kas nori išgelbėti savo gyvenimą, jį praras".

Dvyliktas skyrius
MYLINTI MOTERIS

Žodis „meilė“ turi skirtingą prasmę vyrui ir moteriai, ir būtent čia ir yra tas juos skiriantis rimtų nesusipratimų šaltinis. Byronas yra teisingai pasakęs, kad vyro gyvenime meilė tėra laiko leidimas, o moteriai meilė – pats gyvenimas. Tą pačią mintį *Linksmajame moksle* išsako Nietzsche:

Vyrui ir moteriai žodis „meilė“ iš tikrųjų reiškia du skirtingus dalykus. Gana aišku, kaip moteris supranta meilę: tai ne tik pasiaukojimas, tai absoliutus kūno ir sielos dovanojimas be išlygų, be jokios atodairos. Būtent šitas besąlygiškumas ir paverčia jos meilę vieninteliu jos *tikėjimu*[190]. O vyras, jeigu jis myli moterį, *geidžia* gauti iš jos tą meilę, vadinasi, sau jis anaiptol nekelia tokių pačių reikalavimų kaip moteriai; jei atsirastų vyrų, irgi patiriančių tą absoliutaus savęs išsižadėjimo geismą, garbės žodis, jie būtų ne vyrai.

Tam tikrais savo gyvenimo momentais vyrai galėdavo būti aistringais meilužiais, tačiau nėra nė vieno, kurį būtų galima apibūdinti kaip „didįjį meilužį“; net ir labiausiai užsidegę, jie niekad neišsižada savęs visai, net klūpodami prieš mylimąją, jie nori tiktai ją turėti, užkariauti; savo gyvenime jie išlieka suverenūs subjektai; jiems mylima moteris tėra viena iš daugelio vertybių, kurią jie nori integruoti į savo gyvenimą, o ne iššvaistyti jį jai vienai. Moteriai, atvirkščiai, meilė yra absoliutus savęs išsižadėjimas šeimininko naudai. Cécile Sauvage rašo:

Kai myli, moteris privalo užmiršti savo asmenybę. Tai gamtos dėsnis. Moteris be šeimininko neegzistuoja. Be šeimininko ji – tik išsklaidyta puokštė.

[190] Kursyvas Nietzsche's.

Iš tikro gamtos dėsniai čia niekuo dėti. Vyro ir moters meilės koncepcijose atsispindi jų situacijos skirtingumas. Kai individas yra subjektas, kai jis yra savimi, jeigu jis turi taurų polinkį į transcendenciją, jis stengiasi išplėsti savo galimybes užvaldyti pasaulį: jis ambicingas, jis veikia. O nepagrindinė būtybė nesugeba pajusti absoliuto savo subjektyvume; būtybė, pasmerkta imanentiškumui, negali visiškai išsiskleisti veikloje. Moteris gyvena įsprausta į santykinumo rėmus, ji nuo pat vaikystės paaukota patinui, įpratusi matyti jame valdovą, su kuriuo jai draudžiama lygintis. Neužgniaužusi noro būti žmogumi, ji svajoja transcenduoti save kurios nors iš tų aukštesnių būtybių link, susilieti su suvereniu subjektu; ji neturi kitos išeities, kaip kūnu ir siela pasinerti į tą, kuris jai nurodomas kaip absoliutas, kaip pagrindinis. Kadangi vienaip ar kitaip ji pasmerkta būti priklausoma, tai, užuot paklususi tironams, – tėvams, vyrui, globėjui, – ji bemeilija tarnauti dievui; ji taip aistringai pasirenka savo vergystę, kad ši atrodo jai tarsi jos laisvės išraiška; ji stengsis pranokti savo, kaip nepagrindinio objekto, situaciją iš esmės su ja taikydamasi; savo kūnu, jausmais, poelgiais ji garbins mylimąjį, ji iškels jį kaip aukščiausią vertybę, kaip nepranokstamą tikrovę: ji susinaikins jo akivaizdoje. Meilė jai tampa religija.

Matėme, kad paauglė iš pradžių nori identifikuotis su vyriškosios lyties atstovais; to atsisakiusi, ji stengiasi įsilieti į jų vyriškąjį pradą priversdama vieną iš jų save pamilti; ją vilioja ne to ar kito vyro individualybė, ji myli vyrą apskritai. „O vyrai, kuriuos aš pamilsiu, kaip aš laukiu jūsų, – rašo Irène Reweliotty. – Kaip džiaugiuosi, kad netrukus su jumis susipažinsiu, ypač su Tavimi, kuris būsi pirmasis.“ Žinoma, reikia, kad tas vyras priklausytų tai pačiai klasei, tai pačiai rasei, nes lyties privilegija galioja tik tuose rėmuose; kad būtų pusdievis, jis, savaime suprantama, pirmiausia turi būti žmogus; kolonijų karininko dukteriai čiabuvis – ne žmogus; jei mergina atsiduoda „žemesnio visuomenės sluoksnio“ vyrui, vadinasi, ji siekia save pažeminti, nes netiki esanti verta meilės. Šiaip jau ji ieško vyro, patvirtinančio vyriškosios lyties pranašumą; labai greitai jai tenka su liūdesiu konstatuoti, kad daugelis išrinktosios lyties individų – atsitiktiniai ir žemiški. Tačiau ji nuo pat pradžių jų atžvilgiu nusiteikusi palankiai, o jiems reikia ne tiek įrodyti savo vertę, kiek saugotis, kad pernelyg grubiai neišsiduotų;

tuo dažnai paaiškinama daugybė jaunos naivios mergaitės apgailėtinų klaidų, nes ją patraukia vyriškumo spindesys. Nelygu aplinkybės, vyro vertė jos akyse reiškiasi kaip fizinė jėga, elegancija, turtingumas, kultūra, inteligencija, autoritetas, visuomeninė situacija, kariškio uniforma, bet ji visuomet be išimties geidžia, kad mylimajame būtų sutelkta vyriškumo esmė. Dažnai pakanka familiarumo, kad jo kerai išsisklaidytų; tai gali atsitikti po pirmo bučinio, kasdien susitinkant arba vestuvių naktį. Beje, meilė iš tolo tėra fantazija, o ne tikroji patirtis. Meilės geismas tampa aistra tuomet, kai patenkinamas ir kūnas. Ir atvirkščiai, meilę gali sužadinti ir kūniškos glamonės: tokiu atveju seksualiai užvaldyta moteris pradeda kelti į padanges vyrą, kuris anksčiau atrodė jai nereikšmingas. Tačiau dažnai moteriai nepavyksta sudievinti nė vieno iš savo pažįstamų vyrų. Moters gyvenime meilė užima mažiau vietos, nei buvo manoma. Vyras, vaikai, namai, malonumai, visuomeninės pareigos, tuštybė, seksas, karjera jai kur kas svarbiau. Kone visos moterys svajojo apie „didžią meilę" ir susidurdavo su jos pakaitalais; jos prie jos priartėdavo, bet ji būdavo netobula, sumaitota, juokinga, pusėtina, melaginga, tad labai nedaug moterų iš tikro paaukojo jai savo gyvenimą. Ypač stiprią meilę dažniausiai išgyvena moterys, nenualinusios savo širdies jaunystėje; vienos jų iš pradžių buvo susitaikiusios su tradiciniu moters likimu (vyras, namai, vaikai), kitos – patyrusios sunkią vienatvę arba sužlugus kokiai nors iniciatyvai. Manydamos, kad jų liūdną gyvenimą gali praskaidrinti pasišventimas elito atstovui, jos beprotiškai atsiduoda šitai vilčiai. Panelė Aïssé, Juliette Drouet, ponia d'Agoult pamilo būdamos beveik trisdešimties metų, Julie de Lespinasse – beveik keturiasdešimties; visa kita gyvenime joms atrodė beverčiai dalykai, vienintelė išeitis joms buvo meilė.

Net ir daugeliui savarankiškų moterų šis kelias atrodo pats patraukliausias, nes moteriai baugu prisiimti atsakomybę už savo gyvenimą; net vyras paauglystėje su mielu noru atkreipia dėmesį į vyresnes už save moteris, jis ieško jose vadovės, auklėtojos, motinos. Tačiau auklėjimas, papročiai, vidinės nuostatos neleidžia jam visiems laikams lengvai išsižadėti savo teisių: į tokias meiles jis žiūri tik kaip į laikiną dalyką. Vyro laimė, kad jis – tiek suaugęs, tiek ankstyvoje vaikystėje – verčiamas žengti sunkiausiais, bet patikimiausiais keliais; moters nelai-

mė yra tai, kad ją supa pagundos, kurioms beveik neįmanoma atsispirti; viskas ją skatina rinktis lengvą kelią; užuot raginus kovoti už save, jai teigiama, jog pakanka plaukti pasroviui ir ji pasieksianti kerintį rojų; kai ji suvokia, kad buvo apkvailinta tų miražų, jau būna per vėlu, jos jėgos jau būna išeikvotos toje nevykusioje avantiūroje.

Psichoanalitikai dažnai teigia, kad mylimajame moteris ieško savo tėvo atvaizdo; bet tėvas stulbino mergaitę ne kaip tėvas, o kaip vyras ir tokia magija būdinga kiekvienam vyrui. Moteris siekia ne atgaivinti vieną individą kitame, o atkurti situaciją – tą, kurią ji išgyveno būdama maža mergaitė, kai ją supo suaugusieji; ji buvo tvirtai integruota į šeimą, mėgavosi joje ramybe ir tariamu pasyvumu; meilė grąžins jai lygiai tiek motiną, tiek tėvą, ji grąžins jai vaikystę; moteris trokšta susigrąžinti namus, kurie apsaugotų ją nuo jausmo, jog ji palikta viena, vėl nori paklusti įstatymams, kurie ją gina nuo jos pačios laisvės. Ta vaikiška svajonė neatsiejama nuo daugelio moterų meilės; moteris jaučiasi laiminga, kai mylimasis į ją kreipiasi: „Mano maža mergyte, mano brangus vaikeli“; vyrai puikiai žino, kad pasakymas: „Tu panaši į mažą mergaitę“ yra vienas iš tų, kuris labiausiai suvirpina moters širdį. Matėme, kiek daug moterų kentėjo dėl to, kad tapo suaugusios; daugelis jų atkakliai „vaidina vaiką“, stengiasi nutęsti vaikystę iki begalybės savo manieromis ir tualetais. Vėl tapti vaiku vyro glėbyje joms didžiausia palaima. Apie tai byloja populiaraus priedainio „Jaučiuos tokia maža tavo glėbyje, tokia maža, o mano meile...“ žodžiai, tatai yra ir neišsenkama meilės pokalbių bei meilės laiškų tema. „Vaikeli, mano kūdiki“, – šnabžda mylimasis; o moteris pasirašo: „Tavo mažylė, tavo mažiausioji“. Irène Reweliotty rašo: „Kada gi ateis tas, kuris mokės mane valdyti?“ O pamaniusi, kad tokį sutiko, rašo: „Man smagu jausti, kad tu – vyras ir kad esi už mane pranašesnis“.

Viena Janeto[200] tirta neurotikė labai akivaizdžiai iliustruoja tokią nuostatą:

> Kiek save prisimenu, visų mano padarytų kvailysčių ar gražių poelgių priežastis buvo ta pati – siekimas tobulos, idealios meilės, kuriai galėčiau atsiduoti visa esybe, noras visą save patikėti kitam – Dievui, vyrui ar moteriai – kur kas už mane pranašesniam, kad man nereikėtų galvoti,

[200] *Les Obsessions et la psychasthénie.*

kaip elgtis ar rūpintis savim. Noras susirasti būtybę, kuri mane labai mylėtų ir norėtų priversti mane gyventi, būtybę, kuriai aklai paklusčiau, kuria visiškai pasitikėčiau, būdama tikra, kad ji padės man nepasiduoti silpnumui ir, švelniai, su didžiule meile, leis man pasiekti tobulybę. Kaip aš pavydžiu idealiai Marijos Magdalietės ir Jėzaus meilei: būti aistringa garbinamo mokytojo, kuris to vertas, mokine; gyventi ir mirti dėl savo stabo, tikėti juo neabejojant, galiausiai pajusti, kaip Angelas galutinai įveikia tavy gyvulį, susigūžti jo glėbyje, tapti tokia mažyte, gaubiama jo rankų, tokia jo globojama ir absoliučiai jam priklausančia, kad manęs išvis nebeliks.

Nemaža pavyzdžių mums jau įrodė, kad ta susinaikinimo svajonė iš tikrųjų yra aistringas noras būti. Visose religijose Dievo garbinimas sumišęs su pamaldaus žmogaus rūpesčiu išsigelbėti; visa atsiduodama savo stabui, moteris tikisi, kad jis suteiks jai ją pačią ir tą pasaulį, kuriam jis atstovauja. Iš mylimojo ji dažniausiai reikalauja savojo „aš“ pateisinimo ir garbinimo. Daugelis moterų atsiduoda meilei tik tuomet, jei ir pačios yra mylimos, kartais joms pakanka jausti kito meilę; kad ir jos pamiltų. Jauna mergina kūrė svajones, regėdama save vyro akimis, moteris mano galiausiai save suradusi, kai tampa pastebėta vyro.

Cécile Sauvage rašo:

> Žingsniuodama šalia tavęs, stumdamasi į priekį mažytėmis kojytėmis, kurias tu myli, jausdama, kokios jos mažos aukštakulniuose batuose su fetro aulais, aš mylėjau tą meilę, kuria tu buvai jas apgaubęs. Menkiausias mano rankų krustelėjimas movoje, pečių, veido virptelėjimas, balso gaidelės užliedavo mane laimės pojūčiu.

Mylinti moteris jaučiasi esanti iš tikro labai vertinga; galiausiai jai leista puoselėti save per savo įkvepiamą meilę. Ji svaiginasi radusi liudytoją mylimajame. Būtent šitai prisipažįsta Colette *Klajūnės* herojė (*La Vagabonde*):

> Sutikusi, kad tasai vyras grįžtų rytoj, aš pasidaviau, prisipažįstu, pasidaviau norui išsaugoti jį ne kaip mylimąjį, ne kaip draugą, o kaip godų mano gyvenimo, mano asmens stebėtoją... Reikia labai pasenti, kartą pasakė man Margot, kad išsižadėtum tuštybės gyventi stebėtojo akivaizdoje.

Viename iš laiškų Middletonui Murry Katherine Mansfield pasakoja nusipirkusi žavingą alyvinį korsetą ir iš karto priduria: „Kaip gaila,

kad nėra kas jį *mato*!" Nėra nieko apmaudžiau, nei jaustis gėle, aromatu, lobiu, kurio niekam nereikia: ko vertas turtas, kuris manęs nepraturtina ir kurio niekas nenori gauti dovanų? Meilė – tai ryškalas, puikiai išryškinantis blankų negatyvo vaizdą, tokį pat beprasmį kaip ir baltoji klišė; jos dėka moters veidas, kūno išlinkiai, vaikystės prisiminimai, ankstesnės ašaros, suknelės, įpročiai, jos pasaulis, visa, kas ji yra, visa, kas jai priklauso, išsivaduoja iš atsitiktinumo ir tampa būtina: meilė – nuostabi dovana, padėta prie savo dievo altoriaus.

> Kol jis švelniai neuždėjo rankų jai ant pečių, kol jo akys ja nepasisotino, ji buvo tik šiaip moteris, ne itin graži, bespalviame ir niūriame pasaulyje. Tą akimirką, kai jis ją pabučiavo, jinai išniro perlamutrinėje nemirtingumo šviesoje[201].

Štai kodėl vyrai, turintys autoritetą visuomenėje ir gebantys paglostyti moterų tuštybę, kels aistras net ir nebūdami fiziškai patrauklūs. Savo didinga padėtim jie įkūnija Įstatymą, Tiesą: jų proto galia atskleidžia neginčijamą tikrovę. Jų giriama moteris jaučiasi esanti neįkainojamas turtas. Anot Isadoros Duncan[202], tai ir buvo d'Annunzio sėkmių priežastis.

> Kai d'Annunzio myli moterį, jis iškelia jos sielą į padanges, kuriose sklando švytinti Beatričės dvasia. Visoms moterims vienai po kitos jis suteikia dalį dieviškos substancijos, jis iškelia ją taip aukštai, taip aukštai, kad ji iš tikro pasijunta esanti Beatričė...
>
> Jis apgaubdavo švytinčiu šydu kiekvieną savo favoritę. Būdama aukščiau už kitus mirtinguosius, ji žengdavo gaubiama keisto žėrėjimo. Bet kai poetas kaprizą patenkindavo ir, suviliotas kitos, ją palikdavo, šviesos šydas išnykdavo, aureolė nublankdavo, ir moteris vėl nusileisdavo ant žemės... Išgirsti magiškas d'Annunzio pagyras – džiaugsmas, panašus į tą, kurį patyrė Ieva, išgirdusi žalčio balsą Rojuje. D'Annunzio gali įtikinti kiekvieną moterį, kad ji – Visatos centras.

Tik meilėje moteris gali harmoningai suderinti savo erotiškumą ir narciziškumą; jau matėme, kad tai yra priešingi dalykai, labai trukdantys moteriai prisitaikyti prie savo seksualinės lemties. Virtimas kūnišku objektu, auka pažeidžia moters savigarbą: jai atrodo, kad glamonės

[201] M. Webb. *Le poids des ombres*.

[202] Duncan. *Ma vie*.

alina ir bjauroja jos kūną ar žaloja sielą. Todėl kai kurioms moterims patogiau būti frigidiškoms, nes jos mano taip išsaugosiančios savąjį „aš". Kitos atskiria kūnišką gašlumą nuo kilnių jausmų. Labai būdinga šiuo požiūriu ponios D. S... istorija, papasakota Stekelio, kurį aš jau minėjau kalbėdama apie santuoką.

Frigidiška savo vyrui, po jo mirties ji susipažino su jaunuoliu, irgi menininku, garsiu muzikantu, ir tapo jo meilužė. Jos meilė buvo ir tebėra tokia stipri, kad ji jaučiasi laiminga tik būdama šalia jo. Lotharas užpildo visą jos gyvenimą. Tačiau, kad ir kaip aistringai jį mylėjo, jo glėbyje ji būdavo frigidiška. Jos kelyje pasitaikė dar vienas vyras, žaliūkas, šiurkštus girininkas. Kartą, pasilikęs su ja vienudu, be didelių ceremonijų ją užvaldė. Ji taip apstulbo, kad nesipriešino. Bet jo glėbyje ji pajuto stipriausią orgazmą. „Atsigaunu jo glėbyje daugybei mėnesių. Mane tarsi užlieja laukinis svaigulys, tačiau pagalvojusi apie Lotharą, iškart pajuntu neapsakomą pasibjaurėjimą. Aš nekenčiu Paulio ir myliu Lotharą. Bet Paulius mane patenkina. Lotharas mane traukia. Vis dėlto, rodos, norėdama pajusti seksualinį pasitenkinimą, aš pavirstu kekše, nes man, kaip aukštuomenės moteriai, seksualinis pasitenkinimas draudžiamas." Ji atsisako tekėti už Pauliaus, bet nenutraukia su juo lytinių santykių; tomis akimirkomis ji „pavirsta kita būtybe, ir nešvankūs žodžiai, kurių ji niekad neišdįstų ištarti, sprūsta jai iš lūpų".

Stekelis priduria, kad „daugumai moterų nuopuolis į gyvūniškumą yra būtina sąlyga patirti orgazmą". Kūnišką meilę jos vertina kaip nuosmukį, nesuderinamą su pagarbos ir meilės jausmais. Kitos, priešingai, mano, kad pagarba, meilė vyrui, žavėjimasis juo gali padėti išvengti nuosmukio. Jos sutinka atsiduoti vyrui tik tuomet, jei mano, kad jis labai jas myli; moteris turi būti labai ciniška, šalta ar išdidi, kad į kūniškus ryšius žiūrėtų kaip į pasikeitimą malonumais, kur abu partneriai atlyginami vienodai. Vyras lygiai tiek pat, kiek moteris, o gal net ir labiau, sukyla prieš tuos, kurie nori eksploatuoti jį seksualiai[203], tačiau būtent moteriai dažniausiai atrodo, kad jos partneris naudojasi ja kaip įrankiu. Tik egzaltuotas žavėjimasis gali atlyginti pažeminimą, sąlygojamą akto, kurį ji laiko pralaimėjimu. Matėme, kad meilės aktas reikalauja iš jos visiško užsimiršimo; ji pasiduoda pasyviai melancholi-

[203] Plg. kad ir *Ledi Chatterley meilužę*. Mellorso lūpomis Lawrence'as baisisi moterimis, darančiomis jį savo pasitenkinimo įrankiu.

jai: užmerktomis akimis, bevardė, sutrikusi, ji jaučiasi tarytum būtų mėtoma bangų, blaškoma audros, grimztanti į tamsą – pasijunta esanti kūno, gimdos, kapo verge; sunaikinta, ji susijungia su Visetu, iš josios „aš“ nieko nebelieka. Bet kai vyras nuo jos atsitraukia, ji pasijunta nusviesta į žemę, į lovą, į šviesą: ji vėl įgyja vardą, veidą, ji – nugalėtoji, auka, objektas. Būtent tuomet meilė ir tampa jai būtina. Kaip nujunkytas kūdikis ieško raminančio tėvų žvilgsnio, taip ir moteriai reikia, kad žvelgiančios į ją mylimojo akys vėl sujungtų ją su Visetu, nuo kurio jos kūnas skausmingai atsiskyrė. Ji retai būna visiškai patenkinta; net ir pajutusi raminantį malonumą, ji neišsivaduoja visiškai iš kūno kerų; jos nerimas perauga į jausmą; teikdamas jai malonumą, vyras prisiriša ją prie savęs ir nepaleidžia, o pats jos nebegeidžia; tą trumpai trunkantį abejingumą ji jam atleidžia tik tuomet, jeigu jis paaukoja jai amžiną ir absoliutų jausmą. Tuomet valandėlės imanentiškumas būna pranoktas, deginantys prisiminimai – tai ne apgailestavimas, o lobis; gęstantis geismas tampa viltimi ir pažadu, lytinių santykių teikiamas pasitenkinimas tampa pateisinamas, moteris gali didžiuotis savo seksualumu, nes ji jį transcenduoja: jaudulys, malonumas, geismas – jau nebe būsena, o dovana, jos kūnas jau nebe objektas: jis – himnas, liepsna. Tuomet moteris gali aistringai atsiduoti erotizmo magijai; tamsa virsta šviesa; moteris gali atverti akis, žiūrėti į mylimą ir ją mylintį vyrą, kurio žvilgsnis ją šlovina; jisai nebūčiai suteikia būties pilnatvę, o pati būtis pavirsta vertybe; moteris nebegrimzta į sutemų jūrą, kupina susižavėjimo ji tarsi ant sparnų kyla į dangų. Išsižadėjimas tampa šventa ekstaze. *Atsiduodanti* mylimam vyrui moteris prilygsta Švenčiausiajai Mergelei, kurią aplankė Šventoji Dvasia, tikinčiajai, apdovanotai ostija; būtent tuo ir paaiškinama bažnytinių giesmių ir nešvankių dainuškų analogija; mistinė meilė ne visuomet būna kūniška, bet mylinčios moters seksualumas įgyja mistinį atspalvį. „Mano Dieve, mano Aukščiausiasis, mano šeimininke...“ – tai žodžiai, kurie išsprūsta iš klūpančios šventosios ir iš lovoje gulinčios mylinčios moters lūpų; viena siūlo savo kūną Kristaus strėlėms, tiesia rankas, laukdama stigmų, šaukiasi karštos Dievo Meilės; kita irgi siūlosi ir laukia: strėlę, geluonį atstoja vyro varpa. Abi puoselėja tą pačią svajonę – vaikišką, mistinę meilės svajonę: išnykus kitame įgyti aukščiausią egzistenciją.

Kartais buvo manoma[204], kad toks troškimas susinaikinti yra mazochizmo prielaida. Bet tyrinėdama erotizmą aš jau minėjau, kad apie mazochizmą galima kalbėti tik tuomet, jeigu stengiamasi „prisiversti žavėtis savo, kaip objekto, statusu per kitą“[205], kitaip tariant, jeigu subjekto sąmonė pasigręžia į *ego*, kad pamatytų jį pažemintą. Taigi mylinti moteris – ne tik narciziška moteris, susvetimėjusi savajame „aš“; ji jaučia ir aistringą norą ištrūkti iš savo kiauto ir tapti beribe tarpininkaujant kitam, kuriam prieinama begalinė tikrovė. Ji atsiduoda meilei pirmiausia norėdama išsigelbėti, bet stabmeldiška meilė paradoksali tuo, kad, užuot save išgelbėjusi, moteris galiausiai visiškai *savęs* išsižada. Jos jausmas įgauna mistinę dimensiją: ji nebeprašo dievo, kad jis ja žavėtųsi, jai pritartų, ji nori su juo susilieti, užsimiršti jo glėbyje. Ponia d'Agoult rašo: „Aš norėčiau būti meilės šventąja. Džiugesio ir asketiško įtūžio valandėlėmis aš ilgėjausi kančios“. Šiuose žodžiuose matyti noras visiškai susinaikinti, sugriauti sienas, skiriančias moterį nuo mylimojo; čia ne mazochizmas, o ekstaziško susijungimo svajonė. Tokios svajonės įkvėpta Georgette Leblanc sako: „Jeigu tuomet manęs būtų paklausę, ko aš norėčiau labiausiai pasaulyje, nedvejodama būčiau atsakiusi: būti jo dvasios penu ir liepsna“.

Kad tas susijungimas įvyktų, moteris pirmiausiai trokšta tarnauti: ji jausis esanti būtina, jei tenkins mylimojo reikalavimus; ji bus jo egzistencijos, jo vertės dalis, ji bus atlyginta. Anot Angeluso Silesiuso, net mistikai tiki, kad Dievui reikia žmogaus – kitaip jų auka būtų bergždžia. Juo daugiau vyras reikalauja, juo labiau moteris jaučiasi atlyginta. Nors izoliacija, kuriai Hugo pasmerkė Juliette Drouet, ir slegia jauną moterį, matome, kad ji jaučiasi laiminga jam paklusdama: sėdėti namuose prie židinio – tai teikti šeimininkui laimę. Ji aistringai siekia būti jam naudinga. Ji gamina jam rinktinius patiekalus, puoselėja namus, maloniai vadindama juos „mūsų mielais tavo namais“, uoliai rūpinasi jo drabužiais. Juliette rašo Hugo:

> Aš noriu, kad tu purvintum, plėšytum savo drabužius ir kad tik aš viena, niekieno nepadedama juos taisyčiau ir valyčiau.

[204] Tai, be kita ko, H. Deutsch disertacijos *Psychology of Women* teiginys.

[205] Plg. Sartre. *L'Etre et le Néant*.

Ji skaito jam laikraščius, iškerpa straipsnius, tvarko laiškus ir užrašus, perrašinėja rankraščius. Nusimena, kai poetas patiki dalį to darbo savo dukteriai Léopoldine. Šie bruožai būdingi visoms mylinčioms moterims. Esant reikalui, mylinti moteris kankinasi dėl mylimojo; jai būtina paaukoti jam visą savo esybę, viską, ką ji turi, kiekvieną savo gyvenimo akimirką ir šitaip pateisinti savo *gyvenimą*; ji nori, kad viskas, ką ji turi, priklausytų jam; ji būtų nelaiminga, jeigu jis iš jos nieko nereikalautų, ir todėl subtilus mylimasis susigalvoja reikalavimų. Iš pradžių ji ieškojo meilėje patvirtinimo to, kuo jinai buvo, savo praeities, savo asmenybės, tačiau ji sudeda į ją ir savo ateities viltis: kad ją pateisintų, ji atiduoda ją į rankas tam, kuriame sukauptos visos vertybės; šitaip išsivadavusi iš savo transcendencijos, ji tampa priklausoma nuo pagrindinio kito transcendencijos, dabar ji – jo vasalė ir vergė. Norėdama save atrasti, išsigelbėti, ji ėmė nykti ir pamažėle išnyko visai: visa realybė jai egzistuoja tik jame. Meilė, kuri iš pradžių brėžėsi kaip narcizîška apoteozė, galiausiai išsiskleidžia aitriuose pasiaukojimo, dažnai luošinančio, džiaugsmuose. Apimta aistros moteris tampa kaip niekada graži, elegantiška. Ponia d'Agoult rašo: „Kai Adèle mane šukuoja, aš žiūriu į savo kaktą, nes jūs ją mylite". Ji surado *raison d'être* tam veidui, tam kūnui, tam kambariui, tam „aš", ji visa tai brangina, nes tai brangina jos mylimas ir ją mylintis vyras. Bet laikui bėgant ji nustoja koketuoti; jeigu mylimasis trokšta, ji pakeičia savo įvaizdį, kuris anksčiau jai buvo brangesnis už pačią meilę, ji juo nebesidomi; tai, kuo ji yra, ką turi, ji paverčia savo valdovo feodu; ji išsižada to, kas jam nerūpi; ji norėtų paaukoti jam kiekvieną savo širdies virptelėjimą, kiekvieną kraujo lašą, kaulų čiulpus; būtent šitai ir išreiškiama kankynės svajone: išplėsti pasiaukojimą iki kankynės, iki mirties, tapti žeme po mylimojo kojomis, būti tik tuo, kas atitinka jo poreikius. Ji su įkarščiu naikina visa, kas mylimajam nenaudinga. Jeigu toks atsidavimas absoliutus, mazochizmo išvengiama: Juliette Drouet juo nepasižymėjo. Kartais ji atsiklaupdavo prieš garbinamo poeto portretą ir prašydavo atleisti jai už galbūt padarytas klaidas, tačiau ji dėl to nesikankindavo. Vis dėlto nuo kilniaširdiško entuziazmo iki mazochistinio įtūžio – vienas žingsnis. Būdama su mylimuoju, mylinti moteris jaučiasi taip pat, kaip kadaise prieš tėvus būdama vaikas, todėl ji patiria ir tokį pat kaltės jausmą: kol myli jį, ji nemaištauja, ji sukyla prieš save. Jeigu

jis myli ją mažiau, negu ji geidžia, jeigu jai nepavyksta jo sudominti, padaryti laimingą, patenkinti, tuomet visas jos narciziškumas virsta pasibjaurėjimu savimi, savęs žeminimu, neapykanta sau pačiai, kuri paskatina ją save bausti. Ilgiau ar trumpiau trunkančios krizės metu, kartais ir visam laikui, ji savo noru taps auka, ji įnirtingai kenks savajam „aš", nesugebėjusiam patenkinti mylimojo. Tuomet jos nuostata tampa grynai mazochistiška. Bet nereikia painioti atvejų, kai mylinti moteris pati pasmerkia save kančiai, kad sau atsikeršytų tais atvejais, kada ji siekia patvirtinti vyro laisvę ir galią. Labai dažnas atvejis – ir, rodos, neprasilenkiąs su tiesa, – kai prostitutė didžiuojasi, kad jos vyras ją primuša. Bet tuomet ją džiugina ne tai, kad ji pati buvo primušta ir pavergta, o vyro, nuo kurio ji priklauso, jėga, autoritetas, pranašumas; jai patinka stebėti ir jo blogą elgesį su kitais vyriškosios lyties atstovais, dažnai ji paakina jį pavojingoms varžyboms: ji nori, kad jos šeimininkas disponuotų jos aplinkoje pripažintomis vertybėmis. Moterį, kuriai malonu paklusti vyro kaprizams, despotiškame jo elgesyje su ja žavi akivaizdžiai demonstruojama jo laisvė ir nepriklausomybė. Reikia pažymėti, jog tuo atveju, kai dėl kokių nors priežasčių mylimojo autoritetas nublanksta, jo smūgiai ir reikalavimai tampa nebepakenčiami: jie vertinami tik tuomet, jeigu tuo reiškiasi mylimojo dieviškumas. Tuomet jaustis kitos laisvos būtybės auka – svaiginantis džiaugsmas. Egzistentas išgyvena nuostabiausią nuotykį, kai pasijunta formuojamas skirtingos tvirtos kito žmogaus valios, nes pavargsti nuolat gyvendamas tame pačiame kailyje; aklas paklusnumas – vienintelis žmogui prieinamas būdas radikaliai pasikeisti. Moteris tampa verge, karaliene, gėle, stirna, vitražu, kilimėliu, tarnaite, kurtizane, mūza, bendražyge, motina, seseria, vaiku priklausomai nuo trumpalaikių mylimojo svajonių, įsakmių paliepimų; ji susižavėjusi taikosi prie tų metamorfozių, kol pagaliau suvokia, kad visą tą laiką nesiliovė buvusi nuolanki. Tiek meilės, tiek erotizmo lygmeniu akivaizdu, kad mazochizmas – vienas iš kelių, kuriuo pasuka nepatyrusi pasitenkinimo moteris, nusivylusi tiek kitu, tiek savimi, bet tai anaiptol nėra natūrali sėkmingo atsitraukimo tendencija. Mazochizmas įtvirtina tą *ego* sužeistu, degraduotu pavidalu, o meilė skatina užmiršti save vardan pagrindinio subjekto.

Aukščiausias žmogiškos, kaip ir mistinės, meilės tikslas – susitapatinti su mylimuoju. Vertybių matas, pasaulio tiesa glūdi jo sąmonėje,

todėl negana tik jam tarnauti. Moteris stengiasi matyti jį jo paties akimis: ji skaito jo skaitomas knygas, ji teikia pirmenybę tiems paveikslams ir tai muzikai, kurią jis labiausiai mėgsta, ji domisi tik tais peizažais, kuriuos mato drauge su juo, ją domina tik jo mintys; ji toleruoja jo draugiškumą, priešiškumą, nuomones; klausdama ko nors savęs, ji stengiasi išgirsti jo atsakymą; ji nori įtraukti į plaučius jo iškvėptą orą; vaisiai, gėlės, kuriuos ji gauna ne iš jo rankų, – bekvapiai ir beskoniai; net pats pasaulis apsivertė aukštyn kojom: pasaulio centras – jau nebe ta vieta, kur yra ji, o ta, kur yra mylimasis; visi keliai eina iš jo namų ir į juos veda. Ji kalba jo žodžiais, atkartoja jo gestus, persiima jo manijomis ir tikais. „Aš *esu* Heathcliffas", – sako Catherine *Sūkuringose aukštumose* (*Wuthering Heights*); tai visų mylinčių moterų šauksmas; ji – kitas mylimojo įkūnijimas, jo atšvaitas, jo antrininkas: ji – *jis*. Jos pačios pasaulis vėl tampa nebūtinas: ji gyvena jo pasaulyje.

Didžiausia laimė mylinčiai moteriai, kai mylimas vyras pripažįsta ją esant savo dalimi; kai jis sako „mes", ji jau būna susijungusi ir susitapatinusi su juo, ji dalijasi su juo jo autoritetu ir valdo drauge su juo likusį pasaulį; ji nenuilstamai ir pabrėžtinai kartoja tą saldų žodį „mes". Jausdama esanti būtina žmogui, kuris yra absoliuti būtybė, kuris siekia pasaulyje būtinų tikslų ir grąžina jai pasaulį būtinybės pavidalu, mylinti moteris, išsižadėdama savęs, patiria nuostabų susiliejimo su absoliutu pojūtį. Būtent šitas tikrumas ir teikia jai tokių didelių džiaugsmų: ji jaučiasi iškelta į padanges, sėdinti dievo dešinėje; nesvarbu, kad jinai užima tik antrą vietą, tačiau ji visiems laikams suranda *savo* vietą nuostabiai sutvarkytame pasaulyje. Kol myli ir yra mylimojo mylima, jam būtina, ji jaučiasi visiškai pateisinta: ji mėgaujasi ramybe ir laime. Galimas daiktas, tokią dalią patyrė panelė Aissé būdama šalia riterio d'Aydie, kol religiniai skrupulai nevaržė jos sielos, taip pat ir Juliette Drouet Hugo šešėlyje.

Tačiau spindinti laimė retai būna tvari. Joks vyras nėra Dievas. Ryšiai, kuriuos mistikė palaiko su dieviškuoju nebuvimu, priklauso tik nuo jos uolumo, o dievinamas vyras, nesąs Dievu, yra. Iš čia ir randasi mylinčios moters kančios. Dažniausiai jai tenkanti dalia nusakyta garsiaisiais Julie de Lespinasse žodžiais: „Kiekvieną savo gyvenimo akimirką, mano drauge, aš myliu jus, kenčiu ir laukiu jūsų". Žinoma, vyrams kančia irgi susijusi su meile, tačiau jų kančios arba netrunka

ilgai, arba jos būna ne tokios naikinančios; Benjaminas Constant'as norėjo numirti dėl Juliette Récamier, bet per metus išgijo. Stendhalis daugybę metų apgailestavo dėl Métilde, tačiau tas gailestis veikiau teikė jo gyvenimui žavesio, o ne griovė jį. Tuo tarpu sutikdama būti nepagrindinės vaidmeny, sutikdama būti visiškai priklausoma, moteris susikuria sau pragarą; visos mylinčios moterys atpažįsta save Anderseno undinėje, kuri, iškeitusi dėl meilės žuvies uodegą į moters kojas, pasijuto vaikštanti dygliais ir žarijomis. Netiesa, kad mylimas vyras yra besąlygiškai būtinas, moteris jam irgi nėra būtina; jis neįstengia pateisinti tos, kuri pasišvenčia jo kultui, ir nesileidžia jos užvaldomas.

Autentiška meilė turėtų prisiimti atsakomybę už kito žmogaus atsitiktines savybes, tai yra už jo trūkumus, ribotumą ir pirmapradį nepagrįstumą; ji turėtų būti ne išsigelbėjimas, o tik žmogiškas ryšys. Stabmeldiška meilė suteikia mylimajam absoliučią vertę. Tai akivaizdi iliuzija bet kuriam pašaliniam žvilgsniui: „*Jis* nevertas tokios meilės", – šnabžda mylinčios moters aplinkiniai, o ainiai apgailestaudami šypsosi, regėdami blyškią grafo Guiberto figūrą. Moteriai matyti savo stabo trūkumus, menkumą – širdį draskanti kančia. *Klajūnėje, Mano moksluose* Colette dažnai užsimena apie kartų moters nusivylimą, kuris būna dar kartesnis nei vaiko, matančio griūvant tėvų autoritetą, nes moteris pati pasirinko tą, kuriam atidavė visą save. Net jeigu išrinktasis ir būna vertas didžiausio jausmo, jo tiesa – žemiška, ir mylinti jį moteris klūpo ne prieš jį, o prieš aukščiausiąją būtybę; ji apsigavo, nes pernelyg rimtai žiūrėjo į vertybes, tai yra nesuvokė, kad jų ištakos – žmogaus būtyje; jos vingrybės – kliūtis, skirianti ją nuo to, kurį ji garbina. Ji rūko jam smilkalus, lenkiasi prieš jį, tačiau nėra jo draugė, nes nesuvokia, kad pasaulyje jam gresia pavojai, kad jo ketinimai ir tikslai tokie pat laikini kaip ir jis pats. Laikydama jį tikėjimu, Tiesa, ji nesuvokia jo laisvės, jo dvejonių ir nerimo. Toks atsisakymas taikyti mylimajam žmogiškąjį matą paaiškina daugybę moters paradoksų. Moteris reikalauja iš mylimojo malonės, jis ją suteikia: jis dosnus, turtingas, nuostabus, jis karališkas, dieviškas; jei tik jis atsisako tą malonę suteikti, iškart tampa šykštuoliu, menkysta, žiauriu žmogumi, tai yra demonišku arba gyvulišku padaru. Kyla pagunda paprieštarauti: jeigu tas „taip" apstulbina kaip nuostabus ekstravagantiškumas, tai ar verta stebėtis tuo „ne"? Jeigu tas „ne" – bjaurus egoizmas, tai kodėl taip žavė-

24. 900

tis tuo „taip“? Negi tarp to, kas antžmogiška ir nežmogiška, nėra vietos tam, kas žmogiška?

Puolęs dievas – ne žmogus; jis – apsišaukėlis; mylimasis neturi kitos alternatyvos: jis tik gali įrodyti iš tikro esąs tas karalius, kuriam meilikaujama, arba atsiskleisti kaip uzurpatorius. Kai jis jau nebegarbinamas, jį reikia trypti kojomis. Vardan šlovės aureolės, kuria mylinti moteris buvo apgaubusi mylimojo galvą, ji draudžia jam turėti kokių nors silpnybių; ji jaučiasi apvilta ir susierzina, jei jis nepateisina įvaizdžio, kurį sukūrė ji; jeigu jis jaučiasi pavargęs ar negali susikaupti, jei nelaiku užsigeidžia valgyti ar gerti, jei apsirinka ar pats sau prieštarauja, ji konstatuoja, kad jis „nusmuko“, ir pradeda dėl to jam priekaištauti. Taip netiesiogiai ji net ima jam priekaištauti dėl visų jo poelgių, kuriems pati nepritaria; ji sprendžia savo nuožiūra ir kad jis ir toliau liktų vertas būti jos šeimininku, ji draudžia jam laisvai reikštis. Ji veikiau garbina jį nesantį nei esantį; kaip matėme, yra moterų, kurios aukojasi mirusiems ar nepasiekiamiems herojams, kad nereikėtų jų gretinti su gyvaisiais, nes šie fatališkai neatitinka išsvajotųjų. Išsisklaidžius iliuzijoms, sakoma: „Nereikia tikėti Nuostabiuoju Princu. Vyrai – vargšai padarai“. Vyrai nebūtų nykštukai, jei iš jų nebūtų reikalaujama būti milžinais.

Vienas iš prakeikimų, slegiančių aistringą moterį, yra tai, kad jos kilniaširdiškumas kaipmat virsta reiklumu. Pasiaukojusi kitam, ji nori ir atsigriebti: jai reikia užsigrobti tą kitą, kuris turi savo rankose jos esybę. Ji atsiduoda jam visa, bet, kad jis galėtų tą dovaną deramai priimti, jam reikia būti laisvam. Ji aukoja jam kiekvieną akimirką; jis visuomet privalo būti šalia; ji nori gyventi tik juo, tačiau gyventi; kad priverstų ją gyventi, jis turi aukotis.

> Kartais aš myliu jus kvailai ir tuomet nesuvokiu, kad negaliu, neturiu, neprivalau užvaldyti jūsų minčių, kaip kad jūs manąsias, – rašė ponia d'Agoult Lisztui.

Moteris mėgina tramdyti spontanišką norą būti vyrui viskuo. Tokia pati apgailestavimo gaida girdėti ir panelės de Lespinasse žodžiuose:

> Viešpatie! Kad jūs žinotumėt, ką reiškia dienos, ką reiškia gyvenimas be galimybės ir be malonumo jus matyti! Mano drauge, jums pakanka lengvabūdiškų pramogų, profesijos, veiklos, o mano laimė – jūs, tik jūs;

jeigu man nereikėtų matyti ir mylėti jūsų kiekvieną gyvenimo akimirką, aš nenorėčiau gyventi.

Iš pradžių mylinti moteris džiaugiasi galėdama tenkinti mylimojo geidulius, paskui – nelyginant legendinis ugniagesys, kuris iš meilės savo amatui pats padeginėdavęs, – ji neriasi iš kailio, žadindama jo geidulius, kad vėliau galėtų juos tenkinti; jeigu tai nepavyksta, ji jaučiasi tokia pažeminta, nereikalinga, tada mylimasis pradeda vaidinti aistras, kurių nejaučia. Tapusi verge, ji atrado patikimiausią būdą surakinti jį grandinėmis. Tai kita meilės iliuzija, kurią nemaža vyrų – tarp jų Lawrence'as ir Montherlant'as – pagiežingai demaskavo: būdama tironija, ji dedasi esanti aukojimasis. *Adolfe* Benjaminas Constant'as su kartėliu aprašė grandines, kuriomis surakina vyrą pernelyg dosni moters meilė. „Savo sudėtų aukų ji neskaičiavo, nes buvo pernelyg užsiėmusi tuo, kad priverstų mane jas priimti", – žiauriai apibūdina jis Eleonorą. Nesipriešinimas iš tikro yra įsipareigojimas, pančiojantis mylimąjį, ir jis praranda net privilegiją atrodyti duodančiu; moteris reikalauja, kad jis su dėkingumu sutiktų nešti naštą, kurią ji jam užkrauna. O jos despotizmas nepasotinamas. Mylintis vyras – despotiškas, bet gavęs tai, ko nori, jaučiasi patenkintas, tuo tarpu reiklus moters pasiaukojimas – beribis. Pasitikintis savo mylimąja vyras nesijaučia nepatenkintas, jei jos nėra šalia, jei ji kažką veikia toliau nuo jo: būdamas tikras, kad ji jam priklauso, jis veikiau teikia pirmenybę laisvei, o ne daiktui. Moteris, atvirkščiai, visad kankinasi, jei mylimojo nėra šalia, nes jis – jos vertintojas, teisėjas. Kai tik jis nukreipia savo žvilgsnį į ką nors kita, – ją nuskriaudžia; visa, ką mato, jis nuvagia nuo jos; nutolusi nuo jo, ji jaučiasi nesava, tarsi būtų sugriuvęs pasaulis; net būdamas šalia, skaitydamas, rašydamas, jis ją palieka, išduoda. Ji nekenčia jo miego valandų. Žiūrėdamas į miegančią moterį, Baudelaire'as sušvelnėja: „Tavo gražios akys pavargo, vargše mylimoji". Proustas susižavėjęs žvelgia į miegančią Albertiną[206]. Svarbiausia, kad vyro pavydas – tai tiesiog noras turėti su niekuo nesidalijant; kai mylimoji miega it bejėgis vaikas, ji nepriklauso niekam: vyrui pakanka tos garantijos. Tačiau dievas, šeimininkas neturi pasiduoti imanentiškai atvangai; moteris į tą žaibišką transcendenciją žiūri priešišku žvilgsniu; ji nekenčia

[206] Kad Albertina – tai Albertas, nieko nekeičia, nes čia Prousto nuostata vyriška.

gyvuliško inertiškumo, kūno, kuris egzistuoja nebe *jai*, o *savaime*, užsimiršęs atsitiktinume, už kurį jai tenka sumokėti savo pačios atsitiktinumu. Šitą pojūtį puikiai išreiškė Violette Leduc:

Aš nekenčiu miegančiųjų. Pasilenkiu prie jų su piktais ketinimais. Jų nuolankumas mane erzina. Nekenčiu nesąmoningos jų giedros, tariamo nejautrumo, stropaus aklio veido, blaivaus apgirtimo, jų impotentiško uolumo... Ilgai tykojau, laukiau to rausvo burbulo, kuris išsprūdo iš mano miegančiojo lūpų. O man reikėjo tik jo buvimo šalia burbulo. Aš jo negavau. Mačiau, kad užmerkti jo nakties vokai – mirties vokai... Kai šitas vyras buvo nesukalbamas, aš slėpiausi už jo linksmų vokų. Miegas tampa sunkus, kai jis į jį nugrimzta. Jis pagrobė viską. Aš nekenčiu savo miegančiojo, nes jis gali susikurti ramybę su tuo, kas nesąmoninga, o tai man svetima. Nekenčiu jo medaus geltonumo kaktos. Nugrimzdęs savyje, jis uoliai pluša, kad pailsėtų. Jis nežinia ką perkrato atmintyje... mudu išsiskyrėme žaibiškai... Mudu norėjome palikti žemę savo temperamento padedami. Mes nuo jos atsiplėšėme, kopėme aukštyn, tykojome, laukėme, niūniavome, pasiekėme tikslą, dejavome, išlošėme ir pralošėme kartu. Tai buvo tikras bėgimas iš pamokų. Mudu išknisome naują nebūties rūšį. Dabar tu miegi. Tavo pasitraukimas negarbingas... Kai mano miegantysis krusteli, mano ranka nevalingai susiliečia su sperma. Tai sėklos pritvinkęs aruodas – dusinantis, despotiškas. Intymūs miegančio vyro kapšeliai užkrito man ant rankos... Laikau spermos maišelius. Turiu rankoje laukus, kurie bus dirbami, sodus, kurie bus prižiūrimi, vandens galią, kuri bus transformuota, keturias lentas, kurios bus užkaltos, rezervuarus, kurie bus pakelti. Turiu rankoje vaisius, gėles, veislinius gyvulius. Turiu rankoje skalpelį, sodo žirkles, zondą, revolverį, akušerines reples, ir visa tai sutelpa mano delne. Mieganti pasaulio sperma tėra nereikalingas daiktas, kyšantis iš sielos tęsinio...

O, kai tu miegi, aš tavęs nekenčiu![207]

Dievui negalima užmigti, tuomet jis tampa moliu, kūnu; jam negalima liautis buvus šalia, kitaip jo esybė pasineria į nebūtį. Moteriai vyro miegas – tai šykštumas ir išdavystė. Mylimasis kartais pažadina savo mylimąją, kad paglamonėtų, jinai pažadina jį tik tam, kad jis nemiegotų, kad nenutoltų nuo jos, kad galvotų tik apie ją, kad būtų čia – kambaryje, lovoje, jos glėbyje – kaip Dievas tabernakulyje. Būtent šito geidžia moteris, ji – kalėjimo sargas.

[207] *Je hais les dormeurs.*

Ir vis dėlto ji iš tikrųjų nesutinka, kad vyras būtų kas nors kita, o ne jos kalinys. Tai vienas iš skaudžiausių meilės paradoksų: tapęs belaisviu, dievas netenka savo dieviškumo. Moteris išsaugo savo transcendenciją perduodama ją vyrui, bet jis privalo ją paskleisti po visą pasaulį. Jeigu meilužiai drauge pasineria į aistros absoliutą, laisvė degraduoja į imanentiškumą; tuomet lieka vienintelė išeitis – mirtis: tai viena iš Tristano ir Izoldos mito prasmių. Du pasiaukoję vienas kitam įsimylėjėliai – jau mirę: jie miršta iš nuobodulio. Marcelis Arland'as romane *Svetimos žemės* (*Terres étrangères*) aprašė lėtą savižudiškos meilės agoniją. Moteris jaučia tą pavojų. Kai jos nekamuoja pavydus įtūžis, ji pati reikalauja, kad vyras kažko siektų, pasinertų į veiklą: jei jis neatlieka jokio žygdarbio, jis nebe didvyris. Riteris, vykstantis ieškoti nuotykių, savo damą įžeidžia, bet jei jis sėdi prie jos kojų jinai jį ima niekinti. Tai ir yra neįmanomos meilės kankynė; moteris nori *turėti* visą vyrą, bet reikalauja, kad jis siektų daugiau, nei duota ir įmanoma turėti: laisvos būtybės negalima *turėti*; ji nori įkalinti čia egzistentą, kuris, anot Heideggerio, yra „tolių būtybė", puikiai žinodama, kad jos pastangos bergždžios. Julie de Lespinasse rašo: „Mano drauge, aš myliu jus taip, kaip reikia mylėti, myliu pernelyg beprotiškai, entuziastingai ir beviltiškai". Stabmeldiška, blaiviai suvokiama meilė negali būti viltinga. Juk mylinti moteris, reikalaujanti iš mylimojo, kad jis būtų didvyris, milžinas, pusdievis, drauge reikalauja, kad ji pati nebūtų jam viskuo, nors gali jaustis laiminga tik su sąlyga, kad užvaldys jį visą.

> Moters aistra, visiškas bet kokių savo teisių išsižadėjimas, postuluoja, kad būtent tasai jausmas, tas išsižadėjimo geismas kitai lyčiai būtų svetimas, – teigia Nietzsche[208]. Nes jeigu abu išsižadėtų savęs dėl meilės, dievaži, net nežinau kas atsivertų, galbūt siaubinga tuštuma? Moteris nori būti paimta... taigi ji reikalauja, kad kas nors ją *paimtų* tas, kas neatsiduoda pats, neišsižada savęs, o pati priešingai, nori praturtinti savąjį „aš" mylėdama... Moteris atsiduoda, vyras ūgteli jos sąskaita...[209]

Moteris bent jau galės pasidžiaugti tuo mylimojo praturtinimu; ji nėra jam Viskas, tačiau mėgins save įtikinti, kad ji jam būtina; o būtinybė nelaipsniuojama. Jei jis „negali be jos apsieiti", ji jaučiasi esanti

[208] *Le Gai Savoir*.

[209] Ten pat.

jo egzistencijos pagrindas ir tokiu būdu nusistato savo vertę. Ji su džiaugsmu jam tarnauja, tačiau reikia, kad jis jai už tą tarnystę būtų dėkingas; kaip rodo paprasčiausia aukojimosi dialektika[210], dovana tampa reikalavimu. Ir skrupulinga moteris savęs paklausia: ar iš tikro jam reikia *manęs*. Vyras brangina ją, geidžia jos su ypatingu švelnumu ir goslumu, bet ar jis nejaustų šito ypatingo jausmo ir kitai? Daugelis mylinčių moterų pasiduoda iliuzijai: jos nenori žinoti, kad ypatingume esama bendrumo, ir vyras padeda joms apsigauti, nes iš pradžių ir pats pasiduoda tai iliuzijai; dažnai su būdingu jo geismui įkarščiu jis tarsi meta iššūkį laikui: tą akimirką, kai jis geidžia tos moters, jis geidžia jos aistringai, jis nori tik jos, ir, žinoma, ta akimirka suabsoliutinama, tačiau labai trumpam. Apgauta moteris puola į amžinybę. Sudievinta šeimininko glamonių, ji mano visuomet buvusi dieviška ir skirta dievui: tik ji viena. Bet vyro geismas taip pat greitai praeina, kaip ir sukyla; pakanka geismą patenkinti, ir jis tuojau pat išnyksta, tuo tarpu moteris po meilės akto dažniausiai tampa jo kaline. Tai visų populiarių literatūros kūrinių ir populiarių dainų tema. „Vaikinas ėjo pro šalį, mergina dainavo... Vaikinas dainavo, mergina verkė." Ir jeigu vyras ilgam prisiriša prie moters, tai dar nereiškia, kad ji jam būtina. O būtent šito ji ir reikalauja: savęs išsižadėjimas išgelbsti ją tik tuomet, jei sugrąžina jai valdžią; čia nepavyksta išvengti abipusiškumo. Taigi jai tenka arba kentėti, arba sau meluoti. Dažniausiai iš pradžių ji griebiasi melo. Vyro meilę ji įsivaizduoja kaip tikslią savo jausmų kopiją; įsivaizduodama geismą esant meile, erekciją – geismu, meilę – religija, ji apgaudinėja save. Ji verčia vyrą jai meluoti: „Tu mane myli? Taip pat kaip vakar? Tu visada mane mylėsi?" Tuos klausimus ji sumaniai pateikia tuomet, kai trūksta laiko atsakyti subtiliai ir nuoširdžiai, arba tuomet, kai tą padaryti sukliudo aplinkybės. Ji primygtinai šito klausinėja mylėdamasi, sveikdama po ligos, raudos priepuolio metu arba stoties perone; trauk-te ištrauktus atsakymus ji paverčia trofėjais; negavusi atsakymų, prakalbina tylą: visos tikrai mylinčios moterys yra daugiau ar mažiau paranojikės. Prisimenu vieną draugę, kuri po ilgo kitur gyvenančio meilužio tylėjimo pareiškė: „Kai nori nutraukti santykius, rašai, kad paskelbtum apie tai atvirai". Paskui, gavusi nedviprasmišką laišką, pasa-

[210] Šitai bus bandoma aptarti esė „*Pyrrhus et Cinéas*".

kė: „Kai nori iš tikrųjų nutraukti santykius, – nerašai". Dažnai iš girdėtų prisipažinimų labai sunku spręsti, kur čia prasideda patologiškas kliedesys. Vyro elgesys, aprašytas paklaikusios įsimylėjusios moters, visuomet atrodo ekstravagantiškas: jis – neurotikas, sadistas, užslopinta asmenybė, mazochistas, demonas, nepastovus žmogus, bailys arba visa tai sykiu; čia bejėgiai subtiliausi psichologiniai paaiškinimai. „X... mane dievina, jis beprotiškai pavydus, jis norėtų, kad, išeidama iš namų, užsidėčiau kaukę; bet jis toks keistas ir taip nepasitiki meile, kad, kai paskambinu jam į duris, pasitinka mane ant slenksčio ir neįsileidžia vidun." Arba dar: „Z... mane dievino. Bet buvo pernelyg išdidus, kad prašytų mane persikelti į Lioną, kur gyvena. Aš atvykau ir įsikūriau jo namuose. Po savaitės be jokio kivirčo jis mane išvarė. Mačiau jį dar dusyk. Trečią kartą, kai paskambinau jam, jis padėjo ragelį nebaigęs pokalbio. Jis – neurotikas". Tos paslaptingos istorijos paaiškėja, kai jas papasakoja vyras: „Aš jos niekada nemylėjau", arba: „Su ja mane siejo draugystės ryšiai, bet aš nebūčiau išgyvenęs su ja nė mėnesio". Atkaklus gudravimas baigiasi psichiatrine ligonine: vienas iš pastoviausių erotomanių bruožų – mylimojo elgsena joms atrodo mįslinga ir paradoksali; toks įmantrus ligonės kliedesys visuomet įveikia tikrovės pasipriešinimą. Normali moteris kartais suvokia tiesą ir prisipažįsta, kad vyras jos nebemyli. Bet kol nespiria būtinybė to daryti, ji visuomet šiek tiek gudrauja. Net kai meilė abipusė, mylinčiųjų jausmai iš esmės skiriasi, ir moteris stengiasi tai nuslėpti. Vyras privalo sugebėti pateisinti save be jos, nes ji tikisi būti jo pateisinta. Jis jai būtinas todėl, kad ji vengia savo laisvės, bet jeigu jis naudojasi savo laisve, be kurios nebūtų nei didvyris, nei paprasčiausiai vyras, vadinasi, jam niekas negali būti reikalingas. Moteris sutinka būti priklausoma iš silpnumo: kaip gi ji sutiks būti su priklausomu, kaip ir ji, žmogumi, kurį ji myli už jo stiprybę?

Aistringa ir reikli siela negali rasti nusiraminimo meilėje, nes ji siekia prieštaringo tikslo. Draskoma, kankinama, ji rizikuoja tapti našta tam, kurio verge svajojo būti; negalėdama jaustis esanti būtina, ji tampa įkyri, šlykšti. Tai irgi gana dažna tragedija. Būdama išmintingesnė, sukalbamesnė, mylinti moteris rezignuoja. Ji nėra viskas, ji nėra būtina: jai pakanka būti naudingai, bet kuri kita lengvai ją pakeistų; ji tenkinasi tuo, kad ji – ta, kuri yra čia. Ji susitaiko su savo vergyste

nereikalaudama abipusiškumo. Tuomet ji gali džiaugtis kuklia laime, bet net ir šitaip apribota laimė nebus be debesėlio. Mylinti moteris laukia daug skausmingiau negu žmona. O jeigu ir žmona yra išskirtinis mylinčios moters tipas, tai namų, motinystės rūpesčiai, profesija, malonumai jos akyse nieko verti: iš nuobodulio pragaro ją ištraukia tik vyro buvimas šalia. „Kai tu išeini, man atrodo, kad neverta net žiūrėti, kas darosi aplinkui; visa, kas man tuomet nutinka, panašu į mirtį, aš paprasčiausiai tampu ant kėdės numesta suknele“, – rašo Cécile Sauvage savo santuokos pradžioje[211]. Jau matėme, kad labai dažnai aistringa meilė gimsta ir išsiskleidžia ne santuokoje. Vienas iš nuostabiausių absoliučiai paaukoto meilei gyvenimo pavyzdžių – Juliette Drouet: jos gyvenimas – tai begalinis laukimas. „Visuomet tenka grįžti į tą patį išeities tašką, tai yra amžinai tavęs laukti“, – rašo ji Hugo. „Aš laukiu jūsų kaip voverė narvelyje.“ „Viešpatie, kaip liūdna tokiai natūrai, kaip aš, vis laukti, visą gyvenimą tik laukti.“ „Kokia diena! Man rodės, kad ji niekad nesibaigs, taip tavęs laukiau, o dabar atrodo, kad ji per greit prabėgo, nes nemačiau tavęs...“ „Diena man atrodo tarsi visas amžius...“ „Aš jūsų laukiu, nes man geriau jau laukti, nei manyti, kad jūs išvis neateisit.“ Teisybė, Hugo, privertęs Juliette nutraukti santykius su jos turtingu globėju kunigaikščiu Demidovu, įkurdino ją nedideliame butelyje ir dvylika metų draudė išeiti vienai, kad ji neatnaujintų santykių su kuriuo nors iš savo senų draugų. Bet net ir tuomet, kai moteriai, pasivadinusiai „jūsų vargše, uždaryta tarp keturių sienų auka“ likimas tapo maloningesnis, vienintelė jos gyvenimo prasmė buvo jos mylimasis, kurį ji matė labai retai. „Aš myliu tave, mano Viktorai, mano mylimasis, – rašo ji 1841 metais, – bet mano širdį slegia liūdesys ir kartėlis; aš matau tave taip retai, taip trumpai, o ir tomis trumpomis akimirkomis, kai tave matau, tu taip mažai man priklausai, jog visa tai kelia begalinį liūdesį, užplūstantį mano širdį ir protą.“ Ji svajoja suderinti nepriklausomybę ir meilę. „Aš norėčiau būti nepriklausoma ir sykiu vergė, nepriklausoma, kai išgyvenu tą būseną, kuri teikia man peno, o vergė tiktai savo meilėje.“ Tačiau patyrusi visišką nesėkmę kaip aktorė, ji turėjo „visą savo gyvenimą“ taikytis su tuo, kad ji – tiktai meilužė. Nepaisant pastangų tarnauti savo stabui, jos gyvenimas

[211] Visai kas kita, jeigu moteris randa santuokoje autonomiją, tuomet sutuoktinių meilė gali būti laisvi mainai tarp dviejų savarankiškų būtybių.

buvo pernelyg tuščias: tą įrodo septyniolika tūkstančių laiškų, kuriuos ji parašė Hugo, kasmet nuo trijų iki keturių šimtų. Jai nieko kito nebeliko kaip tik stumte stumti laiką tarp metro vizitų. Didžiausias haremo sąlygomis gyvenančios moters siaubas yra nuobodulio kupinos dienos: kai patinas nesinaudoja objektu, kurį ji jam atstoja, ji tampa absoliučiu nieku. Mylinčios moters situacija analogiška: ji nori būti tik mylima moteris, visa kita jai neturi jokios vertės. Kad galėtų egzistuoti, jai reikia, kad mylimasis būtų šalia, kad ji juo rūpintųsi, – ji laukia jo ateinant, laukia, kada jam kils geismas, kada jis nubus, ir vos tik jis išeina, vėl prasideda laukimas. Tai prakeikimas, slegiantis romanų *Šalutinė gatvė*[212] (*Back Street*), *Blogi orai*[213] (*Intempéries*) herojes, grynosios meilės garbintojas ir aukas. Tai sunki bausmė toms, kurios nepaėmė likimo į savo rankas.

Laukimas gali būti džiaugsmas; laukimas moteriai, kuri laukia mylimojo, žinodama, kad jis pas ją atbėgs, kad jis ją myli, – žėrinti perspektyva. Tačiau išblėsus nuoširdžiam meilės svaiguliui, kuris net nebuvimą gali paversti buvimu, nebuvimo tuštumą užpildo nerimastingos kančios: vyras gali niekad nebesugrįžti. Pažinojau moterį, kuri kiekvieną sykį su nuostaba sutikdavo savo meilužį. „Maniau, kad nebeateisi", – sakydavo jinai. Ir jeigu jis paklausdavo, kodėl, atsakydavo: „Juk galėtum *negrįžti*, kai laukiu, man visuomet atrodo, kad nebepamatysiu tavęs". O svarbiausia tai, kad jis gali liautis mylėjęs: jis gali pamilti kitą moterį. Juk įniršis, su kuriuo moteris mėgina susikurti iliuzijas sakydama: „Jis beprotiškai mane myli, jis negali mylėti jokios kitos moters, tik mane", neapsaugo nuo pavydo kančių. Vingrybes lydi aistringi ir prieštaringi tvirtinimai. Juk ir beprotis, atkakliai tvirtinantis, kad jis – Napoleonas, nesutrinka, pridūręs, kad jis dar ir kirpėjas. Moteris retai drįsta savęs paklausti: „Ar jis iš tikro mane myli?", nors šimtą kartų savęs klausia, ar jis nemyli kitos. Ji bijo net pagalvoti, kad mylimojo aistra galėjo pamažėle išblėsti ar kad meilė jam kur kas mažesnė vertybė nei jai: ji iškart mano turinti varžovių. Į meilę ji žiūri kaip į laisvą jausmą ir sykiu kaip į magiškus kerus, įsivaizduoja, kad „jos" patinas tebemyli ją niekieno nevaržomas, tuo tarpu apsukri intrigantė

[212] Fanny Hurst. *Back Street*.

[213] R. Lehmann. *Intemperies*.

„vynioja jį aplink pirštą“, „pagauna į spąstus“. Vyras suvokia moterį kaip imanentiškumu susietą su juo būtybę, kaip tik todėl jis taip lengvai vaidina Boubouroche'ą, ir jam sunku įsivaizduoti, kad ji irgi gali būti kita ir jį palikti; jo pavydas dažniausiai būna trumpalaikis, toks, kaip ir pati meilė: kartais pavydo priepuolis būna labai stiprus ir baigiasi net žmogžudyste, bet labai retai nerimas užvaldo vyrą ilgam. Jo pavydas dažniausiai būna šalutinis padarinys: kai jam prastai klojasi darbe, kai jis jaučiasi lamdomas gyvenimo, tuomet jis teigia, kad žmona iš jo tyčiojasi[214]. Moteris, priešingai, mylėdama vyrą kaip kitokią, kaip transcenduojančią būtybę, kiekvieną akimirką jaučia jai gresiantį pavojų. Išdavystė nedaug tesiskiria nuo neištikimybės. Pasijutusi per mažai mylima, ji iškart ima pavyduliauti. Turint galvoje jos reikalavimus, tai yra daugiau ar mažiau nuolatinė jos būsena; jos priekaištai, pretenzijos, kad ir kokia būtų jų dingstis, išreiškiami pavydo scenomis: būtent šitaip ji išsakys nekantrų ir nuobodų laukimą, savo priklausomybės kartėlį, apgailestavimą dėl suluošinto savo gyvenimo. Visam jos likimui gresia pavojus kiekvienąsyk, kai mylimasis pažvelgia į kitą moterį, – juk ji visa jame susvetimėjo. Taigi ji susierzina, jei mylimojo akys akimirką nukrypsta į kitą moterį, bet jeigu jis jai primena, kad ką tik ji mąsliai žiūrėjo į nepažįstamą vyriškį, ji tvirtai atšauna: „Tai visai kas kita“. Ji teisi. Vyras, į kurį žvelgia moteris, nieko negauna iš to žvilgsnio: moteris atsiduoda tik paaukojusi savo kūną. Tuo tarpu geidaujama moteris iškart tampa geistinu ir geidžiamu objektu, o šitaip paniekinta mylimoji „vėl virsta paprastu moliu“. Tokiu būdu ji be paliovos būdrauja. Ką jis daro? Į ką jis žiūri? Su kuo jis kalba? Tai, ką ji gavo iš geismo, gali atimti viena šypsena; vienos akimirkos pakanka, kad „perlamutrinė nemirtingumo šviesa“ pavirstų jai kasdienybės sutemomis. Jai viską davė meilė, ją praradusi, ji gali prarasti viską. Neaiškus ar apibrėžtas, nepagrįstas ar pateisinamas pavydas sukelia moteriai iš proto varančias kančias, nes pavydas yra meilės žudikas. Jei išdavystė neabejotina, moteris arba privalo atsisakyti meilės kulto, arba tos meilės išsižadėti; tai tikra katastrofa, tad visiškai suprantama, jog mylinti moteris, čia abejodama, čia klysdama, yra apsėsta tiek noro, tiek baimės sužinoti baisią tiesą.

[214] Būtent šitai išryškėja Lagache'o veikale *Nature et formes de la jalousie*.

Būdama išdidi ir sykiu nerimastinga, moteris, kurią kankina nuolatinis pavydas, įtarinėdama dažniausiai klysta. Juliette Drouet skausmingai nepasitikėjo visomis moterimis, kurios tik prisiartindavo prie Hugo, o Léonie Biard, kuri aštuonerius metus buvo Hugo meilužė, nebijojo. Kai nepasitikima savimi, visos moterys tampa pavojingomis varžovėmis. Meilė sutrauko draugystės saitus, nes mylinti moteris užsidaro mylimojo pasaulyje; pavydas pagilina jos vienatvę ir tuo dar labiau susiaurina priklausomybę. Ir vis dėlto šitai ją išgelbsti nuo nuobodulio: saugoti vyrą – darbas, o saugoti mylimąjį – savotiška kunigystė. Jei vyro garbinama moteris, ima savęs nepaisyti, pajutusi pavojų, ji iš karto susiima. Tualetai, rūpinimasis namais, aukštuomenės paradai tampa kovos priemonėmis. Kova – tonizuojanti veikla; kol kovotoja būna beveik tikra savo pergale, ji patiria kovoje didžiulį malonumą. Tačiau nerimastinga pralaimėjimo baimė tą kilnią dovaną paverčia žeminančia vergyste. Vyras gindamasis puola. Moteris, net išdidi, priversta būti švelni ir pasyvi; geriausi jos ginklai – manevravimas, apdairumas, vingrybės, šypsenos, žavesys, paklusnumas. Prisimenu jauną moterį, į kurios duris vieną vakarą paskambinau neįspėjusi: prieš dvi valandas palikau ją nepasidažiusią, nerūpestingai apsirengusią, blausiomis akimis; dabar ji laukė jo; pamačiusi mane, nutaisė įprastinę miną, tačiau mačiau ją besirengiančią susitikti su juo, užvaldytą baimės ir veidmainystės, pasiruošusią visoms kančioms, paslėptoms po dirbtine šypsena. Rūpestingai susišukavusi, skruostai ir lūpos neįprastai išdažyti, mezginiuota palaidinė akinančio baltumo. Šventiniai drabužiai, kovos ginklai! Masažuotojai, kosmetologai žino, su kokiu tragišku rimtumu jų klientės žiūri į tas iš pažiūros bergždžias pastangas; privalu sugalvoti naujų vilionių mylimajam, reikia tapti ta moterim, kurią ji nori sutikti ir užvaldyti. Bet visa tai – bergždžios pastangos: jis nebeatkurs atvaizdo tos Kitos, kuri iš pradžių jį patraukė, ji nebeturės to, kuo jį gali patraukti kita moteris. Meilužio reikalavimai tokie pat dvejopi ir neįmanomi kaip ir vyro: jis nori, kad meilužė priklausytų tik jam ir vis dėlto liktų svetima; jis nori, kad ji visiškai atitiktų jo svajonę ir skirtųsi nuo to, ką jis įsivaizduoja, nori, kad ji pateisintų jo lūkesčius ir sykiu būtų stebinanti. Šis prieštaravimas drasko moterį ir pasmerkia ją nesėkmei. Ji stengiasi sumodeliuoti save pagal vyro norą; daugelis moterų, išsiskleidusių meilės, pamaloninusios jų narciziškas pretenzijas, pradžioje, kai tik pasijunta

mažiau mylimos, tampa maniakiškomis vergėmis; persekiojamos įkyrių baimių, nuskurdusios, jos erzina mylimąjį. Aklai atsiduodama mylimajam moteris praranda laisvės pojūtį, kuris iš pradžių darė ją žavią. Vyras ieškojo joje savo atspindžio, tačiau regėdamas jį perdėm tikslų, pradeda nuobodžiauti. Viena iš mylinčios moters nelaimių yra ta, kad pati meilė ją suniokoja, išsekina; ji tampa tik verge, tarnaite, pernelyg klusniu atspindžiu, pernelyg tiksliu atkartojimu. Kai ji tatai suvokia, sielvartas dar labiau ją sumenkina: ašarodama, reikalaudama, keldama scenas, ji suvisam praranda savo patrauklumą. Egzistentas yra tai, ką jis daro: siekdama būti, ji pasikliovė svetimu protu ir atsisakė bet kokios veiklos. „Aš moku tik mylėti", – rašo Julie de Lespinasse. Romano *Aš esu tik meilė* (*Moi qui ne suis qu'amour*)[215] pavadinimas – mylinčios moters devizas; ji – tik meilė, ir kai meilė netenka savo objekto, ji tampa niekuo.

Dažnai ji suvokia klydusi ir tuomet mėgina vėl įtvirtinti savo laisvę, susigrąžinti kitoniškumą; ji tampa kokete. Geidžiama kitų vyrų, ji vėl sudomina savo atbukintą meilužį: tai daugelio nuvalkiotų „rožinių" romanų tema; kartais, kad susigrąžintum autoritetą, pakanka atitolti; Albertine atrodo blanki, kai yra šalia, kai ji paklusni; nutolusi, ji vėl tampa paslaptinga, ir pavydo kankinamas Proustas vėl ją įvertina. Tačiau tokie manevrai – delikatus reikalas; jeigu vyras permato juos kiaurai, jie tik juokingai išryškina jo vergės servilizmą. Jų sėkmė irgi pavojinga: meilužis niekina savo meilužę, nes ji jam priklauso, bet jis todėl prie jos ir prisirišęs, kad ji jam priklauso; kas sunaikins neištikimybę – panieka ar prieraišumas? Galimas daiktas, kad apviltas vyras nusigręš nuo abejingosios: taip, jis nori, kad ji būtų laisva, bet sykiu nori, kad ji būtų ištikima. Ji suvokia šitą riziką, ir tai paralyžiuoja jos koketavimo galimybes. Mylinčiai moteriai beveik neįmanoma sumaniai žaisti šį žaidimą: ji per daug bijo pakliūti į jo pinkles. Kol ji gerbia savo mylimąjį, jai nemalonu jį apgaudinėti: kaip jis galėtų išlikti dievas jos akyse tokiomis sąlygomis? Laimėjusi lošimą, ji sunaikina savo stabą, pralošusi, ji susinaikina pati. Išeities nėra.

Apdairi mylinti moteris – nors tiedu žodžiai nesuderinami – stengiasi paversti mylimojo aistrą švelnumu, draugyste, įpročiu arba mėgi-

[215] Jo autorė – Dominique Rolin.

na prisirišti jį prie savęs tvirtais saitais: vaiku, vedybomis. Noras tuoktis, persekiojantis daugelį meilės ryšių, tėra saugumo geismas. Sumani meilužė pasinaudoja jaunos meilės kilniaširdiškumu, norėdama užsitikrinti sau ateitį, tačiau pasidavusi tokioms spekuliacijoms, ji praranda teisę vadintis mylinčia moterim, nes mylinti moteris beprotiškai svajoja amžiams mylimąjį pavergti, bet anaiptol ne sunaikinti. Štai kodėl, išskyrus tuos labai retus atvejus, kai laisva sąjunga trunka visą gyvenimą, meilė-religija baigiasi katastrofa. Santykiuose su Mora panelė de Lespinasse turėjo laimės pasisotinti pirmoji: jai jie įgriso, nes ji sutiko Guibert'ą, kuriam savo ruožtu pati netrukus įgriso. Ponios d'Agoult ir Liszto meilę numarino negailestinga dialektika: užsidegimas, gyvastingumas, ambicijos, įkvėpusios Lisztui tą meilę, nulėmė ir kitas jo meiles. Portugalų vienuolei neliko nieko kito, kaip būti pamestai. D'Annunzio kerinčio patrauklumo[216] kaina buvo jo neištikimybė. Santykių nutraukimas gali vyro sieloje palikti gilų pėdsaką, bet galiausiai jam lieka vyriškas gyvenimas, į kurį jis ir pasineria. O palikta moteris – niekas, ji nieko nebeturi. Jei jos paklaustum, kaip ji gyveno anksčiau, ji nieko neprisimintų. Gyvenimą, kuris priklausė tik jai, ji pavertė pelenais, kad įgytų naują tėvynę, iš kurios buvo netikėtai ištremta; ji išsižadėjo visų vertybių, kuriomis tikėjo, nutraukė visus draugystės saitus; ji pasijunta be stogo virš galvos ir viskas aplink ją pavirsta dykuma. Kaip jai pradėti naują gyvenimą, jei ji neturi nieko, išskyrus mylimąjį? Jai telieka klejoti, kaip kitados telikdavo užsidaryti vienuolyne, arba, jei turi blaivų protą, jai lieka tik numirti: iškart, kaip panelė de Lespinasse, arba pamažėle; agonija gali trukti ilgai. Kai dešimt, dvidešimt metų moteris buvo atsidavusi vyrui kūnu ir siela, kai jis tvirtai stovėjo ant pjedestalo, kurį ji jam pastatė, jo pasitraukimas – siaubinga katastrofa. „Ką man daryti? – klausė keturiasdešimtmetė moteris. – Ką man daryti, kai Žakas manęs nebemyli?" Ji uoliai rinkosi drabužius, šukuosenas, makiažą, bet jos įdiržęs pasenęs veidas jau nebegalėjo sužadinti kito vyro meilės; o ji pati, dvidešimt metų praleidusi vyro šešėlyje, ar ji galėjo pamilti kitą? Kai tau keturiasdešimt, prieš akis dar daug nenugyventų metų. Prisimenu moterį, išsaugojusią gražias akis, kilnius bruožus, nors veidas buvo paburkęs nuo kančios; ji buvo tarsi

[216] Anot Isadoros Duncan.

akla, kurčia ir net nejuto, kaip visų akyse jos skruostais rieda ašaros. Dabar jos dievas taria jai sugalvotus žodžius kitai moteriai; dabar ji nušalinta nuo sosto karalienė, nebežinanti, ar valdė tikrą karalystę. Jei moteris dar jauna, ji turi šansų pasveikti: ją pagydys nauja meilė; kartais ji atsiduoda jai jau nebe taip aistringai, suprasdama, kad tai, kas neunikalu, negali būti absoliutas; bet dažnai ji atsiduoda jai įnirtingiau nei pirmą kartą, nes jai reikia atsilošti. Absoliučios meilės nesėkmė pamoko tik tuomet, kai moteris sugeba suimti save į rankas; atskirta nuo Abelard'o, Héloïse netapo griuvena, nes, ėmusi vadovauti vienuolynui, susikūrė autonomišką egzistenciją. Colette herojės pernelyg išdidžios ir gyvastingos, kad leistųsi sugniuždomos meilės nusivylimų: Rénée Méré išsigelbsti darbu. O „Sido" prisipažino dukteriai per daug nenuogąstaujanti dėl jos emocinės būsenos, nes žino, kad Colette – ne tik mylinti moteris. Tačiau nedaugelis nusikaltimų susilaukia didesnės bausmės nei kilnus paklydimas – visiškai atsiduot į kito žmogaus rankas.

Tikra meilė turėtų būti grindžiama abipusišku laisvų būtybių dėkingumu; tuomet abu mylintieji išmėgintų tiek save, tiek kitą: nė vienas neišsižadėtų savo transcendencijos, nė vienas nesusižalotų, abu drauge parodytų pasauliui, ko yra verti ir kokių tikslų siekia. Ir vienas, ir kitas mylėdami atsiskleistų aukodamiesi ir turtindami pasaulį. Savo veikale *Savęs pažinimas* (*La Connaissance de soi*) George'as Gusdorfas tiksliai apibendrina tai, ko reikalauja iš meilės *vyras*.

> Meilė, priversdama mus išsiveržti iš savęs, padeda mums atsiskleisti. Mes išryškiname save susiliesdami su tuo, kas mums svetima ir mus papildo. Meilė, kaip pažinimo forma, atveria naujus horizontus, naujas žemes aplinkoje, kurioje mes nuolat gyvenome. Čia ir yra didžioji paslaptis: pasaulis yra kitas, aš pats *esu kitas*. Ir jau ne tik aš vienas tai žinau. Dargi kažkas kitas man šitai atvėrė. Taigi moteris vaidina būtiną ir pagrindinį vaidmenį vyro *savimonėje*.

Todėl jaunam vyrui meilės pamokos[217] tokios svarbios; matėme, kaip Stendhalis, Malraux žavėjosi stebuklu, išreikštu fraze: „Aš pats esu kitas". Tačiau Gusdorfas, teigdamas, kad „*panašiai* ir vyras moteriai yra būtinas kaip tarpininkas tarp jos ir jos" klysta, nes šiandien situacija jau *nebepanaši*; vyras atsiveria kitu aspektu, bet lieka savimi ir tas

[217] Žr. I tomą.

naujasis jo pavidalas integruojamas į jo asmenybės visumą. Moteriai tas atsitinka tik tuomet, jei ir ji iš esmės egzistuoja kaip *pour-soi*; o tai implikuoja jos ekonominę nepriklausomybę, asmeninių tikslų siekimą ir transcendavimą be tarpininkų bendruomenės link. Tuomet tampa įmanoma lygiavertė kaip Kyo ir May meilė, kurią aprašė Marlaux. Moteris dargi gali vaidinti vyro ir vadovo vaidmenį, tokį, kokį ponia Warens suvaidino Rousseau gyvenime, o Léa – Chéri gyvenime. Bet daugeliu atvejų moteris nesuvokia savęs kaip kitos: jos santykis su kitais *(pour-autrui)* sumišęs su jos pačios esybe; meilė jai – ne tarpininkas tarp jos ir jos, nes ji neprisigauna prie savo subjektyvios egzistencijos; ji kūnu ir siela tebėra toji meilužė, kurią vyras ne tik atskleidė, bet ir sukūrė; jos išsigelbėjimas priklauso nuo tos despotiškos laisvos būtybės, kuri ją suformavo ir gali akimirksniu sunaikinti. Visą gyvenimą ji dreba prieš tą, kuris laiko jos likimą savo rankose, net ne visai šitai suvokdamas ir net to nenorėdamas; pavojus jai gresia iš kito, ji tėra nerimastinga ir bejėgė savo pačios likimo liudininkė. Tironas, budelis prieš savo valią, tasai kitas nepriklausomai nuo jos ir nuo savęs įgauna priešo pavidalą: užuot patyrusi kadaise geistą susijungimą, mylinti moteris patiria skaudžią vienatvę, užuot tapusi bendrininke, ji turi kovoti, o dažnai ir neapkęsti. Meilė moteriai – tai didžiausia pastanga įveikti priklausomybę, su kuria ji pasmerkta, susitaikyti; tačiau net savanoriškai prisiimta priklausomybė išgyvenama tiktai baimėje ir vergystėje.

Vienas per kitą vyrai skelbė, kad moteriai meilė – jos harmoningos egzistencijos viršūnė. „Moteris, kuri myli, kaip dera moteriai, tampa tik dar moteriškesnė“, – teigia Nietzsche; anot Balzaco: „Svarbiausia vyro gyvenime – šlovė, moters gyvenime – meilė“. Moteris prilygsta vyrui tik pavertusi savo gyvenimą amžinu aukojimusi, kaip kad vyras paverčia savo gyvenimą amžina veikla“. Bet tai tik dar viena žiauri apgaulė, nes tai, ką ji vyrams aukoja, jie nesivargina priimti. Vyrui nereikia to besąlygiško pasiaukojimo, kurio jis reikalauja, nei stabmeldiškos meilės, glostančios jo tuštybę, jis visa tai priima tiktai su sąlyga, kad pats netenkins reikalavimų, kuriuos tokia nuostata numato. Jis prašo moters duoti, o gautos dovanos jį vargina; ji pasijunta sutrikusi dėl tų nereikalingų dovanų, dėl bergždžios savo egzistencijos. Tądien, kai moteris galės mylėti ne kaip silpna, o kaip stipri būtybė, ne tam, kad nuo savęs pabėgtų, o kad save atrastų, ne tam, kad save pažemin-

tų, o kad save patvirtintų, tuomet ir jai, kaip ir vyrui, meilė taps gyvybės, o ne mirtino pavojaus šaltiniu. Kol kas meilė tėra skaudus prakeikimas, slegiantis moterį, uždarytą moterų pasaulyje, subjaurotą, nepilnavertę. Daugybė meilės kankinių paliudijo, kokia neteisinga lemtis, siūlanti joms kaip aukščiausią išsigelbėjimą nykų pragarą.

Tryliktas skyrius
MISTIKĖ

Meilė buvo skirta moteriai kaip aukščiausias jos pašaukimas, todėl nukreipdama ją į vyrą, ji ieško jame Dievo. Tačiau jeigu dėl kokių nors aplinkybių ji negali mylėti žmogaus, jeigu jai tenka išgyventi nusivylimą arba jei ji yra per daug reikli, tuomet ji ima garbinti kaip dievybę patį Dievą. Žinoma, būta ir vyrų, kuriuos degino ši liepsna, bet tokių buvo mažai, be to, šitai jų aistrai būdingas labai išgrynintas intelektualumas. Tuo tarpu begalės moterų atsiduoda dangiškų sutuoktuvių malonumams ir išgyvena juos ypač emocingai. Moteriai įprasta gyventi klūpant; šiaip jau ji laukia išganymo iš dangaus, kur viešpatauja vyriškiosios lyties atstovai. Juos irgi gaubia debesys; jų didybė irgi atsiskleidžia anapus jų kūniškos esaties šydų. Mylimasis visuomet yra daugiau ar mažiau nereali būtybė; jis bendrauja su savo garbintoja dviprasmiškais ženklais; pažinti jo širdį jai padeda tik tikėjimas, ir kuo vyras jai atrodo pranašesnis, tuo labiau ji nesuvokia jo elgesio. Matėme, kad erotomanėms toks tikėjimas padėdavo atlaikyti visus prieštaravimus. Kad jaustų Jo Buvimą šalia, moteriai nereikia nei jo matyti, nei liesti. Ar jis bus gydytojas, ar dvasininkas, ar Dievas, moteris tai vienodai priims kaip neginčijamai akivaizdų dalyką, ji vergiškai atvers savo širdį iš aukštybių sklindančioms meilės bangoms. Žmogaus ir Dievo meilė susipina ne todėl, kad pastaroji yra pirmosios sublimacija, o todėl, kad žmogaus meilė irgi yra linkusi į transcendenciją, į absoliutą. Ir vienu, ir kitu atveju mylinti moteris siekia išsigelbėjimo, sujungdama savo atsitiktinę egzistenciją su Visetu, įkūnytu Aukščiausiojo asmenybėje.

Šis dviprasmiškumas akivaizdus daugeliu atvejų – ir patologiškų, ir normalių: arba mylimasis sudievinamas, arba Dievas įgyja žmogiškų

bruožų. Pacituosiu, ką apie tai rašo Ferdière'as savo veikale apie erotomaniją. Pacientė sako:

1923 metais aš susirašinėjau su *Presse* žurnalistu: kasdien skaitydavau jo straipsnius apie moralę; skaitydavau tarp eilučių; man atrodė, kad jis atsakydavo į mano klausimus, kad jis duodavo man patarimų; rašiau jam meilės laiškus, rašydavau dažnai... 1924 metais man staiga pasirodė, kad Dievas ieško moters, kad jis rengiasi ateiti su manim pasikalbėti; pajutau, kad jis mane įpareigojo, kad pasirinko mane, turėdamas tikslą įsteigti šventovę; pasijutau esanti centras didžiulės aglomeracijos, kur moterys turėjo rūpintis gydytojais... Būtent tuo momentu... buvau nugabenta į Klermono psichiatrinę ligoninę... Ten buvo jaunų gydytojų, kurie norėjo pertvarkyti pasaulį: savo tamsioje celėje jaučiau juos bučiuojant man pirštus, delnais jaučiau jų lytinius organus; kartą jie man pasakė: „Tu ne jautri, o geidulinga, apsiversk"; apsivertusi pajutau juos savyje; tai buvo labai malonu... Vyresnysis gydytojas, daktaras D..., buvo tarsi dievas; kai jis prieidavo prie mano lovos, pajusdavau kažką nepaprasta; jis žiūrėdavo į mane tarsi sakytų: aš visas – tavo. Jis iš tikrųjų mane mylėjo: kartą kažkaip nepaprastai įbedė į mane žvilgsnį... žalios jo akys dabar buvo žydros kaip dangus, jos stebuklingai didėjo... kalbėdamas su kita ligone, jis stebėjo, kaip aš reaguoju ir šypsojosi... aš susiliejau su daktaru D..., pleištu pleišto neišmuši ir, nepaisant visų mano meilužių (turėjau jų penkiolika ar šešiolika), negalėjau nuo jo atsitraukti: būtent todėl jis ir kaltas... Daugiau kaip dvylika metų nuolat kalbėdavau su juo mintyse... kai norėdavau jį užmiršti, jis pasirodydavo vėl... kartais pasišaipydavo... „Matai, aš gąsdinu tave, – sakydavo, – tu gali mylėti kitus, bet visuomet sugrįši pas mane..." Aš dažnai rašydavau jam laiškus, net skirdavau jam pasimatymus, į kuriuos nueidavau. Praėjusiais metais nuėjau pas jį; jis buvo nenatūralus, jam stigo šilumos, pasijutau labai kvailai ir išėjau... Man sakė, kad jis vedė kitą moterį, bet jis visada mylės mane... jis – mano sutuoktinis, nors tas aktas taip ir neįvyko, tas aktas, kuris būtų mus sujungęs... „Palik viską, – kartais sakydavo, – su manim tu visuomet kilsi aukštyn, tu būsi nežemiška būtybė." Matote, kiekvienąkart, kai aš ieškau Dievo, randu vyrą; nebežinau, kokią religiją išpažinti.

Šis atvejis patologinis. Tačiau daugybei dievobaimingų moterų būdinga painioti vyrą ir Dievą. Dažniausiai nuodėmklausys užima dviprasmišką vietą tarp dangaus ir žemės. Ausimis jis klausosi atgailaujančiosios, kuri apnuogina jam savo sielą, bet iš jo žvilgsnio sklinda į ją nežemiška šviesa; jis – dieviškas žmogus, jis – Dievas, apsireiškiantis

žmogaus pavidalu. Ponia Guyon aprašo savo susitikimą su tėvu La Combe'u taip: „Man atrodė, kad malonės fluidai sklido iš jo į mane slapčiausiomis sielos gijomis ir iš manęs vėl sugrįždavo į jį, tad ir jis juto tą patį". Vienuolis išvadavo jos širdį iš daugelį metų trukusio stingulio, vėl įkvėpė į jos sielą aistrą. Tą ilgą mistinį gyvenimo tarpsnį ji išgyveno šalia jo. Ji prisipažįsta: „Tai buvo visiškas susiliejimas į viena, *aš nebegalėjau atskirti jo nuo Dievo*". Paprasčiau pasakius, iš tikrųjų ji įsimylėjo vyrą, o dėjosi mylinti Dievą: ji mylėjo jį ir kaip vyrą, nes jos akyse jis buvo kažkas kitas, o ne jis pats. Kaip ir Ferdière'o ligonė, ji nesąmoningai siekė tyriausio vertybių šaltinio. To siekia visos mistikės. Vyriškosios lyties tarpininkas kartais joms padeda nusikelti į padebesius, tačiau jis nėra būtinas. Moteris prastai atskiria tikrovę nuo žaidimo, veiksmą nuo magijos, objektyvius dalykus nuo įsivaizduojamų, tačiau ji puikiai sugeba materializuoti nerimą, ji jaučia jį savo kūnu. Kartais regime misticizmo ir erotomanijos sutapatinimą ir tai ne toks jau juokingas dalykas: erotomanei pajusti savo vertę padeda meilė aukščiausiajai būtybei; būtent ji imasi meilės ryšių iniciatyvos, ji myli aistringiau, nei yra mylima; savo jausmus ji demonstruoja akivaizdžiais, bet paslaptingais ženklais; ji ima pavydėti ir susierzina, kai išrinktoji neparodo reikiamo užsidegimo; tuomet ji nedvejodama ją baudžia; ji beveik niekad nepasirodo kūnišku ir konkrečiu pavidalu. Visi šie bruožai būdingi mistikėms: ypač Dievas amžinybėje puoselėja sielą, apgaubdamas ją savo meile, jis pralieja dėl jos savo kraują, jis paruošia ją nuostabiems išaukštinimams; ji gali tik nesipriešindama atsiduoti jo liepsnoms.

Šiandien pripažįstama, kad erotomanija gali būti tiek platoniška, tiek kūniška. Taigi ir mistikės jausmai Dievui gali būti daugiau ar mažiau kūniški. Šiuos jausmus ji išlieja lygiai taip pat kaip žemiškiems meilužiams. Kai Angelė Folinjietė apglėbusi rankomis šventąjį Pranciškų susimąsčiusi žvelgė į Kristaus paveikslą, jis jai pasakė: „Aš laikysiu tave šitaip apglėbęs, ir net kur kas stipriau, nei galima matyti kūno akimis... aš niekad tavęs nepaliksiu, jei tu mane mylėsi". Ponia Guyon rašė: „Meilė nedavė man nė valandėlės atvangos. Aš jam sakiau: „O, mano meile, gana, paleiskite mane". „Aš ilgiuosi meilės, kuri suvirpintų sielą, meilės, nuo kurios apalpčiau... „O, mano Viešpatie! Jeigu jūs leistumėt pajusti geidulingiausioms moterims tai, ką aš jaučiu, jos iš-

kart atsisakytų netikrų malonumų ir mėgautųsi tikruoju gėriu." Visiems žinoma garsioji šventosios Teresės vizija:

> Angelas laikė rankose ilgą auksinę ietį. Retkarčiais jis įsmeigdavo ją į mano širdį ir stumdavo iki pat vidurių. Kai tą ietį traukdavo, atrodydavo, kad netrukus ištrauks vidurius ir tuomet mane užliedavo dieviška meilė... Jaučiu, kaip skausmas raižo visus vidurius, ir kai mano dvasiškasis sutuoktinis ištraukia ietį man atrodo, kad jie plyšta.

Kartais dievobaimingai manoma, kad kalbos skurdumas verčia mistikę naudotis erotikos žodynu; bet ji juk turi tik vieną kūną, tad skolinasi iš žemiškosios meilės ne tik žodžius, bet ir to kūno pozas; siūlydamasi Dievui, ji turi elgtis taip, kaip elgiasi siūlydamasi vyrui. Beje, tai nė kiek nesumenkina jos jausmų. Kai Angelė Folinjietė būna čia „išblyškusi ir sulysusi", čia „stora ir raudonveidė" – priklausomai nuo širdies būsenos, kai ji paplūsta ašaromis[218], kai krinta paslika ant žemės, vargiai galima laikyti tuos reiškinius grynai „dvasiniais", bet aiškinti juos vien perdėtu jos „jausmingumu" būtų neteisinga; kūnas niekada nebūna subjektyvių patirčių *priežastis*, nes objektyviu savo pavidalu jis pats yra subjektas, o subjektas išgyvena savo nuostatas neatsiedamas jų nuo savo egzistencijos visumos. Mistikų priešininkų ir gerbėjų manymu, teigiant, kad šventosios Teresės ekstazės sietinos su erotika, ji nužeminama iki isterikės rango. Tačiau isterišką individą sumenkina ne tai, kad jo kūnas aktyviai reaguoja į obsesijas, o tai, kad jis yra apsėstas, užkerėtas belaisvis; savo kūną valdantis fakyras netampa jo vergu; kūno judesiai gali būti ir laisvo polėkio išraiška. Šventosios Teresės rašiniai nekelia jokių abejonių ir pateisina Berninio statulą, kuri vaizduoja geidulingai alpėjančią šventąją. Juolab klaidinga būtų aiškinti jos emocijas kaip paprastą „seksualinę sublimaciją", nes pirmiausia nėra seksualinio geismo, kuris peraugtų į dievo meilę; mylinti moteris nėra abstraktaus geismo, kuris vėliau susaistomas su kokiu nors individu, auka; kaip tik mylimojo buvimas šalia ir kelia jai nerimą, kuris iškart nukreipiamas į jį; taip ir šventoji Teresė, siekdama susijungti su Dievu, išgyvena susijungimą savo kūnu; ji – ne savo nervų ir hormonų vergė; veikiau reikia žavėtis jos tikėjimo galia, užvaldančia slapčiausias

[218] Pasak jos biografų, „ašaros taip degino jos skruostus, kad ji būdavo priversta apsipilti šaltu vandeniu".

jos kūno vietas. Iš teisybės tą suprato ir pati šventoji Teresė – mistinė patirtis vertinama ne pagal subjektyvų jos išgyvenimo būdą, o pagal jos objektyvų reikšmingumą. Kaip reiškiniai šventosios Teresės ir Marie Alacoque ekstazės beveik nesiskiria, tačiau jų skelbiamų tiesų svarba labai skirtinga. Šventoji Teresė grynai intelektualiai formuoja dramatišką ryšių tarp individo ir transcenduojančios Būtybės problemą; kaip moteris, ji išgyveno daugiau negu erotinius jausmus; ją galima gretinti su šv. Kryžiaus Jonu. Tačiau ji – stulbinanti išimtis. Jaunesnės jos seserys pateikia mums grynai moterišką pasaulio ir išpirkimo viziją; jų tikslas – ne transcendencija, o jų moteriškumo atpirkimas[219].

Dievo meilėje moteris pirmiausia ieško to, ko ji reikalauja iš vyro – savo narciziškumo apoteozės; tas įdėmus, su meile į ją nukreiptas Aukščiausiojo žvilgsnis – stebuklingas laimikis. Būdama jauna mergina, jauna moterim, ponia Guyon be galo norėjo būti mylima ir garbinama. Mūsų dienų protestantė mistikė, panelė Vée, rašo: „Nelaimingiausia jaučiuosi tuomet, kai niekas manimi nesidomi išskirtinai, nepritaria tam, kas manyje vyksta“. Ponia Krüdener manė, kad Dievas nuolat ja domisi, ir buvo taip tvirtai tuo įsitikinusi, jog, pasak Sainte-Beuve'o, „lemiamais santykių su meilužiu momentais dejuodavo: „O Viešpatie, kokia aš laiminga! Atleiskit man už mano laimę, kuri liejasi per kraštus!“ Suprantamas svaigulys, užtvindantis narciziškos moters širdį, kai visas dangus tampa jos veidrodžiu: sudievintas jos atvaizdas tampa beribis kaip ir pats Dievas, jis niekad nenubluks, o tuo pačiu metu savo degančioje, virpančioje, sklidinoje meilės krūtinėje ji jaučia garbinamo Tėvo sukurtą, atpirktą, godojamą sielą; ji laiko apglėbusi savo antrininkę, save pačią, su Dievo padėjimu netelpančią savy. Angelės Folinjietės rašiniai šia prasme ypač reikšmingi. Štai kaip Jėzus kreipiasi į ją:

> Mano miela mergaite, mano dukra, mano mylimoji, mano šventove. Mano mergaite, mano mylimoji, *mylėk mane, nes aš tave myliu* kur kas, kur kas labiau, nei tu įstengi mane mylėti. Visas tavo gyvenimas – tai, kaip tu valgai, tai, kaip tu geri, kaip miegi, – visas tavo gyvenimas man mielas. Per tave aš atliksiu didelius darbus tautų akyse, per tave aš išgarsėsiu ir per tave daugybė žmonių šlovins mano vardą. Mano dukra, mano žmona, kuri esi man tokia miela, aš be galo tave myliu.

[219] Kotrynai Sienietei, gana vyriško tipo moteriai, teologinės studijos irgi buvo labai svarbios.

Ir dar:

Mano mergaite, kuri esi man daug mielesnė, nei aš esu tau, mano palaima, visagalio Dievo širdimi dabar prisipildo tavo širdis... Visagalis Dievas apdovanojo tave didžiule meile, *didesne nei bet kurią kitą šito miesto moterį*: jis pavertė tave savo palaima.

Arba:

Aš dovanoju tau tokią meilę, kad man neberūpi tavo silpnybės ir mano akys jų nebemato. Aš daviau tau didžiulį lobį.

Išrinktoji negali šaltai atsakyti į ugningus prisipažinimus, sklindančius iš aukštybių. Ji mėgina susijungti su mylimuoju mylinčiai moteriai įprastu būdu: susinaikindama. „Aš turiu tik vieną rūpestį: mylėti, užsimiršti, susinaikinti", – rašo Marie Alacoque. Ekstazė kūniškai išreiškia tą savęs išsižadėjimą: subjektas nebemato, nebejaučia, jis užmiršta savo kūną, jį neigia. To smurtingo išsižadėjimo beprotiško pasyvumo fone ypač stipriai juntamas visa apimantis Jo Buvimas. Ponios Guyon kietizme tas pasyvumas virto sistema: ji ir pati didžiąją savo laiko dalį išbuvo katalepsijos būsenoje; ji miegojo būdraudama.

Daugelis mistikių nepasitenkina pasyviu atsidavimu Dievui: jos neriasi iš kailio norėdamos susinaikinti ir naikindamos savo kūną. Žinoma, asketizmą praktikavo ir vienuoliai, ir dvasininkai. Bet baisus moterų tyčiojimasis iš savo kūno įgauna ypatingas formas. Matėme, kaip savotiškai moteris žiūri į savo kūną – pašlovina jį išgyvendama pažeminimą ir kančias. Atiduota meilužiui kaip malonumą teikiantis daiktas, ji tampa šventove, stabu; draskoma gimdymo skausmų, ji dovanoja pasauliui didvyrius. Mistikė kankina savo kūną, kad įgytų teisę reikšti į jį pretenzijas; subjaurojusi jį, iškelia į aukštybes kaip savo išganymo įrankį. Tuo paaiškinami keisti kai kurių šventųjų ekscesai. Šventoji Angelė Folinjietė pasakoja, su kokiu malonumu ji gėrė vandenį, kuriame buvo numazgojusi raupsuotųjų rankas ir kojas:

Tas gėrimas užliejo mus tokia saldybe, kad džiaugsmas mus lydėjo iki pat namų. Dar niekad nesu gėrusi su tokiu malonumu. Gerklėje užstrigo žvynuotas raupsuotojo odos gabalėlis. Užuot jį išspjovusi, kiek įmanydama stengiausi jį nuryti, ir man pavyko. Man atrodė, kad priėmiau komuniją. Niekad nesugebėsiu išreikšti palaimos, kurią jaučiau.

Žinome, kad Marie Alacoque nulaižė ligonio vėmalus; savo biografijoje ji rašo, kokią laimę pajuto, pilna burna valgydama viduriuojančio ligonio išmatas; Jėzus jai atlygino, kai ji tris valandas išbuvo prigludusi lūpomis prie jo Šventos Širdies. Dievotumas labai kūniškas tokiose geidulingose šalyse, kaip Italija ir Ispanija: Abruzzi apylinkių kaimietės dar ir šiandien drasko liežuvius laižydamos kryžių kelio akmenis. Tokiais veiksmais moterys tik imituoja Išpirkėją, kuris išgelbėjo kūną subjaurojęs savo paties kūną: moterys tą didžią paslaptį jaučia kur kas konkrečiau nei vyrai.

Dievas pasirodo moteriai dažniausiai sutuoktinio pavidalu; kartais tasai šlovingas, akinamo skaistumo ir grožio visa ko Viešpats apvelka ją nuotakos suknele, uždeda karūną, paima už rankos ir žada dangišką palaimą. Tačiau dažniausiai jis yra kūniška būtybė: vestuvinis žiedas, kurį Jėzus padovanojo šventajai Kotrynai, kurį ji mūvėjo, nematomą, ant savo piršto, buvo tas „kūniškasis žiedas“, nuplėštas per Apipjaustymą. Bet svarbiausia, kad dievas – tai niokojamas, kraujuojantis kūnas; moteris mąsliai, apimta deginančios aistros, žvelgia į Nukryžiuotąjį; ji susitapatina su Švenčiausiąja Mergele, laikančia rankose savo Sūnaus palaikus, arba su Magdaliete, stovinčia prie kryžiaus, apšlakstytą Mylimojo krauju. Taip ji malšina savo sadomazochistines fantazijas. Dievo pažeminime ji žavisi Žmogaus nuopuoliu; inertiškas, pasyvus, žaizdotas nukryžiuotasis – tai nusviestos laukiniams žvėrims, durtuvams, patinams tyros sukruvintos kankinės, su kuria ji taip dažnai susitapindavo būdama maža mergaitė, atspindys; ji apstulbsta matydama, kad Vyras, Vyras-Dievas – tai ji pati. Tai ji kabo ant kryžiaus, tai jai pažadėtas Prisikėlimo spindesys. Jinai įrodo, kad tai ji: jos kakta kraujuoja po erškėčio vainiku, jos rankos, kojos, šonas perverti nematomos geležies. Tarp 321 žmogaus, kuriems katalikų bažnyčios paskaičiavimais buvo atsivėrusios stigmos, tik 47 buvo vyrai; kitos, kaip antai, Vengrijos Elena, Kryžiaus Joana, G. d'Osten, Ozana Mantujietė, Kler Monfalkonietė buvo moterys, išgyvenusios klimakterinį laikotarpį. Garsiausioji, Kotryna Emmerich, buvo paženklinta ankstyvame amžiuje. Dvidešimt ketverių metų, trokšdama erškėčių vainiko kančių, ji išvydo prie jos besiartinantį spindintį jaunuolį, kuris ir uždėjo jai tą vainiką ant galvos. Rytojaus dieną jos smilkiniai, kakta ištino, iš žaizdų ėmė tekėti kraujas. Po ketverių metų apimta ekstazės ji regėjo Kristų: iš jo žaizdų

lyg ploni ašmenys sklido aštrūs spinduliai, išspaudę kraujo lašus jai ant rankų, kojų, šono. Ji prakaitavo krauju, spjaudė krauju. Net šiandien Didįjį penktadienį Teresė Neumann atgręžia savo lankytojams Kristaus krauju srūvantį veidą. Stigmos – tobuliausia paslaptingos alchemijos, šlovinančios kūną, apraiška, nes jos – pats dieviškosios meilės buvimas, pasireiškiantis kraujuojančio skausmo forma. Nesunku suprasti, kodėl moterims ypač brangus raudono srauto virtimas gryna aukso liepsna. Jas įkyriai persekioja mintis apie kraują, tekantį iš žmonių Viešpaties šono. Šventoji Kotryna Sienietė mini jį beveik kiekviename savo laiške. Angelė Folinjietė alino save apmąstymais apie Jėzaus širdį ir žiojėjančią jo šone žaizdą. Kad būtų panaši į Jėzų, Kotryna Emmerich apsivilkdavo raudonus marškinius, primenančius „jo krauju permirkusius baltinius"; jos visa ko matas buvo „Jėzaus kraujas". Marie Alacoque (jau matėme, kokiomis aplinkybėmis) tris valandas malšino troškulį iš Jėzaus Šventosios Širdies. Tai ji pasiūlė tikintiesiems garbinti milžinišką raudoną krešulį, suvarstytą liepsnojančių meilės strėlių. Tai emblema, apibendrinanti didžiąją moters svajonę: nuo kraujo - į šlovę per meilę.

Ekstazės, vizijos, dialogai su Dievu – kai kurioms moterims pakanka tokios vidinės patirties. Kitoms būtina bendrauti su pasauliu aktyviai. Ryšys tarp veiksmo ir kontempliavimo įgyja labai skirtingas formas. Esama veiklių moterų, tokių kaip šventoji Kotryna, Teresė, Jeanne d'Arc, kurios puikiai žino, kokių tikslų siekia ir kaip juos pasiekti: jų vizijos tėra objektyvūs jų įsitikinimų pavidalai, jos jas paskatina žengti keliais, kuriuos tiksliai užsibrėžė. Esama narcziškų moterų, tokių kaip ponia Guyon, ponia Krüdener, kurios blėstant aistrai staiga pasijunta apimtos „apaštališkos būsenos"[220]. Jos ne itin tiksliai suvokia savo užduotis, panašiai kaip ir veikliosios visuomeninių organizacijų veikėjos, – jos ne itin rūpinasi tuo, ką daro, svarbu tik, kad *kažką* veikia. Taip atsitiko su ponia Krüdener: iš pradžių puikavusis kaip ambasadorė, kaip romanistė, vėliau ji užgniaužė savy savo nuopelnų suvokimą: rūpestį dėl Aleksandro I likimo ji prisiėmė ne tam, kad praskintų kelią tam tikroms idėjoms, o tam, kad realizuotų save kaip Dievo įkvėptąją. Dažnai pakanka trupučio grožio ir inteligencijos, kad moteris pasijustų tarsi šventoji, juolab suprantama, kad jausdamasi Dievo išrinktąja, ji

[220] Ponia Guyon.

mano privalanti atlikti misiją: ji skelbia neaiškias doktrinas, ji su noru steigia sektas, ir tai suteikia jai galimybę svaiginamai dalyti save savo bendruomenės nariams.

Mistinė aistra, taip pat kaip meilė ir narciziškumas, gali būti aktyviai besireiškiančių ir nepriklausomų gyvenimų dalis. Bet patys mėginimai išsigelbėti individualiai gali baigtis tik nesėkmėmis: arba moteris pradeda santykiauti su tuo, kas nerealu – savo antrininke ar Dievu, – arba ji užmezga nerealius ryšius su realia būtybe; ir vienu, ir kitu atveju ji neužvaldo pasaulio, ji neišsivaduoja iš savo subjektyvumo, jos laisvė mistifikuojama, tinkamai ja pasinaudoti galima tik nukreipus ją kaip pozityvią veiklą į žmonių visuomenę.

25. 900

KETVIRTA DALIS

IŠLAISVINIMO LINK

Keturioliktas skyrius

NEPRIKLAUSOMA MOTERIS

Prancūzų kodeksas nebepriskiria paklusnumo prie sutuoktinės pareigų, be to, kiekviena pilietė tapo rinkėja; šios pilietinės laisvės lieka abstrakčios, jeigu jų nelydi ekonominė autonomija; išlaikomos moters – žmonos ar kurtizanės – neišlaisvina iš vyro tai, kad ji turi rankose balsavimo biuletenį; jei papročiai ir primeta jai mažiau suvaržymų nei kitados, šios negatyvios lengvatos nepakeitė jos situacijos iš esmės; ji ir toliau lieka įkalinta kaip vasalė. Tik dirbdama moteris jau gerokai įveikė atstumą, skiriantį ją nuo vyro; vien tik darbas gali užtikrinti jai konkrečią laisvę. Vos ji liaujasi buvusi parazite, sistema, pagrįsta jos priklausomybe, sugriūva; tarp jos ir pasaulio nebereikia tarpininko vyro. Prakeikimas, kuris slegia moterį vasalę, yra tas, kad jai neleidžiama nieko veikti: tuomet ji atkakliai ieško neįmanomo – siekia būties per narcisizmą, meilę, religiją; kurdama, veikdama, ji vėl atgauna savo transcendentiškumą; savo planuose ji konkrečiai įtvirtina save kaip subjektas; jos santykis su siekiamu tikslu, su gaunamais pinigais ir įgyjamomis teisėmis padeda jai pajusti savo atsakomybę. Daugelis moterų suvokia šiuos privalumus – net tos, kurios dirba kukliausius darbus. Girdėjau, kaip viena padienė darbininkė, plaudama grindis viešbučio hole, pareiškė: „Aš niekad nieko niekieno neprašiau. Prasimušiau viena pati“. Aprūpindama pati save, ji jautėsi tokia išdidi kaip koks Rockefelleris. Tačiau nereikėtų manyti, kad paprasčiausias balsavimo teisės ir amato įgijimas – tai jau visiškas išsilaisvinimas: darbas šiomis dienomis nėra laisvė. Tik socialistiniame pasaulyje moteris, pradėjusi dirbti, užsitikrintų ir laisvę. Didžiuma darbininkų šiandien yra išnaudojami. Antra vertus, moters padėties evoliucija iš esmės nepakeitė visuomenės struktūros; šio pasaulio, visuomet priklausiusio vyrams, vaizdas vis dar

toks pat, kokį jie jam suteikė. Nereikia išleisti iš akių šių faktų, iš kurių kyla moters darbo problemos sudėtingumas. Viena įtakinga ir nuovoki ponia neseniai apklausė Renault gamyklų darbininkes: ji teigia, kad jos labiau norėtų sėdėti namuose negu dirbti gamykloje. Be abejo, jos pasiekia ekonominę nepriklausomybę tik ekonomiškai engiamoje klasėje, o antra vertus, darbai, atliekami gamykloje, neatleidžia jų nuo pareigų namuose[221]. Jei joms būtų buvę pasiūlyta rinktis dirbti keturiasdešimt valandų per savaitę gamykloje *arba* namuose, jų atsakymai, be abejo, būtų buvę visai kitokie; galbūt jos netgi lengvai prisiimtų ir viena, ir kita, jei kaip darbininkės integruotųsi į pasaulį, kuris būtų jų pasaulis ir kurio perkūrime jos dalyvautų su džiaugsmu ir išdidumu. Šiuo metu didžiuma moterų – ką jau kalbėti apie valstietes,[222] – neišvengia tradicinio moteriško pasaulio; nei iš visuomenės, nei iš savo vyrų jos negauna pagalbos, kuri joms būtina iš tikrųjų tapti lygioms su vyrais. Tik tos, kurios turi politinius įsitikinimus, kurios kovoja sindikatuose, kurios pasitikti ateitimi, gali suteikti etinę prasmę nedėkingiems kasdieniniams sunkumams; tačiau nieko keisto, kad moterų, neturinčių laisvalaikio ir paveldėjusių nuolankumo tradiciją, politinė ir socialinė nuovoka tik pradeda vystytis. Nieko keisto, jog moterys, negaudamos mainais už tai, kad dirba, jokių moralinių ir socialinių privilegijų, kurių turėtų teisę tikėtis, be entuziazmo kenčia suvaržymus. Suprantama ir tai, kad darbininkė, tarnautoja, sekretorė nenori atsisakyti privalumų, kuriuos suteikia vyrų parama. Jau minėjau, kad privilegijuotosios kastos gyvenimas, prie kurio norėdama prisidėti ji turi tik atiduoti savo kūną, jaunai moteriai yra beveik neįveikiama pagunda; ji pasmerkta flirtui, nes jos darbo užmokestis labai menkas, o visuomenė reikalauja iš jos labai aukšto gyvenimo lygio; tenkindamasi tuo, ką uždirba, ji tebus parijas: prastai įsikūrusiai, prastai apsirengusiai, jai bus neprieinamos jokios pramogos ir net meilė. Doruoliai pirš jai asketizmą; iš tikrųjų, jos dieta dažnai tokia pat griežta kaip karmelitės; tik ne visiems Dievas gali atstoti mylimąjį; ji turi patikti vyrams, kad jos, kaip moters, gyvenimas būtų nusisekęs. Taigi ji prašysis pagalbos: būtent į tai ciniškai atsižvelgia darbdavys, skirdamas jai elgetišką atly-

[221] I tomo p. 170 jau minėjau, kokios sunkios šios pareigos dirbančiai moteriai.

[222] Jų padėtį nagrinėjome I tomo p. 169.

ginimą. Kartais šioji pagalba leis jai pagerinti savo padėtį ir išsikovoti tikrą nepriklausomybę; kartais, priešingai, ji mes savo darbą ir taps išlaikytine. Dažnai ji suderina ir viena, ir kita – išsilaisvina iš meilužio darbu, pabėga iš darbo meilužio dėka; tačiau ji kartu patiria ir dvigubą vergovę – darbą ir vyro globą. Ištekėjusiai moteriai atlyginimas apskritai tėra parama; „moteriai, kuriai padedama", neesminė atrodo vyro pagalba; tačiau nei pirmoji, nei antroji savo pačių pastangomis nenusiperka visiškos nepriklausomybės.

Ir vis dėlto šiandien yra gana daug privilegijuotųjų, kurioms profesija suteikia ekonominę ir socialinę autonomiją. Kai svarstomos moters ir jos ateities galimybės, kalbama būtent apie jas. Kadangi jos kol kas tesudaro mažumą, ypač įdomu iš arčiau patyrinėti jų situaciją; kaip tik dėl jų vyksta nesibaigiantys feministų ir antifeministų ginčai. Pastarieji teigia, kad šiuolaikinės emancipuotos moterys nepasiekia pasaulyje nieko svarbaus ir kad, antra vertus, jos sunkiai randa vidinę pusiausvyrą. Pirmieji išpučia jų pasiekiamus rezultatus ir nemato jų nerimo. Iš tikrųjų, nepasakysi, kad jos eina neteisingu keliu, tačiau neabejotina, kad naujoji padėtis nėra joms ramus uostas: jos dar tebėra pusiaukelėje. Moters, ekonomiškai išsilaisvinusios iš vyro, moralinė, socialinė, psichologinė situacija vis dėlto nėra tokia pat kaip vyro. Tai, kaip ji įsitraukia į savo profesiją ir jai atsideda, priklauso nuo konteksto, kurį sudaro jos gyvenimo visuma. Tačiau kai ji žengia į savo, suaugusios, gyvenimą, praeitis, kurią ji palieka, nėra tokia pati kaip vaikino; visuomenė nežiūri į ją tomis pačiomis akimis; pasaulis pasirodo jai kitokioje perspektyvoje. Buvimas moterimi nepriklausomai žmogiškai būtybei šiandien kelia ypatingų problemų.

Privilegija, kurią turi vyras ir kuri jaučiama nuo vaikystės, yra ta, kad jo pašaukimas būti žmogumi neprieštarauja jo, kaip vyro, likimui. Falo ir transcendencijos sulyginimas lemia tai, kad vyro socialiniai ar dvasiniai laimėjimai suteikia jam vyrišką prestižą. Jis nėra susiskaidęs. Tuo tarpu iš moters reikalaujama, kad ji, realizuodama savo moteriškumą, taptų objektu ir grobiu, tai yra atsisakytų savo, kaip suverenaus subjekto, pretenzijų. Būtent šis konfliktas ypač gerai apibūdina išsilaisvinusios moters situaciją. Ji atsisako apsiriboti patelės vaidmeniu, nes nenori savęs suluošinti, tačiau atsižadėti savo lyties irgi būtų suluošini-

mas. Vyras yra žmogiška lytinė būtybė; moteris yra pilnavertis ir lygus vyrui individas tik tuomet, jei ji taip pat yra žmogiška lytinė būtybė. Atsisakyti savo moteriškumo – reiškia atsisakyti savo žmogiškumo dalies. Antifeministai ne kartą priekaištavo galvotoms moterims, kad jos „nežiūri savęs“; bet jie joms taip pat pamokslaudavo: jei norite būti mums lygios, liaukitės dažytis ir lakuoti nagus. Šis patarimas absurdiškas. Kaip tik todėl, kad moteriškumo idėja yra dirbtinai apibrėžta papročių ir madų, ji iš išorės primetama kiekvienai moteriai; ji gali vystytis tokia kryptimi, kad jos kanonai priartėja prie vyrų priimtų kanonų: paplūdimiuose kelnės tapo moterišku drabužiu. Bet tai visai nekeičia problemos iš esmės: individas negali nevaržomas savaip tos idėjos modeliuoti. Jei moteris prie jos neprisitaiko, krinta seksualinė jos vertė, o kartu ir socialinė vertė, nes visuomenė yra integravusi seksualines vertybes. Moteriškų požymių atsisakoma, o vyriškų požymių neįgyjama; netgi transvestitei nepasiseka pasidaryti vyru: ji tėra transvestitė. Homoseksualizmas, kaip matėme, taip pat yra specifikacija: neutralumas neįmanomas. Bet koks negatyvus elgesys reikalauja pozityvios kompensacijos. Paauglė dažnai mano, kad ji gali tiesiog niekinti konvencionalumus, bet jau vien tuo ji reiškiasi; ji kuria naują situaciją, kurios padarinius jai reikės prisiimti. Kai nepaisoma nustatytų taisyklių, tampama sukilėliu. Moteris, kuri rengiasi ekstravagantiškai, meluoja, naiviu veidu tikindama, kad ji rengiasi, kaip jai patinka, ir tiek: ji puikiai žino, kad elgtis, kaip tau patinka, yra ekstravagancija. Ir atvirkščiai, toji, kuri nenori atrodyti ekscentrikė, prisitaiko prie bendrų taisyklių. Jei iššūkis nėra tikrai efektyvus veiksmas, jį pasirinkti visai nenaudinga: jam išeikvojama daugiau laiko ir jėgų, nei sutaupoma. Moteris, kuri nesiekia šokiruoti, kuri nenori prarasti savo vertės visuomenėje, turi kaip moteris išgyventi savo moters padėtį: labai dažnai tai net būtina jos profesinei sėkmei. Tačiau prisitaikėliškumas vyrui yra įprastas dalykas, – juk papročiai susiformavo pagal jo, kaip nepriklausomo ir aktyvaus individo, reikmes, – tuo tarpu moteris, kuri taip pat yra subjektas ir aktyvumas, turi įžengti į pasaulį, pasmerkiantį ją pasyvumui. Ši vergovė tuo sunkesnė, kad moterys, įkalintos moteriškame rate, teikia jam perdėtą reikšmę: ir puošimąsi, ir namų ruošą jos pavertė sudėtingu menu. Vyrui nėra jokio reikalo rūpintis savo drabužiais; jie patogūs, pritaikyti aktyviam gyvenimui, jie nebūtinai turi būti prašmat-

nūs: vargu ar jie sudaro jo asmenybės dalį; be to, niekas nemano, kad jis juos pats prižiūrės: kokia nors moteris veltui ar už mokestį išvaduoja jį nuo šio rūpesčio. Tuo tarpu moteris žino, kad į ją žiūrima neatskiriant jos nuo jos išvaizdos: ji vertinama, gerbiama, geidžiama priklausomai nuo aprangos. Jos drabužių paskirtis pradžioje buvo pasmerkti ją bejėgiškumui, ir jie taip ir liko nepatvarūs: kojinės plyšta, kulniukai išsikleipia, šviesios palaidinukės ir suknelės išsitepa; tačiau jai pačiai reikės atitaisyti šių nelaimių padarinius; artimieji neateis už dyką jai į pagalbą, o jos sąžinė neleis jai dar labiau apsunkinti savo biudžeto, kai tuos darbus ji *gali* atlikti pati: pusmetiniai sušukavimai, plaukų garbiniavimas, dažai, naujos suknelės dabar kainuoja gana brangiai. Kai ji, sekretorė ar studentė, vakare grįžta namo, jai visuomet tenka surinkti nubėgusias kojinės akis, išsiskalbti palaidinukę, išsilyginti sijoną. Moteris, kuri daug uždirba, atsikratys šių nemalonių darbų, tačiau ji bus priversta rengtis dar skoningiau ir išrankiau, eikvos laiką vaikščiodama po parduotuves, pas siuvėjas ir t.t. Tradicija taip pat verčia moterį, net netekėjusią, rūpintis savo namais; valdininkas, paskirtas į tarnybą naujame mieste, nesukdamas sau galvos, gyvena viešbutyje; jo kolegė stengsis įsitaisyti „savo namus“; ji turės rūpestingai juos prižiūrėti, nes jai nebūtų atleista už apsileidimą, nors vyro apsileidimas būtų laikomas normaliu dalyku. Beje, ne vien tik viešosios nuomonės paisymas skatina ją aukoti laiką savo grožiui, savo namams. Ji trokšta likti tikra moterimi savo pačios pasitenkinimui. Jai pavyksta priimti save per dabartį ir praeitį tik suderinant savo susikurtą gyvenimą su dalia, kurią jai paruošė jos motina, jos vaikiški žaidimai ir paauglystės fantazijos. Ji puoselėjo narciziškas svajones; vyro pasididžiavimui falu ji ir toliau priešpriešina savo vaizdinio kultą; ji nori rodytis, žavėti. Jos motina ir vyresniosios seserys įkvėpė jai gūžtos pomėgį: namai buvo jai pradinė svajonių apie nepriklausomybę forma; ji nelinkusi jų atsižadėti netgi radusi laisvę kituose keliuose. Ir priklausomai nuo to, kiek netvirtai ji dar jaučiasi vyriškame pasaulyje, jai ir toliau reikia priebėgos, simbolizuojančios vidinį prieglobstį, kurio ji įprato ieškoti pačioje savyje. Paklusdama moteriškai tradicijai, ji vaškuos parketą, pati virs valgyti, užuot ėjusi į restoraną kaip jos kolega vyras. Ji nori vienu metu gyventi ir kaip vyras, ir kaip moteris: dėl to jai pagausėja darbų ir vargų.

Norėdama likti pilnaverte moterimi, ji taip pat tikisi suartėti su kita lytimi, turėdama kuo daugiau galimybių. Būtent seksualinėje srityje iškils sunkiausių problemų. Kad moteris būtų pilnavertis, lygus vyrui individas, reikia, kad ji galėtų įeiti į vyrų pasaulį, kaip ir vyras į moterų pasaulį, kad ji galėtų prieiti prie *kito*; tiktai *kito* reikalavimai abiem atvejais nėra simetriški. Moters praturtėjimas, išgarsėjimas, kurie atrodo esą imanentinės vertybės, gali padidinti seksualinį moters patrauklumą; tačiau tai, kad ji yra autonomiškas veiklumas, prieštarauja jos moteriškumui, ir ji tai žino. Nepriklausoma moteris – ir ypač intelektualė, mąstanti savo situaciją – kentės kaip patelė nuo nepilnavertiškumo komplekso; ji neturi laisvo laiko, kad galėtų skirti savo grožiui tiek dėmesio kaip koketė, kurios vienintelis rūpestis yra vilioti; veltui ji vadovaujasi specialistų patarimais – elegancijos srityje ji visuomet tebus mėgėja; moteriškas žavesys reikalauja, kad transcendencija, nusileisdama iki imanencijos, atrodytų esanti tik vos pastebimas kūno pulsavimas; reikia būti spontaniškai pasiūlytu grobiu: intelektualė žino, kad ji siūlosi, ji žino esanti sąmonė, subjektas; jai nepavyksta, net ir panorėjus, sunaikinti savo žvilgsnio ir paversti savo akis dangaus ar vandens lopinėliu; ji niekaip negali sustabdyti kūno veržimosi į pasaulį ir paversti jį statula, kurios gyvybę rodo tik duslūs virpesiai. Intelektualė stengsis tuo uoliau, nes ji bijo pralaimėti: tačiau sąmoningas jos uolumas taip pat byloja apie jos aktyvumą ir nepasiekia tikslo. Ji daro klaidas, panašias į tas, kurios daromos menopauzės metu: ji mėgina išsiginti savo protingumo, kaip senstanti moteris mėgina išsiginti savo amžiaus; ji rengiasi kaip maža mergaitė, be saiko puošiasi gėlėmis, raukiniais, akį rėžiančiais audiniais; vaikiška mimika ar susižavėjimo išraiška jos veide atrodo nenatūraliai. Ji dūksta, šokinėja, čiauška, vaidina visišką nesivaržymą, vėjavaikiškumą, impulsyvumą. Tačiau ji panaši į aktorius, kurie, patys neišgyvendami vaidinamo jausmo, negali atpalaiduoti atitinkamų raumenų, bet valios pastangomis įtempia raumenis antagonistus ir nuleidžia vokus ar lūpų kampučius, užuot davę jiems patiems nusileisti; taip ir galvota moteris įsitempia, vaidindama atsipalaidavusią. Ji jaučia tai, ji dėl to niršta; veide, trykštančiame naivumu, staiga švysteli pernelyg įžvalgus protas; daug žadančios lūpos kietai susičiaupia. Jai sunku būti patraukliai todėl, kad ji, ne taip kaip jos mažosios seserys vergės, neturi didelio noro būti patraukli; troškimas

vilioti, kad ir koks didelis būtų, nėra įsismelkęs joms iki kaulų smegenų; vos pasijutusi nevėkšla, ji ima niršti dėl savo vergiškumo; tada ji panori atsirevanšuoti žaisdama žaidimą vyriškais ginklais: ji kalba, užuot klausiusis, ji atvirai reiškia subtilias mintis, nebanalius jausmus; ji prieštarauja pašnekovui, užuot jam pritarusi, ji mėgina būti už jį viršesnė. Ponia de Staël, gana gudriai sujungusi abu metodus, pasiekė pribloškiančių pergalių: jai retai kas atsispirdavo. Tačiau iššūkio poza, be kita ko, labai įprasta amerikietėms, dažniau erzina vyrus, negu juos pajungia; beje, jie patys ir sukursto tą iššūkį savo nepasitikėjimu; jeigu jie sutiktų mylėti ne vergę, o sau lygią būtybę, kaip, beje, daro tie iš jų, kurie neturi nei puikybės, nei nepilnavertiškumo komplekso, – moterys daug mažiau kvaršintų sau galvą dėl savo moteriškumo; tuomet jos įgytų natūralumo, paprastumo ir liktų moterimis be didelio vargo, nes galų gale jos ir yra moterys.

Reikia pripažinti, kad vyrai pradeda susitaikyti su nauja moters padėtimi; nebesijausdama *a priori* pasmerkta, ji pastebimai įgijo laisvumo: šiandien dirbanti moteris vis dėlto paiso savo moteriškumo ir nepraranda seksualinio patrauklumo. Nors šitas laimėjimas jau žymi poslinkį į pusiausvyrą, ji dar ne visai pasiekta; moteriai vis dar sunkiau negu vyrui užmegzti su kita lytimi tokius santykius, kokių ji trokšta. Erotiniame ir jausmų gyvenime ji susiduria su gausybe kliūčių. Šiuo atžvilgiu, beje, moteris vasalė neturi jokių pranašumų: tiek seksualinėje, tiek jausmų srityje didžiuma žmonų ir kurtizanių jaučiasi iš pagrindų nuskriaustos. Jei sunkumai, kuriuos patiria nepriklausoma moteris, yra akivaizdesni, tai todėl, kad ji pasirinko ne susitaikymą, o kovą. Visas opias problemas tyliai išsprendžia mirtis; todėl moteris, kuri stengiasi gyventi, yra labiau susiskaidžiusi negu toji, kuri palaidoja savo valią ir savo troškimus, bet ji nesutiks, kad pastaroji būtų peršama jai kaip pavyzdys. Tiktai lygindama save su vyru, ji laikys save nuskriausta.

Moteris, kuri deda pastangas, kuri jaučiasi atsakinga, kuri pažįsta atkaklią kovą su besipriešinančiu pasauliu, jaučia poreikį – kaip ir vyras – ne tik patenkinti savo kūniškas aistras, bet ir pažinti atvangą, pramogą, kuriuos atneša laimingi seksualiniai nuotykiai. Tačiau dar esama sferų, kur ši laisvė realiai jai nėra pripažįstama; ja naudodamasi, ji rizikuoja pakenkti savo reputacijai, savo karjerai; iš jos reikalaujama bent jau veidmainystės, o veidmainystė ją slegia. Kuo labiau jai pavyko

iškilti visuomenėje, tuo mieliau į tai bus užmerktos akys; tačiau ypač provincijoje ji dažniausiai griežtai sekama. Netgi palankiausiomis aplinkybėmis – kai viešosios nuomonės baimė nevaidina jokio vaidmens, – jos situacija čia nėra lygiavertė vyro situacijai. Skirtumų šaltinis – tiek tradicija, tiek problemos, kurios kyla iš ypatingos moters erotiškumo prigimties.

Vyrui nesunkiai prieinamos vienadienės glamonės, kurių iš bėdos pakanka numaldyti jo kūnui ir morališkai atsipalaiduoti. Yra buvę moterų – nors ir nedaug, – kurios reikalavo atidaryti viešnamius moterims: romane, pavadintame *Numeris 17,* viena moteris siūlo įsteigti namus, kur moterys galėtų nueiti „lytiškai išsikrauti" su „apmokamais berniukais"[223]. Atrodo, kad tokios rūšies įstaiga neseniai buvo San Franciske; vienintelės jos lankytojos buvo viešnamio merginos – joms atrodė smagu mokėti, užuot ėmus pinigus: jų suteneriai privertė tą įstaigą uždaryti. Toks sprendimas yra ne tik utopiškas ir nelabai pageidautinas, – jis, be abejo, turėtų menką pasisekimą: moteris, kaip matėme, nepasiekia „iškrovos" taip mechaniškai kaip vyras; didžiuma jų laikytų tokią situaciją beveik netinkama seksualiniam atsipalaidavimui. Šiaip ar taip, reikia pripažinti, kad šiandien tokia pagalba joms nesuteikiama. Pasičiupti gatvėje partnerį vienai nakčiai ar valandai, – jei tarsime, kad moteriai, apdovanotai karštu temperamentu ir įveikusiai visus stabdžius, tai nekelia pasibjaurėjimo, – jai yra daug pavojingesnė išeitis negu vyrui. Ji labiau rizikuoja užsikrėsti venerine liga, nes pati turi imtis atsargumo priemonių, kad nebūtų užkrėsta; be to, nors ir kokia apdairi būtų, ji niekuomet nėra visiškai tikra, kad nesusigaus vaiko. Tačiau santykiuose tarp nepažįstamųjų – santykiuose, kurie priklauso instinktų plotmei – ypač didelę reikšmę turi fizinės jėgos skirtumas. Vyrui nėra ko bijoti moters, kurią jis vedasi pas save; tereikia truputį budrumo. Visai kitaip yra moteriai, kuri įsileidžia vyrą į savo namus. Man buvo papasakota istorija, kaip dvi jaunos moterys, neseniai atvažiavusios į Paryžių ir trokštančios „pamatyti gyvenimo", po karališko pasilinksminimo pasikvietė vakarienės du žavius Monmartro sutenerius: per naktį jos buvo apiplėštos, su jomis buvo žiauriai elgiamasi ir grasinama šan-

[223] Autorius – jo pavardę užmiršau, bet, regis, nėra reikalo skubiai ją prisiminti – ilgai aiškina, kaip jie galėtų būti apmokyti, kad patenkintų bet kurią klientę, kokiam gyvenimo būdui reikėtų juos paruošti ir t.t.

tažu. Dar iškalbingesnis vienos keturiasdešimtmetės moters atvejis – ji, išsiskyrusi, sunkiai dirbdavo kiaurą dieną, kad išmaitintų tris paaugusius vaikus ir senus tėvus. Dar graži ir patraukli, ji visiškai neturėjo laiko rodytis visuomenėje, koketuoti, padoriai užmegzti kokį flirtą, kuris, beje, būtų ją varginęs. Tačiau aistros ją degino, ir ji manė turinti teisę, kaip ir vyras, jas numalšinti. Kartais vakare ji išeidavo paslankioti po gatves ir pasistengdavo pasigauti vyrą. Bet vieną naktį, po valandos ar dviejų valandų, praleistų Bulonės miško tankmėje, meilužis nesutiko jos paleisti: jis reikalavo jos pavardės, adreso, norėjo vėl su ja pasimatyti, ją vesti; kadangi ji atsikalbinėjo, jis žiauriai jai trenkė ir paliko sumuštą, įbaugintą. O pririšti prie savęs meilužį, kaip dažnai vyras pririša savo meilužę ją išlaikydamas ar jai padėdamas, įstengia tik turtingos moterys. Kai kurias toks sandėris visai patenkina: mokėdamos vyrui, jos paverčia jį įrankiu, kuriuo gali naudotis su atsainia panieka. Tačiau paprastai tik pagyvenusios moterys gali taip šiurkščiai atskirti erotiką ir jausmą, tuo tarpu paauglystėje šis ryšys, kaip matėme, labai glaudus. Daugybė vyrų ir patys niekada nepriima tokio pasidalijimo tarp kūno ir sąmonės. Tuo labiau to nesutiks suprasti didžiuma moterų. Čia, beje, slypi apgaulė, kuriai jos jautresnės negu vyras: mokantis klientas jai taip pat yra įrankis – partnerė naudojasi juo kaip maitintoju. Vyriška puikybė slepia nuo vyro akių erotinės dramos dviprasmybes: jis nevalingai sau meluoja; lengvai pažeminama, greičiau įsižeidžianti, moteris kartu yra ir įžvalgesnė; jai pavyks užmerkti akis tik dar klastingesnio nesąžiningumo kaina. Nusipirkti vyrą, jei ji ir turėtų tam išteklių, jai apskritai neatrodys patenkinama išeitis.

Didžiumai moterų – kaip ir vyrų – svarbu ne tik patenkinti savo geismus, bet ir išsaugoti, juos tenkinant, savo, kaip žmogiškos būtybės, orumą. Kai vyras naudojasi moterimi, kai jis leidžia jai juo naudotis, jis veikia kaip vienintelis subjektas: valdingas užkariautojas, kilnus dovanotojas arba ir vienas, ir kitas drauge. Ji savo ruožtu linkusi tvirtinti, kad pavergia savo partnerį jo malonumui ir dosniai jį apdovanoja. Todėl, kad ji primeta save vyrui – ar žadėdama jam daug malonių, ar dėdama viltis į jo galantiškumą, ar įvairiomis gudrybėmis sužadindama jam geismą grynu jo pavidalu, – ji mėgsta įsivaizduoti tenkinanti jo norus. Šis parankus įsitikinimas padeda jai vilioti jį nejaučiant pažeminimo, nes ji teigia taip daranti iš kilnumo. Taip *Nesubrendusiuose ja-*

vuose „ponia baltais drabužiais“, geidžianti Philo glamonių, išdidžiai sako: „Aš myliu tik išmaldautojus ir alkstančius“. Iš tikrųjų tai ji apsukriai sutvarko, kad jis užimtų prašytojo poziciją. Tuomet, kaip sako Colette, „ji puolė į ankštą ir tamsią karalystę, kur jos puikybė galėjo tikėti, kad skundas yra nelaimingumo išpažinimas, ir kur panašūs į ją kaulytojai mėgaujasi dosnumo iliuzija“. Ponia de Warens atstovauja toms moterims, kurios renkasi jaunus, nelaimingus ar užimančius žemesnę padėtį meilužius, kad jų geismai atrodytų kaip dosnumas. Tačiau esama ir drąsuolių, kurios atakuoja pačius stipriausius vyrus ir džiaugiasi apibėrusios juos malonėmis, nors jie pakluso tik iš mandagumo ar baimės.

Jei moteris, viliojanti vyrą į savo spąstus, mėgina įsivaizduoti, kad ji duoda, tai toji, kuri atsiduoda, priešingai, linkusi teigti, kad ji ima. „Aš esu moteris, kuri ima“, – kartą sakė man viena jauna žurnalistė. Iš tikrųjų šiuo atveju, išskyrus išprievartavimą, nė vienas iš tiesų neima kito, tačiau moteris čia dvigubai sau meluoja. Reikalas tas, kad vyras dažnai sugundo savo agresyvumu, savo įkarščiu: jis veikdamas išgauna partnerės sutikimą; išskyrus ypatingus atvejus – sakykim, ponios de Staël, kurią jau minėjau, – moteriai tai neleidžiama: ji nieko daugiau negali daryti, tik siūlytis; mat didžiuma vyrų pašėlusiai pavydi savo vaidmens; jie nori sužadinti moteriai ypatingą susijaudinimą, o ne būti pasirinkti tik jos poreikiui patenkinti: pasirinkti, jie jaučiasi išnaudojami[224]. „Moteris, kuri nebijo vyrų, kelia jiems baimę, – sakė man vienas jaunuolis. Be to, ne kartą girdėjau, kaip suaugę vyrai pareiškia: „Mane ima siaubas, jei moteris griebiasi iniciatyvos“. Kai moteris siūlosi per daug įžūliai, vyras nuo jos bėga: jis trokšta užkariauti. Todėl moteris gali gauti ko nori tik pasidarydama grobiu: ji turi tapti pasyviu daiktu, paklusnumo pažadu. Jeigu jai pasiseks, ji bus linkusi manyti, kad šio magiško užkeikimo ji griebėsi savo noru, ir vėl taps subjektu. Tačiau jai gresia pavojus, kad vyro panieka pavers ją negyvu, nenaudingu daiktu. Štai kodėl ji jaučiasi taip baisiai pažeminta, jeigu jis atstumia jos pastangas suartėti. Vyras taip pat kartais supyksta, kai mano esąs apgautas; tačiau atsitiko tik tiek, kad žlugo jo planai. Tuo tarpu moteris sutiko tapti kūnu, susijaudinimu, laukimu, pažadu; ji galėjo laimėti tik

[224] Šis jausmas atitinka tą jausmą, kurį, kaip anksčiau nurodėme, jaučia mergina. Tik ji galų gale susitaiko su likimu.

prarasdama save: ji ir lieka save praradusi. Reikia būti visai aklai arba ypatingai blaivaus proto, kad ryžtumeis tokiam pralaimėjimui. Ir netgi tuomet, kai privilioti pasiseka, pergalė lieka abejotina; juk, anot viešosios nuomonės, iš tikrųjų nugali vyras, tai jis turi moterį. Nepripažįstama, kad moteris, kaip ir vyras, galėtų prisiimti savo aistras: jis yra jų auka. Suprantama, kad vyras įjungė į savo individualybę savo rūšies galias; tuo tarpu moteris yra savo rūšies vergė[225]. Kartais atrodo, kad ji yra visiškai pasyvi: tai „Marie, gulkis čia; tik autobusas nėra pervažiavęs jos kūno"; laisvai naudojama, atvira, ji yra rakandas; ji apatiškai pasiduoda susijaudinimo kerams, ji užburta vyro, kuris raško ją kaip vaisių. Kartais į ją žiūrima kaip į susvetimėjusį aktyvumą: jos gimdoje trepsi nelabasis, jos vaginos gilumoje tyko gyvatė, trokštanti prisiryti vyro spermos. Bet kuriuo atveju nesutinkama laikyti jos paprasčiausiai laisva. Ypač Prancūzijoje kietakaktiškai painiojamos sąvokos „laisva moteris" ir „lengvo elgesio moteris", „lengvumą" suprantant kaip atsparumo ir kontrolės nebuvimą, kaip trūkumą, netgi kaip laisvės paneigimą. Moteriška literatūra mėgina kovoti su šiuo prietaru: pavyzdžiui, *Grizeldoje* (*Grisélidis*) Clara Malraux pabrėžia, kad jos herojė nepasiduoda gundymui, bet atlieka veiksmą, už kurį pati prisiima atsakomybę. Amerikoje moteriai pripažįstama laisvė seksualinėje veikloje, ir tai yra jai didelė parama. Tačiau panieka „moterims, su kuriomis miegama", Prancūzijoje rodoma tų pačių vyrų, kurie naudojasi jų paslaugomis, paralyžiuoja daugelį moterų. Joms kelia siaubą joms daromos pastabos, žodžiai, kuriems jos duoda dingstį.

Net jei moteris nepaiso anoniminių paskalų, bendraudama su savo partneriu ji patiria konkrečius sunkumus; juk jis įkūnija viešąją nuomonę. Labai dažnai jis laiko lovą dirva pasireikšti jo agresyviam pranašumui. Jis nori imti, o ne gauti, grobti, o ne keistis. Jis siekia turėti moterį daugiau, negu ji jam duoda; jis būtinai nori, kad jos sutikimas būtų pralaimėjimas, o žodžiai, kuriuos ji šnabžda, – jo išgauti prisipažinimai; priimdama malonumą, ji pripažįsta savo vergiją. Kai Claudine meta iššūkį Renaud, iškart pasiryžusi jam pasiduoti, jis ją pralenkia: jis puola ją prievartauti, nors ji pati ruošėsi pasisiūlyti; jis verčia ją neuž-

[225] I t. 1 sk. matėme, kad ši nuomonė yra iš dalies teisinga. Tačiau asimetrija pasireiškia ne lytiniu potraukiu, o gimdymu. Aistros valandėlę moteris ir vyras vienodai prisiima savo įgimtą funkciją.

simerkti, kad apdujusiose jos akyse regėtų savo triumfą. Taip ir *Žmogaus padėtyje* (*La Condition humaine*) valdingasis Ferralis užsispiria uždegti lempą, kurią Valérie nori užgesinti. Išdidi, ginanti savo teises moteris susiduria su vyru kaip su priešininku; šioje kovoje ji apsiginklavusi daug prasčiau nei jis; pirmiausia jo pusėje yra fizinė jėga ir jam lengviau primesti savo įnorius; be to, kaip matėme, įtampa ir aktyvumas dera su jo erotiškumu, tuo tarpu moteris, atsisakydama pasyvumo, sklaido kerus, kurie žadina jos geidulingumą; savo pozomis ir judesiais reikšdama valdingumą, ji nepatiria malonumo: didžiuma moterų, kurios tarnauja savo puikybei, tampa frigidiškos. Retas kuris meilužis leidžia savo meilužei patenkinti autoritarinius ar sadistinius polinkius; ir dar rečiau sutiksi moterį, kuriai toks vyro paklusnumas suteiktų visišką erotinį pasitenkinimą.

Daug lengvesnis moteriai atrodo kitas kelias – mazochizmo kelias. Kai ištisą dieną dirbama, kovojama, įsipareigojama ir rizikuojama, naktį atsiduoti nežabotiems įnoriams yra atvanga. Įsimylėjusiai ar naiviai moteriai iš tiesų patinka išnykti tironiškos valios labui. Tačiau ji dar turi jaustis tikrai valdoma. Tai, kuri kas dieną sukasi tarp vyrų, sunku patikėti besąlygišku patinų pranašumu. Man buvo papasakota vienos moters istorija: ji iš tikrųjų buvo ne mazochistė, bet labai „moteriška", tai yra patirdavo nepaprastą malonumą atsižadėdama savęs vyrų glėbyje; nuo septyniolikos metų ji turėjo kelis vyrus ir gausybę meilužių, kurie suteikė jai daug džiaugsmo; sėkmingai užbaigusi sunkų darbą, kurį dirbdama vadovavo vyrams, ji ėmė skųstis tapusi frigidiška: ji nebegalėjo patirti palaimingo savęs atsižadėjimo, nes priprato valdyti vyrus, nes jie prarado prestižą jos akyse. Kai moteris pradeda abejoti vyrų pranašumu, jų pretenzijos tik sumažina pagarbą, kurią ji galėtų jiems jausti. Lovoje, tomis valandėlėmis, kai vyras pašėlusiai trokšta būti tikru vyru, jau vien dėl to, kad jis vaidina vyriškumą, patyrusioms akims jis atrodo infantiliškas; jis tiktai užkeikia pirmykštį kastracijos kompleksą, savo tėvo šešėlį ar kokią kitą šmėklą. Meilužė ne visada tik iš puikybės atsisako paklusti savo meilužio užgaidoms: ji norėtų bendrauti su suaugusiu žmogumi, kuris gyvena realų savo gyvenimo momentą, o ne su berniuku, kuris seka sau pasakas. Mazochistė būna ypač apvilta: motiniškas nuolankumas, irzlus ar atlaidus, nėra tas savęs atsižadėjimas, apie kurį ji svajoja. Ji arba taip pat turės pasitenkinti

apgailėtinais žaidimais, dėdamasi, kad tiki esanti valdoma ir pavergta, arba lakstys paskui vadinamuosius „neprilygstamus“ vyrus, puoselėdama viltį susirasti šeimininką, arba taps frigidiška.

Kaip matėme, sadizmo ir mazochizmo pagundų įmanoma išvengti, kai abu partneriai pripažįsta vienas kitą kaip sau lygų; jei vyras ir moteris turi bent truputį kuklumo ir šiek tiek kilnumo, pergalės ir pralaimėjimo sąvokos išnyksta: meilės aktas tampa laisvais mainais. Tačiau, kad ir kaip tai atrodytų paradoksalu, moteriai daug sunkiau nei vyrui pripažinti kitos lyties individą kaip sau lygų. Būtent todėl, kad vyrų kasta turi pranašumą, vyras gali parodyti nuoširdžią pagarbą daugybei moterų: moterį lengva mylėti; ji iš pradžių turi privilegiją įvesti meilužį į pasaulį, kitokį nei jo pasaulis, ir jam patinka visapusiškai jį tyrinėti; ji intriguoja, ji prablaško, bent jau kurį laiką; be to, kadangi jos padėtis ribota, priklausoma, visos jos dorybės atrodo kaip laimėjimai, o jos klaidos yra dovanotinos; Stendhalis žavisi ponia de Rénal ir ponia de Chasteller, nepaisant nepakenčiamų jų prietarų; jei moteris neteisingai mąsto, jei ji yra ne tokia protinga, ne tokia įžvalgi, ne tokia drąsi, vyras nelaiko jos už tai atsakinga: jis mano – ir dažnai ne be pagrindo, – kad ji yra savo padėties auka; jis įsivaizduoja, kokia ji būtų galėjusi būti, kokia ji, galimas daiktas, dar bus; į ją galima dėti viltis, jai galima daug duoti skolon, nes ji *nėra* aiškiai apibrėžta; būtent dėl šio jos neapibrėžtumo meilužis ją greitai paliks: tačiau iš jo kyla ir tas paslaptingumas, tas žavesys, kuris jį vilioja ir žadina neįpareigojantį švelnumą. Daug sunkiau puoselėti draugiškus jausmus vyrui: mat jis yra tai, kuo kartą tapo negrįžtamai; jį reikia mylėti tokį, kokį matai, koks jis yra iš tikrųjų, o ne su jo pažadais ir neapibrėžtom galimybėm; jis atsakingas už savo poelgius, už savo mintis; jam nedovanojama. Į jį broliškai žiūrėti galima tik pritariant jo veiksmams, jo tikslams, jo nuomonėms; Julienas gali mylėti legitimistę; Lamiel negalėtų mylėti vyro, kurio pažiūras niekina. Net pasiruošusiai kompromisams moteriai sunkiai seksis būti atlaidžiai. Mat vyras neatveria jai žaliuojančio vaikystės rojaus, ji sutinka jį tame pasaulyje, kuris yra jų bendras pasaulis: jis atneša tik save patį. Užsisklendęs savyje, ribotas, nulemtas, jis neskatina svajoti; kai jis kalba, reikia jo klausytis; jis žiūri į save rimtai: jeigu jis nepatraukia dėmesio, jam nuobodu, jo buvimas slegia. Tik labai jauni žmonės leidžia sau būti nuostabiai nerūpestingi; juose ga-

lima ieškoti paslapties ir pažadų, rasti jiems pateisinimų, nežiūrėti į juos iš rimtųjų: tai viena iš priežasčių, kodėl jie subrendusioms moterims atrodo tokie žavūs. Tiktai jiems dažniausiai labiau prie širdies jaunos moterys. Trisdešimtmetė moteris yra nustumta suaugusiems vyrams. Ir, be abejo, sutiks tarp jų tokių, kurie neatšaldys nei jos pagarbos, nei jos draugiškumo; tačiau jai pasiseks, jeigu jie tuomet neparodys jokio pasipūtimo. Moteriai, geidžiančiai tokios istorijos, tokio nuotykio, kur dalyvautų ir širdis, ir kūnas, nelengva surasti vyrą, kurį galėtų laikyti sau lygiu ir kuris nežiūrėtų į save kaip į pranašesnį.

Man bus pasakyta, kad moterys apskritai nedaro tiek problemų; jos pasinaudoja proga per daug nekvaršindamos sau galvos, o vėliau puikybė ir geidulingumas padeda joms išsisukti iš padėties. Tai tiesa. Tačiau tiesa ir tai, kad slaptoje širdies kertelėje jos slepia daugybę tokių nusivylimų, pažeminimų, apgailestavimų, pagiežos, kokių paprastai nepatiria vyrai. Jei reikalas daugiau ar mažiau nenusiseka, beveik neabejotina, kad vyras bent gauna naudos iš malonumo; moteris greičiausiai nepeš iš to jokios naudos; net abejinga, ji mandagiai leidžia suspausti save glėbyje, atėjus lemtingai valandai: pasitaiko, kad meilužis pasirodo esąs impotentas, ir ji kentės, kad susikompromitavo, pakliuvusi į apgailėtiną avantiūrą; jei ji nepatyrė malonumo, ji jaučiasi „paimta", suvedžiota; jei ji bus patenkinta, ji norės ir ateityje pasilaikyti savo meilužį. Ji retai būna visiškai nuoširdi, kai tvirtina galvojanti tik apie nuotykį be rytojaus, tikėdamasi vien malonumo, nes malonumas toli gražu neišlaisvina jos, o tik pririša; išsiskirti, nors neva ir geruoju, jai skaudu. Daug rečiau išgirsi moterį draugiškai kalbant su buvusiu meilužiu nei vyrą su savo buvusiomis meilužėmis.

Pati moters erotiškumo prigimtis, laisvo seksualinio gyvenimo sunkumai lenkia moterį į monogamiją. Tačiau suderinti romaną ar vedybas su karjera jai daug sunkiau negu vyrui. Pasitaiko, kad meilužis ar vyras reikalauja jos atsisakyti karjeros: ji dvejoja, kaip kad Colette Klajūnė, kuri karštai trokšta vyro šilumos, bet baiminasi santuokos grandinių; jei ji nusileidžia, štai dar viena vasalė; jei ji atsisako, pasmerkia save alinančiai vienatvei. Šiandien vyras paprastai sutinka, kad jo žmona nemestų darbo; Colette Yver romanai, vaizduojantys jauną moterį, priverstą aukoti savo profesiją, kad išsaugotų taiką šeimoje, jau šiek tiek pasenę; dviejų laisvų būtybių gyvenimas drauge praturtina jas abi,

o sutuoktinio užsiėmimai kiekvienam jų užtikrina jo paties nepriklausomybę; moteris, kuri aprūpina pati save, išlaisvina savo vyrą iš santuokos vergijos, kuri buvo atlygis už jos vergiją. Jeigu vyras sąžiningai yra geros valios, meilužiai ir sutuoktiniai, vadovaudamiesi nereikliu kilnumu, pasiekia visišką lygybę[226]. Kartais netgi vyras vaidina atsidavusio tarno vaidmenį; šitaip anot George Eliot, Lewesas kūrė palankią atmosferą, kurią paprastai žmona apsupa vyrą valdovą. Tačiau dažniausiai vis dar moteris rūpinasi darna šeimoje. Vyrui atrodo savaime suprantama, kad ji tvarkytų namus, kad ji viena prižiūrėtų ir auklėtų vaikus. Ir pati moteris mano, kad ištekėjusi ji prisiėmė pareigas, nuo kurių asmeninis gyvenimas jos neatleidžia; ji nenori, kad jos vyras netektų privalumų, kuriuos būtų turėjęs, jei būtų vedęs „tikrą moterį": ji nori būti elegantiška moteris, gera šeimininkė, atsidavusi motina, kurios iš tradicijos yra žmonos. Šitas uždavinys greitai tampa sunkia našta. Ji prisiima ją tiek iš pagarbos savo partneriui, tiek iš ištikimybės sau, nes ji, kaip jau matėme, nenori atsisakyti savo moters likimo. Ji tuo pat metu bus ir vyro antrininke, ir pačia savimi; ji užsikraus jo rūpesčius, dalyvaus jo laimėjimuose taip pat, kaip domėsis savo pačios dalia, o kartais net labiau. Galimas daiktas, kad dėl jai įskiepytos pagarbos vyro pranašumui ji vis dar manys, jog vyrui reikia skirti pirmąją vietą; kartais, gindama savo teises, ji taip pat baiminasi sugriauti santuoką; pasidalijusi tarp troškimo įtvirtinti save ir troškimo save sunaikinti, ji yra susiskaidžiusi, draskoma į dvi puses.

Tačiau moteris gali gauti naudos net iš savo žemesnės padėties: kadangi ji iš pat pradžių turi mažiau galimybių nei vyras, ji nesijaučia *a priori* nusikaltusi jam; ne jos reikalas kompensuoti socialinę nelygybę, ir iš jos to nereikalaujama. Geravališkas vyras turi „tausoti" moteris, nes jis labiau apdovanotas nei jos; jis leisis sukaustomas sąžinės priekaištų, gailesčio, jam gresia pavojus tapti grobiu moterų, kurios, neturėdamos ginklų, yra „priekabios", „nepasotinamos". Moteris, išsikovojusi vyrišką nepriklausomybę, įgyja didžiulę privilegiją seksualinėje srityje turėti reikalą su tokiais pat autonomiškais ir aktyviais individais, kurie paprastai nevaidins jos gyvenime parazito vaidmens, nesukaustys jos savo silpnumu ir dideliais poreikiais. Tiktai, tiesą sakant, retai sutiksi

[226] Atrodo, kad tokia laimė vienu metu viešpatavo Claros ir Roberto Schumannų gyvenime.

moterį, mokančią sukurti su savo partneriu laisvą sąjungą; jos pačios nusikala grandines, kurių jis nė nenorėtų joms uždėti: jos pasirenka įsimylėjėlės laikyseną. Ištisus dvidešimt laukimo, svajonių, vilties metų mergina puoselėjo herojaus išvaduotojo ir išgelbėtojo mitą: darbo dėka išsikovotos nepriklausomybės nepakanka, kad ji liautųsi troškusi palaimingo savęs atsižadėjimo. Moteris galėtų lengvai įveikti paauglystės narcisizmą, jei būtų auklėta lygiai taip pat[227] kaip berniukas: tačiau ji ir suaugusi toliau puoselėja tą savojo „aš“ kultą, į kurį ją lenkė visa jos jaunystė; savo profesinius laimėjimus ji laiko nuopelnais, puošiančiais jos vaizdinį; jai reikia, kad žvilgsnis iš viršaus atskleistų ir sutvirtintų jos vertę. Net būdama griežta vyrams, kuriuos kas dieną mato ir vertina, ji vis vien ne mažiau garbina Vyrą ir, jeigu jį sutinka, yra pasiruošusi pulti prieš jį ant kelių. Būti pateisintai Dievo daug lengviau nei pateisinti save savo pačios pastangomis; pasaulis skatina ją tikėti *duoto* išganymo galimybe: ji nusprendžia tuo tikėti. Kartais ji visiškai atsisako savo nepriklausomybės ir lieka tik įsimylėjėle; dažniausiai ji mėgina suderinti ir viena, ir kita, tačiau akla meilė, meilė, dėl kurios atsižadama savęs, yra alinanti: ji užima visas mintis, visą laiką, ji įkyriai persekioja, ji yra tironiška. Ištikta profesinių nesėkmių, moteris aistringai ieško prieglobsčio meilėje: jos nepasisekimai baigiasi scenomis ir reikalavimais, kuriuos tenka pakelti mylimajam. Tačiau jos širdies sielvartai toli gražu nepadidina profesinio jos uolumo: dažniausiai ji, priešingai, niršta ant tokio gyvenimo būdo, kuris užgina jai karališką didžios meilės kelią. Moteris, dešimt metų išdirbusi politiniame žurnale, vadovaujamame moterų, pasakojo man, kad darbo kabinetuose retai kalbama apie politiką ir nuolatos apie meilę: viena skundžiasi, kad yra mylima tik dėl savo kūno, o jos gera galva nepripažįstama; kita dejuoja, kad vertinamas tik jos protas, o jos fizinis žavesys niekuomet nepatraukia dėmesio. Be to, kad moteris galėtų būti įsimylėjusi kaip vyras, tai yra neabejodama pačia savo *esybe*, būdama laisva, ji turėtų laikyti save jam lygia, realiai būti jam lygi: ji turėtų su tokiu pat ryžtu įsitraukti į savo darbus, o tai, kaip pamatysime, dar nedažnai pasitaiko.

[227] Tai yra ne tik tais pačiais metodais, bet ir tokioje pačioje atmosferoje, o tai šiandien neįmanoma, kad ir kiek pastangų dėtų auklėtojas.

Vienos moteriškos funkcijos šiuo metu paprastai neįmanoma prisiimti nė kiek nesuvaržant savo laisvės – tai motinystės; Anglijoje, Amerikoje moteris gali bent jau atsisakyti jos savo noru, paplitus „gimimų kontrolei“; Prancūzijoje, kaip matėme, jai dažnai nėra kitos išeities, kaip skausmingi ir brangiai kainuojantys abortai; dažnai vaikas, kurio ji nenorėjo, tampa jai našta ir sugriauna jos profesinę karjerą. Ši pareiga yra ypač sunki todėl, kad papročiai anaiptol neleidžia moteriai gimdyti, kada ji nori: vieniša motina kelia pasipiktinimą, ir vaikui neteisėtas gimimas yra gėdos dėmė; moteris retai gali tapti motina neužsikraudama santuokos grandinių arba neprarasdama gero vardo. Dirbtinio apvaisinimo idėja labai domina moteris ne todėl, kad jos norėtų išvengti vyro glėbio: jos tikisi, jog laisvai pasirinkta motinystė pagaliau bus pripažinta visuomenės. Reikia pridurti, kad nesant tinkamai sutvarkytų lopšelių ir vaikų darželių, net vieno vaiko užtenka visiškai paralyžiuoti moters veiklai; ji gali toliau dirbti tik palikdama jį tėvams, draugams ar tarnaitėms. Jai tenka rinktis arba nevaisingumą, kuris dažnai išgyvenamas kaip skausminga frustracija, arba pareigas, sunkiai suderinamas su jos tarnybine karjera.

Taigi nepriklausoma moteris šiandien yra pasidalijusi tarp profesinių interesų ir savo lytinio pašaukimo rūpesčių; jai sunku rasti pusiausvyrą; jei jinai ją pasiekia, tai tik nuolaidų, aukų, vertimosi per galvą kaina, o tai reikalauja iš jos nuolatinės įtampos. Būtent tai, o ne fiziologiniai duomenys yra pagrindinė dažnai pasireiškiančio moterų nervingumo, neatsparumo priežastis. Sunku nuspręsti, kiek fizinė moters sandara pati savaime yra kliūtis. Be kita ko, dažnai keliamas klausimas, koks kliuvinys yra menstruacijos. Moterys, pasižymėjusios darbais ar kita veikla, regis, skiria joms mažai reikšmės: gal todėl būtent jos laiko savo sėkmės priežastimi tai, kad jų per daug nekamuoja mėnesiniai negalavimai? Bet gali kilti klausimas, ar, atvirkščiai, ne veiklaus ir ambicijų kupino gyvenimo pasirinkimas davė joms šį privalumą: mat jei moteris skiria daug dėmesio savo negalavimams, jie tik sustiprėja; sportininkės ir kitos veiklios moterys kenčia nuo jų mažiau nei kitos, nes nepaiso savo kančių. Žinoma, tos kančios turi ir savo fiziologines priežastis: esu mačiusi energingiausių moterų, kurios kas mėnesį ištisą parą praleisdavo lovoje, kankinamos žiaurių skausmų; tačiau tai niekada nesutrikdydavo jų veiklos. Esu įsitikinusi, kad didžiumos moterį ka-

muojančių negalavimų ir ligų priežastys yra psichinės: beje, tai man yra pasakę ir ginekologai. Būtent dėl moralinės įtampos, apie kurią kalbėjau, dėl visų tų darbų, kuriuos jos užsikrauna, dėl prieštaravimų, su kuriais grumiasi, moterys nuolatos išeikvoja visas savo jėgas; tai nereiškia, kad jų nelaimės yra įsivaizduojamos: jos yra realios ir alinančios, kaip ir pati situacija, kurią jos atspindi. Tačiau toji situacija nepriklauso nuo kūno, – tai kūnas priklauso nuo jos. Taigi darbas nekenks moters sveikatai, kai darbininkė užims visuomenėje jai pride-ramą vietą; priešingai, darbas be galo padės jos fizinei pusiausvyrai, neleisdamas jai be paliovos ja rūpintis.

Kai vertinami moters profesiniai laimėjimai ir tuo remiantis siekiama numatyti jos ateitį, nereikia išleisti iš akių šios faktų visumos. Moteris imasi karjeros, būdama sumaištingoje situacijoje, vis dar pajungta pareigoms, kurias iš tradicijos užkrauna jos moteriškumas. Objektyvios aplinkybės jai irgi nėra palankios. Visuomet sunku būti naujoku, mėginančiu prasiskinti kelią priešiškai nusiteikusioje ar bent jau nepatiklioje visuomenėje. Richardas Wrightas *Juodaodžiame berniuke* (*Black Boy*) parodė, kaip jauno Amerikos negro siekiai iš pat pradžių atsimuša į užtvarą ir kiek jam tenka grumtis vien tam, kad pasiektų lygmenį, kur baltiesiems tik pradeda kilti problemų; juodukai, atvykę iš Afrikos į Prancūziją, taip pat patiria tiek vidinių, tiek išorinių sunkumų, panašių į tuos, su kuriais susiduria moterys.

Iš pradžių moteris atsiduria žemesnėje padėtyje mokymosi laikotarpiu: jau minėjau tai, kalbėdama apie jauną merginą, bet reikia dar grįžti prie šio klausimo ir kai ką patikslinti. Reta moteris studijų metu ir pirmaisiais, tokiais lemiamais, karjeros metais sąžiningai išnaudoja savo galimybes: tokia nesėkminga pradžia daugeliui jų vėliau sudarys sunkumų. Iš tiesų, konfliktai, kuriuos minėjau, pasieks savo aukščiausią tašką tarp aštuoniolikos ir trisdešimties metų, o kaip tik šiuo laiku ant kortos statoma profesinė ateitis. Jei moteris gyvena savo šeimoje ar yra ištekėjusi, aplinkiniai retai gerbs jos pastangas, kaip gerbiamos vyro pastangos; jai bus primetami įvairūs darbai, pareigos, jos laisvė bus varžoma; gilų pėdsaką jai yra palikęs ir jos auklėjimas, – ji gerbia vertybes, kurias įtvirtina vyresnieji, ją persekioja vaikystės ir paauglystės svajonės; jai nesiseka suderinti savo praeities palikimo su savo ateities interesais. Kartais ji atsisako savo moteriškumo, ji blaškosi tarp

skaistybės, homoseksualizmo ar „vyriškos“ moters provokuojančios laikysenos, ji prastai rengiasi arba dėvi vyriškus drabužius: ji eikvoja daug laiko ir jėgų iššūkiui, įvairioms komedijoms, pykčio priepuoliams. Bet dažniau ji, priešingai, nori įtvirtinti save: ji koketuoja, bėga iš namų, įsimyli, blaškosi tarp mazochizmo ir agresyvumo. Bet kuriuo atveju ji abejoja savimi, blaškosi, skaidosi. Jau vien dėl to, kad ją kamuoja pašaliniai rūpesčiai, ji neįsitraukia visa galva į savo darbą; be to, kuo mažiau ji gauna iš jo naudos, tuo labiau jai knieti jį mesti. Jauną moterį, kuri stengiasi pati save aprūpinti, ypač demoralizuoja tai, kad kitos moterys, priklausančios toms pačioms visuomenės grupėms, iš pradžių esančios tokioje pačioje padėtyje ir turinčios tokias pačias galimybes kaip ji, gyvena kaip parazitės; vyras gali jausti pagiežą privilegijuotiesiems, tačiau jis eina išvien su savo klase; apskritai paėmus, vyrai, kurie pradeda karjerą turėdami vienodas galimybes, pasiekia daugmaž tą patį gyvenimo lygį; tuo tarpu moteris, kurių padėtis ta pati, dėl vyrų tarpininkavimo lydi labai nevienoda laimė; ištekėjusios ar prabangiai gyvenančios išlaikomos draugės padėtis kelia pagundą tai, kuriai tenka vienai pačiai išsikovoti sėkmę; jai rodosi, kad ji be jokio reikalo pasmerkia save eiti sunkiausiais keliais: atsimušusi į kliūtį, ji kaskart sudvejoja, ar jai nevertėtų pasirinkti kito kelio. „Kai pagalvoju, kiek man reikia džiovinti smegenis!“ – su pasipiktinimu kalbėjo man viena jaunutė nelaiminga studentė. Vyras paklūsta besąlygiškai būtinybei: moteris turi nuolat atnaujinti savo sprendimą; ji žengia pirmyn ne matydama tikslą tiesiai prieš akis, bet leisdama savo žvilgsniui klaidžioti aplinkui; be to, jos žingsnis nedrąsus ir netvirtas. Juo labiau kad jai atrodo, – kaip jau minėjau, – jog žengdama pirmyn ji atsisako kitų galimybių; tapusi „mėlyna kojine“, moterimi „su galva“, ji dažniausiai nepatiks vyrams; arba per daug akinama sėkmės ji pažemins savo vyrą, savo meilužį. Todėl ji ne tik stengiasi pasirodyti kuo elegantiškesnė, lengvabūdiškesnė, bet ir tramdo savo užmojus. Viltis, kad jai vieną dieną nebereikės rūpintis savimi, o kartu ir baimė, kad, pati prisiimdama šį rūpestį, ji turės atsisakyti tos vilties, trukdo jai ryžtingai atsidėti studijoms ir karjerai.

Kol moteris nori būti moterimi, jos nepriklausoma padėtis sužadina jai nepilnavertiškumo kompleksą; antra vertus, jos moteriškumas skatina ją abejoti savo profesinėmis galimybėmis. Tai viena iš svarbiausių

problemų. Matėme, kaip keturiolikametės mergaitės per apklausą teigė: „Berniukai yra šaunesni; jiems lengviau sekasi mokytis". Mergina įsitikinusi, kad jos gabumai riboti. Kadangi tėvai ir mokytojai mano, jog mergaičių lygis yra žemesnis už berniukų, mokinės taip pat mielai tai pripažįsta; ir iš tikrųjų, nors programos yra vienodos, licėjuose jų išsilavinimas yra menkesnis. Pavyzdžiui, filosofijos pamokose mergaičių klasė, išskyrus vieną kitą mokinę, apskritai paėmus, aiškiai neprilygsta berniukų klasei: dauguma mergaičių neketina toliau studijuoti, mokosi labai paviršutiniškai, o kitos kenčia, neturėdamos su kuo lenktyniauti. Kol kalba eina apie gana lengvus egzaminus, jų atsilikimas nebus per daug jaučiamas, bet kai studentė susidurs su rimtais konkursiniais egzaminais, ji suvoks savo žinių spragas; kaltę ji suvers ne prastam pasiruošimui, o neteisingam prakeikimui, neatskiriamam nuo jos moteriškumo; susitaikydama su šia nelygybe, ji dar labiau padidina ją; ji tikina save, kad tik kantrybė ir stropumas gali jai padėti pasiekti sėkmę; ji nusprendžia kaip įmanydama tausoti savo jėgas: ir čia ji bjauriai apsiskaičiuoja. Ypač studijoms ir profesijoms, kurios reikalauja bent kiek išmonės, originalumo, bent kokių mažų atradimų, utilitarinis požiūris yra pražūtingas; pokalbiai, knygos, neįtrauktos į programas, pasivaikščiojimas, kurio metu laisvai plaukia mintys, net graikiško teksto vertimai gali būti daug naudingesni už nykų storų sintaksės vadovėlių kompiliavimą. Prislėgta pagarbos autoritetams ir erudicijos naštos, akidangčių užtamsintu žvilgsniu, per daug sąžininga studentė praranda kritinį požiūrį ir apskritai sugebėjimą mąstyti. Jos metodiškas atkaklumas kelia įtampą ir nuobodulį; klasėse, kur licėjaus mokinės ruošiasi konkursiniam Sevro egzaminui, viešpatauja slogi atmosfera, atimanti norą mokytis visoms bent kiek gyvoms individualybėms. Pasidariusi sau katorgą, konkurso dalyvė nieko kito nenori, tik iš jos ištrūkti; vos užvertusi knygas, ji mąsto apie visai kitus dalykus. Ji nepažįsta vaisingų valandų, kai studijos tampa pramoga, kai proto žygiai įgauna gyvos ugnies. Apsikrovusi nedėkingomis užduotimis, ji jaučiasi vis labiau nesugebanti gerai jų atlikti. Prisimenu, kaip viena studentė, laikiusi konkursinius egzaminus tuo metu, kai filosofijos egzaminas vyrams ir moterims būdavo bendras, sakė: „Vaikinai gali sėkmingai jį išlaikyti per metus ar dvejus, o mums reikia mažiausiai ketverių metų". Kita mergina, kuriai buvo nurodyta perskaityti į programą įtrauktą veikalą apie Kantą, pa-

reiškė: „Ši knyga per sunki: tai knyga Pedagoginio instituto studentams!“ Ji, regis, įsivaizdavo, kad moterys gali išlaikyti egzaminą su nuolaida; tai reiškė, kad ji, iš anksto pasidavusi, iš tiesų paliko vyrams visas sėkmės galimybes.

Šitaip kapituliavusi, moteris lengvai pasitenkina vidutine sėkme; ji nedrįsta taikyti aukštai. Ji imasi darbo, turėdama paviršutinišką pasiruošimą ir labai greitai apriboja savo ambicijas. Tai, kad ji pati užsidirba pragyvenimui, dažnai atrodo jai ir taip gana didelis nuopelnas; juk ji, kaip daugybė kitų, būtų galėjusi patikėti savo dalią vyrui; norėdama toliau siekti nepriklausomybės, ji turi padėti pastangų, – ji didžiuojasi jomis, bet jos ją nualina. Jai atrodo, kad ji jau pakankamai padarė nuo to laiko, kai pasiryžo kažką daryti. „Kaip moteriai, tai ne taip jau blogai“, – galvoja jinai. Viena moteris, pasirinkusi neįprastą profesiją, kalbėjo: „Jei būčiau vyras, jausčiausi privalanti iškilti į pirmųjų gretą; tačiau aš esu vienintelė Prancūzijos moteris, užimanti tokį postą: man ir to gana“. Šiame kuklume esama apdairumo. Moteris bijo, kad, mėgindama eiti toliau, ji gali nudegti pirštus. Reikia pasakyti, kad moterį ne be pagrindo trikdo mintis, kad ja nepasitikima. Dažniausiai aukštesnioji kasta priešiškai žiūri į žemesniosios kastos prasimušėlius: baltieji neis konsultuotis pas gydytoją juoduką, vyrai – pas gydytoją moterį; tačiau žemesniosios kastos individai, perimti savo rūšies nepilnavertiškumo jausmo ir dažnai kupini pagiežos tam, kuris nugalėjo likimą, taip pat verčiau kreipsis į valdovus; ypač didžiuma moterų, pamaldžiai garbinančių vyrą, karštai trokš, kad gydytojas, advokatas, skyriaus vedėjas ir t.t. būtų vyras. Nei vyrai, nei moterys nemėgsta paklusti moteriai. Jos viršininkai, net ją vertindami, visuomet rodys jai šiek tiek maloningo atlaidumo; jei būti moterimi ir nėra trūkumas, tai yra bent jau keistenybė. Moteris turi be paliovos stengtis užsikariauti pasitikėjimą, kurio iš pat pradžių jai neparodoma: iš pirmo žvilgsnio ji kelia įtarimą, ji turi užsirekomenduoti. Sakoma – jeigu ji šio to verta, ji įrodys savo tinkamumą. Tačiau vertė nėra duota esmė: tai laimingo vystymosi rezultatas. Išankstinis nepalankus nusistatymas slegia moterį ir labai retai padeda tą nusistatymą įveikti. Pirminis nepilnavertiškumo kompleksas paprastai sukelia gynybinę reakciją, pasireiškiančią perdėtu autoriteto rodymu. Sakykim, dauguma moterų gydytojų turi jo arba per daug, arba per mažai. Jei jos išlieka natūralios, jų niekas nebijo, nes jų gy-

venimo visuma greičiau skatina jas vilioti negu vadovauti; ligonis, kuris mėgsta būti valdomas, bus nusivylęs paprastai duotais patarimais; tai suvokdama, gydytoja nutaiso žemą balsą, įsakmų toną; tačiau tuomet ji neturi to atviro geraširdiškumo, kuris suteikia žavesio savimi pasitikinčiam gydytojui vyrui. Vyras įpratęs imponuoti; jo pacientai pasitiki jo kompetencija; jis gali sau daug leisti ir, žinoma, daro įspūdį. Moteris neįkvepia tokio pat saugumo jausmo: ji pasidaro nenatūrali, perlenkia lazdą, persistengia. Biznio, valdymo reikaluose ji pasirodo esanti per daug skrupulinga, smulkmeniška, greit pasiduodanti agresyvumui. Kaip ir studijuojant, jai trūksta laisvumo, polėkio, drąsos. Siekdama tikslo, ji įsitempia. Jos veikimas – tai iššūkiai ir abstraktus savęs pačios įtvirtinimas. Čia didžiausias trūkumas, iš kurio randasi nepasitikėjimas savimi: subjektas negali užsimiršti. Jis ne kilniai siekia tikslo; jis stengiasi įrodyti savo vertę, ko iš jo reikalaujama. Drąsiai metantis į tikslą, rizikuojama susilaukti nesėkmės, tačiau taip galima pasiekti ir netikėtų rezultatų; atsargumas pasmerkia vidutiniškumui. Retai sutiksi moterį, mėgstančią nuotykius, patirtį, kuri neduoda jokios naudos, moterį, turinčią nesavanaudiško smalsumo; ji stengiasi „daryti karjerą“, kaip kitos moterys kuria sau laimę; ji lieka valdoma, apsupta vyriško pasaulio, kurio lubų neturi drąsos pramušti, ji nepasineria su įkarščiu į savo sumanymus; ji vis dar žiūri į savo gyvenimą kaip į imanentišką dalyką: ji siekia ne objekto, bet per objektą siekia savo subjektyvaus pasisekimo. Be kita ko, tokiu požiūriu ypač pasižymi amerikietės: joms patinka turėti „job“ ir įrodyti sau, kad geba jį padoriai atlikti: tačiau jos nejaučia aistringo potraukio savo darbų *turiniui*. Tuo pat metu moteris turi polinkį skirti per daug reikšmės tiek smulkioms nesėkmėms, tiek kukliems laimėjimams; ji čia puola į neviltį, čia keliasi į puikybę; kai sėkmės buvo laukta, ji sutinkama paprastai, bet jei buvo abejota, ar pavyks ją pasiekti, sėkmė tampa svaiginančiu triumfu; tuo galima pateisinti moteris, kurios pameta galvą iš tuštybės ir demonstratyviai puikuojasi menkiausiais laimėjimais. Jos nuolatos dairosi atgal, matuodamos nueitą kelią: tai pakerta jų polėkį. Tokiu būdu jos galės padaryti garbingą karjerą, bet ne didelius darbus. Reikia pridurti, kad daugelis vyrų taip pat temoka susikurti kuklų likimą. Tik palyginti su geriausiais iš jų, moteris – išskyrus labai retas išimtis – atrodo mums dar besivelkanti uodegoje. Mano nurodytos priežastys pakankamai tai pa-

aiškina ir jokiu būdu nesudaro kliūčių ateičiai. Kad moteris galėtų nuveikti didelius darbus, šiandien jai iš esmės trūksta vieno – ji turi užmiršti save; tačiau, kad save užmirštum, iš pradžių reikia būti tvirtai įsitikinusiam, kad jau esi save radęs. Naujokė vyrų pasaulyje, menkai jų tepalaikoma, moteris dar per daug užimta savęs ieškojimu.

Vienai kategorijai moterų šios pastabos netaikomos, nes jų karjera, užuot trukdžiusi įtvirtinti jų moteriškumą, tik sustiprina jį; tai tos, kurios menine raiška stengiasi peržengti tą pačią duotybę, kurią sukuria: aktorės, šokėjos, dainininkės. Tris amžius jos buvo beveik vienintelės, išsaugojusios visuomenėje tikrą nepriklausomybę, ir dabar jos vis dar užima privilegijuotą vietą. Neseniai aktorės buvo prakeiktos Bažnyčios: netgi taip griežtai smerkiamoms, joms visuomet buvo leidžiama didelė papročių laisvė; jos dažnai atrodo artimos lengvo elgesio moterims ir, kaip kurtizanės, praleidžia didelę dienos dalį vyrų draugijoje, tačiau, pačios užsidirbdamos pragyvenimui, matydamos darbe savo gyvenimo prasmę, jos išsivaduoja iš jungo. Didelis jų privalumas yra tas, kad jų, kaip ir vyrų, profesinė sėkmė padidina seksualinę jų vertę; realizuodamos save kaip žmogiškas būtybes, jos realizuoja save kaip moteris: jos nėra draskomos prieštaringų siekių; jų profesija, atvirkščiai, pateisina jų narcisizmą: puošimasis, rūpinimasis savo grožiu, žavesys sudaro jų profesinių pareigų dalį; moteris, įsimylėjusi savo vaizdinį, jaučia didelį pasitenkinimą, kad kažką gali *daryti*, paprasčiausiai rodydama tai, kas ji *yra*; ir šis rodymas kartu reikalauja nemažai meistriškumo ir pastangų, kad būtų panašus, pasak Georgette Leblanc, į veiksmo pakaitalą. Gera aktorė sieks dar daugiau: ji peržengs duotybę tuo būdu, kuriuo ją išreiškia, ji bus tikra menininkė, kūrėja, kuri įprasmina savo gyvenimą, suteikdama prasmę pasauliui.

Tačiau šiose retose privilegijose slypi ir spąstai: užuot įjungusi narcizišką gėrėjimąsi savimi ir seksualinę laisvę, kuri jai duota, į savo, kaip menininkės, gyvenimą, aktorė labai dažnai atsideda savo kulto puoselėjimui arba flirtui; jau kalbėjau apie tas „pseudomenininkes“, kurios kine ar teatre siekia tik „išsikovoti vardą“, kuriuo galima naudotis kaip kapitalu vyro glėbyje; vyro parama yra viliojamai patogus dalykas, palyginti su rizika darant karjerą ir griežtu režimu, kurio reikalauja bet kuris tikras darbas. Moters dalios – vyro, namų židinio, vaikų troškimą – ir meilės kerus ne visuomet lengva susieti su noru

padaryti karjerą. Tačiau aktorės žavėjimasis savuoju „aš“ daugeliu atvejų ypač apriboja jos talentą; ji turi tiek daug iliuzijų, kad jau pats jos likimas yra vertingas, jog rimtas darbas jai atrodo beprasmis; ji visų pirma trokšta savo vaizdinį iškelti į viešumą ir šiai pigiai komedijai aukoja savo vaidinamą personažą; jai taip pat trūksta kilnumo užmiršti save, ir tai atima jai galimybę save peržengti: retai pasitaiko tokių aktorių kaip Rachel ar Duse, kurios įveikia šitą kliūtį ir paverčia savo asmenybę meno įrankiu, užuot laikydamos meną savojo „aš“ tarnu. Prastos aktorės asmeniniame gyvenime itin išryškės visos narcisizmo ydos: ji atrodys tuščia, įžeidi, nenatūrali, ji žiūrės į visą pasaulį kaip į sceną.

Šiandien moterims prieinami ne tik išraiškos menai: daugelis moterų mėgina savo jėgas įvairiose kūrybinės veiklos srityse. Moters situacija skatina ją ieškoti išsigelbėjimo literatūroje ir mene. Gyvendama už vyriško pasaulio ribų, ji mato ne visuotinai priimtą pasaulio vaizdą, bet žiūri į jį savitu žvilgsniu; pasaulis jai – tai ne reikmenų ir sąvokų visuma, bet pojūčių ir jausmų šaltinis; daiktų savybės ją domina tiek, kiek juose yra neapibrėžtumo ir paslaptingumo; užimdama neigimo, atsisakymo poziciją, ji nepasineria į tikrovę: ji protestuoja prieš ją – žodžiais; gamtoje ji ieško savo sielos atvaizdo, ji atsiduoda svajonėms, ji nori pasiekti savo *esybę*: deja, ji pasmerkta nesėkmei; ji gali ją atgauti tik vaizduotės sferoje. Norėdama leisti niekam *nenaudingam* vidiniam pasauliui nugrimzti į nebūtį, norėdama įtvirtinti save duotybės, prieš kurią maištauja, akivaizdoje, sukurti kitokį pasaulį nei tas, kur jai nepavyksta pasiekti savęs, ji turi *išreikšti save*. Be to, gerai žinoma, kad moteris yra plepi ir mėgsta rašinėti; ji išsilieja pokalbiuose, laiškuose, dienoraščiuose. O jei ji dar turi truputį ambicijų – štai jau rašo memuarus, iš savo biografijos padarydama romaną, išlieja savo jausmus eilėse. Tam ji turi palankias sąlygas, nes turi daug laisvo laiko.

Bet tos pačios aplinkybės, kurios kreipia moterį į kūrybą, kartu tampa kliūtimi, kurios ji dažnai nepajėgs įveikti. Nusprendusi tapyti arba rašyti tik tam, kad užpildytų tuščias savo dienas, į paveikslus ir literatūrinius bandymus ji žiūri kaip į rankdarbius, ji neskirs jiems nei daugiau laiko, nei daugiau dėmesio, ir jų vertė taip pat bus beveik tokia pati. Moteris dažnai griebiasi teptuko ar plunksnos menopauzės

metu, siekdama užpildyti savo gyvenimo spragas: jau per vėlu; neturėdama rimto pasiruošimo, ji visuomet tebus mėgėja. Net jeigu ji imasi to pakankamai jauna, ji retai laiko meną rimtu darbu; pripratusi dykinėti, niekada nejutusi savo gyvenime būtinybės paklusti griežtai disciplinai, ji nepajėgs dėti atkaklių ir nenuilstamų pastangų, neprisivers rimtai įvaldyti technikos, – ją baido darbas vienatvėje, nedėkingi pirmieji bandymai, kurių niekam nerodai, kuriuos reikia šimtus kartų sunaikinti ir pradėti iš naujo; o kadangi nuo vaikystės, mokoma patikti, ji buvo išmokyta sukčiauti, ji tikisi išsisukti iš padėties kokiomis nors gudrybėmis. Marija Baškirceva prisipažįsta: „Taip, aš nesivarginau tapydama. Aš stebėjau save šiandien... *Aš sukčiauju...*“ Moteris mielai *vaidina* dirbanti, bet nedirba; tikėdama stebuklingomis pasyvumo savybėmis, ji maišo užkeikimus ir veiksmus, simbolinius gestus ir efektyvų elgesį; ji apsimeta studijuojanti dailę, apsiginkluoja teptukų rinkiniu; kai ji įsitaiso prie molberto, jos žvilgsnis klaidžioja nuo baltos drobės prie veidrodžio: tačiau gėlių puokštė ar vaza su obuoliais pačios nepersikels į drobę. Atsisėdusi prieš savo sekreterą, gromuliuodama miglotas istorijas, moteris ramiai užsitikrina sau alibi įsivaizduodama, kad yra rašytoja: tačiau baltame lape dar reikia prirašyti ženklų, kurie turėtų prasmę, būtų skaitomi kito. Tuomet apgavystė atsiskleidžia. Kad patiktum, užtenka kurti miražus; bet meno kūrinys nėra miražas, tai patvarus objektas; norint jį sukurti, reikia išmanyti savo amatą. Colette tapo garsia rašytoja ne tik savo įgimtų gabumų ar savo būdo dėka; plunksna ji dažnai pelnydavo duoną ir reikalavo iš jos rūpestingo darbo, kokio geras meistras reikalauja iš savo įrankio; nuo *Klodinės* (*Claudine*) iki *Dienos gimimo* (*La Naissance du jour*) mėgėja tapo profesionale: jos nueitas kelias aiškiai parodo reiklaus mokymosi naudą. Tačiau didžiuma moterų nesuvokia problemų, kurios kyla iš jų troškimo bendrauti: tuo daugiausia ir galima paaiškinti jų tingumą. Jos visuomet žiūrėjo į save kaip į duotybę; jos mano, kad jų privalumai – tai joms suteikta malonė, ir neįsivaizduoja, kad vertę būtų galima išsikovoti; jos moka tik vieną būdą vilioti – rodyti save: ar jų apžavai veikia, ar ne, jos neturi jokios įtakos savo sėkmei ar nepasisekimui; jos mano, kad norint išreikšti save, lygiai taip pat užtenka parodyti, kas esi; užuot ištobulinusios savo kūrinį apgalvotu darbu, jos pasikliauna savo spontaniškumu; rašyti ar šypsotis – joms yra tas pats: jos bando savo laimę,

nesvarbu, pasiseks joms ar nepasiseks. Jei jos pasitiki savimi, jos viliasi, kad knyga ar paveikslas pasirodys vykę be jokių pastangų; drąsiosioms pakerta jėgas menkiausia kritika; jos nežino, kad klaida gali atverti kelią į tobulėjimą, jos laiko ją katastrofa, nepataisoma kaip išsigimimas. Štai kodėl jos dažnai būna liguistai jautrios: jos pripažįsta savo klaidas suirzusios ir apimtos nevilties, užuot gavusios iš to naudingas pamokas. Spontaniškumas, deja, nėra tokia paprasta savybė, kaip atrodo: banalybės paradoksas, kaip aiškina Paulhanas knygoje *Tarbo gėlės* (*Les Fleurs de Tarbes*), yra tas, kad ji dažnai sumaišoma su betarpišku subjektyvaus įspūdžio išreiškimu; taigi kai moteris, neatsižvelgdama į kitus, pateikia pačios susikurtą įvaizdį ir mano esanti itin originali, ji viso labo nusigriebia banalios klišės; jeigu jai tai pasakoma, ji nustemba, pajunta apmaudą ir meta plunksną šalin; ji nesuvokia, kad skaitytojai skaito savo vidinėmis akimis ir savo protu ir kad naujutėlis epitetas gali sukelti jų atmintyje gausybę senų prisiminimų; žinoma, didelė vertybė mokėti sužvejoti savyje ir iškelti į kalbos paviršių gyvut gyvus įspūdžius; mes gėrimės Colette spontaniškumu, kurio neturi joks rašytojas vyras: tačiau – nors abu žodžiai gali atrodyti nesuderinami – jos atveju turime kalbėti apie apgalvotą spontaniškumą: kai kurių įspūdžių ji atsisako, o kitus sąmoningai pasirenka; rašytoja mėgėja, užuot suvokusi žodžius kaip ryšį tarp individų, kreipimąsi į kitą, laiko juos priemone tiesiogiai išreikšti savo jausmus; jai atrodo, kad pasirinkti, braukyti – tai atsisakyti dalies savęs; ji nenori nė kiek atsižadėti savęs, nes mėgaujasi savimi tokia, kokia ji yra, ir nesitiki tapti kitokia. Jos bevaisė tuštybė kyla iš to, kad ji myli save, nedrįsdama savęs kurti.

Taigi iš didelio būrio moterų, kurios pamėgina jėgas literatūroje ir mene, tik nedaugelis eina toliau; netgi tos, kurios įveikia pirmąją kliūtį, dažnai yra draskomos savo narcisizmo ir, antra vertus, nepilnavertiškumo komplekso. Nemokėjimas užmiršti savęs – tai trūkumas, kuris slėgs jas sunkiau negu moteris, darančias kitokią karjerą; jei jų pagrindinis tikslas yra abstraktus savęs įtvirtinimas, formalus pasitenkinimas sėkme, jos neatsidės pasaulio stebėjimui: jos nesugebės sukurti jo iš naujo. Marija Baškirceva nusprendė tapyti, nes norėjo išgarsėti; šlovės manija įsiterpia tarp jos ir tikrovės; iš tikrųjų jai nepatinka tapyti: menas tėra priemonė; ambicingos ir tuščios jos svajonės negali atskleisti jai spalvos ar veido prasmės. Užuot kilniai atsidėjusi kūriniui, kurio

imasi, moteris pernelyg dažnai žiūri į jį tik kaip į savo gyvenimo puošmeną; knyga ir paveikslas tėra neesminis tarpininkas, leidžiantis jai viešai demonstruoti esminę realybę: savo pačios asmenį. Be to, šis asmuo yra pagrindinis – o kartais ir vienintelis – ją dominantis dalykas: poniai Vigée-Lebrun nepabosta savo paveiksluose vaizduoti savo šypsančios motinystės. Net jei moteris rašytoja kalbės bendromis temomis, ji vis vien kalbės apie save: skaitydamas teatro kronikas, būtinai sužinosi, kokio ūgio ir sudėjimo yra jų autorė, kokios spalvos jos plaukai ir kokiais būdo bruožais ji pasižymi. Žinoma, žmogaus „aš“ ne visada yra bjaurus. Mažai tėra tokių jaudinančių knygų kaip kai kurios išpažintys: tačiau jos turi būti nuoširdžios ir autorius turi turėti ką išpažinti. Moters narcisizmas, užuot ją praturtinęs, ją nuskurdina; neveikdama nieko kito, tik gėrėdamasi savimi, ji save sunaikina; netgi jos savimeilė tampa stereotipu: savo kūriniuose ji atskleidžia ne autentišką savo patirtį, bet parodo iš klišių sukurptą įsivaizduojamą dievaitę. Sunku priekaištauti jai, kad perkelia save į romanus, – juk tai darė ir Benjaminas Constant'as, ir Stendhalis: bėda ta, kad ji pernelyg dažnai žiūri į savo istoriją kaip į kvailą pasaką. Padedama stebuklų, mergina slepiasi nuo žiaurios tikrovės, kuri ją gąsdina: gaila, kad ji ir suaugusi vis dar skandina pasaulį, savo personažus ir pati save poezijos rūkuose. Kai tiesa prasimuša pro šią maskuotę, kartais pasiekiama žavingų rezultatų; bet šalia *Dulkių* ar *Ištikimosios nimfos* kiek daug beskonių ir lėkštų romanų, kuriais autorės bėga nuo tikrovės!

Nenuostabu, kad moteris mėgina pabėgti iš šio pasaulio, kuriame dažnai jaučiasi neįvertinta ir nesuprasta; apgailėtina tai, kad ji nesiryžta tokiems drąsiems skrydžiams kaip Gérard'as de Nervalis ar Poe. Teisybė, yra daug priežasčių, pateisinančių jos nedrąsumą. Jai labiausiai rūpi patikti, ir ji dažnai bijo, kad nepatiks kaip moteris: žodžiai „mėlyna kojinė“, nors jau kiek nuvalkioti, dar žadina nemalonų atbalsį; be to, ji neturi drąsos nepatikti kaip rašytoja. Originalus rašytojas, kol jis gyvas, visuomet skandalingas; naujovė kelia nerimą ir priešiškumą; moteris dar jaučiasi nustebusi ir pamaloninta, kad buvo įsileista į minties, meno pasaulį – vyrų pasaulį: ji elgiasi protingai; ji nedrįsta ardyti, tirti, pratrūkti; jai atrodo, kad ji turi užsitarnauti atleidimą už savo literatūrines pretenzijas kuklumu, geru skoniu; ji renkasi abejonių nekeliančias konformizmo vertybes; ji įveda į literatūrą bū-

tent tą asmeninę gaidelę, kurios iš jos tikimasi: ji primena esanti moteris keliomis gerai parinktomis gražiomis, dirbtinėmis ir įmantriomis priemonėmis; taigi ji puikiai rašys bestselerius; bet nereikia dėti vilčių, kad ji ryšis leistis naujais keliais. Tai nereiškia, kad moterų elgesiui ar jausmams trūksta originalumo: yra tokių savitų moterų, kad jas reikia uždaryti; apskritai dauguma moterų, atmetančių griežtas vyrų elgesio taisykles, yra keistesnės, ekscentriškesnės už juos. Tačiau savitas moterų talentas pasireiškia jų gyvenime, pokalbiuose, laiškuose; mėgindamos rašyti, jos jaučiasi sutriuškintos kultūros pasaulio, nes tai yra vyrų pasaulis: jos viso labo tegali vapėti. Antra vertus, moteris, kuri ryšis protauti, išreikšti save vyriškais metodais, laikys pareiga slopinti savo originalumą, kuriuo ji nepasitiki; kaip ir studentė, ji linkusi būti stropi ir pedantiška; ji mėgdžios vyrišką griežtumą, stiprumą. Ji galės tapti puikia teoretike, įgyti tikrą talentą, bet bus priversta atsisakyti visko, kas joje buvo „skirtinga". Yra pašėlusių moterų ir yra talentingų moterų, bet nė vienos talentas nespinduliuoja ta beprotybe, kurią vadiname genialumu.

Visų pirma šis protingas kuklumas iki šiol ir užbrėžė moters talento ribas. Daugelis moterų išvengė – ir vis labiau išvengia – narcisizmo ir apgaulingų stebuklų spąstų; bet nė viena moteris niekuomet nepamynė apdairumo, mėgindama *iškilti* virš duoto pasaulio. Pirmiausia, aišku, yra daug moterų, kurios priima visuomenę tokią, kokia ji yra; jos visų pirma yra buržuazijos dainiai, nes atstovauja šios klasės, kuriai gresia pavojus, konservatyviausiam elementui; rinktiniais epitetais jos grąžina iš užmaršties vadinamosios „kilmingos" civilizacijos rafinuotumą; jos išaukština buržuazinį laimės idealą ir poezijos spalvomis išpuošia savo klasės interesus; jos orkestruoja mistifikaciją, skirtą įtikinti moteris „likti moterimis"; seni namai, parkai ir daržai, gražūs protėviai, išdykę vaikai, skalbiniai, uogienės, šeimos šventės, apdarai, salonai, puotos, sielvartingos, bet pavyzdingos žmonos, atsidavimo ir aukos grožis, santuokinės meilės smulkios bėdos ir dideli džiaugsmai, jaunystės svajonės, brandos susitaikymas su likimu, – šias temas Anglijos, Prancūzijos, Amerikos, Kanados ir Skandinavijos romanistės išsėmė iki dugno; tai atnešė joms šlovę ir pinigų, bet, žinoma, nepraturtino mūsų pasaulėvaizdžio. Daug įdomesnės yra maištininkės, metusios kaltinimą šiai netei-

singai visuomenei; protesto literatūra gali duoti stiprius ir nuoširdžius kūrinius; George Eliot maištaudama sukūrė detalų ir kartu dramatišką Viktorijos laikų Anglijos vaizdą; tačiau, kaip pažymėjo Virginia Woolf, Jane Austen, seserys Brontë, George Eliot, siekdamos išsilaisvinti iš išorinių varžtų, turėjo tiek energijos išeikvoti negatyviai, kad jau kiek išsikvėpusios pasiekia tą stadiją, kuri talentingiems rašytojams vyrams yra išeities taškas; joms nebelieka pakankamai jėgų pasinaudoti savo pergale ir sutraukyti visus pančius: jų kūriniuose, sakykim, nerandame Stendhalio ironijos, laisvumo nei ramaus jo nuoširdumo. Ne daugiau jos teturėjo ir turtingos Dostojevskio, Tolstojaus patirties: todėl tokia puiki knyga kaip *Midlmarčas* (*Middlemarch*) neprilygsta *Karui ir taikai*; *Hiurlevano viršūnės* (*Les Hauts de Hurlevent*), nepaisant jos apimties, nėra tokia reikšminga kaip *Broliai Karamazovai*. Šiandien moterims jau lengviau įtvirtinti save, bet jos dar ne visai įveikė šimtus metų trukusią specifikaciją, kuri uždaro jas jų moteriškume. Jos, sakykim, teisėtai didžiuojasi savo blaiviu protu kaip vienu iš savo laimėjimų, bet per greitai juo pasitenkina. Reikia pripažinti, kad tradicinė moteris – tai mistifikuota sąmonė ir mistifikacijos įrankis; ji mėgina nuslėpti nuo savęs savo priklausomybę, ir tai tampa būdu su ja susitaikyti; parodyti šią priklausomybę – jau yra išlaisvinimas; nuo pažeminimų ir gėdos apsiginti galima cinizmu: tai pirmas žingsnis į dangų. Trokšdamos būti blaivaus proto, moterys rašytojos padaro didžiausią paslaugą moters reikalui; tačiau – paprastai to nesuvokdamos – jos per daug stengiasi tarnauti šiam reikalui, kad užimtų pasaulio akivaizdoje nešališką poziciją, atveriančią plačiausius horizontus. Nutraukusios iliuzijos ir melo uždangas, jos mano pakankamai padariusios; tačiau ši negatyvi drąsa mums tebėra mįslė; mat pati tiesa yra dviprasmybė, bedugnė, paslaptis; parodytą ją dar reikėtų apmąstyti, atkurti. Puiku nesiduoti apgaunamam, bet nuo čia viskas tik prasideda; moters drąsa išsisemia sklaidant miražus, ir ji išsigandusi sustoja ties tikrovės slenksčiu. Štai kodėl, sakykim, esama nuoširdžių ir patrauklių moteriškų autobiografijų, bet nė viena neprilygsta Rousseau *Išpažinčiai* (*Confessions*) ar Stendhalio *Egotisto atsiminimams* (*Souvenirs d'égotisme*). Mes dar dedame per daug pastangų viską aiškiai matyti, kad mėgintume peržengti šitą šviesos ratą ir įsiskverbti į tamsius slėpinius anapus jo.

„Moterys niekuomet neina toliau dingsties“, – sakė man vienas rašytojas. Tai gana teisinga mintis. Vis dar sužavėtos tuo, kad gavo leidimą tirti šį pasaulį, jos daro jo aprašą, nesistengdamos atskleisti jo prasmės. Kartais jos moka puikiai stebėti tai, kas duota: iš jų išeina nuostabūs reporteriai; joks žurnalistas vyras nepralenkė Andrée Viollis liudijimų apie Indokiniją ir Indiją. Jos moka aprašyti atmosferą, veikėjus, parodyti subtilius jų tarpusavio santykius, atskleisti mums slaptus jų sielų virpesius. Willa Cather, Edith Wharton, Dorothy Parker, Katherine Mansfield įžvalgiai ir subtiliai pavaizdavo žmones, šalis ir civilizacijas. Moterims retai pavyksta sukurti tokius įtikinamus herojus vyrus kaip Heathcliffas: vyrą jos suvokia tik kaip patiną; tačiau jos dažnai puikiai aprašo savo vidinį gyvenimą, savo patirtį, savo pasaulį; dėmesingos slaptajai daiktų substancijai, apkerėtos savo pojūčių keistumo, jos perteikia ką tik išgyventą patirtį sodriais epitetais, apčiuopiamais įvaizdžiais: jų žodynas paprastai yra įspūdingesnis nei jų sintaksė, nes jas greičiau domina daiktai, o ne jų santykiai; jos nesiekia abstraktaus puošnumo, bet jų žodžiai atsirevanšuodami kreipiasi į jausmus. Viena iš sričių, kurią jos ištyrinėjo su didžiausia meile, yra Gamta; merginai, moteriai, kuri neatsižadėjo savęs visiškai, gamta reiškia tai, ką moteris reiškia vyrui: ją pačią ir jos paneigimą, karalystę ir tremties vietą; ji pasirodo kito pavidalu. Kalbėdama apie landus ar daržus, romanistė giliausiai atskleis savo patirtį ir svajones. Daugelis jų slepia augalų syvų ir metų laikų stebuklus gėlių puoduose, vazose, lysvėse; kitos, neįkalindamos augalų nei gyvūnų, vis vien mėgina juos prisijaukinti savo dėmesinga meile, kaip Collete ar Katherine Mansfield; retai kuri jų susiduria su gamta kaip su laisva, negailestinga stichija, mėgina įminti keistas jos mįsles ir pamiršta save, susijungdama su šia kita esatimi: keliais, kuriuos pramynė Rousseau, išdrįso eiti tik Emily Brontë, Virginia Woolf ir kartais Mary Webb. Dėl dar rimtesnės priežasties galima ant vienos rankos pirštų suskaičiuoti moteris, kurios peržengė duotybę, ieškodamos slapto jos matmens: Emily Brontë svarstė mirties klausimą, V. Woolf – gyvenimo, o K. Mansfield kartais – ne per dažniausiai – kasdieninio atsitiktinumo ir kančios klausimą. Nė viena moteris neparašė *Proceso, Mobi Diko, Uliso* ar *Septynių išminties stulpų*. Jos neginčija žmogaus situacijos, nes tik dabar įgyja galimybę prisiimti

ją visą. Tuo galima paaiškinti, kodėl jų kūriniams dažniausiai trūksta metafizinio skambesio ir juodojo humoro; jos nemoja į pasaulį ranka, nekelia jam klausimų, neparodo jo prieštaravimų: jos priima jį rimtai. Beje, reikia pripažinti, kad didžioji dalis vyrų taip pat neprašoka tų ribų; tik kai lyginame moterį su kai kuriais retais menininkais, nusipelniusiais vardo „didieji", ji atrodo vidutinė. Ribas jai užbrėžia ne likimas: nesunku suprasti, kodėl jai nebuvo lemta – kodėl jai, ko gero, dar gana ilgai nebus lemta – pasiekti aukščiausių viršūnių.

Menas, literatūra, filosofija yra mėginimai padėti pasauliui naują pagrindą – žmogaus laisvę, kūrėjo laisvę; puoselėjant tokį norą, pirmiausia reikia nedviprasmiškai užimti laisvos būtybės poziciją. Apribojimai, kuriuos auklėjimas ir papročiai primeta moteriai, riboja jos įtaką pasauliui; kai kova dėl vietos šiame pasaulyje yra per daug sunki, nėra ko nė galvoti iš jo ištrūkti; taigi, norint pamėginti užvaldyti pasaulį, iš pradžių reikia iškilti virš jo visiškoje vienatvėje: moteris visų pirma turi su nerimu ir išdidumu mokytis vienišumo ir transcendentiškumo.

„Aš pavydžiu, – rašo Marija Baškirceva, – laisvės vaikščioti vienai, kur nori sėdėti Tiuilri sode ant suolo. Štai laisvė, be kurios negali tapti tikru menininku. Tik nemanykit, kad gauni naudos iš to, ką matai vaikštinėdamas su palyda, ar kai, norėdama aplankyti Luvrą, turi laukti karietos, kompanionės, šeimos!.. Štai laisvė, be kurios nepasiseks iš rimtųjų kuo nors tapti. *Mintį sukausto tas kvailas nuolatinis varžymas... To užtenka sparnams pakirsti.* Tai viena iš svarbiausių priežasčių, kodėl nėra menininkių moterų.

Iš tikrųjų, kad taptum kūrėju, neužtenka lavintis, tai yra padaryti savo gyvenimo dalimi reginius, žinias; kultūra turi būti suvokta laisvu transcendencijos judesiu; dvasia su visais savo turtais turi veržtis į tuščią dangų, kurį jai reikia apgyvendinti; bet jei šimtai tvirtų saitų riša ją prie žemės, jos polėkis žlunga. Be abejo, šiandien mergina išeina iš namų viena ir gali vaikštinėti Tiuilri sode; bet jau minėjau, kokia priešiška yra jai gatvė: jos visur tyko akys, rankos; kai ji užsimiršusi nerūpestingai klajoja, kai užsidega cigaretę kavinės terasoje, kai eina viena į kiną, tuoj pat būtinai įvyks nemalonus incidentas; ji turi įkvėpti pagarbą savo apranga, laikysena: šis rūpestis pririša ją prie žemės ir prie savęs pačios. „Sparnai pakirsti." Aštuoniolikametis T. E. Lawrence'as

vienas sukorė didelį kelią dviračiu per Prancūziją; merginai niekas neleis mestis į tokią avantiūrą, tuo labiau keliauti pėsčiomis po beveik negyvenamą ir pavojingą kraštą, kaip keliavo Lawrence'as dar po metų. Tačiau tokia patirtis turi neįkainojamą vertę: individas, apsvaigęs nuo laisvės ir atradimų, išmoksta žiūrėti į visą žemę kaip į savo valdas. Pati gamta apsaugo moterį nuo smurto pamokų: jau minėjau, kad fizinis jos silpnumas daro ją pasyvią; berniukas, išsprendęs ginčą kumščiais, jaučiasi galįs pasirūpinti pats savimi; merginai, kaip kompensacija, bent jau turėtų būti leidžiama aktyviai reikštis sporte, patirti nuotykį, pasididžiavimą įveikus kliūtį. Kur tau! Ji gali jaustis vieniša pasaulio *glėbyje*: ji niekuomet nestoja *priešais* jį kaip vienintelė tokia, valdovė. Viskas skatina ją leistis apsupamai, valdomai svetimų egzistencijų: ir ypač meilėje ji išsižada savęs, užuot save įtvirtinusi. Šia prasme, jei moteris nelaiminga ar gamtos nuskriausta, tokie išmėginimai dažnai duoda vaisių; būtent vienišumas leido Emily Brontë parašyti stiprią ir nesuvaržytą knygą; gamtos, mirties, likimo akivaizdoje ji iš nieko daugiau nelaukė pagalbos, tik iš savęs pačios. Rosa Luxemburg buvo negraži: jai niekada nekilo pagunda atsidėti savo vaizdinio kultui, tapti objektu, grobiu ir spąstais: nuo pat jaunystės ji buvo vien dvasia ir laisvė. Bet netgi tuo atveju moteris retai be atodairos stoja į kankinamą akistatą su duotu pasauliu. Ją supantys apribojimai, visos ją slegiančios tradicijos trukdo jai jaustis atsakingai už pasaulį; štai giluminė jos ribotumo priežastis.

Vyrai, kuriuos vadiname didžiaisiais, – tai tie, kurie vienaip ar kitaip užsikrovė ant savo pečių pasaulio naštą: jie rado geresnę ar blogesnę išeitį, jie sėkmingai jį sukūrė iš naujo arba pražuvo; bet pirmiausia jie prisiėmė šią milžinišką naštą. Kaip tik to jokia moteris niekuomet nėra padariusi, jokia moteris to niekuomet neturėjo galimybės padaryti. Kad žiūrėtum į pasaulį kaip į savą, kad laikytum save kaltu už jo klaidas ir didžiuotumeis jo pažanga, turi priklausyti privilegijuotųjų kastai; tiktai tie, kurie jį valdo, yra įpareigoti pateisinti pasaulį jį keisdami, mąstydami, atskleisdami; vien tik jie gali atpažinti save jame ir mėginti įspausti jame savo pėdsakus. Iki šiol tik vyras, o ne moteris galėjo įkūnyti Žmogų. Taigi individai, kurie mums atrodo pavyzdiniai, kurie pagerbiami genijų vardu, – tai tie žmonės, kurie savo individualia egzistencija siekė atspindėti visos žmonijos lemtį. Jokia moteris

nemanė turinti teisę tai daryti. Kaip van Goghas būtų galėjęs gimti moterimi? Moteris nebūtų buvusi pasiųsta kaip misionierius į Borinažą, ji nebūtų pajutusi žmonių skurdo kaip savo nusikaltimo, ji nebūtų ieškojusi atpirkimo; taigi ji niekuomet nebūtų nutapiusi van Gogho saulėgrąžų. Ką jau kalbėti apie tai, kad tapytojo gyvenimo būdas – vienišas gyvenimas Arlyje, kavinių, viešnamių lankymas, – visa tai, kas, veikdamas pojūčius, duodavo peno van Gogho menui, jai būtų buvę užginta. Moteris niekuomet nebūtų galėjusi tapti Kafka: blaškoma abejonių ir rūpesčių, ji nebūtų pažinusi iš rojaus išvaryto žmogaus baisaus nerimo. Kažin ar yra kita moteris, be šventos Teresės, kuri būtų pati, visiškai atsižadėdama savęs, išgyvenusi žmogaus situaciją: kokia to priežastis, jau matėme. Iškilusi virš žemiškų hierarchijų, šventa Teresė, kaip ir šventas Kryžiaus Jonas, nebejuto virš galvos nepramušamų lubų. Ir vienas, ir kitas regėjo tą pačią naktį, tuos pačius šviesos tvyksnius, tą pačią nebūtį savyje, tą pačią pilnatvę Dievuje. Kai kiekvienai žmogiškai būtybei pagaliau bus įmanoma rasti vietą savo išdidumui už lytinės diferenciacijos ribų, sunkioje savo laisvos egzistencijos šlovėje, tik tuomet moteris galės savo gyvenimo istoriją, problemas, abejones ir viltis sutapatinti su visos žmonijos istorija, problemomis, abejonėmis ir viltimis; tik tuomet ji galės savo gyvenimu ir kūriniais atskleisti visą tikrovę. Kol ji vis dar turi kovoti, kad taptų žmogiška būtybe, ji negali būti kūrėja.

Kartoju dar sykį: norint paaiškinti jos ribotumus, reikia kalbėti apie jos situaciją, o ne apie paslaptingą jos esmę: durys į ateitį plačiai atvertos. Rašę šia tema, vienas per kitą tvirtino, kad moterys neturi „kūrybinio genijaus“; be kita ko, šį teiginį gina ir ponia Marthe Borély, neseniai pagarsėjusi antifeministė; tačiau galėtum tarti, kad ji siekė savo knygas padaryti gyvu moters nelogiškumo ir kvailumo įrodymu – tokios jos prieštaringos. Beje, kūrybinio „instinkto“ idėją, kaip ir „amžino moteriškumo“ idėją, reikia palaidoti senoje esmių spintoje. Kai kurie antifeministai teigia – truputį konkrečiau, – kad moteris, būdama neurotikė, negali sukurti nieko vertingo: tačiau dažnai tie patys žmonės skelbia, kad genialumas yra neurozė. Bet kuriuo atveju Prousto pavyzdys aiškiai parodo, kad psichofiziologinė pusiausvyros stoka nereiškia nei žmogaus nepajėgumo, nei ribotumo. O dėl argumento, gauto tyrinėjant istoriją, – ką tik matėme, ką reikėtų apie tai galvoti;

klaidinga būtų manyti, kad istorijos faktas apibrėžia amžiną tiesą; jis viso labo parodo situaciją, kuri pasireiškia būtent kaip istorinė, nes visąlaik kinta. Kaip moterys galėjo kada nors turėti genialumo, kai iš jų buvo atimta bet kokia galimybė sukurti genialų kūrinį, – ir net menkutį kūrinėlį? Senoji Europa neseniai pareiškė savo panieką Amerikos barbarams, kurie neturi nei darbininkų, nei rašytojų: „Pirma leiskite mums gyventi, o paskui reikalaukite pateisinti savo gyvenimą", – trumpai atsakė Jeffersonas. Juodaodžiai tą patį atsako rasistams, priekaištaujantiems, kad iš jų tarpo neiškilo nei Whitmanas, nei Melville'is. Prancūzų proletariatas taip pat negali priešpriešinti jokio vardo Racine'o ar Mallarmé vardams. Laisva moteris dar tik gimsta; kai ji atsikariaus save, galbūt išsipildys Rimbaud pranašystė: „Poetų bus! Kai žlugs amžina moters vergovė, kai ji gyvens sau pačiai ir savo jėgomis, kai vyras – kol kas niekšingas – duos jai laisvę, ji taip pat bus poetė! Moteris atras nežinomas žemes! Gal jos idėjų pasaulis skirsis nuo mūsų? Ji atras keistus, nesuvokiamus, atstumiančius, malonius dalykus, mes perimsime juos, mes juos suprasime"[228]. Nežinia, ar jos „idėjų pasaulis" skirsis nuo vyrų idėjų pasaulio, nes ji išsivaduos supanašėdama su jais; būtų per drąsu iš anksto pranašauti, kiek ji liks savita, kiek jai būdingos savybės dar turės reikšmės. Bet aišku viena – iki šiol moters galimybės buvo užgniaužtos ir prarastos žmonijai ir jau seniai laikas jos ir visų labui pagaliau leisti jai išbandyti visas galimybes.

[228] Laiškas Pierre'ui Demeny, 1871 m. gegužės 15 d.

BAIGIAMASIS ŽODIS

„Ne, moteris nėra mūsų brolis; per tingumą ir ištižimą mes padarėme iš jos keistą, nepažįstamą būtybę, neturinčią kito ginklo, vien savo lytį, o šis ginklas reiškia ne tik nuolatinį karą, bet ir neteisingą karą; mes padarėme iš jos garbinančią arba nekenčiančią būtybę, bet ne nuoširdžią draugę, ir ji kuria legioną su kūno dvasia, frankmasonų organizaciją, reikšdama amžino mažo vergo nepasitikėjimą."

Daugelis vyrų ir dabar pasirašytų po šiais Jules'io Laforgue'o žodžiais; daugelis jų mano, kad tarp abiejų lyčių visuomet egzistuos „intrigos ir nesantaika", tad brolybė joms niekada nebus pasiekiama. Reikia pripažinti, kad nei vyrai, nei moterys šiandien nėra patenkinti vieni kitais. Tačiau svarbu žinoti, ar kankinti vienas kitą jie yra pasmerkti pirminio prakeikimo, ar konfliktai, kurie juos supriešina, žymi tik pereinamą momentą žmonijos istorijoje.

Matėme, kad, priešingai legendoms, joks fiziologinis likimas neprimeta Patinui ir Patelei kaip tokiems amžino priešiškumo; netgi garsioji maldininko patelė suėda savo patiną tik tuomet, kai nėra kito maisto, ir tik savo rūšies labui: būtent rūšiai yra pajungti visi individai gyvūnų skalėje nuo viršaus iki apačios. Beje, žmonija – kas kita nei rūšis: tai istorinis tapsmas; ją apibrėžia tai, kokiu būdu ji priima gamtos duotą dirbtinumą. Iš tikrųjų, net griebiantis pačios didžiausios apgavystės, neįmanoma parodyti tarp žmogaus patino ir patelės esant grynai fiziologinio pobūdžio varžybų. Todėl jų priešiškumo greičiau bus ieškoma srityje tarp biologijos ir psichologijos, tai yra psichoanalizėje. Teigiama, kad moteris pavydi vyrui penio ir trokšta jį iškastruoti; tačiau vaiko troškimas turėti penį įgyja reikšmės suaugusios moters gyvenime tik

tuomet, jeigu ji jaučia savo moteriškumą kaip suluošinimą: tuo atveju ji norėtų pasisavinti vyro organą kaip daiktą, įkūnijantį visas vyriškumo privilegijas. Mėgstama daryti prielaidą, kad jos svajonė apie kastraciją turi simbolinę reikšmę: manoma, kad ji nori atimti iš vyro jo transcendenciją. Tačiau jos troškimas, kaip matėme, daug dviprasmiškesnis ir prieštaringas: ji nori *turėti* šią transcendenciją, o tai reiškia, kad ji tuo pat metu ją ir gerbia, ir neigia, kai ji tuo pat metu ir linkusi mestis į ją, ir laikyti ją *savyje*. Taip sakant, drama rutuliojasi ne lytinėje plotmėje; mums, beje, niekada neatrodė, kad lytiškumas nulemia likimą, kad jame slypi žmogaus elgesio raktas, – jis tik atspindi bendrą situaciją ir padeda ją apibrėžti. Lyčių kova nekyla tiesiogiai iš vyro ir moters anatomijos. Iš tikrųjų, kai ji minima, laikoma savaime suprantamu dalyku, kad nelaikiniame Idėjų danguje vyksta mūšis tarp šių neapibrėžtų esmių – Amžino moteriškumo ir Amžino vyriškumo; nepastebima, kad toji titaniška kova įgauna žemėje dvi visiškai skirtingas formas, atitinkančias skirtingus istorinius momentus.

Moteris, įkalinta imanencijoje, mėgina ir vyrą išlaikyti šiame kalėjime; taip kalėjimas bus nebeskiriamas nuo pasaulio, ir ji nebekentės ten uždaryta: motina, žmona, meilužė yra kalėjimo sargės; vyrų kodifikuota visuomenė nusprendžia, kad moteris – žemesnė būtybė: ji gali panaikinti šią žemesnę padėtį tik sugriaudama vyrų pranašumą. Ji stengiasi suluošinti, valdyti vyrą, ji jam prieštarauja, neigia jo tiesą ir jo vertybes. Tačiau taip elgdamasi ji tiktai gina save; imanencijai, žemesnei padėčiai ją pasmerkė ne nekintama esmė, ne klaidingas pasirinkimas. Šie dalykai jai buvo primesti. Bet kokia priespauda kuria karo padėtį. Šis atvejis nėra išimtis. Esybė, kuri laikoma neesmine, negali nesiekti atstatyti savo nepriklausomybės.

Šiandien šioji kova įgauna kitą formą: užuot norėjusi uždaryti vyrą į kalėjimą, moteris mėgina iš jo ištrūkti; ji nebesistengia įtraukti vyro į imanencijos sferas, bet pati siekia iškilti į transcendencijos šviesą. Tačiau tuomet vyrų pozicija sukelia naują konfliktą: vyras nenoromis „paleidžia“ moterį. Jam patinka toliau būti suvereniu objektu, aukštesniu absoliutu, esmine būtybe; jis nesutinka konkrečioje tikrovėje laikyti savo draugę sau lygia; jinai atsako į jo nepasitikėjimą agresyviu elgesiu. Čia kalba eina jau ne apie karą tarp individų, kurių kiekvienas užsidaręs savo sferoje: kasta, reikalaujanti savo teisių, pereina į puoli-

mą, o privilegijuotoji kasta jai priešinasi. Viena prieš kitą stoja dvi transcendencijos; užuot pripažinusios viena kitą, kiekviena laisvė nori kitą valdyti.

Tas laikysenos skirtumas pasireiškia tiek seksualinėje, tiek dvasinėje plotmėje; „moteriška" moteris, tapdama pasyviu grobiu, stengiasi ir vyrą pažeminti iki savo kūniško pasyvumo; ji siekia įvilioti jį į spąstus, sukaustyti aistra, kurią ji sužadina, nuolankiai tapdama daiktu; „emancipuota" moteris, priešingai, nori būti aktyvi, grobikė ir atmeta pasyvumą, kurį vyras jai siekia įpiršti. Taip Elise ir jos varžovės neigia vyriškos veiklos vertę; jos iškelia kūną virš dvasios, atsitiktinumą virš laisvės, savo rutinišką išmintį virš kūrybinės drąsos. Tačiau „šiuolaikinė" moteris priima vyriškas vertybes: ji didžiuojasi, kad mąsto, veikia, dirba, kuria taip pat kaip vyrai; užuot stengusis juos sumenkinti, ji teigia esanti jiems lygi.

Tiek, kiek ji realizuoja save konkrečiais veiksmais, tokios pretenzijos yra teisėtos; tuo atveju smerktinas vyrų nesiskaitymas su jomis. Tačiau vyrų pateisinimui reikia pasakyti, kad moterys noriai sumaišo visas kortas. Vienintelė Mabel Dodge siekė pavergti Lawrence'ą savo moteriškais apžavais, kad paskui valdytų jį dvasiškai; daugelis moterų, norėdamos savo laimėjimais įrodyti, kad jos vertos vyro, stengiasi seksualiniu būdu užsitikrinti vyro paramą; jos žaidžia dvigubą žaidimą, tuo pat metu reikalaudamos senoviško dėmesio ženklų ir naujoviškos pagarbos, statydamos ir už savo senuosius kerus, ir už naująsias teises; suprantama, jog suirzęs vyras griebiasi atkirčio, bet jis taip pat yra dviveidis, reikalaudamas, kad moteris sąžiningai žaistų žaidimą, kai pats dėl savo nepasitikėjimo ir priešiškumo neduoda jai reikalingų kozirių. Iš tiesų jų kova negali įgyti aiškios formos, nes pati moters esybė yra neperregima; ji stoja prieš vyrą ne kaip subjektas, bet kaip objektas, paradoksaliai apdovanotas subjektyvumu; ji priima save kaip save ir kartu kaip *kitą* ir šitas prieštaravimas užtraukia nerimą keliančius padarinius. Kai ji padaro ginklu ir savo silpnumą, ir savo jėgą, tai ne išankstinis apskaičiavimas: ji spontaniškai ieško išsigelbėjimo kelyje, kuris jai buvo primestas, – pasyvumo kelyje, tuo pat metu aktyviai gindama savo nepriklausomybę; be abejo, tai nėra „teisingo karo" metodas, bet jis padiktuotas tos dviprasmiškos situacijos, kuri jai yra skirta. Tačiau kai vyras laiko ją laisva būtybe, jis piktinasi, kad ji ir toliau spendžia

jam spąstus; o jeigu jis pataikauja jai ir apiberia ją malonėmis kaip savo grobį, jį erzina jos pretenzijos į autonomiją; kad ir ką darytų, jis jaučiasi apgautas, ir ji mano esanti nuskriausta.

Šitas nesutarimas truks tol, kol vyrai ir moterys pripažins, kad jie yra vienodi, tai yra tol, kol moteriškumas egzistuos kaip toks. Kurie iš jų atkakliau stengiasi jį išlaikyti? Moteris, išsilaisvinanti iš jo, vis dėlto nori išsaugoti jo teikiamas privilegijas, o vyras reikalauja, kad ji tokiu atveju priimtų ir moteriškumo apribojimus. „Lengviau kaltinti vieną lytį negu atleisti kitai", – sako Montaigne'is. Skirstyti papeikimus ir pagyrimo raštus – tuščias reikalas. Po teisybei ydingąjį ratą taip sunku suardyti todėl, kad abi lytys yra tuo pat metu ir kitos lyties, ir savo pačios aukos; tarp dviejų priešininkų, kurie stoja vienas prieš kitą visiškai laisvi, galėtų lengvai įsivyrauti santarvė, juo labiau kad šis karas niekam nenaudingas; tačiau viso šio reikalo sudėtingumas kyla iš to, kad kiekviena stovykla yra savo priešo bendrininkė; moteris svajoja apie kapituliaciją, vyras – apie susvetimėjimą; neautentiškumas neduoda nieko gero: kiekvienas verčia kaltę kitam dėl nelaimės, kurią užsitraukė, nusileisdamas lengvo kelio pagundoms; vienas kitame vyras ir moteris nekenčia savo paties nesąžiningumo ir savo paties silpnumo akivaizdaus pralaimėjimo.

Matėme, kodėl vyrai iš pat pradžių pavergė moteris; moteriškumo nuvertinimas buvo būtinas etapas žmogaus evoliucijoje; tačiau iš jo būtų galėjęs kilti abiejų lyčių bendradarbiavimas; priespaudą galima paaiškinti esybės polinkiu bėgti nuo savęs susvetimėjant kitame, kurį jinai spiria prie tokios baigties; šiandien kiekviename atskirame žmoguje pasireiškia tas polinkis, ir didžioji dauguma jam paklūsta; vyras ieško savęs akmeninės statulos pavidalu savo žmonoje, meilužis – savo meilužėje; jis ieško joje savo vyriškumo, savo valdžios, savo betarpiško realumo mito. „Mano vyras niekada nevaikšto į kiną", – sako žmona, ir abejotina vyriška nuomonė iškalama amžinybės marmure. Tačiau jis pats yra savo antrininko vergas: kaip sunku sukurti vaizdinį, dėl kurio jam nuolatos gresia pavojus! Juk tas vaizdinys, nepaisant visko, priklauso nuo aikštingos moterų laisvės: reikia be paliovos stengtis, kad ji būtų jam palanki; vyrą graužia rūpestis, kaip atrodyti vyriškam, reikšmingam, pranašesniam; jis vaidina komedijas, kad ir jam jos būtų vaidinamos; be to, jis agresyvus, neramus; jis jaučia priešiškumą mote-

rims, nes jų bijo, o bijo jų todėl, kad bijo personažo, su kuriuo susitapatina. Kiek laiko ir jėgų jis iššvaisto kratydamasis kompleksų, sublimuodamas, perkeldamas juos, kalbėdamas apie moteris, jas viliodamas, jų bijodamas! Jis taptų laisvas, jei moterys išsilaisvintų. Bet kaip tik to jis baiminasi. Ir atkakliai neatsižada mistifikacijų, skirtų išlaikyti moterį grandinėse.

Kad ji yra mistifikacijos auka, suvokia daugelis vyrų. „Kokia nelaimė būti moterimi! Tačiau didžiausia nelaimė – būti moterimi ir iš esmės nesuprasti, kad esi viena iš jų“, – sako Kierkegaardas[229]. Jau seniai buvo pasistengta šią nelaimę nuslėpti. Pavyzdžiui, buvo panaikinta globa: moteriai buvo duoti „gynėjai“, o kad jie turi senųjų globėjų teises, tai esą pačios moters labui. Neleisti jai dirbti, laikyti ją šeimos židinyje, reiškia apginti ją nuo jos pačios, užtikrinti jos laimę. Matėme, kokiais poetiniais šydais pridengtos jai tenkančios monotoniškos pareigos: namų ruoša, motinystė; mainais už laisvę ji gavo dovanų apgaulingus „moteriškumo“ lobius. Balzacas puikiai aprašė šią gudrybę, patardamas vyrui elgtis su ja kaip su verge, nuolatos ją tikinant, kad ji esanti karalienė. Daugelis vyrų, ne tokių ciniškų, stengiasi įtikinti patys save, kad ji iš tikrųjų yra privilegijuota. Kai kurie amerikiečių sociologai šiandien rimtai dėsto „low-class gain“, tai yra „žemesniųjų kastų pranašumo“ teoriją. Prancūzijoje taip pat dažnai buvo skelbiama – nors ne taip moksliškai – kokie laimingi yra darbininkai, kuriems nėra reikalo laikytis oriai, ir dar labiau valkatos, kurie gali vilkėti skarmalais ir miegoti ant šaligatvių, – juk šie malonumai nepasiekiami grafui de Beaumont'ui ir vargšams ponams de Wendeliams. Kaip nerūpestingi skurdžiai, kurie žvaliai kasosi utėlėmis aptekusį kūną, kaip linksmi negrai, kurie juokiasi mušami, ir smagieji Tuniso arabai, laidojantys savo iš bado mirusius vaikus su šypsena lūpose, moteris turi neprilygstamą privilegiją: neatsakingumą. Jai, neturinčiai vargų, pareigų, rūpesčių, žinoma, tenka „geroji dalis“. Nerimą kelia tik tai, kad dėl

[229] *In vino veritas*. Jis taip pat sako: „Galantiškumas iš esmės patinka moteriai, ir tai, kad ji priima jį be dvejonės, rodo gamtos rūpinimąsi silpnesne, likimo nuskriausta būtybe, kuriai iliuzija reiškia daugiau negu koks atlygis. Tačiau kaip tik šita iliuzija jai yra pražūtinga... Jaustis vaizduotės išvaduotai iš nelaimės, būti vaizduotės mulkinamai, ar tai nėra dar didesnė patyčia?.. Moteris toli gražu nėra *Verwahrlost* (apleista), bet kita prasme ji yra apleista, nes niekada negali išsivaduoti iš iliuzijos, kuria gamta pasinaudojo jai paguosti“.

nepataisomo sugedimo – be abejo, susijusio su pirmaprade nuodėme – visais amžiais ir visose šalyse žmonės, kuriems tenka geroji dalis, visuomet šaukia savo geradariams: „Man to per daug! Aš pasitenkinsiu jūsų dalim!“ Tačiau nuostabūs kapitalistai, kilnūs kolonistai, išdidūs vyrai užsispyrę tvirtina: „Turėkite gerąją dalį, turėkite!“

Reikia pripažinti, kad vyrai sulaukia iš savo draugės daugiau paramos, nei paprastai engėjas sulaukia jos iš engiamojo; ir jie nesąžiningai remiasi tuo skelbdami, kad ji *norėjo* tos dalios, kurią jie jai primetė. Kaip matėme, iš tikrųjų visas jos auklėjimas prisideda prie to, kad užtvertų jai kelius į maištą ir nuotykį; visa visuomenė – pradedant jos garbiaisiais tėvais – meluoja jai, aukštindama atsidavusios meilės, pasiaukojimo vertę ir slėpdama nuo jos, kad nei meilužis, nei vaikai nebus linkę padėti jai nešti sunkią naštą. Ji su džiaugsmu priima tuos melus, nes jie kviečia ją eiti lengvu keliu: ir tuo jai labai nusikalstama; nuo vaikystės ji visą gyvenimą lepinama, gadinama, nurodant jai, kad jos pašaukimas – tai savęs atsižadėjimas, masinąs kiekvieną esybę, kuriai kelia nerimą jos laisvė; jei berniukas skatinamas tingėti, linksminant jį ištisą dieną, neduodant jam progos mokytis, neparodant jam mokslo naudos, niekas jam, sulaukusiam vyro amžiaus, nesakys, kad jis savo valia tapo negabus ir nemokša: o šitaip yra auklėjama moteris, niekuomet nemokant jos, kad būtina pačiai prisiimti atsakomybę už savo egzistenciją; ji mielai leidžia sau kliautis kitų globa, meile, parama, vadovavimu; ji leidžiasi sužavima vilties realizuoti savo esybę nieko *nedarant*. Ji kalta, kad pasiduoda pagundai, bet vyras neturi pagrindo jai priekaištauti, nes pats ją sugundė. Kai tarp jų kils konfliktas, kiekvienas laikys kitą atsakingu už situaciją; ji priekaištaus jam, kad jis tą situaciją sukūrė: „Niekas neišmokė manęs protauti, užsidirbti pragyvenimui...“ Jis priekaištaus jai, kad jinai susitaikė su savo padėtimi: „Tu nieko nemoki, tu negabi...“ Kiekviena lytis tikisi pateisinti save pereidama į puolimą, tačiau vieno kaltės neišteisina kito.

Nesuskaičiuojami konfliktai, kurie sukiršina vyrus ir moteris, kyla iš to, kad nė vienas iš jųdviejų neprisiima atsakomybės už visus padarinius šios situacijos, kurią vienas perša, o kita kenčia; toji neapibrėžta sąvoka „nelygių lygybė“, kuria vienas naudojasi maskuodamas savo despotizmą, o kita – savo silpnumą, neatlaiko išmėginimo: moteris remiasi abstrakčia lygybe, kuri jai buvo garantuota, o vyras – konkrečia nelygy-

be, kurią pats įtvirtina. To padarinys: kaskart susidūrus vyrui ir moteriai, nesibaigia begalinis ginčas dėl žodžių *duoti* ir *imti* dviprasmiškumo; ji skundžiasi viską duodanti, jis ginčija, kad ji viską iš jo atima. Moteriai reikia suprasti, jog mainai – toks yra pagrindinis politinės ekonomijos dėsnis – reguliuojami pagal vertę, kurią siūloma prekė turi pirkėjui, o ne pardavėjui; ji buvo apgauta, tikinant ją, kad ji neįkainojama; iš tikrųjų vyrui ji tėra pramoga, malonumas, draugija, neesminis gėris; jis jai yra jos egzistencijos prasmė ir pateisinimas; taigi mainai vyksta ne tarp dviejų vienodos kokybės objektų; šią nelygybę ypač atskleidžia tai, kad laikas, kurį jie praleidžia kartu – ir kuris apgaulingai atrodo esąs tas pats laikas – abiem partneriams neturi tos pačios vertės; per vakarą, kurį meilužis praleidžia su savo meiluže, jis galėtų padaryti savo karjerai naudingą darbą, susitikti su draugais, užmegzti pažintis, prasiblaškyti; normaliai į visuomenę integruotam vyrui laikas yra pozityvus turtas: pinigai, reputacija, malonumas. Dykinėjančiai, nuobodžiaujančiai moteriai laikas, priešingai, yra našta, kurios ji tik ir trokšta atsikratyti; kad jai pasiseka užmušti laiką, ji gauna pelną: vyro buvimas šalia – jai gryna nauda; daugeliu atvejų vyrą santykiuose su moterimi akivaizdžiausiai domina seksualinė nauda, kurią jis iš to laimi: kraštutiniu atveju jis gali pasitenkinti, praleisdamas su savo meiluže tik tiek laiko, kiek jo reikia lytiniam aktui atlikti; tuo tarpu ji – išskyrus kai kuriuos atvejus – norėtų „išparduoti“ visą tą laiko perteklių, su kuriuo nežino ką veikti: ir – kaip prekiautojas, kuris neparduoda bulvių, jei pirkėjas iš jo „nepaima“ ir ropių, – ji neatiduoda savo kūno, jei meilužis priedo „nepaima“ pokalbio ir pasivaikščiojimo valandų. Pusiausvyrą pavyksta pasiekti, jei viską sudėjus kaina vyrui nepasirodo per aukšta: tai, suprantama, priklauso nuo to, kiek stipri yra jo aistra ir kiek, jo akimis, svarbūs yra darbai, kuriuos jis aukoja; tačiau jei moteris reikalauja – siūlo – per daug laiko, ji visa atsipyksta, kaip upė, išsiliejusi iš krantų, ir vyras greičiau pasirinks nieko iš jos negauti, negu turėti per daug. Taigi ji sumažina savo reikalavimus, bet labai dažnai pusiausvyra nusistovi abiejų įtampos kaina: jai atrodo, kad vyras ją „gauna“ su nuolaida, o jis mano, kad moka per brangiai. Suprantama, tokia analizė kiek humoristinė, tačiau – išskyrus pavydžios ir ypatingos aistros atvejus, kai vyras nori moters visut visos – švelnume,

aistroje ir net meilėje vyksta šis konfliktas; vyras visuomet turi kitų būdų praleisti savo laiką, tuo tarpu moteris stengiasi atsikratyti savuoju, ir jis tas valandas, kurias ji jam aukoja, laiko ne dovana, bet našta. Paprastai jis sutinka nešti tą naštą, nes gerai žino, kad jis priklauso privilegijuotiesiems, jo „sąžinė nešvari“, ir jei vyras turi bent kiek geranoriškumo, jis mėgina kompensuoti tą sąlygų nelygybę savo kilnumu; tačiau jis didžiuojasi esąs gailestingas ir nuo pirmojo susirėmimo laiko moterį nedėkinga, niršta: „Aš esu per daug geras“. Ji jaučia, kad elgiasi kaip kaulytoja, nors yra įsitikinusi didele savo dovanų verte, ir dėl to patiria pažeminimą. Tai paaiškina, kodėl moteris dažnai pasirodo galinti būti žiauri; jos „sąžinė švari“, nes ji priklauso nuskriaustųjų stovyklai; ji nesijaučia įpareigota gailestingai elgtis su privilegijuotąja kasta, jos vienintelė mintis – apsiginti; ji net bus labai laiminga, turėdama progą išlieti apmaudą ant meilužio, kuris nepajėgė patenkinti jos norų: kadangi jis neduoda pakankamai, ji su žiauriu malonumu atims iš jo viską. Tada įžeistas vyras pamato šio ryšio, kurio kiekvieną valandėlę jis laikė nieku, bendrą kainą: jis pasiruošęs jai bet ką pažadėti, net jeigu vėl jausis išnaudojamas, kai turės tuos pažadus įvykdyti; jis kaltina meilužę, kad jinai jį šantažuoja, ji prikiša jam šykštumą; abu jaučiasi užgauti. Šiuo atveju taip pat tuščias reikalas skirstyti pateisinimus ir papeikimus: niekuomet nesukursi teisingumo neteisingumo ribose. Kolonijos valdytojas neturi jokios galimybės tinkamai elgtis su vietiniais gyventojais, kaip ir generolas su savo kareiviais; vienintelė išeitis – nebūti nei kolonistu, nei vadu; tačiau vyras negali neleisti sau būti vyru. Todėl jis kaltas ne dėl savo kaltės ir slegiamas prasikaltimo, kurio pats nepadarė; todėl moteris – auka ir ragana prieš savo valią; kartais jis maištauja, pasirenka žiaurumą, bet tuomet tampa neteisingumo bendrininku ir pasidaro iš tiesų prasikaltęs; kartais jis leidžiasi sunaikinamas, praryjamas savo reiklios aukos, bet tuomet jaučiasi apmulkintas; dažnai jis pasirenka kompromisą, kuris jį ir žemina, ir priverčia nesmagiai jaustis. Geranorišką vyrą tokia padėtis kankins labiau negu pačią moterį: tam tikra prasme visuomet naudingiau būti nugalėtųjų pusėje; tačiau jei ji yra taip pat geranoriškai nusiteikusi ir, nors negali pati pasirūpinti savimi, jai atgrasu užkrauti vyrui savo likimo naštą, ją drasko neišsprendžiami prieštaravimai. Kasdieniame gyvenime esti gausybė tokių atvejų, kuriems nėra patenkinamos išeities, nes jie

nulemti nepatenkinamų sąlygų; vyras, laikąs save įpareigotu toliau materialiai ir moraliai remti moterį, kurios nebemyli, jaučiasi auka, bet jei jis paliktų be lėšų tą, kurios visas gyvenimas laikosi juo, ji taptų tokio pat neteisingumo auka. Nelaimės priežastis – ne atskiro individo sugedimas, ir kai kiekvienas ima versti kaltę kitam, duodama pradžia nesąžiningumui; nelaimės priežastis – bendra situacija, kurioje bet koks individualus elgesys yra bejėgis. Moterys – „priekaros“, jos – našta ir dėl to pačios kenčia: juk jų dalia panaši į parazito, kuris siurbia gyvybės syvus iš kito organizmo; duokime joms autonomišką organizmą, leiskime grumtis su pasauliu ir gauti sau iš jo peno, ir jų priklausomybė bus panaikinta, vyro priklausomybė taip pat. Be jokios abejonės, ir vieni, ir kiti dėl to jausis daug geriau.

Pasaulį, kur vyrai ir moterys būtų lygūs, lengva įsivaizduoti, nes būtent tokį jį *žadėjo* sovietinė revoliucija: moterys, išaugintos ir išauklėtos lygiai taip kaip vyrai, dirbtų tokiomis pat sąlygomis[300] ir už tą patį atlyginimą; papročiai leistų erotinę laisvę, bet lytinis aktas nebebūtų laikomas „paslauga“, už kurią apmokama; moteris būtų *priversta* užsitikrinti kitą būdą pragyventi; santuoka remtųsi laisvu įsipareigojimu, kurį sutuoktiniai galėtų nutraukti, kai tik panorėtų; motinystė būtų laisvai pasirenkama, tai yra būtų leidžiama gimimų kontrolė ir abortas, o antra vertus, būtų suteiktos visiškai vienodos teisės visoms motinoms ir jų vaikams, nesvarbu, ar jos būtų ištekėjusios, ar ne; dekretines atostogas apmokėtų kolektyvas, kuris prisiimtų ir atsakomybę už vaikus, bet tai nereiškia, kad jie būtų *atimti* iš tėvų – jie tik nebūtų jiems *palikti*.

Bet ar užtenka pakeisti įstatymus, institucijas, papročius, viešąją nuomonę ir visą socialinę aplinką, kad moterys ir vyrai iš tiesų taptų lygūs? „Moterys visuomet liks moterimis“, – sako skeptikai, o kiti aiškiaregiai pranašauja, kad, atėmus iš jų moteriškumą, joms nepavyks tapti vyrais ir jos virs pabaisomis. Tai reikštų pripažinti, kad moteris šiandien yra gamtos kūrinys; todėl reikia dar sykį pakartoti, kad žmonių kolektyve nieko nėra gamtiško ir kad moteris, kaip daug kas, taip

[300] Uždraudimas dirbti moterims tam tikrus pernelyg sunkius darbus neprieštarauja šiam projektui: vis labiau siekiama ir vyrų profesinės adaptacijos; moterų fiziniai ir protiniai sugebėjimai riboja pasirinkimo galimybes, tačiau bet kuriuo atveju reikalaujama, kad nebūtų užbrėžta jokia riba lyčiai ar kastai.

pat yra civilizacijos sukurtas produktas; kitų įsikišimas į jos likimą yra pirminis: jeigu šis veiksmas būtų nukreiptas kita kryptimi, jo rezultatas būtų visiškai kitoks. Moterį apibrėžia ne jos hormonai ir paslaptingi instinktai, bet tai, kokiu būdu jinai per svetimas sąmones iš naujo suvokia savo kūną ir savo santykį su pasauliu; bedugnė, kuri skiria paauglę nuo paauglio, buvo apgalvotai atverta nuo pirmųjų vaikystės dienų; vėliau jau nebūtų įmanoma sutrukdyti moteriai būti tokiai, kokia ji *buvo padaryta*, ir ji niekada neatsikratys savo praeities; jei įvertini šios praeities įtaką, aiškiai supranti, kad jos likimas nebuvo apspręstas amžinybėje. Žinoma, nereikia manyti, kad užtektų pakeisti moters ekonominę padėtį ir ji pasikeistų: šis veiksnys buvo ir liko svarbiausias veiksnys jos evoliucijoje, bet kol jis neatnešė moralinių, socialinių, kultūrinių ir kitų padarinių, kurias skelbia ir kurių reikalauja, nauja moteris negali atsirasti; dabartiniu metu tokios permainos nėra įgyvendintos niekur, SSRS ne daugiau nei Prancūzijoje ar JAV; kaip tik todėl šių dienų moteris yra draskoma tarp praeities ir ateities; ją dažniausiai matome kaip „tikrą moterį", persirengusią vyru, kuri jaučiasi lygiai taip pat blogai ir su savo, moters, kūnu, ir su vyrišku apdaru. Ji turi įgyti naują odą ir pasisiūti savo pačios drabužius. Tai ji galėtų padaryti tik socialinės evoliucijos dėka. Joks auklėtojas šiandien negali išugdyti „moteriškos žmogiškos būtybės", kuri būtų tikslus „vyriškos žmogiškos būtybės" analogas: išauklėta kaip berniukas, mergina jaučiasi išskirtinė ir todėl kenčia naują specifikacijos rūšį. Stendhalis puikiai suprato tai sakydamas: „Visą mišką reikia sodinti vienu kartu". Tačiau antra vertus, jei įsivaizduotume visuomenę, kur lyčių lygybė būtų konkrečiai realizuota, ši lygybė naujai pasireikštų kiekviename individe.

Jeigu nuo ankstyviausio amžiaus mergaitė būtų auklėjama keliant jai tokius pat reikalavimus, susilaukdama tokių pat įvertinimų ir griežtų bausmių, turėdama tokią pat laisvę kaip jos broliai, gaudama tokias pat pamokas, žaisdama tokius pat žaidimus, jeigu jai būtų žadama tokia pat ateitis, jeigu ją suptų moterys ir vyrai, kurie nedviprasmiškai būtų jai lygūs, – kastracijos komplekso ir Edipo komplekso prasmė iš esmės pasikeistų. Prisiimdama taip pat kaip tėvas materialinę ir moralinę atsakomybę šeimoje, motina turėtų ir tvirtą autoritetą; mergaitė jaustų aplink save androginišką, o ne vyrišką pasaulį; jeigu ją emociš-

kai labiau trauktų tėvas, – nors negalime būti dėl to tikri, – jos meilė jam būtų paženklinta noro lenktyniauti, o ne bejėgiškumo jausmo: ji orientuotųsi ne į pasyvumą; jeigu jai būtų leista įrodyti savo vertę darbe ir sporte aktyviai varžantis su berniukais, penio neturėjimas, kurį kompensuotų viltis turėti vaiką, nebūtų pakankamas pagrindas atsirasti „nepilnavertiškumo kompleksui"; savo ruožtu berniukas neturėtų savaimingo „pranašumo komplekso", jeigu jam jis nebūtų įkvėptas ir jei jis gerbtų moteris taip pat kaip vyrus[301]. Taigi mergaitė neieškotų bevaisės kompensacijos narcisizme ir svajonėse, nelaikytų savęs duotybe, domėtųsi tuo, ką *daro*, be dvejonių imtųsi veiklos. Minėjau, kad jos brendimas būtų daug lengvesnis, jei jis vestų ją, kaip ir berniuką, į laisvą suaugusio žmogaus ateitį; menstruacijos kelia jai tiek pasidygėjimo tik todėl, kad tai staigus ir žiaurus nuopuolis į moteriškumą; ji taip pat daug ramiau sutiktų savo bundantį erotiškumą, jei nejaustų išgąstingo pasibjaurėjimo savo likimu; nuoseklus seksualinis švietimas jai labai padėtų įveikti šią krizę. O mišrus mokymas neduotų galimybės atsirasti šventai Vyro paslapčiai: ją panaikintų kasdieninis artimas bendravimas ir atviras rungtyniavimas. Prieštaravimai tokiai sistemai visuomet remiasi pagarba seksualiniams tabu; tačiau bergždžios pastangos užgniaužti vaiko smalsumą ir malonumą; tai baigsis slopinimais, įkyriosiomis būsenomis, neurozėmis; egzaltuotas paauglių sentimentalumas, homoseksualiniai potraukiai, platoniškos aistros su visa savo palyda – kvailumu ir lengvabūdiškumu – yra daug kenksmingesnis dalykas už kai kuriuos vaikiškus žaidimus ir kai kuriuos konkrečius bandymus. Ypač jaunai merginai būtų naudinga, jei ji ieškotų vyre ne pusdievio, bet tik draugo, bičiulio, partnerio, ir nebūtų nukreipta nuo atsakomybės už savo egzistenciją; erotika, meilė įgautų laisvo savęs peržengimo, o ne savęs atsižadėjimo pobūdį; ji galėtų išgyventi šią patirtį kaip lygaus santykį su lygiu. Suprantama, nėra ko norėti vienu plunksnos brūkštelėjimu nubraukti visus sunkumus, kuriuos vaikas turi pakelti tapdamas suaugusiu; net pats protingiausias, pats tolerantiškiausias auklėjimas negalėtų išvaduoti jo nuo asmeninės patirties, už kurią reikia pačiam užmo-

[301] Pažįstu vieną aštuonerių metų berniuką, kuris gyvena su motina, teta, senele (visos jos – nepriklausomos ir veiklios moterys) ir bejėgiu seneliu. Jis turi baisų „nepilnavertiškumo kompleksą" moteriškos lyties atžvilgiu, nors jo motina ir stengiasi jį įveikti. Licėjuje jis niekina draugus ir mokytojus, nes jie yra vargšai vyrai.

kėti; derėtų reikalauti tik to, kad mergaitės kelyje nebūtų be pamato pristatoma kliūčių. Kad „blogos“ mergaitės nebedeginamos įkaitinta geležimi – tai jau pažanga; psichoanalizė davė tėvams truputį žinių, bet dabartinės sąlygos, kuriomis vyksta moters seksualinis vystymasis ir iniciacija, yra tokios apverktinos, kad negali būti jokių rimtų kontrargumentų radikalios permainos idėjai. Čia kalbama ne apie žmogaus gyvenimo atsitiktinumų ir vargų panaikinimą, bet apie tai, kad reikia duoti jai priemonę jiems įveikti.

Moteris nėra jokio paslaptingo likimo auka; ypatumų, apibrėžiančių ją kaip moterį, svarbą nulemia reikšmė, kuri jiems suteikiama; jie neteks savo svarbos, kai bus suvokti naujoje perspektyvoje; taigi, kaip matėme, per savo erotinę patirtį moteris pajunta vyro valdžią ir neretai ima jos nekęsti: tačiau iš to nereikia daryti išvados, kad kiaušidės pasmerkia ją amžinai gyventi klūpant ant kelių. Vyrų agresyvumas atrodo poniška privilegija tik toje sistemoje, kuri visa padeda įtvirtinti vyrų valdžią; ir moteris *jaučiasi* meilės akto metu visiškai pasyvi tik todėl, kad ji jau *mąsto* save kaip tokią. Gindamos savo, kaip žmogiškos būtybės, orumą, daugelis šiuolaikinių moterų savo erotinį gyvenimą dar suvokia vergovės tradicijos požiūriu: joms atrodo žeminantis dalykas gulėti po vyru, būti jo pervertoms, todėl jos būna įsitempusios ir frigidiškos; tačiau jei tikrovė būtų kitokia, prasmė, kurią simboliškai išreiškia meilės gestai ir pozos, taip pat būtų kitokia: sakysim, moteris, kuri moka vyrui, valdo savo meilužį, gali didžiuotis prabanga nieko neveikti ir manyti, kad pavergė vyrą, aktyviai eikvojantį jėgas; jau dabar esti daug seksualiai suderintų porų, kur pergalės ir pralaimėjimo sąvokos užleidžia vietą mainų idėjai. Iš tikrųjų vyras, kaip ir moteris, yra kūnas, taigi pasyvumas, savo hormonų ir savo rūšies žaislas, nerimo blaškoma savo aistros auka; o jinai, kaip ir jis, kūno karštligės pagauta, yra sutikimas, savanoriška dovana, aktyvumas; juodu kiekvienas savaip išgyvena keistą egzistencijos, tapusios kūnu, dviprasmiškumą. Grumtynėse, kur jie mano stoją vienas prieš kitą, kiekvienas iš tiesų kovoja su savimi, permesdamas partneriui tą savo paties dalį, kurios atsižada; užuot išgyvenęs dviprasmišką savo padėtį, kiekvienas stengiasi priversti kitą kęsti gėdą, o sau pasilikti garbę. Tačiau jeigu jie abu priimtų tą dviprasmiškumą su įžvalgiu nusižeminimu, artimu tikrajam išdidumui, jie pripažintų vienas kitą kaip sau lygų ir kaip draugai

išgyventų erotinę dramą. Būti žmogiška būtybe yra nepalyginamai svarbiau už bet kokius ypatumus, kurie skiria žmogiškas būtybes; duotybė niekuomet nesuteikia pranašumo: „dorybė", kaip ją vadindavo senovėje, apibrėžiama lygmenyje to, „kas priklauso nuo mūsų". Abi lytys patiria tą pačią kūno ir dvasios, baigtinumo ir transcendencijos dramą; abi jos graužiamos laiko, tykomos mirties, abi jaučia tą patį esminį kito poreikį; laisvė jiems abiem gali atnešti tą pačią šlovę; jeigu jie mokėtų ja džiaugtis, jie daugiau nepasiduotų pagundai ginčytis dėl apgaulingų privilegijų; tuomet tarp jų galėtų gimti brolybė.

Man bus pasakyta, jog visi šie svarstymai yra utopiški, nes norint „perdaryti moterį" reikėtų, kad visuomenė jau būtų padariusi ją *iš tikrųjų* lygią vyrui; konservatoriai niekada neužmiršdavo panašiomis aplinkybėmis priminti apie šį ydingąjį ratą, tačiau istorija nesisuka ratu. Be abejo, jei kastą laikome žemesnėje padėtyje, ji ir lieka žemesne kasta, tačiau laisvė gali suardyti šį ratą; jei negrams leidžiama balsuoti, jie tampa verti balsavimo; jei moterims duodama atsakomybė, ji moka ją prisiimti; reikia pripažinti, kad iš engėjų negalima laukti savanoriško kilnaus gesto, bet tiek engiamųjų maištas, tiek pati privilegijuotosios kastos evoliucija sukuria naujas situacijas; todėl vyrai savo pačių labui buvo priversti iš dalies išlaisvinti moteris: joms tereikia toliau kilti aukštyn, ir sėkmė, kurią pasiekia, įkvepia joms ryžto; atrodo beveik tikra, kad jos anksčiau ar vėliau pasieks visišką ekonominę ir socialinę lygybę, kurią lydės vidinė metamorfozė.

Bet kuriuo atveju kai kas prieštaraus, kad jei toks pasaulis ir galimas, jis nėra pageidautinas. Kai moteris bus „tokia pati" kaip jos vyras, gyvenimas praras „savo druską". Šis argumentas nėra naujas: tie, kurie suinteresuoti, kad dabartinė padėtis nepasikeistų, visuomet lieja ašaras dėl nuostabios praeities, kuri tuoj pražus, nė nenusišypsojusi naujai ateičiai. Tikra tiesa, kad panaikinus vergų turgus, pražuvo didžiosios plantacijos, nuostabiai išpuoštos azalijomis ir kamelijomis, sugriuvo visa rafinuota Pietų valstijų civilizacija; senoviniai nėriniai laiko skryniose sugulė prie Siksto kapeloje giedojusių kastratų skardžių balsų, ir tam tikram „moteriškam žavesiui" taip pat iškilo grėsmė sudūlėti. Pripažįstu, kad tik barbaras nebrangina retų gėlių, nėrinių, eunucho krištolinio balso, moteriško žavesio. Pasirodžiusi visame savo spindesyje, „žavinga moteris" yra daug labiau jaudinantis objektas negu

„kvaili paveikslai, durų puošmenos, dekoracijos, klajojančio teatro uždanga, iškabos, liaudies miniatūros“; visa tai varė iš proto Rimbaud; išpuošta šiuolaikiškiausiomis dirbtinėmis gudrybėmis, nušlifuota pagal naujausias technikos galimybes, ji ateina iš amžių glūdumos, iš Tėbų, Minojo, Čičen Icos laikų; jinai – tai ir totemas, pastatytas Afrikos džiunglių gilumoje; jinai – helikopteris, jinai – paukštis; o štai didžiausias stebuklas: po jos dažytais plaukais lapijos šnaresys virsta mintimi ir žodžiai išsiveržia jai iš krūtinės. Vyrai godžiai tiesia rankas į stebuklą, tačiau vos jie jį sučiumpa, jis išnyksta; žmona, meilužė kalba kaip visi, lūpomis; jų žodžiai verti tik tiek, kiek vertos jos pačios; jų krūtinės – taip pat. Ar toks trumpalaikis – ir toks retas – stebuklas vertas to, kad toliau palaikytume abiem lytims kenkiančią situaciją? Gėlių grožį, moterų žavesį galima vertinti ir pagal jų kainą; jei už šiuos lobius mokama krauju ar nelaime, reikia mokėti juos paaukoti.

Tačiau tikra tiesa, kad ši auka žmonėms atrodo ypač sunki; tik nedaugelis jų širdies gilumoje norėtų, kad moteris galų gale save realizuotų; tie, kurie ją niekina, nemato, ką jie turėtų iš to išlošti, tie, kurie ją brangina, mato, kiek daug per tai praras; ir iš tikrųjų, dabartinė evoliucija kelia grėsmę ne tik moteriškam žavesiui: pradėjusi egzistuoti pati sau, moteris atsisakys antrininkės ir tarpininkės funkcijos, kuri vyriškame pasaulyje suteikia jai privilegijuotą vietą; vyrui, iš vienos pusės užkluptam gamtos tylos, iš kitos – šalia jo egzistuojančių kitų reiklių laisvių, būtybė, panaši į jį ir tuo pat metu esanti pasyviu daiktu, atrodo jam didelis lobis; jo suvokiamas draugės paveikslas gali būti mitinis, bet patirtis, kurios šaltinis ar dingstis ji yra, dėl to ne mažiau reali: ir nieko nėra už šią patirtį brangesnio, intymesnio, aistringesnio; negalima paneigti, kad moterų priklausomybė, žemesnė padėtis, nelaimės suteikia joms ypatingą vertę; moters nepriklausomybės užtikrinimas, išvaduodamas vyrus iš daugybės rūpesčių, be abejo, atims iš jų ir gausybę patogumų; kai kuriems seksualinio nuotykio išgyvenimo būdams, be abejo, nebeliks vietos rytojaus pasaulyje, bet tai nereiškia, kad meilė, laimė, poezija, svajonė bus išguita. Neužmirškime, kad dėl vaizduotės trūkumo ateitis mums visuomet atrodo tuščia; ji mums tėra abstrakcija; kiekvienas iš mūsų slapta verkia, kad joje nėra to, kas buvo jis; tačiau rytojaus žmonija tą ateitį išgyvens savo kūnu, savo

laisvėje, tai bus jos dabartis, kuriai ji savo ruožtu teiks pirmenybę; tarp lyčių užsimegs nauji kūniški ir emociniai ryšiai, apie kuriuos mes neturime supratimo: jau ir dabar tarp vyrų ir moterų atsirado tokio bičiuliškumo, rungtyniavimo, bendrininkavimo, tokių draugysčių, tyrų ar seksualinių, kurių praėję amžiai nebūtų galėję įsivaizduoti. Be kita ko, niekas man neatrodo labiau ginčytina kaip lozungas, kuris skelbia naują pasaulį būsiant unifikuotą, taigi nuobodų. Nemanau, kad šiame pasaulyje nesama nuobodulio nei kad laisvė kada sukuria unifikaciją. Pirmiausia tarp vyro ir moters visuomet liks tam tikrų skirtumų; iš moters erotiškumo, kitaip tariant, seksualinio pasaulio, savitumo, neišvengiamai kils ir jos geidulingumo, jausenos savitumas: jos santykiai su savo kūnu, su vyro kūnu, su vaiku niekada nebus tapatūs vyro santykiams su savo kūnu, su moters kūnu ir su vaiku; tie, kurie tiek daug kalba apie „skirtingų lygybę", parodytų piktą valią, nesutikdami su manimi, kad gali egzistuoti lygių skirtingumai. Antra vertus, monotoniją sukuria institucijos: jaunos ir gražios haremo vergės visuomet bus tokios pat sultono glėbyje; krikščionybė suteikė erotiškumui savo nuodėmės ir legendos atspalvį, apdovanodama žmogaus patelę siela; jeigu moteriai grąžinsi suverenų jos savitumą, meilės glamonės nepraras savo jaudinančio žavesio. Absurdiška teigti, kad orgijos, nuodėmė, ekstazė, aistra taptų negalimi, jei vyras ir moteris būtų tikrai lygūs; prieštaravimai tarp kūno ir sielos, akimirkos ir laiko, imanencijos ir transcendencijos šauksmo, malonumo absoliuto ir užsimiršimo nebūties niekuomet neišnyks; seksualume visada materializuosis egzistencijos įtampa, kančia, džiaugsmas, pralaimėjimas ir triumfas. Išlaisvinti moterį reiškia atsisakyti apriboti ją santykiais su vyru, bet ne juos paneigti; egzistuodama sau, ji ir toliau ne mažiau egzistuos *ir* jam: pripažindami vienas kitą kaip subjektą, kiekvienas jų vis vien liks kitam *kitas*; jų santykių abipusiškumas nesunaikins stebuklų, kurie randasi iš žmogiškų būtybių pasidalijimo į dvi atskiras kategorijas: aistros, turėjimo, meilės, svajonės, nuotykio stebuklų; žodžiai, kurie mus jaudina: duoti, nugalėti, susijungti, – išsaugos savo prasmę; net priešingai, kai vienos žmonijos pusės vergija bus panaikinta kartu su visa nuo jos neatskiriama veidmainystės sistema, tada atsiskleis autentiškoji žmonijos „pjūvio" reikšmė, ir žmonių poros santykiai įgaus savo tikrąją formą.

„Betarpiškas, įgimtas, būtinas žmogaus santykis su žmogumi yra *vyro santykis su moterimi*, – sakė Marxas[302]. – Šio santykio pobūdis rodo, kiek pats žmogus suvokia save kaip *gimininę būtybę*, kaip žmogų; vyro santykis su moterimi yra natūraliausias žmogiškos būtybės santykis su žmogiška būtybe. Taigi jis parodo, kiek *įgimta* žmogaus elgsena tapo *žmogiška* arba kiek *žmogiška* būtybė tapo savo *įgimta* esme, kiek jos *žmogiška* prigimtis tapo jos *prigimtimi*".

Geriau neįmanoma pasakyti. Pergalingą laisvės viešpatiją žmogui reikia įkurti duotame pasaulyje; norėdami iškovoti šią didžiausią pergalę, vyrai ir moterys, be kita ko, privalo įveikę savo įgimtus skirtumus nedviprasmiškai įtvirtinti tarpusavio brolybę.

[302] „Filosofiniai darbai", t. 6. Pabraukta Marxo.

VARDŲ RODYKLĖ

Beauvoir, Simone de

Be 28 Antroji lytis/Simone de Beauvoir. – Vilnius: Pradai, 1996. – 823 p. – (Atviros Lietuvos knyga: ALK)

Vardų r-klė: p. 813-823.

ISBN 9986-405-92-0

Prancūzų rašytoja ir filosofė S. de Beauvoir (1908–1986) savo fundamentaliame veikale visapusiškai analizuoja moterį, jos biologinius duomenis, dvasinį pasaulį, socialinę situaciją. Daug vietos skiriama moters vaizdavimui literatūroje, jos emancipacijos problemoms.

Tai viena žymiausių pasaulyje knygų apie moterį – tikra feminizmo biblija.

UDK 159.92

Simone *de Beauvoir*
ANTROJI LYTIS

Iš prancūzų kalbos vertė
Violeta Tauragienė,
Diana Bučiūtė

Redaktorė *Vita Malinauskienė*
Dailininkas *Algimantas Dapšys*
Korektorė *Dangira Baratinskienė*

SL 1573. 1996 07 03. 57 leidyb. apsk. l.
Tiražas 2500 egz. Užsakymas 900

Išleido UAB „Pradai“ leidykla,
T. Vrublevskio g. 6, 2600 Vilnius

Iš užsakovo pateiktų teksto pozityvų
spaudė „Spindulio“ spaustuvė,
Gedimino 10, 3000 Kaunas

Kaina sutartinė